This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

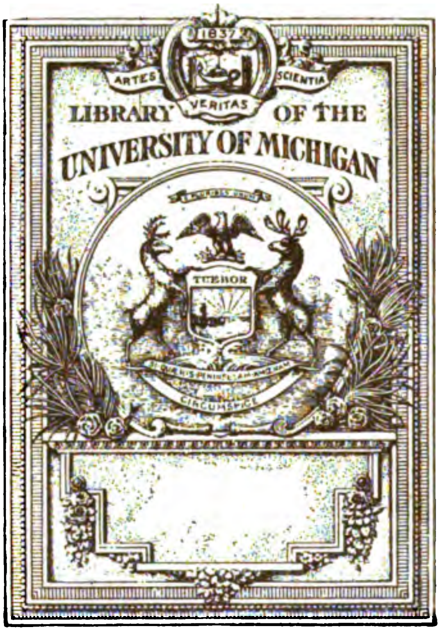
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

BX
10
.R3

N. G. S. POYNTZ,
DORCHESTER, OXON.

LITURGIARUM
ORIENTALIUM
COLLECTIO,
DUOBUS TOMIS COMPREHENSA.

LITURGIARUM ORIENTALIUM COLLECTIO,

IN QUA CONTINENTUR

LITURGIÆ COPTITARUM TRES, BASILII, GREGORII Theologi, & Cyrilli Alexandrini, Latinè converſæ ſecundùm exemplar Copticum.
Adjunctæ ſunt Rubricæ rituales ex variis codicibus MSS. collectæ, & ſuis locis appoſitæ.
Earumdem Liturgiarum contextus Græcus, ex codice Græco-Arabico Bibliothecæ Regiæ: priorum duarum nunquam editus: tertiæ pridem editus ſub titulo Liturgiæ ſancti Marci, cum verſione Latina & notis neceſſariis.
Commentarius in Liturgiam Copticam ſancti Baſilii, in quo ritus, & omnia ad diſciplinam Euchariſticam pertinentia explicantur, præcipuè ex Autoribus Orientalibus.
Notæ breviores in reliquas Liturgias.
Liturgiæ generalis Æthiopum nova verſio, cum notis neceſſariis.

ACCEDUNT DISSERTATIONES QUATUOR.

I. De Liturgiarum Orientalium origine & autoritate.
II. De Liturgiis Alexandrinis.
III. De Lingua Coptica.
IV. De Patriarcha Alexandrino, cum Officio ordinationis ejuſdem.

1646–1720.

Operâ & ſtudio EUSEBII RENAUDOTII *Pariſini.*

TOMUS PRIMUS.

PARISIIS,
Apud JOANNEM BAPTISTAM COIGNARD, Regis Architypographum, viâ San-Jacobæâ, ad inſigne Bibliorum aureorum.

MDCCXVI.
CUM PRIVILEGIO REGIS.

LITURGIARUM ORIENTALIUM COLLECTIO,

IN QUA CONTINENTUR

LITURGIÆ COPTITARUM TRES, BASILII, GREGORII Theologi, & Cyrilli Alexandrini, Latinè converſæ ſecundùm exemplar Copticum; quæ priùs ex Arabica earumdem verſione Latinè tranſlatæ fuerant à Victorio Scialach Maronita, & Auguſtæ-Vindelicorum editæ anno MDCIV.

Adjunctæ ſunt Rubricæ rituales ex variis codicibus MSS. collectæ, & ſuis locis appoſitæ.

Earumdem Liturgiarum contextus Græcus ex Codice Græco-Arabico Bibliothecæ Regiæ: priorum duarum nunquam antea editus: tertiæ pridem editus ſub titulo Liturgiæ ſancti Marci, cum verſione Latina & notis neceſſariis.

Commentarius in Liturgiam Copticam ſancti Baſilii, in quo ritus, & omnia ad diſciplinam Euchariſticam pertinentia explicantur, præcipuè ex Autoribus Orientalibus.

Notæ breviores in reliquas Liturgias.

PRÆMITTUNTUR DISSERTATIONES TRES.

I. De Liturgiarum Orientalium origine & autoritate.
II. De Liturgiis Alexandrinis.
III. De Lingua Coptica.

TOMUS PRIMUS.

PARISIIS,
Apud JOANNEM BAPTISTAM COIGNARD, Regis Architypographum, viâ San-Jacobæâ, ad inſigne Bibliorum aureorum.

MDCCXV.
CUM PRIVILEGIO SACRÆ REGIÆ MAJESTATIS.

PRÆFATIO.

QUæ rem Liturgicam generatim ſpectant, atque adeo non Orientali modo Eccleſiæ, ſed Occidentali etiam communia ſunt, cum viri doctiſſimi fuſe expoſuerint, in hoc opere tractare non aggrediemur, verum ea ſola quæ ad Orientales propriè pertinent, quod ut plurimum, intacta ſint, ſumme tamen neceſſaria ad intelligendam veteris Eccleſiæ cum nova, Occidentaliſque cum Orientali, non interruptam ab Apoſtolicis temporibus in fide, diſciplinaque Euchariſtiæ celebrandæ concordiam. Itaque ad ea intelligenda, quæ Orientalem ſacrificii Evangelici formam conſtituunt, priùs ea didiciſſe neceſſe eſt, quæ totam illius œconomiam continent, quæ ſunt & fuerunt ſemper, omnibus Eccleſiis communia. Operis conſilium.

Eggregiam ſane in ea ſacræ doctrinæ parte explicanda contulit operam, vir non tam dignitate, quam doctrina, morumque ſanctitate conſpicuus Cardinalis Joannes Bona, editis duobus Rerum Liturgicarum libris, eruditis & laborioſis, in quibus omnia prope quæ hoc in genere optima ſunt, accurate collegit, adeo ut illius diligentiam vix quidquam effugerit. Qui antea, ut Jacobus Pamelius, idem argumentum tractaverant, etſi multa collegere, quæ maximam antiquitatibus Liturgicis lucem afferunt, longe tamen abfuerunt à certa illa veri cognitione, ſine qua fruſtra in illis explicandis laboratur: maxime verò quia plerique Græcæ Eccleſiæ diſciplinam, pro cognita habuerunt, Quinam res Liturgicas explicaverunt.

405678

cum ipſis incognita planè foret, Syrorum, Ægyptiorum, aliorumque Orientalium non multo minùs. Pamelius enim Græcè parum ſciebat: Genebrardus etſi linguarum Orientalium, Hebraicæ in primis peritus, Officia ſacra Orientalium nulla viderat: reliqui ne nominari quidem merentur.

Multos retardavit Critices defectus.

Magno etiam, ne quid alicujus utilitatis hac in tractatione præſtarent, illis impedimento fuit, Critices accuratioris defectus: cum illi duo, dum Liturgiam Apoſtolicam deſignare ſatagunt, falſis veterum Pontificiarum Epiſtolarum, Dionyſii, Clementis, aliorumque ſimilium autorum teſtimoniis, omnia ſua ſcripta oneraverint: certiora aut ignoraverint, aut neglexerint. Sed neque is qui primus Græcis ritibus explicandis laudabilem præ reliquis impendit operam, Jacobus Goarius ex Dominicana familia, eo errore caruit: qui quidem ſi cum Græcis negotium ſit, innoxius eſt, nam ſcriptorum illorum autoritas apud eos viget. Verùm adverſus Proteſtantes, non inutiliter modo, ſed etiam periculosè talibus ſubſidiis pugnatum eſt: ea enim argumenta facile refellebant, cum veteres Liturgias, quaſi non aliunde ſtabiliri poſſet illarum dignitas & autoritas, inter ſuppoſititia ſcripta rejici debere contenderent.

Ut etiam diſciplinæ veteris ignoratio.

Acceſſit etiam, quod cum plerique veterem diſciplinam non ex communi ſæculorum omnium traditione, & continuatis Eccleſiarum exemplis, metiri vellent, ſed ex ſui temporis moribus & inſtitutis, temere nimium quidquid à Latinæ Eccleſiæ conſuetudine vel minimum recedebat, damnare non veriti ſint, qua ratione factum, ut traditionis perpetua ſucceſſio abrupta videretur, neque ullum adversùs communes hoſtes

ſupereſſet in æterna illius autoritate præſidium. Hinc natæ ſunt tot adversùs Græcos accuſationes, dum vix quidquam in illorum ſacris cæremoniis à cenſura inofficioſiſſima intactum reliquerunt, etiam illi qui concordiæ conciliandæ causâ in Orientem mittebantur: quibus exacerbati animi, in odium inexpiabile, quod luctuoſo tandem ſchiſmati occaſionem dedit, eruperunt.

Nimia facilitas in damnanda Orientali diſciplina.

Prodierunt deinde ex eorumdem hominum qui veterem diſciplinam ignorabant, judiciis, ratæ quædam ſententiæ, ſecundùm quas Officia Sacramentalia omnia, quæ Orientales Chriſtiani à majoribus tradita conſervabant, damnata impietatis, reformata, aut abolita ſunt: quæ cenſura, non Orientales ſolum Eccleſias quæ ſuperſunt, ſed antiquas communis traditionis teſtes, ſimul involvit.

Difficilis & invidioſa fuit rerum Liturgicarum tractatio.

Difficilis ſane erat accurata rerum Liturgicarum tractatio, cum à reſtitutis in Europa humanioribus literis, haud mediocre tempus effluxerit, antequam linguæ Græcæ cognitio, & reliqua ex vetuſtis monumentis Eccleſiaſticis ſubſidia, ad illuſtrandam Theologiam adhiberentur. Græcas & Hebraicas literas multi contemnebant, & ſi qui eas impenſius colerent, à novitatis ſuſpicione non erant immunes: unde Reuchlinus & Eraſmus perpetuâ apud ejuſmodi homines invidiâ flagraverunt, neque Romanorum ipſorum Pontificum ampliſſima teſtimonia, præſertim erga Eraſmum jam ſenem & Proteſtantium conviciis laceratum, à calumnia eum vindicare potuerunt. Is porrò cum Chryſoſtomi Liturgiam, qualis extabat in Codice qui illi ad manus fuit, Latinè eſſet interpretatus, optime de Chriſtiana Republica meruerat, cum ſola tunc extaret

Ambroſii Pelargi verſio, inconcinna prorſus & barbara. Tanta erat nihilominus ea ætate rerum Eccleſiaſticarum, maxime Liturgicarum obſcuritas, ut pauciſſimi inde profecerint. Imò cum ex aliquot diſputationibus quæ Florentiæ cum Græcis habitæ fuerant, & ex Beſſarionis opuſculo, non modo lux nulla Græcis Ritibus affulſiſſet, ſed inductæ majores tenebræ: quod ad Orthodoxæ fidei de Euchariſtia confirmationem erat opportuniſſimum, non inutile modo, ſed perniciosum judicatum eſt. Solus quantùm adipiſci legendo potuimus, plus vidit reliquis Georgius Caſſander, qui in brevi, ſed erudito ſcripto, quod Liturgica appellavit, ea ſolidioris doctrinæ ſemina inſperſit, ex quibus fructus longe maximi colligi potuiſſent, ſi imitatores habuiſſet.

Liturgiæ quando primum editæ.

Nihil tunc quod ad res Liturgicas ſpectaret editum fuerat, niſi Græcorum Eccleſiaſtici libri complures, Venetiis plerumque, ut uſui forent in quotidianis Officiis, quique omnes ferme in Græciam aſportabantur, vixque noſtris Theologis noti erant, cum inter eos pauciſſimi Græcè ſcirent, & quidem mediocriter, adeo ut ſtyli illius ſacris ritibus proprii, ſententiam non facilè aſſequerentur: multo minùs rubricarum & ſcriptorum qui cæremonias expoſuerant. Orientalium Liturgiarum nulla, præter Æthiopicam generalem, & duas alias edita fuerat, cum verſione ſatis inconcinna, & aliquot locis interpolata, ex qua de ritibus Æthiopum vix poterat pronunciari. Poſt annos aliquot Typis Regiis Lutetiæ editæ ſunt Græcè & Latinè, Liturgiæ S. Jacobi, S. Baſilii, S. Joannis Chryſoſtomi, cum Miſſa Præſanctificatorum, anno MDLX. qua editione nihil elegantius. Acceſſerunt opuſcula ſanctorum Pa-

trum, aut recentiorum Græcorum varia, quæ ad fidem Euchariſtiæ confirmandam, & illuſtrandam, magnam autoritatem habebant. Verùm etſi non contemnendam operam in Præfationibus & notis impendiſſet Claudius Sanctesius insignis illa ætate Theologus, ritibus nullam aut exiguam lucem attulit: quæſtiones illas quarum origo ex quorumdam hominum adverſus Græcos criminationibus, non aliunde quærenda eſt, tractare Sanctesius, & qui eum ſecuti ſunt videntur formidaſſe. Cabaſilæ & Marci Epheſii ſcripta ediderunt, circa agitatam in Concilio Florentino de verborum Chriſti ad conſecrationem poteſtate quæſtionem: ſed eam ipſi attingere veriti, Beſſarionis opus de Euchariſtia conjunxerunt, quaſi antidotum adverſus Græcorum hæreſin, neque ultra progreſſi ſunt. Qui Pariſienſem editionem eodem anno Antuerpiæ minori forma, & Latinè tantùm renovaverunt, nihil addiderunt novi.

Editioni Pariſienſi operam contulerat Joannes à S. Andrea inſignis Eccleſiæ Pariſienſis Canonicus; is poſt annos viginti tres, Liturgiam Marci Græcam edidit, ex apographo Guillelmi Sirleti Cardinalis doctiſſimi: nihil quoque præter Latinam verſionem adjunxit: notas nullas quæ aut ritus, aut doctrinam explicarent, ſed excerpta tantummodo ex Clementinarum Conſtitutionum libro 8.

Joannes à Sancto Andrea Liturgias aliquot edidit.

Idem anno MDXCV. aliam Liturgiam edidit hoc titulo. *Miſſa Apoſtolica ſeu divinum ſacrificium S. Apoſtoli Petri*, nec indicavit unde illam habuiſſet: ſubjunxit aliquot Willelmi Lindani notas, non jejunas modo & eruditionis vacuas, ſed prorſus inutiles. Quid enim referebat Miſſam talem, cum noſtra conciliandi labo-

rem perdere, cum alteram iſtam opus eſſe privati alicujus eſſe conſtaret, qui ex Græca & Latina illam arbitrio ſuo compoſuerat.

Maſius edidit Liturgiam Baſilii Syriacam.

Eodem prope tempore Andreas Maſius vir Syriacè doctiſſimus ediderat cujuſdam Liturgiæ Syriacæ Baſilio adſcriptæ Latinam verſionem, cui præfationem addidit, in qua de illa ſua, & Græca ejuſdem nominis conjecturas inſeruit; quæ multis fraudi fuerunt, ut alibi explicavimus, neque enim de Syriacis Liturgiis judicare recte poterat, qui unicam illam viderat.

Syriacæ Liturgiæ, &c.

Tandem ſub finem ſæculi decimi ſexti editæ ſunt Liturgiæ Syriacæ, titulo Miſſalis Chaldaici, Romæ ad uſum Maronitarum, ſed valde interpolatæ, neque Latinè converſæ: ut Armenorum vulgaris, ſed cum verſione. Paulo poſt Conimbricæ Latinè prodiit Miſſa Chriſtianorum apud Indos, ſed reformata multis in locis, autoritate Alexii Meneſii Goenſis Archiepiſcopi, quæ eſt communis Neſtorianorum Liturgia: tandem Auguſtæ-Vindelicorum verſio trium Copticarum.

Plures Liturgiæ tranſlatæ in Bibl. Patrum.

Omnes illæ de quibus huc uſque dictum eſt, Armenicâ exceptâ, in Bibliothecam Patrum tranſlatæ ſunt. Verùm in illa collectione ita verſatus eſt Margarinus Bigneus, ut in Græcis Jacobi, Baſilii, Chryſoſtomi & Marci, edita jam exemplaria typis deſcribi curaverit: abſque ulla cum Græcis codicibus comparatione, notis nullis, nulla multorum errorum quæ in textum vel in verſiones irrepſerant, emendatione. Nec aliter in eo opere verſatus eſt, quam feciſſet diligens typographus, niſi quod de ſuo pluribus locis lectores admonuit, ut caute legerent, ea ipſa verba quæ ſanctiſſimi Eccleſiæ Doctores ad altaria pronunciaverant, nullo florentiſſimarum Eccleſiarum ſcandalo.

Qui

Qui circa Liturgias illas Criticen exercuerunt, ſuam duplicis ordinis fuerunt. Nam Catholici complures, quaſi periret illarum autoritas, ſi Apoſtolicis, aut aliis viris ſanctitate conſpicuis abjudicarentur, titulos qualeſcumque forent, vindicandos ſuſceperunt: & tamen in ipſis Liturgiis ſuſpecta habuerunt non pauca, quaſi à recentioribus inducta eſſent: aut ita ſunt interpretati, ut vix ipſi ſibi, tanta eſt inter eos diverſitas, ſatisfacerent, multò minùs Eccleſiæ Catholicæ adverſariis, quorum maxime intererat, ut ſuppoſititiæ & falſæ haberentur: cum illos nimium premat illarum autoritas. Ita omnes Græcas, editores primi, Baronius, Bellarminus & plures alii defendere aggreſſi ſunt, prorſus infeliciter, plerumque ex Pſeudepigraphis, aut conjecturis incertiſſimis. Inde accidit ut inter ipſos Catholicos, viri non inerudititi, Liturgias illas omnes, aut ſuppoſitas eſſe, aut valde interpolatas, aut ab hæreticis corruptas, aut tandem multis ſæculis recentiores eſſe, quàm vulgo creditum fuerat, Proteſtantibus conceſſerint. Reliquas multo magis aſpernati ſunt: turpiſſimum exiſtimantes, agnoſcere Baſilii, ut exemplo utamur, Liturgiam Copticam, quâ Græcam, ut noviter compoſitam rejicerent. Imo cum nonnullis diverſitas Liturgiarum Baſilii, Græcæ, Copticæ & Syriacæ argumentum certiſſimum videretur, quo nullam illarum à Baſilio ſcriptam eſſe conſtaret, omnes propè teterrimam de illis ſententiam tulerunt, ut inutiles plane ad confirmandam ex Orientalium Eccleſiarum concordia Catholicam fidem efficerentur.

De illis variæ Criticorum ſententiæ.

In tot vero Græcarum Liturgiarum editionibus, ut etiam verſionum illarum quæ Orientalibus propriæ erant, nihil omnino annorum pluſquam centum de-

In ritibus explicandis vix quidquam olim præſtitum.

curſu, à quoquam præſtitum fuit, quo ritus ſacri exponerentur. Nam quæ Claudius Sanctesius collegerat ex Chryſoſtomo, partes quaſdam illuſtrabant, ſed eas ſolas quæ toti Eccleſiæ communes, non magis ad Orientales quam ad Occidentales pertinebant. Rituum & totius diſciplinæ Eucharisticæ talis erat obſcuritas, ut verba ipſa non intelligerentur, quod ex primis verſionibus manifeſtum eſt. Neque magno adjumento fuit, Gloſſarium Meurſii Græco-Barbarum ad explicanda vocabula uſus Eccleſiaſtici.

Primus eos feliciter explicavit Goarius.

Tandem prodiit anno 1647. opus inſigne Jacobi Goarii ex Ordine Dominicano viri doctiſſimi, quo Græcorum Euchologium illuſtravit, & Latinè verſum eggregio commentario explicavit, in quo Baſilii, Chryſoſtomique Liturgias, omniaque ad ritus Euchariſticos ſpectantia, quæ obſcuriſſima erant, in magna luce collocavit, nihil adeo ut hoc in genere ætas noſtra viderit præſtantius. Nam vulgares quæ in manibus Græcorum erant, tum veteres editiones, multoſque antiquiſſimos codices inter ſe comparavit, quibus textus emacularetur: cumque non modo in antiquitate Eccleſiaſtica verſatiſſimus foret, ſed hodiernæ etiam diſciplinæ, cum in Græcia Miſſionibus operam dediſſet, notitiam haberet non mediocrem, omnes qui aliquid hac in parte tentaverant longo intervallo ſuperavit. Ante annos quatuor Iſaacus Habertus Pontificale Græcorum ediderat plenum eruditionis reconditæ, liberæque à ſpinoſæ Theologiæ ſalebris, inter quas vix agnoſci poteſt Eccleſiaſticæ diſciplinæ traditio: atque illo in opere multa Liturgiis illuſtrandis utilia inſperſerat. Sed ulterius progreſſa eſt Goarii diligentia, adeo ut tot annorum decurſu, nemo quidquam illius labori-

bus addiderit: omnes ex illis ſe profeciſſe agnoverint.

Atque hæc circa Liturgias Græcas præſtita ſunt à viris eruditis, præter quæ nihil prope in literas miſſum eſt, quod novarum rerum delectu, judiciove poſſit commendari. Nam Proteſtantes omnes Rivetum ſecuti ſunt, infelicem ſi quis unquam fuit veterum ſcriptorum Criticum: & quod mirari ſatis nemo poſſit, multis Catholicis ejus cenſura non diſplicuit. Allatius de Jacobi Liturgia commentarium publicavit, quem probare nemo, niſi Rerum Liturgicarum imperitiſſimus queat, amplamque præbet Proteſtantibus illam & reliquas impugnandi materiam. Reliqui ubi de Græcis Liturgiis locuti ſunt, aut aliena potius judicia quam ſua perſcripſerunt, aut conjecturis indulſerunt, quarum nulla certis fundamentis nititur, pleræque ne veriſimilitudine quidem ſuſtentantur; ut illa de Liturgia Chryſoſtomi, quod is non ſit illius autor, ſed Joannes alter ducentis annis poſterior. Plerique alii non eodem ſucceſſu de illis ſcripſerunt.

Orientalium porro Liturgiarum, longe major neglectus fuit: compactæ ſunt enim, ut diximus cum aliis in Bibliotheca Patrum, vix lectæ à Theologis, aut adductæ in teſtimonium ad fidem Euchariſtiæ adverſus Proteſtantes vindicandam; nævos multiplices quibus verſiones obſcurabantur, nemo animadvertit, & in ultima tandem ampliſſima Lugdunenſi editione, quales ab initio prodierant, recuſæ ſunt. Neque ſane manum ſalutarem illis admovere facilè erat: cum & rara forent exemplaria ad quas recenſeri illas oportebat, obſtaretque peregrinarum linguarum difficultas, eò gravior, quod ſtylus Eccleſiaſticus vocibus & verbis multiplicibus abundat, quæ fruſtra in Lexicis quære- Circa Liturgias Orientales nihil ſcriptum.

Ambroſii Pelargi verſio, inconcinna prorſus & barbara. Tanta erat nihilominus ea ætate rerum Eccleſiaſticarum, maxime Liturgicarum obſcuritas, ut pauciſſimi inde profecerint. Imò cum ex aliquot diſputationibus quæ Florentiæ cum Græcis habitæ fuerant, & ex Beſſarionis opuſculo, non modo lux nulla Græcis Ritibus affulſiſſet, ſed inductæ majores tenebræ: quod ad Orthodoxæ fidei de Euchariſtia confirmationem erat opportuniſſimum, non inutile modo, ſed perniciosum judicatum eſt. Solus quantùm adipiſci legendo potuimus, plus vidit reliquis Georgius Caſſander, qui in brevi, ſed erudito ſcripto, quod Liturgica appellavit, ea ſolidioris doctrinæ ſemina inſperſit, ex quibus fructus longe maximi colligi potuiſſent, ſi imitatores habuiſſet.

Liturgiæ quando primum editæ.

Nihil tunc quod ad res Liturgicas ſpectaret editum fuerat, niſi Græcorum Eccleſiaſtici libri complures, Venetiis plerumque, ut uſui forent in quotidianis Officiis, quique omnes ferme in Græciam aſportabantur, vixque noſtris Theologis noti erant, cum inter eos pauciſſimi Græcè ſcirent, & quidem mediocriter, adeo ut ſtyli illius ſacris ritibus proprii, ſententiam non facilè aſſequerentur: multo minùs rubricarum & ſcriptorum qui cæremonias expoſuerant. Orientalium Liturgiarum nulla, præter Æthiopicam generalem, & duas alias edita fuerat, cum verſione ſatis inconcinna, & aliquot locis interpolata, ex qua de ritibus Æthiopum vix poterat pronunciari. Poſt annos aliquot Typis Regiis Lutetiæ editæ ſunt Græcè & Latinè, Liturgiæ S. Jacobi, S. Baſilii, S. Joannis Chryſoſtomi, cum Miſſa Præſanctificatorum, anno MDLX. qua editione nihil elegantius. Acceſſerunt opuſcula ſanctorum Pa-

trum, aut recentiorum Græcorum varia, quæ ad fidem Euchariſtiæ confirmandam, & illuſtrandam, magnam autoritatem habebant. Verùm etſi non contemnendam operam in Præfationibus & notis impendiſſet Claudius Sanctesſius inſignis illa ætate Theologus, ritibus nullam aut exiguam lucem attulit: quæſtiones illas quarum origo ex quorumdam hominum adverſus Græcos criminationibus, non aliunde quærenda eſt, tractare Sanctesſius, & qui eum ſecuti ſunt videntur formidaſſe. Cabaſilæ & Marci Epheſii ſcripta ediderunt, circa agitatam in Concilio Florentino de verborum Chriſti ad conſecrationem poteſtate quæſtionem: ſed eam ipſi attingere veriti, Beſſarionis opus de Euchariſtia conjunxerunt, quaſi antidotum adverſus Græcorum hæreſin, neque ultra progreſſi ſunt. Qui Pariſienſem editionem eodem anno Antuerpiæ minori forma, & Latinè tantùm renovaverunt, nihil addiderunt novi.

Joannes à Sancto Andrea Liturgias aliquot edidit.

Editioni Pariſienſi operam contulerat Joannes à S. Andrea inſignis Eccleſiæ Pariſienſis Canonicus: is poſt annos viginti tres, Liturgiam Marci Græcam edidit, ex apographo Guillelmi Sirleti Cardinalis doctiſſimi: nihil quoque præter Latinam verſionem adjunxit: notas nullas quæ aut ritus, aut doctrinam explicarent, ſed excerpta tantummodo ex Clementinarum Conſtitutionum libro 8.

Idem anno MDXCV. aliam Liturgiam edidit hoc titulo. *Miſſa Apoſtolica ſeu divinum ſacrificium S. Apoſtoli Petri*, nec indicavit unde illam habuiſſet: ſubjunxit aliquot Willelmi Lindani notas, non jejunas modo & eruditionis vacuas, ſed prorſus inutiles. Quid enim referebat Miſſam talem, cum noſtra conciliandi labo-

rem perdere, cum alteram iſtam opus eſſe privati alicujus eſſe conſtaret, qui ex Græca & Latina illam arbitrio ſuo compoſuerat.

Maſius edidit Liturgiam Baſilii Syriacam.

Eodem prope tempore Andreas Maſius vir Syriacè doctiſſimus ediderat cujuſdam Liturgiæ Syriacæ Baſilio adſcriptæ Latinam verſionem, cui præfationem addidit, in qua de illa ſua, & Græca ejuſdem nominis conjecturas inſeruit; quæ multis fraudi fuerunt, ut alibi explicavimus, neque enim de Syriacis Liturgiis judicare recte poterat, qui unicam illam viderat.

Syriacæ Liturgiæ, &c.

Tandem ſub finem ſæculi decimi ſexti editæ ſunt Liturgiæ Syriacæ, titulo Miſſalis Chaldaici, Romæ ad uſum Maronitarum, ſed valde interpolatæ, neque Latinè converſæ: ut Armenorum vulgaris, ſed cum verſione. Paulo poſt Conimbricæ Latinè prodiit Miſſa Chriſtianorum apud Indos, ſed reformata multis in locis, autoritate Alexii Meneſii Goenſis Archiepiſcopi, quæ eſt communis Neſtorianorum Liturgia: tandem Auguſtæ-Vindelicorum verſio trium Copticarum.

Plures Liturgiæ tranſlatæ in Bibl. Patrum.

Omnes illæ de quibus huc uſque dictum eſt, Armenicâ exceptâ, in Bibliothecam Patrum tranſlatæ ſunt. Verùm in illa collectione ita verſatus eſt Margarinus Bigneus, ut in Græcis Jacobi, Baſilii, Chryſoſtomi & Marci, edita jam exemplaria typis deſcribi curaverit: abſque ulla cum Græcis codicibus comparatione, notis nullis, nulla multorum errorum quæ in textum vel in verſiones irrepſerant, emendatione. Nec aliter in eo opere verſatus eſt, quam feciſſet diligens typographus, niſi quod de ſuo pluribus locis lectores admonuit, ut caute legerent, ea ipſa verba quæ ſanctiſſimi Eccleſiæ Doctores ad altaria pronunciaverant, nullo florentiſſimarum Eccleſiarum ſcandalo.

Qui

De illis variæ Criticorum ſententiæ.

Qui circa Liturgias illas Criticen exercuerunt ſuam duplicis ordinis fuerunt. Nam Catholici complures, quaſi periret illarum autoritas, ſi Apoſtolicis, aut aliis viris ſanctitate conſpicuis abjudicarentur, titulos qualeſcumque forent, vindicandos ſuſceperunt: & tamen in ipſis Liturgiis ſuſpecta habuerunt non pauca, quaſi à recentioribus inducta eſſent: aut ita ſunt interpretati, ut vix ipſi ſibi, tanta eſt inter eos diverſitas, ſatisfacerent, multò minùs Eccleſiæ Catholicæ adverſariis, quorum maxime intererat, ut ſuppoſititiæ & falſæ haberentur: cum illos nimium premat illarum autoritas. Ita omnes Græcas, editores primi, Baronius, Bellarminus & plures alii defendere aggreſſi ſunt, prorſus infeliciter, plerumque ex Pſeudepigraphis, aut conjecturis incertiſſimis. Inde accidit ut inter ipſos Catholicos, viri non inerudici, Liturgias illas omnes, aut ſuppoſitas eſſe, aut valde interpolatas, aut ab hæreticis corruptas, aut tandem multis ſæculis recentiores eſſe, quàm vulgo creditum fuerat, Proteſtantibus conceſſerint. Reliquas multo magis aſpernati ſunt: turpiſſimum exiſtimantes, agnoſcere Baſilii, ut exemplo utamur, Liturgiam Copticam, qui Græcam; ut noviter compoſitam rejicerent. Imo cum nonnullis diverſitas Liturgiarum Baſilii, Græcæ, Copticæ & Syriacæ argumentum certiſſimum videretur, quo nullam illarum à Baſilio ſcriptam eſſe conſtaret, omnes prope teterrimam de illis ſententiam tulerunt, ut inutiles plane ad confirmandam ex Orientalium Eccleſiarum concordia Catholicam fidem efficerentur.

In ritibus explicandis vix quidquam olim præſtitum.

In tot vero Græcarum Liturgiarum editionibus, ut etiam verſionum illarum quæ Orientalibus propriæ erant, nihil omnino annorum pluſquam centum de-

curſu, à quoquam præſtitum fuit, quo ritus ſacri exponerentur. Nam quæ Claudius Sanctesius collegerat ex Chryſoſtomo, partes quaſdam illuſtrabant, ſed eas ſolas quæ toti Eccleſiæ communes, non magis ad Orientales quam ad Occidentales pertinebant. Rituum & totius diſciplinæ Euchariſticæ talis erat obſcuritas, ut verba ipſa non intelligerentur, quod ex primis verſionibus manifeſtum eſt. Neque magno adjumento fuit, Gloſſarium Meurſii Græco-Barbarum ad explicanda vocabula uſus Eccleſiaſtici.

Primus eos feliciter explicavit Goarius.

Tandem prodiit anno 1647. opus inſigne Jacobi Goarii ex Ordine Dominicano viri doctiſſimi, quo Græcorum Euchologium illuſtravit, & Latinè verſum eggregio commentario explicavit, in quo Baſilii, Chryſoſtomique Liturgias, omniaque ad ritus Euchariſticos ſpectantia, quæ obſcuriſſima erant, in magna luce collocavit, nihil adeo ut hoc in genere ætas noſtra viderit præſtantius. Nam vulgares quæ in manibus Græcorum erant, tum veteres editiones, multoſque antiquiſſimos codices inter ſe comparavit, quibus textus emacularetur: cumque non modo in antiquitate Eccleſiaſtica verſatiſſimus foret, ſed hodiernæ etiam diſciplinæ, cum in Græcia Miſſionibus operam dediſſet, notitiam haberet non mediocrem, omnes qui aliquid hac in parte tentaverant longo intervallo ſuperavit. Ante annos quatuor Iſaacus Habertus Pontificale Græcorum ediderat plenum eruditionis reconditæ, liberæque à ſpinoſæ Theologiæ ſalebris, inter quas vix agnoſci poteſt Eccleſiaſticæ diſciplinæ traditio: atque illo in opere multa Liturgiis illuſtrandis utilia inſperſerat. Sed ulterius progreſſa eſt Goarii diligentia, adeo ut tot annorum decurſu, nemo quidquam illius labori-

bus addiderit: omnes ex illis ſe profeciſſe agnoverint.

Atque hæc circa Liturgias Græcas præſtita ſunt à viris eruditis, præter quæ nihil prope in literas miſſum eſt, quod novarum rerum delectu, judiciove poſſit commendari. Nam Proteſtantes omnes Rivetum ſecuti ſunt, infelicem ſi quis unquam fuit veterum ſcriptorum Criticum: & quod mirari ſatis nemo poſſit, multis Catholicis ejus cenſura non diſplicuit. Allatius de Jacobi Liturgia commentarium publicavit, quem probare nemo, niſi Rerum Liturgicarum imperitiſſimus queat, amplamque præbet Proteſtantibus illam & reliquas impugnandi materiam. Reliqui ubi de Græcis Liturgiis locuti ſunt, aut aliena potius judicia, quam ſua perſcripſerunt, aut conjecturis indulſerunt, quarum nulla certis fundamentis nititur, pleræque ne veriſimilitudine quidem ſuſtentantur; ut illa de Liturgia Chryſoſtomi, quod is non ſit illius autor, ſed Joannes alter ducentis annis poſterior. Plerique alii non eodem ſucceſſu de illis ſcripſerunt.

Orientalium porro Liturgiarum, longe major neglectus fuit: compactæ ſunt enim, ut diximus cum aliis in Bibliotheca Patrum, vix lectæ à Theologis, aut adductæ in teſtimonium ad fidem Euchariſtiæ adverſus Proteſtantes vindicandam; nævos multiplices quibus verſiones obſcurabantur, nemo animadvertit, & in ultima tandem ampliſſima Lugdunenſi editione, quales ab initio prodierant, recuſæ ſunt. Neque ſane manum ſalutarem illis admovere facilè erat: cum & rara forent exemplaria ad quas recenſeri illas oportebat, obſtaretque peregrinarum linguarum difficultas, eò gravior, quod ſtylus Eccleſiaſticus vocibus & verbis multiplicibus abundat, quæ fruſtra in Lexicis quære- Circa Liturgias Orientales nihil ſcriptum.

rentur, exiguumque foret in advenis Orientalibus ſubſidium.

Proteſtantes pauci de illis ſcripſerunt.

Cum tamen adverſus Catholicam de Euchariſtia fidem declamare Claudius Carentonienſis cœpit, inquiſitum eſt diligentius in Orientales Liturgias, de quibus, ex quo editæ fuerant, Theologi noſtri verbum non fecerant: multò minùs Proteſtantes, qui quam parum opinionibus ſuis faverent, ex ſolis verſionibus ſatis perſpiciebant. Duo tamen ex illorum numero inſignes in literis viri, Joſephus Scaliger & Claudius Salmaſius, illarum cum laude meminerant, & antiquitatem commendaverant. Primus Codicem ſuum quo tres Ægyptiacæ continebantur, ad Marcum Velſerum miſerat, is Romam ad Victorium Scialach Maronitam, qui eas Latinè vertit. Eam verſionem emendaverat locis in multis Scaliger, ſed ita ut minutiora tantùm peccata obſervaverit: quæ majoris momenti erant prætermiſerit, veteri ſtylo Eccleſiaſtico Græco ſe illas interpretaturum pollicitus, quod nunquam præſtitit. Neque ille interpretandi labor, viro doctiſſimo tam facilis, quam exiſtimabat fuiſſet: ſubactum enim in vetuſtis Eccleſiaſticis officiis eſſe oportebat illum, qui id in ſe ſuſciperet, quorum levem omnino notitiam, etiam doctiſſimi Proteſtantes habere deprehenduntur. Inutilis quoque labor ille futurus fuiſſet, cum extarent Græcè illæ Liturgiæ, quales à nobis tandem repertæ ſunt in Codice Regio. Quòd ſi rerum Eccleſiaſticarum, æque ac humaniorum literarum peritus fuiſſet Scaliger, agnoviſſet, eam quæ Marci nomine edita fuerat Liturgiam, annis uno & viginti, antequam ad Marcum Velſerum ſcriberet, ex tribus, quas Codex ſuus continebat, unam eſſe.

Multis deinde annis elapſis Claudius Salmaſius cum in exemplar aliud earumdem incidiſſet, mirifico commentario ex eadem, Catholicam de Tranſubſtantiatione doctrinam impugnare aggreſſus eſt, qua de re dicetur in notis ad illam Liturgiam. Verſione quoque mendoſiſſima ſua. quæ textui Coptico & Arabico æque contraria erat, abuſus eſt in Tractatu de Tranſubſtantiatione. Albertinus locum unum citavit ex Æthiopica Liturgia, quo inſulſiſſime triumphat, quaſi totius Chriſtiani orbis conſenſus, cum Calviniſtis eo demonſtraretur. Judicium Salmaſii.

Cum igitur Claudius illum Chriſtianorum Orientalium conſenſum cum Eccleſia Catholica circa fidem Tranſubſtantiationis, & realis præſentiæ confidentiſſime negaſſet, nec alia quam ex ſordidis autoribus argumenta protuliſſet; de Liturgiis ſiluiſſet, in illis quærendam Orientalium ſententiam de Euchariſtia, viſum eſt potius, quam ex incertis atque ſecum ſæpe pugnantibus, viatorum, aut ſcriptorum aliud agentium teſtimoniis. In eas amplius inquiſitum occaſione quæſtionis de Perpetuo conſenſu.

Prodierat tunc primum volumen, quo brevis Tractatus de Perpetuo fidei conſenſu circa Euchariſtiam vindicabatur adversùs Claudium, qui primo operi, quod tribus majoribus voluminibus, & Reſponſo generali occaſionem dedit, oppoſuerat Refutationem priorem ſuam. Habebat ille colorem quemdam ſcribendi proprium, ſimplicem ut videbatur, & inaffectatum, quo tantum effecit, ut non modò inſignis apud ſuos Theologi laudem tulerit, ſed ſordere ſtatim cœperint laborioſa Albertini & aliorum ejus ſymmyſtarum volumina, imo & multis Catholicis fucum fecerit. Vix enim exiſtimare quiſquam potuiſſet hominem Quam temere Claudius de illis pronunciaverit.

qui de Orientalium fide aſſeveranter affirmabat, ignoratam illis huc uſque fuiſſe realis præſentiæ, multo magis Tranſubſtantiationis doctrinam: Euchariſtiæ adorationem, omniaque fidei quàm tenemus conſectanea: qui miſerebatur adverſariorum ignorantiæ, temeritatemque eorum & malam fidem modeſte deplorabat, ne primam quidem illarum Eccleſiarum, de quibus loquebatur, notitiam habuiſſe. At id certo agnoſci poterat, ex ſola quàm dabat ſectarum enumeratione, in qua plures ex una faciebat, nominabat alias, quæ dudum perierunt, imperitiam denique ſummam ſuam illis in rebus perſpicue demonſtrabat.

Multos tamen fefellit.

Verùm ea tunc fuit Theologiæ ratio, ut pauci admodum, hominis proterviam agnoſcere, multò minùs confutare poſſent. Quæ vernacule ſcripta ſunt, leguntur ab omnibus, & quamvis judicare de illis operibus ad religionem ſpectantibus non omnes facile queant, vix tamen ullus quin de illis recte judicare poſſit, dubitat. Inde factum, ut omnes prope qui in Calviniſtica ſecta vivebant, Claudio non minùs crediderint de Coptitis, Syris, Æthiopibus, Armenis falſiſſima quæque affirmanti, quàm de aliis omnibus, quo in genere quanto quiſque imperitior, aut illiteratior erat, tanto fuit ad omnia approbanda facilior. Imo quòd ſæpe nimium experti ſumus, non defuere inter Catholicos, qui fruſtra laborari in concilianda Orientalium doctrina, cum noſtra, temere exiſtimarent: reliquos movebat non mediocriter adverſarii confidentia.

Ex multorum codicum collatione examen Liturgiarum inſtitutum eſt.

Ea demum occaſione cœpi ante multos annos Liturgiis cognoſcendis incumbere, cumque cura viri ampliſſimi Joannis Baptiſtæ Colberti magnus Codicum Orientalium numerus in Bibliothecam Regiam dela-

tus eſſet, multos quoque ipſe in ſuam ex Oriente contuliſſet, tunc de Orientalium fide & diſciplina, cognoſcenda ſperari cœptum eſt. Neque ſane ſpes fefellit, cum ex ſequentibus voluminibus, quæ ad hanc de Perpetuitate fidei controverſiam agitandam ſcripta ſunt à noſtris Theologis, illa de Orientalium conſenſu quæſtio tam perſpicue explicata ſit, non modò ex illorum qui præcipuis Eccleſiis præſidebant, Epiſcopis & Sacerdotibus cujuſcumque ſectæ, ſed etiam ex Liturgiis, aliiſque publicæ autoritatis libris, ut confutatus Claudius nihil quòd reponeret, habuerit.

Cum librorum jam copia ſatis ampla ſuppeteret, quæcumque ad Liturgias ſpectabant accuratiùs inſpicere neceſſe fuit, quia cum graviſſimam merito judicemus eſſe illarum autoritatem, nihil ſpecioſius opponere Proteſtantes poterant, quam illorum hominum judicia, qui de illis minùs commode ſenſerant, quæ à multis eruditis inter Catholicos viris, non modò rejecta non forent, ſed approbata ſæpius & novis rationibus confirmata. Sed ſtatim atque Liturgias attentius expendere cœpimus, obſervavimus eos qui illas non niſi in verſionibus legerant, de illis nullatenus debuiſſe judicare. De Græcis non loquimur, ſed de Ægyptiacis, quarum ſumma antiquitas eſt, uſuſque à mille & centum annis in Eccleſia Alexandrina perpetuus. Æthiopicam quoque ex illis expreſſam expendere neceſſe fuit: tum alias Syriacas, quæ ab Orthodoxis ſive Melchitis, Neſtorianis & Jacobitis uſurparentur. Romæ editas in Miſſali Chaldaico, ex prima inſpectione, reformatas multis in locis eſſe conſtabat: Malabaricam multo magis. Cum porrò Neſtorianæ Miſſæ Codices & Jacobitarum complures inſpexiſſe-

Orientalium præſertim editarum & manuſcriptarum.

mus, tum demum intelligere licuit, quàm gravi teſtimonio tot Eccleſiarum à multis ſæculis ſeparatarum privata huc uſque fuiſſet Eccleſia Catholica, quæ in diverſis illis Officiis omnium gentium linguis, unam veterem fruſtraque à Reformatoribus novitatis accuſatam Euchariſtiæ fidem perſpicue loqueretur.

Earum nova interpretatio neceſſaria.

Exinde conſilium cœpimus Liturgias Orientales, quæcumque haberi poterant interpretandi, quo in labore difficultates maximas ſuperare neceſſe fuit. In Syriacis minus moleſtiæ devorandum videbatur: non mediocris tamen illa fuit, cum plures longè quàm in Miſſali Chaldaico editæ fuerant, Liturgiæ reperirentur in Manuſcriptis Codicibus: neque editis convenirent nomina quæ in aliis occurrebant, quibus accedebat conſtans & perpetua interpolationis nota. In quærenda vocum multarum uſus Eccleſiaſtici ſignificatione, nihil ex ampliſſimis lexicis etiam ineditis, ſubſidii erat, ut neque in advenis Orientalibus, quos ſtudioſè, ſed ſine fructu conſulebamus. Rubricæ in Codicibus raræ, aut nullæ; virorum qui has literas Orientales excoluerunt etiam indigenarum, ut Abrahami Echellenſis & Fauſti Naironi, obſervationes incertæ aut falſæ. Verùm tamen hæc omnia ſuperata cùm arbitraremur, ad novas verſiones adjecimus animum.

Præſertim Copticarum.

Erat adhuc magis laborandum in Copticis Liturgiis, quarum dignitas & antiquitas, etiam ab ipſis eruditis Proteſtantibus commendata fuerat. Nam Victorius Scialach Maronita, quo interprete illas Marcus Velſerus Latinè publicaverat, nulla Coptici textus habita ratione, ſolam verſionem Arabicam expreſſerat, ſæpe parum fæliciter. Novam ex Coptico exemplari qui promiſerat Athanaſius Kircherus, nunquam dedit.

Itaque

Itaque de nova alia cogitandum fuit, præſertim quod voces Eccleſiaſtici uſus, quæ in Scala Ægyptiaca explicatæ ſunt, cum multis aliis ejuſdem linguæ, nullius ad ritus intelligendos utilitatis eſſe poſſent. Ut enim ab ætate majoribus audivimus, ſæpius Abrahamus Echellenſis, qui interpretando adhibitus fuerat, unicum, eumque ſatis mendoſum codicem ſecutus cùm eſſet, Arabicis ſolis intentus, ſententiam pervertit, male legit & pejus interpretatus eſt.

Itaque cum novam verſionem aggreſſus fuiſſem, eamque commentario explicaſſem, viris eruditiſſimis, atque inter cæteros præcipuo, nec ſatis unquam laudato Jacobo Benigno Boſſueto Epiſcopo Meldenſi, viſum eſt, illarum Ægyptiacarum & reliquarum editionem procurari: quod etiam Illuſtriſſimi Joannis Baptiſtæ Colberti judicium fuit. Is autem ſuâ quamque linguâ edi volebat, duobuſque circiter antequàm letaliter decumberet menſibus, typos Syriacos, Arabicos & alios parari juſſerat: ſed ſummi illius viri interitu, quo Muſæ omnes collacrumarunt, concidit operis perficiendi ſpes, & conſilium editionis Liturgiarum Orientalium, ſuis linguis, abjiciendum fuit. Quia tamen viris doctiſſimis, maximè verò Illuſtriſſimo Meldenſi Epiſcopo qui varias obſervationes & ipſas Liturgias viderat, judicatum eſt, illas abſque textibus, ut vulgo dicunt, Originalibus debere publicari, tandem ne periret labor Eccleſiæ, ut ſperabant, futurus utilis, judicium illorum ſecuti, editioni incubuimus. Cur propriis linguis edere illas non potuimus.

Rari ſunt, ut ſatis notum eſt, qui literis Orientalibus operam dederint, & quamvis multos illarum peritiſſimos homines avorum, aut noſtra ætas tulerit, plerique tamen Eccleſiaſticos libros Arabicè ſcriptos neglexe- Accuratæ verſionis difficultas.

runt: unde præter opuſcula pauca Abrahami Echellenſis & Fauſti Naironi, in quibus multa deſiderantur, nihil extat unde fides & diſciplina Orientalium cognoſci queat: Syriaci libri rariores ſunt, paucisque viſi. Ægyptiaca lingua, ſive ut vulgo vocatur Coptica, ab eruditis aliquot commendata eſt, tanquam ad vetera Ægypti monumenta, characteresque ſaxis & obeliſcis inſculptos plurimum lucis afferre poſſet, cum illa tantùm utilitas ex ea capiatur, quòd antiquas voces nonnullas à Scriptoribus Græcis conſervatas, ad veram ſuam originem referat. Lexica hujus linguæ, & imperfectiſſima ſunt, & ex Eccleſiaſticis libris contexta: ipſa lingua per ſe difficilis, cultores huc uſque pauciſſimos habuit. Itaque textuum Copticorum editio, quamvis optanda fuiſſet, ut veneranda illa Eccleſiarum monumenta eſſent in omnium manibus, & acui inde poſſet eruditorum diligentia, tamen ad paucos ſpectabat: ſincera verò Liturgiarum verſio, Orientalis diſciplinæ ex ipſis autoribus indigenis expoſitio, & alia quæ hoc in opere neceſſaria ſunt, ad omnes pertinent. De interpretatione judicare pauci admodum poſſunt: reliquos exiſtimare oportet, interpretem officio ſuo functum fuiſſe, donec hallucinationis, aut malæ fidei reus demonſtretur: nec facilè ſuſpicari, eò quemquam ſtultitiæ deveniſſe, ut fraudem in longo opere lectoribus facere interpretando poſſit, quæ ipſe non intelligat. Hallucinari, etiam eruditiſſimi poſſunt, ut ſane hallucinatus eſt multis in locis Maronita Ægyptiacarum Liturgiarum interpres, ſed ea ratio fuit, quòd Arabicis, quæ præ oculis habebat, folis incumbens, Ægyptiacam antiquiſſimam lectionem non conſuluerit: multò minùs Græcas Liturgias, quæ obſcuris

vocibus, aut ſententiis lucem afferunt, eamque non dubiam.

Quamvis igitur non ea ſit noſtra temeritas, ut in Arabica aut Syriaca, aliiſve linguis doctiſſimos noſtræ ſuperioriſque ætatis viros ſuperaſſe, exiſtimemus, id unum vere affirmare poſſumus, plus nos laboris & diligentiæ adhibuiſſe, eo ſucceſſu, ut neque de vera interpretatione dubium alicujus momenti reliquum ſit, neque bonam noſtram fidem vocari in ſuſpicionem vereamur. Codices conſuluimus plures & meliores, quam quiſquam alius: Coptico exemplari adhæſimus: & in locis aliquot obſcuris, juvit nos maxime Codex Græco-Arabicus, tum variæ lectiones Arabicæ verſionis duplicis, illius ſcilicet quæ Græco textui adjuncta erat, & alterius quæ Coptico.

In iſta, adhibita eſt cura, ut ſincera foret.

Poteramus ſi characteres Coptici, Arabici, aut Syriaci non defuiſſent ſatis utilibus notis verſiones illuſtrare, quæ quidem ad textus criticam ſpectaviſſent, ut fecere prope omnes qui linguarum Orientalium aliquam facultatem habuerunt: ſed hæc omittere typorum defectu, neceſſe fuit. Multa tamen non ad eruditionis frivolam oſtentationem, ſed ad ipſarum Liturgiarum ſententias accuratius perſpiciendas, hoc in genere præſtari poſſunt, ad cognoſcendam penitius ſtili Eccleſiaſtici, tam Græci recentioris, quam Coptici & Arabici naturam, & conſuetudinem, ex cujus ignoratione viri doctiſſimi in graviſſimos ſæpe errores lapſi ſunt, & alios fefellerunt. Illius quippe ſtili ea ratio eſt, ut fruſtra alibi quam in Chriſtianorum libris quæratur, quos ampliſſimorum Lexicorum autores vix noviſſe manifeſtum eſt, adeo ut plerumque vocabula, ut etiam τεχνικὰ omnia, non aliunde intelligi

Criticas ad textum notas characterum Orientalium defectus omittere coegit.

quam ex multiplici lectione ſoleant. At quantas ſæpe unius vocis ignoratio, errandi cauſas dederit, dici non poteſt: exempla aliquot afferemus.

Viri doctiſſimi ſtilum Eccleſiaſticum ignoravere. Pocockius. *Tom. 6.*

Eduardus Pocockius vir Arabicè in primis doctus, in Præfatione ad varias lectiones verſionis Arabicæ ſacræ Scripturæ, quæ in Londinenſibus Polyglottis edita eſt, locum adduxit ex Abulfaragii Hiſtoria Dynaſtiarum, quam poſtea Arabicè & Latinè edidit. Cum is duplicem apud Syros extare verſionem ſcripſiſſet, ſimplicem unam, factam tempore Hirami Tyrii, alteram ex Græcis exemplaribus: Pocockius vocem obviam, quæ *Tyrium* ſignificat ad aliam periodi partem retulit; & ad originem illius attendens, *figuratam*, vertit, atque ita appellavit verſionem Syriacam ex Græco factam, de qua diſtinctione nec Abulfaragio, nec aliis autoribus in mentem venerat. Ex illa tamen diſtinctione Waltonus, & alii innumeri duas illas verſiones ſimplicem & figuratam excogitavere, quarum nulla apud Syros notitia eſt.

Idem cum Abulfaragii hiſtoriam edidit, & de autore in Præfatione diſſereret, conjecturas de eo varias ex diverſis autoribus propoſuit, ex quibus tamen ſciri quidquam aliud vix poteſt, niſi quòd Malatiâ ſive Melitena oriundus fuiſſet, medicinam cum laude exercuiſſet, libriſque editis illuſtraſſet. In una voce hæſit, quam ita vertit, ut honoris cauſa tributa Abulfaragio fuiſſe videretur, nempe quòd fuiſſet *lumen Orientis*, in qua ſane nec interpres, nec lector quidpiam aliud intelligat, quàm laudis plenum titulum. At ſignificabat illa dignitatem Catholici, ſeu ut alii dicunt Papæ Orientis, nempe illius qui in Eccleſia Syra Jacobitica ſecundum ſub Patriarcha Antiocheno locum tenebat,

ut Abulfaragius. Illo titulo ſemel conſtituto apparebat, quam ridicule à quodam contemtiſſimo autore Muhamedano, quem tamen Pocockius citavit, ſcriptum fuiſſet; illum à Chriſtiana Religione ad Muhamedanam impietatem defeciſſe.

In Erpenii verſione Latina hiſtoriæ Saracenicæ, cum multa autor de Chriſtianorum rebus intermiſceat, omnia prope intelligi non poſſunt, ob ſtili Eccleſiaſtici ignorantiam. Quis enim divinare queat hæc verba, *accepit Sartoniam*, aut *abolevit Sartoniam*, ſignificare hunc vel illum Patriarcham Simoniam exercuiſſe vel ſuſtuliſſe? *Matraninum* quemdam Antiochiæ occiſum: cum ea vox duos Metropolitas ſignificet? *Diaconum* loco *Preſbyteri*: *Sacrificum* pro *Sacerdote*, & alia ejuſmodi multa? quibus non leviora ſunt peccata longe plurima in hiſtoria politica, quorum præcipua obſervavimus in ea quam nuper edidimus, Patriarcharum Alexandrinorum. Erpenius in rebus Chriſtianorum ubique malus interpres.

Inter alia eloquentiæ Arabicæ ſpecimina vir Arabicè doctiſſimus Jacobus Golius, Homiliam edidit de Nativitate Chriſti ſcriptam ab Elia, qui in titulo Codicis manuſcripti, Catholicus appellatur. Eum ille Antiochenum Patriarcham fuiſſe dixit, qui error levis foret, niſi traheret ſecum multos alios ſpiſſiores. Nam Eliam iſtum, aliunde Neſtorianum fuiſſe conſtat: inde igitur nonnulli, Antiochenum ex ea hæreſi Patriarcham ſomniaverunt, qui nunquam fuit. At ſi quid vox illa peregrina ſignificabat in ſtilo Eccleſiaſtico Golius intellexiſſet, Neſtorianæ ſectæ ſupremum Antiſtitem agnoviſſet. Eodem errore Kircherus Hananiechua, qui titulo Catholici Patriarchæ ornatur in inſcriptione Syriaca lapidis Sinici, anno MDCXXV. in Provincia Golius.

Xenſi reperti, Alexandriæ aut Antiochiæ quæri juſſit, cum eſſet Neſtorianæ ſectæ Patriarcha.

Errores multiplices Boderiani in verſionibus ex Syriaco.

Magna fuit & jure merito, laus Guidonis Fabricii Boderiani in literis Syriacis, quarum ſtudia mirificè promovit, editis Grammatica & Lexico, tum emendatione & verſione Novi Teſtamenti Syriaci. Is tamen in exiguo libello Rituum Baptiſmalium Severi Antiocheni, quem abſque ulla ratione, aut codicum autoritate Alexandrinum appellavit, toties lapſus eſt, ut verſio ejus nihil ſæpe minùs quàm Syriacam orationem repræſentet, præſertim in illis quæ cæremonialia ſunt. Nam *Pirma* hoſtiam vertit, cum ſit *incenſum*: הלליאה ſeu *elevatio vocis*, quæ in modum rubricæ præmittitur, aut inſeritur orationibus, vertit *Trinitas*, & ut ſententiam efficiat, eam vocem vocandi caſu vult intelligi, quo nihil alienius. Ita etiam in Novi Teſtamenti Syriaci editione quam procuravit Joannes Albertus Widmanſtadius; tabulæ lectionum ex Evangeliis, Actis & Epiſtolis adjunctæ ſunt, Latinè converſæ, ex quibus ratio feſtorum cognoſci poteſt. Mirum quomodo interpres quicumque ſit, illas reddiderit. *Oblatio*, pro *Miſſa* ſive Liturgia. *Electio Epiſcopi*, pro Ordinatione: *Surrectio* pro Statione. *Die quinta ſecretorum*, pro Feria V. myſteriorum ſive in Cœna Domini. *Lotio ſecreta*, pro lavatione pedum myſtica, quam Rituales noſtri vocant *Mandatum*, ut alia ſimilia.

Mirum igitur eſſe nemini debet jacuiſſe tamdiu iſtam Eccleſiaſticarum literarum partem, cui, quantùm in nobis fuit juvandæ, tot annos impendimus, cum ſumma difficultas ſtudioſorum conatus retardaret. Habebunt autem in noſtris verſionibus, non intricatas &

obſcuras Liturgiarum Copticarum, & aliarum expoſitiones, ſed ſinceras & certas, ſecundùm optimos Codices, quorum multi antiqui ſunt, recentiores aliqui, ſed publica autoritate muniti, quales illi qui recenſiti ſunt ad Ritualem Patriarchæ Gabrielis. Voces omnes præſertim rituales explicantur, ita ut obſcuritas vix ulla, ſive in vocibus, ſive in ritibus lectorem poſſit remorari.

Commentarios & notas ita digeſſimus, ut quæ alibi tractata ſunt præteriremus, qualia ſunt ea, quæ communes Græcis & Orientalibus Eccleſiis ritus ſpectant, qui erudite & diligenter à viro Clariſſimo Jacobo Goario expoſiti ſunt, ut etiam quæcumque generatim ad Euchariſtiæ celebrandæ Officium pertinent. Verùm dedimus operam, ut quam plurima ad Liturgias Orientales ſpectantia, ex autoribus Orientalibus conquirerentur, ex eorumque autoritate lux cæremoniis & orationibus fieret, quòd à nemine præſtitum videbamus. Ad Coptitarum quidem ſacra Officia explicanda maximo adjumento fuere Codices manuſcripti varii, præſertim unus ex Bibliotheca Regia eleganter ſcriptus, adjunctis cæremoniis; tum Ritualis liber Gabrielis Patriarchæ, & alii non pauci Theologi, aut Rituum expoſitores. *De commentariis & notis.*

His præſidiis adjuti, cum nihil deeſſe quod ad Liturgias Latinè ſaltem publicandas neceſſarium foret, videretur, operi manum admovimus: quid verò præſtare conati ſumus, aperiemus. Liturgias primùm tres Eccleſiæ Jacobiticæ Alexandrinæ, ſcilicet Baſilii, Gregorii Theologi, & Cyrilli nominibus inſignitas, damus, quia uno volumine quidquid ad illam Eccleſiam ſpectabat Officiorum Euchariſticorum, complecti vi- *Quas Liturgias hæc Collectio contineat.*

ſum eſt operæ pretium. Verſionem Victorii Scialach Maronitæ, Auguſtæ Vindelicorum editam emendare ad primitivum exemplar propoſitum noſtrum fuerat. Verùm tot & tanta mutanda occurrebant, ut nova interpretatione opus eſſe ſtatim agnoverimus. Illa verò non ad Arabicum exemplar facta eſt, ut illa Maronitæ, ſed ad Copticum ipſum; multorum codicum comparatione emaculatum, & ad ſinceram lectionem exactum. Arabicam quoque verſionem obſervavimus, ſi quando aliqua occurreret in exemplaribus diverſitas, & eam quæ Græco textui adjungitur in Codice Regio, multis locis non ſine fructu conſuluimus. Varias lectiones, cum characteribus Orientalibus careremus, adjungere non licuit, earum tamen quando alicujus momenti viſæ ſunt, mentionem fecimus.

Liturgiæ Alexandrinæ duæ novæ nunc primum editæ.

Cum verò huc uſque Græcus illarum Liturgiarum Codex omnino ignotus foret, imò ne conjectando quidem, extare illum, aut ſimilem aliquando extitiſſe, exiſtimari cum aliqua veriſimilitudine poſſet, nacti illum ex Bibliotheca Regia, duas quæ in eo ſolæ erant Liturgias damus Græcâ linguâ, nam Arabicam verſionem omittere coëgit typorum Orientalium inopia. Latinam illis verſionem adjunximus ſimplici & Eccleſiaſtico ſtilo. Deerat tertia Liturgia quàm Coptitæ Cyrillo adſcribunt: cumque animadvertiſſemus, exceptis illis quæ præparatoria ſunt, eamdem eſſe quæ olim Lutetiæ nomine D. Marci edita fuerat, illam duabus aliis adjunximus: emendata ubi neceſſe fuit, Latina verſione. Cum porrò Codicem Regium ſatis maniſeſtè agnoſcamus, manu alicujus deſcriptum eſſe, qui mediocriter Græcè ſciret, unde non paucis erratis deformatus eſt, quæ emendare plerumque facilè fuit:

nihil

nihil tamen in textu mutandum exiſtimavimus, aſteriſcos appoſuiſſe contenti: ſententiamque ſimilibus in locis expreſſimus ſecundùm verſionem Arabicam.

Copticis Græciſque Liturgiis, notas adjunximus in quibus explicantur ea quæ in commentario ad primam expoſita non fuerant, aut quæ ſingularem aliquam obſervationem merebantur, & quantum licuit brevitati ſtuduimus. Atque hæc ſunt, quæ prima hujus Collectionis parte continebuntur. Notæ.

Quia verò de Liturgiarum vetuſtate, dignitate & autoritate talia huc uſque fuerunt Criticorum judicia, ut neque inter ſe facilè conciliari poſſint, neque niſi longa rerum non vulgarium obſervatione conſtitui, quæ ſequi, quæ repudiare oporteat; idcirco toti operi Diſſertationem adjunximus, in qua quid de ſacris illis monumentis, maximè verum videretur, expoſuimus. Singularem adjecimus de Alexandrinis Liturgiis Diſſertationem, in qua multa proponentur plane nova, & tamen ad Euchariſticam diſciplinam illuſtrandam ſumme utilia, quæ ex Codice Regio ſolo, primùm cognita ſunt, ſine quo vix ulla extaret Alexandrinæ Liturgiæ memoria, quòd eam Conſtantinopolitani Patriarchæ prorſus ſuppreſſerint: ex Marci quæ ſupererat ſola, certi nihil, conjecturæ tantum duci poſſent. De Adoratione Euchariſtiæ multa probabilia à noſtris hominibus dicta ſunt adverſus Proteſtantes, qui ignorari illam ab Orientalibus, tam confidenter affirmaverunt, ut multos in ſuam ſententiam traxerint, eo facilius, quod præceptum de religioſo Euchariſtiæ cultu nullum in Miſſalibus libris apparebat. Quantum verò Critici illi hallucinati fuerint, demonſtrat accurata cæremoniarum omnium deſcriptio à Gabriele Patriarcha, Diſſertationes præviæ de Liturgiis.

quam diverſorum exemplarium, & autorum qui Ritus explicaverunt, teſtimonia confirmant. Multo tamen ſuperior eſt autoritas Græci codicis, qui eam perſpicue præſcribit.

Notæ unde excerptæ.

Commentarium & Notas ex libris Orientalibus collegimus, neque temere ullum citavimus aliena fide, imo quoſdam neglexmus, quod eorum autoritas non ſatis certa eſſe videretur. Tales ſunt aliqui quorum teſtimoniis uſus eſt Abrahamus Echellenſis, in Notis ad Hebed Jeſu, Eutychioque vindicato, & alibi: Fauſtus Naironus, & fortaſſe alii. Joannem illi ſuum Maronem citant, præſertim ex Commentario ad Jacobi Syriacam Liturgiam, cujus autoris, & operis præter Maronitas nullus meminit: & quæ ab illis referuntur, reperimus in eo quem compoſuit Dionyſius Barſalibi Jacobita. Conſtitutiones Eccleſiæ Maroniticæ allegant, quas nemo vidit; verùm ſimiles quaſdam quæ ad Eccleſiam Jacobiticam pertinent: autores alios plane ignotos, quique in numeroſiſſimis Bibliothecis non occurrunt. Cum igitur nullis niſi certis autoritatibus, Liturgicam diſciplinam, & fidem Euchariſtiæ ſtabilire conſilium ſit, ſuſpectas omittemus: ſatis enim magna eſt teſtium omni exceptione majorum copia, ut dubiis libenter careamus. Neque tamen accuſamus Echellenſis aut Naironi fidem, ſed amor patriæ, communiſque apud ſuos traditio, fecit ut quos autores, tanquam ſuæ Eccleſiæ proprios laudari ſemper audierant, de illis non amplius inquirerent, ſecuri præterea de noſtrorum hominum judiciis, quorum vix ullus, novum aliquid ad res Liturgicas illuſtrandas, ex libris ineditis produxit.

De Incubrationibus Richardi Simonis.

Unus ſtatim eximendus videbitur Richardus Simon,

qui Gabrielis Philadelphienſis, Græcè & Latinè editis opuſculis Notas uberiores adjecit, in quibus ex Coptitarum Liturgiis, & Neſtorianis teſtimonia protulit, nec pauca circa Liturgias Orientales obſervavit erudite, quæ nemo antea obſervaverat. In notis deinde ad Itinerarium Montis Libani, ab Hieronymo Dandino Societatis Jeſu, ſuſceptum & Italicè ſcriptum, quod vernacule interpretatus eſt, multa de Liturgiis inſeruit, Syriacis præcipue ineditis, quarum excerpta Fauſtus Naironus tranſmiſerat. Cum tamen integras non vidiſſet, analyſinque totius Officii Euchariſtici dare aggreſſus eſſet, non ita feliciter in ea diſquiſitione verſatus eſt, ut nec in multis aliis quæ ſectas Orientales attinent, conjecturiſque nimio plus indulſit. Autores porro Syros aut Arabes nullos habuit, quorum teſtimoniis uti poſſet: Joannis ſolum Maronis & aliorum ea quæ in Abrahami Echellenſis lucubrationibus, aut ejus ſchedis Morino communicatis reperit, quos libros non viderat. Itaque fruſtra jactatur, ut ab aliquot Proteſtantibus factum eſt ejus autoritas, quæ major eſſe non debet, quam ſit illa autorum quos allegat: nullos autem viderat, neque talem Arabicæ linguæ facultatem habebat, ut Arabicis libris uti poſſet.

De rebus Liturgicis & diſciplina Sacramentali pauca Proteſtantes ſciverunt.

Minimum ſane moleſtiæ Proteſtantes hac in materia Catholicis dederunt, cum ne ullus quidem de Orientalium Chriſtianorum religione tolerabiliter ſcripſerit. Remittunt tamen nos ſæpe ad Hottingeri Topographias Eccleſiaſticas, aliaque ejus ſcripta, quæ non niſi excerpta ſunt ex Ordinationum à Viro Clariſſimo Joanne Morino Syriacè & Latinè editis ritualibus, quos ſæpe alter non intellexit, miras ex aliquot obſcuris locis conjecturas elicere contentus. At autores

Orientales Chriſtianos nullos viderat, præter Eutychium Alexandrinum, & Iſæ filii Zaraa, quem Ibn-Sora appellavit, Diſſertationes quaſdam, ad rem Sacramentariam non attinentes; ſed magnum feciſſe ſibi viſus eſt, quod Muhamedanum quemdam Ebn-Edris verboſe ſæpe deſcribit, ut Chriſtianarum rerum præcipua capita nos doceat. Omnes porrò Exercitationes illæ Hiſtorico-Theologicæ, quarum in Academiis Septemtrionalibus plures olim prodierunt, & maximè commendatæ fuerunt ob argumenti raritatem, ſolidæ eruditionis minimum habent, cum nihil aliud ſint quàm indigeſta ex variis autoribus collectanea, & eorum præcipui ſemper ſunt Præſidens, aut affinis aliquis honorandus, quorum laudes ſæpe utramque paginam faciunt. Hottingerus in cœlum fertur; tum Catholicis fortiſſimè maledicitur, teſtimonia ex Orientalibus nulla: quod ſi quis tres quatuorve lineolas Arabicas aut Syriacas, tanquam emblema vermiculatum inſeruerit, tranſlatas ex Elmacino, Eutychio, Abulfaragio aut ſimilibus, huic ab omnibus applauditur. Ita inter illos unus de Eccleſia Coptica Diſſertationem inſtituit, in qua Brerewoodum ſus deque verſat, autoreſque ab eo citatos reponit, Thomæ Biatienſis, & aliorum collectitias obſervationes, laudat, damnat, interpretatur, ſæpe parum feliciter: alicujus Theologi Ægyptii, Canoniſtæ vel Rituum expoſitoris, Codicis Liturgici, aut alterius cujuſpiam libri Eccleſiaſtici, ne nomen quidem reperias.

Diſſertatio de Æthiopica Eccleſia.

Alius de Æthiopica Eccleſia verboſam Diatribam dedit, quam qui memoria complectetur, nihil de Æthiopum religione magis ſciet, quam quiſque imperitiſſimus. Neque id mirum, quando vir laborioſiſſi-

mus, Europæorumque Æthiopicè doctiſſimus Jobus Ludolfus, cum majorem vitæ partem in Æthiopicarum rerum ſtudio conſumſiſſet, unde juſtum commentarium texeret vix habuit, antequam Baltazaris Telleſii Hiſtoria Luſitanicè ſcripta in manus ejus perveniſſet. Mox volumina duo edidit, quibus etſi quidquid apud contemtiſſimos ſcriptores de Æthiopia reperitur, collegerit, novi tamen nihil quod ad hiſtoriam civilem aut Eccleſiaſticam conferret, produxit. Nam religionem iis coloribus depinxit, ut qui de ea ex ejus commentariis judicaverit, ne obſcura quidem illius lineamenta poſſit agnoſcere. Vindicat illos ab Eutychianiſmi accuſatione, & recte quidem: ſed unius naturæ in Chriſto profeſſionem, anathemata adverſus Concilium Calchedonenſe, Leonemque Romanum Pontificem, tolerari poſſe judicat. Judaicas ſuperſtitiones, polygamiam, ſacrorum Ordinum profanationem, & multa ſimilia, quæ ipſi Patriarchæ Jacobitarum Alexandrini ſæpe damnaverunt, tolerabilia Ludolfus exiſtimavit, & excuſare aggreſſus eſt. In materia Sacramentorum nihil non molitur ut Lutheranos illos eſſe ſuadeat: duoque tantùm illis attribuit, cum ex illorum libris eadem habere illos conſtet, quæ Eccleſia Alexandrina: hoc eſt totidem quot in Græca & Orientalibus Eccleſiis, non minùs quàm in Latina agnoſcuntur. At Ludolfus id negat: quia, inquit, interrogatus à me Petrus Æthiops, an agnoſcerent ſeptem ſigilla fidei, negavit. Nempe homo barbarus definitionem Sacramenti natam in Reformatione intellexiſſet, quam ipſi ejus artifices vix intelligunt. Ita negavit Tranſubſtantiationem credi apud Æthiopes, quod idem Petrus de ea edoctus ab ipſo Ludolfo, parum ut non temerè

arbitramur fideliter, reſpondit, hoc myſterium eſſe: & Catholicus nemo non idem agnoſcat. Verùm ſi ignorantia aliquando excuſare poteſt, etſi eo nomine excuſari nemo debet, qui quæ ipſe neſciat, cogente nullo, alios docere aggreditur, at inexcuſabilis omnino eſt mala fides, quam ubique in Ludolfo deprehendimus. Quid non de Liturgiis commentus eſt, quarum originem, formam & diſpoſitionem prorſus ignoravit, dum illas Homilias eſſe dixit, diverſiſque nominibus appellavit, ne Liturgiam aut Miſſam dicere cogeretur: ſed Orationem Euchariſticam. Cumque veritate victus negare non poſſet agnoſci ab Æthiopibus realem præſentiam, at ex illius Æthiopis teſtimonio, qui tamen ut ex ejus verbis agnoſcitur, nihil ſimile dixerat, audacter affirmavit, illos Tranſubſtantiationem non agnoſcere.

In Liturgiis illorum multa extant, quæ aliter explicari non poſſunt quam ſecundum Catholicam de Euchariſtia doctrinam: Invocatio ſcilicet Spiritus ſancti, quam omnes repræſentant: ſed præcipue eximia illa ante communionem Confeſſio, quam ab Alexandrina Eccleſia acceperunt. De ea ne verbum quidem fecit Ludolfus: & ejus tamen opus in varias linguas tranſlatum, arma Proteſtantibus adverſus nos ſubminiſtrat, ſed quæ ut glacies futilis, una & ſimplici Rituum Alexandrinorum comparatione diſſiliunt. Verùm de his plura dicentur in notis ad Æthiopicam Liturgiam, ut etiam in Diſſertatione de Eccleſia Æthiopica, quæ dudum ad editionem parata eſt.

Andreæ Mulleri Diſſertatio.

Edidit vir eruditus Andreas Mullerus an. MDCLXXII. Commentarium de Monumento Syro-Sinico quod anno MDCXXV. in Xenſi Sinarum Provincia effoſſum

fuit, inſigne prorſus, quantum ad Eccleſiam Orientalem pertinet, monumentum. De eo & Mulleri commentariis, cum dicendi hic locus non ſit, illudque explicaverimus accuratiùs, in Diſſertationibus de Eccleſiæ Neſtorianæ propagatione, nihil dicemus, niſi quod ultima parte de Religione eorum, quos in Sinas Evangelii annunciandi causâ profectos, lapis teſtatur, Mullerus diſſerere aggreſſus eſt. Nihil porrò habet ex Autoribus Orientalibus præter duo vel tria teſtimonia ex Kirchero mutuata, quæ ipſe ex Abrahami Echellenſis notis ad Hebedjeſu, in Chinam ſuam illuſtratam tranſtulerat: à ſe nihil profert, niſi denunciationem, qua ſe ex profeſſo & mandato ſuperiorum de fide Orientalium circa Euchariſtiam acturum eſſe ſignificat, monens interea nullam extare in Scriptura Sinica, quæ maximam lapidis partem occupat, Tranſubſtantiationis mentionem, qua conjectura nihil abſurdius. An Mullerus Programma illud ſuum unquam ediderit, ſcire huc uſque non potuimus: at ſi ex illius obſervationibus, circa Geographiam & hiſtoriam, de ejus eruditione judicium fieri poteſt, in rebus Theologicis Orientalium, illam longe infra mediocritatem conſtitiſſe certiſſimum eſt. Quid enim ab eo homine exſpectes qui omnes etiam abſurdiſſimas conjecturas de illis qui in Monumento nominantur, ſuas fecerit, & impenſe laudaverit: quique ad paradoxa futiliſſima admirabundus, inſcitiam ipſe ſuam prodiderit: aut quomodo tandem fidem nobis Chriſtianorum illorum exponet, de quibus an Orthodoxi fuerint, an Jacobitæ, an Neſtoriani, nihil ſe ſtatuere poſſe non diſſimulat.

Atque illi ferme ſunt inter Proteſtantes qui de

Orientalium fide aliquid ſcripſere, cum oſtentatione eruditionis illius peregrinæ, qua ſane caruerunt. Nam Jacobus Golius & Eduardus Pocockius qui Arabicis literis merito inclaruerunt, & in illis utilem operam navaverunt, Chriſtianas res non attigerunt. Ita Eduardus Pocockius cùm Dionyſii Barſalibi commentarios in Scripturam ſacram haberet, neque ex illis quidquam protulit, neque quis eſſet autor intellexit, aut eum notiorem habuit, quam Abulfaragium. Alios cum magnis illis viris vix comparandos nominare neceſſe non eſt, cum nemo ex Proteſtantium eruditorum numero, de Orientalium fide & diſciplina Euchariſtica, etiam aliud agendo quidquam alicujus pretii ſcripſerit.

Hæc erant quæ de hoc opere præfari oportebat: reliqua ad Liturgiarum antiquitatem, & autoritatem ſingularemque Alexandrinarum notitiam ſpectantia, ſequentibus Diſſertationibus explicabuntur.

INDEX

INDEX
DISSERTATIONUM ET LITURGIARUM
quæ hoc Volumine continentur.

PRÆFATIO.

DISSERTATIO *De Liturgiarum Orientalium, origine & autoritate.* j

CAP. I. *In quo probatur, nullam antiquitus fuiſſe Euchariſtiæ conſecrandæ formam, quæ Græcis Latiniſque Liturgiis foret diſſimilis.* ibid.

II. *Liturgias omnes, ex quo ſcriptæ ſunt, nihil continere quod veteri & Apoſtolicæ Euchariſtiam celebrandi formæ non accuratè reſpondeat.* viij

III. *Oſtenditur veteres Liturgias Græcas & Orientales cum Latinis convenire, & utraſque Apoſtolicæ celebrandorum myſteriorum formæ in præcipuis capitibus reſpondere.* xvj

IV. *Quid judicandum ſit de antiquis Græcis Jacobi, Marci, Baſilii & Chryſoſtomi Liturgiis.* xxiij

V. *Quid veriſimilius ſtatui poſſit de tempore, quo ſcriptæ ſunt Orientales Liturgiæ.* xxxj.

VI. *De Linguis, quibus Liturgiæ ab initio, & ad hæc uſque tempora celebrari ſolitæ ſunt.* xl

VII. *De Liturgiarum autoritate.* xlix

VIII. *De Diſciplina Liturgica, quæ Rubricis aut Ritualibus libris continetur autoritate.* lxvj

DISSERTATIO *de Coptitarum Alexandrinorum Liturgiis.* lxxx

DISSERTATIO *De Lingua Coptica.* cxiij

LITURGIÆ *Coptitarum ex Coptico converſæ.* 1

Liturgia ſancti Baſilii. ibid.

Liturgia ſancti Gregorii. 26

Liturgia ſancti Cyrilli. 38

Orationes & Benedictiones ad conſecrationem omnium Altaris inſtrumentorum. 53

Liturgia Græca Alexandrina. 57.

Liturgia S. Baſilii Alexandrina ex Codice Græco-Arabico. Ibid.

Liturgia ſancti Patris Gregorii. 90

In Liturgiam Marci græcam Præfatio. 127

Divina Liturgia, ſeu Miſſa, ſancti Apoſtoli & Evangeliſtæ Marci, Diſcipuli ſancti Petri. 131
Guilelmi Sirleti Cardinalis Epiſtola ad Joannem à S. Andrea inſignis Eccleſiæ Pariſienſis Canonicum. 166
Epiſtola J. à S. Andrea ad Guilelmum Sirletum Cardinalem. 167
Commentarius ad Liturgiam Copticam ſancti Baſilii. 169
In Liturgiam Copticam ſancti Gregorii Notæ. 301
In Liturgiam Copticam ſancti Cyrilli Notæ. 315
Ad Benedictiones Vaſorum ſacrorum Notæ. 323
In Liturgiam Græcam S. Baſilii Alexandrinam Notæ. 333
In Liturgiam Græcam ſancti Gregorii Alexandrinam Notæ. 347
In Liturgiam Græcam ſancti Marci, ſive ſancti Cyrilli Notæ. 353
Appendix ad Liturgias Alexandrinas. 368
De Patriarcha Alexandrino. 363.
Ritus ordinationis Alexandrini Jacobitarum Patriarchæ. 467
Ad officium ordinationis Patriarchæ Alexandrini Obſervationes. 491
In Liturgiam Æthiopicam Præfatio. 496
Liturgia Communis, ſive Canon univerſalis Æthiopum. 499
In Canonem generalem ſive Liturgiam Æthiopicam Obſervationes. 523

DISSERTATIO

DISSERTATIO
DE
LITURGIARUM ORIENTALIUM
ORIGINE ET AUTORITATE.

CAPUT PRIMUM.

In quo probatur nullam antiquitus fuiſſe Euchariſtiæ conſecrandæ formam, quæ Græcis Latiniſque Liturgiis foret diſſimilis.

CUm Liturgiæ Orientales, quibus nova verſione & Commentario illuſtrandis operam damus, maximâ præ cæteris antiquitatis Eccleſiaſticæ monumentis dignitate commendentur, ad eas intelligendas multa præfari oportebat. Nam Ægyptiacæ, quæ primum hac in Collectione locum obtinent, poſtquam Latinè editæ ſunt, parum fideliter interpretatæ, ut Æthiopica quæ ante multos annos prodierat: Baſilii Syra ex Verſione Maſii: Græca demum Marco attributa, in Bibliothecam Patrum conjectæ ſunt, abſque notis aut commentariis, unde quæ illarum origo, quæ antiquitas, quis uſus, quæ autoritas foret, explicaretur. Theologi noſtri illarum teſtimoniis rariſſimè uſi ſunt: vexaverunt illas aliquando Proteſtantes, tanquam ſuppoſititias, &, quod dolendum eſt, ad eorum ſæpe ſententiam acceſſerunt Catholici. Nempe cùm Græcas Jacobi, Baſilii, Chryſoſtomique Liturgias, novitatis interpolationiſque ſuſpicione Critici aſperſiſſent, ex inaniſſimis conjecturis, tamen quod eſſent pauci in Græca antiquitate ſatis verſati, iiſdem adquieſcere, quàm veritatem diligentiùs perveſtigare maluerunt. Unde cùm ex Græcis, Orientales Liturgias manaſſe certiſſimè conſtaret, illas eâdem cenſurâ, quâ Græcas, involverunt, nullus ut jam ſupereſſe locus ad earum ſtabiliendam antiquitatem & autoritatem videretur. Diſſertationis ſcopus.

Itaque de primis illis, quæ fontem & originem Orientalium omnium continent, præmittenda quædam ſunt, quamvis multa in eam rem à viris doctiſſimis ſcripta ſint: ſed præcipua tantùm & neceſſaria tractabimus.

Cenſura Criticorum circa Liturgias parum æqua.

Ac primò quidem obſervandum eſt, omnia prope Criticorum tam intra, quàm extra Eccleſiam judicia, id habere vitii, quòd Liturgias veteres Græcas, Sanctorum nominibus deſignatas, non aliter examinandas arbitrati ſunt, quàm reliqua ſcripta veterum, in quibus expendendis regula certa eſt, non poſſe illa iis autoribus tribui, quorum nomina præ ſe ferunt, ſi quid occurat, ætati illorum non conveniens: quæ regula ſi erga Liturgias veteres adhibeatur, falſiſſima eſt: cùm id ſolummodo efficiat, opus, quod uni perperam tribuitur, ad alium autorem referri oportere. Liturgiæ verò, quemcumque titulum præferant, non opus alicujus autoris eſſe cenſendæ ſunt, ſed ſacræ preces, conceptiſque verbis expoſitæ Sacramenti celebrandi formæ, in quibus non quæri oportet nomen autoris aut dignitatem, quantacumque ſit, ſed quæ ex uſu Eccleſiarum & conſenſu cum aliis ejuſmodi formulis comparatur, autoritatem. Itaque eam Liturgiam, quam totius Eccleſiæ Græcæ Orthodoxæ communi diſciplinâ uſurpatam eſſe conſtabit, veluti ſacrorum legem, publicæ autoritatis monumentum, vocem denique & teſtimonium illius Eccleſiæ haberi oportet, ſive ſit Baſilii, ſive Chryſoſtomi, ſeu cujuſcumque alterius: qua ratione, non eam modò, quam ex ſancti Doctoris nomine haberet, privatam ſcilicet autoritatem, ſed publicam Eccleſiæ in qua uſurpatur, habet. Id verò Criticis, præſertim Proteſtantibus, nunquam in mentem venit, cùm tamen eo in articulo totius quæſtionis ſtatus verſetur, reliqua vix ad rem pertineant, ut breviter demonſtrare conabimur, expoſita Liturgiarum omnium origine.

Forma Euchariſtiæ celebrandæ, traditione non ſcripto tranſmiſſa.

Inſtitutum eſſe Euchariſtiæ Sacramentum in ultima cœna à Chriſto Domino, cùm Evangeliſtæ tres Pauluſque teſtentur, nemo non agnoſcit. Verba illius ad Apoſtolos, *hoc facite in meam commemorationem*, præceptum celebrandæ ex inſtituto Chriſti Euchariſtiæ continent: formam quâ celebrari deberet, non exprimunt. Nemo tamen Chriſtianus dubitavit, quin eamdem edocti fuerint à Domino Apoſtoli, ut alia omnia quæ ad Religionem Chriſtianam conſtituendam pertinebant. Ab Apoſtolis acceperunt illam eorum diſcipuli, inter quos tamen

nullus eam ſcripto tradidit. Id ſcilicet fatentur ultro Proteſtantes, formam Evangelicam & Apoſtolicam Euchariſtiæ celebrandæ in ſcriptura non explicari, ſed haberi illud tantùm, quòd fideles in unum convenirent, afferreturque panis & vinum, ſuper quæ gratiæ agerentur, & poſtea præſentibus diſtribuerentur. Et tamen in ore habere non deſinunt, primævum illud exemplar Cœnæ Evangelicæ, ad quod ſuas expreſſas eſſe fruſtra gloriantur. Verùm cùm tot diverſas propoſuerint Cœnæ illius ſuæ formas, quæ inter ſe conciliari non poſſunt, illas ad purum verbum Dei, quod tamen ex illorum ſententia perſpicuum omnibus eſt, expreſſas, temerè omnino jactant. Fatentur quippe, non ſatis conſtare quo pane Chriſtus uſus fuerit, azymo an fermentato, atque adeo in quibuſdam locis, ut Genevæ, azymus ad Cœnam diu adhibitus eſt: an aqua vino admiſta fuerit, neſcire ſe pariter agnoſcunt: multo magis quibus verbis ad benedictionem, ſeu conſecrationem, Apoſtoli uſi fuerint: unde Chriſti verba, *Hoc eſt corpus meum, Hic eſt ſanguis meus*, plerique retinenda judicaverunt, alii non item: de quibus tamen Euchariſticæ diſciplinæ capitibus vetus Eccleſia nunquam dubitavit. *Magdeb. Cent.* 2.

Certam illa nempe & conſtantem habuit Euchariſtiæ conſecrandæ formam, ſtatim ab initio, cùm ubique Chriſtiani congregati eam celebrarent quotidie, quamvis ſcripto conſignata non eſſet: unde primis Eccleſiæ ſæculis, ſacros illos ritus ſola traditione viguiſſe, extra controverſiam eſſe debet. Hieroſolymis Apoſtoli, quod in ſui memoriam Chriſtus fieri præceperat, faciebant; & inde per totum orbem diſperſi, ut eadem ſacra celebrarentur, inſtituerunt, eorumque formam præſcripſerunt, quæ in omnibus Eccleſiis conſervata eſt. Igitur ex ſola traditione Apoſtolica, non ex ſcripta autoritate, forma illa apud omnes Eccleſias recepta eſt, cùm una & eadem ubique fuerit: neque enim, ut de ritibus quibuſdam Judaïcis, de diſciplina Euchariſtiæ celebrandæ controverſia, primis illis, aut ſequentibus ſæculis ulla inter Chriſtianos fuit. Quam igitur Apoſtolorum traditio in Eccleſiis ſervata commendabat, eadem Apoſtolica & Evangelica celebrandorum myſteriorum forma eſſe exiſtimabatur. Jam quæ illa forma fuerit quærendum eſt: num illa ſcilicet, quam Eccleſiæ Reformatores excogitaverunt poſt annos mille quingentos, an illa quæ ubique obſervata fuit, dudum ante quàm perſcripta fuiſſet, in Occidente vel in

Certa tamen illa forma apud veteres Chriſtianos fuit.

Oriente, orationum & cæremoniarum ordinata diſpoſitio, quæ Liturgia dicitur.

Formæ à Proteſtantibus Cœnam Apoſtolicam & Evangelicam non repræſentant.

Splendida ſanè illa appellatio Apoſtolicæ & Evangelicæ Cœnæ, in eam formam quæ à Proteſtantibus uſurpatur, cadere nequaquam poteſt, vel ea ſola ratione, quòd communis inter eos nulla huc uſque fuerit; verùm omnes ita diſſimiles, ut nullâ quantumvis commoda interpretatione poſſint inter ſe conciliari. Lutherana, Helvetica, Genevenſis, Anglicana, Scotica, ut alias prætereamus, etſi multoties refictæ, omnino differunt, non modò in orationibus, aut cæremoniis quæ integrâ fide & diſciplinâ aliter ſe habere poſſunt, ſed in præcipuis partibus. Notæ ſunt controverſiæ quæ hoc in argumento illos exercuerunt. Anglicana ſub Eduardo VI. inſtituta & non leviter mutata, ineptias Calvino continere, ſed tolerabiles judicata eſt: ſub Elizabetha & Jacobo I. emendata, Scotis Papiſtica viſa eſt, & ſeditioſè rejecta; tum à parricidis Parlamentariis ſuppreſſa, novam reſtituto Carolo II. formam accepit. Et ſanè communis Liturgiæ lex inter eos eſſe nulla poteſt, qui de materia, de forma, de ritibus Apoſtolicæ Liturgiæ non conſentiunt, faſſi neſcire ſe quo pane Chriſtus uſus fuerit, quo vino: quibus verbis Apoſtoli utrumque benedixerint: an verba Chriſti neceſſaria ſint: quæ varietas, ſacri ritus formam funditus evertit.

In Liturgiis antiquis Orientalibus & Occidentalibus nulla eſt insignis diverſitas.

Neque objicere nobis poſſunt diſcrimen illud quod inter Orientalem & Occidentalem ritum, aut ſingularem aliquarum inſignium Eccleſiarum, animadvertitur, cujus diverſa prorſus ratio eſt: quippe orationes & cæremoniæ præparatoriæ, aliter diſponi poſſunt, abſque ullo periculo: oſculum ante præfationem in Oriente: in Occidente ante Communionem præſcribitur; ita Symboli, & Orationis Dominicæ recitatio: hæc ſunt indifferentia. Verùm nulla unquam vetus Liturgia viſa eſt, in qua adhortatio, quam Præfationem vocamus, non occurreret; tum preces Sacerdotum variis verbis expoſitæ, ſed quæ eamdem ſententiam efficerent. Continent nempe laudes Dei & gratiarum actiones pro beneficiis ejus in humanum genus, quorum præcipuum, ſalus noſtra fuit, per Incarnationem, mortemque unigeniti filii ejus Jeſu Chriſti Domini noſtri. Sequitur commemoratio ultimæ Cœnæ, inſtitutioniſque Sacramenti: verborumque Chriſti repetitio: invocatio ad poſtulandum adventum ſancti Spiritus in dona propoſita, ſive

ante, ſive paulo poſt pronunciata verba Dominica: orationes de omnibus & pro omnibus: vivorum & mortuorum commemoratio. Hæc omnia, præter Præfationem & verba Chriſti, quæ in Lutheranorum & Anglorum officiis ſervata ſunt; reclamantibus aliis Proteſtantium ſodalitiis, tanquam ſuperſtitioſa, ſublata ſunt. At omnes veteres Liturgiæ inter ſe conſentiunt, quæ præcipua eſt antiquitatis & ſinceritatis nota: cùm Cœnæ celebrandæ forma nulla, aut cum aliis in Reformatione natis, aut cum antiquiſſimis Græcis, Latiniſve conveniat. Quòd verò Liturgiæ Orientales & Occidentales cum antiquiſſima & primæva forma celebrandæ Euchariſtiæ conſentiant, jam eſt probandum: non quidem ut Pamelius & nonnulli alii fecerunt, autorum quorumcumque teſtimoniis, neque ex Iſidori collectaneis, ſed rationibus, & autoritatibus adversùs quas exceptio eſſe nulla poſſit.

Forma illarum antiquitus una fuit, abſque ulla de ritibus controverſia.

Formam itaque agendi juxta Chriſti præceptum commemorationem mortis ejus, per Euchariſtiæ celebrationem, ab Apoſtolis præſcriptam, fatentur omnes. Unam illam fuiſſe quæ ubique obſervaretur, æque certum eſt, cùm ne levi quidem conjecturâ ex monumentis Eccleſiaſticis agnoſci poſſit, extitiſſe ullam inter Chriſtianos, tribus primis Eccleſiæ ſæculis de aliqua rituum varietate controverſiam, ut ſeriùs aliquando fuit de Azymo aut fermentato, inter Græcos & Latinos: de aqua admiſcenda adversùs Armenos, & ſi quæ ſunt ejuſmodi. Formæ illius deſignationem per partes habemus; integram ejus explicationem, non item. Si quid porrò antiquius eſt ſcriptis, quæ Apoſtolorum nomina præferunt, Liturgiis, id habetur in Clementis Conſtitutionibus, quæ quamvis interpolatæ ſint, at ex virorum doctiſſimorum judicio ætatem Concilii Nicæni, antecedunt, vel ſaltem contingunt. Ab illa Epocha nihil circa Liturgiarum celebrandarum diſciplinam noviter inſtitutum legitur. Sancti Patres in Homiliis ad populum partes aliquas officii illius ſacri perſpicuè deſignant, ut fidelibus notiſſimas. Tandem illa omnia leguntur in antiquiſſimis Liturgiis.

*Teſtimonium Juſtini Martyris, Plinio confirmatum. L. *. 10. Ep. 97.*

De primo quidem dubium nullum eſſe poteſt, cùm non ex Chriſtianorum modò, ſed ex Ethnicorum etiam libris certum ſit Chriſtianos ſtatis, ut Plinius loquitur, diebus convenire ſolitos fuiſſe: hymnos Chriſto tanquam Deo ceciniſſe, ſacramentoque ſe obſtrinxiſſe, non in ſcelus aliquod, ſed ne ſcelera ulla committerent: tum conveniſſe ad capiendum cibum, ſed inno-

xium. In obſcuris illis verbis viri ſuperſtitione ſua obcæcati, agnoſci poteſt rudis & infuſcata calumniis imago antiquarum Synaxeωn. Eas veris coloribus, ſed leviter tamen, & quaſi ductâ primâ lineâ, deſcripſit Juſtinus Martyr, & vix quidquam vetuſtius occurrit illius teſtimonio, quo Euchariſtici officii forma ſimpliciſſima deſignetur. *Ei*, inquit, *qui præeſt ex fratribus offertur panis, & poculum aquæ & vini; quibus ille acceptis, laudem & gloriam univerſorum Patri per nomen Filii & Spiritus ſancti emittit, & gratiarum actionem, pro eo quòd nos hiſce dignatus ſit, prolixè exequitur: atque ubi perfecit preces & gratiarum actionem, populus qui adeſt omnis, acclamat, dicens* Amen... *Poſtquam verò præſidens, gratias egit & populus acclamavit, qui apud nos Diaconi vocantur, diſtribuunt cuique præſentium panem & vinum, & aquam; & ad abſentes perferunt, & hoc alimentum à nobis appellatur Euchariſtia.* Quid autem per hanc vocem Chriſtiani veteres intelligerent, licet ad Infideles ſcriberet, non ignorare nos ſivit Martyr ſanctiſſimus. *Quemadmodum enim*, inquit, *per Verbum Dei, caro factus Jeſus Chriſtus Salvator noſter, & corpus & ſanguinem pro ſalute noſtra habuit; ita & eum qui per orationem Verbi quod ab eo eſt, Euchariſtia facta eſt, cibum, ex quo carnes noſtræ, & ſanguis per mutationem aluntur, ipſius incarnati Jeſu & carnem & ſanguinem eſſe edocti ſumus.*

Ejus verba formam veterem Liturgiarum deſignant.

Hæc Juſtini pauca verba, Liturgiæ veteris formam omnem continent; quamvis obſcuriuſcule. Nam in Synaxibus omnia ſub oculis & autoritate gerebantur τȣ̃ προεςῶτος Præſidentis, Epiſcopi videlicet aut Preſbyteri, ſine quibus nullæ fiebant: neque enim quiſquam exiſtimabit, quemcumque Chriſtianum his ſacris cœtibus præfuiſſe. Qui, ut nonnulli conati ſunt, Paradoxum iſtud probare ſatageret, facilè refelleretur.

Scripturarum lectio.

Cùm Sacramenti celebratio ſcripturarum Novi Teſtamenti publicatione antiquior ſit, legi illæ non potuerunt, primis poſt Chriſti mortem temporibus: niſi fortè quædam particulæ ex veteri Teſtamento. Verùm poſtea, quotidianâ diſciplinâ introductum eſt, ut ſcripturæ legerentur. Interea Epiſcopi ex illis quæ lecta erant capitulis, occaſione ſumta, ad fideles verba faciebant, & quod aureo illo ſæculo Apoſtolico non infrequens erat, qui divinitus inſpirati erant, audiebantur à reliquis.

Pſalmi & hymni.

Pſalmi & hymni ad Deum recitabantur vel canebantur, & ad

Chriſtum tanquam Deum, quod Plinius ipſe teſtatur. Illa autem appellatione cùm poſſint intelligi Pſalmi & Cantica veteris Teſtamenti quæ ex antiquiſſima traditione in Eccleſiis recitantur, de aliis quoque interpretari licet, de quibus Euſebius loquitur *à fidelibus olim compoſitos, in quibus Verbum Dei Chriſtum Theologicè laudabant.* Unde eorum autoritate utitur ad confutandam Artemonis, qui Chriſtum purum hominem eſſe dicebat, hæreſin. Nihil porrò cogit, ut per Hymnos illos intelligantur Cantica diverſo genere metrorum compoſita, quæ vir doctiſſimus Henricus Valeſius alligat Antoninorum temporibus proximis, *cùm*, inquit, *viri docti ſe ſe ad religionem noſtram applicuiſſent.* Nam tales viros priùs habuit Eccleſia, qui pangendis aliquot carminibus ſuffeciſſent, præſertim cùm puritatis & elegantiæ, minor quàm pietatis & ſimplicitatis cura foret, & illi quorum meminit Euſebius ἀπ' ἀρχῆς hoc eſt *ab initio Chriſtianæ religionis*, compoſiti fuiſſe dicantur. Neque facilè occurrit in vetuſtis monumentis, Poëſis illius Chriſtianæ vel leve veſtigium, cùm in Liturgiis cujuſcumque linguæ ſumma ſemper obſervetur ſimplicitas, metrici hymni nulli reperiantur, qui diu poſtea introducti in precibus publicis & privatis, vix inter ſacra myſteria locum habuerunt. Itaque per tales hymnos, intelligi poſſunt variæ preces à primis Chriſtianis compoſitæ, quales multæ occurrunt in Sacramentalibus officiis, ad earum formam, & iiſdem fortaſſe verbis expoſitæ.

Hiſt. Eccl. l. 5. c. 28. Ψαλμοὶ δὲ ὅσοι, καὶ ᾠδαὶ ἀδελφῶν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσαι, τὸν λόγον τοῦ θεοῦ χριστὸν ὑμνοῦσι θεολογοῦντες.

Sequitur oblatio panis & calicis vino & aquâ miſti, quam ut ſimpliciſſimam initio fuiſſe veriſimile omnino eſt, ita decenter & cum reverentia factam fuiſſe, non eſt dubitandum. Sed dum Juſtinus, *Præſidentem*, ait, *gratiarum actionem & laudem Deo prolixiùs agere*, prima forma agnoſcitur orationis illius quam Præfationem vocamus, quæ in nulla Liturgia omittitur. Preces etiam, & gratiarum actiones, quibus populus acclamabat *Amen*, diverſas illas orationes deſignant, quæ poſtea pro locorum & temporum diverſitate, varias formas acceperunt.

Oblatio panis & vini.

Cùm verò non omnia, ſed præcipua tantùm, & quæ Ethnicis ſignificari poterant, Juſtinus attigerit, de reliquis non minùs certa & perſpicua ſunt veterum teſtimonia: ut de oſculo pacis, de recitata oratione Dominica, de communionis diſtributione his verbis, *Corpus Chriſti. Amen*; & de multis aliis, quorum paſſim ſancti Patres meminere. Atque ea ſunt ex quibus ve-

De reliquis partibus extant certa teſtimonia.

teres omnes Liturgiæ conſtant, adeo ut nihil contineant, quod antiquitùs inter ſacra officia obſervatum non fuerit. Omnis igitur eorum diſciplina commendatricem habet veterem & Apoſtolicis temporibus proximam Eccleſiam, cujus diſciplina per manus tradita non minùs valet quàm ſi ſcripta fuiſſet, quod primis illis ſæculis non videtur factum, de ſacris myſteriis, non magis quàm de Symbolo.

CAPUT II.

Liturgias omnes veteres ex quo ſcriptæ ſunt, nihil continere quod veteri & Apoſtolicæ Euchariſtiam celebrandi formæ non accuratè reſpondeat.

Varia etiam in Occidente fuit Miſſarum diverſitas.

QUando ſacra officia ſcripto conſignari cœperint, ardua & maximis tenebris involuta quæſtio eſt, quæ licet ſeria admodum videatur, ad Liturgiarum tamen Orientalium & Occidentalium autoritatem tuendam non tantùm pertinet, quantùm multis autoribus Catholicis, aut Proteſtantibus exiſtimatum eſt. In Latina Eccleſia, præcipuum locum obtinet Canon Romanus, qui, quòd à Gelaſio Papa primùm, deinde à Gregorio magno, in eam quam nunc habet formam reductus eſt, Gregorianus vulgò appellatur. Quamvis Eccleſia Romana reliquarum prima, ab Apoſtolorum principe fundata, ſummam habeat dignitatem & autoritatem, jus etiam ſingulare in Eccleſias Occidentis ſemper habuerit, nunquam tamen primis ſæculis Canonis Euchariſtiæ celebrandæ ſui, formam aliis Eccleſiis ita præſcripſit, ut multis antiqua ſua conſuetudo, ſuique ritus non conſervarentur. Itaque ut à viro nunquam ſatis laudato Joanne Mabillonio obſervatum eſt, & variorum Miſſalium librorum comparatione demonſtratum, vigebant præterea Ritus Ambroſianus in Eccleſia Mediolanenſi, Gallicanus in Gallia, Gothicus in Hiſpania & in Gallia Narbonenſi, inter quos etiam erat aliqua orationum diverſitas. Nulla inter Occidentales Eccleſia, Liturgiam ſuam ad Apoſtolos aut eorum diſcipulos tanquam autores retulit: ſatiſque intellexiſſe videntur ſanctiſſimi Antiſtites, commendari, quantùm opus erat, preces ſacras ex uſu conſtanti Eccleſiarum, nec vanis titulis opus habere, quæ totius Eccleſiæ voces & verba erant. Neque objicienda nobis

nobis eſt Petri, quæ dicitur, Græca Liturgia, de qua nugati æquè ſunt Catholici nonnulli, & Critici Proteſtantes. Hujus exemplar duplex eſt; unum verſio Romani Canonis, à Georgio Codino facta: alterum opus ignoti cujuſpiam Græculi qui ex Romana, & Chryſoſtomi Miſſa novam, cujus nulla in antiquitate memoria eſt, nullus unquam uſus in Oriente fuit, peſſimo exemplo conſarcinavit. Reliquæ Occidentalium Liturgiæ ſi Ambroſianam excipimus, autorum nominibus non deſignantur: neque illa, quamvis ab Ambroſio ordinata eſſe potuerit, tamen ab eo primùm compoſita eſt, magis quàm Romana à Gelaſio aut Gregorio.

Orientales quamvis eamdem diſciplinam haberent Liturgias ſerò videntur ſcripſiſſe.

Orientales eamdem diſciplinam habentes quæ reliquis Chriſtianis communis erat, illam ſimiliter in Oriente propagaverunt & poſteris tranſmiſerunt: neque tamen ſtatim illam perſcripſiſſe videntur. Ut ita ſtatuamus, facit inſigne præ cæteris Baſilii Magni teſtimonium, qui multa quæ ad nos ſola traditione pervenerunt enumerans; adjungit. *Verba ſacra Invocationis in conſecratione panis & calicis, quis ſanctorum nobis ſcripto tradidit?* Ita enim Græca vertenda ſunt, non ut à multis factum eſt, qui ἀνάδειξιν *oſtenſionem* ſeu *elevationem* Euchariſtiæ interpretantur, ſed contra autoris mentem. *Invocationem* vocat Baſilius, Canonem Miſſæ: quia multis ἐπικλήσεσι, ſeu Invocationibus conſtat, inter quas præcipua eſt celebris illa, & quam omnes Orientales Liturgiæ repræſentant, Invocatio Spiritus ſancti in dona propoſita, cujus meminerunt Irenæus, Epiphanius & multi alii, ut ſuo loco dicetur. Unde ſi non certò, ſaltem veriſimiliter omnino concluditur, ante Baſilii tempora, Liturgias Græcas literis non fuiſſe conſignatas. Suadet id etiam Eccleſiaſticæ diſciplinæ ratio, quæ myſteria tanto ſilentio tegi jubebat, ut non niſi initiatis, & breviter quidem, imo obſcuriuſcule explicarentur, quod multis veterum teſtimoniis manifeſtum eſt, præſertim in Sermonibus ad populum, ubi frequens eſt illa ἀποσιωπήσεως formula, *Norunt initiati*, ut illa Epiphanii *accipiens* τὸ δὲ καὶ τὸ δὲ *hoc & hoc.* At ſi quæ ad hujus myſterii fidem pertinebant, non aliter quàm viva voce, ut Symbolum, tradebantur initiandis, quanto minùs ſcribi poterant aut debebant, arcana ſacrorum verba, quæ ad ſolos Epiſcopos & Sacerdotes ſpectabant. Occurrit in primorum ſæculorum hiſtoriis frequentiſſima traditionis ſacrorum voluminum memoria, de qua tamdiu cum Donatiſtis certatum

Baſil. de Spiritu ſancto c. 27.

fuit ab Africanis Patribus. Erant illi ſacræ ſcripturæ codices, & nullus memoriæ prodidit, inter illos Sacramentalem ullum traditum infidelibus fuiſſe, quibus hæc Eccleſiarum ſpolia cariora longè futura fuiſſent, quàm exemplaria ſcripturæ ſacræ, cujus qualemcumque cognitionem habebant. Qui enim per tormenta à Chriſtianis tanto ſtudio ſciſcitabantur, quid in Synaxibus ageretur, omnia ex libris Sacramentalibus ſcire potuiſſent, quorum in Actis Martyrum, aut in Geſtis contra Donatiſtas nullum extat veſtigium.

Conſtitutiones Apoſtolicæ idquod antiquitus primò ſcriptum eſt repræſentant.

In Græca Eccleſia nihil, ut videtur, antiquius ſcriptum eſt, quod quidem ad ſacros Euchariſtiæ ritus preceſque referatur, quàm ea forma quæ ultimo Conſtitutionum Apoſtolicarum libro inſerta eſt, & quam idcirco recentiores nonnulli ſeorſim editam, Liturgiam ſancti Clementis appellaverunt. Verùm duo maximi momenti circa illam obſervanda ſunt. Primum eſt, quòd etſi viris doctiſſimis meritò judicatum ſit, Conſtitutiones illas ante Concilium Nicænum fuiſſe collectas, non negant tamen, interpolatas illas multis in locis fuiſſe, nec ab hæreticis modò, quod à veterum Patrum nonnullis obſervatum eſt, ſed etiam à Librariis. Illud porrò judicium, ſi in ullam collectionis partem cadere poteſt, in iſtam ſanè, quâ Liturgiæ ordo continetur, tam perſpicuè & minutatim expoſitus, ut ex poſteriori diſciplina, quæ Eccleſiæ pacem agenti, non perſecutionibus agitatæ conveniat, addita eſſe multa manifeſtum ſit. Confirmat hanc conjecturam antiquiſſima Conſtitutionum Syriaca verſio, ex Codicibus qui Græcos, ut videtur antiquitate & ſinceritate ſuperant; & ante mille annos facta eſt, cùm in ea, tota illa Liturgiæ forma non compareat. Alterum eſt quòd etiamſi Græci, præſertim in rebus Eccleſiaſticis Criticen nullam habeant, partem hanc nunquam inter veteres Liturgias retulerunt, eâ procul dubio ratione ducti, quòd licet formam legitimam quamdam ſacri officii Euchariſtici, juxta Græcam diſciplinam repræſentet, in nulla Orientis Eccleſia uſurpata fuiſſe reperiatur. Atque inde certiſſimum argumentum deducitur, de aliarum Jacobi, Baſilii, & Chryſoſtomi Liturgiarum autoritate, quas paſſim Græci laudaverunt & receperunt, quia ſcilicet publico uſu Eccleſiarum commendabantur, quod Clementinæ deerat.

Mſ. Medic.

Omnes Liturgiæ partes in antiquiſſimis Patrum

Poſt Nicænum Concilium, quo jam tempore confirmata longo annorum decurſu Euchariſtiæ celebrandæ forma fue-

rat, agnoſcimus in ſanctorum Patrum ſcriptis, multas illius officii partes non obſcurè deſignatas. De orationibus præparatoriis dicere ſupervacaneum eſt, cùm illæ ad actionem ſacram propriè non pertineant. Verùm quædam maximæ vetuſtatis notas habent, ut quæ in Jacobi Liturgia occurrunt, quæque in alias diverſarum linguarum aut in ipſas Græcas tranſlatæ ſunt: quarum forma una non fuit, cùm Sacerdotis potiùs, quàm Eccleſiæ preces forent. Illatio panis & calicis ſimplex olim fuit, quamvis piè & cum religione fieret, quòd elementa mox in corpus & ſanguinem Domini tranſmutanda, ſanctitatis quamdam ſpeciem habere viderentur. At in Eccleſiarum pace, addita eſſe multa quæ ad decorem domus Dei augendum ſpectarent, ut negari non poteſt, ita ſuperſtitiosè factum id fuiſſe, nemo niſi per ſummam temeritatem calumniabitur. Lectio ſacrarum ſcripturarum ex utroque Teſtamento fieri ſolebat antiquitùs & in omnibus officiis præſcribitur & eam ſequebatur vulgò Homilia ad populum, quales ſunt Chryſoſtomi & Auguſtini permultæ: tum diverſæ orationes recitabantur à Sacerdote, populo reſpondente, Amen. Reliqua uſque ad Præfationem, ſecundùm varios ritus, alio atque alio modo ſe habebant, nullo fidei, aut violatæ diſciplinæ detrimento.

ſcriptis reperiuntur.

Præfationi ſecundùm Græcos & Orientales omnes, oſculum pacis præmitti ſolet, quod in Occidente, ut pluri mùm, dari ſolebat paulo ante Communionem. Illius ritus quem ipſe Paulus multis Epiſtolis ſuis præcipit, meminerunt veteres propè omnes Græci & Latini, Tertullianus, Juſtinus, Cyrillus Hieroſolymitanus, Chryſoſtomus & multi alii. Adhortatio, quæ initium Præfationis eſt, *Surſum corda*, & quæ ſequuntur, eorumdem frequentibus teſtimoniis confirmantur. Hymnus Cherubicus *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, quo terminatur, eoſdem teſtes habet, vetuſtiſſimaque omnium Eccleſiarum conſenſione ita confirmatur, ut nulla novitatis ſuſpicione aſpergi queat.

Tert. de Orat. c. 14. Ad Uxor. c. 4. Juſt. Ap. 1. Cyr. Hier. Cat. 5. &c.

Oratum eſſe inter ſacra myſteria, pro omnibus, commemorationem ſanctorum, tum vivorum & mortuorum factam, ſingulares pro pace & omnibus neceſſitatibus orationes factas fuiſſe, non minùs certum eſt ex antiqua traditione: quo ordine diſpoſiti debeant, non intereſt.

Ad ſacram Actionem pervenitur, enarratis Dei erga huma-

num genus beneficiis, factâ commemoratione ſummi redemtionis noſtræ myſterii, & inſtitutionis Euchariſtiæ per Jeſum Chriſtum, cujus verba recitantur, ea præſertim *quibus*, ut Tridentina Synodus loquitur, *corpus ſuum & ſanguinem tradere ſe diſcipulis non obſcurè teſtatus eſt*, ſine quibus conſecrari Euchariſtiam nemo inter Chriſtianos veteres unquam exiſtimavit. Unde in omnibus cujuſcumque ritus & linguæ, eadem religiosè pronuncianda præſcribuntur, & in multis, populus *Amen*, ad fidei ſuæ teſtimonium adjungere jubetur.

In Orientalibus Liturgiis ſequitur ſtatim, ut plurimum, Invocatio Spiritus ſancti, ad poſtulandum ejus illapſum in dona propoſita, quam orationem licet non habeant Occidentales Liturgiæ, multas tamen orationes continent, quæ ad eam referri poſſunt, cùm fiant ſuper dona jam conſecrata. Illius Invocationis Græci Patres frequentiſſimè mentionem faciunt, adeo ut ipſa verba à nonnullis referantur, ut à Cyrillo Hieroſolymitano, & antiquiſſimo Irenæo.

Orationem dominicam recitari, vetuſtiſſima quoque diſciplina eſt, ubique obſervata.

De adoratione Euchariſtiæ, cùm expreſſiſſima ſint ſanctorum Patrum teſtimonia, dubitari non poteſt, etiamſi ritus ſingulares, ſecundùm quos fiebat, non habeamus. Nam quòd elevatam ſtatim fuiſſe Euchariſtiam, poſt pronuntiata Chriſti verba, ut apud nos fieri à multis ſæculis ſolet, quidam ex Baſilii verbis ſupra relatis probari contendunt, nullius momenti eſt. Elevant Orientales ſacra myſteria; ſed paulo ante Communionem, cùm dicitur *Sancta Sanctis*, non antea: verùm tunc illam adorant, neque quidquam faciunt in quo vetus Eccleſia non præiverit.

Denunciatio autem illa celebris *Sancta ſanctis*, tam antiqua eſt & tot monumentis Eccleſiaſticis conſignata, ut de illius vetuſtate & autoritate dubium eſſe nullum poſſit.

Communionis diſtributionem deſcripſit, & propè oculis ſubjecit Cyrillus Hieroſolymitanus, nempe ita ut corpus Chriſti manibus fidelium ſuſciperetur, calix à Diacono præberetur, quæ diſciplina ab aliis antiquiſſimis autoribus teſtimonium habet. Acceſſiſſe ad primævam ſimplicitatem nonnulla, quæ ad imprimendam Chriſtianorum animis majorem illorum venerationem ſpectare videbantur, mirum eſſe non debet, cùm ex fide quam de Euchariſtia habebant, cultus ille religio-

ſus ſtatim naſceretur. Quòd verò infantibus, quòd infirmis præberetur Euchariſtia; etſi Liturgiæ non præcipiunt, ut nec multa alia quæ antiquitùs obſervata fuiſſe certiſſimum eſt, tot exemplis & teſtimoniis probatur, ut extra controverſiam eſſe debeat.

Ex iis quæ huc uſque dicta ſunt, colligi veriſimiliter poſſe videtur, quarto ſæculo ineunte, aut ſcriptas non fuiſſe Euchariſtiæ celebrandæ formas, aut, ſi ſcriptæ fuerint, non integras, ut ſunt Jacobi, Baſilii & Chryſoſtomi cum omnibus precibus & ceremoniis, ſed ſummatim tantùm, fuiſſe deſcriptas, ita ut partes illas tantùm quæ præcipuæ ſunt, continerent. Verùm probabilius omnino videtur, ſecundùm Baſilii teſtimonium, à nemine ſanctorum ſcripto traditas. Sed cùm hæc diſquiſitio prolixioris operæ ſit, eam in dubio relinquemus, dabimuſque, ſi lubet Proteſtantibus, id quod aliis argumentis probare aggreſſi ſunt, ſed parum fœliciter, eas quas habemus Liturgias ab illis ſcriptas non eſſe, quorum titulos præferunt: non erunt idcirco inter ſpuria & nullius autoritatis ſcripta rejicienda.

Nempe fateri coguntur quicumque leviſſimum antiquitatis Eccleſiaſticæ guſtum habent, Liturgias Jacobi, multo magis Baſilii & Chryſoſtomi, ſi præcipuas & neceſſarias partes expendimus, nihil quod à primitiva illa forma quam deſignavimus abeat, continere, in qua, ſi Apoſtolicum & Evangelicum Cœnæ dominicæ exemplar non agnoſcunt, ut ſanè non poſſunt, quin formas omnes ſuas condemnent: deſignent illud tandem, quod huc uſque nemo illorum præſtitit. Neque ſanè præſtare id illos poſſe ſatis confirmat maxima officiorum Cœnæ diverſitas, quamvis nulla propè pluries reficta non fuerit. Fatentur ultro, non conſtare ex ſacra ſcriptura, quo pane Chriſtus uſus fuerit, quo vino: quibus verbis gratias egerit, benedixerit, aut conſecraverit: multo minùs, quibus in celebratione myſteriorum uſi fuerint Apoſtoli. Verba Chriſti omittunt Calviniſtæ, neque aliter recitant quàm reliquas ex Epiſtolæ ad Corinthios lectione partes: contra alii, ut Eccleſia Anglicana, ea jubent recitari: atque vel eo ſolo argumento neceſſitas illorum agnoſcitur, quod in ea rubrica præcipitur ut ſi panis non ſufficiat communicantium multitudini, novus afferatur, repetatque Sacerdos verba Canonis ab eo loco. *Qui pridie quàm pateretur.* Illud porrò planè abſurdum foret, ſi

Omnes Liturgiæ veteres, primitivæ Apoſtolicæ formam ſervant.

Off. Commun. Anglicanum.

ipſa Chriſti verba nihil efficere judicarentur.

Omnes circa præcipua inter ſe conveniunt.

At nihil ſimile circa Liturgias Orientales & Occidentales obſervari poteſt, cùm omnes inter ſe ita conveniant, ut ab uno fonte, Apoſtolorum ſcilicet exemplo & præceptis ad omnes Eccleſias permanaſſe certiſſimè agnoſcantur. Neque aliunde tanta in ſanctiſſimis myſteriis celebrandis conformitas, quàm ex communi & omnibus nota traditione naſci potuit, cùm Jacobus, qui antiquiſſimus eorum eſt, quorum nominibus Liturgiæ inſignitæ ſunt, nihil præceperit de vino aquâ miſcendo, de pronunciandis verbis Chriſti Domini, de invocando ſuper dona propoſita Spiritu ſancto, de mittenda abſentibus, aut ægrotantibus Euchariſtia, ut nec de multis aliis, quæ tamen ubique recepta fuiſſe & uſu quotidiano Eccleſiarum frequentata negari non poteſt. Nihil Princeps Apoſtolorum Petrus, aut Antiochiæ, aut Romæ ſcripſiſſe legitur, nihil Paulus, nihil alii; ſed quod acceperant à Domino idem tradebant novis Chriſtianis. Multo minus Baſilius & Chryſoſtomus novas offerendi ſacrificii Euchariſtici formas inſtituere poterant: ut neque à Gelaſio primùm aut à Gregorio magno Romana Miſſa, neque ab Ambroſio Ambroſiana, Gothica à Leandro, Gallicana vetus à Gallicanis Epiſcopis factæ ſunt. Verùm cùm nota eſſet omnibus vetus & Apoſtolica forma, quæ paucis verbis conſtabat, eam omnes ſecuti ſunt, nec ab ea receſſerunt: orationes quæ inter ſacra dicebantur, cùm multæ eſſent, ſelegerunt, novas etiam addiderunt, tandemque ne perturbatio inter fideles naſceretur, quaſdam perſcripſerunt, & hæc origo fuit diverſitatis Liturgiarum. Ea porrò non talis eſt, ac illa quam in Proteſtantibus meritò culpant Catholici, immanis non verborum modò, ſed rerum maximè neceſſariarum diſcrepantia: omnes enim Liturgiæ Latinæ, Græcæ, Orientales, novæ, veteres in unam ſententiam, cultuſque ſimilitudinem conſpirant, ut poſtea fuſiùs demonſtrabitur.

Fruſtra ex diverſitate Orationum Liturgias impugnant Proteſtantes.

Quid enim tandem effecerunt ſupercilioſi illi Critici, qui illas omnes exploſerunt, tanquam ſuppoſititias, recentes, & ſuperſtitioſas, niſi quòd ſuam in rebus Eccleſiaſticis infantiam prodiderunt? Nam dum particulas illorum officiorum ex diverſis ritibus collectas, inter ſe comparant, ut inſignior diverſitas appareat, nihil egerunt, cùm omnium ſententia ſit eadem. Stupent ad orationes pro mortuis; at illas commendat tanquam antiquiſſimâ Eccleſiarum diſciplinâ conſecratas Auguſti-

nus. At ordo non idem eſt : mirum ſanè argumentum : cùm etiam nunc in Romana Eccleſia , ubi omnes Canonem Gregorianum ſequuntur , Metropolitanæ aut Epiſcopales Eccleſiæ multæ , celeberrima Monaſteria , Ordines Religioſi integri, ſingularem Ritum Miſſæ celebrandæ conſervent. Sed hæc fuit prima conjuratorum adversùs Romanam Eccleſiam teſſera , ut ab ejus diſciplina longiſſimè recederent : & quamvis tot primi Reformatores ex ſacris familiis fugitivi , Sacerdotioque initiati ſcire debuiſſent , quid in ea ex veteri inſtituto foret , atque adeo omni erroris ſuſpicione careret ; quid contra peccatum fuiſſet , atque adeo emendandum , non erat talis temporum illorum conditio , ut diſcrimen illud agnoſci facilè poſſet. Itaque ſi leviuſculum aliquod diſcrimen animadvertebant inter veteres Liturgias & Miſſam Romanam , juſtum de Eccleſia Catholica triumphum agere ſibi videbantur. Sic Mathias Flaccius Illyricus veterem Ordinem Miſſæ jactabundus edidit , tanquam ad Romanæ vulgaris contumeliam & deſtructionem ; qui ſtatim temeritatis & inſcitiæ pœnas dedit , cùm ſe ipſe turpiter retexere , & exemplaria edita ſupprimere coactus fuerit. Nempe magna illa Eccleſiarum Reformatarum lumina , tantùm diſciplinæ Sacramentalis ſciebant , quantùm Miſſali vulgari continebatur , vix quidquam amplius. Neque negandum eſt , peritiorem illius diſciplinæ cognitionem Theologis noſtris æquè defuiſſe : ex ea quippe longè faciliùs & efficaciùs refelli Novatores potuiſſent , quàm argumentis Theologicis , quæ ſubtilibus reſponſionibus eludi poſſunt ; ut etiam ſanctorum Patrum teſtimonia. At diſciplinæ perpetuò obſervatæ ratio talis eſt, ut falſas interpretationes non admittat : & cæremoniæ precibus Euchariſticis conjunctæ , earum ſententiam ita determinant , nullus ut relinquatur ambiguitati locus.

CAPUT III.

Oſtenditur veteres Liturgias Græcas & Orientales cum Latinis convenire & utraſque Apoſtolicæ celebrandorum myſteriorum formæ in præcipuis capitibus reſpondere.

Ex diverſitate rituum Liturgiæ vocari in ſuſpicionem non poſſunt.

SI quis ex varietate rituum vel orationum, quæ inter diverſas Romanæ Eccleſiæ Liturgias animadvertitur, dum veteres cum recentioribus comparantur, aut ex ea, quæ magis adhuc apparet, inter Gothica, Moſarabica, Gallicana, aut Ambroſiana officia, conaretur efficere, Occidentalem Eccleſiam, Euchariſtiæ celebrandæ certam nullam rationem habuiſſe, facilè refelleretur. Quippe ſtatim demonſtraretur, orationes, ſi verbis differant, unius eſſe ejuſdemque ſententiæ: in Canone, qui ſacræ actionis pars eſt præcipua, maximam eſſe non modò ſententiarum, ſed verborum conformitatem; fidem eamdem; ritus qui abſque tali fide locum habere non poſſunt; tandem quidquid ſuſpicionis injici contra unitatem diſciplinæ poſſet, ex antiquiſſima Eccleſiarum, quæ diverſis ritibus uſæ olim fuerunt, concordiâ evaneſceret. Nota ſcilicet erat omnibus Epiſcopis & Sacerdotibus regula ſacrorum myſteriorum, & ſi quid contra eam peccatum alicubi fuiſſet, non magis id tuliſſent, quàm Cyprianus eorum novitatem, qui aquam vino non admiſcebant; aut Cæcilianus temeritatem Lucillæ, quæ pacis oſculum, privato oſculo quod oſſi cujuſdam martyris dabat, commutare auſa erat, aut Hydroparaſtatas, vel ſi qui alii contra receptas conſuetudines, rituſque ſacros peccabant. Fecerunt tamen id Proteſtantes, & quo quiſque imperitior antiquitatum Eccleſiaſticarum fuit, tanto ſecuriùs innoxiam illam rituum varietatem calumniari aggreſſus eſt. Diximus de Miſſa Illyrici, quam Lutherani ipſi tam parum favere ſibi ultro agnoverunt, ut eam ſuppreſſerint. Reliquas ſi conſuluiſſent, vel eas ſolas quas edidit Pamelius, abjeciſſent procul dubio conjecturas omnes ſuas de Canonis hodierni & antiqui diſcrepantia, & veterem cum hodierna Eccleſia committere deſiiſſent.

Temerè de ve-

Scimus quoſdam, zelo, ſed ſcientiæ Eccleſiaſticæ vacuo, de

deantiquis illis officiis, parum commodè judicaſſe, & mutata non pauca in novis editionibus. Fuit imò ante annos non ita multos, vir ſummæ dignitatis, literarum literatorumque fautor eximius, ſed nihil minùs quàm Theologus, qui Miſſales Moſarabicos libros, quorum exemplaria rara jam erant, rariſſimos effecerit, dum omnes quos conquirere poterat flammis abſumeret, ratus eos ſcatere erroribus, quia Romanam Miſſam verbo tenus, in illis non reperiebat. Sed talium hominum qualeſcumque fuerint judicia, neque cum veteris Eccleſiæ, quæ vetuſta illa officia uſurpavit, aut aliorum doctiſſimorum judiciis comparanda ſunt, quales nuper fuerunt Cardinales Bona & Thomaſius, qui eadem ediderunt & commendaverunt, ſuccum Chriſtianæ primorum ſæculorum Theologiæ, & pietatis in illis agnoſcentes. Hoc tamen argumento rariùs aut fortè nunquam, niſi admodum perfunctoriè, uſi ſunt Proteſtantes; ſive quòd in Rituali Sacramentorum doctrina parum fœliciter verſati ſunt, etiam doctiſſimi: ſive quòd illam eſſe opinionibus ſuis incommodam intellexerunt. In Græcis Liturgiis plus præſidii ſibi fore nonnulli, cùm exiſtimarent, quòd olim raró Catholici illarum teſtimoniis utebantur, eas tanquam Latinis planè contrarias aliquando laudaverunt: frequentiùs ut ſuppoſititias & futiles rejiciendas pertenderunt. At quod de Latinis diverſi ritus, mox dicebamus, Græcis omnibuſque Orientalibus non minùs convenit; quod jam eſt demonſtrandum.

[margin: ...tuſtis Latinis Officiis judicaverunt, alii non item.]

Formam quæ ſuperiùs deſcripta eſt, antiquiſſimam & ubique ſervatam, veluti communem ſacrorum legem, comparationis rectè inſtituendæ regulam haberi oportet, non quaſi excogitatam Jacobi, Baſilii, Chryſoſtomi aut aliorum ingeniis, ſed divinam principemque legem, à Chriſto per Apoſtolos & eorum diſcipulos promulgatam. Iſtud extra controverſiam eſſe debet, quandoquidem ex ſola Scriptura ſacra formam Evangelicam & Apoſtolicam deſignari non poſſe, fatentur ipſi Proteſtantes: Eccleſia illam habere ſe ex traditione Apoſtolica firmiter ubique & ſemper profeſſa eſt. Habebant ergo primæ Eccleſiæ ab Apoſtolis fundatæ, formam Apoſtolicam, ſcilicet ab Apoſtolis traditam: at quæ forma Apoſtolica eſſe agnoſcitur, eamdem Evangelicam quoque eſſe neceſſe eſt, cùm traderent Apoſtoli, quod à Chriſto acceperant. Tot diverſarum Cœnæ celebrandæ formularum, nulla Apoſtolica aut Evan-

[margin: Forma Liturgiæ celebrandæ Apoſtolica eſt.]

gelica, eo ſolo argumento dici poteſt, quòd unius archetypi tot inter ſe diſſimilia exempla eſſe non poſſint. At in Liturgiis Græcis & Latinis veteribus & recentioribus, manifeſta eſt inter ſe ſimilitudo & cum primæva illa forma quam Apoſtolicam fuiſſe, ante Proteſtantium defectionem nemo dubitaverat; & ea per partes eſt explicanda.

Ea per partes explicatur. Sacerdotes.

Convenientibus igitur Chriſtianis præſidebant, non quicumque, ſed quos προεστῶτας vocat Juſtinus Martyr; Epiſcopi ſcilicet vel Sacerdotes: adeo ut abſque illis commemoratio legitima Jeſu Chriſti ſecundùm ejus inſtitutionem non fieret: idem ſemper & ubique, tam in Oriente quàm in Occidente obſervatum eſt.

Vaſa ſacra.

Vaſa ſacra, etiam dum perſecutiones ſævirent, ad ſacrum miniſterium adhibita fuiſſe aurea & argentea, notiſſimum eſt ex Geſtis purgationis Cæciliani, Prudentio & aliis.

Altaria.

Altaria quoque ut Thronum Chriſti, in magna veneratione fuiſſe, neque ab aliis quàm à Donatiſtis aut Arianis, vel Ethnicis everſa & profanata fuiſſe, ex Optato, Athanaſio, & aliis æquè certum. Eadem ſi rebus Eccleſiæ florentiſſimis, variis precibus, reliquiis martyrum & ſigno crucis conſecrata ſunt: nihil in Latina vel Græca Eccleſia commiſſum eſt contra veterem diſciplinam, quæ ubique in Græcia & Oriente non minùs adhuc viget, quàm in Romana Eccleſia.

Veſtes ſacræ.

Veſtes ſacris miniſteriis proprias geſtare, dum Liturgia celebraretur, antiquiſſimi etiam moris eſt, quem Eccleſia Anglicana ex parte retinuit, totus Oriens religioſiſſimè obſervat.

Præparatoriæ orationes & cæremoniæ.

Præparatoriæ preces multæ ſunt & diverſæ in antiquis Liturgiis; ſententia ſemper eadem, nec de illis controverſia moveri ulla poteſt; cum ex illis nonnullæ ſelectæ ſunt, quæ ſingulis officiis conjungerentur. Nec alia ratio eſt eorum quæ poſteriori diſciplina inſtituta ſunt, circa panis & vini præparationem. Quamvis enim ſingulares ritus non habeamus antiquitùs perſcriptos, quos in omnibus Eccleſiis obſervatos deinde fuiſſe legimus, ut mundè & diligenter præpararentur, quæ in corpus & ſanguinem Chriſti tranſmutanda credebant, nemo unquam præter furioſos illos fanaticos exiſtimavit, ſimplicitatem Evangelicam in eo conſiſtere, ut è taberna panis & vinum peterentur; quod ne ad communem quidem cibum, lautiores homines fieri vellent. An ab ea ſimplicitate Chriſtus receſſiſſe dicetur, quia ultimum Paſcha inſtitutionemque Eu-

charistiæ celebraturus, quî ubi caput reclinaret non habebat, cænaculum grande ſtratum, apud hoſpitem quæſivit?

Lectio Scripturarum. Lectio Scripturarum ut in ſynaxibus Chriſtianis facta fuit antiquitùs, ita in omnibus Liturgiis præſcribitur ex utroque Teſtamento.

Sermones. Sermones ab Epiſcopis aut Presbyteris habitos de iiſdem Scripturarum locis fuiſſe, quamvis in Liturgiis non præſcribatùr, probant tot quæ ad nos pervenerunt ſanctorum Patrum Homiliæ. Græcis & Orientalibus ſolenne eſt, ut aliquas illarum, lingua vulgari prælegant, cùm pauci in tanta Eccleſiarum calamitate, eam dicendi de rebus ſacris facultatem habeant, quæ in ſacrarum ſcripturarum docto interprete requiritur.

Cantus Pſalmorum. Pſalmorum cantus antiquiſſimus eſt, & ubique conſervatus. Integros aliquot Græci & Orientales canere ſolent: id etiam in vetuſtis officiis Latinis præſcribitur. Quòd ſi in hodiernis Miſſis verſiculi tantùm aliquot recitantur, id non ex antiqua diſciplina eſt, quæ etiam in ſolennibus quibuſdam diebus integrè ſubſiſtit: ut in Miſſa Dominicæ Palmarum & in officiis Hebdomadæ ſanctæ, ubi Pſalmi integri decantantur.

Orationes pro omnibus. Orationes de omnibus, & pro omnibus, ut Græci & Orientales loquuntur, extant in Liturgiis omnibus, & illarum vetuſtas non omnium modò codicum, ſed ſanctorum Patrum teſtimoniis confirmatur. Hæc omnia περιπαραμουναστικὰ ſunt, ad fidelium conſolationem & doctrinam, ſimulque decorem domûs Dei, præclarè ab Apoſtolicis uſque temporibus instituta, in quibus accuſari nihil poteſt, nihil in Eccleſia Romana natum reperiri, quæ tamen Proteſtantes penitus ſuſtulerunt, paucis exceptis. Nam Pſalmos retinuerunt, ſed quos novo exemplo rythmis plerumque inconcinnis deformaverunt: lectionem quoque Scripturarum: maximè verò ſermones in quibus præcipuam religioſi cultus partem videntur conſtituiſſe cùm Liturgiæ propriè dictæ pars nunquam fuerint. Orationes quaſdam adjungunt: ſed Angli ſoli & Lutherani veteres illas Collectas ſervaverunt, plenas fidei & pietatis: quas Calviniſtæ aliis à ſe excogitatis commutaverunt, verboſis, ut plurimùm novitatemque redolentibus: ſcilicet ut nihil commune haberent cum Romana Eccleſia, quæ, ut ex vetuſtiſſimis monumentis apparet, eas traditione acceptas huc uſque conſervavit; non melioribus ſubſtituit.

Oſculum pacis.

Oſculum pacis, & orationes aliquot antequam detur, repræſentant omnes Orientales Liturgiæ; & illud ſecundùm earum diſciplinam, Actioni ſacræ præmitti ſolet: cùm Romano ritu, pax non niſi ante Communionem dari ſoleret, jam ab ætate Innocentii I. Sed quo loco detur oſculum pacis, parum refert. Servatur illud etiamnum in Miſſis ſolennibus: in Oriente ſemper datur: ſuſtulerunt illud Proteſtantes, quamvis ab ipſo Apoſtolo Paulo toties commendatum, qua ratione ſuperſtitionis illud accuſare, nec in Orientalibus nec in Latinis poſſunt.

Præfatio.

Præfatio quæ initium Anaphoræ propriè dictæ ſive Canonis eſt, in omnibus cujuſcumque ritus aut linguæ Liturgiis exſtat; unde meritò eam Anglicana Eccleſia retinuit. Eam apertè deſignat Juſtinus Martyr gratiarum ſcilicet actionem perpetuam ad Deum, pro omnibus ejus erga humanum genus beneficiis, creationem, inſtitutionem per legem & Prophetas, tandem Redemtionem per Jeſum Chriſtum, cujus ſalutaris diſpenſatio commemoratur; tandemque pervenitur ad inſtitutionem Sacramenti Euchariſtiæ, quæ ex Evangeliis, ſimulque illius ſacra verba ſuper oblata dona recitantur. Obvia ſunt teſtimonia ſanctorum Patrum qui hanc orationem deſignant; ut inter alios Cyprianus, Auguſtinus, Chryſoſtomus, omnes tandem, quorum aliquam multa refert Cardinalis Bona, & autores rerum Liturgicarum varii. Sunt porrò in Latinis Miſſalibus Præfationes multæ, cùm in Gallicano, Gelaſiano, Gothico, Moſarabico, Ambroſiano, quin etiam Gregoriano, non modò in feſtis ſolennibus, ſed in omnibus, & in ſingulis Dominicis ſingulares Præfationes occurrant. Ita quoque in Græcis & Orientalibus Liturgiis, non una & eadem illarum diſpoſitio eſt. Una quidem ſingulis propria eſt: ita ut Jacobi Liturgia ſuam habeat, ſuas Baſilii Chryſoſtomique Liturgiæ. At ſecundùm Latinos, ritus Gallicanus, Romanus, Gothicus, Ambroſianus, & alii, plures Præfationes repræſentant. Senſus tamen ſemper idem eſt, in tot diverſis Deo gratias agendi formulis, quæ omnes hymno Angelico *Sanctus*, concluduntur. At illius Doxologiæ quæ extat in ſacris literis, tanta eſt antiquitas, ut initia Eccleſiæ antecedere videatur, cùm reperiatur in vetuſtis Judaïcarum orationum libris, unde fortaſſis primi Chriſtiani illam tranſtulerunt.

Rer. Liturg. l. 1. c. 10.

Orationes pro donorum oblatione.

Poſtea orationes fiunt pro donorum oblatione & petenda

eorum acceptatione & conſecratione : & cùm in quibuſdam officiis Liturgicis aliquæ pro vivis & mortuis, pro rebus ad vitam neceſſariis, & aliis, preces interſerantur, fiat etiam ſanctorum commemoratio; in pleriſque ſtatim ad conſecrationem Sacerdos progreditur, recitatis verbis Dominicis, tam ſuper panem, quàm ſuper calicem. Sequitur commemoratio mortis & ſepulturæ, aſcenſionis & adventus ultimi Chriſti Domini : quarum orationum, ut præcedentium, in verbis diverſis una ſententia eſt.

In ritu Orientali ſtatim occurrit Invocatio Spiritus ſancti, ut adveniens in dona propoſita & jam per verbum Chriſti ſanctificata, ea efficiat corpus & ſanguinem ejuſdem Chriſti Domini : eoque ſenſu hæc oratio intelligenda eſt, quo plures propè ſimiles Gallicani, Gothici, & Moſarabici ritus : ut nonnullæ quoque Romani Canonis, ſecundùm quas Invocationem ſuam intelligere ſe, Græci in Florentina Synodo, & antea Cabaſilas teſtati ſunt. Illius quoque Orationis, Patres, præſertim Græci, multis locis meminerunt. Invocatio Spiritus ſancti.

Orationes pro vivis & mortuis, quamvis iſtas ſuſtulerint Proteſtantes, veterum antiquiſſima autoritas commendat, & ante omnium Liturgiarum publicè deſcriptas formas Cyprianus, Auguſtinuſque ex Eccleſiæ traditione id fieri docuerunt. Orationes pro vivis & mortuis.

De oratione Dominica, quæ à Sacerdote ritu Occidentali, à populo per totum Orientem dicitur, nulla ſingularis obſervatio eſt, cùm nemo dubitet quin præcepto Chriſti, & omnium ſæculorum exemplo, hæc diſciplina ſtabiliatur. Oratio Dominica.

Fractio hoſtiæ, imaginem refert corporis Chriſti confracti & ſuppliciis lacerati, ut veteres omnes agnoſcunt : quomodo in primis Eccleſiæ ſæculis fieret, perſpicuè nobis non ſignificant Eccleſiaſtica monumenta : nec enim arcana illa ſacra, quæ in ipſo miniſterio docebantur Sacerdotes, evulgari fas erat : ſed quin ſumma cum religione fieret, dubitare non poſſumus. Ritus verò qualeſcumque ſint, omnes ad realis præſentiæ fidem ita ſunt inſtituti, ut ubi talis fides nulla eſt, locum habere non poſſint, non magis quàm unio duarum ſpecierum, quæ ſublata eſt ſimiliter à Reformatoribus. Nulla tamen Liturgia eſt, in qua talis ritus non præſcribatur, & quamvis diverſis modis fiat, ſummam ſemper habet Euchariſtiæ reverentiam. Fractio Hoſtiæ.

Sancta ſanctis, denunciatio vetuſtiſſima eſt in Græcis Litur- Sancta ſanctis.

giis, à quibus in Orientales omnes propagata eſt, quamvis apud Latinos non uſurpata; quam nemo huc uſque ſuperſtitionis damnare auſus eſt.

Confeſſio de veritate corporis Chriſti.

Communionem præceſſit olim à primis ſæculis Confeſſio de veritate corporis & ſanguinis Chriſti, ſimplex primùm & paucis verbis: *Corpus Chriſti. Amen*: cujus vetuſtiſſima memoria eſt in cauſa Novatiani apud Euſebium, & apud autores omnes Eccleſiaſticos. Si quid Græci, & Coptitæ addiderunt, quo expreſſiùs teſtarentur, credere ſe id quod accipiebant eſſe Corpus Chriſti, laudandi ſunt: neque Romanæ Eccleſiæ tribuendum, quæ nihil habet ſimile. Neque calumniæ patent, diverſi præbendæ communionis ritus, etſi non ex primæva antiquitate deducti, præſertim inter Chriſtianos Orientales, cùm in ea fundati ſint, nempe in ſumma erga Sacramentum religione. Manu olim Euchariſtia ſuſcipiebatur, calix præbebatur: cochlear à multis ſæculis in Oriente uſurpari cœpit, & intincta communio, quæ in Occidente aliquando locum habuit: ut calamus aureus aut argenteus uſurpatus eſt. Hæc omnia piè inſtituta ſunt, longè ante quàm auditum fuiſſet de Berengario & ejus ſimilibus: & ab illis demum, qui cum Latina Eccleſia ſocietatem à multis ſæculis coluerunt nullam.

Ritus quidam obſoleti.

Quæ verò non Liturgiis præſcripta, ſed moribus Eccleſiarum conſtituta ſunt, ut ad abſentes olim Euchariſtia deferretur, ut ad moribundos, ut daretur infantibus, calumniari ſi quis voluerit, ut facere conati ſunt primorum Reformatorum diſcipuli, non tam Romanam Eccleſiam quàm veterem & Apoſtolicam impugnant, quæ hanc diſciplinam obſervavit, ut partim adhuc in Oriente ſervatur. Non defertur ad abſentes Euchariſtia, cum ratio ceſſaverit, ſimul cum perſecutionibus, quæ libertatem conveniendi, Chriſtianis non relinquebant. At viget ad hæc uſque tempora conſuetudo eam ad ægrotos deferendi, quæ diſciplina firmiſſimum doctrinæ Orthodoxæ argumentum continet, & omnes Proteſtantium rationes conturbat: cùm, etiam illi, qui realem quamdam ſuſceptionem corporis & ſanguinis Chriſti agnoſcere ſe profitentur, eam in ſolo uſu conſtituant, quia ſcilicet ex eorum opinione medium quo corpus & ſanguis Chriſti accipiuntur, fides eſt. Itaque rectè ſecundùm ſectæ ſuæ præjudicia, piam illam & Nicæno Concilio ſeniorem conſuetudinem, Euchariſtiam ad infirmos deferendi ſuſtulerunt, quia panem & vinum tantummodo ad

illos ferrent, non corpus & ſanguinem Chriſti: verùm id contra mores, & fidem Eccleſiæ, ſi non Apoſtolicæ, ſaltem Apoſtolicis temporibus proximæ.

Ex illis igitur quæ huc uſque dicta ſunt, certa capita quæ ad perſpiciendam Liturgiarum veram & legitimam formam, tum ad ferendum de Græcis Latiniſque judicium maximè conferunt, videntur poſſe colligi. I. Veteris & Apoſtolicæ Liturgiæ formam fruſtra quæri in ſacra Scriptura, quod agnoſcunt Proteſtantes, atque adeo quærendum eſſe primævum illud exemplar in Eccleſia: hoc eſt in communi Chriſtianorum omnium conſenſu. II. In unam eamdemque formam conſentire Latinas, Græcas, & omnes Orientales Eccleſias. III. Ea in quibus rituum omnium Latinorum, Græcorum & Orientalium conſenſus agnoſcitur, partes eſſentiales Liturgiæ eſſe, ſecundùm quas de ea eſt judicandum, reliquæ indifferentes haberi debent. Illis ita conſtitutis, judicia Proteſtantium de Græcis Jacobi, Marci, Baſilii & Chryſoſtomi expendemus.

CAPUT IV.

Quid judicandum ſit de antiquis Græcis Jacobi, Marci, Baſilii & Chryſoſtomi Liturgiis.

De illis Liturgiis Proteſtantes imperitè judicàverunt.

JUdicia Proteſtantium de Græcis Liturgiis parum æqua eſſe mirabitur nemo, qui ſciet, quantùm illæ Reformationi, circa fidem Euchariſtiæ, & illius celebrandæ modum incommodent. In aliis enim antiquitatis Eccleſiaſticæ monumentis, præſertim verò ſcriptis ſanctorum Patrum explicandis, dum ſententias perſpicuas, commentariorum ſuorum tenebris involvunt, ſi ſubactos in eorum lectione Theologos parum commovent, at diſcipulis & Miniſterii candidatis fucum faciunt: imò & aliis qui pluſculum eruditionis habere videntur, cùm rarò quæ juvenes didicimus, ſenes retractare ſoleamus, & magiſtrorum dictatis plerumque acquieſcamus. Catholici cùm de Liturgiis illis non ſatis bellè exiſtimarent, eorumque autoritate vix uterentur, id enim ſolus propè fecit Georgius Caſſander, audaciam Proteſtantium addiderunt, præſertim, cùm illas in Synodo Florentina à noſtris hominibus impugna-

tas videbant, aut tam frivolis argumentis confirmatas, ut illorum jam tædeat & pigeat mediocriter eruditum quemvis Theologum. At ſi exquiſitiorem Criticen in noſtris meritò deſideramus, multo magis in Proteſtantibus, eo præſertim quem omnes ferme recentiores exſcripſerunt, Andrea Riveto. Is cùm Græcè ſciret mediocriter, eſſet in linguis Orientalibus planè hoſpes, codices manuſcriptos nullos vidiſſet, tali ſupercilio cenſuram in veteres autores Eccleſiaſticos exercuit, nemo ut de illis tam imperatoriè ſententiam dixerit, præſertim de Liturgiis. Cùm verò ea tantùm quæ ad illarum antiquitatem, & αὐθεντίαν pertinent, tractare nobis propoſitum ſit, quæ ad omnes ſpectant ſummatim exponemus: plura de ſingulis alio loco dicturi. Nam de ea quæ Jacobi titulum habet, agemus in Præfatione ad Syriacam: de aliis quoque, ſuis locis.

Proteſtantium argumenta.

Omnia verò Riveti, Cavei & aliorum adversùs Liturgiam Jacobi Græcam, quæ ſola ipſis nota erat, argumenta, eo ſpectant, ut qualis eſt in Græcis codicibus, à Jacobo ſcripta eſſe non poſſit. In ea ſcilicet uſurpari voces Ὁμουσίου & Θεοτόκου, quæ in Nicæno & Epheſino Conciliis promulgatæ ſunt: memoriam Ordinum Eccleſiaſticorum qui nondum erant fieri, ut Confeſſorum & Anachoretarum: Triſagium recitari, & ſimilia. Inde conficiebat Rivetus, falſam eſſe, & ſuppoſitam Jacobi Liturgiam, nulloque loco habendam: quibus rationibus eam quoque evertebat quæ Marco tribuitur: Petri item, & Æthiopum Canonem, qui Mathæo, ut ipſe ait, tribuebatur. Peccavit multipliciter hoc in judicio ſuo Rivetus: cùm, ut Baronius & Bellarminus jam obſervaverant, poſſit à Jacobo ſcripta fuiſſe Liturgia, & ea recepiſſe ex communi uſu omnium Eccleſiarum, quæ ſequentibus ſæculis introducta ſunt. Nam ita, Gregorianam non eſſe Miſſam Romanam probaretur, eo ipſo argumento, cùm ſanctorum, qui non niſi poſt annos à Gregorio multos vixerunt, nomina contineat. Neque veterem Gallicanam, antiquiorem D. Martino exiſtimaremus, quia Miſſam ad ejus feſtum celebrandam repræſentat: aut Moſarabicam Urbano IV. quia Officium feſti Corporis Chriſti habet, vetuſtioribus adjunctum à Cardinale Ximenio, cùm ejus Miſſalis editionem procuravit.

Malè refutata à quibuſdam Catholicis.

Sed, ut verum fateamur, juſtam triumphi materiam Eccleſiæ adverſariis homines noſtri præbuerunt, cùm bonam cauſam rationibus & autoritatibus parum idoneis defendere aggreſſi

aggreſſi ſunt. Plerique enim, etiam quos ætas illa ferebat doctiſſimos, ita ſunt in cauſa verſati, ut ex Decretalibus Epiſtolis primorum Pontificum, ex Dionyſii libris, & aliis non minùs contemnendis, Jacobi Liturgiam confirmare conarentur: voces Ὁμοȣσίȣ & Θεοτόκȣ contenderent ante Nicæna tempora fuiſſe uſurpatas; & quid non hoc in genere peccavit Allatius? Eccleſiam ita propugnare, prodere eſt.

Nihil probant Riveti argumenta.

Probant Proteſtantium objectiones, Jacobi Liturgiam ſyllabatim, ut ad nos pervenit, ab eo ſcriptam non fuiſſe: ſed ſuppoſititium alicujus hominis flagitiosè otio ſuo abutentis fetum eſſe, non probant. Verùm ſi ſemel conſtiterit, quod certiſſimum eſt, eam in Eccleſiis Palæſtinis, uſurpatam in ſacris myſteriis celebrandis fuiſſe, ſervatur illi ſua dignitas & autoritas. Id porrò ex ipſo Balſamonis teſtimonio quòd refert Rivetus, à ſe non intellectum, manifeſtè patet. Nam Marcus Alexandrinus qui eum conſulebat, teſtabatur illam in partibus Syriæ celebratam fuiſſe, ut Marci Liturgiam in Alexandrina Diœceſi. Neque ſuppoſititias illas, aut confictas à nebulonibus, qui ſementi dominicæ zizania ſuperſeminaverint, dicit Balſamon: ſed eas non recenſeri in Canone Scripturarum, & rejiciendas, non ob eas cauſam quæ Riveto palmaris eſt, quòd multa ſuperſtitioſa contineant. Verùm modeſtiùs agit, nec minùs ineptè, dum ea ſola ratione ſupprimendas illas judicat, quia omnes Eccleſiæ, ritum Conſtantinopolitanæ ſequi debent: quæ ratio cum Proteſtantium placitis commune nihil habet, quippe quibus non magis Baſilii & Chryſoſtomi Liturgiæ ſanæ videntur, quàm Jacobi & Marci.

Liturgiæ Jacobi Marci & uſurpatæ erant in antiquiſſimis Eccleſiis.

At illas Græcas veteres uſu ampliſſimarum Eccleſiarum conſecratas fuiſſe, ſi neſcivit Rivetus, aut diſſimulavit, certum tamen eſt: quo ſolo argumento nec confictas illas eſſe, nec ſuppoſititias demonſtratur. Jacobi titulum accepit Hieroſolymitana Liturgia, quòd in ea Eccleſia ab Apoſtolo fundata celebraretur. Unde Cyrillus ejuſdem Epiſcopus, particulas aliquot ex ea refert, in ſuis Catecheſibus. Hinc nata eſt ſuſpicio homini confidentiſſimo, ut fraudis in componenda eadem Liturgia artificem, eam ex illis conſarcinaſſe ſomniaverit; & Catecheſes tamen falsò Cyrillo tribui judicat, quæ ſunt ἀσύςατα. Itaque ex una aut altera periodo, obſcurè deſignata, cùm inter eos qui rem noverant nota ſatis eſſet, facta eſt integra & ſatis longa Officii Euchariſtici celebrandi forma. Reliqua quæ potiorem & myſti-

cam actionem continent deſignare Criticus debuiſſet. Sed pendet animi, & num Catecheſes ex Liturgia, aut ex ea Catecheſes formatæ ſint, in medio relinquit: quas conjecturas, velut ægri ſomnia, ſi recitentur, refellere opus non eſt. Quomodo etiam ſi Liturgia Jacobi zizaniorum inſtar ſegeti dominicæ ſuperſeminata eſt, tam accuratam habet, cum aliis Græcis conformitatem? Cur in unam omnes ſententiam ita conſpirant, ut in ſolis verbis diſcrimen agnoſcatur? Nempe quia & illa, & aliæ quas vetus Eccleſia uſurpavit, factæ erant ad principem illam ſacrorum legem, in qua omnes Chriſtiani Apoſtolicum exemplar agnoſcebant, communi traditione confirmatum. Illud verò non aliud eſt quàm quod ſupra delineavimus, idemque cùm apud omnes unum inveniatur, non eſt erratum, ſed traditum.

Syrorum de illis judicia.

Neque ſanè aliter de eo judicaverunt veteres Chriſtiani Syri, cùm Jacobi Liturgiam ſuâ linguâ tranſtulerunt, ſive formulæ illæ ſacrorum Græcè primò, ſive linguâ Hieroſolymitanâ, quæ magnam affinitatem habet, ſcriptæ fuerint. Factum id fuiſſe ante ſchiſma Jacobitarum, hoc eſt ante Concilium Calchedonenſe, vel eo ſolo probatur, quod Orthodoxi Syri, non minùs quàm Jacobitæ, eamdem Jacobi Liturgiam non ſervant modò, inter recentiores multas alias, ſed eam ut præcipuam ſequuntur, veluti Canonem generalem, ut in Præfatione ad Syrorum Liturgias fuſiùs exponetur.

De Marci Liturgia abſurdum Riveti judicium.

Quæ de Marci Liturgia Rivetus ſcripſit, plena ſunt ſummæ futilitatis: cùm non agnoverit Alexandrinam eſſe, quæ à Coptitis conſervata foret, & à Marco illius Eccleſiæ fundatore titulum nacta apud Græcos, quem apud Coptitas non habet, cùm Cyrillo tribuatur. At id illum Criticum docere debuiſſet Balſamon, cujus teſtimonio, quo abuſus eſt, conſtat illam in Ægypti Provinciis, uſurpatam fuiſſe. *Papa* nomen in Diptychis occurrit, quo cùm ſignificari homo parum acutus exiſtimavit Romanum Pontificem, imperitiæ ſuæ in rebus Eccleſiaſticis ſpecimen dedit, *nullus enim*, ait, *tunc erat Papa*. Sed is titulus Patriarchæ Alexandrino tribuitur à multis retro ſæculis, & de eo intelligendum docet ipſe Liturgiæ contextus, quem ne quidem oculis conjectis aſpexiſſe neceſſe eſt, qui talia ſcripſerit. Miratur etiam quomodo Marcus Martyr appelletur, & quis ſit iſte Marcus enuntiari ſibi jubet. Is eſt ſecundùm Eccleſiæ Alexandrinæ tabulas, Petri diſcipulus Evangeliſta &

Martyr, ut multis locis vocatur. Sed de eadem Liturgia ſuo loco dicetur.

Porrò quid ſibi velit cum Petri Liturgia, non planè intelligimus. Neque enim ſi Turriano placuit illius αὐθεντίαν defendere, noſtra intereſt. Petri Liturgia, quam edidit Græcè & Latinè Joannes à S. Andrea Canonicus Eccleſiæ Pariſienſis, priùs à Guillelmo Lindano editam, nec antiquorum autoritate, nec uſu Eccleſiarum confirmatur: de codicis ex quo deſcripta eſt antiquitate editores ſilent. Ea igitur eſt opus Græci alicujus, qui quod multi Orientales fecerunt, ut ſe ſinceros & perfectos Catholicos eſſe demonſtrarent, Liturgicos codices ſcripſerunt, in quibus veteres ſuas formas Sacramentorum, Romanis accommodavere, temerè prorſus & imperitè; cùm Eccleſia Romana antiquitus & etiam nunc, Orientalibus ſuos ritus relinquat. Is verò Græcus, Miſſam ex ingenio novam compoſuit, in quam multa ex Chryſoſtomi Græca tranſtulit, tum Canonem Romano in omnibus ſimilem, ſi pauca excipiantur quæ, non intellecta, peſſimè interpretatus eſt. Luctentur contra talem larvam quantùm volent Proteſtantes; ſed agnoſcant ſimul Critici ſui ſupinitatem, qui ſi eam legiſſet, aut origines ejus notas habuiſſet, tolerabilia multa adversùs propugnatores illius dicere potuiſſet, non ineptire adversùs Eccleſiam, quæ Liturgiam illam nunquam uſurpavit. De Petri Liturgia

Quæ de Liturgia Mathæi ſcripſit, ita enim vocat Canonem, ut vulgò appellatur, generalem Æthiopum, abſurda magis & inſulſa ſunt. Edita eſt illa Liturgia Æthiopicè, ad calcem Novi Teſtamenti, quod Æthiopes ex patria profugi ob Galarum & Muhamedanorum incurſionem anno MDXLVIII. Romæ excudendum curaverunt. Prodiit Latina illius verſio, ſub titulo Canonis Generalis Æthiopum ibidem edita anno MDXLIX. Neque in alterutra editione appellatur *Liturgia Mathæi*, aut ab idoneo ſcriptore ullo, qui illius meminerit. Sed nec eum ut gentis ſuæ Apoſtolum agnoſcit Eccleſiæ Æthiopicæ traditio, cum primam Evangelii lucem ab Eunucho Reginæ Candacis ſibi allatam Æthiopes exiſtiment: & tandem à Frumentio, quem Athanaſius ipſis Epiſcopum ordinavit. Præter communem illam Liturgiam, quæ Canon reliquarum eſt, alias habent, quarum quatuor editæ ſunt, reliquæ manuſcriptæ: & illarum nulla Mathæo tribuitur. Quid igitur magnus ille veterum ſcriptorum cenſor? *Meminit*, inquit, *Epacta & aurei numeri.* De Liturgia Æthiopum.

Nempe Verſionis autor hæc adjecit, quæ in Æthiopico non extant: & quamvis in eo legerentur, neſciebatne Computum Æthiopicum à Joſepho Scaligero editum, ſecundùm quem feſtum Paſchale annunciabatur? Si quidquam igitur quod ex alicujus Eccleſiæ conſuetudine Liturgiis inſertum eſt, corruptelæ & falſi nota eſſe debet, ne ullus quidem publici usûs liber ſupererit, à tali cenſura immunis. Plura alibi ad demonſtrandam Riveti inſcitiam in medium conferemus.

De Baſilii & Chryſoſtomi Liturgiis Riveti imperitia.

Erat ſanè abſtruſior hæc materia, & captum hominis, extra locos communes ſuæ Theologiæ vix egreſſi ſuperabat: at quis ferat abnorme de Baſilii Chryſoſtomique Liturgiis judicium? Illius Græcam invidiosè comparat, cum ea quam ſub eodem titulo ex Syriaca lingua converſam Andreas Maſius edidit, cujus teſtimonium refert, ut oſtendat iſtam Græcæ, tamquam ſimpliciorem & vetuſtiorem, debere præferri. Quantopere Maſium ſua conjectura fefellerit, in Commentariis ad Liturgias Syriacas ſingulariter exponemus. Inter multas quas habent Syri Baſilio adſcriptam unam agnoſcunt, ſed quæ deficit in pleriſque melioris notæ codicibus. Is quem Maſius interpretando ſecutus eſt, à quodam advena Sacerdote acceptus, nullas, quas ipſe protulit, antiquitatis notas habebat. Illam tandem in unico Codice Colbertino reperimus, ſed cum inſigni diverſitate, ab eo exemplari quod Maſius interpretatione ſua expreſſerat. In iſto ſolius Baſilii tanquam autoris nomen præmittitur: in altero non Baſilio ſoli, ſed Gregorio Theologo quoque tribuitur: imo ſoli Gregorio eam aſſignaſſe videtur Joannes Magnus Patriarcha Antiochenus, qui collectam ex multis aliis Liturgiam compoſuit. Prætèrea non minus hallucinatus eſt Maſius, in comparatione Græcæ cum Syriacâ Liturgiæ, dum brevitatem iſtius, antiquitatis indicium eſſe judicavit. Nam quam integram fuiſſe credidit, Liturgia Syriaca, ab oſculo pacis incipit, atque adeo mediam tantùm partem officii habet, quod in Græca integrum eſt: quæ omnia Riveto inaudita erant.

Argumentum ex varietate exemplarium futile.

Præterea cùm Græcam Baſilii, ut alteram Chryſoſtomi impugnat ex varietate exemplarium, idem omnino committit, ac qui Gregorianum Canonem, quo vulgò utimur, ſuppoſitum fuiſſe vellet, quod in variis codicibus ſanctorum nomina, Imperatorum, Regum, aut Epiſcoporum, qui ſerius vixerunt reperiantur. Utraque illa, quod extra dubium eſt, uſurpatur

in Græca Eccleſia ab annis plus mille ducentis : atque inde originem habuerunt leves aliquot diſcrepantiæ, in precibus præparatoriis, aut in aliis orationibus. Quædam exemplaria cæremoniales rubricas habent, quæ in aliis non reperiuntur: at alicujus momenti diſcrimen, in illis partibus quæ Canonem ſacræ actionis conſtituunt, non reperitur. Quid enim ſi in parum accuratè ſcriptum codicem Eraſmus incidit, aut is qui primus eam Latinè tranſtulit alio uſus eſt? Non ex talibus exemplaribus petendæ ſunt Baſilii & Chryſoſtomi Liturgiæ, ſed ex Græcarum, quæ illis utuntur, Eccleſiarum tabulariis; cùm etſi ſanctorum illorum nomina præferant, Eccleſiæ quoque Græcæ, quæ illis ad altaria utitur ſententiam & verba contineant. At quæ varietates ſcripturæ in codicibus occurrunt, non alio loco habendæ ſunt, quàm ut variæ lectiones innoxiæ, quales multas diligentiſſimè collegit Jacobus Goarius, ex quibus ne leviſſima quidem ſuſpicio corruptelæ colligi poteſt: cùm omnes propè ad ritus ſpectent, qui enucleatiùs in aliquibus, in aliis breviùs explicantur: in nonnullis omittuntur, quia aliunde peti debebant. At in illis, quæ tanquam ſuperſtitioſa condemnat, audax æquè ac imperitus Criticus, memoriis Sanctorum, & eorum invocatione: commemoratione defunctorum, & aliis quæ Reformatio ſuſtulit, fateri debuiſſet, miram eſſe iſtarum Liturgiarum & inter ſe, & cum aliis concordiam.

Græci iſtas Liturgias non compoſuerunt.

Itaque ſi quidquam imperitiſſimo homini abſurditatis excidere poterat, illud eſt quo miram ſuam Rivetus cenſuram concludit: Græcos has Liturgias compoſuiſſe & falsò attribuiſſe Chryſoſtomo & Baſilio. Nam Græcas Eccleſias illis ad myſteria celebranda à multis ſæculis uſas eſſe & porrò uti, negari non poteſt: ſcripto igitur conſignatæ ſunt, non privato alicujus, ſed publico conſilio, in quod fraus cadere nequaquam poteſt. Eam quæ Baſilii dicitur in Conſtantinopolitana Eccleſia celebrari ſtatis diebus non minùs quàm Chryſoſtomi, qui ignorat, alios docere non poteſt. *At*, inquit Rivetus, *Carolus Calvus Imperator in quadam Epiſtola ad Ravennatem Eccleſiam formulæ ejus Miſſæ mentionem faciens, quæ in Conſtantinopolitana Eccleſia uſurpata ſit, eam Baſilii non Chryſoſtomi fuiſſe apertè dicit, quod mirum eſſet, ſi Chryſoſtomus ejus Eccleſiæ Archiepiſcopus Liturgiam compoſuiſſet.* Verùm ſi vel communem Liturgiarum librum, multoties Venetiis editum conſuluiſſet Rivetus, quod illi faciendum erat, qui illarum cenſorem ſe profi-

fraudis omnis ſuſpicio prorſus evaneſcit ; & fruſtra ſunt impugnatorum Eccleſiaſticæ diſciplinæ, calumnioſæ divinationes, nec illis incommodis laborat hæc ſententia quæ in aliis maxima ſunt. Ita non erit litigandum, quis hujus, vel illius Liturgiæ autor fuerit, à quo literis conſignata ſit ; an ea, quæ ſæculis autorum quibus adſcribuntur conveniant, repræſentet : an mutationes aliquot paſſa ſit. Conſtet modò talem Liturgiam continere formam Euchariſtiæ conſecrandæ, quæ à multis ſæculis uſurpata in inſignibus Eccleſiis fuerit, ſalva eſt ejus dignitas & autoritas. Uſus enim illarum Eccleſiarum qui huc uſque viget, ut certus eſt, adeo ut ne probabilibus quidem conjecturis vocari in controverſiam poſſit, ita eſt antiquiſſimus. Nam Chryſoſtomo ſolo teſte, nulla prope earum Liturgiæ partium, in quibus Actio ſacra continetur, non obſervabatur in Conſtantinopolitana Eccleſia, cùm illas in Homiliis ad populum frequenter inſinuet, ut reliqui Eccleſiæ doctores perſæpe faciunt.

Quid de Jacobi Liturgia verius videatur.

Quod verò tres primas opiniones ſpectat, de illis ita cenſuerunt doctiſſimi Theologi. Jacobi Liturgiam quod attinet, etſi communi Græcorum traditione, Procli, ſexti Concilii & omnium tandem recentiorum teſtimoniis confirmetur, ſcriptam eſſe à Jacobo, nihil ex iis efficitur : cùm exigua ſit, in rebus Criticis primæ antiquitatis, ejuſmodi teſtium autoritas. Omnes illi & quos magno numero citat Allatius, Proclum, de quo non ſatis exploratum eſt, exſcripſerunt : eos Græci recentiores ſecuti ſunt, eo magis, quod ex Dionyſio & Clementinis Conſtitutionibus tolli, ſi quid difficultatis eſſet, exiſtimaverunt. Neque ſimilis traditio Syrorum, de ſcripta à Jacobo Liturgia, plus ponderis habet, ſed quæ ad hanc diſputationis partem ſpectant referemus in Præfatione ad Liturgias Syriacas. Majoris omnino autoritatis eſt ſuperiùs relatum Baſilii teſtimonium, quo perſpicuè conſtat nullum ſanctorum eam formam quæ conſecrationem Euchariſtiæ contineret, ſcripto tradidiſſe. Erat tamen jam à primis Eccleſiæ ſæculis promulgata ſacrorum lex, in qua omnes acquieſcebant, & idcirco ſtatim atque ſcribi cœpit, ubique accepta & probata eſt. Factum id fuiſſe Apoſtolicis temporibus à Jacobo vel Marco, nulla idonea ratione probari poteſt, nihilque circa Jacobi Liturgiam efficiunt Allatii argumenta, eo debiliora, quòd ſententiam oppoſitam, velut hæreſi proximam inſectatur, cùm ea fuerit à Catholicis

&

& quidem doctiſſimis propugnata, neque ullatenus ad fidem pertineat. *Potuit Jacobus Liturgiam ſcribere*, inquit Allatius: *ſcripſit ergo: Sed negant hæretici: mihi cura non eſt, quid dicant hæretici.* Nec hæreticus eſt, qui negat id quod probari certis autoritatibus non poteſt; neque ſi foret, quæ cum aliqua veriſimilitudine ab illo objicerentur, ita contemtim rejicienda erant, ſed refellenda. Opponetur, quòd Allatio Græci omnes ſuffragantur: & id ſanè de recentioribus verum eſt: de antiquis non item: cùm nemo inter eos occurrat Proclo vetuſtior, de cujus opuſculi veritate & antiquitate dubitatur. Honor ſanè habeatur Græcis ſcriptoribus, ut ex eorum teſtimoniis conſtet, Liturgiam iſtam & alias, Traditione Apoſtolica ad eos perveniſſe: ita enim refelluntur, quantum opus eſt, qui eas ſuppoſititias, fictas, & ab inimico homine profectas temerè calumniantur. Verùm ad confirmandam ſcriptionis illarum antiquitatem, nihil quidquam efficiunt.

Moderatius eſt illorum judicium, qui etſi ſcriptas illas ab Apoſtolicis temporibus eſſe judicant, mutationi tamen obnoxias fuiſſe non diffitentur. Sed id habet incommodi talis opinio, quòd illarum interpolationem quamdam admittat, quæ ſi locum habet, nova calumniarum ſeges Proteſtantibus offertur. Dicent enim, ut jam à multis dictum eſt, quæ ab Apoſtolo Jacobo tradita ſunt, ab illis quæ recentiores manus invexerunt, diſcerni non poſſe: addita quoque fuiſſe non pauca, quæ cùm vetuſtiſſima ſint, ipſi novitatis condemnant. Inde fit ut partes Liturgiarum propè nullæ, intactæ ab inofficioſa & temeraria illa cenſura relinquantur, eo magis, quòd aliquas, ut Invocationem ſancti Spiritus, & nonnullas alias, inter additamenta numerent. Verùm publicis Eccleſiarum officiis Sacramentalibus addita eſſe ſequentibus ſæculis, ea quæ omnium communi conſenſu inter ſacra recitabantur, interpolatio non eſt, ſed ad uſum cujuſque temporis accommodatio, publica autoritate, non privato cujuſcumque conſilio, aut per fraudem facta. Negent Proteſtantes à Concilii Nicæni tempore vocem Ὁμουσίν inter Eccleſiaſticas preces fuiſſe adhibitam, nube teſtium confutabuntur. Deſint notæ illæ certæ, publici uſus Eccleſiarum, Liturgia nulla erit, quæ publicam autoritatem habeat.

An ſcripta olim à Jacobo, fuerit poſtmodum interpolata.

Quandoquidem porrò res in obſcuro eſt, adeo ut, quando Liturgiæ ſcribi cœperint, deſignari certis argumentis non

Quid veriſimilius videatur, nempe ſcriptas eſſe Li-

turgias ante Ephe-ſinam Synodum.

poſſit, dandum aliquid conjecturæ eſt, ſed ita, ut quantùm fieri poterit, non inanis illa ſit, quales pleræque Criticorum quos carpimus, ſed certa quædam fundamenta, quibus inſiſtat, conſtituantur. Igitur Liturgias Græcas ſcriptas eſſe oportet ante Epheſinum Concilium, anno Jeſu Chriſti CCCCXXXI. congregatum, in quo damnatus eſt Neſtorius. Hujus conjecturæ ratio eſt, quòd Neſtoriani, hæreticorum qui in Oriente ſuperſunt antiquiſſimi, cùm Conſtantinopoli primùm emerſiſſent, ſedem illam occupante Neſtorio, Liturgiam ſervaverunt Conſtantinopolitanæ in multis ſimilem: & notam illa originis ſuæ habet, quæ videtur propè certa. In Liturgia Græca Chryſoſtomi, Invocatio Spiritus ſancti ſuper dona propoſita iſtis verbis concluditur *μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου ἁγίῳ Tranſmutans Spiritu tuo ſancto*, quæ in aliis Græcis, Syris, aut Ægyptiacis non reperiuntur, præterquam in Neſtoriana. Nempe quia ritus Conſtantinopolitanos didicerant primi Neſtorii ſequaces, quos in Orientem, ubi plerique ſedes fixerunt, tranſtulerunt. Itaque jam in codices relata erat tum Liturgia: & cùm Joannes Chryſoſtomus ab anno CCCXCVII. uſque ad CCCCIV. quo ſecundò pulſus eſt, ſedem tenuerit, potuit eo temporis intervallo preces ſacramentales ordinare, atque id ſufficiebat, ut ejus diceretur Liturgia, quæ ab eo ordinata fuerat.

Jacobi Liturgia ſcripta erat ætate Cyrilli Hieroſolymitani.

Cùm verò annis aliquot antea Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſes ſuas ſcripſerit, in quibus particulæ quædam ſunt ex Jacobi Liturgia deſumtæ, ſcripto quoque comprehenſam eam fuiſſe, quæ Eccleſiæ Hieroſolymitanæ propria foret, veriſimillimum eſt. Syriacam enim ejuſdem nominis, quæ ex Græca expreſſa eſt, dudum ante ſchiſma Monophyſitarum, qui poſtea Jacobitæ appellati ſunt, in ſcripta relatam fuiſſe, ſuadet communis, qui etiamnum ſupereſt, illius uſus, tam apud Orthodoxos, quàm apud Jacobitas. Illi quippe Sacramentales libros numquam ab hæreticis acceperunt: cùm iſti contra, ſuos omnes ab Eccleſia Catholica abſtulerint: nullus veterem ſacrorum celebrandorum traditionem ita contemſerit, ut novas eorum formas componere auſus fuerit. Accedit etiam, quòd Liturgia illa Jacobi Syriaca, Orthodoxis Jacobitiſque communis, pura eſt ab omni novitate vocum aut ſententiarum, quas hæreſis introduxit, & idem circa Neſtorianam obſervatur, qui character primæ vetuſtatis certus videtur.

Nam in aliis Eccleſiaſticis officiis, illis præſertim quæ ad pſalmodiam pertinent, frequentiſſima eſt vocum & ſententiarum ejus generis inſitio, quæ novitatis non dubium indicium eſt, ut in notis ad Liturgias obſervabimus. Sanè ſi non certum & exploratum, at ita veriſimile eſt, ut nihil contra dici cum aliqua ratione queat, Neſtorianos illos veteres qui Romano Imperio pulſi Meſopotamiam, conterminaſque Perſis provincias repleverunt, ut etiam Jacobitas, novos Sacramentales libros, Orthodoxorum libris tam ſimiles componere vix potuiſſe, niſi ſcriptos præ oculis libros habuiſſent. Nec advocandam in hujus conjecturæ ſubſidium exiſtimamus Orientalium traditionem, cujus teſtes Barſalibi & alii autores, à quibus Jacobum, congregatis in Cœnaculo Sion Apoſtolis & Diſcipulis, poſt illapſum Spiritus ſancti, Liturgiam ſcripſiſſe proditum eſt. Si enim in Originibus Eccleſiaſticis non magni facienda eſt Græcorum autoritas, ubi critices aliquid requiritur: multò minùs Syrorum, & Arabum, qui in hac doctrinæ parte Græcis omnino ſunt inferiores. Nec utemur Joannis Maronis autoritate, quem in Liturgiam Jacobi commentatum eſſe quinto ſæculo ſæpius inculcavit, viriſque doctiſſimis perſuaſit Abraham Echellenſis, ex futili & aliis Orientalibus incognita Maronitarum opinione.

Marci Liturgia, cùm Eccleſiæ Alexandrinæ propria fuerit, quin idcirco à nomine Evangeliſtæ appellata ſit, dubitari non poteſt: & eodem circiter tempore ſcriptam fuiſſe veriſimile eſt, ſaltem antequam per Dioſcorum, Eccleſia illa, duas in partes divideretur, quæ huc uſque, nullam habent inter ſe communionem. Itaque quod Syris, ita & Ægyptiis uſu venit, ut hæretici Sacramentalia officia foras exportarent, non ut Orthodoxi quidquam ab illis acciperent, quod neque ſinebat hæreſis odium, neque locum apud iſtos habere poterat: nam Eccleſia quondam florentiſſima, Euchariſticis orationibus, & reliquis ad Sacerdotii functionem legibus & inſtitutis abunde inſtructa, quidquam ab aliis doceri opus non habebat. Eadem poſt aliquot ſæcula, apud partem Orthodoxam & Jacobiticam obſervatur ſacrorum forma, quamvis in diverſa lingua, cùm Jacobitæ Coptica propè ubique ſolâ, Orthodoxi Græcâ uterentur. Iſti Liturgiam ſuam nomine D. Marci deſignaverunt, & unicam habuerunt: ea enim eſt de qua conſultus fuit Balſamon, à Marco Patriarcha Alexandrino, nam is erat Or-

Marci Liturgia ante Calchedonenſe Concilium.

Nempe Verſionis autor hæc adjecit, quæ in Æthiopico non extant: & quamvis in eo legerentur, neſciebatne Computum Æthiopicum à Joſepho Scaligero editum, ſecundùm quem feſtum Paſchale annunciabatur? Si quidquam igitur quod ex alicujus Eccleſiæ conſuetudine Liturgiis inſertum eſt, corruptelæ & falſi nota eſſe debet, ne ullus quidem publici uſûs liber ſupererit, à tali cenſura immunis. Plura alibi ad demonſtrandam Riveti inſcitiam in medium conferemus.

De Baſilii & Chryſoſtomi Liturgiis Riveti imperitia.

Erat ſanè abſtruſior hæc materia, & captum hominis, extra locos communes ſuæ Theologiæ vix egreſſi ſuperabat: at quis ferat abnorme de Baſilii Chryſoſtomique Liturgiis judicium? Illius Græcam invidioſè comparat, cum ea quam ſub eodem titulo ex Syriaca lingua converſam Andreas Maſius edidit, cujus teſtimonium refert, ut oſtendat iſtam Græcæ, tamquam ſimpliciorem & vetuſtiorem, debere præferri. Quantopere Maſium ſua conjectura fefellerit, in Commentariis ad Liturgias Syriacas ſingulariter exponemus. Inter multas quas habent Syri Baſilio adſcriptam unam agnoſcunt, ſed quæ deficit in pleriſque melioris notæ codicibus. Is quem Maſius interpretando ſecutus eſt, à quodam advena Sacerdote acceptus, nullas, quas ipſe protulit, antiquitatis notas habebat. Illam tandem in unico Codice Colbertino reperimus, ſed cum inſigni diverſitate, ab eo exemplari quod Maſius interpretatione ſua expreſſerat. In iſto ſolius Baſilii tanquam autoris nomen præmittitur: in altero non Baſilio ſoli, ſed Gregorio Theologo quoque tribuitur: imo ſoli Gregorio eam aſſignaſſe videtur Joannes Magnus Patriarcha Antiochenus, qui collectam ex multis aliis Liturgiam compoſuit. Præterea non minus hallucinatus eſt Maſius, in comparatione Græcæ cum Syriacâ Liturgiæ, dum brevitatem iſtius, antiquitatis indicium eſſe judicavit. Nam quam integram fuiſſe credidit, Liturgia Syriaca, ab oſculo pacis incipit, atque adeo mediam tantùm partem officii habet, quod in Græca integrum eſt: quæ omnia Riveto inaudita erant.

Argumentum ex varietate exemplarium futile.

Præterea cùm Græcam Baſilii, ut alteram Chryſoſtomi impugnat ex varietate exemplarium, idem omnino committit, ac qui Gregorianum Canonem, quo vulgò utimur, ſuppoſitum fuiſſe vellet, quod in variis codicibus ſanctorum nomina, Imperatorum, Regum, aut Epiſcoporum, qui ſerius vixerunt reperiantur. Utraque illa, quod extra dubium eſt, uſurpatur

in Græca Eccleſia ab annis plus mille ducentis : atque inde originem habuerunt leves aliquot diſcrepantiæ, in precibus præparatoriis, aut in aliis orationibus. Quædam exemplaria cæremoniales rubricas habent, quæ in aliis non reperiuntur : at alicujus momenti diſcrimen, in illis partibus quæ Canonem ſacræ actionis conſtituunt, non reperitur. Quid enim ſi in parum accuratè ſcriptum codicem Eraſmus incidit, aut is qui primus eam Latinè tranſtulit alio uſus eſt? Non ex talibus exemplaribus petendæ ſunt Baſilii & Chryſoſtomi Liturgiæ, ſed ex Græcarum, quæ illis utuntur, Eccleſiarum tabulariis; cùm etſi ſanctorum illorum nomina præferant, Eccleſiæ quoque Græcæ, quæ illis ad altaria utitur ſententiam & verba contineant. At quæ varietates ſcripturæ in codicibus occurrunt, non alio loco habendæ ſunt, quàm ut variæ lectiones innoxiæ, quales multas diligentiſſimè collegit Jacobus Goarius, ex quibus ne leviſſima quidem ſuſpicio corruptelæ colligi poteſt : cùm omnes propè ad ritus ſpectent, qui enucleatiùs in aliquibus, in aliis breviùs explicantur : in nonnullis omittuntur, quia aliunde peti debebant. At in illis, quæ tanquam ſuperſtitioſa condemnat, audax æquè ac imperitus Criticus, memoriis Sanctorum, & eorum invocatione : commemoratione defunctorum, & aliis quæ Reformatio ſuſtulit, fateri debuiſſet, miram eſſe iſtarum Liturgiarum & inter ſe, & cum aliis concordiam.

Itaque ſi quidquam imperitiſſimo homini abſurditatis excidere poterat, illud eſt quo miram ſuam Rivetus cenſuram concludit: Græcos has Liturgias compoſuiſſe & falsò attribuiſſe Chryſoſtomo & Baſilio. Nam Græcas Eccleſias illis ad myſteria celebranda à multis ſæculis uſas eſſe & porrò uti, negari non poteſt : ſcripto igitur conſignatæ ſunt, non privato alicujus, ſed publico conſilio, in quod fraus cadere nequaquam poteſt. Eam quæ Baſilii dicitur in Conſtantinopolitana Eccleſia celebrari ſtatis diebus non minùs quàm Chryſoſtomi, qui ignorat, alios docere non poteſt. *At*, inquit Rivetus, *Carolus Calvus Imperator in quadam Epiſtola ad Ravennatem Eccleſiam formulæ ejus Miſſæ mentionem faciens, quæ in Conſtantinopolitana Eccleſia uſurpata ſit, eam Baſilii non Chryſoſtomi fuiſſe apertè dicit, quod mirum eſſet, ſi Chryſoſtomus ejus Eccleſiæ Archiepiſcopus Liturgiam compoſuiſſet.* Verùm ſi vel communem Liturgiarum librum, multoties Venetiis editum conſuluiſſet Rivetus, quod illi faciendum erat, qui illarum cenſorem ſe profi-

Græci iſtas Liturgias non compoſuerunt.

tebatur, mirari deſiiſſet, ſed ſtuporem ipſe ſuum agnoviſſet; & puduiſſet illum inſcitiæ Mornæi & Hoſpiniani, à quibus tam præclaras obſervationes ſe accepiſſe teſtatur.

Fictæ & ſuppoſititiæ non ſunt.

Cùm verò fictas illas à Græcis, tam confidenter affirmat, docendi eramus, à quibus tandem, quo ſæculo, quo fine fraus illa facta fuiſſet. Architectos ſanè fraudis illius ne per obſcuriſſimam quidem conjecturam deſignare quiſquam poteſt: cùm in eam celebrandorum myſteriorum formam Græcæ omnes Eccleſiæ conſenſerint, à multis ſæculis. Acta aliqua, vel inſtrumenta fabricare homines ad fallendum parati, poſſunt, quæ ſuo tempore in lucem proferantur, & aliquibus fucum faciant, qui ſuo teſtimonio alios in errorem inducunt. In ſacratiſſimo & tremendo, ut Græci vocant, myſterio, quod quotidie celebrabatur, & cujus orationes, ritus, ipſa verba memoriæ fidelium inſculpta erant, quiſquam ne exiſtimabit, introductam fuiſſe nemine reclamante, novam & erroribus ſcatentem ſacri officii formam, quæ ſtatim ubique ſuſcepta fuerit, & reliquas omnes, præſertim Apoſtolicam illam, quam Proteſtantes ſomniant, aboleverit? Quando tandem, quo ſæculo tanta mutatio facta eſt? Scire enim illud debent, qui de ea tam confidenter pronunciant. At unde id habebunt, cùm nullus autor Eccleſiaſticus, hiſtoria nulla, rei tam novæ, tam inauditæ mentionem fecerint. Credetur ne Riveto in rebus quæ eruditiſſimorum virorum cognitionem fugerunt, cùm ipſe ne editos quidem libros de quibus nugatur, inſpexerit? Quo fine etiam, & cui bono? An ut ſuperſeminarentur zizania in medio ſementis dominicæ, & Evangelica illa Liturgia, de qua nunquam Proteſtantibus inter ſe convenit, ſuffocaretur? Verùm cùm ea ipſa toto cælo ab omnibus aliis differat, Græci quidem nullo negotio partes Liturgiæ ſuæ omnes, Patrum, Conciliorum, & ſcriptorum omnium teſtimoniis, ita communiunt, ut nihil ſuis in officiis Euchariſticis eſſe conſtet, quod longo Eccleſiarum uſu, priùs quàm illa ſcriberentur, confirmatum non fuerit; quod de primitiva ſua Cœna Evangelica & Apoſtolica, Proteſtantes præſtare non poſſunt. Fraudem illam Concilio Epheſino, & Calchedonenſi antiquiorem eſſe oportuit; cùm Neſtoriani & Jacobitæ ab Eccleſia Catholica ſecedentes, eamdem Liturgiæ formam ſervaverint.

Atque hæc ſunt argumenta Riveti qui aliorum commentarios exhauſerat, quæ qualiacumque ſint, ab omnibus exſcri-

buntur: imo quòd mirari ſatis non poſſumus à quibuſdam Catholicis, qui ſanè aliud agebant, dum frivolis ejuſmodi ratiunculis manus dare, quàm Liturgias ipſas accuratè expendere maluerunt. Nam certum id & inconcuſſum eſſe debet, Græcas omnes, illâ Petri exceptâ, à quocumque ſcriptæ ſint, formam celebrandæ Eucharistiæ ſemper & ubique ſervatam, Patrum teſtimoniis confirmatam, ab antiquis hæreticis ad ſuos cœtus tranſlatam, omnium denique Eccleſiarum conſenſu approbatam continere.

CAPUT V.

Quid veriſimilius ſtatui poſſit de tempore quo ſcriptæ ſunt Orientales Liturgiæ.

QUantum obſcuritatis ſit, in ea de qua nunc agendum eſt, quæſtione explicanda, quæ huc uſque diximus ſatis oſtendunt. Tres verò de eo argumento opiniones ſunt. Prima eorum qui Jacobi, Baſilii & Chryſoſtomi Liturgias ab illis quibus attribuuntur ſcriptas eſſe contendunt, eaque communis eſt Græcorum omnium, & multorum Catholicorum ſententia. Secunda, illorum qui ſcriptas à ſanctiſſimis illis viris credi volunt, ſed non omnino quales ad nos pervenerunt, cùm non pauca poſterioribus ſæculis addita fuerint, & quamdam ſint interpolationem paſſæ: ita ferme Baronius, Bellarminus & alii ſat multi. Tertia tandem & omnium teterrima ſententia eſt, falsò illas eſſe viris ſanctis adſcriptas, eaſque eſſe ſuppoſititias, falſas, atque adeo nullius in Theologia autoritatis. Ita vulgò Proteſtantes omnes, quos quidam Catholici ſecuti ſunt, non tamen ita ut agnoverint, dolo malo confictas illas eſſe, & tanquam zizania frumento dominico ſuperſeminata: illas tamen autoritate illa qua commendari Græci eas volunt, ſpoliari facilè paſſi videntur. *Variæ ſententiæ de tempore quo primùm ſcriptæ ſunt Liturgiæ.*

Inter eos qui prudentiùs, & accuratiùs de illis judicarunt, Cardinalis Perronius fuit, dum conjectando aſſecutus eſt, eam quæ Jacobi dicitur, fuiſſe Hieroſolymitanæ Eccleſiæ propriam: quæ Marci Alexandrinæ: Baſilii & Chryſoſtomi Eccleſiarum Patriarchatus Conſtantinopolitani. Ea ratione, *Cardinalis Perronii judicium.*

fraudis omnis ſuſpicio prorſus evaneſcit, & fruſtra ſunt impugnatorum Eccleſiaſticæ diſciplinæ, calumnioſæ divinationes, nec illis incommodis laborat hæc ſententia quæ in aliis maxima ſunt. Ita non erit litigandum, quis hujus, vel illius Liturgiæ autor fuerit, à quo literis conſignata ſit; an ea, quæ ſæculis autorum quibus adſcribuntur conveniant, repræſentet: an mutationes aliquot paſſa ſit. Conſtet modò talem Liturgiam continere formam Euchariſtiæ conſecrandæ, quæ à multis ſæculis uſurpata in inſignibus Eccleſiis fuerit, ſalva eſt ejus dignitas & autoritas. Uſus enim illarum Eccleſiarum qui huc uſque viget, ut certus eſt, adeo ut ne probabilibus quidem conjecturis vocari in controverſiam poſſit, ita eſt antiquiſſimus. Nam Chryſoſtomo ſolo teſte, nulla prope earum Liturgiæ partium, in quibus Actio ſacra continetur, non obſervabatur in Conſtantinopolitana Eccleſia, cùm illas in Homiliis ad populum frequenter inſinuet, ut reliqui Eccleſiæ doctores perſæpe faciunt.

Quid de Jacobi Liturgia verius videatur.

Quod verò tres primas opiniones ſpectat, de illis ita cenſuerunt doctiſſimi Theologi. Jacobi Liturgiam quod attinet, etſi communi Græcorum traditione, Procli, ſexti Concilii & omnium tandem recentiorum teſtimoniis confirmetur, ſcriptam eſſe à Jacobo, nihil ex iis efficitur: cùm exigua ſit, in rebus Criticis primæ antiquitatis, ejuſmodi teſtium autoritas. Omnes illi & quos magno numero citat Allatius, Proclum, de quo non ſatis exploratum eſt, exſcripſerunt: eos Græci recentiores ſecuti ſunt, eo magis, quod ex Dionyſio & Clementinis Conſtitutionibus tolli, ſi quid difficultatis eſſet, exiſtimaverunt. Neque ſimilis traditio Syrorum, de ſcripta à Jacobo Liturgia, plus ponderis habet, ſed quæ ad hanc diſputationis partem ſpectant referemus in Præfatione ad Liturgias Syriacas. Majoris omnino autoritatis eſt ſuperiùs relatum Baſilii teſtimonium, quo perſpicuè conſtat nullum ſanctorum eam formam quæ conſecrationem Euchariſtiæ contineret, ſcripto tradidiſſe. Erat tamen jam à primis Eccleſiæ ſæculis promulgata ſacrorum lex, in qua omnes acquieſcebant, & idcirco ſtatim atque ſcribi cœpit, ubique accepta & probata eſt. Factum id fuiſſe Apoſtolicis temporibus à Jacobo vel Marco, nulla idonea ratione probari poteſt, nihilque circa Jacobi Liturgiam efficiunt Allatii argumenta, eo debiliora, quòd ſententiam oppoſitam, velut hæreſi proximam inſectatur, cùm ea fuerit à Catholicis

&

& quidem doctiſſimis propugnata, neque ullatenus ad fidem pertineat. *Potuit Jacobus Liturgiam ſcribere*, inquit Allatius: *ſcripſit ergo: Sed negant hæretici: mihi cura non eſt, quid dicant hæretici.* Nec hæreticus eſt, qui negat id quod probari certis autoritatibus non poteſt; neque ſi foret, quæ cum aliqua veriſimilitudine ab illo objicerentur, ita contemtim rejicienda erant, ſed refellenda. Opponetur, quòd Allatio Græci omnes ſuffragantur: & id ſanè de recentioribus verum eſt: de antiquis non item: cùm nemo inter eos occurrat Proclo vetuſtior, de cujus opuſculi veritate & antiquitate dubitatur. Honor ſanè habeatur Græcis ſcriptoribus, ut ex eorum teſtimoniis conſtet, Liturgiam iſtam & alias, Traditione Apoſtolica ad eos perveniſſe: ita enim refelluntur, quantum opus eſt, qui eas ſuppoſititias, fictas, & ab inimico homine profectas temerè calumniantur. Verùm ad confirmandam ſcriptionis illarum antiquitatem, nihil quidquam efficiunt.

An ſcripta olim à Jacobo, fuerit poſtmodum interpolata.

Moderatius eſt illorum judicium, qui etſi ſcriptas illas ab Apoſtolicis temporibus eſſe judicant, mutationi tamen obnoxias fuiſſe non diffitentur. Sed id habet incommodi talis opinio, quòd illarum interpolationem quamdam admittat, quæ ſi locum habet, nova calumniarum ſeges Proteſtantibus offertur. Dicent enim, ut jam à multis dictum eſt, quæ ab Apoſtolo Jacobo tradita ſunt, ab illis quæ recentiores manus invexerunt, diſcerni non poſſe: addita quoque fuiſſe non pauca, quæ cùm vetuſtiſſima ſint, ipſi novitatis condemnant. Inde fit ut partes Liturgiarum propè nullæ, intactæ ab inofficioſa & temeraria illa cenſura relinquantur, eo magis, quòd aliquas, ut Invocationem ſancti Spiritus, & nonnullas alias, inter additamenta numerent. Verùm publicis Eccleſiarum officiis Sacramentalibus addita eſſe ſequentibus ſæculis, ea quæ omnium communi conſenſu inter ſacra recitabantur, interpolatio non eſt, ſed ad uſum cujuſque temporis accommodatio, publica autoritate, non privato cujuſcumque conſilio, aut per fraudem facta. Negent Proteſtantes à Concilii Nicæni tempore vocem Ὁμοούσιν inter Eccleſiaſticas preces fuiſſe adhibitam, nube teſtium confutabuntur. Deſint notæ illæ certæ, publici uſus Eccleſiarum, Liturgia nulla erit, quæ publicam autoritatem habeat.

Quid veriſimilius videatur, nempe ſcriptas eſſe Li-

Quandoquidem porrò res in obſcuro eſt, adeo ut, quando Liturgiæ ſcribi cœperint, deſignari certis argumentis non

turgias ante Epheſinam Synodum.

poſſit, dandum aliquid conjecturæ eſt, ſed ita, ut quantùm fieri poterit, non inanis illa ſit, quales pleræque Criticorum quos carpimus, ſed certa quædam fundamenta, quibus inſiſtat, conſtituantur. Igitur Liturgias Græcas ſcriptas eſſe oportet ante Epheſinum Concilium, anno Jeſu Chriſti CCCCXXXI. congregatum, in quo damnatus eſt Neſtorius. Hujus conjecturæ ratio eſt, quòd Neſtoriani, hæreticorum qui in Oriente ſuperſunt antiquiſſimi, cùm Conſtantinopoli primùm emerſiſſent, ſedem illam occupante Neſtorio, Liturgiam ſervaverunt Conſtantinopolitanæ in multis ſimilem: & notam illa originis ſuæ habet, quæ videtur propè certa. In Liturgia Græca Chryſoſtomi, Invocatio Spiritus ſancti ſuper dona propoſita iſtis verbis concluditur μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου ἁγίῳ *Tranſmutans Spiritu tuo ſancto*, quæ in aliis Græcis, Syris, aut Ægyptiacis non reperiuntur, præterquam in Neſtoriana. Nempe quia ritus Conſtantinopolitanos didicerant primi Neſtorii ſequaces, quos in Orientem, ubi plerique ſedes fixerunt, tranſtulerunt. Itaque jam in codices relata erat tum Liturgia: & cùm Joannes Chryſoſtomus ab anno CCCXCVII. uſque ad CCCCIV. quo ſecundò pulſus eſt, ſedem tenuerit, potuit eo temporis intervallo preces ſacramentales ordinare, atque id ſufficiebat, ut ejus diceretur Liturgia, quæ ab eo ordinata fuerat.

Jacobi Liturgia ſcripta erat ætate Cyrilli Hieroſolymitani.

Cùm verò annis aliquot antea Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſes ſuas ſcripſerit, in quibus particulæ quædam ſunt ex Jacobi Liturgia deſumtæ, ſcripto quoque comprehenſam eam fuiſſe, quæ Eccleſiæ Hieroſolymitanæ propria foret, veriſimillimum eſt. Syriacam enim ejuſdem nominis, quæ ex Græca expreſſa eſt, dudum ante ſchiſma Monophyſitarum, qui poſtea Jacobitæ appellati ſunt, in ſcripta relatam fuiſſe, ſuadet communis, qui etiamnum ſupereſt, illius uſus, tam apud Orthodoxos, quàm apud Jacobitas. Illi quippe Sacramentales libros numquam ab hæreticis acceperunt: cùm iſti contra, ſuos omnes ab Eccleſia Catholica abſtulerint: nullus veterem ſacrorum celebrandorum traditionem ita contemſerit, ut novas eorum formas componere auſus fuerit. Accedit etiam, quòd Liturgia illa Jacobi Syriaca, Orthodoxis Jacobitiſque communis, pura eſt ab omni novitate vocum aut ſententiarum, quas hæreſis introduxit, & idem circa Neſtorianam obſervatur, qui character primæ vetuſtatis certus videtur.

Nam in aliis Eccleſiaſticis officiis, illis præſertim quæ ad pſalmodiam pertinent, frequentiſſima eſt vocum & ſententiarum ejus generis inſitio, quæ novitatis non dubium indicium eſt, ut in notis ad Liturgias obſervabimus. Sanè ſi non certum & exploratum, at ita veriſimile eſt, ut nihil contra dici cum aliqua ratione queat, Neſtorianos illos veteres qui Romano Imperio pulſi Meſopotamiam, conterminaſque Perſis provincias repleverunt, ut etiam Jacobitas, novos Sacramentales libros, Orthodoxorum libris tam ſimiles componere vix potuiſſe, niſi ſcriptos præ oculis libros habuiſſent. Nec advocandam in hujus conjecturæ ſubſidium exiſtimamus Orientalium traditionem, cujus teſtes Barſalibi & alii autores, à quibus Jacobum, congregatis in Cœnaculo Sion Apoſtolis & Diſcipulis, poſt illapſum Spiritus ſancti, Liturgiam ſcripſiſſe proditum eſt. Si enim in Originibus Eccleſiaſticis non magni facienda eſt Græcorum autoritas, ubi critices aliquid requiritur: multò minùs Syrorum, & Arabum, qui in hac doctrinæ parte Græcis omnino ſunt inferiores. Nec utemur Joannis Maronis autoritate, quem in Liturgiam Jacobi commentatum eſſe quinto ſæculo ſæpius inculcavit, viriſque doctiſſimis perſuaſit Abraham Echellenſis, ex futili & aliis Orientalibus incognita Maronitarum opinione.

Marci Liturgia, cùm Eccleſiæ Alexandrinæ propria fuerit, quin idcirco à nomine Evangeliſtæ appellata ſit, dubitari non poteſt: & eodem circiter tempore ſcriptam fuiſſe veriſimile eſt, ſaltem antequam per Dioſcorum, Eccleſia illa, duas in partes divideretur, quæ huc uſque, nullam habent inter ſe communionem. Itaque quod Syris, ita & Ægyptiis uſu venit, ut hæretici Sacramentalia officia foras exportarent, non ut Orthodoxi quidquam ab illis acciperent, quod neque ſinebat hæreſis odium, neque locum apud iſtos habere poterat: nam Eccleſia quondam florentiſſima, Euchariſticis orationibus, & reliquis ad Sacerdotii functionem legibus & inſtitutis abunde inſtructa, quidquam ab aliis doceri opus non habebat. Eadem poſt aliquot ſæcula, apud partem Orthodoxam & Jacobiticam obſervatur ſacrorum forma, quamvis in diverſa lingua, cùm Jacobitæ Coptica propè ubique ſolâ, Orthodoxi Græcâ uterentur. Iſti Liturgiam ſuam nomine D. Marci deſignaverunt, & unicam habuerunt: ea enim eſt de qua conſultus fuit Balſamon, à Marco Patriarcha Alexandrino, nam is erat Or-

Marci Liturgia ante Calchedonenſe Concilium.

thodoxus. Coptitæ verò, ſeu Jacobitæ, primam & præcipuam, quæ reliquarum duarum (tres enim habent) Canon eſſe ſolet, Baſilio attribuunt : alteras Gregorio Theologo, & Cyrillo Alexandrino.

Cur Jacobitæ Ægyptii ſuam Liturgiam Baſilio attribuerunt.

Hujus denominationis rationem aliquam, vel divinando aſſequi difficile eſt : una ſe offert quam ut conjecturam doctioribus expendendam proponemus. Cùm quarto & quinto ſæculo, ſi non priùs, Liturgiæ, eam quam huc uſque habuerunt formam accepiſſent, Græcæ Eccleſiæ Patriarchatus Conſtantinopolitani, duas ſuſceperunt, alteram Baſilii, alteram Chryſoſtomi, quem ritus ad uſum Eccleſiæ cui præſidebat ordinaſſe, non vana Græcorum traditio eſt. Nam illa Eccleſia huc uſque nullas alias Liturgias uſurpavit, & pro ſuprema, quam in Græcas obtinuit autoritate, reliquas abolevit. Ægrè ferebant Alexandrini auctam fuiſſe majorem in modum dignitatem Conſtantinopolitanæ ſedis, quæ olim Heracleæ ſubjecta, ne Metropoleos quidem honorem obtinebat. Itaque turbatum non ſemel ab illis eſt, cùm ex antiqua ſua prærogativa negarent ſe inconſultis, Epiſcopum Conſtantinopolitanis dari poſſe. In Joannem Chryſoſtomum nimia ambitione peccavit multipliciter Theophilus Alexandrinus : neque Cyrillus ejus ſucceſſor & ex fratre nepos, memoriæ viri ſanctiſſimi ſatis æquus viſus fuit. Unde in Hiſtoria Severi Aſchmoninenſis de tota hac controverſia ne verbum quidem occurrit, fortè quòd de ea loqui non poſſet, ſine Chryſoſtomi aut Theophili, Cyrillique, quem Jacobitæ impenſè venerantur, contumelia. Itaque fieri potuit, ut cùm duæ Liturgiæ Baſilii & Chryſoſtomi in codices relatæ fuiſſent, primam prætulerint, aut ejus ſaltem titulum ſuis Copticis, Jacobitæ præfixerint : neque enim Orthodoxi, aliter quàm D. Marci nomine Liturgiam ſuam appellaverunt. Antè ſæculum nonum, jam vulgatum apud Coptitas erat, ut prima Liturgia Baſilio adſcriberetur : nam Severus Epiſcopus, qui hiſtoriam Patriarcharum Alexandrinorum ſcripſit, vocat eum Liturgiæ autorem : vivebat autem Severus ſæculo decimo. At quandoquidem traditio Orientalium non ſatis antiqua, & minùs firma eſt, quæ ad Baſilianæ Liturgiæ antiquitatem ſpectant, proſequemur ex Græcis Latiniſque autoribus.

Græcorum traditio eſt Baſilium Liturgiam ſcripſiſſe.

Græcorum, ut diximus, conſtantiſſima traditio eſt, Baſilium, primum poſt Jacobum fratrem Domini, Liturgiam ſcripſiſſe. Proclum teſtem omnes laudant, neque de opuſculi,

quo illius teſtimonium continetur, autoritate dubitant; quamvis à recentioribus Criticis vocetur in ſuſpicionem. At dudum ante quam Proclus ſcriberet, Baſilii Liturgiam in uſu fuiſſe apud Græcas omnes Eccleſias, ſi Hieroſolymitanam & Alexandrinam excipimus, certiſſimum eſt. Antiquius extaret de ſcripta à Baſilio Liturgia teſtimonium, in ipſius vita per Amphilochium Epiſcopum Iconienſem, ejus æqualem ſcripta, ſi legitima foret, & ejus autoritate Græcos uſos non fuiſſe, mirari non ſine ratione poſſumus. Neque enim criticâ tantùm valent, ut quæ Bellarmino, Poſſevino, & multis aliis, argumenta, ſuſpectam illam fecerunt, apud eos aliquid poſſent. Imo cùm Symeon Metaphraſtes vitam illam ſuo more interpolatam, collectioni ſuæ inſeruiſſet, nota illis eſſe debebat, neque magis ſuſpecta, quàm tot aliæ. Verùm diu antequam ſuo operi Symeon manum admoveret, ſæculo circiter dimidioque ampliùs, notiſſima Græcis eſſe debuit Baſilii vita per Amphilochium ſcripta, cùm jam ejus antiquam verſionem citet Æneas Epiſcopus Pariſienſis, in Tractatu adversùs Græcos, quem ſcripſit ante annum Jeſu Chriſti DCCCLXX. qui ei ſupremus fuit. Utitur enim ejus teſtimonio, eamque dicit de Græco in Latinum à quodam Græco, vocabulo Eveimio, de verbo ad verbum tranſlatam. Igitur Græcis nota erat duobus propè ſæculis antequam à Symeone Metaphraſte recenſeretur, ſi quidem decimo ſæculo vixit, ut Allatius multis argumentis probavit. Hæc porrò ſunt quæ in illa Amphilochii vita leguntur, & quæ refert Æneas Pariſienſis, in hæc verba. *Poſt quoddam autem tempus poſtulavit Deum, ut daret illi gratiam atque intellectum propriis ſermonibus offerre inſanguineum ſacrificium illi, & venire ſuper eum ſancti Spiritus adventum. Poſt dies verò ſex, ſicut in extaſe factus adventu ſancti Spiritus, ſeptima die apprehendente, cæpit miniſtrare Deo, per ſingulos dies. Et poſt aliquod tempus, fide & oratione, cæpit propria manu ſcribere miniſtrationis myſteria. Atque una nocte adveniens ei Dominus in viſione cum Apoſtolis, propoſitionem panis faciens in ſancto altari, excitavit Baſilium, dicens ei, ſecundùm ſuam poſtulationem. Repleatur os tuum laude, ut per proprios ſermones offeras inſanguineum ſacrificium, qui non ferens viſionem, ſurrexit cum tremore, & accedens ad altare cæpit dicere ſcribens in charta ſic, Repleatur os meum laude, &c.* ſcilicet reliquas Liturgiæ preces.

Spicileg. T. 7. p. 79. Hiſt. Eccl. Par. l. 7. c. 7. p. 457.

De Simeonibus.

Agnoſcimus ſanè in iſta narratione, Græcorum φιλόμυθον; nec

Rejicitur teſtimonium ex vita Baſilii.

in vindicanda illius veritate operam abutemur : illud tantummodo obſervabimus ſimplicem illius narrationis ſenſum eſſe, Baſilium, antequam ſacras Liturgiæ preces ordinaret, Deum invocaſſe, eoque inſpirante opus perfeciſſe. Reliqua neque ſancti viri humilitati, neque diſciplinæ conveniunt, præſertim cùm in ipſa Liturgia preces occurrant illius temporibus antiquiores, ut ſunt Præfatio, hymnus Cherubicus, recitatio verborum Chriſti, Invocatio Spiritus ſancti, Oratio Dominica, *Sancta ſanctis*, & quædam aliæ ſacri Officii partes. Neque operæ pretium eſt viri doctiſſimi Jacobi Goarii exemplo, de concilianda Procli narratione, cum Amphilochiana ſatagere, cùm iſta mirabilibus illis ἐπεισοδίοις novitatem ipſa ſuam ſufficienter prodat : altera ſimplex ſit magiſque veriſimilis, quam idcirco ſolam Trullana Synodus adoptavit. Ex ea enim ſatis confirmatur, pia omnium Græcarum traditio, ſecundùm quam preces Euchariſticæ quæ verſabantur omnium manibus, & ad altaria toto paſſim Oriente uſurpabantur, eſſe à Baſilio juxta receptam conſuetudinem ordinatas, uſuque Eccleſiarum probatas & confirmatas, exiſtimant.

Teſtimonium Petri Diaconi de Baſilii Liturgia.

Verùm extat antiquius multo, de Liturgiâ Baſilii jam ſcripta teſtimonium Petri Diaconi, & aliorum Monachorum, qui in cauſa fidei ex Oriente Romam miſſi fuerant, in libro de Incarnatione & Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti ad Fulgentium & alios Epiſcopos Africæ, Chriſti, ut aiunt, confeſſione decoratos : nempe cùm à Thraſamundo relegati ſunt in Sardiniam, unde anno DXII. reſtituta Africanis Eccleſiis ab Hilderico Hunerici filio pace, reverſi ſunt. Paulò poſt liber ille ſcriptus eſt, in cujus octavo capite hæc leguntur. *Hinc etiam beatus Baſilius Cæſarienſis Epiſcopus, in Oratione ſacri Altaris, quam penè univerſus frequentat Oriens, inter cætera : Dona,* inquit, *Domine virtutem & tutamentum : malos, quæſumus, bonos facito, bonos in bonitate conſerva, omnia enim potes, nec eſt qui contradicat tibi, cùm enim volueris ſalvas, & nullus reſiſtit voluntati tuæ.* Laudatus eſt is locus à pleriſque Theologis, nobilioribuſque Criticis, obſervatumque ſimul eſt, ea verba neque in Græcis Codicibus exſtare, neque in Syriaca à Maſio interpretata, nec in Coptica. Verùmtamen præcipua ſententiæ pars, quæque ad quæſtionem à Petro Diacono, & reliquis adversùs Pelagianorum reliquias agitatam, maximè ſpectabat, in Græco textu legitur, τοὺς ἀγαθοὺς ἐν τῇ ἀγαθότητι

διαλήρησον, τοὺς πονηροὺς ἀγαθοὺς ποίησον, ἐν χρηστότητί σου. ut & in veteri verſione Latina, *Bonos in bonitate conſerva : malos bonos fac, in bonitate tua.* Ea ſola particula viris doctiſſimis non obſervata, dimovere eos à præcipitata cenſura debuiſſet : omnes enim, etiam quorum diligentia meritò commendatur, negaverunt ea verba, quæ Petrus Diaconus allegavit, in Baſiliana Liturgia reperiri. Inde ſtatim judicaverunt, non perveniſſe illam ad nos, niſi valde interpolatam : neque enim inventi ſunt qui ad Goarii ſententiam accederent. Is quippe dum vitam Baſilii vulgò Amphilochio adſcriptam, ut legitimum autoris cujus nomen præfert opus, defendere pertendit, duplicem ab eo Liturgiam compoſitam fuiſſe ſuſpicatus eſt, *Till. T. 9. p. 304. 684.* quæ conjectura nullum in hiſtoria aut antiquis monumentis fundamentum habet, meritòque exploſa eſt. At negari non poteſt, quin illa quæ retulimus, ea ipſa ſint, quæ Petrus Diaconus citavit. Quòd ſi reliqua non eodem loco reperiuntur, probabiles adduci rationes poſſunt, cur etiamſi ita ſit, non idcirco tamen ſuſpectum ejus teſtimonium eſſe debeat. Nam ſæpe obſervatur ab antiquis, quæ allegant ita referri ut verba ipſa non eo ordine quo extant in libris unde depromta ſunt, recitent. Oratio de qua agitur occurrit inter multas alias quæ à *Μνήσθητι*, ſeu *Memento* incipiunt : atque ea ratione certum eſt quodammodo, prima teſtimonii verba : *Dona Domine virtutem & tutamen*, ex orationibus petita eſſe, ubi frequenter occurrunt, aut alia quæ idem ſignificant, non minùs quàm in omnibus cujuſcumque linguæ Officiis Sacramentalibus. Ultima verba ex alio quoque loco petita veriſimile eſt : nam in orationibus continuatis, quæ à *Memento* incipiunt, ſubſequitur acclamatio τοῦ *Amen* vel *Kyrie eleiſon* : clauſula verò non eſt niſi in omnium memoriarum fine. Illius autem formulæ non unæ ſunt; communior illa, *Quia tuum eſt regnum, poteſtas, virtus & gloria Patris, Filii & Spiritus ſancti* : aut paulò aliter. Sunt tamen aliquando diverſis verbis expreſſæ : ut *quia tu es ſanctus Deus noſter. Quia tu es miſericors & miſerator Deus,* & ſimiles aliæ. Facilè igitur fuit, ut in Codicibus quos habebat Petrus Diaconus, hæc clauſula alicubi reperiretur, cùm ex Scripturæ verbis contexta ſit, extetque in variis Latinis Miſſalibus, imò & in Romano. Quidquid ſit, conſtat ex Petri teſtimonio ſua jam ætate, hoc eſt ſexto ſæculo labente & ſeptimo ineunte, totum propè Orientem uſum eſſe Baſilii Liturgiâ, ne-

que dubitatum,quin ſacras preces quæ erant in omnium manibus ordinaſſet: atque eſt illa εὐχῶν διάταξις, de qua Gregorius Nazianzenus loquitur. Quæcumque verò ex orationum varietate, & exemplarium tam Græcorum, quàm Copticorum & Syrorum diſſimilitudine petuntur argumenta, ad elevandam iſtius Liturgiæ autoritatem, ſufficienter ex illis quæ ſuperiùs dicta ſunt diſpunguntur. Sufficit præcipuas preces eaſdem eſſe, & quamvis verbis differant, in unam convenire ſententiam, ut non ſuppoſititia judicetur; at qui Græcam, Syriacam & Copticam attentè legerit, agnoſcet omnes ex uno limpidiſſimo fonte prodiiſſe.

Orat. 20.

CAPUT VI.

De linguis quibus Liturgiæ ab initio & ad hæc uſque tempora celebrari ſolitæ ſunt.

Opinio de tribus tantùm linguis ad Liturgiam uſurpatis refellitur.

DE linguis quibus antiquitus celebrata Liturgia eſt, & quibus ad noſtram huc uſque ætatem apud Orientales celebratur, non quid facere Eccleſia debuit, ſed quid obſervaverit conſtanti & non interruptâ diſciplinâ, diſquirendum eſt. Qui enim contra Reformatores, primi Eccleſiæ cauſam tuendam ſuſceperunt, ita ſunt in ea verſati, ut in illas ſe ambages, ex quibus expedire ſe omnino impoſſibile ſit, incauti conjecerint. Plerique ſcilicet quia tribus linguis, Hebraicâ, Græcâ & Latinâ titulus crucis inſcriptus fuit, tres ſolùm illas in Liturgia celebranda uſurpatas fuiſſe ſtatuerunt. Hebraicâ tamen linguâ celebratam antiquitus fuiſſe, probare numquam potuerunt: nam ſi per eam intelligi voluerunt Hieroſolymitanam, quæ tempore Jeſu Chriſti vulgaris erat in Palæſtina, quia in Novo Teſtamento ita vocatur; ne minimum quidem guſtum linguarum Orientalium illos habuiſſe oportebat, qui hæc ſcriberent. Affinis eſt ſanè Hebraïcæ, Chaldaïca illa Hieroſolymitana, & ab ea ducit originem, ut Syriaca Meſopotamena; ſed non magis eædem ſunt, quàm Latina, Italica & Hiſpanica, quamvis à primâ per Barbariem contaminatâ ſuam traxerint originem. At purâ Hebraïcâ, quam plebs illiterata non intelligebat, primos Chriſti diſcipulos ſacra ſua celebraſſe

lebraſſe nemo veterum memoriæ prodidit. Servatur quidem illius uſus apud Judæos: nam omnia illorum Officia, purâ & literali Hebraïcâ linguâ concepta ſunt: cùm tamen eorum quibus ab aliquot ſæculis utuntur, antiquitas non planè perſpecta ſit, fruſtra inde præſidium quæreretur opinioni, quæ nullum in originibus Eccleſiaſticis fundamentum habet, neque cum Eccleſiæ primitivæ moribus poteſt conciliari. In ejus quippe ſynaxibus ſacræ Scripturæ legebantur, ut in Synagogis fieri ſolitum erat: ſed etiamſi legebantur Hebraïcè: ſtatim vulgari lingua, verſiculatim exponebantur: & ea eſt origo Chaldaïcarum Verſionum, quæ *Targum* *n* appellantur. At factum id fuiſſe inter primos Chriſtianos, præterquam quòd probari nulla idonea ratione poteſt, ſi verum foret, ad eos pertinuiſſet tantummodo qui ex circumciſione erant: nihil ad reliquos. Inter iſtos etiam, cùm multi neque Hebraïcè, neque Chaldaïcè ſcirent, Scripturæ Græcè legebantur, ut etiam apud ipſos Judæos Helleniſtas, tum qui in Paleſtina, tum qui in Ægypto & in Aſia diſperſi erant. Græcâ etiam linguâ, certas orationes, quas Judæi quotidie recitare tenentur pronunciari potuiſſe, conſtat ex Reſponſis antiquiſſimis ſapientum, quæ in Miſchna continentur. Unde quidquid ſit de Scripturarum lectione, de qua nunc agimus, preces multas ſolennes vulgari lingua Hieroſolymitana pronunciatas fuiſſe conſtat, vel unico, ſed quod palmare eſt, argumento. Solenne eſt Judæis ab excidio templi ſecundi, Paſchale quoddam officium, quo exilium ſuum ſolari, & veri Paſchatis ſui imaginem quamdam adumbrare ſolent; & id vocatur *Agadat happeſach*. In eo officio, Paterfamilias orationem habet ad eos qui ſimul Paſcha illud manducant, in qua antiqua Deï erga Iſraëlitas beneficia commemorat: omnia autem dicuntur Chaldaïcè, non Hebraïcè. Veriſimile porrò, eſt in præcipuo, quod inter illos ſupereſt religionis officio, ſervatam eſſe antiquam, quæ ſtante templo vigebat diſciplinam. Neque obſtat quòd nonnullæ benedictiones quas Paterfamilias recitat ſuper panem & vinum, Hebraïcè dicantur: breves enim ſunt formulæ; paucis verbis conſtantes, quas ex uſu quotidiano quiſque intelligit. Itaque nec ex Judæorum antiqua diſciplina, nec ex Chriſtiana, aut ejus certis monumentis efficitur, ſacra myſteria, Hebraïcâ linguâ propriè dictâ celebrata unquam fuiſſe: quod tamen non pauci ſcriptores; ſed infimi ſubſellii, magno mercati fuiſſe

Tract. Berachot.

f

viderentur; quaſi inde magna hodiernæ conſuetudini autoritas accederet, cùm Hebraïcam linguam vulgo ignotam fuiſſe Chriſti tempore, extra dubium ſit. His & ſimilibus argumentis proditur Eccleſiæ Catholicæ cauſa, non defenditur: quippe ſi Hebraïca, quàm intelligunt, lingua, Hieroſolymitana fuit, vulgaris illa tunc erat; & fruſtra contra Reformatores diſputatur, ſi lingua vulgari ſacra celebrata fuiſſe conceditur, quod tantopere fateri refugiunt illi Theologi.

Liturgiæ Græcæ lingua vulgari celebrabantur.

Sed circa Græcas Liturgias eamdem difficultatem experiri neceſſe eſt: nam eas celebratas fuiſſe lingua vulgari, tam certum eſt, quàm certum Græcos toto paſſim Oriente Græcè locutos fuiſſe, non Hebraïcè vel Latinè. Ubicumque igitur ea lingua vulgaris fuit, ibi ab initio rerum Chriſtianarum ſacra Græcè celebrata ſunt: nempe per totam Aſiam, Græciam, Ægyptum, & omnes tandem Imperii Macedonici provincias.

Apud Syros Syriacè.

Conc. T. 4. p. 279. 459. 640. 668. 669.

In Syria, ubi populi plerumque bilingues erant, non Græcè modò, ſed Syriacè Liturgia celebrabatur, præſertim extra urbes: nam ruſticana plebs Græcè ſæpe neſciebat, & in antiquis Conciliis animadvertere licet Epiſcopos qui Syriacè ſubſcriberent & verba facerent, quia Græcæ linguæ imperiti erant. Hinc originem habuerunt Liturgiæ Syriacæ, quarum præcipua eſt antiquitas, cùm Schiſmatum initia antecedant, ſintque Orthodoxis, Jacobitiſque communes: & eamdem in ſacris linguam, Neſtoriani retinuerint.

In Ægypto Ægyptiacè.

Eadem ratione in Ægypto utrâque linguâ officia celebrabantur, Græcâ quæ Alexandriæ & in inferiori provincia communis uſûs erat, & Ægyptiacâ, quæ alibi paſſim vigebat, quod ſolo Antonii exemplo demonſtratur. Græci ſermonis erat ignarus, quamvis liberaliter educatus: & in Eccleſia cùm audiiſſet: *Vade, vende omnia quæ habes*, quaſi ſibi ſoli dicta, ſtatim executus eſt. Hæc igitur verba Ægyptiacè legebantur: atque eâdem linguâ Liturgia celebrabatur. Quòd enim poſt ſchiſma Monophyſitarum ſervatum eſt per totam Ægyptum, ut ſacra officia omnia Ægyptiacè celebrarentur, non ab illis hæreticis noviter inductum, ut ſicut in Occidente Reformatores, Latinæ linguæ uſum vernaculis commutaverunt, ita illi, Græcam quæ à multis non intelligebatur, reliquerint: nam, ut alibi obſervabimus, Græcam Jacobitæ aliquando uſurpaverunt. Verùm quod conſuetudine receptum erat, tenebatur,

neque quòd lingua vulgaris eſſet, idcirco à ſacris arceri deberet exiſtimabatur.

Proximi Ægyptiis Æthiopes, qui ab illis fidem acceperunt, miſſo ad eos per Athanaſium Frumentio, quique poſt ſubactam à Muhamedanis Ægyptum, ad Jacobiticam hæreſin transducti ſunt per Metropolitas Alexandriâ miſſos, habent à multis ſæculis Liturgiam Copticæ valde ſimilem, Æthiopicâ ſuâ linguâ, quæ olim vulgaris fuit, nunc nonniſi à doctis intelligitur.

In Æthiopia Æthiopicè.

Armeni ſuo quoque nativo ſermone dudum ſacra celebrant, tum qui Orthodoxam fidem retinuerunt, tum Jacobitæ, ut Moſcovitæ, ſeu Rutheni: Conſtantinopolitanæ ſedi ſubjecti Ruſſico, & alii quidam de quibus pauca admodum ſcimus: Itaque commentum illud de tribus tantùm linguis ad Euchariſtiæ celebrationem adhibendis, ne vulgarium uſus approbari videatur, futile prorſus & falſum eſt: cùm ex tribus illis, prima locum in Liturgia nunquam habuerit: duæ alteræ vulgares per aliquot ſæcula fuerint; reliquæ de quibus diximus ad nullam trium referri poſſint, certus tamen ſit illarum uſus, olim & huc uſque, à Romanis Pontificibus non improbatus.

Armeni Armenicè.

Proteſtantes, ad quos refellendos hæc argumenta inconſideratè excogitata ſunt, ex præjudicatis ſuis opinionibus abierunt in alia omnia: cùmque receptam apud nos diſciplinam de retinenda in ſacris Latina lingua conculcaſſent, ex diverſis Scripturæ locis, & Orientalium Eccleſiarum exemplo rectè ſe feciſſe probare conati ſunt, quòd lingua vulgari ubique officia ſua celebrarent. Ea occaſione cùm multi diverſa teſtimonia collegiſſent, prodiit ante annos aliquot opus poſthumum Jacobi Uſſerii, quo ſacras literas & officia Eccleſiaſtica, linguis vernaculis legi & celebrari oportere probandum ſuſcepit. Præcipuum argumentum duxit ab Orientalium Eccleſiarum exemplo; *Syri enim*, inquit, *Syriacè, ut Græci Græcè, Coptitæ Copticè, Armeni Armenicè, Æthiopes Æthiopicè ſacra faciunt.* Ita ſanè; neque tantum operæ ponendum fuerat, ad rei vulgaris & notiſſimæ probationem: neque illis exemplis Eccleſia Romana læditur; cùm ipſa quoque Latinam linguam, dum per Occidentem vulgatiſſima foret, ad pſalmodiam & & Sacramenta adhibuit: nec fuit unquam inter Orientalem & Occidentalem diſciplinam hac in parte diverſitas, ut perſpicuè demonſtrabimus.

Proteſtantium argumenta inde ſumta nihili ſunt.

Græcè Græci, Syriacè Syri Liturgias celebrant antiquitus:

Nam omnes illæ

Linguæ dudum vulgares eſſe deſierunt.

id nemo inficiatur, niſi illi fortè qui bellum illud de crucis titulo argumentum admirantur. At quòd inde Uſſerius & alii collegere, ſacra, eorum Chriſtianorum quos enumerant, exemplo, populari ſermone celebranda eſſe, falſiſſimum eſt. Quippe Syri Orthodoxi, Jacobitæ & Neſtoriani Syriacam linguam, cujus ab aliquot ſæculis uſus vulgaris nullus eſt, non magis intelligunt, quàm plebs ruſticana noſtra, Latinam. Neſtoriani ſingulari, & ignota reliquis Chriſtianis Orientalibus conſuetudine, ex quo in Meſopotamia ſub Regum Perſiæ patrocinio ſedes fixerunt, Eccleſiaſque multas occupaverunt, aut novas inſtituerunt, omiſſâ Græcâ linguâ, ſolam Syriacam uſurpare cœperunt, eamque in Tartaria, Perſide, Sinarum regione, & India, Sacramentis celebrandis propriam & unicam eſſe ſtatuerunt. De Perſide reſtantur libri veteres multi & inter alios, inſigne Lectionarium Perſicum Evangeliorum de circulo anni, in quo multa Syriacè occurrunt: tum varia ex Hiſtoria Catholicorum ſeu Patriarcharum illius ſectæ exempla, quæ alibi referemus. De Tartaria quoque varia exſtant ibidem teſtimonia, quæ Abulfaragii, Marci Pauli Veneti, Villelmi de Rubruquis, & aliorum qui eas regiones luſtraverunt, autoritate confirmantur. De India Malabarica notiſſimum eſt ex ſola Alexii Meneſii Goenſis Archiepiſcopi viſitationis illarum Eccleſiarum relatione, & Synodo Diamperenſi. De Sinis unicum, ſed omni exceptione majus teſtimonium dat lapis Sinicus anno MDCXXV. in Provincia Xenſi effoſſus, Syriacis Siniciſque characteribus inſculptus: quo ſacram illic fuiſſe apud Neſtorianos Syriacam linguam certiſſimè probatur. Quis exiſtimabit in remotiſſimis illis provinciis vulgarem fuiſſe linguam Syriacam? Ignotâ igitur linguâ jam ante annos mille Neſtoriani, nullo Romanæ diſciplinæ contagio afflati, Liturgiam celebrabant.

Syriaca lingua dudum plebi ignota.

Seriùs in Syria patrii ſermonis uſus obſolevit, cùm eſſent decimo & undecimo ſæculo, qui eodem adhuc uterentur & ſcriberent: quamvis illi non tam vulgo illiterato, quàm doctis ſcriberent. Unde qui opera multa, & quidem meliori ſæculo digna, edidit Gregorius Abulfaragius, Nomocanonem, Grammaticam, & alia nonnulla, ut pluribus prodeſſe poſſent, cùm Syriacè primùm ſcripſiſſet, Arabicè eſt interpretatus. Sunt tamen anni propè ſexcenti, ex quo lingua Syriaca apud Syros ipſos non niſi ſtudio, ut apud nos Latina, comparari ſolet: neque

idcirco antiqua diſciplina, Liturgiam Syriacè celebrandi, mutata eſt.

Eadem ratio Coptitarum Alexandrinorum fuit, inter quos Ægyptiaca lingua, cùm ante Muhamedana tempora vulgaris foret, oblivioni tradita eſt, & in libris tantùm Eccleſiaſticis conſervata, ſi quoſdam locos excipimus circa Oſſiutam & in Thebaïde, ubi, teſte Makrizio, viguit inter Chriſtianos illius uſus familiaris, cùm alibi extincta eſſet. At Alexandriæ & Cahiræ, ut olim vernacula erat Græca lingua, ita dudum Arabica locum ejus occupavit, & tamen Copticâ tantùm inter Jacobitas, ſacra Officia celebrantur, quam Sacerdotes ipſi, niſi multùm operæ ad eam comparandam poſuerint, non intelligunt. Neque idcirco venit ulli Patriarcharum Alexandrinorum in mentem, ut in plebis illiteratæ gratiam, antiqua conſuetudo tolleretur, & vulgari Arabicâ, ſacrum fieret. Illius utilitati conſultum ſatis exiſtimatum eſt, ſi Epiſtolarum & Evangelii lectiones Arabicè fierent, poſtquam Copticè pronunciatæ erant: tum Sacerdotibus juvandis, adjuncta eſt pleriſque Liturgiarum codicibus interpretatio Arabica, ut eas meditari & intelligere poſſent, non ut verſionibus illis inter publica Officia locus eſſet. Quamvis enim à multis autoribus memoriæ proditum ſit, Arabicè apud Syrianos, hoc eſt Jacobitas Orientales, & quoſdam Melchitas, Pſalmodiam & Sacramenta celebrari, nihil tamen minùs verum. Adjunctæ ſunt quibuſdam Liturgiis verſiones Arabicæ, ut in ea quæ Cyrillo tribuitur, Miſſalis Chaldaïci Romæ editi; & in libro Miniſtri, ſeu Miniſterii Diaconici, ibidem edito. Attamen verſionum illarum uſus in publicis officiis nullus eſt, cùm inſtitutæ ſint ad juvandos Sacerdotes & Diaconos, linguæ Syriacæ minùs peritos. Exſtant in variis codicibus manuſcriptis Horologii, ſive libri precum quotidianarum, verſiones Arabicæ, & earum una anno 1514. Fani fortunæ edita eſt, ſed hæc ad privatæ pietatis officia pertinent, non ad publica.

Ut apud Coptitas Ægyptiaca.

In Deſcript. Ægypti.

Æthiopes veterem linguam, qua ſcripta eſt illorum Liturgia, niſi eam ſtudendo comparaverint, non magis intelligunt, quàm illiterati Syri vel Ægyptii Syriacam vel Copticam: nam eâ, quæ Amharica dicitur, loqui ſolent. Nec Armeni vulgò peritiores ſunt antiqui ſui ſermonis, quo Officia ſcripta ſunt: imò Græcos idiotas qui noverit, ſciet eos literalis linguæ, quæ in Liturgiis & Pſalmodia uſurpatur, planè imperitos eſſe,

Apud Æthiopes Æthiopica.

unde Catecheſes, Conciones, & ejuſmodi pii libri barbarico ſtilo ſcribi ſolent, neque enim aliter intelligerentur.

Nulla in Oriente Eccleſia vernaculo ſermone ſacra celebrat.

Ex illis igitur manifeſtum eſt Uſſerium reliquoſque Proteſtantes, qui de ſacris vernaculis longos & laborioſos commentarios ediderunt, nihil egiſſe, cùm ne una quidem Eccleſia toto Oriente aſſignari poſſit, quæ vulgari, & quam plebs vernaculam habeat, linguâ, ad Liturgiam celebrandam utatur. Accuſant Romanam, quòd Latinam ſolam admittat; accuſari eodem jure poſſunt Orientales omnes, qui obſoletis quoque, & quas eruditi ſoli ſciant, linguis, ſacra faciunt. Dolo malo, ut fidelibus myſteria non pateant, id apud nos fieri calumniantur Proteſtantes: at certè doli nullius ſuſpicio olim eſſe potuit, cùm Romæ, totâ Italiâ, Africâ, multiſque aliis in provinciis Latinè omnes plerumque loquerentur. Cùm poſt Barbarorum incurſus, Latina lingua primùm inquinata, tandem penitus extincta eſt, non idcirco viſum eſt orationes ſacras, quæ quotidie ad altaria recitabantur, vernaculis commutare: plebis inſtitutioni proviſum eſt, per homilias & catecheſes in vulgarem ſtilum converſas: antiqua conſuetudo ſervata eſt. Pari modo Coptitæ: Syri Orthodoxi, Neſtoriani & Jacobitæ, Græci, Æthiopes, linguam longo uſu conſecratam, quamvis à vulgari alia abolitam retinuerunt.

Omnes antiquam linguam retinuerunt.

Sanè ſi quod Proteſtantes, idem Orientales Chriſtiani in animo habuiſſent, ſcilicet ſacra myſteria non poſſe illis precibus perfici, quæ à populo non intelligerentur, veteres Sacramentales libros ſuos, ut illi fecerunt, abjeciſſent, & vernaculos ſubſtituiſſent. Itaque Neſtoriani ſtatim cùm Seleuciæ & Cteſiphontis Eccleſiâ occupatâ, illic ſedem Antiſtitis ſupremi ſui conſtituerunt, eſſetque in familiari uſu & in ore vulgi lingua Perſica, tres ſuas Liturgias Syriacas omiſiſſent, & Perſicam illarum verſionem ſubſtituiſſent. Id tamen nunquam committendum arbitrati ſunt: verùm ſcripturas, & earum ſectiones quæ in Eccleſiis ad Liturgiam leguntur Perſicè interpretati, officia Syriaca antiqua ſua ſervaverunt, & poſteris tradiderunt. Eccleſias ſuæ ſectæ in Tartaria ſuperiori, & in Turqueſtania multas fundaverunt, imò & novas Metropoles erexerunt: ita quoque in India & in Sinarum Imperio. Liturgiæ tamen linguis Turqueſtanicâ, Indicâ, aut Sinicâ celebratæ ne veſtigium quidem occurrit: cùm contra Syriacam ubique adhibitam fuiſſe multis argumentis conſtet. In Ægyp-

to & Syria, Arabica lingua à Muhamedanis illata, vulgaris eſt ab annis pluſquam mille, nec aliâ plebs uti ſolet: at nihilominus nunquam Arabicè Liturgia celebrata eſt, cùm, ut dictum fuit, verſiones Arabicæ, quæ Copticis exemplaribus adjungi ſolent, juvandis Sacerdotibus, non Officiis publicè celebrandis deſtinatæ ſint. Melchitæ, ſeu Orthodoxi Alexandrini, Græcè in Ægypto ſacra faciunt, nec ullus eſt ad altaria linguæ Arabicæ uſus. Conſtantinopolitani, cùm inter Turcas verſentur, nunquam de Liturgia Turcicè vertenda cogitaverunt, ſed veteri Græca, quam plebs non intelligit, uti pergunt, ut ante mille trecentos annos obſervabatur.

Eorum exemplo diſciplina Romana confirmatur.

Igitur Orientalium Chriſtianorum exempla, quibus Proteſtantes Romanæ Eccleſiæ diſciplinam impugnant, eam mirificè confirmare agnoſcuntur, cùm ratio ſit prorſus eadem retentæ linguæ veteris, quæ vulgaris olim fuerat, quam, etſi in deſuetudinem abiiſſet, mutari vernaculis verſionibus, nec Orientali, nec Occidentali Eccleſiæ placuit, ob antiquitatis reverentiam, qua ratione multa Græcè, etiam à populo dicenda, in Copticis Officiis conſervata ſunt. Nec in ſacris ſolùm, verùm in præcipuis rebus ad Eccleſiam ſpectantibus linguarum extinctarum uſus perſeveravit, quod ſingulari lege apud Copticas tenetur, circa Ordinationes Epiſcoporum, præſertim Alexandrini Patriarchæ. Antiqua conſuetudo eſt, ut poſtquam electus fuit, conficiatur inſtrumentum, quo Epiſcopi, Archimandritæ Monachorum nomine, Presbyteri & Diaconi, teſtatum faciant talem, conſenſu communi electum eſſe Archiepiſcopum Alexandriæ. Illud inſtrumentum tribus linguis confici ſolet; Græcâ, quam ab illis qui ſcribendo adfuerunt non intelligi, ſatis probant ſpiſſi & frequentes contra orthographiam & grammaticam errores, etiam in melioribus hujus formulæ exemplaribus, ut in Pontificali Seguieriano. Copticâ, aliud exemplum deſcribi ſolet, quæ non magis à plebe intelligitur quàm Græca: tamdem Arabicâ, quæ ſola vulgaris eſt. Idem obſervatur in literis quæ vocantur Συςατικὴ, voce Græca, quibus acta Ordinationis Patriarchæ continentur, ut in illis quæ ad Ενθρονισμὸν ſpectant, quod etiam erga Epiſcopos, cùm ordinantur, obſervari ſolet.

Multás formulas Græcas Copticæ in Liturgia ſua retinuerunt.

Iidem Alexandrini Iacobitæ, multas præ cæteris Chriſtianis particulas ſacri officii conſervaverunt, quæ inter Copticas orationes Græcè dicuntur. Ανω τὰς καρδίας. Ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον

& reliquas præfationis formulas. Οἱ καθήμενοι ἀνάστητε. Εἰς ἀνατολὰς βλέπετε. *Qui ſedetis ſurgite : Ad Orientem aſpicite*, & omnia ferme quæ à Diacono dicuntur ad populum. *Sanctus ter, pleni ſunt cæli & terra, &c.* Græcè quoque dicit Populus : ita frequens illa orationis formula, Κατὰ τὸ ἔλεός σου κύριε. *Secundùm miſericordiam tuam Domine , & non ſecundùm peccata noſtra* : tandemque celebris illa de corporis & ſanguinis Chriſti vera & reali in Sacramento præſentia , quam Græcè quoque pronunciare ex antiquiſſima conſuetudine ſolent. Imò in ſolenni acclamatione, quâ probare ſe teſtantur electionem novi Patriarchæ , Græcè loquuntur , non Copticè , aut Arabicè, clamando Ἄξιος , *Dignus eſt.*

In Monaſterio ſancti Macarii nihil in Eccleſia Arabicè legitur.

Norunt Hiſtoriæ Chriſtianæ Ægyptiacæ periti , quanta apud omnes, non Orthodoxos modò, ſed Jacobitas ipſos fuerit Ordinis Monaſtici dignitas , propter admiranda illa ſanctimoniæ exempla , quibus eremum illuſtraverunt Paulus, Antonius, Macarius & tot alii. Aucta eſt inter Jacobitas Monachorum veneratio , quòd poſt Synodum Calchedonenſem, omnia ferme Monaſteria Dioſcoro adhæſerunt, & adversùs doctrinam de duabus in Chriſto naturis acriter pugnaverunt. Illos præterea præ reliquis venerantur , qui in Monaſterio ſancti Macarii in deſerto Scetis, vitam religioſam profeſſi ſunt, quòd non modò fidei ſuæ, ſed diſciplinæ pariter eſſent retinentiſſimi. At in celebri illo Monaſterio , quod ſummam præ reliquis dignitatem habet, cùm alibi & in ipſa Patriarchali Eccleſia , vulgari Arabico ſermone legantur Epiſtolæ , Evangelia, & ſectiones veteris Teſtamenti : nihil omnino vulgari lingua legitur , idque ex vetutiſſima conſuetudine quæ in legem tranſiit, cujus teſtes ſunt Abulbircat & alii qui de Ritibus ſcripſerunt.

His probationibus omnia Proteſtantium argumenta refelluntur.

Atque hæc quæ diximus de uſu linguarum Orientalium in ſacris Officiis, ita certa & explorata ſunt, ut contradicere nemo, niſi rerum Orientis Eccleſiaſticarum imperitiſſimus, poſſit, & inutilitatem tot teſtimoniorum nihil ad rem ſpectantium , ab Uſſerio congeſtorum, ſatis demonſtrant. Neque nos movent tanta nomina , cùm de rebus notiſſimis agatur , quæ , ſi Uſſerii & aliorum Proteſtantium diligentiam fugerunt, ſunt tamen veriſſimæ. Ea porrò omnia quæ in adverſaria conjecerat , ad Verſiones ſacræ Scripturæ & Liturgias ſpectantia, hominis ſunt qui quæcumque occurrebant abſque delectu colligebat. Nam

quæ

quæ de utroque argumento habet, præſertim de Verſionibus, à nemine ſcribi poterant qui leviſſimam illarum notitiam habuiſſet, ut alibi fuſius demonſtrabimus. De Liturgiis ita loquitur, ut nullam vidiſſe ſatis intelligatur. Deterius adhuc, qui Auctarium adjecit operi poſthumo, cujus conſilium fuit ut Catholicis fortiſſime malediceret, quod ſolum præſtitit, ſed novo & inuſitato more. Romanenſes, & Pontificios, & quid non, vocare nos ſolent: ſed qui *Hæreticos* abſolute vocaverit, Orthodoxis oppoſitos, rari fuere. Quinam enim & cujates ſunt Orthodoxi illi qui omnes Proteſtantium ſectas complectuntur? Non ſane Anglicana, in qua vivebat Eccleſia, quæ etiam Uſſerium Calviniſtam potius rigidum, quam doctrinæ ſuæ interpretem & defenſorem experta eſt. Sed hæc ſufficiunt: unum adjiciemus quo ſolo intelligetur quantum fidei eruditis illis habendum ſit. Eccleſiam Romanam jugulaſſe ſibi videntur, cum enumerant Orientales, qui ſuâ linguâ celebrant Sacramentalia officia. Ita ſit: at in ipſa urbe Roma editum eſt Miſſale Æthiopicum, Syrum item & Armenum: edita ſunt Evangelia Arabicè, Pſalterium: imo integra verſio ſcripturæ Arabica ante paucos annos. Pſalmi Syriacè & Arabicè in Monte Libano. Si hæc neſcierunt, cur de rebus ſibi incompertis ſcribunt? ſi diſſimulaverunt, ubi eſt bona fides? Qui linguas quibus ſacra fiunt à multis ſæculis plebi ignotas eſſe neſcit, plus etiam quam inter nos Latina lingua, diſcipulorum inter cathedras plorare jubendus eſt.

CAPUT VII.

De Liturgiarum Autoritate.

SI quidquam in iis quæſtionibus quæ fidem & diſciplinam ſpectant elucidandis, graviſſimam autoritatem habet, teſtimonium omnium Eccleſiarum eſt, perſcriptum antiquitus, & temporum ſucceſſione continuatum & renovatum. Magnum hoc in genere pondus habent vetuſta Traditio, & conſentientium de præcipuis fidei diſciplinæque capitibus ſanctorum Patrum ſcripta, Decreta Conciliorum & reliqua Eccleſiaſtica monumenta. Sed inter illa maximam dignitatem obtinent ea, quæ totius quodammodo Eccleſiæ vocem & teſti-

Liturgiarum magna in quæſtionibus fidei eſt autoritas.

monium exhibent, quia ubique cognita & probata ſunt, & in illis non Epiſcoporum modò, ſed plebis etiam ſuffragia continentur. Tales porrò ſunt Liturgiæ, de quibus huc uſque diximus, & quarum commendatio præcipua, non tam à nominibus eorum quibus tribuuntur, quàm à communi uſu Eccleſiarum, quæ à multis ſæculis ad altaria iis utuntur, petenda eſt. Nihil non moliti ſunt Proteſtantes, ut eas tanquam ſuppoſititias rejicerent, quod ſcilicet ſæculis quibus ſcriptæ dicuntur, multa non convenirent, neque autoribus quorum nomina præferebant; quod argumentum quàm imbelle eſſet, demonſtravimus. Nemo tamen Criticorum illorum, aut probavit, aut probare aggreſſus eſt, Græcas Liturgias Jacobi, Marci, Baſilii & Chryſoſtomi, ab antiquiſſimis temporibus uſurpatas non fuiſſe Hieroſolymis, Alexandriæ, totâque Græciâ & Aſiâ, neque de illa quæſtionis parte, quæ momenti maximi eſt, videntur cogitaſſe. Omnes enim calculos Riveti, Uſſeriique aut ejus editoris evertebat, qui frigido diagrammate, vernaculorum ſacrorum Chronologiam expoſuit, ut ſcilicet ab Antichriſto nato, hoc eſt circa Gregorii I. ſæculum ſuperſeminata fuerint ab homine inimico meſſi Dominicæ, hæc Liturgiarum zizania. Certum enim eſt, omnibuſque teſtimoniis confirmatum, ducentis ut minimùm annis ante ridicula illa Antichriſti γενέθλια, receptam ubique inter Chriſtianos fuiſſe illam celebrandæ Euchariſtiæ formam, quam Græci codices repræſentant, exiguâ prorſus, aut nullâ inter veteres recentioreſque differentiâ, quæ ad partes officii ſacri eſſentiales pertineat: neque vel leviſſimis indiciis novam ſacra faciendi formam uſurpatam fuiſſe, quæ cum Proteſtantium diſciplina conveniat, probare quiſquam potuit. Neſtoriani jam ante multos annos ab Eccleſia divulſi, ſimilem Græco ritum ad ſe tranſtulerant: & paulo poſt Jacobitæ ſuum quoque, Græco ſimillimum quotidie celebrabant. Igitur ex ſola temporum obſervatione refellitur inanis illa fabula, nutriculis potiùs quàm Theologis digna, quæ tamen paucis confutanda eſt.

Diſſ. de ſacris vernaculis.

An ab Antichriſto quem natum Proteſtantes volunt ſub Gregorio I. ortum habeant Liturgiæ.

Natum eſſe in Occidente & quidem Romæ inſignem illum ad deformitatem puerum Antichriſtum, omnes qui hanc egere fabulam pertendunt, adeo ut ſtupidi illis videantur Græci ſeptimi & ſequentis ſæculi, quod Antichriſti ſigna Muhamedi accommodaverunt. Negotioſum ſanè nobis Calviniſtæ Antichriſtum ſuum repræſentant, qui non modò totum Occiden-

tem, ſed Orientem quoque paucis annis ita corruperit, ut Apoſtolicæ & Evangelicæ illius Cœnæ, de cujus forma nunquam convenire inter ſe potuerunt, ne veſtigium quidem ſuperfuerit. Verùm nato tantùm & adhuc in cunis vagiente Antichriſto, jam dudum mutatam eſſe ſacrorum omnium faciem oportuit, cùm illam ipſam, quæ huc uſque inter illos viget, Neſtoriani & Jacobitæ non modò ſervarent, ſed ut à majoribus, communibuſque doctoribus traditam & uſurpatam, quotidiano uſu frequentarent. Erant inter illos & Orthodoxos de fide continua certamina, & multorum de illis controverſiis ſcripta ad nos pervenerunt. Proferant Proteſtantes vel unum autoris idonei teſtimonium, quo Jacobitas vel Neſtorianos accuſatos fuiſſe conſtet, quòd novam Euchariſtici Officii formam introduxerint; quòd inter preces, ſanctorum, & præcipuè Beatæ Virginis, nomina recitaverint; quòd pro mortuis oraverint; quòd verba Chriſti ſuper oblata panis & vini dona religiosè pronunciaverint; quòd ſuper eadem Spiritum ſanctum invocaverint, quòd aquam vino miſcuerint. Sunt enim hæc zizania Rivetiana, quæ ab Antichriſto nondum adulto, toto Oriente, non minùs quàm Occidente ſuperſeminata eſſe neceſſe fuit, ut recto ſtet fabula talo. Græci, ſerò tamen, de Azymis Latinos calumniari cœperunt, quod fecerunt etiam Melchitæ qui Græcam Eccleſiam ſequuntur. Jacobitæ Ægyptii Syros accuſaverunt novitatis, quamvis in eadem Monophyſitarum ſecta eſſent, quod paululum ſalis & olei oblatis inderent: omnes adversùs Armenos acerrimè invecti ſunt, quod vinum abſque aqua calici infunderent. Qui in minimis tam exactè veteri diſciplinæ adhærebant, ut ab ea deflectere flagitium exiſtimarent, nemo eos ſuſpicabitur in maximis &, in tota ſacri officii diſpoſitione, negligentes adeo fuiſſe, ut pro Apoſtolica illius celebrandi forma, novam, ſuperſtitioſam, &, quod Rivetum & alios ſcribere non puduit, hiſtrionicam ſubſtitui tranquillè paterentur. Jacobitas accuſavit Iſaacus Catholicus Armeniæ quod novas Liturgias compoſuiſſent, quamvis earum ordo & ſententiæ receptis inter Orthodoxos conformes eſſent; & eadem ratione Balſamon, Marci & Jacobi appellatas, ſupprimendas judicavit, quia vulgò receptis non erant omninò ſimiles. Quid futurum fuiſſet, ſi illæ cum antiquis commune nihil habuiſſent, non magis quàm Officia celebrandæ Cœnæ apud Proteſtantes.

Orientales Liturgiæ diu ante in uſu erant.

Itaque indubitatum eſt Græcas, de quibus ſupra diximus Liturgias, jam quarto ſæculo, in tota Orientali Eccleſiâ, ut aliarum ne memoria quidem ſit, ab omnibus Chriſtianis, tanquam Apoſtolicam & Evangelicam celebrandæ Euchariſtiæ formam continentes, fuiſſe receptas. Idem de Copticis & Syriacis ſtatuendum eſt, quarum uſus æquè certus: ſimillima quoque eſt & maximè gemina, orationum rituumque diſpoſitio, ut ad unum & idem exemplar expreſſæ agnoſcantur. Eadem apud Græcos, Syros, & Coptitas de earum antiquitate & autoribus traditio: cùm, ut illi Jacobum primum autorem eſſe credunt, ita Syri ad eum primam & præcipuam ſuam referunt, Græci Alexandrini ſuam ad Marcum, Eccleſiæ ſuæ fundatorem: quæ opinio illis temporibus nata & propagata, quibus Critices lumen nullum erat, nihil aliud ſignificat, quàm quòd Apoſtolica traditione eas acceperint. Id ſi verum non eſt, caruiſſe neceſſe foret Eccleſias Orientales communi & ubique probatâ Sacramentorum celebrandorum formâ, quod ne cogitari quidem poteſt; aut aliam habuiſſe Apoſtolicæ illi Proteſtantium ſimilem, quæ per eam cujus uſus conſtat non interruptus ad hæc uſque tempora, abolita fuerit: utrumque abſurdiſſimum eſt, tamen ex Critica Riveti ſequitur neceſſariò. At Criticum rationibus & certis ex hiſtoriâ probationibus confirmare oportebat, quæ contra communem opinionem alios docere aggrediebatur; neque enim vanis declamatiunculis, & maledictis quidquam proficitur; ſed qui ad ea confugiunt, produnt ipſi ſe ſe, dum fatentur quodammodo argumentis ſe autoritatibuſque deſtitui. Clament igitur Rivetus & ſimiles, ſuppoſititias eſſe Liturgias, quia non ſcriptæ ſunt totidem ſyllabis à Jacobo, Marco, Baſilio & Chryſoſtomo; nihil efficient, modò conſtet publicus nec interruptus per multa ſæcula illarum uſus, de quo ne cogitaſſe quidem videntur.

Autoritas ex uſu Eccleſiarum major eſt quàm ex privati autoris nomine.

Ex eo ſcilicet potiùs quàm ex titulis quos poſteri illis addiderunt, aut etiam ex autorum dignitate, ſtabilitur illarum autoritas, circa doctrinam & diſciplinam. Sunt enim non unius quantumvis magni Doctoris, voces & verba, ſed Eccleſiarum, quæ cum unanimi conſenſu eam ſacrorum formam, preceſque probaverunt, legis illa vim obtinent, quâ, ſi ſacras literas excipimus, major eſſe nulla poteſt. Nec id noviter excogitatum eſt, cùm precum Eccleſiæ teſtimoniis

Auguſtinus Pelagianos confutaverit, ut à Cæleſtino Pontifice, & aliis factum eſt. Ita quidquid in Jacobi Græca Liturgia legimus, teſtimonium totius Eccleſiæ Hieroſolymitanæ, & aliarum quæ eâdem utebantur, fuit, quod majus eſt quàm ſi Apoſtoli ipſius opus fuiſſet, cùm in Canone ſcripturarum, quamvis eum autorem haberet, recepta non ſit. Similiter in Marci Grecâ, aut Ægyptiaca, totius Eccleſiæ Alexandrinæ fidem agnoſcimus: ut in Syriacis, Syrarum, in Græcis Græcarum Eccleſiarum. Velim ſcire num Eccleſiæ Orientales omnes rectè de Trinitate ſentiant: cùm ubique Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, tanquam unius ſubſtantiæ, invocari video, quin fidem in Concilio Nicæno ſtabilitam profiteantur, dubitare non poſſum. Ita cùm Mariam Θεοτόκον videmus in precibus Liturgicis, aut aliis appellari, ſcimus illos qui ita loquuntur, à Neſtoriana hæreſi abhorrere.

Simplex earum lectio omnia Claudii argumenta refellit.

Pari ratione, ſi quis lectis Albertini aut aliorum hujus ætatis Calviniſtarum, maximè Claudii, commentariis commotum ſe ſentiat, quòd eos affirmantes videat doctrinam realis præſentiæ corporis Chriſti in Euchariſtia, natam eſſe in Romanæ Eccleſiæ ſinu, Græciſque & omnibus Eccleſiis Orientalibus eſſe ignotam, conſulat libros Orientalium Eccleſiaſticos, agnoſcet malam hominum fidem, cum ſumma ignorantia & incredibili temeritate conjunctam. Quæ enim major eſſe potuit, quàm hominem, quem vix Græcè ſciviſſe quiſque agnoſcit; qui Orientalium linguarum erat planè expers, rerum multo magis, eâ confidentiâ, quæ vix in doctiſſimis & hoc in ſtudiorum genere ſubactis ferri poſſet, affirmaſſe ea, quæ ſolâ librorum qui ſunt in omnium manibus, inſpectione confutantur. Unde factum eſt, ut cùm Albertinus, vir infinitæ lectionis, omnia prope veterum ſcripta ſcrutatus eſſet, in quibus de Euchariſtia ſermo eſt, & quæcumque magis perſpicua ſunt ad metaphoricos ſenſus detorqueret, de multis quæ in Liturgia paſſim occurrunt, verbum vix fecerit. Intelligebat quippe ſatis, orationes ſimpliciſſimas, & quæ à plebe audiebantur, repudiare ſententias illas abſtruſas quæ ſubtilis Theologus vix intelligat, & quas viri minùs doctrinâ & eloquentiâ, quàm ſanctitate celebres, propriis verbis facilè expoſuiſſent, non illis quæ aliud omnino ſignificant, ſi ſimpliciter accipiantur. Cùm enim populus audiebat Sacerdotem, ſingulari oratione invocantem Spiritus Sancti illapſum ſuper dona propoſita, ut

adveniens efficeret panem quidem corpus Chriſti ; vinum & aquam ſanguinem Chriſti, ea tranſmutando virtute divina, nemo exiſtimaverit circumſtantes Chriſtianos, ea verba ita accepiſſe, ut panem & vinum non magis crederent corpus eſſe & ſanguinem Chriſti, quàm ipſi eſſent. Ita enim brevem illam, ſed omnia ſignificantem Liturgiæ partem *Corpus Chriſti*, ad quæ verba fideles reſpondebant, *Amen*, interpretatus eſt Albertinus.

Simplex illarum ſtilus coactas interpretationes, non admittit.

Concedamus ejus admiratoribus, eſſe in ſanctorum Patrum ſententiis obſcura multa, quæ luce indigeant, cùm oratoriè quædam dixerint, ad quorum ſimilitudinem ea quæ de corporis Chriſti vera & reali præſentia ſcripſerunt, interpretari oporteat. Tamen cùm de ſacris myſteriis ad fideles, aut ad recens baptiſatos verba faciebant, nunquam minùs rhetoricabantur : ſed demus ita eſſe. In Liturgicis precibus nullus rhetoricæ aut amplificationi locus. Cùm hortatur Diaconus, ut ſtent omnes in timore & tremore ante quàm ſacra actio incipiatur, & antequam invocetur Spiritus Sanctus, nonne ipſa verba ſignificant exſpectari inſigne aliquod divinæ omnipotentiæ miraculum : quod ſi non eſſet, non magis eo loco, quàm in aliis quibuſcumque Liturgiæ partibus adhibenda foret ſimilis hortatio, aut rejicienda ad Communionem, quo ſolo tempore, qui realitatem verbo tenus agnoſcunt, fieri per ſuſcipientium fidem : id quod vetus Eccleſia docuit & Orientales omnes credunt effici ſuperlabente in dona propoſita Spiritu ſancto, ſicut ad Incarnationis myſterium, in Virginem ſupervenit. Communem Eccleſiæ fidem contra Arianiſmi inſtauratores de Chriſti divinitate & Spiritu ſancto ipſi & Patri conſubſtantiali, omnes propè Liturgiarum paginæ repræſentant , ſimulque ſcripturæ teſtimonia eodem ſenſu referuntur, quo Eccleſia Catholica intelligi illa, jubet. Beatæ Mariæ Virginis dignitatem, ejus & omnium Sanctorum invocationem, ut pro nobis apud Deum intercedant, preces pro mortuis, Crucis ſignum ubique ad benedictiones & conſecrationes adhibitum : humani generis ruinam & corruptionem per Adami peccatum, divini auxilii neceſſitatem ad omne opus bonum, & omnia tandem fidei capita, ſacris illis precibus breviter, ſed perſpicuè continentur.

Continent vocem Eccleſiæ.

In illis igitur, non doctoris alicujus eximii, non Concilii, ſed totius Eccleſiæ vox auditur, cùm inter ſe conſentiunt, ut

ſanè mirus illarum in iſtis omnibus conſenſus eſt, non Latinarum modò & Græcarum, ſed Copticarum, Syriacarum, & reliquarum, ſi pauca excipiuntur, in quibus Neſtoriani & Jacobitæ veneni ſui quidpiam inſtillaverunt, qua de re dicetur poſtea. Nec inaniter aut oratoriè dictum intelligi debet, vocem totius Eccleſiæ precibus publicis, præſertim Euchariſticis contineri. Nihil enim inter ſacra myſteria fidelibus proponebatur, quod non Antiſtitum judicio probatum eſſet, aut antiquitus traditum: ſucceſſuque temporis & longo uſu autoritatem ab aliis Eccleſiis accipiebat, quæ cum reliquis communicabant, quod fieri non potuiſſe certiſſimum eſt, ſi in aliqua preces uſurparentur, quæ aut erroris ſuſpicione, aut novitatis laboraſſent. Res exemplis manifeſtior fiet. Quæcumque communem Eccleſiæ fidem ſpectant, antequam per Neſtorianos & Jacobitas ſciſſa fuiſſet, ea leguntur in omnibus Liturgicis, aut aliis Sacramentalibus officiis, etiam illorum hæreticorum: quia ſcilicet neceſſaria ad ſalutem dogmata fidelibus ita faciliùs inculcabantur. Exorti ſunt Neſtoriani qui ab Eccleſia ſecedentes, ſacramenta, & Liturgiam abſtulerunt, & propriam ſibi fecerunt. In ea vix quidquam ab illis inſertum reperitur, quod ad erroris ſui commendationem ſpectet, &, ut videtur, ne id facerent religione tenebantur; cùm in aliis precibus venena ſua liberè ſparſerint. Jacobitæ poſtea intactam quoque Liturgiam ſervaverunt ab illis additamentis, quæ ad unius in Chriſto naturæ profeſſionem ſpectare videbantur, & quæ ſerò tandem, ultimæ parti inſeruerunt in Confeſſione, quæ paulò ante Communionem ſolet fieri, & liberiùs in aliis Orationibus. Si cauſam quærimus, nulla veriſimilior occurrit, quàm communis apud omnes religio, ne Officio Liturgico adjicerentur, quæ primitus in illo non extabant, in ſanctiori præſertim parte quæ *Canon*, *Actio*, *Anaphora*, appellatur. Nempe verba illa erant totius Eccleſiæ, potiùs quàm eorum qui formas illas ſcripto comprehendiſſent.

Maxima eſt hoc in genere Romani Canonis ſimplicitas, quæ ſummæ antiquitatis non leve indicium eſt: nam neque illa quæ Græci & Orientales piè addiderunt de conſubſtantiali, de Θεοτόκῳ & aliis quibuſdam habet, & eſt Orientalibus brevior. At in multis Occidentalis Ritus Liturgiis, quæ eumdem Canonem ſequuntur, plurima etiam ad erudiendos fideles inſerta ſunt, in Orationibus quæ Collectæ apud nos dici- *Ex illis veritas fidei probata.*

ſolent, & in Præfationibus, aut Benedictionibus, quæ in antiquis codicibus Miſſæ Gothicæ, Gallicanæ, Ambroſianæ, Moſarabicæ, aut aliis leguntur. De dogmatibus Eccleſiaſticis quæ Trinitatem, aut Incarnationis myſterium ſpectant, pauca occurrunt, quia ex quo extinctæ ſunt hæreſes quæ utrumque oppugnabant, vix illæ in Occidente repullulaverunt. Unica ſolùm extat quæ etiamnum uſurpatur in feſto Trinitatis, quod olim non celebrabatur, niſi ſub nomine Dominicæ primæ poſt Octavas Pentecoſtes. In ea Præfatione fides Trinitatis enucleatiùs proponitur. De reliquis pauca reperiuntur, quia Neſtoriana & Monophyſitica hæreſes magis in Oriente quàm in Occidente graſſatæ ſunt. Verùm cùm in Africa Hiſpaniis vicina & in Galliis, Pelagiana multos infeciſſet, in illis quas deſignavimus orationibus occurrunt permulta, quæ fideles doceant de imbecillitate ſua, de neceſſitate gratiæ ad omne opus bonum, & doctrinæ adverſus Pelagianos & eorum reliquias, a Conciliis promulgatæ capitibus ſummam contineant.

Cœleſtini &c. de ea re teſtimonium.

Cæleſt. Ep. ad Gall. Epiſc. c. 11.

Nihil porro ad autoritatem orationum Eccleſiæ confirmandam, ſimulque illuſtrandam omnium Eccleſiarum diſciplinam accommodatius eſt verbis Cæleſtini I. Pontificis, quæ idcirco referre operæ pretium erit. *Præter beatiſſimæ & Apoſtolicæ ſedis inviolabiles ſanctiones, quibus nos piiſſimi Patres peſtiferæ novitatis elatione dejecta, & bonæ voluntatis exordia, & incrementa probabilium ſtudiorum, & in eis uſque in finem perſeverantiam, ad Chriſti Gratiam referre docuerunt, obſecrationum quoque Sacerdotalium Sacramenta reſpiciamus, quæ ab Apoſtolis tradita in toto mundo, atque in omni Catholica Eccleſia uniformiter celebrantur, ut legem credendi lex ſtatuat ſupplicandi. Cùm enim ſanctarum Eccleſiarum præſules, mandatâ ſibimet legatione funguntur apud divinam clementiam humani generis agunt cauſam, & totâ ſecum Eccleſia congemiſcente, poſtulant & precantur, ut infidelibus donetur fides: ut idololatræ ab impietatis ſuæ liberentur erroribus: ut Judæis ablato cordis velamine lex veritatis appareat: ut hæretici Catholicæ fidei perceptione reſipiſcant: ut Schiſmatici ſpiritum redivivæ caritatis accipiant: ut lapſis pœnitentiæ remedia conferantur: ut denique catechumenis, ad regenerationis ſacramenta perductis, cæleſtis miſericordiæ aula reſeretur.*

De tenenda verit. ſcript. p. 216.

Eadem ratione uſus eſt Petrus Diaconus teſtimonio ex Baſilii Liturgia deſumpto, ut Remigius Lugdunenſis. Quod igitur à

ſanctis

ſanctis Eccleſiæ doctoribus factum eſt; dum ſanam adversùs Pelagii ſectatores doctrinam, Liturgiis tanquam Eccleſiæ totius voce confirmaverunt; non minori jure fecerunt noſtra ætate inſignes Theologi, cùm Euchariſtiæ fidem earum autoritate adversùs Proteſtantium novitates propugnaverunt. Cùm enim de aliis doctrinæ capitibus, non niſi per occaſionem in ſacris Officiis, aliquid dici poſſit, at propriùs quodammodo locus explicandæ fidei de Euchariſtia, in illis eſt.

Sacræ Scripturæ verba in quibus præcipuè fundata eſt, ita ſimpliciter commemorantur, ut ſimplici & literali ſenſu intelligi eadem oporteat, à plebe præſertim, quæ ſubtilium interpretationum minùs capax, dum elementa panis & vini intelligit fieri corpus & ſanguinem Chriſti, moxque ut conſecrata ſunt, non aliter appellari: cùmque eadem communicantibus præbentur, audit à ſacerdotibus hoc quod illis datur, non jam eſſe panem & vinum ut videntur, ſed corpus & ſanguinem, deque ea fide confeſſio pronunciatur, non poteſt aliam in animo opinionem habere, præter eam quam verba ipſa præferunt. Omnium quippe interpretationum, quibus literalem & ſimplicem Chriſti verborum ſignificationem invertere Reformatores conati ſunt, nulla in antiquitate præſidium habet, aut ulli veterum Patrum in mentem venit. Nemo inter eos quorum ad nos ſcripta pervenerunt monuiſſe animadvertitur in Homiliis aut Catecheſibus populum, ne crederet ex ſimplici verborum ſignificatione, id quod accipiebant verè eſſe corpus Chriſti, imò graviter inculcabant, ut ita crederet. Senſuum repugnantia, humanæ rationis oppoſitio, non ad probationem adhibebantur, ſed tanquam objectiones refellebantur. Quantùm verò ſimilia verba ſimpliciter accepta valeant ad inferendam fidem realis præſentiæ, vel eo ſolùm ſatis efficitur, quòd Proteſtantes hæc omnia ſuſtulerunt. Veteres dicebant dum ſacramentum præberetur: *Corpus Chriſti*: reſpondebatur, *Amen*, qua ſola voce teſtabantur Chriſtiani credere ſe id quod ſuſcipiebant eſſe corpus Chriſti, & primus, niſi fallimur, id negavit Albertinus.

Quantùm valeant ad probandam fidem de Euchariſtia.

In Anglicana Eduardi VI. Liturgia, mutata hæc formula non fuiſſet, niſi veritatis ſibi conſcii ejus artifices, illam cum nova ſua Theologia conciliari non poſſe intellexiſſent. Hanc igitur ejus loco ſubſtituerunt: *Corpus Domini noſtri Jeſu Chriſti quod pro te datum eſt, cuſtodiat corpus & animam tuam, in vitam*

Confirmatur id ex comparatione Liturgiarum Proteſtantibus uſitatarum.

æternam. Et ad calicem: *Sanguis D. N. J. C. qui pro te effuſus eſt, cuſtodiat animam tuam in vitam æternam.* Ita in prima editione anni 1547. In ſecunda, hæc verba prorſus omiſſa ſunt, & eorum loco hæc ſubſtituta: *Accipe & comede iſtud, in recordationem quòd Chriſtus pro te mortuus eſt, & nutri te ex eo in corde tuo per fidem, cum gratiarum actione.* Ad calicem: *Bibe hoc in recordationem, quòd Sanguis Chriſti pro te effuſus eſt, & gratias age.* In Liturgia quæ deinceps reformata eſt, utraque forma conjungitur: & ſervata eſt à Jacobi I. tempore ad hanc uſque diem. In Liturgiâ tamen Scotica quam Carolus I. propoſuerat, & quæ ipſi exitio fuit, ſecunda illa pars omiſſa eſt. Hæ verò toties reſictæ formulæ ſacramenti adminiſtrandi, tales ſunt, ut eas pronunciare, audire, & *Amen* reſpondere æquè poſſint, qui realem quamdam, ſed nunquam ſatis explicatam præſentiam & receptionem corporis Chriſti credunt, ut puriores Anglicani, & qui eam rejiciunt.

Agnoverunt ſimplicem Confeſſionem, ad realis præſentiæ fidem referri.

Duo itaque in animo habuiſſe videntur emendatores illi doctrinæ & diſciplinæ: ſimplicem ſcilicet confeſſionem uno verbo comprehenſam, cùm panis conſecratus communicantibus præberetur, ſignificaſſe illum eſſe corpus Chriſti: ſaltem ſignificationem quæ ſtatim in mentem veniret, talem eſſe. Tum agnoviſſe verba quæ inter publicas ſolenneſque preces recitantur, maximum ad fidem illorum qui iiſdem utuntur demonſtrandam pondus habere, unde tam anxiè dederunt operam ut in ſua Liturgia, nihil omnino quod ad realis tranſmutationis doctrinam duceret, relinqueretur, tandemque novâ formulâ opiniones novas ſuas confirmaverunt, ita ut per fidem ſuſcipi corpus Chriſti, non aliter, teſtatum apud eos eſſet, ſecundum articulum illum fidei Anglicanæ, *medium quo accipitur fides eſt.* Ut igitur ex ſimili formula, quidquid multi Britanni Theologi dixerint, meliùs quàm ex ipſorum ſcriptis probatur in ea communione præſentiam realem nullam agnoſci, ita ex Orientalibus Liturgiis perſpectiùs demonſtratur, Orientalem Eccleſiam in contraria prorſus ſententia eſſe, & porrò fuiſſe.

Art. Relig. §. 8.

Novum argumentum ex Liturgiâ Coptica.

In ea ſcilicet ſacri Officii parte, quamvis nemo dubitaret, id quod ſacerdos in diſco elevatum oſtendebat, eſſe corpus & ſanguinem Chriſti, ne tamen ſucceſſu temporum eſſet dubitationi locus, ſimplici & antiquæ formæ plenam expreſſamque confeſſionem Orientales addiderunt, quod fecerunt præſer-

tim Ægyptii per illa verba *Corpus ſanctum & ſanguis precioſus Emmanuelis Dei noſtri* : quæ verba, nullius Doctoris aut Patriarchæ, aut privati cujuſcumque eſſe cenſenda ſunt, ſed vox totius Eccleſiæ Alexandrinæ, quæ iiſdem à mille ducentis annis utitur. Tantum autem abfuit ut explicatior illa confeſſio diſpliceret, ut non modò in omnes codices recepta ſit, verùm etiam aucta, dum ſacerdos, & communionem accipientes confitentur, credere ſe, id quod in diſco vident eſſe corpus Chriſti, ſed addunt illud eſſe ipſum quod accepit ex Maria Virgine, in quo paſſus eſt, reſurrexit, & ad cœlos aſcendit, à quo divinitas ne momento quidem ſeparata ſit. Etſi verò non iiſdem verbis, at ſententiâ eâdem Græci ſimilem confeſſionem pronuntiant, paulo ante communionem, ut Syri & omnes tandem: Chriſtumque quaſi præſentem alloquuntur, & ad eum preces dirigunt. Nec minùs perſpicua ſunt quæ in Orationibus gratiarum actionis occurrunt ejuſdem fidei teſtimonia.

Perp. T. 4. l. 3. c. 2.

Certum continent Liturgiæ Eccleſiarum quæ illis utuntur teſtimonium.

Cùm igitur illorum autoritate Catholici probant, eos de Euchariſtiæ ſacramento credere, id quod in Eccleſia Romana creditur, non paucorum hominum, aut eorum qui preces Euchariſticas in ordinem redegerunt, ſed totius Orientis Chriſtiani teſtimoniis muniti ſunt. Objiciunt Proteſtantes, puerilem ſuam adversùs Liturgias næniam, quòd falſis titulis commendentur, quòd interpolatæ ſint, quòd recentes. At quæ tandem protervia eſt, rejicere veluti non ſatis antiquas, quarum nulla tam recens eſt, quæ non multis ſæculis, vetuſtior ſit omnibus Cœnæ celebrandæ formulis? Licuiſſe volunt hominibus privatis, contra leges omnes Eccleſiaſticas, milleque & ducentorum ampliùs annorum conſuetudinem, illas fingere & refingere, ita ut maxima ſit inter omnes diverſitas, & Orientalibus Chriſtianis non licuit preces aliquas, pias & de quarum ſententia omnes Eccleſiæ conſentirent, officiis ſuis inſerere, quæ in unam & ultra hominum memoriam antiquiſſimam formam convenirent. At, quodcumque tandem Proteſtantium ſit de Liturgiis judicium, quin ex illis fides Orientalium Eccleſiarum certò eliciatur negari non poteſt, etiam ſi neſciatur à quibus ſcriptæ ſint. Verùm ut Lutheranis, Helveticis, Anglicanis, Genevenſibus Cœnæ celebrandæ formis, non ex autorum nomine comparatur autoritas, ad probandam illorum qui illis utuntur, fidem, ſed ex uſu & approbatione,

ita de Orientalibus Liturgiis ſtatuendum eſt; cùm habeant præterea commendatricem longinqui temporis antiquitatem, quam aliæ non habent.

Orationes confirmant Eccleſiæ Catholicæ.

Orationes porrò illæ, quàm perſpicuè faveant Catholicæ Eccleſiæ placitis, vel eo ſolo demonſtratur, quòd de illis ne verbum quidem fecerint Proteſtantes, cùm tamen in Græcis & in Copticis, Æthiopicisque Liturgiis quæ ante plures annos Latinè editæ ſunt, legatur Confeſſio fidei, de qua mox diximus, ante ſacramentorum ſuſceptionem: atque adeo ignorari non potuerint, ab illis, qui ex quibuſdam illarum locis peſſimè interpretatis, objectiunculas quæſiverunt. Officium ſive ἀκολουθία τῆς ἁγίας μεταλήψεως, in Horologio Græcorum, à ducentis annis multoties editum eſt; in quo plura etiam continentur, & de eo quoque magnum eſt ſilentium. At ingenio & ſubtilitate nemo ſatis valuit, ut quæ perſpicua ſunt in alienam prorſus ſignificationem avertantur. Nam ſi de antiqua formula *Corpus Christi. Amen*, auſus eſt negare Albertinus, eam ad ſacramentum, quod ſimul præbebatur, eſſe referendam, ſatis ſuperque ex diſciplina refellitur, cùm Ægyptii in Græca ſua, ut etiam in Coptica Liturgiâ, ea verba pronuntiantes, oſtendant ſimul in diſco ſacro Euchariſtiæ particulam, imo in Ordinationibus ſacerdotalibus, & Epiſcopalibus, eam in manu ordinatorum collocant, dum Confeſſio ſyllabatim ab Ordinante ſuggeritur.

Significationem verborum probant ritus adjuncti.

Nempe quamvis talis Orationum perſpicuitas ſit, ut ab illis pronunciari, qui realem traſmutationem rejiciunt, nullatenus poſſint, ſignificationem tamen illarum determinat diſciplinæ ratio, ea quam Liturgiæ repræſentant. Neque in illa ſolùm parte quæ Communionem ſpectat, ſed in omnibus aliis, talis illa eſt, ut adverſus coactas interpretationes omnes, ſola ſufficiat. Præparatio panis Euchariſtici, vaſorumque ſacrorum, veneratio elementorum etiam antequam conſecrentur, quia mox tranſmutanda ſunt in corpus & ſanguinem Christi Domini: religioſa pronuntiatio ejus verborum, cum circumſtantium acclamatione, aut per *Amen*, aut per brevem fidei conteſtationem: attentio ad Invocationem Spiritûs Sancti: elevatio Euchariſtiæ, cùm dicitur *Sancta Sanctis*: eaque, de qua mox diximus, Confeſſio: modus adminiſtrandæ Euchariſtiæ: unio utriuſque ſpeciei: cura religioſa ne quid in terram decidat, aut effundatur, & alia omnia quæ in notis ad

Liturgias explicabuntur, abſque fide realis præſentiæ locum habere non poſſunt. Neque alia cauſa fuit cur omnia hæc Reformatores ſuſtulerint.

Sunt in Liturgia Anglicana veſtigia quædam veteris diſciplinæ, ut genuum flexio, quæ præſcribitur ad ſuſcipiendam communionem, & Orientalibus quoque omnibus communis eſt. Iſti ſignum iſtud venerationis ita præſcribunt, ut in dubio non relinquant, quia vera adoratio ſignificetur. At in Rituali Anglicano, monitum adjicitur, ne quiſquam exiſtimet, ullam elementis conſecratis adorationem deferri, quia, inquiunt, eadem remanent in propria ſua ſubſtantia. Evolvantur Rituales omnes libri Coptitarum Syrorumque, aut aliorum; nihil ſimile occurrit, imò procumbere jubentur communicantes uſque ad terram, faſcias capitum deponere, & Chriſtum tanquam præſentem intueri. Ejuſmodi ritus Proteſtantes ſuſtulerunt aut interpretati ſunt.

Antiquiſſima, & in Concilio Nicæno memorata conſuetudo fuit, ut moribundis daretur Euchariſtia, ne quis ſine neceſſario viatico ex vita decederet. Eam ob cauſam ſervabantur particulæ, quod apud Græcos huc uſque fieri ſolet, ut & toto Oriente. Ex illa diſciplina certò elicitur, illos non minùs quàm primitivam Eccleſiam credidiſſe, ipſius ſacerdotalis conſecrationis virtute elementa panis & vini fieri, id quod priùs non erant, neque in ſolo uſu & manducatione recipi corpus Chriſti: illam etiam conſuetudinem Reformatio ſuſtulit. Infirmorum communio.

Deferebatur olim ad abſentes Euchariſtia: ex qua conſuetudine, eadem fides probatur: & id quoque in Reformatione omiſſum eſt, etſi ſuæ ætatis teſtis Juſtinus Martyr, conſuetudinis illius meminit. Ea ſi in Occidente dudum obſolevit, diverſa prorſus cauſa fuit, cùm reſervetur ad viaticum morientium, quod Orientalibus in uſu eſt à multis ſæculis. Dabatur in manus fidelibus, ut domum deferrent, & quotidie, aut quando neceſſitas urgebat, communicarent: neque fieri id poterat, niſi apud eos qui firmiſſimè crederent, etiam extra Liturgiam, Euchariſtiam eſſe corpus Chriſti, & quod ſemel factum erat transmutationis miraculum, permanens eſſe, neque ſolùm, *veſcentibus in Cœna Domini*: verùm etiam particulas conſecratas ſervantibus, eſſe corpus & ſanguinem Chriſti. In primis Ritualibus ſub Eduardo VI. inſtitutis, conſuetudinis vetuſtæ illius mentio interjicitur, ſed ut aboleatur tanquam ad ſuperſtitionem degenerans. Obſoleverat quidem Euchariſtia abſentibus miſſa.

dudum in Occidentali, non minùs quàm in Orientali Eccleſia, ſed utrobique ex magna erga ſacramentum religione, præſertim cùm in publica Chriſtiani cultûs libertate non videretur neceſſaria. At alia prorſus ratio Proteſtantium fuit, ex quorum doctrina, non ſuperſtitioſa modò, ſed inanis & frivola fuiſſet reſervatio, non corporis Chriſti, quod, ut ipſi loquuntur, *in*, *cum*, & *ſub pane* eſſe negant, ſed panis ſimplicis, quo qui veſceretur, nihil præter panem acciperet, quia non *veſceretur in Cœna Domini*.

Elevatio Euchariſtiæ.

In Liturgiis Græcis, quæ adjunctas diſciplinæ ſacramentalis regulas habent, vulgò rubricas, ut ſunt omnes ferme quæ ab annis octingentis aut ampliùs deſcriptæ ſunt, paulò ante communionem, dum inclamatur *Sancta Sanctis*, elevatur Euchariſtia, & hic ritus vocatur Ἁγία ὕψωσις, *Sancta elevatio*: omnes in genua procumbunt, adorantque ſacramentum; neque ad teſtandam fidem ſuam dicunt, credere ſe corpus Chriſti datum fuiſſe pro ſalute ſua, & ſanguinem ejus effuſum: verùm ad eum tanquam verè præſentem preces ſuas dirigunt, eam præſertim quam latro in cruce pendens, fudit: *Memento mei Domine dum veneris in regnum tuum*: ſcilicet, ut explicant Orientales Theologi, quemadmodum latro in cruce, turpi ſcilicet & ignobili ſupplicio, omnibus malis oppreſſum Chriſtum, Deum agnovit, ita & Chriſtiani in pane eum agnoſcunt. Multæ in Græcorum, Syrorum, & Copticarum Officiis eo tempore dicuntur ad Chriſtum preces, quæ non niſi ad Deum dici poſſunt, atque adeo ſummum adorationis cultum continent: nulla ſimilis in Proteſtantium formulis. Igitur ex elevatione & adoratione Euchariſtiæ, quæ Ritualibus præſcribitur, tum ex precibus, certò concludimus, Orientales omnes qui tales ritus & preces habent, fidem ſine qua nihil ſimile admitti poteſt, habere; ut ex contraria prorſus Proteſtantium diſciplina, magnaque illorum ad omnia illa abolenda attentione concludimus, nihil minùs illos credere, quàm quod Orientales credunt, cum Eccleſia Catholica.

An ritus illi novitatis ſuſpicione aſpergi poſſint.

Erunt fortaſſis, qui circa ritus illos litem movebunt, quia ſunt codices antiqui in quibus non exſtant: atque adeo veluti recentius introducti, ex quo mutatio doctrinæ invecta eſt, rejicientur à ſuperciliosis illis Criticis. Verùm tametſi ſacramentales libri veteres Latini, Græci & cujuſcumque lin-

guæ, enucleatam rituum deſcriptionem non contineant, nam aliunde petebantur, non idcirco novitatis ſuſpicione aſpergendi ſunt, quaſi tunc primùm inſtituta diſciplina ſit, quando Liturgiis inſcribi cœpta eſt. Multos habemus Codices Latinæ Miſſæ, Alcuini, Amalarii, Walafridi Strabonis, Micrologi & aliorum qui de ritibus Euchariſticis ſcripſerunt ſæculo recentiores, quorum nullus eos ritus repræſentat, quos autores illi accuratiſſimè enumerant. Vetuſtos Græcos obſervamus, qui ſolas orationes habent, de ritibus prope nihil: alios qui plura: recentiores qui ritus etiam breviſſimè connotant. Idem quoque obſervatur circa Liturgias Orientales. Nulla inde circa rituum novitatem idonea conjectura duci poteſt: nam ut Latinos, multi datâ operâ ante annos mille, minutatim in libris ſuis conſignaverunt; ita Græcos Germanus Patriarcha; & complures alii: Syros Dionyſius Barſalibi ante ſexcentos annos: neque enim Joannem Maronem numeramus, cujus nomine viri quidam docti ex ſolo Maronitarum ſuperioris ſæculi teſtimonio abuſi ſunt: alii quoque Barſalibio antiquiores anonymi. Copticos deſignat multis in locis Severus Epiſcopus Aſchmoninenſis, & poſt illum alii multi, eoſque Codicibus Liturgicis accommodavit Gabriel 88us Alexandrinorum Jacobitarum Patriarcha. Nemo illorum, ritus ſe novos inſtituere, aut antiquos reformare profeſſus eſt, ſed unuſquiſque eos qui in Eccleſia ſua recepti erant, deſignavit: atque illorum antiquitatem, ſola cum omnium Eccleſiarum diſciplina conformitas ſatis demonſtrat.

Sed quando tandem, aut quibus autoritatibus probaverunt, etiam qui maximâ eruditionis famâ inter Proteſtantes floruerunt, novitatem illorum rituum, qui perſpicua orthodoxæ circa Euchariſtiam fidei documenta continent, Orientalium præſertim de quibus ne verbum quidem fecerunt. Neque enim Hoſpiniani, Molinæi, Pleſſæi, & aliorum circa ſacrorum rituum ab Ethnicis originem ineptias hoc erudito ſæculo reponere quiſquam auſit: & illa Romanam ſolam Eccleſiam ſpectant, non Græcam, vel Orientales, quæ cum illa commune nihil habent, à multis ſæculis. Nam ſi quidquam valeret odioſa hæc comparatio, in rebus indifferentibus locum invenire poſſet, cùm pia veterum Antiſtitum prudentia ſuperſtitioſas varias conſuetudines, per ritus innoxios aboleverit: at hæc ad ſacramentum Euchariſtiæ non pertinent. Sunt ritus ſin-

Novitatem objiciunt ſed non probant Proteſtantes.

gulares nonnulli, quos ſoli Græci uſurpant, ut uſus gladioli quem vocant *ἁγίαν λόγχην*, *ſacram lanceam*, quâ panem Euchariſticum dividunt, dicendo ſimul, *unus militum lanceâ latus ejus aperuit*: aquam calidam calici immittunt paulo ante communionem. Hæc & ſimilia Latini noſtri, & ipſi Syri & Coptitæ Jacobitæ aliquando exagitaverunt, quia uſu apud ſe recepta non erant, ut etiam quod pane ante aliquot dies præparato uterentur, quod Latinis etiam objiciunt: & quòd Liturgiam abſque Diacono celebrarent. Non eadem porrò iſtorum rituum ratio eſt, & aliorum in quibus ſumma religionis continetur, ut adoratio Euchariſtiæ, & attentiſſima minimarum particularum cura, ne decidant, ne muceſcant, ne calix effundatur, & ſi quæ ſunt alia. Illa quamvis ad Liturgiæ diſciplinam referantur, rarò tamen in Codicibus Liturgicis perſcripta ſunt; ſed alibi, ut apud nos, maximè in Pœnitentialibus & Canonum Collectionibus. Cùm verò multa de illa diſciplina dici à Proteſtantibus ſoleant, ut doctrinam Eccleſiæ labefactent, paucis de illius autoritate tractandum eſt. Prius tamen explicanda eſt objectio quæ cùm aliquo colore opponi poſſet ſuperiùs expoſitæ de Liturgiarum autoritate doctrinæ: non quòd ſimile quidquam Proteſtantibus qui illas impugnaverunt, in mentem venerit, ſed quia in illis capitibus quæ ad religionem pertinent, bona fide agendum eſt.

Objectio quæ fieri poteſt adversùs ſuperiùs dicta.

Dicent igitur, rationes quibus Liturgiarum autoritatem ſtabilire conati fuimus, eo vitio laborare, quòd, ut in Scholis Dialecticis aiunt, nihil probent, quia nimis probant. Si enim ad fidei explicationem, aut confirmationem, tanta illarum eſt vis & autoritas, ſequeretur inde magna in rebus Theologicis confuſio. Ut enim ex Coptitarum Liturgiis nos Catholici veriſſimam & ſubſtantialem elementorum tranſmutationem probamus, ita ex illis ipſis Monophyſitarum doctrinam admittere cogemur: & Neſtorianam hæreſin, ſi Liturgiarum Neſtorianarum teſtimonio deferimus. Sed facilis reſponſio eſt. Liturgiarum quarum dignitatem, Sanctorum Patrum exemplo maximi faciendam contendimus, autoritas in eo poſita eſt quòd Eccleſiæ vocem repræſentant, quæ loquitur omnium gentium linguis, ut Auguſtinus ait, quia in unitate eſt omnium gentium. Unitàs porrò illa fidei eſt cujus, ut antiquitus ab Apoſtolis traditæ & ab eorum ſucceſſoribus tranſmiſſæ, depoſitum ſervaverunt ſingulares Eccleſiæ,

quarum

quarum voces audiendæ ſunt, cùm ea loquuntur quæ ſemper & ubique credita ſunt. Tunc non tam illæ audiuntur, quam Paſtor bonus, qui audiri ſe teſtatus eſt, ab illis qui ejus diſcipulos audierint: ovibus ſcilicet ſuis, quæ non noverunt vocem alienorum. Ita cùm non Orthodoxos modò, ſed Neſtorianos & Jacobitas videmus perſpicuis verbis in Liturgia, publiciſque & privatis precibus, fidem de Euchariſtia ſuam ita conteſtari, ut non niſi per coactas & violentas interpretationes, verba in aliam ſententiam trahi poſſint, præter eam quæ tenetur in Eccleſia Catholica, fidem ejus agnoſcimus. Neque fides illa ſingularis illis eſt, ſed omnium fidelium, cùm ſemper, ubique, & ab omnibus ſervatam illam fuiſſe, velut antiquitus traditam, præter alia multa, Orientalium Eccleſiarum ab ea dudum per hæreſin aut ſchiſma divulſarum, conſenſus demonſtret. Verùm ſi, ut in Liturgia Neſtorii, quidpiam quod ad hæreſin illius inſinuandam pertineat, animadvertimus: aut, ut in Ægyptiacis, Monophyſiticæ interſperſa ſemina, jam non Eccleſia loquitur, ſed alieni, quorum vocem Chriſti oves non audiunt, ſcilicet quia de novitate doctrinæ conſtat: tum quòd non ubique, ſed inter ſolos Neſtorianos & Jacobitas, hæc audiantur & probentur, & ab aliis omnibus Chriſtianis cum horrore rejiciantur.

Attamen ex illis utilitas quoque capi poteſt: quippe quòd tametſi adverſus communem & perpetuam Eccleſiæ univerſalis doctrinam nihil poſſunt, valent tamen magnopere ad cognoſcendam eam, quam ſectæ illæ profitentur. Nam cùm Jacobitas videamus in Confeſſione fidei, quæ fit ante communionem, etiam dum unam in Chriſto naturam confitentur, rejicere confuſionem, commiſtionem & alterationem, illos ab Eutychis hæreſi abeſſe certiſſimum eſt. Cùm in illorum Diptychis inter ſanctos quorum memoria fit, Dioſcorum, Severum & ſimiles nominatos animadvertimus, de Eutyche ne verbum quidem: fruſtra illos accuſari quod eum ſanctis adnumerent, certò intelligimus. Et quandoquidem apud omnes Jacobitas ubique idem obſervamus, maximum illorum Liturgiæ ad ſignificandam illorum fidem pondus habent, & omnium teſtimoniorum loco eſſe poſſunt, quod de Neſtorianis quoque eſt intelligendum. In illis quoque ſua eſt utilitas.

Jam de diſciplina, quæ pars Liturgiarum eſt, reſumenda eſt oratio.

CAPUT VIII.

De diſciplinæ Liturgicæ quæ Rubricis aut Ritualibus libris continetur autoritate.

Ritus omnes Euchariſticos Reformatores aboleverunt.
De præſcript. c. 41.

QUod de veteribus hæreticis à Tertulliano dictum eſt, ſimplicitatem vocant proſtrationem diſciplinæ cujus apud nos curam lenocinium vocant, idem de Reformatoribus meritò dici poteſt. Conculcatâ ſemel Eccleſiæ autoritate, quod antiqua celebrandæ Euchariſtiæ forma, omnes illorum rationes ita conturbaret, ut cum illis conſiſtere non poſſet ullatenus, novas componere coacti ſunt, ad exemplar, ut exiſtimabant, Cœnæ Evangelicæ & Apoſtolicæ: de quo tamen nunquam inter ilios convenit. Lutherani cùm pauca quædam ex antiquitatis veneratione retinuiſſent, quamvis præcipua ſuſtuliſſent: alii purioris, ut jactabant, reformationis autores, hæc etiam ut ſuperſtitionem redolentia ſuſtulerunt, ſimplicitatem affectantes, quæ licet nihil præter munditiem, & modeſtiam haberet, zelotis multis nimiùm viſa eſt ad Papiſticam Miſſam accedere. Illius verò temeritatis in commutanda penitus Euchariſtica diſciplina, cùm primaria cauſa fuerit novæ fidei introductio, contemtâ Patrum autoritate; at ſecundaria quodammodo fuit antiquorum rituum ignorantia, quæ calamitoſo illo ſæculo, & magna inter omnes Theologos, & in Reformatoribus ſumma fuit. Omnes enim ritus quos abolendos ſtatuerunt, tanquam inventa Romanæ Eccleſiæ haberi voluerunt: ignari vix ullum eſſe qui à primis ſæculis, & toto paſſim Oriente, receptus non fuiſſet, quo ſolo omnium Eccleſiarum conſenſu perpetuo, ab omni ſuſpicione liberabantur.

Ne antiquam fidem in memoriam revocarent.

Intellexerunt ſane ex ritibus ita eluceſcere veterem de reali tranſmutatione doctrinam, ut ſi ſervarentur, verendum fuiſſet ne ex illis reviviſceret antiqua fides, ſolo inveteratæ conſuetudinis teſtimonio, quod caviſſe videntur, qui reverentiæ causâ genuum flexionem ad communionis ſuſceptionem retinentes, monuerunt ſimul ne de adoranda Euchariſtia cogitaretur. Ea tamen admonitio purioris Reformationis profeſſo-

ribus tanti viſa non eſt, ut eâ contenti fuerint, ſed genuum flexionem, & aliâ propè omnia cultus religioſi ſigna tollenda penitus judicaverunt, nec tamen omnibus ſatisfecerunt. Agnoverunt igitur magnam ritibus & cæremoniis ineſſe vim ad ea ſignificanda, quæ circa fidem aliquid obſcuritatis habere viderentur: multo magis cùm non obſcuris, aut ambiguis, ſed perſpicuis verbis adjunguntur, qualia ſunt ea omnia quibus orationes Liturgicæ conſtant. Nam cùm ad populum, non ad Theologos ſolos proferuntur, ſtatim incurrit animo ſimplex nec involuta ſententia, quam Eccleſia Catholica ſolam ſemper agnovit, nec aliam Neſtoriani, Jacobitæ aut alii veteres hæretici intellexerunt. Ubi verò iiſdem verbis ſimpliciter acceptis ritus accedunt, per quos ambiguitas verborum, ſi qua foret, diſcuteretur, aliud intellexiſſe qui illis ritibus utebantur, fieri non poteſt: aut ſaltem ratione aliquâ, ne ſimplices deciperentur, providiſſent. Id enim neceſſariò Proteſtantibus, qui levem aliquam diſciplinæ veteris umbram retinuerunt, faciendum fuit, cùm muta cæremoniarum ſigna, eam quam abjecerant fidem in memoriam revocarent.

Itaque cùm de Orientalium Eccleſiarum, non minùs quàm Græcæ circa realis præſentiæ & Tranſubſtantiationis doctrinam concordiâ diſputari cœptum eſt, quod ſeriò factum ante noſtra tempora vix fuit, famoſus ille Claudius, qui arte & ingenio valebat, doctrinâ, cùm primùm ſcribere cœpit, erat omnino mediocri, intelligens quanta vis conſenſus illius omnium Eccleſiarum eſſet, negavit impudenter probari quidpiam ſimile poſſe. Argumenta quibus παράδοξον illud ſuum confirmaret, nulla protulit; ſi unum excipimus, quo maximè triumphare ſibi viſus, eſt negligentiam ſcilicet Græcorum & Orientalium, in celebranda aut ſervanda Euchariſtia: ut omnium quæ Tranſubſtantiationis fidem ſequuntur omiſſionem aut ignorationem. Quàm falsò hæc affirmaverit ex ſolis Itinerariis, aut contemtiſſimis autoribus, alibi probatum eſt. Verùm quandoquidem cauſam viciſſe arbitrabatur, ſi talis eſſet, qualem ipſe finxit, Orientalium diſciplina, hoc eſt nulla, autoritatem ſacrorum Rituum incautus & invitus agnovit. Nondum explicata ſatis erat illius controverſiæ pars, cùm Claudius gloriæ ſatur, à ſcribendo conquievit: atque adeo probationes ex Ritibus petitæ, intactæ hæc uſque permanſerunt. Pauci ejus admiratores aut diſcipuli, quam diſputationem imper-

Argumento ſpecioſo ex neglectu diſciplinæ circa Euchariſtiam uſus eſt Claudius.

ſectam reliquerat, attigerunt, nempe cùm argumenta ex Actis & Epiſtolis ex Oriente tranſmiſſis & quæ III°. volumine continentur petita, evertere conati ſunt. Fredericus quidem Spanhemius Actorum illorum autoritatem impugnavit, ſed iis rationibus, quæ ne quidem ſuæ ſectæ hominibus ſatisfecerunt: nec meliora protulit Smitheus: nam ultimum impugnatorem nominare pudor eſſet, ſatis alioqui ignorantiæ, ſtuporis, calumniæ & maledicentiæ convictum. At nec illi, nec ſi qui fuerunt alii, rituum mentionem fecerunt. Itaque non tam illorum argumenta, quàm Claudianæ defenſionis conſectanea, & quæ ex ipſorum ſententia probabiliter dici poſſunt, excutiemus.

Perp. T. 3.

Rituum mentionem Proteſtantes vix faciunt aut novos eſſe pertendunt.

Cùm Liturgias explodunt ut novas, & interpolatas, falſique ex titulis, quibus huc uſque commendatæ ſunt convictas, ritus qui illarum partem faciunt, rejiciendos quoque affirmare illos oportet. Si qui magis eruditi videbuntur, ulteriùs progreſſi, negabunt eamdem eſſe Rituum qui Rubricis continentur, & Liturgiarum autoritatem, cùm illæ deſint in antiquis Codicibus: in aliis, magna circa illas lectionum varietas obſervetur. Hæc ſanè amore veritatis à nobis proferuntur, ex Proteſtantium ratis ſententiis, conſectanea potiùs quàm argumenta, cùm de rebus Liturgicis aut Ritualibus nullus inter eos tolerabiliter ſcripſerit: eas Claudius penitus ignoraverit.

Ritus, etſi ſcripti non eſſent, vigebant tamen.

Quod de Liturgiis dictum fuit, earum ſcilicet partes præcipuas & ſacramentales, quamvis initio ſcriptæ non fuiſſent, traditione tamen, uſu, & conſenſu omnium Eccleſiarum ab omni ſuppoſitionis nota ſatis vindicari, id potiori jure de diſciplinæ regulis, quæ in rubricas digeſtæ ſunt, dici debet. Scriptæ non erant, ſed ſacerdotes & reliqui altarium miniſtri, illas tenebant, & ex uſu quotidiano notiſſimas habebant. In Liturgiarum Græcarum vel Latinarum contextu, de aqua vino miſcenda nihil præſcribitur: & tamen Cyprianus eos qui aliter facerent, ex communi Eccleſiarum diſciplina coarguit, de qua hæſitant Proteſtantes, quia nullum de ea miſtione præceptum occurrit in ſacris literis. Euchariſtiam ad abſentes ferri, & à fidelibus domum aſportari docent infinita exempla; nihil tamen ſcriptum de ea conſuetudine tunc erat. Eadem moribundis deferebatur ex antiqua lege, ut dicitur in Nicæno Concilio: lex illa ſcripta non extat, obſervabatur tamen. Infantibus dabatur Euchariſtia, in Baptiſmo & in Synaxibus:

Conc. Nic. Can. 13.

ſervabatur illa ad Miſſam Præſanctificatorum : domi etiam à fidelibus. Facta hæc eſſe ſcimus & diu viguiſſe : nec tamen in Rubricis quidquam ſimile legitur : ut neque de cura religioſa circa Euchariſtiam, quæ omnia nec omiſſa, nec noviter introducta eſſe, conſtat ex certis antiquorum teſtimoniis, quorum multa alibi relata ſunt. Illud verò obſervatione dignum eſt, quòd, cùm Claudius, non ſine commiſeratione ignorantiæ adverſariorum ſuorum, negaſſet ullum diſciplinæ præſentis apud veteres eſſe veſtigium, unde eam ex Tranſubſtantiationis opinione natam & propagatam eſſe concludebat, ignoraverit ipſe in Theodori Cantuarienſis, Bedæ, Reginonis, Burchardi, Yvonis & aliorum collectaneis, eſſe quàm plurima ejuſdem diſciplinæ teſtimonia. De Græcis autoribus nihil dicimus, nam eos nec de titulo quidem, Claudius noverat ; Orientales multo minus. Et tamen quæ erat hominis confidentia, quaſi Latinos omnes libros, Græcos, Syriacos, Arabicos, Copticos, Æthiopicos evolviſſet, nihil in illis eſſe unde adoratio ſacramenti, aut religioſa donorum conſecratorum cura probari poſſet, affirmavit. Reliqui hanc controverſiæ partem vix attigerunt : tantùm abeſt, ut novi quidquam, quo Claudiana affirmatio juvaretur, produxerint. Itaque ſi ſummo jure ageretur poſtulandum eſſet, ſolummodo ut παράδοξον illud argumentis ſaltem probabilibus confirmaretur, ſed quia non contendendi, verùm veritatis in clara luce collocandæ ſtudio, hæc tractare aggreſſi ſumus, ulterius progrediemur. *Perpet. T. 4. l. 9. c. 5.*

Unde petenda ſit diſciplinæ Euchariſticæ cognitio.

Quæ ſit Græcorum, Latinorum & Orientalium diſciplina Euchariſtica, non ex rumoribus, aut vana relatione hominum aliud agentium, neque ſatis fide dignorum, ſtatuere oportet, cùm illa ex publicæ autoritatis libris petenda ſit. Illam autem habent Rituales cujuſcumque linguæ, ex quibus intelligitur quid obſervandum Eccleſia quæque præſcripſerit. Si quid contra peccatum eſſe animadvertitur, legem non facit, præſertim cùm pœnæ adversùs diſciplinæ tranſgreſſores, & quidem graviſſimæ ſtatuantur. Jam à primis Eccleſiæ ſæculis, horror fuit ſacrorum munerum profanatio, quod etiamſi vetuſtiſſimis teſtimoniis non probaretur, Athanaſii, Optati, Palladii & Chryſoſtomi autoritate certum eſt. Neque valde laborandum ut ad ſummam uſque vetuſtatem teſtes alii conquirantur, cùm ſi quarto ſæculo hæc diſciplina viguiſſe intelligatur, antiquiorem fuiſſe neceſſe ſit. Graviſſimum enim crimen Dona-

tiſtis, Arianis, & Chryſoſtomi perſecutoribus objiciebatur: quod nullum fuiſſet, niſi ſacrorum leges, adverſus quas ab ipſis peccatum erat, receptæ ubique fuiſſent, non noviter introductæ. Illis verò temporibus corruptam jam fuiſſe Eccleſiam, nemo facilè credet, quamvis ſanctos illos Patres, importunitis ſacrificii, & aliis ejuſmodi vocibus abuſos eſſe Calvinus dicere non dubitaverit. Hoc non agitur, ſed illud tantummodo quæritur, an eamdem, quæ in antiquis illis autoribus conſignata eſt, reverentiam circa ſacra myſteria Græci & reliqui Orientales habeant, an eam à Latinis didicerint.

Cultus & cura Euchariſtiæ antiquorum autoritate ſtabilitur.

Porrò ſi quid certum omniſque retro antiquitatis teſtimonio munitum reperitur, eſt ſanè cultus ille Euchariſtiæ eximius, & cura in ea conſervanda & adminiſtranda. Sunt Codices Liturgiarum Græcarum antiqui, in quibus omnes cæremoniæ non continentur, quod ſolas orationes habeant, & id pariter obſervatur, in Latinis aliquot Miſſalibus: tales etiam ſunt nonnulli ſatis recentes. Qui ex illorum ætate novitatem ſacrorum rituum determinari poſſe crederet, valde hallucinaretur. Nam ut in Eccleſia Latina exſtiterunt autores ſatis multi, qui ritus accuratè & particulatim expoſuerunt, Alcuinus, Amalarius, Rhabanus & anonymi complures, ita ſuos ritualis diſciplinæ expoſitores Græci permultos habuerunt, quorum antiquiſſimus cenſetur, illorum judicio, Germanus Patriarcha Conſtantinopolitanus in Theoria ſua Eccleſiaſtica. Illius antiquitas, ſi fortaſſe à nonnullis vocatur in dubium, eò tantùm conjectura pertingit, ut non antiquioris qui hoc nomine fuit, ſed alterius recentioris, opus fuerit: nemo enim illud tanquam ſuppoſitum rejecit: nec minùs valet aut valere debet illius autoritas, quæ apud Græcos præcipua eſt: cùm pleriſque Liturgicis codicibus adjunctum reperiatur, quod in vetuſtiſſimis editionibus, ut Romana Demetrii Ducæ Cretenſis, factum eſt. Ex illo opere, ut aliis ſimilibus, ritus illos qui in ſacro miniſterio uſurpantur, conſtat eſſe antiquiſſimos, & ea tempora, quibus mutationem doctrinæ inductam fuiſſe Proteſtantes pertendunt, longo intervallo ſuperare. Illam verò diſciplinam, aut abrogatam fuiſſe communi Epiſcoporum conſilio, aut abiiſſe in deſuetudinem, ne quis cum ullo colore ſuſpicetur, facit continua ejuſdem apud Græcas Eccleſias obſervatio. Cùm igitur in ſacramentalibus libris reperimus eoſdem ritus, quos veteres interpretes

expoſuerunt, myſticamque illorum ſignificationem explicaverunt, cur de eorum ſinceritate dubitetur, cauſa nulla eſt.

Similis prorſus eſt Orientalis diſciplinæ ratio. Codices Syriacos aut Copticos non facilè quiſquam reperiat ſummæ illius vetuſtatis, quæ ad ſchiſmatum, aut ad Muhamedanarum rerum initia pertingat. Verùm continuatam habemus ſacramentalium precum & rituum conſervationem, in aliis qui ex primævis illis deſcripti ſunt, nullâ inſigni mutatione factâ. Citantur à Theologis, ab Hiſtoricis, à Canonum Collectoribus; habent quoque ſuos interpretes. In aliquibus Codicibus, regulæ cæremoniales exſtant, in aliis breviter, fuſiùs in aliis. Nihil aut parum intererat apud Coptitas Alexandrinos, quos inter non ex libro ſacerdotes, ſed memoriter Liturgiam recitabant. Sunt inſignes aliquot Eccleſiæ, ut Metropolitana Rotomagenſis, in quibus nihil ex libro legitur, omnia ex memoria dicuntur & canuntur. Nullam ne idcirco diſciplinam in illis Eccleſiis fuiſſe quiſquam exiſtimabit, quia multa ad eam ſpectantia ſcripta non ſunt, ſed traditionis ſucceſſione conſervata? Sunt tamen ſcripta in aliis libris, quæcumque ad ritus pertinent: ut ex Sacramentariis variarum Eccleſiarum manifeſtum eſt; et ſi abſint plerumque à Miſſalibus. Similiter quamvis pauci Codices *Syriaci* rubricas ſeu regulas diſciplinæ repræſentent: at eorum bonam partem explicaverunt Jacobus Edeſſenus, Joannes Telalæus & accurato commentario totam expoſuit Dionyſius Barſalibi, ante annos ſexcentos: præter anonymos multos, quorum tractatus in bibliothecis reperiuntur. Suſpectæ igitur novitatis rubricæ eſſe non debent, ſi ea contineant, quæ à gravibus autoribus teſtata leguntur, maximè cùm illi, non ut inſtitutores novæ alicujus diſciplinæ, ſed ut antiquæ teſtes ubique loquantur. Ita in Copticis Liturgiis, uberiores aliquando, & magis enucleatæ rubricæ occurrunt; breviores nonnunquam: quidquid verò in illis continetur, fuſiùs in Ritualibus, aut à Theologis explicatur, miro utrimque conſenſu. Tandem Gabriel Patriarcha ante trecentos circiter annos, rubricas ad meliorem formam revocavit, & ſecundùm eam, in accuratè ſcriptis codicibus reperiuntur.

Apud Orientales.

Jam animadvertere quiſque poteſt, quàm vana ſit & fruſtranea Criticorum argumentatio, dum modò codices recentiores ſuſpectos haberi volunt, quia omnem cæremoniarum apparatum accuratè repræſentant: modò de cæremoniis li-

Fruſtra ex rubricarum defectu aut earum novitate argumentantur Proteſtantes.

tem movent, quia in antiquis libris non deſcribuntur: cùm hoc diſcrimen, nihil ad rem pertineat, modò diſciplinam quæ rubricis continetur obſervatam eſſe conſtet, quòd certiſſimum eſt. Ipſa quippe orationum verba, eas non ſine certis ritibus adhibitas eſſe demonſtrant: alios verò, quàm qui in libris ſacramentalibus reperiuntur, uſurpatos fuiſſe ne ſuſpicari quidem licet. Sed abeunt à primæva ſimplicitate, nam hæc vulgaris recoctorum Proteſtantium nænia eſt. Nempe licuit Chriſtianis in Eccleſiæ florentis & regnantis pace, domos orationis ſplendidiores habere, vaſis uti precioſis, quod etiam in æſtu perſecutionum fieri ſolebat: Deo denique & ejus miniſterio dicare, quod impiæ ſuperſtitioni olim ſerviebat. Pari quoque ratione licuit majorem in ſacramentorum celebratione pompam adhibere, diverſiſque cæremoniis inculcare fidem, & reverentiam ſanctiſſimi myſterii; neque enim illæ quas Græci & Orientales uſurpant ad alium finem ordinatæ ſunt, aut ab iis hominibus excogitari poterant, qui non plenam de vera corporis & ſanguinis Chriſti in altaribus præſentia, fidem habuiſſent. Unde cùm Claudius in contraria illos opinione fuiſſe probare aggreſſus eſt, eo quòd ritus & ſacrorum leges Romanis ſimiles ignorarent? quandoquidem par eſt utrimque tam in Oriente quàm in Occidente diſciplina, eamdem quoque fidem eſſe & fuiſſe, veriùs & certiùs concludimus. Ille quæ tantâ confidentiâ affirmavit, probare aliis autoritatibus non potuit, quàm obſcurorum aliquot ſcriptorum teſtimoniis, maximè peregrinantium, inter quos mediocrem Theologum non facilè reperias, paucos imò Miſſionarios quibus ea laus meritò tribui debeat. At ſimilium teſtium, contra libros qui publicè in Eccleſiis ad altaria uſurpantur, autoritas nulla eſt, multo minùs contra veteres Theologos, aut rituum expoſitores, à quibus diſciplina confirmatur. Edant vel unam Liturgiam Proteſtantes, quæ Apoſtolicam & Evangelicam ſuam, ut ipſi exiſtimant, Cœnæ formam referat, verbum ultra non faciemus. Id verò ab illis præſtari non poſſe tam certum eſt, quàm quod maximè. Cùm enim diverſas habeamus Græcas & varias Orientales plus quàm ſexaginta; alias quæ diverſam penitùs ſententiam aut diſciplinam contineant, reperiri impoſſibile eſt.

Omnes Orientales Ritus in uſu ſunt. Omnes porrò illæ non ut vetera quædam officia, quæ ſuſcepto Romano Canone omiſſa ſunt, ut Miſſa Gallicana, Gothica,

thica, vetus Francica, in ſolis quidem codicibus Manuſcriptis conſervantur, ſed illarum uſus certus eſt, ut apud Græcos Liturgiarum Baſilii & Chryſoſtomi, & illius quæ Præſanctificatorum dicitur. Saltem aliquando uſus illarum fuit, & quidem per multa ſæcula, ut Jacobi in Diœceſi Hieroſolymitana, Marci in Alexandrina, qui uſus, apud Orthodoxos Syros, non minùs quàm apud Jacobitas ejuſdem linguæ, & Coptitas huc uſque perſeverat.

Neque novæ formæ Proteſtantium abſque ritibus nonnullis eſſe poſſunt.

Nulla autem eſt, aut fuit aut eſſe poteſt ſimilium Liturgiarum forma, quæ cæremonias adjunctas non requirat, cùm etiam novæ illæ, quamvis ab antiquis multùm diſſimiles, quas Proteſtantes, ex imaginario illo exemplari Cœnæ Evangelicæ & Apoſtolicæ delineaverunt, aliquid habeant ejuſmodi. Ita in Anglicana præſcribitur quid Miniſtro faciendum ſit, cùm panis propoſitus, communicantium mutitudini non ſufficit, nempe ut novus afferatur, reſumatque Miniſter Canonis partem, in qua verba Chriſti continentur: qua de re parum ſolliciti fuere puriores, ut dici volunt, Evangelici, nec fortaſſis immeritò. Ubi enim conſecratio elementorum nulla ſupponitur, ibi inutilis eſt ſacrorum verborum pronuntiatio, vel repetitio; quippe ſi nihil efficiunt, repetenda non videntur, imò nec in Canone pronuntianda. Sunt aliæ rubricæ in illis Officiis, præſertim in Anglicanis, ut quæ Euchariſtici panis munditiem ſpectant, prohibitionem ne reliquiæ quæ datâ communione ſuperfuerint, in communem uſum aſportentur, ſed in ipſa menſa ubi Cœna celebrata eſt, à ſacerdotibus & Diaconis reverenter ſumantur: ſed illa præcipuè quæ genuum flexionem communicantibus imperat, monendo tamen, ne quiſquam hanc honoris, ad recolenda grato animo Dei beneficia ſignificationem, ad adorationem referat. Et moneri ſanè oportebat: quis enim procumbentes coram Euchariſtia, eam non adorare exiſtimaſſet? Cùm igitur in pauciſſimis illis ritibus qui primæ Reformationis flammam effugerunt, neceſſaria fuerit alicujus, quæ ſervabatur, diſciplinæ præſcriptio, inter veteres Chriſtianos, Græcos & Orientales omnes, qui cum magno cæremoniarum apparatu Liturgiam celebrant, aliquid circa illas fuiſſe determinatum, & in codicibus Eccleſiaſticis præſcriptum dubitare nemo poteſt: ſi dubitet, unde dubia probare ſua poſſit haud facilè reperiet.

Secundùm diſciplinam Orientalium de illorum fide judicium fieri debet.

Igitur quæ in Codicibus Græcis, Syriacis, Copticis & aliarum linguarum reperitur diſciplina, frivolis rationibus quas Proteſtantes ad eam convellendam adhibuerunt, firmior eſt, & ſecundùm illam de Orientalis Eccleſiæ fide judicium fieri debet. Nulla ſanè illius diſciplinæ pars eſt, quæ Berengariana tempora, & falſas omnes Epochas mutationis fidei, quas Albertinus excogitavit, non antevertat: præſertim in illis ritibus qui majoris momenti ſunt. Nam in aliis quæ cæremonias ſolas ſpectant, ſi quæ differentia eſt, parum refert: in reliquis perfecta eſt ſimilitudo, orationum & rituum. Non accepiſſe verò quidquam hoc in genere Orientales ab Occidentalibus, cum multa demonſtrant, tum illud maximè, quòd nonnulla Latini ſeverè nimiùm exagitaſſe deprehenduntur, ut communionem intinctam Humbertus, & ritus alios nonnullos, plerumque innoxios. Eos itaque à Latinis Græci accipere non potuerunt: multo minùs Neſtoriani, & Jacobitæ, qui nullam cum Græcis, à Conciliorum Epheſini & Calchedonenſis tempore communionem habuerunt, minimè omnium à Latinis.

Cùm rituum uſus certò conſtet, fruſtra vexatur eorum antiquitas.

Verùm qualiſcumque tandem rituum Orientalium origo fuerit, quæ ſingulariter in notis ad Liturgias expendetur, cùm uſus illorum certus ſit, fruſtra impugnatur eorum antiquitas & ſinceritas, quaſi primitùs uſurpati non fuerint: niſi idoneis probationibus deſignetur, quando vetuſtatem novitas aboleverit. Illud ſi à Proteſtantibus probari poſſe audacter negamus, nihil nimiùm dicimus.

Eorum duplex genus.

Rituum porrò, de quibus loquimur duplex genus eſt: ſunt enim quidam omnibus Liturgiis ita communes, ut nulla illis careat; alii ſecundùm Eccleſiarum diverſas conſuetudines, variè ſe habent. Primi generis ſunt quæcumque ad præparationem corporis & animæ præſcribuntur in variis Ritualibus, tum quæ ad elementorum conſecrandorum curam, & decorem domus Dei. Cùm autem in aliquot diſciplinæ Eccleſiaſticæ capitibus ſucceſſu temporum quædam innovata fuerint, mirum eſſe nemini debet, illam in variis codicibus, ad eam quæ vigebat, quando ſcripti fuerunt, accommodatam fuiſſe. Ita in Græcis prope omnibus præceptum reperimus, ut ſacerdos antequam ad celebrandam Liturgiam accedat, peccata ſua confeſſus fuerit: quod ſanè in antiquiſſimis primorum ſæculorum libris non occurreret, ſi illos haberemus. Neque enim

ferebat vetus diſciplina, ut ſacerdos peccati alicujus lethalis ſibi conſcius, ad altare accederet, quamvis illud ſacerdoti confeſſus fuiſſet. Verùm ex quo mutata eſt inter Græcos pœnitentialis diſciplina, & eorum etiam peccatorum quæ minùs gravia ſunt, confeſſio fieri cœpit, illud quoque monitos ſacerdotes voluerunt, ut ſe confeſſione purgarent. Ita apud Coptitas, & omnes prope Chriſtianos Orientales ab aliquot ſæculis obſervatur: etſi in Codicibus Liturgicis nihil tale præſcribatur, quia Græcæ, ſimilem, à multis ſæculis pœnitentialem diſciplinam ſequuntur, ut alibi fuſiùs exponemus. Diſcrimen igitur illud nullius momenti eſt: nam quod in quibuſdam Codicibus rubrica non exprimit, habetur aliunde.

Pari ratione occurrunt aliquando illa, quæ ſpectant præparationem Oblatæ: plerumque tamen hæc omittuntur, extantque in libris ſingularibus: qualis eſt apud Syros, Tractatus qui Dionyſio Barſalibi tribuitur, vocaturque *Canon Euchariſtia*. Ita quæ attinent ad ornatum ſacerdotalem, Diaconicumque, aut Pontificalem, ſi Epiſcopus Liturgiam celebret, vix occurrunt, præter quàm in Codicibus qui integrum continent cæremoniarum apparatum: ut depoſitio Oblatæ & calicis in Protheſi, aut ſecretario, antequam ad altare inferantur, quod ubique fit magna cum reverentia, ritibuſque Græco ſimillimis. Qui verò elementa antequam conſecrata ſint, tanto honore proſequuntur, ex futura cui deſtinata ſunt dignitate, nemò facilè eos Euchariſtiam non adorare exiſtimabit. Ea ſanè in parte quæ præparatoria tantùm eſt, Orientalibus ea laus debetur, quòd Occidentalium diligentiam longè ſuperant. Nefas enim apud illos haberetur, offerre ad altare panem, qui à ſacerdotibus vel Diaconis in ſecretario, aut extra Eccleſiam à fœminis religioſis, aut Papadiis, ſive ſacerdotum uxoribus, paratus non fuiſſet: aut vinum ex œnopolio petere. Multa pariter ad ſolum decorem ſpectantia, aliter à Græcis, aliter ab aliis obſervantur. Verùm pronunciatio religioſa verborum Chriſti, acclamatio τȣ̃ *Amen*, ad eadem verba: Invocatio Spiritus ſancti, fractio oblatæ, unio ſpeciei utriuſque: elevatio Euchariſtiæ, cùm inclamatur *Sancta Sanctis*: diſciplina ad communionem diſtribuendam, in omnibus Eccleſiis abſque ullo inſigni diſcrimine ſolent obſervari. In illis porrò ritibus & cæremoniis, etiam illis quæ ad ſolum religioſum apparatum referri poſſunt, nihil re- **Ritus mere cæremoniales.**

peritur, quòd opinionem realis elementorum tranſmutationis perſpicuè non deſignet, aut ab ea non ducat originem: unde qui eam rejecerunt, neque ſimiles ullos ritus excogitaſſe, neque antiquos retinuiſſe animadvertuntur. Illam igitur diſciplinam quæ ſemper & ubique viguit, optimam & certiſſimam eſſe conſtat doctrinæ interpretem, & ex ea firmiſſimum adversùs noſtræ fidei impugnatores argumentum haberi, non temerè affirmamus.

Quidam recentiùs introducti, nec apud omnes recepti.

Sunt etiam ritus aliquot diverſi cujuſdam generis, ut apud Græcos diviſio panis Euchariſtici, unius vel plurium in diverſas particulas, quæ nominibus Beatæ Mariæ, & ſanctorum deſignantur: ut in eruditis notis Goarii ad Euchologium accuratè explicatur: qui ritus, quamvis cum aliqua nominum diverſitate, in veteri Gothico, ſeu Moſarabico obſervatur. Ita Græci à multis ſæculis, ferventis aquæ guttas aliquot ante communionem calici infundunt, quod Syri, Coptitæ & alii non faciunt. Cochleare ad communionem laïcis dandam Græci uſurpant, autoritate & exemplo, ut aiunt, Joannis Chryſoſtomi; & illius uſum frequentant Orientales omnes: undè illius antiquitas ſatis probatur. Quid adversùs hanc conſuetudinem per ſe innoxiam, quaſi de ſumma republica Chriſtiana ageretur, Humbertus Sylvæ-candidæ conviciorum non effudit, non minùs quàm adversùs cochlearis uſum, & ritus quoſdam alios indifferentes? At illi etiam de quibus acriter diſceptatum eſt, communem habent originem, eximiam ſcilicet Euchariſtiæ reverentiam.

Religioſa circa Euchariſtiam diſciplina variis monumentis probatur.

Ex illis igitur monumentis, quæ diſciplinæ Euchariſticæ leges continent, non ex qualibuſcumque teſtimoniis, judicandum eſt de ea quam Orientales Chriſtiani conſervant. Si ab illa deflexiſſe reperiuntur, peccaverunt procul dubio, non modò contra communia Eccleſiis omnibus ſacrorum jura, ſed etiam contra proprios Eccleſiarum ſuarum canones. Unde inter multos & varios, qui pœnitentiæ modum præſcribunt, pœnaſque conſtituunt diverſis criminibus, extant non pauci adversùs eos, qui ſive in exercendo miniſterio, ſive aliter, Euchariſtiam parum religioſè habuerunt, quo in genere negligentia non excuſatur, ſed punitur graviſſimè. Probant ſeveram illam diſciplinam Canones Pœnitentiales multi, quos referemus alibi, & quorum alii antiquiſſimi ſunt abſque autorum nomine: ſimiles alios refert Dionyſius Barſalibi, tum

in libro Pœnitentiali ſuo, tum in Nomocanone & in Opuſculo quod *Canon Euchariſtiæ* appellatur: alios tandem adducunt Fergeallah Echmimenſis, & Ebnaſſalus in ſuis Collectionibus, quarum certa eſt apud Orientales autoritas. In Hiſtoria Patriarcharum Alexandrinorum à Jacobitis ſcripta, occurrunt exempla aliquot, profanationis myſteriorum, quæ autores cum pio quodam horrore ita narrant, ut illam maximi ſacrilegii inſtar habuiſſe, non obſcurè ſignificent. Imò depoſitum affirmant Epiſcopum quemdam, quod Δῶρον hoc eſt oblatam in altari poſitam, antequam conſecraretur, comminutam conculcaverat.

Quid de autoribus qui aliter ſcripſerunt judicandum.

Supereſt ut quod fortaſſe à nonnullis objicietur, diſſolvamus. Erunt enim quibus mirum videbitur, quòd tot eruditorum Proteſtantium, eorum præſertim qui magna linguarum Orientalium peritiâ commendati ſunt, imò & Catholicorum judicia contemnere videamur, quamvis inter iſtos nonnulli Maronitæ docti fuerint, ut ex aliis Orientalibus Provinciis, quos in rebus patriis audiri potiùs, quam eos qui ex Europa pedem non extulerunt, oportebat. Proteſtantes quod attinet, quamvis viros in linguis Orientalibus doctiſſimos numerent, ne unum tamen qui res Orientis Eccleſiaſticas, aut Liturgicas attigerit, habuerunt. Ad exemplar verſionis Latinæ Copticarum Liturgiarum, quædam alleverat Joſephus Scaliger, ſed minutiora, & grammaticalia: earum verſionem quam pollicitus fuerat, ne tentavit quidem. Salmaſius dum ſecundæ paucas voculas vellicare aggreſſus eſt, inſcitiæ & malæ fidei teſtimonium poſteris reliquit. Aliorum cenſuras aut obſervationes, nullas vidimus, unde codices primigenios ab illis conſultos, aut verſatos conjici poſſit. Ludolfus Æthiopicè doctiſſimus, in Æthiopum Liturgia nihil vidit, aut egregiè diſſimulavit. Omnes propè in locis communibus liberiùs vagati, nihil præter conjectanea, ut plurimum abſurdiſſima, ex aliorum verſionibus, protulerunt.

Catholici cùm hæc ſtudia non tantopere excoluerint, ad indigenas interpretes confugerunt, quorum propè ſemper fuit doctrina mediocris, quâ tamen carere nemo poteſt, quin in verſionibus ſacrorum Officiorum, ex peregrina lingua, non ſæpius hallucinetur. Ita Victorius Scialach Copticarum Liturgiarum ſententiam infinitis in locis non eſt aſſecutus: & cùm ex Arabica verſione, non ex originali Coptico ſuam ex-

primeret, ſæpe malè legit, peſſimèque interpretatus eſt. Verſio Æthiopicæ Liturgiæ, unica propemodum eſt, quæ fidelitate poſſit commendari, ſi pauca excipiantur, quæ certo conſilio mutata ſunt. Syriaca quæ Baſilii nomen habet, quantum ex verſione conjectari licet, nacta eſt fidum & doctum interpretem Andream Maſium. Guido Fabricius Boderianus, qui paucula quædam Liturgiæ Severi Antiocheni, non ut ipſe arbitratus eſt Alexandrini, fragmenta edidit, Syriacè & Latinè, ubique ferè lapſus eſt. Miſſalis Maronitici Liturgiæ Romæ editæ, ut aliæ longè plures ritus Jacobitici, Latinè nunquam viſæ ſunt : & quod Maronitæ in hac editione vel alibi præſtiterunt circa Liturgias; hominum fuit qui veteris diſciplinæ ignari, multa, ubi opus non erat, mutaverunt. Si quando de illis rarum aliquid videntur protuliſſe, falſum eſſe deprehenditur, cùm ex præjudicatis ſuis opinionibus de perpetua ſuorum Ὀρθοδοξία, multa Maronitis attribuerint, quæ ſunt Jacobitarum propria. Non igitur ex temeraria confidentia, ſed ex deprehenſa multis argumentis veritate, ſimiles autoritates neglêximus, nec illorum teſtimoniis pugnandum eſt, multo minùs aliquot recentiorum, quos deſignare non refert.

Unum tamen prætermittere non poſſumus Richardum Simonem virum multis libris editis famoſiſſimum, qui cùm in Notis uberioribus ad Gabrielem Philadelphienſem de Liturgiis Orientalibus, nova quædam, nec vulgò cognita protuliſſet, laudem meritò apud eruditos obtinuit. At ulteriùs progreſſus, de hoc argumento, deque Orientalium Chriſtianorum rebus, ſcribere non ceſſavit, multaque inaudita nec ſatis explorata publicavit, quæ ignari rerum illarum exſcripſerunt, & ejus ſæpe autoritate Catholicos impugnaverunt. Demonſtratum eſt alibi hallucinatum fuiſſe in multis autorem illum, cùm de fide Orientalium diſputaret : deque Jacobitarum & Neſtorianorum doctrinis divinaſſe potiùs, parum feliciter, quàm illas accuratè explicaviſſe. Qui enim λογομαχίαν meram, Neſtorianiſmum & Jacobitiſmum eſſe contendit, ut ipſe non uno loco, illum nullos Orientalium Theologorum libros vidiſſe manifeſtum erat. De Liturgiis quas ſemper & ubique in ore habebat, & quarum longam analyſin dedit, plura commentatus eſt, quæ cum tota operis iſtius noſtri doctrina ſæpe conciliari non poſſunt. Itaque fie-

ri poterit, ut Proteſtantes hominis inter literatos celeberrimi nomen nobis opponant, quod præ cæteris fecit Autor ſordidiſſimus *Monumentorum authenticorum*. At neque Simonis, neque alterius cujuſcumque autoritas ulla eſt in ſimili argumento, niſi quantum quiſque probat. Quæcumque de Orientalium fide in aliis locis, & in hoc potiſſimùm opere dicuntur à nobis, excerpta ſunt ex ipſis Orientalium monumentis, quæ alter nulla viderat, nec ſi vidiſſet uti poterat. Nam Liturgicos codices præter unum Neſtorianæ Liturgiæ, eumque recentiſſimum, nullos tractaverat: & ex Romana editione Miſſalis Chaldaici, analyſin ſuam texuerat. Copticis Codicibus non uſus eſt: &, quod præcipuum, Theologos, Canonici juris interpretes, hiſtoricos Orientales penitus ignoravit, cùm Arabicè neſciret: attamen de Arabicis Sacræ Scripturæ Verſionibus, quarum niſi in Polyglottis Anglicanis nullam viderat, judicium tulit non minùs quàm de Perſicis & Copticis, cùm linguæ utriuſque ne apicem quidem noſſet. De Religione Muhamedana commentarium dedit, de quo vetus ille verſus dici poteſt: *Pergula pictorum, veri nihil, omnia ficta*: ut viri doctiſſimi pridem judicaverunt. In Chriſtianorum Orientalium rebus longè plura peccaſſe illum agnoſcent, quicumque attentè legent quæ in hunc Commentarium contulimus, quod ſemel dictum ſit. Nam ubique hominum qui idem ante nos argumentum tractaverunt conjecturas & obſervationes refellere, non viſum eſt operæ pretium.

DISSERTATIO
DE COPTITARUM ALEXANDRINORUM LITURGIIS.

Tres Liturgiæ apud Coptitas receptæ.

I. ÆGyptii Chriſtiani qui Monophyſiticam ſectam à Dioſcori tempore profitentur, & qui vulgò Coptitæ, vel Copti appellantur, tres Liturgias habent, quarum prima, & quæ reliquarum norma eſt, Baſilii magni dicitur, ſecunda Gregorii Theologi, tertia Cyrilli Alexandrini. Quartam autores nonnulli adjungunt, Marco Evangeliſtæ attributam: ſed cùm in Codicibus pauciſſimis compareat, & ab ipſis Ægyptiis Theologis interpolata dicatur ex ea Cyrilli, meritò rejicitur.

Kircherus Prodr. Copt.

Quando primùm notæ.

II. Trium igitur illarum, quæ ſolæ legitimæ cenſendæ ſunt, cùm præter illas nulla in ſacris Officiis uſurpetur, cùm multa & varia paſſim exſtent in Bibliothecis exemplaria, earum tamen ante initium elapſi proximè ſæculi, nemo meminit. Habebat illarum exemplar Joſephus Scaliger, de quo cum ab eo, & amicis communibus monitus fuiſſet Marcus Velſerus Duum-vir Auguſtanus, vir doctus & pius, impetravit ut ad ſe tranſmitteretur. Verſionem inſignis, & huc uſque ignoti monumenti Eccleſiaſticæ diſciplinæ, ut, qua ratione fieri poterat, procuraret, Romam miſit ipſum Codicem, quò per Maronitas in Latinam linguam transferretur. Quamvis enim aliquando ſpem feciſſet Scaliger, Liturgias illas veteri ſtylo Eccleſiaſtico Græco convertendi, aliis operibus occupatus, huic manum admonere vix poterat: licèt enim magnos in Arabiſmo progreſſus feciſſet, tot erant tamen difficultates ſuperandæ, ut ne quidem ſibi ipſe ſatisfeciſſet. Nam præter linguæ barbaræ, ad quam cognoſcendam, vix ulla tunc ſuppetebant literaria ſubſidia, Ritualis materia tantùm obſcuritatis offerebat, ut diſcuti vix poſſe videretur. Neque enim, quòd à multis temerè & juveniliter factum eſt, deſpiciendus erat Scaliger, etſi Arabica omnia non intelligeret: mirandum potiùs quod ſolus ipſe, leviter à Poſtello Grammaticis præceptionibus imbutus, deinde à Stephano Huberto Aurelianenſi

nenſi Profeſſore Regio, & Franciſco Raphelengio Plantini genero adjutus parumper, in verſione illorum Officiorum Arabica acutiùs viderit, quàm Maronita non indoctus, qui linguam illam vulgarem habebat.

III. Velſerus igitur accepta Latina interpretatione, eam Auguſtæ Vindelicorum typis publicandam curavit anno MDCIV. nitido & eleganti charactere. Eadem in Bibliotheca Patrum inter alia Liturgica edita eſt, abſque ulla emendatione: nam Scaliger etſi quinquennio ſuperſtes fuerit, pauca tantùm ad marginem editi exemplaris adnotavit: à verſione integra abſtinuit. Habebat tale exemplum ipſius manu notatum Vir Doctiſſimus Raimundus Formentinus Archidiaconus Aurelianenſis, quòd ante plures annos mihi oſtendit. Notæ erant breviſſimæ, & ex quibus reſtitui ipſa verſio non poterat: omnes porrò aut emendabant nonnullarum vocum Arabicarum malam interpretationem, aut Græcas parum fideliter expreſſas, ſive fuiſſet exſcriptorum culpa, ſive Scaligerani codicis vitium. Sed nihil omnino ex ſola Arabica verſione præſtari poterat, ab illis præſertim, qui neque exemplar Ægyptiacum conſulebant, & Græco, quod archetypum fuit, erant deſtituti. Quæ porrò ad illarum Liturgiarum hiſtoriam pertinent jam explicanda ſunt.

Verſio Latina ex Arabica interpretatione facta, à M. Velſero publicata.

IV. Omnes, etiam antiquiſſimi illarum Codices, Scaligerano ſimiles ſunt, treſque Anaphoras, ſive Liturgias, continent Baſilii, Gregorii & Cyrilli. Scriptæ autem ſunt linguâ Ægyptiacâ, ſive Copticâ, eâ nempe, quæ, cùm Muhamedani Ægyptum ſubegerunt, erat in uſu vulgari; Alexandriæ quidem minùs, ubi omnes Græcam linguam ſatis noverant, ſed in ſuperiore parte provinciæ, in pagis & agris, vix alia quàm Ægyptiaca uſurpabatur. Erat illa porrò vetus & patria, ſi verborum nominumque inflexionem ſpectemus, quæ cum aliis linguis commune nihil haberet: ſed ex continuo cum hominibus qui Græcè loquebantur commercio, magna Græcarum vocum admiſtione, novam quodammodo, dudum ante Muhamedanos formam acceperat. Hæc tamen ita intelligenda ſunt, ut neque cum Athanaſio Kirchero, veterem eſſe illam Pharaonicam, obeliſcis, arcis ſepulcralibus, & aliis antiquis monumentis inſcriptam, exiſtimemus: neque cum Iſaaco Voſſio colluviem ſermonis Arabici, & alterius quem ipſi Lyb-Ægyptium appellare placuit, ante annos quingen-

De Copticis Liturgiarum codicibus.

Kircher. Prodrom. Copt.

Exercit. adv. Simon.

tos natam: multo minùs fictitiam, ut in ea libri fallaces conſcriberentur, qualis eſt in Europa Zingarorum, ſeu eorum quos *Bohemos* vocamus, nebulonum lingua. Ea ſcilicet ipſa eſt quâ locutum Antonium Cœnobiticæ vitæ magiſtrum, hiſtoria ejus docet, & quâ Epiſtolas dictaverat, quas adhuc ante trecentos annos extitiſſe Ægyptiacè ſcriptas in Thebaidis Monaſteriis, Abulbircat & alii teſtantur. Eâ igitur linguâ ſcriptæ ſunt tres, de quibus agimus, Liturgiæ, ita tamen ut præter voces ſacras & Theologicas multas, quæ in ipſa orationum ſerie paſſim occurrunt, formulæ prope omnes quæ in Officii decurſu à Diacono, à populo, aut ab ipſo Sacerdote, alta voce pronunciantur, Græcæ ſint, non Ægyptiacæ. Tales ſunt illæ Προσχῶμεν Θεῷ μετὰ φόβου. Κύριε ἐλέησον. Ἅγιος. Ἄνω τὰς καρδίας, & aliæ diverſæ.

Lingua Coptica in ſacris ſervata poſt Arabum imperium.

V. Quia verò uno aut altero poſt Arabum tyrannidem ſæculo, vernaculus Ægyptiacæ linguæ uſus prorſus interiit, Arabica in ejus locum ſuccedente, Religionis tamen & ſacramentorum reverentia fecit ut in libris ſervaretur, quidquid ad Officia divina pertinebat, & cùm Benjamin Jacobitarum Patriarcha duodecim annis in Monaſteriis Thebaidos delituiſſet, ubi Græcæ linguæ uſus erat propè nullus, inde Alexandriam reverſus, autoritate Califarum quibus ſe & ſuos ſtatim ſubjecit, omnes Alexandriæ Eccleſias obtinuiſſet: Coptitæ, hoc eſt nativi Ægyptii propè omnes, odio Calchedonenſis fidei inexpiabili tenerentur, Orthodoxi Alexandriæ & in inferiori Ægypto, ubi Græcè ſacra celebrabantur, nec Patriarcham nec Epiſcopos, nec Eccleſias, vix paucos Sacerdotes habuiſſent per integrum ferme ſæculum, ſolius Copticæ linguæ uſus in ſacris apud Ægyptios fuit.

Hiſt. Patr. Alex. p. 156.

Verſionum Arabicarum Liturgiæ origo & uſus.

VI. Ea verò cùm, ut diximus, vernacula eſſe deſiiſſet, vixque eam Sacerdotes intelligerent, interpretatione Arabica opus fuit, non quidem ut publicè tales verſiones legerentur, niſi ſectionum ex veteri novoque Teſtamento, quæ ſecundùm dies occurrebant; ſed ut privato ſtudio Sacerdotes & Epiſcopi libros ſacros intelligere, & officia rite celebrare faciliùs poſſent. Certa illa verſionum Arabicarum, quæ tum in ſacris libris, tum in codicibus Liturgicis, è regione Coptici textus ferme ſemper occurrunt, origo eſt, antiqua prorſus, & non longè remota ab Arabum initiis. Temerè enim & contra multorum codicum fidem Iſaacus Voſſius affirmavit, in vetuſtis non re-

periri verſiones Arabicas. Nulla enim inde, ſive abſint, ſive adjunctæ ſint, antiquitatis nota peti poteſt: antiquos quippe vidimus ſine verſione: ſed non minùs antiquos, qui illam repræſentarent. Id autem eſſe debile prorſus argumentum ad ætatem codicum deſignandam, ſola diſciplinæ, quæ huc uſque non ſatis explicata fuit, ratio demonſtrat. Ea porrò talis eſt. In tota ſacræ actionis ſerie Sacerdos orationes omnes non ex libro recitat, ſed memoriter dicit. Unde Canonibus variis ſtatutum eſt, ut nemo ordinetur, qui Liturgias, Officium Baptiſmale, & quædam alia memoriter non teneat. Omnia Copticè dicuntur, Pſalmi, Orationes, Theotokia; nihil omnino Arabicè, præter Lectiones ex Epiſtolis Pauli, ex Catholico, ſive Catholicis Epiſtolis, & Evangelio: quæ Lectiones non extant in Anaphora, ſed in ſingulari libro, unde peti ſolent: imò in Monaſterio ſancti Macarii nihil unquam Arabicè legitur, ex veteri inſtituto; teſte Abulbircat.

VII. Cùm igitur publicus verſionum illarum uſus, nullus omnino ſit, multi codices etiam recentiſſimi verſionem non habent: & cùm Sacerdos non legeret, ſed memoriter ſacras orationes pronunciaret, nihil intererat an Codicibus adeſſet interpretatio, an verò deeſſet. Unde fit ut pleriqne etiam veteres & optimæ notæ, eâ formâ ſint, ut niſi manu teneantur, uſûs eſſe nullius poſſunt. Atque hæc de verſionibus Arabicis certa ſunt, quorum ignorantia fecit, ut à nonnullis qui de Ritibus hac noſtra ætate ſcripſerunt, paſſim affirmatum ſit Arabicâ linguâ, tam apud Syros, quam apud Ægyptios Liturgiam celebrari. Verſiones novitatis indicia non ſunt.

VIII. Itaque cùm dubitari non poſſit, quin Arabica Liturgiarum verſio ſecundaria quædam, non primæva editio ſit; ſtatim unde ipſum Copticum exemplar profectum foret diſquirendum occurrebat. Id Maronitæ neglexerunt, neque ipſe Scaliger ſubdubitavit: eo enim loco tunc erant Orientalium literarum ſtudia, ut qui de Ægyptiacis literis quidquam alios docere poſſet, ne quidem ullus reperiretur. Eas primus illuſtrare aggreſſus eſt Athanaſius Kircherus, editâ Grammaticâ & Prodromo linguæ Copticæ, ſuppeditante libros aliquot Nicolao Fabricio Peyreſcio, qui quacumque ratione literariam Rempublicam juvare, quamdiu vixit, nunquam intermiſit. Sed quamvis Romam Kircherus eo procurante vocatus fuiſſet, ubi non deerat illi librorum Copticorum copia, De Copticarum Liturgiarum antiquitate quid ſenſerit Kircherus.

& ipſas quæ in Vaticana Bibliotheca exſtant Liturgias vidiſſet, aliquot teſtimoniis Prodromum ſuum exornaſſe contentus, eas nunquam attigit, ut quod ab eo exſpectabatur, eas Ægyptiacè, Græcè, Arabicè, & Latinè publicaret.

Salmaſii de illis judicium.

VIII. Eodem ferme tempore Claudius Salmaſius, cùm aliquam in libris Coptico-Arabicis operam poſuiſſet, vidit aliquid, & nonnulla in literis ad amicos ſcripſit, quæ recti de ea lingua judicii argumentum eſſe poſſunt: ſed cùm præter editum à Kirchero Gloſſarium vix quidquam vidiſſet, non eos progreſſus fecerat, ut ad Liturgias interpretandas poſſet accedere. Quia tamen religioni Catholicæ perpetuum, vir nihil minùs quàm Theologus, bellum indixerat, aliquam ſecundæ, quæ Gregorio adſcribitur, particulam ſemel attigit, in Epiſtola ad Joannem Dallæum, quæ tamen non prodiit, niſi ſublato è vivis Salmaſio. Ita verò in tribus admodum lineolis explicandis verſatus eſt, ut ubique, alibi etiam cùm locus non eſſet, ἀιγυπτιάζων, ne verbum quidem circa textum Copticum ejuſdem orationis fecerit; ſed Arabicæ verſioni adhærens, eam peſſimè & infideliſſimè reddiderit, unde ſatis quid in toto opere præſtare potuiſſet, intelligi poteſt. Nonnulla vir doctus in notis ad Gabrielis Philadelphienſis opera ex illis Liturgiis laudavit, ſed ex ſola Arabica verſione. Ita igitur illarum verſio, & quæ de illarum hiſtoria & antiquitate dici debent, nova prorſus ſunt & Criticis intacta, quorum feraciſſima tamen, ſi quæ unquam, noſtra hæc ætas fuit.

Scaligeri de iiſdem ſententia antiquiores eſſe Græcis.

IX. Joſephus quidem Scaliger ex cujus Bibliotheca primùm lucem viderunt, antiquiſſimas illas eſſe rectè judicavit, ſed ita ut, ex ejus ſententia, Græcarum hodiernarum antiquitatem ſuperarent. Verba ejus ſunt ad Marcum Velſerum. *Ego mi Velſere, audeo dicere longè integriora & vetuſtiora illa Arabica eſſe, quàm ſunt ea quibus Græci hodie utuntur: quod probandi ſi mihi neceſſitas imponatur, & libenter fecero, & verò vicero.*

Ep. 172.

Verùm quid ex illa comparatione intelligi vellet Scaliger, haud facilè perſpicitur. Nam Arabica illa, Arabum in Ægypto dominatione antiquiora non eſſe, imò multis annis recentiora, dubitari non poteſt. Quippe Ægyptiacæ linguæ uſum priùs intercidiſſe neceſſe erat, quàm Arabicæ verſioni locus eſſe poſſet. Itaque illa recentior tribus circiter ætatibus eſſe debuit, quam Copticum exemplar, ex quo certiſſimè formata eſt: iſtud verò de Græcis expreſſum fuiſſe certum eſt,

non minus. At hodierna Græca, quibus Græci utuntur, eadem omnino eſſe quæ uſurpabantur à primis Eccleſiæ ſæculis, tam facilè demonſtratur, ut opponi nihil queat. Neque id opinor Scaliger voluit. Verùm cùm in illis quæ typis excuſæ ſunt Liturgiis, præſertim Baſilii & Chryſoſtomi, quibus ſolis dudum Eccleſia Græca uti ſolet, adjuncta multa ſint, ſive in ipſa orationum ſerie, ſive in illa parte, quâ rituum obſervandorum forma continetur, & quam cæremoniales libri noſtri rubricas vocant, facilè adductus eſt vir doctiſſimus, ut ex talibus notis, Liturgiarum Græcarum novitatem conſtare exiſtimaret. Hoc in judicio valde hallucinatus eſt, & tamen imitatores habuit Criticos propè omnes, qui ad ultima uſque tempora hanc quæſtionem tractaverunt; etſi nihil abſurdius fingi poterat. Neque enim ex notis illis aliud colligitur, quam uſus Eccleſiarum, in quibus Liturgiæ ad altaria uſurpabantur, quo quidem uſu, magis hæc ſacra Officia, quàm cujuſcumque ſancti doctoris nomine commendantur. In illis verò partibus quæ præcipuæ ſunt, & in quibus actionis ſacræ forma conſiſtit, mutatio aut interpolatio nulla propè animadvertitur, & antiquitas Græcæ Liturgiæ ſupra Orientales omnes, ex eo ſolo argumento ſatis apparet, quòd in Ægyptiacis de quibus agitur, formulæ quædam ſolennes, non modò à Sacerdote & Diacono, ſed à plebe, non Arabicè, non Ægyptiacè, ſed Græcè dicuntur.

X. Illa igitur obſervatio, velut omnium reliquarum, quæ in hoc genere fieri poſſunt, caput & fons eſſe debet, non modò Ægyptiacas illas, ſed omnes tandem Orientales quæ vel extant, vel quarum ex monumentis literariis memoria eſt, tranſlatas eſſe ex Græcis exemplaribus, atque adeo veteris diſciplinæ, ſacrificii Euchariſtici, qualis in Orientali Eccleſia obſervatur, formam continere. *Omnes Liturgiæ è Græcis expreſſæ.*

XI. Inter antiquiſſimas eſt, ſi non omnes vetuſtate ſuperat, Jacobi Syriaca Liturgia, quæ Syriacarum omnium fundus, primævumque exemplar fuit. Illa porrò, tam perſpicuè Græcam refert, tot infuſæ peregrinitatis notas habet, ut de ejus origine Syri ipſi rerum ſuarum admiratores nimii, non aliter judicent. Quis tamen neget eſſe & quidem non contemnenda argumenta quibus Syram vetuſtiorem eſſe Græcâ probari queat? Neque enim cum Criticorum gente litigandum de Jacobo fratre Domini, an illius autor eſſe potuerit, aut talis quæſtio ita *Jacobi Liturgia omnium videtur antiquiſſima.*

Αἱ περὶ τὰ μέρη τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἀναγινωσκόμεναι λειτουργίαι, καὶ λεγόμεναι συγγραφῆναι παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, καὶ Μάρκου δεκταί εἰσι τῇ ἁγίᾳ καὶ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἢ οὔ; *Quæ in partibus Alexandriæ & Hieroſolymorum leguntur Liturgiæ, & conſcriptæ dicuntur fuiſſe à ſanctis Apoſtolis Jacobo fratre Domini & Marco, recipiendæ ſunt à ſancta & Catholica Eccleſia, necne?* Mira ſanè Balſamonis reſponſio, quam cùm paulo prolixior ſit in pauciora verba contrahemus. Corinthiis, inquit, Apoſtolus mandat, ne ſint in nobis ſchiſmata & unum dicamus omnes: quaſi rituum & orationum innocens diverſitas, ſchiſmata aut doctrinas novas in religionem inducat, qui puerilis error dudum à SS. PP. eſt confutatus,& omnium Eccleſiarum conſuetudine ſatis refellitur. Neque minùs ridicula quæ ſequuntur: neque ſacram Scripturam aut ſacros Canones de Liturgia à Marco ſcripta, quidquam tradidiſſe. Trullanum quidem Canonem II. ait teſtari à Jacobo ſcriptam Liturgiam, ſed cùm neque Apoſtolicus Canon LXXXV. aut LIX. Laodicenus, qui ſacrorum librorum indicem dant, illarum Liturgiarum meminerint, non eſſe recipiendas. Ἀλλὰ καὶ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία τοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὐδ᾽ ὅλως ταύτας ἐπιγινώσκει. Ψηφιζόμεθα οὖν μὴ εἶναι δεκτὰς αὐτάς· κἂν γὰρ ἐγένοντο, παντελοῦς ἀπεραξίας κατεψηφίσθησαν ὡς καὶ ἄλλα τὰ πολλά. *Neque etiam Catholica ſanctiſſimi & Oecumenici Throni Conſtantinopolis Eccleſia, ullo modo illas Liturgias agnoſcit: Pronunciamus igitur non eſſe has recipiendas. Etſi enim ab iis factæ ſint, ab omni uſu vacare jubentur, ut & multa alia.* Mox repetita quam adduxerat ratione, & ducto exemplo ab eo quod circa Apoſtolicas Conſtitutiones, & Clementis Epiſtolas decernunt Canon VIII. Apoſtolorum & II. Trullanus, ita concludit. Διά τοι τοῦτο καὶ ὀφείλουσι πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ ἀκολουθεῖν τῷ ἔθει τῆς νέας Ῥώμης, ἤτοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἱερουργεῖν κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν μεγάλων διδασκάλων, καὶ φωστήρων τῆς εὐσεβείας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ τοῦ ἁγίου Βασιλείου. *Quapropter omnes Eccleſiæ Dei ſequi debent morem novæ Romæ nimirum Conſtantinopolis, & ſacra celebrare juxta traditiones magnorum Doctorum, & luminarium pietatis, ſancti Joannis Chryſoſtomi, & ſancti Baſilii.* Quod quidem miro argumento probat

probat ex Baſilicis, ubi lex ſcripta non eſt, ibi ſequendum morem Romæ, quod ad Jus civile ſpectat, non ad Eccleſiaſticum: ſed etiam de vera Roma dictum eſt, non de nova ſeu Conſtantinopoli.

XV. Qui Balſamonis commentarios in Canones legerint, aut opera illius reliqua, non ignorant quàm anguſtis limitibus doctrina ejus Eccleſiaſtica circumſcripta fuerit, adeo ut quoties de rebus Eccleſiaſticis, ad Africanam aut Romanam Eccleſiam ſpectantibus loquitur, non ut homo Græcus, ſed ut Scytha Barbarus loquatur, tanta in eo eſt etiam rerum vulgatiſſimarum imperitia. Quid enim magis facile fuit quàm eum, qui Antiochenam Eccleſiam obtineret, eſſetque in media Syria, non ignoraſſe Eccleſias omnes Syras, quæ linguâ Syrâ in ſacris uterentur, habere Jacobi Liturgiam, atque adeo illam ſæculorum propè decem diſciplinâ commendari. Nam Græca editio quæ Syriacæ fons & origo eſt, non ut in libris exſtaret, in literas miſſa eſt, ſed quòd eâ uterentur omnes propè Hieroſolymitanæ Diœceſeos Eccleſiæ. Illam porrò non viſam à Balſamone veriſimile omnino eſt, nam ſi vidiſſet, in ea agnoviſſet procul dubio vetuſtiſſimam ſacrarum precum formam, quæ Baſilii & Joannis Chryſoſtomi Liturgias aliquot ſæculis antecederet. De ea quæ Marci dicitur, non minùs expeditum erat, ſcire eam in Alexandrina Diœceſi locum habuiſſe antiquitus, quod originis Apoſtolicæ certiſſimum argumentum fuit. Sed abiit Balſamon in alia omnia, nempe probavit Jacobi & Marci Liturgias, non eſſe in ſacrarum Scripturarum Canone: neminem verò huc uſque ſcimus adeò deſipuiſſe, ut tale quid exiſtimaret. Nam ſi præſcripta in aliquo libro qui Scripturæ autoritatem haberet, Euchariſtiæ celebrandæ forma reperiretur, eam ſequi neceſſe foret, neque variæ fuiſſent, jam à primis Eccleſiæ ſæculis, ſacrorum Officiorum formulæ & orationes, quarum tamen diſcrimine, nunquam unitas Eccleſiæ, vel leviter turbata eſt. Falſa igitur & inanis illa ratio eſt, quæ non modò Marci & Jacobi Liturgias, ſed Baſilii & Chryſoſtomi non minùs everteret, ſi valeret. Quid enim, an ante Baſilium & Chryſoſtomum Liturgia non erat? Quo etiam jure legem illi ſacrorum reliquis Eccleſiis, quæ ad ſe non attinebant conſtituiſſent, cùm de duabus illis quas ſolas Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ exemplo uſurpari debere contendit, neque Canon ullus extet, neque perpetuus aliarum

Quid de eo ſentiendum.

de illis ad altaria ſolis adhibendis, conſenſus reperiatur. At quamvis iniquus præ cæteris erga Latinos fuerit Balſamon, nunquam tamen eo uſque provectus eſt, ut eos abſque divino ſacrificio eſſe dixerit, quia Baſilii vel Chryſoſtomi Liturgiis non utebantur.

Conſtantinopolitanorum Patriarcharum ad abolendos aliarum Eccleſiarum ritus jus nullum.

XVI. Nihil verò magis contra majorum exempla, aut Leges Eccleſiaſticas, quam tyrannis illa Conſtantinopolitanorum Patriarcharum, qui quidquid ubique diſciplinæ veteris fuit, in ritibus longo multorum ſæculorum uſu confirmatis, abolitum voluerunt, ut ſui reciperentur: quæ quidem lex nulla unquam fuit, ſed ſummum jus, vel ſumma potiùs recentiorum Patriarcharum injuria. Eamdem vim ſibi factam ſæpe Orientales ipſi queſti ſunt, ſi quando, ut ſæpius in Miſſionibus accidit, homines in antiquitate Eccleſiaſtica parum verſati, ritus illorum Latinis commutandos cenſuerunt, eâdem dignitatis Romanæ ſedis ratione: quæ ſi valeret aliquatenus, ad veteris, non ad novæ Romæ diſciplinam imitandam compelleret. Illud igitur ſolùm docet nos in ſua ad Marcum reſponſione Balſamon, extitiſſe ſuo ſæculo Eccleſias, in quibus Jacobi, Marcique Liturgiæ ad Sacramentum Euchariſtiæ celebrandum adhiberentur, quod aliunde vix diſcere licebat, tanta fuit autorum, qui de Orientis rebus ſcripſerunt olim, imperitia aut indiligentia: nam à Græcis, quàm pauca hoc in genere exſpectanda ſint, docet, hominis inter eos doctiſſimi Balſamonis exemplum.

Origines Liturgiarum Alexandrinarum obſcuriſſimæ.

XVII. Quæ verò ulteriùs ſcire intererat, ut Liturgiarum Copticarum origines teneremus, ita obſcura huc uſque fuerunt, ut conjecturis tantùm, non certis probationibus, ex autorum vel Manuſcriptorum librorum teſtimonio petitis, quæſtioni non ad ſolam eruditionem, ſed ad fontes traditionis aperiendos neceſſariæ, lux aliqua poſſet accedere. Nam quod Arabica Græcis vetuſtiora Scaliger exiſtimavit, perſpicuè falſum eſt, cùm ex Copticis exemplaribus verſio Arabica facta ſit: illa verò tot voces Græcas, tot formulas eâdem linguâ conceptas habeant, ut vetuſtior eorum origo quærenda ſit. Cùm verò huc uſque tam multi in Critica præſertim Eccleſiaſtica ſe exercuerint, & quotidie exerceant, nemo, quod ſciam, de Copticarum Liturgiis ita judicavit, ut ejus judicio videatur adquieſcendum. Græcam originem, omnes agnoſcunt, & id in promtu erat: ſed communem ut reliquis ſacra-

mentalibus Officiis originem illas habere exiſtimaverunt, ita ut præcipuæ orationes, illæ præſertim quæ auguſtiorem ſacri miniſterii partem conſtituunt, quam Canonem appellamus, ſcilicet à Præfatione, & *Surſum corda*, uſque ad communionem, minùs varietatis haberent, atque ad primævum Apoſtolicæ traditionis exemplar ſcriptæ forent, in aliis majorem ſibi qui Liturgias ſcripſerant libertatem ſumſiſſent. Neque abſurda ſanè hæc opinio cenſenda eſt, omnes enim preces & cæremoniæ ad primævum illud caput Apoſtolicæ traditionis referuntur, à quo, ſi vel leviter recedunt, nunquam ab Eccleſia probatæ reperiuntur.

XVIII. Verùm propiùs quærenda erat origo Liturgiarum Ægyptiacarum, eratque quodammodo ſub eruditorum oculis, & eam agnoſcere facilè quiſque potuiſſet, niſi Critici omnia conturbaſſent. Dum enim de Græcis quæ ſuperſunt Liturgiis nimiùm præcipitanter judicaverunt, neque vel unicam à tetra cenſura immunem reliquerunt, proſtrata eſt apud omnes illarum autoritas, adeo ut nulla, quam inter ſpuria & ſuppoſititia ſcripta non rejecerint, relicta ſit. Nempe quam in expendendis antiquorum autorum operibus regulam commode & ſapienter adhibere Theologi ſolent, ut ex notis temporum & aliis non obſcuris indiciis, doctrinæ ſimilitudine, morum, locorum, & aliarum rerum comparatione ſtatuatur, an cui attribuantur conveniant, de νοθείᾳ aut αὐθεντίᾳ judicatur, eam ad Officia ſacra temere omnino adhibuerunt, quorum alia omnino, ac privatorum ſcriptorum ratio eſt. Nam ex quorumdam nominum in Diptychis additione, ex vocibus quas poſteriorum Conciliorum decreta ſanxerunt, & aliis notis quæ ſuppoſitionis & corruptelæ argumenta Criticis firmiſſima judicata ſunt, contrarium omnino efficitur. Hinc ſcilicet manifeſtò demonſtratur Liturgias illas in quotidiano Eccleſiarum miniſterio uſurpatas fuiſſe, quo major omnino, quam ex autoris cujuſcumque dignitate illis comparatur autoritas. Sed hæc atque alia maximi momenti argumenta, quæ Græcis vetuſtiſſimis Officiis & antiquitatem & publici quodammodo monumenti vim & robur conciliant, non ſatis animadverſa occaſionem omnibus propè Criticis dederunt, omnes nullâ propè exceptâ, Liturgias inter ſuppoſititia, vel ſaltem νενοθευμένα ſcripta rejiciendi.

Critici plerique de illis perperam conjectaverunt.

XIX. Inter illas quæ tali cenſura confixæ ſunt, non poſtre-

Quid de Græca

Liturgia Marci cenſuerint.

ma fuit ea quæ Marci appellatur, Græcè primùm & Latinè edita Lutetiæ anno MDLXXXIII. à Joanne à S. Andrea Canonico Eccleſiæ Pariſienſis. Exemplum quo ad editionem uſus eſt, habuerat ab eruditiſſimo Cardinali Guillelmo Sirleto, qui illud deſcribi curaverat, ex Codice reperto in B. Mariæ Οδηγητρίας quæ vulgò dicitur *de lo patire*, antiquiſſimo in Calabria Monachorum S. Baſilii Monaſterio. Eumdem ipſum codicem bonæ notæ & integrum, cùm Romæ eſſemus anno MDCCI. vidimus, & percurrimus, in Domo Religioſorum ejuſdem Ordinis, ad quam cum multis aliis venerandæ antiquitatis codicibus tranſlatum eſt è Calabria, atque ita ab interitu vindicatum. Nihil huic codici deeſſe, quantùm obſervare potuimus, imò integerrimum eſſe judicavimus, quamvis lacunis aliquot prima editio deformata ſit, ex eorum qui deſcripſerunt levi hallucinatione: niſi potiùs interpretis ipſius error fuerit, dum dimidiatas ſententias, ut fieri ſolet in ejus generis libris, quia formularum notiſſimarum initia tantùm ſcribebantur, lacunas eſſe exiſtimavit. Nec temere Cardinalis Sirletus, *Hierurgiam illam eſſe, quam à Beato Marco traditam Alexandrina Eccleſia ſervaſſet* judicavit, cùm illæ ipſæ tres quæ Copticè & Arabicè ſunt in quotidiano uſu apud Ægyptios, ab ea maximam partem expreſſæ ſint: & Græca tam certis ſignis ad Ægyptiacam Eccleſiam referatur, ut ad alteram pertinere non potuerit. Audiamus tamen Criticos: falſa Liturgia illa eſt, planèque ſuppoſititia, quia multa habet quæ Marci Evangeliſtæ ſæculo convenire non poſſunt. Ομόουσιον, Θεοτόκον, ſanctorum, qui non niſi poſt annos complures vixerunt, nomina, Monachorum, Patriarcharum, & alios generis hujus titulos. At hæc omnia, ſi non ad D. Marci ætatem pertinere cenſenda ſunt, ad fundatam ejus prædicatione & martyrio Alexandrinam Eccleſiam referri manifeſtum erat, atque adeo traditionis ejuſdem Eccleſiæ, quæ una ex quatuor Patriarchalibus eſt, inſigne monumentum agnoſcere in ea debuiſſent homines perſpicaciſſimi. Rivetum nemo mirabitur cujus *Criticus ſacer*, vix pagellam unam habet intactam ab eruditorum ſibilo; ut neque quoſdam Septentrionalium Scholarum eruditos, qui cùm vix editorum librorum notitiam, præterquam ex nundinarum catalogis haberent, & manuſcriptos Codices nullos vidiſſent, de noviter publicatis vix poſt decennium audiviſſent, ex Centuriis Magdeburgenſibus, Rivetoque præſertim, Cooko aut ſimilibus

cenſores autorum Eccleſiaſticorum ſe conſtituunt, & ineptiſſimis judiciis animos juvenum, qui ab eorum admiratoribus eadem audiunt, facilè præoccupant. Unde qui Reformatorum audaciam longè prætergreſſus eſt Arianus Sandius, in caſſo illo ſuo *Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ nucleo*, maximum quiddam reperiſſe ſe arbitratus eſt, dum Marci Apoſtoli Liturgiæ autorem, non Evangeliſtam, ſed præſtigiatorem, de quo Irenæus & Epiphanius loquuntur, judicavit. Neque ſanè eſt cur ad hæc monſtra opinionum ſtupeant, in quas facili negocio devolvuntur, qui traditionem contemnunt. Sed Catholicos Theologos, non Sandium quidem, at Rivetum exſcripſiſſe permirum videtur. Tota enim eorum χρῆσις Rivetiana eſt, cui ex propriis opinionibus, à diverſis autoribus, alia vix meliora paſſim addita videmus.

XX. Omnium tamen quæ extant, vix ulla plures antiquitatis notas habet, quod ut olim conjecturis maximè probabilibus, ita nunc certis argumentis demonſtrari poſſe exiſtimamus. Nam futilitas judiciorum illorum quæ mox retulimus ſatis patet, cùm codex Baſilianus ex quo deſcripta eſt, ſeptingentorum ſaltem annorum vetuſtatem habeat, atque ex illis magnæ Græciæ Bibliothecis Monaſticis prodierit, in quibus optimorum librorum copia fuit: fingendi verò aut ſubjiciendi tanquam veros, tales codices, nulla ratio. De ſuppoſitionis etiam fine, dici quoque illud veteris illius Prætoris poteſt, *cui bono*, aut quo fraudis fructus pervenerit. Nullius novi dogmatis veſtigium in illa occurrit: ritus qui in aliis Eccleſiis non uſurparetur, nullus: imo paulo quàm ſcriptus eſt codex, adeo ignota erat etiam inter Græcos ipſos Marci Liturgia, ut Balſamon eam vix cognoverit. Autores Orthodoxi Poſſevinus, Bellarminus, & tot Critici nuperi ſpuriam, ſuppoſitamque Liturgiam illam Marci eſſe cenſuerunt: aut ſi illam commendare aliqui tentaverunt, ut Leo Allatius, eam quæ S. Jacobi dicitur, iis rationibus pugnaverunt, quæ tam frivolæ deprehenduntur, ut de illis penitus ſiluiſſe præſtitiſſet. Sirletus & Perronius Cardinales rectiùs omnino ſtatuerunt, ille quidem venerandum eſſe antiquitatis monumentum: hic verò formam ſacrorum rituum qui Alexandrinæ Eccleſiæ proprii fuerant, eâdem Liturgia contineri acutè vidit, quæ conjectura quantivis pretii, quaſi nullius momenti foret, à maxima Criticorum parte neglecta eſt.

Marci Liturgia plurimas antiquitatis notas habet.

Veriſſimam autem illam eſſe certis jam argumentis demonſtrabimus.

Propria fuit Liturgia Eccleſiæ Alexandrinæ.

XXI. Huc uſque ſcilicet, nemo Græcam illam Marci Liturgiam cum Ægyptiacis comparavit, quas tamen ab altera originem habuiſſe erat manifeſtum. Nam cùm Arabicam verſionem, quam ſolam Maronita, quo interprete Velſerus uſus eſt, ſecutus ſit, Græcis exemplaribus vetuſtiorem judicavit Scaliger, erravit vehementer; neque opinor Græcam editionem viderat, etſi ante aliquot annos editam. Attamen etiam abſque illius ſubſidio, perſpicere quiſque poterat, Arabicam verſionem primarii exemplaris rationem habere non poſſe, cùm ex Ægyptiaco codice foret expreſſa. Is igitur erat componendus cum Græco, qua ex comparatione ſtatim agnitum fuiſſet, in illo, non textum, ut vocant, originalem, ſed verſionem contineri. De illo verò ne verbum quidem Scaliger fecit, nec Maronita interpres, quibus ſi vitio eſſe non debuit linguæ Ægyptiacæ ignorantia, at judicium ex verſione ſæpe non bona, tam præceps ferre minùs debuerant. Quiſquis enim etſi linguæ ignarus, ex ſola literarum, quæ majorem partem Græcæ ſunt, inſpectione rem pertentaſſet, ex magna Græcarum vocum copia, Græcam originem intellexiſſet. Nam Ægyptiacas in Græcam nullas migraviſſe ſcimus, Græcas in Ægyptiacam linguam permultas.

Primævum aliarum Copticarum exemplar.

XXII. Ea igitur prima ratio dudum nos in eam ſententiam induxerat, quæ Liturgiam Marci nomine publicatam, aut trium Ægyptiacarum primævum exemplar eſſe, aut earum ſaltem alicujus, exiſtimaremus. Nam cùm, ut alibi fuſiùs explicatum eſt, Officium Liturgicum, quod *Anaphora* vulgò ab Orientalibus, voce Græca appellatur, contineat partes duas; unam quæ à præparatione altaris incipit; deſinitque in pacis oſculo: alteram à pacis oſculo uſque ad finem, in Græca Marci Liturgia, prior illa pars ſatis integra eſt; Quamvis enim non accuratè omnino, neque iiſdem verbis & orationibus, eam repræſentet ſimile officium, quod in Copticis omnibus exemplaribus, ei Liturgiæ quæ Baſilii nomen habet, præmittitur; idem tamen, quantùm ad ſententias, orationumque & rituum diſpoſitionem eſſe, facilè agnoſcitur. Supererat pars ſecunda in qua major omnino Marci, & Baſilii Liturgiarum diverſitas. Eſt quidem non in illis modò, ſed in omnibus antiquis aliis cujuſcumque linguæ, idem ordo, orationes in

eamdem ſententiam convenientes, ritus ſimiles, ſed inſignis ex verborum varietate diverſitas. Eo igitur conjectura ducebat, ut de illis, idem ac de reliquis Orientalibus judicium ferretur, eas ſcilicet quamvis non ex certo aliquo codice Græco expreſſæ forent, ad ſimplicem quamdam & principem ſacrificii offerendi legem, quæ omnibus Eccleſiis communis foret, fuiſſe conſtitutas. Ut enim ita factum eſſe circa Liturgias Syras multiplices, vix poteſt dubitari, ita de tribus Ægyptiacis ut judicaretur, proximum erat. Omnia quippe Sacramentorum officia, etiam in ritu magis diverſo, qualis eſt Occidentalis, iſque non unus, convenire certum eſt, in omnibus illis partibus, quæ eſſentiales cenſeri debent. Inter Officia verò diverſa obſervari orationum aliquam diſſimilitudinem, eò faciliùs accidit, quòd ut ex Baſilio notavimus, à SS. Patribus ſcripto tradita non fuerant. Itaque in ſatis prolixa precum, & formularum ſerie, quædam ſtrictiùs, quædam fuſiùs exprimi, cùm ſententia ſemper eſſet eadem, mirum non erat. Ne tamen ſucceſſu temporum tot Liturgiæ ſcriberentur, quot Epiſcopis placuiſſet, cùm in unam ſententiam omnes Eccleſiæ convenirent, in ſingulis, quæ magis inſignes eſſent, Patriarchalibus præſertim, ſacrorum formulæ conſtitutæ ſunt, à quibus recedere non liceret, quæ indubitata diverſarum Liturgiarum origo eſt. Cùmque uſu conſecratæ aliquando forent in Eccleſiis orationes nonnullæ, quas aboleri ſine plebis aliqua perturbatione Epiſcopi non poſſe judicabant, relictæ ſunt & ſcriptis conſignatæ, ut quibuſdam diebus uſurparentur.

XXIII. Ex communi igitur illo ſacrarum orationum theſauro depromtæ ſunt omnes propè illæ, quas in variis quâcumque linguâ ſcriptis Liturgiis reperimus; vix enim ulla eſt quæ vel in Conſtitutionibus Apoſtolicis, vel in Baſilii, Chryſoſtomi, aut antiquioribus Jacobi & Marci Liturgiis non exſtet, aut iiſdem verbis aut eâdem ſaltem ſententiâ. Magnum toto Oriente Baſilii nomen, magnum Chryſoſtomi: utriuſque ampliſſima dignitas: major tamen omnino Eccleſiarum quæ talibus orationibus utebantur, ad eas ubique commendandas autoritas, ut Hieroſolymitanæ quæ Jacobum, Alexandrinæ quæ Marcum primos Epiſcopos habuerant. Abſque ulla igitur falſitatis aut corruptelæ nota, potuerunt Alexandrini Epiſcopi, poſtquam Liturgiæ ſcribi cœperunt,

Omnes Liturgiæ ex primæva communi forma in Eccleſiis recepta ordinatæ fuerunt.

communem formulam, ut eſt Græca illa reperta in Codice S. Mariæ Οδηγητρίας apud Calabros, quæ uſu Eccleſiæ ſuæ firmata erat, Marci Liturgiam appellare.

Marci Liturgiæ partes duæ, prima quæ generale Officium continet.

XXIV. Illius prima pars, ut mox dicebamus, commune Officium uſque ad oſculum pacis & Præfationem continet, ab illo quod in Baſilii Coptica præſcribitur, non multùm diſſimile. Quæ enim in Græco exemplari lacunæ videntur, & idcirco aſteriſcis aliquando ab editore diſtincta ſunt, nihil aliud ſignificant, quàm orationes aut formulas notiſſimas, quas ſcire deberent omnes memoriter, & illas idcirco, integras apponere non videbatur neceſſarium; atque idem in codicibus quibuſcumque præter Græcos, Syriacis, Ægyptiacis, Æthiopicis, Arabicis, Armenicis obſervatur. Nihil in prima parte videmus, quod ad Baſilianam Græcam magis, quàm ad alias ullas accedat: ſed omnia conveniunt cum ea Marci.

Secunda pars Officium proprium continet.

XXV. Secunda pars, ſcilicet quæ incipit à pacis oſculo uſque ad Liturgiæ finem, non eſt eadem, neque convenit, niſi ea quam diximus generali conformitate rituum & ſententiarum, cum prima & præcipua Coptica, quæ eſt Baſilii. Ex ea igitur ratione illam, qualis Græcè edita eſt, non eſſe Canonem, ut uno verbo vocare poſſumus, communem veteris Alexandrini ritus intelligimus, ſed ſingularem, cui prima Officii pars in codice manuſcripto adjuncta fuerit, ut diſciplina ferebat, quando ad ſynaxes Chriſtiani Ægyptii eâ utebantur. Fieri etiam facilè potuit ut ex magno illo Eccleſiarum numero quæ Alexandrino Patriarchæ ſuberant, nonnullæ eadem frequentiùs uterentur, quamvis major earum pars Baſilianâ, quæ in Codicibus Ægyptiacis prima eſt, uti ſoleret, ſaltem à captâ à Muhamedanis Ægypto. Ita enim rem ſe habere demonſtrat Æthiopum, qui à Coptitarum Patriarchis omnia ſacrorum inſtituta, ſimul cum hæreſi Jacobitica acceperunt, diſciplina. Canon enim Generalis Æthiopum qui communem Liturgiæ formam continet, Baſilianæ Liturgiæ Copticæ, quædam liberior verſio eſt.

Similis omnino eſt illa pars Liturgiæ Copticæ Cyrilli.

XXVI. Attamen Græco exemplari cum Copticis collato, deprehendimus Græcam Marci, & Copticam Cyrilli, quæ ordine tertia eſt, eſſe omnino ſimiles, neque enim verborum & aliquot ſententiarum differentia levis, tanti eſt, ut in Græcis fons & origo alterius non agnoſcatur. Ita non caret fundamento, quod Abulbircat Liturgias numerans, & de illa Marci

Marci verba faciens, quam tamen in Eccleſia ſua recipi negabat, adjecit quoſdam exiſtimare, eam à Cyrillina non eſſe diverſam, ſed ex ea interpolatam. Si Græca exemplaria conſulere potuiſſet, nulla ambiguitas ſupererat. Sed eorum qui Arabicè ſcripſerunt, qui leviter ſaltem, Græcè ſciverit exiſtimamus fuiſſe neminem. Nam lingua vulgaris eſſe ſtatim deſierat, neque ubi ejus uſus in ſacris Officiis, præter quàm apud Orthodoxos ſubſtiterit, conjectando aſſequi poſſumus, quamvis alicubi ſuperfuiſſe videatur.

XXVII. Illius conjecturæ certiſſimum argumentum, quod etſi omnia alia deeſſent ſufficeret, Codex Bibliothecæ Regiæ ſingularis nobis ſubminiſtravit, cujus etiam ope primarium exemplar Liturgiarum Ægyptiacarum agnoſcimus. Is Codex notatus n°. 3023. ex illorum numero eſt, quos Joannes Michael Wanſlebius à viro ſummo, & cujus clariſſima ſemper erit inter literatos memoria, Joanne Baptiſta Colberto, cum mandatis Chriſtianiſſimi Regis in Orientem miſſus, ad Regiæ Bibliothecæ augmentum comparavit. Lacer eſt, deſuntque initio duo aut tria folia; unum in contextu; in reliquis optimæ notæ eſt, ſcriptuſque eleganti & perita manu. Continet autem Liturgias duas: primam S. Baſilii, cujus, ut ex fine diſcimus, titulus hic erat. Η θεία λειτουργία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν τοῦ θαυματουργοῦ Βασιλείου. *Divina Liturgia ſancti Patris noſtri Thaumaturgi Baſilii:* ſecundam ſancti Gregorii. Iſtius titulus initio ſimplex: Η θεία λειτουργία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου: in fine ὡ(?)ελομένη τῷ ἐν ἁγίοις πατρὶ ἡμῶν θεολόγῳ Γρηγορίῳ: ex qua epigraphe, Theologum eſſe intelligimus, cui hæc Liturgia tribuitur in eo exemplari, ut in Copticis omnibus: quæ traditio ab autoribus Ægyptiacis unanimi conſenſu accepta eſt.

XXVIII. Primam paginarum faciem occupat Græcus textus, charactere quem ſexcentorum & ampliùs annorum periti eſſe judicant, forma quæ à communi literarum Græcarum ductu paulum abit: nulla litera cum aliis connexa, ſed vocum compendia frequentiſſima ſunt, ita ut πατὴρ, πνεῦμα, & multa alia compendioſè ſcribantur. Sed ne illa compendia lectores morarentur, index vocum ita ſcriptarum ad finem adjunctus eſt, unde forſan conjici poteſt, tunc ſcriptum fuiſſe codicem, cùm jam Græcæ linguæ ſcripturæque peritia vulgaris eſſe deſiviſſet, aut illis in locis, ubi uſus illius planè jam dudum deperditus foret.

Græcæ Ægyptiorum Liturgiæ ex Codice Regio deſcriptio.

XXIX. Alteram faciem columnatim diſpoſita, tenet verſio Græci textus Arabica, alia prorſus ab ea quam Coptici Codices repræſentant: ſæpe non melior, & quam non ſine magno labore interpretum factam fuiſſe manifeſtum eſt, ab hominibus Græca mediocriter intelligentibus, ſed ex uſu quotidiano, precum quas Sacerdotes & Epiſcopi memoriter tenebant, ſententiam ſatis feliciter aſſecutis. Ex authentico igitur illo Græco, verſio Arabica quam Codex Regius habet: ex Coptica verſione, facta eſt altera illa Arabica. Ea porrò quamvis antiquiſſima ſit, & ab annis pluſquam ſexcentis rari fuerint inter Ægyptios Chriſtianos, qui vertere libros ex Coptica lingua poſſent, variat in multis ſecundùm exemplarium diverſitatem, nullo quidem ſententiæ detrimento, ſed ex ubertate linguæ Arabicæ. Nam cùm Codices plures conſuluerimus, ſatis magna diverſarum, non tam lectionum quam interpretationum copia colligi poteſt in Arabicis: at in Copticis alicujus momenti propè nulla: adeo ut ex illo ſolo argumento quamvis firmiora complura ſuppetant, error eorum revincatur, qui Arabica Græcis antiquiora, Scaligeri judicio nimiùm tribuentes exiſtimaverunt, cùm illa ipſa Copticis exemplaribus quæ ex Græcis expreſſa ſunt, longè ſint recentiora.

Continent illæ Liturgiæ ſacrificii formam quæ ante Muhamedana tempora in Ægypto obſervabatur.

XXX. Rem ſanè obſcuriſſimam, & à nemine explicatam Codex Regius in magna luce collocat. Exhibet quippe veterem ſacrificii formam, quæ in Eccleſia Alexandrina uſurpabatur, ante Arabum tyrannidem, cujus quidem formæ partes aliquas Marci Liturgia Græca ſubminiſtrabat, ſed ſupererat ingens difficultas. Ex hiſtoria ſcilicet Alexandrinorum Jacobitarum ſcripta per Severum Epiſcopum Aſchmoninenſem, non minùs quàm ex Eutychio, qui Orthodoxorum ſeu Melchitarum Patriarcha fuit nono ſæculo, intelligitur ſtatim à Concilio Calchedonenſi cùm maximis turbis agitaretur Eccleſia Alexandrina, Græcos, hoc eſt qui vel aliunde adveniſſent, vel Alexandrini cives forent, (nam in ea urbe obtinebat Græcæ linguæ uſus,) Concilii definitioni præter pauciſſimos adhæſiſſe: Coptitas ſive nativos Ægyptios, Dioſcoro ejuſque ſucceſſoribus, atque unius naturæ profeſſioni ut renunciarent, nunquam adduci potuiſſe. Unde odia tam longè proceſſerunt, ut ſtatim atque Arabes urbis mœnibus copias ſuas admoverunt, Coptitæ duce quodam, quem *Mocaucas* Arabici libri appellant, ſuo & Benjamini qui in Monaſteriis

latebat nomine, infidelibus libenter ſe ſubjecerint. Rediit Benjamin & ex Ducis Muhamedani præcepto, non modò plenam ſecuritatem, ſed in Chriſtianos omnes ſummam autoritatem obtinuit. Græcus Patriarcha, & qui eum agnoſcebant Græci omnes, pulſi, ita ut per annos nonaginta ſeptem Eccleſia Orthodoxa Epiſcopis caruerit: Sacerdotes Conſtantinopoli ordinabantur, aut Cæſareæ: publicæ ſynaxes nullæ erant. In Thebaide & Monaſteriis uſus Græcæ linguæ vix erat: & ab eo tempore in ſacris omnibus libris, Liturgiâ ſcilicet, Pſalmodia, Ordinationibus, Officio baptiſmali, imò in Diplomatibus Patriarchalibus omnia Ægyptiacè ſcripta reperiuntur, Græcè pauciſſima. Utramque linguam ante Muhamedanos uſurpatam fuiſſe negari non poteſt: ſed ab Imperii Muhamedanorum Ægyptii primo ſæculo, neque Jacobitas Græca lingua, neque Orthodoxos Coptica, uſos in Eccleſiis, invenire facile eſt. *Hiſt. Patr. Alex. p. 156. & ſeq.*

XXXI. Certum tamen eſt duplicem illam quam Codex Regius continet Liturgiam, Jacobitarum fuiſſe, non Orthodoxorum, ſi quidem in prima, Baſilii ſcilicet, leguntur in Confeſſione illa celeberrima, quæ pronunciatur ante perceptionem Euchariſtiæ, iſta verba de carne Chriſti. Ἔλαβεν αὐτὴν ἐκ τῆς ἁγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ ἐποίησεν αὐτὴν μίαν σὺν τῇ θεότητι αὐτοῦ, μὴ ἐν μίξει, μηδὲ ἐν φυρμῷ, μηδὲ ἐν ἀλλοιώσει. *Accepit eam ex ſancta Domina noſtra Deipara & ſemper Virgine Maria, & fecit eam unam cum divinitate ſua non per miſtionem, confuſionem, aut alterationem.* **Uſus linguæ Græcæ aliquibus in locis apud Coptitas ſervatus eſt.**

XXXII. Poſſent quidem verba iſta ad Orthodoxam ſententiam explicari: unde ſi quis in Jacobitarum libris minùs exercitatus eſt, de conjectura noſtra dubitabit, adeo pervaſit omnium prope Theologorum animos ſiniſtra de Jacobitis fama, quaſi Eutychianam hæreſin conſervent, aut Eutychen venerentur. At iſtum condemnant, & anathema in eum pronunciant, ejuſque hæreſin, ut Apollinariſtarum errori proximam, deteſtantur. Eapropter miſtionem, confuſionem & alterationem rejiciunt, idque non modo in multis, quæ in libris illorum exſtant, fidei Confeſſionibus, ſed in eâ quam Liturgiæ ante communionem Græcè, Copticè, & Arabicè jubent pronunciari. Imò quod magis mirandum videtur, *conſubſtantialem patri*, fatentur eſſe Chriſtum, *ſecundùm divinitatem; conſubſtantialem nobis ſecundùm humanitatem*; quibus verbis, cùm Leo Romanus Pontifex ſummam Orthodoxæ de **Verba Confeſſionis Jacobiticam ſectam ſignificant.** *Hiſt. Patr. Alex. p. 305. 361. 365. 471. 581.* *Leo Ep. ad Flavianum.*

Incarnatione fidei concluſerit, non idcirco tamen Orthodoxi ſunt, cùm in duarum naturarum profeſſione, Neſtorianam hæreſin contineri perperàm exiſtiment, & eo nomine Calchedonenſe Concilium ejuſque definitiones rejiciant. Quia igitur poſtremam iſtius Confeſſionis particulam, quæ licet Euchariſtiæ fidem reſpiciat, eam tamen quæ de Incarnationis myſterio eſt, explicat conceptis verbis, ut ad Monophyſitarum potiùs, quàm ad Orthodoxorum ſenſum referendam cenſeamus, duæ potiſſimum cauſæ ſunt. Prima, quod ἐποίησεν αὐτὴν μίαν, *fecit carnem aſſumtam unam* cum divinitate, manifeſtam habet unius naturæ enunciationem, neque alium ſenſum admittit, cùm ad ſignificandam unionem, ſalva proprietate utriuſque naturæ, ſive ſubſtantiæ, aliis omnino verbis Calchedone congregati Patres uſi fuerint, multaque alia, Græcæ linguæ ubertas ſubminiſtret. Secunda ratio ex Hiſtoriæ Patriarcharum Alexandrinorum Jacobitis autoribus ducitur. Nam ſæculo demum duodecimo additas dicunt partes illas ultimas Confeſſioni; nempe vocem *vivificam*: tum illa verba, *fecit illam unam cum divinitate abſque commiſſione, diviſione, aut alteratione*, & tamen Codex Regius ea ætate videtur antiquior. Sed quæ ad hanc orationem ſpectant exponuntur accuratiùs in commentario ad Liturgias.

Additio videtur antiquior quàm Hiſtorici Alexandrini tradiderint.

XXXIII. Illud ſolùm obſervabimus, ea quæ circa additionem factam Confeſſioni dicendæ ante communionem, referuntur ab Hiſtoricis Ægyptiis, contigiſſe in Monaſterio ſancti Macarii, ubi juxta antiquam, ut aiunt, conſuetudinem, ſed quæ Benjamini ætatem ſuperaſſe non videtur, novi Patriarchæ poſt ἐνθρονισμὸν Alexandriæ factum, ſolennem Liturgiam celebrare tenebantur. Ita docet hiſtoria, & confirmat Ebnaſſalus, autor magni inter Jacobitas nominis, qui de obſervandis circa Patriarcharum electionem & ordinationem, ſcripſit diligentiſſimè. Erant Monachi Macariani rituum ſuorum retinentiſſimi, ita ut cùm ab aliquot ſæculis mos invaluiſſet per totam Ægyptum, ut in ſynaxibus nonnulla Arabicè legerentur, nempe ſectiones ex Evangeliis, Epiſtolis, & Veteri Teſtamento, poſtquàm Copticè lectæ fuerant: in Monaſterio illo nihil unquam Arabicè lectum in Eccleſia. Cùm igitur nihil mutari, nihil addi diſciplinæ ſuæ ſinerent, fieri omnino potuit, ut quæ alibi in uſu erant, apud eos ignorarentur, atque ita nova ipſis forent, quæ vetuſtiſſima erant. Exemplum capi

poteſt in rebus apud nos vulgatiſſimis. Sunt Religioſæ familiæ quæ diverſos in Miſſa celebranda à communi Ordine in Eccleſia Romana recepto ritus habent, ut inter alios Cartuſiani & Dominicani, non quod inſtitutores quidquam mutaverint, ſed quòd eorum diſcipuli eum retinuerint, quem ab initio inſtitutæ familiæ ſuæ, obſervatum videbant. Sit in Hiſpania Toletanus aliquis Archiepiſcopus, aut etiam jubeat Romanus Pontifex, ut vel Toletanos veteres, quos Cardinalis Ximenius ab interitu & oblivione vindicavit, aut ipſum Romanum uſurpare eos jubeat, tuebuntur ſe majorum exemplo, & antiquitate, quam ſi cum utroque altero ritu comparetur, meram eſſe novitatem quiſque agnoſcit. Quanto magis igitur apud homines illiteratos, Græcorum librorum, & originum Eccleſiaſticarum imperitiſſimos, accidere potuit, ut quæ ſibi ignota eſſent, ſi ab eâ traditione, quam à Benjamino, qui primus ſub Muhamedanorum tyrannide res Eccleſiaſticas ordinavit, paulum deflecterent, ea rejicienda judicarent.

XXXIV. Quæ referuntur ab Hiſtoricis ſub Gabriele filio Tarich, qui ordinatus eſt an. J. C. MCXXXI. & ſub Joanne qui ordinatus eſt an. MCXLVII. contigerunt. Jam igitur & vox ζωοποιὸς & altera formula: *fecit illam unam cum divinitate ſua*, in uſu erant, quod etiam confirmare poteſt Regii codicis autoritas; nam aut antiquior eſt, aut ea circiter ætate ſcriptus. Addunt præterea, receptam fuiſſe in codices omnes formulam Confeſſionis, ita conceptam: Monachos tamen D. Macarii in ſua conſuetudine relictos fuiſſe. Codices vidimus iſtarum Liturgiarum multos, Regios quinque, Vaticanum, Florentinum, Colbertinum, qui fuit antea V. C. Claudii Hardy, præter eum quem habemus non valde antiquum, ſed emendatum: in illis omnibus nulla circa Confeſſionem diverſitas eſt: cùmque ex vetuſtioribus deſcripti ſint, per illos regredimur ad anteriora, & Græco codici æqualia tempora, vel etiam ſuperiora. Inde certò concludi poſſe exiſtimamus, Græcam, quam Codex Regius Arabicè interpretatam continet, vetus & primævum Liturgiæ Alexandrinæ exemplar eſſe, quod tamen à Monophyſitis, ſed eo ſolo quem deſignavimus loco interpolatum, priſtinam in relliquis formam ſervaverit. Nam quia ipſis verbis ſententia accommodari orthodoxa poteſt, ſi de unitate perſonæ accipiatur, non idcirco illa velut antiquitùs Liturgiæ inſerta debet exiſtimari. Nec laborandum

Quo tempore illam factam fuiſſe ſcribant.

Hiſt. Patr. Alex. p. 502. 526.

eſt inaniter, ut illam Confeſſionis formulam, ut in Codice Græco legitur primitus ſcriptam fuiſſe probare ſatagamus. Non ferebat id antiquiorum temporum ſimplicitas, in quibus nihil aliud dici ſolebat à Sacerdote, niſi *Corpus Chriſti:* & reſpondebatur, *Amen.* Illis tamen verbis tribus, Chriſtianos veteres, quidquid fuſiori oratione alibi explicatur intellexiſſe, demonſtrat Eccleſiarum omnium Orientalium diſciplina; ſecundùm quam in ipſo diſtribuendorum myſteriorum momento, non modò eadem forma ſervatur, ſed de omnibus propè fidei articulis exigitur confeſſio. Primò enim dici præcipiunt, *Unus Pater ſanctus, &c.* quæ ad Trinitatis fidem pertinent: & de veritate corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtia talis eſt confeſſio, ut etiam quæ ad Incarnationis myſterium ſpectant complectatur.

Conjectura de additione illa.

XXXV. Quæ autem ratio fuerit novæ iſtius diſciplinæ, ex hiſtoria quidem, aut actorum Eccleſiaſticorum monumentis non habemus, ſed ex conjectura, id certo conſilio factum fuiſſe intelligimus. Nempe turbata & per annos pluſquam ducentos agitata cùm fuiſſet Eccleſia Alexandrina per Monophyſitarum ſeditiones, quos cùm Marcianus & quidam alii Imperatores Orthodoxi, legibus & autoritate compeſcere vix potuiſſent, (Anaſtaſius enim, Leo & alii magnopere illis faverant, & inter bella civilia incrementum res eorum acceperant,) illos Muhamedani ſupra Orthodoxos extulerunt. Ita factum, ut à Calchedonenſis Concilii tempore, vix Eccleſia Alexandrina quieverit, miſtique erant cum Orthodoxis Monophyſitæ, quorum etiam plures erant, diverſæque factiones. Ab illis igitur qui Cathedram Alexandrinam, ut Dioſcori ſucceſſores & diſcipuli occupaverunt per ſcelus & ſeditionem; ſub Orthodoxis Imperatoribus; autoritate Tyrannica ſub Muhamedanis, inſtitutum videtur, ut per fuſiùs explicatam fidei Confeſſionem, quæ fieret in ipſa Euchariſtiæ diſtributione, dignoſcerentur Monophyſitæ genuini, non modò ab Orthodoxis, Calchedonenſis Concilii Decreta amplectentibus, verum & à diverſis aliis, quos nec ejuſdem Concilii deteſtatio, nec unius naturæ profeſſio, à puriorum illorum Monophyſitarum anathemate præſtabat immunes. Tales erant Acephali, Barſanufiani, Juliani Halicarnaſſei ſectatores, Semidalitæ, & quidam alii, quorum hiſtoria Patriarchalis meminit, quique dudum extincti ſunt, ſed non niſi poſt Muhamedana tempora.

XXXVI. Per annos prope centum, Orthodoxi non modò nullas Eccleſias habuerunt Alexandriæ, & in tota Ægypto; ſed ne Epiſcopos quidem, tantummodo Sacerdotes, qui magno ſuo periculo, ex Græcia ordinationem petebant. Adversùs eos tanta fuit Hæreticorum ſævitia, ut Epiſcopo cuidam Melchitæ ſive Orthodoxo digitos amputari per Arabes fecerint, ut ſacris miniſteriis inutilis foret, quod ipſorum hiſtorici, velut obſequium Deo præſtitum, in literas mittere non erubuerunt. In tanta igitur calamitate contigit ſæpius, Orthodoxos latenter ad Jacobitarum Eccleſias acceſſiſſe, ſatiùs ab illis Euchariſtiam accipere, quàm eâ prorſus carere exiſtimantes. Quid enim exſpectari potuiſſet à Chriſtianis ſervitute barbarica oppreſſis, & qui per annos multos, paſtorem legitimum non viderant. Sæpius id factum eſt, & fieri frequentiſſimè etiamnum in Oriente, à viris fide digniſſimis accepimus, ne dum Orthodoxam communionem quærunt inutiliter, Sacramentis prorſus careant. Multo magis irrepere ad ea ſuſcipienda poterant Acephali nonnulli, qui etiam Epiſcopos omnino nullos habebant, nec ordinationem Preſbyterorum, ut Orthodoxi, petere ex Græcia poterant. Illam igitur prolixiorem Confeſſionem, eâ quam expoſuimus causâ inſtitutam arbitramur, eo magis quòd illa ad Incarnationis fidem, potiùs quàm ad Euchariſtiæ, pertineat, de qua hæreſis nulla: nec leviſſima unquam à Schiſmatum initiis, aut inter Jacobitas, aut cum aliis extitit controverſia. Occurrunt in Græcis Euchologiis & Ritualibus orationes tempore communionis dicendæ, in quibus ad profitendam realem corporis ſanguiniſque Chriſti præſentiam nihil deſiderari poteſt, adeo ut in alterum ſenſum tranſduci ſimpliciſſima illarum verba nequeant. Non abſimiles leguntur in Syriaco Jacobiticarum Liturgiarum codice: ſed in utriſque, ultima illa particula, quæ unitatem naturæ ſignificat non occurrit: illam habet ſola Æthiopica Liturgia quæ ex Coptica tranſlata eſt, ita ut ejus verſio quodammodo haberi poſſit.

Facta videtur ad diſcernendos Jacobitas.

XXXVII. Erunt fortaſſis, qui vetuſtioris, ſimplicioriſque formulæ veſtigium agnoſci velint, in Liturgia Marci, qualis è Codice Calabro edita eſt: ibi enim ubi communionis diſtributio præſcribitur, legimus Sacerdotem ὅταν μεταδίδει τῷ κλήρῳ λέγει. Σῶμα ἅγιον, καὶ εἰς τὸ ποτήριον λέγει, Αἷμα τίμιον. *Cùm communionem dat Clero, dicere. Corpus ſanctum, & ad calicem*

De formula quæ eſt in Liturgia Marci.

ſanguis pretioſus, *&c.* Unde ſuſpicio naſcetur, illis qui in Rituali diſciplina Orientali minùs verſati ſunt, concluſam paucis his verbis Confeſſionem olim fuiſſe: nam eo ducit argumentum petitum à veteri diſciplina. Illud porrò neque affirmari certò, neque negari poteſt. Cùm enim Marci Græcam Liturgiam, multis argumentis conſtet vetuſtiorem eſſe Calchedonenſi Concilio, Orthodoxiſque olim propriam, caruiſſe illam verbis Confeſſioni adjectis, quæ Monophyſitarum errorem contineant, indubitatum eſt. Cùm tamen, ut obſervavimus, Marci Liturgia integra non ſit, quia quæ ex communi officio petenda ſunt, per initiales tantùm voces deſignantur; an poſtrema illa verba olim habuerit, ſciri non poteſt. Non habuiſſe, longe veriſimilius eſt: cum ex teſtimonio Marci Patriarchæ Balſamonem conſulentis, eam ab Orthodoxis uſurpatam fuiſſe conſtet, qui unius naturæ Confeſſionem admittere non poterant. Nihil igitur ex diverſitate hujus & aliarum Liturgiarum concludere licet. Porrò ſi quædam occurreret diverſitas, quæ eâ quam diximus ratione conciliari non poſſe videretur, major foret Regii, quàm alterius Codicis autoritas. Nam Romæ alterum vidimus, & Regio recentiorem agnovimus.

Liturgiæ ex Codice Regio veterem ritum Alexandrinum repræſentant.

XXXVIII. Cùm igitur ex dictis huc uſque confici exiſtimemus, Græcas Liturgias duas Regii Codicis, non modò Alexandrinum ritum continere, ſed eum quem Jacobiticæ Eccleſiæ ſecutæ ſunt, Copticique codicis exemplar primarium: illud etiam obſervandum eſt, quòd ad earum originem perſpiciendam eſt maximè neceſſarium. Nempe haberi in illis expreſſa, ut ita dicamus, lineamenta Alexandrini ritus veteris, ſicut in Jacobitarum & Melchitarum Syriacis, veterem Hieroſolymitanæ Liturgiæ formam à Jacobi traditione manantem: in Neſtorianis, ſingularem Meſopotamenarum Eccleſiarum diſciplinam, & in ultima, quæ Neſtorio tribuitur, certum indicium Conſtantinopolitanæ, quæ Joannis Chryſoſtomi titulo à poſteriori ætate ornata eſt. Nam veteres hæretici, ſi eos excipimus, qui Chriſtiani haberi vix poterant, non ut Reformatores quos ultima duo ſæcula protulerunt, omnem funditus diſciplinam evertendam arbitrabantur, ſed eam quæ ſuo tempore vigebat ſtudioſiſſimè conſervabant. Ita factum ut inter tot mala quibus Eccleſia conflictata eſt, ſteterit integra Sacramentorum celebrandorum forma, neque de ea immutanda, & ad purum, ſi ſuperis placet, verbum Dei reformanda quiſquam cogitaverit.

cogitaverit. Unde huc uſque eadem Jacobi Syra Liturgia, omnium quæ eâdem linguâ exſtant vetuſtiſſima, non modò à Melchitis ſeu Orthodoxis, ſed à Jacobitis ad altaria celebratur. Neque dubitare quiſquam poteſt, uſurpatam aliquando ab Alexandrinis Orthodoxis fuiſſe eam quæ Marci dicitur, cùm id perſpicuè teſtetur Marcus Alexandrinus eorum Patriarcha ad Theodorum Balſamonem ſcribens, licet dubitabundus, quia ſcilicet lapſu temporis, Græcanica Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ diſciplinâ Alexandriæ receptâ cùm foret, patrii ritus in aliquibus tantùm locis remanſerant. Cùm porrò certum ſit, illam non niſi ſerò admodum apud omnes Græcas Eccleſias ſolam obtinuiſſe, & Alexandrinam tali dignitate ſedem, quæ ſecundùm inter Patriarchales locum obtineret, habuiſſe ut alias, ritus ſuos ſingulares, veriſimile omnino ſit; nihil ſuperſit præterea in literarum monumentis, quòd ad eos, Græcâ illâ tam Codicis Regii, quàm alterâ Calabri, magis accedat: confirmetur quoque mille circiter annorum antiquitate ſtabilitus ritus Copticè Officia celebrantium Eccleſiarum conſuetudine non interruptâ: Græcas paſſim orationum formulas multas habeat Græcæ originis indices, quod in aliis linguis vix occurrit; nihil propius eſt, quàm ut illam Liturgiam antiquum eſſe Codicem Sacramentalem Eccleſiæ Alexandrinæ cenſeamus: nam reliquos omnes qui nobis noti ſunt, ad eam non pertinuiſſe, tam certò conſtat quàm quod maximè.

XXXIX. Illa igitur quæ prima occurrit in Regio codice Liturgia, ſi cum vulgari Coptitarum, quæ exſtat eadem in omnibus exemplaribus comparetur, reperitur eſſe planè ſimilis. Initia tamen aliquatenus differunt, quia Officium commune tribus Liturgiis Baſilii, Gregorii, & Cyrilli, habet adjunctas orationes diverſas quæ non ſimul dicuntur, ſed aſſignatæ ſunt diverſis feſtivitatibus. Deeſt aliquid initio codicis Regii ex Baſiliana; ſed quantum uno vel altero folio comprehendi poterat, primaque oratio integra, eſt τοῦ καταπετάσματος. Sequuntur orationes pro pace, ſeu τὰ Εἰρηνικά, quibus oratur pro variis rebus, & perſonis: tum aliquot ad oſculum pacis, ſtatimque Ἀρχὴ τῆς προσκομιδῆς, ſeu *Initium oblationis*, & ut in veteribus Ritualibus appellatur aliquando, *Illationis*, quia ſcilicet tunc infertur oblatio ad altare, incipitque *Anaphora* propriè dicta, quæ Canoni noſtro reſpondet. Unde ab ea parte, omnium quæ Copticè, Syriacè, aut Æthiopicè extant

Prima Græca Copticæ eſt omnino ſimilis.

Liturgiarum ducuntur initia. Cùm verò, Græcam & Copticam per partes inter ſe comparare non poſſimus commodè, idque in Commentario ad eaſdem, proprio ſuo loco fieri debeat, ut quantum in nobis fuit præſtare conati ſumus, quædam ſolummodo Græcæ ſingularia & ex quibus de illius uſu, & deſtinatione conjectura capi poſſit, obſervabimus.

Obſervata quædam ad illas Liturgias.

X L. In Oratione pro pace, memoria ſingularis fit Patriarchæ Alexandrini, cum hoc titulo. Εὐχὴ περὶ τοῦ Πάπα. *Oratio pro Papa.* Μνήσθητι κύριε τοῦ ἁγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου ἀρχιερέως ἡμῶν ἄββα ΔΔ. πάπα καὶ πατριάρχου τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας. *Memento, Domine, ſanctiſſimi & beatiſſimi Pontificis noſtri Abba N. Papæ & Patriarchæ magnæ urbis Alexandriæ.* Ex hac porrò memoriæ agendæ formula intelligitur, ritum codice expreſſum, eſſe Alexandrinæ Eccleſiæ proprium: nam in aliis Patriarchalibus Eccleſiis non ita appellaretur ejus Epiſcopus, quamvis *Papæ* titulus dudum illi tributus fuerit, non ex inſulſa illâ ratione quam affert Eutychius, quaſi Papa, *avum* ſignificet; ipſe verò cum ex dignitate ſua ſit Epiſcoporum pater, ab inferioris ordinis viris majori titulo deberet cohoneſtari. Nihil minus: ſed qui communis Epiſcopis erat, Romano Epiſcopo, & poſtmodum Alexandrino, ex quadam honoris prærogativa tributus eſt. Joannes à S. Andrea qui Græcam Marci Liturgiam publicavit, hæc ad Romanum Pontificem referenda arbitratus, incautis lectoribus fraudi fuit.

Solius Patriarchæ memoria.

XLI. Obſervabimus quoque in codice Regio ſolius Patriarchæ fieri memoriam, non Epiſcopi, ut in Græca Marci, & in Copticis pleriſque. Hinc non temere conjicere poſſumus, deſcriptum illum fuiſſe ex aliquo qui ad ipſius Eccleſiæ Patriarchalis uſum deſtinatus foret, qua ratione major ejuſdem cenſenda eſt autoritas.

Nullorum ſectæ Jacobiticæ ſanctorum.

XLII. In Diptychis, ubi Sanctorum nomina recitantur, vix ulla Coptica exemplaria ſunt, in quibus poſt præcipuos Eccleſiæ doctores non nominentur Dioſcorus, Severus, & alii Monophyſitarum heroës. Verùm in codice Regio nihil ſimile: ſolius Marci memoria eſt, ut in edita cum ejus nomine Liturgia. Vetuſtatis quæ ſchiſmatum primordia anteceſſerit indicium hoc eſſe qui pertendet, non facilè refelletur.

De principum commemoratione.

XLIII. Quod in iiſdem Diptychis, vel potiùs Catholica Oratione qua oratur pro omnibus, nominantur βασιλεῖς, &

παλάτιον, etiam paris vetuſtatis nota videbitur, atque ita judicaſſe Salmaſium ex Arabica verſione ſola quam viderat, docet ejus ad Joannem Dallæum Epiſtola, quæ eſt inter editas 32ª. Librum Copticum & Arabicum cujus teſtimonio uſus eſt, antiquiſſimum eſſe, & ſcriptum cùm Imperatores Chriſtiani adhuc Ægyptum obtinerent, ea ratione judicavit, quia inter preces alias, eſſet ſingularis una, pro Imperatoribus, & illis qui eſſent in Palatio. Rectè quidem ſi Græco exemplari adhæreamus, quod Officium continere, quale ſub Imperatoribus Chriſtianis celebrabatur, dubitari vix poteſt. At ex Arabica verſione idem conficere, abſurdum penitus fuit, cùm illius linguæ in Ægypto, ante quàm à Muhamedanis occuparetur, uſus foret nullus. Melius id ipſum ex Coptica agnoſci proclive fuit: ſed quamvis in ea lingua deſudaſſe Salmaſium ab ipſo ſciamus, cùm ſæpe multas hoc in genere παρεκβάσεις faciat, in locis non ſuis, in ea tamen Epiſtola quæ abnormem Confeſſionis illius celebris de Euchariſtia, expoſitionem continet, de Ægyptiacis ſilet. Ex Regio codice Græco quidquam determinari vix poteſt, circa Liturgiæ ipſius ætatem: nam etſi βασιλέων meminerit & Palatii, hæc ad Arabes tunc rerum dominos non minùs referri, quàm ad Chriſtianos Imperatores poſſunt. Neque ſi, ut in Gregoriana tam Græca, quàm Coptica, reperitur oratio *pro Regibus Chriſtum amantibus*, aut ut in Græcis rubricis ὑπὲρ φιλοχρίστου ἡμῶν βασιλέως, inde quidquam aliud concludi poteſt, niſi conſervatas eſſe antiquas formulas, etiam ſub Infidelibus dominis, pro quibus orandum eſſe, veteres Chriſtiani uno conſenſu docuerunt.

XLIV. Eſt magna hoc in genere Liturgiarum varietas: ſunt enim multo plures, quæ orationem pro regibus & principibus præſcribunt, nulla pietatis aut fidei facta mentione, ne ſcilicet pateret calumniandi locus. Occurrunt tamen aliæ quæ antiquo more ſervato orationes habent, *pro regibus fidelibus*, inter quas non poſtremo loco cenſenda eſt Neſtoriana, quæ vix unquam uſurpata fuiſſe videtur illis in regionibus, quas Chriſtiani cum imperio obtinerent. Ejecti enim ex Romanis provinciis, è Meſopotamia quam totam propè corruperant, tranſierunt ad Perſarum regnum, qui tunc patriæ religionis tenaciſſimi, Chriſtianos ſæpe graviſſimis perſecutionibus oppugnabant, quarum ſub Sapore præſertim, Socrates, Sozomenus, & alii autores Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ meminerunt,

Magna eo loco Liturgiarum varietas.

& de quibus Neſtoriani multa in vitis Catholicorum. Succeſſerunt ultimis Perſarum Regibus Muhamedani, ſub quibus non multo melior conditio Neſtorianorum fuit, niſi quòd fidem abnegare non compellebantur. Habuerunt poſt unum aut alterum ſæculum Eccleſias in India, apud Tartaros, & apud Sinas, quod ex variis autoribus fusè exponetur in Diſſertatione de ejuſdem ſectæ propagatione. Illis in regionibus, imperium penes Idololatras, aut non meliores barbaros erat, quales Turcæ, Mogoli, & aliæ gentes innumeræ, quæ communi Tartarorum appellatione ab autoribus Græcis, Latinis, Arabibus & Perſis deſignantur. Ubique tamen in Liturgiis ſuis, quas ſolâ Syriacâ linguâ celebrant, non orant niſi *pro regibus fidelibus*, hoc eſt Chriſtianis. Atque hæc exempla conjecturas quæ ex illis Diptychorum formulis ducuntur, prorſus evertunt.

Diverſæ orationes in eâdem Liturgia.

XLV. In reliquis omnibus ejuſdem Officii partibus, conſtat omnino ſibi Ægyptiacæ Eccleſiæ diſciplina, ut in Commentario ſeorſim explicatum eſt. Sunt autem ad oſculum pacis orationes diverſæ: una τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἀποστόλου καὶ ἀδελφοθέου Ἰακώβου, *ex divina Liturgia Jacobi Apoſtoli fratris Domini*: alia cum nomine D. Baſilii, quibus titulis, eas ex aliarum Eccleſiarum codicibus deſumptas eſſe manifeſtum eſt, quod originem antiquam diverſarum Liturgiarum, qualis ſuperiùs expoſita eſt, manifeſtè deſignat. Scilicet cùm primarum ſedium Epiſcopi preces publicas ordinarent, & in ſcriptis codicibus ad certam formam redigerent (idque quarto & quinto ſæculo factum videtur,) eas orationes ſelegerunt, quæ aliis in Eccleſiis, cum quibus erat perfecta ſacrorum & fidei communio, à majoribus acceptæ, & quotidiano uſu conſecratæ ſervabantur. Atque ex communi quodam illo Eccleſiæ Orientalis theſauro, eductæ ſunt preces propemodum omnes, quæ in Liturgiis Copticis, Syriacis & aliarum omnium linguarum leguntur, adeo ut paucæ omnino recentiores autores agnoſcant, niſi quòd ſæpe, præſertim in Syriacis, paraphraſes quaſdam liberiores in quibus linguæ ſuæ divitias uberiùs profundunt, reperimus. Ut tandem omnia quæ ad Græcas Alexandrinas Liturgias ſpectant complectamur, in prima quæ eſt Baſilii, annotatur oratio poſt *Pater noſter*, quæ Baſilio tribuitur. Ἄλλο μετὰ τὸ Πατὴρ ἡμῶν εἰς τὸν βασίλειον, hoc eſt, ut verſio Arabica exprimit, *ſancti Baſilii*. Sequuntur Orationes, *fractionis*, dicendæ

ſcilicet, cùm ante communionem, frangitur panis Eucharisticus. Eas præcedit benedictio, quæ cùm à Sacerdote pronuncietur, ſuper Clerum & populum, qui ut eam ſuſcipiant genua flectunt & caput inclinant, dicitur Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας: *Oratio capitis inclinationis*. Subjicitur alia hoc titulo. Ἄλλο παρ' αἰγυπτίοις ἀπὸ τῆς προηγιασμένων τοῦ ἀποστόλου Μάρκου. Mirum plane in Officio, quod ex certiſſimis indiciis Ægyptiacum eſſe conſtat, Ægyptiacorum rituum tanquam diverſorum extare memoriam. Qui ſit certus verborum illorum ſenſus non facilè percipitur: quæ veriſimiliora conjectando dici poſſunt, exponemus.

De Liturgia τῶν προηγιασμένων Sancti Marci.

XLVI. Duo ſtatim ſenſus occurrunt: primus & ſimpliciſſimus foret, quòd hæc Liturgia non ad uſum Eccleſiæ Alexandrinæ, quamvis ejus ritum exprimat, ſed ad alterius cujuſdam deſcripta fuerit. Exemplum familiare ſubjiciunt rituales libri noſtri, in quibus videmus certis orationibus notam adjunctam, quòd in Romana Eccleſia dicantur; quòd in Metropolitana, etſi ſub earumdem autoritate ſpirituali ſint Eccleſiæ, quibus ſingulares illi libri deſtinantur. Neque inanis prorſus hæc conjectura eſt; certior futura, ſi plures Coptitarum libros haberemus: aliquos, præſertim eorum, qui in Monaſteriis, ubi ritus antiquus maximè incorruptus erat, ſcripti fuiſſent. At nullos tales unquam vidimus. Nec minùs aberrabit à veroſimili, qui exiſtimet codicem Græco-Arabicum Regium deſcriptum fuiſſe pro Eccleſia Alexandrina, & Ægyptiorum nomine intelligi alias à Metropolitana Eccleſias. Id faciliùs probari poſſet: nam ſi alicujus Epiſcopalis Eccleſiæ aut privatæ, aut Monaſticæ uſui liber ſcriptus fuiſſet, in Diptychis, poſt nomen Patriarchæ Alexandrini, occurreret memoria Epiſcopi Diœceſani, ut in omnibus ferme codicibus, etiam ſi qui ad Monaſteria pertinuerint. Quamvis enim magna in Ægypto, & in Oriente fuerit ſemper Monaſtici Ordinis dignitas & autoritas, privilegia quibus ab Epiſcoporum poteſtate eximuntur, vix ulla ſunt. Sed hæ conjecturæ qualeſcumque ſint, etſi non planè indubitatæ ſufficiunt, cùm notæ Alexandrini ritus, in toto Officio tam certæ ſint, ut dubio locus non ſit.

Quandò ritus ille Alexandrinus uſurpatus ſit.

XLVII. Reliqua ad iſtius Codicis, quem ut fontem aliorum omnium agnoſcimus, illuſtrationem neceſſaria, per partes explicantur, in primo ad Liturgias Commentario; quando autem & quibus locis uſurpatus in Eccleſiis fuerit, affirmare

non poſſumus. Diximus alibi, ſtatim atque Arabes Ægyptum armis obtinuerunt omnem ferme linguæ Græcæ in ſacris uſum apud Alexandrinos intercidiſſe, quod adeo certum eſt, ut præter Regium codicem vix ullus ſimilis huc uſque repertus fuerit, imò vix autorem habemus qui vidiſſe teſtetur. In Alexandrina Eccleſia Jacobitica, à Benjamino ad hæc uſque tempora, perpetuus nec interruptus Copticæ linguæ, tam ad Liturgiam, quàm ad reliqua Sacramenta, & pſalmodiam uſus permanſit: Græcæ ne quidem veſtigium. Sed codicis Regii cùm talis ſit autoritas, cui refragari nemo queat, ex eo ſolo retentam eſſe in quibuſdam Eccleſiis Jacobiticis Græcam Liturgiam, certiſſimum videtur: & in maritimis nonnullis, faciliùs quàm in ſuperiori Provincia Græca lingua potuit conſervari, etiam in ſermone quotidiano. In ſacris verò, cum Melchitæ non aliam ad preces publicas & ſacramenta adhiberent, major quodammodo fuit illius retinendæ facilitas. Quæ forent Eccleſiæ quas Græcus Patriarcha obtineret, docet Notitia quam ex Nilo Doxapatrio dedit Leo Allatius; aliam ex Arabico, ſed parum accuratam Guillelmus Beveregius in Notis ad Canones. Cùm igitur ubique ab Orthodoxis Græcè ſacra celebrarentur, potuit idem in nonnullis locis apud Jacobitas fieri, qua de re divinari multa poſſunt, pauca rationibus & autoritatibus demonſtrari.

De Conſenſu l. 1. p. 168.

Regius Codex in Cypro repertus.

XLVIII. Regius Codex loci aut regionis nullam præfert notam: & quod Nicoſiæ repertus fuerit à Vanſlebio, qui coemendorum librorum cauſa in Orientem miſſus fuerat, ſuadere videretur, extitiſſe quaſdam in Cypro Eccleſias, quæ iſtis Liturgiis uſæ fuiſſent. Sed vis hujus argumenti debilior eſt, quàm ut ratio illius haberi poſſit, niſi firmiores aliùnde ſuppetant, quas huc uſque nullas comperimus. Libri ubique reperiuntur omnis generis, & in Oriente ubi dudum literæ florere deſierunt, ſæpe reperiuntur apud alicujus ſectæ homines, qui ad eam nullatenus pertineant, & quos ipſi poſſeſſores neſciunt. Sed fuiſſe in Cypro Eccleſias quæ Alexandrino Patriarchæ Jacobitæ ſubeſſent, à nullo, quod ſciamus, idoneo autore proditum eſt. Quæ olim Eccleſiis Cypriis privilegia Canones antiqui irrogaverant, eadem poſt ſchiſmata viguiſſe reperiuntur, ſervanturque illius primævæ libertatis teſtimonia, in Jacobitarum, Melchitarumque Collectionibus. In tota hiſtoriæ Patriarcharum Alexandrinorum ſerie, juris quod

erga Cyprios Epiſcopos uſurpaverint, nullum occurrit exemplum : ut & nullius cauſæ, in qua erga eos jus aliquando dixerint. Extant Notitiæ Græcæ & Arabicæ Melchitarum : Jacobitarum aliæ ; nulla Cyprum Alexandrinæ ſedi ſubjicit. Monendum tamen, repertos eſſe ea in inſula Maronitas : non Libaniticos illos dicimus qui non modò majores ſuos ab omni hæreſis Monothêliticæ ſuſpicione vindicare ſatagunt, ſed Catholicam fidem labantem ſolos in Antiocheno Patriarchatu propugnaſſe volunt, ſed ita ut doctiorem neminem ad ſententiam ſuam pertraxerint. Germaniſſimi illi erant Monothelitæ, quos tamen, non Willelmus Tyrius, non alii commendatiſſimi autores, Latini, Græci, Syri & Arabes, ſed ipſi Romani Pontifices, Maronitas appellaverunt. Erant illi in Cypro, extantque variæ circa illos Conſtitutiones Alexandri III. & aliorum, præter Nicoſienſes multas, poſtremæ Conciliorum editioni inſertas. Erant quoque Neſtoriani, & eorum libros aliquot vidimus, in Inſula ipſa non repertos, ut codex Liturgiarum Regius, ſed ſcriptos ante annos quadringentos. Vaſtato toties Oriente per Arabum bella civilia, aut per Tartaros ſub extremis Seljukidarum Sultanorum temporibus, fieri potuit ut multi Chriſtiani eo commigrarent, atque inter eos nonnulli, qui Patriarchæ Jacobitarum Alexandrino ſubjicerentur, & ſedes illic fixerint : nam ex Ægypto non difficilis erat in Inſulam trajectus. Id ſi factum eſt, quod æquè facile fuit, quàm Neſtorianorum & Maronitarum transfretatio, ad iſtos Jacobitas referenda eſt, hæc Nicoſiæ reperta Liturgia. Id verò à nobis conjectando tantùm dicitur, ut qui plures libros tractaverint, argumenta ad eam conjecturam evertendam, aut confirmandam poſſint conquirere. Nam alia interpretamenta nullo loco habenda ſunt.

XLIX. Supereſt ut moneamus, ex prima Coptitarum Liturgia, quæ Baſilii nomen præfert ſumta eſſe, quæ vir doctiſſimus Guillelmus Bonjour Auguſtinianus anno MDCXCIX. Romæ edidit hoc titulo. *In Monumenta Coptica, ſeu Ægyptiaca Bibliotheca Vaticana brevis exercitatio.* In ea Confeſſionem quæ ante communionem dici ſolet Copticè, Arabicè & Latinè dedit. Hoc exemplum conſulere poterunt linguarum periti, cùm typorum defectu, & ſtudiorum illorum neglectu, ne particulam quidem Liturgiarum ſuâ linguâ exhibere potuerimus. Verſionem dudum, antequam altera ederetur, abſolveramus,

De editione Confeſſionis Liturgicæ Copticè & Arabicè Romæ edita.

& inter utramque nulla eſt differentia : at in Oratione *Abſolutionis* , quam vir doctiſſimus , *communionis* ſeu *conſociationis* vertit , non audiendus eſt , ut notæ ad illam orationem noſtræ demonſtrant. Quod *Romæos Patres* , quorum in eadem memoria fit , Romanos eſſe exiſtimavit , unde veteris cum Eccleſia Romana communionis indicium agnoſcere ſibi viſus eſt ; abiit à vero longiſſimè , cùm , ut apud recentiores Græcos, ita apud Coptitas & Arabes *ρωμεος* & *Roum*, non Romanum hominem , aut Romam , ſed Græcum , Græciamque ſignificent. Occurrunt quoque alia de quibus ſuo loco monuimus ; quæ vir doctrinâ non magis quam modeſtiâ commendandus non obſervaverat ; neque enim id facilè poterat , cùm Romæ non tanta extet Orientalium librorum copia , præſertim Chriſtianorum , quantam collegiſſe licebat, ſi hæc ſtudia planè illic non jacerent. Sed in Vaticana Bibliotheca pauciſſimi ſunt , & ex Copticis præcipui Codices verſionis utriuſque Teſtamenti , Liturgiæ & Pontificalis liber , ex quo Athanaſius Kircherus quædam edidit Latinè , ſed non feliciter. Inde conjicere licuit , Liturgias illum , ſi ut pollicitus fuerat , Copticè & Latinè edidiſſet , futurum ut novo interprete opus haberent. Id ſanè præſtare poterat Guillelmus Bonjour , qui ex paucis libris , proprio marte linguam Copticam edidicit , illiuſque accuratam , & aliis quæ vel Arabicè vel Latinè prodierant præſtantiorem Grammaticam compoſuit , quam Romæ anno MDCCI. mihi legendam commiſit Clemens IX. Pontifex Maximus , & quam accuratiſſimam eſſe atque editione digniſſimam, facta ad ipſum Pontificem relatione , & ſcripto teſtatus ſum. Nam ea quam Prodromo Coptico Kircherus ſubjunxit imperfectiſſima eſt : aliæ ex Arabico interpretatæ, magis adhuc obſcuræ ſunt , non minùs quàm aliquot manuſcriptæ diverſorum autorum , quæ in Bibliothecis reperiuntur. Commune enim Orientalibus vitium eſt, ut methodum quâ præcepta Grammaticalia ſcribenda ſunt , prorſus ignorent. Reliqua quæ ad Liturgias Alexandrinas ſpectant, in Commentario ad primam Copticam , & in notis ad alias explicabuntur. Quia verò Liturgiæ , quarum verſionem novam damus , eâ linguâ ſcriptæ ſunt , de qua varia extant eruditorum judicia , quorum nonnulla ad illarum autoritatem labefactandam trahi poſſent , idcirco operæ pretium viſum eſt, brevem de illa lingua Diſſertationem ſubjungere.

DISSERTATIO

DISSERTATIO
DE LINGUA COPTICA.

Tres de lingua Coptica opiniones.

CUm frequentiſſima hujus linguæ in hoc opere mentio ſit, & ex ea converſæ ſint in Latinam, quas publicamus Liturgiæ, de illa obſervationes quaſdam adjicere viſum eſt, eo magis, ut exiſtimamus, utiles & neceſſarias, quòd Lectores minùs in Orientalium linguarum ſtudio verſati, quæ & qualis illa ſit ſcire vix poſſint, & ex quorumdam hominum judiciis, in quæ facilè trahi poſſunt, multa ſequantur, quæ monumentorum Eccleſiaſticorum, in quibus illuſtrandis laboravimus, autoritatem labefactent. Tres enim noſtra ætate extiterunt viri eruditione celebres, qui ſoli de ea lingua judicium tulerunt, omnes diverſiſſimum: cùm primus affirmaverit, veterem illam Ægyptiacam Pharaonicam linguam eſſe, per quam aditus ad intima veteris Ægyptiorum ſapientiæ penetralia aperiretur, præſertim ad Obeliſcorum inſcriptiones explicandas, & reliqua hujus generis myſteria. Alter formatam ex Liby-Ægyptiorum & Arab-Ægyptiorum colluvie barbaram linguam, non niſi poſt ſubactam ab Arabibus Ægyptum innotuiſſe, & quidem ſeriùs, nempe poſt Salaheddini & Yubidarum imperium. Tertius tandem fictitiam illam plane eſſe, qualis Zingarorum eſſe ſolet, nec multùm antiquam eſſe pertendit.

Prima, eſſe veterem Pharaonicam.

Primæ opinionis autor fuit Athanaſius Kircherus, qui cùm Romam veniſſet ex Germania, commendationeque viri Clariſſimi, & ad omnis generis ſtudia promovenda attentiſſimi Nicolai Peyreſcii, codices aliquot Copticos ab amicis accepiſſet, linguæ veteris Ægyptiacæ reſtitutionem pollicitus, *Prodromum Ægyptiacum* præmiſit, anno MDCXXXII. Romæ editum, in quo magnificè illam, ut veterem & Pharaonicam commendavit. Alterum opus edidit, anno MDCXLII. titulo *Lingua Ægyptiaca reſtituta*, quo continebantur Grammaticæ aliquot imperfectiſſimæ Arabicè ſcriptæ, cum interpretatione Latina, quam intelligere nemo potuit unquam; eo minùs quod tot mendis ſcateret textus Arabicus & Copticus, ut ex eo ſententia effici nulla poſſet. In Gloſſario ſeu *Scala*, ut vocant, plura longè peccaverunt Typographi & Interpretes,

adeo ut nullum inde ad Orientalium linguarum ſtudioſos fructum intra tot annos perveniſſe, mirari nemo debeat. In utroque, de lingua Coptica judicium autor interpoſuit, ſed varium & multiplex: nam in Prodromo, linguæ Copticæ laudes fuſiùs perſecutus, eam vetuſtiſſimam Ægyptiacam eſſe contendit, & Græcæ originem ab ea peti jubet. In altero opere ſententiam illam, ſuam ita moderatur, ut quid in animo habuerit non facilè perſpici queat: hæc autem ſunt illius verba. *Utrùm autem lingua Græca quoque, ab Ægyptiaca proceſſerit, meritò quiſpiam dubitare poſſet. Affirmativam, in Prodromo cap. 4. aſſerueram; verùm quotidianâ experientiâ inſtructior, tandem comperi, linguam Ægyptiacam ex matribus unam* αὐτογενῆ, *cum nulla aliâ affinitatem, quantùm quidem ex idiotiſmo, conjugatione, & inclinatione nominum colligere licuit, habere. Neque movere nos debent, vocabula* Ἑλληνισμὸν *redolentia, voceſque Græcanicæ paſſim in Lexico occurrentes. Non itaque verba mea in Prodromo Copto hoc ſenſu intelligi velim, quaſi aſſeverem linguam Græcam, ad Ægyptiam eâ ſe ratione habere, ut Chaldæa v. g. lingua ad Hebræam, aut Italica ad Latinam, ſicuti quidam opinati ſunt. Non enim ſentio Græcam ab Ægyptia originem ſuam immediatè traxiſſe, multo minùs Græcam linguam Ægyptiam corruptam dicendam arbitror.* Illud tamen tam perſpicuè ſignificaverat, ut aliter verba ejus accipi non poſſent: & in Oedipo ſui parum memor, idem ſæpe repoſuit, ubi ſcilicet ad Theologiam illam Ægyptiacam exponendam, occurrebat aliquis veterem linguam allegandi locus. Verùm cùm tota illa quæſtio majorem diſquiſitionem deſideret, eamque ſingulari Diſſertatione expoſuerimus, non omnia quæ à Kirchero dicta ſunt, ſed quæ ad inſtitutum noſtrum pertinent ſola, breviter explicabimus. Illud verò ad Liturgias quæ ex Ægyptiaca lingua tranſlatæ ſunt ſolùm ſpectat, ſcire quæ illa fuerit: nam ſi fictitia habenda eſt, ruit ſacrorum illorum monumentorum autoritas: ſi antiqua & Pharaonica eſt, cùm Græcis vocibus plena ſit, nomen aliud quiddam eidem imponendum eſt: ſi mixta ex Liby-Ægyptiorum & Arabum Barbarorum ſermone lingua cenſeri debet, nata ſub Yubidis principibus, hoc eſt undecimo & duodecimo ſæculo, fruſtra commendatur Liturgiarum quæ eâdem linguâ ſcriptæ ſunt antiquitas, quam illis ſæculis ſuperiorem contendimus.

Copititarum: no- Primùm igitur obſervandum eſt, fruſtra laboraſſe Kirche-

rum in deducenda vocis origine ab urbe *Coptos*, quaſi illa toti Ægypto, atque adeo ipſi linguæ nomen dederit. Coptitæ ab Arabibus ſolis vocantur *Kibt*; & in plurali aliter formato, *Akbat* Ægyptii Chriſtiani: & ita vulgo ſcribunt Muhamedani. At Chriſtiani Arabicè ſcribentes & loquentes, rarò Ægyptios, vocant *Kibt*, ſive Coptitas, verùm eo nomine Jacobitas, ad Melchitarum ſive Orthodoxorum differentiam, ſolent deſignare. Si Copticè loquuntur aut ſcribunt Ηαιγύπτιος, aut Νιγύπτιος, aut Ηαιρεμχημι vocant Ægypti incolas & indigenas: *Coptitas* nunquam eos nominant, quâ obſervatione nihil certius, cùm eam confirment Gloſſarium ab ipſo Kirchero editum, & alia inedita longè meliora. Inde patet vocem Coptitarum, ſeu *Kibt*, ut Arabicè effertur, à voce αἰγύπτιος formatam eſſe, non ab urbe Copto. *men ab urbe Copto non deducitur.*

Mira de illa urbe comminiſcitur Kircherus, neque tamen ullam autorum qui de ea fusè ſcripſerunt, notitiam videtur habuiſſe. Nota erat antiquis Geographis, Straboni, Ptolemæo & aliis, atque ab ea Coptites Nomus appellabatur. Plinius eam nominat, aitque eſſe *Indicarum Arabicarumque mercium Nilo proximum emporium*. Ad ea verba doctiſſimus editor, ſed in Orientalibus literis non exercitatus. *Ægyptus ipſa indigenis Kupti vocatur detritâ, ut apparet, ex vetere appellatione Ægyptus, primâ ſyllabâ. Hinc linguæ Copticæ nomen.* At Ægyptus vocatur ab indigenis Χημι, non *Kupti*, & ab Arabibus *Meſr*: & lingua, vocatur Coptica, quia Coptitarum, ſeu Ægyptiorum, quos Arabes, ut diximus, *Kibt* vocant eſt propria. Nomen iſtud à Copto urbe formatum eſſe, quidquid Kircherus dixerit, ſuſtineri non poteſt. Celebris erat illa urbs in Thebaide: longam de illius originibus, & antiquitatibus narrationem texunt Arabes, ut inter alios Makrizius, Kazuinius & alii, ſed fabulis inquinatiſſimam. Celebrabatur præſertim ſmaragdorum inſigni fodinâ, Plinio non ignotâ, quam accuratè deſcribit Ahmed filius Ayaz in opere Geographico, tamen ab illa linguam Ægyptiacam nomen accepiſſe, nemo ſcriptorum Arabum memoriæ prodidit. Hæc omnia quæ ex probatiſſimis autoribus didicimus, Kirchero ignota fuerunt, imò, quod ex Gloſſario à ſe publicato diſcere potuerat, alia omnino eſt orthographia vocis *Coptos*, quando urbem ſignificat, alia quando Coptitas, ſive Ægyptios. Nam urbs per literam Β. quæ Latino & Græco P. reſpondet, non ſcribitur, ſed per Φ, pro- *De urbe Copto.* *L. 5. c. 9.* *MS. Arab.*

Abulfeda Kazüini. Yacuthi. Geogr. Perſica, &c.

In Camus.

nunciaturque *Keſt*, ut legitur in Gloſſariis editis & manuſcriptis, & teſtatur Abulfeda, non minùs quàm reliqui Arabes Geographi, idque diſcrimen obſervatum eſt ab inſigni Lexicographo Firuzabadio. Celebris erat urbs Coptos, ſed multis aliis dignitate inferior, qua ratione, cur Ægypto toti nomen daret, cauſa nulla erat. Neque quod illic lingua Ægyptiaca conſervata diutiùs viguerit, quiſquam autor Chriſtianus, aut Muhamedanus ſcriptum reliquit, cùm iſtud de Oſiuta, Makrizius & Abulbircat teſtatum reliquerint. Inane igitur habendum eſt deductum ab urbe Copto, Copticæ linguæ etymon, quod nulla Muhamedanorum, aut Chriſtianorum Arabicè ſcribentium autoritate confirmatur.

Lingua Coptica à Græca non formata eſt, aut Græca ab altera.

Ipſa lingua, quòd Græcæ parens & origo ſit, abſurdior longè conjectura eſt, quam ipſe illius autor jactatam in Prodromo, retractavit. Nam cùm characteres Græcis, ſi aliquot excipiuntur, ſimiles habeat: nomina, figuraſque literarum à Græcis accepiſſe Coptitas manifeſtum eſt. Quòd voces Græcas multas Gloſſaria & libri Copticè ſcripti repræſentent, non alia ratio eſt, quàm quod in Copticam linguam ex Græca migraverint voces quàm plurimæ, præſertim uſus Eccleſiaſtici, cùm alios libros nullos ſupereſſe à multis ſæculis certiſſimum videatur. Nam quorum indicem in Ægyptiaca lingua reſtituta Kircherus inſeruit, fictitios illos eſſe, multa ſuadent, ſi non demonſtrant: cùm in tot inſignibus, librorumque Orientalium ditiſſimis Bibliothecis, ſimilis nullus huc uſque viſus fuerit; Gloſſaria ampliſſima in quibus librorum unde excerpta ſunt, tituli referuntur, iſtorum non meminerint.

Lingua Coptica matrix eſt, nec ab alia deducta, quamvis Græcas multas voces contineat.

Eſt porrò lingua Coptica ſive Ægyptiaca, ex earum genere quæ matrices vulgò appellantur, nullam enim cum Hebraica, & aliis quæ ab ea deductæ ſunt, aut reliquis habet affinitatem. Singularis omnino eſt verborum & nominum inflexio; voces nativæ, nec ab aliis linguis deductæ, ſi Græcas excipimus, quarum ingens ſanè migravit in illam numerus. Factum id, ex quotidiano cum Alexandrinis, apud quos Græca lingua vulgaris erat commercio, tum ex lectione Scripturarum ex Græco interpretatarum, ſed in quibus tamen intelligendis ſæpe Coptitas laboraſſe argumento certiſſimo demonſtratur. Nam inter Gloſſaria, quæ vulgò *Scalas* vocant, habentur nonnulla diverſi generis, ab eo quod Kircherus edidit, nec illa viderat. In illis non duplex tantùm, ut in iſto & vulgatis columna eſt,

quarum una voces Copticas, altera illarum Arabicam interpretationem contineat. Verùm columna triplex eſt, atque in primo laterculo Græcæ voces ſcribuntur: in ſecundo earum interpretatio Coptica: in tertio Arabica. Inde conſtat voces omnes quæ in libris Eccleſiaſticis leguntur, Græcas, ad Grammatices Copticæ formam inflexas, non niſi ſeriùs in linguam migraviſſe, cùm olim proprias haberet omnes, quæ in Officiis ſacris aut Scripturæ verſionibus reperiuntur, illis duntaxat exceptis, quæ cum religione Chriſtiana natæ & propagatæ, in veteri lingua Ægyptiaca locum habere non poterant.

Itaque in Coptica lingua reperiuntur aut voces ipſæ, quas Græcorum veterum libri nobis ſervaverunt, aut illarum non dubiæ origines. Nonnullas dedit Kircherus, ſed ut verum fateamur pauciſſimas, & plerumque falſas: certiores aliquot Salmaſius. De voce celebri in ſacra Scriptura, cognomine ſcilicet quo Joſephum Patriarcham Pharao honeſtavit, multa Kircherus, quaſi ψονθομφανηχ, quod in Septuaginta Interpretum verſione legitur, ſimplicem haberet in lingua Coptica ſignificationem. Nempe in Gloſſariis ubi multæ quæ in ſacris literis occurrunt voces referuntur, reperitur etiam iſta; ſed ut in Græcis libris, unde ſumta fuit legitur, totidem ſyllabis: expoſitio autem illius ex ea quæ olim uſurpabatur lingua, qualis in libris habetur, nulla ſuccurrit. Verùm ſervat antiquiſſimi ſermonis Ægyptii reliquias, neque dubitandum quin eadem ſit, quâ indigenæ, qui Græcè neſciebant, paſſim utebantur. *Ægyptiacæ linguæ veteris voces multæ in Coptica ſuperſunt.*

Ad vetera monumenta, Obeliſcorum, Pyramidum, Sphingum, & arcarum ſepulcralium explicanda, inutilis planè cenſenda eſt, neque magis abnormi Theologiæ veterum Ægyptiorum cognoſcendæ poteſt conducere. Periculum ſi dubitat quiſque; faciat in grandibus Ægyptiaci Oedipi tomis, in quibus quæcumque alicujus precii eſſe poſſunt, aliunde petita eſſe, ſtatim deprehenditur. In hoc genere Coptici libri nulli ſunt: in Arabicis quorum numerus infinitus eſt, fabularum ineptiſſimarum ſeges ampliſſima; at quod Hiſtoriæ veteri lucem afferat, vix quidquam reperias. Urbs nulla eſt cujus conditorem non nominent, Miſraimi filium, aut ex ejus ſtemmate: vetera ædificia, aut monumenta Joſepho Patriarchæ, Salomoni aut Alexandro autoribus tribuunt. Characteres quibus Obeliſci aut ferales arcæ, inſcribuntur, adeo Arabibus ignoti fuerunt, ut ne quidem literas eſſe intellexiſſe *Ad vetera monumenta interpretanda eſt inutilis.*

videantur. Alii, quales multi occurrunt in libris recentioribus, & quibus incantatus fuiſſe videtur Kircherus, ex eorum genere ſunt qui in figuris Taliſmanicis adhibentur, fictitii plerique & recentes, cum antiquiſſimi omnium ſint, qui gemmis aut laminis inſcribuntur, & illi ut plurimùm non veterum Ægyptiorum, ſed Baſilidianorum ſunt. In his Ἀβραξας ιαω, χνουβι, & alia ejus generis barbara nomina, ſuperſtitionem ſignificant Ægyptiacâ veteri longè recentiorem. Obeliſcos an rectè explicaverit Oedipus Ægyptiacus, neſcire nos fatemur ingenuè, quamvis admodum difficilè quiſquam in animum inducat, Conſtantiniani inſcriptionem, meliùs ab Kirchero interpretatam fuiſſe, quàm ab Hermapione quodam, cujus verſionem Græcè, hiſtoriæ ſuæ inſeruit Ammianus Marcellinus. Verùm ſi feliciùs Kirchero ſucceſſit, magna prorſus ei laus debetur, non Copticæ linguæ aut Arabicis ſcriptoribus, in quibus præſidium nanciſci nullum potuit, ut ſanè nullos appellat, præter Barachiam quemdam Abeneſi, Judæum, ut videtur, ſuperſtitioſum & indoctum, cujus apud nullum alicujus nominis autorem occurrit memoria.

L. 17. p. 161. Ed. Valeſ.

Voſſii judicium.

Quod autem Iſaac Voſſius vir doctiſſimus, cùm ab Orientalibus literis imparatus eſſet, de Coptica lingua judicium interpoſuit ſuum, parum famæ ſuæ conſuluit. Nam quod ex Liby-Arabum, aut Liby-Ægyptiorum colluvione natam ait illam eſſe, ab alio ſcribi non potuit, quàm qui Ægyptiacæ & Arabicæ æquè imperitus eſſet. In prima enim, ne particula quidem, aut ulla vox Arabica poteſt deprehendi; adeo ut cùm in Prodromo Kircherus voces ex aliis linguis quæſiviſſet, quæ Ægyptiacæ aliquam affinitatem præferrent, Arabicas quatuor admodum reperit, quarum nulla Arabica eſt, ſed omnes Græcæ ab Arabibus uſurpatæ. Verborum & nominum inflexio apud Coptitas, tantopere à Græca diuerſa eſt, ut Theotiſca vel quævis alia, non magis differant.

Libyes illi nulli fuerunt.

Liby-Ægyptii illi de quibus tam confidenter Voſſius loquitur, nulli unquam fuerunt. Quippe ſtatim ab Ægypto ſubacta, Arabes Muhamedani, uſque in extremas provincias penetraverunt, neque Ægyptiis indigenis, vel urbecula remanſit, quæ armis occupata non fuerit: multi ad Muhamedanam impietatem defecerunt; & inter Arabes cenſeri cœperunt. Soli Chriſtiani linguam cum avita religione ſervaverunt, magiſque in Thebaide remotioribuſque urbibus, & in Monaſte-

riis ſedes quæſiverunt. Illic non ab iſtis Liby-Ægyptiis Voſſianis, ſed à Muhamedanis Arabibus variè exagitati, incendia, prædationes, cædes, omneque injuriarum genus paſſi ſunt. Ab iſtis tamen linguam novam Copticæ diſcere non potuerunt, cùm ipſi non minùs notam & familiarem haberent Arabicam, quâ vulgò utebantur, præter quàm in ſacris Officiis: neque Liby-Arabes aut Liby-Ægyptii novam linguam propagare poterant, cùm aliam à communi tunc Arabica non haberent.

Arabes Africani novam linguam non induxerunt.

Si per illos Voſſius Africanos illos Arabes intellexit, qui ſæculo Hegiræ 2°. rebellionem adverſùs Califas nudaverunt, duce Mehedi, & poſt conſtitutum in Africa imperium, mutatamque religionem, Ægyptum occupaverunt, novæque Fatimidarum Dynaſtiæ fundatores fuerunt, Arabes illos fuiſſe & Arabicè locutos, nemo qui Hiſtoriæ Orientalis mediocriter peritus fuit, ignoravit. Imò Arabes erant, ex penitiſſima Arabia, qui ſe Halis progeniem, cædiſque ejus ultores profeſſi, Abbaſſidas pepulerunt, illiſque tanquam hæreticis & tyrannis anathema denunciarunt. In eadem hæreſi Fatimidarum fuiſſe incolas urbis Keft ſive Copti, teſtantur Abulfeda & alii Geographi. Nulla porrò erat inter Muhamedanos ex Libya, ſive Africa interiori, & Ægyptios linguæ differentia. Quod verò exiſtimavit Voſſius, mutationem linguæ factam eſſe circa Yubidarum initia, graviori abſurditate laborat. Viguiſſe enim inter Chriſtianos Ægyptios linguam Copticam quingentis aut ſexcentis annis antea, cùm primùm Arabes in Ægyptum irruperunt, ex hiſtoria, libris Eccleſiaſticis, omnibuſque monumentis certiſſimè demonſtratur; ſed neque aliâ linguâ locutum Antonium, ſanctoſque plures alios Anachoretas, qui Græcè neſciebant, æquè certum eſt; & ejus Epiſtolas eâ linguâ ſcriptas extare in Monaſteriis Thebaidos, teſtis eſt Abulbircat.

Epocha Voſſiana ſtare nequit.

Quàm verò introductioni Copticæ linguæ Epocham Voſſius conſtituit, ea potiùs cenſenda eſt Epocha illius jam obſoletæ & propè deperditæ. Quippe ab annis propè ſexcentis Alexandriæ, Kahiræ quæ ſedes erat regni, & in tota inferiori Ægypto, uſus illius vulgaris nullus erat, unde factum, ut inter doctos ſolos, & in libris conſervata fuerit. Non illos dicimus de futili Ægyptiorum Theologia, aut Deorum ſuorum fabulis, apoteleſmatibus, aliiſque ſuperſtitioſæ vanitatis, com-

mentariis, quorum ne leve quidem indicium occurrit: ſed Scripturæ ſacræ utriuſque Teſtamenti verſiones, Liturgias & Officia Sacramentorum omnium: tandem formulas actorum ſolennium, præter quæ nihil Copticè ſcriptum reperitur. Nemo autem exiſtimabit ſacros illos Codices eâ linguâ ſcriptos fuiſſe, quæ barbarorum infidelium fuiſſet, noviterque introducta: quæ etiam tam parum culta fuerit, ut eo ipſo tempore, quo illam ab Ægyptiis Chriſtianis receptam Voſſius ſtatuit, interpretibus opus eſſet ad eam intelligendam. Interpretatio autem non aliâ linguâ facta eſt quàm Arabica: at ea communis erat tam Arabibus, aut Arabicè loquentibus qui in Ægypto erant, quàm aliis ex Thebaide, quos Liby-Ægyptios Voſſio appellari placuit.

Lingua Coptica fictitia non eſt.

Iiſdem rationibus confutatur tertia opinio viri doctiſſimi conjecturis nixa, quæ Linguam Copticam fictitiam eſſe conſtituit, atque ab impoſtoribus, ad fallendam credulam poſteritatem, ante paucos annos introductam. Nullum ſanè poſt renatas literas paradoxum incredibilius fuit, cùm ſimilis fraudis exemplum reperiri nullum poſſit. Et cui bono tandem, tantus, tamque ingratus labor, à quoquam ſuſciperetur? Literulam unam ſatis commodam Claudius Imperator Alphabeto Romano inſeruit; quid tandem? In paucis inſcriptionibus hæſit, dum ille viveret, ſtatimque evanuit: & exiſtimabitur obſcuros homines, multa vocabulorum millia, regulas Grammaticas intricatiſſimas, per otium formaſſe, ut poſteris illuderent; eo ſucceſſu, ut nemo huc uſque fraudis illius, vel leviſſimam ſuſpicionem habuerit. Quid deinde: ſacræ Scripturæ, Liturgia, Sacramentales preces, acta publica electionis Patriarcharum Alexandrinorum, eâdem fictitiâ linguâ ſcripta fuiſſe neceſſe eſt, & exiguo temporis intervallo, quod multis annis præſtari vix potuiſſet, Epiſcopos, Chriſtianam plebem, quacumque patet Eccleſia Jacobitica Alexandrina, ſupponendum eſt ſimul, aut fraudem non intellexiſſe, quod prorſus impoſſibile eſt, aut de ea parum ſollicitos, omiſſis libris quorum in Eccleſia, quotidianus uſus erat, alios ſuſcepiſſe novos ab impoſtoribus, & ſecundùm illos, ſacra Officia ipſamque Euchariſtiam manifeſto ſacrilegio celebraſſe. Miraculo quoque ſeu potiùs monſtro proximum, quòd adversùs impoſturam nemo reclamaverit: omnibus tandem probata ſit, nova & hactenus inaudita lingua, & ſtatim ubique oblivioni ita tradita,

dita, ut ad ejus intelligentiam, Gloſſaria magno labore componenda fuerint.

Paribus argumentis, & quæ firmitatis plus haberent, poterit quiſque contendere veterem linguam Perſicam, Hetruſcam, Punicam, Palmyrenam, ut quaſdam alias, ludos fuiſſe hominum otio ſuo abutentium. Illis enim linguis, præter inſcriptiones & numiſmata aliquot, nihil ſcriptum ad nos pervenit. In antiquæ Perſepoleos ruinis, ſaxa inſcripta literis incognitis occurrunt: Hetruſcas inſcriptiones multas conſervant ſepulcra nobiliſſima in agro Peruſino propè ſanctum Soſthenem, ut inſignes tabulæ Eugubinæ, ſtatuæque æneæ, elegans una in primis, in Cimeliarchio Magni Ducis Etruriæ: Punica numiſmata multa norunt Antiquarii: Palmyrenas inſcriptiones literis ignotis exaratas publicaverunt Britanni; illas tamen, licet adjunctas Græcas alias habeant, quas ejuſdem ſignificationis eſſe veriſimiliter credi poteſt, nullus explicavit. Pertendat aliquis ficta eſſe hæc omnia, faciliùs probaturus illud ſuum paradoxum, erit, quàm iſtud probari de linguæ Copticæ novitate poteſt. Nullos enim illis linguis, libros habemus; iſtâ permultos, quorum autoritas, cum ſacrorum jure, maximiſque religionibus conjuncta eſt. **Aliæ linguæ deperditæ ſimilibus argumentis ficitiæ eſſe probari poſſunt.**

Sed autoris verba ipſa apponemus, ne quid illius ſententiæ affictum videatur. *Conſiderandum etiam ampliùs, an Coptica ipſa lingua quæ nec in uſu uſpiam terrarum eſt, ab annis ſaltem ut in confeſſo eſt, ampliùs quingentis, nec in libris quidem exiſtit niſi recentioribus, & admodum dubiæ vetuſtatis, ac fœdè corruptis, quales ſunt interpretationes veteris novique Teſtamenti in linguas peregrinas, & habet præterea voces pleraſque omnes ex Græco Hebræoque deductas: deliberandum, inquam, an ficta in otio cenſenda ſit. Nam Ægyptiacæ veteris linguæ ſaltem pauca quædam, eaque certiſſima manent veſtigia in Hebraicis veteris Teſtamenti libris, in quibus & Joſephi Patriarchæ cognomen, & Regum ſubinde nomina, & nomina denique menſium in libro 2. Regum, Ægyptiaca ſunt.* **Autoris verba.**

Si fictæ in otio cenſendæ ſunt linguæ, quæ nuſquam terrarum in uſu ſunt, periclitabitur Latina lingua, quæ à multis ſæculis in ſolis libris, & in celebratione ſacrorum conſervatur: periclitabitur Hebraica, quæ à Captivitate uſque Babylonica vulgaris eſſe deſiit, nec extra preces & ſacra Judæorum officia, uſum ullum habet: ita quoque Syriaca, Æthiopica, Ar- **Ægyptiaca ſive Coptica cum in uſu olim fuerit, fictitia eſſe non poteſt.**

menica quibus libri Eccleſiaſtici ſcripti ſunt, cùm dudum ab uſu vulgari remotæ ſint, in eamdem claſſem redigentur. Copticam tamen in uſu fuiſſe inter Ægyptios, negare nemo poteſt; cùm vocabula prope omnia Ægyptiaca quorum in libris memoria eſt, in eâdem reperiantur. Dentur ſaltem aliqua de quibus, quin Ægyptiaca ſint, dubitari non poſſit, in alia lingua non reperientur: neque diverſæ alterius originis indicium aliquod producere quiſquam poteſt. Voces dico verè Ægyptiacas, non à Græcis ad ſuæ linguæ genium per adjunctas terminationes, τοῦ ις inflexas, quas tamen, ut radicales, autor accipi voluit, dum in etymologia aliquot nominum Regum Ægypti veterum luſit ſatis infeliciter. Nam cùm omnia ferme in ρις deſinant, ρη autem ſolem ſignificet, quem ſummum Deum ſub variis titulis Ægyptii colebant, perſpicua illorum origo eſt: ille verò ις vult eſſe Hebraicum איש, quod tamen literâ finitur, quæ Græcis inuſitata ſemper fuit.

Coptica qualis nunc eſt in Ægypto viguit.

Verùm Copticam qualiſcumque ſit, linguam ante quingentos annos in uſu inter Chriſtianos Ægyptios fuiſſe, probant multi hiſtoriæ Alexandrinæ loci. Severus qui primus illi ſcribendæ operam dedit, teſtatur adjutum ſe à quodam Diacono Abuhabib, ad tranſlationem vitæ quorumdam Patriarcharum: at vivebat ille ſæculo X. Vaza filius Reja, de quo alibi, per miraculum ad Chriſtianam fidem converſus, in ea inſtitui cœpit à Sacerdote Eccleſiæ ſancti Mercurii, qui Scripturas illi ex Coptico Arabicè interpretabatur. Ante quingentos & ampliùs annos Yuçab Patriarcha coram Muhamedano Præfecto Copticè loquens ad Epiſcopos, proditus eſt à quodam infideli, linguæ illius perito. Marcus filius Elkonbari infinitam hominum multitudinem ad ſe traxit duodecimo ſæculo, quia Scripturas ex Copticis libris exponebat. Acta & inſtrumenta talis ætatis, & vetuſtiora etiam reperiuntur, ſcripta Copticè, præter Liturgias, & Officia Sacramentalia varia, quorum omnium antiquitas, Epocham à viro doctiſſimo conſtitutam aliquot annorum centuriis antevertit. Sed quòd negavit, Copticam linguam uſquam terrarum in uſu fuiſſe, perſpicuè refellitur autoritate Makrizii inſignis Geographi, qui de Oſiouta loquens, vigere ſuo tempore illic uſum linguæ Copticæ purioris, quàm *Sahidicam* vocant, teſtatur, & idem ab aliis non nugacibus ſcriptoribus, memoriæ proditum eſt. Tandem ne plura teſtimonia referantur, quòd in alio loco à nobis præſtabitur, diſ-

cimus ex Opuſculo Grammatico Athanaſii Epiſcopi Kus in Thebaide, olim Scripturas in Eccleſia Græcè lectas fuiſſe, & poſtea Copticè à Sacerdotibus populo interpretatas: at cùm Græcæ linguæ vulgaris uſus penitus intercidiſſet, illas lectas fuiſſe Copticè: interpretationem plebi, linguâ Arabicâ factam. Hæc & ſimilia quæ certis autorum teſtimoniis confirmantur, ſi Voſſio, & aliis qui ejus conjecturas ſecuti ſunt, ignota fuere, non tamen minùs vera ſunt. Nam cùm linguam Copticam annis quingentis vetuſtiorem eſſe negavere, neſciebant libros in Bibliothecis exſtare, nec unos, qui Epocham illam ſuam multis annis anteverterent. Talis eſt Codex inſignis Quatuor Evangeliorum Copticè ſcriptus, manu Michaelis Metropolitæ Damiatenſis, oblatus Marco filio Zaraæ qui ordinatus eſt Alexandriæ Patriarcha anno Martyrum DCCCLXXX. J. C. MCLXXIV. Itaque cùm duo viri clariſſimi conjecturas ſuas publicabant, ſexaginta annis circiter antiquior codex extabat, illâ quam conſtituerant Epochâ. Nemo autem exiſtimabit Evangelia tanto labore ſcripta fuiſſe eâ linguâ, quæ non eſſet Eccleſiæ cui deſtinabatur propria, vulgòque in ſynaxibus uſurpata.

Certus eſt linguæ Copticæ uſus ante Epocham Voſſianam.

Ità, nihil minùs *in confeſſo eſt*, quàm *non fuiſſe uſquam terrarum ab annis quingentis in uſu Copticam linguam*, cùm diu poſtea vigeret in Oſiutenſi tractu, uſurpata à Chriſtianis in communi ſermone: & uſus continuus Eccleſiarum in Pſalmodia, Liturgia, & celebrandis Sacramentis, ſatis eam à ſuppoſitione vindicaret. At non exiſtit *niſi in libris recentioribus ac fœdè corruptis, quales ſunt interpretationes veteris novique Teſtamenti.* Libros quorum exemplaria annis quingentis & quinquaginta vetuſtiora ſuperſint, recentiores eſſe, nemo dixerit: & majorem verſionum quæ illis continentur antiquitatem fuiſſe, non poteſt dubitari. At mirum prorſus, cenſores duos illos qui ne ſyllabam quidem linguæ Copticæ noverant, eas fœdè corruptas tam confidenter affirmare. Codices veteres cujuſcumque linguæ, Græci etiam & Latini, primæ vetuſtatis, & antiquitatis, pauci ſunt, in quibus peccata librariorum plurima obſervare non liceat: neque illis caret inſignis ille Codex Vaticanus, ex quo Septuaginta interpretum Romana editio procurata eſt, non minùs quàm Alexandrinus, nuper in Britannia edi cœptus. Nihil mirum igitur ſi in Copticis aliiſve Codicibus, linguâ peregrinâ ſcriptis, nævi quidam ſint.

At ſi quis eoſdem cum Græcis aut Hebraicis comparet diligenter, agnoſcet plurimas magni momenti varias lectiones, quæ vulgatam etiam lectionem confirment, contra Maſoretarum editionem in Hebraicis, & recentiores Græcos libros, permultis in locis.

Nihil ex verſionum defectu adversùs linguam Copticam concluditur.

Verùm quid inde tandem adversùs linguæ ipſius, ut ita loquamur, exiſtentiam concludi poſſit, non facilè perſpicitur. Sint fœdè corruptæ verſiones, quantumcumque Criticis illis placitum fuerit: dubiæ fidei non ſunt; cùm ante ſexcentos annos, ex libris qui ſuperſunt, lectas illas publicè in Eccleſiis eſſe conſtet, ex autorum indigenarum teſtimoniis. Factum id eſſe, linguâ per otium flagitioſè confictâ, qui exiſtimabit, is de Plautina Pænulo, aut Ariſtophanis Scytha barbaro, potiùs videbitur, quàm de diſciplina Eccleſiaſtica cogitaſſe. Neque enim tot malis conflictata Eccleſia Alexandrina, ex quo gemit ſub Muhamedanorum tyrannide, eo uſque impietatis aut inſcitiæ dejecta eſt, ut ludos de ſacra Scriptura, aut precibus Sacramentalibus faceret, aut fieri pateretur: quod feciſſet tamen, ſi linguam fictitiam, & ab impiis nebulonibus per otium, (quod ſanè diuturnum & negocioſum eſſe debuit) confictam, in ſacra Officia accepiſſet: aut barbaram Liby-Ægyptiorum quorumdam linguam.

Quanta abſurda ſequantur ex illis opinionibus.

Non ſatis perpenderunt eruditi viri, quanta incommoda, ex eorum opinione naſcerentur, quanta abſurda & ἀσύςατα. Lingua enim illa, quam alter per otium confictam: alter ex barbari ſermonis colluvione natam exiſtimat, aut nota erat Ægyptiis Chriſtianis, aut incognita. Si nota, antiquior prorſus fuit, quàm exiſtimare nos jubent. Si incognita & nova, qua ratione in tot libros ſacros irrepſerit, explicare nemo poteſt, cùm ſimile exemplum in hiſtoria nullum extet. Quomodo doceri eam linguam poterant Ægyptii ante annos circiter quingentos, adeo ut brevi temporis intervallo Scripturæ ſacræ libros omnes, & Officia ſacra in eam verterent, quod à mediocriter peritis præſtari impoſſibile fuit? At contra prorſus à quingentis & pluribus annis, Coptica lingua non niſi ſtudio diſcitur, adeo ut tunc Gloſſariis, ſubſidiiſque aliis Grammaticis Sacerdotes ipſi opus habuerint, ad intelligenda quæ eâdem linguâ ſcripta erant.

Liby-Ægyptii Voſſiani nulli tunc erant.

Voſſii vero conjectura ineptiſſima eſt, quando quidem Liby-Ægyptii & Liby-Arabes illi ſui, qui jam nulli erant, cùm

Arabes totam Ægyptum, Africamque conterminam ſuis coloniis ita occupaſſent, ut indigenæ ipſi linguam illorum didiciſſent; non aliter quàm Arabicè loquebantur. At illa lingua jam ab initio Muhamedani in Ægypto Imperii, vulgaris erat toto regno, nec eam à Barbaris diſcere opus erat. Ratio quam Voſſius palmarem arbitratur, quod ſcilicet *Coptica linguæ nomen non extiterit antequam Arabes potirentur Ægypto. Ipſa quin etiam ſatis id teſtatur lingua quæ tota ex Græco & Arabico conflata eſt ſermone*, quàm inanis ſit facilè demonſtratur.

Voſſii ratio refellitur.

Non extitit ante Arabes Coptitarum nomen, quia illud mere Arabicum eſt ex Græco corruptum, detrita Græca terminatione ex Γύπτιος, ut ex Ρωμαῖος fecerunt *Roum*, ex Ἰουδαῖος *Jehud* ex Francus, *Frang*, ex Perſa, *Fars*, & multa ſimilia: ſed extabat lingua ipſa, non minùs quàm Ægyptus, ut ſupra ſatis probatum eſt. Nulla porrò lingua minùs Arabicarum vocum habet, neque ullas propemodum: præter quàm quod verborum & nominum inflexiones ab Arabiſmo, immane quantùm differant. Id facilè agnoſcet quiſquis prima utriuſque linguæ elementa noverit. Si quis Hiſpanicam vulgarem linguam, ex Arabica conflatam eſſe diceret, ridiculus foret, quamvis plurimæ voces Arabicæ ex Maurorum dominatione, aut vicinitate, in illam migraverint, fortè non minori numero quàm in Coptica, Græcæ reperiantur. Facilè quippe animadverteretur nominum verborumque inflexionem Hiſpanicam, cum Arabica nihil habere commune. Ita quoque de Græcis vocibus, quæ in Copticam infuſæ ſunt, ſtatuendum eſt. Nam cùm præter Scripturæ ſacræ libros, & Eccleſiaſticorum Officiorum, nulli ſuperſint, eſſetque præſertim in Ægypto inferiori, ut in Syria & toto Imperio Macedonico vulgaris Græcæ linguæ uſus, plebs ferme ubique bilinguis eſſet: voces uſitatas & notas omnibus, primi librorum ſacrorum interpretes, ut plurimùm retinuerunt. At quod Voſſius & alii ignoraverunt, non carebat lingua Coptica vocibus ἰσοδυνάμοις, idemque ac Græcæ ſignificantibus, quod ex optimo & antiquo in primis Gloſſario demonſtratur, in quo Græcæ voces illis in libris uſurpatæ, per Ægyptiacas explicantur. Id multis exemplis confirmare facilè foret, niſi typis illius linguæ careremus. Verùm vulgare hoc vitium multis noſtræ ætatis eruditis fuit, ut cum Codices Copticos inſpicerent, incurrerentque ſtatim in oculos eorum figuræ Græci Alphabeti, voceſque Græcæ

aliquot, ſtatim judicium Voſſiano ſimile pronunciarent.

Nullum ex literarum ſimilitudine argumentum adversùs linguæ antiquitatem duci poteſt.

Georg. Hickes. Literat. Septentrion.

Præterea ſi ex elementorum figura, aliquod conjecturis ſuis præſidium comparari exiſtimant, Septentrionalium linguarum exemplo facilè refelluntur. Saxonica vetus, illis literis ſcribitur quas ex Latinis formatas agnoſcere facilè eſt. Gothica, aliis qui ex Græcis plerumque figuris formati ſunt. Fictitios quoque Saxonicos illos characteres judicavit, non minùs quàm Copticos, unus ex illis Criticis; ut verò à Viro hac in literatura doctiſſimo circa Saxonicas confutatus eſt, ita non rectiùs de Copticis judicaſſe quæ huc uſque diximus, palam faciunt. At characteres habet Coptica lingua, qui Græcis prorſus inuſitati fuerunt, nonnullos, quos ab Arabibus accipere non potuere, cùm antequam iſti Ægyptum ſubegiſſent illos uſurparent: ut ſuos ſingulares, Gotthi, Saxones, & alii Septentrionales populi Græcis & Latinis adjecerunt, quorum origo non aliunde, quàm ab ipſis indigenis petenda eſt.

Neque ex Græca & Arabica, aut Hebraica conflata lingua Coptica.

Chron. vet. Teſt. p. 28.

Voſſius quidem ex Arabicæ & Græcæ linguæ miſtura Copticam linguam conflatam eſſe voluit: alter ex Hebraica, non magis verè. Neque enim voces alias Hebraicas habent in ſua lingua Coptitæ, quàm eas quibus Chriſtianorum libri omnes referti ſunt, ex utroque Teſtamento. Sed eâ conjecturâ opus iſte ſibi eſſe ſentiebat ut impiam fabulam explicaret hominum perditiſſimorum qui ut religionem Chriſtianam quandoque everterent, genealogiarum veterum Regum Ægypti figmenta obtruſerunt, quæ quomodo ad religionis everſionem ſpectent, perſpicere non eſt facile. *Amenophis*, *Memphres*, & alii quorum nomina ex lingua Hebraica interpretari conatur, quomodo ad rem Chriſtianam pertineant intelligi nequit. At etymologia illorum nominum, neque cum Hebraica lingua, neque cum Ægyptiaca conſtare poteſt, ut ſatis intelligunt illarum periti. Deinde quid hæc ad linguam Copticam, cùm in libris de quibus agitur, veterum illorum Regum ne nomen quidem occurrat, quando quidem, ut ſuperiùs dictum eſt, antiquitatum Ægypti nulla, neque ſaltem qualis apud Eratoſthenem, & Africanum mentio ſit.

P. 28.

De Regum & aliis nominibus.

Quod addit in *Regum Ægyptiorum Dynaſtiis nulla prorſus Ægyptiaca nomina reperias, omnia ſunt ex Hebræis pauca ex Græcis peti a fontibus*, ſuſtineri non poteſt. Licet nonnulla iſtorum nominum, haud facilè explicari ex lingua Coptica poſſint, fortaſſe quòd à Græcis corrupta fuere, ut in

omnibus fere nominibus Orientalibus accidiſſe deprehenditur, ſufficit tamen, ut nonnulla ex eadem lingua, ad ſignificationem à Græcis deſignatam revocari queant, ad ſubruendam tot conjecturarum ſubſtuctionem. At non pauca vetera illa nomina in Coptica lingua, ſecundùm ſignificationem à Græcis deſignatam perfectè explicantur. Μάρης unus antiquiſſimorum illorum regum ab Eratoſthene nominatur, cujus nomen juxta eumdem ſignificat Ηλιόδωρος. *Donum ſolis* ⲙⲁ *donum* ⲣⲏ *ſol*, in lingua Coptica ſignificant: idemque videtur ſignificare alterius nomen Μοχέρης, quòd interpretantur Ηλιόδοτος, quia in iſto altero expreſſerunt Græci per χ, literam aſpiratam Ægyptiacam quæ ח Hebræorum reſpondet, & iſtam ſæpiſſime Græci ſacræ Scripturæ Interpretes per χ expreſſerunt. Χρύσης Χρύσου υἱὸς: efferunt Eratoſthenes & alii, quod Ægyptiacè dicebatur Χουβ Χούρου υἱός. Χουβ *aurum* adhuc Copticè ſignificat. Si reliqua nomina accuratè ſcripta haberentur, plerumque originem ex eodem idiomate demonſtrare, non impoſſibile foret. At originationem Amenophis ex Hebraïcis fontibus deducere non æque facilè eſt. *Conflata eſt*, inquit Autor Chronologiæ ſacræ, *ex his vocibus ac literis* עם, cum חנף impius, איש homo. Primæ vocis litera prior ע, adeo abhorret à Græcorum auribus & gutture, ut eam propè ſemper extulerint per γ. ita primam ſecundæ vocis per χ: tertiam verò איש ſciunt omnes huic loco non convenire, cum Σ Græci barbaris nominibus addiderint, pronunciationis facilioris cauſa, in Ægyptiacis non minùs quàm in Perſicis vocibus: adeo ut maſculina illa terminatio non magis radicalis ſit, quàm ίδος aut ου in Genitivo, aut aliæ in aliis caſibus. Itaque *Gamchenophis* ſcribi debuiſſet.

Debemus tamen cogitare, non in ſolis paucorum Regum nominibus ex Græca ſcriptura ad poſteros deductis, cujus ſumma ſecundùm diverſos autores, varietas eſt, deliteſcere veteris Ægyptiacæ linguæ reliquias, ſed in multis aliis, quorum inſigne præ cæteris eſt Moyſis nomen. Ita illum Pharaonis filia appellavit ut Scriptura teſtatur, *quia de aqua tuli eum.* Hebraica verba magis accedunt ad nomen Hebraicum Moſe משה: At Ægyptiis veteribus, & Copticis, ⲙⲱⲟⲩ *aqua*, ⲟⲓ *accipere, capere.* Pharaonis nomen commune omnibus Regibus fuit, quia ⲡⲟⲩⲣⲟ *Regem* ſignificat. Reliquæ voces in Scriptura ſacra extant pauciſſimæ, nec eas perfectè ab Hebræis, ſuo cha-

Etymologia quorumdam nominum, ex lingua Coptica.

ractere repræſentatas fuiſſe veriſimile omnino eſt, non magis quàm Perſicas. At in aliis Scriptoribus multæ occurrunt veteres Ægyptiacæ, quæ cum in Coptica lingua eamdem, quam Græci notant, ſignificationem habeant, utramque linguam eamdem eſſe, hinc certo argumento demonſtratur. Apud Herodotum *πιρωμι homo*. Oſiris eſt *ϋσιρι filius*. *Σβω ſcientia*. *Χεν planta:* inde *χενόσιρις planta Oſiridis*. Αμθύτης *Infernus*. *Χωμαιφθα, κόσμος φιλήφαιςος*, & alia non pauca, quæ notavit vir doctiſſimus Claudius Salmaſius, qui rectiùs de lingua Coptica, quàm alii judicaverunt.

Concluſio. Ex illis igitur quæ huc uſque dicta ſunt conſtare arbitramur, Copticam linguam, ex qua Liturgiæ, quarum verſionem novam damus, interpretatæ ſunt, neque veterem Pharaonicam linguam eſſe, neque ex Ægyptiorum, Arabumque Libycorum ſermonis colluvione natam, multo minùs fictitiam eſſe, ſed Ægyptiacam origine, quæ multas præſertim uſus Eccleſiaſtici voces recepit, colorem tamen nativum ſuum ita ſervavit, ut quantum ad nominum verborumque inflexiones, cum linguis aliis omnibus commune nihil habeat. Uſum etiam ejuſdem linguæ apud Chriſtianos Ægyptios viguiſſe paſſim, ſaltem à Muhamedanorum expeditione Ægyptiaca, præſertim inter Jacobitas, qui eâdem linguâ, Liturgias ſuas tres, Officia Sacramentorum omnium, Pſalmodiam ab annis mille & ampliùs celebrant, illamque ut ſacram, etſi dudum populo ignotam, in ſacris conſervant, ut in actis & inſtrumentis Eccleſiaſticis ſolennibus. Itaque eadem ratione apud Coptitas ſe habet, atque Syra, Armenica & Æthiopica, inter Syros, Armenos & Æthiopes, qui vulgari linguâ utuntur in ſermone familiari, ab ea longè diverſam, quæ in ſacris Officiis ſolet uſurpari. Illam igitur ut linguam ſacram Ægyptiorum Chriſtianorum cenſeri oportet, neque conjecturas virorum eruditorum contrarias tantùm valituras exiſtimamus, ut nova vel fictitia deinceps exiſtimetur.

LITURGIÆ COPTITARUM EX COPTICO CONVERSÆ.

LITURGIA SANCTI BASILII.

ORATIO PRÆPARATIONIS.

DOMINE qui noſti corda omnium, ſancte & in ſanctis requieſcens, ſolus ſine peccato, & potens ad remiſſionem peccatorum concedendam. Tu Domine ſcis indignitatem meam, meque minùs præparatum, nec ſufficienter diſpoſitum, ut accedam ad miniſterium hoc tuum ſanctum. Sed nec tanta mihi confidentia eſt, ut accedam, & aperiam os meum coram gloria tua ſancta: ſed ſecundùm multitudinem clementiæ tuæ, ignoſce mihi peccatori, & concede mihi ut inveniam gratiam & miſericordiam in hac hora; & mitte mihi virtutem ex alto, ut incipiam & præparer, perficiamque, ſicut tibi placitum eſt, miniſterium tuum ſanctum, ſecundum beneplacitum voluntatis tuæ, cum odoribus thuris. Ita, Domine, eſto nobiſcum, eſto ſocius operis

noſtri; benedic nobis, tu es enim remiſſio peccatorum noſtrorum, lux animarum noſtrarum, vita, fortitudo, & fiducia noſtra; tu es ipſe cui ſurſum mittimus laudem, gloriam & adorationem, Pater, Fili & Spiritus ſancte, nunc & ſemper & uſque in ſæcula ſæculorum omnium. Amen.

Oratio poſtquam præparatum fuerit altare.

Sacerdos. TU Domine docuiſti nos magnum hoc myſterium ſalutis: tu vocaſti nos abjectos & indignos ſervos tuos, ut eſſemus miniſtri altaris tui ſancti. Tu Domine, effice nos dignos per virtutem Spiritus tui ſancti, ut hoc miniſterium perficiamus, ita ut non incidamus in judicium coram gloria tua magna, & offeramus tibi ſacrificium hoc benedictionis, gloriamque & magnificentiam per illud, in ſancto tuo. Deus gratiæ largitor, & ſalutis mandator, qui omnia in omnibus operaris, da nobis ut ſacrificium noſtrum coram te acceptum ſit, pro peccatis meis, & pro inſipientiis plebis tuæ, quia purum eſt, ſicut donum Spiritus tui ſancti, in Chriſto Jeſu Domino noſtro, per quem te decet gloria & honor, cum ipſo, & Spiritu ſancto vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc & ſemper & in omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio Gratiarum actionis.

Sacerdos. GRatias agamus bonorum autori miſericordi, Deo Patri Domini, Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, quia ipſe protexit nos, adjuvit & ſervavit nos, ſuſcepitque nos ad ſe, miſertus eſt noſtri, perduxitque nos ad hanc horam. Ipſum nunc precemur, ut cuſtodiat nos hoc ſancto die & omnibus diebus vitæ noſtræ, in omni pace, omnipotens Dominus Deus noſter.

προσεύξασθε. *Diaconus.* Ad Orationem ſtate.

Sacerdos. Domine Deus omnipotens, Pater Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, gratias agimus tibi de omnibus, & propter omnia, & in omnibus, quia protexiſti nos, adjuviſti nos, conſervaſti nos, ſuſcepiſti nos ad te, & miſertus es noſtri, auxilium dediſti nobis, & ad hanc horam nos perduxiſti.

Diaconus. Orate ut Deus miſereatur noſtri.

Sacerdos. Eâ propter petimus & obſecramus bonitatem tuam, ô amator hominum, ut concedas nobis hunc diem ſanctum, & omnes dies vitæ noſtræ in pace cum timore tuo tranſigere,

Omnem invidiam, omnem tentationem, omnem operationem Satanæ, & conſilium hominum improborum, impetumque hoſtium tam occultorum quam manifeſtorum, depelle à nobis, ab omni populo tuo & ab hoc loco ſancto: quæ autem bona, quæ placita ſunt, nobis jube. Tu enim ipſe es, qui dediſti nobis poteſtatem calcandi ſerpentes & ſcorpiones, omnemque virtutem inimici. Et ne nos inducas in tentationem, ſed libera nos à malo, per gratiam & miſericordiam, amoremque erga homines Filii tui unigeniti, Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, per quem tibi debetur honor gloria & imperium, cum ipſo, & Spiritu ſancto vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc & ſemper, & in omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio Oblationis ſive Propoſitionis panis & Calicis.

Domine Jeſu Chriſte, Fili unigenite, Verbum Dei Patris, eique conſubſtantiale, & coæternum & Spiritui ſancto; tu es panis vivus, qui deſcendiſti de cœlo, & præveniſti nos, impendiſtique animam tuam perfectam & abſque vitio, pro vita mundi: rogamus obſecramuſque bonitatem tuam, ô amator hominum, oſtende faciem tuam ſuper hunc panem, & ſuper hunc calicem, quos ſuper menſam hanc tuam Sacerdotalem poſuimus: benedic eos ✠, ſanctifica eos ✠, & conſecra eos ✠: transfer eos, ita ut panis quidem hic, fiat corpus tuum ſanctum, & hoc miſtum in hoc calice, ſanguis tuus pretioſus, ut ſint nobis omnibus præſidium, medicina, ſalus animarum, corporum, ſpirituumque; quia tu es Deus noſter, tibique debetur laus & poteſtas, cum Patre tuo bono, & Spiritu vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc & ſemper, & in omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

Al. cod. Qui antiquitus factus es agnus abſque macula, pro vita mundi.

Interea panem & calicem manu deſignat Sacerdos.

Ter ſignat crucem.

Tunc operiet Sacerdos diſcum & calicem, utrumque integumento ſuo, & omnia majori velo teget; tum oſculabitur altare, converſuſque ad ipſius latus Auſtrale, adorabit Deum & oſculabitur altare. Tum circuitu peracto, deſcendet coram altari, pronuntiabitque Abſolutionem ſuper miniſtros ſedentes coram eo: Quòd ſi adſit ipſi Sacerdos ſocius, ipſe pronuntiabit Abſolutionem.

Oratio Abſolutionis ad Filium.

Domine Jeſu Chriſte Fili unigenite, & Verbum Dei Patris, qui dirupiſti omnia vincula peccatorum noſtrorum

paſſione tua ſalutari & vivifica, qui inſpiraviſti in faciem diſcipulorum tuorum, Apoſtolorumque ſanctorum, dicens eis: Accipite Spiritum ſanctum, quorum remiſeritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis retenta ſunt; tu etiamnum Domine per Apoſtolos tuos ſanctos, eos elegiſti qui Sacerdotio ſemper in Eccleſia tua ſancta fungerentur, ut relaxarent peccata ſuper terram, ligarentque & ſolverent omnia iniquitatis vincula. Rogamus obſecramuſque bonitatem tuam, ô amator hominum, pro ſervis tuis patribus meis, fratribus meis, & infirmitate mea, qui capita ſua coram gloria tua ſancta inclinant; præſta nobis miſericordiam tuam, & ſolve omnia vincula peccatorum noſtrorum. Quod ſi adverſum te peccaverimus prudenter vel imprudenter, vel cordis duritiâ, opere aut verbo, aut puſillanimitate, tu Domine qui noſti humanam imbecillitatem, tanquam bonus & hominum amator, Deus, concede nobis remiſſionem peccatorum noſtrorum: benedic nos & purifica nos, abſolveque nos & omnem populum tuum: imple nos timore tuo, & dirige nos ad voluntatem tuam ſanctam & bonam, quia tu es Deus noſter, & tibi debetur gloria, honor & poteſtas, cum Patre tuo bono, & Spiritu tuo ſancto, nunc, &c. Servi tui hodie in miniſterio conſtituti, Sacerdos, Diaconus & Clerus, omnis populus & infirmitas mea, abſoluti ſint ex ore ſanctæ Trinitatis, Patris, Filii & Spiritus ſancti, & ex ore unicæ, ſolius, ſanctæ, Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ: ex ore duodecim Apoſtolorum, & ex ore contemplativi Evangeliſtæ Marci Apoſtoli & Martyris, ut etiam Patriarchæ ſancti Severi, & Doctoris noſtri ſancti Dioſcori, ſancti Joannis Chryſoſtomi, ſancti Cyrilli, ſancti Baſilii, & ſancti Gregorii, necnon ex ore Trecentorum decem & octo Nicææ congregatorum, & centum quinquaginta qui Conſtantinopoli, centum qui Epheſi: ut etiam ex ore venerandi Patris noſtri Archiepiſcopi Anba N. ejuſque in miniſterio Apoſtolico conſortis, venerandique Patris Epiſcopi Anba N. & ex ore humilitatis meæ, qui peccator ſum, quia benedictum & gloria plenum eſt nomen ſanctum tuum, Pater, Fili, & Spiritus ſancte, nunc & ſemper, &c.

ORATIO THURIS.

Oſculabitur Sacerdos caput Sacerdotis miniſtrantis, quòd ſi fuerit cum eo ſocius, oſculabitur gradus altaris, aſcendenſque

oſculabitur altare & accipiet naviculam thuris, & adolebit incenſum. Ordinem qui de incenſo veſpertino ſcriptus eſt obſervabunt, quinquies adolendo & his peractis dicet Sacerdos orationem ſequentem.

DEus æternus abſque principio & fine, magnus in præceptis tuis & potens in operibus tuis: qui es ubicumque, & in omnibus: eſto nobiſcum peccatoribus, Domine, in hac hora: conſiſte in medio omnium noſtrum, purifica corda noſtra, & ſanctifica animas noſtras: munda nos ab omnibus peccatis quæ commiſimus, voluntarie aut involuntarie. Concede nobis, ut offeramus coram te ſacrificia rationabilia, ſacrificia benedictionis, & incenſum ſpirituale. Ingrediatur intra velum, in locum Sancti Sanctorum. Rogamus te, Deus noſter. Memento Domine pacis unius tuæ, & unicæ ſanctæ Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ. Memento Domine Beati Patris noſtri & venerandi Archiepiſcopi Papæ Anba N. & Patris noſtri Epiſcopi Anba N. Memento Domine congregationum noſtrarum & eis benedic: fac ut ſint abſque impedimento, & perturbatione, ut celebremus eas juxta ſanctam & beatam voluntatem tuam, domos orationis, domos mundationis, domos ſanctitatis, domos benedictionis. Concede ut illas poſſideamus, Domine, nos, & ſervi tui, qui nobis uſque in æternum ſucceſſuri ſunt. Exurge, Domine Deus, & diſſipentur inimici tui, & fugiant à facie tua, omnes qui oderunt nomen tuum ſanctum. Et populus tuus fruetur benedictionibus millies millenis & decies millies millenis, perficientque voluntatem tuam, per gratiam, clementiam, amoremque erga homines Filii tui unigeniti Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, per quem, &c.

Circuibit altare cum incenſo ſemel, oſculabitur illud, deſcendetque lævo pede: verſus orientem ſtabit è regione altaris, adolebitque thus ter, eadem dicens, quæ priùs: tum Patriarcham, ſi adſit, incenſabit ſeorſim ab aliis: quòd ſi abfuerit, dabit incenſum Sacerdotibus, non aliis. Deinde proſtrationem faciet: cùmque lecta fuerit Epiſtola Pauli Copticè, dicet orationem ſequentem ſecretò. Si fuerit cum eo Sacerdos ſocius, is eam recitabit. Diaconus leget Epiſtolam Copticè, & deinde Arabicè, ut etiam Catholicon, ſive lectionem ex Epiſtolis Catholicis. Hic adoletur incenſum ter circum altare à Sacerdote celebrante.

Oratio poſt Apoſtoli ſeu Paulinæ Epiſtolæ lectionem.

Sacerdos. DOmine ſcientiæ & ſapientiæ largitor, qui ea revelas quæ profundis tenebris abſcondita ſunt; qui poteſtate magna rationem hominibus indidiſti; qui bonitate tua vocaſti Paulum, cum fuiſſet aliquando perſecutor, ut eſſet vas electum, & in eo complacuiſti, ut fieret Apoſtolus, annunciator & prædicator Evangelii regni tui, Jeſu Chriſte Deus noſter. Te nunc etiam bone, & hominum amator deprecamur, ut des nobis & omni populo tuo mentem ab omni diſtractione liberam, intellectumque purum, ut diſcamus & intelligamus, quanta ſit utilitas doctrinæ tuæ ſanctæ, quæ ad nos illius miniſterio pervenit. Et quemadmodum ſimilis tibi fuit, ô autor vitæ, ita nos pariter dignos effice, ut in opere & fide ſimiles illi ſimus, glorificemuſque nomen tuum ſanctum, gloriemurque in cruce tua omni tempore. Tuque es cui honorem, gloriam, potentiam & adorationem referimus, cum Patre tuo bono & Spiritu ſancto, nunc & ſemper, &c.

Tum unus Diaconorum, leget Catholicon Copticè & Arabicè, & poſtquam lectum fuerit Copticè, dicet Sacerdos celebrans hanc orationem: quòd ſi Patriarcha ipſe ſacra faciat, dicet eam Sacerdos.

Oratio poſt Catholicon.

Sacerdos. DOmine Deus qui per ſanctos Apoſtolos tuos manifeſtaſti nobis myſterium Evangelii gloriæ Chriſti tui, & dediſti illis ſecundum magnitudinem doni infiniti gratiæ tuæ, prædicare toti mundo abundantiam ininveſtigabilis miſericordiæ tuæ; rogamus te, Domine, fac nos dignos parte & ſorte illorum. Concede nobis ſemper ut ambulemus in eorum veſtigiis, ut agones eorum imitemur, & communicemus cum eis, laboribus & ſudoribus, quos pro pietate ſuſtinuerunt. Conſerva Eccleſiam tuam ſanctam, quam per eos fundaſti, benedic agnis gregis tui, & multiplica hanc vineam quam plantavit dextera tua, in Chriſto Jeſu Domino noſtro: per quem, &c.

Finita lectione Catholici Arabicè, aſcendet Sacerdos ad altare & adolebit incenſum ſemel, tum recitabitur Oratio ſequens,

Oratio Actuum Apoſtolorum.

Sacerdos. DEus qui ſuſcepiſti ſacrificium Abrahami, & pro Iſaaco arietem ei præparaſti, ita ſuſcipe à nobis, Domine, hujus thuris ſacrificium, & pro eo mitte nobis divitem miſericordiam tuam. Munda nos ab omni fœtore peccati, & præſta nos dignos eſſe, ut coram bonitate tua ô hominum amator, pure & perfecte miniſtremus omnibus diebus vitæ noſtræ: Memento Domine pacis, &c.

Perficit illam ex Oratione Thuris Pauli, nulla re detracta vel addita: quâ expletâ chorum ſolus cum incenſo circuibit. Finita Lectione Actorum Copticè & Arabicè dicent ter, Sanctus: *quo finito, Sacerdos dicet hanc orationem.*

Oratio Evangelii ſancti.

DOmine & magiſter Jeſu Chriſte Deus noſter, qui dixiſti divis apoſtolis tuis & diſcipulis tuis ſanctis; Multi prophetæ & juſti cupierunt videre quæ vos videtis & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt: beati autem oculi veſtri qui vident & aures veſtræ quæ audiunt: da ut digni efficiamur audiendi & opere perficiendi Evangêlia tua ſancta, per orationes Sanctorum tuorum.

Diaconus. Orate pro Evangelio ſancto.

Sacerdos. MEmento etiam Domine, omnium qui præceperunt nobis, ut eorum meminiſſemus in noſtris ad te orationibus & precibus. O Domine quietem illis tribue quorum præceſſit dormitio: infirmos ſana, quia tu vita es omnium noſtrum, ſalus omnium, ſpes omnium, medela omnium, reſurrectioque omnium noſtrum: & tu es ipſe cui gloriam, honorem & adorationem referimus, cum Patre tuo bono & Spiritu ſancto vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc & ſemper, &c.

Tum dicet pſalmum, & poſt tertium verſum Sacerdos Evangelium incenſabit. Aſcendet ad altare, rurſuſque incenſum offeret, ſemel ſignans naviculam ſigno crucis: deinde circuibit cum incenſo Evangelium, tum altare ſemel: deſcendet ab altari, accipiet Evangelium à Diacono, convertetúrque ad Occidentem. Accedent Sacerdotes omnes, & illud oſculabuntur: ipſe poſtremus illud oſculabitur, dabitque illud Diacono miniſtranti, quem etiam incenſabit. Cùmque Diaconus dicet State, *converſus Sacerdos ad*

Orientem dicet, In nomine Dei. *Mox incenſum ter adolebit, ad Sanctuarium. Dicet Diaconus* Benedic Domine, *& dicet*, Initium ſancti Evangelii ſecundùm Matthæum, Marcum, Lucam, Joannem. *Cumque interpres Evangelii dicit*, State cum timore Dei, *convertitur Sacerdos ad Occidentem, incenſat tribus vicibus Evangelium. Tum converſus ad Sanctuarium, illud incenſat etiam ter, deinde Sacerdotes ſemel: ſtans in loco ſuo, recitans aliquid interea ex oratione Evangelii. Tum Diaconos ſemel incenſat: nec deſinit interim thuribulo adolere; coram Evangelio, ad finem uſque lectionis ejus Copticè & in ultimo commate incenſat ter, dat autem Evangelium legendum Diacono ſi probè illud legere ſciat, ſin minùs, leget illud ipſe Sacerdos. Quòd ſi Diaconus legat Evangelium ex Ambone, incenſatio Evangelii primò & poſtremò fiet ad limen chori. Cùmque dicet interpres*, Domini & Dei noſtri, *redibit ad Sanctuarium & incenſum tribus vicibus adolebit, dicetque ſequentem orationem ſecretò, quando Evangelium legetur Arabicè, facie ad Orientem converſa. Quòd ſi Sacerdos ſocius, ad quem ejus pertinet recitatio, ibi adſit, dabit ei thuribulum & ipſe eam recitabit.*

Oratio poſt Evangelium ſecretò dicenda.

Longanimis, multæ miſericordiæ & verax, ſuſcipe orationes, deprecationes & ſupplicationes noſtras, pœnitentiamque & confeſſionem noſtram ſuper altare tuum ſanctum, purum & cœleſte, ut digni efficiamur auditores Evangeliorum tuorum ſanctorum & præcepta & mandata tua obſervemus, & in iis centeſimum, ſexageſimum, & trigeſimum, fructum proferamus, in Chriſto Jeſu Domino noſtro. Memento, Domine, infirmorum populi tui, reſpice eos cum miſericordia & clementia, eoſque ſana. Memento, Domine, patrum, fratrumque noſtrorum peregre abſentium, reduc eos in domos ſuas ſalvos & incolumes.

Tempore Nili exundationis & pluviæ dicetur.

Memento, Domine, aquarum fluminis & benedic illis, augens illas juxta menſuram ſuam.

Tempore ſementis dicetur à prima Paophi ad primam Baini.

Memento, Domine, ſeminum, plantarumque, ut creſcant & multiplicentur.

Ab Epiphania ad primam ejuſdem menſis.

Memento, Domine, aëris cœli & fructuum terræ, eiſque benedic.

nedic. Memento Domine ſalutis loci hujus ſancti tui, omniumque locorum & Monaſteriorum, ſanctorum patrum noſtrorum Orthodoxorum. Memento Domine ſalutis hominum & animalium. Memento Domine ſervi tui Regis terræ noſtræ, atque illum in pace & dignitate conſerva. Memento Domine patrum, fratrumque noſtrorum, qui obdormierunt, quieveruntque in fide Orthodoxa. Memento Domine ſacrificiorum oblationumque, & iis retribue mercedem, qui has tibi oblationes obtulerunt, eaſque ad te ſuſcipe. Memento Domine captivorum qui in ſervitutem abducti ſunt, reducque captivitatem eorum. Memento Domine eorum qui calamitatibus, & anguſtiis opprimuntur. Memento Domine Catechumenorum populi tui, miſerere eorum, confirma eos in fide tua, & reliquias omnes cultus idolorum aufer ab eorum cordibus; legem tuam, timorem tuum, præcepta tua, veritates tuas & mandata tua ſtatue in cordibus eorum: da illis firmam cognitionem verbi quo per catecheſin inſtituti ſunt; utque ſtatuto tempore digni evadant lavacro regenerationis in remiſſionem peccatorum ſuorum, præpara eos habitaculum Spiritui ſancto tuo per gratiam.

Poſt lectionem Evangelii afferet illud Diaconus ad Sacerdotem, qui illud oſculabitur, ut etiam Clerus & populus, & interea recitabit Sacerdos Orationem Veli ſecretò, ſtans ad latus veli, capite inclinato.

Oratio Veli.

DEus qui tuo erga homines amore ineffabili Filium tuum unigenitum in mundum miſiſti, ut ovem errabundam ad te reduceret, rogamus te Domine, ne nos à te in æternum repellas, dum offerimus tibi tremendum hoc & incruentum ſacrificium: neque enim juſtitiæ noſtræ confidimus, ſed miſericordiæ tuæ, quâ genus noſtrum vivificaſti. Rogamus & obſecramus bonitatem tuam, amator hominum, ut neque nobis, neque plebi tuæ ſit in judicium myſterium hoc, quod ad ſalutem noſtram inſtituiſti, ſed in abſterſionem peccatorum noſtrorum & remiſſionem negligentiarum noſtrarum. Gloria & honor nomini tuo ſancto, Patris & Filii & Spiritus ſancti nunc & ſemper, &c.

Interea cùm abſolvitur hæc oratio, oſculabitur Sacerdos gradus altaris, aſcendet ad Sanctuarium, oſculabitur altare & conver-

ſus ad Occidentem recitare incipiet tres majores orationes. Dum Sacerdos dicit Pax omnibus, *converſus ad Sacerdotes fratres ſuos, capitis inclinatione ſalutat, & converſus ad Occidentem populum cruce ſignat.*

Oratio pro pace.

Sacerdos. ITerum Oremus Deum omnipotentem, patrem Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Rogamus & obſecramus bonitatem tuam, amator hominum, memento Domine pacis, unicæ illius tuæ, ſanctæ, Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ, quæ à finibus ad fines uſque terræ diffunditur, omni populo & terris benedic. Pacem illam cœleſtem cordibus noſtris immitte, ſed & pacem iſtius vitæ nobis benigne concede: Reges orthodoxos, exercitum, duces, conſiliarios, vulgus promiſcuum, & vicinos noſtros, ingreſſum & exitum noſtrum omni pace exorna. O Rex pacis, da nobis pacem tuam, qui omnia dediſti nobis. Poſſide nos, Deus Salvator noſter, nam præter te alium non novimus, & nomen tuum ſanctum invocamus. Vivant itaque animæ noſtræ per Spiritum tuum ſanctum, neque mors peccati dominetur ſuper nos ſervos tuos, nec ſuper omnem populum tuum. Domine miſerere.

παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε ἀγαθὲ κύριε.

In aliis Cod. Regem Orthodoxum.

Alii Cod. Regem, Ordines militares.

Pro Patriarcha & Epiſcopis.

Rurſus precamur te, Domine omnipotens, Pater Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, rogamus & obſecramus bonitatem tuam, ô amator hominum.

Si Patriarcha ipſe celebret, dicet ſocius Sacerdotis.

Memento, Domine, beati Patris noſtri, & venerandi Archiepiſcopi Papæ N. ejuſque in miniſterio Apoſtolico conſortis venerandi Patris Epiſcopi N. cuſtodi & conſerva nobis illos annis multis, & tranquillis temporibus, ut opere impleant & perficiant ſanctitatem Epiſcopatûs, quæ ipſis à te concredita eſt, ſecundùm voluntatem tuam ſanctam & beatam: verbumque veritatis rectè diſpenſent, plebem tuam cum ſanctitate & juſtitia regant, ſimul cum reliquis Epiſcopis Orthodoxis, Hegumenis, Preſbyteris, & Diaconis, omnique plenitudine unicæ tuæ, unius, ſanctæ, Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ. Da nobis & ipſis pacem & ſalutem in omni loco, preceſque omnes, quas fundunt pro nobis & omni populo tuo, ad te ſuſcipe, ut etiam eas quæ à nobis pro ipſis fiunt.

Hîc Sacerdos ſemel adolet incenſum, dicens ea quæ ſupra de-

claratæ ſunt: quòd ſi ſocium Sacerdotem habuerit, id ipſius vice faciet.

Super altare tuum ſanctum, ſpirituale, cœleſte, ut etiam thuris odoramenta: univerſos eorum hoſtes viſibiles & inviſibiles, contere & deprime ſub veſtigiis eorum velociter: eos autem in pace & juſtitia cuſtodi in Eccleſia tua ſancta. Domine miſerere.

Pro congregatione.

ITerum etiam oramus te, Deus omnipotens, pater Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, petimus & obſecramus bonitatem tuam, ô amator hominum: Memento Domine congregationum noſtrarum & benedic illis. Da ut ſint nobis abſque turbatione & impedimento, ut eas celebremus ſecundùm voluntatem tuam ſanctam & beatam, domos orationis, domos benedictionis, domos ſanctitatis: concede nobis in illis eſſe, Domine, & ſervis tuis qui poſt nos in ſæculum uſque futuri ſunt.

Oratio pro Eccleſia, quam hoc loco recitabit Sacerdos jejunii diebus.

CUltum idolorum ab omni orbe procul remove: Satanam & omnem virtutem ejus peſſimam contere, & dejice ſub pedibus noſtris velociter: hæreſes & autores earum compeſce, ut reſcindatur & abrumpatur omnis hæretica pravitas, Eccleſiæ tuæ ſanctæ inimica. Domine, ſicut olim, ita & nunc eas deprime; aufer illas hæreticis: tenebras cordis ſui, miſeriamque ipſis ſuam perſpicuè demonſtra: compeſce invidiam eorum, conſilia, machinationes, dolos, & detractiones, dextraſque quibus adversùm nos abutuntur, imbelles omnino eſſe jubeto. Conventicula eorum reprime, divide conſultationes eorum, ô Deus, qui diſſipaſti conſilium Achitophel. *Hæc oratio non extat in multis codicibus.*

Adolebit incenſum ad Orientem tribus vicibus.

Exurge, Domine Deus, diſſipentur omnes inimici tui, & fugiant à facie tua omnes qui oderunt nomen ſanctum tuum.

Converſus ad Occidentem, Sacerdotes, Diaconos & populum incenſabit.

Et populus tuus millies millenis benedictionibus, & decem millies millibus cumulatus adimpleat omnes voluntates tuas.

Tum converſus ad Orientem dicet.

Per gratiam, clementiam & amorem erga homines filii tui unigeniti, Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, &c.

Populus dicet Symbolum fidei Orthodoxæ. *Adolebit Sacerdos ter incenſum ad Orientem, dabitque thuribulum illi qui deferre ſolet, tum dicent Symbolum; quo tempore lavabit Sacerdos ter manus ſuas, & antequam eas abſtergat, convertetur ad populum, educetque manus ex aqua coram eo, & à ſordibus diligenter purgabit.*

Poſt recitationem Symboli dicet, Pax omnibus.

Reſpondebitque populus, Et cum ſpiritu tuo.

Tum converſus ſignabit populum ſemel in modum crucis, & dicet hanc orationem.

Oratio Oſculi pacis ad Patrem.

Ἀσπασμὸς. Εὐχὴ ἀσπασμοῦ τοῦ ἁγίου Βασιλείου.

Sacerdos. DEus magne & æterne, qui hominem abſque vitio condidiſti & mortem quæ Satanæ invidiâ in mundum intraverat, per adventum vivificantem filii tui unigeniti Jeſu Chriſti Domini Dei & Salvatoris noſtri deſtruxiſti, repleviſtique terram cœleſti pace: tu quem celebrant Angelorum exercitus, dicendo; Gloria in excelſis Deo & pax ſuper terram, & in hominibus bona voluntas, imple per beneplacitum tuum, Domine, corda noſtra pace tua, & munda nos ab omni macula omnique ſimultate, omni fraude, omni malo, omnique injuriarum recordatione mortifera. Fac Domine ut omnes digni ſimus amplectendi invicem in oſculo ſancto, & ita illius participes ſimus, ut non in judicio repellas nos, ab immortali & cœleſti dono tuo, per Chriſtum Jeſum Dominum noſtrum.

Oratio alia Oſculi pacis.

Sacerdos. SUperant omnem ſermonis facultatem, & omnem vim mentis, divitiæ munerum tuorum, Domine, quia abſcondiſti ſapientibus & prudentibus, & nobis parvulis revelaſti ea, quæ cupierunt Prophetæ & Reges videre, & non viderunt. Hæc in nos peccatores gratioſe contuliſti, ut ea adminiſtraremus, & per ea ſanctificaremur, cùm filii tui diſpenſationem nobis exhibuiſti, & ſacrum ritum iſtius ſacrificii incruenti: nec enim illud eſt ſanguinis legalis, aut juſtitiæ corporeæ, ſed agnus eſt ſpiritalis, gladiuſque rationalis & incorporeus, in hoc ſacrificio, quod tibi offerimus. Rogamus & obſecramus bonitatem tuam, ô hominum amator, purifica labia noſtra, & libera mentes noſtras ab omni contagione

materiali : mitte nobis gratiam Spiritus tui ſancti & dignos effice ſalutandi invicem in oſculo ſancto, ut non incidentes in judicium, percipiamus donum tuum immortale & cœleſte, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.

Oratio Pacis Jacobi Apoſtoli.

Sacerdos. DEus, omnium Domine, dignos effice hac ſalute, nos peccatores indigniſſimos, ut ab omni labe omnique hypocriſi purgemur, amplectamurque invicem in oſculo ſancto & unum corpus, unuſque ſpiritus efficiamur in vinculo caritatis & pacis Domini noſtri Jeſu Chriſti, cum quo benedictus es, & cum Spiritu tuo vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc & ſemper & in omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

ANAPHORA SANCTI BASILII.

Diaconus. ACcedite, adſtate, ô viri, cum tremore, & ad Orientem aſpicite. Attendamus. — Προσφέρειν κατὰ τρόπον. Στάθητε. Εἰς ἀνατολὰς βλέπετε. Πρόσχωμεν.

Populus. Miſericordia, pax & ſacrificium laudis. — Ἔλεος εἰρήνης, θυσία αἰνέσεως.

Ter ſignum crucis hic ſit, primùm à Sacerdote ſuper ſe ipſum : ſecundò ſuper Diaconos miniſtrantes : tertiò ſuper populum.

Sacerdos. Dominus vobiſcum. [1]

Populus. Et cum ſpiritu tuo. [2]

Sacerdos. Surſum levate corda veſtra. [3]

Populus. Habemus ad Dominum. [4]

Sacerdos. Gratias agamus Deo. [5]

Populus. Dignum & juſtum eſt. [6]

1. Ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν.
2. Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.
3. Ἄνω ἡμῶν τὰς καρδίας.
4. Ἔχομεν πρὸς τὸν Κύριον.
5. Εὐχαριστῶμεν τὸν Κύριον.
6. Ἄξιον καὶ δίκαιον.

Sacerdos. Dignum & juſtum, dignum & juſtum eſt, vere eſt dignum, conveniens, neceſſarium, dignum & juſtum, Domine qui exiſtis, Domine Deus vere, qui es ante ſæcula, regnans uſque in æternum, qui in excelſis habitas, & humilia reſpicis, qui creaſti cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis ſunt, Pater Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, qui cuncta viſibilia & inviſibilia per eum creaſti, ſedens ſuper thronum gloriæ tuæ, quem adorant omnes poteſtates ſanctæ.

Diaconus. Qui ſedetis ſurgite. — Οἱ καθήμενοι ἀνάστητε.

Sacerdos. Circa quem conſiſtunt Angeli & Archangeli, Principatus, Poteſtates, Throni, Dominationes, Virtutes.

Diaconus. Ad Orientem aſpicite. — Εἰς ἀνατολὰς βλέπετε.

Sacerdos. In circuitu enim tuo ſtant Cherubim, oculis

pleni, & Seraphim ſex alis inſtructi, hymnum gloriæ concinunt indeſinenter dicentes:

Populus. Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus.

Sacerdos ter in modum crucis ſignabit, primò ſe ipſum, ſecundò miniſtros, tertiò populum: tum dicet.

Sanctus, Sanctus, Sanctus es verè, Domine Deus noſter, qui formaſti nos, feciſti nos, & poſuiſti nos in paradiſo voluptatis. Cum autem mandata tua circa lignum vitæ violaſſemus per deceptionem ſerpentis, à vita æterna excidiſſemus, & à paradiſo voluptatis ejecti fuiſſemus, non in finem uſque deſeruiſti nos, ſed continuò nobis per prophetas tuos ſanctos promiſſa edidiſti: in noviſſimis vero diebus, nobis ſedentibus in tenebris & umbra mortis, Filium tuum unigenitum Dominum Deum & Salvatorem Jeſum Chriſtum manifeſtaſti, qui incarnatus eſt de Spiritu ſancto & ex virgine ſancta Maria, & homo factus eſt, qui viam ſalutis nos docuit, & ſupernam illam nativitatem per aquam & ſpiritum nobis donavit, fecitque nos populum congregatum, mundavitque nos per Spiritum ſanctum ſuum. Ipſe cum dilexiſſet ſuos qui erant in mundo, tradidit ſe ipſum ad ſalutem pro nobis in mortem, quæ ſuper nos regnabat, quâ peccatorum noſtrorum cauſâ conſtricti tenebamur: deſcendit ad inferos per crucem, ſurrexit à mortuis die tertia, aſcendit ad cœlos, ſeditque ad dexteram tuam, ô pater, deſignavitque diem retributionis, in quo apparebit ad judicandum orbem in juſtitia & tribuendum unicuique juxta opera ſua.

Κατὰ τὸ ἔλεός σου κύριε, καὶ μὴ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν.

Populus. Secundùm miſericordiam tuam, Domine, & non ſecundùm peccata noſtra.

Sacerdos. Inſtituit nobis myſterium hoc magnum pietatis & religionis, cum ſtatuiſſet tradere ſe morti pro mundi vita.

Πιστεύομεν.
In Copt. Credo.

Populus. Credimus in rei veritate ita eſſe.

Sacerdos. Accepit panem in manus ſuas ſanctas, puras & immaculatas, beatas & vivificantes, & aſpexit in cœlum, ad te, ô Deus, Patrem ſuum & omnium Dominum.

Tunc accipiet oblationem ſuper manus ſuas, auferetque velum deſuper diſco.

Populus. Amen.

Sacerdos levabit oculos dicens. Et gratias egit. ✠

Populus. Amen.

Sacerdos. Et benedixit eum.

Populus. Amen.
Sacerdos digito ter oblationem ſuam ſignabit in modum crucis. Et ſanctificavit eum. ✠
Populus. Amen.
Sacerdos franget oblationem in tres partes, quas ita ad ſe invicem adjunget, ut quodammodo diviſa non ſint. Quæ dum faciet, digitos intra diſcum detergit, ne quid ex oblatis adhæreat, & dicet.
Et fregit eum, deditque ſanctis diſcipulis & Apoſtolis ſuis, dicens: Accipite, manducate ex hoc omnes. Hoc eſt enim corpus meum quod pro vobis frangitur, & pro multis datur in remiſſionem peccatorum, hoc facite in mei memoriam.
Populus. Amen.
Sacerdos tenens calicem manu ſua, dicet. Similiter etiam calicem poſt cœnam, aqua & vino miſcuit.
Sacerdos calicem ter cruce ſignabit, & dicet. Gratias egit. ✠
Populus. Amen.
Sacerdos. Benedixit eum. ✠
Populus. Amen.
Sacerdos. Sanctificavit eum. ✠
Populus. Amen.
Sacerdos. Guſtavit, & dedit diſcipulis ſuis & Apoſtolis ſanctis dicens, Accipite bibite ex eo omnes, Hic eſt enim ſanguis meus novi Teſtamenti qui effunditur pro vobis, & pro multis in remiſſionem peccatorum; hoc facite in mei memoriam.
Sacerdos calicem in crucis formam movebit, ita tamen ut non agitet.
Populus dicet. Amen, hoc ita eſt.
Sacerdos. Quotieſcumque manducabitis ex hoc pane, & bibetis ex hoc calice, mortem meam annunciabitis & reſurrectionem meam confitebimini, meique memores eritis donec veniam.
Populus. Mortem tuam annuntiamus Domine, & reſurrectionem tuam confitemur. Τὸν θάνατόν σου κύριε καταγγέλλομεν
Sacerdos. Memoriam agimus paſſionis ejus ſanctæ, reſurrectionis ejus à mortuis, aſcenſionis in cœlum, & ſeſſionis ipſius ad dexteram tuam, ô Pater: ſecundi etiam ipſius è cœlo adventus terribilis & gloriâ pleniſſimi, offerimuſque tibi hæc dona ex bonis tuis, pro omnibus, ex omnibus, & in omnibus.
Diaconus. Adorate Deum cum timore & tremore.

Sacerdos dicet Invocationem.

Ἐπίκλησις.

ROgamus te, Chriſte Deus noſter, nos peccatores indigni ſervi tui, & adoramus te per beneplacitum bonitatis tuæ, ut adveniat Spiritus ſanctus tuus ſuper nos, & ſuper hæc dona propoſita, & ſanctificet ea, efficiatque ea Sancta Sanctorum tuorum.

Ita Copt. & Gr. τὰ ἅγια τῶν ἁγίων

Habebit Sacerdos interea manus expanſas & ſurſum ſublatas, interpellans pro illapſu.

Dicet populus. Amen.

Sacerdos elevans vocem. Et panem quidem hunc, *ter panem cruce ſignabit*, faciat corpus ſanctum, *inclinabit caput ſuum & manu corpus innuet*, ipſius Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, quod datur in remiſſionem peccatorum, & vitam æternam, ei qui illud percipiet.

Populus. Amen.

Sacerdos calicem ter cruce ſignabit & dicet. Et hunc calicem, ſanguinem pretioſum novi Teſtamenti tui, *Tunc corpus & ſanguinem pretioſum deſignabit*, ipſius Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, qui datur in remiſſionem peccatorum & vitam æternam illis qui illum percipient.

Populus. Amen.

Sacerdos. Fac, Domine, ut digni ſimus communicandi ſanctis tuis, ad ſanctificationem corporum, animarum, ſpirituumque noſtrorum, ut ſimus corpus unum, ſpirituſque unus, ſortemque & partem conſequamur cum omnibus ſanctis tuis qui ab initio tibi placuerunt. Memento, Domine, pacis unicæ tuæ, unius ſanctæ, Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ tuæ.

Diaconus. Orate pro, &c.

Sacerdos. Quam acquiſivisti tibi ſanguine pretioſo Chriſti tui, conſerva eam in pace & omnes Epiſcopos orthodoxos, qui in ea ſunt. Primum quidem memento, Domine, beati Patris noſtri venerandique Archiepiſcopi Papæ Anba N.

Diaconus. Orate pro, &c.

Sacerdos. Et qui cum eis verbum veritatis rectè diſpenſaverunt, concede illos Eccleſiæ tuæ ſanctæ, ut paſcant gregem tuum in pace. Memento, Domine, Hegumenorum, Preſbyterorum Orthodoxorum, & Diaconorum.

Diaconus. Orate pro, &c.

Sacerdos.

Sacerdos. Omniumque miniſtrorum & cunctorum qui virginitatem & puritatem colunt omniſque populi tui fidelis. Memento Domine, ut miſerearis omnium noſtrum.

Diaconus. Miſerere noſtri Deus Pater omnipotens.

Populus. Kyrie eleiſon *ter.*

Sacerdos. Memento Domine ſalutis hujus loci tui ſancti, omniſque loci & monaſterii patrum noſtrorum orthodoxorum.

Diaconus. Orate pro, &c.

Sacerdos. Et habitantium in eo cum fide Dei. Dignare Domine aëri cœli, & fructibus terræ benedicere.

Dicet in tempore exundationis Nili à duodecima Baini ad nonam Paophi.

Dignare Domine implere aquas fluminum hoc anno,& illis benedicere.

Tempore ſementis, nempe à decima Paophi ad vigeſimam Tybi.

Memento Domine ſeminis herbarum, & viroris agri hoc anno, fac ut creſcant, quantum fieri poteſt, per gratiam tuam. Lætifica faciem terræ, ut appareat fœcunditas ejus, & fructus ipſius multiplicentur; præpara ei ſementem & meſſem: vitam noſtram prout expedit guberna: benedic coronæ anni per benignitatem tuam, propter egenos populi tui, propter viduas & orphanos, propter peregrinos & neceſſitatem patientes, & propter nos omnes qui in te confidimus & nomen ſanctum tuum ardenter quærimus; quia oculi omnium in te ſperant, quod in tempore ſuo ſis ipſis bonum largiturus. Age nobiſcum juxta bonitatem tuam, tu qui das eſcam omni carni: imple corda noſtra lætitia & ſuavitate, ut nobis ſemper in omnibus rebus ſuppetant neceſſaria, & abundemus in omni opere bono.

Diaconus. Orate pro.

Sacerdos hîc innuit ſuper panem & vinum manibus ſuis, dicetque.

Memento Domine eorum, qui hæc dona tibi obtulerunt, & eorum pro quibus ea obtulerunt, & qui obtulerunt pro ſe & ſuo nomine, da iis omnibus mercedem è cœlo.

Circuibit Sacerdos ſocius altare cum thuribulo, & ab inferiori parte thus adolebit, lavabitque manus ſuas, & eas velo bombycino involvet.

Tum dicet Sacerdos celebrans.

NUnc Domine ex præcepto Filii tui unigeniti communicamus memoriæ Sanctorum tuorum, qui tibi placuerunt ab initio, patrumque noſtrorum Sanctorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Martyrum, Prædicatorum, Evangeliſtarum, omniumque ſpirituum juſtorum, qui in fide vitam finierunt. Præcipuè verò & maximè, ſanctæ & gloriâ plenæ ſemper Virginis Genitricis Dei, Divæ ſanctæ Mariæ; ſancti Joannis Baptiſtæ Præcurſoris & Martyris; ſancti Stephani primi Diaconi & primi Martyris, videntiſque Deum Evangeliſtæ Marci ſancti Apoſtoli & Martyris; Patriarchæ ſancti Severi,& Doctoris noſtri Dioſcori; ſancti Joannis Chryſoſtomi, ſancti Athanaſii Apoſtolici, ſancti Cyrilli, ſancti Baſilii, ſancti Gregorii, Patriſque noſtri ſancti Abbatis Antonii ſummæ ſanctitatis viri, juſtique Patris Pauli, Sanctorumque trium Macariorum, & ſancti Patris noſtri Joannis Hegumeni, Patris noſtri Biſchoi hominis perfecti, Patrumque Sanctorum Romæorum, Maximi & Diomedis, quadraginta novem Martyrum, & potentis ſancti Patris Moyſis, patriſque noſtri Iſidori, & Arſenii, patriſque noſtri Joannis Nigri Presbyteri, patriſque noſtri Danielis Hegumeni, patriſque noſtri juſti Junii & patris noſtri Ephræm, Patriſque noſtri Pacomii, patris vitæ Cœnobiticæ, Theodorique ejus diſcipuli, Patriſque noſtri Sanutii Archimandritæ, & Abbatis Veiſæ ejus diſcipuli. Item patris noſtri Abuneferi ſeu Onufrii Anachoretæ, Patris noſtri Simeonis Stylitæ, patris noſtri Samuelis Confeſſoris, Juſtique & Apollo ejus diſcipulorum, Patriſque noſtri Barſomæ Sapientis, Patris noſtri Benifii Presbyteri, & Abbatis Joannis ejus diſcipuli, & Patris noſtri Abbatis Barſomæ nudi,& Patris noſtri Abbatis Fegii nudi,& ſancti N. cujus hodie memoriam celebramus, omniſque chori Sanctorum tuorum, quorum precibus & ſupplicationibus miſerere noſtrum omnium & libera nos propter nomen tuum ſanctum quod invocatum eſt ſuper nos.

Sacerdos. Memento etiam Domine omnium qui dormierunt & quieverunt in Sacerdotio & omni ordine laicorum. Dignare Domine animas eorum omnium quietè donare in ſinu ſanctorum Abraham, Iſaac & Jacob, induc eos in locum viridem ſuper aquas refrigerii, in paradiſum voluptatis, in locum

unde fugiunt dolor cordis, triſtitia, & ſuſpiria in lumine Sanctorum tuorum.

Diaconi dicent Diptycha & nomina defunctorum recitabunt.

Sacerdos dicit poſt Diptychon. Eos Domine quorum animas ſuſcepiſti, jube in hoc loco quieſcere & nos etiam hic peregrinos, in fide tua cuſtodi, & pacem tuam nobis uſque in finem benignè concede.

Populus. Sicut erat, &c.

Sacerdos. Et dirige nos in regnum tuum, ut ſicut in hoc, ita etiam in omnibus laudetur, benedicatur & extollatur nomen tuum magnum, omnibus modis ſanctum, excellens, venerandum, & benedictum, Jeſu Chriſti etiam Filii tui dilecti & Spiritus ſancti.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Proœmium ante fractionem.

Sacerdos. ITerum gratias agimus tibi Deus omnipotens, pater Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, quod feciſti nos dignos conſiſtendi in hoc loco ſancto, levandique manus noſtras & nomini tuo ſancto ſerviendi. Precamur eum rurſus, ut nos efficiat dignos communione & participatione myſteriorum ejus divinorum & immortalium, corporis ſancti & ſanguinis precioſi Chriſti ejus, omnipotens Dominus Deus noſter. Oratio ante fractionem.

Populus. Amen.

Cùm dicet Sacerdos hanc benedictionem, velum ſericeum dextrâ geſtans & ad Occidentem converſus, eo velo populo ſignum faciet, manum ſuper diſco tenens: quando vero recitatur benedictio, Diaçoni dicent deprecationem, Sacerdos verò faciem & oculos convertet ad corpus quod in diſco poſitum eſt, dicetque.

Deus miſereatur noſtri & benedicat nobis, illuminet vultum ſuum ſuper nos & miſereatur noſtri.

Tum Sacerdos ſumet corpus ſanctum manu dextra, imponetque ſiniſtra, ponetque digitum ſuper corpus in latere Deſpotici ſeu majoris particulæ eo loco ubi fractum eſt, & dicet.

Corpus ſanctum.

Tolletque digitum ſuum de ſuper corpore, immittetque in calicem & intinget extremum pollicis ſui ſanguine pretioſo: tum educet digitum è ſanguine, & iterum ſignabit ſanguinem ſan-

guine, in modum crucis glorioſæ, & dicet.

Et ſanguis pretioſus Chriſti ipſius omnipotentis Domini Dei noſtri.

Tum educet digitum ſuum è calice ſanguine pretioſo tinctum, & ſignabit eo corpus unâ cruce, deſuper fractura è latere majoris particulæ, & infra ex parte exteriori corporis, unam crucem formans ſuper ſanguinem, & duas ſuper corpus.

Diaconus dicet. Orate.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Oratio Fractionis ad Patrem.

Προοίμιον τῆς κλάσεως.

Sacerdos. DOmine Deus noſter, magne, æterne, gloriæ mirabilis, qui obſervas teſtamentum tuum, & promiſſiones tuas, iis qui te diligunt ex toto corde ſuo; qui dediſti nobis ſalutem à peccatis noſtris per Filium tuum unigenitum Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum; qui es vita omnium, auxilium eorum qui ad te confugiunt; ſpes ad te clamantium; coram quo conſiſtunt millies mille, & decies millies decem mille Angeli & Archangeli, Cherubim & Seraphim, & omnis multitudo innumerabilis poteſtatum cœleſtium; qui ſanctificaſti has oblationes propoſitas, per illapſum ſuper eas Spiritus ſancti tui: munda nos Domine à peccatis noſtris occultis & manifeſtis, & ab omni cogitatione quæ bonitati tuæ non placeat: Deus hominum amator talem à nobis repelle: purifica corpora & animas noſtras, corda noſtra & conſcientias noſtras, ut cum corde puro & anima lucida, inconfuſa facie, caritate perfecta, & ſpe ſecura, audeamus cum fiducia, & abſque timore orare ad te, Deus pater ſancte & cœleſtis & dicere. Pater noſter.

Oratio Fractionis alia Baſilii.

Non extat in noſtro Cod. hoc loco, ſed poſt ſeq.

DEus parens lucis, vitæ principium, ſcientiæ largitor, donorum creator, gratioſe opifex, animarum noſtrarum benefactor; theſaurus ſapientiæ, doctor ſanctorum, fundator ſæculorum, precum purarum ſuſceptor, iis qui in eum toto corde confidunt donator munerum, quæ deſiderant Angeli proſpicere: qui è profundo nos eduxit in lucem, qui dedit nobis vitam ex morte: qui conceſſit nobis libertatem, & manumiſſionem à ſervitute: qui tenebras erroris quæ

in nobis erant illuſtravit, per præſentiam in carne unigeniti Filii ſui. Tu ergo etiamnum Domine illuſtra oculos cordis noſtri, & perfectos nos effice animis, corporibus, ſpiritibuſque noſtris, ut corde ſancto & labiis puris audeamus orare te, Deus pater ſancte qui es in cœlis, & dicamus.

Oratio Fractionis alia Joannis Chryſoſtomi.

In alio Cod. Joannis Boſtrenſis, ſive Baſorenſis.

DEdiſti nobis gratiam adoptionis, per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus ſancti, nunc autem dignos effice, ut abſque hypocriſi, corde puro, conſcientiâ fiduciæ plenâ, labiiſque ab omni offenſa liberis, oremus te pater, ut eas futilitates reſpuendo, quæ gentium multiloquii & Judaici ſupercilii ſunt, poſſimus offerre tibi preces orationemque, juxta inſtitutionem ſaluberrimam Filii tui unigeniti, voce purâ, qualis Chriſtianos decet; & cum ſanctitate animæ, corporis & ſpiritus, audeamus abſque timore clamare ad te, increatum, abſque initio, ingenitum, noſtrum & omnium Dominum, Deum patrem ſanctum qui es in cœlis, & dicamus. Pater noſter qui es in cœlis, &c.

Oratio poſt Pater noſter.

ITa nempe rogamus te, ô Pater ſancte & bone, bonitatiſque amator, ne nos inducas in tentationem, neque permittas ullam iniquitatem in nos dominari, imò potiùs libera nos ab actionibus inutilibus, earumque cogitationibus, earum motibus, aſpectibus earum, illecebris earum: tentationemque extingue & repelle à nobis. Coërce pariter motus illarum qui in nobis excitantur, & remove à nobis cauſas quæ nos ad peccandum impellunt: eripe nos per poteſtatem tuam ſanctam per Chriſtum Jeſum Dominum noſtrum.

Diaconus dicet. Inclinate capita veſtra Domino. *Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Θεῷ κλίνατε.*

Populus. Coram te Domine.

Sacerdos dicet Orationem inclinationis ad Patrem. *Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας.*

SUperabundavit gratia bonorum opificis Filii tui unigeniti Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Confitemur paſſionem ejus ſalutarem, mortem ejus annunciamus, credimuſque ejus reſurrectionem, myſterii complementum. Gratias agimus tibi, Domine Deus omnipotens, quia miſericordia tua magna fuit erga nos cum præparaveris nobis ea quæ

Angeli videre cupiunt. Petimus rogamuſque te, amator hominum, ut nos omnes purifices & ad te colligas per communionem noſtram myſteriorum divinorum tuorum, ut pleni efficiamur Spiritu tuo ſancto, confirmemurque in fide recta pleni item deſiderio caritatis tuæ veræ, & gloriam tuam omni tempore enarremus per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.

Πρόσχωμεν θεῷ μετὰ φόβου

Diaconus. Attendamus Deo cum timore.

Oratio abſolutionis ad Patrem.

Sacerdos. DOmine Domine Deus omnipotens, qui ſanas animas, corpora & ſpiritus noſtros, tu es qui dixiſti Petro patri noſtro, per os Filii tui unigeniti Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adversùs eam, & dabo tibi claves regni cœlorum: quod ligaveris ſuper terram, erit ligatum in cœlis, & quod ſolveris ſuper terram, erit ſolutum & in cœlis. Sint etiamnum Domine, patres & fratres mei abſoluti ex ore meo, per Spiritum ſanctum tuum, ô bone & amator hominum. Deus qui tollis peccata mundi, præveni eos ſuſcipiens pœnitentiam ſervorum tuorum ab ipſis, quæ ſit lumen ad cognitionem, & remiſſio peccatorum noſtrorum, quia tu Deus miſerator & miſericors es, longanimis & multæ miſericordiæ, & juſtus. Si in te peccaverimus verbo aut opere, parce & remitte nobis bone & amator hominum. O Domine abſolve nos, & populus tuus abſolutus ſit.

Hîc Sacerdos meminit vivorum & mortuorum.

MEmento, Domine, pacis, unicæ, ſanctæ, Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ: confirma in bono ad extremum uſque vitæ ſpiritum, & cuſtodi in pace omnes Patres noſtros Orthodoxos, Epiſcopos, Hegumenos, Presbyteros, Diaconos, Subdiaconos, Lectores, Cantores, Exorciſtas, Monachos, Virgines, Viduas, Orphanos, Continentes, Laicos, Servos, Liberos, peregrè abſentes & populum hujus loci, tam viros quam mulieres, ſenes & juvenes, parvos & magnos, qui venerunt, quique non venerunt: qui dixerunt nobis, ut eorum meminiſſemus, & qui non dixerunt: quos novimus, & quos ignoramus: qui odio nos, & qui amore proſequuntur. Vivos cuſtodi per Angelum pacis, & mortuorum animas fac De-

mine quieſcere in ſinu Patrum noſtrorum ſanctorum Abraham, Iſaac & Jacob, in paradiſo voluptatis. Et omnes Chriſtianos Orthodoxos, ab ortu ſolis uſque ad occaſum, & à dextra ad ſiniſtram, ſingulos Domine conſerva in pace: & infirmitatem meam ſolve ab omni peccato, omnique maledicto, omni abnegatione & perjurio, omnique ſtultitia, tam hæreticorum, quam Ethnicorum. Concede nobis Domine intellectum, robur & intelligentiam, ut ad finem uſque fugiamus ab omni re mala in oppoſitam, & da nobis ut faciamus omni tempore id quod tibi acceptum eſt. Scribe nomina noſtra cum omnibus choris Sanctorum tuorum, in regno cœlorum per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.

Diaconus. Cum timore Deo attendamus.

Populus dicet. Unus Pater ſanctus.

Εἷς πατὴρ ἅγιος, εἷς υἱὸς ἅγιος, ἓν πνεῦμα ἅγιον. Ἀμήν.

Ubi Diaconus dixerit Cum timore, &c.

Populus. Kyrie eleiſon.

Sacerdos attollit Deſpoticon manibus ſublatis, & inclinat ſe, tum clamat alta voce, Sancta Sanctis. *Omneſque è populo proſtrati erunt in terram ſuper facies ſuas: immittetque Sacerdos Deſpoticon in ſanguinem, extrema ſui parte, formabitque cum eo crucem unam in ſanguine: tum educet, & eo ſignabit corpus ſanctum in diſco, cruce una: tum ſignabit eum ſemel ſanguine pretioſo in modum crucis, & ita perficiet tres ſignationes corporis ſuper ſanguinem, & tres ex ſanguine ſuper corpus. Peractis vero ſignationibus tribus, mittet Deſpoticon in ſanguinem, intra calicem dicens:*

Benedictus Dominus Jeſus Chriſtus Filius Dei & Spiritus ſanctus. Amen.

Tum accipiet Sacerdos tertiam partem in qua erat Deſpoticon, dividetque in tres partes: quòd ſi fuerint magna, franget eas in diſco, & tres partes manui dextræ imponet, quam retinebit elevatam: lævam verò intra diſcum & dicet.

Corpus ſanctum & ſanguis pretioſus, purus, verus, Jeſu Chriſti Filii Dei noſtri. Amen. Corpus & ſanguis Emmanuelis Dei noſtri, hoc eſt in rei veritate. Amen. Credo, credo, credo & confiteor, uſque ad extremum vitæ ſpiritum, hoc eſſe corpus vivificum Filii tui unigeniti Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti: accepit illud ex omnium noſtrâm Domina, Deipara, Diva & ſancta Maria, & unum illud fecit cum divinitate ſua, ſine confuſione, commiſtione, aut alteratione.

Confeſſus eſt confeſſionem bonam coram Pontio Pilato, & tradidit ſe ipſum pro nobis ſuper lignum crucis ſanctæ, ſolâ ſui ipſius voluntate, pro nobis omnibus. Verè credo ipſius divinitatem ſeparatam non fuiſſe, ab ipſius humanitate, ne unicâ quidem horâ aut nictu oculi: tradidit illud pro nobis ad ſalutem, remiſſionem peccatorum & vitam æternam ei qui illud percipiet. Credo hoc in rei veritate ita eſſe.

Deinde Sacerdos teget corpus ſanctum velo ſericeo, alio obvolvet manus ſuas, ſimiliter Diaconus calicem bombycino operiet, tum Sacerdos caput inclinabit, & dicet.

Omnis honor gloria & adoratio debetur Trinitati ſanctæ Patri, Filio & Spiritui ſancto.

Deinde Sacerdos oſculabitur altare, caputque inclinabit fratribus ſuis Sacerdotibus, & populo dextrorſum & ſiniſtrorſum, deteget latus diſci coram ſe, canentque ex pſalmo, & dicet Sacerdos ſecretò.

Dignos fac Domine nos omnes ut corpus tuum ſanctum percipiamus, & ſanguinem tuum pretioſum ad mundationem corporum, animarum, ſpirituumque, & peccatorum noſtrorum remiſſionem comparandam.

Tum communicabit Sacerdos, corpuſque & ſanguinem pretioſum Sacerdoti ſocio diſtribuet, tum miniſtris & populo deinceps: tandemque mulieribus ex altari cum diſco deſcendens.

Dicet Diaconus. Orate pro omnibus Chriſtianis.

Oratio gratiarum actionis poſt communionem.

Sacerdos. ORa noſtra repleta ſunt gaudio, & lingua noſtra exultatione, quia participes facti ſumus Sacramentorum tuorum immortalium, Domine: quia quæ oculus non vidit & auris non audivit, nec humanum cor comprehendit, illa ipſa præparaſti Deus, diligentibus nomen tuum ſanctum & revelaſti ea parvulis Eccleſiæ tuæ ſanctæ. Ita Pater fuit beneplacitum ante te, quia tu miſericors es, & mittimus tibi ſurſum gloriam, honorem, & adorationem Patri, Filio & Spiritui ſancto, nunc & ſemper, &c.

Oratio inclinationis poſt communionem.

Sacerdos. SErvi tui, Domine, qui tibi miniſtrant, orant nomen tuum ſanctum, ſimulque coram te ſe inclinant. Eſto in illis Domine, ambula inter eos, adjuva illos in omni opere

opere bono, erige corda eorum ab omni perverſa & terrena cogitatione. Da illis ut vivant & cogitent ea quæ ad vitam pertinent, intelligantque quæ tua ſunt per Filium tuum unigenitum Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, ad quem nos & omnis populus tuus clamamus dicentes. Domine miſerere noſtri, ô Salvator.

Sacerdos dicet benedictionem.

O Domine, eſto nobis miſericors, benedic nobis, oſtende faciem tuam ſuper nos, & miſerere noſtri. Domine, ſalvum fac populum tuum, benedic hæreditati tuæ, & rege eos, & extolle illos uſque in æternum. Conſerva illos in fide recta, gloria, & honore, omnibus diebus vitæ ſuæ, & conſtitue illos in caritate quæ omnia ſuperat, & pace quæ omni intellectu ſuperior eſt, per preces & orationes, quas faciet pro nobis Domina omnium noſtrum, Mater Dei, Diva & ſancta Maria, & quatuor lucidi ſancti Michael, Gabriel, Raphael & Suriel, & quatuor animalia incorporea, necnon viginti quatuor Preſbyteri, Cherubimque, Seraphim & cœleſtes ordines. Per orationes Patriarcharum & Prophetarum, Joannis Baptiſtæ, & centum quadraginta quatuor millium, dominorumque patrum Apoſtolorum, trium ſanctorum puerorum, ſancti Stephani, ſancti Domini Georgii, ſancti utriuſque Theodori, & ſancti patrumque amatoris Mercurii, ſancti Patris Mennæ & omnium chororum Martyrum, & Patris noſtri Antonii viri ſanctiſſimi, ſanctorumque patrum trium Macariorum, omniſque chori cruce ſignatorum, Juſtorum piorum, ſapientum Virginum, & Angeli diei iſtius benedicti. Veniat benedictio eorum, ſancta gratia eorum, & potentia eorum, donum eorum, caritas eorum, patientia eorum, auxilium eorum & benedictio diei Dominicæ Salvatoris noſtri boni ſit cum omnibus nobis uſque in æternum. Amen.

Cùm abſolverit vaſorum ablutionem, bibet aquam in iis reſiduam, dimittetque plebem benedictione recitata.

Explicit Miſſa Baſilii.

LITURGIA SANCTI GREGORII.

ORATIO VELI.

Sacerdos ſecretò. DOMINE Deus omnipotens, qui noſti cogitationes hominum, ſcrutator cordium & renum: qui me indignum vocaſti ad hoc miniſterium ſanctum tuum: ne me rejicias, & ne avertas faciem tuam à me; ſed dele omnia delicta mea: & ablue ſordes corporis mei, & maculas animæ meæ. Purifica me perfectè, ne cùm bonitatem tuam deprecabor, ut concedas veniam peccatorum aliis, ego reprobus efficiar. Ita, Domine, non repellas me mœſtum & confuſum: ſed mitte ſuper me Spiritum ſanctum tuum; & fac me dignum ut adſiſtam altari tuo ſancto: neque id mihi proveniat in judicium, ſed offeram tibi hoc ſacrificium, rationabile, incruentum cum conſcientia pura, in remiſſionem peccatorum & iniquitatum mearum, veniam delictorum populi tui, requiem & refrigerium Patrum noſtrorum, qui olim obdormierunt in fide Orthodoxa: ad ædificationem populi tui totius, & ad gloriam tuam, cum Filio tuo unigenito Domino, Deo & Salvatore noſtro Jeſu Chriſto, & Spiritu tuo vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc, &c.

Oratio oſculi pacis.

In Codd. MSS. S. Gregorii. *In aliis* S. Severi Patriarchæ.

ÆTerne Fili qui in ſempiternum ſubſiſtis, conſubſtantialis Patri, illique throno & creatione æqualis: qui ſola bonitate ex nihilo feciſti hominem, & collocaſti eum in paradiſo voluptatis: qui cùm cecidiſſet per deceptionem inimici, & præcepti tui tranſgreſſionem, voluiſti eum renovare & in dignitatem ſuam priſtinam reſtituere. Non Angelos, non Archangelos, non Patriarchas, neque Prophetas voluiſti autores eſſe noſtræ ſalutis, ſed tu abſque immutatione carnem aſſumpſiſti, & homo factus es, ſimilis nobis in omnibus excepto peccato, factus es nobis mediator erga Patrem: parietem medium diruiſti, & inimicitias priores deleviſti: conciliaſti terrenos cum cœleſtibus, & feciſti de duobus unum,

per diſpenſationem in carne : aſcendiſti in cœlum corporaliter, & impleviſti omnia divinitate tua. Tu dixiſti diſcipulis tuis ſanctis & Apoſtolis, Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Concede jam nobis illam, Domine ; & munda nos ab omni macula, ab omni dolo, ab omni malitia, ab omni fraudulentia, & injuriarum recordatione mortifera : & fac nos omnes dignos, Domine, ut ſalutemus invicem in oſculo ſancto, neque excidamus per judicium à donis tuis immortalibus, atque cœleſtibus ; per gratiam tuam & benignitatem Patris tui, & operationem Spiritus tui : tu es enim proviſor & largitor omnium bonorum ; tibique offerimus gloriam, & honorem, magnificentiam, & adorationem, cum Patre tuo bono, vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc, &c.

Alia Oratio ad Filium.

CHriſte Deus noſter, virtus tremenda & incomprehenſibilis Dei Patris, qui ſedes ſuper thronum flammeum Cherubim, cui miniſtrant poteſtates igneæ. Tu es ignis conſumens per divinitatem tuam, propter ſplendorem tuum ineffabilem, & amorem tuum erga homines. Non combuſſiſti, nec repuliſti fraudulentum traditorem, cum acceſſit ad te, ſed oſculatus es eum oſculo amici, ut traheres illum ad pœnitentiam, & ad audaciæ ſuæ agnitionem. Dignos fac nos, Domine, in hac hora terribili, ut unanimes abſque duplicitate cordis, cæteriſque nequitiis, ſalutemus invicem in oſculo ſancto : & ne nos projicias in judicium, ſi minùs perfectè mundi ſimus, neque ſicut placitum eſt bonitati tuæ, à fæce peccati, à nequitia, & mortifera injuriarum recordatione : ſed tu per ineffabilem clementiam tuam, qui noſti imbecillitatem, & propenſionem ad inferiora figmenti noſtri, dele omnes maculas peccatorum noſtrorum, ut non ſit nobis in judicium & condemnationem hoc myſterium divinitatis tuæ. Tu enim potens es tollere peccata omnia, & auferre injuſtitias & iniquitates hominum miſerorum, tu qui purgas totum mundum : & te decet glorificatio, uno ore, & ab uno quoque, veneratio, magnificentia & adoratio, cum Patre tuo bono & Spiritu ſancto vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Sacerdos. Caritas Dei Patris, Gratia Filii unigeniti Domini

Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti ; & communicatio & donum Spiritus ſancti, ſit cum omnibus vobis.

Populus. Et cum Spiritu tuo.

Sacerdos. Surſum corda veſtra.

Populus. Habemus ad Dominum.

Sacerdos. Gratias agamus Domino.

Populus. Dignum & juſtum eſt.

Sacerdos. Dignum & juſtum eſt. *Ter*.

Verè dignum & juſtum eſt, ut te laudem, benedicam tibi, & ſerviam tibi, adoremque & glorificem te, qui es unus, ſolus, Deus verus, amator hominum, ineffabilis, inviſibilis, incomprehenſibilis, ſine principio, æternus, ſine tempore, incircumſcriptus, ininveſtigabilis, immutabilis, Creator omnium, Salvator omnium; qui remittis peccata noſtra, qui redimis ab interitu vitam noſtram, qui coronas nos in miſericordia & miſerationibus. Tu es quem laudant Angeli, & adorant Archangeli; tu es cui benedicunt Principatus, ad quem clamant Dominationes; tu es cujus gloriam celebrant Poteſtates; tu es cui Throni ſurſum mittunt gloriam & honorem: millia millium aſſiſtunt coram te, & dena millia denum millium miniſtrant tibi. Tu es quem benedicunt inviſibiles, quem adorant viſibiles, & omnes faciunt verbum tuum, Domine noſter.

Diaconus. Qui ſedetis ſurgite.

Sacerdos. Æterne Domine, Deus verus de Deo vero, qui oſtendiſti nobis lumen Patris, qui largitus es nobis cognitionem veritatis Spiritus ſancti; qui manifeſtaſti nobis myſterium hoc magnum vitæ: qui conſtituiſti chorum incorporeorum inter homines: qui dediſti eis qui ſunt ſuper terram, canticum Seraphim, ſuſcipe voces noſtras, cum vocibus eorum qui ſunt inviſibiles. Connumera nos inter Poteſtates cœleſtes, ut dicamus cum illis, abjicientes omnes cogitationes abſurdas & inutiles, clamemuſque idem quod illi dicunt inceſſabili voce, atque ore indeſinenti, benedicamus magnitudinem tuam.

Diaconus. Ad Orientem aſpicite.

Sacerdos. Tu es enim cui aſſiſtunt Cherubim & Seraphim ſenis alis inſtructi: ſex alæ uni, & ſex alæ alteri: duabus alis velant facies ſuas, duabus tegunt pedes ſuos, & duabus volant: clamanteſque alter ad alterum, dicunt hymnum trium-

phalem ſalutis noſtræ, & vocibus glorioſis laudant clamantes & dicentes.

Diaconus. Attendamus.

Populus. Sanctus. Sanctus. Sanctus.

Sacerdos. Sanctus, Sanctus Dominus, & Sanctus in rebus omnibus, & præclarum lumen ſubſtantiæ tuæ, ſicut ineffabilis eſt poteſtas ſapientiæ tuæ, nec verbis explicari poteſt pelagus amoris tui erga homines. Creaſti me hominem per benignitatem tuam, neque indigebas mea ſervitute, ſed ego indigebam dominatione tua: propter clementiam tuam magnam, feciſti me cùm non eſſem: erexiſti mihi cœlos in tectum: firmaſti mihi terram ut ſuper eam ambularem: propter me concluſiſti mare, propter me produxiſti naturam animalium, & omnia ſubjeciſti ſub pedibus meis, nec paſſus es deeſſe mihi quidquam ex operibus magnificentiæ tuæ: qui me creaſti, poſuiſti manum tuam ſuper me: deſcripſiſti in me imaginem poteſtatis tuæ: dediſti mihi donum rationis: aperuiſti mihi paradiſum voluptatis: dediſti mihi ſcientiam cognitionis tuæ: manifeſtaſti mihi arborem vitæ: oſtendiſti mihi ſpinam mortis, ne ex ea comederem: mihi interdixiſti, ex ea ſolâ ne ederem: comedi voluntariè; ſponte neglexi mandatum tuum, contemſique præcepta tua; atque induxi mihi ſententiam mortis.

Populus. Kyrie eleiſon. Domine miſerere.

Sacerdos. Tu Domine convertiſti mihi pœnam in ſalutem; ſicut paſtor bonus errantem ſollicitè quæſiviſti: tanquam pater verus laboraſti mecum qui cecideram: alligaſti me omnibus medicamentis vivificantibus: tu miſiſti ad me Prophetas: propter me infirmum, dediſti mihi legis auxilium: tu adminiſtraſti mihi ſalutem, at ego tranſgreſſus ſum legem tuam, quæ eſt lumen verum, quod accendiſti errantibus & ignorantibus.

Populus. Domine miſerere.

Sacerdos. Tu qui es ſempiternus, veniſti ad nos ſuper terram, deſcendiſti in uterum Virginis, Deus incircumſcriptus; non rapinam arbitratus es eſſe æqualem Deo, ſed humiliaſti teipſum, & accepiſti formam ſervi, benedixiſtique naturam meam in te: perfeciſti legem tuam pro me, oſtendiſti mihi rationem reſurgendi poſt lapſum: liberaſti eos qui apud inferos detinebantur: ſuſtuliſti maledictionem legis: deſtruxiſti

Angeli videre cupiunt. Petimus rogamuſque te, amator hominum, ut nos omnes purifices & ad te colligas per communionem noſtram myſteriorum divinorum tuorum, ut pleni efficiamur Spiritu tuo ſancto, confirmemurque in fide recta pleni item deſiderio caritatis tuæ veræ, & gloriam tuam omni tempore enarremus per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.

Προσχῶμεν θεῷ μετὰ φόβου. *Diaconus*. Attendamus Deo cum timore.

Oratio abſolutionis ad Patrem.

Sacerdos. DOmine Domine Deus omnipotens, qui ſanas animas, corpora & ſpiritus noſtros, tu es qui dixiſti Petro patri noſtro, per os Filii tui unigeniti Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adversùs eam, & dabo tibi claves regni cœlorum: quod ligaveris ſuper terram, erit ligatum in cœlis, & quod ſolveris ſuper terram, erit ſolutum & in cœlis. Sint etiamnum Domine, patres & fratres mei abſoluti ex ore meo, per Spiritum ſanctum tuum, ô bone & amator hominum. Deus qui tollis peccata mundi, præveni eos ſuſcipiens pœnitentiam ſervorum tuorum ab ipſis, quæ ſit lumen ad cognitionem, & remiſſio peccatorum noſtrorum, quia tu Deus miſerator & miſericors es, longanimis & multæ miſericordiæ, & juſtus. Si in te peccaverimus verbo aut opere, parce & remitte nobis bone & amator hominum. O Domine abſolve nos, & populus tuus abſolutus ſit.

Hîc Sacerdos meminit vivorum & mortuorum.

MEmento, Domine, pacis, unicæ, ſanctæ, Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ: confirma in bono ad extremum uſque vitæ ſpiritum, & cuſtodi in pace omnes Patres noſtros Orthodoxos, Epiſcopos, Hegumenos, Presbyteros, Diaconos, Subdiaconos, Lectores, Cantores, Exorciſtas, Monachos, Virgines, Viduas, Orphanos, Continentes, Laicos, Servos, Liberos, peregrè abſentes & populum hujus loci, tam viros quam mulieres, ſenes & juvenes, parvos & magnos, qui venerunt, quique non venerunt: qui dixerunt nobis, ut eorum meminiſſemus, & qui non dixerunt: quos novimus, & quos ignoramus: qui odio nos, & qui amore proſequuntur. Vivos cuſtodi per Angelum pacis, & mortuorum animas fac Do-

mine quieſcere in ſinu Patrum noſtrorum ſanctorum Abraham, Iſaac & Jacob, in paradiſo voluptatis. Et omnes Chriſtianos Orthodoxos, ab ortu ſolis uſque ad occaſum, & à dextra ad ſiniſtram, ſingulos Domine conſerva in pace: & infirmitatem meam ſolve ab omni peccato, omnique maledicto, omni abnegatione & perjurio, omnique ſtultitia, tam hæreticorum, quam Ethnicorum. Concede nobis Domine intellectum, robur & intelligentiam, ut ad finem uſque fugiamus ab omni re mala in oppoſitam, & da nobis ut faciamus omni tempore id quod tibi acceptum eſt. Scribe nomina noſtra cum omnibus choris Sanctorum tuorum, in regno cœlorum per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.

Diaconus. Cum timore Deo attendamus.

Populus dicet. Unus Pater ſanctus. Εἷς πατὴρ ἅγιος, εἷς υἱὸς ἅγιος, ἓν πνεῦμα ἅγιον. Ἀμήν.

Ubi Diaconus dixerit Cum timore, &c.

Populus. Kyrie eleiſon.

Sacerdos attollit Deſpoticon manibus ſublatis, & inclinat ſe, tum clamat alta voce, Sancta Sanctis. *Omneſque è populo proſtrati erunt in terram ſuper facies ſuas: immittetque Sacerdos Deſpoticon in ſanguinem, extrema ſui parte, formabitque cum eo crucem unam in ſanguine: tum educet, & eo ſignabit corpus ſanctum in diſco, cruce una: tum ſignabit eum ſemel ſanguine pretioſo in modum crucis, & ita perficiet tres ſignationes corporis ſuper ſanguinem, & tres ex ſanguine ſuper corpus. Peractis vero ſignationibus tribus, mittet Deſpoticon in ſanguinem, intra calicem dicens:*

Benedictus Dominus Jeſus Chriſtus Filius Dei & Spiritus ſanctus. Amen.

Tum accipiet Sacerdos tertiam partem in qua erat Deſpoticon, dividetque in tres partes: quòd ſi fuerint magna, franget eas in diſco, & tres partes manui dextræ imponet, quam retinebit elevatam: lævam verò intra diſcum & dicet.

Corpus ſanctum & ſanguis pretioſus, purus, verus, Jeſu Chriſti Filii Dei noſtri. Amen. Corpus & ſanguis Emmanuelis Dei noſtri, hoc eſt in rei veritate. Amen. Credo, credo, credo & confiteor, uſque ad extremum vitæ ſpiritum, hoc eſſe corpus vivificum Filii tui unigeniti Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti: accepit illud ex omnium noſtrûm Domina, Deipara, Diva & ſancta Maria, & unum illud fecit cum divinitate ſua, ſine confuſione, commiſtione, aut alteratione.

Confeſſus eſt confeſſionem bonam coram Pontio Pilato, & tradidit ſe ipſum pro nobis ſuper lignum crucis ſanctæ, ſolâ ſui ipſius voluntate, pro nobis omnibus. Verè credo ipſius divinitatem ſeparatam non fuiſſe, ab ipſius humanitate, ne unicâ quidem horâ aut nictu oculi: tradidit illud pro nobis ad ſalutem, remiſſionem peccatorum & vitam æternam ei qui illud percipiet. Credo hoc in rei veritate ita eſſe.

Deinde Sacerdos teget corpus ſanctum velo ſericeo, alio obvolvet manus ſuas, ſimiliter Diaconus calicem bombycino operiet, tum Sacerdos caput inclinabit, & dicet.

Omnis honor gloria & adoratio debetur Trinitati ſanctæ Patri, Filio & Spiritui ſancto.

Deinde Sacerdos oſculabitur altare, caputque inclinabit fratribus ſuis Sacerdotibus, & populo dextrorſum & ſiniſtrorſum, deteget latus diſci coram ſe, canentque ex pſalmo, & dicet Sacerdos ſecretò.

Dignos fac Domine nos omnes ut corpus tuum ſanctum percipiamus, & ſanguinem tuum pretioſum ad mundationem corporum, animarum, ſpirituumque, & peccatorum noſtrorum remiſſionem comparandam.

Tum communicabit Sacerdos, corpuſque & ſanguinem pretioſum Sacerdoti ſocio diſtribuet, tum miniſtris & populo deinceps: tandemque mulieribus ex altari cum diſco deſcendens.

Dicet Diaconus. Orate pro omnibus Chriſtianis.

Oratio gratiarum actionis poſt communionem.

Sacerdos. ORa noſtra repleta ſunt gaudio, & lingua noſtra exultatione, quia participes facti ſumus Sacramentorum tuorum immortalium, Domine: quia quæ oculus non vidit & auris non audivit, nec humanum cor comprehendit, illa ipſa præparaſti Deus, diligentibus nomen tuum ſanctum & revelaſti ea parvulis Eccleſiæ tuæ ſanctæ. Ita Pater fuit beneplacitum ante te, quia tu miſericors es, & mittimus tibi ſurſum gloriam, honorem, & adorationem Patri, Filio & Spiritui ſancto, nunc & ſemper, &c.

Oratio inclinationis poſt communionem.

Sacerdos. SErvi tui, Domine, qui tibi miniſtrant, orant nomen tuum ſanctum, ſimulque coram te ſe inclinant. Eſto in illis Domine, ambula inter eos, adjuva illos in omni

opere

opere bono, erige corda eorum ab omni perverſa & terrena cogitatione. Da illis ut vivant & cogitent ea quæ ad vitam pertinent, intelligantque quæ tua ſunt per Filium tuum unigenitum Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, ad quem nos & omnis populus tuus clamamus dicentes. Domine miſerere noſtri, ô Salvator.

Sacerdos dicet benedictionem.

O Domine, eſto nobis miſericors, benedic nobis, oſtende faciem tuam ſuper nos, & miſerere noſtri. Domine, ſalvum fac populum tuum, benedic hæreditati tuæ, & rege eos, & extolle illos uſque in æternum. Conſerva illos in fide recta, gloria, & honore, omnibus diebus vitæ ſuæ, & conſtitue illos in caritate quæ omnia ſuperat, & pace quæ omni intellectu ſuperior eſt, per preces & orationes, quas faciet pro nobis Domina omnium noſtrum, Mater Dei, Diva & ſancta Maria, & quatuor lucidi ſancti Michael, Gabriel, Raphael & Suriel, & quatuor animalia incorporea, necnon viginti quatuor Preſbyteri, Cherubimque, Seraphim & cœleſtes ordines. Per orationes Patriarcharum & Prophetarum, Joannis Baptiſtæ, & centum quadraginta quatuor millium, dominorumque patrum Apoſtolorum, trium ſanctorum puerorum, ſancti Stephani, ſancti Domini Georgii, ſancti utriuſque Theodori, & ſancti patrumque amatoris Mercurii, ſancti Patris Mennæ & omnium chororum Martyrum, & Patris noſtri Antonii viri ſanctiſſimi, ſanctorumque patrum trium Macariorum, omniſque chori cruce ſignatorum, Juſtorum piorum, ſapientum Virginum, & Angeli diei iſtius benedicti. Veniat benedictio eorum, ſancta gratia eorum, & potentia eorum, donum eorum, caritas eorum, patientia eorum, auxilium eorum & benedictio diei Dominicæ Salvatoris noſtri boni ſit cum omnibus nobis uſque in æternum. Amen.

Cùm abſolverit vaſorum ablutionem, bibet aquam in iis reſiduam, dimittetque plebem benedictione recitata.

Explicit Miſſa Baſilii.

LITURGIA
SANCTI GREGORII.

ORATIO VELI.

Sacerdos ſecretò. DOMINE Deus omnipotens, qui noſti cogitationes hominum, ſcrutator cordium & renum: qui me indignum vocaſti ad hoc miniſterium ſanctum tuum: ne me rejicias, & ne avertas faciem tuam à me; ſed dele omnia delicta mea: & ablue ſordes corporis mei, & maculas animæ meæ. Purifica me perfectè, ne cùm bonitatem tuam deprecabor, ut concedas veniam peccatorum aliis, ego reprobus efficiar. Ita, Domine, non repellas me mœſtum & confuſum: ſed mitte ſuper me Spiritum ſanctum tuum; & fac me dignum ut adſiſtam altari tuo ſancto: neque id mihi proveniat in judicium, ſed offeram tibi hoc ſacrificium, rationabile, incruentum cum conſcientia pura, in remiſſionem peccatorum & iniquitatum mearum, veniam delictorum populi tui, requiem & refrigerium Patrum noſtrorum, qui olim obdormierunt in fide Orthodoxa: ad ædificationem populi tui totius, & ad gloriam tuam, cum Filio tuo unigenito Domino, Deo & Salvatore noſtro Jeſu Chriſto, & Spiritu tuo vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc, &c.

Oratio oſculi pacis.

In Codd. MSS. S. Gregorii. *In aliis* S. Severi Patriarchæ.

ÆTerne Fili qui in ſempiternum ſubſiſtis, conſubſtantialis Patri, illique throno & creatione æqualis: qui ſola bonitate ex nihilo feciſti hominem, & collocaſti eum in paradiſo voluptatis: qui cùm cecidiſſet per deceptionem inimici, & præcepti tui tranſgreſſionem, voluiſti eum renovare & in dignitatem ſuam priſtinam reſtituere. Non Angelos, non Archangelos, non Patriarchas, neque Prophetas voluiſti autores eſſe noſtræ ſalutis, ſed tu abſque immutatione carnem aſſumpſiſti, & homo factus es, ſimilis nobis in omnibus excepto peccato, factus es nobis mediator erga Patrem: parietem medium diruiſti, & inimicitias priores deleviſti: conciliaſti terrenos cum cœleſtibus, & feciſti de duobus unum,

per diſpenſationem in carne : aſcendiſti in cœlum corporaliter, & implevisti omnia divinitate tua. Tu dixiſti diſcipulis tuis ſanctis & Apoſtolis, Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Concede jam nobis illam, Domine ; & munda nos ab omni macula, ab omni dolo, ab omni malitia, ab omni fraudulentia, & injuriarum recordatione mortifera : & fac nos omnes dignos, Domine, ut ſalutemus invicem in oſculo ſancto, neque excidamus per judicium à donis tuis immortalibus, atque cœleſtibus ; per gratiam tuam & benignitatem Patris tui, & operationem Spiritus tui : tu es enim proviſor & largitor omnium bonorum ; tibique offerimus gloriam, & honorem, magnificentiam, & adorationem, cum Patre tuo bono, vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc, &c.

Alia Oratio ad Filium.

CHriſte Deus noſter, virtus tremenda & incomprehenſibilis Dei Patris, qui ſedes ſuper thronum flammeum Cherubim, cui miniſtrant poteſtates igneæ. Tu es ignis conſumens per divinitatem tuam, propter ſplendorem tuum ineffabilem, & amorem tuum erga homines. Non combuſſiſti, nec repuliſti fraudulentum traditorem, cum acceſſit ad te, ſed oſculatus es eum oſculo amici, ut traheres illum ad pœnitentiam, & ad audaciæ ſuæ agnitionem. Dignos fac nos, Domine, in hac hora terribili, ut unanimes abſque duplicitate cordis, cæteriſque nequitiis, ſalutemus invicem in oſculo ſancto : & ne nos projicias in judicium, ſi minùs perfectè mundi ſimus, neque ſicut placitum eſt bonitati tuæ, à fæce peccati, à nequitia, & mortifera injuriarum recordatione : ſed tu per ineffabilem clementiam tuam, qui noſti imbecillitatem, & propenſionem ad inferiora figmenti noſtri, dele omnes maculas peccatorum noſtrorum, ut non ſit nobis in judicium & condemnationem hoc myſterium divinitatis tuæ. Tu enim potens es tollere peccata omnia, & auferre injuſtitias & iniquitates hominum miſerorum, tu qui purgas totum mundum : & te decet glorificatio, uno ore, & ab uno quoque, veneratio, magnificentia & adoratio, cum Patre tuo bono & Spiritu ſancto vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Sacerdos. Caritas Dei Patris, Gratia Filii unigeniti Domini

Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti ; & communicatio & donum Spiritus ſancti, ſit cum omnibus vobis.

Populus. Et cum Spiritu tuo.

Sacerdos. Surſum corda veſtra.

Populus. Habemus ad Dominum.

Sacerdos. Gratias agamus Domino.

Populus. Dignum & juſtum eſt.

Sacerdos. Dignum & juſtum eſt. *Ter.*

Verè dignum & juſtum eſt, ut te laudem, benedicam tibi, & ſerviam tibi, adoremque & glorificem te, qui es unus, ſolus, Deus verus, amator hominum, ineffabilis, inviſibilis, incomprehenſibilis, ſine principio, æternus, ſine tempore, incircumſcriptus, ininveſtigabilis, immutabilis, Creator omnium, Salvator omnium; qui remittis peccata noſtra, qui redimis ab interitu vitam noſtram, qui coronas nos in miſericordia & miſerationibus. Tu es quem laudant Angeli, & adorant Archangeli; tu es cui benedicunt Principatus, ad quem clamant Dominationes; tu es cujus gloriam celebrant Poteſtates; tu es cui Throni ſurſum mittunt gloriam & honorem: millia millium aſſiſtunt coram te, & dena millia denum millium miniſtrant tibi. Tu es quem benedicunt inviſibiles, quem adorant viſibiles, & omnes faciunt verbum tuum, Domine noſter.

Diaconus. Qui ſedetis ſurgite.

Sacerdos. Æterne Domine, Deus verus de Deo vero, qui oſtendiſti nobis lumen Patris, qui largitus es nobis cognitionem veritatis Spiritus ſancti; qui manifeſtaſti nobis myſterium hoc magnum vitæ: qui conſtituiſti chorum incorporeorum inter homines: qui dediſti eis qui ſunt ſuper terram, canticum Seraphim, ſuſcipe voces noſtras, cum vocibus eorum qui ſunt inviſibiles. Connumera nos inter Poteſtates cœleſtes, ut dicamus cum illis, abjicientes omnes cogitationes abſurdas & inutiles, clamemuſque idem quod illi dicunt inceſſabili voce, atque ore indeſinenti, benedicamus magnitudinem tuam.

Diaconus. Ad Orientem aſpicite.

Sacerdos. Tu es enim cui aſſiſtunt Cherubim & Seraphim ſenis alis inſtructi: ſex alæ uni, & ſex alæ alteri: duabus alis velant facies ſuas, duabus tegunt pedes ſuos, & duabus volant: clamanteſque alter ad alterum, dicunt hymnum trium-

phalem ſalutis noſtræ, & vocibus glorioſis laudant clamantes & dicentes.

Diaconus. Attendamus.

Populus. Sanctus. Sanctus. Sanctus.

Sacerdos. Sanctus, Sanctus Dominus, & Sanctus in rebus omnibus, & præclarum lumen ſubſtantiæ tuæ, ſicut ineffabilis eſt poteſtas ſapientiæ tuæ, nec verbis explicari poteſt pelagus amoris tui erga homines. Creaſti me hominem per benignitatem tuam, neque indigebas mea ſervitute, ſed ego indigebam dominatione tua: propter clementiam tuam magnam, feciſti me cùm non eſſem: erexiſti mihi cœlos in tectum: firmaſti mihi terram ut ſuper eam ambularem: propter me concluſiſti mare, propter me produxiſti naturam animalium, & omnia ſubjeciſti ſub pedibus meis, nec paſſus es deeſſe mihi quidquam ex operibus magnificentiæ tuæ: qui me creaſti, poſuiſti manum tuam ſuper me: deſcripſiſti in me imaginem poteſtatis tuæ: dediſti mihi donum rationis: aperuiſti mihi paradiſum voluptatis: dediſti mihi ſcientiam cognitionis tuæ: manifeſtaſti mihi arborem vitæ: oſtendiſti mihi ſpinam mortis, ne ex ea comederem: mihi interdixiſti, ex ea ſolâ ne ederem: comedi voluntariè; ſponte neglexi mandatum tuum, contemſique præcepta tua; atque induxi mihi ſententiam mortis.

Populus. Kyrie eleiſon. Domine miſerere.

Sacerdos. Tu Domine convertiſti mihi pœnam in ſalutem; ſicut paſtor bonus errantem ſollicitè quæſiviſti: tanquam pater verus laboraſti mecum qui cecideram: alligaſti me omnibus medicamentis vivificantibus: tu miſiſti ad me Prophetas: propter me infirmum, dediſti mihi legis auxilium: tu adminiſtraſti mihi ſalutem, at ego tranſgreſſus ſum legem tuam, quæ eſt lumen verum, quod accendiſti errantibus & ignorantibus.

Populus. Domine miſerere.

Sacerdos. Tu qui es ſempiternus, veniſti ad nos ſuper terram, deſcendiſti in uterum Virginis, Deus incircumſcriptus; non rapinam arbitratus es eſſe æqualem Deo, ſed humiliaſti teipſum, & accepiſti formam ſervi, benedixiſtique naturam meam in te: perfeciſti legem tuam pro me, oſtendiſti mihi rationem reſurgendi poſt lapſum: liberaſti eos qui apud inferos detinebantur: ſuſtuliſti maledictionem legis: deſtruxiſti

peccatum in carne : oſtendiſti mihi potentiam imperii tui : dediſti viſum cæcis : excitaſti mortuos de ſepulcris : reſuſcitaſti naturam verbo : manifeſtaſti mihi diſpenſationem clementiæ tuæ ; toleraſti injurias iniquorum ; præbuiſti tergum verberibus , & genas tuas percuſſoribus permiſiſti ; propter me Domine , non avertiſti vultum tuum ab ignominia ſputorum.

Populus. Domine miſerere.

Sacerdos. Veniſti ad occiſionem tanquam agnus , uſque ad crucem : demonſtraſti ſollicitudinem tuam erga me : occidiſti peccatum meum per ſepulturam tuam : elevaſti primitias meas uſque ad cœlos : manifeſtaſti mihi adventum tuum futurum , in quo venturus es judicare vivos & mortuos , ut reddas unicuique ſecundùm opera ſua.

Populus. Secundùm miſericordiam tuam , Deus , &c.

Sacerdos. Offero tibi , Domine , ſymbola liberationis meæ : ſcribo opera mea ſecundum verba tua : Tu es qui dediſti mihi hoc miniſterium plenum myſterio : dediſtique mihi participationem corporis tui in pane & vino.

Πιςεύομεν. *Populus*. Credimus.

Sacerdos. Nam ea nocte in qua tradi voluiſti , voluntate & poteſtate tua ſola , accepiſti panem in manus tuas ſanctas , puras , immaculatas , beatas & vivificantes.

Populus. Credimus ita eſſe.

Sacerdos. Et ſuſpexiſti in cœlum ad Patrem tuum Deum , ac Dominum omnium , & gratias egiſti.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et benedixiſti illum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et ſanctificaſti illum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et fregiſti illum , & dediſti illum , tuis glorioſis diſcipulis ſanctis , & Apoſtolis puris dicens : Accipite , manducate ex eo omnes : Hoc eſt enim corpus meum quod frangitur pro vobis , & pro multis dabitur , in remiſſionem peccatorum : hoc facite in meam commemorationem.

Populus. Ita eſt in rei veritate. Amen.

Sacerdos. Similiter poſtquam comederunt , accepiſti calicem , & miſcuiſti eum ex fructu vitis & aquâ ; & gratias egiſti.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et benedixiſti illum.

Populus: Amen.

Sacerdos. Et ſanctificaſti illum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et guſtaſti, & dediſti illum tuis glorioſis diſcipulis ſanctis, & Apoſtolis puris dicens: Accipite, bibite ex eo omnes. Hic eſt enim ſanguis meus novi Teſtamenti, qui effunditur pro vobis, & pro multis datur in remiſſionem peccatorum: hoc facite in meam commemorationem.

Populus. Ita quoque eſt in rei veritate.

Sacerdos. Quotieſcumque enim manducaveritis ex hoc pane, & biberitis ex hoc calice, annunciabitis mortem meam & confitebimini reſurrectionem meam, & mei memoriam facietis, donec veniam.

Populus. Mortem tuam, Domine, annunciamus & ſanctam reſurrectionem tuam, & aſcenſionem confitemur; te laudamus, tibi gratias agimus, & te deprecamur, Domine Deus noſter.

Sacerdos. Et nunc etiam, Domine, memoriam agimus, deſcenſus tui ad terram, & mortis tuæ vivificantis, & ſepulturæ tuæ triduanæ, & reſurrectionis à mortuis, & aſcenſionis ad cœlos, & ſeſſionis tuæ ad dexteram Patris tui, & adventus tui ſecundi de cœlis, tremendi & glorioſi: offerimuſque tibi hæc dona tua, ex iis quæ tua ſunt, pro omnibus, & propter omnia, & in omnibus.

Diaconus. Adorate Deum cum timore & tremore.

Sacerdos. Tu Domine voce tua ſolâ commuta, hæc quæ ſunt propoſita; tu coram nobis poſitus, perfice nobis hoc miniſterium plenum myſteriis: inſere in nobis memoriam miniſterii tui ſancti: mitte ſuper nos gratiam Spiritus tui ſancti, qui ſanctificet, & transferat hæc dona propoſita in corpus & ſanguinem ſalutis noſtræ. Et hunc quidem panem, facias corpus tuum ſanctum, Domine Deus, & Salvator noſter Jeſu Chriſte, quod datur in remiſſionem peccatorum & vitam æternam illis qui ex illo communicant. Et rurſus, hunc calicem, ſanguinem pretioſum Teſtamenti tui novi, Domine Deus, & Salvator noſter Jeſu Chriſte, datum in remiſſionem peccatorum & in vitam æternam communicantibus ex eo.

Populus. Amen.

Sacerdos. Itaque rogamus te Chriſte Deus noſter, confirma fundamenta Eccleſiæ: concordiam caritatis in nobis radicitùs

inſere : augeatur puritas fidei : præpara nobis viam rectam pietatis : paſtores corrobora : eorum greges confirma : da mores rectè compoſitos Clero, Monachis continentiam, Virginibus puritatem, conjugatis concordiam, miſericordiam illis qui in pœnitentia ſunt, benignitatem divitibus, modeſtiam iis qui in dignitate ſunt, auxilium pauperibus : ſenes robora : juvenes erudi : infideles converte : ceſſent ab Eccleſia ſchiſmata : deprime ſuperbiam hæreſeon, & nos omnes ad concordiam pietatis adunare digneris.

Populus. Domine miſerere.

Diaconus. Orate pro pace unius, Catholicæ & Apoſtolicæ Dei Eccleſiæ.

Sacerdos. Memento Domine pacis, unicæ, ſanctæ, Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ tuæ, quæ eſt à finibus uſque ad fines terræ, & eorum qui rectè diſpenſant in ea verbum veritatis.

Diaconus. Orate pro Pontifice noſtro Papa Anba N. D. Archiepiſcopo magnæ urbis Alexandriæ, & pro Orthodoxis Epiſcopis.

Sacerdos. Præſertim vero Patriarchæ noſtri Patris venerabilis Anba N. & Patris noſtri Epiſcopi Anba N. & eorum qui hîc adſunt, & qui requieverunt, Epiſcoporum, Hegumenorum, Sacerdotum, Diaconorum, Subdiaconorum, Lectorum, Cantorum, Exorciſtarum, Monachorum, Virginum, Viduarum, Continentium, Orphanorum, Laicorum, & omnium fidelium Eccleſiæ tuæ ſanctæ.

Diaconus. Orate pro Rege noſtro Chriſtum amante.

Sacerdos. Memento Domine, eorum qui regnaverunt cum pietate, & eorum qui regnant.

Diaconus. Memento Domine, fidelium fratrum noſtrorum.

Sacerdos. Memento Domine, fidelium fratrum noſtrorum Orthodoxorum, qui ſunt in palatio, & omnis exercitûs.

Diaconus. Orate pro iis qui ſunt in palatio fratribus noſtris fidelibus, & Orthodoxis, & pro univerſo exercitu.

Sacerdos. Memento Domine, eorum qui tibi obtulerunt hæc dona, & eorum qui pro ſe obtulerunt, & eorum pro quibus oblata ſunt : concede omnibus mercedem è cœlo.

Diaconus. Orate pro iis qui obtulerunt.

Sacerdos. Memento Domine, habitantium in montibus & cavernis : & fratrum noſtrorum qui ſunt in captivitate : concede

concede illis ut pacifice ad ſua domicilia revertantur.

Diaconus. Orate pro captivis.

Populus. Domine miſerere.

Diaconus. Adorate agnum Verbum Dei.

Sacerdos ſecretò. Memento, Domine, tenuitatis meæ & remitte mihi peccata mea, ut ubi abundavit iniquitas, ibi ſuperabundet gratia tua: neque propter peccata mea propria, & propter maculas cordis mei deprives populum tuum gratiâ Spiritus ſancti tui.

Populus. Miſerere noſtri, Deus Salvator noſter.

Sacerdos alta voce. Quia populus tuus & Eccleſia tua, te obſecrant & Patrem tuum tecum, dicentes, Miſerere noſtri, Deus Salvator noſter. Concede populo tuo cor unum: da tranquillitatem mundo: temperiem bonam aëri: dignare, Domine, benedicere hoc anno ventos cœli & fruges terræ. Dignare, Domine, benedicere aquas fluminis, aſcendere eas fac juxta menſuram ſuam, ſecundum gratiam tuam. Lætifica faciem terræ, &c. *Ex Liturgiâ Baſilii.*

Infirmis ſanitatem: indigentibus ſolatium: liberationem captivis concede: ſuſcipe ad te orphanos. auxilium da viduis: eos qui anguſtiantur, bonis ſuſtenta: eos qui ceciderunt erige: ſtantes confirma: defunctorum memento: eorum qui in confeſſione ſunt, deprecationes ſuſcipe: pœnitentes numera cum fidelibus tuis, & fideles tuos cum martyribus tuis: & eos qui hîc adſunt, ſimiles effice Angelis tuis: nos quoque qui licet indigni ad miniſterium tuum, per gratiam tuam vocati ſumus, ad te ſuſcipe.

Kyrie eleiſon *alta voce.*

Sacerdos. Memento, Domine, ſalutis hujus loci ſancti tui, & omnium locorum, & omnium monaſteriorum Patrum noſtrorum Orthodoxorum, & omnium civitatum totius provinciæ & regionis, & omnis pulcritudinis ejus; & nos omnes libera à fame, à peſte, à terræ motibus, ſubmerſione, naufragio & incendio; à captivitate barbarorum, à gladio extraneo, & ab inſurrectione hæreticorum.

Dignare, Domine, recordari omnium Sanctorum qui tibi placuerunt ab initio, Patrum noſtrorum ſanctorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Evangeliſtarum, Martyrum, Confeſſorum, & eorum qui Evangelium annunciaverunt Eccleſiæ tuæ, & omnium ſpirituum juſtorum qui

conſummati, defuncti ſunt in fide. Præcipuè verò ſanctæ, gloria plenæ ſemper Virginis, Genitricis Dei ſanctæ Mariæ, & ſancti Joannis Præcurſoris, Baptiſtæ & Martyris, & ſancti Stephani Protodiaconi & Protomartyris, & contemplativi, Deumque videntis Evangeliſtæ Marci Apoſtoli ſancti & Martyris; & Patriarchæ noſtri ſancti Severi; & Doctoris noſtri Dioſcori, ſancti Cyrilli, ſancti Baſilii, ſancti Gregorii, ſancti Joannis Chryſoſtomi, ſancti Athanaſii Apoſtolici; & Dominorum noſtrorum Patrum juſtorum, magni Abbatis Antonii, & pii ſancti Abbatis Pauli, & trium Macariorum, totiuſque chori Sanctorum tuorum, quorum precibus & interceſſionibus, miſerere omnium noſtrûm, & nos omnes libera propter nomen tuum ſanctum quod invocatum eſt ſuper nos.

Sacerdos ſecretò. Memento, Domine, patrum & fratrum noſtrorum qui pridem obdormierunt in fide Orthodoxa: da illis omnibus requiem, cum ſanctis tuis, & cum iis quorum nomina commemorata ſunt.

Sacerdos poſt Diptycha dicet. Memento, Domine, eorum quorum memoriam fecimus fidelium, & eorum quorum non meminimus Orthodoxorum, & noſtri quoque cum illis, ô bone amator hominum Deus.

Populus. Remitte, parce, condona nobis, Deus, offenſas noſtras quas commiſimus voluntariè aut involuntariè, ſcienter vel ignoranter: Domine, dimitte illas nobis.

Sacerdos. Tu es enim Deus miſericors qui non vis mortem peccatoris, ſed ut convertatur & vivat. Converte nos, Domine, per ſalutem tuam, & fac nobiſcum ſecundùm bonitatem tuam; tu qui efficis plura quam petimus aut intelligimus: ut in hoc, ſicut & in omnibus, glorificetur, benedicatur, & extollatur nomen tuum magnum, ſanctiſſimum, glorioſum & benedictum, cum Patre tuo bono, & Spiritu ſancto.

Pax omnibus.

Domine, Salvator noſter, amator hominum bone, qui vivificas animas noſtras, qui tradidiſti te ipſum pro nobis, in ſalutem pro peccatis noſtris: qui in multitudine miſericordiæ tuæ ſolviſti inimicitias hominum: Unigenitus Deus, qui es in ſinu Patris.

Kyrie eleiſon. Benedic. Amen.

Sacerdos. Qui benedixiſti illo tempore, benedic nunc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Qui ſanctificaſti illo tempore, ſanctifica nunc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Qui diviſiſti illo tempore, divide nunc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Qui dediſti tuis diſcipulis ſanctis & Apoſtolis puris illo tempore, nunc, Domine, da nobis, & omni populo tuo omnipotens Domine Deus noſter.

Diaconus. Orate.

Oratio fractionis ad Filium.

BEnedictus es, Chriſte Deus omnipotens, Salvator Eccleſiæ tuæ: Verbum intelligibile & homo viſibilis, qui per incarnationem tuam incomprehenſibilem, præparaſti nobis panem cœleſtem, corpus hoc tuum ſanctum in myſterio, omnibus modis ſanctum. Miſcuiſti nobis calicem ex fructu vitis veræ, quæ eſt latus divinum tuum & immaculatum, ex quo poſtquam tradidiſti ſpiritum, manavit nobis ſanguis & aqua, quæ mundum univerſum purificaverunt. Acquire nos tibi, ô bone, ſervos tuos: nos indignos fac tibi populum congregatum, regnum, ſacerdotium & populum electum. Purifica nos, Domine, ſicut ſanctificaſti has oblationes propoſitas, & feciſti illas inviſibiles ex viſibilibus, & myſteria tibi ſoli cognita, Domine Deus & Salvator noſter Jeſu Chriſte. Tu per clementiam tuam magnam feciſti nos dignos filiatione per baptiſmum ſanctum, & docuiſti nos formam orationis myſticæ, ut per eam invocaremus Patrem tuum. Tu nunc, Domine, fac nos dignos, ut conſcientiâ mundâ & cogitatione bonâ, quemadmodum decet filios, cum deſiderio & fiducia, audeamus invocare Deum Patrem tuum ſanctum qui eſt in cœlis & dicamus. Pater noſter, &c.

Oratio poſt Pater noſter.

ETiam, Domine, qui dediſti nobis poteſtatem calcandi ſerpentes & ſcorpiones, & omnem virtutem inimici, contere capita ejus ſub pedibus noſtris velociter, & repelle à nobis omnes ejus cogitationes malas, contrarias nobis: tu es enim Rex omnium noſtrûm, Chriſte Deus noſter: & tu es cui mittimus laudem, &c.

Sacerdos dicit Orationem inclinationis.

Diaconus. Inclinate capita veſtra Domino.

TU, Domine, inclinaviſti cœlos & deſcendiſti, & incarnatus es propter ſalutem generis humani: tu ſedes ſuper Cherubim & Seraphim, reſpiciſque humiles. Tu nunc, Domine, cum levamus oculos cordium noſtrorum ad te, Domine, qui remittis iniquitates noſtras, qui redimis de interitu vitam noſtram; adoramus miſericordiam tuam inenarrabilem, rogamuſque te, ut concedas nobis pacem tuam. Omnia nobis dediſti, acquire nos tibi, ô Deus; neque enim alium novimus præter te, & nomen tuum ſanctum pronunciamus. Converte nos, Deus, ad timorem tuum, & deſiderium tui; & concede ut perveniamus ad fruitionem bonorum tuorum. Et qui inclinaverunt capita ſua ſub manu tua, extolle eos in hujus vitæ decurſu: orna eos virtutibus, & præſta ut omnes digni ſimus regno tuo cœleſti, per beneplacitum Dei Patris tui boni, cum quo tu es benedictus, & cum Spiritu ſancto vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc, &c.

Sacerdos dicet Orationem Abſolutionis ad Filium. Domine Jeſu Chriſte Fili unigenite, &c. *ut in Liturgia ſancti Baſilii.*

Sacerdos dicit Confeſſionem.

Σῶμα ἅγιον καὶ αἷμα τίμιον Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν. Ἀμήν.

Corpus ſanctum & ſanguis pretioſus Jeſu Chriſti Filii Dei noſtri. Amen.

Populus. Amen.

Ἅγιον τίμιον σῶμα καὶ αἷμα ἀληθινὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν. Ἀμήν.

Sanctum & pretioſum corpus & ſanguis verus Jeſu Chriſti Filii Dei noſtri. Amen.

Corpus & ſanguis Emmanuelis Dei noſtri, hoc eſt in rei veritate. Amen.

Hæc Coptice dicuntur.

Credo, credo, credo & confiteor uſque ad ultimum vitæ ſpiritum, hoc eſſe corpus vivificum, quod accepiſti, Chriſte Deus noſter, ex Domina omnium noſtrûm, Deipara, pura, ſancta Maria, feciſtique illud unum cum divinitate tua, abſque confuſione, commiſtione, aut alteratione: & confeſſus es confeſſionem bonam coram Pontio Pilato. Dediſti illud pro nobis ſuper lignum ſanctum crucis, voluntate tuâ ſolâ, pro nobis omnibus. Credo divinitatem tuam ſeparatam non fuiſſe ab humanitate tua, ne momento quidem aut nictu oculi. Dediſti eam pro nobis ad ſalutem, remiſſionem peccatorum & vitam æternam iis qui ex illo communicabunt. Credo hoc vere ita eſſe.

Oratio gratiarum actionis poſt Communionem.

GRatias agimus tibi, Chriſte Deus; verbum verum ex ſubſtantia pura Patris: quia talem in modum dilexiſti nos, & tradidiſti te ipſum ad immolationem pro ſalute noſtra; & largitus es nobis vitam, per corpus tuum ſanctum, & ſanguinem tuum pretioſum, quorum participatione nos modo dignatus es. Ea propter gratias agimus tibi, amator creaturæ tuæ, & mittimus tibi ſurſum gloriam, honorem & adorationem, cum Patre tuo bono, & Spiritu ſancto vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc, &c.

Oratio inclinationis poſt Communionem.

QUi eſt & fuit, (æternus) qui venit atque iterum veniet, qui incarnatus & homo factus eſt, crucique affixus eſt propter nos: paſſus eſt propriâ voluntate in corpore, cum eſſet impaſſibilis tanquam Deus; involutus eſt & poſitus in ſepulcro, ſurrexit à mortuis tertia die, & aſcendit in cœlum, ſedetque ad dexteram majeſtatis Patris, & iterum venturus eſt judicare vivos & mortuos: quem benedicunt Angeli & laudant Archangeli, cujus gloriam loquuntur Seraphim, quem adorant Cherubim, quem timent & tremunt omnes naturæ, Filius, Verbum Dei Patris, Jeſus Chriſtus Dominus noſter. Tu es cui inclinat ſe populus tuus & hæreditas tua, quam acquiſiviſti ſanguine tuo pretioſo. Aſpice nos omnes, Domine, de cœlo ſancto tuo, & ex habitaculo tuo præparato: benedic ſervis tuis, per omnes benedictiones ſpirituales: cuſtodi eos ſub potenti manu tuâ: confirma eos in fide tuâ. Da illis & nobis, puritatem animarum, corporum, ſpirituumque noſtrorum, & concede nobis finem Chriſtianum qui coram te acceptus ſit: quia regnum tuum, Chriſte Deus noſter, ſanctitate & gloriâ plenum eſt, quod nos omnes conſequi ſperamus, per interceſſionem Dominæ omnium noſtrûm, ſanctæ genitricis Dei, ſemperque Virginis Mariæ: & quatuor lucidorum Michaëlis, Gabrielis, Raphaëlis, & Surielis: & quatuor animalium incorporeorum: & viginti quatuor Preſbyterorum, Cherubim & Seraphim, & Ordinum cœleſtium: & per orationes Patriarcharum & Prophetarum: Joannis-Baptiſtæ, & centum quadraginta quatuor millium; dominorum noſtrorum Apoſtolo-

rum, & primi Diaconorum Stephani: & D. Regis Georgii, totius chori martyrum, & chori cruce ſignatorum, piorum, juſtorum, virginum prudentum, & puerorum. Benedictio Angeli diei iſtius: benedictio Genitricis Dei Sanctæ Mariæ patronæ iſtius Eccleſiæ, & hujus diei quo ejus memoria celebratur: benedictiones eorum ſanctæ, gratiæ, virtutes, dona, auxilia, patientia & caritas eorum, ſint nobiſcum uſque in ſæculum. Amen.

Alia Oratio Gratiarum actionis.

GRatias agimus tibi Pater noſter ſancte omnipotens, omnia præſtans, creator omnium, qui dediſti nobis hunc cibum ſanctum, immortalem, myſticum; qui aperuiſti nobis viam vitæ, qui oſtendiſti nobis ſemitam quâ aſcenderemus ad cœlum, qui largitus es ſervis tuis multitudinem bonorum: tu, Domine bone amator hominum, conſerva gratiam doni tui in nobis, ut non ſit nobis ad condemnationem, ſed ſit requies, gloria, acquiſitio vitæ, confirmatio animæ & puritas corpori, ut vivamus in te, & adimpleamus juſtitiam omni tempore: ut glorificetur nomen tuum in nobis, & tibi debetur honor, gloria, &c.

LITURGIA
SANCTI CYRILLI.

Sacerdos ſecretò. CREATOR rerum omnium viſibilium & inviſibilium, qui omnia per providentiam regis, tua enim ſunt omnia, Domine, amator animarum: deprecor te, Domine omnipotens, ego imbellis, virtute carens, & inutilis præ omnibus miniſtris tuis, dum accedo ad ſancta ſanctorum tua, ad tractandum hoc myſterium ſanctum. Da mihi, Domine, ſpiritum tuum ſanctum, ignem materiæ expertem, qui cogitatione comprehendi non poteſt; qui duritias omnes conſumit, qui incendit inventiones malas, & occidit membra terrena & corporea, refrænatque motus animi, qui impellunt ad imaginationes plenas paſſione & dolore: Et ſicut decet ſacerdotes: effice me ſuperiorem omni cogitatione mortali, & da mihi verba pura, ut

perficiam hanc oblationem propoſitam, quæ eſt myſterium omnium myſteriorum, in ſocietate & communione Chriſti tui, cui tecum debetur gloria, & Spiritui ſancto vivificanti, tibique conſubſtantiali nunc &c.

Oratio pacis S. Cyrilli.

Sacerdos. AUTOR vitæ & rex ſæculorum, Deus cui flectitur omne genu eorum quæ in cœlis ſunt, ſuper terram, & quæ ſub terrâ: cui omnia ſubjiciuntur obſequio ſervitutis, & inclinantur ſub ſceptro Regni ejus, quem laudant exercitus angelici, ordines cœleſtes, & naturæ intellectuales, inceſſabili voce loquentes divinitatem ejus: qui ita voluiſti, ut nos imbelles & terreni, miniſtraremus tibi, non propter puritatem manuum noſtrarum, aut aliquod bonum opus noſtrum ſuper terram, ſed quia placuit tibi communicare nobis ſervis tuis infimis & indignis, quiddam ex puritate tuâ. Suſcipe nos ad te, ô bone, & amator hominum, ut accedamus ad altare tuum ſanctum, ſecundum magnam miſericordiam tuam: & fac nos dignos pace cœleſti quæ decet divinitatem tuam: quæque ſalute plena eſt, ut demus eam invicem in caritate perfectâ, & oſculemur nos mutuò, in oſculo ſancto, neque per cogitationes abominabiles, deſpectui habeamus timorem tuum, aut mente doloſâ & malitiâ proditoris: neque conſcientiam habentes nequitiæ conſentientem, ſed cum gaudio animarum noſtrarum & lætitiâ cordis noſtri, cum ſit nobis ſignum magnum & perfectum dilectionis Unigeniti Filii tui. Ne repellas nos ſervos tuos propter maculas peccatorum noſtrorum: tu enim qui creaſti figmentum noſtrum, ſcis quod nullus natus ex muliere ſit, qui non peccet coram te. Fac nos omnes dignos, Domine, ut corde puro & animâ plenâ gratiæ tuæ, ſtemus coram te, & offeramus tibi hoc ſacrificium ſanctum, rationale, ſpirituale, & incruentum, ad remiſſionem delictorum noſtrorum, & veniam ignorantiarum populi tui: quia tu es Deus clemens & miſericors, & ad te ſurſum mittimus gloriam, honorem, & adorationem, Pater, Fili, & Spiritus ſancte nunc & ſemper &c.

Alia Oratio oſculi pacis ad Patrem.

DEus caritatis, largitor concordiæ, qui conſilium unicum ad profectum dediſti nobis, cum præcepto novo, per Unigenitum filium tuum, ut diligeremus alterutrum,

conſummati, defuncti ſunt in fide. Præcipuè verò ſanctæ, gloria plenæ ſemper Virginis, Genitricis Dei ſanctæ Mariæ, & ſancti Joannis Præcurſoris, Baptiſtæ & Martyris, & ſancti Stephani Protodiaconi & Protomartyris, & contemplativi, Deumque videntis Evangeliſtæ Marci Apoſtoli ſancti & Martyris; & Patriarchæ noſtri ſancti Severi; & Doctoris noſtri Dioſcori, ſancti Cyrilli, ſancti Baſilii, ſancti Gregorii, ſancti Joannis Chryſoſtomi, ſancti Athanaſii Apoſtolici; & Dominorum noſtrorum Patrum juſtorum, magni Abbatis Antonii, & pii ſancti Abbatis Pauli, & trium Macariorum, totiuſque chori Sanctorum tuorum, quorum precibus & interceſſionibus, miſerere omnium noſtrûm, & nos omnes libera propter nomen tuum ſanctum quod invocatum eſt ſuper nos.

Sacerdos ſecretò. Memento, Domine, patrum & fratrum noſtrorum qui pridem obdormierunt in fide Orthodoxa: da illis omnibus requiem, cum ſanctis tuis, & cum iis quorum nomina commemorata ſunt.

Sacerdos poſt Diptycha dicet. Memento, Domine, eorum quorum memoriam fecimus fidelium, & eorum quorum non meminimus Orthodoxorum, & noſtri quoque cum illis, ô bone amator, hominum Deus.

Populus. Remitte, parce, condona nobis, Deus, offenſas noſtras quas commiſimus voluntariè aut involuntariè, ſcienter vel ignoranter: Domine, dimitte illas nobis.

Sacerdos. Tu es enim Deus miſericors qui non vis mortem peccatoris, ſed ut convertatur & vivat. Converte nos, Domine, per ſalutem tuam, & fac nobiſcum ſecundùm bonitatem tuam; tu qui efficis plura quam petimus aut intelligimus: ut in hoc, ſicut & in omnibus, glorificetur, benedicatur, & extollatur nomen tuum magnum, ſanctiſſimum, glorioſum & benedictum, cum Patre tuo bono, & Spiritu ſancto.

Pax omnibus.

Domine, Salvator noſter, amator hominum bone, qui vivificas animas noſtras, qui tradidiſti te ipſum pro nobis, in ſalutem pro peccatis noſtris: qui in multitudine miſericordiæ tuæ ſolviſti inimicitias hominum: Unigenitus Deus, qui es in ſinu Patris.

Kyrie eleiſon. Benedic. Amen.

Sacerdos. Qui benedixiſti illo tempore, benedic nunc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Qui ſanctificaſti illo tempore, ſanctifica nunc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Qui diviſiſti illo tempore, divide nunc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Qui dediſti tuis diſcipulis ſanctis & Apoſtolis puris illo tempore, nunc, Domine, da nobis, & omni populo tuo omnipotens Domine Deus noſter.

Diaconus. Orate.

Oratio fractionis ad Filium.

BEnedictus es, Chriſte Deus omnipotens, Salvator Eccleſiæ tuæ: Verbum intelligibile & homo viſibilis, qui per incarnationem tuam incomprehenſibilem, præparaſti nobis panem cœleſtem, corpus hoc tuum ſanctum in myſterio, omnibus modis ſanctum. Miſcuiſti nobis calicem ex fructu vitis veræ, quæ eſt latus divinum tuum & immaculatum, ex quo poſtquam tradidiſti ſpiritum, manavit nobis ſanguis & aqua, quæ mundum univerſum purificaverunt. Acquire nos tibi, ô bone, ſervos tuos: nos indignos fac tibi populum congregatum, regnum, ſacerdotium & populum electum. Purifica nos, Domine, ſicut ſanctificaſti has oblationes propoſitas, & feciſti illas inviſibiles ex viſibilibus, & myſteria tibi ſoli cognita, Domine Deus & Salvator noſter Jeſu Chriſte. Tu per clementiam tuam magnam feciſti nos dignos filiatione per baptiſmum ſanctum, & docuiſti nos formam orationis myſticæ, ut per eam invocaremus Patrem tuum. Tu nunc, Domine, fac nos dignos, ut conſcientiâ mundâ & cogitatione bonâ, quemadmodum decet filios, cum deſiderio & fiducia, audeamus invocare Deum Patrem tuum ſanctum qui eſt in cœlis & dicamus. Pater noſter, &c.

Oratio poſt Pater noſter.

ETiam, Domine, qui dediſti nobis poteſtatem calcandi ſerpentes & ſcorpiones, & omnem virtutem inimici, contere capita ejus ſub pedibus noſtris velociter, & repelle à nobis omnes ejus cogitationes malas, contrarias nobis: tu es enim Rex omnium noſtrûm, Chriſte Deus noſter: & tu es cui mittimus laudem, &c.

Sacerdos dicit Orationem inclinationis.

Diaconus. Inclinate capita veſtra Domino.

TU, Domine, inclinaviſti cœlos & deſcendiſti, & incarnatus es propter ſalutem generis humani: tu ſedes ſuper Cherubim & Seraphim, reſpicisque humiles. Tu nunc, Domine, cum levamus oculos cordium noſtrorum ad te, Domine, qui remittis iniquitates noſtras, qui redimis de interitu vitam noſtram; adoramus miſericordiam tuam inenarrabilem, rogamuſque te, ut concedas nobis pacem tuam. Omnia nobis dediſti, acquire nos tibi, ô Deus; neque enim alium novimus præter te, & nomen tuum ſanctum pronunciamus. Converte nos, Deus, ad timorem tuum, & deſiderium tui; & concede ut perveniamus ad fruitionem bonorum tuorum. Et qui inclinaverunt capita ſua ſub manu tua, extolle eos in hujus vitæ decurſu: orna eos virtutibus, & præſta ut omnes digni ſimus regno tuo cœleſti, per beneplacitum Dei Patris tui boni, cum quo tu es benedictus, & cum Spiritu ſancto vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc, &c.

Sacerdos dicet Orationem Abſolutionis ad Filium. Domine Jeſu Chriſte Fili unigenite, &c. *ut in Liturgia ſancti Baſilii.*

Sacerdos dicit Confeſſionem.

Σῶμα ἅγιον καὶ αἷμα τίμιον Ἰησῦ Χριστῦ τῦ υἱῦ τῦ θεῦ ἡμῶν. Ἀμήν.

Ἅγιον τίμιον σῶμα καὶ αἷμα ἀληθινὸν Ἰησῦ Χριστῦ τῦ υἱῦ τῦ θεῦ ἡμῶν. Ἀμήν.

Hæc Coptice dicuntur.

Corpus ſanctum & ſanguis pretioſus Jeſu Chriſti Filii Dei noſtri. Amen.

Populus. Amen.

Sanctum & pretioſum corpus & ſanguis verus Jeſu Chriſti Filii Dei noſtri. Amen.

Corpus & ſanguis Emmanuelis Dei noſtri, hoc eſt in rei veritate. Amen.

Credo, credo, credo & confiteor uſque ad ultimum vitæ ſpiritum, hoc eſſe corpus vivificum, quod accepiſti, Chriſte Deus noſter, ex Domina omnium noſtrûm, Deipara, pura, ſancta Maria, feciſtique illud unum cum divinitate tua, abſque confuſione, commiſtione, aut alteratione: & confeſſus es confeſſionem bonam coram Pontio Pilato. Dediſti illud pro nobis ſuper lignum ſanctum crucis, voluntate tuâ ſolâ, pro nobis omnibus. Credo divinitatem tuam ſeparatam non fuiſſe ab humanitate tua, ne momento quidem aut nictu oculi. Dediſti eam pro nobis ad ſalutem, remiſſionem peccatorum & vitam æternam iis qui ex illo communicabunt. Credo hoc vere ita eſſe.

Oratio gratiarum actionis poſt Communionem.

GRatias agimus tibi, Chriſte Deus, verbum verum ex ſubſtantia pura Patris: quia talem in modum dilexiſti nos, & tradidiſti te ipſum ad immolationem pro ſalute noſtra; & largitus es nobis vitam, per corpus tuum ſanctum, & ſanguinem tuum pretioſum, quorum participatione nos modo dignatus es. Ea propter gratias agimus tibi, amator creaturæ tuæ, & mittimus tibi ſurſum gloriam, honorem & adorationem, cum Patre tuo bono, & Spiritu ſancto vivificante, tibique conſubſtantiali, nunc, &c.

Oratio inclinationis poſt Communionem.

QUi eſt & fuit, (æternus) qui venit atque iterum veniet, qui incarnatus & homo factus eſt, crucique affixus eſt propter nos: paſſus eſt propriâ voluntate in corpore, cum eſſet impaſſibilis tanquam Deus; involutus eſt & poſitus in ſepulcro, ſurrexit à mortuis tertia die, & aſcendit in cœlum, ſedetque ad dexteram majeſtatis Patris, & iterum venturus eſt judicare vivos & mortuos: quem benedicunt Angeli & laudant Archangeli, cujus gloriam loquuntur Seraphim, quem adorant Cherubim, quem timent & tremunt omnes naturæ, Filius, Verbum Dei Patris, Jeſus Chriſtus Dominus noſter. Tu es cui inclinat ſe populus tuus & hæreditas tua, quam acquiſiviſti ſanguine tuo pretioſo. Aſpice nos omnes, Domine, de cœlo ſancto tuo, & ex habitaculo tuo præparato: benedic ſervis tuis, per omnes benedictiones ſpirituales: cuſtodi eos ſub potenti manu tuâ: confirma eos in fide tuâ. Da illis & nobis, puritatem animarum, corporum, ſpirituumque noſtrorum, & concede nobis finem Chriſtianum qui coram te acceptus ſit: quia regnum tuum, Chriſte Deus noſter, ſanctitate & gloriâ plenum eſt, quod nos omnes conſequi ſperamus, per intereeſſionem Dominæ omnium noſtrûm, ſanctæ genitricis Dei, ſemperque Virginis Mariæ: & quatuor lucidorum Michaëlis, Gabrielis, Raphaëlis, & Surielis: & quatuor animalium incorporeorum: & viginti quatuor Preſbyterorum, Cherubim & Seraphim, & Ordinum cœleſtium: & per orationes Patriarcharum & Prophetarum: Joannis-Baptiſtæ, & centum quadraginta quatuor millium; dominorum noſtrorum Apoſtolo-

rum, & primi Diaconorum Stephani: & D. Regis Georgii, totius chori martyrum, & chori cruce ſignatorum, piorum, juſtorum, virginum prudentum, & puerorum. Benedictio Angeli diei iſtius: benedictio Genitricis Dei Sanctæ Mariæ patronæ iſtius Eccleſiæ, & hujus diei quo ejus memoria celebratur: benedictiones eorum ſanctæ, gratiæ, virtutes, dona, auxilia, patientia & caritas eorum, ſint nobiſcum uſque in ſæculum. Amen.

Alia Oratio Gratiarum actionis.

GRatias agimus tibi Pater noſter ſancte omnipotens, omnia præſtans, creator omnium, qui dediſti nobis hunc cibum ſanctum, immortalem, myſticum; qui aperuiſti nobis viam vitæ, qui oſtendiſti nobis ſemitam quâ aſcenderemus ad cœlum, qui largitus es ſervis tuis multitudinem bonorum: tu, Domine bone amator hominum, conſerva gratiam doni tui in nobis, ut non ſit nobis ad condemnationem, ſed ſit requies, gloria, acquiſitio vitæ, confirmatio animæ & puritas corpori, ut vivamus in te, & adimpleamus juſtitiam omni tempore: ut glorificetur nomen tuum in nobis, & tibi debetur honor, gloria, &c.

LITURGIA
SANCTI CYRILLI.

Sacerdos ſecretò. CREATOR rerum omnium viſibilium & inviſibilium, qui omnia per providentiam regis, tua enim ſunt omnia, Domine, amator animarum: deprecor te, Domine omnipotens, ego imbellis, virtute carens, & inutilis præ omnibus miniſtris tuis, dum accedo ad ſancta ſanctorum tua, ad tractandum hoc myſterium ſanctum. Da mihi, Domine, ſpiritum tuum ſanctum, ignem materiæ expertem, qui cogitatione comprehendi non poteſt; qui duritias omnes conſumit, qui incendit inventiones malas, & occidit membra terrena & corporea, refrænatque motus animi, qui impellunt ad imaginationes plenas paſſione & dolore: Et ſicut decet ſacerdotes: effice me ſuperiorem omni cogitatione mortali, & da mihi verba pura, ut

perficiam hanc oblationem propoſitam, quæ eſt myſterium omnium myſteriorum, in ſocietate & communione Chriſti tui, cui tecum debetur gloria, & Spiritui ſancto vivificanti, tibique conſubſtantiali nunc &c.

Oratio pacis S. Cyrilli.

Sacerdos. AUTOR vitæ & rex ſæculorum, Deus cui flectitur omne genu eorum quæ in cœlis ſunt, ſuper terram, & quæ ſub terrâ: cui omnia ſubjiciuntur obſequio ſervitutis, & inclinantur ſub ſceptro Regni ejus, quem laudant exercitus angelici, ordines cœleſtes, & naturæ intellectuales, inceſſabili voce loquentes divinitatem ejus: qui ita voluiſti, ut nos imbelles & terreni, miniſtraremus tibi, non propter puritatem manuum noſtrarum, aut aliquod bonum opus noſtrum ſuper terram, ſed quia placuit tibi communicare nobis ſervis tuis infimis & indignis, quiddam ex puritate tuâ. Suſcipe nos ad te, ô bone, & amator hominum, ut accedamus ad altare tuum ſanctum, ſecundum magnam miſericordiam tuam: & fac nos dignos pace cœleſti quæ decet divinitatem tuam: quæque ſalute plena eſt, ut demus eam invicem in caritate perfectâ, & oſculemur nos mutuò, in oſculo ſancto, neque per cogitationes abominabiles, deſpectui habeamus timorem tuum, aut mente doloſâ & malitiâ proditoris: neque conſcientiam habentes nequitiæ conſentientem, ſed cum gaudio animarum noſtrarum & lætitiâ cordis noſtri, cum ſit nobis ſignum magnum & perfectum dilectionis Unigeniti Filii tui. Ne repellas nos ſervos tuos propter maculas peccatorum noſtrorum: tu enim qui creaſti figmentum noſtrum, ſcis quod nullus natus ex muliere ſit, qui non peccet coram te. Fac nos omnes dignos, Domine, ut corde puro & animâ plenâ gratiæ tuæ, ſtemus coram te, & offeramus tibi hoc ſacrificium ſanctum, rationale, ſpirituale, & incruentum, ad remiſſionem delictorum noſtrorum, & veniam ignorantiarum populi tui: quia tu es Deus clemens & miſericors, & ad te ſurſum mittimus gloriam, honorem, & adorationem, Pater, Fili, & Spiritus ſancte nunc & ſemper &c.

Alia Oratio oſculi pacis ad Patrem.

DEus caritatis, largitor concordiæ, qui conſilium unicum ad profectum dediſti nobis, cum præcepto novo, per Unigenitum filium tuum, ut diligeremus alterutrum,

ſicut dilexiſti nos indignos & errantes, dediſtique filium tuum dilectum pro vitâ & ſalute noſtrâ: rogamus te, Domine, tribue nobis famulis tuis omni tempore vitæ noſtræ ſuper terram, nunc verò præſertim & præcipuè, animum immemorem malitiæ prioris, conſcientiam puram, & cogitationes ſinceras, ſimulque cor diligens fratres, ut demus oſculum ſpirituale, fugiamuſque exemplum Judæ proditoris, & quemadmodum diſcipuli tui & Apoſtoli ſancti, ſalutemus invicem, & in ſanctitate ſanctificemur & mundemur, mediante Spiritu ſancto tuo, per gratiam unigeniti filii tui &c.

Anaphora S. Cyrilli.

Sacerdos. Dominus vobiſcum.

Populus. Et cum Spiritu tuo.

Sacerdos. Surſum corda.

Populus. Habemus ad Dominum.

Sacerdos. Gratias agamus Domino.

Populus. Dignum & juſtum eſt.

Sacerdos. Dignum & juſtum eſt, quia tu verè dignus es juſtum & ſanctum, conveniens & neceſſarium, animabus, corporibus, ſpiritibuſque noſtris, æterne Domine, Domine Deus Pater omnipotens, ſemper & in omni loco dominationis tuæ, ut laudem te, pſallam tibi, benedicam tibi, ſerviam tibi, adorem te, gratias agam tibi, celebrem te & confitear tibi die ac nocte, labiis indeſinentibus, corde nunquam ſilenti, & laude non interrupta. Tu creaſti cœlos & quæ in cœlis ſunt, terram & omnia quæ in eâ ſunt, maria, flumina, fontes, & paludes, & quæcumque in eis ſunt. Tu creaſti hominem ad imaginem & ſimilitudinem tuam; & omnia creaſti in ſapientiâ tuâ, in lumine tuo vero, unigenito filio tuo, Domino, Deo, Salvatore & Rege noſtro Jeſu Chriſto; propter quod gratias agimus tibi & offerimus tibi, eique ſimul & Spiritui ſancto, Trinitati ſanctæ, conſubſtantiali & indiviſæ, hoc ſacrificium rationabile & hoc miniſterium incruentum, quod offerunt tibi omnes populi ab ortu ſolis uſque ad occaſum; à ſeptemtrione ad auſtrum, quia nomen tuum, Domine, magnum eſt in omnibus gentibus & in omni loco offerunt incenſum nomini tuo ſancto, & ſacrificium purum, ſimul cum hoc ſacrificio & hâc oblatione.

Sacerdos

Sacerdos accipit thuribulum & adolet incenſum.

DOmine miſerere. Rogamus & obſecramus bonitatem tuam,amator hominum. Memento,Domine pacis,unius, unicæ, ſanctæ, Catholicæ, & Apoſtolicæ Eccleſiæ.

Diaconus. Orate pro pace unius, ſanctæ, Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ, pro ſalute populorum, & ſecuritate cujuſcumque loci, & ut dimittantur nobis peccata noſtra.

Sacerdos. Quæ eſt à finibus ad fines terræ &c. *ut in Miſſa Baſilii.*

Domine miſerere. Infirmos populi tui ſana.

Diaconus. Orate pro patribus & fratribus noſtris.

Sacerdos. Viſita eos in miſericordiâ. *Et perficitur ex oratione incenſi diluculo diei.* Patres fratreſque noſtros peregrè profectos.

Diaconus. Orate pro patribus, fratribuſque noſtris peregrè profectis.

Sacerdos. Et pro illis qui deſignaverunt ad quemcumque locum proficiſci &c. *Perficitur ex eâdem oratione incenſi.* Serenum & ſalubrem præſta, Domine, aërem cœli, & fructibus terræ benedic.

Diaconus. Orate pro aëre cœli & fructibus.

Sacerdos. Fac ut creſcant juxtà virtutem ſuam. *Ut in Miſſa Baſilii.*

Domine, miſerere Regis terræ famuli tui.

Diaconus. Orate ut Chriſtus Deus noſter &c.

Sacerdos. Conſerva illum in pace & juſtitiâ, & potentiâ ut ſubjiciantur illi omnes barbari, & gentes quæ bella volunt: da nobis bonorum affluentiam: loquere ad cor ejus, pro pace unicæ tuæ, Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ: fac ut cogitet ea quæ pacis ſunt, erga nos & erga nomen tuum ſanctum, ut vitam tranquillam & placidam ducamus: atque in omni pietate & honeſtate confirmati inveniamur apud te.

Domine miſerere. Patribus, fratribuſque noſtris, qui obdormierunt, & quorum animas ſuſcepiſti, quietem præſta. Memento etiam omnium ſanctorum qui à ſæculo tibi placuerunt, Patrum noſtrorum ſanctorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Evangeliſtarum, Martyrum, Confeſſorum, Prædicatorum, & omnium ſpirituum juſtorum qui in fide perfecti fuerunt. Præcipuè autem ſanctæ glorioſiſſi-

mæ, Deiparæ, ſemper Virginis, puræ & illibatæ ſanctæ Mariæ. &c. *Ex Miſſa Baſilii.* & omnis chori ſanctorum tuorum.

Sacerdos. Toto Jobi. Et nos, Domine, digni non ſumus qui pro beatis illis ſupplicemus: ſed quoniam illi ſtant coram ſolio Filii tui unigeniti, ipſi intercedant loco noſtro pro paupertate & infirmitate noſtrâ. Dimitte iniquitates noſtras, propter deprecationes eorum, & propter nomen tuum benedictum quod invocatum eſt ſuper nos.

Diaconus. Orate pro patribus &c.

Sacerdos. Memento, Domine, Patrum noſtrorum Orthodoxorum Archiepiſcoporum, quorum obitus præceſſit, eorum qui verbum veritatis rectè diſpenſaverunt, & da nobis partem, & hæreditatem cum eis. Rurſus eorum memento quorum hodiè memoriam facimus.

Sacerdos poſt Diptycha. Et illorum,omniumque,Domine,quorum nomina recitamus, & quorum non recitamus: quos unuſquiſque noſtrûm in mente habet, & eorum quorum memoria non occurrit nobis, qui dormierunt, & quieverunt in fide Chriſti. Dignare, Domine, præſtare, ut requieſcant animæ illorum omnes in ſinu patrum noſtrorum ſanctorum Abraham, Iſaac & Jacob &c.

Domine miſerere.

Sacerdos. Sacrificia, oblationeſque in gratiarum actionem, eorum qui offerunt laudem & gloriam nomini tuo ſancto.

Diaconus. Orate pro illis qui de ſuo, ſacrificia & oblationes fecerunt.

Sacerdos. Suſcipe ea ſuper altare tuum ſpirituale, cœleſte, cum odore thuris, ad majeſtatem tuam cœleſtem, per miniſterium Angelorum, & Archangelorum tuorum ſanctorum, ſicut ad te ſuſcepiſti munera juſti Abel, & ſacrificium patris noſtri Abrahami, & minuta duo viduæ. Ita quoque vota ſervorum tuorum accepta habe: ſive multum, ſive parum ſit; ſecretò aut manifeſtè; & illis qui voluerunt offerre, nec unde facerent habuerunt: ut etiam illis qui hodiè hæc tibi munera obtulerunt, da incorruptibilia pro corruptibilibus: cœleſtia pro terrenis: æterna pro temporalibus: domos eorum & cellas penuarias reple bonis omnibus. Circumda eos, Domine, poteſtate Angelorum & Archangelorum tuorum ſanctorum: & ſicut memores fuerunt nominis tui ſancti ſuper terram, memento illorum in regno tuo, & in

hoc ſæculo ne derelinquas eos.

Domine miſerere.

Diaconus. Orate pro vitâ & incolumitate Patriarchæ & Patris noſtri venerabilis, Archiepiſcopi Patris N. ut Chriſtus Deus noſter conſervet vitam ejus ad multos annos, ac temporibus tranquillis.

Sacerdos. Patriarcham noſtrum venerabilem Patrem Anba N. cuſtodiendo conſerva nobis ad multos annos, & per tranquilla tempora, ut adimpleat perfectè officium ſancti Pontificatus qui illi à te collatus eſt, ſecundùm voluntatem tuam ſanctam & beatam, rectè diſpenſans verbum veritatis, & paſcens populum tuum in ſanctitate & juſtitiâ. Concede illi & nobis pacem & ſalutem ex quacumque parte: & preces ejus quas facit pro nobis & pro omni populo tuo, ut eas quæ pro illo à nobis fiunt, ſuſcipe eas ad te ſuper altare tuum rationabile, cœleſte cum odore thuris. Inimicos quoque ejus omnes, viſibiles & inviſibiles, contere & dejice ſub pedibus ejus velociter: illum quoque conſerva in pace & juſtitiâ, in Eccleſiâ tuâ ſanctâ.

Domine miſerere.

Diaconus. Orate pro patribus noſtris Epiſcopis ubicumque ſint, ut Chriſtus Deus noſter conſervet vitam eorùm, ad multos annos, per tempora tranquilla, & parcat nobis.

Sacerdos. Memento, Domine, Epiſcoporum Orthodoxorum in quocumque loco ſint: Sacerdotum, Diaconorum, Subdiaconorum, Lectorum, Cantorum, Exorciſtarum, Monachorum, Virginum, Viduarum, Orphanorum, continentiam exercentium, & laïcorum: illorum qui matrimonio juncti ſunt, & illis qui educant filios: qui dixerunt nobis mementote noſtri, & qui non dixerunt: quos novimus, & quos non novimus: inimicorum & amicorum noſtrorum: Domine, eorum miſerere.

Domine miſerere. Memento, Domine, reliquorum Orthodoxorum qui ſunt ubique terrarum.

Diaconus. Orate pro reliquis Orthodoxis qui ſunt ubique terrarum: ut Chriſtus Deus noſter, ſit illis propitius, & miſereatur eorum, & parcat nobis.

Sacerdos. Domine miſerere. Memento, Domine, hujus loci, ſancti tui & omnium habitationum Patrum noſtrorum Orthodoxorum.

Diaconus. Orate pro ſecuritate hujus loci & omnium locorum, Patrum noſtrorum Orthodoxorum, Eremitarum & Anachoretarum, illorumque qui habitant in eis, & pro ſecuritate totius mundi, ut Chriſtus Deus noſter conſervet eos ab omni malo, & parcat nobis.

Sacerdos. Omnes urbes, regiones, & provincias, & omnes domos fidelium conſerva, & nos omnes in fide Orthodoxâ uſque ad extremum ſpiritum: hæc enim unica ſpes noſtra eſt.

Domine miſerere. Memento, Domine, circumſtantium, qui nobiſcum deprecationis participes ſunt.

Diaconus. Orate pro circumſtantibus qui hîc participes ſunt nobiſcum deprecationis: ut Chriſtus Deus noſter conſervet eos, miſereaturque eorum, & parcat nobis.

Sacerdos. Patres & fratres noſtros, & reliquos ubicumque terrarum ſint, conſerva nobiſcum, præſidio exercitus poteſtatum ſanctarum: & libera nos à telis igneis Diaboli, & ab omnibus inſidiis diabolicis, & ab omni laqueo vanæ gloriæ.

Domine miſerere.

Sacerdos. Memento, Domine, eorum omnium qui nobis præceperunt, ut eorum memores eſſemus in orationibus & ſupplicationibus ad te noſtris.

Diaconus. Orate pro omnibus qui nobis præceperunt ut eorum memores eſſemus in orationibus & ſupplicationibus noſtris, ut Chriſtus Deus noſter liberet eos ab omni malo.

Sacerdos. Quas offerimus tibi, Chriſte Deus noſter, præſertim hoc tempore, hujus oblationis ſanctæ: quorum memoriam ſemper agimus, & quos unuſquiſque noſtrûm in mente habet, & eorum commemoratio quæ hodiè agitur, ſit ipſis tanquam murus firmus, ſuperans omnes dæmoniorum inſultus, & conſilia hominum improborum.

Diaconus. Adorate Deum cum timore.

Sacerdos. Memento, Domine, tenuitatis meæ, & miſeriæ animæ meæ, & largire mihi, ut intelligam quantæ dignitatis ſit adſtare me ad altare tuum ſanctum. Aufer à me omnia deſideria inſipientiæ, & juventutis: neque hoc mihi grave ſit cum reſpondendum erit in die illo terribili. Libera me etiam ab omnibus operationibus poteſtatis adverſarii: neque me perdas propter iniquitates meas, neque iraſcaris mihi uſque in æternum, neque ſerves mihi mala mea, ſed oſten-

de mihi bonitatem erga me tuam, & libera me indignum, ſecundùm multitudinem miſericordiæ tuæ ſuper me. *Tono Geneſis.* ut benedicam tibi ſemper omnibus diebus vitæ meæ. Domine miſerere. Memento, Domine, conſeſſus hujus ſacerdotalis ſancti tui, & omnis Ordinis ſacerdotalis Orthodoxi.

Diaconus. Orate pro hâc ſanctâ congregatione ſacerdotali, & pro omni Ordine ſacerdotum Orthodoxorum, ut Chriſtus Deus noſter confirmet illos in fide Orthodoxâ uſque ad extremum ſpiritum.

Sacerdos. Et omnis ordinis ſacerdotalis Orthodoxorum & univerſi populi qui ſtat coram te. Memento noſtri, Domine, Domine, in miſericordiâ & miſerationibus, & dele iniquitates noſtras, ô bone, amator hominum Deus. Eſto ſocius nobiſcum, ut miniſtremus nomini tuo ſancto.

Domine miſerere. Benedic congregationibus noſtris.

Diaconus. Orate pro hâc congregatione noſtrâ & pro omni congregatione populorum Orthodoxorum, ut Chriſtus Deus noſter benedicat & perficiat illos in pace & remittat nobis peccata noſtra.

Sacerdos. Cultum idolorum prorſus ex mundo extermina: ſatanam & omnes poteſtates ejus peſſimas contere & deprime ſub pedibus noſtris velociter: ſcandala & eorum autores compeſce, ut finiantur diviſiones pernicioſæ hæreſeon: hoſtium Eccleſiæ tuæ ſanctæ, Domine, ut ſemper, ita etiam nunc deſtrue ſuperbiam cordis: fac illis notam velociter imbecillitatem ſuam: reprime eorum invidiam, fraudes & machinationes, & calumnias quibus nos impugnant: eaſque redde omnes inutiles: diſſipa conſilia eorum, Deus, qui diſſipaſti conſilium Achitophel. Exurge, Domine Deus, & diſſipentur omnes inimici tui, & fugiant à facie tuâ omnes qui oderunt nomen tuum ſanctum, & populus tuus in benedictionibus millies millenis, & decies millies decies millenis, faciat voluntatem tuam.

In Cod. Scalig. & aliis aliquot ad unamquamque particulam interſeritur Kyrie eleïſon.

Diaconus. Qui ſedetis, ſurgite.

Sacerdos. Solve captivos: ſalva eos qui neceſſitatem patiuntur: eſurientes ſatia: conforta puſillanimes: lapſos erige: ſtantes confirma: errantes converte: perdùc eos omnes ad viam ſalutis tuæ: numera illos omnes cum populo tuo: libera nos à peccatis noſtris: eſto, Domine, nobis cuſtos & protector in omnibus.

Diaconus. Ad Orientem aſpicite.

Sacerdos. Tu es Deus excelſus ſuper omnes principatus & poteſtates, dignitates & dominationes, & ſuper omne nomen, quod nominari poteſt, non ſolùm in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro: tu es coram quo aſſiſtunt mille milleni & decies millies, decies mille milleni Angeli & Archangeli ſancti, tibi miniſtrantes. Tibi aſſiſtunt coram, duo animalia glorioſiſſima ſex alis inſtructa, plena oculis, Seraphim & Cherubim: duabus alis tegunt facies ſuas, propter divinitatem tuam inviſibilem, nec mente comprehenſibilem: duabus tegunt pedes ſuos & duabus volant:

Hic ſignat propoſita ſemel.

Sacerdos altâ voce. Unuſquiſque eorum ſemper te ſanctificat: ſed & cum omnibus qui te ſanctificant, ſuſcipe quoque ſanctificationem noſtram à nobis, Domine, ut cum illis te laudemus, dicentes

Populus. Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Sacerdos. Verè pleni ſunt cœli & terra gloriâ tuâ ſanctâ, per Filium tuum unigenitum Dominum, Deum, Salvatorem & Regem noſtrum omnium Jeſum Chriſtum. Imple hoc ſacrificium tuum, Domine, benedictione quæ à te eſt per illapſum ſuper illam ſpiritûs tui Sancti. † [a] Amen: & benedictione benedic. † [b] Amen: & purificatione purifica, Amen. Hæc dona tua veneranda propoſita coram te, hunc panem & hunc calicem. Quippè Filius tuus unigenitus Dominus, Deus, Salvator & rex noſter omnium Jeſus Chriſtus, eâ nocte quâ tradidit ſe ipſum, ut pateretur pro peccatis noſtris, antè mortem, quam propriâ ſuâ voluntate ſuſcepit pro nobis omnibus.

a Signat ſecundò.
b Signat tertiò.

Populus. Credimus.

Sacerdos. Accepit panem in manus ſuas ſanctas, immaculatas, puras, beatas, & vivificantes, & ſuſpexit in cœlum, ad te Deum Patrem ſuum, & omnium Dominum, & gratias egit.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et benedixit illum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et ſanctificavit illum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et fregit illum, & dedit illum ſuis diſcipulis ſanctis, & Apoſtolis puris dicens: Accipite, manducate ex eo vos omnes, Hoc eſt corpus meum quod pro vobis frangitur, &

pro multis tradetur in remiſſionem peccatorum; hoc facite in meam commemorationem.

Populus. Amen.

Sacerdos. Similiter & calicem poſt cœnam, miſcuit vino & aquâ: & gratias egit.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et benedixit eum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et ſanctificavit eum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et guſtavit, deditque eum ſuis, præclaris, ſanctis diſcipulis, & Apoſtolis dicens: Accipite, bibite ex eo vos omnes: Hic eſt ſanguis meus novi teſtamenti, qui pro vobis effunditur & pro multis dabitur in remiſſionem peccatorum: Hoc facite in meam commemorationem.

Populus. Amen.

Sacerdos. Quotieſcumque enim manducabitis ex hoc pane, & bibetis ex hoc calice, annunciate mortem meam, & confitemini reſurrectionem meam, & memoriam mei agite, donec veniam.

Populus. Mortem tuam annunciamus, Domine.

Sacerdos. Nunc, Deus Pater omnipotens, annunciamus mortem unigeniti Filii tui Domini, Dei, Salvatoris, & regis noſtri omnium Jeſu Chriſti: & confitemur reſurrectionem ejus ſanctam, & aſcenſionem ejus ſurſum in cœlos, ſeſſionemque ejus ad dexteram tuam, ô Pater, & exſpectamus adventum ejus ſecundum, quo venturus eſt ex cœlis, terribilem & gloriâ plenum, in fine hujus ſæculi: in quo veniet ad judicandùm orbem in æquitate: & dabit unicuique ſecundùm opera ſua ſive bonum, ſive malum.

Populus. Secundùm miſericordiam tuam, Domine, & non ſecundùm peccata noſtra.

Sacerdos. Tu es coram cujus gloriâ hæc ſancta dona proponimus, ex illis quæ tua ſunt, Pater ſancte.

Diaconus. Adorate Deum cum timore.

Sacerdos. Oramus & obſecramus bonitatem tuam amator hominum: ne confundas nos confuſione æternâ, neque rejicias nos ſervos tuos, neque repellas nos à facie tuâ, neque dicas nobis neſcio vos: ſed da aquas capitibus noſtris, & fontem lacrymarum oculis noſtris, ut ploremus die ac

nocte coram te delicta noſtra; quia nos ſumus populus tuus, & oves paſcuæ tuæ. Dele iniquitates noſtras, & remitte delicta noſtra, quæ commiſimus voluntariè aut involuntariè, ſcienter vel ignoranter, occulta & manifeſta quæ pridem agnovimus, aut quæ obliti ſumus, & quæ novit nomen tuum ſanctum. Audi, Domine, deprecationem plebis tuæ: reſpice ad ſuſpiria ſervorum tuorum: neque propter peccata mea, aut immunditias cordis mei, deprives populum tuum adventu Spiritus tui ſancti.

Populus. Miſerere noſtri, Deus pater omnipotens.

Sacerdos involvit manus ſuas velo, & ſignum crucis facit versùs populum, mox dicit altâ voce.

Populus enim tuus, & Eccleſia tua obſecrant te dicentes: *& mox reſpicit ad Orientem.*

Populus. Miſerere noſtri, Deus pater omnipotens.

Sacerdos. Miſerere noſtri, Deus pater omnipotens.

Diaconus. Adorate Deum patrem omnipotentem.

Sacerdos dicit invocationem ſecretò. Et mitte deorſum ex excelſo tuo ſancto, & ex habitaculo tuo præparato, & ex incircumſcripto ſinu tuo, & ex ſolio regni gloriæ tuæ, Paraclitum ſpiritum tuum ſanctum, ſubſiſtentem in perſonâ tuâ, immutabilem, nec alterationi obnoxium, dominum, vivificantem, qui locutus eſt in lege, Prophetis, & Apoſtolis; qui eſt ubique & omnia loca replet, neque loco continetur: qui liberè, propriâ poteſtate operatur, ſecundùm voluntatem tuam, puritatem in iis quos diligit: & non ſicut miniſter: qui eſt ſimplex in naturâ ſuâ, & in operatione ſuâ multiplex: fons donorum divinorum: conſubſtantialis tibi, à te procedens, ſocius throni regni gloriæ tuæ, cum Filio tuo unigenito Domino, Deo, Salvatore & rege omnium noſtrûm Jeſu Chriſto, ſuper nos ſervos tuos, & ſuper hæc veneranda dona propoſita coram te, ſuper hunc panem, & ſuper hunc calicem, ut purificentur & transferantur.

Diaconus. Attendamus.

Populus. Amen.

Sacerdos altâ voce ſignans ter corpus.

Et hunc panem quidem, faciat corpus Chriſti.

Populus. Amen.

Sacerdos, ſignans ter ſanguinem. Et hunc calicem faciat quoque ſanguinem pretioſum teſtamenti novi.

Populus.

Populus. Amen.

Sacerdos. Ejuſdem Domini, Dei, Salvatoris & Regis omnium noſtrûm Jeſu Chriſti.

Populus. Amen.

Sacerdos. Ut ſint nobis omnibus, qui ea percepturi ſumus, utila ad obtinendam fidem ſine diſputatione, caritatem abſque hypocriſi, patientiam perfectam, ſpem firmam, fiduciam, protectionem, ſanationem, gaudium, & renovationem animæ, corporis & ſpiritûs, ad gloriam nominis tui ſancti, ad ſocietatem beatam vitæ æternæ, & incorruptibilis, & ad remiſſionem peccatorum.

Populus. Sicut erat &c.

Sacerdos. Ut in hoc ſicut & in omnibus rebus glorificetur, benedicatur & extollatur nomen tuum magnum, ſanctiſſimum, venerandum & benedictum, cum Jeſu Chriſto, Filio tuo dilecto, & Spiritu ſancto.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et cum Spiritu tuo.

Sacerdos. Iterum gratias agamus Deo omnipotenti &c.

Reliqua petenda ſunt ex Liturgiâ Baſilii.

Oratio fractionis ad Patrem.

DEus qui prælegiſti nos ad dignitatem filiorum, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, per beneplacitum voluntatis tuæ, ad gloriam & laudem gratiæ tuæ, quam largitus es nobis per dilectum tuum, per quem facta eſt nobis ſalus, & per cujus pretioſum ſanguinem data eſt nobis remiſſio peccatorum: gratias agimus tibi, Domine, Deus Pater omnipotens, quod nos feceris dignos, nos peccatores, ſtandi coram te in hoc loco ſancto, & perficiendi myſterium hoc ſanctum & cœleſte: ut quemadmodum feciſti nos dignos iſta perficiendi, ita etiam digni efficiamur communione & perceptione illorum. Tu qui aperuiſti oculos cœcorum, aperi oculos cordium noſtrorum, ut repellamus à nobis tenebras omnes malitiæ & nequitiæ, quæ maculæ ſimilitudinem habeat: ut poſſimus attollere oculos noſtros ad ſplendorem gloriæ tuæ ſanctæ. Atque ſicut mundaſti labia ſervi tui Iſaïæ Prophetæ, quando Seraphim unus accepit forcipe carbonem deſuper altari, & acceſſit ad eum, dixitque illi: ecce tetigit hoc labia tua, & auferentur ini-

quitates tuæ & mundabuntur omnia peccata tua, ita quoque fac erga imbelles peccatores, miſeros ſervos tuos. Dignare ſanctificare animas noſtras, corpora noſtra, labia & corda noſtra: & da nobis carbonem illum verum, qui præſtat vitam animabus, corporibus & ſpiritibus noſtris, qui eſt corpus ſanctum & ſanguis precioſus Chriſti tui: non ad condemnationem, aut ita ut incidamus in judicium; neque ad confuſionem, aut ad fletum propter delicta noſtra, ut non indignè illis communicemus, & propter illa rei non fiamus: neque multitudo beneficiorum tuorum, Domine, cauſa ſit, nobis gravioris, & majoris judicii, ſi ergà te ingrati ſumus, bonorum auctor. Verùm largire nobis ſpiritum ſanctum tuum, ut cordibus puris, & conſcientiis nitidis, facieque inconfusâ, fide non fictâ, caritate perfectâ, & ſpe firmâ, audeamus eum fiduciâ orare, dicendo orationem ſanctam quam dilectus filius tuus tradidit familiaribus ſuis, ſanctis diſcipulis & Apoſtolis dicens illis, Quotieſcumque precari volueritis, orate in hunc modum, & dicite. Pater noſter qui es in cœlis.

Oratio poſt Pater noſter.

Sacerdos. ROgamus te, Deus Pater omnipotens, ne nos inducas in tentationem, ſed libera nos à malo: actiones diabolicas à nobis remove: inſidias per conſilia improborum hominum, omnes inutiles effice. Protege nos ſemper dexterâ tuâ vivificante, tu qui es adjutor noſter, & auxiliator noſter, per Chriſtum Jeſum Dominum noſtrum cui, &c.

Oratio inclinationis ad Patrem.

Sacerdos. DEus qui ita nos dilexiſti, dediſtique nobis dignitatem filiorum, ut filii Dei vocaremur & eſſemus, hæredes quidem tui, Deus Pater, cohæredes autem Chriſti tui; inclina aures tuas, & audi nos proſtratos coram te: & purifica hominem noſtrum interiorem, ſecundùm ſanctitatem Filii tui unigeniti, quem ſuſcipere animo deſignamus: fugiantque à nobis fornicatio, & omnis cogitatio immunda, propter Deum qui ex Virgine (natus eſt). Gloriatio, & malum antiquum quod eſt ſuperbia, propter eum qui humiliavit ſemetipſum pro nobis: timor, propter eum qui paſſus eſt in carne propter nos, & erexit victoriam crucis: va-

na gloria, propter eum qui verberatus & flagellatus eſt pro nobis, & non avertit faciem ſuam à confuſione ſputorum: invidia, homicidium, diſſenſio, & odium, propter agnum Dei qui abſtulit peccatum mundi: ira, & injuriarum recordatio, propter eum qui affixit cruci chirographum peccatorum noſtrorum. Fugiant dæmones & diabolus, propter eum qui principes malitiæ disjecit, & poteſtates tenebrarum palàm triumphavit. Omnes cogitationes malas & terrenas procul rejiciamus à nobis, propter eum qui aſcendit ad cœlos, ut ita purificemur, & percipiamus hæc myſteria pura, & perfectè purificati ſimus in animabus, corporibus, & ſpiritibus noſtris: adeò ut participes ſimus corporis, ſicut & formæ, & partis Chriſti tui &c.

Alia Oratio gratiarum actionis.

QUam benedictionem aut quam laudem, aut quam gratiarum actionem poſſumus retribuere tibi, ô Deus amator hominum, quòd cùm eſſemus projecti per judicium mortis, demerſique in profundo peccati, conceſſiſti nobis libertatem, largituſque es nobis hunc cibum immortalem & cœleſtem: manifeſtaſtique nobis hoc myſterium, prorſus abſconditum à ſæculis & generationibus, ut appareat nunc principatibus & poteſtatibus cœleſtibus ex Eccleſiâ multiplex ſapientia tua. Deus qui opera noſtra gubernas per ſapientiam, dignare, ut comprehendamus hanc clementiam ſummam tuam, & magnitudinem paternæ erga nos curæ tuæ, benignitatiſque tuæ. Verè tu es cui debetur omnis gloria, majeſtas, honor & imperium, ante omnia ſæcula, Pater, Fili, & Spiritus ſancte: nunc &c.

Alia Oratio gratiarum actionis.

REſpice, Domine, ad iſtos ſervos tuos qui inclinant capita ſua coram gloria tua ſancta: concede illis remiſſionem peccatorum ſuorum, benedic illos omnibus benedictionibus ſpiritualibus, & cuſtodi eos dexterâ tuâ potenti. Confirma eos in dilectione tuâ; imprime timorem tuum cordibus eorum; aperi oculos animarum illorum, ut luceat ſuper ipſos lumen divinitatis tuæ: inſtrue illos donis Spiritûs tui ſancti: circumda eos armaturâ tuâ: cuſtodi eos ſub umbrâ bonitatis tuæ: libera eos ab operibus ma-

lis diaboli, & contere omnia opera ejus, ſub pedibus illorum velociter. Da illis ut perficiant præcepta tua ſancta: inſere illis deſiderium bonorum tuorum æternorum: deduc eos à pace in pacem: robora eos exercitibus Angelorum tuorum ſanctorum: operibus manuum illorum benedic: dirige omnem ſemitam eorum, & rege vitam illorum: jube quæ illis bona & convenientia ſunt contingere; & ut quæ illis concredita ſunt bene vertant: noſque ſimul cum ipſis digni efficiamur gratiâ tuâ; & mittamus ad te ſurſum laudes regales quæ majeſtati tuæ debentur; & concede nobis ut inveniamus fiduciam coram te per interceſſionem &c.

Finis Liturgiæ S. Cyrilli.

DE SEQUENTIBUS BENEDICTIONIBUS

MONITUM.

Liturgiis Copticis iſtas benedictiones adjicere operæ pretium viſum eſt, cùm ad eas quodammodo pertineant, & argumenta perſpicua ſuppeditent fidei Coptitarum circa Euchariſtiæ ſacramentum. Illas deſcripſimus ex Rituali Gabrielis Alexandrini Patriarchæ, cujus libri præcipua eſt apud eos autoritas. Cùm verò hiſtoria Patriarchalis ad illius uſque tempora non perveniat, ſcimus tantùm ex inſcriptione Codicis qui ſervatur in Bibliotheca Regia, No. 422. Arab. *Gabrielem 88um. numerari in ordine Patriarcharum Coptitarum Alexandrinorum, & Ritualem librum ordinatum & ejus autoritate confirmatum fuiſſe anno Martyrum 1127. qui eſt J. C. 1411. non 427. ut mendosè editum eſt in Hiſtoria Alexandrina. Eaſdem benedictiones quibuſdam exceptis ediderat anno 1653. Leo Allatius in Symmictis, ex verſione Athanaſii Kircheri; vel cujuſdam potiùs advenæ Orientalis qui ſententiam autoris ſæpè non aſſecutus eſt, nec videtur codicem habuiſſe ſatis integrum. Itaque novam verſionem dare viſum eſt ad Regium exemplar factam. In altero quem Kircherus ſecutus eſt, extabat ſubſcriptio, quâ notatur prodiiſſe Ritualem librum tempore Gabrielis nonageſimi quinti Patriarchæ. Sed deceptus eſt libri deſcriptor, aut interpres, ſi quid aliud ſignificare voluit, niſi quòd codex ſcriptus fuiſſet*

tempore iſtius Patriarchæ, qui Gabriel etiam dictus eſt; & Miſchanenſis ad alterius differentiam vocatur à Wanſlebio, & ab auctoribus Hiſtoriæ Patriarchalis Bollandianæ: inter quem & Gabrielem Ritualis reformatorem & promulgatorem, ſex alii numerantur. Nemo autem, niſi in Orientalis Eccleſiæ hiſtoria planè hoſpes, offendetur iſtis orationibus, quaſi novitatem redoleant, cùm vaſorum ſacrorum veneratio antiquiſſima ſit in univerſa Eccleſia, quam religionem Orientales retinuerunt. Hinc miracula multa narrant de Euchariſtia in illis facta, & illud præſertim in vita Jacobi Patriarchæ L. de calice ex quo, cùm juſſu Muhamedani Præfecti qui Eccleſiam vaſis ſpoliaverat, ab aurifice frangi cœpiſſet, magna fluxit ſanguinis copia. *Hiſt. Patr. Alex. p. 270.* *Quæ ad eaſdem benedictiones illuſtrandas pertinent in Notis dicentur.*

ORATIONES ET BENEDICTIONES AD CONSECRATIONEM OMNIUM Altaris inſtrumentorum.

Dicet Epiſcopus.

DEus bone, ſancte, in ſanctis requieſcens, cujus benignitate & præceptis accepit Moyſes de ſanguine, & aſperſit ſuper omnia inſtrumenta miniſterii, petimus coram te proſtrati, ô amator hominum bone, ut digneris ſanctificare hæc inſtrumenta per Spiritum ſanctum tuum & aſperſionem ſanguinis Chriſti tui, ut ſint pura, & vaſa miniſteri ſancti & veri, ſacramentorum vitam conferentium, quæ ſunt corpus & ſanguis pretioſus Chriſti tui, quia ſanctum eſt nomen tuum & gloriâ plenum omni tempore, Pater, Fili, & Spiritus ſancte, nunc & ſemper, &c.

Signat ea, tum dicit. Benedictus Dominus Jeſus Chriſtus Filius Dei ſancti, & Spiritus ſanctus, Amen.

Oratio conſecrationis Diſci & Velorum ejus.

Dicet Epiſcopus.

DOminator Dominus Deus, Dominus bonus, extendat brachia ſua ſancta, & ſanctificet diſcum plenum bonis, quæ præparavit diligentibus nomen ſuum ſanctum, recumben-

tibus in convivio annorum mille. Et nunc, Domine, amator hominum, extende manum tuam divinam ſuper diſcum hunc benedictum, quem impleturi ſunt partibus ſive reliquiis corporis tui ſancti, quod offerent ſuper altare Sanctuarii ſanctæ civitatis N. Gloria tibi cum Patre tuo bono, & Spiritu ſancto, nunc & ſemper.

Accipiet Chriſma & diſcum ſignabit, dicetque. Benedictus Dominus Jeſus Chriſtus Filius Dei, & Spiritus ſanctus. Amen.

Oratio pro Calice & Mappulis ejus.

Dicet Epiſcopus.

DOminator Domine Jeſu Chriſte, verax, abſque vitio, Deus ſimul & homo, cujus divinitas diviſa non eſt ab ipſius humanitate, qui ſanguinem proprium effudiſti tuâ voluntate pro creaturâ tuâ, impone manum tuam divinam ſuper hunc calicem, ſanctifica & purifica eum, ut feratur in eo ſanguis ille pretioſus, & ſit remedium & remiſſio iis omnibus qui ex eo verè bibent. Gloria tibi cum Patre tuo bono, & Spiritu ſancto nunc & ſemper.

Accipiet Chriſma quo unget illum intus & foris, & dicet. Sanctitas, puritas, benedictio, & protectio iis omnibus qui bibent ex ſanguine tuo, vero, & pretioſo. Amen.

Oratio pro Cochleari.

Dicet Epiſcopus.

DEus qui ſervum tuum Iſaïam dignum feciſti videndi Cherubim in cujus manu forceps erat, quo accepit carbonem ex altari & in os ejus illud injecit: nunc etiam Deus, Pater omnipotens, extende manum tuam ſuper hoc cochlear, in quo ſuſcipienda ſunt membra corporis ſancti, quod eſt corpus Filii tui unigeniti Domini, Dei, & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Benedic illud, ſanctifica illud, da illi virtutem & gloriam forcipis, qui eſt in dextrâ Cherubim, quia tibi eſt poteſtas, gloria, & honor, cum Filio tuo unigenito Jeſu Chriſto, Domino noſtro, & Spiritu ſancto, nunc & ſemper.

Signabit illud & dicet. Fortitudo, gloria, honor, & ſanctificatio Trinitati ſanctæ, in Eccleſiâ unâ ſanctâ civitatis N.

Oratio pro Mappâ nigrâ quæ eſt ſuper altare.

Dicet Epiſcopus.

DOminator, Domine, Jeſu Chriſte, princeps lucis, miſerator, qui bona largiris ſperantibus in te, qui cœlos extendiſti cum ſubtilitate, varioſque colores in cœlo & nubibus impreſſiſti, quamvis re ipsâ diverſitas non ſit. Nunc igitur, Domine, amator hominum, ſit potentia tua divina in his inſtrumentis, mappis ſcilicet quibus involvuntur membra, ſeu reliquiæ corporis tui ſancti, ut mittas ſuper eas virtutem linteorum quæ involvebant corpus tuum ſanctum, in ſepulcro, & ſupercœleſtibus ſint ſimiles. Quia tibi eſt poteſtas, & honor, &c.

Signabit eam myro, & dicet. Unus Pater ſanctus, unus Filius ſanctus, unus Spiritus ſanctus, ipſi fortitudo, gloria, & poteſtas Dei. Amen.

Conſecratio tabulæ ut altare fiat.

Epiſcopus dicet facie ad Orientem converſâ.

DOminator, Domine, Deus omnipotens, qui creaſti cœlum & terram verbo & imperio tuo & eam repleviſti Spiritu ſancto tuo, creaſtique Angelos & Archangelos, Cherubim & Seraphim & omnem exercitum cœleſtem, maria & flumina & omnia quæ in eis ſunt. Petimus rogamuſque à bonitate tuâ, ô amator hominum, exaudi nos, extende manum tuam inviſibilem, & benedic huic tabulæ ligneæ, ut fiat altare ſanctum & menſa ſancta, pro altari excelſo & è lapide conſtructo. Tu juſſiſti ſervo tuo Moyſi, ut ſanctificaret tabernaculum ſanctum, & omnia quæ in eo erant: & ipſe benedixit illis, juxta mandatum tuum ad ſe. Et ego ſervus tuus coram te conſiſtens, rogo te, ut exaudias me vilem, pauperem, & indignum qui te rogem, ô amator hominum bone, propter Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, & Spiritum ſanctum: benedic iſti menſæ, ut in eâ ſanctificetur quidquid ſuper ipſam poſitum fuerit, & omnia altaris inſtrumenta per gratiam & miſericordiam &c.

Tunc accipiet Chriſma ſanctum & ex eo ſignabit tabulam in modum Crucis in quatuor ipſius lateribus dicens. Benedictus Dominus, Jeſus Chriſtus, Filius Dei ſancti, & Spiritus ſanctus, unicus & vivificus. Amen.

Oratio ſingularis pro altari, cùm manibus hæreticorum attrectatum fuerit cujuſcumque generis, aut muris vel alterius animalis ſtercore fuerit inquinatum. Primùm aquâ abluetur, tum recitabuntur preces, adolebitque Epiſcopus incenſum & dicet hanc orationem.

DOminator omnium, quæ ſunt in rerum naturâ, omnium exiſtentium inſtitutor, conditorque omnium creaturarum, benedictionibus omnes homines cumulans omni tempore, propter Salvatorem noſtrum, & bona tribuens humano generi: qui fundaſti terram ſuper ſtabilitatem ſuam, qui facis mirabilia ſolus. Tu Domine in omni loco & in omni civitate & in omni regione dediſti eis Eccleſias, & conſtituiſti in illis altare & præcepiſti ut offerrentur nomini tuo ſancto, oblationes ſpirituales & ſacrificia incruenta, ad ſalutem animarum humanarum.

Dicet Diaconus, Orate.

Dicet Epiſcopus facie ad Orientem converſâ.

TU nunc, Domine, per amorem tuum erga homines, mitte Spiritum ſanctum tuum & purifica hoc altare ab omni perverſa fide hæreticorum, ab omnibus immunditiis corporeis, & omnibus actibus fœdis & immundis, ut ſit ſpes & ſalus fidei, iis qui accedent ad divinitatem tuam, renovatio animæ corporis & ſpiritûs, & remiſſio peccatorum, quia tu ſolus miſerator & miſericors es, longanimis & multæ miſericordiæ & tibi debetur omnis gloria Patri, Filio & Spiritui ſancto, nunc & ſemper & in ſæcula ſæculorum, Amen.

Et quinquies menſam & ejus quatuor latera Cruce ſignabit.

Finis benedictionum juxta Rituale Anba Gabrielis Patriarchæ Alexandrini.

Monitum de ſequentibus Liturgiis.

SEquentes Liturgiæ Baſilii & Gregorii Theologi ſecundùm ritum Alexandrinum deſcriptæ ſunt, & primùm eduntur ex Codice Bibliothecæ Regiæ Græco & Arabico numero 3023°. charactere Ægyptiaco; ſcripti cujus formam dedit V. C. D. Bernardus de
P. 314. *Montfaucon in Palæographia ſua. De illis Liturgiis dictum eſt in Diſſertatione prævia, & in Notis dicetur.*

LITURGIÆ

LITURGIÆ GRÆCÆ ALEXANDRINÆ.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.

* * * * * * * * * * * *

Εὐχὴ τοῦ καταπετάσματος

Ὁ ἱερεὺς λέγει ἐν ἑαυτῷ.

Δοξάζομέν σε δημιουργὲ καὶ βασιλεῦ τῶν ὅλων, καὶ προσκυνοῦμεν τὸ ἄῤῥητον καὶ σεβάσμιόν σου ὄνομα. Ἐπίβλεψον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐλέησον ἡμᾶς, καὶ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάντων πειρασμῶν, ὅτι παρὰ σοῦ βοήθεια καὶ ἀντίληψις. Σῶσον τὸν λαόν σου, ὃν περιεποιήσω διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ τιμή.

Εὐχὴ ἄλλη τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἀποστόλου καὶ ἀδελφοθέου Ἰακώβου.

Ὁ Θεὸς ὁ διὰ πολλὴν καὶ ἄφατόν σου φιλανθρωπίαν ἐξαποστείλας τὸν μονογενῆ σου υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα πεπλανημένον ἐπαστρέψῃ πρόβατον· μὴ ἀποστραφῇς ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἐγχειροῦντάς σοι τὴν φοβερὰν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν. Οὐ γὰρ ἐπὶ ταῖς δικαιοσύναις ἡμῶν πεποιθότες ἐσμὲν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἐλέει σου τῷ ἀγαθῷ,

LITURGIA S. BASILII ALEXANDRINA.

Ex Codice Græco-Arabico.

Deeſt nonnihil.

Oratio Veli.

Sacerdos dicit ſecretò.

TE glorificamus opifex & rex omnium, & adoramus ineffabile & venerandum nomen tuum. Reſpice ſuper nos & miſerere nobis, & libera nos ab omnibus tentationibus, quia à te eſt auxilium, & protectio: ſalvum fac populum tuum quem adquiſiviſti per ſanguinem Chriſti tui, per quem & cum quo tibi debetur gloria, &c.

Oratio alia ex divina Liturgia Apoſtoli & fratris Domini Jacobi.

DEus qui propter multam & inexplicabilem tuam erga homines caritatem, miſiſti unigenitum Filium tuum in mundum, ut ovem errabundam reduceret; ne repellas nos peccatores, qui offerimus tibi timendum hoc & incruentum ſacrificium. Non enim in juſtitiis noſtris confidentes ſumus, ſed in miſericordia tua bona, per

quam genus noſtrum adquiris. Deprecamur & rogamus bonitatem tuam, procumbimuſque coram te, ut non fiat in condemnationem populo tuo, hoc inſtitutum nobis ad ſalutem myſterium: ſed ſit in abolitionem peccatorum, ad renovationem animarum & corporum, & ad beneplacitum tuum Dei & Patris: & unigeniti filii tui: bonique & vivificantis & conſubſtantialis tibi Spiritus tui, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio pro pace.

Pax omnibus.

ITerum precemur omnipotentem & miſericordem Deum, Patrem Domini, Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, per quem obſecramus & rogamus te, Domine, amator hominum bone. Memento, Domine pacis, ſanctæ, unius, Catholicæ & Apoſtolicæ tuæ Eccleſiæ.

Orate pro pace unius, ſanctæ Eccleſiæ, &c.

QUæ eſt à finibus uſque ad fines orbis, omniumque populorum, & omnium gregum. Pacem quæ è cœlo eſt immitte cordibus omnium noſtrûm: ſed & vitæ hujus pacem nobis concede. Regem, mili-

δι' οὗ τὸ γένος ἡμῶν περιεποίησ. Ἱκετεύομεν τὴν σὴν ἀγαθότητα, καὶ προσπίπτομέν σοι, ἵνα μὴ γένηται εἰς κατάκριμα τοῦ λαοῦ σου, τὸ οἰκονομηθὲν ἡμῖν τοῦτο πρὸς σωτηρίαν μυστήριον, ἀλλ' εἰς ἐξάλειψιν ἁμαρτιῶν, εἰς ἀνανέωσιν ψυχῶν καὶ σωμάτων, εἰς εὐαρέστησιν σὴν, τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ τοῦ μονογενοῦς σοῦ υἱοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ζωοποιοῦ, καὶ ὁμοουσίου σου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐχὴ περὶ τῆς εἰρήνης.

Εἰρήνη πᾶσι.

ΚΑὶ πάλιν παρακαλέσωμεν τὸν παντοκράτορα, καὶ ἐλεήμονα θεὸν, τὸν πατέρα τοῦ κυρίου, καὶ θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, δι' οὗ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ κύριε. Μνήσθητι κύριε τῆς εἰρήνης, τῆς ἁγίας, μόνης, καθολικῆς, καὶ ἀποστολικῆς σου ἐκκλησίας.

Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τῆς ἁγίας, μόνης, κλ'.

ΤΗς ἀπὸ περάτων τῆς οἰκουμένης, μέχρι τῶν περάτων αὐτῆς, καὶ πάντων τῶν λαῶν, καὶ πάντων τῶν ποιμνίων. Τὴν δὲ οὐρανοῦ εἰρήνην, βράβευσον ταῖς ἁπάντων ἡμῶν καρδίαις· ἀλλὰ καὶ τοῦ βίου τούτου εἰρήνην ἡμῖν δώρησαι. Τὸν βασι-

λέα, τὰ στρατιωτικὰ τάγματα, τοὺς ἄρχοντας, βουλὰς, δήμους, γείτονας ἡμῶν, εἰσόδους καὶ ἐξόδους ἡμῶν, ἐν πάσῃ εἰρήνῃ κατακόσμησον. Βασιλεὺς τῆς εἰρήνης, τὴν σὴν εἰρήνην δὸς ἡμῖν, πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν, κτῆσαι ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἴδαμεν· τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν. Ζωοποίησον τὰς ἁπάντων ἡμῶν ψυχὰς, διὰ τοῦ ἁγίου σου πνεύματος· καὶ μὴ κατισχύσῃ θάνατος ἁμαρτίας καθ' ἡμῶν τῶν δούλων σου, μηδὲ κατὰ παντὸς τοῦ λαοῦ σου.

Εὐχὴ ὑπὲρ τοῦ Πάπα.

ΚΑὶ πάλιν παρακαλέσωμεν τὸν παντοκράτορα καὶ ἐλεήμονα Θεὸν, τὸν πατέρα τοῦ κυρίου δὲ, καὶ Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ κύριε. Μνήσθητι κύριε τοῦ ἁγιωτάτου, καὶ μακαριωτάτου ἀρχιερέως ἡμῶν Αββα Δ'. συντηρήσων συντήρησον ἡμῖν αὐτὸν ἔτεσι πολλοῖς, καὶ χρόνοις εἰρηνικοῖς, ἐκτελοῦντα αὐτὸν τὴν ὑπό σου ἐμπεπιστευμένην αὐτῷ ἁγίαν ἀρχιερωσύνην, κατὰ τὸ ἅγιον καὶ μακάριόν σου θέλημα· ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ποιμαίνοντα τὸν λαόν σου ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ· σὺν πᾶσιν ὀρθοδόξοις Ἐπισκόποις, Πρεσβυτέ-

tares ordines, principes viros, conſilia, plebes, vicinos noſtros, ingreſſus & egreſſus noſtros, omni pace exorna. Rex pacis, pacem tuam da nobis; omnia enim dediſti nobis. Poſſide nos, Deus: qui præter te alium non novimus: nomen tuum appellamus. Vivifica omnium noſtrûm animas, per Spiritum tuum ſanctum; neque prævaleat adversùs nos ſervos tuos, mors peccati, neque adversùs omnem populum tuum.

Oratio pro Papa.

RUrſus etiam rogemus omnipotentem & miſericordem Deum, Patrem Domini, Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, per quem obſecramus & rogamus, te amator hominum, bone Domine. Memento, Domine, ſanctiſſimi & beatiſſimi Pontificis noſtri Abba N. Papæ & Patriarchæ magnæ urbis Alexandriæ. Conſervans, conſerva eum nobis, per annos multos & tempora pacifica, perfectè fungentem eo qui illi à te commiſſus eſt pontificatu ſancto, ſecundùm ſanctam & beatam tuam voluntatem; rectè diſpenſantem verbum veritatis, paſcentemque in ſanctitate, & juſtitia populum tuum: cum omnibus Orthodoxis Epiſco-

pis, Preſbyteris, Diaconis; cum omni plenitudine ſanctæ, ſolius, Catholicæ & Apoſtolicæ tuæ Eccleſiæ: pacem & ſanitatem ipſis & nobis benignè concedens, diebus omnibus. Preces etiam illorum quas faciunt pro nobis & pro omni populo tuo, noſque pro ipſis, ſuſcipe ſuper cœleſte & benedictum altare tuum, in odorem ſuavitatis. Omnem quidem inimicum ipſius viſibilem aut inviſibilem, contere & ſubjice ſub pedibus ejus velociter: ipſum verò in ſancta Eccleſia tua in pace & juſtitia conſerva.

Oratio pro congregatione.

Rurſus invocemus omnipotentem & miſericordem Deum, patrem Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti per quem oramus . . . . *Deeſt ut videtur folium.* facientes voluntatem tuam ſanctam, per gratiam & miſerationes & benignitatem unigeniti Filii tui per quem & cum quo, &c.

Populus dicit. Credo in unum Deum.

Oratio oſculi pacis S. Baſilii.

Pax omnibus.

Domine Deus qui creaſti nos & adduxiſti in vitam iſtam, qui demonſtraſti nobis vias ad ſalutem; qui

ρεσι, Διακόνοις, σὺν πάντι τῷ πληρώματι τῆς ἁγίας, καὶ μόνης καθολικῆς, καὶ ἀποστολικῆς σου ἐκκλησίας· εἰρήνην, καὶ ὑγείαν αὐτοῖς τε καὶ ἡμῖν χαριζόμενος ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις. Τὰς δὲ εὐχὰς αὐτῶν ἃς ποιοῦνται ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ παντὸς τοῦ λαοῦ σου, καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ αὐτῶν, προσδέξαι ἐπὶ τὸ οὐράνιον καὶ εὐλογημένον σου θυσιαστήριον εἰς ὀσμὴν εὐωδίας. Πάντα μὲν ἐχθρὸν αὐτοῦ ὁρατὸν ἢ ἀόρατον σύντριψον καὶ καθυπόταξον ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐπὶ τάχει· αὐτὸν δὲ ἐν τῇ ἁγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ ἐν εἰρήνῃ καὶ δικαιοσύνῃ διαφύλαξον.

Εὐχὴ περὶ τῆς ἐπισυναγωγῆς.

ΚΑὶ πάλιν παρακαλέσωμεν, τὸν παντοκράτορα καὶ ἐλεήμονα θεὸν, τὸν πατέρα κυρίου δὲ καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δι᾽ οὗ δεόμεθα . . . . ποιοῦντας τὸ θέλημά σου τὸ ἅγιον· χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, δι᾽ οὗ, καὶ μεθ᾽ οὗ, κλ.

Ο λαὸς λέγει. Πιστεύω εἰς ἕνα θεόν.

Εὐχὴ ἀσπασμοῦ τοῦ ἁγίου Βασιλείου.

Εἰρήνη πᾶσιν.

ΚΥριε ὁ θεὸς ὁ κτίσας ἡμᾶς καὶ ἀγαγὼν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, ὁ ὑποδείξας ἡμῖν ὁδοὺς εἰς σωτηρίαν

ὁ χαρισάμενος ἡμῖν οὐρανίων μυστηρίων ἀποκάλυψιν. Σὺ εἶ ὁ θέμενος ἡμᾶς εἰς τὴν διακονίαν ταύτην, ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματός σου τοῦ ἁγίου. Εὐδόκησον δὴ κύριε τοῦ γενέσθαι ἡμᾶς διακόνους τῆς καινῆς σου διαθήκης, λειτουργοὺς τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, ἵνα ἄξιοι γενώμεθα τοῦ προσφέρειν σοι δῶρά τε καὶ θυσίας, ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ σου ἀγνοημάτων. Καὶ δὸς ἡμῖν μετὰ παντὸς φόβου καὶ συνειδήσεως καθαρᾶς προσκομίσαι σοι τὴν πνευματικὴν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν, ἣν προσδεξάμενος εἰς τὸ ἅγιον καὶ ὑπερουράνιον, καὶ νοερόν σου θυσιαστήριον εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, ἀντικατάπεμψον ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος. Ναὶ ὦ θεὸς ἐπίβλεψον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἔπιδε ἐπὶ τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν ταύτην, καὶ πρόσδεξαι αὐτὴν, ὡς προσεδέξω ἐκ τῶν ἁγίων σου ἀποστόλων τὴν ἀληθινὴν ταύτην λατρείαν· οὕτως καὶ ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν πρόσδεξαι τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐν τῇ χρηστότητί σου κύριε, καὶ δὸς γενέσθαι εὐπρόσδεκτα, ἡγιασμένα ἐν πνεύματι ἁγίῳ, εἰς ἐξιλασμὸν τῶν ἡμετέρων πλημμελημάτων, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ σου ἀγνοημάτων, καὶ εἰς ἀνάπαυσιν προκοιμηθέντων ψυχῶν, ἵνα καὶ ἡμεῖς οἱ

largitus es nobis cœleſtium myſteriorum revelationem: tu es qui conſtituiſti nos ad hoc miniſterium in poteſtate Spiritûs tui ſancti. Placeat tibi, Domine, fieri nos miniſtros, novi tui Teſtamenti; adminiſtratores ſanctorum tuorum myſteriorum, ut digni efficiamur offerre tibi dona & ſacrificia pro peccatis noſtris, & populi tui ignorantiis. Et da nobis ut cum omni timore & conſcientia pura, offeramus tibi ſpirituale hoc, & incruentum ſacrificium: quod ſuſcipiens ſuper altare tuum ſanctum, ſupercœleſte & ſpirituale, in odorem ſuavitatis, mitte invicem nobis gratiam ſancti tui Spiritus. Ita, ô Deus, aſpice ſuper nos, & intuere rationalem hunc cultum noſtrum, & ſuſcipe illum, ſicut ſuſcepiſti eumdem ab ſanctis Apoſtolis tuis: cultum hunc verum. Ita & ex manibus noſtris, (quamvis) peccatorum, ſuſcipe propoſita dona iſta, per bonitatem tuam Domine; & concede, ut accepta fiant, ſanctificata per Spiritum ſanctum, ad expiationem delictorum noſtrorum, & populi tui ignorantiarum, & ad requiem animarum eorum qui obierunt, ut etiam nos humi-

les, peccatores, & indigni ſervi tui, digni effecti inculpatè miniſtrandi ad altare ſanctum tuum, accipiamus mercedem fidelium, & prudentium œconomorum, & inveniamus gratiam & miſericordiam in die timenda retributionis tuæ juſtæ & bonæ. Nunc autem da nobis pacem in omnibus, & omni modo; & caritatem tuam concede nobis, Domine Deus noſter, ad fraternum amorem neque ſimulatum, quo poſſimus ex puro corde nos invicem vehementer diligere. Dignare mundare nos ab omni inquinamento, ab omni dolo, omni malo, & verſutia, & mortifera injuriarum recordatione: noſque fac dignos omnes, Domine, ſalutandi invicem in oſculo ſancto, ut à condemnatione immunes, participes ſimus immortalis & ſupercœleſtis doni tui, per miſerationes unigeniti Filii tui, per quem benedictus es, & glorificatus cum omnibus ſanctis, &c.

ταπεινοὶ, καὶ ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀνάξιοι δοῦλοί σου καταξιωθέντες ἀμέμπτως λειτουργεῖν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, λάβωμεν τὸν μισθὸν τῶν πιστῶν καὶ φρονίμων οἰκονόμων, καὶ εὕρωμεν χάριν καὶ ἔλεος ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ φοβερᾷ τῆς ἀνταποδόσεώς σου τῆς δικαίας καὶ ἀγαθῆς. Καὶ τὰ νῦν, δὸς ἡμῖν τὴν εἰρήνην διὰ παντὸς ἐν παντὶ τρόπῳ, καὶ τὴν σὴν ἀγάπην, δώρησαι ἡμῖν κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον, ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσωμεν ἐκτενῶς. Χάρισαι πάντας ἀποκαθαρεῖν μολύσματος, παντὸς δόλου, καὶ πάσης κακίας, καὶ πανουργίας, καὶ τῆς θανατηφόρου μνησικακίας, καὶ καταξίωσον ἡμᾶς πάντας δέσποτα, ἀσπάσασθαι ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ, εἰς τὸ μετασχεῖν ἀκατακρίτως τῆς ἀθανάτου καὶ ἐπουρανίου σου δωρεᾶς, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, καὶ δεδοξασμένος σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις.

Oratio alia oſculi pacis.

DEus qui es magnus & æternus: qui creaſti hominem in incorruptione, & mortem quæ per invidiam Diaboli intraverat in mundum, per vivificam præſentiam unigeniti Filii tui deſtruxiſti: qui pace cœlitus demiſsâ terram impleviſti,

Εὐχὴ ἄλλη τοῦ ἀσπασμοῦ.

Ο Θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ κτίσας ἐν ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν εἰσελθόντα φθόνῳ τοῦ διαβόλου θάνατον εἰς τὸν κόσμον διὰ τῆς ζωοποιοῦ παρουσίας τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ καθελὼν, καὶ τῆς οὐρανόθεν εἰρήνης πληρώσας τὴν γῆν, ἧς αἱ τῶν

ἀγγέλων ἐδόξασάν σε στρατιαὶ λέγουσαι· δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· εὐδοκίᾳ δὲ τῆς εἰρήνης ἐμπλῆσον τὰς καρδίας ἡμῶν. Χάρισαι παντὸς ἀποκαθαρεῖν μολύσματος, παντὸς δόλου, καὶ πάσης κακίας, καὶ τῆς θανατηφόρου μνησικακίας, καὶ καταξίωσον ἡμᾶς ἀσπάσασθαι ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ εἰς τὸ μετασχεῖν ἀκατακρίτως τῆς ἀθανάτου καὶ ἐπουρανίου σου δωρεᾶς, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοι δόξα καὶ τιμή, κτλ.

Εὐχὴ ἄλλη τοῦ ἀσπασμοῦ.

ΠΑσαν ὑπερεκκύπτει τὴν λόγου δύναμιν, καὶ τὴν φαντασίαν, ἡ τῶν σῶν δωρεῶν, ὦ δέσποτα φιλοτιμία. Α γὰρ ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν ἀπέκρυψας, αὐτὰ τοῖς νηπίοις ἡμῖν ἀπεκάλυψας. Καὶ οἱ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἐπιθυμήσαντες ἰδεῖν οὐχ ἑωράκασιν αὐτά, διακονεῖν καὶ τούτοις ἁγιάζεσθαι, τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἡμῖν ἐδωρήσω. Τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ παρέστησας ἡμῖν τὴν οἰκονομίαν, καὶ τῆς θυσίας ταύτης τὴν μυσταγωγίαν, καθ' ἣν οὐ νομικὸν αἷμα, οὐ σαρκὸς δικαίωμα, ἀλλὰ πνευματικὸν μέν ἐστι τὸ πρόβατον, ἡ μάχαιρα δὲ λογική τε καὶ ἀσώματος. Ταύτην ἔχων σοι προσ-

propter quam te Angelorum exercitus glorificaverunt dicentes, Gloria in excelſis Deo, & in terra pax, in hominibus bona voluntas; bona illa voluntate pacis tuæ, imple corda noſtra. Dignare mundare nos ab omni inquinamento, ab omni malo & verſutia, & mortifera injuriarum recordatione: Noſque fac dignos ſalutandi invicem in oſculo ſancto, ut condemnationis immunes, participes ſimus immortalis & cœleſtis doni tui, in Chriſto Jeſu Domino noſtro, per quem, & cum quo tibi gloria & honor, &c.

Alia Oratio oſculi pacis.

OMnem ſuperat vim rationis, & intellectus imaginationem, donorum tuorum Domine, magnificentia: quæ enim à ſapientibus & prudentibus abſcondideras, ea parvulis nobis revelaſti. Prophetæ etiam & Reges cupientes ea videre, non viderunt, quæ adminiſtrare, & per ea ſanctificari dediſti nobis peccatoribus. Unigeniti Filii tui diſpenſationem nobis exhibuiſti, & hujus ſacrificii myſtagogiam, in qua non legalis ſanguis, non carnis juſtificatio, ſed agnus ſpiritualis eſt: gladius quoque ſpiritualis & incorporeus. Hoc

igitur ſacrificium tibi offerentes, petimus à te amator hominum, purifica noſtra labia, & ab omni miſtione materiali mentem noſtram libera. Mitte nobis invicem gratiam ſancti tui Spiritus, & nos dignos fac, ſalutandi invicem in oſculo ſancto, ut condemnationis immunes, participes ſimus immortalis & cœleſtis doni tui, in Chriſto Jeſu Domino noſtro, per quem.

Datur oſculum pacis.

Diaconus dicit. Stemus decenter.

Sacerdos alta voce. Dominus ſit cum vobis omnibus.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Sacerdos. Surſum habeamus corda.

Populus. Habemus ad Dominum.

Sacerdos. Gratias agamus Domino.

Populus. Dignum & juſtum eſt.

Sacerdos. Dignum & juſtum: dignum & juſtum: vere dignum eſt & juſtum.

Initium oblationis.

DOmine qui es, Deus veritatis, exiſtens ante ſæcula & regnans in ſæcula:

κομίζοντες τὴν θυσίαν, αἰτοῦμέν σε φιλάνθρωπε, καθάρισον ἡμῶν τὰ χείλη, καὶ πάσης ὑλικῆς ἐπιμιξίας τὸν νοῦν ἡμῶν ἐλευθέρωσον. Ἀντικατάπεμψον ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος, καὶ καταξίωσον ἡμᾶς ἀσπάσασθαι ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ, εἰς τὸ μεταχεῖν ἀκατακρίτως τῆς ἀθανάτου καὶ ἐπουρανίου σου δωρεᾶς, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ κτλ.

Καὶ γίνεται ὁ ἀσπασμός.

Ὁ Διάκων λέγει. Στῶμεν καλῶς.

Ὁ Ἱερεὺς ἐκφωνήσει. Ὁ κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ὁ Λαὸς λέγει. Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Εὐχαριστήσωμεν τῷ κυρίῳ.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ἄξιον καὶ δίκαιον.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Ἄξιον ἐστὶ δίκαιον, ἄξιον καὶ δίκαιον, ἀληθῶς ἄξιόν ἐστιν καὶ δίκαιον.

Ἀρχὴ τῆς προσκομιδῆς.

ΟΩν δέσποτα κύριε, ὁ θεὸς τῆς ἀληθείας, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ βασιλεύων εἰς τοὺς αἰῶνας·

αἰῶνας· ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν. Ὁ ποιήσας οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου δὲ καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐποίησας τά τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα. Ὁ καθήμενος ἐπὶ θρόνου τῆς ἁγίας δόξης τῆς βασιλείας σου· ὁ παρὰ πάσης ἁγίας δυνάμεως προσκυνούμενος.

Ὁ Διακὼν λέγει. Οἱ καθήμενοι ἀνάστητε.

Ὁ Ἱερεύς. Ὧι παραστήκουσιν ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, θρόνοι, κυριότητες καὶ δυνάμεις.

Ὁ Διάκονος λέγει. Εἰς ἀνατολὰς βλέπετε.

Οἱ παρέστανται κύκλῳ σου, τὰ πολυόμματα Χερουβὶμ, καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφὶμ, διὰ παντὸς ὑμνοῦντα καὶ βοῶντα καὶ λέγοντα.

Ὁ Διάκονος λέγει. Πρόσχωμεν.

Ὁ Λαὸς λέγει Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαώθ.

Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος εἶ ἀληθῶς, κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν· ὃς ἔπλασας ἡμᾶς, καὶ ἔθου ἡμᾶς ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς· παραβάντας δὲ τὴν ἐντολήν σου διὰ τῆς ἀπάτης τοῦ ὄφεως, καὶ ἐκπεσόντας ἡμᾶς ἐκ τῆς αἰωνίου ζωῆς, καὶ ἐξορισθέντας ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς οὐκ ἀπέρριψας ἡμᾶς εἰς τέ-

qui in excelſis habitas in ſæculum & humilia reſpicis: qui feciſti cœlum, & terram, & mare, atque omnia quæ in eis ſunt: Pater Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, per quem omnia feciſti viſibilia & inviſibilia: qui ſedes ſuper thronum ſanctæ gloriæ regni tui: qui ab omni ſancta poteſtate adoraris.

Diaconus. Qui ſedetis ſurgite.

Sacerdos. Cui adſiſtunt Angeli & Archangeli, Principatus & Poteſtates, Throni, Dominationes & Virtutes.

Diaconus dicit. Ad Orientem adſpicite.

Qui circum te conſiſtunt, Cherubim multi oculi, Seraphim ſex alis inſtructi, ſemper laudantes, clamantes & dicentes.

Diaconus. Attendamus.

Populus. Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Sabaoth.

Sanctus, Sanctus, Sanctus es vere, Domine Deus noſter, qui plaſmaſti nos, & feciſti nos, & poſuiſti nos in paradiſo voluptatis. Cum verò tranſgreſſi eſſemus præceptum tuum, per deceptionem ſerpentis, & excidiſſemus vitâ æternâ, expulſique eſſemus ex paradiſo voluptatis, non

abjeciſti nos uſque in finem, ſed continenter præcepiſti nobis per ſanctos tuos prophetas, & in fine dierum iſtorum illuxiſti nobis per unigenitum Filium tuum Dominum Deum & Salvatorem noſtrum Jeſum Chriſtum: qui ex Spiritu ſancto & ex ſancta Domina noſtra Deipara & ſemper Virgine Maria, carnem aſſumens & homo factus, demonſtravit nobis vias ſalutis, concedens nobis ſupernam regenerationem ex aqua & ſpiritu, & fecit nos ſibi populum adquiſitum: ſanctificavit nos Spiritu tuo ſancto. Qui dilexit ſuos qui erant in mundo, deditque ſeipſum redemptionem, regnanti ſuper nos morti, in qua detinebamur venumdati ſub peccato: cumque deſcendiſſet per crucem in infernum, reſurrexit ex mortuis tertiâ die; & cum aſcendiſſet in cœlum, ſedit ad dexteram tuam Patris, definiens diem retributionis, in quo manifeſtatus judicabit orbem in juſtitia, & reddet unicuique ſecundum opus ſuum.

Populus. Secundùm miſericordiam tuam Deus, & non, &c.

Sacerdos. Reliquit nobis hoc magnum pietatis myſterium. Cum enim traditurus foret

λος, ἀλλὰ διὰ παντὸς ἐπεσκέψω ἡμᾶς διὰ τῶν ἁγίων σου προφητῶν, καὶ ἐπ᾽ ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων, ἐπέφανες ἡμῖν τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, διὰ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, κυρίου δὲ καὶ θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐκ πνεύματος ἁγίου, καὶ ἐκ τῆς ἁγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας σαρκωθεὶς καὶ ἐνανθρωπήσας, ὑπέδειξεν ἡμῖν ὁδοὺς σωτηρίας, χαρισάμενος ἡμῖν τὴν ἄνωθεν ἀναγέννησιν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον· ἡγίασεν ἡμᾶς τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ. Ὃς ἠγάπησε τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, ἔδωκεν ἑαυτὸν ἀντίλυτρον τῷ βασιλεύοντι ἡμῶν θανάτῳ, ἐν ᾧ κατειχόμεθα πεπραμένοι ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ κατελθὼν διὰ τοῦ σταυροῦ εἰς τὸν ᾅδην, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ ἀνελθὼν εἰς οὐρανοὺς, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ σου τοῦ πατρὸς, ὁρίσας ἡμέραν ἀνταποδόσεως, καθ᾽ ἣν ἐπιφανεὶς κρῖναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ.

Ὁ Λαὸς λέγει Κατὰ τὸ ἔλεός σου κύριε καὶ μὴ, κλ᾽.

Ὁ Ἱερεύς. Κατέλιπεν δὲ ἡμῖν τοῦτο τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Μέλλων γὰρ παραδοῦναι ἑαυτὸν

εἰς θάνατον, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς.

Ὁ Λαὸς λέγει. Πιστεύομεν.

Ἔλαβεν ἄρτον ἐπὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀμώμων καὶ μακαρίων αὐτοῦ χειρῶν· ἀναβλέψας εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν πρός σε τὸν ἑαυτοῦ πατέρα θεὸν ἡμῶν, καὶ θεὸν ὅλων: Εὐχαριστήσας.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Εὐλογήσας.

Ὁ Λαὸς Ἀμήν.

Ἁγιάσας.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Κλάσας, μετέδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ ἀποστόλοις, εἰπών· λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶν τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν κλώμενον καὶ διαδιδόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, εὐχαριστήσας.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Εὐλογήσας.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Ἁγιάσας.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Γευσάμενος, πάλιν ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπών· λάβετε, πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μου ἐστὶν τὸ αἷμα τὸ τῆς και-

ſe ipſum in mortem pro mundi vita.

Populus. Credimus.

Accepit panem in ſanctas, immaculatas, & beatas ſuas manus, cumque adſpexiſſet in excelſa cœlorum ad te patrem ſuum, Deum noſtrum & Deum univerſorum: Et cum gratias egiſſet.

Populus. Amen.

Benedixit.

Populus. Amen.

Sanctificavit.

Populus. Amen.

Fregit, dedit ſanctis ſuis diſcipulis & Apoſtolis dicens: Accipite, manducate: Hoc eſt corpus meum quod pro vobis & multis frangitur & datur in remiſſionem peccatorum. Hoc facite in meam commemorationem.

Similiter & calicem poſtquam cœnaſſent, cum miſcuiſſet ex vino & aqua, gratias egit.

Populus. Amen.

Benedixit.

Populus. Amen.

Sanctificavit.

Populus. Amen.

Guſtavit, & poſtea dedit ſanctis ſuis diſcipulis & Apoſtolis dicens, Accipite, bibite ex eo omnes. Hic eſt ſanguis meus Novi Teſtamenti qui

pro vobis & multis effunditur in remiſſionem peccatorum : Hoc facite in meam commemorationem. Quotieſcumque enim manducaveritis panem hunc, & calicem hunc bibetis, mortem meam annunciabitis & reſurrectionem, aſcenſionemque meam confitebimini, donec veniam.

Populus. Amen. Amen. Amen. Mortem tuam Domine, &c.

Sacerdos. Memores igitur & nos ſanctarum ipſius paſſionum & reſurrectionis à mortuis, atque ad cœlos adſcenſionis, ſeſſioniſque ad dextram tuam Dei & Patris, glorioſique & timendi ſecundi adventus, tua ex tuis donis tibi offerimus, pro omnibus, propter omnia, & in omnibus.

Populus. Te laudamus : tibi benedicimus.

Diaconus. Inclinamini Deo cum timore.

Sacerdos dicit ſecretò. Rogamus & deprecamur te amator hominum bone, Domine, nos peccatores & indigni ſervi tui, & adoramus te cum beneplacito bonitatis tuæ : ut veniat Spiritus tuus ſanctus ſuper nos ſervos tuos, & ſuper propoſita hæc dona tua, ſanctificetque & efficiat ea ſancta ſanctorum.

τῆς διαθήκης τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· Ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίετε τὸν ἄρτον τοῦτον, πίνητε δὲ καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸν ἐμὸν θάνατον καταγγέλλετε, καὶ τὴν ἐμὴν ἀνάστασιν καὶ ἀνάληψιν ὁμολογεῖτε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθω.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ἀμὴν, ἀμὴν, ἀμήν. Τὸν θάνατόν σου κύριε.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Μεμνημένοι τοίνυν καὶ ἡμεῖς τῶν ἁγίων αὐτοῦ παθημάτων, καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου, καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν σου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς καθέδρας, καὶ τῆς ἐνδόξου καὶ φοβερᾶς πάλιν ἐλεύσεως, τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν δώρων σοι προσφέρομεν, κατὰ πάντα, καὶ διὰ πάντα, καὶ ἐν πᾶσιν.

Ὁ Λαὸς λέγει. Σὲ αἰνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν.

Ὁ Διάκονος λέγει. Κλίνατε Θεῷ μετὰ φόβου.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει ἐν ἑαυτῷ. Καὶ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, κύριε, ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀνάξιοι δοῦλοί σου, καὶ προσκυνοῦμέν σε. εὐδοκίᾳ τῆς σῆς ἀγαθότητος, ἐλθεῖν τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς τοὺς δούλους σου, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενά σου δῶρα ταῦτα, καὶ ἁγιάσαι καὶ ἀναδεῖξαι ἅγια ἁγίων.

Ο Διάκονος λέγει. Πρόσχωμεν.

Ο Λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Ο Ἱερεὺς ἐκφωνήσει. Καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, γίνεται εἰς τὸ ἅγιον σῶμα, αὐτοῦ τοῦ κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον τοῖς ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνουσιν.

Ο Λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Ο Ἱερεὺς λέγει. Τὸ δὲ ποτήριον τοῦτο, τὸ τίμιον αἷμα τὸ τῆς καινῆς διαθήκης αὐτοῦ τοῦ κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον τοῖς ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνουσιν.

Ο Λαὸς λέγει. Ἀμήν. Κύριε ἐλέησον. γ'.

Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς δέσποτα μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων εἰς ἁγιασμὸν ψυχῆς, καὶ σώματος καὶ πνεύματος, ἵνα γενώμεθα ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καὶ εὕρωμεν μέρος καὶ κλῆρον ἔχειν μετὰ πάντων τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων σοι.

Μνήσθητι κύριε τῆς ἁγίας, μόνης, καθολικῆς σου ἐκκλησίας, καὶ εἰρήνευσον αὐτήν, ἣν περιεποιήσω ἐν τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου.

Ἐν πρώτοις μνήσθητι κύριε τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου Ἀββα Δ. πάπα καὶ πατριάρχου τῆς

Diaconus. Attendamus.

Populus. Amen.

Sacerdos alta voce. Et faciat panem quidem iſtum, fieri corpus ſanctum ipſius Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti in remiſſionem peccatorum, & vitam æternam, ex illo participantibus.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et calicem hunc, pretioſum ſanguinem Novi Teſtamenti, ipſius Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum & vitam æternam, ex illo participantibus.

Populus. Amen. Kyrie eleiſon. *ter.*

Et nos fac dignos Domine, communicandi myſteriis tuis ſanctis, ad ſanctificationem animæ, corporis, & ſpiritus, ut efficiamur unum corpus & unus ſpiritus; & inveniamus partem, conſequamurque hæreditatem cum omnibus ſanctis qui à ſæculo tibi placuerunt.

Memento, Domine, ſanctæ, unicæ, Catholicæ tuæ Eccleſiæ, & pacatam fac eam, quam adquiſiviſti pretioſo ſanguine Chriſti tui.

In primis memento, Domine, ſancti Patris noſtri Archiepiſcopi Abba N. Papæ & Patriarchæ magnæ urbis

Alexandriæ, quem dignare ſanctis tuis Eccleſiis præſtare in pace ſalvum, glorioſum, ſanum, longævum, recte diſpenſantem verbum veritatis, & paſcentem gregem tuum in pace.

μεγαλοπόλεως Αλεξανδρείας, ὃν χαρίσαι ταῖς ἁγίαις σου ἐκκλησίαις, ἐν εἰρήνῃ σῶον, ἔντιμον, ὑγιῆ, μακροημερεύοντα, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ποιμαίνοντα τὸ ποίμνιόν σου ἐν εἰρήνῃ.

Memento, Domine, Orthodoxorum Preſbyterorum, omniſque Ordinis Diaconici, & Miniſterii, omniumque virginitatem ſervantium, & omnis fideliſſimi populi tui.

Μνήσθητι κύριε τῶν ὀρθοδόξων πρεσβυτέρων, καὶ πάσης διακονίας, καὶ ὑπηρεσίας, καὶ πάντων τῶν ἐν παρθενίᾳ, καὶ παντὸς τοῦ πιστοτάτου λαοῦ σου.

Memento noſtri Domine, ut omnium noſtrûm miſerearis ſimul & ſemel.

Μνήσθητι ἡμῶν κύριε, τοῦ ἐλεῆσαι ἡμᾶς πάντας ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐφάπαξ.

Populus. Miſerere noſtri Deus Pater omnipotens.

Ο Λαὸς λέγει. Ελέησον ἡμῶν ὁ θεὸς, ὁ πατὴρ, ὁ παντοκράτωρ.

Sacerdos. Miſerere noſtri Deus Pater omnipotens. *ter.*

Ο Ιερεὺς λέγει. Ελέησον ἡμᾶς ὁ θεὸς, ὁ παντοκράτωρ. γʹ.

Populus. Kyrie eleiſon. *ter.*

Ο Λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον. γʹ.

Sacerdos. Memento etiam Domine ſalutis urbis noſtræ hujus, & eorum qui cum fide Dei habitant in ea.

Ο Ιερεὺς λέγει. Μνήσθητι κύριε καὶ σωτηρίας τῆς πόλεως ἡμῶν ταύτης, καὶ τῶν ἐν πίστει θεοῦ κατοικούντων ἐν αὐτῇ.

Memento, Domine, aëris & fructuum terræ.

Μνήσθητι κύριε τοῦ ἀέρος, καὶ τῶν καρπῶν τῆς γῆς.

Memento, Domine, pluviarum, & ſementum terræ.

Μνήσθητι κύριε τῶν ὑετῶν καὶ τῶν σπερμάτων τῆς γῆς.

Memento, Domine, exundationis aquarum fluvialium juxta menſuram.

Μνήσθητι κύριε τῆς συμμέτρου ἀναβάσεως τῶν ποταμίων ὑδάτων.

Lætifica etiam & renova faciem terræ: ſulcos ejus inebria, multiplica genimina ejus. Præſta nobis illam, qualis eſſe debet ad ſementem

Εὔφρανον πάλιν καὶ ἀνακαίνισον τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· τοὺς αὔλακας αὐτῆς μέθυσον· πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς. Παράστησον ἡμῖν αὐτὸ εἰς

αὐτέρμα, καὶ εἰς θερισμὸν, καὶ νῦν εὐλογῶν εὐλόγησον. Τὴν ζωὴν ἡμῶν οἰκονόμησον. Εὐλόγησον τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου, διὰ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ σου, διὰ τὴν χήραν καὶ τὸν ὀρφανὸν, διὰ τὸν ξένον, καὶ τὸν προσήλυτον, καὶ δι' ἡμᾶς πάντας τοὺς ἐλπίζοντας ἐπί σοι, καὶ ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον· οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν εὐκαιρείᾳ. Ποίησον μεθ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἀγαθότητά σου, ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκί. Πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, τὸ ποιεῖν τὸ θέλημά σου τὸ ἅγιον.

& ad meſſem : benedicendoque nunc benedic. Vitam noſtram guberna. Benedic coronæ anni benignitatis tuæ, propter pauperes populi tui, propter viduam & orphanum, propter peregrinum & advenam, & propter nos omnes ſperantes in te, & invocantes nomen tuum ſanctum: oculi enim omnium in te ſperant, & tu das eſcam illorum in tempore opportuno. Fac nobiſcum ſecundùm bonitatem tuam qui das eſcam omni carni. Imple gaudio & lætitia corda noſtra, ut in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundemus in omne opus bonum, ad faciendam voluntatem tuam ſanctam.

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Populus. Kyrie eleiſon.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Μνήσθητι κύριε τῶν τὰ τίμια δῶρά σοι ταῦτα προσφερόντων, καὶ ὑπὲρ ὧν, καὶ δι' ὧν, καὶ ἐφ' οἷς αὐτὰ προσεκόμισαν, καὶ μισθὸν οὐράνιον παράσχου πᾶσιν αὐτοῖς. ἐπειδὴ δέσποτα πρόσταγμά ἐστιν τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, τῆς μνήμης τῶν ἁγίων σου κοινωνεῖν ἡμᾶς. Ἔτι μνησθῆναι καταξίωσον κύριε, καὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων σοι ἁγίων πατέρων, πατριαρχῶν, ἀποστόλων, προφητῶν, κηρύκων, εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων,

Sacerdos. Memento, Domine, eorum qui pretioſa hæc dona tibi offerunt, & eorum à quibus, propter quos & per quos ea intulerunt, mercedemque cœleſtem illis omnibus tribue: quando quidem Domine, præceptum eſt unigeniti Filii tui, memoriæ ſanctorum nos communicare. Etiam meminiſſe dignare Domine, eorum qui à ſæculo tibi placuerunt, ſanctorum Patrum, Patriarcharum, Apoſtolorum, Prophetarum, Prædicatorum, Evangeliſtarum, Martyrum,

Confeſſorum, & omnis ſpiritus juſti, qui in fide Chriſti conſummatus eſt.

Præcipue verò ſanctiſſimæ, glorioſiſſimæ, immaculatæ, benedictionibus cumulatæ, Dominæ noſtræ Deiparæ, & ſemper Virginis Mariæ.

Sancti glorioſi, Prophetæ, Præcurſoris, Baptiſtæ, & Martyris Joannis.

Sancti Stephani primi Diaconorum & primi Martyrum.

Et ſancti beatique Patris noſtri Marci Apoſtoli & Evangeliſtæ: & ſancti Patris noſtri Thaumaturgi Baſilii.

Sancti N. cujus memoriam hodierna die celebramus, & omnis chori ſanctorum tuorum, quorum precibus & interceſſionibus, etiam noſtri miſerere, & ſalva nos propter nomen tuum ſanctum quod invocatum eſt ſuper nos.

Diaconus legit Diptycha.

Sacerdos ſecretò.

Similiter memento Domine & omnium ex Ordine ſacerdotali qui pridem quieverunt, & eorum qui erant in ſtatu ſæculari. Præſta, omnium animas requieſcere in ſinibus ſanctorum Patrum noſtrorum Abraham, Iſaac, & Jacob. Induc & congrega eos in locum herbidum, ſuper aquam

ὁμολογητῶν, καὶ παντὸς πνεύματος δικαίου ἐν πίστει Χριστοῦ τετελειωμένου.

Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας, ὑπερενδόξου, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου, προδρόμου, βαπτιστοῦ καὶ μάρτυρος Ἰωάννου.

Τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ πρωτοδιακόνου καὶ πρωτομάρτυρος.

Καὶ τοῦ ἁγίου μακαρίου πατρὸς ἡμῶν Μάρκου τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ· καὶ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν θαυματούργου Βασιλείου.

Τοῦ ἁγίου Δ. οὗ καὶ τὴν μνήμην ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἐπιτελοῦμεν· καὶ παντὸς χοροῦ τῶν ἁγίων σου, ὧν ταῖς εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις καὶ ἡμᾶς ἐλέησον, καὶ σῶσον διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς.

Ὁ Διάκονος λέγει τὰ δίπτυχα.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει ἐν ἑαυτῷ.

Ὁμοίως δὲ μνήσθητι κύριε καὶ πάντων τῶν ἱερωσύνῃ προαναπαυσαμένων, καὶ τῶν λαϊκῶν ταγμάτων πάντων τὰς ψυχὰς ἀναπαύσας καταξίωσον, ἐν κόλποις τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ. Ἔκτρεψον, σύναψον εἰς τόπον χλόης, ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως

ἐν

ἐν παραδείσῳ τρυφῆς, ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη, καὶ λύπη καὶ στεναγμὸς ἐν τῇ λαμπρότητι τῶν ἁγίων σου.

requietis, in paradiſo voluptatis, unde fugit dolor, triſtitia & gemitus, in ſplendore ſanctorum tuorum.

Καὶ μετὰ τὰ δίπτυχα Ἱερεὺς λέγει.

Et poſt Diptycha Sacerdos dicit.

Ἐκείνους μὲν κύριε τὰς ψυχὰς ἐκεῖ λαβὼν ἀνάπαυσον, καὶ βασιλείας οὐρανῶν καταξίωσον. Ἡμᾶς δὲ τοὺς ἐνταῦθα παροικοῦντας διατήρησον ἐν πίστει σου, καὶ ὁδήγησον ἡμᾶς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου χαριζόμενος ἡμῖν τὴν σὴν εἰρήνην, διὰ παντὸς, ἵνα σου καὶ ἐν τούτῳ καθὼς καὶ ἐν παντὶ δοξάσθη καὶ ὑψώθη, καὶ ὑμνήθη καὶ εὐλογήθη, καὶ ἁγιάσθη, τὸ πανάγιον καὶ ἔντιμον, καὶ εὐλογημένον ὄνομα, σὺν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ ἁγίῳ πνεύματι.

Illis quidem Domine quorum animas accepiſti, illic quietem tribue, eoſque in regnum cœlorum transferre dignare. Nos verò hic peregre habitantes, conſerva in fide tua, & deduc nos ad regnum tuum, concedens nobis tuam pacem omni tempore, ut in hoc ſicut & in omnibus, glorificetur, exaltetur, laudetur, benedicatur, & ſanctificetur, ſanctiſſimum, glorioſum, & benedictum nomen tuum, cum Chriſto Jeſu & ſancto Spiritu.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ὥσπερ ἦν.

Populus. Sicut erat.

Ὁ Διάκονος λέγει. Κατέλθετε οἱ διάκονοι.

Diaconus dicit. Deſcendite Diaconi.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

Sacerdos. Pax omnibus.

Προοίμιον τῆς κλάσεως.

Proœmium fractionis.

Καὶ πάλιν εὐχαριστήσωμεν τῷ παντοκράτορι Θεῷ, τῷ πατρὶ κυρίου δὲ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι νῦν κατηξίωσεν ἡμᾶς στῆναι ἐν τῷ ἁγίῳ τόπῳ, καὶ ἐπᾶραι χεῖρας καὶ λειτουργῆσαι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ὀνόματι. Αὐτὸν οὖν παρακαλέσωμεν, ὅπως καταξιώσῃ ἡμᾶς τῆς

ITerum gratias agamus omnipotenti Deo Patri Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, qui etiam nunc nobis per gratiam ſuam præſtitit, ut ſtaremus in ſancto loco iſto, manuſque levaremus, & miniſtraremus nomini ſancto ejus. Illum igitur oremus, ut nos dignos

efficiat communione & perceptione ſanctorum ejus myſteriorum, immaculati corporis, & pretioſi ſanguinis Chriſti ejus, omnipotens Dominus & Deus noſter.

κοινωνίας καὶ μεταλήψεως τῶν ἁγίων αὐτοῦ μυστηρίων, τοῦ ἀχράντου σώματος, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ὁ παντοκράτωρ κύριος καὶ θεὸς ἡμῶν.

Diaconus. Orate.

Ὁ Διάκονος λέγει. Προσεύξασθε.

Sacerdos. Pax omnibus.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει· Εἰρήνη πᾶσιν.

Oratio ad fractionem, S. Baſilii.

Εὐχὴ τῆς κλάσεως τοῦ ἁγίου Βασιλείου.

DEus noſter, Deus ſalvos faciendi, tu doce nos gratias agere dignè pro beneficiis tuis, quæ præſtitiſti, & præſtas nobis ſemper. Tu es Deus noſter qui ſuſcipis iſta dona: munda nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritûs, & doce perficere ſanctitatem in timore tuo, ut in puro teſtimonio conſcientiæ noſtræ ſuſcipientes partem ſanctificatorum tuorum, uniamur ſancto corpori, & ſanguini Chriſti tui, ea dignè ſuſcipientes. Teneamus Chriſtum habitantem in cordibus noſtris, & efficiamur templum ſancti tui Spiritus. Ita Deus noſter, neminem ex nobis reum facias tremendorum tuorum iſtorum myſteriorum: neque infirmâ animâ, aut corpore (ſimus) quod ex illis indignè participaverimus. Sed da nobis ad extremum uſque vitæ ſpiritum dignè ſuſcipere ſpem ſanctificationum

Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ θεὸς τοῦ σώζειν, σὺ ἡμᾶς δίδαξον, εὐχαριστεῖν ἀξίως τῶν εὐεργεσιῶν σου, ὧν ἐποίησας, καὶ ποιεῖς ἀεὶ μεθ' ἡμῶν. Σὺ εἶ ὁ θεὸς ἡμῶν, ὁ προσδεξάμενος τὰ δῶρα ταῦτα. Καθάρισον ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, καὶ δίδαξον ἐπιτελεῖν ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ σου, ἵνα ἐν καθαρῷ τῷ μαρτυρίῳ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὑποδεχόμενοι τὴν μερίδα τῶν ἁγιασμάτων σου, ἑνωθῶμεν τῷ ἁγίῳ σώματι, καὶ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου, ὑποδεξάμενοι ταῦτα ἀξίως. Σχῶμεν τὸν Χριστὸν κατοικοῦντα ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ γενώμεθα ναὸς τοῦ ἁγίου σου πνεύματος. Ναὶ ὁ θεὸς ἡμῶν· καὶ μηδένα ἡμῶν ἔνοχον ποιήσῃς τῶν φρικτῶν σου τούτων μυστηρίων· μηδὲ ἀσθενεῖ ψυχῇ καὶ σώματι, ἐκ τοῦ ἀναξίως αὐτῶν μεταλαμβάνειν. Ἀλλὰ δὸς ἡμῖν μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμῶν ἀναπνοῆς ἀξίως ὑποδέχεσθαι τὴν ἐλπίδα τῶν

ἁγιασμάτων σου, εἰς ἐφόδιον ζωῆς αἰωνίου, εἰς ἀπολογίαν εὐπρόσδεκτον τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ σου, ὅπως ἂν καὶ ἡμεῖς μετὰ πάντων ἁγίων, τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων, γενώμεθα μέτοχοι τῶν αἰωνίων σου ἀγαθῶν, ὧν ἡτοίμασας τοῖς ἀγαπῶσί σε κύριε· καὶ καταξίωσον ἡμᾶς δέσποτα, μετὰ παῤῥησίας, ἀκατακρίτως τολμᾷν ἐπικαλεῖσθαί σε τὸν ἐπουράνιον θεὸν πατέρα, καὶ λέγειν.

Εὐχὴ ἄλλη τῆς κλάσεως.

ΔΕ'σποτα, κύριε, παντοκράτορ ὁ θεὸς, ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος καὶ θαυμαστὸς ἐν δόξῃ· ὁ φυλάσσων τὴν διαθήκην σου καὶ τὸ ἔλεός σου τοῖς ἀγαπῶσί σε. Ο δοὺς ἡμῖν λύτρωσιν ἁμαρτιῶν διὰ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ κυρίου δὲ καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Η ζωὴ τῶν ἁπάντων, ἡ βοήθεια τῶν πρὸς σε καταφευγόντων, καὶ ἐλπὶς τῶν ἐπικαλουμένων σε· ᾧ παρεστήκουσι χίλιαι χιλιάδες, καὶ μύριαι μυριάδες ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, χερουβὶμ καὶ σεραφὶμ, καὶ πᾶσα τῶν οὐρανίων δυνάμεων πληθύς. Ο ἁγιάσας τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου σου πνεύματος. Καθάρισον ἡμᾶς ἀπὸ τῶν κρυφίων καὶ φανερῶν ἡμῶν ἁμαρτημάτων καὶ παν

tuarum, ad Viaticum vitæ æternæ ad defenſionem acceptabilem coram timendo tribunali Chriſti tui, ut & nos cum omnibus ſanctis qui à ſæculo tibi placuerunt, fiamus participes æternorum tuorum bonorum quæ præparâſti diligentibus te Domine. Et fac nos dignos Domine ut cum fiducia, damnationis immunes, audeamus invocare tè cœleſtem Deum Patrem, & dicere, &c.

Oratio alia ad fractionem.

DOminator Domine, Pater omnipotens, Deus magnus, & mirabilis in gloriâ: qui cuſtodis teſtamentum tuum & miſericordiam tuam diligentibus te: qui dediſti nobis remiſſionem peccatorum per unigenitum Filium tuum, Dominum Deum & Salvatorem noſtrum Jeſum Chriſtum. Vita omnium, auxilium eorum qui ad te confugiunt, & ſpes invocantium te; cui adſiſtunt millies millia, & decies millies dena millia ſanctorum Angelorum & Archangelorum, Cherubim atque Seraphim & omnis cœleſtium virtutum multitudo. Qui ſanctificaſti propoſita dona iſta per illapſum ſanctiſſimi tui Spiritus: munda nos ab occultis & manifeſtis peccatis noſtris, & om-

nem cogitationem diſplicentem bonitati tuæ, longe repelle à nobis. Sanctifica animas noſtras, corpora, ſpiritus & conſcientias, ut corde puro, & animâ illuminatâ, audeamus cum fiduciâ, abſque timore invocare te cœleſtem Deum, Patrem ſanctum & dicere, &c.

Alia Oratio ad fractionem.

QUi adoptionis gratiam nobis largitus es per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus ſancti, nunc etiam præſta ut abſque ſimulatione, vel hypocriſi, corde puro, & conſcientiâ fiduciæ plenâ, labiiſque non titubantibus invocemus te, Abba Pater: utque Ethnici multiloquii, ſimulque Judaicæ ſtultitiæ futilitatem abjicientes; humili voce quæ Chriſtianos deceat, orationis ſupplicationem tibi offerre, juxta ſalutarem unigeniti Filii tui inſtitutionem valeamus: atque in ſanctificatione animæ, corporis & ſpiritûs, increatum, ſine principio & ſine fine, audeamus inclamare omnium Dominum, cœleſtem Deum, Patrem ſanctum, & dicere, &c.

διανόημα ἀπάρεστον τῇ ἀγαθότητί σου, μακρὰν ἀπόστησον ἀφ' ἡμῶν. Ἁγίασον ἡμῶν τὰς ψυχὰς, τὰ σώματα, καὶ τὰ πνεύματα, τὰς συνειδήσεις, ὅπως ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ψυχῇ πεφωτισμένῃ, τολμῶμεν μετὰ παῤῥησίας, ἄτερ φόβου ἐπικαλεῖσθαί σε τὸν ἐπουράνιον θεὸν, πατέρα ἅγιον καὶ λέγειν.

Εὐχὴ ἄλλη τῆς κλάσεως.

ΤΗς υἱοθεσίας τὴν χάριν ἡμῖν παρασχόμενος διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου· καὶ τὰ νῦν ἀξίωσον ἡμᾶς ἀνυποκρίτως, καθαρᾷ καρδίᾳ, συνειδήσει πεπαῤῥησιασμένῃ, καὶ χείλεσιν ἀδιαπτώτοις ἐπικαλεῖσθαί σε ἀββᾶ, ὁ πατὴρ, ἵνα τῆς ἐθνικῆς βαττολογίας καὶ ἰουδαϊκῆς ἀπονοίας τὸ μάταιον ἀποθέμενοι, ταπεινῇ, καὶ χριστιανοῖς εὐπρεπεῖ, ἐν φωνῇ τῆς προσευχῆς ἀναφέρειν σοι τὴν ἱκετηρίαν, κατὰ τὴν σωτηριώδη τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ νομοθεσίαν ἰσχύσωμεν· καὶ ἁγιασμῷ ψυχῆς, σώματός τε, καὶ πνεύματος, τὸν ἄκτιστόν τε καὶ ἄναρχον, καὶ ἀτελεύτητον τολμῶμεν ἀφόβως ἐπιβοᾶσθαι τὸν ἁπάντων δεσπότην ἐπουράνιον θεὸν πατέρα ἅγιον, καὶ λέγειν.

Ο Λαὸς λέγει τὸ Πάτερ ἡμῶν· καὶ μετὰ τὸ Πάτερ ἡμῶν ὁ Ἱερεὺς λέγει.

ΝΑὶ πάτερ ἀγαθὲ καὶ φιλάγαθε, μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς τὸν πειρασμὸν, μηδὲ κατακυριευσάτω ἡμῶν πᾶσα ἀνομία· ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἀπρεπῶν ἔργων, καὶ διανοημάτων, κινήσεων τε καὶ βλεμμάτων, καὶ ἀφῶν. Καὶ τὸν μὲν πειραστὴν ἄπρακτον ἀπόδιωξον· ἐπιτίμησον δὲ, καὶ τοῖς ἐμφύτοις καὶ σωματικοῖς ἐν ἡμῖν κινήμασι καὶ τὰς πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν ὁρμὰς, κατολικάς τε ὁλικῶς ἀφ' ἡμῶν ἀναχαίτισον, διὰ τοῦ κυρίου δὲ καὶ θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ. κλ'.

Ο Διάκονος. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν.

Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας.

ΟΘεὸς ὁ οὕτως ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ χαρισάμενος ἡμῖν τὸ τῆς υἱοθεσίας ἀξίωμα, ἵνα τέκνα Θεοῦ κληθῶμεν καὶ ἐσμὲν, κληρονόμοι μὲν σου τοῦ πατρὸς, συγκληρονόμοι δὲ τοῦ Χριστοῦ σου. Κλῖνον κύριε τὸ οὖς σου, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν τῶν ἐπικλιναντών σοι τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς, καὶ ἅγνισον ἡμῶν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καθὼς ἁγνός ἐστιν ὁ μονογενής σου υἱὸς, ὃν μέλλομεν ὑποδέξασθαι. Καὶ φευγέτω μὲν πορνεία, καὶ ἀκάθαρτος λογισμὸς, διὰ τὸν ἐκ παρθένου γεννηθέντα Θεόν.

Populus dicit Orationem dominicam: & eâ dictâ Sacerdos dicit,

ITa Pater bone & boni amator, ne nos inducas in tentationem, neque dominetur nobis omnis iniquitas; ſed libera nos ab indecentibus operibus, cogitationibus, motibus, aſpectibus & tactibus, & tentatorem re infectâ depelle: comprime etiam inſitos nobis naturales motus, & pernicioſos ad peccandum impetus omnino à nobis reprime: per Dominum Deum & Salvatorem noſtrum Jeſum Chriſtum, per quem & cum quo, &c.

Diaconus. Inclinate capita veſtra.

Oratio inclinationis capitis.

DEus qui tantopere dilexiſti nos, ut concederes nobis adoptionis dignitatem, ut filii Dei vocaremur & eſſemus: hæredes quidem tui, Patris, cohæredes autem Chriſti tui. Inclina Domine aurem tuam & audi nos inclinantes tibi capita noſtra; & munda noſtrum interiorem hominem, ſicut purus eſt unigenitus Filius tuus quem ſuſcepturi ſumus. Fugiat fornicatio & immunda cogitatio, per eum qui ex Virgine natus eſt Deum:

vanitas & antiquum malum ſuperbia, eum qui pro nobis humiliavit ſemetipſum: timiditas, eum qui paſſus eſt carne, & crucis trophæum erexit: vana gloriatio, eum qui alapis & flagellis cæſus eſt, nec avertit faciem ſuam ab opprobrio ſputorum: livor, homicidium, diſſidium & odium, agnum Dei qui tulit peccatum mundi: ira & injuriarum memoria, eum qui affixit cruci chirographum debitorum: dæmones & diabolus, eum qui malignas poteſtates triumphavit, & tenebrarum principatus ſpoliavit. Omnis terrena cogitatio, eum qui ad cœlos aſſumptus eſt: ut ita caſte, puriſſimi myſterii participes fiamus, ſanctificemurque in integrum, in animâ, corpore, & ſpiritu; concorporei, comparticipes, & uniformes effecti Chriſto tuo: impleaturque os noſtrum laude, & labia noſtra exultatione, ut laudemus gloriam tuam, patris & unigeniti Filii tui æterni, per quem, &c.

Alia Oratio ſancti Baſilii poſt Pater noſter.

QUoniam tuum eſt regnum, tua eſt potentia & gloria Patris, & Filii, & Spiritûs ſancti nunc, &c.

Τῦφος δὲ καὶ ἀρχαῖον κακὸν ὑπερηφανεία, τὸν δι' ἡμᾶς ἑαυτὸν ταπεινώσαντα. Δειλία, τὸν παθόντα σαρκὶ, καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ στήσαντα τρόπαιον. Κενοδοξία, τὸν ῥαπισθέντα, καὶ μαστιχθέντα, καὶ μὴ ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων. Φθόνος καὶ φόνος, καὶ διχοστασία, καὶ μῖσος, τὸν ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· ὀργὴ καὶ μνησικακία, τὸν προσηλώσαντα τῷ σταυρῷ τὸ τῶν ὀφλημάτων χειρόγραφον· δαίμονες καὶ διάβολος, τὸν τὰς πονηρὰς ἀρχὰς θριαμβεύσαντα, καὶ τὰς τοῦ σκότους ἐξουσίας ἀπεκδυσάμενον. Ἅπαν τὸ γεῶδες φρόνημα, τὸν ἀναληφθέντα εἰς οὐρανοὺς· ἵνα οὕτω καθαρῶς τοῦ καθαρωτάτου μυστηρίου μεταχῶμεν, καὶ ἁγιασθῶμεν ὁλοτελεῖ ψυχῇ, σώματι καὶ πνεύματι, σύσσωμοι, καὶ συμμέτοχοι καὶ σύμμορφοι γενόμενοι τοῦ Χριστοῦ σου· καὶ πληρωθήτω τὸ στόμα ἡμῶν αἰνέσεως, καὶ τὰ χείλη ἡμῶν ἀγαλλιάσεως, ὅπως ὑμνήσωμεν τὴν δόξαν σου τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ προόντος· δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ. κλ.

Ἄλλο μετὰ τὸ Πάτερ ἡμῶν, εἰς τὸν ἅγιον Βασίλειον.

ΟΤι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος νῦν. κλ.

Ὁ Διάκονος λέγει. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Θεῷ κλίνατε.

Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας.

ΔΕ'σποτα κύριε, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, τοὺς ὑποκεκλικότας σοι τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς εὐλόγησον, ἁγίασον, φρούρησον, ὀχύρωσον, ἐνδυνάμωσον· ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ ἀπόστησον, παντὶ δὲ ἔργῳ ἀγαθῷ σύναψον, καὶ καταξίωσον ἀκατακρίτως μετασχεῖν τῶν ἀχράντων τούτων καὶ ζωοποιῶν μυστηρίων, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς πνεύματος ἁγίου κοινωνίαν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ. κλ'.

Ἄλλο παρ' αἰγυπτίοις ἀπὸ τῶν προηγιασμένων τοῦ ἀποστόλου Μάρκου μετὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἁγίων μυστηρίων.

ΤΕλειωθέντα τῆς εὐεργεσίας τὰ χαρίσματα, ἅτινα ἐστὶν φοβερὰ καὶ ὑπερευλογημένα μυστήρια τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὰ σωτηριώδη αὐτοῦ παθήματα ὡμολογήσαμεν, τὸν ζωοποιὸν αὐτοῦ θάνατον ἐκηρύξαμεν· τὴν ἁγίαν τριήμερον αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἐπιστεύσαμεν. Τὸ μυστήριον τετέλεσται. Εὐχαριστοῦμέν σοι κύριε, ὁ Θεὸς, ὁ πατὴρ, ὁ παντοκράτωρ, ὅτι τὸ ἔλεός σου μέγα ἐφ' ἡμᾶς, καὶ κατηρτίσω ἡμῖν

Diaconus. Inclinate capita veſtra Deo.

Oratio inclinationis capitis.

DOminator Domine, Pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis, inclinantibus tibi capita ſua benedic, eoſque ſanctifica, cuſtodi, robora & virtute confirma. Ab omni opere malo averte illos, & omni operi bono adjunge illos, præſtaque ut condemnationis immunes percipiant immaculata iſta & vivifica myſteria ad remiſſionem peccatorum, ad Spiritûs ſancti communicationem, per gratiam miſericordias & benignitatem, &c.

Alia apud Ægyptios ex Liturgiâ Præſanctificatorum Apoſtoli Marci poſt perceptionem ſanctorum myſteriorum.

PErfecta ſunt beneficentiæ tuæ munera, quæ ſunt timenda & ſuperbenedicta myſteria unigeniti Filii tui, Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Salutares ejus paſſiones confeſſi ſumus, mortem ejus vivificam prædicavimus: ſanctam ejus tertia die reſurrectionem credidimus. Myſterium completum eſt: gratias agimus tibi, Domine Deus Pater omnipotens, quoniam miſericordia tua magna eſt ſuper nos, & ea perfeciſti nobis, in quæ deſiderant An-

geli proſpicere. Supplicamus & rogamus bonitatem tuam amator hominum, ut purifices nos omnes qui proſternimur coram te, uniaſque tibi ipſi per participationem divinorum tuorum myſteriorum, efficiamurque repleti ſancto tuo Spiritu, & firmiter ſtabiliti in tua recta fide. Repleamur deſiderio dilectionis tuæ veræ, & glorificantes te ubique in Chriſto Jeſu Domino noſtro, per quem & cum quo, &c.

εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. Ἱκετεύομεν καὶ παρακαλοῦμεν τὴν σὴν ἀγαθότητα, φιλάνθρωπε, ἵνα ἁγνίσῃς ἡμᾶς πάντας τοὺς προσπίπτοντάς σοι, καὶ ἑνώσῃς σεαυτῷ διὰ τῆς μεταλήψεως τῶν θείων σου μυστηρίων γενώμεθα πεπληρωμένοι τοῦ ἁγίου σου πνεύματος, καὶ ἐστηριγμένοι ἐν τῇ σῇ εὐθείᾳ πίστει. Πλησθησώμεθα ἐν ἐπιποθήσει τῆς σῆς ἀγαπήσεως ἀληθοῦς, καὶ δοξολογοῦντές σε πάντοτε, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν δι᾽ οὗ καὶ μεθ᾽ οὗ. κλ΄.

Diaconus. Attendamus Deo cum timore.

Ὁ Διάκονος λέγει. Πρόσχωμεν θεῷ μετὰ φόβου.

Sacerdos. Pax omnibus.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

DOminator, Domine Deus Pater omnipotens qui ſanas animas noſtras, corpora & ſpiritus. Tu es qui præcepiſti Petro principi Sanctorum tuorum diſcipulorum & Apoſtolorum, ex ore unigeniti Filii tui Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti dicentis ei, Tu es Petrus, & ſuper hanc Petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adverſus eam: & dabo tibi claves regni cœlorum: & quodcumque ligaveris ſuper terram erit ligatum in cœlis: & quodcumque ſolveris ſuper terram

ΔΈσποτα κύριε, ὁ θεὸς, ὁ πατὴρ, ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἰώμενος ἡμῶν τὰς ψυχὰς, καὶ τὰ σώματα, καὶ τὰ πνεύματα. Σὺ ὁ ἐντειλάμενος Πέτρῳ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἁγίων σου μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, ἐκ τοῦ στόματος τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, τοῦ κυρίου δὲ καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγοντος αὐτῷ, σὺ εἶ πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἐὰν

λύσῃς

λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐσόμεθα τοίνυν καὶ ἡμεῖς οἱ δοῦλοί σου πατέρες μου καὶ ἀδελφοὶ, ἱερεῖς καὶ λευῖται, καὶ πᾶς ὁ λαός σου ὁ πιστὸς, ὁ προσπίπτων ἐνώπιον τῆς ἁγίας σου δόξης ἐν τῇ ἁγίᾳ ὥρᾳ ταύτῃ, καὶ βαστάζων τὸν τίμιόν σου σταυρὸν, ἔσομεν πάντες λελυμένοι καὶ ἐλεύθεροι ἐκ τοῦ ἐμοῦ στόματος τοῦ ἁμαρτωλοῦ, διὰ τοῦ παναγίου σου πνεύματος, τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ φιλανθρώπου. Θεὲ, διὰ τὸν υἱόν σου τὸν τοῦ κόσμου ἁμαρτίαν αἰρόμενον, ἄρξαι τῆς ὑποδοχῆς τῆς μετανοίας τῶν δούλων σου, ἐξ αὐτῶν, εἰς φῶς τῆς ἐπιγνώσεως, εἰς ἱλασμὸν ἁμαρτιῶν· ὅτι οὐ βούλει τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν· σὺ γὰρ εἶ κύριος, κύριος ὁ θεὸς οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, καὶ ἀληθινὸς, ἀφαιρῶν ἀνομίας, καὶ ἀδικίας, καὶ ἁμαρτίας. Καὶ εἴ τί σοι ἡμάρτομεν, εἴτε ἐν λόγῳ, ἢ ἐν ἔργῳ, ἄνες, ἄφες, συγχώρησον ἡμῖν, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος θεός. Ἐὰν γὰρ ἀνομίας παρατηρήσῃς κύριε, κύριε τίς ὑποστήσεται; ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἱλασμός ἐστιν, ὅτι σὺ εἶ ἱλασμὸς τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὁ φωτισμὸς καὶ σωτὴρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν. Ὁ θεὸς πάντας ἡμᾶς ἐλευθέρωσον, καὶ ἅπαντα τὸν λαόν σου ἐλευθέρωσον,

erit ſolutum in cœlis. Simus igitur omnes ſervi tui, patres mei & fratres, Sacerdotes & Levitæ, omniſque populus tuus fidelis, proſtratus coram ſancta gloria tua in hac hora ſancta, ferens ſimul pretioſam tuam crucem, ſimus omnes ſoluti & liberi ex ore mei peccatoris, per ſanctum tuum Spiritum bonum & benignum. Deus, per Filium tuum qui tulit peccatum mundi, incipe ſuſceptionem pœnitentiæ ſervorum tuorum ab ipſis, ad lucem agnitionis, ad propitiationem peccatorum: quia non vis mortem peccatoris, ſed ut convertatur & vivat: tu es enim Dominus: Dominus miſerator & miſericors, patiens multæ miſericordiæ & verax, auferens injuſtitias, iniquitates, & peccata. Quod ſi quidquam peccaverimus, tibi verbo aut opere, remitte, dimitte & parce nobis, tanquam bonus & benignus Deus. Si enim iniquitates obſervaveris Domine, Domine quis ſuſtinebit? quia apud te propitiatio eſt: quia tu es propitiatio peccatorum noſtrorum, illuminatio & ſalvator animarum noſtrarum. Deus, nos omnes libera, & omnem populum tuum libera

ab omni peccato, abnegatione omni & blaſphemiâ, ab omni maledictione & exſecratione, magia, veneficio, idololatria perjura, perjurio; ab anathemate, & dirarum imprecatione, à diſcidio formato, à ſagitta volante, à lamento juſtorum & iniquorum, ab omni occurſu hæreticorum, & Ethnicorum. Concede nobis Domine mentem, prudentiam, & virtutem ad fugiendum uſque in finem ab omni opere malo adverſarii, & da nobis ut faciamus ſemper quod tibi placitum eſt. Scribe nomina noſtra cum omni choro Sanctorum tuorum in regno cœlorum, in Chriſto Jeſu Domino noſtro, per quem & cum quo, &c.

ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, ἀπαρνήσεως πάσης καὶ βλασφημίας, ἀπὸ πάσης ἀρᾶς καὶ κατάρας, μαγείας, φαρμακείας, εἰδωλολατρείας ἐπιόρκου, καὶ ἐπιορκίας· ἀπὸ ἀναθέματος καὶ καταθέματος, ἀπὸ χωρισμοῦ γινομένου, ἀπὸ βέλους πετομένου, ἀπὸ στεναγμοῦ δικαίων τε καὶ ἀδίκων, ἀπὸ πάσης ἀπαντήσεως αἱρετικῶν καὶ ἐθνικῶν. Χάρισαι ἡμῖν δέσποτα νοῦν καὶ σύνεσιν, καὶ δύναμιν τοῦ φυγεῖν ἕως τέλους ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ δὸς ἡμῖν τὸ ποιεῖν τὴν σὴν εὐαρέστησιν. Γράψον τὰ ὀνόματα ἡμῶν μετὰ παντὸς χοροῦ τῶν ἁγίων σου ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ. κλ'.

Sacerdos elevat Σπουδικὸν *: hoc eſt majorem Hoſtiæ partem, & voce elevata clamat.* Sancta ſanctis.

Ὁ ἱερεὺς ὑψοῖ τὸ σπουδικὸν καὶ ἐκφωνεῖ. Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις.

Populus. Kyrie eleiſon. *ter.*

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον. γ'.

Unus Pater ſanctus: unus Filius ſanctus, unus Spiritus ſanctus. Amen.

Εἷς πατὴρ ἅγιος· εἷς υἱὸς ἅγιος· ἓν πνεῦμα ἅγιον. Ἀμήν.

Sacerdos. Dominus cum omnibus vobis.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Ὁ κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Ὁ λαὸς λέγει. Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Sacerdos. Benedictus Dominus in ſæcula.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Εὐλογητὸς κύριος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Populus. Amen.

Ὁ λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Sacerdos. Pax omnibus.

Ὁ ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ Λαὸς λέγει· Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει τὴν Ὁμολογίαν.

Sacerdos dicit Confeſſionem.

Σῶμα ἅγιον καὶ αἷμα τίμιον, ἀληθινὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀμήν.

Corpus ſanctum, & ſanguis pretioſus Jeſu Chriſti filii Dei. Amen.

Ὁ Λαὸς λέγει· Ἀμήν.

Populus. Amen.

Ἅγιον τίμιον σῶμα καὶ αἷμα ἀληθινὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀμήν.

Sanctum, pretioſum corpus, & ſanguis verus Jeſu Chriſti filii Dei. Amen.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Populus. Amen.

Σῶμα καὶ αἷμα Ἐμμανουὴλ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς. Ἀμήν.

Corpus & ſanguis Emmanuelis Dei noſtri, hoc eſt verè. Amen.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Populus. Amen.

Πιστεύω, πιστεύω, πιστεύω καὶ ὁμολογῶ ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ σάρξ ζωοποιὸς τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, τοῦ κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἔλαβεν αὐτὴν ἐκ τῆς ἁγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ ἐποίησεν αὐτὴν μίαν σὺν τῇ θεότητι αὐτοῦ, μὴ ἐν μίξει, μηδὲ ἐν φυρμῷ, μηδὲ ἐν ἀλλοιώσει. Καὶ ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν καὶ παρέδωκεν αὐτὴν ὑπὲρ ὑμῶν πάντων, ἐπὶ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ τοῦ ἁγίου, ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Ἀληθῶς πιστεύω ὅτι θεότης αὐτοῦ οὐδ' οὐ μηδέποτε χωρισθεῖσα ἐξ ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, ἐν ἀτόμῳ, οὐδὲ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. Μετέδωκεν αὐτὴν εἰς λύτρωσιν, καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρ-

Credo, credo, credo, & confiteor uſque ad ultimum ſpiritum, quod ſit ipſa caro vivifica unigeniti Filii tui, Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Accepit ipſam ex ſancta Domina noſtra, Deipara & ſemper Virgine Maria: & fecit illam unam cum divinitate ſua, non miſtione, confuſione, aut alteratione. Confeſſus quoque eſt ſub Pontio Pilato præclaram confeſſionem: tradiditque pro nobis omnibus, ipſam carnem, ſuper lignum crucis ſanctæ, voluntate ſua. Verè credo, quod ejus divinitas nunquam omnino ſeparata eſt ab ejus humanitate, non momento, aut nictu oculi. Tradidit ipſam ad liberationem; & ad remiſſionem peccatorum, &

vitam æternam illis qui ex ea participant. Credo eam ipſam verè eſſe.

Populus. Amen.

Diaconus. In pace & caritate, &c.

Sacerdos elevata voce. Per quem & cum quo te decet omnis gloria, honor & adoratio, Patri & Spiritui ſancto nunc, &c.

Sacerdos dicit pſalmum Lum. & orationem ad communionem diei convenientem.

Diaconus. Congregamini & intrate Diaconi, cum modeſtia.

Oratio gratiarum actionis, poſt perceptionem ſanctorum myſteriorum.

Diaconus. Ad orationem ſtate.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Diaconus. Orate pro, &c.

Populus. Kyrie eleiſon.

Sacerdos dicit hanc Orationem.

IMpletum eſt gaudio os noſtrum & lingua noſtra exultatione, ob perceptionem ſanctorum tuorum myſteriorum, Domine. Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcenderunt, ea præparaſti Deus di-

πᾶσι καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον τοῖς ἐξ αὐτῆς μεταλαμβάνουσι. Πιστεύω ὅτι αὐτή ἐστιν ἀληθῶς. Ἀμήν.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Ὁ Διάκονος λέγει· Ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ.

Ὁ Ἱερεὺς ἐκφωνήσει. Δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν, κλ'.

Ὁ Λαὸς λέγει ψαλμὸν ν'. καὶ τὸ κοινωνικὸν τῆς ἡμέρας.

Ὁ Διάκονος λέγει. Συνάχθητε καὶ εἰσέλθετε οἱ διάκονοι, μετ' εὐλαβείας.

Εὐχὴ εὐχαριστίας μετὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἁγίων μυστηρίων.

Ὁ Διάκονος λέγει. Ἐπὶ προσευχὴν στάθητε.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ Λαὸς λέγει. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ Διάκονος λέγει. Προσεύξασθε ὑπὲρ τῆς, κλ'.

Ὁ Λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην.

ΕΠλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν, καὶ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀγαλλιάσεως, ἐπὶ τῆς μεταλήψεως τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, κύριε. Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἡτοίμασας ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσι τὸ

ὄνομά σου τὸ ἅγιον, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ τοῖς νηπίοις τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας. Ναὶ ὁ πατὴρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου. Εὐλογητὸς εἶ ὁ Θεὸς, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου, δὲ καὶ Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δι' οὗ, κλ'.

ligentibus nomen ſanctum tuum, & revelaſti ea parvulis Eccleſiæ ſanctæ tuæ. Ita Pater, quia ſic fuit beneplacitum ante te. Benedictus es ô Deus, Pater Domini, Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti.

Ὁ Διάκονος λέγει. Τὰς κεφαλάς.

Diaconus. Inclinate capita veſtra.

Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας.

Oratio inclinationis capitis.

ΔΕσποτα κύριε ὁ Θεὸς, ὁ πατὴρ ὁ παντοκράτωρ, ὁ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας, τοῖς ἐπικαλουμένοις σε ἐν ἀληθείᾳ, ἐπίδε οὐρανόθεν εὐμενεῖ προσώπῳ, καὶ γαληνῷ ὄμματι ἐπὶ τοὺς δούλους σου· σοὶ γὰρ ἔκλιναν τοὺς ἑαυτῶν αὐχένας τῶν καρδιῶν, ἀπεκδεχόμενοι τὸ παρά σου μέγα καὶ πλούσιον ἔλεος, τὸ παρὰ σου ἐλέους καὶ εὐλογίας λαβεῖν. Εὐλόγησον αὐτοὺς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ, ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ. Ἄγγελον εἰρηνικὸν τῇ ἑκάστῃ ἡμῶν ζωῇ παρακατάστησον, φρουροῦντα, διατηροῦντα, διαφυλάσσοντα, φωτίζοντα, ὁδηγοῦντα ἡμᾶς εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. Ἀλλὰ ἐλεῶν ἐλέησον, καὶ οἰκτείρων σῶσον, οἰκτείρησον, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεός σου. Τὴν δὲ ἁγίαν ἡμέραν ταύτην καὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν, δὸς ἡμῖν κύριε ὁ Θεὸς ἀναμαρτήτως

DOminator Domine Deus Pater omnipotens, qui facis meſericordiam in millia, invocantibus te in veritate, reſpice de cœlo facie benigna, & oculo ſereno ſuper ſervos tuos: tibi enim inclinaverunt colla cordium ſua, exſpectantes à te magnam & divitem miſericordiam, & à te miſericordiam & benedictionem conſequi. Benedic eos omni benedictione ſpirituali: ſanctifica eos in Spiritu tuo ſancto. Angelum pacificum uniuſcujuſque noſtrum vitæ præfice, cuſtodientem, ſervantem, protegentem, illuminantem, dirigentem nos ad omne opus bonum. Miſerans miſerere, & clementer ſalva & miſerere: in æternum eſt miſericordia tua. Sanctam etiam hanc diem, omneſque dies vitæ noſtræ, da nobis Domine Deus, abſ-

que peccato tranſigere, cum omni gaudio, ſanitate, pace, ſalute, beneficiis, ſanctimoniâque omni, & tuo timore perficere, per gratiam, miſerationes & benignitatem Chriſti Jeſu, cum quo benedictus es & glorificatus cum Spiritu ſancto.

Oratio dicenda per dies quadrageſimales ſancti jejunii.

DOminator Domine omnipotens qui creaturam omnem in ſapientia condidiſti: qui per ineffabilem tuam providentiam, & multiplicem bonitatem adduxiſti nos ad venerabiles dies iſtos, in purgationem animarum & corporum, paſſionum coercitionem, & ſpem reſurrectionis: Qui per quadraginta dies tabulas divinis characteribus inſcriptas dediſti ſervo tuo Moyſi; concede etiam nobis, o bone, certamen præclarum, curſum jejunii perficere: fidem indiviſam ſervare: capita draconum inviſibilium conterere, victoreſque peccati renunciari, & damnationis immunes pervenire ad adorandam ſacram reſurrectionem: quoniam ſanctum eſt nomen tuum Patris, & Filii & Spiritus ſancti nunc &c.

διελθεῖν μετὰ πάσης χαρᾶς, ὑγιείας, εἰρήνης, σωτηρίας, εὐεργεσίας, παντὸς ἁγιασμοῦ, καὶ τοῦ σοῦ φόβου ἐπιτελέσαι, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς, καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, καὶ δεδοξασμένος σὺν πνεύματι ἁγίῳ.

Εὐχὴ τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν τῶν ἁγίων νηστειῶν.

ΔΈσποτα κύριε παντοκράτωρ, ὁ πᾶσαν κτίσιν ἐν σοφίᾳ δημιουργήσας· ὁ διὰ τὴν ἄφατόν σου πρόνοιαν, καὶ πολλὴν ἀγαθότητα ἀγαγὼν ἡμᾶς εἰς τὰς πανσέπτους ἡμέρας ταύτας, πρὸς καθαρισμὸν ψυχῶν καὶ σωμάτων, πρὸς ἐγκράτειαν παθῶν, πρὸς ἐλπίδα ἀναστάσεως. Ὁ διὰ τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν πλάκας χειρίσας, τὰ θεοχάρακτα γράμματα τῷ θεράποντί σου Μωσῇ, παράσχου καὶ ἡμῖν ἀγαθὲ τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν, τὸν δρόμον τῆς νηστείας ἐκτελέσαι· τὴν πίστιν ἀδιαίρετον τηρῆσαι· τὰς κεφαλὰς τῶν ἀοράτων δρακόντων συνθλάσαι, νικητάς τε τῆς ἁμαρτίας ἀναφανῆναι, καὶ ἀκατακρίτως φθάσαι καὶ προσκυνῆσαι τὴν ἁγίαν ἀνάστασιν. Ὅτι ἅγιον ὑπάρχει τὸ ὄνομά σου, τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος νῦν, κλ.

Εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως, εἰς τὴν χειροθεσίαν.

Τοῖς δούλοις σου κύριε τοῖς ὑμνοῦσί τε καὶ προσκαλουμένοις σε ϑλύς, καὶ διόδευσον βοηθῶν αὐτοῖς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ. Ἀνάστησον τὰς ἑαυτῶν καρδίας ἀπὸ τῶν τῆς γῆς ἀτόπων λογισμῶν. Δώρησαι αὐτοῖς τοῦ ζῆν αὐτοὺς, καὶ φρονεῖν τὰ τῶν ζώντων, καὶ συνιέναι τὰ σά. Ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντάς σε κύριε, καὶ ἁγιάζων τοὺς ἐπί σοι πεποιθότας, σῶσον τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου· τὸ πλήρωμα τῆς ἐκκλησίας σου φύλαξον. Ἁγίασον τοὺς ἀγαπῶντας τὴν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου σου· Σὺ αὐτοὺς ἀντιδόξασον τῇ θεϊκῇ σου δυνάμει, καὶ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἡμᾶς ὁ Θεὸς τοὺς ἐλπίζοντας ἐπί σοι.

Τοὺς νοσοῦντας θεράπευσον.

Τοὺς ἀποδημήσαντας εἰρήνευσον.

Τοὺς ἀέρας εὔκρασον.

Καὶ τοὺς καρποὺς τῆς γῆς εὐλόγησον.

Εἰρήνην τῷ κόσμῳ σου δώρησαι, ταῖς ἐκκλησίαις σου, τοῖς ἱερεῦσι, τοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν, τῷ στρατῷ, καὶ παντὶ τῷ λαῷ σου.

Τοὺς προκοιμηθέντας ἀνάπαυσον· τῶν προσενεγκάντων τὰ δῶρα καὶ δι' ὧν προσήγαγον, μνημόνευσον.

Oratio dimiſſionis, ad manuum impoſitionem.

Adeſto Domine ſervis tuis, laudantibus & invocantibus te, & deduc eos auxilium præſtans, in omni opere bono. Erige corda eorúm à terrenis omnibus abſurdis cogitationibus. Da illis vivere & ſapere quæ vivos decent, & tua intellectu percipere. Qui benedicis benedicentes te Domine, & ſanctificas eos qui in te confidunt, ſalva populum tuum, & benedic hæreditati tuæ; & cuſtodi Eccleſiæ tuæ plenitudinem. Sanctifica diligentes decorem domus tuæ. Tu eis gloriam retribue per divinam potentiam tuam, & ne derelinquas nos Deus ſperantes in te.

Ægrotos ſana.

Peregrinantibus pacem tribue.

Aëres tempera.

Et fructibus terræ benedic.

Da pacem mundo tuo, Eccleſiis tuis, Sacerdotibus, Regibus noſtris, exercitui & omni populo tuo.

Defunctis requiem præſta: eorumque qui dona obtulerunt, & pro quibus obtulerunt, memor eſto.

Eos qui in quacumque tribulatione & anguſtia ſunt, ſalva.

Et nobis gratiam tuam mitte. In Trinitatis fide, nos uſque ad ultimum vitæ noſtræ ſpiritum, perfice, quoniam omne datum bonum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens à te Patre luminum. Et tibi gloriam, gratiarum actionem & adorationem mittimus, Patri & unigenito Filio tuo, & Spiritui ſancto tuo nunc, &c.

Diaconus. Gratia Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti cum omnibus vobis. Ite in pace.

Populus. Kyrie eleiſon. *bis.* Domine benedic. Amen.

Sacerdos dicit benedictionem dimiſſionis.

Diaconus. Iterum, ite in pace.

Diaconi dicunt. Iterum ſalvatus. Domine benedic. Amen.

Sacerdos dicit orationem dimiſſionis Diaconorum.

Poſtquam perfecimus ſacram Liturgiam, ſicut juſti ſumus Domine, & perceptione ſanctorum immaculatorum, immortalium, cœleſtium & tremendorum myſteriorum digni facti ſumus,

Τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ὄντας, σῶσον.

Καὶ ἡμῖν τὴν χάριν σου ἐξαπόστειλον. Εν τριαδικῇ πίστει ἕως ἐσχάτης ἡμῶν ἀναπνοῆς ἡμᾶς τελείωσον· ὅτι πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον, ἄνωθέν ἐστι, καταβαῖνον ἐκ σοῦ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων. Καὶ σοὶ τὴν δόξαν, καὶ τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν προσκύνησιν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ μονογενεῖ σου υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ σου πνεύματι, νῦν, κλ.

Ο Διάκονος λέγει. Η χάρις τοῦ κυρίου ἡ καὶ θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ.

Ο Λαὸς λέγει Κύριε ἐλέησον. β'. Κύριε εὐλόγησον. Αμήν.

Ο Ιερεὺς λέγει τὴν εὐλογίαν τῆς ἀπολύσεως.

Ο Διάκονος λέγει. Καὶ πάλιν πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ.

Οι Διάκονοι λέγουσιν. Καὶ πάλιν σωθεὶς. Κύριε εὐλόγησον. Αμήν.

Ο Ιερεὺς λέγει· Ευχὴ τῆς ἀπολύσεως τῶν Διακόνων.

Τελέσαντες τὴν ἱερὰν λειτουργίαν καθὼς προσετάχθημεν κύριε, καὶ τῆς μεταλήψεως τῶν ἁγίων, ἀχράντων, καὶ ἐπουρανίων φρικτῶν μυστηρίων καταξιωθέντες, ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν

δύναμιν πορευόμεθα, ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀνάξιοι δοῦλοί σου, οἱ καταξιωθέντες λειτουργεῖν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ προσενέγκοντες σοι τὴν ἀναίμακτον θυσίαν, τὸ ἄχραντον σῶμα, καὶ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς δόξαν σου τοῦ ἀνάρχου πατρὸς, καὶ αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος ἁγίου, καὶ ἀγαθοῦ καὶ ζωοποιοῦ καί σοι ὁμοουσίου. Αἰτούμεθα τυχεῖν καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν σου παραστάσεως, ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου τῇ φοβερᾷ καὶ δικαίᾳ, διὰ τῶν πρεσβειῶν καὶ ἱκεσιῶν, τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου, ὅτι εὐλογητὸς εἶ νῦν, κλ'.

imus de virtute in virtutem nos peccatores & indigni ſervi tui, digni facti miniſtrandi altari ſancto tuo, qui tibi obtulimus incruentum ſacrificium, immaculatum corpus & pretioſum ſanguinem magni Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti: ad gloriam tuam, Patris ſine principio, ipſiuſque unigeniti Filii tui, & Spiritus ſancti, boni, vivificantis & conſubſtantialis tibi. Oramus ut ad dexteram tuam conſiſtere mereamur in die tua timenda & juſta, per interceſſiones & ſupplicationes glorioſiſſimæ dominæ noſtræ Deiparæ ſemperque Virginis Mariæ, & omnium ſanctorum tuorum, quoniam benedictus es nunc, &c.

Ἐτελειώθη ἐν εἰρήνῃ ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν τοῦ θαυματουργοῦ Βασιλείου.

Explicit in pace divina Liturgia ſancti Patris noſtri Thaumaturgii Baſilii.

Δέον εἰδέναι ὅτι τὸ, Ἐπλήθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν, οὐ λέγει ὁ ἱερεὺς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ε. τῇ μεγάλῃ, ἀλλ' ἐρεῖ ἀντὶ τοῦ Ἐπλήθη.

Sciendum eſt quod Impletum eſt gaudio os noſtrum, *non dicit Sacerdos feria quinta majori, ſed illius Orationis loco dicit.*

Εὐχαριστοῦμέν σοι δέσποτα φιλάνθρωπε εὐεργέτα τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ὁ καὶ ὡς ἐν τῇ παρούσῃ σήμερον ἡμέρᾳ, καταξιώσας ἡμᾶς τῶν ἐπουρανίων σου καὶ ἀθανάτων μυστηρίων ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, ἕως εἰς τέλος.

Gratias agimus tibi Domine hominum amator, benefactor animarum noſtrarum, qui die huic hodierno ſimili dignos feciſti nos, cœleſtium & immortalium myſteriorum, quæ occulus non vidit *uſque ad finem.*

DIVINA LITURGIA SANCTI PATRIS NOSTRI GREGORII.

QUi viſitaſti nos in miſericordia & miſerationibus Dominator Domine Jeſu Chriſte, & conceſſiſti fiduciam nobis abjectis, peccatoribus & indignis ſervis tuis, adſtandi ſancto altari tuo, & offerendi tibi timendum & incruentum ſacrificium, pro peccatis noſtris & populi tui ignorantiis: ut ſit ad remiſſionem & requiem eorum qui pridem dormierunt, patrum & fratrum noſtrorum, & ad confirmationem omnis populi tui. Reſpice ſuper me inutilem ſervum tuum, & dele offenſas meas, per benignitatem tuam: & munda labia mea & cor ab omni ſorde carnis & ſpiritus; remove quoque à me omnem cogitationem turpem & imprudentem, & fac me dignum per virtutem ſancti tui Spiritus, hoc miniſterio. Suſcipe etiam me per bonitatem tuam, dum accedo ad altare ſanctum tuum, & dignare ut accepta fiant dona quæ tibi mox offerenda ſunt,

Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ.

Ο Ἐπισκεψάμενος ἡμᾶς ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς, δέσποτα κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ, καὶ χαρισάμενος ἡμῖν παῤῥησίαν, τοῖς ταπεινοῖς καὶ ἁμαρτωλοῖς, καὶ ἀναξίοις δούλοις σου, παραστῆναι τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ προσφέρειν σοι τὴν φοβερὰν καὶ ἀναίμακτον θυσίαν, ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ σου ἀγνοημάτων, εἰς ἄνεσιν καὶ ἀνάπαυσιν τῶν προκοιμηθέντων πατέρων ἡμῶν καὶ ἀδελφῶν, καὶ στηριγμὸν παντὸς τοῦ λαοῦ σου. Ἐπίβλεψον εἰς ἐμὲ τὸν ἀχρεῖον δοῦλόν σου, καὶ ἐξάλειψόν μου τὰ παραπτώματα, διὰ τὴν σὴν εὐσπλαγχνίαν· καὶ καθάρισόν μου τὰ χείλη καὶ τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκός τε καὶ πνεύματος· καὶ ἀπόστησον ἀπ᾽ ἐμοῦ πάντα λογισμὸν αἰσχρόν τε καὶ ἀσύνετον· καὶ ἁγίασόν με τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου σου πνεύματος εἰς τὴν λειτουργίαν ταύτην, καὶ πρόσδεξαί με διὰ τὴν σὴν ἀγαθότητα, προσεγγίζοντα τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ· καὶ εὐδόκησον κύριε δεκτὰ γενέσθαι τὰ μέλλοντα προσφα-

γόμενα σοι δῶρα, διὰ τῶν ἡμετέρων χειρῶν, συγκαταβαίνων ταῖς ἐμαῖς ἀσθενείαις· καὶ μὴ ἀποῤῥίψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου· μὴ βδελύξῃς με, τὴν ἐμὴν ἀναξιότητα, ἀλλ' ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου, ἵνα ἀκατακρίτως προσελθὼν κατενώπιον τῆς δόξης σου, καταξιωθῶ τῆς σκέπης σου, καὶ τῆς ἐλλάμψεως τοῦ παναγίου σου πνεύματος· καὶ μὴ ὡς δοῦλος ἁμαρτίας ἀποδόκιμος γένωμαι, ἀλλ' ὡς δοῦλος, ὃς εὗρε * χάριν καὶ ἔλεος καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἐν τῷ νῦν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Ναὶ δέσποτα παντοκράτορ, παντοδύναμε κύριε, ἐπάκουσον τῆς δεήσεώς μου. Σὺ γὰρ εἶ ὁ τὰ πάντα ἐνεργῶν ἐν πᾶσι· καὶ τὴν παρά σου πάντες ἐπιζητοῦμεν ἐπὶ πᾶσι βοήθειάν τε καὶ ἀντίληψιν· ὅτι φιλάνθρωπος εἶ, καὶ δεδοξασμένος ὑπάρχεις Ἰησοῦ ὁ Θεὸς ἡμῶν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεί.

Εὐχὴ μετὰ τὴν ἑτοιμασίαν τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου.

Δέσποτα κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ διὰ τῆς σωτηριώδους παρουσίας σου καὶ τῆς ἐλλάμψεως τοῦ παναγίου σου πνεύματος καταξιώσας ἡμᾶς τοὺς ταπεινοὺς καὶ

per manus noſtras, compatiens infirmitatibus noſtris: & ne rejicias me à facie tua, neque abomineris indignitatem meam: verum miſerere mei Deus ſecundum magnam miſericordiam tuam, & ſecundum multitudinem miſerationum tuarum, dele iniquitatem meam: ut à damnatione immunis, accedens coram gloria tua, dignus efficiar protectione tua, & illuminatione ſancti tui Spiritus: neque ut ſervus peccati, reprobus efficiar: ſed ut ſervus qui invenit gratiam, miſericordiam, & remiſſionem peccatorum, & nunc & in futuro ſæculo. Ita Dominator omnipotens, Domine qui potes omnia, exaudi deprecationem meam. Tu enim es qui omnia operaris in omnibus: omneſque à te tuum in omnibus auxilium requirimus, & defenſionem, quia benignus es erga homines & glorificatus, Jeſu Deus noſter, cum Patre tuo initii experte, & ſancto tuo Spiritu, nunc & ſemper.

Oratio poſt præparationem ſancti altaris.

Dominator Domine Jeſu Chriſte Deus noſter qui per ſalutarem adventum tuum & illuminationem ſanctiſſimi Spiritus tui dignos feciſti nos abjectos, peccato-

res & indignos ſervos tuos adſtandi ſancto altari tuo, & offerendi, adminiſtrandique myſteria immaculata novi tui Teſtamenti. Ipſe qui vitam præſtas, & bona ſuppeditas, fac nobiſcum ſignum in bonum & præſta nobis, ut in pura conſcientia cultum exhibeamus tibi omnibus diebus vitæ noſtræ & cum ſanctitate divinum hoc tibi offeramus miniſterium, in remiſſionem peccatorum & in fruitionem futuræ beatitudinis. Memento bone, benefice, rex ſæculorum & creaturæ omnis opifex, eorum qui obtulerunt, & pro quibus obtulerunt: noſque indemnatos conſerva in conſecratione divinorum myſteriorum: quoniam benedictum eſt, ſanctificatum & glorificatum, glorioſiſſimum, & magnificum ſanctum nomen tuum, ſimulque Patris & ſancti Spiritus, nunc, &c.

ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀναξίους δούλους σου παραστῆναι τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ προσφέρειν καὶ λειτουργεῖν τοῖς ἀχράντοις μυστηρίοις τῆς καινῆς σου διαθήκης. Αὐτὸς ζωοποιὲ, καὶ ἀγαθῶν χορηγὲ, ποίησον μεθ' ἡμῶν σημεῖον εἰς ἀγαθὸν, καὶ ἀξίωσον ἡμᾶς ἐν καθαρῷ συνειδότι λατρεῦσαί σοι πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν, καὶ ἐν ἁγιασμῷ ταύτην σοι τὴν θείαν προσενέγκειν λειτουργίαν, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ἀπόλαυσιν τῆς μελλούσης μακαριότητος. Μνήσθητι ἀγαθὲ, εὐεργέτα, βασιλεῦ τῶν αἰώνων, καὶ τῆς κτίσεως ἁπάσης δημιουργὲ, τῶν προσενεγκάντων, καὶ δι' ὧν προσήγαγον· καὶ ἡμᾶς ἀκατακρίτους διαφύλαξον ἐν τῇ ἱερουργίᾳ τῶν θείων σου μυστηρίων· ὅτι ηὐλόγηται, καὶ ἡγίασται, καὶ δεδόξασται, τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ἅγιον ὄνομά σου, μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος νῦν, καὶ.

Oratio ſancti Evangelii.

Pax omnibus.

Dominator Domine Jeſu Chriſte Deus noſter, qui ſanctis tuis diſcipulis & ſacris Apoſtolis tuis dixiſti, quoniam multi Prophetæ & juſti cupierunt videre quæ vidiſtis, & non viderunt: & audire quæ auditis & non audierunt: veſtri autem beati ſunt oculi,

Εὐχὴ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου.

Εἰρήνη πᾶσιν.

Δέσποτα κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ θεὸς ἡμῶν, ὁ τοῖς ἁγίοις σου μαθηταῖς καὶ ἱεροῖς σου ἀποστόλοις εἰπὼν, ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν· ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ

ὀφθαλμοὶ ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούει. Καὶ καταξιωθείημεν ἄρτι τοῦ ἀκοῦσαι καὶ ποιῆσαι τὰ ἅγιά σου εὐαγγέλια, ταῖς λιταῖς τῶν ἱερῶν σου.

Μνημόνευσον οὖν δέσποτα καὶ νῦν, πάντων τῶν ἐντειλαμένων ἡμῖν ἀναξίοις, τοῦ μνημονεύειν αὐτῶν εἰς τὰς δεήσεις ἡμετέρας, καὶ τὰς αἰτήσεις, ἃς ἀναβιβάζομεν σοι κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν. Τοὺς προτετελευτηκότας, ἀνάπαυσον αὐτούς· κάμνοντας, ἔρρωσον αὐτούς· σὺ γὰρ εἶ ζωὴ ἡμῶν πάντων, καὶ σωτηρία ἡμῶν πάντων· καὶ ἐλπὶς ἡμῶν πάντων, καὶ ἴασις ἡμῶν πάντων, καὶ ἀνάστασις οἰκεία πάντων ἡμῶν· καὶ σοι τὴν δόξαν, τιμὴν, καὶ προσκύνησιν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ παντοκράτορί σου, καὶ παντεπόπτῃ γεννήτορι καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωαρχικῷ καὶ ὁμουσίῳ σου πνεύματι νῦν καὶ ἀεί.

quia vident, & aures veſtræ quia audiunt. Digni quoque efficiamur, nunc audire & facere ſancta tua Evangelia, per obſecrationes, ſanctorum tuorum.

Memento igitur etiam nunc Domine, omnium eorum qui nobis indignis præceperunt, ut eorum memoriam haberemus inter ſupplicationes & obſecrationes, quas tibi offerimus, Domine Deus noſter. Qui pridem obierunt, illis requiem præſta: ægrotos ſana; tu enim es vita omnium noſtrûm, ſalus, ſpes, medela & reſurrectio propria omnium noſtrûm, & tibi gloriam, honorem & adorationem ſurſum mittimus, cum omnipotente & omnia vidente genitore tuo, & ſanctiſſimo, vitæque autore principe, tibique conſubſtantiali tuo Spiritu, nunc & ſemper, &c.

Εὐχὴ τοῦ καταπετάσματος.

Οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς, προσέρχεσθαι, ἢ προσεγγίζειν, ἢ λειτουργεῖν σοι βασιλεῦ τῆς δόξης. Τὸ γὰρ διακονεῖν σοι, μέγα καὶ φοβερὸν, καὶ αὐταῖς ταῖς ἐπουρανίαις δυνάμεσιν ἀπρόσιτον. Ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν ἄφατον καὶ ἀμέτρητον σου φιλανθρωπίαν, ἀτρέπτως, καὶ ἀναλλοίως γι-

Oratio Veli.

Nullus dignus eſt eorum qui illigati ſunt carnalibus deſideriis & voluptatibus accedere aut miniſterium exhibere tibi, Rex gloriæ. Nam miniſtrare tibi, magnum eſt & timendum, ipſiſque cœleſtibus poteſtatibus impervium. Attamen per inexplicabilem & immenſam benignitatem tuam erga homines, abſque conver-

ſione aut mutatione, factus es homo, Pontifexque nobis deſignatus es, Liturgicique hujus & incruenti ſacrificii celebrationem tradidiſti nobis, tanquam omnium dominus. Tu enim dominaris in cœleſtibus terrenis & infernis: qui ſuper thronum Cherubicum veheris; Dominus Seraphim, & Rex Iſraël: ſolus ſanctus, & in ſanctis requieſcens. Te igitur deprecor ſolum bonum Deum, facilemque ad audiendum: reſpice ſuper me peccatorem & inutilem ſervum tuum, & idoneum me fac qui virtute Spiritus ſancti gratiam Sacerdotii indutus ſum, adſtandi ſanctæ tuæ huic menſæ, & conſecrandi immaculatum corpus tuum, pretioſumque ſanguinem tuum. Ad te enim accedo inclinans cervicem meam, precorque te, ne avertas faciem tuam à me, neque me rejicias ex numero puerorum tuorum: ſed dignum me fac, ut offerantur tibi dona iſta à me peccatore & indigno ſervo tuo. Tu enim es qui ſanctificas & ſanctificaris: qui offers & offerris: qui ſuſcipis & ſuſciperis: qui das & daris, & tibi gloriam referimus cum Patre & ſancto Spiritu.

γονὰς ἄνθρωπος, καὶ ἀρχιερεὺς ἡμῶν ἐχρημάτισας, καὶ τῆς λειτουργικῆς ταύτης καὶ ἀναιμάκτου θυσίας τὴν ἱερουργίαν παρέδωκας ἡμῖν, ὡς δεσπότης τῶν ἁπάντων. Σὺ γὰρ (εἶ)* δεσπόζεις τῶν ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων καὶ τῶν καταχθονίων· ὁ ἐπὶ θρόνου Χερουβικοῦ ἐποχούμενος· ὁ τῶν Σεραφὶμ κύριος, καὶ βασιλεὺς τοῦ Ισραήλ· ὁ μόνος ἅγιος, καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος. Σὲ τοίνυν δυσωπῶ τὸν μόνον ἀγαθὸν, καὶ εὐήκοον θεὸν, ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλὸν, καὶ ἀχρεῖον δοῦλόν σου καὶ ἱκάνωσόν με τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐνδεδυμένον τὴν τῆς ἱερατείας χάριν, παραστῆναι τῇ ἁγίᾳ σου ταύτῃ τραπέζῃ, καὶ ἱερουργῆσαι τὸ ἄχραντόν σου σῶμα, καὶ τὸ τίμιόν σου αἷμα. Σοὶ γὰρ προσέρχομαι κλίνας τὸν ἐμαυτοῦ αὐχένα· καὶ δέομαί σου, μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ· μηδὲ ἀποδοκιμάσῃς με ἐκ παίδων σου· ἀλλ' ἀξίωσόν με προσενεχθῆναί σοι τὰ δῶρα ταῦτα, ὑπ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀναξίου δούλου σου. Σὺ γὰρ εἶ ἁγιάζων καὶ ἁγιαζόμενος· προσφέρων τε καὶ προσφερόμενος· ὁ δεχόμενος καὶ δεκτός· ὁ διδοὺς καὶ διαδιδόμενος· καί σοι δόξαν ἀναπέμπομεν, μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Εὐχὴ ἄλλη καταπετάσματος παρ' Αἰγυπτίοις.

Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἐπιστάμενος τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, ὁ ἐτάζων καρδίας, καὶ νεφρούς· ὁ ἐμὲ τὸν ἀνάξιον καλέσας πρὸς τὴν λειτουργίαν ταύτην· μὴ βδελύξῃς με, μηδὲ τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέψῃς ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' ἐξάλειψόν μου πάντα τὰ παραπτώματα, καὶ ἀπόπλυνόν μου τὸν ῥύπον τοῦ σώματος, καὶ τὸν σπῖλον τῆς ψυχῆς, καὶ ὅλον με ἁγίασον, ἵνα μὴ ἱκετεύων σε δοῦναι ἄφεσιν ἄλλοις ἁμαρτιῶν, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. Ναὶ κύριε μὴ ἀποστραφείης με τεταπεινωμένον καὶ κατῃσχυμμένον, ἀλλ' ἐξαπόστειλόν μοι τὴν χάριν, τοῦ ἁγίου σου πνεύματος, καὶ ἀξίωσόν με παραστῆναι, ἐπὶ τὸ ἅγιόν σου θυσιαστήριον ἀκατακρίτως, καὶ προσφέρειν σοι λογικὴν καὶ ἀναίμακτον προσφορὰν ταύτην, μετὰ συνειδήσεως καθαρᾶς, εἰς συγχώρησιν τῶν ἐμῶν ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν παραπτωμάτων· καὶ εἰς ἄφεσιν τῶν τοῦ λαοῦ σου ἀγνοημάτων εἰς ἀνάπαυσιν καὶ ἀνάψυχην τῶν προκεκοιμημένων πατέρων ἡμῶν καὶ ἀδελφῶν, καὶ εἰς στηριγμὸν παντὸς τοῦ λαοῦ σου, εἰς δόξαν σὴν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος νῦν.

Oratio alia veli apud Ægyptios.

DOmine Deus noſter omnipotens qui cognoſcis mentem hominum, ſcrutans corda & renes: qui me indignum vocaſti ad hoc tuum ſacrum miniſterium; ne rejicias me, neque avertas faciem tuam à me: ſed dele omnia mea peccata, & ablue ſordes omnes corporis mei & maculas animæ, totumque me ſanctifica, ne dum deprecor te, ut concedas aliis remiſſionem peccatorum, ipſe reprobus efficiar. Quæſo Domine ne repellas me humiliatum & confuſum, ſed mitte mihi gratiam ſancti tui Spiritus, & fac me dignum adſtandi ſancto altari tuo inculpatè, & offerendi tibi rationale & incruentum ſacrificium iſtud, cum conſcientia pura, ad remiſſionem peccatorum, & offenſarum mearum, & ad veniam conſequendam ignorantiarum populi tui, ad requiem & refrigerium defunctorum patrum & fratrum noſtrorum, & ad confirmationem totius populi tui, & ad gloriam tuam, Patris & Filii & Spiritus ſancti, nunc, &c.

Oratio pacis.

Pax omnibus.

TU qui es, & ab æterno præexiſtis,& permanes in ſæcula, Patri coæternus & conſubſtantialis, ejuſdem throni, & creationis ſocius. Qui per ſolam bonitatem ex nihilo ad exiſtendum adduxiſti hominem, & eum conſtituiſti in paradiſo voluptatis. Eumdem verò cum deceptione inimici, & tranſgreſſione mandati tui cecidiſſet, renovare volens, & ad priſtinam reſtituere dignitatem, non Angelum, non Archangelum, non Patriarcham,non Prophetam elegiſti, cui ſalutem noſtram committeres, ſed ipſe non mutatus, caro factus, hominem aſſumpſiſti, & ſecundum omnia ſimilis nobis factus es,ſolo excepto peccato: mediator factus inter nos & Patrem, & medium parietem maceriæ, diuturnamque inimicitiam cum ſuſtuliſſes, terrena cœleſtibus conjunxiſti; & utraque in unum conjunxiſti, diſpenſationemque in carne compleviſti. Cumque jam corporaliter in cœlos adſcenſurus eſſes, divinitus omnia perficiens, ſanctis ſuis diſcipulis & Apoſtolis dixiſti, pacem relinquo vobis; pacem meam do vobis. Eam ipſam pacem nunc

Εὐχὴ τοῦ ἀσπασμοῦ.

Εἰρήνη πᾶσι.

Ὁ ὤν, καὶ προών, καὶ διαμένων εἰς τοὺς αἰῶνας· ὁ τῷ πατρὶ συναΐδιος καὶ ὁμοούσιος, καὶ σύνθρονος καὶ συνδημιουργός. Ὁ διὰ μόνην ἀγαθότητα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὸν ἄνθρωπον, καὶ θέμενος αὐτὸν ἐν παραδείσῳ τρυφῆς. Ἀπάτῃ δὲ τοῦ ἐχθροῦ καὶ παρακοῇ τῆς σῆς ἐντολῆς παραπεσόντα, ἀνακαινίσαι βουλόμενος, καὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀναγαγεῖν ἀξίωμα, * οὐκ ἄγγελος οὐκ ἀρχάγγελος, οὐ πατριάρχης, οὐ προφήτης τῆς ἡμῶν ἐνεχείρησας σωτηρίας· ἀλλ' αὐτὸς ἀτρέπτως σὰρξ γενόμενος, καὶ ἐνανθρωπήσας, κατὰ πάντα ὁμοιωθεὶς ἡμῖν, ἐκτὸς μόνης τῆς ἁμαρτίας· μεσίτης ἡμῶν γενόμενος, καὶ τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ τὴν χρονίαν ἔχθραν καθελὼν, τὰ ἐπίγεια τοῖς ἐπουρανίοις συνῆψας, καὶ τὰ ἀμφότερα εἰς ἓν συνήγαγες καὶ τὴν ἔνσαρκον ἐπλήρωσας οἰκονομίαν. Καὶ μέλλων σωματικῶς ἐλαύνειν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, θεϊκῶς τὰ πάντα πληρῶν, τοῖς ἁγίοις σου μαθηταῖς, καὶ ἀποστόλοις ἔλεγες· εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν· εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν. Ταύτην καὶ νῦν εἰρήνην

ἡμῖν

ἡμῖν δώρησαι δέσποτα· χάρισαι παντὸς ἀποκάθαρσιν μολύσματος, παντὸς δόλου καὶ πάσης κακίας, καὶ πανουργίας, καὶ τῆς θανατηφόρου μνησικακίας, καὶ καταξίωσον ἡμᾶς ἀσπάσασθαι ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ, εἰς τὸ μεταχεῖν ἀκατακρίτως τῆς ἀθανάτου καὶ ἐπουρανίου σου δωρεᾶς· χάριτι τῆς εὐδοκίας τοῦ πατρὸς, καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Σὺ γὰρ εἶ ὁ χορηγὸς καὶ δοτὴρ πάντων τῶν ἀγαθῶν, καί σοι τὴν δόξαν, τὴν ἀΐδιον δοξολογίαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ σου πνεύματι νῦν, καὶ ἀεί.

nobis Domine benigne concede: benignè etiam munda nos ab omni inquinamento, omni dolo, & malitia, & verſutia lethalique injuriarum recordatione; & præſta nobis ut ſalutemus invicem in oſculo ſancto, ut abſque condemnationis periculo participes ſimus, immortalis & cœleſtis doni tui, per gratiam tuam & beneplacitum Patris, & operationem ſancti Spiritus. Tu enim es largitor & dator omnium bonorum, & tibi gloriam æternamque laudationem referimus, cum Patre tuo principii experte, & ſancto tuo Spiritu, nunc & ſemper.

Εὐχὴ ἄλλη τοῦ ἀσπασμοῦ.

Χριστὲ ὁ θεὸς ἡμῶν, ἡ φοβερὰ καὶ ἀπερινόητος δύναμις τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς· ὁ τοῦ φλογίνου θρόνου τῶν χερουβὶμ ὑπερκαθήμενος καὶ ὑπὸ πυρίνων δυνάμεων δορυφορούμενος, καὶ πῦρ καταναλίσκον ὑπάρχων ὡς θεὸς· καὶ διὰ τὴν ἄφατον συγκατάβασιν καὶ φιλανθρωπίαν μὴ φλέξας τῷ προσεγγισμῷ τὸν δολερὸν προδότην, ἀλλὰ φιλικὸν αὐτὸν ἀσπασάμενος, ἕλκων αὐτὸν εἰς μετάνοιαν καὶ ἐπίγνωσιν τοῦ ἰδίου τολμήματος. Καταξίωσον ἡμᾶς δέσποτα ἐπὶ τῆς φρικτῆς ταύτης ὥρας, ἐν ὁμονοίᾳ καὶ δίχα παντὸς ἐν δύο

Oratio alia oſculi Pacis.

CHriſte Deus noſter timenda & non comprehenſibilis poteſtas Dei & Patris: qui ſuper flammeum thronum Cherubim ſedes, qui à poteſtatibus igneis obſequio coleris, qui es ignis conſumens ut Deus: & per ineffabilem benignitatem tuam & amorem hominum, non combuſſiſti in acceſſu ad te doloſum traditorem, ſed amicè eum oſculatus es trahens illum ad pœnitentiam, & audaciæ ſuæ agnitionem. Dignare Domine ut hac tremendâ horâ in concordia, abſque ulla animi duplicitate, & reliquiis mali-

tiæ, amplectamur invicem in oſculo ſancto: neque condemnes nos, ſi non perfectè, & ſicut placitum eſt tuæ bonitati, mundi ſumus ab omni fæce peccati, & nequitiæ, mortiferæque injuriarum recordationis. Sed ipſe ineffabili tua & inenarrabili commiſeratione, cognoſcens figmentum noſtrum debile, & ad inferiora proclive, dele omnem maculam offenſarum noſtrarum, ut non in judicium, aut in condemnationem nobis fiat divinum hoc myſterium. Tu enim es potens dimittere quodcumque peccatum, & ſuperare iniquitates, & injuſtitias miſerorum hominum, cum ſis purgatio totius mundi; & tibi debetur ab unoquoque concinenter glorificatio, honor, & adoratio, cum immaculato tuo Patre, & Spiritu tuo vivificante, nunc & ſemper, &c.

θύμου, καὶ λείψανου κακίας ἀπολαβεῖν ἀλλήλους ἐν ἁγίῳ φιλήματι. Καὶ μὴ κατακρίνῃς ἡμᾶς ὑπὲρ μὴ ὁλοτελῶς, καὶ καθὼς ἀρέσαι τῇ σῇ ἀγαθότητι, καθαρεύωμεν ἀπὸ πάσης τρυγὸς ἁμαρτίας καὶ πονηρίας καὶ τῆς θανατηφόρου μνησικακίας· ἀλλ' αὐτὸς τῇ σῇ ἀφάτῳ, καὶ ἀνεκδιηγήτῳ εὐσπλαγχνίᾳ εἰδὼς τὸ πλάσμα ἡμῶν τὸ ἀσθενὲς, καὶ κάτω βρῖθον, ἐξάλειψον πᾶσαν κηλῖδα παραπτωμάτων ἡμῶν, ἵνα μὴ εἰς κρίμα, ἢ εἰς κατάκριμα ἡμῖν γένηται τὸ θεῖον τοῦτο μυστήριον. Σὺ γὰρ εἶ ὁ δυνάμενος πᾶσαν ἀφιέναι ἁμαρτίαν, καὶ ὑπερβαίνειν ἀδικίας καὶ ἀνομίας τῶν ταλαιπώρων ἀνθρώπων, καθαρισμὸς τοῦ κόσμου παντὸς ὑπάρχων, Καὶ σοὶ πρέπει ἡ παρὰ παντὸς συμφώνως δοξολογία, τιμὴ καὶ προσκύνησις, ἅμα τῷ ἀχράντῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ σου πνεύματι νῦν, κλ.

Et datur oſculum pacis.

Καὶ γίνεται ἀσπασμός.

Diaconus. Stemus decenter.

Ὁ Διάκονος λέγει. Στῶμεν καλῶς.

Populus. Miſericordiam Pacis.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ἔλεος εἰρήνης.

Sacerdos dicit alta voce.

Ὁ Ἱερεὺς ἐκφωνήσει.

Charitas Dei Patris, & gratia unigeniti Filii Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti: & communicatio donumque ſancti Spiritus ſit cum vobis omnibus.

Ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ πατρὸς, καὶ ἡ χάρις τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ, κυρίου δὲ καὶ θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ κοινωνία, καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ὁ Λαὸς λέγει. Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Εὐχαριστήσωμεν τῷ κυρίῳ.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ἄξιον καὶ δίκαιον.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Ἄξιον καὶ δίκαιον, ἄξιον καὶ δίκαιον.

Ἀρχὴ τῆς προσκομιδῆς.

Ἀληθῶς γὰρ ἄξιόν ἐστι, καὶ δίκαιόν σε αἰνεῖν, σὲ εὐλογεῖν, σὲ προσκυνεῖν, σὲ δοξάζειν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, τὸν φιλάνθρωπον, τὸν ἄφραστον, τὸν ἀόρατον, τὸν ἀχώρητον, τὸν ἄναρχον, τὸν αἰώνιον, τὸν ἄχρονον, τὸν ἀμέτρητον, τὸν ἄτρεπτον, τὸν ἀπερινόητον τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων, τὸν λυτρωτὴν τῶν ἁπάντων· τὸν ἱλασκόμενον πάσαις ταῖς ἀνομίαις ἡμῶν· τὸν ἰώμενον πάσας νόσους ἡμῶν. τὸν λυτρούμενον ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν· τὸν στεφανοῦντα ἡμᾶς, ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς. Σὲ αἰνοῦσιν ἄγγελοι· σὲ προσκυνοῦσιν ἀρχάγγελοι· σὲ ἀρχαὶ ὑμνοῦσι· σὲ κυριότητες ἀνακράζουσι· τὴν σὴν δόξαν ἐξουσίαι ἀναγορεύουσι· σοὶ θρόνοι τὴν

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Sacerdos. Surſum corda habeamus.

Populus. Habemus ad Dominum.

Sacerdos. Gratias agamus Domino.

Populus. Dignum & juſtum eſt.

Sacerdos. Dignum & juſtum eſt, dignum & juſtum.

Initium Oblationis.

Vere enim dignum eſt & juſtum, te laudare, te hymnis celebrare, te benedicere, te adorare, te glorificare, ſolum verum Deum, humani generis amatorem, ineffabilem, inviſibilem, incircumſcriptum, ſine principio, æternum, ſine tempore, immenſurabilem, immutabilem, nec cogitatione comprehenſibilem: factorem univerſorum, liberatorem omnium: qui propitiaris omnibus iniquitatibus noſtris, qui ſanas omnes infirmitates noſtras, qui redimis de corruptione vitam noſtram, qui coronas nos in miſericordia & miſerationibus. Te laudant Angeli, te adorant Archangeli, te hymnis celebrant Principatus, te Dominationes inclamant: gloriam tuam Poteſtates prædicant, tibi Throni ad-

clamationes mittunt ; mille millena tibi adſiſtunt, & decies mille millena, tibi miniſterium offerunt. Te celebrant inviſibilia, te adorant ea quæ videntur, facientia verbum tuum Domine.

εὐφημίαν ἀναπέμπουσι· χίλιαι χιλιάδες σοι παρεστήκουσι, καὶ μύριαι μυριάδες, σοι τὴν λειτουργίαν προσάγουσι· Σὲ ὑμνεῖ τὰ ἀόρατα· σὲ προσκυνεῖ τὰ φαινόμενα, πάντα ποιοῦντα τὸν λόγον σου δέσποτα.

Diaconus dicit. Qui ſedetis ſurgite.

Ὁ Διάκονος λέγει. Οἱ καθήμενοι ἀνάστητε.

Sacerdos. Tu qui es, o Deus, Domine vere ex Deo vero, qui Patris lumen nobis demonſtraſti, qui nobis ſancti Spiritus cognitionem veram conceſſiſti : qui magnum hoc vitæ myſterium oſtendiſti : qui hominibus inſtituiſti choros incorporeorum, dum ſeraphicum nobis, qui in terra ſumus, hymnum tradidiſti, ſuſcipe cum inviſibilium voce, etiam noſtram. Conjunge nos poteſtatibus cœleſtibus. Loquamur etiam & nos cum ipſis, abjectâ omnium abſurdarum cogitationum imaginatione, & clamemus quæ ipſi inceſſabilibus vocibus proclamant, & indeſinenter magnitudinem tuam oribus celebremus.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Ὁ ὢν θεὲ κύριε ἀληθινὲ ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ· ὁ τοῦ πατρὸς ἡμῖν ἀποδείξας τὸ φέγγος· ὁ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν ἀληθῆ γνῶσιν ἡμῖν χαρισάμενος· ὁ τὸ μέγα τοῦτο τῆς ζωῆς ἀναδείξας τὸ μυστήριον· ὁ τὴν τῶν ἀσωμάτων τοῖς ἀνθρώποις χοροστασίαν πηξάμενος. Ὁ τὴν τῶν σεραφὶμ τοῖς ἐπὶ γῆς παραδοὺς ὑμνῳδίαν, δέξαι μετὰ τῶν ἀοράτων καὶ τὴν ἡμετέραν φωνήν. Σύναψον ἡμᾶς ταῖς ἐπουρανίαις δυνάμεσιν. Εἴπωμεν καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν πᾶσαν ἄτοπον ἔννοιαν περιστείλαντες βοήσωμεν ὥσπερ ἐκεῖναι, ταῖς ἀσιγήτοις ἀνακράζει φωναῖς, ἀκαταπαύστοις στόμασι τὸ σὸν μεγαλεῖον ὑμνήσωμεν:

Diaconus dicit. Ad Orientem aſpicite.

Ὁ Διάκονος λέγει. Εἰς ἀνατολὰς βλέπετε.

Sacerdos. Te enim circumſiſtunt Seraphim, ſex alæ uni, & ſex alæ alteri : duabus quidem alis velant facies ſuas, duabus pedes ſuos, & duabus

Ὁ Ἱερεὺς λέγει· Σοὶ γὰρ παραστήκει κύκλῳ τὰ σεραφὶμ ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνὶ καὶ τῷ μὲν δυσὶ πτέρυξι κατακαλύπτουσι τὰ πρόσωπα ἑαυτῶν· ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας ἑαυτῶν· καὶ ταῖς

μθμ δυτὶ πεπέμψα, ἐ ἐκέκραγον ἕτερον πρὸς ἕτερον.

Ἐ φωνισει. Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον τῆ σωτηρίων ἡμῶν, μετὰ φωνῆς ἐνδόξϰ, λαμπρᾷ τῇ φωνῇ, ὑμνολογοῦντα, ᾄδοντα, βοῶντα, δοξολογοῦντα κεκραγότα καὶ λέγοντα.

Ὁ Διάκονος λέγει. Πρόσχωμθυ.

Ὁ λαὸς λέγει. Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαὼθ, πλήρης ὁ ὐρανὸς, κλ.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Ἅγιος, ἅγιος εἶ κύριε καὶ πανάγιος. Ἐξαίρετόν σου τῆς ὐσίας τὸ φέγγος· ἄφραστος σου τῆς σοφίας ἡ δύναμις. Οὐδεὶς λόγος ἐκμετρήσει τῆς σῆς φιλανθρωπίας τὸ πέλαγος. Ἐποίησάς με ἄνθρωπον, ὡς φιλάνθρωπος, οὐκ αὐτὸς τῆς ἐμῆς ἐπιδεὴς δυλείας, ἐγὼ δὲ μᾶλλον τῆς σῆς χρήζων δεσποτείας. Οὐκ ὄντα με δι' εὐσπλαγχνίαν παρήγαγες· ὐρανόν μοι πρὸς ὄροφον ἔστησας· γῆν μοι πρὸς βάσιν κατέπηξας· δι' ἐμὲ θάλασσαν ἐχαλίνωσας· δι' ἐμὲ τὴν φύσιν τῶν ζώων ἀνέδειξας· πάντα ὑπέταξας ὑπὸ τῶν ποδῶν μϰ. ὐδὲ ἓν τῶν τῆς σῆς φιλανθρωπίας ἐν ἐμοὶ πραγμάτων παρέλειπας.

Ὁ Λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Σὺ ἔπλασάς με, καὶ ἔθηκας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου· τῆς σῆς

volantes, clamant alter ad alterum.

Alta voce. Triumphalem hymnum ſalutarium noſtrorum voce clara, & nitida celebrant, canunt, clamant, laudant, clamantes & dicentes.

Diaconus. Attendamus.

Populus. Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Sabaoth, plenum eſt cœlum, &c.

Sacerdos. Sanctus, Sanctus es Domine & omnino ſanctus. Eximium eſt ſubſtantiæ tuæ lumen, inexplicabilis eſt tuæ ſapientiæ potentia. Nullus ſermo dimetietur benignitatis tuæ erga homines pelagus. Feciſti me hominem, tanquam erga humanum genus benignus, non quod ſervitio meo indigeres, cùm ego potiùs tuo opus haberem dominio. Me cùm non eſſem, miſericordiâ tuâ produxiſti, cœlum mihi quaſi tectum conſtituiſti: terram ut in ea ambularem ſtabiliviſti: propter me mare fræ-naſti; propter me naturam animalium creaſti; omnia ſubjeciſti ſub pedibus meis, neque benignitatis erga me tuæ quicquam omiſiſti.

Populus. Kyrie eleiſon.

Sacerdos. Tu formaſti me & poſuiſti ſuper me manum tuam, poteſtatis tuæ in me

imaginem deſcripſiſti: rationis donum indidiſti: Paradiſum mihi ad oblectamentum meum aperuiſti: cogitationis tuæ doctrinam tradidiſti: arborem mihi, lignum vitæ oſtendiſti, & mortis ſtimulum ſignificaſti, unius plantæ fruitionem mihi prohibuiſti, ex ea ſola dixiſti ne comederem: comedi, legem inſuper habui, & ex animi ſententia præceptum neglexi; ego autem ſententiam mortis rapui.

Populus. Kyrie eleiſon.

Sacerdos. Tu mihi Domine pœnam tranſtuliſti: tu velut Paſtor bonus, ad errantem cucurriſti; tanquam pater verus, mihi, cùm cecidiſſem, condoluiſti, omnibuſque ad vitam remediis confoviſti. Ipſe ad me Prophetas miſiſti; propter me ægrotantem, legem ad auxilium dediſti: ipſe mihi ad ſanandum ea in quibus prævaricatus eram, quæ opus erant adminiſtraſti: errantibus lumen exortus es: ignorantibus tu ſemper præſens adveniſti, & in virginalem uterum veniſti. Incircumſcriptus Deus exiſtens, non rapinam arbitratus es eſſe æqualem Deo, ſed temetipſum exinaniviſti formam ſervi accipiens: meam in te naturam benedixiſti: mei cauſa legem imple-

ἐξουσίας ἐν ἐμοὶ τὴν εἰκόνα ὑπέγραψας· τοῦ λόγου τὸ δῶρον ἐνέθηκας· εἰς τρυφήν μοι τὸν παράδεισον ἤνοιξας· τὰ τῆς γνώσεως τὴν διδασκαλίαν παρέδωκας· ἔδειξάς μοι τὸ δένδρον τῆς ζωῆς * μοι ξύλον ὑπέδειξας· τοῦ θανάτου τὸ κέντρον ἐγνώρισας· ἑνός μοι φυτοῦ τὴν ἀπόλαυσιν ἀπηγόρευσας· ἐξ αὐτοῦ μόνου ἓν εἶπάς μοι μὴ φαγεῖν· ἔφαγον, νόμον ἠθέτησα· γνώμῃ τῆς ἐντολῆς παρημέλησα· ἐγὼ δὲ τοῦ θανάτου τὴν ἀπόφασιν ἥρπασα·

Ο Λαὸς λέγει· Κύριε ἐλέησον.

Ο Ἱερεὺς λέγει. Σύ μοι ὦ δέσποτα τὴν τιμωρίαν μετέβαλες· ὡς ποιμὴν ἀγαθὸς εἰς πλανώμενον ἔδραμες· ὡς πατὴρ ἀληθινὸς ἐμοὶ τῷ πεπτωκότι συνήλγησας· πᾶσι τοῖς πρὸς ζωὴν φαρμάκοις κατέδησας. Αὐτός μοι προφήτας ἀπέστειλας. δι' ἐμὲ τὸν νοσοῦντα, νόμον εἰς βοήθειαν ἔδωκας. Αὐτός μοι * τὰς πρὸς ὑγείαν ὧν παρανομηθεῖσας, διηκόνησας· φῶς τοῖς πλανωμένοις ἀνέτειλας· τοῖς ἀγνοοῦσι, ὁ ἀεὶ παρὼν ἐπεδήμησας· ἐπὶ τὴν παρθενικὴν ἦλθες νηδύν. Ο ἀχώρητος θεὸς ὤν, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσω τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσας μορφὴν δούλου λαβών· τὴν ἐμὴν ἐν σοὶ φύσιν ηὐλόγησας· ὑπὲρ ἐμοῦ τὸν

νόμου ἐπλήρωσας, τοῦ πτώματός μου τὴν ἀνάστασιν ὑπηγόρευσας. Ἔδωκας τοῖς ὑπὸ τοῦ ᾅδου κρατουμένοις τὴν ἄφεσιν· τοῦ νόμου τὴν ἀρὰν ἀπεσόβησας· ἐν σαρκὶ τὴν ἁμαρτίαν κατήργησας· τῆς σῆς ἐξουσίας μοι τὴν δυνάστειαν ἐγνώρισας· τυφλοῖς τὸ βλέπειν ἀπέδωκας· νεκροὺς ἐκ τάφων ἀνέστησας· ῥήματι τὴν φύσιν ἀνώρθωσας· τῆς σῆς εὐσπλαγχνίας μοι τὴν οἰκονομίαν ὑπέδειξας· τῶν πονηρῶν τὴν βίαν ὑπήνεγκας· τὸν νῶτόν σου δέδωκας εἰς μάστιγας· τὰς δὲ σιαγόνας σου ὑπέθηκας εἰς ῥαπίσματα· οὐκ ἀπέστρεψας δι' ἐμὲ τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων.

Ο Δαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Ο Ἱερεὺς λέγει. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἦλθες, μέχρι σταυροῦ τὴν ἐμὴν κηδεμονίαν ὑπέδειξας· τῷ σῷ τάφῳ τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν ἐνέκρωσας· εἰς οὐρανὸν τὴν ἐμὴν ἀπαρχὴν ἀνεβίβασας· τῆς σῆς ἀφίξεώς μοι τὴν παρουσίαν ἐμήνυσας, ἐν ᾗ μέλλεις ἔρχεσθαι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ο λαὸς λέγει. Κατὰ τὸ ἔλεός σου κύριε.

Ο Ἱερεὺς λέγει. Ταύτης μου τῆς ἐλευθερίας προσφέρω σοι τὰ σύμβολα, τοῖς ῥήμασί σου ἐπιγράφω τὰ πράγματα. Σύ μοι τὴν μυστικὴν ταύτην

viſti: quomodo à lapſu meo ſurgerem, ſuggeſſiſti. Illis quos infernus detinebat, remiſſionem dediſti, legiſque maledictionem abſtuliſti. In carne peccatum deſtruxiſti; poteſtatis tuæ autoritatem mihi demonſtraſti: cæcis viſum reſtituiſti: mortuos ex ſepulchris excitaſti: verbo ſolo naturam ſuſcitaſti: clementiæ tuæ diſpenſationen mihi oſtendiſti: malignorum violentiam ſuſtinuiſti: dorſum tuum ad flagella dediſti; maxillas quoque alapis, nec avertiſti propter me faciem tuam ab ignominia ſputorum.

Populus. Kyrie eleiſon.

Sacerdos. Tanquam ovis ad immolationem veniſti, uſque ad crucem mei curam oſtendiſti; tuo ſepulchro meum peccatum intereniſti: in cœlum primitias meas elevaſti: adventus tui præſentiam mihi ſignificaſti, in quo venturus es judicare vivos & mortuos, & reddere unicuique ſecundùm opera ejus.

Populus. Secundùm miſericordiam tuam Domine, &c.

Sacerdos. Iſtius meæ libertatis offero tibi ſymbola, & verbis tuis res effectas adſcribo. Tu mihi myſticam hanc tradidiſti, carnis tuæ,

in pane & vino participationem.

Populus. Credimus.

Sacerdos. Ea enim nocte qua ipſe tradidiſti te ipſum ex propria poteſtate.

Populus. Credimus.

Sacerdos. Accipiens panem in ſanctas immaculatas, & intaminatas manus tuas innuiſti ſurſum ad proprium tuum Patrem, Deum noſtrum & Deum omnium. Gratias egiſti ✠ benedixiſti ✠ ſanctificaſti ✠ fregiſti, dediſti ſanctis tuis diſcipulis, & Apoſtolis, dixiſtique: accipite, edite, hoc eſt corpus meum quod pro vobis & pro multis frangitur, & datur in remiſſionem peccatorum, hoc facite in meam commemorationem. Similiter poſtquam cœnatum eſt, accepiſti calicem, & miſcuiſti illum ex genimine vitis & aqua, gratias egiſti ✠ benedixiſti ✠ ſanctificaſti, ✠ dediſti ſanctis tuis diſcipulis, & Apoſtolis & dixiſti: bibite ex eo omnes: Hic eſt ſanguis meus novi Teſtamenti, qui pro vobis & pro multis effunditur in remiſſionem peccatorum: hoc facite in meam commemorationem. Quotieſcumque enim manducabitis panem hunc, & calicem iſtum bibetis, mortem

παρέδωκας τῆς σῆς σαρκὸς, ἐν ἄρτῳ καὶ οἴνῳ τὴν μέθεξιν.

Ὁ Λαὸς λέγει. Πιστεύομεν.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Τῇ γὰρ νυκτὶ ᾗ παρεδίδης * αὐτὸς σεαυτὸν, τῆς σεαυτοῦ ἐξουσίας.

Ὁ Λαὸς λέγει. Πιστεύομεν.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Λαβὼν ἄρτον ἐν ταῖς ἁγίαις καὶ ἀχράντοις καὶ ἀμωμήτοις σου χερσὶν, ἔνευσας ἄνω πρὸς ἴδιόν σου πατέρα Θεὸν ἡμῶν καὶ Θεὸν τῶν ὅλων· εὐχαριστήσας ✠ εὐλογήσας ✠ ἡγίασας ✠ ἔκλασας, μετέδωκας τοῖς ἁγίοις σου μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἴπας. Λάβετε φάγετε τοῦτό μου ἐστὶν τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν κλώμενον, καὶ διαδιδόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὡσαύτως μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λαβὼν ποτήριον, καὶ κεράσας αὐτὸ ἐκ γεννήματος ἀμπέλου, καὶ ἐξ ὕδατος εὐχαριστήσας ✠ εὐλογήσας ✠ ἡγίασας ✠ μετέδωκας τοῖς ἁγίοις σου μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἴπας· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μου ἐστὶν τὸ σῶμα, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὁσάκις γὰρ ἐσθίετε τὸν ἄρτον τοῦτον, πίνετε δὲ καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸν

ἐμὸν θάνατον καταγγέλλετε, καὶ τὴν ἐμὴν ἀνάστασιν ὁμολογεῖτε ἄχρις οὗ ἂν ἔλθω.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ἀμήν. γʹ. Τὸν θάνατόν σου.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Ὥστε οὖν δέσποτα μεμνημένοι τῆς ἐπὶ γῆς συγκαταβάσεως, καὶ τοῦ ζωοποιοῦ θανάτου, καὶ τῆς τριημέρου σου ταφῆς, καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου, καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς καθέδρας, καὶ τῆς μελλούσης ἀπ᾽ οὐρανῶν δευτέρας καὶ φοβερᾶς, καὶ ἐνδόξου σου παρουσίας. Ἐκφώνησις. Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν δώρων σοι προσφέροντες, κατὰ πάντα, καὶ διὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν.

Ὁ Λαὸς λέγει. Σὲ ὑμνοῦμεν, σε εὐλογοῦμεν.

Ὁ Διάκονος λέγει. Κλίνατε θεῷ μετὰ φόβου.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει ἐν ἑαυτῷ κλίνας.

Αὐτὸς οὖν δέσποτα τῇ σῇ φωνῇ τὰ προκείμενα μεταποίησον· αὐτὸς παρὼν, τὴν μυστικὴν ταύτην λειτουργίαν κατάρτισον· αὐτὸς ἡμῖν τῆς σῆς λατρείας τὴν μνήμην διάσωσον. Αὐτὸς τὸ πνεῦμά σου τὸ πανάγιον κατάπεμψον, ἵνα ἐπιφοιτῆσαν τῇ ἁγίᾳ καὶ ἀγαθῇ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἁγιάσῃ καὶ μεταποιήσῃ τὰ προκεί-

meam annunciabitis, & reſurrectionem aſcenſionemque meam confitebimini donec veniam.

Populus. Amen. *ter.* Mortem tuam, &c.

Sacerdos. Igitur Domine memores tuæ ſuper terram deſcenſionis, & mortis vivificæ, tuæque triduanæ ſepulturæ, & ex mortuis reſurrectionis, & in cœlos aſcenſionis, ſeſſioniſque ad dexteram Patris, venturique è cœlis, ſecundi terribilis, & glorioſi adventus tui. *Alta voce.* Tua ex tuis donis tibi offerentés, ſecundùm omnia, per omnia, & in omnibus.

Populus. Te laudamus, tibi benedicimus.

Diaconus. Inclinate capita Deo cum timore.

Sacerdos inclinatus dicit ſecretò:

Ipſe igitur Domine tua voce, hæc propoſita tranſmuta: ipſe præſens, myſticam hanc liturgiam perfice: ipſe nobis tuæ adorationis & cultus memoriam conſerva. Ipſe Spiritum tuum ſanctum mitte, ut adveniens ſanctâ, bonâ, & glorioſâ ſuâ præſentiâ, ſanctificet & tranſmutet propoſita

pretioſa, & ſancta dona iſta, in ipſum corpus & ſanguinem noſtræ liberationis.

Populus. Attendamus.

Diaconus. Amen.

Sacerdos alta voce. Et faciat, panem quidem iſtum fieri ſanctum corpus tuum, Domini Dei & Salvatoris, ſupremique regis omnium noſtrûm Jeſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum & ad vitam æternam communicantibus ex illo.

Populus. Amen.

Sacerdos. Calicem autem iſtum, precioſum tuum ſanguinem Novi Teſtamenti tui, Domini, Dei Salvatoris, & ſupremi Regis omnium noſtrûm Jeſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum, & ad vitam æternam communicantibus ex illo.

Populus. Amen.

Sacerdos dicit ſequentia & populus reſpondet. Kyrie eleiſon.

Te obſecramus Chriſte Deus noſter.

Eccleſiæ tuæ Domine fundamentum confirma.

Caritatis nobis concordiam radicitus inſere.

Fidei veritatem auge.

Pii tui cultus viam rectam nobis dirige.

μένα, τίμια καὶ ἅγια δῶρα ταῦτα, εἰς αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τῆς ἡμετέρας ἀπολυτρώσεως.

Ο Λαὸς λέγει. Πρόσχωμεν.

Ο Διάκονος λέγει. Ἀμήν.

Ο Ἱερεὺς ἐκφωνήσει. Καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον * γένηται εἰς τὸ ἅγιον σῶμά σου, τοῦ κυρίου δὲ καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος, καὶ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον τοῖς ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνουσιν.

Ο Λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Ο Ἱερεὺς λέγει. Τὸ δὲ ποτήριον τοῦτο, τὸ τίμιόν σου αἷμα, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης σου, τοῦ κυρίου δὲ, καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος καὶ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον τοῖς ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνουσιν.

Ο Λαὸς λέγει. Ἀμήν.

Ο Ἱερεὺς λέγει, καὶ ὁ λαὸς ἀποκρίνεται τὸ Κύριε ἐλέησον.

Σε δυσωποῦμεν Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Τῆς ἐκκλησίας σου κύριε τὴν κρηπῖδα κατάπηξον.

Τῆς ἀγάπης ἡμῖν τὴν ὁμόνοιαν ῥίζωσον.

Τῆς πίστεως τὴν ἀλήθειαν αὔξησον.

Τῆς σῆς εὐσεβείας ἡμῖν τὴν ὁδὸν εὐθυτόμησον.

Τοὺς ποιμένας ὀχύρωσον.

Τοὺς ποιμαινομένους ἀσφάλισαι.

Δὸς τῷ κλήρῳ τὴν εὐκοσμίαν.

Τοῖς μοναχοῖς τὴν ἐγκράτειαν.

Τοῖς ἐν παρθενίᾳ τὸ σωφρονεῖν.

Τοῖς ἐν σεμνῷ γάμῳ τὴν εὐζωίαν.

Τοῖς ἐν μετανοίᾳ τὸ ἔλεος.

Τοῖς πλουτοῦσι τὴν ἀγαθότητα.

Τοῖς πενομένοις τὴν ἐπικουρίαν.

Τοῖς πτωχοῖς τὴν βοηθείαν.

Τοὺς πρεσβύτας περίζωσον.

Τοὺς νέους σωφρόνισον.

Τοὺς ἀπίστους ἐπίστρεψον.

Παῦσον τῆς ἐκκλησίας τὰ σχίσματα.

Τῶν αἱρέσεων κατάλυσον τὰ φρυάγματα.

Πάντας ἡμᾶς πρὸς τὴν τῆς σῆς εὐσεβείας ὁμόνοιαν σύναψον.

Ο Λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Ο Ἱερεὺς λέγει. Μνήσθητι κύριε τῆς εἰρήνης τῆς ἁγίας, μόνης, καθολικῆς, καὶ ἀποστολικῆς σου ἐκκλησίας, τῆς ἀπὸ περάτων, ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ὀρθοδόξων ἐπισκόπων, τῶν ὀρθοτομούντων τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.

Ἐκφωνήσει.

Ἐξαιρέτως τοῦ ἁγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου ἀρχιερέως ἡμῶν Ἀββᾶ

Paſtores robora.

Eos qui paſcuntur, ſecuros præſta.

Da Clero morum honeſtatem,

Monachis temperantiam,

Illis qui virginitatem ſervant, temperantiam,

Illis qui ſunt in honorabili conjugio, bonam vitam,

Illis qui in pœnitentia ſunt, miſericordiam,

Divitibus bonitatem,

Indigentibus adjutorium,

Pauperibus auxilium.

Senes robore accinge.

Juvenes temperantes effice.

Infideles converte.

Comprime Eccleſiæ ſchiſmata.

Hæreſeon fremitus deſtrue.

Nos omnes ad pii cultus tui concordiam conjunge.

Populus. Kyrie eleiſon.

Sacerdos. Mementò Domine pacis ſanctæ, unius, Catholicæ, & Apoſtolicæ tuæ Eccleſiæ, quæ eſt à finibus uſque ad fines orbis, & eorum qui in illa ſunt Orthodoxorum Epiſcoporum, qui rectè diſpenſant verbum veritatis.

Elevans vocem.

Præcipuè ſanctiſſimi & beatiſſimi Pontificis noſtri Abba

N. Papæ & Patriarchæ magnæ civitatis Alexandriæ, & pro illis qui ſuperſtites ſunt Epiſcopis, Preſbyteris, Diaconis, Anagnoſtis, Pſaltis, Exorciſtis, monaſticam vitam & perpetuam virginitatem profitentibus, continentibus, viduis, orphanis, laicis, & pro omni plenitudine fidelium ſanctæ Dei Eccleſiæ.

Populus. Kyrie eleiſon.

Sacerdos. Memento Domine eorum qui piè regnant.

Memento Domine eorum qui ſunt in palatio, fratrum noſtrorum fidelium & orthodoxorum, & totius exercitus.

Memento Domine eorum qui offerunt, ſancta hæc dona, & pro quibus & per quos obtulerunt, mercedemque cœleſtem retribue illis omnibus.

Memento Domine eorum qui ſunt in montibus, ſpeluncis, & cavernis terræ.

Et eorum qui in captivitate ſunt, fratrum noſtrorum, illiſque pacificum reditum ad propria concede.

Diaconus. Orate pro captivis.

Populus. Kyrie eleiſon.

Tunc inclinat Sacerdos caput, dicens ſecretè.

Memento Domine etiam

Δ'. πάπα καὶ πατριάρχου τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας. Καὶ ὑπὲρ τῶν περιόντων ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν, ἐξορκιστῶν, μοναζόντων, ἀειπαρθένων, ἐγκρατῶν, χηρῶν, ὀρφανῶν, λαϊκῶν, καὶ ὑπὲρ παντὸς τοῦ πληρώματος, τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας τῶν πιστῶν.

Ο Λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Ο Ἱερεὺς λέγει. Μνήσθητι κύριε τῶν εὐσεβῶς βασιλευσάντων.

Μνήσθητι κύριε τῶν ἐν τῷ παλατίῳ, ἡμῶν ἀδελφῶν πιστῶν, καὶ ὀρθοδόξων, καὶ παντὸς τοῦ στρατοπέδου.

Μνήσθητι κύριε τῶν προσφερόντων τὰ ἅγια δῶρα ταῦτα, καὶ ὑπὲρ ὧν, καὶ δι' ὧν προσεκόμισαν, καὶ μισθὸν οὐράνιον παράσχου πᾶσιν αὐτοῖς.

Μνήσθητι κύριε καὶ τῶν ἐν ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς.

Καὶ τῶν ἐν αἰχμαλωσίαις ὄντων ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ εἰρηνικὰς ἀποκαταστάσεις εἰς τὰ ἴδια χάρισαι.

Ο Διάκονος λέγει. Προσεύξασθε ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων.

Ο Λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Τότε κλίνει ἱερεὺς τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν λέγων καθ' ἑαυτὸν ἐν ἑαυτῷ.

Μνήσθητι κύριε καὶ τῆς ἐμῆς ἀθλίας

καὶ ταλαιπώρου ψυχῆς, ταπεινώσεώς μου, καὶ συγχώρησόν μοι πάντα τὰ ἐμὰ πλημμελήματα καὶ ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, περισσευσόν σου τὴν χάριν, καὶ μὴ διὰ τὰς ἐμὰς ἁμαρτίας, καὶ τὴν βεβήλωσιν τῆς καρδίας μου, ὑστερήσῃς τὸν λαόν σου τῆς χάριτος, τοῦ ἁγίου σου πνεύματος.

miſeræ meæ & infelicis animæ, & humiliationis meæ, & remitte mihi omnia delicta mea & ubi abundavit peccatum, abundantiorem præſta gratiam tuam: neque propter peccata mea & immunditiam cordis mei defraudes populum tuum gratia tui ſancti Spiritus.

Ὑψώσει τὴν κεφαλὴν καὶ ἐκφωνήσει.

Attollit caput & dicit alta voce.

Ο γὰρ λαός σου, καὶ ἡ ἐκκλησία σου ἱκετεύει σε, καὶ διά σου καὶ σὺν σοὶ τὸν πατέρα, λέγουσα.

Populus enim tuus & Eccleſia tua deprecatur te, & per te atque tecum Patrem dicens.

Ο Λαὸς λέγει. Ελέησον ἡμᾶς ὁ θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν. γ´.

Populus. Miſerere nobis Deus Salvator noſter. *ter.*

Ο Ἱερεὺς λέγει. Ελέησον ἡμᾶς ὁ θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν. γ´.

Sacerdos. Miſerere nobis Deus Salvator noſter. *ter.*

Ο Λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον. γ´.

Populus. Kyrie eleiſon. *ter.*

Ο Ἱερεὺς λέγει Μνήσθητι κύριε τοῦ ἀέρος καὶ τῶν καρπῶν τῆς γῆς.

Sacerdos. Memento Domine aëris & fructuum terræ.

Μνήσθητι κύριε τῆς συμμέτρου ἀναβάσεως τῶν ποταμείων ὑδάτων.

Memento Domine convenientis aſcenſionis aquarum fluvialium.

Μνήσθητι κύριε τῶν ὑετῶν καὶ τῶν σπορίμων τῆς γῆς.

Memento Domine imbrium, & ſatorum terræ.

Εὔφρανον πάλιν καὶ ἀνακαίνισον τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.

Lætifica etiam & renova faciem terræ.

Τοὺς αὔλακας αὐτῆς μέθυσον, πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς· παράσχου ἡμῖν αὐτὰ εἰς σπέρμα, καὶ εἰς θερισμὸν, καὶ νῦν εὐλογῶν εὐλόγησον. Τὴν ζωὴν ἡμῶν οἰκονόμησον. Εὐλόγησον τὸν στέφανον τοῦ

Sulcos ejus inebria, multiplica genimina ejus: præbe nobis illa ad ſemen & ad meſſem, & nunc benedicens benedicito. Vitam noſtram rege: benedic coronæ anni benignitatis tuæ, propter pauperes

populi tui, propter viduam & orphanum, propter hoſpitem & advenam, & propter nos omnes ſperantes in te, & invocantes nomen tuum ſanctum. Oculi enim omnium in te ſperant & tu das eſcam illorum in tempore opportuno. Fac nobiſcum ſecundum bonitatem tuam, qui das eſcam omni carni. Imple gaudio & lætitia corda noſtra, ut in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundemus in omne opus bonum, ad faciendam voluntatem tuam ſanctam.

Populus. Kyrie eleiſon.

Sacerdos dicit & populus reſpondet

Kyrie eleiſon.

Concede populo tuo concordiam,

Mundo præclarum ſtatum,

Aëri temperiem,

Ægrotantibus ſalutem,

Indigentibus refrigerium,

Illis qui in exiliis ſunt, quietem,

Orphanis auxilium,

Viduis protectionem.

Anguſtiatis ſubminiſtra quantum opus eſt, ut bene ſint.

Stantes confirma.

Eos qui ceciderunt erige.

ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου, διὰ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ σου, διὰ τὴν χήραν, καὶ τὸν ὀρφανὸν, διὰ τὸν ξένον, καὶ τὸν προσήλυτον, καὶ δι' ἡμᾶς πάντας τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σοι, καὶ ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σε ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ. Ποίησον μεθ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἀγαθότητά σου, ὁ δίδους τροφὴν πάσῃ σαρκί. Πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα ἐν πᾶσι, πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου τὸ ἅγιον.

Ὁ Λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει, καὶ ὁ λαὸς ἀποκρίνεται.

Κύριε ἐλέησον.

Χάρισαι τῷ λαῷ σου τὴν ὁμόνοιαν.

Τῷ κόσμῳ τὴν εὐστάθειαν.

Τῷ ἀέρι τὴν εὐκρασίαν.

Τοῖς νοσοῦσι τὴν σωτηρίαν.

Τοῖς δεομένοις τὴν ἀνάψυξιν.

Τοῖς ἐν ἐξορίαις τὴν ἄνεσιν.

Τοῖς ὀρφανοῖς τὴν βοήθειαν.

Ταῖς χήραις τὴν ἀντίληψιν.

Τοῖς θλιβομένοις ἐπάρκεσον εἰς ἀγαθόν.

Τοὺς ἑστῶτας ὀχύρωσον.

Τοὺς πεπτωκότας ἔγειρον.

Τοὺς ἑστηκότας ἀσφάλισαι.	Securos præſta eos qui ſtant.
Τῶν κεκοιμημένων μνήσθητι.	Mortuorum reminiſcere.
Τῶν ἐν ὁμολογίᾳ, τὰς πρεσβείας πρόσδεξαι.	Eorum qui in confeſſione ſunt, interceſſiones ſuſcipe.
Τοὺς ἡμαρτηκότας καὶ μετανοήσαντας, συναρίθμησον μετὰ τῶν πιστῶν σου.	Eos qui peccaverunt, & egerunt pœnitentiam, adnumera cum fidelibus tuis.
Τοὺς πιστοὺς συναρίθμησον μετὰ μαρτύρων σου.	Fideles adnumera cum martyribus tuis.
Μιμητὰς, τοὺς παρόντας ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ τῶν ἀγγέλων κατάστησον.	Eos qui in hoc loco præſentes ſunt imitatores Angelorum conſtitue.
Καὶ ἡμᾶς τῇ σῇ χάριτι πρὸς τὴν σὴν κεκλημένους διακονίαν ἀναξίους ὄντας ὑπόδεξαι.	Et nos gratia tua, ad tuum vocatos miniſterium indignos licet, ſuſcipe.
Ο Λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.	*Populus.* Kyrie eleiſon.
Ο Ιερεὺς λέγει. Μνήσθητι κύριε καὶ τῆς πόλεως ἡμῶν ταύτης, καὶ τῶν ἐν ὀρθοδόξῳ πίστει οἰκούντων ἐν αὐτῇ, καὶ πάσης πόλεως καὶ χώρας σὺν παντὶ τῷ κοσμῷ αὐτῶν. Καὶ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ λιμοῦ καὶ λοιμοῦ, σεισμοῦ καὶ καταποντισμοῦ πυρὸς, καὶ ἀπὸ αἰχμαλωσίας βαρβάρων, καὶ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων μαχαιρῶν, καὶ ἐπαναστάσεως ἐχθρῶν τε, καὶ αἱρετικῶν.	*Sacerdos.* Memento Domine & urbis noſtræ hujus & habitantium in ea in orthodoxa fide, omnis quoque urbis & regionis, cum omni populo ejus: & libera nos à fame & peſte, à terræ motu, à ſubmerſione, ab igne, à captivitate barbarorum, à gladiis alienis, ab inſultu hoſtium & hæreticorum.
Ο Λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.	*Populus.* Kyrie eleiſon.
Ο Ιερεὺς λέγει. Μνήσθητι κύριε τῶν προλαβόντων ὁσίων πατέρων ἡμῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων, καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων, ἁγίων	*Sacerdos.* Memento Domine eorum qui dudum obierunt ſanctorum Patrum noſtrorum; Orthodoxorum Epiſcoporum, & omnium qui à ſæculo tibi placuerunt ſanctorum

Patrum, Patriarcharum, Apoſtolorum, Prophetarum, Prædicatorum, Evangeliſtarum, Martyrum, Confeſſorum, omniſque ſpiritus juſti, in fide Chriſti conſummati.

πατέρων, πατριαρχῶν, ἀποστόλων, προφητῶν, κηρύκων, εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, καὶ παντὸς πνεύματος δικαίου, ἐν πίστει Χριστοῦ τετελειωμένου,

Alta voce,

Ἐκφωνήσει.

Præcipuè ſanctiſſimæ, glorioſiſſimæ, immaculatæ, & benedictionibus cumulatæ, dominæ noſtræ, Deiparæ & ſemper Virginis Mariæ.

Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας ὑπερενδόξου, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν, Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.

Sancti glorioſi, Prophetæ, præcurſoris, Baptiſtæ & martyris Joannis.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου, προδρόμου, βαπτιστοῦ, καὶ μάρτυρος Ἰωάννου.

S. Stephani primi Diaconi & primi Martyris,

Τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ πρωτοδιακόνου, καὶ πρωτομάρτυρος.

Et ſancti & beati Patris noſtri Marci, Apoſtoli & Evangeliſtæ.

Καὶ τοῦ ἁγίου καὶ μακαρίου πατρὸς ἡμῶν Μάρκου, τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ.

Et ſancti Patris noſtri Gregorii.

Καὶ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς Γρηγορίου.

Eorumque quorum hodiè memoriam facimus, & omnis chori Sanctorum tuorum, quorum precibus & interceſſionibus miſerere noſtri, & ſalva nos, propter nomen tuum ſanctum, quod invocatum eſt ſuper nos.

Καὶ ὧν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ τὴν ὑπόμνησιν ποιούμεθα, καὶ παντὸς χοροῦ τῶν ἁγίων σου, ὧν ταῖς εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις, καὶ ἡμᾶς ἐλέησον, καὶ σῶσον, διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον, τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς.

Diaconus recitat Diptycha,
Sacerdos dicit ſecretò.

Ὁ Διάκονος λέγει τὰ Δίπτυχα.
Ὁ Ἱερεὺς λέγει ἐν ἑαυτῷ.

Memento Domine eorum qui pridem obdormierunt, in orthodoxa fide, patrum & fratrum noſtrorum, & fac animas eorum quieſcere, cum

Μνήσθητι κύριε τῶν προκεκοιμημένων ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει πατέρων ἡμῶν καὶ ἀδελφῶν, καὶ ἀνάπαυσον τὰς ψυχὰς αὐτῶν μετὰ ὁσίων,

μετὰ

μετὰ ἁγίων. Ἐκθρέψον, σύναξον εἰς τόπον χλόης, ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως, ἐν παραδείσῳ τρυφῆς, καὶ μετὰ τούτων, ὧν εἴπομεν τὰ ὀνόματα αὐτῶν.

Τότε μνημονεύει ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ μετὰ δίπτυχα ὁ Ἱερεὺς λέγει.

Μνήσθητι κύριε ὧν ἐμνήσθημεν, καὶ ὧν οὐκ ἐμνήσθημεν, πιστῶν καὶ ὀρθοδόξων, μεθ' ὧν καὶ ἡμῖν σὺν αὐτοῖς ὡς ἀγαθὸς, καὶ φιλάνθρωπος Θεός.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ἄνες, ἄφες, συγχώρησον.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐλεήμων, ὁ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. Ὁ Θεὸς ἐπίσκεψον ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου· ποίησον μεθ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἐπιείκειαν σου, ὁ ποιῶν ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ὧν αἰτούμεθα, ἢ νοοῦμεν· ἵνα σου καὶ ἐν τούτῳ καθὼς καὶ ἐν παντὶ δοξασθῇ καὶ ὑψωθῇ καὶ ὑμνηθῇ, καὶ εὐλογηθῇ καὶ ἁγιασθῇ τὸ πανάγιον καὶ ἔντιμον, καὶ εὐλογημένον σου ὄνομα, ἅμα τῷ ἀχράντῳ σου πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι.

Ὁ Λαὸς λέγει. Ὡς ἦν, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται.

Ὁ Διάκονος λέγει. Κατέλθετε οἱ διάκονοι.

ſanctis & juſtis. Deduc eos & congrega in locum herbidum, ſuper aquam refectionis, in paradiſo voluptatis, & cum illis quorum nomina recitavimus.

Tunc commemorationem facit vivorum & mortuorum, & poſt diptycha Sacerdos dicit.

Memento Domine eorum quorum meminimus, & quorum non meminimus fidelium & orthodoxorum, cum quibus & nobis cum ipſis, tanquam bonus & benignus erga homines Deus.

Populus. Remitte, parce, condona.

Sacerdos. Tu enim es Deus noſter, miſericors, nolens mortem peccatoris, ſed potiùs ut convertatur & vivat. Deus viſita nos in ſalutari tuo, fac nobiſcum ſecundùm manſuetudinem tuam, qui facis longe plura quam petimus, aut cogitamus, ut in hoc ſicut & in omnibus, glorificetur & exaltetur, laudetur & benedicatur, & ſanctificetur ſanctum, honorandum & benedictum nomen tuum, cum immaculato tuo Patre & ſancto Spiritu.

Populus. Sicut erat, eſt, & erit.

Diaconus. Deſcendite Diaconi.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Procemium fractionis.

Sacerdos. Jeſu Chriſte, nomen ſalutare, qui divina, immaculata, & cœleſtia hæc myſteria deſignaſti: qui Sacerdotes quidem in ordine miniſtrorum conſtituiſti, per inviſibilem autem tuam potentiam ea transformaſti: qui mundis corde exhiberis & illis qui ſincerè accedunt, per te ipſum ea præbes.

Qui tunc benedixiſti, etiam nunc benedic.

Qui tunc ſanctificaſti, etiam nunc ſanctifica.

Qui tunc fregiſti, etiam nunc frange.

Qui tunc dediſti diſcipulis & Apoſtolis tuis, etiam nunc Domine, da nobis & omni populo tuo, benigne, omnipotens, Domine Deus noſter.

Diaconus. Orate.

Populus. Kyrie eleiſon.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Oratio fractionis.

QUi es, qui eras, qui veniſti & iterum venturus es, qui ad dexteram Patris ſedes: panis qui de cœlo

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ Λαὸς λέγει. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Προοίμιον τῆς κλάσεως.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Ἰησοῦ Χριστὲ, τὸ σωτήριον ὄνομα, ὁ τὰ θεῖα καὶ ἄχραντα καὶ ἐπουράνια ταῦτα μυστήρια διατυπώσας· ὁ τοὺς μὲν ἱερεῖς ἐν τάξει ὑπηρετῶν στήσας· διὰ δὲ τῆς ἀοράτου σου δυνάμεως αὐτὰ μεταστοιχειώσας. Ὁ τοῖς καθαροῖς τῇ καρδίᾳ ἐπιφαινόμενος, καὶ τοῖς γνησίως προσιοῦσι διὰ σεαυτοῦ * παρέχοντος.

Ὁ τότε εὐλογήσας, καὶ νῦν εὐλόγησον.

Ὁ τότε ἁγιάσας, καὶ νῦν ἁγίασον.

Ὁ τότε κλάσας καὶ νῦν διάθρεψον.

Ὁ τότε διαδοὺς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις· καὶ νῦν δέσποτα διάδος ἡμῖν, καὶ παντὶ τῷ λαῷ σου φιλάνθρωπε, παντοκράτορ, κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν.

Ὁ Διάκονος λέγει. Προσεύξασθε.

Ὁ λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ Λαὸς λέγει. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Εὐχὴ τῆς κλάσεως.

ΟὪν, ὁ ἦν, ὁ ἐλθὼν καὶ πάλιν ἐρχόμενος· ὁ ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς καθήμενος· ὁ ἄρτος, ὁ κα-

καταβὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ· ὁ μέγας ἀρχιερεὺς, ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν· τὸ φῶς ἀληθινὸν τὸ πρὸ πάντων αἰώνων. Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ τοῦ ἰδίου σου πατρός· ὁ εὐδοκήσας καὶ καταξίωσας κατελθεῖν ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ οὐρανοῦ, ἐκ κόλπων τοῦ ἀπροσίτου φωτός, καὶ ἀληθινοῦ καὶ ἀοράτου μόνου πατρός. Σαρκωθεὶς δὲ ἐκ πνεύματος ἁγίου, καὶ ἐκ τῆς πανενδόξου, ἀχράντου, ἁγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ τελέως ἐνανθρωπήσας· οὐ κατὰ μετάστασιν, τὴν ἀνθρωπότητα ἀναλλοιώσας· ἑνώσας ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν, ἀφράστως καὶ ἀπερινοήτως, ἀτρέπτως δὲ καὶ ἀσυγχύτως, ψυχὴν ἔχουσαν λογικήν τε καὶ νοερὰν, οὕτως προῆλθες ἐξ αὐτῆς θεανθρωπωθεὶς· ὁμοούσιος πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Οὐ δύο πρόσωπα ἔχων, οὐδὲ δύο μορφὰς ἤγουν, οὐδὲ ἐν δυσὶ φύσεσι γνωριζόμενος, ἀλλ' εἷς θεὸς, εἷς κύριος, μία οὐσία, μία βασιλεία, μία δεσπότεια, μία ἐνέργεια, μία ὑπόστασις, μία θέλησις, μία φύσις τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένη, καὶ προσκυνουμένη. Σταυρωθεὶς δὲ ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ὁμολογή-

deſcendiſti & das vitam mundo: Pontifex magnus, autor & princeps ſalutis noſtræ. Lux vera exiſtens ante omnia ſæcula: qui es ſplendor gloriæ & character ſubſtantiæ Patris proprii tui: qui per beneplacitum tuum dignatus es deſcendere de excelſis cœli, ex ſinu luminis inacceſſibilis, & veri, inviſibiliſque ſolius Patris. Quique incarnatus de Spiritu ſancto, & ex glorioſiſſima, immaculata, ſancta, domina noſtra, Deipara & ſemper Virgine Maria, perfectè homo factus es: non per tranſmutationem, humanitatem mutans, ſed uniens tibi eam ſecundùm hypoſtaſin, modo inexplicabili, & inintelligibili, ſed abſque mutatione & confuſione, animam habentem rationalem & intellectu præditam. Ita ex ea proceſſiſti, Deus homo factus, conſubſtantialis Patri ſecundùm divinitatem, & conſubſtantialis nobis ſecundùm humanitatem. Non duas perſonas, aut duas formas habens, neque in duabus naturis agnitus: ſed unus Deus, unus Dominus: una ſubſtantia, unum regnum, una dominatio, una operatio, una hypoſtaſis, una voluntas, una natura Dei Verbi incarnata & adorata. Crucifixus autem ſub Pontio Pilato, con-

feſſuſque præclaram confeſſionem: paſſus & ſepultus reſurrexiſti tertia die, & aſcendens in cœlum, conſediſti ad dexteram magnitudinis Patris, conculcaſti mortem, infernum ſpoliaſti, confringens portas æreas, & vectes ferreos rupiſti, captivum Adamum revocaſti ex corruptione, noſque liberaſti à diaboli ſervitute.

Idcirco rogamus & imploramus te benigne, bone, præſtare nobis dignare, ut puro corde audeamus abſque timore, invocare omnium Dominum, cœleſtem Deum, Patrem ſanctum & dicere, &c.

σας τὴν καλὴν ὁμολογίαν· παθὼν καὶ ταφεὶς καὶ ἀναστὰς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθὼν εἰς οὐρανοὺς, καὶ καθίσας ἐν τῇ δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ πατρὸς, πατήσας τὸν θάνατον, καὶ τὸν ᾅδην σκυλεύσας, συντρίψας πύλας χαλκὰς, καὶ μοχλοὺς σιδηροὺς συνθλάσας, καὶ τὸν αἰχμάλωτον Ἀδὰμ, ἀνακαλεσάμενος ἐκ φθορᾶς, καὶ ἡμᾶς ἐλευθερώσας ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου δουλείας.

Διὸ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε, φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, καταξίωσον ἡμᾶς ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ τολμᾶν ἀφόβως ἐπιβοᾶσθαι τὸν πάντων δεσπότην ἐπουράνιον θεὸν, πατέρα ἅγιον καὶ λέγειν.

Oratio alia fractionis.

TU enim es Verbum Patris, ante ſæcula Deus, magnus Pontifex, qui pro ſalute generis humani incarnatus, & homo factus es, advocaſti ad te ex omnibus gentibus, genus electum, regale ſacerdotium, gentem ſanctam, populum in adquiſitionem. Idcirco rogamus & imploramus te, benigne, bone Dominè, ne in reprehenſionem, & confuſionem, non in judicium & condemnationem peccatorum noſtrorum, fiat hoc ſacrificium, quod pro infirmitatibus noſtris obtuli-

Εὐχὴ ἄλλη τῆς κλάσεως.

ΣΥ γὰρ εἶ ὁ λόγος τοῦ πατρὸς, ὁ προαιώνιος θεὸς, ὁ μέγας ἀρχιερεὺς, ὁ ἐπὶ σωτηρίας τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων σαρκωθεὶς καὶ ἐνανθρωπήσας, καὶ προσκαλεσάμενος ἑαυτῷ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν γένος ἐκλεκτὸν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸν εἰς περιποίησιν· Διὸ δεόμεθα, καὶ παρακαλοῦμέν σε, φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, κύριε, μὴ εἰς ἔλεγχον καὶ ὄνειδος, μὴ εἰς κρίμα μηδὲ εἰς κατάκριμα τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν γενηθήτω ἡ θυσία αὐτὴ· ὑπὲρ γὰρ * τῶν ἀσθενειῶν ἡμῶν προσ-

νέξχαμεν' ἀλλ' ὥσπερ τὰ πανάγιά σου τίμια δῶρα ταῦτα πάσης ἁγιωσύνης ἐμπλῆσαι κατηξίωσας, διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου σου πνεύματος ἐπ' αὐτῶν, οὕτως καὶ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, δούλων σου, ἁγιάσαι καταξίωσον τὰς ψυχὰς, τὰ σώματα, τὰ πνεύματα, τὰς συνειδήσεις, ὅπως πεφωτισμένῃ ψυχῇ, ἀνεπαισχύντῳ προσώπῳ, καρδίᾳ καθαρᾷ, συνειδήσει ἀνυποκρίτῳ, ἡγιασμένοις χείλεσιν, ἀγάπῃ τελείᾳ, ἐλπίδι ἀσφαλεῖ, τολμῶμεν μετὰ παῤῥησίας, ἄνευ φόβου, λέγειν τὴν ἁγίαν προσευχὴν, ἣν μετέδωκας τοῖς ἰδίοις, τοῖς ἁγίοις σου μαθηταῖς καὶ ἱεροῖς ἀποστόλοις, ὅταν προσεύχησθε, οὕτως προσεύχεσθε ὑμεῖς. Πάτερ ἡμῶν.

Ο Λαὸς λέγει· Ἁγιασθήτω.

Εὐχὴ ἄλλη τῆς κλάσεως.

Εὐλογητὸς εἶ Χριστὲ ὁ Θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ λυτρωτὴς τῆς ἑαυτοῦ ἐκκλησίας· ὦ λόγε, ὃν * προσνοοῦσιν αὐτὸν, καὶ ἄνθρωπε ὃν προσθεωροῦσιν αὐτόν. Ο διὰ τῆς ἀκαταλήπτου αὐτοῦ σαρκώσεως, ἑτοίμασας ἡμῖν ἄρτον ἐπουράνιον, τοῦτο τὸ σῶμά σου, ὃ ἔθου ἐν μυστήριον * καὶ πανάγιον ἐν τοῖς ἅπασιν. Ἐκέρασας ἡμῖν ποτήριον ἐξ ἀμπέλου ἀληθείας, ἐκ θείας καὶ ἀχράντου σου πλευρᾶς. Ο καὶ μετὰ δεδωκέναι τὸ πνεῦμα ἐκχέων

mus, ſed quemadmodum ſanctiſſima tua hæc & precioſa munera omni ſanctitate replere dignatus es, per illapſum ſanctiſſimi tui Spiritus ſuper illa, ita & noſtrum peccatorum, ſervorum tuorum ſanctificare dignare animas, corpora, ſpiritus, & conſcientias, ut animâ illuminatâ, facie non confuſa, corde puro, conſcientia hypocriſis vacua, labiis ſanctificatis, caritate perfecta, fide ſecura; audeamus cum fiducia abſque timore, dicere ſanctam orationem quam tradidiſti. ſanctis tuis diſcipulis, & ſacris Apoſtolis, dicendo, quando orabitis in hunc modum orate. Pater noſter, &c.

Populus. Sanctificetur, &c.

Oratio alia fractionis.

Benedictus es Chriſte Deus omnipotens liberator Eccleſiæ tuæ: ô Verbum quod cogitatione aſſequuntur, & homo quem intuentur. Qui per incomprehenſibilem incarnationem tuam, præparaſti nobis panem cœleſtem, hoc corpus tuum quod conſtituiſti in Sacramento, ſanctiſſimum in omnibus. Miſcuiſti nobis calicem ex vite vera, divino ſcilicet atque immaculato latere tuo. Qui poſtquam tradidiſſes ſpiritum

ex eodem latere effudiſti ſanguinem & aquam, in quibus ſanctificatio eſſet univerſo mundo. Poſſide nos bone Domine, indignos ſervos tuos: fac nos populum acquiſitionis, regale Sacerdotium, gentem ſanctam. Sanctifica etiam nos Deus, ſicut ſanctificaſti propoſita hæc ſancta munera, & feciſti ea inviſibilia ex viſibilibus, myſteria quæ ſolus intelligis, Domine Deus & Salvator noſter Jeſu Chriſte. Tu igitur Domine per multam tuam miſericordiam præſtare nobis dignatus es, ut per Baptiſmum efficeremur filii & hæredes. Docuiſti nos formam orationis myſticam, qua oraremus immaculatum Patrem tuum. Tu ergo etiam nunc Dominator Domine dignos effice nos, ut cum conſcientia ſanctificata, & mente bona qualis filios decet, cum deſiderio, & fiducia bona audeamus invocare, qui in cœlis eſt ſanctum Deum Patrem tuum & dicere.

ἐξ αὐτῆς αἷμα καὶ ὕδωρ, οἷς ἁγιασμὸς τῷ κόσμῳ παντί. Κτῆσαι ἡμᾶς, ἀγαθὲ κύριε τοὺς ἀναξίους δούλους σου· ποίησον ἡμᾶς λαὸν περιούσιον, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον. Ἁγίασον καὶ ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ὥσπερ ἡγίασας τὰ προκείμενα καὶ ἅγια δῶρα ταῦτα, καὶ ἐποίησας αὐτὰ ἀόρατα ἐκ τῶν ὁρατῶν, μυστήρια ὧν * προνοοῦσιν, αὐτά σοι κύριε ὁ Θεός, ὁ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Σὺ οὖν κύριε διὰ τῆς πολλῆς σου εὐσπλαγχνίας κατηξίωσας ἡμᾶς διὰ τοῦ βαπτίσματος γενέσθαι εἰς υἱοὺς καὶ κληρονόμους. Ἐδίδαξας ἡμᾶς τὸν τύπον τῆς προσευχῆς ὅς ἐστιν ἐμμυστήριος, οὗ προσεύχεσθαι ἐν αὐτῇ τὸν ἄχραντόν σου πατέρα. Σὺ οὖν καὶ νῦν δέσποτα κύριε καταξίωσον ἡμᾶς ἐν ἁγιασμένῃ συνειδήσει, καὶ λογισμῷ ἀγαθῷ ἐν * πρέπει..... πόθῳ καὶ παῤῥησίᾳ ἀγαθῇ τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἅγιον Θεὸν, πατέρα σου καὶ λέγειν.

Populus. Pater noſter. *& poſtea quam recitata eſt oratio dominica Sacerdos dicit.*

Ὁ Λαὸς λέγει· Πατὲρ ἡμῶν. καὶ μετὰ τὸ Πατὲρ ἡμῶν.

Ita Domine: Domine qui dediſti nobis poteſtatem calcandi ſerpentes & ſcorpios, omnemque poteſtatem inimici, contere & ſubjice capita inimicorum noſtrorum ſub pedibus

Ναὶ κύριε, κύριε ὁ δεδωκὼς ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπιῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, σύντριψον καὶ καθυπόταξον τὰς κεφαλὰς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ὑπὸ

τοὺς πόδας ἐν τάχει, καὶ πᾶσαν τὴν κακότεχνον αὐτῶν ἐπίνοιαν, τὴν καθ' ἡμῶν διασκέδασον, ὅτι σὺ εἶ βασιλεὺς ἡμέτερον * πάντων Χριστὲ ὁ θεὸς καί σοι τὴν δόξαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν προσκύνησιν ἀναπέμπομεν, καθ' ἑκάστην ἡμέραν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν.

Ὁ Διάκονος λέγει. Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν.

Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας.

Ο Κλίνας οὐρανοὺς καὶ κατελθὼν ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς σωτηρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ὁ τὸν τῆς χάριτος πᾶσαν ἐξαπλώσας τὴν εὐθηνίαν· ὁ ποιῶν πάντα ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ, ὧν αἰτούμεθα, ἢ νοοῦμεν· φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, ἔκτεινόν σου τὴν χεῖρα τὴν ἀόρατον, τὴν εὐλογημένην, τὴν μεστὴν ἐλέους καὶ οἰκτιρμῶν, καὶ εὐλογῶν εὐλόγησον τοὺς δούλους σου, καὶ καθάρισον αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος· καὶ ποίησον ἡμᾶς μετόχους καὶ συσσώμους γενέσθαι τῇ σῇ χάριτι, ὅπως ἐν ἁγιότητι καὶ δικαιοσύνῃ σοι τὴν ἱκεσίαν προσάγοντες *, καί σοι πρέπει πᾶσα δόξα, μεγαλοσύνη, κράτος τε καὶ ἐξουσία, ἅμα τῷ ἀχράντῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν.

noſtris velociter, omnemque doloſam eorum adversùs nos cogitationem diſſipa, quoniam tu es Rex omnium noſtrûm, Chriſte Deus; tibique gloriam, & gratiarum actionem & adorationem quotidie offerimus, ſimulque Patri tuo qui ſine principio eſt, & ſancto Spiritu, nunc, &c.

Diaconus. Inclinate capita veſtra, &c.

Oratio inclinationis capitis.

QUi inclinans cœlos deſcendiſti in terram, ad ſalutem humani generis, qui gratiæ tuæ omnem abundantiam explicaſti: qui omnia facis abundantiùs quàm petimus & cogitamus: benigne, bone, extende manum tuam inviſibilem, benedictam, plenam miſericordiæ & miſerationum, & benedicens benedic ſervos tuos, eoſque munda ab omni inquinamento carnis & ſpiritus: & fac nos participes eſſe & concorporeos tuæ gratiæ, ut in ſanctitate & juſtitia tibi ſupplicationem offeramus: & te decet omnis gloria, magnitudo, poteſtas & imperium, cum immaculato tuo Patre & ſancto Spiritu, nunc, &c.

Oratio alia ſimiliter dicenda.

ATtende Domine Jeſu Chriſte Deus noſter ex ſancto habitaculo tuo, & ex throno gloriæ regni tui, & veni ad ſanctificandum nos, qui inclinamur coram te. Qui ſurſum ſedes cum Patre, & hic nobiſcum inviſibiliter ades: dignareque potenti manu tua, participes facere nos immaculati corporis tui & precioſi ſanguinis, & per nos omnem populum. Tu enim es qui frangis & frangeris, quamvis infractus, & tibi gloriam referimus cum Patre & ſancto Spiritu, nunc, &c.

Diaconus. Attendamus Deo cum timore.

Oratio libertatis, ſeu abſolutionis.

Pax omnibus.

AGnus Dei, qui tollis peccatum mundi, qui ſanguinem tuum maculæ omnis expertem profudiſti ad vitam mundi, & in redemptionem permutationemque omnium tradidiſti te ipſum, liberans à morte in qua detinebamur, venundati ſub peccato. Qui facis voluntatem timentium te, & orationem eorum exaudis ſalvaſque ipſos: qui juſtum Job exaudiviſti cùm manè ſurgens, offerret ſacrificia pro liberis propriis dicens, ne fortè cogitaverint filii mei mala in

Εὐχὴ ἄλλη ὁμοίως.

ΠΡόσχες κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐξ ἁγίου τοῦ κατοικητηρίου σου, καὶ ἀπὸ θρόνου τῆς βασιλείας σου, καὶ ἐλθὲ εἰς τὸ ἁγιάσαι ἡμᾶς τοὺς ἐπικλίναντάς σοι. Ὁ ἄνω τῷ πατρὶ συγκαθήμενος, καὶ ὧδε ἡμῖν ἀοράτως συνών· καὶ καταξίωσον τῇ κραταιᾷ σου χειρὶ, μεταδοῦναι ἡμῖν τοῦ ἀχράντου σώματός σου, καὶ δι' ἡμῶν παντὶ τῷ λαῷ. Σὺ γὰρ εἶ ὁ κλῶν καὶ κλώμενος, καὶ ἄκλαστος· καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν.

Ὁ Διάκονος λέγει. Πρόσχωμεν Θεῷ μετὰ φόβου.

Εὐχὴ τῆς ἐλευθερίας.

Εἰρήνη πᾶσιν.

ὉΑμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· τὸ πανάσπιλον αὐτοῦ αἷμα διαχύσας ἐπὶ τὴν τοῦ κόσμου ζωὴν, καὶ εἰς λύτρον καὶ ἀντάλλαγμα πάντων, ἑαυτὸν παρέδωκας, ἐκ θανάτου λυτρωσάμενος ἐν ᾧ κατειχόμεθα, πεπραμένοι ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιῶν τὸ θέλημα, καὶ τῆς δεήσεως αὐτῶν εἰσακούων, καὶ σώζων αὐτούς. Ὁ τοῦ δικαίου Ἰὼβ εἰσακούσας ἀνιστάμενος τὸ πρωῒ καὶ ὑπὲρ * παιδίων φίλτρων θυσίας προσαγαγὼν εἰπών, μή πως ἐνενόησαν υἱοί μου πονηρὰ ἐν

τῇ

τῇ καρδίᾳ αὐτῶν ἔναντι θεοῦ. Καὶ ἐμοῦ τοῦ ἐλεεινοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ, καὶ ἀχρείου σου δούλου, ἱκετεύω ὑπὲρ τῶν σῶν οἰκετῶν, πατέρων μου καὶ ἀδελφῶν, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ἀθλιότητος. Εὐμενεῖ προσώπῳ καὶ γαληνῷ ὄμματι, ἔπιδε ἐφ' ἡμᾶς ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ· καὶ παρεὶς οὖν ἡμῖν πᾶσαν ἀθετείαν, καὶ πᾶσαν παράβασιν, καὶ παρακοὴν νόμου καὶ τῶν σῶν ἐντολῶν· ἔτι δὲ καὶ πᾶσαν συνείδησιν, καὶ πᾶσαν ἐνθύμησιν, καὶ πάσαις * πράξεσι, καὶ πάσαις κινήσεσι γεγωνυίαις ἐν ἑαυταῖς, ἡμερικῶς τε καὶ νυκτερικῶς ἐπιδῆσαι καὶ κατακρατῆσαι κατὰ τῆς ψυχῆς. Καὶ ἀθῷωσον αὐτοὺς ἀπὸ πάσης συνειδήσεως πονηρῶν, καὶ πάσης ἀκάρπου πράξεως, καὶ παντὸς λογισμοῦ πεπυρωμένου . . . .* ὄντων βεβηλῶν παρὰ τὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα. Χάρισαι αὐτοῖς τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἐπίγνωσιν, καὶ τελείως ἀπέχεσθαι ἀπ' αὐτῶν. Δώρησαι αὐτοῖς μετανοίας ἁγνότητος, * καὶ τὴν εἰς σε ἐπιστροφήν· σὺ γὰρ δέσποτα κύριε ἐπτώχευσας ἑκουσίως ἐν τῷ σε σαρκωθῆναι, διὰ τὴν τοῦ γένους ἡμῶν σωτηρίαν· καὶ διέρρηξας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τῶν θείων σου παλαμῶν ἐφάπλωσιν. Φεῖσαι πάντων δέσποτα φιλόψυχε, ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά, καὶ παρὰ σοῦ ἡμι-

corde ſuo coram Deo: exaudi me quoque miſerabilem peccatorem, & inutilem ſervum tuum dum deprecor pro famulis tuis, patribus meis & fratribus, & pro me quoque miſero. Benigno vultu & oculo ſereno reſpice ſuper nos hac hora, & dimitte nobis omnem iniquitatem omnemque tranſgreſſionem, & inobedientiam contra legem & præcepta tua: omnem quoque reatum conſcientiæ, omnem cogitationem, omnes actiones & motus qui in nobis excitantur die ac nocte, ut animam alligent & captivam teneant. Fac eos immunes ab omni conſcientia rerum malarum, & omni actione infructuoſa, omnique cogitatione ſordida eorum quæ profana ſint & animæ puritati contraria. Concede ipſis peccatorum agnitionem, utque perfectè ab illis abſtineant. Da illis pœnitentiæ caſtitatem, & ad te converſionem: tu enim dominator Domine pauper factus es voluntariè, dum carnem aſſumſiſti, ad generis noſtri ſalutem, & conſcidiſti chirographum quod erat adverſum nos, per divinarum manuum tuarum in cruce expanſionem. Parce omnibus Domine amator animarum, quia omnia tibi ſerviunt, & à te ſunt præmia liberatio-

nis noſtræ, non quidquam vero opus manuum noſtrarum. Idcirco regnum tuum glorificamus, laudamus te Chriſte Deus noſter.	τερα ἀφετήεια, καὶ οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων τῶν χειρῶν ἡμῶν· διʼ ὃ τὴν σὴν βασίλειαν δοξάζομεν καὶ ἀνυμνοῦμεν σε Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἅπινα
* * * * *	ν . . . λυ . . . ων . . . θρεον.
Omnibus diebus *uſque ad* hæreticorum & Ethnicorum.	Πασαῖς ἡμεραῖς ἕως, αἱρετικῶν καὶ ἐθνικῶν.
Imple nos timore tuo, & dirige nos ad bonam voluntatem tuam: tu enim es Deus noſter, & te decet gloria, honor & adoratio.	Εμπλησον ἡμᾶς τοῦ σοῦ φόβου, καὶ κατεύθυνον εἰς τὸ ἀγαθόν σου θέλημα· σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ πρέπει σοι δόξα, τίμη καὶ προσκύνησις.
Sacerdos. Corpus & Sanguis.	Ο Ἱερεὺς λέγει: Σῶμα καὶ αἷμα.
Diaconus. Cum timore Deo attendamus.	Ο Διακῶν λέγει. Μετὰ φόβου Θεοῦ προσχῶμεν.
Sacerdos elevat Δεσποτικὸν *: ſeu partem Hoſtiæ majorem & alta voce dicit.* Sancta Sanctis.	Ο Ἱερεὺς ὑψοῖ τὸ δεσποτικὸν καὶ ἐκφωνήσει. Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις.
Populus. Kyrie eleiſon.	Ο Λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.
Unus Patêr ſanctus; unus Filius ſanctus, unus Spiritus ſanctus. Amen.	Εἷς πατὴρ ἅγιος, εἷς υἱὸς ἅγιος, ἓν πνεῦμα ἅγιον. Αμήν.
Sacerdos. Dominus cum omnibus vobis.	Ο Ἱερεὺς λέγει. Ο κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν.
Populus. Et cum ſpiritu tuo.	Ο Λαὸς λέγει. Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.
Sacerdos. Benedictus Dominus in ſæcula. Amen.	Ο Ἱερεὺς λέγει· Ευλογητὸς κύριος εἰς τοὺς αἰῶνας. Αμήν.
Populus. Amen.	Ο Λαὸς λέγει· Αμήν.
Sacerdos. Pax omnibus.	Ο Ἱερεὺς λέγει· Ειρήνη πᾶσιν.
Populus. Et cum ſpiritu tuo.	Ο Λαὸς λέγει. Καὶ τῷ πνεύματί σου.
Sacerdos. Corpus ſanctum & ſanguis precioſus, verus, Jeſu Chriſti Filii Dei. Amen.	Ο Ἱερεὺς λέγει. Σῶμα ἅγιον καὶ αἷμα τίμιον, ἀληθινὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Αμήν.
Populus. Amen.	Ο Λαὸς λέγει. Αμήν.

Ο Ιερεὺς λέγει. Σῶμα ἅγιον καὶ αἷμα τίμιον, ἀληθινὸν, Ιησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Αμίω.

Ο Λαὸς λέγει. Αμίω.

Ο Ιερεὺς λέγει. Σῶμα καὶ αἷμα Εμμανουὴλ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς, Αμίω.

Ο Λαὸς λέγει. Αμίω.

Πιστεύω, πιστεύω, πιστεύω καὶ ὁμολογῶ ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς, ὅτι αὕτη ἐστιν ἡ σὰρξ ἡ ζωοποιὸς, ἣν ἔλαβες Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῆς ἁγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας· καὶ ἐποίησας αὐτὴν μίαν σὺν τῇ θεότητί σου, μὴ ἐν μίξει, μηδὲ ἐν φυρμῷ, μηδὲ ἐν ἀλλοιώσει· καὶ ἐμαρτύρησας ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν, καὶ παρέδωκεν * αὐτὴν ὑπὲρ ἡμῶν πάντων .... ἱερὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ τοῦ ἁγίου, ἐν τῷ θελήματί σου.

Αληθῶς πιστεύω, ὅτι θεότης σου οὐδ' οὐ μηδέποτε χωρισθεῖσα ἐξ ἀνθρωπότητός σου, ἐν ἀτόμῳ, οὐδὲ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. Μετέδωκας αὐτὴν εἰς λύτρωσιν, καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον, τοῖς ἐξ αὐτῆς μεταλαμβάνουσι.

Πιστεύω ὅτι αὕτη ἐστιν ἀληθῶς. Αμίω.

Ο Λαὸς λέγει. Αμίω.

Sacerdos. Sanctum corpus, & ſanguis precioſus, verus, Jeſu Chriſti Filii Dei. Amen.

Populus. Amen.

Sacerdos. Corpus & Sanguis Emmanuel Dei noſtri, hoc eſt verè. Amen.

Populus. Amen.

Credo, credo, credo, & confiteor uſque ad ultimum ſpiritum quod hæc ipſa eſt caro vivifica, quam accepiſti Chriſte Deus noſter ex ſancta domina noſtra Deipara, & ſemper Virgine Maria: quamque feciſti unam cum divinitate tua, non per miſtionem, confuſionem, aut alterationem: & teſtatus es ſub Pontio Pilato præclaram confeſſionem; & quam tradidiſti pro nobis omnibus, ſuper lignum crucis ſanctæ, voluntate tua.

Verè credo, quod divinitas tua nunquam ſeparata fuit ab humanitate tua, in inſtanti, aut in nictu oculi. Tradidiſti eam in redemptionem, & in remiſſionem peccatorum, & in vitam æternam, illis qui ex ea communicant.

Credo quod hæc re vera ſit. Amen.

Populus. Amen.

Diaconus. In pace & caritate.

Ὁ Διάκονος λέγει. Ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ.

Sacerdos alta voce. Incomprehenſibilis Deus, Verbum incircumſcriptum, æternum, ſuſcipe à nobis peccatoribus ex indignis labiis hymnum, cum ſupernis poteſtatibus: te enim decet omnis gloria, honor & adoratio cum experte principii Patre tuo, & vivificante tuo Spiritu, in omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

Ὁ Ἱερεὺς ἐκφωνήσει. Ἀκατάληπτε Θεὲ, λόγε, ἀχώρητε, ἀΐδιε, δέχου παρ' ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, ἐξ ἀναξίων χειλέων, ὕμνον, μετὰ τῶν ἄνω δυνάμεων· σοὶ γὰρ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ σου πνεύματι εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Populus dicit Pſalmum CL.

Ὁ Λαὸς λέγει ψαλμὸν. ρν'.

[1] *Diaconus.* Congregamini & intrate Diaconi cum reverentia.

Ὁ Διάκονος λέγει. Συνάχθητε καὶ εἰσέλθετε οἱ διάκονοι μετ' εὐλαβείας.

Oratio gratiarum actionis, poſt communionem ſanctorum myſteriorum.

Εὐχὴ εὐχαριστίας μετὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἁγίων μυστηρίων.

Diaconus. Ad Orationem ſtate.

Ὁ Διάκονος λέγει. Ἐπὶ προσευχῆς στάθητε.

Sacerdos Pax omnibus.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Εἰρήνη πᾶσιν.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Ὁ Λαὸς λέγει. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Diaconus. Orate pro digna communione.

Ὁ Διάκονος λέγει. Προσεύξασθε ὑπὲρ τῆς ἀξίας μεταλήψεως.

Populus. Kyrie eleiſon.

Ὁ Λαὸς λέγει. Κύριε ἐλέησον.

Sacerdos dicit hanc orationem.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην.

Gratias agimus tibi, Verbum Dei verum, qui es ex ſubſtantia Patris principium non habentis, quoniam tantopere dilexiſti nos, & dediſti te ipſum pro nobis immolatus. Concede nobis per im-

Εὐχαριστοῦμέν σοι, λόγε θεοῦ ἀληθινὲ, ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ἀνάρχου πατρὸς, ὅτι οὕτως ἠγάπησας ἡμᾶς καὶ ἔδωκας σεαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, *ἐσφαγμένος. Κεχάρισαι ἡμῖν,

ἄχραντύ συ σώματος, καὶ τὸ τιμίυ σου αἵματος, τὸ ἀπολύτρωσιν, ὡς κατηξίωσας ἡμᾶς νῦν φιλάνθρωπε ἵνα λάβωμεν ἐξ αὐτῶν ἐυχαριστία.* Διὸ ἐξομολογύμενοί σοι νῦν φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, καί σοι τὴν δόξαν, καὶ τὴν τιμὴν, καὶ τὴν προσκύνησιν διηνεκῶς ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ σου πνεύματι, νῦν.

Ο Διάκονος λέγει. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ κυρίῳ κλίνατε.

Ευχὴ τῆς κεφαλοκλισίας.

Ο Ων, ὁ ὢν, ὁ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον τὸ φωτίσαι αὐτὸν ὁ σαρκωθεὶς, ἐνανθρωπήσας, καὶ σαυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, καὶ παθὼν ἑκυσίως σαρκὶ, καὶ μείνας ἀπαθὴς, ὡς θεὸς καὶ ταφεὶς, καὶ ἀνασὰς τῇ τρίτῃ ἡμέρα, καὶ ἀνελθὼν εἰς ὐρανὺς, καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης τῆς δόξης τῦ πατρὸς, τό τε θεῖον, καὶ ἅγιον, καὶ ὁμοέσιον, καὶ ὁμοδύναμον, καὶ ὁμόδοξον, καὶ συναΐδιον πνεῦμα καταπέμψας ἐπὶ τοὺς ἁγίους σου μαθητὰς, καὶ ἀποςόλυς, καὶ διὰ τύτυ φωτίσας μετ' αὐτὺς, δι' αὐτῶν δὲ πᾶσαν τὴν οἰκυμένην χριςὲ, ὁ ἀληθινὸς θεὸς ἡμῶν.

. . . . καὶ Γαβριὴλ καὶ Ραφαὴλ.

Καὶ τῶν ἀγγέλων τετραμόρφων

maculatum corpus tuum, & precioſum tuum ſanguinem redemtionem, ſicut benignè præſtitiſti nobis nunc ut ex ipſis Euchariſtiam acciperemus. Idcircò confitemur tibi nunc benigne & bone, & tibi gloriam, honorem & adorationem continuè offerimus, cum experte principii Patre tuo, & ſancto tuo Spiritu, nunc, &c.

Diaconus. Capita veſtra Domino inclinate.

Oratio inclinationis capitis.

Qui es, qui eras, & veniſti in mundum ad eum illuminandum, qui carnem aſſumens, homo factus es, & crucifixus es pro nobis, paſſuſque voluntariè in carne, manſiſti impaſſibilis ut Deus: ſepultuſque, tertia die reſurrexiſti, aſcendenſque in cœlum, ſediſti ad dexteram magnitudinis gloriæ Patris: divinum, ſanctum, conſubſtantialem æqualis poteſtatis & gloriæ, & coæternum Spiritum miſiſti ſuper ſanctos tuos diſcipulos & Apoſtolos, atque per eum illos illuminaſti & per eos orbem univerſum; Chriſte verè Deus noſter.

. . . . Gabriel & Raphael.

Et Angelorum quadrifor-

mium, animalium incorporeorum; & Angelorum, viginti quatuor Seniorum, ſanctique glorioſi Prophetæ præcurſoris, Baptiſtæ & Martyris Joannis.

ζώων ἀσωμάτων· καὶ τῶν ἀγγέλων, εἴκοσι τεσσάρων πρεσβυτέρων. Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου, προφήτου, προδρόμου, βαπτίστου, καὶ μάρτυρος Ἰωάννου.

Sancti Stephani primi Diaconi & primi Martyris.

Τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ πρωτοδιακόνου καὶ πρωτομάρτυρος.

Divinorum glorioſorum ſanctorum Apoſtolorum; Prophetarum qui certamina ſuſtinuerunt, & Martyrum præclaris victoriis inſignium.

Τῶν θείων, ἱερῶν, ἐνδόξων ἀποστόλων, ἀθλοφόρων προφητῶν, καὶ καλλινίκων μαρτύρων.

Et ſancti & beati patris noſtri Marci Apoſtoli & Evangeliſtæ, chororumque omnium Sanctorum tuorum.

Καὶ τοῦ ἁγίου καὶ μακαρίου πατρὸς ἡμῶν Μάρκου τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ, καὶ πάντων τῶν χορῶν τῶν ἁγίων σου.

Et ſalva, miſerere, benedicque omnemcumque Chriſtianum: tibique gloriam & honorem & adorationem offerimus, cum Patre tuo qui eſt abſque principio, & ſancto Spiritu, nunc & ſemper.

Καὶ σῶσον, καὶ ἐλέησον, καὶ εὐλόγησον πάντα χριστιανόν. Καὶ σοὶ τὴν δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ προσκύνησιν σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεί.

In pace Dei completa eſt divina Liturgia, ordinata à ſancto Patre noſtro Theologo Gregorio.

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ἡ θεία λειτουργία, ἡ ὁρισθεῖσα τῷ ἐν ἁγίοις πατρὶ ἡμῶν θεολόγῳ Γρηγορίῳ.

IN LITURGIAM MARCI GRÆCAM PRÆFATIO.

IN optimo codice Bibliothecæ Regiæ, ex quo ſuperiores Liturgias duas deſcripſimus, communem ſcilicet quæ Baſilii nomine inſignitur, & ſecundam Gregorii theologi, deerat tertia quæ tamen inter Coptitas, ſeu Jacobitas Ægyptios conſervatur, & quam ex patria traditione Cyrillo Alexandrino attribuunt. At illam eſſe quæ anno 1583. *Lutetiæ edita eſt à viro clariſſimo Joanne à S. Andrea, inſignis Eccleſiæ Pariſienſis Canonico, aut illi admodum ſimilem, multis & ſatis ſolidis argumentis poteſt demonſtrari. Nam autor Ægyptius Abulbircat, & alii qui de Cyrilli Liturgia Coptica mentionem fecerunt, eam aliquando D. Marci nomine appellatam fuiſſe ſcribunt; qua ratione conſtat ternarius Liturgiarum Alexandrinæ Eccleſiæ numerus, qui multorum Jacobitarum teſtimoniis confirmatur, atque inter alios Chriſtoduli illorum Patriarchæ, qui undecimo vivebat ſæculo. Cum verò non planè certa ex titulis ſolis ratio colligatur, apud eos præſertim qui Criticæ omnis expertes ſunt, & Alexandrinis omnibus Liturgiis ob ſedis fundatorem, Marci nomen convenire, quodam modo poſſit, majoris prorſus momenti eſt, quod ex tribus quæ Coptitis in uſu ſunt, nulla magis Græcæ D. Marci, quam Cyrillina reſpondeat. Itaque cùm Græcum illius textum Manuſcriptus codex Regius non repræſentaret, nec unde haberi poſſet ſatis ſciretur, Marci Græcam qualis Lutetiæ olim edita eſt ſubjicere operæ pretium viſum eſt, velut eam ipſam quæ à Coptitis Cyrillo tribuitur.*

Codicem ex quo ἀπόγραφον *ſuum à Cardinale Sirleto habuit olim, Joannes à S. Andrea, Romæ anno* 1701. *tractavimus in Bibliotheca Baſilianorum Monachorum Græcorum, iſque optimus, integerrimus, & annorum circiter ſexcentorum nobis viſus eſt. Fuit autem ex Monaſterio Cryptæ-Ferratæ Romam delatus, cùm priùs pertinuiſſet ad Eccleſiam D. Mariæ* Ὁδηγητρίας *in Calabria: atque inde certum videtur, officium illud Alexandrinis Orthodoxis fuiſſe proprium, cùm duæ alteræ Liturgiæ Baſilii & Gregorii ad Jacobitas certiſſimè pertineant: ut ex ſola Confeſſione quæ ante communionem præmittitur, animadvertere quiſque poteſt: nam Mo-*

nophyſitarum, de una Chriſti natura fidem expreſſis verbis continet. In iſta ne verbulum quidem occurrit ab Orthodoxa doctrina alienum. Talis procul dubio eſſe debebat Liturgiæ quæ apud Græcos in Calabriæ Monaſteriis conſtitutos atque adeo Orthodoxos uſurpabatur forma, in rebus ad fidem ſpectantibus, etſi circa ritus & orationes, eſſet inter eam, & uſitatas in Eccleſia Conſtantinopolitana Liturgias, diſcrimen non mediocre, ſed innoxium. Illud nihilominus tanti viſum eſt Conſtantinopolitanis, à decimo circiter ſæculo Patriarchis, ut Alexandrinam Liturgiam prorſus aboleverint, peſſimo & à veteris Eccleſiæ moribus alieniſſimo exemplo. Itaque iſta quam Codex Crypta-Ferratæ repræſentat Liturgia, ipſa eſt quæ apud Orthodoxos in uſu fuit, ſub titulo D. Marci, quia ſcilicet proprium Alexandrinæ Eccleſiæ, cujus primus Epiſcopus fuit, ritum continebat: neque aliam videntur tunc habuiſſe: cùm Jacobitæ tres haberent, cujus differentiæ cauſa afferri nulla poteſt: obſcuriſſimæ enim ſunt illius diſciplinæ origines.

Unum & idem officium Liturgicum fuiſſe inter Chriſtianos Patriarchatus Alexandrini, ante ſciſſam per Dioſcori ſectatores Eccleſiam, indubitatum eſt: neque uſque ad captam per Muhamedanos Ægyptum, mutationis ullius occurrit vel leviſſimum indicium. Iſtud duntaxat diſcrimen inter Jacobitas & Orthodoxos circa diſciplinam animadvertitur, quòd primi, Copticâ ſolum ſeu nativâ Ægyptiacâ linguâ Liturgiam celebrant à multis ſæculis: iſti ſolâ Græcâ. Hæc porro certa, ſi quæ unquam, conjectura videbatur, cùm nullius Græci codicis Jacobitarum Liturgici memoria exſtaret, adeo ut ea ſola ratione quod Alexandrina Liturgia, Græcè ſcripta eſſet, demonſtrari videretur eam ad Orthodoxos pertinere. Hanc tamen veriſimilem & variis argumentis firmatam conjecturam unicus Bibliothecæ Regiæ codex evertit. Ex eo enim intelleximus Jacobitas, etſi non vulgò, alicubi tamen Liturgiam Græcè celebraſſe, ſecundùm eam orationum & rituum formam quæ in Codice Regio continetur. Neque eſt quòd illam recentiorem eſſe ſuſpicemur; cùm præter antiquitatem quæ eſt undecimi aut duodecimi ſæculi, & fortaſſe ſuperior, certum ſit ea ætate, & antecedentibus aliquot ſæculis, Coptitas, tantam linguæ Græcæ facultatem non habuiſſe, ut iſtas Liturgias compoſuiſſe potuerint: cùm etiam vulgatiſſimas formulas, quæ paſſim occurrunt in officiis, eos vix intellexiſſe perſpicuum ſit. Ita ultimam iſtam non minùs quàm priores duas, Alexandrinæ Eccleſiæ propriam fuiſſe non eſt dubitandum:

dubitandum : iſtam imò antiquiorem & puriorem exiſtimare oportet, non modò quòd nævis illis quos Monophyſitarum hæreſis induxit, infuſcata non eſt, verùm etiam quòd illa ipſa videatur eſſe de qua Theodorus Balſamon abſurdè prorſus & iniquè judicavit. Jur. Orient. l. 5. p. 362. *Illud ſaltem ejus teſtimonio intelligimus, uſum illius aliquem in partibus Ægypti, eo quo ſcribebat tempore viguiſſe, quod aliundè non ſatis conſtat, niſi quod neminem ſtyli exercendi gratiâ tales Liturgias ſcripſiſſe, non veriſimile modò, ſed certiſſimum videatur.*

Habet illa non modò partem officii Euchariſtici, quæ Anaphora propriè dicitur, & quæ Canoni Romano aliquo modo reſpondet, quia ſcilicet ſacram Actionem continet, à Præfatione uſque ad communionem, & orationes gratiarum actionis : ſed etiam alteram quæ preces & ritus ab initio Liturgiæ uſque ad Præfationem repræſentat. Ita enim diſpoſitæ ſunt Orientales omnes Liturgiæ, ut cùm Canon Romanus, præter unam aut alteram orationem idem ſemper eſſe ſoleat : quæ Præfationem antecedunt, ſecundùm dierum feſtorumque diverſitatem variè ſe habeant : in Oriente prima officii pars, ſi lectiones ex Veteri Teſtamento, Evangeliis, Actis Apoſtolorum, & Epiſtolis excipimus, perpetuò ſit eadem ; altera in ſingulis Liturgiis ſit diverſa, ut alibi fuſiùs expoſuimus.

In Codice Regio Græco-Arabico quamvis initio quædam folia deſiderentur, apparet tamen integra prioris officii illius forma, quâ ut in Copticis Codicibus, Baſilio tribuitur, & quam inde petere debebant Sacerdotes, cum duabus aliis Gregorii & Cyrilli, ſive Marci, ad celebrandum ſacrificium utebantur. In ſecunda, ut in tertia Copticis, nihil ſimile, ſed ſingulares tantùm quædam orationes ad oſculum pacis, & ad Evangelii lectionem : at in Græca Marci, tota prior pars, quæ uſque ad Præfationem extenditur, perſcripta eſt. Diverſitatis hujus ſtatim occurrit ratio valdè quidem ſpecioſa & probabilis, quòd hæc Liturgia Marci, quam ſolam, ut ſignificare Balſamon videtur, Græci agnoſcebant, ſola quoque apud Alexandrinos Græci ritus, uſurpabatur : unde ut orationes προπαρασκευαστικαὶ, *ſive præparatoriæ adjungerentur, neceſſe erat. Sed obſtat huic conjecturæ quòd non modò circa finem, ſed multis & præcipuis iſtius Marci Liturgiæ locis, initia tantùm diverſarum orationum occurrunt, certiſſimo indicio, quod aliundè petendæ forent, atque adeo ex priori aliqua, & quæ aliarum formam complecteretur, Liturgia.*

Donec igitur Codices integriores reperiantur, nihil propiùs eſt quàm ut iſtam D. Marci eamdem eſſe judicemus, cùm ea quæ Cyrillo à Coptitis tribuitur, ut ſuadere poteſt certiorum teſtimoniorum defectu, non magni alioqui æſtimanda in remotiſſimis originibus Eccleſiaſticis Abulbircati autoritas. Neque ſanè abſque exemplo eſt, plures fuiſſe in eadem Eccleſia Liturgias: cùm nulla ſit Eccleſia cujuſcumquè linguæ, quæ unicam habeat: Græca enim Orthodoxa, Baſilii & Chryſoſtomi Liturgiis utitur, ut antiquitus Hieroſolymitana, eâ quæ Jacobi nomen præfert: Syri Orthodoxi præter primariam, Jacobi quoque dictam, non paucas alias uſurpant: Jacobitæ longè plures: Neſtoriani tres: Æthiopes duodecim.

Verſionem Joannis à S. Andrea retinuimus quantum fieri potuit, eam tamen pluribus locis emendavimus, ubi planè neceſſe fuit: tum in textu Græco nonnulla correximus. Ut etiam quorum cura & labore hæc Liturgia primùm in lucem prodierit, renovetur memoria, Cardinalis Sirleti ad Joannem à S. Andrea, & iſtius ad illum Epiſtolas, ad finem adjiciendas curavimus.

Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ εὐαγγελίστου Μάρκου, μαθητοῦ τοῦ ἁγίου Πέτρου.

Ὁ Ἱερεύς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ Λαός. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ Διάκονος. Προσεύξασθε.

Ὁ Λαός. Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ δὲ Ἱερεὺς εὔχεται.

Εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ ὑπερευχαριστοῦμεν κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πάντα, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν, ὅτι ἐσκέπασας, ἐβοήθησας, ἀντελάβου, καὶ παρήγαγες ἡμᾶς τὸν παρελθόντα χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν, καὶ ἤγαγες ἡμᾶς ἕως τῆς ὥρας ταύτης, ἀξιώσας πάλιν παραστῆναι ἐνώπιον σου ἐν τόπῳ ἁγίῳ σου ἄφεσιν αἰτοῦντες τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἱλασμὸν παντὶ τῷ λαῷ σου. Καὶ δεόμεθα, καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, δὸς ἡμῖν τὴν ἁγίαν ἡμέραν ταύτην, καὶ ἅπαντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐπιτελέσαι ἀναμαρτήτως, μετὰ πάσης χαρᾶς, ὑγείας, σωτηρίας, καὶ παντὸς ἁγιασμοῦ, καὶ τοῦ σοῦ φόβου. Πάντα

DIVINA LITURGIA, SEU MISSA, SANCTI APOSTOLI & Evangeliſtæ Marci, Diſcipuli ſancti Petri.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et ſpiritui tuo.

Diaconus. Orate.

Populus. Kyrie eleiſon. Kyrie eleiſon. Kyrie eleiſon.

Sacerdos ſic orat.

Gratias agimus tibi, & plus quàm gratias agimus, Domine Deus noſter, Pater, & Dei Domini, & Servatoris noſtri Jeſu Chriſti propter omnia, & per omnia, & in omnibus: quia protexiſti, adjuviſti, foviſti, & deduxiſti nos anteactæ noſtræ vitæ tempore, & adduxiſti nos ad hanc uſque horam, dignatus denuò ſiſtere coram te in loco ſancto tuo: remiſſionem petens peccatorum noſtrorum, & propitiationem omni populo tuo. Certè precamur & obſecramus te, humani generis amator, bone, da nobis ut ſanctum hunc diem, totumque vitæ noſtræ tempus ſine peccato tranſigamus, cum omni gaudio, ſanitate, ſalute, & omni ſanctificatione, & timore tuo. Omnem au-

tem invidiam, omnem metum, omnem tentationem, omnem Satanicam operationem, omnes improborum hominum inſidias repelle à nobis, ô Deus, & à ſancta tua Catholica & Apoſtolica Eccleſia. Tu nobis ea largire, quæ honeſta & utilia ſunt; ſi quid peccavimus in verbo, vel opere, vel cogitatione, tu tanquam bonus, & humani generis amator non animadvertere digneris, neque deſeras nos, ô Deus, ſperantes in te, neque inducas nos in tentationem, ſed libera nos à malo, & ab omnibus operibus ejus: gratia & commiſeratione, & benignitate unigeniti Filii tui, *Elata voce*, Per quem, & cum quo tibi gloria & imperium in ſanctiſſimo, & bono, & vivifico Spiritu tuo, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum.

δὲ φθόνον, πάντα φόβον, πάντα πειρασμὸν, πᾶσαν σατανικὴν ἐνέργειαν, πᾶσαν πονηρῶν ἀνθρώπων ἐπιβουλὴν ἐκδίωξον ἀφ' ἡμῶν ὁ Θεὸς, καὶ ἀπὸ τῆς ἁγίας σου καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας. Τὰ καλὰ καὶ τὰ συμφέροντα ἡμῖν ἐπιχορήγησον· εἴτι σοι ἡμάρτομεν ἐν λόγῳ, ἢ ἔργῳ, ἢ κατὰ διάνοιαν, σὺ ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος παριδεῖν καταξίωσον, καὶ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐλπίζοντας ἐπὶ σοὶ, μηδὲ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμὸν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, καὶ ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ, χάριτι καὶ οἰκτιρμῷ καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, *Ἐκφώνως*. Δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἐν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Populus. Amen.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Sacerdos. Pax omnibus.

Ὁ Ἱερεύς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Populus. Et ſpiritui tuo.

Ὁ Λαός. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Diaconus. Orate pro Rege.

Ὁ Διάκονος. Προσεύξασθε ὑπὲρ τοῦ βασιλέως.

Populus. Kyrie eleiſon. Kyrie eleiſon. Kyrie eleiſon.

Ὁ Λαός. Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον.

Sacerdos autem orat.

Dominator, Domine, Deus, Pater Domini, & Dei & Servatoris noſtri Jeſu Chriſti, precamur

Ὁ δὲ Ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Δέσποτα κύριε ὁ Θεὸς, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δεόμεθα

καὶ παρακαλοῦμέν σε, τὸν βασιλέα ἡμῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀνδρείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ διαφύλαξον. Καθυπόταξον αὐτῷ ὁ Θεὸς πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον· ἐπιλαβοῦ ὅπλου καὶ θυρεοῦ, καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Δὸς αὐτῷ ὁ Θεὸς νίκας, εἰρηνικὰ φρονεῖν ἡμᾶς, καὶ πρὸς τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ γαληνότητι τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγοιμεν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ. Ἐκφώνως. Δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ σοι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ο Λαός. Ἀμήν.

Ο Ἱερεύς Εἰρήνη πᾶσιν.

Ο Λαός. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ο Διάκονος Προσεύξασθε ὑπὲρ τοῦ Πάπα καὶ ἐπισκόπου.

Ο Λαὸς Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον.

Ο Ἱερεύς.

ΔΕσποτα κύριε ὁ Θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, τὸν ἁγιώτατον καὶ μακαριώτατον ἀρχιερέα

& obſecramus te, ut Regem noſtrum in pace ac fortitudine, juſtitiaque conſerves. Subjicito ei, ô Deus, omnem inimicum & adverſarium: apprehende arma & ſcutum, & exurge in adjutorium ejus. Da ei, ô Deus, victorias, ut animum ad ea intendat, quæ nobis pacifica ſunt, & ad nomen ſanctum tuum: ut & nos in tranquillitate dierum ejus quietam & tranquillam vitam degamus, in omni pietate & honeſtate, gratia & commiſerationibus, & benignitate unigeniti Filii tui. *Elata voce*, Per quem & cum quo tibi gloria & imperium, cum ſanctiſſimo & bono, & vivifico Spiritu, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et ſpiritui tuo.

Diaconus. Orate pro Papa & Epiſcopo.

Populus. Kyrie eleiſon. Kyrie eleiſon. Kyrie eleiſon.

Sacerdos.

DOminator Domine, Deus omnipotens, Pater Domini, & Dei, & Servatoris noſtri Jeſu Chriſti, precamur & obſecramus te, humani generis amator, bone, ut ſanctiſſimum & beatiſſimum

Pontificem noſtrum Papam N. & Reverendiſſimum Epiſcopum N. conſerves. Conſerva nobis eos annis multis pacificè, perfungentes ſanĉto ſacerdotio à te ipſis concredito, ſecundùm ſanĉtam & beatam voluntatem tuam, verbum veritatis reĉtè diſpenſantes, cum omnibus Orthodoxis Epiſcopis, Presbyteris, Diaconis, Subdiaconis, Leĉtoribus, Cantoribus, & laïcis, cum omni plenitudine ſanĉtæ & ſolius univerſalis Eccleſiæ; pacem & ſanitatem & ſalutem eis largiens. Preces autem eorum, quas pro nobis offerunt, & nos pro ipſis, admitte, Domine, ad ſanĉtum & cœleſte, rationaleque altare tuum. Omnem autem adverſarium ſanĉtæ uæ Eccleſiæ pedibus eorum citò ſubjice. Gratia & miſerationibus & benignitate unigeniti Filii tui, *Elata voce*, Per quem & cum quo tibi gloria & imperium, cum ſanĉtiſſimo, & bono & vivifico Spiritu, nunc & ſemper & in ſæcula ſæculorum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et ſpiritui tuo.

Diaconus. Ad orationem ſtate.

Populus. Kyrie eleiſon, *ter.*

ἡμῶν Πάπαν Δ'. καὶ τὸν ὁσιώτατον ἐπίσκοπον Δ'. συντηρῶν. Συντήρησον ἡμῖν αὐτοὺς ἔτεσι πολλοῖς εἰρηνικῶς, ἐκτελοῦντας τὴν ὑπό σου ἐμπεπιστευμένην ἁγίαν ἀρχιερωσύνην. κατὰ τὸ ἅγιον καὶ μακάριόν σου θέλημα, ὀρθοτομοῦντας τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, σὺν πᾶσιν ὀρθοδόξοις ἐπισκόποις, πρεσβυτέροις, διακόνοις, ὑποδιακόνοις, ἀναγνώσταις, ψάλταις τε καὶ λαϊκοῖς, σὺν παντὶ τῷ πληρώματι τῆς ἁγίας καὶ μόνης καθολικῆς ἐκκλησίας, εἰρήνην καὶ ὑγείαν καὶ σωτηρίαν αὐτοῖς χαριζόμενος. Τὰς δὲ εὐχὰς αὐτῶν, ἃς ποιοῦσιν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ αὐτῶν, πρόσδεξαι κύριε, εἰς τὸ ἅγιον, καὶ ἐπουράνιον, καὶ λογικόν σου θυσιαστήριον. Πάντα δὲ ἐχθρὸν τῆς ἁγίας σοῦ ἐκκλησίας καθυπόταξον ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐν τάχει, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ. *Ἐκφώνως.* δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ, σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Ὁ Ἱερεύς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ Λαός. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ Διάκονος. Ἐπὶ προσευχὴν στάθητε.

Ὁ Λαός. Κύριε ἐλέησον. τρίς.

Ὁ δὲ Ἱερεὺς ἐπεύχεται εὐχὴν τῆς εἰσόδου καὶ εἰς τὸ θυμίαμα.

Δέσποτα κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν δωδεκάφωτον λαμπάδα τῶν δώδεκα ἀποστόλων ἐκλεξάμενος, καὶ ἐξαποστείλας αὐτοὺς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ κηρύξαι, καὶ διδάξαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας σου, καὶ θεραπεύειν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ, καὶ ἐμφυσήσας εἰς τὰ πρόσωπα αὐτῶν, καὶ εἰπὼν αὐτοῖς, λάβετε πνεῦμα ἅγιον, τὸ παράκλητον: αἵτινων ἀφίετε τὰς ἁμαρτίας ἀφίενται αὐτοῖς, αἵτινων κρατεῖτε, κεκράτηνται· οὕτως καὶ ἐφ' ἡμᾶς τοὺς περιεστηκότας δούλους σου, ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς ἱερουργίας, τὰς *· τοῖς ἐπισκόποις, πρεσβυτέροις, διακόνοις, ἀναγνώσταις, ψάλταις τε καὶ λαϊκοῖς σὺν παντὶ τῷ πληρώματι τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας· ῥῦσαι ἡμᾶς κύριε ἀπὸ ἀρᾶς καὶ κατάρας, καὶ ἀπὸ ἀναθέματος, καὶ δεσμοῦ, καὶ ἀφορισμοῦ. καὶ ἐκ τῆς μερίδος τοῦ ἀντικειμένου· καὶ καθάρισον ἡμῶν τὰ χείλη καὶ τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ, καὶ ἀπὸ πάσης ῥᾳδιουργίας· ἵνα ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ καὶ καθαρῷ συνειδότι προσφέρωμέν σοι τὸ θυμίαμα τοῦτο, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ σου.

Sacerdos ſubjungit orationem Introitus, & ad incenſum.

Domine Chriſte Deus noſter, qui δωδεκάφωτον, hoc eſt, duodena luce lucentem lampadem duodecim Apoſtolorum elegiſti, & eos in univerſum mundum miſiſti, ut prædicarent & docerent Evangelium regni tui, & curarent omnem morbum & infirmitatem in populo & inſufflaſti in facies eorum, & dixiſti eis, Accipite Spiritum ſanctum paracletum: quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis: quorum retinueritis, retenta ſunt: ita &* in nos inſuffla circumaſſiſtentes ſervos tuos in introitu ſacri miniſterii, Epiſcopos, Preſbyteros, Diaconos, Lectores, Cantores, & Laïcos, cum omni plenitudine ſanctæ Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ. Libera nos, Domine, ab execratione, & maledictione, & ab anathemate, & vinculo, & excommunicatione, & à parte adverſarii, & purga labia noſtra & cor noſtrum ab omni inquinamento, & ab omni nequitia: Ut in corde puro & pura conſcientia tibi hoc incenſum offeramus, in odorem ſuavitatis, & in remiſſionem peccatorum noſtrorum, & totius populi tui. Gra-

tia, & commiſerationibus, & benignitate, unigeniti Filii tui, *elata voce*, per quem & cum quo tibi gloria & imperium cum ſanctiſſimo & bono, & vivifico Spiritu, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum.

Populus. Amen.

Diaconus. Recti

Et pſallunt Unigenitus Filius & Verbum.

Fitque introitus Evangelii, & dicit Diaconus. Ad orationem.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et ſpiritui tuo.

Diaconus. Ad orationem.

Populus. Kyrie eleiſon.

Sacerdos dicit orationem triſagii.

DOminator Domine, Jeſu Chriſte, Verbum coæternum principio carentis Patris, qui nobis ſimilis per omnia factus es, excepto peccato, ad generis noſtri ſalutem: qui ſanctos tuos diſcipulos & Apoſtolos miſiſti, ut prædicarent & docerent Evangelium regni tui, & mederentur omni morbo, & omni infirmitati in populo tuo: ipſe nunc quoque, Domine, emitte lucem tuam & veritatem tuam, & illumina oculos mentis, ut intelligamus ſermones tuos divinos: fac ut idonei eorum auditores ſimus: & non ſolùm auditores, verùm etiam factores verbi fia-

χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς, καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ. Ἐκφώνως. Δι᾽ οὗ, καὶ μεθ᾽ οὗ, σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Ὁ Διάκονος. Ὀρθοί.

Καὶ ψάλλουσι τὸ Μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος.

Καὶ γίνεται ἡ εἴσοδος τοῦ εὐαγγελίου, καὶ λέγει ὁ Διάκονος. Ἐπὶ προσευχήν.

Ὁ Ἱερεύς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ Λαός. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ὁ Διάκονος. Ἐπὶ προσευχήν.

Ὁ Λαός. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ Ἱερεὺς εὔχεται εὐχὴν τοῦ τρισαγίου.

ΔΕ᾽σποτα κύριε, Ἰησοῦ Χριστὲ, ὁ συναΐδιος λόγος τοῦ ἀνάρχου πατρὸς, ὁ καθ᾽ ἡμᾶς γενόμενος κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους ἡμῶν· ὁ ἐξαποστείλας τοὺς ἁγίους σου μαθητὰς καὶ ἀποστόλους κηρύξαι καὶ διδάξαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας σου, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ σου, αὐτὸς καὶ νῦν δέσποτα ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου καὶ καταύγασον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, εἰς κατανόησιν τῶν θείων σου λογίων· καὶ ἱκάνωσον ἡμᾶς ἀκροατὰς αὐτῶν γενέσθαι· καὶ μὴ μόνον ἀκροατὰς, ἀλλὰ

καὶ

καὶ ποιητὰς λόγου, γινόμενοι εἰς τὸ καρποφορῆσαι, καὶ ποιῆσαι καρποὺς ἀγαθοὺς, ἀνὰ τριάκοντα καὶ ἐν ἑκατὸν, ὅπως καταξιωθῶμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἐκφώνως. Καὶ ταχὺ προκαταλαβέτωσαν ἡμᾶς οἱ οἰκτιρμοί σου κύριε. Ἐκφώνως. Σὺ γὰρ εἶ εὐαγγελισμὸς, σωτὴρ, καὶ φύλαξ τῶν ψυχῶν, καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, κύριε ὁ θεὸς, καί σοι τὴν δόξαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν, καὶ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναπέμπομεν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

mus: ut fructificemus, & bonos fructus producamus, à tricenis ad centenos, ut regni cœlorum digni habeamur. *elata voce*, Et citò anticipent nos miſericordiæ tuæ, Domine. *elata voce*, Tu enim es Evangeliſmus, ſeu boni Annunciatio, ſervator, & cuſtos animarum & corporum noſtrorum, Domine Deus, & tibi gloriam & gratiarum actionem, & triſagium hymnum offerimus, Patri, & Filio, & Spiritui ſancto, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum.

Ὁ Λαός· Ἀμήν.

Populus. Amen.

Ἅγιος ὁ θεὸς, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος.

Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis.

Καὶ μετὰ τελείωσιν, σφραγίζει τὸ ὁ Ἱερεὺς τὸν λαὸν, λέγων. Εἰρήνη πᾶσιν.

Triſagio completo populum cruce ſignat Sacerdos dicens. Pax omnibus.

Ὁ Λαός. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Populus. Et ſpiritui tuo.

Εἶτα, τὸ πρόσχωμεν. ὁ ἀπόστολος, ὁ πρόλογος τοῦ ἀλληλούια. Οἱ διάκονοι κατὰ ῥητὸν λέγουσι. Κύριε εὐλόγησον.

Sequitur Πρόσχωμεν, *hoc eſt Attenti ſimus. Apoſtolus. Prologus Alleluya. Diaconi ex præſcripto dicunt.* Domine benedicito.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Ὁ κύριος εὐλογήσῃ καὶ συνδιακονήσῃ ὑμῖν, τῇ αὐτοῦ χάριτι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Sacerdos dicit. Dominus benedicat, & vobiſcum miniſtret, ipſius gratiâ, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum.

Ὁ Ἱερεὺς πρὸ τοῦ εὐαγγελίου, βάλλει θυμίαμα, λέγων οὕτως.

Sacerdos, prius quàm Evangelium recitetur, incenſum offert dicens.

Θυμίαμα προσφέρομεν ἐνώπιον τῆς ἁγίας δόξης σου, ὁ θεὸς, προσδε-

Incenſum offerimus coram ſancta gloria tua, quod aſſu-

mas in ſanctum & ſupercœleſte, & intellectuale tuum altare. Viciſſim nobis mitte gratiam ſancti tui Spiritus, quia benedictus es: tu quoque gloriam tuam mitte.

Diaconus Evangelium recitaturus dicit. Domine benedicito.

Sacerdos. Dominus benedicat, & fortificet, & auditores nos faciat ſancti tui Evangelii, qui eſt benedictus Deus, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Diaconus. State recti. Audiamus ſanctum Evangelium.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et ſpiritui tuo.

Hinc recitat Evangelium Diaconus. Mox Συνάπτης *ſeu Collecta orationem ſubjungit Sacerdos.*

Ægrotos, Domine, populi tui viſitans in miſericordia & miſerationibus, ſana. Peregrè profectos, vel profecturos fratres noſtros, eò quò tendunt, ſingulos deducito. Bonas pluvias mittito, in loca iis opus habentia & egentia. Fluviales aquas ad earum menſuram, tuâ gratiâ ſurſum elevato. Fructus terræ augeto in ſemen & in meſſem. Regnum ſervi tui, quem in terra

ξάμενος εἰς τὸ ἅγιον, καὶ ὑπερουράνιον, καὶ νοερόν σου θυσιαστήριον. Ἀντικατάπεμψον ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος, ὅτι εὐλογημένος ὑπάρχεις, καὶ σὺ τὴν δόξαν σου ἀνάπεμψον.

Ὁ Διάκονος ὅτι μέλλει εἰπεῖν τὸ εὐαγγέλιον, λέγει. Κύριε εὐλόγησον.

Ὁ Ἱερεύς. Ὁ κύριος εὐλογήσῃ, καὶ ἐνισχύσῃ, καὶ ἀκροατὰς ἡμᾶς ποιήσῃ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ εὐαγγελίου, ὁ ὢν εὐλογητὸς Θεός, νῦν, καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὁ Διάκονος. Στάθητε, ἀκούσωμεν τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου.

Ὁ Ἱερεύς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ Λαός. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Καὶ λέγει τὸ εὐαγγέλιον ὁ Διάκονος, τὴν συναπτὴν, ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Τοὺς νοσοῦντας κύριε, τοῦ λαοῦ σου ἐπισκεψάμενος ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς, ἴασαι. Τοὺς ἀποδημήσαντας ἡμῶν ἀδελφοὺς, ἢ μέλλοντας ἀποδημεῖν, ἐν τῷ τόπῳ κατευόδωσον ἕκαστον εἰς τὸν καιρόν. Τοὺς ἀγαθοὺς ὑετοὺς κατάπεμψον ἐπὶ τοὺς χρήζοντας, καὶ ἐπιδεομένους τόπους. Τὰ ποτάμια ὕδατα ἀνάγαγε ἐπὶ τὸ μέτρον αὐτῶν, κατὰ τὴν σὴν χάριν. Τοὺς καρποὺς τῆς γῆς αὔξησον εἰς σπέρμα, καὶ εἰς θερισμόν. Τὴν βασιλείαν τοῦ δούλου σου, ὃν ἐδικαίωσας

βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἀνδρίᾳ, καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ γαληνότητι διαφύλαξον. Τὴν ταπεινὴν, καὶ ἐλεεινὴν, καὶ φιλόχριστον πόλιν ταύτην, ῥῦσαι αὐτὴν, ὁ Θεὸς, ἀφ' ἡμερῶν πονηρῶν, ἀπὸ λιμοῦ, λοιμοῦ, καὶ ἐπιστάσεως ἐθνῶν, ὡς καὶ Νινευὶ τῆς πόλεως ἐφείσω· ὅτι ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων εἶ, καὶ ἀμνησίκακος ἐπὶ κακίας ἀνθρώπων. Σὺ διὰ τοῦ προφήτου σου Ἡσαΐου εἶπας, ὑπερασπιῶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης, τοῦ σῶσαι αὐτὴν δι' ἐμὲ, καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν παῖδά μου. Διὸ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, ὑπεράσπισαι τῆς πόλεως ταύτης, διὰ τὸν μάρτυρα καὶ εὐαγγελιστὴν Μάρκον, τὸν ὑποδείξαντα ἡμῖν ὁδὸν τῆς σωτηρίας, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ. Ἐκφώνως. δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ, σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι.

Ο Διάκονος. Ἄρξαι.

Καὶ λέγουσι τὸν στίχον. ὁ Διάκονος λέγει. Τὰς τρεῖς.

Ο Ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Δέσποτα κύριε, ὁ Θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε· τὴν ἐξ οὐρανοῦ εἰρήνην βράβευσον ταῖς ἁπάντων ἡμῶν

regnare juſtum cenſuiſti, in pace & fortitudine, & juſtitia, & tranquillitate conſervato. Humilem & miſerabilem, & Chriſti amantem civitatem iſtam libera, Deus, a diebus malis, à fame, peſte, & gentium incurſione, ut & Ninivi civitati pepercisti: quia miſericors & miſerator es, quique iniquitatum hominum non recordaris. Tu per Prophetam tuum Eſaiam dixiſti: Protegam civitatem iſtam, ut ſalvem eam, propter me & propter David ſervum meum. Quare precamur & obſecramus te, humani generis amator bone, protege civitatem iſtam propter Martyrem tuum & Evangeliſtam Marcum qui nobis viam ſalutis demonſtravit, gratiâ, & miſerationibus, & benignitate unigeniti tui Filii. *Elata voce*, per quem & cum quo tibi gloria & imperium, cum ſanctiſſimo, & bono, & vivifico tuo Spiritu.

Diaconus. Incipe.

Hinc dicunt verſum. Diaconus dicit τὰς τρεῖς, *hoc eſt tres.*

Sacerdos hanc ſubjungit orationem.

Dominator Domine, Deus omnipotens, Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, precamur & obſecramus te: ut pacem quæ de cœlo eſt, cordibus noſtris infundas, quin

& vitæ hujus pacem nobis do-nes. Sanctiſſimum & beatiſſimum Papam noſtrum N. & reverendiſſimum Epiſcopum noſtrum N. conſervans, conſervato nobis eos multis annis, pacificè fungentes ſancto, quod ipſis concredidiſti Pontificatu ſecundùm ſanctam & beatam voluntatem tuam, rectè diſpenſantes verbum veritatis, cum omnibus Orthodoxis Epiſcopis, Presbyteris, Diaconis, Subdiaconis, Lectoribus, Cantoribus, cum omni plenitudine ſanctæ Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ. Congregationibus noſtris, Domine, benedicito: da ut eas liberè, citràque impedimentum celebremus pro ſancta tua voluntate. Ædes precibus, ædes eulogiis, ſeu benedictionibus accommoda, & nobis & ſucceſſoribus noſtris ſervis tuis in ſæculum largire.

Exurge, Domine, & diſſipentur inimici tui, fugiant omnes, qui oderunt nomen ſanctum tuum. Populo autem tuo fideli & orthodoxo benedic, multiplica eos in millia & decies millia: nec prævaleat mors peccati contra nos, neque contra omnem populum tuum: gratia & miſerationibus, & benignitate unigeniti Filii tui. *Elata voce*, per quem, & cum quo, tibi gloria & im-

καρδίαις· ἀλλὰ καὶ τοῦ βίου τούτου τὴν εἰρήνην ἡμῖν δώρησαι. Τὸν ἁγιώτατον καὶ μακαριώτατον ἡμῶν Πάπαν τὸν Δ΄. καὶ τὸν ὁσιώτατον ἡμῶν ἐπίσκοπον τὸν Δ΄. συντηρῶν, συντήρησον ἡμῖν αὐτοὺς ἔτεσι πολλοῖς, εἰρηνικῶς ἐκτελοῦντας τὴν ὑπό σου ἐμπεπιστευμένην ἁγίαν ἀρχιερωσύνην, κατὰ τὸ ἅγιον καὶ μακάριον σου θέλημα, ὀρθοτομοῦντας τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, σὺν πᾶσιν ὀρθοδόξοις ἐπισκόποις, πρεσβυτέροις, διακόνοις, ὑποδιακόνοις, ἀναγνώσταις, ψάλταις, σὺν παντὶ τῷ πληρώματι τῆς ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας. Τὰς ἐπισυναγωγὰς ἡμῶν κύριε εὐλόγησον· δὸς αὐτὰς ἀκωλύτως καὶ ἀνεμποδίστως γενέσθαι κατὰ τὸ ἅγιόν σου θέλημα. Οἴκους εὐχῶν, οἴκους εὐλογιῶν ἡμῖν τε καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς δούλοις σου εἰς τὸν αἰῶνα δώρησαι.

Ἐξεγέρθητι κύριε καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροί σου· φυγέτωσαν πάντες οἱ μισοῦντες τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. Τὸν δὲ λαόν σου τὸν πιστὸν καὶ ὀρθόδοξον εὐλόγησον· ποίησον αὐτὸν εἰς χιλιάδας καὶ μυριάδας· καὶ μὴ κατισχύσῃ θάνατος ἁμαρτίας καθ' ἡμῶν, μηδὲ κατὰ παντὸς τοῦ λαοῦ σου· χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ. Ἐκφώνως. Δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοι ἡ δόξα καὶ τὸ κρά-

τ☉· σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι.

Ο Λαός. Ἀμήν.

Ο Ἱερεύς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ο Λαός. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Ο Διάκονος. Βλέπετε μήπις τῶν κατηχουμένων.

Καὶ ψάλλουσιν οἱ χερουβὶμ μυστικῶς.

Ο Ἱερεὺς βάλλει θυμίαμα εἰς τὸ Εἴσοδον καὶ εὔχεται.

Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ὁ πάντων ἀπροσδεής, δέξαι τὸ θυμίαμα τοῦτο, ἐξ ἀναξίου χειρὸς προσφερόμενον, καὶ τῆς παρὰ σου εὐλογίας πάντας ἡμᾶς ἀξίωσον. Σὺ γὰρ εἶ ὁ ἁγιασμὸς ἡμῶν, καί σοι τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν.

Καὶ εἰσέρχονται τὰ ἅγια εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ὁ Ἱερεὺς εὔχεται οὕτως.

Ἅγιε, ὕψιστε, φοβερὲ, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος, κύριε, αὐτὸς ἡμᾶς ἁγίασον, καὶ ἀξίωσον τῆς φοβερᾶς σου ἱερωσύνης, καὶ προσάγαγε ἡμᾶς τῷ τιμίῳ σου θυσιαστηρίῳ, μετὰ πάσης συνειδήσεως ἀγαθῆς· καὶ καθάρισον ἡμῶν τὰς καρδίας ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ· πᾶσαν αἴσθησιν πονηρὰν ἐκδίωξον ἀφ' ἡμῶν. Ἁγίασον τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ δὸς ἡμῖν τὴν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν ἐπιτελεῖν λατρείαν, μετὰ φόβου σου, ἐξιλασκόμενοι τὸ πρόσωπόν σου

perium cum ſanctiſſimo, & bono, & vivifico Spiritu tuo.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et ſpiritui tuo.

Diaconus. Videte, ne quis Catechumenorum.

Hinc pſallant, Cherubim myſticè.

Sacerdos incenſum offert ad Εἴσοδον *ſeu majorem introitum & ſic orat.*

Domine Deus noſter, qui nullis rebus eges, ſuſcipe incenſum hoc, quod tibi ab indigna manu offertur, tuaque benedictione nos omnes dignare. Tu enim es ſanctificatio noſtra, tibique gloriam ſurſum mittimus.

Et ſancta ingrediuntur ad altare, & Sacerdos ſic orat.

Sancte, ſumme, tremende, qui in ſanctis requieſcis, Domine, ipſe nos ſanctifica, noſque dignare tremendo tuo ſacerdotio, noſque ſiſte venerando altari tuo, cum omni conſcientia bona, cordaque noſtra purgato ab omni inquinamento, reprobum omnem ſenſum à nobis expelle. Sanctifica mentem & animam, & da nobis ſanctorum Patrum noſtrorum cultum obſervare cum timore tuo, propitiantibus vultum tuum omni tempore.

Tu enim es qui benedicis, & ſanctificas univerſa, & tibi gloriam & gratiarum actionem ſurſum mittimus.

Diaconus. Salutate invicem.

Sacerdos dicit orationem oſculi pacis.

Dominator Domine omnipotens, aſpice de cœlo ad Eccleſiam tuam, & ad omnem populum tuum, & totum gregem tuum, ſervaque nos omnes indignos ſervos tuos, oves gregis tui: nobiſque tuam largire pacem, & tuam caritatem, & tuum auxilium, & mitte nobis donum ſanctiſſimi tui Spiritus, ut in corde puro puraque conſcientia ſalutemus nos invicem in oſculo ſancto, non in dolo, non in hypocriſi, non alieno adhærentes inſtituto, ſed innocens & immaculatus in uno ſpiritu, in vinculo pacis & caritatis, unum corpus & unus ſpiritus in una fide, quemadmodum etiam vocati ſumus in una ſpe vocationis noſtræ, ut occurramus omnes in divinum & infinitum amorem in Chriſto Jeſu Domino noſtro, cum quo benedictus es.

Tunc Sacerdos incenſum offert dicens.

Incenſum offertur nomini

διὰ παντός. Σὺ γὰρ εἶ ὁ εὐλογῶν, καὶ ἁγιάζων τὰ σύμπαντα, καὶ σοὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἀναπέμπομεν.

Ὁ Διάκονος. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους.

Ὁ Ἱερεὺς εὔχεται τὸν ἀσπασμόν.

Δέσποτα κύριε παντοκράτορ, οὐρανόθεν ἐπίβλεψον ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν σου, καὶ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν σου, καὶ πᾶν τὸ ποίμνιόν σου, καὶ σῶσον πάντας ἡμᾶς τοὺς ἀναξίους δούλους σου, τὰ θρέμματα τῆς σῆς ἀγέλης· καὶ δώρησαι ἡμῖν τὴν σὴν εἰρήνην, καὶ τὴν σὴν ἀγάπην, καὶ τὴν σὴν βοήθειαν, καὶ κατάπεμψον ἡμῖν τὴν δωρεὰν τοῦ παναγίου σου πνεύματος, ὅπως ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, καὶ συνειδήσει ἀγαθῇ, ἀσπασώμεθα ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ, μὴ ἐν ὑποκρίσει, μὴ τὴν τοῦ ἀλλοτρίου κεκτημένοι προαίρεσιν, * ἀλλὰ ἄμωμον, καὶ ἄσπιλον ἐν ἑνὶ πνεύματι, ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης, ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, ἐν μιᾷ πίστει, καθὼς καὶ ἐκλήθημεν, ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ἡμῶν, ὅπως καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν θείαν καὶ ἀπέραντον στοργὴν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, μεθ᾽ οὗ εὐλογητὸς εἶ.

Εἶτα ὁ Ἱερεὺς βάλλει θυμίαμα λέγων.

Θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνό-

κατί σου, ἀναληφθήτω δὴ δεόμεθα ἐκ τῶν πενιχρῶν χειρῶν ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς τὸ ὑπερουράνιόν σου θυσιαστήριον, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, εἰς ἱλασμὸν παντὸς τοῦ λαοῦ σου. Ὅτι σοὶ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, προσκύνησις, καὶ εὐχαριστία, τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

tuo. Aſcendat, quæſumus, è pauperculis manibus noſtris, qui peccatores ſumus, ad ſupercœleſte altare tuum, in odorem ſuavitatis, in propitiationem totius populi tui. Quia te decet omnis gloria, honor, adoratio, & gratiarum actio, Patrem, & Filium, & Spiritum ſanctum, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Καὶ μετὰ τὸν ἀσπασμὸν, ἐκφώνως ὁ Διάκονος. Προσφέρειν κατὰ τρόπους στῆτε.

Et poſt oſculum pacis, Diaconus elata voce. Ad oblationem modeſtè ſtate.

Ὁ Ἱερεὺς σφραγίζων τοὺς δίσκους, καὶ τὰ ποτήρια, ἐκφώνως.

Πιστεύω εἰς ἕνα θεόν.

Sacerdos Cruce ſignans diſcos & calices, elata voce dicit.

Credo in Deum, &c.

Ὁ Διάκονος. Ἐπὶ προσευχὴν στῆτε.

Diaconus. Ad orationem ſtate.

Ὁ Ἱερεύς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Sacerdos. Pax omnibus.

Ὁ Διάκονος. Προσεύξασθε ὑπὲρ τῶν προσφερόντων.

Diaconus. Orate pro offerentibus.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει εὐχὴν τῆς προθέσεως.

Sacerdos dicit orationem propoſitionis.

ΔΕσποτα Ἰησοῦ Χριστὲ, κύριε, ὁ σύναρχος λόγος τοῦ ἀνάρχου πατρὸς, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὁ μέγας ἀρχιερεὺς, ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, καὶ ἀναγαγὼν ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀμνὸν ἄμωμον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε κύριε φιλάνθρωπε, ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ

DOminator Domine, Jeſu Chriſte, Verbum coæquale imperio cum Patre abſque principio, & Spiritu ſancto, magne Pontifex, panis qui de cœlo deſcendiſti, & eduxiſti de corruptione vitam noſtram, qui dediſti teipſum agnum immaculatum pro mundi vita, rogamus & obſecramus te, hominum amator Domine, oſtende faciem tuam ſuper hunc panem, & ſuper

hos calices, quos ſanctiſſima menſa ſuſcipit aſtantibus ad miniſterium Angelis, circumſtantibus Archangelorum choris, per ſacrum Sacerdotale miniſterium in tuam gloriam & renovationem animarum noſtrarum, gratia, & miſerationibus, & humanitate unigeniti Filii tui, per quem & cum quo tibi gloria & imperium.

ἐπὶ τὰ ποτήρια ταῦτα, ἃ ἡ παναγία τράπεζα ὑποδέχεται δι' ἀγγελικῆς λειτουργίας, καὶ ἀρχαγγελικῆς χοροστασίας, καὶ ἱερατικῆς ἱερουργίας. εἰς σὴν δόξαν καὶ ἀνακαινισμὸν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, χάριτι, καὶ οἰκτιρμοῖς, καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος.

Populoque dicente. Et incarnatus eſt de Spiritu ſancto.

Καὶ ὅταν λέγει ὁ λαός. Καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου.

Crucem facit; eodemque ſubjungente. Crucifixus etiam pro nobis.

Ποιεῖ σταυρόν. Καὶ σταυρωθέντα ὑπὲρ ἡμῶν.

Denuo cruce ſignat. Et in Spiritum ſanctum.

Καὶ πάλιν σφραγίζει. Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Itidem & finito ſymbolo Sacerdos cruce populum ſignat elata voce pronuntians. Dominus vobiſcum omnibus.

Ὁμοίως καὶ μετὰ τὴν πίστιν, σφραγίζει ὁ ἱερεὺς τὸν λαὸν, ἐκφωνῶν. Ο κύριος μετὰ πάντων.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Ο Λαός. Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Sacerdos. Surſum noſtra corda.

Ο ἱερεύς. Ἄνω ὑμῶν τὰς καρδίας.

Populus. Habemus ad Dominum.

Ο Λαός. Ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον.

Sacerdos. Gratias agamus Domino.

Ο Ἱερεύς. Εὐχαριστῶμεν τῷ κυρίῳ.

Populus. Dignum & juſtum.

Ο Λαός. Ἄξιον καὶ δίκαιον.

Diaconus. * * *

Ο Διάκονος. * * *

Sacerdos Anaphoram ſeu Canonem inchoat.

Ο ἱερεὺς ἄρχεται τῆς ἀναφορᾶς.

Verè quippe dignum eſt & juſtum, ſanctumque & decorum, atque noſtris animabus utile, qui es, ô Dominator Domine, Deus Pater omnipo-

Ἀληθῶς γὰρ ἄξιόν ἐστιν καὶ δίκαιον, ὅσιόν τε καὶ πρέπον, καὶ ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἐπωφελὲς, ὁ ὢν δέσποτα, κύριε θεὲ, πάτερ παντοκράτορ,

τορ, σὲ αἰνεῖν, σὲ ὑμνεῖν, σοὶ εὐχαριστεῖν, σοὶ ἀνθομολογεῖσθαι νύκτωρ τε καὶ καθ' ἡμέραν ἀκαταπαύστῳ στόματι, καὶ ἀσιγήτοις χείλεσι, καὶ ἀσιωπήτῳ καρδίᾳ· σοὶ τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν, καὶ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ, γῆν, καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, θάλασσαν, πηγὰς, ποταμοὺς, λίμνας, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, σοὶ τῷ ποιήσαντι τὸν ἄνθρωπον κατ' ἰδίαν εἰκόνα, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, ᾧ καὶ ἐχαρίσω τὴν ἐν παραδείσῳ τρυφὴν, παραβάντα δὲ αὐτὸν οὐχ ὑπερεῖδες, οὐδὲ ἐγκατέλιπες ἀγαθὲ, ἀλλὰ πάλιν ἀνεκαλέσω διὰ νόμου, ἐπαιδαγώγησας διὰ προφητῶν, ἀνέπλασας, καὶ ἀνεκαίνισας διὰ τοῦ φρικτοῦ καὶ ζωοποιοῦ, καὶ οὐρανίου μυστηρίου τούτου· πάντα δὲ ἐποίησας διὰ τῆς σῆς σοφίας, τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ σοὶ σὺν αὐτῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι εὐχαριστοῦντες, προσφέρομεν τὴν λογικὴν καὶ ἀναίμακτον λατρείαν ταύτην, ἣν προσφέρει σοι κύριε πάντα τὰ ἔθνη, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ μέχρι δυσμῶν· ἀπὸ ἄρκτου καὶ μεσημβρίας· ὅτι μέγα τὸ ὄνομά σου ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνόματι ἁγίῳ σου, καὶ θυσία καὶ προσφορά.

tens, te laudibus & hymnis celebrare, tibi gratias agere, tibi confiteri per diem & noctem inceſſabili ore, non ſilentibus labiis & corde non tacito; tibi, inquam, qui feciſti cœlum & quæ cœli ambitu continentur, terram quæque in terra ſunt, mare, fontes, flumina, lacus, & omnia, quæ in eis ſunt; tibique, qui feciſti hominem ad imaginem & ſimilitudinem tuam, cui Paradiſi quoque delicias largitus es, tranſgreſſum non aſpernatus es, neque deſeruiſti, ô bone, ſed denuò per legem revocaſti, per Prophetas erudiiſti, denique reformaſti & renovaſti per hoc tremendum, & vivificum, & cœleſte ſacramentum. Quæ omnia feciſti per tuam ſapientiam, lucem veram, unigenitum Filium tuum, Dominum, & Deum, & Servatorem noſtrum Jeſum Chriſtum, per quem tibi, cum ipſo & Spiritu ſancto gratias agentes, offerimus rationabilem & incruentam λατρείαν, ſeu oblationem hanc, quam offerunt tibi, Domine, omnes gentes ab ortu Solis uſque ad occaſum; à Septentrione, ad Meridiem: quia magnum nomen tuum in omnibus gentibus, & in omni loco incenſum offertur nomini ſancto tuo, & ſacrificium, & oblatio.

Certè precamur & obſecramus, humani generis amator bone:

Καὶ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε ἀγαθέ·

Memento, Domine, ſanctæ, ſoliuſque Catholicæ Eccleſiæ, quæ à finibus terræ ad ejuſdem fines ultimos diffunditur, omnium denique populorum, & omnium ovilium tuorum.

Μνήσθητι κύριε τῆς ἁγίας καὶ μόνης καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας, τῆς ἀπὸ γῆς περάτων μέχρι τῶν περάτων αὐτῆς, πάντων τῶν λαῶν, καὶ πάντων τῶν ποιμνίων σου.

Pacem, quæ de cœlo eſt, largire noſtris omnium cordibus, imò & vitæ hujus pacem nobis dona.

Τὴν ἐξ οὐρανοῦ εἰρήνην βράβευσον ταῖς ἁπάντων ἡμῶν καρδίαις· ἀλλὰ καὶ τοῦ βίου τούτου τὴν εἰρήνην ἡμῖν δώρησαι.

Regem, Ordines militares, Principes, Senatus & concilia, populos, vicinias, introitus, & exitus noſtros, in omni pace diſponito,

Τὸν βασιλέα, τὰ στρατιωτικὰ, τοὺς ἄρχοντας, βουλὰς, δήμους, γειτονίας, εἰσόδους καὶ ἐξόδους ἡμῶν, ἐν πάσῃ εἰρήνῃ κατακόσμησον.

Rex pacis, tuam pacem da nobis, in concordia & charitate, poſſide nos ô Deus: alium præter te non novimus, nomen tuum nominamus: vivifica noſtras omnium animas, & non prævalebit mors peccati contra nos, neque contra totum populum tuum.

Βασιλεῦ τῆς εἰρήνης, τὴν σὴν εἰρήνην δὸς ἡμῖν ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ· κτῆσαι ἡμᾶς ὁ θεὸς, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἴδαμεν· τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν· ζωοποίησον τὰς ἁπάντων ἡμῶν ψυχὰς, καὶ μὴ κατισχύσει θάνατος ἁμαρτίας καθ' ἡμῶν, μηδὲ κατὰ παντὸς τοῦ λαοῦ σου.

Ægrotos, Domine, populi tui viſitans in miſericordia & miſerationibus ſana.

Τοὺς νοσοῦντας κύριε τοῦ λαοῦ σου ἐπισκεψάμενος ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς ἴασαι.

Averte ab eis, & à nobis omnem morbum & infirmitatem: Spiritum debilitatis effugato ab eis. Valetudinarios diuturnis morbis decubantes exſuſcita. Spiritibus impuris vexatos ſana. Eorum qui vel

Ἀπόστησον ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἀφ' ἡμῶν πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν, τὸ πνεῦμα τῆς ἀσθενείας * ἐξέλασον ἀπ' αὐτῶν. Τοὺς ἐν μακροῖς ἀρρωστήμασι προσκατακειμένους ἐξανάστησον. Τοὺς ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐνοχλουμένους, ἴασαι. Τοὺς ἐν φυλακαῖς, ἢ

ἐν μετάλλοις, ἢ δίκαις, ἢ καταδίκαις, ἢ ἐν ἐξορίαις, ἢ πικρᾷ δουλείᾳ, ἢ φόροις κατεχομένους πάντας ἐλέησον, πάντας ἐλευθέρωσον· ὅτι σὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ λύων πεπεδημένους· ὁ ἀνορθῶν τοὺς κατεῤῥαγμένους, ἡ ἐλπὶς τῶν ἀπηλπισμένων, ἡ βοήθεια τῶν ἀβοηθήτων, ἡ ἀνάστασις τῶν πεπτωκότων, ὁ λιμὴν τῶν χειμαζομένων, ὁ ἔκδικος τῶν καταπονουμένων· πάσῃ ψυχῇ χριστιανῇ θλιβομένῃ καὶ περιερχομένῃ δὸς ἔλεος, δὸς ἄνεσιν, δὸς ἀνάψυξιν. Ἀλλὰ καὶ ἡμῶν κύριε τὰς τῶν ψυχῶν νόσους, ἴασαι, τὰς σωματικὰς ἀσθενείας θεράπευσον, ἰατρὲ ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἐπίσκοπε πάσης σαρκὸς, ἐπίσκεψαι καὶ ἴασαι ἡμᾶς διὰ τοῦ σωτηρίου σου. Τοὺς ἀποδημήσαντας ἡμῶν ἀδελφοὺς, ἢ μέλλοντας ἀποδημεῖν ἐν παντὶ τόπῳ κατευόδωσον, εἴτε διὰ γῆς, ἢ ποταμῶν, ἢ λιμνῶν, ἢ ὁδοιπορειῶν, ἢ οἱῳδήποτε τρόπῳ τὴν πορείαν ποιοῦντας; πάντας πανταχοῦ ἀποκατάστησον εἰς λιμένα εὔδιον, εἰς λιμένα σωτήριον· σύμπλους καὶ συνοδοίπορος ἀυτῶν γενέσθαι καταξίωσον. ἀπόδος τοῖς οἰκείοις ἀυτῶν χαίρουσιν, ὑγιαίνοντας ὑγιαίνουσιν. ἀλλὰ καὶ ἡμῶν κύριε τὴν παρεπιδημίαν τὴν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, ἀβλαβῆ καὶ ἀχείμαστον μέχρι τέλους διαφύλαξον. Τοὺς ὑετοὺς ἀγα-

carceribus, vel metallis, vel accuſationibus, vel condemnationibus, vel exiliis, vel amara ſervitute, vel tributis, divexantur, miſerere: omnes liberato: quoniam tu Deus noſter, qui ſolvis compeditos, qui erigis eliſos, ſpes deſperantium, auxilium deſtitutorum, reſurrectio lapſorum, portus naufragantium, ultor afflictorum: omni animæ Chriſtianæ afflictæ & oberranti, da miſericordiam, da remiſſionem, da refrigerium, Quin & nos, Domine, quibus animo laboramus, morbos ſana, corporis infirmitates cura, Medice animarum & corporum, Epiſcope, ſeu Inſpector, omnis carnis, viſita & ſana nos, per ſalutare tuum. Fratres noſtros peregrè profectos, vel profecturos, in omni loco dirige, ſive per terram, ſive flumina, ſive lacus, ſive vias, ſive quovis modo iter facientes, omnes undique adducito ad portum tranquillum, ad portum ſalutarem, ipſe navigationis & viæ comes eis eſſe dignare, ſuis eos redde, gaudentes gaudentibus, ſanos ſanis: quin & noſtram, Domine, hac in vita peregrinationem à damno & tempeſtate immunem, uſque in finem conſervato. Pluvias bonas ex

theſauris tuis in loca demitte iis opus habentia & egentia. Lætifica & renova earum deſcenſu faciem terræ, ut ſtillicidiis ejus lætetur germinans. Fluviales aquas eleva ad juſtam earum menſuram. Lætifica & renova earum aſcenſu faciem terræ. Rivos ejus inebria, multiplica genimina ejus. Fructibus terræ, Domine, benedicito, ſalvoſque nobis & incorruptos conſervato: exhibe nobis eos in ſemen & meſſem. Benedicito etiamnum, Domine, coronæ anni benignitatis tuæ, propter pauperes populi tui, propter viduam & propter pupillum: propter peregrinum, & propter advenam: propter nos omnes ſperantes in te, & invocantes ſanctum nomen tuum. Oculi enim omnium in te ſperant, & tu das eſcam ipſorum in tempore opportuno. Qui das eſcam omni carni, imple gaudio & lætitia corda noſtra, ut ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundemus in omne opus bonum, in Chriſto Jeſu Domino noſtro. Rex Regum, & Domine dominantium, regnum ſervi tui orthodoxi & Chriſtum aman-

θοὺς πλουσίως καταπέμψον ἐπὶ τοὺς χρήζοντας καὶ ἐπὶ τοὺς διομβροὺς τόπους. εὔφρανον καὶ ἀνακαίνισον τῇ καταβάσει αὐτῶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ἵνα ἐν ταῖς σταγόσιν αὐτῆς εὐφρανθήσεται, ἀνατέλλουσα. Ποτάμια ὕδατα ἀνάγαγε ἐπὶ τὸ ἴδιον μέτρον αὐτῶν, εὔφρανον καὶ ἀνακαίνισον τῇ ἀναβάσει αὐτῶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Τοὺς αὔλακας αὐτῆς μέθυσον, πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς. Τοὺς καρποὺς τῆς γῆς κύριε εὐλόγησον, σώους καὶ ἀκεραίους ἡμῖν διατήρησον· παράστησον ἡμῖν αὐτοὺς εἰς σπέρμα καὶ εἰς θερισμόν. Εὐλόγησον καὶ νῦν κύριε τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου, διὰ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ σου. διὰ τὴν χήραν καὶ διὰ τὸν ὀρφανὸν, διὰ τὸν προσήλυτον, δι' ἡμᾶς πάντας τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σὲ, καὶ ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ. Ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκὶ, πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. Βασιλεῦ τῶν βασιλευόντων, καὶ κύριε τῶν κυριευόντων, τὴν βασιλείαν τοῦ δούλου σου τοῦ ὀρθοδόξου καὶ φ

φιλοχρίστου ἡμῶν βασιλέως, ὃν ἐδικαίωσας βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀνδρίᾳ καὶ δικαιοσύνῃ. * Ὁ Θεὸς πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἐμφυλιόντα καὶ ἀλλόφυλον. ἐπιλαβοῦ ὅπλου καὶ θυρεοῦ, καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἔκχεον ῥομφαίαν καὶ σύγκλεισον ἐξεναντίας τῶν καταδιωκόντων αὐτόν. Επισκίασον ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ πολέμου· κάθισον ἐκ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ * ἀγαθὰ ὑπὲρ τῆς ἁγίας σου καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας καὶ παντὸς τοῦ φιλοχρίστου λαοῦ, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ γαληνότητι αὐτοῦ ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι. Τῶν ἐν πίστει Χριστοῦ προκεκοιμημένων πατρῶν τε καὶ ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς ἀνάπαυσον, κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, μνησθεὶς τῶν ἀπ᾽ αἰῶνος προπατέρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐπισκόπων, ὁσίων, δικαίων, παντὸς πνεύματος ἐν πίστει Χριστοῦ τετελειωμένων· καὶ ὧν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ τὴν ὑπόμνησιν ποιούμεθα, καὶ τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Μάρκου τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ, τοῦ ὑποδείξαντος ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας.

Χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ κύριος

tis Regis noſtri, quem ſuper terram regnare juſtum cenſuiſti, in pace, & fortitudine, & juſtitia, & tranquillitate, conſervato. Subjicito ei Deus, omnem hoſtem & adverſarium, tam noſtratem quàm externum. Apprehende arma & ſcutum, & exurge in adjutorium ei: effunde frameam & conclude adversùs eos, qui perſequuntur eum: obumbra ſuper caput ejus in die belli: fac, ut de fructu lumbi ejus ſedeat ſuper ſedem ejus. Loquere ad cor ejus bona, pro ſancta tua Catholica, & Apoſtolica Eccleſia, & omni Chriſtum amante populo, ut & nos in tranquillitate ejus, tranquillam & quietam vitam degamus, in omni pietate & ſanctitate. Animabus patrum & fratrum noſtrorum, qui anteà in Chriſti fide obdormierunt, dona requiem, Domine Deus noſter, memor majorum noſtrorum, qui à ſæculo ſunt, avorum, Patrum, Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Martyrum, Confeſſorum, Epiſcoporum, Sanctorum, Juſtorum, omnis ſpiritus in fide Chriſti defunctorum, necnon eorum, quorum hodierno die memoriam agimus, & ſancti Patris noſtri Marci Apoſtoli & Evangeliſtæ, qui demonſtravit nobis viam ſalutis.

Ave gratia plena, Dominus

tecum. Benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui, quia peperiſti Servatorem animarum noſtrarum. *Elata voce.* In primis ſanctiſſimæ, intemeratæ, & benedictæ Dominæ noſtræ Dei genitricis & ſemper Virginis Mariæ.

μετὰ σοῦ, εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶν, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου, ὅτι ἔτεκες σωτῆρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν. Ἐκφώνως. Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας, ἀχράντου, εὐλογημένης δεσποίνης ἡμῶν, θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.

Diaconus. Domine benedicito.

Ὁ Διάκονος. Κύριε εὐλόγησον.

Sacerdos. Dominus benedicat tibi gratiâ ſuâ, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum.

Ὁ Ἱερεύς. Ὁ κύριος εὐλογήσει σε τῇ αὐτοῦ χάριτι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Diaconus legit Diptycha defunctorum.

Ὁ Διάκονος τὰ δίπτυχα τῶν κεκοιμημένων.

Sacerdos autem ſe inclinans precatur.

Ὁ δὲ Ἱερεὺς κλινόμενος ἐπεύχεται.

Et horum omnium animabus dona requiem, Dominator domine Deus noſter, in ſanctis tuis tabernaculis, in regno tuo, largiens eis promiſſionum tuarum bona, quæ oculus non vidit, & auris non audivit, & in cor hominis non aſcenderunt, quæ præparaſti, Deus, diligentibus nomen ſanctum tuum. Eorum animabus dona requiem, eaſque regno cœlorum dignare: nobis autem fines vitæ Chriſtianos, & tibi bene placitos, peccatique immunes largire: & da nobis, ut partem & ſortem habeamus cum omnibus ſanctis tuis. Eorum qui ſacrificia & oblationes offerunt, Euchariſteria, ſeu gratiarum agenda-

Καὶ τούτων πάντων τὰς ψυχὰς ἀνάπαυσον, δέσποτα κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ἐν ταῖς τῶν ἁγίων σου σκηναῖς, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου χαριζόμενος αὐτοῖς τὰ τῶν ἐπαγγελιῶν σου ἀγαθὰ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπων οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασας ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσι τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. Αὐτῶν μὲν τὰς ψυχὰς ἀνάπαυσον, καὶ βασιλείας οὐρανῶν καταξίωσον· ἡμῖν δὲ τὰ τέλη τῆς ζωῆς χριστιανὰ καὶ εὐάρεστα, καὶ ἀναμάρτητα δώρησαι· καὶ δὸς ἡμῖν μερίδα καὶ κλῆρον ἔχειν μετὰ πάντων τῶν ἁγίων σου. Τῶν προσφερόντων τὰς θυσίας, καὶ τὰς προσφορὰς, τὰ εὐχαριστήρια προσδε-

ξαι ὁ Θεὸς εἰς τὸ ἅγιον καὶ ἐπουράνιον καὶ νοερόν σου θυσιαστήριον, εἰς τὰ μεγέθη τῶν οὐρανῶν, διὰ τῆς ἀρχαγγελικῆς σου λειτουργίας, τῶν τὸ πολὺ καὶ ὀλίγον, κρυφᾷ καὶ παῤῥησίᾳ, βουλομένων, καὶ οὐκ ἐχόντων· καὶ τῶν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ τὰς προσφορὰς προσενεγκάντων, ὡς προσεδέξω τὰ δῶρα τοῦ δικαίου σου Ἀβέλ.

Καὶ βάλλει θυμίαμα ὁ Ἱερεὺς καὶ λέγει.

Τὴν θυσίαν τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραὰμ, Ζαχαρίου τὸ θυμίαμα, Κορνηλίου τὰς ἐλεημοσύνας, καὶ τῆς χήρας τὰ δύο λεπτὰ, προσδέξαι, καὶ αὐτῶν τὰ εὐχαριστήρια, καὶ ἀντίδος αὐτοῖς ἀντὶ τῶν ἐπιγείων, τὰ οὐράνια, ἀντὶ τῶν προσκαίρων, τὰ αἰώνια. Τὸν ἁγιώτατον καὶ μακαριώτατον Πάπαν Δ'. ὃν προέγνως καὶ * προχειρίσασθαι τὴν ἁγίαν σου καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ τὸν ὁσιώτατον ἐπίσκοπον Δ'. τὸν ἡμέτερον, συντηρῶν συντήρησον αὐτοὺς ἔτεσι πολλοῖς, χρόνοις εἰρηνικοῖς, ἐκτελοῦντας αὐτοὺς τὴν ὑπὸ σοῦ ἐμπεπιστευμένην ἁγίαν σου ἀρχιερωσύνην, κατὰ τὸ ἅγιον καὶ μακάριόν σου θέλημα, ὀρθοτομοῦντας τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Μνήσθητι δὲ καὶ τῶν ἁπανταχοῦ ὀρθοδόξων ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, ὑποδιακόνων, ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν, μοναζόντων, ἀει-

rum munera, ſuſcipe Deus in ſanctum, & cœleſte, & intellectuale altare tuum, in magnitudines cœlorum, per Archangelicum miniſterium tuum: eorum qui multum & parum, clam & palam & liberè, offerre volunt, & non habent: & eorum, qui hodierno die oblationes obtulerunt, ut ſuſcepiſti munera juſti tui Abel,

Hinc thurificat Sacerdos & dicit.

Sacrificium patris noſtri Abrahæ, Zachariæ incenſum, Cornelii eleemoſynas, viduæ minuta duo. Suſcipe inſuper eorumdem munera gratiarum actionis, eiſque retribue pro terrenis cœleſtia, pro temporalibus æterna. Sanctiſſimum & beatiſſimum Papam N. quem præſciviſti recturum ſanctam tuam Catholicam & Apoſtolicam Eccleſiam, necnon ſanctiſſimum Epiſcopum N. noſtrum conſervans, conſervato eos, ut multis annis pacificis temporibus, ſancto tuo fungantur Pontificatu, ſibi credito per ſanctam tuam beatamque voluntatem, rectè diſpenſantes verbum veritatis. Memento etiam ubique degentium orthodoxorum Epiſcoporum, Presbyterorum, Diaconorum, Subdiaconorum, Lectorum, Cantorum, Monachorum, Semper-virginum,

Viduarum, Laïcorum. Memento, Domine, ſanctæ Chriſti Dei noſtri civitatis, & civitatis imperialis, & noſtræ hujus, omnis denique civitatis & regionis, & eorum, qui in orthodoxa Chriſti fide eas incolunt, pacis & ſecuritatis. Memento, Domine, omnis animæ chriſtianæ afflictæ & vexatæ, Deique miſericordia & auxilio egentis, necnon converſionis eorum, qui à recta via deerraverunt. Memento, Domine, fratrum noſtrorum, qui captivi tenentur, da eis, Domine, ut miſericordiam inveniant coram omnibus qui eos captivos duxerunt. Memento, Domine, noſtri quoque peccatorum, & indignorum ſervorum tuorum, & peccata noſtra deleto, ut bonus & benignus Deus. Memento, Domine, mei quoque humilis & abjecti peccatoris, & indigni ſervi tui, & peccata mea deleto, ut bonus, benignus Deus. Adeſto nobis, qui ſanctiſſimo nomini tuo miniſtramus. Congregationibus noſtris, Domine, benedicito. Idololatriam è mundo radicitus extirpato. Satanam & omnem ejus operationem & nequitiam conterito ſub pedibus noſtris. Inimicos Eccleſiæ tuæ, Domine, ut ſemper, ita etiam nunc humilia. Patefac eorum ſuper-

παρθένων, χηρῶν, λαϊκῶν. Μνήσθητι κύριε τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν πόλεως καὶ τῆς βασιλευούσης, καὶ τῆς πόλεως ἡμῶν ταύτης, πάσης πόλεως καὶ χώρας, καὶ τῶν ἐν ὀρθοδόξῳ πίστει Χριστοῦ οἰκούντων ἐν αὐταῖς, εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας αὐτῶν. Μνήσθητι κύριε πάσης ψυχῆς χριστιανῆς θλιβομένης καὶ καταπονουμένης, ἐλέους θεοῦ καὶ βοηθείας ἐπιδεομένης, καὶ ἐπιστροφῆς τῶν πεπλανημένων. Μνήσθητι κύριε τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ, τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, δὸς αὐτοῖς ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς σου, ἐναντίον πάντων τῶν αἰχμαλωτευσάντων αὐτούς. Μνήσθητι κύριε καὶ ἡμῶν, τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ ἀναξίων δούλων σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐξάλειψον, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος θεός. Μνήσθητι κύριε καὶ ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ, καὶ ἁμαρτωλοῦ, καὶ ἀναξίου δούλου σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας μου ἐξάλειψον ὡς φιλάνθρωπος θεός. Συμπάρεσο δὲ ἡμῖν λειτουργοῦσι τῷ παναγίῳ σου ὀνόματι. Τὰς ἐπισυναγωγὰς ἡμῶν κύριε εὐλόγησον. Τὴν εἰδωλολατρείαν τέλεον ἐκρίζωσον ἀπὸ τοῦ κόσμου. Τὸν σατανᾶν καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν καὶ πονηρίαν σύντριψον ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἐκκλησίας σου κύριε, ὡς πάντοτε καὶ νῦν ταπείνωσον. Γύμνωσον αὐτῶν

τὴν

τὴν ὑπερηφανίαν· δεῖξον αὐτοῖς ἐν τάχει τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, τὰς ἐπιβουλὰς αὐτῶν καὶ τὰς πανουργίας, ἃς ποιοῦσιν καθ' ἡμῶν ἀπεράκτους ποίησον. Ἐξεγέρθητι κύριε καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροί σου, καὶ φυγέτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω πάντες οἱ μισοῦντες τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον. Τὸν * δὲ λαόν σου τὸν πιστὸν καὶ ὀρθόδοξον, ἐπ' εὐλογίαις χιλίας χιλιάδας καὶ μυρίας μυριάδας, ποιοῦντας τὸ θέλημά σου τὸ ἅγιον.

Ὁ Διάκονος. Οἱ καθήμενοι ἀνάστητε.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει εὐχήν.

Λύτρωσαι δεσμίους, ἐξέλου τοὺς ἐν ἀνάγκαις, πεινῶντας χόρτασον, ὀλιγοψυχοῦντας παρακάλεσον, πεπλανημένους ἐπίστρεψον, ἐσκοτισμένους φωταγώγησον, πεπτωκότας ἔγειρον, σαλευομένους στήριξον, νενοσηκότας ἴασαι, πάντας ἀγαθὲ, εἰς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας σύναξον, καὶ αὐτοὺς τῇ ἁγίᾳ σου ποίμνῃ· ἡμᾶς δὲ ῥῦσαι ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν, φρουρὸς ἡμῶν καὶ ἀντιλήπτωρ κατὰ πάντα γενόμενος.

Ὁ Διάκονος. Εἰς ἀνατολήν.

Καὶ κλίνει ὁ Ἱερεὺς, καὶ εὔχεται.

Σὺ γὰρ εἶ ὁ ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς

biam. Demonſtra eis citò eorum imbecillitatem. Inſidias eorum, præſtigias eorum & verſutias, quibus nos adoriuntur, infectas & irritas efficito. Exurge Domine, & diſſipentur inimici tui, & fugiant retrorſum omnes qui oderunt ſanctum nomen tuum. Populo autem tuo fideli & orthodoxo benedic in millena millia, & decies millena millia, facientibus ſanctam voluntatem tuam.

Diaconus. Qui ſedetis ſurgite.

Sacerdos dicit hanc orationem.

Redime vinctos, de neceſſitatibus ſuis, afflictos exime, eſurientes ſatia, deſolatos conſolare, errantes converte, in tenebris ſedentes illumina, lapſos erige, inſtabiles confirma, ægros ſana, omnes, ô bone, in viam ſalutis dirige, eoſdemque in ſanctum ovile tuum congrega: nos autem ab iniquitatibus noſtris libera, protector noſter & defenſor per omnia factus.

Diaconus. Ad Orientem.

Sacerdos ſe inclinat & orat.

Tu es ſupra omne imperium, & omnem potentiam, & virtutem, & domi-

nationem, & omne nomen quod nominatur, non ſolùm in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro. Tibi aſtant millia millium, & decies millies centena millia ſanctorum Angelorum, & Archangelorum exercitus. Tibi aſtant honoratiſſima tua duo animalia, nimirum multocula Cherubim, & ſex alata Seraphim, quæ duabus quidem alis facies tegunt, & duabus pedes, & duabus volant & clamant alterum ad alterum inceſſabilibus vocibus, & non tacentibus theologiis, triumphalem & ter-ſanctum hymnum, canentia, clamantia, glorificantia, vociferantia, & dicentia, magnificæ tuæ gloriæ.

ὀνόματος, ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Σοὶ παραστήκουσι χίλιαι χιλιάδες, καὶ μύριαι μυριάδες ἁγίων ἀγγέλων, καὶ ἀρχαγγέλων στρατιαί. Σοὶ παραστήκουσι τὰ δύο τιμιώτατά σου ζῶα, τὰ πολυόμματα χερουβὶμ, καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα σεραφὶμ, ἃ δυσὶ μὲν πτέρυξι τὰ πρόσωπα καλύπτοντα, καὶ δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ δυσὶν ἱπτάμενα, καὶ κέκραγεν ἕτερον πρὸς τὸ ἕτερον ἀκαταπαύστοις στόμασι, καὶ ἀσιγήτοις θεολογίαις, τὸν ἐπινίκιον καὶ τρισάγιον ὕμνον ᾄδοντα, βαῶντα, δοξολογοῦντα, κεκραγότα καὶ λέγοντα τῇ μεγαλοπρεπεῖ σου δόξῃ.

Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Sabbaoth. Plenum eſt cœlum & terra gloria ſancta tua, *Elata voce.* Semper quidem omnes ſanctificas, ſed & cum omnibus te glorificantibus ſuſcipe, Dominator Domine, noſtram quoque ſanctificationem, qui cum ipſis te laudamus & dicimus.

Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος σαββαώθ. Πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς ἁγίας σου δόξης. Ἐκφώνως. Πάντοτε μὲν πάντας ἁγιάζῃ, ἀλλὰ καὶ μετὰ πάντων τῶν σε ἁγιαζόντων, δέξαι δέσποτα κύριε καὶ τὸν ἡμέτερον ἁγιασμὸν, σὺν αὐτοῖς ὑμνούντων καὶ λεγόντων.

Populus. Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus.

Ὁ Λαός. Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος.

Sacerdos myſteria ſancta ſignaculo crucis ſignat, dicens.

Ὁ Ἱερεὺς σφραγίζει τὰ ἅγια, λέγων.

Plenum enim re vera eſt cœlum & terra gloriâ tuâ, per manifeſtationem Domini & Dei & Servatoris noſtri Jeſu Chriſti, fac, ô Deus, ut ple-

Πλήρης γάρ ἐστιν ὡς ἀληθῶς ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ τῆς ἁγίας σου δόξης διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· πλή-

ρωσον ὁ θεὸς καὶ ταύτην τὴν θυσίαν τῆς παρὰ σοῦ εὐλογίας, διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου σου πνεύματος. Ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος, καὶ ὁ θεὸς καὶ παμβασιλεὺς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδου ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ τὸν ὑπὲρ πάντων ὑφίστατο * θάνατον σαρκὶ, συνανακλιθεὶς μετὰ τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων καὶ ἀμώμων αὐτοῦ χειρῶν, ἀναβλέψας εἰς τὸν ἴδιον πατέρα, θεὸν δὲ ἡμῶν καὶ θεὸν τῶν ὅλων, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἁγιάσας, κλάσας, διέδωκε τοῖς ἁγίοις καὶ μακαρίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἰπών. Ἐκφώνως. Λάβετε, φάγετε.

num quoque ſit hoc ſacrificium benedictione tua, per adventum ſanctiſſimi Spiritus tui. Quia ipſe Dominus & Deus, & ſummus Rex noſter Jeſus Chriſtus nocte qua tradebat ſeipſum pro peccatis noſtris, & mortem pro omnibus ſubibat carne, recumbens cum ſanctis diſcipulis & Apoſtolis, accepit panem in ſanctas, & immaculatas, & inculpatas manus ſuas, ſuſpiciens in cœlum ad te Patrem ſuum, Deumque noſtrum & Deum univerſorum, gratias egit, benedixit, ſanctificavit, fregit, deditque ſanctis & beatis diſcipulis & Apoſtolis, dicens, *Elata voce*, Accipite, comedite.

Ὁ Διάκονος. Ἐκτείνατε.

Diaconus: Extendite.

Ὁ Ἱερεὺς ἐκφώνως.

Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ἡμῶν κλώμενον καὶ διαδιδόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Sacerdos elata voce.

Hoc enim eſt corpus meum, quod pro vobis frangitur, & diſtribuitur in remiſſionem peccatorum.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Populus. Amen.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει ἐπευχόμενος.

Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι λαβὼν, καὶ κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸς σε τὸν ἴδιον πατέρα, θεὸν δὲ ἡμῶν καὶ θεὸν τῶν ὅλων, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, πλήσας πνεύματος ἁγίου, μετέδωκε

Sacerdos orans ait.

Similiter & calicem poſtquam cœnavit accipiens, miſcenſque vino & aqua, ſuſpiciens in cœlum ad te Patrem ſuum, Deumque noſtrum, & Deum univerſorum, gratias egit, benedixit, ſanctificavit, implevit Spiritu ſancto, & tra-

didit ſanctis & beatis diſcipulis ſuis & Apoſtolis, dicens, *Elata voce*, Bibite ex eo omnes.

Diaconus. Denuò impenſiùs orate.

Sacerdos elata voce.

Hic enim eſt ſanguis meus novi Teſtamenti, qui pro vobis & multis effunditur, & diſtribuitur in remiſſionem peccatorum.

Populus. Amen.

Sacerdos ſic orare pergit.

Hoc facite in meam commemorationem. Quotieſcumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem meam annuntiabitis, & reſurrectionem meam, & aſcenſionem confitebimini, donec veniam. Mortem tuam, Dominator Domine omnipotens, cœleſtis Rex, unigeniti tui Filii, Dominique & Dei, & Servatoris noſtri Jeſu Chriſti, annuntiantes, & triduanam beatamque ejus à mortuis reſurrectionem confitentes, in cœlos quoque aſcenſionem confitemur, tuamque à dexteris Dei tui & Patris cathedram, necnon ſecundum & terribilem & tremendum ejus adventum expectantes, in quo venturus eſt judicare vivos & mortuos in juſtitia, & reddere, &c. Tibi, Domine Deus noſter,

τοῖς ἁγίοις καὶ μακαρίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἰπών, *Ἐκφώνως*. πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες.

Ὁ Διάκονος. Ἔτι ἐκτείνατε.

Ὁ Ἱερεὺς ἐκφώνως.

Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον καὶ διαδιδόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Ὁ Ἱερεὺς εὔχεται οὕτως.

Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, πίνητε δὲ καὶ ποτήριον τοῦτο, τὸν ἐμὸν θάνατον καταγγέλλετε, καὶ τὴν ἐμὴν ἀνάστασιν καὶ ἀνάληψιν ὁμολογεῖτε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθω. Τὸν θάνατόν σου, δέσποτα κύριε παντόκρατορ ἐπουράνιε βασιλεῦ, τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, κυρίου δὲ καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καταγγέλλοντες, καὶ τὴν τριήμερον καὶ μακαρίαν αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ὁμολογοῦντες, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν ὁμολογοῦμεν, καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν σου τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καθέδραν, καὶ τὴν δευτέραν καὶ φρικτὴν καὶ φοβερὰν αὐτοῦ παρουσίαν ἀπεκδεχόμενοι, ἐν ᾗ μέλλει ἔρχεσθαι κρῖναι ζῶντας καὶ * νεκροὺς ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἀποδοῦναι. Σοὶ κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν τὰ σὰ ἐκ

τῶν σῶν δώρων προεθήκαμεν ἐνώπιόν σου. Καὶ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε ἀγαθὲ, ἐξαπόστειλον ἐξ ὕψους τοῦ ἁγίου σου, ἐξ ἑτοίμου κατοικητηρίου σου, ἐκ τῶν ἀπεριγράπτων κόλπων, αὐτὸν τὸν παράκλητον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸν ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιὸν, τὸ ἐν νόμῳ καὶ προφήταις καὶ ἀποστόλοις λαλῆσαν, τὸ πανταχοῦ παρὸν καὶ τὰ πάντα πληροῦν, ἐνεργοῦντι αὐτεξουσίως, οὐ διακονικῶς, ἐφ' οὓς βούλεται τὸν ἁγιασμὸν εὐδοκίᾳ τῇ σῇ, τὸ ἁπλοῦν τὴν φύσιν, τὸ πολυμερὲς τὴν ἐνέργειαν, τὴν τῶν θείων χαρισμάτων πηγήν· τό σοι ὁμοούσιον τὸ ἐκ σοῦ ἐκπορευόμενον, τὸ σύνθρονον τῆς βασιλείας σου, καὶ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἔτι δὲ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τοὺς ἄρτους τούτους, καὶ ἐπὶ τὰ ποτήρια ταῦτα, τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον, ἵνα αὐτὰ ἁγιάσῃ καὶ τελειώσῃ, ὡς παντοδύναμος θεός. *Ἐκφώνως.* καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον σῶμα.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Ὁ Ἱερεὺς ἐκφώνως.

Τοῦτο ποτήριον, αἷμα τῆς καινῆς διαθήκης, αὐτοῦ τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος, καὶ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

quæ tua ſunt, de tuis bonis hæc propoſuimus coram te. Enimverò te rogamus & obſecramus, generis humani amator bone, ut emittas ex alto ſancto tuo, ex præparato habitaculo tuo, ex incircumſcriptis ſinubus tuis, ipſum Paracletum, Spiritum veritatis, ſanctum, Dominum, vivificantem, qui in Lege, & Prophetis, & Apoſtolis locutus eſt: qui ubique adeſt, & omnia replet, & operatur ſuâ potentiâ, non tanquam miniſter, in quibus vult, ſanctificationem pro beneplacito tuo: ſimplex naturâ, in plura diviſus actu, divinorum chariſmatum fons, tibi conſubſtantialis, ex te procedens, in throno regni tui tecum ſedens, & cum unigenito Filiò tuo Domino & Deo & Servatore noſtro Jeſu Chriſto. Emitte præterea ſuper nos, & ſuper panes & calices iſtos Spiritum ſanctum tuum, ut eos ſanctificet & conſecret, tanquam Deus omnipotens, *Elata voce,* & faciat panem quidem corpus.

Populus. Amen.

Sacerdos elata voce,

Calicem autem, ſanguinem Novi Teſtamenti, ipſius Domini & Dei, & Servatoris, & ſummi Regis noſtri Jeſu Chriſti.

Diaconus. Deſcendite Diaconi.

Sacerdos elata voce.

Ut fiant omnibus nobis, qui ex iis participamus, in fidem, in ſobrietatem, in medelam, in temperantiam, in ſanctificationem, in renovationem animæ, corporis, & ſpiritus, in communionem beatitudinis vitæ æternæ, & immortalitatis, in glorificationem ſanctiſſimi tui nominis, in remiſſionem peccatorum, ut tuum & in hoc, quemadmodum in univerſo, glorificetur & laudetur, & ſanctificetur ſanctiſſimum & precioſum, & glorificatum nomen tuum cum Jeſu Chriſto & ſancto Spiritu.

Populus. Sicut erat, & eſt.

Sacerdos. Pax omnibus.

Diaconus. Orate.

Sacerdos ſecretò orat.

DEus lucis, genitor vitæ, autor gratiæ, factor ſæculorum, fundator ſcientiæ, dator ſapientiæ, theſaure ſanctitatis, Doctor precum purarum, animæ benefactor, qui puſillanimibus in te confidentibus das ea in quæ deſiderant Angeli proſpicere; qui eduxiſti nos ex abyſſo ad lucem, qui dediſti nobis è morte vitam, qui largitus es nobis è ſervitute libertatem,

Ο Διάκονος. Κατέλθετε οἱ διάκονοι.

Ο Ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ἵνα γένωνται πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνουσιν, εἰς πίστιν, εἰς νῆψιν, εἰς ἴασιν, εἰς σωφροσύνην, εἰς ἁγιασμὸν, εἰς ἐπανανέωσιν ψυχῆς, σώματος, καὶ πνεύματος, εἰς κοινωνίαν μακαριότητος ζωῆς αἰωνίου καὶ ἀφθαρσίας, εἰς δοξολογίαν τοῦ παναγίου σου ὀνόματος, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἵνα ζοῦ καὶ ἐν τούτῳ, καθὼς καὶ ἐν παντὶ, δοξασθῇ, καὶ ὑμνηθῇ, καὶ ἁγιασθῇ τὸ πανάγιον καὶ ἔντιμον καὶ δεδοξασμένον σου ὄνομα σὺν Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι.

Ο Λαός. Ὥσπερ ἦν καὶ ἔστιν.

Ο Ἱερεύς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ο Διάκονος. Προσεύξασθε.

Ο Ἱερεὺς εὔχεται καθ᾽ ἑαυτόν.

ΘΕὲ φωτὸς, γεννῆτορ ζωῆς, ἀρχηγὲ χάριτος, ποιητὰ αἰώνων, θεμελιωτὰ γνώσεως, δωρητὰ σοφίας, θησαυρὲ ἁγιωσύνης, διδάσκαλε εὐχῶν καθαρῶν, ψυχῆς εὐεργέτα, ὁ τοῖς ὀλιγοψύχοις εἰς σε πεποιθόσι διδοὺς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι· ὁ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐξ ἀβύσσου εἰς φῶς, ὁ δοὺς ἡμῖν ἐκ θανάτου ζωὴν, ὁ χαρισάμενος ἡμῖν ἐκ δουλείας ἐλευθερίαν, ὁ τὸ ἐν ἡμῖν

σκότος τῆς ἁμαρτίας διὰ τῆς παρουσίας τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ λύσας, αὐτὸς καὶ νῦν δέσποτα κύριε διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου σου πνεύματος, καταύγασον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν, εἰς τὸ μεταλαβεῖν ἀκατακρίτως τῆς ἀθανάτου καὶ ἐπουρανίου ταύτης τροφῆς· καὶ ἁγίασον ἡμᾶς ὁλοτελῶς ψυχῇ, σώματι, καὶ πνεύματι, ἵνα μετὰ τῶν ἁγίων σου μαθητῶν καὶ ἀποστόλων εἴπωμέν σοι τὴν προσευχὴν ταύτην, τό,

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἐκφώνως. Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς δέσποτα φιλάνθρωπε κύριε μετὰ παρρησίας, ἀκατακρίτως, ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ψυχῇ πεφωτισμένῃ, ἐν ἀπαισχύντῳ προσώπῳ, ἡγιασμένοις χείλεσιν, τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαί σε τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἅγιον θεὸν πατέρα, καὶ λέγειν.

Ὁ Λαός. Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Ὁ Ἱερεὺς εὔχεται.

ΝΑὶ κύριε, κύριε, μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Οἶδεν γὰρ ἡ πολλή σου εὐσπλαγχνία, ὅτι οὐ δυνάμεθα ὑπενέγκειν διὰ τὴν πολλὴν ἡμῶν ἀσθένειαν· ἀλλὰ ποίησον σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ ἔκβασιν, τοῦ

qui tenebras peccati, per adventum unigeniti tui Filii diſcuſſiſti, & ipſe nunc, Dominator Domine, per adventum ſanctiſſimi tui Spiritus, illumina oculos mentis noſtræ, ad percipiendum ſine condemnationis metu, immortalem & cœleſtem hunc cibum, & ſanctifica nos integrè animâ, corpore, & ſpiritu; ut cum ſanctis tuis diſcipulis & Apoſtolis dicamus tibi orationem hanc,

Pater noſter, qui es in cœlis, &c.

Elata voce, Et dignare nos, Dominator, generis humani amator, Domine, ut cum libertate, ſine condemnationis metu corde puro, anima illuminata, inconfuſa facie, ſanctificatis labris, audeamus invocare te, qui in cœlis es, ſanctum Deum Patrem, & dicere.

Populus. Pater noſter, &c.

Sacerdos Orat.

ITa Domine, Domine, ne inducas nos in tentationem, ſed libera nos à malo. Novit enim multa tua miſericordia, quòd ſuſtinere non poſſumus, præ multa noſtra infirmitate: ſed fac etiam cum tentatione proventum, ut poſſimus ſuſti-

nere. Tu enim dediſti nobis poteſtatem calcandi ſerpentes & ſcorpios, & omnem poteſtatem inimici, *Elata voce*, quia tuum eſt regnum & potentia.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax omnibus.

Diaconus. Capita veſtra Jeſu Chriſto inclinate.

Populus. Tu Domine.

Sacerdos Orat.

Dominator Domine Deus omnipotens, qui ſedes ſuper Cherubim, & glorificaris à Seraphim: qui ex aquis cœlum condidiſti, & aſtrorum choris eum ornaſti: qui in excelſis incorporeos Angelorum exercitus conſtituiſti ad perennes glorificationes: tibi animarum corporumque noſtrorum cervices inclinavimus, ſervitutis obſequium deſignantes, & rogamus te, ut tenebroſos peccati inſultus ex cogitatione noſtra depellas, & divinis ſancti Spiritus tui ſplendoribus mentem noſtram exhilares, ut cogitatione tui repleti, dignè participemus iis, quæ nobis propoſita ſunt bonis, immaculati corporis, & precioſi ſanguinis, unigeniti Filii tui Domini, & Dei, & Servatoris noſtri, Jeſu Chriſti,

δύνασθαι ἡμᾶς ὑπενεγκεῖν. Σὺ γὰρ ἔδωκας ἡμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐκφώνως. Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Ὁ Ἱερεύς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ Διάκονος. Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ Ἰησοῦ κλίνατε.

Ὁ Λαός. Σὺ κύριε.

Ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Δέσποτα κύριε ὁ Θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ, καὶ δοξαζόμενος ὑπὸ τῶν σεραφίμ· ὁ ἐξ ὑδάτων οὐρανὸν σκευάσας, καὶ τοῖς τῶν ἀστέρων χοροῖς κατακοσμήσας· ὁ ἐν ὑψίστοις ἀσωμάτους ἀγγέλων συστησάμενος στρατιὰς, πρὸς ἀεννάους δοξολογίας· σοὶ ἐκλίναμεν τὸν αὐχένα τῶν ψυχῶν, καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, τὸ τῆς δουλείας πρόσχημα σημαίνοντες, καὶ δεόμεθά σου, τὰς σκοτοειδεῖς τῆς ἁμαρτίας ἐφόδους ἐκ τῆς ἡμῶν διανοίας ἀπέλασον, καὶ ταῖς τοῦ ἁγίου σου θεοειδέσιν αὐγαῖς τὸν ἡμέτερον νοῦν καταφαίδρυνον, ὅπως τῇ γνώσει σου πληθυνόμενοι, ἀξίως μετάσχοιμεν τῶν προκειμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, τοῦ ἀχράντου σώματος, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, τοῦ κυρίου, καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,

συγχωρῶν

συγχωρῶν ἡμῖν πᾶν εἶδος ἁμαρτιῶν, διὰ τὴν πολλὴν καὶ ἀνεξιχνίαστόν σου ἀγαθότητα, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ. *Ἐκφώνως.* δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ, σοὶ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ πνεύματι.

Ὁ Ἱερεύς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ Διάκονος. Μετὰ φόβου Θεοῦ.

Ὁ Ἱερεὺς εὔχεται.

Ἅγιε, ὕψιστε, φοβερὲ, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος, κύριε, ἁγίασον ἡμᾶς τῷ λόγῳ τῆς σῆς χάριτος, καὶ τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ παναγίου σου πνεύματος. Σὺ γὰρ εἶπας δέσποτα, ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι, κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀκατάληπτε Θεοῦ λόγε, τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ὁμοούσιε, συναΐδιε, καὶ συνάναρχε, πρόσδεξαι τὸν ἀκήρατον ὕμνον, σὺν τοῖς χερουβὶμ καὶ σεραφὶμ, καὶ παρ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀναξίου δούλου σου, ἐξ ἀναξίων μου χειλέων βοῶντα καὶ λέγοντα.

Ὁ Λαός. Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον.

Ὁ Ἱερεὺς ἐκφώνως. Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις.

Ὁ Λαός. Εἷς πατὴρ ἅγιος, εἷς υἱὸς ἅγιος, ἓν πνεῦμα ἅγιον, εἰς ἑνότητα πνεύματος ἁγίου. Ἀμήν.

condonans nobis omnem peccatorum ſpeciem, per multam & inveſtigabilem bonitatem tuam, gratia, & miſerationibus, & humanitate unigeniti Filii tui, *Elata voce*, per quem & cum quo tibi gloria & imperium cum ſanctiſſimo & bono & vivifico Spiritu tuo.

Sacerdos. Pax omnibus.

Diaconus. Cum timore Dei.

Sacerdos orat.

Sancte, ſumme, tremende, qui in ſanctis requieſcis, Domine ſanctifica nos verbo gratiæ tuæ, & illapſu ſanctiſſimi Spiritus tui. Tu enim dixiſti, Domine, Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum, Domine Deus noſter, incomprehenſibile Dei Verbum, Patri & ſancto Spiritui conſubſtantiale, & coæternum, & principio, ut ille carens, ſuſcipe immortalem hymnum, qui cum Cherubim & Seraphim, & à me peccatore & indigno ſervo tuo ex indignis meis labiis, clamat & dicit.

Populus. Kyrie eleiſon. Kyrie eleiſon. Kyrie eleiſon.

Sacerdos elata voce. Sancta Sanctis.

Populus. Unus Pater, ſanctus: unus Filius, ſanctus: unus Spiritus, ſanctus: in unitate Spiritus ſancti. Amen.

Diaconus. Pro ſalute & defenſione.

Sacerdos cruce ſignans populum elata voce. Dominus cum omnibus.

Hinc frangit Sacerdos panem & dicit. Laudate Deum.

Panem dividit Sacerdos dicens aſſiſtentibus. Dominus benedicat, & vobiſcum miniſtret, per magnam, &c.

Hinc Sacerdos dicit. Jubete.

Clerus. Spiritus ſanctus jubeat & ſanctificet.

Sacerdos. Ecce ſanctificata ſunt & conſecrata.

Clerus. Unus Pater ſanctus *ter.*

Et Sacerdos dicit. Dominus cum omnibus.

Clerus. Et cum ſpiritu tuo.

Sacerdos dicit. Ipſe benedixit ei.

Et communicat Sacerdos.

Oratio. Secundum benignitatem.

Aut.

Quemadmodum deſiderat cervus ad fontes aquarum, &c.

Et cum communionem dat clero dicit. Corpus ſanctum.

Et ad calicem dicit. Sanguis precioſus Domini, & Dei, & Servatoris noſtri.

Hinc ſacrificio completo dicit Diaconus. Ad orationem ſtate,

Ὁ Διάκονος. Ὑπὲρ σωτηρίας καὶ ἀντιλήψεων.

Ὁ Ἱερεὺς σφραγίζων τὸν λαὸν ἐκφώνως. Ὁ κύριος μετὰ πάντων.

Καὶ κλάνει ὁ Ἱερεὺς τὸν ἄρτον, καὶ λέγει. Αἰνεῖτε τὸν θεὸν ἐν τοῖς.

Καὶ μελίζει ὁ Ἱερεὺς λέγων τοῖς παροῦσι. Ὁ κύριος εὐλογήσει καὶ συνδιακονήσει, διὰ τῆς μεγάλης..

Καὶ λέγει ὁ Ἱερεύς. Κελεύετε.

Ὁ Κλῆρος. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κελεύει καὶ ἁγιάζει.

Ὁ Ἱερεύς. Ἰδοὺ ἡγίασται καὶ τετελείωται.

Ὁ Κλῆρος. Εἷς πατὴρ ἅγιος. τρίς.

Καὶ λέγει ὁ Ἱερεύς. Ὁ κύριος μετὰ πάντων.

Ὁ Κλῆρος. Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Ὁ Ἱερεὺς λέγει. Αὐτὸς εὐλόγησεν αὐτόν.

Καὶ μεταλαμβάνει ὁ Ἱερεύς, εὐχ. τὴν κατὰ φιλανθρωπίας.

Ἄλλως.

Ὃν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγάς.

Καὶ ὅταν μεταδίδῃ τὸν κλῆρον, λέγει. Σῶμα ἅγιον.

Καὶ εἰς τὸ ποτήριον λέγει. Αἷμα τίμιον τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν.

Καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι, λέγει ὁ Διάκονος. Ἐπὶ προσευχὴν στάθητε.

Ὁ Ἱερεύς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ Διάκονος. Προσεύξασθε.

Sacerdos. Pax omnibus.

Diaconus. Orate.

Ὁ Ἱερεὺς εὔχεται τὴν εὐχαριστίαν.

Εὐχαριστοῦμέν σοι δέσποτα κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ἐπὶ τῇ μεταλήψει τῶν ἁγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων, καὶ ἐπουρανίων σου μυστηρίων, ὧν ἔδωκας ἡμῖν ἐπὶ εὐεργεσίᾳ, καὶ ἁγιασμῷ καὶ σωτηρίᾳ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, καὶ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, κύριε, χάρισαι ἡμῖν τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, εἰς πίστιν ἀκαταίσχυντον, εἰς ἀγάπην ἀνυπόκριτον, εἰς πλησμονὴν θεοσεβείας, εἰς ἀποτροπὴν ἐναντίου, εἰς περιποίησιν τῶν ἐντολῶν σου, εἰς ἐφόδιον ζωῆς αἰωνίου, εἰς ἀπολογίαν εὐπρόσδεκτον τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ σου. Ἐκφώνως. δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ, σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι.

Sacerdos dicit orationem gratiarum actionis.

Gratias agimus tibi, Dominator Domine Deus noſter, pro perceptione ſanctorum, intemeratorum, immortalium, & cœleſtium myſteriorum tuorum, quæ dediſti nobis in beneficium, & ſanctificationem, & ſalutem animarum & corporum noſtrorum. Certè precamur & obſecramus te, generis humani amator bone Domine, largire nobis ut communio ſancti corporis & precioſi ſanguinis unigeniti Filii tui, ſit nobis in fidem inconfuſam, in caritatem non fictam, in abundantiam pietatis, in averſionem cujuſvis contrarii, in obſervationem mandatorum tuorum, in viaticum vitæ æternæ, in defenſionem acceptabilem, ante tremendum tribunal Chriſti tui. *Elata voce.* per quem & cum quo tibi gloria & imperium, cum ſanctiſſimo & bono & vivifico Spiritu.

Εἶτα ὁ Ἱερεὺς στρέφεται πρὸς τὸν λαὸν, λέγων.

Deinde Sacerdos converſus ad populum dicit.

Ἄναξ μέγιστε, καὶ τῷ πατρὶ σύναρχε, ὁ τῷ σῷ κράτει τὸν ᾅδην σκυλεύσας, καὶ τὸν θάνατον πατήσας, καὶ τὸν ἰσχυρὸν δεσμεύσας, καὶ

Rex maxime, Patrique coæterne, qui potentiâ tuâ infernum ſpoliaſti, & mortem conculcaſti, & fortem vinxiſti,

& Adam è tumulo excitaſti, Deiſica tua virtute, & lucido ſplendore ineffabilis tuæ divinitatis, ipſe, Domine, per per ſumptionem intemerati corporis tui & precioſi ſanguinis tui, emitte inviſibilem dexteram tuam plenam benedictionum, & omnibus nobis benedic, miſerere, corrobora divina tua virtute, & aufer à nobis malicioſam & peccatricem carnalis concupiſcentiæ operationem, illumina intellectuales oculos noſtros contra circumſtantem tenebrarum nequitiam. Conjunge nos beatiſſimo beneplacitoque tibi conventui, quia per te, & tecum, Patrem & ſanctiſſimum Spiritum omnis hymnus decet, honor, imperium, adoratio, & gratiarum actio, nunc & ſemper & in ſæcula ſæculorum.

Diaconus. Ite in pace.

Populus. In nomine Domini.

Sacerdos elata voce.

Caritas Dei & Patris, gratia Filii Dominique noſtri Jeſu Chriſti, communicatio & donum ſanctiſſimi Spiritus, ſit cum omnibus nobis nunc & ſemper & in ſæcula ſæculorum.

Populus. Amen.

Sit nomen Domini benedictum.

τὸν Ἀδὰμ ἐκ τάφου ἀναστήσας τῇ θεουργικῇ σου δυνάμει καὶ φωτιστικῇ αἴγλῃ τῆς σῆς ἀῤῥήτου θεότητος, αὐτὸς δέσποτα, διὰ τῆς μεταλήψεως τοῦ ἀχράντου σου σώματος καὶ τοῦ τιμίου σου αἵματος ἐξαπόστειλον τὴν ἀόρατόν σου δεξιὰν, τὴν πλήρη εὐλογιῶν, καὶ πάντας ἡμᾶς εὐλόγησον, οἰκτείρησον, σθένωσον τῇ θεϊκῇ σου δυνάμει, καὶ περίελε ἀφ' ἡμῶν τὴν κακοηθῆ καὶ ἁμαρτάδα σαρκικῆς ἐπιθυμίας ἐργασίαν· καταύγασον τοὺς νοητοὺς ἡμῶν ὀφθαλμοὺς τῆς περικειμένης ζοφερᾶς ἀνομίας, συνάψον ἡμᾶς τῷ παμμακαρίστῳ, τῷ εὐαρεστήσαντι σοι συλλόγῳ, ὅτι διὰ σοῦ, καὶ σὺν σοὶ τῷ πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ πνεύματι πᾶς ὕμνος πρέπει, τιμὴ, κράτος, προσκύνησις τε καὶ εὐχαριστία, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ Διάκονος. Πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ.

Ὁ Λαὸς. Ἐν ὀνόματι κυρίου.

Ὁ Ἱερεὺς ἐκφώνως.

Ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ἡ χάρις τοῦ υἱοῦ, κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ κοινωνία καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ παναγίου πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ἡμῶν, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ Λαὸς. Ἀμήν.

Εἴη τὸ ὄνομα κυρίου εὐλογημένον.

Ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται ἐν τῷ Διακονικῷ λέγων.

ΕΔωκας ἡμῖν δέσποτα τὸν ἁγιασμὸν ἐν τῇ μετουσίᾳ τοῦ παναγίου σώματος, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, δὸς ἡμῖν τὴν χάριν καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ παναγίου πνεύματος, καὶ φύλαξον ἡμᾶς ἀμώμους ἐν τῷ βίῳ καὶ ὁδήγησον εἰς τὴν τελείαν ἀπολύτρωσιν καὶ υἱοθεσίαν, καὶ εἰς τὰς μελλούσας αἰωνίους ἀπολαύσεις. Σὺ γὰρ εἶ ὁ ἁγιασμὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ Λαός. Ἀμήν.

Ὁ Ἱερεύς. Εἰρήνη πᾶσιν.

Ὁ Λαός. Καὶ τῷ πνεύματί σου.

Καὶ ἀπολύει λέγων.

Εὐλογείτω ὁ Θεὸς ὁ εὐλογῶν καὶ ἁγιάζων, καὶ σκέπων, καὶ διατηρῶν πάντας ἡμᾶς διὰ τῆς μεθέξεως τῶν ἁγίων αὐτοῦ μυστηρίων, ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Sacerdos orat in Diaconico dicens.

DEdiſti nobis, Domine, ſanctificationem in participatione ſanctiſſimi corporis & precioſi ſanguinis unigeniti Filii tui, da nobis gratiam & donum ſanctiſſimi Spiritus, & cuſtodi nos irreprehenſibiles in vita, & deduc ad perfectam redemptionem & adoptionem, & ad futuras ſempiternas fruitiones. Tu enim es ſanctificatio noſtra, & tibi gloriam ſurſum mittimus, Patri & Filio, & Spiritui ſancto, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax omnibus.

Populus. Et ſpiritui tuo.

Et dimittit dicens.

Benedictus Deus, qui benedicit & ſanctificat, & protegit, & conſervat omnes nos per participationem ſanctorum ejus myſteriorum, qui eſt benedictus in ſæcula ſæculorum. Amen.

JOANNI A S. ANDREA
ECCLESIÆ PARISIENSIS CANONICO.

G. SIRLETUS CARD. S.

*Nicolaum Pelleveum.

CUm ex litteris tuis ad Illuſtriſſimum & Reverendiſſimum dominum meum Cardinalem Senonenſem, cognoviſſem te Sancti Marci Evangeliſtæ Liturgiam vehementer cupere; dedi operam ut ex vetuſtiſſimo codice Monaſterii S. Mariæ ὁδηγητρίας, quod Roſſani apud Calabros, ſub inſtituto Sancti Baſilii regitur, deſcriberetur, & quàm diligentiſſimè cum exemplari collata, primo quoque tempore ad me mitteretur. Cùmque Illuſtriſſimus, & Reverendiſſimus Senonenſis; ut eſt tui amantiſſimus, omniumque bonarum rerum, earum præſertim quæ ad Eccleſiæ Catholicæ antiquitatem pertinent, obſervantiſſimus, à nobis flagitaret, ut Liturgiam ipſam mitteremus, non potuimus hoc diutiùs tibi debere. Idque ut libentiùs faceremus, ea res nos maximè adhortata eſt, quòd ab ampliſſimo atque optimo Domino Senonenſi plenè didicimus, quàm egregia ſit in te pietas, illa quidem patria & avita virtus: quanta in propugnanda orthodoxa fidei veritate alacritas. Sunt hæc quidem ſemper utilia & laboranti Eccleſiæ neceſſaria remedia, tum vel maximè hoc tempore, cùm novi, recenteſque exurgentes, loquuntur perverſa, ut abducant diſcipulos poſt ſe, magiſtri mendaces, introducentes ſectas perditionis. Quapropter vigilandum eſt, ſi nolumus decipi; pugnandum ſi volumus ſuperare, & divinæ providentiæ majores, in dies, gratiæ ſunt agendæ, quæ quotidie nobis arma ſuppeditat, quibus hoſtiles acies retundere, impetus repellere, & paternam Catholicæ veritatis poſſeſſionem ab adverſariorum injuria tuentes, integram inviolatamque fidem ſervare poſſimus. Non deerit Dominus Eccleſiæ ſanctæ, quam acquiſivit ſanguine ſuo, fidelis eſt ad ſervandum, potenſque ad præſtandum quod promiſit, fore ſcilicet ut portæ inferi non prævaleant adverſùs eam: nunquam prævaluerunt, neque aliquando prævalebunt adjuvante Chriſto Domino, qui aſſiduis precibus rogandus eſt, ut mittat operarios plures in vineam ſuam, quam exterminare aper de ſylva, & ſingularis ferus depaſci in dies, magis, magiſque conatur. Noſtris orationibus excitatus clementiſſimus Jeſus, exurgens im-*

perabit ventis, & ſiet tranquillitas in mari. Agamus gratias, ut diximus Deo ipſi, quod tela nobis ſuggerat praſentium temporum vexationi opportuna, & operarios optimos in vineam ſuam mittat, non tantùm probata ſidei, vita & doctrina viros, verùm etiam antiqua Eccleſia Catholica monumenta atque orthodoxorum Patrum libros, quibus profana vocum novitates redargui poſſint. Ex horum numero eſſe arbitramur Beati Marci Evangeliſta ſacram Liturgiam, paucis antè annis inventam in Abbatia Beata Maria ὁδηγητείας, qua vulgò dicitur, De lo patire, *antiquiſſimo Monachorum Sancti Baſilii monaſterio, ubi & D. Cyrilli Hieroſolymorum Epiſcopi, Catecheſes; Dionyſii Alexandrini adversùs Noëtianos, & Hippolyti Martyris adversùs Noëti hareſim, & contrà Paulum Samoſatenum opuſcula, ſunt inventa, qua omnia curabimus accuratè deſcribenda, ut ad communem utilitatem conferantur. Intereà miſimus Hierurgiam, quam à Beato Marco traditam Alexandrina accepit Eccleſia. Ex qua doctores Sancti Baſilius & Joannes Chryſoſtomus multa in ſuas, quas habemus, Liturgias, tranſtulerunt. Bene vale in Chriſto frater honorande, Roma* XVI. *Kal. Maii,* M. D. LXXXII.

GUILLELMO SIRLETO

CARDINALI AMPLISSIMO

J. A S. ANDREA S.P.D.

FRuimur tandem tuâ operâ, ſacrâ illâ Liturgiâ D. Marci Evangeliſta, qua nobis certè gratiſſima fuit, tum propter Evangelium ejus Evangeliſta, quòd D. Nazianzenus ſcripſiſſe Italis dicit, tum etiam quòd ex tua Bibliotheca procedat, quam, ut ſcribis, ex vetuſtiſſimo codice monaſterii S. Maria ὁδηγητείας *deſcribere juſſiſti. Sanè quod ad me attinet,* χάριν εἰδέναι σοι τὴν ἰσόρροπον οὐκ ἂν οἶδ' ὅπως. *Etenim ſi quod ait ille,* Νικᾷν δ' εὖ ἔρδοντας ἐπὶ πλεόνεσσι καθήκει. *Quid quaſo relaturus ſum, quòd tanto tuo in me beneficio par eſſe poſſit? tantum abeſt, ut majus dicam. Per te enim video & habeo quod prope jam habere me poſſe deſperabam. Viginti ab hinc annis feci ut exirent in lucem tres*

illæ aliæ Liturgiæ Divorum Jacobi, Baſilii Magni, & Joannis Chryſoſtomi, quibus eliſa ſunt miſera & infœlices noſtrorum hæreſiarcharum argutiæ, quas Epiphanius in Manich. χωβευτικὰς διδασκαλίας, vocat. Noſtra etiam ope in publicum editum eſt Miſſale Gothicum, & magni D. Areopagitæ Liturgia, quorum omnia exemplaria vetuſtiſſima, noſtra Bibliotheca, quantumvis exigua, continet: & hæc deinceps, Deo favente, D. Marci Liturgia acceſſura eſt, quam novo iſti perditiſſimo hominum generi intulimus, ut rationibus non modò neceſſariis adducantur ad id confitendum quod tam pertinaciter impugnant, ſed teſtes etiam habeant ſanctiſſimos & locupletiſſimos: quibus fidem derogare ut impium eſt, ita impudens & inſanum. Curavi igitur, ut hæc Liturgia tuo in nomine appareat, præfigaturque illis quas ante diximus, jam à multo tempore excuſis. Verùm enim cupio, ut hoc tantùm beneficium noſtrates ac deinde cæteri à te uno profectum intelligant, ut non mihi tantùm innoteſcat, ſed etiam omnibus; quanta ſit in te pietas, quanta doctrina, quantus denique in ſanctam Catholicam Eccleſiam zelus. Præterea quod tuis literis tantum mihi laudis tribuiſti, non equidem is ego ſum, fateor, nec eas unquam in me dotes agnovi, quas dicis. Ad alium ergo quæſo ſpectet illa pars literarum tuarum, qui ſe ornatiorem, inſtructioremve ſentiat. Tu, ut optimus es, & humanitatis pleniſſimus, vis aliquid concedere magno illi ardori quo feror in ſtudioſos, & ad inveſtigandum quod noſtram hanc ſanctiſſimam religionem, magis magiſque exornet. Deus Opt. Max. faveat tuis votis, ac te diutiùs bene ſuperſtitem, bonis omnibus & Eccleſiæ noſtræ, conſervet: noſque ames oro atque obſecro. Datum Lutetiæ XII. Kal. Maii M. D. LXXXIII.

COMMENTARIUS

COMMENTARIUS
AD LITURGIAM COPTITARUM SANCTI BASILII.

LITURGIA BASILII.

Pag. 1.

Liturgia quid propriè ſignificet.

CUm ea ſit hujus noſtri in Liturgiam Ægyptiacam commentarii ratio, ut in eum conferre deſignemus, omnia quæ ad Euchariſticorum rituum diſciplinam attinent, adeo ut aliis ejuſmodi Officiis illuſtrandis inſervire queat, multa quæ alibi fuſiùs tractata ſunt, ita delibare conabimur, ut paucis complectamur quæcumque ad illorum Officiorum intelligentiam neceſſaria videbuntur. Liturgiarum nomine intelligi debent Officia, ſeu Rituales libri autoritate publica Eccleſiarum ſcripti, earumque uſu comprobati, quibus preces & ritus ad conſecrandam & adminiſtrandam Euchariſtiam continentur. Secundùm hanc definitionem, Liturgiæ nomen dari non poteſt Officiis omnium Sacramentorum, ut Baptiſmi, Chriſmatis & aliorum, quod tamen à multis, præſertim Proteſtantibus ſolet fieri, non alia opinor ratione quàm quòd ſuas ſacras preces, Liturgiam ipſis appellare placuit, abſque ullo veterum exemplo. Nam Græcis à quibus hoc nomen acceptum eſt Λειτουργία vocantur, libri precum rituales qui ad celebrandam Euchariſtiam pertinent, quo ſenſu celebres ſunt apud eos Jacobi, Baſilii, Chryſoſtomi Liturgiæ. Magis etiam contra decorum Eccleſiæ peccant, qui Liturgias appellant collectaneas preces Judæorum, Samaritanorum & Muhamedanorum, ut fecerunt recentiores multi Lexicographi, & Bibliothecarii. Neque enim nomen illud, in ſacris ſignificatione peculiari uſurpatum ad profanas infidelium ſuperſtitiones trahi debet. Vide Gloſſarium Græco-barbarum Viri Clariſſimi Caroli Cangii verbo Λειτουργία.

Ejus varia nomina.

Ea vox à Græcis dudum uſurpatur, nec aliam à multis ſæculis inter eos ſignificationem habet, quamvis ex ipſius linguæ originibus aliæ multæ occurrant. Neque tamen ad Coptitas, qui mixtam ex Græcis vocibus quàm plurimis linguam retinent, ad Officia Eccleſiaſtica tranſiit, ſed ejus loco utuntur alterâ quæ eſt Ἀναφορά. Itaque in noſtris codicibus & multis quos in verſione noſtra expreſſimus, ita appellatur: quæ vox pariter eodem omnino ſenſu recepta eſt à Syris, & Æthiopibus; ſed in uſu vocis illius non levis eſt inter Græcos & Orientales qui eam ab ipſis acceperunt diſcrepantia. Nam apud illos proprie eſt, *oblatio*, *ſacrificium Miſſa*, ut Ἀναφορὰ μυστηρίων, Palladio: Ἀναφορὰν ἐν ἀδύτοις ποιούμενος in Vita Ignatii: εὐχαὶ τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς in hiſtoria Martyrii S. Marci

Pall. Vit. Chryſ. p. 88.

& paſſim alibi. Illis enim locis actum ipſum ſacrum oblationis Euchariſtiæ ſignificari manifeſtum eſt, & aliquando ſacra ipſa myſteria, ut cum apud Pachymerem αἱ προηγιασμέναι ἁγιστεῖαι vocantur, *præſanctificata*. Aliam quoque vox eadem in Ritibus ſignificationem habet, nempe *veli* quo teguntur oblatæ in diſco poſitæ, aliter dicti Δισκοκάλυμμα & Ἀὴρ. de quibus videndi Goarius & Cangius. At pro Rituali Orationes Liturgias continente, frequenter uſurpatur apud Coptitas: ea ratione quòd, quia continet omnia ad Oblationem ſacrificii Euchariſtici neceſſaria, *Oblatio* non immeritò dici poſſit: ut aliter apud Syros vocatus eſt ejuſmodi liber *Koudcho*, hoc eſt *ſanctificatio*, ſeu *ſanctum* quia ſancta τὰ ἅγια per illas preces conſecrabantur. Ita quoque Arabes & Æthiopes ab eadem voce appellaverunt eas *Kadas*, quaſi dicerent *ſanctificationem* ſeu *conſecrationem oblationis*. Atque hæc de nomine ſufficiunt.

L. 7. c. 28.

Autoritas Liturgiarum.

De autoritate ut paucis dicamus, duo ſpectanda ſunt, autoris nomen, & ipſius Officii quale à nobis repræſentatur autoritas, in Eccleſiis quæ illud uſurpant. Si Orientales ſequimur, quorum res potiſſimùm agitur, ex utraque æqualem iſtis Officiis dignitatem tribuunt. Nam exiſtimant non eam modò, ſed reliquas omnes à ſanctiſſimis viris quorum nominibus deſignantur, eſſe compoſitas; quodque Græci de ſua lingua extantibus firmiſſime credunt, Proclus in opuſculo de Divina Liturgia, Epiſcopi in Trullo congregati, Cabaſilas, Marcus Epheſinus, recentiores tandem omnes uno conſenſu, ſcriptas eas eſſe à Jacobo, Baſilio, & Chryſoſtomo, idem Coptitæ de Ægyptiacis ſuis: Syri de Syriacis opinantur, neque ab ea ſe opinione avelli patiuntur. Uſus Eccleſiarum certus eſt: nam ut apud Græcos iſtæ de quibus diximus, ita apud Coptitas, tres quas commentario illuſtramus, ſemper ad altaria uſurpatæ leguntur: citantur ex illis ſententiæ & orationes, apud melioris notæ Theologos & hiſtoricos: quæcumque de ritibus Euchariſticis ſcripta extant, ad eas referuntur. Ita Tractatus varii de Cœremoniis in Liturgia ſervandis: Præcepta de iiſdem in Rituali Gabrielis Patriarchæ: Expoſitio ejuſdem apud Abulbircat, & autorem Scientiæ Eccleſiaſticæ, atque alii paſſim.

De illarum Autoribus Orientalium traditio.

Ut verò traditionem illam Orientalium propriis eorum verbis exponamus, Severus Epiſcopus Aſchmonin, in Hiſtoria Patriarcharum Alexandrinorum, & in Athanaſii vita, loquens de Synodo Ancyræ celebrata adversùs Paulum Samoſatenum: *Erat*, inquit, *illic cum aliis Baſilius magnus Liturgiæ autor*. Ebnaſſalus in Collectione Canonum cap. 12. quod eſt de Miſſæ ſacrificio, ita ſcribit. *In Eccleſia Coptica tres Liturgiæ ordinatæ, ſunt Baſilii, Gregorii & Cyrilli, quas ſequi ſolent.* Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ, cap. 85. *Tres ſunt Liturgiæ quæ antiquorum Patrum communi ſententia probatæ ſunt. Prima & major, ſeu prolixior autorem habet Baſilium Cæſarienſem Epiſcopum, perſonæ Patris omnipotentis præcipue dicata. Secunda eſt Liturgia ſancti Gregorii, ſingulariter ſpectans perſonam Filii unigeniti & æterni, quæ commemorat ejus Incarnationem, Crucifixionem, Paſſionem, Sepulturam, Reſurrectionem à mor-*

tuis, Aſcenſionem ad cœlos, & Adventum ejus ad judicandum vivos & mortuos : & hæ ſunt quidem duæ priores. Tertia eſt Liturgia S. Cyrilli ad Patris quoque perſonam præcipue ſpectans, in quo eam quæ à Baſilio facta eſt imitatur, quòd propriè reſpiciat perſonam Patris. His tribus Liturgiis potiſſimùm inſiſtitur, & de illis conſentitur, omiſſis aliis quæ in Eccleſia conſervantur, & duodecim dicuntur eſſe. Gabriel filius Tarich Patriarcha Alexandrinus LXX. in Conſtitutionibus Synodicis de iiſdem ita loquitur. *Pervenit ad mediocritatem noſtram eſſe nonnullos ex Provinciis Sahid, ſive Thebaidis, qui Liturgias celebrent, de quibus controvertitur, diverſaſque à tribus notis, nempe Liturgiâ S. Baſilii, & duabus aliis ſancti Gregorii & S. Cyrilli. Prohibitum eſt autem à nobis ſub excommunicationis pœna, ne quiſquam ita faciat, donec ad Cellam Patriarchalem venerit, & Liturgiæ quas habet examinatæ fuerint.* Abulbircat inter alia Baſilii opera primum recenſet *Liturgiam ad celebranda myſteria.*

Præter tres vulgatas nullæ exſtant apud Coptitas.

Præter illas nullæ dudum extant apud Coptitas, aut ſi extant nullum in Eccleſiis uſum habent, nullam autoritatem. Severus Aſchmoninenſis in Vita Petri Moggi inter alia opera ab eo ſcripta, Liturgiam recenſet, ſed de ea nihil apud alios autores legitur. Eo nomine Petri unam eſſe à Coptitis uſurpatam ſcripſit Athanaſius Kircherus in Prodromi ſui Coptici ſupplemento, ſed quam tamen nemo vidit : neque verum eſt illam uſurpari ad altaris miniſteria. Neque magis credendum, quod in eodem Prodromo legitur, extare in Vaticana Bibliotheca Liturgiam Copticam ſancti Marci, ſi quis hæc verba de ſingulari & ab aliis tribus diverſa intelligenda credat. Par codex extat in Regia, cum Marci nomine : ſed ipſa eſt Cyrilli interpolata ; quam, ut ex Abulbircat diſcimus, quidam Marco tribuebant. *Statutum eſt*, inquit operis ſui cap. 29. *in Eccleſia Coptica tres Liturgias uſurpari. Una eſt quæ per omnes jejunii dies, & alios extra jejunium uſurpatur, ſcilicet Liturgia S. Baſilii Epiſcopi Cæſareæ Cappadociæ. Secunda quam Ægyptii conſueverunt uſurpare tantùm per quadrageſimale jejunium, & menſem Cohiac, eſt Liturgia Marci quam perfecit Cyrillus. Tertia propria eſt diebus feſtorum divinorum, & lætitiæ quæ eſt Liturgia S. Gregorii.* Si quid dubii ſupereſſet ſolvitur autoritate codicis MS. Bib. R. Græci & Arabici, in quo duæ priores extant Baſilii & Gregorii nomine. Tertia deeſt ; ſed quæ Marci nomine edita eſt à Joanne à S. Andrea Græcè & Latinè, ea ipſa eſt quæ Cyrilli titulum habet in Copticis Codicibus.

De aliis Liturgiis Baſilio adſcriptis.

Cùm autem S. Baſilii nomine aliæ extent diverſis linguis Liturgiæ, quid illæ inter ſe commune habeant explicandum eſt. Notiſſima præ cæteris & antiquiſſima cenſeri debet Græca, quam Græci olim in Patriarchatu Conſtantinopolitano, ut & alteram Chryſoſtomi uſurpaverunt, nunc ubique uſurpant, quacumque patet eorum Eccleſia. Alteram Syriacam Latinè edidit vir doctiſſimus Andreas Maſius, ſed quæ in multis optimæ notæ codicibus deeſt, vel aliis tribuitur. Neutra reſpondet Copticæ hujus noſtræ exemplaribus, atque adeo certiſſimum eſt, iſtam ab alio fonte derivatam, atque ex Græco codice. Is huc uſque ignotus omnino fuit, ſed tandem repertus in Bibliotheca Regia maximam iſtius Li-

turgiæ partem exhibet, cum hoc titulo ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου adjuncta eſt verſio Arabica.

Ex Baſilii Liturgia facta eſt Æthiopica.

Ex illa porrò Liturgia expreſſa eſt Æthiopica communis, quæ vulgò appellatur *Canon Generalis Æthiopum*: quia cùm Æthiopes integram ſubjectionem Alexandrinis Jacobitarum Patriarchis profeſſi dudum fuerint, eorumque hæreſim acceperint, quæcumque ad Sacramenta pertinebant ab iiſdem acceperunt. Itaque Liturgia, paucis exceptis, prorſus eſt eadem; nec tamen in codicibus Æthiopicis præfert Baſilii, vel alterius ullius autoris nomen.

Liturgiæ hujus diſpoſitio.

Liturgiæ Copticæ diſpoſitio talis eſt, ut in duas partes dividatur. Prima incipit ab orationibus, quæ ſtatim dicuntur dum paratur altare, atque ita omnes ritus & preces complectitur, tam ad inferendas oblatas, quam ad lectiones ſacrarum ſcripturarum, quarum ultima ex Evangelio eſt, uſque ad Oſculum pacis, quod ritu Orientali, datur antequam conſecratio incipiatur. Secunda pars, quæ *Anaphora* propriè & ſtrictè loquendo appellatur, incipit ab Oratione Oſculi pacis, & ad finem uſque Liturgiæ perducitur. Ita poſtrema pars illa rationem quamdam habet Latini Canonis, quia continet orationes omnes quæ Canone noſtro continentur. Verum in eo diſcrimen eſt, quod paucis omnino exceptis quæ in eo inſeruntur, ſecundùm diverſas majoreſque ſolennitates, unus ſemper & idem eſt: apud Orientales aliter omnino fit: quippe pars illa quæ conſecrationis preces complectitur, varia eſt pro diverſitate Liturgiarum, ita ut apud Coptitas, in Gregoriana & Cyrillina preces illæ diverſæ ſint, quamvis in unam formam ſententiamque conveniant: prima verò pars ſemper eſt eadem, demptis ſacræ Scripturæ lectionibus. Ex ea quæ generalis Canonis locum habet, ſumi ſolent omnia, quæ Oſculum pacis antecedunt. Itaque quando celebratur Liturgia Gregorii aut Cyrilli, prima illa officii pars ex Baſiliana petenda eſt: ut apud Æthiopes qui duodecim Liturgias habent, petitur ex Canone generali: apud Syros Jacobitas qui triginta & plures numerant, ex Jacobi: apud Neſtorianos qui tres tantum, ex Liturgia Apoſtolorum. Hæc diſciplina ſingularis obſervanda fuit, quia ex ejus ignoratione ſæpe factum eſt, ut Liturgica quædam Officia, quæ in Codicibus manuſcriptis reperiuntur, aut Latinè edita ſunt, imperfecta quibuſdam viſa fueret, quia ſtatim ab Oſculo pacis incipiunt, atque adeo multis officii Euchariſtici partibus mutilata judicata ſunt. Iſtius verò quam explicamus Copticæ, pars prima [illegible], formata eſt ex Græca Marci edita: nam in Codice Regio Græco-Arabico initium eſt ab Oratione veli, ſeu τοῦ καταπετάσματος, & quibuſdam diverſis orationibus ad oſculum pacis. Neque pars illa prima magis ad unam ex tribus quàm ad alteram pertinet: eſt enim communis omnibus. Sed Baſiliana, ut ex autoribus Ægyptiacis quorum teſtimonia retulimus patet, fuit, ut eſt etiamnum, præcipua & in uſu quotidiano.

Autoritas illius.

De αὐθεντίᾳ & autoritate iſtius Liturgiæ jam paucis explicandum, quod fuſius alibi tractatum eſt. Nullam eſſe debere Liturgiarum autoritatem, communis fuit aliquando non modò Proteſtantium, ſed etiam quorumdam Catholicorum opinio, ex unica ſimpliciſſimaque, ut videtur, ratione,

nempe quòd ſuppoſititiæ eſſent,quandoquidem nec à Baſilio, nec ab aliis, quorum nomina præ ſe ferunt,autoribus profectæ fuiſſent,aut ita interpolatæ judicarentur, ut ab archetypi forma longiſſimè recederent: at ſuppoſititiorum ſcriptorum fidem eſſe nullam. Cùm igitur Græcas ipſas tales eſſe probatum videretur, multò minùs Ægyptiacas & aliis linguis extantes ad tanta nomina pertinere cenſuerunt. Ita plerique etiam noſtræ ætatis viri doctiſſimi,quia Liturgias eodem judicio,ac vetera alia monumenta expenderunt: in quo magnopere erraſſe deprehenduntur. Neque enim par eſt ratio, ſed prorſus diverſa. Nam opera ſanctorum Patrum ex autorum nomine & ſanctimonia dignitatem habent, autoritatem non niſi ex reliquorum conſenſu, doctrinæque ſimilitudine, quia quantacumque ſit doctoris Eccleſiaſtici autoritas, inferior tamen eſſe cenſenda eſt eâ, quam totius Eccleſiæ concordia ſtabilivit. Non pendet ab autorum nomine, ſed ab uſu Eccleſiarum. Nihil autem poſt ſacras literas potiorem inter Chriſtianos autoritatem habuit, quam publica Eccleſiarum monumenta, quæ vocem illarum repræſentant, & earum nomine loquuntur quodam modo. Ita Auguſtinum videmus productis ſanctorum Patrum adversùs Pelagianos ampliſſimis teſtimoniis, alia ex precibus Eccleſiaſticis adjungere, ut ex earum ſententia probationibus validiſſimis cumulus accederet. Habebant preces illæ autores ſuos, qui tamen ignorabantur, neque ex eorum nomine, ſed ex uſu Eccleſiæ, quæ preces illas ſacrificio quotidiano conſecraverat, pondus earum teſtimonio accedebat. Secundùm illam igitur regulam de Liturgiis inquirendum erat, & ubi ſemel conſtitiſſet de uſu illarum in celebratione ſacrificii Euchariſtici, nulla de autoribus quæſtio inſtituenda fuit. Eâ enim ſolâ ratione quidquid dignitatis & autoritatis in monumentis publicis Eccleſiarum eſſe poteſt illis aſſerebatur. Exemplum ex Romano Canone ducere licet. Autor ejus non adeo certus eſt: nam alii Muſæum Preſbyterum Maſſilienſem: alii Scholaſticum ignotum: Gelaſium vel Gregorium alii nominant. Ignoti Scholaſtici autoritas in Eccleſia prope nulla: Muſæi mediocris, Gelaſii & Gregorii magna: ſed Eccleſiæ quæ eo Canone utitur,multò maxima. An Ambroſius Miſſam quæ ab eo nomen habet ſcripſerit, dubitatur, neque tamen idcirco Ambroſianæ Miſſæ autoritas nihili eſt, quia certò ſcimus antiquiſſimam Mediolanenſem Eccleſiam eam uſu comprobaſſe: imò major prorſus eſſe cenſenda eſt illius ad aliquod fidei dogma demonſtrandum efficacia, quàm teſtimoniorum ex certis operibus Ambroſii, quia in illis ſuo nomine loquitur; Eccleſiæ nomine in Liturgia. Ita de Gothica, Moſarabica, veterique Gallicana judicandum. Nempe nemo hominum falli non poteſt aliquando, ſed Eccleſia, adversùs quam portæ inferi prævalere non poſſunt, mendacio aut errori non eſt obnoxia. Cùm igitur extra dubium ſit Eccleſiam Hieroſolymitanam exempli cauſâ, aut eaſdem aut ſimiles orationes habuiſſe, illis quæ in Jacobi Græca Liturgia leguntur, (nam eas in Catecheſibus ſuis Cyrillus ejus Epiſcopus ſatis deſignat: Conſtantinopolitanam pariter ex Chryſoſtomi teſtimoniis, quiſque facilè agnoſcit:) & ab aliis ſæculis ad hæc uſque poſtrema, actis, libris, monumentis publicis, teſtibus tandem

oculatis conſtet eam Euchariſtiæ conſecrandæ formam à Græcis ſervatam, quam Liturgiæ repræſentant, nihil refert ſintne Jacobi, aut Baſilii, aut Chryſoſtomi, cùm illas Eccleſiæ vocem eſſe conſtet, quæ potiorem ſuâ autoritatem non agnoſcit. His ita conſtitutis, ipſa quibus Critici Liturgias antiquas oppugnatum iverunt argumenta, ut eas ſuppoſitionis & falſi condemnarent, ſummam habent in illarum autoritate ſtabilienda vim & efficaciam. Obſervant preces & cæremonias alienas à primis Eccleſiæ ſæculis, adeo ut autorum ætati convenire non poſſint: nempe quia addita ſunt ex poſteriori diſciplina, quam lex credendi exigebat. Obſervatur inter exemplaria diverſitas, quia in diverſis Eccleſiis conſuetudo ſua cuique manebat: atque ita de cæteris. Ex illis igitur principiis de Orientalibus Liturgiis ferendum erat judicium, non ex minutis obſervationibus criticis, in quibus etiam plerique ſæpe hallucinati ſunt.

Hæc Liturgia uſu antiquiſſimo Eccleſiæ Copticæ commendatur.

Itaque altera & hanc præcipuè quæ in manibus eſt, à Baſilio ſcriptam eſſe non arbitramur, & contrariam opinionem Coptitis relinquimus. Verùm ſimul conſtituimus ex omnium Ægyptiacæ Eccleſiæ monumentorum teſtimoniis certiſſimum eſſe illam ipſam Liturgiam, ſaltem à Muhamedanorum initiis, perpetuum in Eccleſiis Copticis uſum habuiſſe, qui ad hæc uſque tempora perſeverat. Ex eo uſu Eccleſiarum tanta ejus eſt apud Coptitas autoritas, ut poſt ſacras ſcripturas, majorem nullam agnoſcant. Etſi verò Coptitis ab illo tempore propriæ factæ fuerint, non tamen exiſtimandum eſt, eas in illorum ſecta originem habuiſſe, verùm Baſiliana quæ duarum reliquarum Canon, ut diximus, cenſeri debet, ex antiqua Græca expreſſa eſt, unde certum, eam ipſam eſſe Liturgiæ formam, quæ Alexandriæ ſub Chriſtianis Imperatoribus frequentabatur. Neque hæc noſtra ſolum ſententia eſt, cùm de illorum officiorum antiquitate ſplendidiora etiam teſtimonia tulerint Joſephus Scaliger & Claudius Salmaſius, uterque in Proteſtantium communione.

Ægyptiacè ſcripta.

Ipſa Liturgia, ut etiam id à nobis obſervetur, ſcripta eſt linguâ Copticâ, hoc eſt Ægyptiacâ, quæ in uſu erat ſub Chriſtianis Imperatoribus ante Muhamedana tempora.

Verſio ejus Arabicè.

Verſio Arabica ab aliquot ſæculis ad oram adjungi ſolet, ex quo Coptica lingua à vulgo intelligi deſiit, non quidem ut Liturgia Arabicè celebraretur, quod à nonnullis temerè nimis affirmatum eſt, ſed ut haberent Sacerdotes, unde illam linguâ vernaculâ explicare poſſent. Omnia enim Copticè canuntur & recitantur, etiam ipſæ ſacrarum ſcripturarum lectiones. Sed adjungitur poſt iſtarum lectionem explicatio Arabica, quæ à mille annis in Ægypto vernacula eſt. Duplex autem habetur verſio Liturgiæ Arabica. Nam quæ in Codice Regio Græcis paginis reſpondet, ab ea quam Coptici Codices repræſentant diverſa eſt, & ab alia manu. Imò quantùm percipere poſſumus, recentior, & ab iis hominibus facta, quibus Græca lingua minùs familiaris eſſet, quàm Coptica alteris, qui ex ea interpretationem ſuam fecerunt. Iſta videtur profecta à peritiori interprete, nec una fortaſſis fuit, multas enim lectionum vel potiùs vocum diverſitates manuſcripti Codices ſubminiſtrant, nullo tamen ſententiæ detrimento. Atque inde agnoſci poteſt certo atque indubitato argumento

conformitas Orientalis diſciplinæ cum Romana, quæ tam contumelioſè à Proteſtantibus exagitari ſolet. Nam apud Coptitas multò minùs intelligitur Ægyptiaca Liturgiæ lingua, quàm Latina in Occidente, ubi Sacerdotes pauci admodum ſunt, qui Latinè neſciant. Inter alios pauciſſimi Copticè ſciunt, plebi linguà illa prorſus eſt barbara. Tamen eadem lingua, ex antiqui moris veneratione, quamvis non intellecta populo, conſervatur in Liturgia, in Pſalmodia, in omnibus Sacramentis perficiendis. Nec alia eſt Syrorum diſciplina, inter quos docti Syriacam linguam intelligunt, quæ illiteratis ignota eſt : nec alia Græcorum, Armenorum & Æthiopum conſuetudo eſt. Huc accedit quòd multa inter ſacras preces etiam Græcè dicuntur, ut ſuis locis notabimus, quæ eſt antiquitatis nota, tum etiam originis illarum Liturgiarum à Græcis, argumentum certiſſimum.

Multa ſunt hujus Liturgiæ exemplaria.

Extant hujus & aliarum Liturgiarum Copticarum exemplaria in diverſis Bibliothecis multa & quidem antiquiſſima, abſque ulla inſigni diverſitate : neque ullum quod majori præſtet vetuſtate obſervavimus, in quo deeſſet Arabica verſio. Id autem monendum quia nonnullis, inter quos Iſaacus Voſſius fuit, hæc nota antiquitatis judicata eſt, quamvis quidam reperiantur recentiſſimi abſque illa verſione, & antiquiſſimi illam repræſentent. Cùm enim Copticæ ſolæ orationes recitentur, Arabica verſio juvandæ Sacerdotum imperitiæ ſcripta ſit, ut & ſcripturas & publicas preces interpretari ad populum poſſint, factæ ſunt verſiones ſtatim atque Arabum lingua communis per totam Ægyptum eſſe cœpit, quod ante ſæcula prope decem contigit : libros autem qui ad eam ætatem accedant, pauciſſimos eſſe ſciunt eruditi. Omnes igitur ferme tàm Liturgici, quàm ſacræ Scripturæ, verſiones adjunctas habent : quidam non habent, ut inſignis Evangeliorum codex ſcriptus à Michaele Metropolita Damiatenſi in membranis ante annos quingentos ſeptuaginta, qui extat in Bibliotheca Regia.

Pauci codices rubricas habent.

Pauci adjunctas habent rubricas ſeu breves rituum leges : quæ in antiquis prope omnibus deſunt ; quam conſuetudinem obſervare licet in Miſſalibus Græcis & Latinis : nam quæ ad rite fungendum Sacerdotium pertinebant, ſero literis conſignata ſunt. At recentiores codices eas repræſentant, præſertim optimus & integerrimus Bibliothecæ Regiæ, quem interpretando præcipuè ſecuti ſumus, ne quid ad rituum plenam intelligentiam deeſſet. Verùm aliunde ſuppletur defectus rubricarum. Nam extant in multis codicibus tractatus, qui accuratè omnes explicant : de quibus etiam reperiuntur apud autores varios integri commentarii. Talis eſt quem operi ſuo inſeruit Abulbircat : eamdemque diſciplinam multis capitibus proſequitur Abuſeba in Scientia Eccleſiaſtica : & Anonymi non pauci. Sed maximam hoc in genere publicamque autoritatem habet Ritualis liber Gabrielis Patriarchæ Alexandrini Jacobitarum 88. editus an. Martyrum 1127. J. C. 1411. in quo omnia accuratiſſimè perſcribuntur, & ex illo pleroſque ritus deſcripſimus.

Pag. 1.

Oratio præparationis.

Præparatio ad Liturgiam celebrandam.

HÆc Oratio, ut titulus admonet, præparatoria eſt, diciturque à Sacerdote ſacra celebraturo ſtatim atque ad conſpectum ſanctuarii ingreditur, ubi depoſita exteriori toga, procumbens coram altari per aliquod temporis ſpacium orare ſolet. Qualiter autem paratus accedere debeat multis verbis autores explicant, tam ſecundùm exteriorem, quàm interiorem caſtimoniam, quæ paucis complectemur. Quantùm ad primam attinet, quæcumque conditiones præſcribuntur ad communionem percipiendam, eaſdem in Sacerdote ad celebrandam Liturgiam exigit Coptitarum & omnium Orientalium diſciplina. In caſto fuiſſe illum, nocte præcedenti, aut triduo, ſecundùm Canones oportet, ſi conjugatus fuerit: ſi per inſomnia ludibrium paſſus eſt, celebrare prohibetur. Eapropter ſolent plerumque Sacerdotes noctem quæ Liturgiam antecedit in Eccleſia tranſigere, magnamque ejus partem orationibus impendere. Sacerdos pedes & manus lavare debet: jejunaſſe etiam die præcedenti, & ad veſperam abſtinuiſſe à vino & potu omni, quo caput tentari poſſet, atque hæc præcipua præcepta ſunt, quantum ad exteriorem munditiam. Poſtea debet examen inſtituere intra ſe ipſum, num alicujus peccati reus ſit, quo non ſolum à celebratione Euchariſtiæ, ſed etiam ab ejus communione arceretur: num alicui injuriam aut damnum fecerit, ut ſtatim proximo ſatisfaciat, juxta illud Chriſti præceptum, *ſi offers munus tuum ad altare, &c. vade priùs reconciliari fratri tuo.* Hæc fuſiùs Gabriel Patriarcha, Scientia Eccleſiaſtica, Canoneſque varii repræſentant ex communi non modò Orientalibus Chriſtianis omnibus, ſed Græcis etiam, diſciplina, à quibus illam acceperunt.

Sacerdos confiteri debet.

Euchol. p. 58. 102.

In recentioribus iſtorum libris qui modum & leges celebrationis Euchariſtiæ continent præſcribitur ut Sacerdos Exomologeſin faciat, ſcilicet ex poſteriorum temporum conſuetudine, quia antiquitus privata illa apud πνευματικὸν ſeu Confeſſorem pœnitentia, locum non habebat. Eadem quoque lex primitus apud Orientales fuit, donec mutata multis de cauſis, præſertim ex Græcorum exemplo, aliam pœnitentialis diſciplinæ formam accepit. Contigit id ante annum milleſimum, ex quo rariſſima ſunt depoſitionis Sacerdotum exempla, ob ſecretum crimen, ſed tantùm ob publicum aliquod, idque graviſſimum. Apud Syros Jacobitas, cùm Franci in Paleſtina regnarent, novam de Sacerdotum pœnitentia regulam viguiſſe, diſcimus ex Tractatu de recipiendis pœnitentibus, Dionyſii Barſalibi Metropolitæ Amideni, qui tunc magna apud eos doctrinæ famâ florebat. Ea porrò fuit ut ad privatam confeſſionem & pœnitentiam Sacerdotes & alii ex Clero admitterentur, ita tamen *ut duplicaretur ipſis Canon*, ſive pœna canonica, quod in hunc modum fieri præſcribitur. Laïcus peccatum commiſit, cujus pœna eſt jejunium per tres quadrageſimas, aut per annum: eleemoſyna tot aureorum: metanœæ per certos dies centum: ſi Sacerdos de eodem crimine ſe accuſet apud Pœnitentiarium, imponentur illi ſex quadrageſimarum, vel biennii je-

Tract. de recip. pœnit. MS. Syr.

junia

junia : duplex eleemoſyna: metanœæ,ſeu proſtrationes corporis,ducentæ, & ſic de reliquis : atque interea abſtinebit ab altaris miniſterio. Itaque apud Syros Jacobitas, nihil præſcriptum legitur de frequenti confeſſione ante celebrandam vel ſuſcipiendam Euchariſtiam, niſi quòd ſingulis annis, ſaltem ſemel, quiſque confiteri debet. Apud Coptitas,de quorum diſciplina tractatur, alia omnino ratio eſt. Cùm enim per annos ferme ducentos duodecimo & decimo tertio ſæculo, Confeſſio peccatorum non modò omitteretur, ſed etiam per nefariorum Patriarcharum audaciam ſublata eſſet, tandem more antiqto reſtituto, Confeſſio tantopere commendari cœpit, ut quotidiana propè fieret, omneſque pietatis ſtudioſi eam aſſiduè frequentarent, nec auderent, licet lethalium peccatorum immunes, ad communionem niſi prævia Confeſſione accedere. Ita præcipiunt Michael Antiochenus in Tractatu de præparatione ad Euchariſtiam : Parænefis antiqua ad pœnitentiam Chryſoſtomi nomine : Ebnaſſalus, Abulbircat, & præſertim Homiliæ in Evangelia & Epiſtolas de circulo anni, in Eccleſia Coptica legi ſolitæ. Ea igitur poſtmodùm conſuetudo apud Coptitas quoque recepta eſt, ut etiam de venialibus & quotidianis offenſis, Sacerdotes confiterentur : legem tamen confitendi nullam vidimus.

Ornamenta ad Liturgiam celebrandam.

Proxima deinde cura eſt ut ornamenta accipiat ordini ſuo convenentia : ita Rituales libri : Scientia Eccleſiaſtica : Canones varii abſque autorum nomine : Epitome doctrinæ Eccleſiaſticæ ex ſententiis Patrum. Gabriel filius Tarich Patriarcha Alexandrinus in Conſtitutionibus §.24. *Nullus è Clero ad oblationes inferendas, aut ad miniſterium altaris accedat, cum illis veſtibus quibus amictus in publicum prodire ſolet : ſed induet veſtes Liturgiæ proprias, & ad hoc officium ſingulariter deſtinatas, & tunc ſacris operabitur : neque hanc regulam tranſgredietur.* Ita quoque Ebnaſſalus, Echmimenſis & alii Canonum Interpretes. Nec præcipitur tantùm Clericis ut non accedant ad Miniſterium altaris abſque ornatu, qui ſingulis convenit juxta ordinis ſui dignitatem, ſed ne aliter accedant ad preces publicas, aut ad ſuſcipiendam communionem. Epitome ex ſententiis Patrum. *Non licet Sacerdotem orare, aut communionem accipere niſi veſtitum* χιτώνιῳ. *Aliter res indecora eſſet, & contra fidei ſanctæ Canonem.* Idem præcipit Cyrillus filius Laklaki Patr. Alexandrinus Conſtitutionum ſuarum, cap. 34°. *Non accedet Sacerdos ad communionem ſuſcipiendam, ſuper gradus altaris, niſi veſtitus Sticharіo : qui illud non habet, communicabit extra altare.* In Collectione Ebnaſſali, cap. 12°. refertur Canon tanquam Baſilii magni in hæc verba. *Veſtes quibus utendum eſt ad ſacra facienda, albi coloris eſſe oportet, non alterius, & quæ Sacerdotibus conveniant. Chriſtus enim cum transfiguratus eſt, veſtimenta habuit lucis inſtar candida.* Idem præſcribitur in Canonibus quos Imperiales vocant : *ut veſtes Sacerdotales, talares ſint, candida, non colorata, utque adſerventur in loco miniſteriis Eccleſiaſticis deſtinato, aut in Eccleſia repoſitorio : neque extra hæc loca relinquantur, neque etiam ab ullo intra altare veſtiantur.*

Sacerdotales veſtes.

Sacerdotalia veſtimenta enumerat Gabriel Patriarcha in Rituali.

Sunt autem Veſtis longa ſericea: Epomis, ſive amiculum è ſerico candido; Stola, cingulum, manicæ, & pallium ſeu cappa è ſerico candido. Abuſebah in Tractatu de Scientia Eccleſiaſtica, cap. 61. *Veſtimenta Sacerdotalia ſunt ſeptem, juxta numerum ordinum Eccleſiæ. 1°. Veſtis longa ſive tunica. 2°. Epomis ſive amiculum, inſtar Aaronis Sacerdotis, quem Deus in tabernaculo legali, ſuperhumerali amictum eſſe juſſit. 3°. Zona quâ Sacerdos medius præcingitur. 4°. & 5°. Manicæ quibus Sacerdotis manus ad ſuſcipienda ſacra myſteria muniuntur. 6°.* ἐπιτραχήλιον *ſive ſtola quam ex collo ſuo Sacerdos appendit. 7°. Camiſia, ſive Alba, quæ, ſi fuerit Epiſcopus, limbo ad ſummum pretioſo prætexetur, ſecus eo carebit. Induet autem Sacerdos veſtes antequam ad altare accedat: ſi fuerit Epiſcopus, eo tantùm tempore induetur, quo oblationem inferet, ante Abſolutionem, ut ita aliquod diſcrimen intercedat ratione dignitatis, inter Epiſcopos & Sacerdotes.* Partes omnes illas rei veſtiariæ Eccleſiaſticæ accuratè explicare non admodum facile eſt: nam voces quibus deſignantur ſingulæ, vix Lexicographi intelligunt.

גבה· תוניה Veſtis talaris, ſeu στιχάριον. Prima quam Abuſebah vocat *Jabat*, hoc eſt longa talariſque veſtis, à Gabriele Patriarcha *Tonniat* appellatur, eſtque propriè Græcorum χιτώνιον, vel potiùs στιχάριον, ut rectè eam vocat Cyrillus Patriarcha in teſtimonio ſuperiùs adducto. Eſt enim prima veſtis quæ non ſolùm Epiſcopis & Sacerdotibus, ſed Diaconis & Hypodiaconis communis eſt; ſtrictior ſcilicet tunica, eaque alba, ut Germanus Conſtantinopolitanus in Theoria, Cabaſilas, Symeon Theſſalonicenſis & alii obſervant, quorum & aliorum multorum teſtimonia collecta reperiuntur in Gloſſario Græco-Barbaro clariſſimi Caroli Cangii.

טילסאן Secunda Arabicè vocatur *Tilſan*, cui in Gloſſariis Copticis reſpondet ἐπωμὶς, ſed corruptè ſcripta πιπιμς, in aliquibus πλογιον, hoc eſt *Rationale*; at hîc intelligi debet veſtis aut ornamentum humeris imponi ſolitum, ita ut ſit Superhumerali, quàm Rationali ſimilius. Sed explicari poſſe non incommodè videtur per Φαινόλιον; veſtis autem eſt talaris abſque manicis, & totum corpus ambiens, ita ut Latinorum antiquæ Caſulæ omnino reſpondeat; ut rectè Cangio obſervatum. Et apud Arabes vox quæ hoc loco uſurpatur togam quamdam hujus generis Religioſis propriam ſignificat, ex Camuſio.

Zona. Zona ſatis intelligitur, quæ præter communem uſum, quo ab omni retro antiquitate commendatur, multiſque myſticis ſignificationibus exornatur apud autores Eccleſiaſticos, qui de ſacris Officiis ſcripſerunt, habet inter Chriſtianos Orientales ſingularem commendationem, ex ratione quæ illis propria eſt, ex quo ſub Muhamedanorum imperio vivunt. Nam Califæ nonnulli, & alii Principes præſertim in Ægypto, multa ſtatuerunt, ut Chriſtiani notis exterioribus à Muhamedanis diſtinguerentur, tum colore veſtium, cogebantur enim pullas tantùm induere: tum maximè, quia zonâ ſuper togam exteriorem præcingi eos oportebat. *Hiſt. Patr. Alex. p. 293. 390. 426. 430. 540.* Id ſeveriſſimè ab ipſis exactum eſt ab Hakemo Califa Ægypti Fatimida, & à Salaheddino Yubidarum Sultanorum primo: quæ diſtinctio cùm aliquam ignominiam conjunctam habere videretur, gra-

viſſima Chriſtianis judicabatur. Si quis apud Principes gratiâ & autoritate polleret, eâ utebatur, ut immunitatem Zonæ ferendæ obtineret. Iſtud verò inter Muhamedanos Chriſtianoſque ex habitu diſcrimen, Epiſcopos non magnopere commovebat, cùm inde minus periculum commercii familiaris cum Infidelibus eſſet, quod ſæpe Chriſtianis & fraudi & exitio erat. Itaque ad iſtorum conſolationem, multa in Homiliis, tractatibuſque ſpiritualibus dicta ſunt ad Zonæ dignitatem commendandam, ex Scripturis, Baſilii Regulis fuſiùs diſputatis, & aliis Aſceticis. Tum quaſi lex conſtituta, quam refert Ebnaſſalus in Principiis fidei, ut ad orationem rite faciendam Chriſtiani Zonâ præcincti accederent: quod etiam expoſuit Severus Epiſcopus Aſchmoninæ, in Tractatu de exercitiis Chriſtianorum. In alio Opuſculo de Agno Paſchali. *Sacerdotes*, inquit, *fideles, calceos in pedibus habent, dum conſecrant corpus Chriſti, ſignum externum rei internæ: ſicut etiam quod Zonis præcinguntur, ſignum eſt præcinctionis interioris*. Quia verò præ cæteris Orientalibus, Ægyptii Zonâ ab aliis diſtinguebantur, idcirco à nonnullis ævi ſequioris autoribus *Chriſtiani præcinctura*, aut *de cingulo* appellati ſunt: cujus denominationis cauſa non ſatis intellecta, nugaciſſimis multis interpretationibus occaſionem dedit. Reg. fuſ. Diſp. c. 22.

Quarto & quinto loco Manicæ numerantur, qui ſunt, ut exiſtimare poſſumus, Græcorum Επιμανίκια, quæ, ut notat Goarius ad Liturgiam Chryſoſtomi, ſoluta gerunt, & fune ſericeo per illorum oras tranſverſim acto, brachiis ſtrictiùs alligant: Ea tamen Επιμανίκια quamvis aliam formam habeant, ſimilitudinem referunt manipulorum Ritus Romani. At quemadmodum Manicæ à Coptitis deſcribuntur, alia fortaſſis earum figura eſt, ſed de qua nihil certi nobis occurrit dicendum. Manicæ. Euchol. p. 111.

Sexto loco Stola eſt quam & nomen ipſum & autoris mox relata verba è collo appendi docent, cujus quidem ex Græcæ linguæ ignorantia mirificam interpretationem dedit Abuſebah: ait enim *Bitarchil*, ſignificare *petram & mille*, ex qua illud ſolùm colligitur, quòd ea voce Coptitæ Επιτραχήλιον intelligant. In Nomenclatore Coptico reſpondet Arabicæ iſti, alia vox Græca Σπόρδιον, cujus tamen nullus eſt uſus in rebus Liturgicis. De Επιτραχηλίῳ multa eruditè congeſſit autor Gloſſarii. Stola ſeu Επιτραχήλιον. בטרשיל

Tandem ultimo loco numeratur *Albornos*, ſeu, ut Coptitæ eam vocem Arabicam intelligunt, Καμάσιον; quæ quidem vox in quibuſdam locis reſpondet *Camiſia* ſeu Albæ Latinorum: ſed non hoc loco. Nam intelligenda potiùs eſt veſtis quædam antiquæ caſulæ reſpondens, quæ cæteris ſuperimponatur & totum corpus circumdet. In ſummo, (limbum habet auro, aut alio opere phrygionico prætextum, τνοκλια dictum Coptitis; *Kaſlet* Arabicè dicitur) ut habent quoque Græcorum ſacræ veſtes de quibus conſulendus Goarius qui eas accuratè deſcripſit. Pleræque ſunt, ut diximus, ſericeæ: at ex modeſtia & ſimplicitate multi Monachi & Sacerdotes ex Kahira, teſte Abulbircat, veſtem illam ſuperiorem, laneam h.bebant, albi coloris abſque limbo, aut ſerico prætexto, qualem Cartuſiani ad altare uſurpant, in miniſterio Diaconico. Erat quoque conſuetudo apud Monachos S. Macarii, ut ultima illa אלברנס Albornoz ſeu Catula. קסלה

veſte *Albornos*, ſeu Camaſio non uterentur in miniſterio Liturgico, ſed tantùm in precibus publicis, ex diſciplina peculiari; cujus imaginem obſervare licet apud noſtros quoſdam Religioſos. Illarum veſtium ſacras ſignificationes explicant paſſim autores, eodem propè modo ac
Cap. 10. §. 5. Græci ſuas. De illis Echmimenſis ex Canonibus Athanaſio, Baſilioque tributis, tum ex quibuſdam Apoſtolicis. In illis porrò & aliis teſtimoniis, non exigua eſt nominum Arabicorum permutatio, quia vix ullo ſatis exprimitur, Copticum aut Græcum, cui reſpondeant. Sed in iſtis diutiùs immorari non videtur operæ pretium, cùm antiqua forma ex autorum deſcriptionibus non ſatis intelligi poſſit: recentior paulum immutata ab oculatis potiùs teſtibus, quàm ex libris petenda ſit. Omnia autem indumenta illa ſacra, Græcis potiſſimùm reſpondent. Nam illud quòd poſtremo loco explicatum eſt, propriè reſpondet Φαινολίῳ ſeu Φιλονίῳ quam vocem exponit Gloſſarium; ipſam veſtis ſacræ figuram repræſentat Goarius; eſtque Caſula antiqua ſeu planeta Latinorum. Prima veſtis quæ Albæ noſtræ reſpondet, eſt propriè loquendo Στιχάριον, quam vocem Arabes Chriſtiani ſervaverunt, & eam Echmimenſis per *Kamis*, ſive *Camiſiam* explicat loco citato. Manicæ ſive Επιμανίκια vinculis ſericeis alligantur, ad ſignificanda vincula quibus Chriſtus ligatus eſt, unde apparet eas ad Græcorum formam factas. *Tilſan* ſive Epomis amiculum eſt, ut diximus, adjunctum habens capucium, ut ait Echmimenſis. Stola collo circumponitur, atque in crucis formam circa humeros decuſſatur, ut repræſentat eam figura apud Goarium. Mentio fit præterea Cidaris quam Sacerdos imponit capiti, & quæ cruciculis ornata eſt, apud eumdem Echmimenſem. Omnes autem illæ veſtes, quantùm ferre poteſt Eccleſiarum facultas, pretioſæ fuerunt olim, & ſunt etiamnum. Servantur magnâ curâ, neque extra Eccleſiam aut Secretarium transferri debent, juxta antiquos & ſœpe renovatos Canones, qui Apoſtolis, antiquiſque Patribus tribuuntur. Benedictione Epiſcopali conſecrantur, ut omnia quæ ad ſacrum miniſterium pertinent. Si ab hæreticis, hoc eſt diverſæ communionis hominibus uſurpatæ fuerint Sacerdotales veſtes, eas profanas exiſtimant, & expiant certis orationibus vel flammis abſumunt. Ita in Vita Chailis Patriarchæ Alexandrini LVI. legitur. Jacobitas à Sultano obtinuiſſe, *ut ſex Epiſcoporum Melchitarum veſtes Sacerdotales, igni traderentur.* Inter Epiſcopales & Sacerdotales ad celebrandam Liturgiam exigua differentia eſt, & in ipſa forma exteriori, propè nulla: diſtinguntur circulis, limbis, & crucibus ut apud Græcos.

Pag. 1. l. 16. *Mitte mihi virtutem ex alto, &c.*

IN Codice qui rubricas omnes habet juxta recenſionem Gabrielis Patriarchæ, notatur, Sacerdotem cùm ad hæc verba pervenerit, vaſa ſacra in altari diſponere: Diſcum primò, poſtquam manu leviter deterſit, ſuo loco conſtituere, ſimulque linteolum quod purificatorio noſtro reſpondet: deinde calicem in ea parte quæ *Karſi* ſive ſolium dicitur, cochlearque ſimiliter.

Oratio poſtquam præparatum fuerit altare.

P. 2. lin. 6.

ALtaria apud Orientales omnes Chriſtianos, vocantur ſacræ menſæ in quibus Deo ſacrificium incruentum offertur. Coptitæ voce Græca Ιλαστήριον vocant, quamvis in hac Liturgia utantur voce Ægyptiaca antiqua *Pimanerſchoouſchi*, quæ in Pentateuchi, Evangeliorum, Pſalmorumque verſionibus, reſpondet Hebræorum מזבח & Græcorum Θυσιαστηρίῳ. Neque mirum eſſe debet, uti illos voce quæ ſacrificio conveniat, cùm verum propriumque novæ legis ſacrificium multis locis Liturgiæ, Euchariſtiæ celebrationem appellent. Vocant etiam quandoque *Menſam Sacerdotalem* aut ſacram τράπεζα ἱερατική, *menſam ſacram, ſpiritualem*, ut pariter omnes qui alterâ voce utuntur.

Altaria ut apud veteres Chriſtianos lignea fuerunt, quòd primis Eccleſiæ ſæculis ſolida ob perſecutiones continuas habere vix licebat, ita cùm Chriſtiani libertatem nacti ſunt, fuere duplicis generis: nam in Baſilicis majoribus ſolida fuiſſe, ex marmore, ex lapide alio, ex argento, certiſſimè demonſtratur. Videnda quæ de illis eruditè ſcripſit Cardinalis Bona. Ut autem Romæ, Conſtantinopoli, in Africa, in Syria, in Eccleſiis inſignibus ſolidi operis altaria fuerunt, ita quoque Alexandriæ fuiſſe non eſt dubitandum, in tot magnificis Eccleſiis, quarum celebris in hiſtoria memoria eſt. Quia verò Orientalibus ſub Muhamedana dominatione conſtitutis ſæpe accidit, ut Eccleſiis ejicerentur, eaſque infideles in ſuæ ſuperſtitionis templa converterent, altariaque profanarent, dum in congregatos Chriſtianos impetus fieret, conſuetudo à multis ſæculis invaluit, ut tabulas ſolas ſive menſas haberent, quibus inſternebatur mappa benedictionibus Epiſcopalibus conſecrata, aut tabula ad altaris ipſius longitudinem, aut tandem altaria, ut apud autores noſtros vocantur, portatilia: laminæ ſcilicet aut ſegmenta ex marmore, quæ facile afferri, & removeri poſſent, ut ſi Infideles ſynaxin ſubitò conturbarent, facili negotio ſubtrahi poſſent. Ita non modò Græcorum, ſed etiam Latinorum diſciplinæ de ſacris altaribus convenire deprehenditur Orientalis diſciplina. Ut enim ſolida vulgò apud nos altaria ſunt, multa tamen in Capellis ex tabula lapidea ligneæ inſerta fiunt, ſunt quoque portatilia multa, ita quoque apud Orientales obſervatur. Nam in antiquis Eccleſiis Ægypti, ut ad S. Macarium in Deſerto Scetis, in Maræotide & aliis, ut etiam in ipſa Æthiopia, quæ multis ſæculis tota Chriſtiana fuit, reperiuntur altaria ex ſolido lapide. Jam verò conſecrantur tabulæ & mappæ: & utriſque communis eſt conſecratio eadem, quæ non ab alio fieri poteſt, quàm ab Epiſcopo. Illius ritus ſacri Ordo, extat tam in Rituali Gabrielis Patriarchæ, quàm apud Abulbircat & alios, ita ferente communi Orientalium omnium Eccleſiarum diſciplina, ut nullo in altari Liturgia celebrari legitimè queat, quin priùs conſecratum fuerit ab Epiſcopo, multis orationibus, unctionibuſque ex chriſmate ſeu myro in modum crucis, atque hoc Officium vocatur *conſecrationis altaris*, quod non modò celebratur ad altaris lapidei, ſed

De Altaribus.

Rer. Liturg. l. 1. c. 20.

Vid. Alvarez. deſcriptionem Eccleſiarum S. Salvatoris, &c.

ex tabulis facti conſecrationem. Præter illam habent etiam ſingularem benedictionem mapparum quæ altari inſternuntur, reſpondentque Græcorum Αντιμινσίοις.

Antimenſia. L. 3. Jur. Orient.

Quæcumque de illis obſervari poſſunt ex Reſponſis Manuelis Charitopuli, Balſamone & aliis autoribus accuratè collecta ſunt in Gloſſario: ex quibus intelligitur Αντιμίνσια eſſe ſegmenta panni, vel mappæ, quæ ſacræ menſæ inſternitur in die Encœniorum Eccleſiæ, quæ precibus & ritu Eccleſiaſtico conſecrata in varias partes diſcinditur, & quæ altarium ut Latini vocant portatilium vicem præſtant, adeo ut in Oratoriorum aut aliarum ædium ſacrarum menſis non conſecratis, abſque ejuſmodi Antimenſiis, ſacras Liturgias peragere non liceat. Eſt igitur inter Græcos & Orientales, hoc diſcrimen, quòd tabulæ conſecratæ, apud iſtos Antimenſiorum rationem habeant, quòdque etiam in altaribus conſecratis eas tabulas ut plurimùm adhibere ſoleant: communis verò utriſque conſuetudo eſt, quòd in locis aut altaribus non conſecratis, abſque tabula vel Antimenſio conſecrare Euchariſtiam nefas exiſtiment. Eadem eſt Syrorum Jacobitarum diſciplina, quam in Nomocanone ſuo explica Abulfaragius, & in qua ſingulare quiddam obſervatur. Nam tabulæ aut antimenſii defectu dicunt, *Sumendum eſſe folium ex Evangelio, in eorum vicem, & ſupra collocandum diſcum & calicem: tum in loco deſerto neceſſitate urgente manibus Diaconorum uti poſſe Sacerdotem altaris vice,* quod in Philotheo factum à ſe Theodoretus obſervat, in gratiam ſenis ſanctiſſimi, qui per annos multos, in cella recluſus, ſacra, myſteria celebrata non viderat. Citantur eodem loco Conſtitutiones Eccleſiæ Antiochenæ & Cyriaci Patriarchæ, ſecundùm quas præcipitur, *ut Sacerdos non celebret abſque tabula conſecrata ab Epiſcopo, quæ altari imponatur, quæ ſi fracta fuerit, debet defodi in loco ſacro,* tanta eſt inter Orientales Chriſtianos altarium veneratio. In iiſdem præcipitur quoque *ut reliquiæ martyrum in altaribus deponantur.* Hæc omnia accuratè exponuntur in prædicto Nomocanone, & apud Echmimenſem, Ebnaſſalum, alioſque Canonum collectores aut interpretes, ex quibus liquidò apparet, omnem honorem quem Eccleſia ab initio ſacris altaribus tribuit, adeo ut illa nunquam per hæreticos violari aut deſtrui ſine horrore viderit, ut notiſſima Optati teſtimonia demonſtrant, etiam Orientales iiſdem deferre.

Cap. 1. n. 7.

Altaria ſæpius unica.

Ut id etiam moneamus, altaria in Eccleſiis Orientalibus, ut plurimùm, unica ſunt, ex veteri conſuetudine, quamvis ut jam à multis ſæculis, præter majus, quædam minora habeant in παρεκκλησίαις, ſeu ut eas vulgò appellamus *Capellis.* Majus autem, eam fere habet formam quam apud Græcos, nempe ut ſit in ſuperiori parte Eccleſiæ verſum ad Orientem, & in Chori meditullio. Ambitus autem ſive ſeptum, in quo altare collocatum eſt, à Græcis Ἱερατεῖον ſeu ſanctuarium appellatur, quam vocem ut multas alias Coptitæ retinuerunt, ſed corruptam, nam Arabicè ſcribunt *Ara lion.* Complectitur propriè loquendo omnem illam ſanctuarii partem, in qua Sacerdotes & alii Eccleſiaſtici conſiſtunt, nam illius aditu plebi prorſus interdicitur. In ea parte locus altaris, qui gradibus ali-

quot ſublimis eſt, Βῆμα appellatur, ut apud Græcos; Arabicè *Heikel* quaſi היכל
templum ex Hebræo, ſed ita ut ea vox, non pro toto templo, ſed ſanctuario uſurpetur. Quæ de iſtis ſacrorum ædificiorum partibus fuſiùs *Euchol. p.* 13.
dici poſſent, reperiuntur in Notis Goarii ad Euchologium cum ichnographia Græcæ Eccleſiæ, cui aliæ in Oriente ſimiles ſunt. Videndum quoque Gloſſarium in voce Βῆμα & aliis, ut Conſtantinopolis Chriſtiana, & Allatius de Templis Græcorum. Quæ verò poſtea Guillelmus Beveregius in notis ſuis ad Canones, Ludolfus in Commentario hiſtoriæ ſuæ Æthiopicæ, & alii de hoc argumento ſcripſerunt, ab illis quos antea laudavimus deſumta ſunt; & ſi quando quidquam addidere de ſuo, plerumque ſuſpectiſſima ſunt, aut ad eruditionis ſpecimen comparata. Cùm autem inſignes olim Eccleſiæ multæ in Ægypto eſſent, jam omnino paucæ ſuperſunt, in quibus primævæ antiquitatis obſcura veſtigia agnoſci poſſint. Cùm enim capta ſæpiùs & vaſtata Alexandria fuerit, etiam ex quo ab Arabibus occupata eſt, jamque urbs ea quæ ſupereſt, antiquæ potiùs cadaver, quàm illa ipſa cenſenda ſit, nihil ex antiquis Chriſtianis ædificiis reſiduum eſt, unde conjectura de Eccleſiarum aut altarium forma capi queat; nihilque vero propius, quàm ut illorum forma ex Græcarum lineamentis intelligatur; eadem enim erat utrarumque diſpoſitio.

Igitur Sacerdos cùm ad altare Sacra facturus accedit, dicturuſque Orationem quæ præparationis appellatur: tunc paramenta imponuntur. *Altaris ornatus.* Ad eam enim Liturgiæ partem hæc ceremonia pertinet, variantque hoc loco rubricæ, cùm aliæ habeant *poſtquam ornatum fuerit altare*: aliæ *poſtquam preparata fuerint altaris ornamenta*, quod idem eſt: tunc enim nec antea, ornatur altare, nempe mappâ nigrâ quæ tabulæ altaris proxima eſt, tegitur aliâ longiſſimâ, quæ totam ſacram menſam operit: collocantur cruces, reliquiæ, cerei, & omnia tandem quæ ad fungendum ſacrum miniſterium attinent, afferuntur è ſecretario per Diaconos, & coram Sacerdote celebraturo collocantur. Ea enim eſt diſciplina totius Orientis, ut altare extra horam ſacrificii, nudum ſit vaſis & omnibus ornamentis, quæ afferri & auferri ſolent. Gabriel filius Tarich in Conſtitutionibus Synodicis. *Non celebrabitur Liturgia, niſi poſtquam altare opertum fuerit operimento alio, quàm quod illud tegit*, ordinario ſcilicet, & tabulæ proximo, quod Græci κατάστρωμα vocant. *Finitâ Liturgiâ aufertur illud tegumentum & ita complicabitur, ut linteum ipſi adjunctum non ſeparetur. Cùm omnia quæ ad Liturgiam neceſſaria ſunt Sacerdos collocata ante ſe viderit, dicet Orationem præparationis, quâ finitâ, illa diſponet, mappamque evolvet & explicabit.* Ritualis liber de rebus in Liturgia obſervandis. *Non tanget quidquam ex vaſis, aut ornamentis altaris, ſed ea coram ipſo diſponentur operimentis ſuis nudata: manuſque expanſas tenebit, donec dixerit orationem.* Autor ſcientiæ Eccleſiaſticæ. *Sacerdos operimentum altaris ſuper eo collocabit coram ſe, & extendens manus ſuas, dicet orationem operiendi altaris primam: nondum tamen illud operiet: mentem colliget, manuſque extenſas tenebit uſque ad finem orationis primæ, quâ finitâ, teget altare; cùmque Sanctuarii ornatus abſolutus fuerit, omnia inſtrumenta ſuo loco & ordine.*

diſponet, tum dicet orationem ſecundam. His verbis intelligi debet ſecunda periodus hujus ipſius Orationis quæ incipit ab eo loco. *Deus gratiæ largitor, &c.* neque enim alia oratio præparationis occurrit, in Codice Scaligerano, quem Maronita ſecutus eſt, nec in noſtro, nec in Regiis tum antiquis tum recentioribus. Obſervari quoque oportet & in iſta, & in aliis orationibus vertendis, non temere nos ab interprete Maronita receſſiſſe, qui quòd Arabica ſola haberet præ oculis, ſæpe voces minùs proprias adhibuit: ut cùm vertit *exequamur hoc munus*, cum ſit in originali Διακονία quæ propriè miniſterium Liturgicum ſignificat. *Hoſtiam benedictionis* ϯθυσιαςμυ. *Sacrificium*, & ita ſemper: nam hoſtia, non eſt ſacrificium. Malè etiam prorſus in fine doxologiæ vertit, *& Spiritu ſancto vivificante, qui æqualis eſt tibi*: nam hic & alibi Coptitæ ſemper adhibent πὸ ὁμοὺσιον νομουσιος νεμμαχ, *conſubſtantiali tecum*, cùm ſenſus, *æqualis* & *conſubſtantialis* ſint magnopere diverſi. Illud verò à multis aliis interpretibus peccatum admiſſum eſt, dum verborum Syrorum & Arabicorum originem, magis quàm ſententiam attenderunt.

P. 2. l. 21.

Oratio Gratiarum Actionis.

Oratio Gratiarum actionis.

JAm incipiunt orationes, quarum prima, ſecundùm Canonem ex Didaſcalia ſeu Conſtitutionibus Apoſtolicis Ebnaſſalo relatum, hæc eſt. *Incipiet*, inquit, *Sacerdos celebrans ab oratione Gratiarum actionis, quam poſtmodum ſequetur ſacræ Scripturæ interpretatio.* Ita vocatur hæc oratio, ob prima ipſius verba. Graviſſime autem erravit Maronita, dum vertit *Orationem ad cingulum* nullo ſenſu: nam Coptica & Arabica vox nihil minus ſignificant: & ut ex antea obſervatis manifeſtum eſt, Sacerdos veſtimenta jam accepit, atque adeo cingulum, quando hanc orationem pronunciat. Adjunxit eo loco & aliis ad marginem Græca quædam ut ὁ Ἱερεὺς, ὁ Λαὸς, &c. προσεύξαϑε quæ formulæ niſi explicentur, quo pertineant in obſcuro eſt. Primæ quidem nihil aliud ſunt quàm ex antiqua lingua quæ Græca fuit, indicatio earum partium quæ à Sacerdote, Diacono, populo dicendæ erant. Secundarum alia ratio eſt: nam hortationes ſunt & commonitiones Diaconi ad populum ut oret, deſignatâ ſimul causâ. Cum verò ex communi illius linguæ apud Alexandrinos uſu hæc pauca verba quæ quotidie in Eccleſiis audiebantur omnes intelligerent, conſervata fuerunt etiam in Coptica Liturgia: præcipue celeberrimæ illæ de quibus infra dicetur. Atque vel ex hoc unico argumento demonſtratur origo Græca Copticorum rituum, etiam ſi multæ aliæ illius originis probationes non ſuppeterent. Statim igitur poſt primam iſtius Orationis periodum, Diaconus dicit Προσεύξαϑε *Orate*, & ut in aliis codicibus Εἰς ἀνατολὰς βλέπετε: *ad Orientem adſpicite.* Is enim antiquiſſimus Chriſtianorum mos eſt, multis Liturgiæ locis confirmatus, & de quo, præter infinita antiquorum teſtimonia Græcorum & Latinorum, extant multa apud Severum Opuſculo de Exercitiis Chriſtianorum, Ebnaſſalum de Oratione, Abulbircat; Autorem ſcientiæ Eccleſiaſticæ: anonymos varios & Neſtorianum Amrum Mathæi filium.

Oratio

Oratio Oblationis, &c.

Pag. 3. l. 14.

TItulus hujus Orationis variè ſe habet in optimis codicibus. In quibuſdam Bibliothecæ regiæ Ευχη ᾽ντεπροσθεσεως: in aliis Ευχη ᾽ντεπροοιμιων, in noſtro Πρόθεσις, quæ tres diverſæ lectiones, totidem ſenſus diverſos efficiunt: quartum verſio Arabica, quæ ſignificat *Oblationem*, ſi Maronitæ credimus: meliùs tamen *illationem* oblatæ conſecrandæ, & calicis. Primus ſenſus eſt ut verba purè Græca ſignificant, *Oratio propoſitionis*; ſive *protheſeos*, nam utramque ſignificationem ea vox habere poteſt: ſecundus *Oratio proœmii*: tertius noſtri Codicis *Oratio ſuper protheſin.* Arabes ut multa alia Πρόθεσιν intellexerunt grammaticè, potiùs quàm Liturgicè, ita ut *propoſitionem* ſeu *illationem munerum* conſecrandorum ſignificare voluerint, quam etiam deſignat Rubrica Codicis Regii alterius Coptica, in quo legitur Θ᾽ ευχη ᾽ντε προθεσις ᾽ντε πωικ, *Oratio propoſitionis panis.* Sed hæ lectiones diverſæ conciliari poſſunt. Prima quæ eſt *Oratio proœmii*, etſi deterior reliquis, ſtare tamen poteſt, quia hæc oratio præparatoria quodammodo eſt, ad oblationem munerum: tum quòd inter diverſas preces Eccleſiaſticas, numerantur etiam *Proœmia* in Collectione Canonum Africanorum, ut apud nos *Præfationes*, ſed diverſo tamen ſenſu. Nam apud Latinos propriè intelliguntur Orationes illæ ſolennes, quæ paulò ante Canonem recitantur, & in hymno Cherubico deſinunt. Syris & Ægyptiis, ut apparet tum ex iſto loco, tum ex Syriaca Jacobi Liturgia, *Proumion*, ut efferunt, aliter intelligitur, nempe pro quadam Oratione, ut ſæpe occurrit in Liturgiis Syris, *Proœmium ad Deiparam.* Itaque Ægyptii ex voce proœmii quam in quibuſdam codicibus repererunt, Arabicam deduxerunt, quæ & *oblationem* & *illationem munerum*, & Πρόθεσιν ſignificare ex ſuæ originis natura æqualiter poſſet, ut faciliùs intelligetur ex ipſius ritus in quo verſamur explicatione.

Collect. Afric. n. 103.

Is eſt, ut Sacerdos panem Euchariſticum & calicem deferat ex *Protheſi* ſive *Credentia*, ut vulgò appellatur. Eſt autem in Græco ritu *Protheſis*, pars illa ad dextram *Bematis* ſita, in qua Miſſam auſpicaturus Sacerdos, quæ ad ſacrificium peragendum neceſſaria ſunt diſponit ac præparat, ſacraſque veſtes induit, indeque ad altare ſolenni quodam ritu procedit. Ita paucis rem optimè explicavit Carolus Cangius, atque ita autores antiqui, Germanus Conſtantinopolitanus & alii, quorum teſtimoniis utitur: inter recentiores, præcipuus hoc in genere Jacobus Goarius. Quod autem proceſſionem ad altare à Protheſi vocare poſſumus, id Græci vocant μεγάλην εἴσοδον. Ea fit majori apparatu quàm μικρὰ εἴσοδος in qua Evangelium deferri ſolet: poſt lectum Evangelium Sacerdote ſacra dona nondum conſecrata ad altare deferente, præcedentibus Lectoribus, Diaconis & Sacerdotibus cum cereis; ut idem ait. Cabaſilas. Ὁ δὲ Ἱερεὺς βοῇ τὸν θεὸν δοξολογήσας, ἔρχεται ἐπὶ τὰ δῶρα καὶ ἀνελόμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μάλα κοσμίως ἔξεισι, καὶ οὕτως αὐτὰ κομίζων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον εἰσάγει, πορευόμενος ἐπιπέδως ἐν τῷ ναῷ, σχολῇ καὶ βάδην, καὶ αὐτοὶ ᾄδουσι καὶ προσπίπτουσιν αὐτῷ σὺν αἰδοῖ πάσῃ καὶ εὐλαβείᾳ, δεόμενοι μνήμης παρ᾽ αὐτοῦ τυχεῖν ἐν τῇ τῶν

Ritus in quo conſiſtat.

δώρων προσαγωγῇ, καὶ αὐτὸς χωρεῖ πεμπόμενος ὑπὸ λαμπάσι καὶ θυμιάμασι καὶ οὕτως ἔχων τὸ θυσιαστήριον εἰσέρχεται. Sacerdos magnâ voce Doxologiâ ad Deum dictâ, venit ad dona ſancta, eaque rite ſuper caput attollens progreditur, & ita illa geſtans ad altare infert, datâ operâ in Eccleſia lentè & ſenſim per circuitum ambulans: illi autem canunt & procidunt coram eo cum reverentia & honore maximo, rogantes ut in oblatione donorum memoriam ſui habeat: Ipſe deductus cum lampadibus & odoribus, hunc in modum ad altare ingreditur. Quod igitur circa tempus quo hæc oratio dici debet, obſervatur à Coptitis, ſimile eſt Græcorum cæremoniæ quæ *magnus Introitus* dicitur, eo tantùm diſcrimine, quòd iſti eam differunt uſque ad perfectam Evangelii lectionem, illi præmittunt. De ea à multis ſcriptum eſt, tum olim, tum iſto ſæculo: olim quia jam ex quo Florentiæ laboratum eſt de ſancienda inter Græcos & Latinos concordia, à quibuſdam ex Latinorum parte Theologis, accuſati ſunt Græci, quòd ſacra dona antequam per conſecrationem tranſmutata fuiſſent in corpus Chriſti & ſanguinem, illis honoribus proſequerentur, qui nudis elementis convenire non poterant. Alii negabant dona ſe ante conſecrationem adorare, ſed venerari: non ut corpus Chriſti, cui verus λατρείας cultus debebatur: neque honorare tantùm ut ſacras imagines, ſed anticipatâ quâdam veneratione proſequi, tanquam tranſmutanda mox in Chriſti carnem & ſanguinem. Alterius vero ſæculi initio Apologiam illius ritus edidit Venetiis, Gabriel Severus Philadelphiæ Metropolita, quæ à viro doctiſſimo ante annos aliquot Græcè & Latinè iterum edita eſt, cum notis fuſiſſimis. Qui plura volet præter Germani Conſtantinopolitani de hoc argumento expoſitionem, legat Simeonem Theſſalonicenſem lib. de Templo & de ſacris Ordinationibus cap. 3. Allatium de Miſſa præſanctificatorum num. 7. Goarium in Notis ad Euchologium & Gloſſarium, ubi multa præterea de illo ritu obſervata ſunt; qui quantùm ad Græcos attinet ſatis explicatus eſt. Cum verò doctiſſimi illi viri ſcripſerint quando Orientalis diſciplina, Liturgica præſertim, in magna obſcuritate jaceret, quid apud Syros, Coptitas aut alios circa hanc ejus partem ſervaretur, nondum ſatis expoſitum eſt.

P. 131. 132.

Ritus ille communis eſt Ægyptiis.

Editor Opuſculorum Gabrielis cùm illam exponeret: de Ruthenis quidem ex Alexandro Guagnino & aliis, de Æthiopibus ex Alvarezio conſtare docuit eos ſimile quiddam habere ſuis in Liturgiis; de aliis Chriſtianis nemo quod ſciam, tale quidquam memoriæ prodidit. Verùm ex autoribus certiſſimis quorum mox à nobis teſtimonia proferentur diſcimus, Coptitas eâdem veneratione dona ſacra, antequam perfecta conſecratio ſit, proſequi, quod paucis eſt oſtendendum. Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ. *Poſt ea quæ ſuperius dicta ſunt, Sacerdos progredietur ad altare parvum protheſis*, (utitur autor voce Arabica *Takaddamet* quæ eadem uſurpatur in iſtius orationis titulo, propoſitionemque ſignificat, atque adeo Πρόθεσιν) *ex quo accipiet Agnum*, hoc eſt panem Euchariſticum, *quem attentè diſpiciet ne fortè fiſſus ſit: fiſſura autem vitium eſt: & ſcriptura præcipit ut agnus ſit abſque vitio. Oblata porro, ſive Euchariſtia, eſt agnus anniculus in veteri lege præceptus, in quo vitium*

הקדמה

eſſe nullum debet; & fiſſura vitium eſt. Si ergo oblata fuerit fiſſa, aut fracta, non licet eam offerre legitimè, & quando tota fiſſa fuerit, vinumque in acetum ita verſum ut planè corruptum ſit, illud offerre nequaquam licet. Et paulò poſt. *Cùm Sacerdos reperit quæcumque opus ſunt ipſi, oblatam, vinum, thus, carbones & omnia vaſa & inſtrumenta ſacri miniſterii, rectèque ut oportet omnia ſe habere comperit, accipiet oblatam, eamque leviter abſterget, ſicut Chriſtus Dominus aquis primò abſterſus eſt, antequam Simeoni Sacerdoti traderetur: deinde ſuper manus eam circumferet, ſicut eum Simeon in templo circumtulit. Tandem deponet eam Sacerdos & in diſco ſeu patena collocabit; quæ præſepe ſignificat, & linteo velo eam involvet, ſicut fecit Virgo in ejus nativitate. Diſcus autem primò præſepium ſignificat, & poſtremò ſepulcrum.* Sed accuratiùs ritum explicat Gabriel Patriarcha. *His peractis involvit panem Euchariſticum ſerico panno, illumque attollit ſuper caput ſuum, præcedente Diacono cereum geſtante. Similiter alius Diaconus elevatam tenet ampullam vini ſuper caput ſuum, ſericeo velo involutam: & coram eo Diaconus cereum præferens, circumeuntque altare ſemel: atque interea aliquot Orationes linguâ Copticâ recitantur. Circuitu peracto, ſtat in loco ſuo facie ad Orientem converſâ: Diaconus ſimiliter ſuo in loco ad Occidentem converſus: Sacerdoſque oblatam ſuam imponit manui ſiniſtræ, eamque ſimul cum ampulla vini ter cruce ſignat, Diacono eam velo ſericeo involutam tenente.* Eumdem quoque ritum circumeundi altaris cum pane conſecrando notat idem Gabriel, in Officio quod celebrari debet ad χειροτονίαν novi Epiſcopi. Ita etiam Abulbircat cap. 19. Ex his teſtimoniis intelligitur, ritum fuiſſe, ut Sacerdos ad Protheſin ſeu altare parvum iret, atque ex eo acciperet Oblatam conſecrandam, quam circuitu peracto ad altare deferret, nec ſine pompa, cùm Diaconi cereos geſtare jubeantur. De veneratione quæ donis nondum ſanctificatis defertur nihil legimus, ſed ipſa pompa & proceſſio ſatis eam deſignant.

Ne quis autem exiſtimet Ægyptiis ſolis communem hanc cum Græcis eſſe conſuetudinem, teſtis eſt Dionyſius Barſalibi in Commentario ad Jacobi Liturgiam, idem apud Jacobitas ſuos obſervari. *Deferri* enim ait *Sacramenta ab altari parvo in gyrum circa altare majus, ante oblationem ſacrificii, quo ritu ſignificari* dicit *Chriſti in terras deſcenſum totiuſque ejus in terris divinæ converſationis ſive τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας periodum: illationem ad altare, ſignificare elevationem ejus in crucem.* Apud Æthiopes planè ut inter Coptitas, idem ritus obſervatos fuiſſe, docet ejus deſcriptio ab Alvarezio, ubi non ſolùm proceſſionem ſive circumgeſtationem oblatæ notat, ſed adjungit pulſari campanulas, & ſtatim omnes in genua procumbere, qui honor ipſe eſt, quem Græci ſacris muneribus deferunt. Cùm verò Æthiopes omnium ſuorum rituum Liturgicorum autores agnoſcant Ægyptios, quin ab ipſis iſte derivatus ſit, non eſt dubitandum. Neque quòd in Codicibus non adſcribuntur minutatim omnia quæ obſervanda ſunt, ea idcirco ignorari eſt exiſtimandum. Porrò quantus honor Sacramentis deferatur, hinc licet exiſtimare, quòd non modò poſtquam conſecrata novam dignitatem acceperunt, ſed etiam

Syris & aliis Orientalibus.

Alvar. c. 11.

quo momento deſtinata ſunt ſacrificio Euchariſtico, ſtatim omnes illa ſpeciali quodam cultu, & majori quàm eſt imaginum, proſequuntur. Unde in hiſtoria Eccleſiaſtica Alexandrina eorum ante conſecrationem profana conculcatio piaculo grandi accenſetur, ut conſtat exemplo cujuſdam Epiſcopi Saca, qui cum Δῶρον, hoc eſt oblatam jam altari illatam fregiſſet & conculcaſſet, depoſitus eſt.

Rituum ſequentium expoſitio ex Gabriele.

Ubi verò ad altare rediit Sacerdos, omnia ſacra vaſa altaris manu tractabit, ut notat Gabriel, *conſtituetque diſcum in loco ſuo: calicem in ſuo, poſtquam ſolium ſeu partem tabulæ altari impoſita ſcrutatus fuerit*, nempe ne moveri aut effundi poſſit, calix in eo collocandus. *Eoque ipſo loco* λαβίδα, *ſeu cochlear collocabit, mappulas quoque*, ſive ea quæ dicimus purificatoria lintea. *His peractis abſolvet orationem præparationis & ſequentem. Tum oſculabitur altare, reſpicietque ad Occidentem, ut eligat panem Euchariſticum ſeu Agnum, qui eſt panis propoſitionis, quem diligenter expendet, num ſit Agnus integer, recens, abſque vitio. Et accipiet eum poſtquam ita expenderit, ejuſque averſam partem panno mundo leviter abſterget, oſculabitur eum, collocabitque ad dextram altaris partem, velo ſericeo tectum. Explorabit quoque vinum an rectè ſe habeat, quem in finem aliquis non jejunus, cava manu ex eo guſtabit. Vinum quippe ſi saporem mutat, acetum fit: Oblata ſi alia non reperiatur ex neceſſitate offerri poteſt, modò naturam ſuam panis non amiſerit.* Hæc Gabriel, in quibus multa complectitur quæ non eodem loco & tempore fiunt: Nam ut ex ſuperiùs dictis patet, ad Protheſin fiebat experimentum Oblatæ & vini: ſed cùm alia eſſe potuerit ratio ſolenniſſimi cæremoniarum apparatus, & ritus quotidiani in minoribus Eccleſiis, complectitur hæc regula quæcumque ab Oratione præparationis, uſque ad collocationem Diſci & Calicis in altari, obſervanda ſunt. Jam igitur apparet origo diverſarum illarum lectionum, quas initio hujus notæ retulimus. Recta & antiqua eſt quam Cod. Regius & noſter exhibent, *Oratio protheſeos*, aut *ſuper protheſin*; nempe ad menſam ſeu altare minus, ut illud vocant, quamvis impropriè, cùm in ea ſacrificium non offeratur. Tunc enim dicitur hæc Oratio, cùm ad eam Sacerdos accedit, offerunturque ipſi à Diaconis panis cum diſco, & vinum in ampulla, quæ cùm illic expenderit, eâ quam deſcripſimus pompâ, ad altare deferuntur. Quia verò Πρόθεσις *propoſitionem* ſignificat, & *illationem*; Arabes interpretes vocem adhibuerunt uſui potiùs quotidiano, cujus teſtes erant, quàm origini Græcæ accommodatam, nempe *Illationis* ſeu Oblationis, quia tunc à Protheſi ad altare procedebat Sacerdos, & dona inferebat. Alia denique lectio quæ Προοίμιον habet, magis ad Orationis genus, quàm ad ipſum ritum referenda eſt: verè quippe procemialis quædam Oratio eſt, ante eas dicenda quæ ad ſacrificium propriè pertinere cenſendæ ſunt, quæ etiam duplicis generis obſervantur. Nam quæ ad conſecrationem efficiendam ſpectant, & in quibus illa præcipuè conſiſtit, illæ incipiunt ab ea Liturgiæ parte quæ Præfationem & hymnum Angelicum *Sanctus*, ſequitur: aliæ ut illæ in quibus verſamur Προπαρασκευαστικαὶ ſunt, & ad conſecranda myſteria, non niſi per præparationem pertinent.

Panis & calicis.

P. 3. l. 14.

ANtequam ad alia progrediamur, obſervare oportet quæ ſit Orientalium omnium diſciplina circa panem Euchariſtiæ conficiendæ deſtinatum : in qua tantus honos ipſis elementis conſecrandis adhibetur, tanta cura ad illorum præparationem, ut inde ſatis intelligatur quæ ſit illorum de hoc Sacramento fides, neque eos ſine ſumma ratione poſt conſecrationem maximo divinoque cultu eadem elementa jam mutata proſequi, qui ex futura mox ſanctificatione tantum ipſis honorem deferant. Nomina quibus panis Euchariſticus deſignari ſolet, varia ſunt : Coptitæ ſingulare nullum habent in Liturgiis, ſed appellant *dona*, *munera*, *oblationem*, utentes Græcis vocibus Δωρων, προσφορὰς & ſi quæ ſunt aliæ. Cùm Arabicè ſcribunt, primò ſimpliciter panem appellant, aut *panem Euchariſtiæ* ſive *Oblationis* & aliquando etiam per קרבאן deſignant, ac ſi dicerent *Oblatam* ſive *ſacrificium*, aut *Euchariſtiam*, quæ vox eadem prorſus ſignificatione, ab Ægypto in Æthiopiam tranſiit, ad ſignificandas Oblatas : eas enim *Korban* appellari teſtatur Alvarezius, & Liturgici libri confirmant. Vocibus quoque Græcis utuntur ad Oblatam ſignificandam, eaſque Arabicè ſcribunt Δῶρον, in vita Michaëlis Patriarchæ LXVIII. & Προσφορὰ, ſed ſcribunt אברספורא צרן צורון in verſione Arabica Canonis Trullani 28. Utriuſque vocis frequentiſſimum apud Græcos ſcriptores uſum fuiſſe oſtendunt teſtimonia plurima in Gloſſario repræſentata. Propria Orientalibus alia ſunt plerumque Μεταφορικά. Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ, Abulbircat, Gabriel Patriarcha, ſæpe uſurpant vocem חמל quæ propriè *Agnum* ſignificat, quia panis mutandus eſt in carnem Agni veri, immaculati. Neſtoriani בוכרא appellant *primogenitum* : ad Chriſti primogeniti omnis creaturæ perfectam ſimilitudinem: alii vocant קורבנא *Kourbono*, Oblationem ſeu ſacrificium לחמא דארזא *Panem myſteriorum*, uno ſenſu omnes, ut aliud nomen habeat ante conſecrationem, aliud eâ jam peractâ. Oblatæ quibus nominibus deſignentur.

Debet panis Euchariſticus fieri ex ſimila pura, cujus etiam conficiendæ curam Canones quidam anonymi, Sacerdotem habere volunt, adeo ut grana triticea ſeligat, tum coram ſe moli, furfureſque ſecerni curet. Sed hæc lex non ubique obtinet : verùm quæ ſequuntur obſervari accuratè huc uſque ſolent. Primò, ut præcipiunt Conſtitutiones Cyrilli filii Laklaki Patriarchæ Alexandrini. *Oportet ut panis Euchariſticus non coquatur alibi quam in furno Eccleſiæ, ſed neque pinſet eum aut coquet femina : qui contra fecerit excommunicetur.* In Codice quem ſecuti ſumus unius puncti diſcrimen, ſenſum variat, ſed abſque magna mutatione ; ſcribitur enim קרן quod *cornu* ſeu *angulum* Eccleſiæ : aliter פרן quod *furnum* ſignificat : utrumque verum. Nam coquitur panis in latere Eccleſiæ & in quodam ſecretario, ut de Æthiopibus notat Alvarezius, & ita fieri in pleriſque Orientalibus docent Relationes Itinerariæ variæ, & ab advenis Syris multis didicimus. Furnus quem deſignant authepſa quædam eſt, in qua placentulæ in quarum figuram finguntur { Panis Euchariſticus qualis eſſe debeat. *Itin. Æth. cap. 11.*

ſubjecto igne ſtatim excoquuntur. Sed neque minor olim fuit in Latinis Eccleſiis cura & diligentia, ut panis & vinum ex quibus ſacrificium offerebatur, ſummo ſtudio pararentur, præſertim in Monaſteriis. Inſigne hujus religioſæ diſciplinæ teſtimonium continent Conſuetudines Cluniacenſes. Quoties igitur Liturgia celebranda eſt, ipſo die oblata paratur; nam ſi præcedenti cocta fuiſſet, eam ad altare offerre religioni ducerent. Echmimenſis in Collectione Canonum cap. 14. *Offerri ad altare debet panis hornus, quemadmodum in poſtremo Conſtitutionum capite ſtatuerunt Apoſtoli. Athanaſius etiam cap. 14. ait: non inferetur ad altare panis heſternus, aut fiſſus: atque ita pariter conſtituit Baſilius.* Id confirmat Canon eorum qui Apoſtolis tribuuntur 30. in ampliſſima Coptitarum Collectione, quem citat Abulbircat, tanquam 29. ejuſque ſententiam ita exprimit. *De Pane Euchariſtico, utque oblatio ejus fiat ipſa hora qua coctus eſt.* Eorumdem Canonum autoritatem appellat Dionyſius Barſalibi dum ait: *Statuerunt Apoſtoli, ſicut in Canonibus ſcriptum eſt, panem oblationis, eodem die quo coctus eſt, offerri ad altare.* Ebnaſſalus cap. 12. *Panis oblationum qui offertur ad altare ipſo die coctus ſit, non in craſtinum reſervetur.* Ita obſervant omnes tam Coptitæ quàm Syri, Jacobitæ, Melchitæ, & Neſtoriani cujuſcumque linguæ. Inter alia quæ Francis objicit Petrus Melichæ Epiſcopus, tanquam contra regulas Eccleſiaſticas & illud reperitur, *quòd panem ante plures dies coctum ad altare offerant.*

Fermentato utuntur Orientales exceptis Armenis.

Omnes autem illi, ſi Armenos excipimus, fermentato utuntur, ex Græcæ Eccleſiæ, è qua prodierunt, exemplo. Iidem in Armenis ac in Francis culpant, quòd Azymis utantur, qua de re præter Petrum Melichenum, de quo mox dictum eſt, multi ſcripſerunt, interque omnes accuratiùs anonymus quidam Syrus in Codice Colbertino. Sed quia nihil in eo tractatu aut aliis occurrit, quod à Græcis centies dictum non fuerit, & pariter refutatum, illum indicaſſe ſufficit. Major his diſputationibus apud ignaram Sacerdotum Orientalium plebem, autoritas adjungitur, ex ſententiis aliquot Baſilii & Joannis Chryſoſtomi adversùs Judæos, quas interpolatas, & tanquam adversùs Azymorum uſum pronunciatas, Canones appellant. Sed in illis de Azymo quæſtionibus non videtur immorandum, cum illæ propriè ad Græcos pertineant. Armeni dudum accuſantur, quòd à communi eorum uſu receſſerunt, tum quòd aquam vino non admiſcent: qua de re quantùm ad antiquos ſpectat, præter Niconem, Theorianum & quoſdam alios eruditis notiſſimos, ex ineditis quibuſdam Græcis, intelligimus ſingularem hanc diſciplinam Armenorum ab Orthodoxis vexatam fuiſſe, tanquam ex Monophyſitarum hæreſi natam, quo in judicio illos magnopere falli certum eſt. Nam Petrus Melichæ, & alii anonymi, Jacobitæ erant, atque adeo ejuſdem cum Armenis ſectæ, quantùm ad unius in Chriſto naturæ confeſſionem attinet; neque tamen minùs acriter adversùs Armenos invehuntur ob Azymorum, & meri uſum in Euchariſtiæ celebratione, multaque alia in illis non probant.

De Syrianorum

Sed magis adhuc mirum eſt eſſe communionem Eccleſiaſticam inter

Coptitas, Alexandrinos & Jacobitas Antiochenos à multis ſæculis, præſertim à Severi tempore, cujus ſepulchrum in Ægypto magna veneratione colitur, & tamen iſtos ritum habere ſingularem circa panis Euchariſtici confectionem, quem alii majorem in modum condemnant. Nam Syri præter fermentum quod omnes admiſcent, ſalis & olei parum adjiciunt, cujus conſuetudinis Apologiam allegoriis inaniſſimis refertam exhibet idem Codex Colbertinus. Ea verò adversùs Latinos inſtituta non eſt, ſed adversùs Jacobitas & alios, qui hanc novitatem magnopere averſabantur, tanquam abſque Eccleſiæ, aut ſanctorum Patrum autoritate factam, nullaque idonea ratione ſtabilitam. Exemplum extat & quidem inſigne in vita Chriſtoduli Patriarchæ Alexandrini LXVI. qui ordinatus eſt anno J. C. MXLVII. Habebant Syriani, ita vocant Syros Jacobitas, Eccleſiam Miſræ; cùmque illic Chriſtodulus ad ſancti Mercurii, Miſſas celebraret, Laicique ex more oblatas offerrent, Abulbecher quidam, vir inter eos primarius & Principis Archiater, unam obtulit, ſed Syrorum more cum oleo & ſale confectam, quam Patriarcha rejecit, & hominem malè tractatum Eccleſiâ pelli juſſit. Ille graves ad Joannem Antiochenum Patriarcham contra Alexandrinum literas ſcripſit; qua occaſione editus videtur Tractatus ille Apologeticus, nam Joanni Patriarchæ attribuitur: neque dubitandum quin adversùs Ægyptios ſcriptus fuerit.

Syri ritu ſingulari dum oleum & ſal admiſcent.

Hiſt. Patr. Alex. p. 425.

Hujus ſuperſtitionis imitatores, aut fortaſſe primi autores fuerunt Neſtoriani qui ritum eum ſervant, ut patet ex illorum ſingulari officio, quod vocant *Innovationem fermenti ſancti*. Sed illud ipſis proprium, quod quando oblatas parant, (id autem fit inter eos ſimili planè ratione ac in Sectis reliquis,) non omne fermentum admiſcent, ſed ſacrum ut exiſtimant, & de quo multa nugantur, tanquam ad deceſſores eorum Hieroſolymis delatum fuerit, ex particula illius quod ad parandum panem quo Chriſtus in ultima cœna uſus erat, uſurpatum fuit. Porrò Abrahamus Echellenſis in notis ad Hebed Jeſu, & in Eutychio vindicato, Jacobitis atque illorum præcipuo Jacobo Baradæo, quem Nicephorus Zanzalum appellatum dicit, iſtam olei ſaliſque in pane Euchariſtico miſtionem attribuit: vel Joanni Barſuſſan quam opinionem ultimò aſſeruit Fauſtus Naironus Maronita Romæ profeſſor in opere quod inſcriptum *Evoplia fidei Catholica* editum ibidem anno 1694. *Jacobitæ*, inquit *cenſent oleum & ſalem triticeo ſeu fermentato pani conſecrando eſſe admiſcendum. Hujus opinionis autor & innovator fuit Joannes Barſuſſan Monophyſita Pſeudo-Patriarcha Antiochenus.* Refert in eam ſententiam verba Catecheſis Jacobitarum. *Orta eſt*, inquit, *inter Coptitas & Syros diſſenſio, quia Syri ponunt in ſua oblatione ſalem & oleum, & ſcripſit Pater noſter Joannes Barſuſſan libellum in quo demonſtravit verificationem poſitionis ſalis & olei in Euchariſtia*: vel ut meliùs verti poteſt, *ſcripſit Epiſtolam in qua oſtendit rectè adhiberi ſal & oleum in parandis oblatis Euchariſticis.* Numquam tamen abruptam idcirco inter Ægyptios & Syrianos communionem fuiſſe legimus, quamvis Petrus Melichæ Epiſcopus, id quoque in illis condemnet, cujus ſententiæ accedit Abulbircat, qui verba illius refert. Qui hanc conſuetudinem excuſant Neſtorian

Neſtorianorum ritus proprius.

& Syri Jacobitæ, inaniſſimis rationibus omiſſis, dicunt non majorem olei quantitatem admiſceri, quàm neceſſe ſit, ut oblata dum formatur, manui Sacerdotis non adhæreat: ſalis tantillum, ut guſtu explorari vix queat. Abhorrent tamen ab illa novitate Ægyptii Jacobitæ, nec panem alium adhibent, quàm qui ſecundum veterem diſciplinam ex puriſſimo frumento paratus eſt. Formam illarum oblatarum dedit Vir Clariſſimus Jacobus Sirmondus in ſua de Azymo Diſquiſitione, ſub titulo Alexandrinorum. Sunt in modum placentarum majorum, cum multis cruciculis, quarum una in meditullio major, atque ea pars oblatæ vulgò accipitur ad conſecrandum. Refert Wanſlebius eos minutiores quaſdam Dallerorum magnitudine oblatas ad altare offerre, quod jam fortaſſe in uſu eſt: verùm quantum ex eorum libris cognoſcere potuimus, unam tantùm olim majoremque uſurpabant ut Græci faciunt: de quorum pane Euchariſtico videnda ſunt quæ doctè & accuratè obſervavit ad Euchologium eorum Jacobus Goarius: particularum ſimilem diviſionem Orientales non agnoſcunt.

Calicis.

Ib. p. 3.

De vino ad Liturgiam.

De calice primùm, de vino poſtea dicendum eſt. Vaſis ſacri illius quo Sanguis Chriſti continetur ſumma apud Orientales omnes dignitas & reverentia ſemper fuit. Paratur ex pretioſiſſima materia, quantùm Eccleſiarum afflictiſſimarum patiuntur anguſtiæ: ſed ubique ferme in hiſtoria Alexandrina, mentio eſt calicum aureorum & argenteorum. In vita Alexandri Patriarchæ inter ſacra vaſa recenſentur *calices in quibus ferebatur ſanguis ſanctus.* In Rituali Gabrielis extat officium ſingulare ad calicem conſecrandum. In Codicibus Liturgicis variis extat Oratio ad eandem conſecrationem, in qua oratur Deus *ut imponat manum divinam ſuam ſuper illum calicem, conſecret & ſanctificet illum, ut feratur in eo ſanguis ſanctus & pretioſus : tum ungitur calix chriſmate intus & foris.* Itaque quodcumque antiqua primitivæ Eccleſiæ pietas nobis conſtituit obſervandum, circa calicis venerationem & conſecrationem, ob ſanguinis Chriſti qui in eo conficitur ſacramentum, illud idem ſervat Eccleſia Jacobitica Ægypti, omneſque tandem Orientales. Eadem benedictio extat in Liturgia Æthiopica. Neque talibus modò teſtimoniis efficitur, credere Orientales, ex contactu ſanguinis Chriſti ſanctificari calices, ſed ex miraculis quæ ab illis referuntur. Nam in Alexandrina Patriarchali hiſtoria legitur raptum à Muhamedanis inter alia vaſa ſacra calicem, dum ab aurifice frangeretur, ſanguinem fudiſſe. Sanatum hominem ruinâ muri prope oppreſſum & ſemivivum, ſtatim atque aquâ calici immiſsâ perfuſus fuiſſet, narrat Hiſtoria Neſtorianorum.

Quomodo præparetur.

Vinum Euchariſtiæ conficiendæ deſtinatum, ſummâ diligentiâ parari & explorari jubetur. In Canonibus anonymis ex doctrina Patrum hæc conſtitutio legitur. *Non oportet omnino Sacerdotem ad altare deferre vinum, in eo vaſe quod fidelis quiſque laicus vir aut fœmina attulerint, ſed deferet illud in vaſe quod in Eccleſia peculiariter ad hunc uſum deſtinatum ſit.*

In

In Canonibus Athanaſio tributis numero 107. Vinum quod ad Euchariſtiam conſecrandam offertur, nemo guſtabit niſi completo Sacrificio. In ſingulis porro domibus, dum cados vini aperiunt, nemo ex eo guſtabit, donec accepta fuerint ex eo primitiæ: cùmque illæ in benedictionis modum accepta fuerint, indeque in calicem infuſum fuerit, tunc aliud vinum proment in vaſe mundo, & effundent ſuper illud hanc benedictionem. In Tractatu Arabico excerpta continente ex Dionyſio Barſalibi de modo celebrandæ & ſuſcipiendæ Euchariſtiæ, præſcribitur ut *uva mundæ ſeligantur ad vinum conficiendum, illaque manibus exprimantur, non pedibus conculcentur:* quæ tamen regula non eſt, verùm pia ad Sacerdotes admonitio. Neque enim quidquam in Orientalium monumentis occurrit, quod hanc diſciplinam legis vim habuiſſe oſtendat, ut quemadmodum panis Euchariſtiæ, ita vinum à Sacerdotibus, parari intra Eccleſiæ ſepta deberet. Factum id tamen, ſed apud ſolos Æthiopes, qui aliter vinum non exprimunt, quam ex paſſis uvis, ut mox explicabitur. Ita quoque aliquando apud Ægyptios in ſumma neceſſitate factum docet Hiſtoria Patriarchalis in vita Coſmæ LIV. Scribit autor ejus tempore circa annum Martyrum DLXVII. qui reſpondet anno Chriſti DCCCLI. extitiſſe in Ægypto Præfectum, qui Chriſtianis infeſtus, eos multis & eo uſque inauditis injuriis oppreſſit: nam Eccleſias claudi juſſit, ne ad publicas preces, ſynaxeſque convenirent, cruces & imagines frangi: tandemque vetuiſſe ſub capitis pæna, ne qui venderet vinum, aut apud ſe haberet. *Hæc omnia*, inquit Hiſtoricus, *ab eo fiebant, ut vinum ad Liturgiam celebrandam deficeret, & ita contigit. Nam Chriſtiani cùm eo carerent, coacti ſunt palmites vitis accipere, quibus aquâ maceratis & ſucco expreſſo, operam dederunt ne Euchariſtia oblatione privarentur.* Per palmites, intellige uvas ex illis penſiles, quales in Oriente, præſertim in Æthiopia aſſervantur, ut ex illis vinum fiat. *Vinum*, inquit Alvarezius, *quo celebratur Miſſa, ita paratur. In Eccleſiis & Monaſteriis habent uvas paſſas non planè ſiccas, quæ in Secretario ſeu Sacriſtia aſſervantur: eas diebus decem, aquâ macerant: cùmque humore diſtentæ fuerint, ſiccari ſinunt: mox torculari impoſitas premunt, ſuccumque eliciunt, atque hoc vino utuntur ad miſſam celebrandam.* Illud tamen vinum non niſi in ſumma neceſſitate uſurpatum fuiſſe, & communiter prohibitum, docet Michaël Epiſcopus Melichæ in Reſponſis Eccleſiaſticis art. 13. *Licetne Euchariſtiam offerre ex picato aut reſinato vino, vel eo quod maceratione exprimitur?* Reſponſio. *Picatum quidem adhiberi poteſt, quia medicamento quodam è genere picis præparatur, in eoque non eſt aqua, verùm odor tantùm & fumoſum quid: ſed quod maceratione exprimitur, cùm in eo aqua ſit, illud omnino uſurpare non licet ad Liturgiam celebrandam.* Picatum ſeu reſinatum hoc loco intelligendum eſt, illud quod picatis doliis aut utribus infuſum, odorem tantummodo contraxiſſet, & *ſaporis quadam* ut ait Plinius lib. 14. cap. 20. *acumina, ex aſpero picis, aut crudo flore reſinæ.*

Cod. Colb. 4684.

Hiſt. Patr. Alex. p. 297.

Cap. 11.

Multò magis cavetur ne acidum offeratur. Idem Epiſcopus Melichæ eodem loco art. 31. *Panis Euchariſticus ſi jus eſt aut ruptus: poteſtne offerri ex eo?* R. *Eligendus eſt melior & integer: tamen ob earum rerum de-*

Canones varii de vitio in pane aut vino.

fectum quæ ad melius conducunt, non eſt abſtinendum ab Euchariſtia celebranda. Sed quando vinum in acetum mutatum eſt, Liturgia cum eo non eſt celebranda, etiamſi aliud non reperiatur. Etenim Scriptura divina panem & vinum adhiberi præcipit: panis autem Euchariſticus, cum fiſſus eſt, non amittit panis naturam, ſaporem, appellationem, aut utilitatem. Contra vinum ſuam prorſus naturam amittit, quando in aceti ſaporem nomen & uſum verſum eſt: atque ita illud offerre omnino non licet. Eamdem diſciplinam atque iiſdem verbis exprimit Echminenſis in Collectione Canonum cap. 14. §. 4. Gabriel Patriarcha in Rituali. Anonymus de ritibus in Miſſa ſervandis & multi alii. Præcipuè verò omnia, paucis verbis complexus eſt Barſalibi, ut docet nos Tractatus Arabicus de iis quæ ad Liturgiæ celebrationem obſervari debent: ubi, contra ſententiam Michaëlis Epiſcopi Melichæ ſuperiùs relatam, ſuccum ex uvis exprimi, & ex illis Euchariſticum calicem offerri, licere exiſtimat. *Oblata obſervetur, ita ut neque fiſſa ſit neque aduſta, ſed integra: neque paretur ita ut vel fermentata non ſit, vel fermentum acorem contraxerit. In neceſſitate porrò celebrari Liturgia poteſt cum oblata quæ fiſſa erit, modò de cætero integra ſit, ab azymo aut acore. Nam aduſtio quæ fiſſuram gignit, eam non mutat à natura panis. Obſervet quoque Sacerdos diligenter vinum, ne in acetum verſum fuerit, aut ſaporem ſuum amiſerit. In neceſſitate autem ſumatur uvarum ſuccus, aut ex uvis paſſis liquor expreſſus, modò expers ſit ignis aut alterius hujuſmodi excoctionis: cum enim vinum bonum deeſt, cum iſto Liturgia celebrari poteſt. Vinum acidum ſi fuerit, aut ſaporem alienum contraxerit, odoremque amiſerit, cum eo conſecratio fieri non poteſt, eo enim modo exuit vini naturam, & cùm deſunt iſtæ conditiones, omittenda eſt Liturgiæ celebratio.* Hæc Barſalibi, quæ conciliari poſſunt cum alia ſententia, quia uſus paſſi permittitur tantùm in extrema neceſſitate. Adeo autem non obliterata eſt cura hæc ſumma, quam Coptitæ adhibent in præparandis elementis ad conſecrationem deſtinatis, ut, quod Wanſlebius notavit, huc uſque ad altare non offerant vinum ex œnopolio petitum, tanquam miſtioni obnoxium, aut non ſatis decenter habitum. De Æthiopibus in quorum diſciplina major difficultas videtur, eo quòd uvas prope ſiccas aquâ macerare contenti, ex illo ſucco, qui plus aquæ habere videtur, ſacrificium offerunt; aut etiam, ſi non falſus fuit Abuſelah Armenus, *ex aquâ ſolâ calicem miſcent*, quod tamen à nemine præter illum idoneo autore memoriæ proditum eſt: ſi hæc faciunt, peccare illos in materia neceſſaria certum eſt.

Aquæ miſtio. Supereſt aquæ miſtio, quam omnes Eccleſiaſticæ Orientalium leges præſcribunt; quâ etiam ratione in Liturgiæ oratione, per quam invocatur Spiritus ſanctus, quod calice continetur, non vinum, ſed miſtum appellatur, in pleriſque Syriacis Jacobitarum Liturgiis, & in ea Oratione apud Coptitas quæ paulò poſt in Liturgia ſequitur. Armenis quoque vitio vertitur, quòd vino conſecrando aquam non admiſceant. Conſuetudo autem omnium illarum Eccleſiarum eſt, ut pars aquæ admiſceatur, eâ proportione quam ita deſcribit Echmimenſis. *Aqua ad vinum proportio, ſit à tertia parte uſque ad decimam, ita ut ſi vinum*

generoſius omnino ſit, ita temperetur, ut aqua tertia pars admiſceatur: ſi imbecillius minuatur uſque ad decimam, ſi mediam vim habeat, adhibeatur ſecundùm eamdem proportionem. Extat in Nomocanone Græco Coteleriano Conſtitutio quædam ſatis abſurda quæ huc referri poteſt. *Dum* inquit, *neceſſitas non eſt, Sacerdos cum aceto Liturgiam ne celebret. Sed ut dicitur felle & aceto propter me potatus es, ex quadam oratione depromtum videtur. Sed uvam exprime, ſi fortè neceſſitas premit & ita ſacrificium fiat, quia tunc mutatio fit legis.* Hæc attulimus ne exiſtimetur conſuetudinem uvas ad ſacrificium offerendum exprimendi, ſolis Orientalibus uſurpatam eſſe: ſimulque obſervetur minùs adhuc errare iſtos, Græculis recentioribus; cùm acetum, & vinum quod aceſcere cœperit, non uſurpari poſſe ad altare ſtatuant, Græci verò permittant, etſi omnes hac opinione implicatos non fuiſſe maximè veriſimile ſit. Nam Nomocanon ille, & ſimiles quidam, tam editi quàm Manuſcripti, abſurda tam multa continent, ut ex illis vera diſciplinæ forma delineari nulla poſſit. *Monum. Eccleſ. Gr. T. 1. p. 82.*

Ut Calix vino, ita *diſcus* ſeu patena pani Euchariſtico adjungitur, eſtque ut nomine, ita & formâ, Græcorum diſco ſimilis, nam eam vocem cum aliis Eccleſiaſticis multis Coptitæ retinuerunt. Latior eſt, multòque capacior quàm Latinorum patena, ita ut calix & oblata in eo ſimul collocari poſſint. Conſecratur apud Coptitas ab Epiſcopo ſingulari benedictione, & ad eam perficiendam extat oratio in multis Liturgiæ codicibus. In ea rogatur Deus, *ut extendat brachium ſuum ſanctum, & ſanctificet diſcum plenum bonis, quæ præparavit diligentibus nomen ſuum ſanctum, ſcilicet corpus & ſanguinem precioſum Chriſti ſui.* Nempe ita loquuntur non modò in precibus Eccleſiaſticis, ſed etiam in tractatibus Theologicis, & præſentem localiter quodammodò, Chriſtum in diſco Euchariſtico intueri jubent. Severus Epiſcopus Aſchmonin, ait *eum ſindone* hoc eſt velo quo tegitur ſacramentum, *involvi, & eſſe poſitum in diſco, ſicut in ſepulchro, & in præſepio collocatus olim fuit.* Homiliæ in Eccleſia Alexandrina legi ſolitæ dicunt, *quotidie exoriri nobis Chriſtum incarnatum in diſco euchariſtico & in calice: videri à Chriſtianis porrectum corpus ejus in diſco, ſicut in ſepulchro.* Ea verò verba non ſemel occurrunt, ſed reperiuntur diverſis locis, ne quis exiſtimet, ea incauto oratori excidiſſe, non ab attento Theologo eſſe perſcripta. In alia oratione ad benedictionem diſci. *Extende manum tuam divinam ſuper hunc diſcum benedictum, qui implendus eſt partibus corporis tui ſancti, quod offerent ſuper altare ſanctuarii, hujus ſanctæ civitatis.* In hiſtoria Eccleſiæ Alexandrinæ eo loco ubi narratur miraculum apparentis Jeſu Chriſti in Euchariſtiæ celebratione ſub forma pueri, quod alibi retulimus, dicitur in diſco apparuiſſe. Ad eum ſpectat benedictio quæ prima inter alias occurrit in Canone Generali Æthiopum. Paratur ſicut & calix ex auro, argento, atque alia precioſa materia, niſi obſtent afflictiſſimarum Eccleſiarum anguſtiæ. *Diſcus ſeu patena.* *Hiſt. Patr. Alex. p. 378.*

Adjungitur his vaſis ſacris cochlear, quod habent Græci pariter & Coptitæ Λʹγια λαβίδα vocant, quia ſcilicet typus eſt *forcipis* quo Seraph carbonem accepit de altari & Iſaiæ labia tetigit. Chriſtum enim vocant *carbo-* *Cochlear.*

nem vivum, igne divinitatis plenum. Forma eadem quæ apud Græcos, nempe cochlearis manubrium in cruciculam deſinit; unde ab Æthiopibus *Cochlear crucis* appellatur. Conſecratur non minori apparatu quam Diſcus & Calix: rogaturque Deus in hunc modum. *Extende manum tuam ſuper hoc cochlear, in quo ſuſcipienda ſunt membra corporis ſancti, quod eſt corpus Filii tui unigeniti.* Figuram dedit Goarius in Notis ad Miſſam Chryſoſtomi: & multa de cochleari annotavit, ut & Clariſſimus Cangius in Gloſſario. De ejus uſu plura dicentur, ubi communionis ritus erit explicandus:

Euchol. p. 152.

Thuribula & cerei.

Quæ ſpectant apparatum cæremoniarum ad Liturgiam celebrandam, communia ſunt omnibus Eccleſiis: præparatur thuribulum & in majoribus Eccleſiis plura, ad adolendum incenſum: cruces, reliquiæ martyrum, libri Evangeliorum, & alii ſacræ Scripturæ, ex quibus lectiones fieri debent, afferuntur à Sacerdotibus & Diaconis, & in Protheſi collocantur: accenduntarque cerei: quorum ſæpe mentio fit in pompis, ſolennibuſque proceſſionibus Chriſtianorum, quarum memoria eſt in Hiſtoria Alexandrina. Gabriel filius Tarich Patriarcha in Conſtitutionibus ita definit; *Liturgia non celebretur abſque cereis duobus majoribus aut minoribus, qui circa altare luceant.* Idem præcipiunt Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ, Abulbircat, omneſque Liturgiarum expoſitores.

Pag. 3. lin. 20.

Oſtende faciem tuam ſuper hunc panem, &c.

Invocatio Spiritus ſancti prima, ſuper dona propoſita.

HÆc prima oratio eſt, in qua finis totius Liturgici officii perſpicuè ſignificatur, nempe tranſmutatio elementorum propoſitorum panis & vini aquâ temperati, in corpus & ſanguinem Chriſti Domini. Notanda verò ſunt verba quibus Orientales ſignificare ſolent ſanctificationem rerum corporearum & ſenſibilium, quam in Orationibus ſuis à Deo poſtulant, nempe ut mittat Spiritum ſanctum, qui eſt omnis ſanctificationis autor, & Dei digitus. Invocatur autem ſuper omnia quæ ad ſacrum uſum deſtinantur, qua invocatione ſignificatur conſecratio rei ipſi inhærens, etiam abſque uſu ſacro, materiæque dignitatem tribuens. Ita in orationibus quarum particulas retulimus ad vaſa ſacra benedicenda, invocatur Deus, ut ea conſecret, eo fine ut in illis conficiantur Sacramenta. Inde verò, eadem vaſa ſancta habentur, nec profanis manibus abſque crimine tractari poſſunt. Invocatur quoque ut mittat Spiritum ſanctum ſuper aquas baptiſmales, ut in illis baptiſati accipiant regenerationem, omniumque peccatorum remiſſionem: ſuper oleum & chriſma, ut gratiam baptiſatis novam conferant: ſuper ordinandos, ut accipiant ſanctimoniam, & poteſtatem ad ſacra miniſteria ſanctè exercenda: ſuper oleum infirmorum, ut ejus unctio proſit infirmis, ad ſalutem animæ & corporis, quæ omnia clarè & perſpicuè per eaſdem orationes explicantur. Verùm in Euchariſtia conſecranda, aliud quiddam ſe petere deſignant, nempe illapſum efficacem Spiritus ſancti in dona propoſita, ut mutentur & transferantur in corpus & ſanguinem Chriſti: quod de aqua, chriſmate, oleoque in aliis

Sacramentis nunquam poſtulaſſe Orientales reperiuntur. Igitur ex ſolis illorum precibus conſtat certiſſimè tranſmutationem ab ipſis agnoſci: nam præcipua eſt, ut ex Auguſtino conſtat ad cognoſcendam Eccleſiæ fidem, publicarum orationum autoritas. Quod verò hæc quam hîc Coptitæ poſtulant tranſmutatio, ad ipſam elementorum ſubſtantiam naturamque pertineat, alibi probatum eſt, & fuſiùs demonſtrabitur in notis ad Invocationem Spiritus ſancti & ad Confeſſionem. Duo tantùm hoc loco monebimus. Primum eſt vocem, *transfer ea* in omnibus linguis, non minùs quàm in Latina & Græca, integram perfectamque mutationem ſignificare. De Ægyptiacis quidem facilè id demonſtratur ex collatione variorum Scripturæ ſacræ locorum: de Arabica & aliis linguis æquè conſtare certum eſt.

Secundum obſervationis noſtræ caput, Orationes ipſas ſpectat & earum efficaciam, de qua amplior erit poſtea diſſerendi locus. Illis ad Sacramenta efficienda plurimùm tribuunt Orientales Theologi, ſed quod in illis ſolis Euchariſtiæ conſecrationem non conſtituant, ſatis hæc una oſtendit. Nam quamvis oretur Deus, ut mittat Spiritum ſuum ſanctum ſuper dona propoſita, & ea tranſmutet in corpus & ſanguinem Chriſti, nemini inter eos Theologo venit in mentem, ex illa oratione ſequi conſecrationem ſaltem inchoatam, quamvis ſecundùm antiquorum Patrum doctrinam, credant Eccleſiam non fruſtra orare, ſemperque exaudiri. Igitur & orationem dicunt, & eam non fruſtra dici exiſtimant, ſecuri de illius effectu, quando verba dominica & omnia rite facienda ſecuta fuerint. Pari quoque ratione cùm videmus eos poſt eadem verba pronunciata, invocare Spiritum ſanctum, ut eadem dona commutet per efficacem operationem ſuam, non ſtatim judicandum, eſt conſtare ex illa invocatione quod per præcedentia verba Chriſti Domini nihil effectum fuiſſe exiſtiment, abſunt enim longiſſimè ab iſta ſententia. Verùm ut conſecrationem, antequam facta cenſeri queat, poſtulant iiſdem orationibus, quibus eam obtineri certò credunt, ubi peracta ſunt quæ rite peragi debent: ita preces plane ſimiles adhibent, etiam quando illa facta judicari debet, neque tamen idcirco eam factam negant, aut credunt ſe orare inaniter, quia de momento conſummatæ elementorum conſecrationis, nulla quæſtio unquam inter eos fuit. In hujus autem orationis verſione, Maronita vocem *Oblationi* inſeruit quam contextus Ægyptiacus & Arabicus non agnoſcunt. Notandum quoque hoc loco, ut in multis aliis iſtorum Officiorum locis occurrere vocem *purificare*, & cum alia eſſe conjunctam quæ eſt *ſanctificare*; quarum ſignificatio valde proxima eſt, ſi non planè eadem, ut ſanè prorſus eadem eſt infinitis locis: ut cùm dicitur *pura & ſancta Maria*: *puri & ſancti Apoſtoli*. Ita quippe interpretes vertunt ut plurimùm, origines potiùs nominum, quam ipſorum vim & uſum attendentes. Nam ut proprium קדש, & ab eo derivata ex Hebræa lingua propriè ἁγιάζειν ſignificant, tam in Arabica quam in Syriaca & aliis, ita illa טהר quæ propriè *purificare*, mundareque ſignificat, eodem ſenſu prorſus accipitur in omnibus libris Chriſtianis Arabicè ſcriptis. Hujus ſynonymiæ rationes, fortaſſe ingenioſæ magis

Orationibus non omnem conſecrationem tribuunt Orientales.

quàm veræ excogitari poſſunt, quæ ut in ejuſmodi conjectaneis frequenter accidere ſolet, non rarò veritatis hoſtibus, cauſas leves quidem & nullas, ſed quibus incauti lectores decipi poſſunt, præbent ad aliquarum inſigniorum orationum ſententiam circumveniendam. Sed ratio vera hujus tam frequentis ſynonymi ſimpliciſſima eſt. Coptitæ, ut alibi explicatum eſt, ita veterem linguam Ægyptiacam retinent, ut eam multis vocabulis Græcis miſcuerint, præſertim Eccleſiaſticis, quæ ſæpe per alias vulgares explicata ſunt. Ita retinuerunt voces ἅγιος, ἁγιάζειν, & multas alias; ſed cum additæ eſſent Ægyptiacæ ιθναβ & τουβο, quarum erat vis eadem, Arabes utraſque verterunt, & vocibus non plane ἰσοδυνάμως expreſſerunt, quod interpres Maronita qui ad Ægyptiacum exemplar non attendit, imitari conatus eſt, ſed neque feliciter, neque neceſſariò. Si utraque vox eo loco verti debet, meliùs exprimentur in hunc modum, *benedic, ſanctifica & conſecra illa*, τῷ σημαινομένῳ ſcilicet.

P. 3. l. 36.

Oratio abſolutionis.

Quid ſignificet hæc abſolutio.

INſignis eſt & notiſſima in Ægyptiaco ritu hæc Oratio, cujus titulus in edita Maronitæ verſione corruptus eſt: vertit enim *Orationem Glorificationis filii*, ex vitioſa vocis Arabicæ punctatione: cum vertendum ſit ex Coptico, *Oratio abſolutionis filii*, hoc eſt, quæ ad filium dirigitur. Ipſa enim totius orationis ſeries ſatis oſtendit, nullam in ea δοξολογίαν contineri, ſed eſſe orationem pro obtinenda remiſſione peccatorum: unde *Abſolutionis* nomen deductum eſt: & vox Coptica abſolutionem ſignificat. Ex Collatione cum Græca Baſilii & Marci, ſatis apparet utramque ex eodem fonte prodiviſſe, quamvis eo loco hiatus in Græco iſtius exemplari, textum interturbet. Habet autem illud ſingulare Eccleſiæ Copticæ diſciplina, quòd hæc oratio non recitatur à Sacerdote ſacra faciente, ſed ab alio, ſive is adſiſtens ſit, ut aliquis plerumque hoc miniſterio fungitur, cùm unica tantum uno die Liturgia celebretur: vel quod frequentius eſt, ab Archimandrita ſeu Hegumeno. Cyrillus Patriarcha filius Laxlaki in Conſtitutionibus Synodalibus, inter alia Hegumeni munera recenſet *jus pronunciandi abſolutionem ſuper Sacerdotem ſacra facientem*. Abulbircat in Epitome cæremoniarum Liturgiæ. *Si adſit Sacerdos alter, qui ſimul miniſtret, leget ſuper Sacerdotem & Diaconum, orationem abſolutionis: ſi non adſit, pronunciabit eam Sacerdos celebrans pro ſe, & ſuper Diaconum: qui proſtratus erit: Sacerdos verò ſtabit: ſi Patriarcha adfuerit, ipſe Abſolutionem pronunciabit, ſuper Sacerdotem & Diaconum: atque ita faciet Epiſcopus in ſede ſua.* Obſervat idem autor, Sacerdotem & Diaconum, proſtratione ſeu metanœâ factâ, ſe invicem ſalutare, poſtea deſcendere infra gradus altaris, ibique ſedere capite ad terram uſque inclinato, dum recitatur Abſolutio. Confirmat eamdem diſciplinam Gabriel Patriarcha, additque, *interea dum legitur, circumſtantes Sacerdotes, Diaconos & omnem Clerum, nudato & inclinato capite eſſe, uſque ad orationis finem.* Illa verò non abſimilis eſt formulis illis abſolutionum generalibus, quæ in Latina Eccleſia uſurpantur ad

Officium Feriæ V. in Cœna Domini: tum etiam proximè reſpondet abſolutioni illi generali quæ apud nos poſt *Confiteor* pronunciari ſolet. Porrò quamvis hæc oratio, abſolutionis Sacramentalis locum habere nequeat, valere tamen exiſtimatur ad levia & quotidiana peccata purganda, imò dedit occaſionem ſuperſtitioni maximæ apud Ægyptios & Æthiopes, quando Patriarcharum aliquot negligentiâ, & aliorum temeritate factum eſt, ut Confeſſio peccatorum apud eos aboleretur. Tunc enim multi audita abſolutione quæ publicè recitabatur, peccata ſua ſecretò intra ſe Deo confitebantur eaque maximè immurmurabant, cùm incenſum adoleretur, ut mox videbimus, atque ita abſolutos ſe à graviſſimis peccatis, abſque confeſſione & pœnitentia ſtultè exiſtimabant. De ea re dicetur fuſiùs in Diſſertatione de pœnitentia, & jam dictum eſt alibi. In Conſtitutionibus Cyrilli præcipitur *ne hac oratio legatur ſuper populum Feria VI. majoris hebdomadæ.* *Perp. T. 5. p. 243.*

In Codice Græco Marci Liturgia qui majorem antiquitatem præ ſe fert quam antiquiſſimi Coptici, brevior omnino hæc oratio eſt, factaque mentione poteſtatis remittendi peccata datæ Apoſtolis, petitur quoque remiſſio τῆς ...., ..., Epiſcopis, Presbyteris, Diaconis, &c. cum omni plenitudine ſanctæ Apoſtolicæ Eccleſiæ: nam τῆς ubi hiatus eſt in codice Sirleti, quo uſus eſt ad editionem ſuam adornandam Joannes à S. Andrea Canonicus inſignis Eccleſiæ Pariſienſis, ἁμαρτίας, vel ſimile quid exigit: nihil verò minùs, quàm ea verba quibus illum ſupplere conatus eſt, *ita & in nos inſuffla circumaſſiſtentes ſervos tuos in introitu ſacri miniſterii Epiſcopos, Preſbyteros*, &c. Nihil enim alienius quàm interpoſitio ſententiæ, cui parem nemo in tota Eccleſiaſtica antiquitate reperiet. Non enim à Deo poſtulatur, ut det Epiſcopis & Sacerdotibus, quòd Apoſtolis dedit, cum inſufflavit & dixit *Accipite Spiritum ſanctum.* Quippe certum eſt talem eſſe in Eccleſia poteſtatem, quam Epiſcopi & Sacerdotes in perſona Apoſtolorum acceperunt: & oratio ipſa ad plenitudinem Eccleſiæ Catholicæ, hoc eſt non minùs ad Laïcos quàm ad Sacerdotes pertinet: rogare ut ad illos talis autoritas perveniret, non tam oratio foret, quàm ridicula blaſphemia. Generalis igitur hic venia & abſolutio poſtulatur per autoritatem Apoſtolicam & Sanctorum merita, qua occaſione addiderunt Coptitæ de ſuo, commemorationem ſancti Marci tanquam primi Alexandrinorum Epiſcopi, qui Ægyptios per Evangelium in Chriſto genuerat: tum Sanctorum propriorum ſectæ Jacobiticæ, hoc eſt hæreticorum Severi, Dioſcori & aliorum: tandem Synodorum. Porro ſingularis ritus iſtius apud Alexandrinos, ut ante inchoatam Liturgiæ partem quæ Canoni reſpondet, commemorationes faciant, tanquam noti ſibi meminit Jacobus Edeſſenus cujus verba refert Abulfaragius in Nomocanone part. 1. cap. 7. *In Græcia*, inquit, *idem quod nos, Græci quoque obſervant: Alexandriæ verò primò faciunt commemorationem Patrum, Fratrum, Regum, &c. deinde incipiunt Oblationem.*

Forma ejus orationis in Liturgia Marci.

P. 10.

Pag. 4.

Oratio thuris.

Thuris uſus apud Orientales multiplex.

EJus uſus in Eccleſiis Orientalibus perpetuus, & prope quotidianus: nec enim abſque thure Liturgiam celebrant, niſi ſumma neceſſitas premat: illud adhibent in Officiis Sacramentalibus omnibus, in precibus nocturnis diurniſque, nihil ut poſſit eſſe frequentius. Obſervantur autem apud Coptitas eædem quæ apud alios Chriſtianos cæremoniæ, nempe ut thus adoleatur circum altare & per Eccleſiam: Sacerdotes, & qui in ſublimiori dignitate ſunt, eo perfundantur, imagines, vaſa ſacra, ambitus Eccleſiæ. Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ. *Cùm Sacerdos ad altare venerit, afferet naviculam incenſi ad eum, qui dignitate ſuperior eſt, ut benedicat illud, antequam thuribulo imponatur. Si verò nullus major eo præſens fuerit, benedicet ipſe crucis ſigno naviculam, antequam thus imponatur.* Antiquum eſſe thuris in hunc modum adolendi apud Alexandrinos morem, docet illorum hiſtoria in vita Sanutii Patriarchæ: *Inchoavit*, inquit, *Liturgiam, circumeundo cum incenſo altare & gradus ejus.* Quàm verò accuratè præſcribant omnes etiam minutiſſimas cæremonias, ne de quibuſdam, quæ majoris ad fidem eorum probandam momenti erunt, dubitetur, dabimus è Codice manuſcripto quæ ad primam illam thurificationem ſervari jubent Coptitæ. *Sacerdos oſculabitur gradus altaris; ad quod aſcendet, & illud quoque oſculabitur. Tum accipiet thuribulum à Diacono, capietque acerram ſeu naviculam, converſuſque ad Sacerdotes & Clerum, dicet* εὐλόγησον: quod Arabes vertunt, *benedicite. Reſpondetur ipſi* ϑεὸς εὐλόγησον, *tu ipſe benedic: poſtea benedicit incenſum, facto ſigno crucis ſuper acerram, dicitque Copticè.* In nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti unius Dei. *Tunc incenſum adolet quinquies dicendo.* 1°. Benedictus Dominus Deus pater omnipotens. Amen. 2°. Benedictus Filius ejus unigenitus Jeſus Chriſtus Dominus noſter. Amen. 3°. Benedictus Spiritus ſanctus Paraclitus. Amen. 4°. & 5°. Gloria, laus, honor, & glorificatio Trinitati ſanctæ, Patri, Filio & Spiritui ſancto, nunc & ſemper & in ſæcula ſæculorum. Amen. His expletis, ut fuſiùs in eodem ordine præſcribitur, recitat orationem in qua verſamur; & poſtea, *aſcendens iterum ad altare rurſus thurificat ter, dicens*, Adoramus te Chriſte: *tum* Ego in multitudine miſericordiæ tuæ, introibo in domum tuam, & adorabo coram templo tuo ſancto: *tandemque:* In conſpectu Angelorum pſallam tibi, & adorabo coram templo ſancto tuo. *Dein adolet incenſum coram imagine Deiparæ, dicens ſimul Copticè.* Ave Maria, &c. Quæ peperiſti nobis Deum Verbum, &c. *Tum incenſat alias imagines Sacerdotes, reliquum Clerum & populum.*

In Codice Regio recentiori, ſed accuratam cæremoniarum ſeriem continente, adjiciuntur ea quæ Sacerdotem celebrantem dicere oportet dum Patriarcham & reliquos incenſat. Ad illum quidem dicit 1°. *Deus conſervet vitam Patris noſtri venerabilis Archiepiſcopi Abba N.* 2°. *Conſervando conſerva illum nobis per annos multos & dies pacificos.* 3°. *Conterat hoſtes ejus omnes ſub pedibus ejus velociter.* Ad Epiſcopum, cùm ter incenſatur,

incenſatur, dicit ſacerdos 1°. *Memento Domine Patris noſtri Epiſcopi Abba N.* 2°. & 3°. *ſicut ad Patriarcham.* Hegumeno ſeu Archimandritæ bis datur incenſum. 1°. dicitur. *Benedictionem peto à te Pater mi Hegumene Abba N. memento mei in tuis orationibus.* 2°. *Conſerva eum in pace, & perfectione.* Reſpondet Hegumenus. *Dominus conſervet Sacerdotium tuum, ut Melchiſedeci, Aaronis, Zachariæ & Simeonis Sacerdotum Dei excelſi.* Sacerdoti, cùm datur incenſum, dicit celebrans. *Benedictionem peto à te, Pater mi Preſbyter: memento mei in tuis orationibus.* Reſpondetque iiſdem verbis, quibus Hegumenus.

Statim iterum datur incenſum versùs populum, diciturque prima benedictio ante lectionem Epiſtolæ S. Pauli in hunc modum. *Benedictio Pauli Apoſtoli Jeſu Chriſti: ejuſque benedictiones ſanctæ ſint cùm omnibus nobis. Amen.* Thus quoque ſimiliter datur, quod in iſtis ritibus eſt frequentiſſimum. Patriarchæ, Epiſcopis, Sacerdotibus, Clericis datur in Sanctuario, ubi proprius eorum locus eſt: Laïcis ut ad eos thurificatio pertineat, hunc in modum thus dari ſolet.

Poſtquam Patriarchæ, Epiſcopis, Sacerdotibus & Clero thus datum eſt, quod multoties in Liturgia fit apud Coptitas, ut ex ſuperioribus Rubricis manifeſtum eſt, Sacerdos celebrans ad fores Sanctuarii progreſſus, Laïcos circuitu per Eccleſiam facto incenſat, ut notatur in Codice Regio recentiori, ut etiam in Rituali Gabrielis Patriarchæ, Abulbircat, Autore Scientiæ Eccleſiaſticæ & aliis. Similis cæremonia ubique prope obſervatur, nec apud Orientales ſolùm, ſed apud Græcos & Latinos, ut Chriſtiana plebs in communionis ſignum, per quam, ſuo modo, precibus & Sacrificio participat, honoris quoque partem habeat, & ad orandum attentiùs excitetur. Id omnibus Eccleſiis commune eſt; verùm Copticis ſingularis quædam fuit conſuetudo, hac in Liturgiæ parte, quæ in teterrimam ſuperſtitionem degeneravit. Nempe cùm Sacerdos thus adolens in Eccleſiam progrederetur, ſolebant olim Coptitæ ejus precibus commendare ſe, ſimulque confiteri ſe peccatores, & confeſſionem quamdam verbis generalibus pronunciare, illi non abſimilem quam initio Miſſæ recitat Latina Eccleſia, cujus antiquæ formulæ breviores aliquot occurrunt, ut fuerunt aliæ prolixiores.

Cùm interea Sacerdos orationem diceret quæ videbatur pertinere ad remiſſionem peccatorum, exiſtimaverunt, quod in promtu erat, eam non fruſtra pronunciari, ut ſimiles benedictiones & abſolutiones valere judicatæ ſunt ad abolenda peccata, quæ per fragilitatem humanam, a piis etiam quotidie committuntur. Sæculo demum undecimo & ſequenti præter calamitates innumeras quas ab Infidelibus Eccleſia Alexandrina ſuſtinuit, maximum ab ipſis Eccleſiaſticis & Patriarchis in Pœnitentiali diſciplina vulnus accepit. Ad communionem quippe myſteriorum admittere cœperunt, eos qui graviorum criminum rei, illa Sacerdotibus confiteri, & Canonem ſeu pœnitentiam ſubire negligebant, cùm, ſi diſciplinam Eccleſiaſticam erga eos exercuiſſent, timerent ne calumniam ipſis aliquam obdurati peccatores apud Muhamedanos impingerent, aut fidem abnegarent. Alii longiùs progreſſi, ut inter alios Joannes f. Abugaleb Patriarcha

Superſtitio inde orta.

Hiſt. Patr. Alex. p. 550. Coptitarum, & Marcus filius Zaraa, confeſſionem penitus ſuſtulerunt, ut fuſiùs alibi expoſitum eſt: & illo Alexandrinam ſedem occupante, Michaël Damiatenſis opuſculum inſulſiſſimum edidit, quod tamen ex parte ſervatum eſt in Collectione Canonum Alexandrina, laudaturque ab Abulbricat, & Autore Scientiæ Eccleſiaſticæ. Summa vero novæ illius doctrinæ hæc fuit, Chriſtum vetuiſſe ne magiſtros nobis conſtitueremus ſuper terram, cùm unus ipſe ſit magiſter noſter: neque Marcum Eccleſiæ Alexandrinæ fundatorem, ſimile quidquam inſtituiſſe. *Mohallem*, vulgari inter Chriſtianos Ægyptios uſu, Sacerdotem à pœnitentia ſeu Confeſſionibus ſignificat, quem Græci Πνευματικὸν vocant. Quia porrò vox eadem in Arabica Evangelii verſione uſurpatur, aliâ omnino ſignificatione, ex ὁμωνυμία, præclarus ille doctor argumentum firmiſſimum haberi exiſtimavit, ad evertendam pœnitentialem omnem diſciplinam. Cùmque favitorum, ut olim dictum eſt, ſatis habeat, qui rectè facit, plures adhuc habent, qui peccatoribus malè palpantur: & ſanè multos habuerunt nefarii illi Antiſtites, neque enim error ille planè ſublatus eſt. Sed de illa innovatione dicetur alibi; & jam nonnulla dicta ſunt in Hiſtoria Patriarchali. Itaque ex peſſima illa inſtitutione multi exiſtimare cœperunt, ſufficere ad expianda peccata, ut, cùm Sacerdos thuribulum circumferret, inclamareturque à populo *Kyrie eleiſon*, adjicerentur hæc verba poſt illud, *Domine miſerere* quod Arabicè quoque dicitur multoties. *Suſcipe Domine hoc incenſum, quod offertur tibi à Sacerdote tuo pro peccatis noſtris.* Tunc unuſquiſque animo revolvens peccata ſua, ea ſecretò coram Deo confitebatur, atque ita illa ſibi remitti ſtultè exiſtimabant. Neque illic conſtitit ſuperſtitio: ſed tandem fuerunt qui poſito coram ſe thuribulo domi, abſque Sacerdotis miniſterio, thus injicientes & fumo peccata ſua immurmurantes, illa ſibi plenè remiſſa crederent: quod ab Æthiopibus factum teſtatur Abuſelah, & à Neſtorianis Malabarenſibus *l. 1. c. 17.* Hiſtoria Alexii Meneſii Goenſis Archiepiſcopi. Illam brevem formulam agnoſcendi ſe peccatores coram Deo, *Confeſſionem* vocaverunt; de qua intelligi oportet quæ ſequuntur hoc loco tam in Rituali Gabrielis, quàm in Codice Regio recentiori, in quo ritus accuratè præſcribuntur. Poſt benedictionem ad Pauli Epiſtolarum lectionem, occurrit hæc rubrica. *Poſtquam ſuſcepit Sacerdos Confeſſionem populi, reditque cum incenſo, aſcendit ad altare, & converſus ad Orientem, dicit. Deus qui ſuſcepiſti Confeſſionem Latronis ſuper Crucem glorioſam, ſuſcipe ad te Confeſſionem populi tui, & parce illis omnia peccata eorum, propter nomen tuum ſanctum quod invocatum eſt ſuper eos.* Porrò hæc benedictio non legitur in antiquioribus codicibus, neque iſtius Confeſſionis mentio in illis eſt. Cùm tamen illius meminerit Michaël Damiatenſis qui ſub Marco filio Zaraæ ſcribebat anno circiter J. C. 1171. antiquam ſuperſtitionem eſſe oportet: ſed nihilo minùs à veteri diſciplina abit longiſſimè. Rituales quoque vetuſtis aliquot exemplaribus adjuncti illius non meminerunt.

Quale incenſum uſurpent Orientales. Antequam iſta de thure nota finiatur, obſervabimus apud Coptitas & alios ferme omnes Orientales Chriſtianos, thuris loco diverſi generis ſuffimenta adhiberi, quibus illæ gentes magnopere delectantur: præſer-

tim ubi Eccleſiæ opulentiores ſunt. Ita in Hiſtoria Patriarchali legitur de quodam Metropolita in Æthiopiam miſſo, tam inſigni pompa exceptum illum fuiſſe, ut qua die primam Liturgiam celebravit, agallochum, quod aromata omnia apud Orientales pretio ſuperat, thuris loco uſurparetur. Extitit autem 12. ſæculo Marcus Elkonbari filius qui adverſus Sacramentalis confeſſionis omiſſionem acerrimè diſputavit, & ab Eccleſia Jacobitica ſe ſubtraxit ea occaſione, cum magno diſcipulorum ſuorum numero. Is quoque inter alia quæ condemnabat, thuris legitimi immutationem Coptitis objecit, cujus loco alia aromata ſubſtituerent. Negabat autem id licere, ſed thure tantùm ſupplicandum aſſerebat, eo quòd cum auro & myrrha Chriſto fuiſſet oblatum. Rem narrat Abuſelah, refertque ad an. Martyrum DCCCLX. qui eſt J. C. MCXLIV. Honoris quoque gratia coram Patriarchis & Epiſcopis thuribula fumantia deferri, multis exemplis probari poteſt.

Vide notas Beveregii ad Can. III. Apoſt. p.16.

Cum lecta fuerit lectio Pauli Copticè.

P. 6. l. 1.

Lectiones Scripturæ.

JAm ad ſacrarum Scripturarum lectionem pervenimus, quæ incipit ab aliqua ſectione Paulinarum Epiſtolarum, quas Græcorum exemplo Coptitæ ſimpliciter vocant Ἀπόστολος, quæ vox characteribus quoque Arabicis non rarò expreſſa reperitur apud autores rerum Liturgicarum. Legitur autem Epiſtola primò Copticè, ut in rubrica notatur: poſtea Arabicè, quod mox lectum fuit, explicatur. De illa ſcripturarum lectione Cyrilli filii Laklaki Patriarchæ hæc habetur Conſtitutio. *Oportet Epiſcopum de ſtatu Sacerdotum in monaſteriis & in aliis locis inquirere, quave ratione in ſacris obeundis ſe gerant: utque non omittant lectionem librorum quinque in quavis Liturgia, nempe Pauli, Catholici, Actuum, Pſalmorum & Evangelii, & ad uniuſcujuſque lectionem adjungatur oratio, neque ex illis quidquam omittatur. Qui verò in Liturgia celebranda aliquid ex illorum librorum lectione omiſerit, anathemati ſubjiciatur.* Ita quoque Ebnaſſalus in Canonum Collectione cap.12. notat, poſtquam Sacerdos ter cum thuribulo altare circumierit: illudque alteri Sacerdoti dederit, qui per totam Eccleſiam circa populum adolet incenſa, ſequi cantum, nempe reſponſorum aliquot, & Hymnorum breviorum; quo expleto *legent Diaconi ſectiones ex verbis Apoſtolicis; quo nomine comprehenduntur Pauli Epiſtolæ, Catholica, Actaque Apoſtolorum: tum ex Pſalmis canetur aliquid, & poſtea Sacerdos leget ſanctum Evangelium.* Porrò hæc diſciplina cùm apud Eccleſias omnes Orientales communis ſit, de ea ſingulare nihil habemus notandum, ſed de more tantùm legendi ſcripturas utrâque linguâ.

Linguâ Ægyptiacâ factæ.

Copticè quidem ut legerentur, conſuetudo antiquiſſima eſt, cujus certam ſeriem agnoſcimus ſaltem à Muhamedanorum initiis, ad hæc uſque tempora nunquam interruptam, hoc eſt ab annis mille & ampliùs. Nam Benjaminum Jacobitarum Patriarcham Alexandrinum, cùm per annos circiter duodecim in Monaſteriis Thebaïdis delituiſſet, ubi vix alterius linguæ quàm Ægyptiacæ, in ſacris & in vita quotidiana uſus erat, ut

Copticè ſacra officia Alexandriæ celebrarentur inſtituiſſe, ſi quis exiſtimet, difficile erit omnino ut contrariis rationibus hac conjectura evertatur. Saltem ab eo aut proximo ſæculo, cùm lingua Græca in Ægypto prope penitus obſolevisset, ſucceſſiſſetque Arabica in ejus locum, vulgaris conſuetudo introducta eſt ut inter Coptitas, hoc eſt nativos Ægyptios, qui plerique Jacobitæ erant, neque aliam præter ſuam linguam noverant, ſacra Officia in eadem ipſa lingua celebrarentur. Neque enim dubitari poteſt quin antiquitùs linguæ vernaculæ uſus in Eccleſiis fuerit, nec de ea re quæritur. Certum autem & extra omnem controverſiam eſſe debet, ab ea quam deſignamus Epocha, ſeu ſæculo proximo poſt occupatam Ægyptum à Saracenis, Alexandriæ & in tota ferme Provincia, præter quàm in Thebaïde, ita amiſſam eſſe linguæ Ægyptiacæ apud Chriſtianos, qui ſoli ea utebantur cognitionem, ut non niſi inter doctos ſupereſſet, quibus etiam ad eam comparandam via non aliter patebat, quàm ut eam ſtudio addiſcerent. Verùm apud plebem incognita prorſus remanſit, non minùs quàm Græca, & tamen ubi poſt centum annos aut circiter Melchitis ſeu Orthodoxis quædam Eccleſiæ redditæ ſunt, ſuumque Patriarcham ipſis habere conceſſum eſt, redintegrata ſunt inter eos Officia ſacra, prout ante Arabum invaſionem celebrabantur, hoc eſt Græcâ linguâ, quam adhuc retinent, quamvis vulgo ignota foret: ſimulque Coptitæ Jacobitæ Ægyptiacam retinuerunt, etſi eâdem apud populum illiteratum obſcuritate laboraret. Quin ita fiat ſaltem a nongentis annis dubitari non poteſt; neque interitus linguæ dudum prorſus ignotæ eos ab antiquo ſuo inſtituto revocavit. Verùmtamen ut plebis commodo conſuleretur, inſtitutum fuit ut poſtquam ſcripturarum lectio antiquo idiomate Coptico facta eſſet, ſtatim explicarentur quæ lecta erant per interpretem, lingua vulgari Arabica, quod huc uſque obſervatur.

Interpretatio vulgaris quomodo facta ſit.

Olim quantum ex variis hiſtoriæ Patriarchalis locis conjicere poſſumus, hæc interpretatio ad populum non ex libro fiebat, ſed viva voce: ſuadet id locus ex Conſtitutionibus Cyrilli Patriarchæ ſupra citatis. *Munus*, inquit, *ſcripturas Arabicè interpretandi in Eccleſia, ad ſingularem aliquem Ordinem non pertinet, ſed quicumque facultatem habet dicendi, ad rectè interpretandum, ſive Preſbyter, ſive Diaconus, eo officio fungi poteſt.* Nihil verò ſignificaſſet iſta Conſtitutio, ſi jam cùm promulgata eſt, labente duodecimo ſæculo, interpretationes, ut nunc fieri ſolet, fuiſſent ex codicibus recitatæ: tunc enim legere tantùm & elementa Coptica noſſe ſatis fuiſſet, ut nunc apud Coptitas ſufficit. Id confirmatur ex eo quod legitur in vita Cyrilli II. qui cùm illiteratus omnino foret, poſtquam ad Patriarchalem dignitatem evectus eſt, *magnam in ſtudio Copticorum librorum operam impendit, ut ſcripturas ad populum poſſet interpretari.* In Hiſtoria Vazæ filii Rejah qui miraculo ad fidem Chriſtianam converſus eſt, ſcribitur Sacerdotem, quo catechiſante, ejus myſteria edidicit, *ſcripturas ipſi ex Coptica lingua Arabicè interpretatum fuiſſe.* Ita de Marco filio Elkonbari, qui tam vehementer errores Eccleſiæ Alexandrinæ varios inſectatus eſt, & de quo dictum tam in Epitome Hiſtorica, quàm in Diſſertatione de Pœnitentia, legimus, quòd apud plebem ſummæ ad-

mirationi eſſet, dum ſcripturas ſacras ipſis ex Coptico interpretaretur. Ex his exemplis aliiſque rationibus, veriſimile omnino eſt, primò ſacræ ſcripturæ lectiones à Sacerdotibus memoriter fuiſſe interpretatas in Arabicam linguam, antequàm, ut factum eſt ab annis ut minimùm quingentis, verſiones ipſæ accuratiùs compoſitæ & à viris doctis recenſitæ ad oram codicis Ægyptiaci apponerentur : atque adeo deinceps nihil Sacerdotibus Coptitis operæ ſuperfuit, quàm eas legendi labor : unde jam pauci admodum reperiuntur, qui Ægyptiacè ſciant.

Præter rationes & autoritates quibus confirmatur factam eſſe viva voce, non ex ſcripto, lectionum interpretationem, occurrit aliud argumentum petitum ex antiquiſſimis Gloſſariis. In illis enim gloſſæ Arabicæ non veluti apud Græcos & Latinos ordine Alphabetico diſtributæ ſunt, neque ut quædam per certa capita, ut nomenclatores, & vocabularia, verùm omnino ſecundùm ſacrorum librorum ordinem, difficiliores voces explicantur, qualia multa extant Gloſſaria ad ſacram Scripturam Latinam in Bibliothecis, quæ explicationes continent vocum obſcuriorum, per notiores aut vernaculas. Nempe facta illa tunc fuerunt, dum eſſet adhuc aliquis in Europa Latinæ linguæ uſus, ſed jam ſemi-barbaræ, & ut in Capitularibus Regum noſtrorum appellatur *Ruſtica Romana*, in quam Homilias aliquot SS. Patrum transferri ſapientiſſimi Principes juſſerunt. Tunc enim erant multa vocabula quorum ſignificatio ex communi ſermone etiam illiteratis nota erat : abſtruſiora explicari oportebat : pari prorſus ratione in Eccleſia Ægyptiaca, præſertim in Thebaïde, res ſe habebat. Multi enim Chriſtiani linguam Copticam adhuc ſervabant, ſed vulgarem, & corruptiorem, quàm ut illius ſolo ſubſidio ſacræ Scripturæ verſiones, officiaque Eccleſiaſtica intelligere, aut aliis explicare poſſent. In Sacerdotum igitur gratiam inſtitutæ ſunt collectaneæ illæ gloſſæ, quæ difficiles voces explicarent : & tales ſunt multæ quas repræſentant Codices Manuſcripti Bibliothecæ Regiæ.

De antiqua verſione Scripturarum Ægyptiaca.

An verò antiquitus extiterit aliqua Ægyptiaca Scripturarum verſio quæ publicè in Eccleſiis legeretur, ut dubitare vix licet, ita an ex libris recitata, an eo, quo diximus, modo facta fuerit viva Sacerdotum voce, conjicere difficile eſt. Lectas fuiſſe quidem eâ linguâ ſcripturas ſatis probat vel unicum ex S. Antonii vita exemplum. Teſtatur Athanaſius eum audita lectione Evangelii, tanquam verba illa ; *Vade, vende omnia quæ habes & da pauperibus*, ſoli ſibi dicta fuiſſent, omnibus renunciaſſe. At Antonius, ut ex Hieronymo, Palladio, aliiſque autoribus manifeſtum eſt, Græcè neſciebat : & peregrinos alloquebatur per interpretem. Inſignis ille ſermo qui illius vitæ inſertus eſt, Ægyptiacè habitus fuit : Epiſtolæ eâdem linguâ ſcriptæ, teſte Hieronymo. Joannes Lycopolitanus & alii non pauci ſanctitate celebres monachi, Græcæ quoque linguæ ignari fuerunt : & ita non ſolùm plerique in Nitriæ & Scetis Monaſteriis, ſed Tabenneſiotæ in extrema parte Provinciæ, & qui erant ex Antonii diſciplina in deſerto ad Mare Rubrum Aſcetæ, non niſi Ægyptiacè loquebantur : tamen in continua pſalmodia & lectione ſcripturarum, quas multi memoria tenebant, dies noctesque transfigere erant ſoliti. Sed, quod majoris

T. 2. N. Ed. p. 276.

metrii accuſetur eo nomine Origenes, quod *antiquas de Chriſto Prophetias evacuaverit; quod tandem ad Judæos ſe tranſtulerit, poſtquam ab Epiſcopo ſuo excommunicatus eſt*, ſtudium ejus ad diſcendam Hebraïcam linguam, à quo ſatis laudari non poterat, tanquam apoſtaſiam calumniati.

De verſionibus Arabicis.

Verſio Arabica quæ in omnibus ferme codicibus adjuncta reperitur, ad Copticum facta credi poteſt, cùm Græcam repræſentet, qua ratione melior eſt aliis quibuſcumque Arabicis, quarum ſumma diverſitas eſt. Nam cùm multa exemplaria inter ſe comparantur, major omnino adhuc illa animadvertitur, quam ſtatuit vir Clariſſimus Edwardus Pocockius, & eum ſecutus Brianus Waltonus Editor Bibliorum Polyglottorum; & utriuſque obſervationibus, multas adjungere neceſſe erit, antequam illarum Arabicarum verſionum vera Critice poſſit inſtitui. Quippe omnes quibus Syri, Jacobitæ, Melchitæ, & Neſtoriani utuntur, verſionem continent ex Syriaca expreſſam, quæ Hebræum exemplar ſequitur, & poſt Græcas, omnium videtur antiquiſſima. Etſi vero aliam Syri habent ſecundùm Græcos codices, ejus tamen neque in Officiis Eccleſiaſticis, neque inter Theologos uſus eſt, niſi cùm ſcripturas interpretando, diverſis lectionibus ſuas expoſitiones illuſtrant. Alia eſt Arabica, facta ut dicitur, κατὰ τοὺς O, autore Haretho filio Senan; inter cujus diverſa exemplaria tanta eſt tamque inſignis diſſimilitudo, ut conciliari non poſſint. Iſtius verſionis uſus non adeo communis eſt, ſed hæret in quibuſdam Melchitarum ſeu Græcorum Orthodoxorum Eccleſiis, ubi Græcè ſacra fiunt: tamen quantum adipiſci potuimus, publicè inter Officia non legitur, ſed tantum privatim ab illis Chriſtianis, qui Græcæ linguæ ignari, Arabicam vernaculam habent. Ea verò quam Coptitæ uſurpant meliùs omnino repræſentat Codicem Græcum, licet occurrant non pauca, in quibus neque ſatis Copticæ verſioni cum Græca, neque Arabicæ cum utraque conveniat. Sed hæc vitia non tam in autores verſionum, quam in librarios rejicienda ſunt, quibus in Oriente familiare eſt immutare abſque ratione & judicio quidquid deſcribunt, ſi fortè in aliis exemplaribus aliqua occurrat ipſis lectio, quæ melior eſſe judicetur. Nec tamen diſſimulandum Arabicam Scripturæ verſionem quæ occurrit in optimis & antiquis codicibus, videri factam potiùs ex Græca, quam ex Coptica: ſed utraque ex Græco exemplari expreſſa eſt. Omnes porrò verſiones Arabicæ commune nihil habent cum ea quæ primum Lutetiæ in Bibliis Polyglottis, tum in Londinenſibus edita eſt: & quod magis mirum, nulla eſt in Oriente Eccleſia, quæ ſuam in talibus editionibus verſionem Arabicam agnoſcat. Quippe illa Pentateuchi interpolata eſt ex ea quam Rabbi Saadia Gaon, Ægyptius Fiumenſis, in Judæorum gratiam fecerat ex codice Hebraïco. Ea ſæpius deſcripta & interpolata à Chriſtianis adoptata eſt, non quidem ut ex ea lectiones in Eccleſiis fierent; ſed ut privatim deſcriberetur & legeretur: & talem codicem ſecutus eſt Gabriël Sionita Maronita, qui Pariſinæ editionis præſes fuit. Eam nonnulli emendaſſe & meliorem facere conati ſunt ex comparatione aliquot diverſorum exemplarium quæ differentes illas verſiones continerent, de quibus dictum mox à nobis eſt. Extat ipſius collationis,

Tom. VI.

lationis ſpecimen in Codice Colbertino, ex quo editio procurata eſt, ſed ad pauciſſima capita perducta eſt. In ea verò non modò præcipuas illas verſiones, ſed Samaritanis propriam aliam adhibuit, quiſquis conferendi laborem ſuſcepit. Ita ex tot verſionum Arabicarum farragine, natæ ſunt editiones Pariſienſis & Londinenſis, quarum nulla eſt inter Chriſtianos Orientales autoritas, multò minor earum quæ ab aliis Judæis factæ in Bibliothecis deliteſcunt, ut illa quæ edita eſt ab Erpenio, Lugduni Batavorum, Pentateuchi Arabica interpretatio. Atque hæ obſervationes verſionem veteris Teſtamenti ſpectant, quæ eodem modo Copticè & Arabicè leguntur in Eccleſiis, apud Ægyptios.

De novo Teſtamento minor eſt difficultas, licet etiam nonnulla nondum dicta, circa illius verſiones obſervari debeant. Coptica quæ in Ægypto legitur, antiqua eſt, & quantum judicari poteſt, reliquas vetuſtate adæquat. Inter omnes Orientales, Syriaca vetuſtiſſima creditur: Coptica ætate haud multùm inferior eſt, non quòd eam à Marco Evangeliſta factam exiſtimemus, juxta popularem traditionem, ſed quòd ut ſuperius obſervatum eſt, etiam antè pacatam per Conſtantinum Eccleſiam, lectas fuiſſe linguâ vulgari, ſacras Scripturas ab Antonio & aliis ſanctis Anachoretis certiſſimum ſit: neque minùs certum, non potuiſſe aliter quàm patriâ linguâ legi, memoriæque commendari, & in ore haberi ab illis hominibus qui Græcè neſciebant; ut neque explicari ad populum è ſuperiore loco, ab illis Epiſcopis, quibus Græcarum literarum non ſatis erat, ut nomen ſuum ſubſcribere in Conciliis, aliter quàm Ægyptiacè poſſent. Igitur Coptica verſio Muhamedana tempora aliquot ſæculorum antiquitate ſuperat: Arabica ejuſdem verſio, ea eſt quæ legitur publicè in Synaxibus, Coptitiſque propria eſt. Syri tam Jacobitæ, quàm Neſtoriani, non minùs quàm Melchitæ aliam habent ex antiqua Syriaca verſione factam, ex qua etiam Perſica prodiit, eaque multiplex. Græcum codicem exprimentes Arabicæ novi Teſtamenti verſiones, ſunt illæ quæ Melchitis potiùs quàm aliis propriæ ſunt; pleræque tamen ita interpolatæ ex aliarum verſionum comparatione, ut inter eas diverſitates, Græcum exemplar primitivum agnoſci non facilè poſſit. Omnia verò quæ huc uſque de iſtis ſcripturæ lectionibus dicta ſunt, occaſione Paulinarum Epiſtolarum, de reliquis libris & de Evangelii lectione ſunt quoque intelligenda.

Verſiones Novi Teſtamenti.

Supereſt ut de *Tafaſſir* ſive interpretationibus per Homiliarum modum, dicatur aliquid. Origo earum prima & ſimpliciſſima à ſermonibus petenda eſt, quos poſt ſcripturarum lectionem ſancti Patres, præſertim Epiſcopi, habebant ad populum, ſumto ex iiſdem Homiliæ argumento. De ea communi omnium Eccleſiarum conſuetudine extat Conſtitutio quam inter Canones Baſilii Magni numerant, & quam refert Ebnaſſalus in Collectione ſua cap. 12. *Cùm abſoluta fuerit lectio, Epiſcopus ſi adſit, verba faciet ad populum, interpretando caput quod modò lectum fuerit: Epiſcopo abſente, Sacerdos peritus id faciet.* Poſtea quàm verò rarior fuit apud Orientales doctrina, paucique id præſtare poterant, verſæ ſunt in vulgarem linguam breves Patrum Homiliæ, vel potiùs Ἀναγνώσματα, ut Græci vocant, quæ poſt ſcripturas legerentur: tandem aliquæ ſtylo ſimpliciori

De interpretationibus in modum homiliarum.

& magis ad populi captum accommodatæ conſcriptæ ſunt, quales extant multæ in variis Codicibus. Inſignes hoc in genere ſunt præ cæteris, quas ex Colbertina Bibliotheca nacti ſumus in Epiſtolas & Evangelia de Circulo anni, in quibus non contemnenda doctrina, præſertim verò quæ ad Ethicam Chriſtianam pertinet, tum inculcata ſæpiſſime præcepta de neceſſitate confeſſionis peccatorum, & pœnitentiæ apud Sacerdotes faciendæ; tum eximia multa teſtimonia circa fidem Euchariſtiæ. Patrum Homiliæ quas eo loco legere ſolent, ſunt ut plurimum ex Chryſoſtomo, Baſilio, Gregorio Nyſſeno, Cyrillo & paucis aliis: multas adjungunt Severi Antiocheni, & ex recentioribus, Jacobi Serugenſis, & Edeſſeni, quorum, quamvis Syriacè ſcripſerint, multa extant Arabicè in Ægyptiacis Eccleſiis. Alias Severi Epiſcopi Aſchmoninæ qui multa ſcripſit eruditè, & ad communem utilitatem appoſitè.

P. 6. l. 23.

CATHOLICON.

ITa vocantur apud Orientales Epiſtolæ Jacobi, Petri, Joannis & Judæ, quæ Catholicæ appellantur: quia ad omnes ſcriptæ ſunt, ex quibus unum volumen conficitur quod Catholicon dicitur. Itaque cùm Theologi laudant aliquam ex iſtis Epiſtolis ſententiam, dicunt *Jacobus in Catholico, Petrus, &c.* Eam lectionem ſequitur alia ex Actis Apoſtolorum.

P. 7. l. 13.

Oratio Evangelii Sancti.

Ritus legendi Evangelii.

HIs quæ ſuperiùs expoſuimus peractis, legitur Evangelium, juxta omnium Eccleſiarum conſuetudinem, de qua hæc Conſtitutio extat in Collectione Ebnaſſali. *Poſt Hymnos è Pſalmis, legetur ſanctum Evangelium à Sacerdote vel Diacono, omnibus interea ſtantibus & ſilentibus.* De cæremoniis verò quæ ad hanc Liturgiæ partem obſervandæ ſunt, fusè ſcribit Abuſebah in Tractatu de ſcientia Eccleſiaſtica cap. 68. Ait autem priùs recitari varias ad Deum orationes, quibus rogatur ut ita auditores diſponat ad auribus & corde excipiendum ſanctum Evangelium, ut illud opere exequi valeant. Id expreſsè ſignificant orationes variæ ante, vel poſt lectionem Evangelii in omnibus Liturgiis. Idem Autor ſubjungit poſtea dici Hymnos & Pſalmos varios, ſecundùm feſtorum diverſitatam: tum ita proſequitur. *Circuit Sacerdos altare, & Diaconus ſimul progreditur cum Evangelio glorioſo, & ex iis Clericis qui ad altare miniſtrant aliqui, cereos accenſos praferentes. Diaconus librum geſtat, & cùm deſcenderint de Sanctuario, populus canit,* Auditam fac mihi manè miſericordiam tuam, quia in te ſperavi. *Diaconus ſecretò apud ſe dicit.* Notam fac mihi Domine viam, in qua ambulem. *Tum Evangelium geſtans, defert illud, tranſiens per medium populum. Circuitus autem ille unicus, qui fit circa altare intrà Sanctuarium, ſimilitudo eſt circuitûs Evangelii per univerſum orbem: circuitus illius peregrinatorii qui univerſam terram implevit. Paulò poſt, Sacerdos Evangelii librum aperit, atque illum apertum altari imponit, in ſignum quòd hac ſcriptura promanavit ex verbis Chriſti, qui ſuper hoc ipſum altare ponitur.* Et cap. 69. *Sacerdos advocat ſacerdotes alios circumſtantes, ut inſpiciant verbum eo in libro exaratum,*

deque eo certiores ſint, teſteſque fiant hunc librum apertum, eſſe verè Evangelium. Poſt ejus inſpectionem, certamque agnitionem, oſculabuntur librum apertum, ut oſculo illius aperti, juxta ſacerdotalem dignitatem ſuam, à Laïcis diſtinguantur. Poſtea ſi vult Sacerdos legere Evangelium, officium illud, ad ipſius ordinem pertinet, omnibus aliis exceptis: eſt enim è ſucceſſoribus Apoſtolorum, qui Evangelium prædicaverunt. Si Sacerdos nolit ipſe legere, poteſt Diacono permittere ut illud legat, qui ita ab aliis Diaconis diſtinguetur, manebitque cum ſingulari quadam prærogativa, appellabiturque Diaconus Evangelii. Tandem Evangelii lectio ex Ambone fiet, qui eſt ſublimis, juxta illud quod ait Dominus, quæ in aure audiſtis prædicate ſuper tecta. *Tectum enim eſt Ambon, quem ita Salvator deſignavit cùm ſit ſublimis, inſtar tecti. Deinde poſtquam deſcenderit is qui Evangelium legit, & ejus interpres*, is ſcilicet qui illius verſionem vulgarem legit, *perfecta ſcripturæ lectione & interpretatione, accedent omnes Sacerdotes adſtantes, & oſculabuntur illud, ad fidei & certitudinis quam de eo habent teſtimonium, ſicut in oſculo primo factum eſt.* Tandem cap. 70. *Deferet Subdiaconus librum Evangelii ad populum, involvetque illud velo ſericeo, circumferetque per mediam multitudinem, ut omnes librum clauſum oſculentur, ſequentes Sacerdotum exemplum in ejus veritate & certitudine approbanda.* De eodem ritu, ita Gabriel Patriarcha in Rituali. *Evangelium defertur primo circum altare, geſtante illud Diacono, reliquis præcedentibus, cereoſque geſtantibus. Tum incenſatur ter, dicitque Diaconus*, hoc eſt Evangelium Jeſu Chriſti Filii Dei. *Poſtea accipit librum & ab altari progreditur: tunc Sacerdotes & Epiſcopi adſtantes capita detegunt, baculoſque deponunt, & venerantur Evangelium inclinatione capitis: deferturque cum pompa ad Ambonem, ubi præmiſſis aliquot precibus & acclamationibus, quæ in Liturgia annotantur, legitur Copticè, & poſtea Arabicè. Lectione completa, liber refertur ad ſacerdotem, qui illud ter incenſat, & manibus ſuſtinens, oſculandum ſingulis ſacerdotibus præbet. Illi verò accedunt detecto capite, dimiſſiſque baculis: poſtremò oſculatur ipſe, & Diacono reponendum tradit in locum ſuum.* In alio codice manuſcripto, & in Regio recentiori cæremoniali legitur, ſacerdotem dum incenſat Evangelium dicere. *Adoro Evangelium filii Dei vivi Domini noſtri Jeſu Chriſti.*

In eodem codice totus ille legendi Evangelii ritus accuratè deſcribitur, eodem ferme modo: nempè Sacerdos incenſat Evangelium, deferente illud Diacono circum altare: poſtea deſcendit ad portam Sanctuarii, quâ ad ambonem itur, ubi iterum incenſat dicendo: *Adoro Evangelium D. N. Jeſu Chriſti Filii Dei vivi*: accipit librum ex manu Diaconi, converſuſque ad Occidentem, oſculandum illum præbet Sacerdotibus omnibus ſuo ordine: tum librum Diacono reddit, qui Evangelium legit, modò probè legere ſciat; ſin minùs, legetur à Sacerdote. Finita lectione Sacerdos inclinabit ſe cum libro coram altari: ſi adfuerit Epiſcopus, ſolus illum oſculabitur: ſi nullus adſit, Sacerdotes. Tum iterum adoletur incenſum, & Diacono dicente, *State cum timore*, ſubjungit Sacerdos, *In nomine Dei.* Iterum incenſat Sacerdos dicente Diacono,

Ευλόγησον, *Benedic* : & dicit, *Initium Evangelii ſecundùm Matthæum, Marcum*, &c. *Lectio ſancti Evangelii*, quæ verba Græce dicuntur, ut annotatur in omnibus codicibus. Αρχὴ ἐυαγγελίυ κτ Μάθθαιον, κτ Μαρκὸν, κατὰ Λυκᾶν, κατὰ Ιωάννω. Αγίυ ἐυαγγελίυ ἀνάγνωσμα. Sed verba mire corrupta, ſunt, ut Græca omnia.

Tum adhuc incenſat, & dicitur Coptice, *Verbum Evangelii D.N. J.C. filii Dei vivi, qui eſt uſque in æternum Dominus noſter.* Incenſat deinde Sacerdotes & dicit, *Beati oculi veſtri quia vident, & aures veſtræ quia audiunt. Digni efficiamur audire, & obedire faciendo Evangelium tuum ſanctum per preces omnium ſanctorum tuorum.* Tum ad locum Diaconorum converſus & thure dato dicit, *Adorate Evangelium Domini noſtri Jeſu Chriſti.* Poſtea ſtat ad latus altaris, uſque dum finita fuerit lectio Evangelii Coptice: tuncque incenſabit ſicut priùs: iterumque altare incenſabit, cùm interpres dicet, *Domini & Dei noſtri* : tandem circumferetur Evangelium ſicut priùs, & dicentur orationes. Eadem ferme leguntur apud Abulbircat, quæ iterum ejus verbis reponere neceſſe non eſt: obſervat tantùm, Diaconum quando legit, vertere ſe ad Orientem : Sacerdotem qui ad altare ſtat, verti ad Occidentem. In antiqua Canonum diverſorum Collectione notatur, pulſari campanas, ligneas nempè illas quarum in Oriente apud Chriſtianos uſus eſt. De lectione per Diaconum, ita ſcribit Gabriel Patriarcha. *Legem nemo legebat niſi Sacerdos, aut Propheta : atque ea propter Patres conſtituerunt, ut Evangelium non legeretur niſi à Sacerdote, quod etiam apud omnes nationes fuit obſervatum. Jam verò uſu receptum eſt ut illud legat Diaconus, atque intereà ſtat Sacerdos, facie ad Occidentem converſa.*

Ritus ille reſpondet Græcorum. μικρᾷ εἰσόδῳ.

Porrò ex illis quæ huc uſque autorum ipſorum verbis expoſita ſunt, ſtatim agnoſcitur ritus ille quem Græci appellant. Μικρὰν εἴσοδον. Is eſt autem, circumlatio Codicis Evangelici cum pompa, cereis & thure, procumbentibus intereà, qui in Eccleſia ſunt, coram codice, qui verba Chriſti continet. De ea videndum Græcorum Euchologium, & quæ ad num. 74. notarum in Chryſoſtomi Liturgiam Goarius obſervavit, ut & Gloſſarium Græco-barbarum in voce Εἴσοδος.

Euchol. p. 124.

Libri Evangeliorum.

Quæ porrò ad poſteriorem, iſtorumque temporum diſciplinam circà Evangelii lectionem pertinent, ea tam accurate explicant rubricæ codicis Regii, quas interpretatione noſtra retulimus, ut adjici nihil queat. Qualis eſſet librorum Evangelii forma major, eorum præſertim qui ad altaria uſurpantur judicari poteſt, ex inſpectione talis codicis qui extat in Bibliotheca Regia majoribus literis ſcriptus in membrana cum figuris, manu Michaëlis Metropolitæ Damiatenſis, & oblatus Marco filio Zaraæ, Patriarchæ Alexandrino, qui ordinatus eſt an. Martyrum DCCCLXXX. Jeſu Chriſti MCLXIV. Neque ut plerique alii codices, adjunctam habet è regione verſionem Arabicam. Obſervandum quoque eſt conſuetudinem fuiſſe in Eccleſia Alexandrina, ut in publicis ſupplicationibus, cum crucibus, imaginibus, & thuribulis, deferrentur libri Evangeliorum, ut patet ex multis Hiſtoriæ Patriarchalis locis.

Memento Domine aquarum fluminis. P. 8. l. 33.

IN illis Orationibus quas Græca Marci Lirurgia continet circa lectionem Evangelii, magna cum Copticis ſimilitudo ſtatim agnoſcitur, præſertim verò ritus εἰσόδου, ſeu delationis Evangelii. Quæ verò ſequuntur orationes pro diverſis, eædem quoque ſunt in ea ipſa Liturgia, ut in Græca Baſilii Alexandrina; adeò ut ſatis appareat, non modò Jacobitas, ſed Orthodoxos etiam, quorum prior fuit, ſingularem præter alias Eccleſias conſuetudinem habuiſſe, ut ante quàm Oblatio inferretur, & Canon propriè dictus inciperet, diverſæ orationes fierent. Porrò pro aquis Nili, certiſſima nota eſt, eam pertinuiſſe ad Ægypti Eccleſias. Τὰ ποτάμια ὕδατα ἀνάγαγε ἐπὶ τὸ μέτρον αὐτῶν κατὰ τὴν σὴν χάριν. *Fluviales aquas ad earum menſuram, tuâ gratiâ ſurſum elicito.* Ita legitur in Græca Liturgia: aquæ verò fluviales, nullæ aliæ ſunt præter Niliacas, quas ad publicam utilitatem excreſcere à Deo petitur. Brevem igitur illam orationem auxerunt Coptitæ, & diverſas ejus formas addiderunt. Cùm enim ab exundatione Nili, qui *viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ*, fertilitas, aut ſterilitas pendeat, ſemper oratum apud Chriſtianos Coptitas pro aquis Nili, utque olim ſacerdotibus Ægyptiacis *Nilotica incrementa* ſacra habebantur, ita Chriſtiani vocant *Nilum benedictum*. Accuratiſſimi ſemper fuerunt Ægyptii in obſervanda accretione Nili, cujus menſura famoſa extat propè Memphin, quam ſi Arabes ſequimur; primus excogitavit & erexit Joſeph Patriarcha, cùm Ægyptum adminiſtraret: ea autem non ſemel refecta, puteum quemdam habet in quem Nili aqua per canalem derivatur. In medio columna eſt, per cubitos & digitos diviſa, ad quam æſtimatio fit, quantum creverit Nilus, aut decreverit. Olim dictus fuit puteus ille Νειλομέτριον: vocant Arabes דיר אלמקיאס *Dir el mekias*; menſuræ locum. Deſcriptio illius, tum omnium quæ ad cæremonias aperiendi canalis quem *Halige* vocant, & reliqua alia Nilum ſpectantia, optima reperitur in Itinerario primo Thevenoti junioris; & paſſim alibi. Apud Arabes Ægyptum incolentes præter multos & varios de Nilo libros, unum præ cæteris commendant, qui dicitur *Tarich el Nil*, ſeu Hiſtoria Nili; in quo à primis eorum Imperii annis recenſetur, quantum quoque anno creverit, quove die, & ad quantam menſuram, quæque deinde fertilitas, aut ſterilitas conſecuta fuerit. In Hiſtoriis generalibus, quales ſunt multæ rerum Ægypti, ut ſunt per annos digeſtæ, ad finem ſingulorum, incrementi Nilotici ratio redditur.

De Nilo.

Certum porrò, non modò in publicis privatiſque precibus ſuis oraſſe Chriſtianos pro exundatione Nili, verum etiam, ſi quando tardior eveniret, cogebantur proceſſiones facere ſuo more, præſertim cum Muhamedanos ſuas ſupplicationes nullo ſucceſſu facere contigiſſet. Tunc enim maximè ſuperſtitioſa illa gens, omnes cujuſcumque Religionis homines orare ſeorſim, ſuoque die jubebat. In Hiſtoria Patriarchali narratur Judæos aliquando pecuniâ redemiſſe jus primarum ſupplicationum, rati ex diverſis indiciis futuram mox inundationem, quæ ideò ipſis honori

Solennes ſupplicationes pro ejus exundatione.

Hiſt. Patr. Alexandr. p. 229, 311, 481, 604.

foret, quaſi ipſorum precibus impetrata: ſed cùm contra Nilus decreſcere viſus eſſet, non ſolùm gravi mulcta damnati ſunt, ſed etiam interdictum, ne per multos dies precarentur. De publicis ſupplicationibus illius exundationis causâ factis, aliquot exempla ſunt in eadem Hiſtoria: ſuperſtitio deinde ſucceſſit cujus teſtem tamen alium laudare non poſſumus, quàm Makrizium Muhamedanum. Ait enim eam inter Chriſtianos conſuetudinem fuiſſe, ut arcam in qua continebatur digitus cujuſdam Martyris, in aquam demitterent, exiſtimantes non futuram exundationem, ſi id omitteretur.

Hiſt. Patr. Alex. p. 606. 610. Anno tamen Hegiræ DCCII. regnante Naſſer, Muhamedis filio Kelaoun ex Mamalukis, vetitum ne id fieret, quamvis inſtarent ſemper Chriſtiani ut licentiam obtinerent: *Makriz. Ann. Æg. ad hunc annum.* anno demum DCCLIII. J. C. MCCCLII. dirutâ Eccleſiâ, capſa cùm reliquiis conſumta eſt. Sed hujus moris veſtigium nullum eſt in antiquioribus libris.

P. 9. lin. 7. *Memento Domine Patrum & Fratrum qui obdormierunt.*

Commemoratio mortuorum & oratio pro illis.

ORationis pro mortuis, eorumque inter Officia ſacra commemorationis, perpetua communiſque inter Orientales Chriſtianos obſervatio eſt, eamque ad Apoſtolos referunt. Nam illis attribuunt Conſtitutionem illam ex Clementinis depromtam, quæ extat in Collectione Ebnaſſali cap 12. *Congregamini abſque ſcandalo in Eccleſiis & legite ſcripturas ſanctas, & orate ſuper eos qui dormierunt ſanctos, Martyres, aut fratres veſtros credentes in Deum. Tum offerte Liturgiam Gratiarum actionis, corpus ſanctum & ſanguinem precioſum Regis Chriſti,* Et ſanè nulla quâcumque in Eccleſia Liturgia eſt, in qua pro mortuis oratio non fiat: quotidiana quoque officia nulla ſunt, quæ eorum commemoratione careant. Neque ſolùm oratur pro illis, ſed offertur ſacrificium eorum causâ, ſepulturæ ipſo die, tum aliis. In illis quas modò laudavimus Conſtitutionibus: *Celebrabitis diem tertium cum Pſalmis, & orationibus: ſeptimo etiam agetis commemorationem vivorum & mortuorum: rurſus finem menſis celebrabitis ad illorum dierum formam, tandemque anniverſarium diem, in fine anni.* Præter infinita teſtimonia quæ ex Liturgiis, Euchologiis, & aliis officiis colligi poſſunt, extant integra officia exequiarum quas *Tageniz* vocant, quæ nihil niſi tales orationes continent. In Hiſtoria Patriarchali ubique ferme mentio eſt Liturgiæ celebratæ pro defunctis Patriarchis, non ſolùm in ſepulturæ die, ſed in anniverſario: imò communis erat dies, in quo omnium Patriarcharum memoria in Eccleſia Coptica celebrabatur. Ita apud Syros Jacobitas, Melchitas, Neſtorianos: neque enim ulla unquam de hac diſciplinæ parte controverſia fuit. Illud ſolùm obſervari oportet, ipſos ita Sacrificium & preces offerre pro mortuis, ut non ſicuti apud nos ſolet, immutetur totum quotidianum officium & aliud adhibeatur; ſed Liturgiam diei convenientem ita celebrant, ut præter lectiones quaſdam ex ſcripturis, & orationes quæ ſuis locis inſeruntur, reliqua ex communi ipſius diei officio continuentur. Ea occaſio fuit nonnullis exiſtimandi Miſſas illos non celebrare pro mortuis, quia qualem in Eccleſiis noſtris, lugubrem appa-

ratum nullum videbant. Orationes etſi pertineant ad petendam pro defunctis remiſſionem peccatorum, plùs tamen Chriſtianæ ſpei de reſurrectione & beatitudine, quàm luctus & terroris offerre ſolent. Illud verò præcipuè, non ſine admiratione in iſtis officiis ubique ferme animadvertitur, ſpem maximam reſurrectionis, & liberationis à gehenna collocari in ſanctificatione quàm corpora fidelium contraxerunt, per ſuſceptionem Euchariſtiæ. In Euchologio Jacobitico Syro. *Preſta Domine fili Dei, requiem & memoriam bonam mortuis, qui comederunt corpus tuum, & biberunt ſanguinem tuum cum fide, dormitionemque acceperunt*: & poſtea. *Arrhabonem quippe vitæ novæ dedit Salvator noſter fidelibus, tranſſeundi de morte ad vitam, per corpus & ſanguinem, quæ beatitudinem conferent mortuis, qui illa perceperunt, & quorum beneficio ſuſcitabuntur.* In officio Paſchali. *Beati eritis ô mortui in die reſurrectionis, corpus enim vivum quod ediſtis, & ſanguis propitiatorius quem bibiſtis, conſtituet vos ad dexteram.* In Liturgia quæ in edito Romæ Miſſali Syro, Xyſti nomen, aliud, nec unum in manuſcriptis præfert, tanquam ex perſona Chriſtiani dicitur: *Timebit ignis membra mea, quia repellet eum odor corporis & ſanguinis Chriſti.* In alia Joannis Barſuſan. *Domine Jeſu Chriſte qui es agnus ſine macula pro nobis immolatus, ex quo epulati ſumus, cuſtodi corpora noſtra quæ corpori tuo ſancto commiſta ſunt, & obſigna labia noſtra, quæ ſanguine tuo ſancto peruncta ſunt.* Nempe quia, ut in Liturgia Mathæi Paſtoris & multis aliis orationibus legitur, *Euchariſtia fermentum eſt vitæ: pignuſque beatæ reſurrectionis.* Severus Epiſcopus Aſchmonin, idem explicat in Opuſculo de Agno Paſchali, dicens ſanguinem Chriſti in Euchariſtia perceptum, *ſignum eſſe ſuper oſtia ſpiritualia domus fidelium, quod cùm vident Angeli exterminatores, fugiunt.* Nempe, eadem omnino doctrina eſt quam paucis ſed eximiis verbis Martyr Irenæus complexus eſt: *corpora noſtra percipientia Euchariſtiam jam non eſſe corruptibilia, ſpem reſurrectionis habentia.* Sed de Oratione pro mortuis alibi. Interea legi non inutiliter poſſunt, quæ de hoc argumento commentario ſuo in Bibliothecam Syriacam Hebed Jeſu inſeruit Abrahamus Echellenſis: quæ auctiora repoſuit in Eutychio vindicato adverſus Joannem Seldenum, tum ejus in Profeſſione Romana ſucceſſor Fauſtus Naironus, in Evoplia Catholica, quæ multa continet ſcitu digniſſima: tum Officia exequiarum Coptica & Syriaca, & ex iſtis officium Syriacè Romæ editum, quod manuſcriptis codicibus conforme eſt.

Oratio veli.

Pag. 9. lin. 25.

HÆc Oratio ita appellatur, quia dici ſolet cùm Sacerdos ingreditur intra Βῆμα, ſive ſolium altaris, circa quod velum prætenditur, apud Orientales, ut etiam apud Græcos; ne vulgi oculis ſacra myſteria exponantur. Videndum Gloſſarium in voce Καταπέτασμα. Reſpondet hæc oratio, illi quæ in Chryſoſtomi Liturgia dicitur τῶν πιστῶν *Prima fidelium*: quia tunc ſoli *fideles*, hoc eſt Chriſtiani qui myſteriorum participes eſſe poterant, in Eccleſia erant, ejectis Catechumenis

& Pœnitentibus. Aliam etiam titulus iſte ſignificationem habet : nam Καταπέτασμα vocatur etiam velum illud, quòd εἰλητὸν Græci vocant, quo ſcilicet Diſcus & Calix ſimul teguntur, & Corporali Latinorum aliquatenus reſpondet, illius potiſſimum formæ antiquæ, quo & Patena & Calix tegebantur, quam Carthuſiani retinuerunt. Tunc enim cùm Oratio τοῦ καταπετάσματος pronunciatur, ſacra munera, quæ ſtatim atque depoſita in altari fuerant iſto velo tegebantur, eo ſublato Sacerdos detegebat : quod in Græcis Liturgiis dicitur ἐξαπλοῖ τὸ εἰλητόν.

Pag. 10.

Oratio pro Pace, &c.

Orationis pro Regibus formæ diverſæ.

SAtis ex hujus orationis contextu apparet deſumtam eam eſſe ex antiquo Ritu Alexandrino, quem Græca repræſentat. Tota ſcilicet hæc oratio Græcè legitur & eodem ordine, paucis mutatis in Codice Regio : pro pace, pro Eccleſia, Rege, Principibus, Papa, hoc eſt Patriarcha Alexandrino, &c. Τὸν βασιλέα ſimpliciter nominat. In Marci Liturgia. *Τὴν βασιλείαν τοῦ δούλου σου ὃν ἐδικαίωσας βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀνδρείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ γαληνότητι διαφύλαξον· τὴν ταπεινὴν καὶ ἐλεεινὴν, καὶ φιλόχριστον πόλιν ταύτην ῥῦσαι αὐτὴν ὁ Θεὸς, ἀφ' ἡμερῶν πονηρῶν*, &c. *Regnum ſervi tui quem in terra regnare juſtum cenſuiſti, in pace & fortitudine, & juſtitia & tranquillitate conſervato. Humilem & miſericordem & Chriſti amantem civitatem iſtam, libera Domine à diebus malis.* Ita vertit interpres, non planè accuratè : Neque enim, quantum judicare poſſumus, ad Chriſtiana tempora hæc oratio pertinet, ſed ad infelicem jam Arabum dominorum tyrannidem. Quippe legitur in Liturgia Chryſoſtomi *ὑπὲρ σωτηρίας τῶν εὐσεβεστάτων καὶ θεοφυλάκτων βασιλέων ἡμῶν. Pro ſalute piiſſimorum & à Deo cuſtoditorum Imperatorum noſtrorum* : & in Baſiliana. *Μνήσθητι Κύριε τῶν εὐσεβεστάτων, καὶ πιστοτάτων ἡμῶν βασιλέων* : & in eo exemplari quod ſervatur in Bibliotheca Regia. *Τῆς σωτηρίας, κράτους, νίκης, καὶ διαμονῆς τῶν εὐσεβεστάτων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων. Pro ſalute, victoria, potentia, conſervatione piiſſimorum & Chriſti amantium Imperatorum noſtrorum* : quæ formula quantum à Marci Græca diverſa ſit, nemo non videt. Nam in primis verbis agnoſcitur infidelem, non Chriſtianum principem deſignari, cùm de eo dicitur, *quem juſto judicio tuo ſuper hanc terram regnare voluiſti.* Nihil hîc ad laudem illius fidei, quæ tamen nunquam omittitur, quoties de Chriſtianis Imperatoribus verba fiunt. Accedit etiam ſequentis orationis forma : nam de urbe ſub Chriſtianis Imperatoribus, liberam habente veræ Religionis profeſſionem, nunquam iſta verba uſurpantur; afflictæ autem & ſub Barbarica tyrannide gementi ταπεινῆς & ἐλεεινῆς, *humilis & miſerabilis* nomina maximè conveniunt; talis enim fuit tunc Alexandriæ conditio. Verùm Chriſtiani non deſtiterunt idcircò, orare pro Regibus, etiam infidelibus. In vita Dionyſii Patr. Alexandrini de Gallo Imperatore ſcribitur, *eum occidiſſ. Sacerdotes qui pro ejus ſalute Deum interpellabant.* In vita Zachariæ LXIV. inducitur Jacobitarum Patriarcha Joannes, Romanum Imperatorem Melchitam, atque adeò ſecundùm illius ſectæ præjudicia Hæreticum, ita

Euchol. p. 99.

alloquens

alloquens. *Domine Imperator, Deus imperium tuum & majeſtatem tuam conſervet : novit autem ille me indeſinenter orationes preceſque facere pro imperio tuo potenti, ſicut nobis ſcriptura ſancta præcipiunt.* Nec diſſimilia in vita Cyrilli. Elias Hieroſolymitanus & poſtea Niſibenus Metropolita Neſtorianus, in Homilia de Nativitate Domini, *Regem & principem noſtrum Deus in ſeptis adyti muniti collocet.* In Euchologio Arabico Melchitarum, Fani Fortunæ edito an. 1514. *Reges noſtros fideles inſtrue armatura tua cœleſti, & da illis victoriam de illorum hoſtibus.* Nempe Melchitæ, qui diutiùs quàm alii, multis in Provinciis ſub Chriſtianis principibus vixerunt, veterem quoque formulam ſervaverunt, qualis extat adhuc in Neſtorianorum Liturgiis, ut orarent *pro Regibus fidelibus*, quæ tamen ultima vox ſublata eſt : quando periculum aliquod ab infidelibus timebatur. Itaque hoc loco orant Coptitæ ſimpliciter, *pro Rege terræ*, ſed ut in Orationibus ſequentibus patet, ſervaverunt antiqui moris veſtigia, dum orant *pro Regibus Orthodoxis* : quales ſanè non ſunt Muhamedani : neque tales habentur apud Jacobitas alii, quàm qui eorum hæreſin profitentur. Non occurrit autem in commemorationibus Regum titulus ille frequenter, alibi quàm in iſtis Liturgiis Jacobiticis, ſed ut de Græcis mox obſervavimus, *piiſſimi, fideliſſimique* appellantur Reges Chriſtiani pro quibus orant, non *Orthodoxi*.

In ea porrò affectata appellatione eſt cauſa quædam ſecretior, ad Jacobitas propriè pertinens. Nam à Marciani Imperatoris tempore, perturbatâ per eorum factiones Eccleſiâ, præſertim Ægyptiacâ, omnes ferè Imperatores Græcos infenſiſſimos experti ſunt, præter eos qui hæreſin defendebant ; Zenonem & præcipuè Anaſtaſium, quos in cœlum ferunt, & in Kalendariis ſuis conſignatos, ad annuam commemorationem habent. En homines à quibus Orthodoxi primùm Reges, inter Orationes Eccleſiaſticas appellati ſunt, quamvis aliis in locis, præſertim in Diptycho, ſub ea claſſe contineantur antiquiores Imperatores Conſtantinus, & Theodoſius ſenior, quòd eorum operâ Nicænum & Epheſinum Concilia, Arii & Neſtorii hæreſes condemnaverunt. Poſtea verò cùm Arabes rerum potiti ſunt, orandi pro Chriſtianis Imperatoribus cauſa nulla erat, à quorum dominatione diſtracti erant, & quos ut Calchedonenſes, Hæreticorum loco habebant. Cùm igitur pro Orthodoxis Regibus orationes reperiuntur inter Jacobitarum Ægyptiorum officia, duo deſignantur, Rex Æthiopiæ & Rex Nubiæ, qui ab eo ferme tempore quo Muhamedani Ægyptum ſubegerunt, ad Jacobiticam ſectam tranſlati, in ea huc uſque perſeveraverunt. Ambo quippe ſedi Alexandrinæ Jacobiticæ ſubjecti, eam matrem agnoſcunt, nec aliunde Metropolitas aut Epiſcopos accipiunt. Quocircà Orthodoxorum Regum titulus illis tribuitur ab autoribus Hiſtoriæ Patriarchalis, Abuſelah Armeno, & aliis. Eo autem nomine præcipuè gloriantur Alexandrini Jacobitarum Patriarchæ, quòd ſoli in Muhamedanorum Imperio, Reges Chriſtianos habeant ſuæ ſedis autoritati ſubjectos, qua dignitate carebat Antiochenus ejuſdem ſectæ. Qui enim in vaſtiſſima illa diœceſi Chriſtiani principes ſuperfuerunt aliquando, aut ex Græcæ Eccleſiæ communione, aut ex Latinæ poſt bella

Per Reges Orthodoxos qui nam intelligendi.

Tranſmarina fuerunt, quibus cum Jacobitis commune nihil unquam fuit. Neſtoriani ſeriùs, cùm apud Turcas & Cataïos Religionem Chriſtianam, ſed ſua hæreſi infectam propagaſſent, habuerunt quoque more ſuo *fideles Reges* hoc eſt ſuæ ſectæ, qualis fuit famoſus ille Ungchanus, quem Presbyterum Joannem plerique fuiſſe volunt, is ſcilicet qui à Ginghizchano Mogolici Imperii fundatore, vitâ regnoque ſpoliatus eſt. Fuerunt alii quoque, ante & poſt Ginghizchanum Chriſtiani in Tartaria principes, qui Hordis ampliſſimis imperarent; de quibus dicemus alibi.

Quid in Jacobitis culpandum circa obedientiam Principibus debitam.

Porrò quamvis Chriſtianæ Religionis præcepta & exempla Jacobitæ Ægyptii non minùs in libris ſuis conſignata habeant, de obedientia erga Principes etiam infideles, eamque metu & malis ſubacti Muhamedanis abjectiſſimam ſemper præſtiterint, attamen hac in parte Chriſtiani officii, dupliciter peccaſſe & quidem graviſſimè deprehenduntur. Primum quidem peccatum & in Chriſtianis inexcuſabile fuit petulantia & libido calumniandi Marcianum & Pulcheriam, de quibus, regum majeſtate inſuper habita, multa mentiuntur, & conviciorum in eos plauſtra effundunt. Omnia quæ per ſcelus & ſeditionem à Dioſcori ſectatoribus & ſucceſſoribus geſta ſunt, probant & collaudant: tandem quod caput ſcelerum fuit, cùm Arabes Ægyptum invaſerunt, non modò Jacobitæ reipublicæ defuerunt, ſed contra Imperiales præfectos, cum Amro & aliis hoſtium ducibus coitionem fecerunt, & excuſſo Chriſtianorum principum legitimo dominio, Barbaris ſe tradiderunt. Hæc non negant illorum meliores Hiſtorici, etiam Eccleſiaſtici, nam ex Eutychio & autoribus rerum Ægyptiacarum multis, diſcimus Coptitas omnes, ſive nativos Ægyptios, quia plerique Jacobiticam ſectam perditè tuebantur, ad Arabes ſtatim defeciſſe, & Melchitas qui Græci erant & Orthodoxi, ex illa defectione coactos fuiſſe ad deditionem faciendam. Hæc fuit Hæreticorum illorum adversùs legitimos principes ſuos fides: majori verò adhuc ſcelere, cujus non unus aut alter inſimulari poterant, ſed tota Eccleſia Jacobitica, ſub Patriarcharum ſuorum autoritate, Græcos Orthodoxos qui pauciſſimi & abſque Epiſcopo remanſerant, in extrema ſæpe pericula adduxerunt, calumniis ſuis eos apud gentem ſuſpicioſiſſimam traducendo, quaſi novas res in favorem Græcorum Imperatorum molirentur, quia in eadem religione erant. Neque meliores in hoc officii genere Melchitæ fuerunt, quamvis minor eſſet fidei, aut propè nulla inter eos Francoſque Hieroſolymis regnantes diverſitas, tamen cùm eam urbem Salaheddinus obſeſſam teneret, nec obſidio ex voto omnino ſuccederet, eam omittere cogitabat, niſi Melchita quidam, omnes ſuæ religionis homines, ſimul cùm Jacobitis conjuratione illigaſſet, quo Franci adeo perterriti ſunt, ut ſtatim deditionem fecerint. Tanta eſt hæreſis & rebellionis affinitas.

Severus in Hiſt. Concil. Elmac. Hiſt. 1. p. Mſ. Tarich. Armeni Hiſt. Patr. Alex. p. 163.

Hamad Iſpahanenſis in vita Salaheddini.

Illorum nimia erga Muhamedanos principes adulatio.

Alterum caput in quo Orientales culpâ non vacant, nimiam adulationem ſpectat, qua Muhamedanis Sultanis, præter preces quas ex officio debebant, multa detulerunt, quæ non licebant. Non modo publicas ſupplicationes coram ipſis faciebant, ſed cum omni ornatu Eccleſiæ, & ſacris

etiam vaſis & Evangeliis ad Palatium ibant, præſertim in Patriarcharum inaugurationibus: multas cauſas Eccleſiaſticas ad eorum tribunalia deferebant, tandemque eorum metu, non modò adverſùs Muhamedanam impietatem ne hiſcere quidem audebant, ſed etiam ipſum impoſtorem Muhamedem abſque honoris præfatione non nominabant, & ſæpe laudibus proſequebantur, ut fecit inter alios Amrou Mathæi filius Neſtorianus, qui illum magnopere commendat, quòd *Idololatriam ſuſtulerit, uniuſque Dei cultum propagaverit.* In eo modum omnem exceſſerunt Neſtoriani, in quorum libris Theologicis poſt ſcripturæ teſtimonia, occurrunt petitæ ex impuriſſimo Alcorani cœno autoritates, ut in Tractatu de Fide Chriſtiana Eliæ Metropolitæ Niſibeni, poſtea Catholici: in aliis ſectis tale quid non facilè occurrit.

Dicet populus Fidem Orthodoxam.

Pag. 12. lin. 1.

UT apud Græcos Πίστιν, ita apud Orientales *fidei* vocabulum, Symbolum Nicænum in communi uſu Eccleſiaſtico ſignificat, quod Coptitæ vocant, *Fidem Orthodoxam.* Hujus exemplaria Græcè exarata, cum verſione Arabica, ad antiquitatis memoriam, repræſentat Codex Canonum antiquus Bibliothecæ Regiæ. Apud Coptitas an olim Græcè dictum fuerit poteſt dubitari; ſed dudum eſt cùm Arabicè dicitur: ſuntque illius diverſæ verſiones; nam antiquior & melior ex Græco exemplari, quæ paſſim extat in Euchologiis, & aliis libris Eccleſiaſticis, facta eſt; aliæ ex Syriaca verſione, & quidem duplices, nam eſt diſcriminis nonnihil inter eam qua Neſtoriani utuntur, & alias. Eo nomine ipſos vehementer exagitat Severus Epiſcopus Aſchmonin, ſingulari opuſculo adverſùs Ebn Obeid Metropolitam eorum Damaſcenum. Notat præcipuè quòd omittant hæc verba *cæli & terræ*: legantque ita, *Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, Creatorem omnium viſibilium & inviſibilium.* Tum *& in unum Dominum filium Dei unigenitum, primogenitum omnis creaturæ: ex patre natum ante ſæcula, non creatum.* Neque habent, *lumen de lumine*: addunt etiam poſt ea verba *& homo factus eſt, conceptus in ea & natus ex Virgine*: reliqua minoris momenti ſunt. In eo autem Symbolo, ut olim Chriſtiani omnes, ita ſectæ Orientales paucis ſyllabis exceptis conveniunt. Pariter etiam non modò inter ſe ipſæ, ſed cùm Græcis conſentiunt, in exagitanda additione à Latinis facta circà Spiritus Sancti proceſſionem, per illa verba *qui ex patre filioque procedit.*

Symbolum recitatum olim Græcè.

Mſ. B. R.

Neſtoriani ſingularem ejus verſionem habebant.

Eam quippe additionem condemnant, non modò quaſi temere factam, & abſque legitima autoritate contra Conſtantinopolitani Concilii & aliorum definitionem, ſed etiam quaſi novum dogma contineat, de proceſſione ſancti Spiritus à Patre & Filio, de qua nihil Symbolo adjectum velint: ſi quid alibi explicationis gratiâ addendum ſit, nihil aliud quàm ſcripturæ verbis dicitur, *qui à patre procedit & à filio accipit*, ut in Liturgia Syriaca Dionyſii: aut ſicut in alia Jacobitis quoque propria Mathæi Paſtoris. *Ipſe à te, ô Pater, ab æterno procedit, & à filio tuo*

De additione *filioque.*

quæ eſſentialia ſunt accipit. Illius igitur additionis causâ, accuſantur *Franci*, hoc eſt Latini à Severo Epiſcopo Aſchmonin, & Ebnaſſalo Collectionis Principiorum fidei cap. 24. in quo adversùs eos, contra hanc additionem diſputat, ut Petrus Melichæ Epiſcopus, de ſectis: Paulus Seidæ ſive Sidonis in Tractatu de eodem argumento: Abulbircat duobus in locis, non modò ubi loquitur de ſectarum differentia, ſed in expoſitione Symboli, ut etiam Autor ſcientiæ Eccleſiaſticæ. Cùm verò multæ ejuſmodi expoſitiones extent in Codd. MSS. breves aliæ, & quaſi ſimplices Paraphraſes, prolixiores aliæ, vix ulla talem obſervationem adversùs Latinos non habet. Neque ipſius ſymboli antiquum aliquod exemplar, aut recentius, cujus aliqua autoritas cenſeri poſſit, hanc additionem Latinorum more factam exhibet, niſi interpolatum manu recenti, ut ſunt edita officia ad uſum Maronitarum, ex quibus nulla adversùs communem uſum Orientalium teſtimonia duci poſſunt. Occurrunt enim codices aliquot non valde antiqui, ſed ſinceri, pro ipſis Maronitis ſcripti, diu poſtquam ad Eccleſiæ Romanæ unitatem redierunt, in quibus hæc additio deſideratur. In Euchologiis Melchitarum Arabicis, Symbolum deſcriptum eſt, ut vulgò apud Græcos legitur: *& in Spiritum ſanctum Dominum; vivificantem; qui è Patre procedit.* Ita quoque in ejuſdem Euchologii Melchitarum Arabici editione Fanenſi an. 1514. Ut in antiquiſſimo Syriaco Codice Mediceo Collectionis Canonum. De Neſtorianis certum facit conſenſus codicum illorum qui preces continent, eos ſequi pariter Græcam lectionem: ita quoque Coptitæ. Nam in Codice qui *Theotokia* & diverſas alias orationes Copticè & Arabicè ſcriptas continet, Symbolum legitur abſque additione, ut in aliquot aliis, tam antiquis quàm recentioribus exemplaribus.

[Echellenſis notatus.] Temerè igitur omnino Abrahamus Echellenſis in Notis ad Præfationem Arabicam Nicæni Concilii, in editione magna Pariſienſi cum aliis ejus de hoc argumento opuſculis recuſam, ſcripſit. *Symbolum Nicænum cùm particula*, filioque, *expreſſè habetur in editione Coptitarum cujus extat exemplar in Bibliotheca Ill. viri D. Gilberti Gaulmini.* Temerè, inquam, omnino, nam Codex Regius fuit olim Gaulmini, cujus omnes manuſcripti in Regiam Bibliothecam tranſlati ſunt. Quòd ſi, ut idem Echellenſis ſubjungit, habetur eadem additio in Maronitarum exemplaribus, emendata illa fuerunt procul dubio per recentiores manus, ut in editione Liturgiæ Æthiopicæ, poſt Novum Teſtamentum factum eſt, & in omnibus ferme libris aliis qui aut Romæ, aut ſub Romanorum Cenſorum oculis editi fuerunt. Nihil eſt enim certius, quàm ignorari penitus illam additionem, ab Eccleſiis quæ à Romana eam non acceperunt. Fruſtra etiam invocabuntur adversùs hanc obſervationem indubitatam, teſtimonia quæ poſtea adjungit Abrahamus, ex autoribus quos nemo præter eum unquam aut vidit, aut appellavit, & quos recentiſſimos eſſe dubitare non poſſumus. Unum habemus codicem ex quo excuſari aliquatenus poſſe videretur, & is eſt Collectionis Canonum Coptitarum ampliſſimæ, in quo legitur Symbolum, cum additione verborum, *filioque*. Verùm annotat ſimul ſcriptor, illud eſſe ſecundùm

Francorum Codices; quâ ſolâ notâ teſtatur, eadem verba à popularibus ſuis Chriſtianis ignorari. Attamen licet ea ſit Orientalium opinio, in ſua traditione fundata, quòd nihil Symbolo adjiciendum ſit, ignorant tamen contentioſam illam omnem Græcorum poſteriorum de hoc argumento Theologiam, breviterque admodum in ea verſati ſunt.

Quamvis autem Symboli inter ſacra myſteria recitatio non ab initio inſtituta fuerit, ſtatim poſtquam ejus formula in Nicæno Concilio ſtabilita eſt, communis tamen Orientalium traditio, illud recitandi morem illis Patribus attribuit. Iſa f. Zaraa Jacobita inſignis Theologus, ita ſcribit in opuſculo de Conciliis. *Præceperunt CCCXVIII. Patres ut iſtud fidei Symbolum recitaretur in omni Liturgia & oratione, utque illud ediſcerent viri & fœminæ, juvenes & ſenes, ſervi & omnes fideles, illudque memoriâ tenerent, ut ad ſtata orationum divinarum & veſpertinarum tempora illud recitarent.* Ebnaſſalus in Canonum Collectione cap. 14. *Recitetur Symbolum fidei Catholicæ in omni oratione*: alter quoque Ebnaſſalus in principiis fidei cap. 9. idem docet, ut etiam Severus opere de Synodis & Symbolo. Ebneltaïb Neſtorianus Tractatu de Incarnatione. *Patres qui fidei Orthodoxæ Symbolum ediderunt, juſſere ut illud memoriæ mandaremus; utque illud in omni oratione & Liturgia recitaremus.* Ita omnes paſſim: neque enim in antiquis originibus Eccleſiaſticis quidquam ſciunt, præter communem & diſciplinæ, quam oculis obſervant, conformem traditionem. Ita facilè crediderunt recitatum fuiſſe Symbolum jam à Nicænis temporibus, quia à Schiſmatum initiis aut circiter, talis erat Græcorum conſuetudo. Theodorus lector anno DX. Timotheum Patriarcham ſtatuiſſe ſcribit, ut per ſingulas Synaxes recitaretur: neque antiquiorum temporum autoritates certæ ſuppetunt: nam quæ ex falſis Decretalibus adducuntur, nullius momenti ſunt. Petrum Gnapheum, Nicephorus recitationem Symboli inſtituiſſe ſcribit: & inde forte conjectura non inveriſimilis duci poteſt, Hæreticos priùs incœpiſſe quàm Orthodoxos. Nam Nicænum Concilium ſemper in ore habent, quaſi illorum novitatibus quidquam præſidii ab illo accederet. *Sanè ſeriùs omnino & non niſi poſt annum M. XIV. ſub Benedicto VIII. Romæ cœpit cantari Symbolum, & ideò nec in Ordine Romano, nec in priſcis Sacramentorum codicibus, nec apud Amalarium, Alcuinum, Rabanum, Remigium, & alios qui ante prædictum annum Romanæ Miſſæ Ordinem explanarunt, ulla Symboli mentio reperitur, cùm tamen multò ante in Hiſpania, Gallia & Germania cantaretur.* Verba ſunt Cardinalis Bona, apud quem plura de hoc ritu legere quiſque poterit, ut etiam apud Hugonem Menardum in Notis ad Sacramentale Gregorianum. Concilii Toletani III. an. D. LXXXIX. habiti Canon II. in re obſcura lumen præferre videtur maximum: *Ut per omnes Eccleſias Hiſpaniæ vel Gallaciæ, ſecundùm formam Eccleſiarum Orientalium, Concilii Conſtantinopolitani Symbolum fidei recitetur.* Jam igitur ante illam ætatem certa erat & uſque in Hiſpanias pervulgata Symboli recitatio, in Orientalibus Eccleſiis, neque noviter introducta. Non alia igitur origo quærenda eſt inter Syros, Ægyptios, & alios qui ab Eccleſia receſſerunt, quam imitatio conſuetudinis Eccleſiaſticæ, neque

Morem recitandi in Liturgia Symboli, Orientales Nicænis Patribus attribuunt.

Rerum Liturg. l. 2. c. 8.

poſtulandum ut Symbolum cum additione recitarent, quæ facta nondum fuerat, cùm ut omnes agnoſcunt, in Hiſpania cœperit Priſcillianiſtarum causâ, & non niſi poſt aliquot ſæcula in Romanam Eccleſiam inducta fuerit.

Oratio oſculi pacis.

P. 12. l. 11.

De oſculo pacis.

OSculum ſanctum, quod ex vetuſtiſſima Eccleſiarum conſuetudine dare invicem Chriſtiani inter ſacra ſolent, Ἀσπασμὸς apud Græcos appellatur, quam vocem Coptitæ, Arabeſque, ut & multas alias retinuerunt: itaque titulus iſtius Orationis eſt in eorum exemplaribus ουσουχηπασμος. Neque ſolùm eâ utuntur quando Copticè ſcribunt, ſed etiam Arabicè. In Hiſtoria Patriarchali ad annum Martyrum CCCXXXIII. *quando adfuit tempus ἀσπασμῦ, hoc eſt pacis.* Nempe eam retinuerunt ex Paulinis Epiſtolis ubi non ſemel occurrit Ἀσπάζεσθε ἀλλήλους, ἐν φιλήματι ἁγίῳ, *ſalutate invicem in oſculo ſancto.* In Syriacis Liturgiis *Pax* tantùm appellatur nempe שלמא, Arabicè סלח, eodem ſenſu, ut etiam apud nos. Ritus ille ab omnibus Eccleſiis retinetur: cum aliqua differentia: nam Latino ritu juxta illam Innocentii III. ſententiam Ep. 1. *cum poſt omnia quæ aperire non debeo*, inquit, hoc eſt poſt myſteriorum conſecrationem *pax ſit neceſſario indicenda.* Attamen etiam inter Latinos, Ambroſianus & Mozarabicus Ritus, oſculum pacis ante conſecrationem præſcribunt. Nota ſunt quæ in Clementinis Conſtitutionibus, occurrunt de antiquo illo ritu l. 8. c. 11. & Concilii Laodiceni can. 19. *ut tres à fidelibus orationes fiant, prima ſilentio, duæ elata voce, tum pax detur.* Ex antiquis illis monumentis petita ſunt quæ habet Ebnaſſalus in Collectione Canonum cap. 12. *Diaconus ſtans cum Epiſcopo (aut Sacerdote) ad miniſterium, edicet plebi, ut nullus inter ſe & fratrem ſuum dolum aut hypocriſin foveat: tum viri ſe invicem oſculabuntur: mulieres verò alias mulieres oſculabuntur, nec illis viri oſculum dabunt.* Idem præſcribit Abulbircat in Expoſitione Liturgiæ, Gabriël Patriarcha & alii rituum interpretes. Illud tiam non prætereundum eſt, quòd ex antiquitatis veneratione, Diaconus oſculum pacis denuncians, adhuc populum Græcè alloquitur dicens: Ἀσπάζεσθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ: quæ verba leguntur apud Abulbircat, ut alibi. Ubi tamen obſervandum eſt Græcum exemplar editum, Liturgiæ D. Marci, hoc loco tranſpoſitione turbatum eſſe: ſequitur quippe oſculum pacis, Oratio Προθέσεως, de qua initio diximus. At ejus ſenſus & verba ſatis oſtendunt, eam non ſuo loco eſſe poſitam, ſed ad initium Liturgiæ revocandam: neque minùs turbatus ordo videtur, dum Symbolum in eâdem Marci, oſculo pacis ſubjungitur: niſi hæc diſciplinæ diverſitas locum aliquando apud Græcos Alexandrinos habuerit, de qua tamen non liquet, aut ſuſpicandi locus eſt. Verùm hæc difficultas facile ſolvitur: nam Orationes in codicem tranſcriptæ, non omnes dicuntur, ſed aliæ atque aliæ, pro temporum diverſitate. Itaque & iſta Προθέσεως, & aliæ poſitæ locis non ſuis, recitandæ ſunt juxta communem ordinem: neque diverſi ritûs indicia ſunt.

Eo autem Liturgiæ loco, diverſi ritus veteres proprium locum habebant, qui dudum non adſcribuntur in Codicibus, quia obſoleverunt. Tunc enim ſignificabat Diaconus: *Ne quis ex Catechumenis: ne quis ex Infidelibus: ne quis ex hæreticis: ne quis contra quempiam, ne quis in hypocriſi*, & alia quæ exprimuntur ultimo Conſtitutionum Apoſtolicarum libro, Jacoboque attribuuntur: quæque leguntur in Marci Græca, & aliis Liturgiis. In Copticis nullum jam iſtorum apparet veſtigium: ſupereſt tamen obſcurum aliquod in Liturgia Æthiopica, quæ dicitur Domini noſtri Jeſu Chriſti, ubi circa Præfationis initium Diaconus dicit. *Si quis hypocriſin cogitavit intra cor ſuum, confiteatur: qui incidit in peccatum, ne obliviſcatur illud, ut non oblivioni tradatur. Qui vitio aliquo mentis laborat, ne accedat: qui pollutus, qui impurus eſt, abeat.* Eo verò teſtimonio capi leve ſaltem indicium poteſt, has Diaconorum obnunciationes, quæ antiquitus communes toti Eccleſiæ fuerunt, in Ægyptiaca non omiſſas fuiſſe: verùm cùm à Muhamedanorum temporibus, maximum diſciplina detrimentum ceperit, inſeri codicibus deſierunt, quæ ex quotidiano uſu ſublata fuerant. Neque enim jam Catechumeni publici, multò minùs pœnitentes, ulli ſupererant. Hujus mutationis, antiquæque pariter diſciplinæ teſtimonium inſigne habetur in Jacobitarum Syrorum Nomocanone verbis Jacobi Edeſſeni. *Olim*, ait, *poſt ſcripturarum lectionem, recitabatur oratio ſuper audientes, & alta voce denunciabat Diaconus*: abite audientes: *atque ita tranſibant ſub manu Epiſcoporum aut Sacerdotum: & abibant, ſimul etiam, Energumeni, Catechumeni, & Pœnitentes, ſuper quos oratio peculiaris recitabatur à Sacerdote, poſt admonitionem Diaconi: cùmque benedictionem accepiſſent, exibant. Jam verò, cùm hæc ſublata ſint, poſt lectionem ſcripturarum dicitur Oratio Introïtus* (ſeu εἰσόδου μεγάλης: nam eſt, ut diximus, delatio donorum conſecrandorum à Protheſi ad altare, quæ ut apud Græcos ita & apud Syros non niſi poſt ſcripturas lectas perficitur: apud Coptitas, antea quàm legantur) *deinde dicitur Symbolum fidei, quod ab omni populo pronunciatur. Sequuntur tres orationes, Pacis, impoſitionis manuum, & ablationis anaphoræ, ſeu veli. Tum Sacerdos ter cruce ſignat populum dicens*: Charitas Dei Patris, &c. *Deinde incipit Oblationem priùs admonens & dicens* Surſum corda. Quàm verò hæc omnia Liturgiæ huic noſtræ conveniant, patet, ſimulque Syriacum ritum, aut Græcum, ab Ægyptiaco non differre, niſi in illis quæ mutatio diſciplinæ omittere coegit, ut eſt Catechumenorum & Pœnitentium dimiſſio.

Ritus diverſi ad eam Liturgiæ partem olim obſervati.

Ms. Syr. Bib. Colb.

Porrò illa benedictio, *Charitas Dei Patris, gratia Filii, & communicatio Spiritus ſancti* deſumta eſt ex 2. ad Corinthios cap. 13. §. 13. quam eſſe ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῆς μυστικῆς λειτουργίας προοίμιον, *in omnibus Eccleſiis myſticæ Liturgiæ procemium*, ſcribit Theodoretus ad Joannem Oeconomum. Extat in omnibus Græcis & Orientalibus, Syris, Armenis; neque ſatis intelligere poſſumus, cur in hac Baſilii Coptica hoc loco non reperiatur. Etſi enim multos optimæque notæ codices illius tractaverimus, in nullo à nobis obſervata eſt: neque in Æthiopico generali Canone qui ex ea expreſſus eſt. Sed nec illius meminit Abulbircat, dum ſingulas

Benedictionis formula antiquiſſima.

Theod. Ep. 146.

Liturgiæ partes explicat, quæ ratio cùm aliis conjuncta, facitur dubitanter affirmemus, benedictionem illam prætermiſſam eſſe in codice Baſilianæ Liturgiæ. Attamen reperitur in Græco Codice Regio Liturgiæ Alexandrinæ S. Baſilii, ut in altera Gregorii. Ejuſdem tituli Coptica eamdem habet & quidem Græcè; ut etiam à Maronita Interprete obſervatum eſt, qui verba Græca ad oram appoſuit.

Notandum porrò in codice Coptico, primam orationem oſculi pacis eam eſſe quæ ita incipit. *Deus magne & æterne qui hominem abſque vitio condidiſti.* Ea verò in Cod. Gr. Regio ita ſe habet. Ὁ Θεὸς, ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ κτίσας ἐν ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον. Eam ſequitur altera. *Superant omnem vim ſermonis*: quam Codex idem repræſentat Πᾶσαν ὑπερνικῶντες τοῦ λόγου δύναμιν. Sed in Græco exemplari prima eſt, cujus hoc initium. Κύριε ὁ Θεὸς, ὁ κτίσας ἡμᾶς, καὶ ἀγαγὼν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην. *Domine Deus qui creaſti nos & adduxiſti in vitam hanc*: dicitur autem in titulo, eſſe S. Baſilii: atque ea ipſa legitur in Græca vulgari Baſilii Liturgia. In codice meo manuſcripto Coptico-Arabico, duæ aliæ occurrunt: una titulo Joannis Boſtreni in Coptico textu; at in Arabico qui eſt è regione dicitur ſancti Joannis Chryſoſtomi. Incipit: *Deus Charitatis qui das cor unum.* Huic ſubjungitur alia Oratio pacis ad Patrem: *Deus omnium Domine, fac nos dignos hoc ſalutari*, &c. Quis ſit iſte Joannes Boſtrenus hucuſque agnoſcere non potuimus. Boſtra eadem urbs, quæ ab Arabibus poſtmodum, Baſora appellata eſt; itaque illum eumdem eſſe non dubitamus qui alibi Joannes Baſorenſis dicitur, & cujus nomine extat Liturgia Syriaca, in codice Colbertino, ad uſum Jacobitarum. Nam initio ejuſdem occurrit ſtatim hæc oratio, cum levi tamen, & quæ ſententiam non interturbet, diverſitate. Titulo מרי *Mar*, hoc eſt *Sancti* ſeu *Beati*, honeſtatur in codice Syriaco.

Hinc porrò manifeſtum eſt id quod ſemper in memoria haberi oportet cùm Orientalium ritus examini ſubjiciuntur, codices progreſſu temporis, ex deſcriptorum obſcura diligentia, multas orationes quæ primitus non exſtabant accepiſſe, ut ad arbitrium Sacerdotum dicerentur: & ex aliorum ignorantia titulos auguſtiores aliquando tuliſſe, qui deinde lectoribus fraudi fuerint. Ea oratione & altera breviori quæ ſubjungitur, carent Regii codices melioris notæ quam noſter, qui non admodum antiquus eſt, ut non legebatur in Scaligerano; & aliis quos Maronitæ Romæ conſuluerunt.

Pag. 13. l. 14.

Anaphora ſancti Baſilii.

Anaphora propriè dicta quid ſignificet.

Euchol. Goar. p. 136.

Titulus hic ſecundo loco repetitus, alio ſenſu accipiendus eſt quàm initio Liturgiæ, ubi integrum illius officium ſignificat, hic verò ſecundam primariamque ſimul illius partem, in qua oblatio fit donorum, eorumque conſecratio & diſtributio, quæ gratiarum actione concluditur. Ea propter ἀναφορὰ propriè appellatur, quia, ut in Miſſa Chryſoſtomi legitur, tunc ἀναφορὰ προσφέρεται, *Oblatio offertur*: & ut in Clementis Conſtitutionibus, eſt propriè tempus oblationis καιρὸς ἀναφορᾶς, quo appetente

appetente, portas claudi jubetur. Eo ſenſu etiam Προσφορὰ dicitur in Collectione Canonum ſæpius laudata. *Diaconus afferet aquam, lavabuntque Sacerdotes manus ſuas, & dicetur* Προσφορά. Ita hæc officii pars Canoni noſtro reſpondet, quòd intelligendum tamen ea ratione, quam hujus commentarii initio expoſuimus. Nam propriè loquendo, hic incipit Liturgia, cum reliquæ orationes & cæremoniæ ad hunc uſque locum, προπαρασκευαστικαὶ cenſendæ ſint: atque ea fuit communis Expoſitorum Miſſæ Romanæ antiquiorum ſententia. Florus Magiſter. *Antiqui autores ita ſentiunt, Miſſam à præfatione incipere, præcedente lectione Apoſtolorum & Evangeliorum: præcedente nonnunquam etiam allocutione magiſtrorum, ſubjuncta quoque Symboli confeſſione, & oblatione populorum & initiata conſecratione Sacramentorum.* Antiqua Expoſitio autoris anonymi. *Miſſa vocatur ab eo loco, ubi incipit Sacerdos Sacrificium Deo offerre, uſque ad Ite Miſſa eſt.* In antiquiſſimis codicibus ante præfationem adſcribitur titulus *Immolationis* & *Illationis*: de qua Iſidorus l. 1. c. 15. *infertur illatio in ſanctificatione oblationis*, In Miſſali Gothico & Gallicano. *Immolatio Miſſæ.*

Cùm igitur ſignificatam rem habeamus ex communi omnium Eccleſiarum Orientalium Occidentaliumque diſciplina, atque certum ſit Oblationem hoc loco incipere, facilè intelliguntur verba ſemi-græca quæ hoc loco Codices Coptici repræſentant, quæque Arabes interpretes fefellerunt. Ita legitur προσφερειν κατα τρόπον ημων Σταθητε ανατολας βλεπετε: at verſionis Arabicæ talis eſt ſenſus. *Accedite ô homines, ſtate, ad Orientem, aſpicite & reſpondete.* Maronita. *Accedite, ſiſtite vos, & Orientem verſus aſpicite.* Nempe in Codice Scaligerano talis fuit Scriptura προσφερηματα ταθητε εἰς ἀνατολὰς βλέψατε. Sed hæc ſunt planè nihili. Itaque primò legendum προσφέρειν: quæ vox titulus eſt ſequentis officii quòd προσφορὰν & ἀναφορὰν vocari dictum eſt: inde formata; quia paulò ante in Græcis Liturgiis legitur, Πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν, *attendamus ad ſanctam oblationem in pace offerendam.* Hanc ultimam vocem ignari linguæ Græcæ facilè pro προσφορᾷ acceperunt; idque eo certiùs aſſerimus, quòd Arabes eam ſcribunt *Ebrosforin.* Ex voce Προσφέρειν Arabes verterunt, quaſi initium orationis foret תקריבו, quæ eſt ambigua: ſignificatque *accedite*, vel potius *offerte:* nullo etiam planè ſenſu. Neque enim Diaconus populum alloquitur, ad quem adhortatio accedendi vel offerendi, nulla ratione pertinet, quia nec accedunt ad altare Laïci, ut oblatas offerant: neque ipſi offerunt eas Deo per Sacrificium, nec inferunt ad altare, ut eas Sacerdos conſecret; ſed hæc ſunt ſacerdotalia munia. Neque etiam ad Sacerdotes aut Diaconos verba fiunt pro afferendis muneribus, jam enim facta eſt ἡ μεγάλη εἴσοδος, ſeu *munerum illatio:* multò minùs ad ſacerdotem celebrantem. Nullum igitur illa vox ſenſum habet, alium quàm deſignatum à nobis, nempè ut ſignificet *Proſphoram* ſive oblationem hic incipere.

Sequitur κατὰ, ut in Codice Scaligerano, in noſtro, κατὰ τρόπον ἡμῶν ϛαθῆτε. *State juxta morem noſtrum vel veſtrum:* aut poſt μετὰ ſubintelligendum φόβου: *ſtemus decenter, ſtemus cum timore:* εἰς ἀνατολὰς βλέψατε.

Hæc, inquam, omnia ſunt adhortationes ordinariæ Diaconorum ante diverſas orationes. Notantur autem vocibus tantùm initialibus, ut in Græcis Syriaciſque codicibus obſervatur. In omnibus verò Orientalibus Græcæ multæ ejuſmodi voces occurrunt: aut initiales tantùm, aut integræ, quæ ſæpè moleſtiam inſignem dederunt interpretibus, dum ex illis ſenſum continuum efficere niſi ſunt: quòd infeliciter præſertim tentavit Guido Fabricius Boderianus in verſione Officii Baptiſmalis Severi Patriarchæ Antiocheni, quem reclamantibus manuſcriptis codicibus Alexandrinum appellavit: neque enim Syriacæ linguæ uſus in ſacris aliquando Alexandriæ magis, quam Gothicæ fuit. In Græco Regio codice quæ antiquitatis nota certa eſt, nihil occurrit, niſi quòd Diaconus dicit Στῶμεν καλῶς.

Ibid. l. 22.

Surſum corda, &c.

Hujus formulæ antiquus & generalis uſus.

HOc loco incipit Præfationis, ut noſtro more loquamur, antiquiſſimum & apud omnes Eccleſias receptum officium: nemini quippe in Eccleſiaſtica antiquitate vel leviter verſato ignota ſunt tam multa ſanctorum Patrum teſtimonia, quæ ad hanc hortationem manifeſtè referuntur. Cyrillus Hieroſolymitanus Catech. 5. Myſtagogica. Chryſoſtomus multis locis ut hom. 2. & 18. in 2. ad Corinthios. Auguſtinus, de bono viduitatis cap. 16. de vera religione cap. 3. In expoſ. Pſalmi 85. Epiſt. ad Dardanum & ad Probam: de bono perſeverantiæ cap. 13. §. 25. novæ edit. ut & 53. & 346. tum alibi. Nihil porrò frequentius apud ſanctos Patres occurrit, quàm ut ex notiſſima illa inter fideles adhortatione eos excitarent ad terrena deſpicienda, & cor in cælis habendum. Omnes igitur quotcumque extant, aut quarum memoria ſupereſt, Liturgiæ, eamdem formulam repræſentant, non modò Orthodoxorum Græcæ & Syriacæ, ſed Neſtorianorum tres: Jacobitarum Syrorum triginta ſex aut ampliùs, antiquæ aut recentiores: Ægyptiacæ tres, Græcæ ritus Alexandrini totidem: Æthiopicæ decem: Armenica: omnes tandem. Porrò id ſingulare habent Ægyptiacæ, quæ antiquitatis nota certiſſima eſt, quòd omnis illa adhortatio Græcè dicitur, etiam ex quo totum officium linguâ vernaculâ cœpit celebrari. Orationes primæ, & tota hæc formula extant in Liturgiis Græcis, ex quibus deſumtæ ſunt. Abſurdè igitur faciunt qui ex alio quàm ex Græco fonte illas interpretantur: ut Maronita qui ἔλεος εἰρήνης, & quæ ſequuntur, ita cum primis verbis conjunxit ut ſenſum confici exiſtimaverit, ſed omnino falſum. *Afferte miſericordiam & pacem, & præclaram venerationem*: aut ut ex alio codice ad marginem adpoſuit. *Populus. Miſericordiam & pacem & Oblationem perfectam.* Ita quidem Arabes expreſſerunt, ſed quos ſequi non oportebat in errore tam manifeſto: nam quæ conjuncta ſunt quaſi ſententiam efficerent, diſtingui oportuit, cùm prima verba dicantur à Diacono: reſpondeat populus. ἔλεος εἰρήνης θυσίαν αἰνέσεως. *Miſericordiam pacis, ſacrificium laudis*, nempe quaſi dicerent, ita, ô Diacone, attenti ſumus ad Oblationem, quæ eſt miſericordiæ & pacis obtinendæ efficax; laudiſque

Euchol. Goar. p. Bona Lit. l. 2. c. 10. Menard ad Sacr. Greg. p. 8.

Sacrificium : quod autem Arabes verterunt *Sacrificium perfectum*, ex vitioſa lectione αἰνέσεως factum, quòd intellexerunt quaſi eſſet ἱκανός. At ſi Græcarum Liturgiarum lectionem ſequimur, plana faciliaque ſunt omnia. Ita quoque dicendum de ſubjunctis particulis : *Ubi ſunt mentes veſtræ* : quem ſenſum unde acceperit interpres divinare non poſſumus : nam in codicibus aliis multis legitur. *Levate corda veſtra* : quod idem eſſe ac *Surſum corda*, vel *Surſum cor*, ut ſæpè ſcribitur apud Auguſtinum, ſatis quiſque intelligit. Tandem illa ultima periodus *Dignum & juſtum eſt* ; quæ à Sacerdote reſumitur Præfationis initio, malè vertitur *Dignus & juſtus*, quaſi ad ſequentia verba pertineret ; quæ in unam ſententiam Interpres conjunxit, in hunc modum *Dignus & juſtus eſt, qui permanet princeps*, &c. Cùm procul dubio vertendum ſit, *Dignum & juſtum eſt*, quæ verba ſecundùm rubricam ter repetuntur : & poſtea comma figendum ; ut oratio à ſequentibus verbis incipiatur. Quod verò ut apud Græcos & Latinos ab ea parte, Liturgia propriè dicta, ſive oblatio incipiat, etiam ex Coptitarum ſententia, probat Hiſtoria Patriarchalis in vita Sanutii LII. in qua de Abrahamo viro primario qui ad eum conquirendum Miſram ſeu Cahiram venerat, ita ſcribitur. *Ingreſſus eſt in Eccleſiam S. Sergii, in qua congregati erant; reperitque illos Liturgiam inchoantes, dicebatque plebs : Dignum & juſtum eſt.* In codice Regio recentiori ſcribitur hic eſſe initium Liturgiæ Baſilii. In Rituali Gabriëlis Patriarchæ notatur *Sacerdotem, quando pronunciat Surſum corda, ter facere ſignum crucis, 1°. ſuper ſe ipſum, 2°. ſuper Diaconos ad altare miniſtrantes, 3°. ſuper populum.*

In Regio codice Græco-Arabico hæ formulæ rectè expreſſæ ſunt : at Arabs qui eas interpretatus eſt, aliis vocibus uſus eſt quàm qui Coptica verterunt. In Græca Marci quædam vocum diverſitas : & mox ὁ Ἱερεὺς ἄρχεται τῆς ἀναφορᾶς : *Sacerdos oblationem ſeu illationem incipit*, quòd in Græca Regii ἀρχὴ τῆς ἀναφορᾶς. Malè Latinus interpres *elevationem inchoat.* Nam nunquam eo ſenſu accipitur vox Αναφορά, neque elevationi locus, ante conſecrationem.

Qui ſedetis ſurgite.

Ibid. l. 33.

Illa etiam verba Græcè extant ex antiquitatis, reverentia, in codicibus Ægyptiacis, ut & ſequentia *ad Orientem adſpicite*, & multa alia, quorum aliqua jam notavimus. Cum prolixiſſima ſit celebratio Liturgiarum in Oriente, per intervalla ſedere licet, at in certis orationibus ſtare admonentur omnes, ex vetuſta conſuetudine ; nam olim ſtantes & expanſis manibus orabant Chriſtiani, ut ex multis monumentis apparet quæ paſſim Romæ extant in Martyrum cæmeteriis, quorum multa typis deſcripta ſunt in Roma ſubterranea. Ea ratione vetitum eſt Apoſtolicis & aliis antiquis canonibus, ne Dominicis & toto Paſchali tempore genua flecterentur. De veteri more ad Orientem aſpiciendi inter orandum, teſtatur Baſilius de Spiritu ſancto, atque illum inter traditiones non ſcriptas recenſet. Autor Quæſtionum ad Orthodoxos inter

opera Juſtini quæſt. 118. Tertullianus in Apologetico. Aug. l. 1°. de ſermone Domini in monte, *cùm ad Orationes ſtamus, ad Orientem convertimur* : præter recentiores innumeros, totamque utriuſque Eccleſiæ traditionem. Vid. Hugonis Menardi notas ad Librum Sacramentorum S. Gregorii. *P. 69. & ſeq.* Adde Liturgias veteres Græcas omnes, Jacobi, Baſilii, Chryſoſtomi, Marci, & Orientales cujuſcumque linguæ. De eo ritu Ebnaſſalus in Collectione principiorum fidei cap. 13. & Jahia ſive Joannes filius Iſa Girjanenſis ab eo laudatus, Abulfedail Ebnaſſalus prædicti frater in Canonum Collectione cap. 15. Autores anonymi varii, Abulbircat, Abuſebah Tractatu de ſcientia Eccleſiaſtica, Amrus Mathæi filius Neſtorianus, qui fuſiùs de hoc argumento tractat. Originem verò repetit uſus orandi ad Orientem, ab Adamo, qui paradiſo pulſus, cùm ſub veſperam pararet ſe ad orationem, vidit ad Orientem circa locum paradiſi, lucem magnam. Patriarchas deinde morem hunc ſervaſſe ſcribit, poſtea Apoſtolos : omnia altaria etiam antiquiſſima Antiochiæ & Modaïnæ ad Orientem verſa fuiſſe. Ea porrò qualiacumque ſint reperiuntur paſſim in libris Orientalibus; ſed Neſtorianus autor plus adhuc operæ impendit, quia cùm vulgo Neſtoriani ſe Chriſtianos Orientales appellari velint, ad ſuæ ſectæ dignitatem pertinere arbitratus eſt omnia quæ ad Orientis honorem ſpectare viderentur.

P. 14. l. 5.

Sanctus, Sanctus, Sanctus.

De hymno ter Sanctus.

HYmnus notiſſimus qui in omnibus Eccleſiis hoc loco canitur, & quem Græci ἐπινίκιον appellant, ut Arabes etiam, eodem ſenſu. Nam ut Goario & aliis obſervatum, quatuor hymnos Græci diſtinguunt, Angelicum, Cherubicum, Triſagium & illum Triumphalem. Illos, cùm accuratiùs loquuntur, diſtinguunt : ita ut Angelicus ſit *Gloria in excelſis*: Cherubicus, qui habetur in Euchologio p. 106. incipitque ab illis verbis Οἱ τὰ χερουβὶμ μυστικῶς εἰκονίζοντες. *Qui Cherubin myſticè repræſentant* : Triſagius is propriè ſit, qui ita concipitur, *Sanctus Deus, Sanctus fortis, &c.* Triumphalis verò, is in quo explicando ſumus. Attamen, ut ipſe Goarius agnoſcit, non tam certa eſt illa diſtinctio, quin etiam hymnus ἐπινίκιος, & Angelicus & Cherubicus, imò & τρισάγιος appelletur à probatiſſimis ſcriptoribus. Eam ſententiam confirmat multis autorum teſtimoniis Carolus Fraxineus Cangius in Gloſſario Græco-Barbaro, voce ὕμνος. Imò & Seraphicus appellatur ſive Ἡ τῶν σεραφὶμ θεολογία à Cyrillo Hieroſolymitano & ὁ τρισάγιος τῶν σεραφὶμ ὕμνος ab Aretha in cap. 1. Apocalypſeos. De eo videndi Germanus Patriarcha, Cabaſilas, Symeon Theſſalonicenſis, Goarius in Notiis ad Euchologium & Menardus ad Sacramentarium Gregorii. Sed hæc Græcos ſpectant, Syri tam Jacobitæ, quàm Neſtoriani & Melchitæ, Coptitæ, & Orientales tandem omnes, duos tantum hymnos ſeu *ſanctificationes*, ut vocant, agnoſcunt, iſtum qui ſimpliciter, *Sanctus* dicitur à prima voce, & *Triſagium* propriè dictum. Cherubicum non habent : *Gloria in excelſis*, non alibi quàm in precibus extra Liturgiam, recitare ſolent. Alium verò qui propriè Τρισάγιος appellatur,

Cyr. Cath. Myſt. 5.
Euchol. p. 135.
Menard. p. 10. & ſeq.

dicunt Syri ante præfationem ; quidam non niſi poſt lectum Evangelium. In officio Coptico, ex quo excerpſimus omnia ferme diſciplinæ capita, quæ in aliis codicibus non reperiuntur, præceptum reperimus, ut ille hymnus dicatur ante Orationem, quam proximè ſequitur Evangelii lectio. In ea verò diſciplina ſequuntur eam quam Marci Græca Liturgia præſcribit. Nam ante Evangelium lectùm, ſtatim atque Sacerdos pronunciavit Orationem, quæ idcirco Triſagii appellatur ; (ea verò ſequitur Εἰσόδ. Evangelii ſeu ſolennem ejus illationem) dicitur *ſanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus immortalis, miſerere nobis.* In Copticis exemplaribus, vulgò non aſſignatur hic Hymnus. Cùm verò duo illi hymni ter ſanctum contineant, de utroque ad hunc locum dicere diſtulimus.

De primo quidem obſervandum, antiquum illum omnino eſſe, atque ſi non illum ipſum, ſaltem ejus veſtigia apparere in vetuſtis Judæorum precibus, quarum, ut eruditi ſciunt, ſumma vetuſtas eſt, & ſi paucas excipimus, reliquæ è veteri Synagoga acceptæ ſunt, adeo ut cum primis Chriſtianorum precibus aliquam habere queant affinitatem. Iſta igitur Δοξολογία ſimilis eſt alteri quam in Judaïcis Ritualibus legimus. *Angeli omnes aperiunt ora ſua in ſanctitate & puritate, cantico & hymno benedicunt, laudant, extollunt, ſanctificant, fortitudinemque & imperium tribuunt nomini Dei, regis magni, potentis, terribilis, ſancti illius. Omnes in ſe jugum regni cœlorum ſuſcipiunt, unus ab altero : dantque poteſtatem ſibi invicem ſanctificandi factorem ſuum, tranquillo ſpiritu, labio puro, & voluptate ſancta : omnes unius inſtar reſpondent, cum terrore & cum timore dicunt : Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus exercituum ; plena eſt omnis terra gloria ejus.* Hunc porrò hymnum Ἐπινίκιον, non modò in Liturgia, Chriſtiani Orientales ad hunc locum recitant, ſed etiam in quotidianis precibus quæ Euchologio continentur, tam ſecundùm codices manuſcriptos quàm ſecundùm antiquam editionem Fanenſem, ubi ita legitur. *Sex aliis inſtructi, labiis incorporeis indeſinenter loquuntur, offeruntque tibi laudem ter repetitam : & nos in terra conſtituti offerimus tibi gloriam & dicimus, ſanctus &c.* Cùm verò omnes illæ formulæ in unam eamdemque ſententiam conſpirent : ut in Græcis, ita in Ægyptiacis, ſed maximè in Syriacis Liturgiis magna eſt illarum, quoad verba orationiſque elegantiam, varietas ; & recentiores autores in illis maximè locis amant rhetoricari. *Horol. Arab. Fani editum 1514.*

De Triſagio propriè dicto pauca jam obſervanda ſunt. Hymnus ita Græcè ſe habet Ἅγιος ὁ Θεὸς, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς. *Sanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus immortalis, miſerere nobis.* Illius originem Græci autores omnes referunt ad Procli Conſtantinopolitani Patriarchæ tempora, cùm ſcilicet, urbe magno terræ motu concuſſa, puer in ſublime raptus, illum edoctus eſt omnemque plebem eum canere hortatus eſt, atque ita calamitati finis fuit. Ita Jobius apud Photium, Joannes Damaſcenus, Theophanes, & omnes ferme recentiores, tum hiſtorici, tum rituum interpretes. Illorum teſtimonia & quæcumque ferme de Triſagio dici poſſunt, compendio explicavit vir Clariſſimus in ſuo Gloſſario Hymno, cujus ſimplex hæc primùm forma fuit, Petrus Gnapheus Antiochenus De Triſagio. *Cod. 222. L. 3 de fide Orth. & Opuſculo de Triſagio. n. ed. T. 1. p. 480.*

Epiſcopus addidit hæc verba *qui crucifixus es pro nobis* : quæ cùm memoriæ plebis mandata ſupprimere difficile foret, Calandion Orthodoxus, ut ea ad ſententiam innoxiam reduceret, hæc adjunxit Χριϛὲ βασιλεῦ, *Chriſte rex*, ut ad Chriſtum referrentur : ſed reclamavit ſemper adversùs pium Calandionis, Ephræmii (qui de his apud Photium multa notatu digna refert,) aliorumque Orthodoxorum conſilium, factio Gnaphei ſequax. Ita factum, ut Monophyſitæ tanquam communi teſſera, hoc hymno per Gnapheum corrupto, non alio uterentur. Extant de hoc argumento aliquot inſignes Epiſtolæ Felicis III. Romani, Acacii Conſtantinopolitani, Quintiani Acullianarum, Juſtini Epiſcopi in Sicilia, Aſclepiadis Trallium, Antheonis Arſinoes, Fauſti Apolloniadis, Pamphili Abydorum, de quibus varia ſunt doctorum virorum judicia. Anaſtaſius Imperator quem Jacobitæ ob partium ſuarum ſtudium, quaſi novum Conſtantinum venerantur, additionis Gnaphei acerrimus defenſor fuit, ut ex Theophane, Cyrillo Scythopolitano in vita S. Sabæ, Marcellino Comite, Victore Tononenſi & aliis obſervavit Cangius, qui pariter ex Græcis autoribus probat eam additionem à Monophyſitis conſervatam fuiſſe ; quod ut iſtorum autoritate, quantum opus erat, probavit, de Jacobitis eorum ſucceſſoribus, idem omnino ſtatuendum eſt. Sed de illis videndæ ſunt præfatio & notæ doctiſſimi P. Michaëlis Lequien qui omnia quæ apud Græcos autores referuntur de hoc argumento, accuratè explicavit.

Vit. S. Saba. c. 32.

Quomodo recitetur à Jacobitis.

In Euchologiis Melchitarum manuſcriptis & in eo quod Fani editum fuit, hymnus abſque illa additione reperitur, ſicut Orthodoxa ab initio illum recitavit Eccleſia. Ita & in Neſtorianorum ſacris officiis, eumque purum & abſque tali lacinia refert Amrus Mathæi filius. *Alia*, inquit, *oratio, eſt hymnus trium verborum, aut tripartitus, qui auditus fuit in ſanctuario Eccleſiæ majoris Conſtantinopoli ex ore Angeli, quando accidit continuus per quadraginta dies terræ motus, qui conquievit ſtatim atque magna voce cani hymnus cœptus eſt. Is autem ita habet : Sanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus immortalis, miſerere nobis.* Jacobitæ porrò cujuſdam manu ad marginem adjunctum eſt, *qui crucifixus es pro nobis.* Et ſanè Jacobitæ, Syri & Ægyptii aliter eum non recitant, niſi cum additione illa antiqua & breviori, vel cum ampliori, & quæ ad eamdem ſententiam explicandam adhiberi poteſt, paraphraſi, cujus etiam non una forma eſt. In Euchologio Coptico. *Sanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus immortalis ; qui natus es de Virgine, miſerere nobis. Qui crucifixus es pro nobis, miſerere nobis : qui ſurrexiſti à mortuis & adſcendiſti in cælum, miſerere nobis* : Et ut in alio Codice quo Theotokia continentur : *Sanctus Deus, ſanctus fortis, &c.* ad ſingulas illas additiones repetitur.

Illius diverſæ paraphraſes, & explicationes.

Cod. 228.

Aliæ diverſæque ejuſdem paraphraſes occurrunt in Jacobitarum Syrorum libris Eccleſiaſticis, ex quibus intelligi volunt, hymnum totum ad Chriſtum referri ; quod ſi fieret, carere illum omni pravæ doctrinæ ſuſpicione judicavit olim Calandion Antiochenus, qui *Chriſte Rex* initio addi juſſerat: & poſtea ejus ſucceſſor, fideique imitator Ephræmius, qui in

ſuis excerptis apud Photium, (nam liber ipſius intercidit,) Orientales qui hymnum ad Chriſtum referendum certis verbis determinant, ab omni erroris ſuſpicione abſolvit. In eadem prorſus ſententia ſunt Theologi Jacobitæ qui de eodem hymno ſcripſerunt, Dionyſius Barſalibi Amidæ Metropolita, in Commentario ad Jacobi Liturgiam, & in Apologia adversùs Calchedonenſes, ſeu Orthodoxos. *Dicimus*, inquit, *ad illum* (Chriſtum) Sanctus Deus, *quia licet pauper factus ſit cùm incarnatus eſt, non eſt tamen immutatus, ſed eo ipſo quo incarnatus eſt, Deum eſſe ſe oſtendit. Cùm dicimus* Sanctus fortis, *intelligimus Deum Verbum, qui carnem accipiendo pro nobis, infirmus apparuit, fortem eſſe duplici ratione: & quia manſit impaſſibilis, & quia ſatanam devicit. Cùm dicimus* Sanctus immortalis, *laudamus Verbum, quia poſt incarnationem & pugnam cum morte, manſit immortale quatenus Deus: Tandem addendo* qui crucifixus es pro nobis, *gratias ipſi agimus, quod ad crucem & mortem in carne perferendam, noſtri causâ devenerit.* Sed fuſiùs de hoc argumento ſcripſit Abu Raitha Takritenſis in opere ſingulari, ubi inter alia hæc leguntur. *Cùm Neſtoriani & Melchitæ audiunt à nobis hymnum quem ter dicimus, Sanctus Deus: ſanctus fortis: ſanctus immortalis, qui crucifixus es pro nobis, miſerere nobis; extollunt voces ſuas adversùm nos, noſque ſectæ Jacobiticæ Orthodoxæ ſequaces graviter inſectantur. Verùm faciunt id immeritò, dum opinantur, quòd ſanctus Deus, cadat in Patrem: ſanctus fortis, cadat in Filium: ſanctus immortalis, cadat in ſpiritum ſanctum. Cùm verò ea diximus verba, concludimuſque per crucis commemorationem, exiſtimant illa ultima referre nos ad Trinitatem ſanctam. Verùm res non ita ſe habet, quemadmodum judicant, neque vera eſt illorum adversùs nos criminatio. Hujus autem hymni hæc interpretatio eſt. Sanctus Deus qui incarnatus es pro nobis abſque immutatione, permanens in ſtatu divinitatis tuæ: ſanctus fortis qui oſtendiſti quàm magna poteſtas tua eſſet, exhibendo infirmitatem. Sanctus immortalis qui crucifixus es propter nos; qui mortem volens ſuſcepiſti, & ſuſtinuiſti eam in corpore tuo ſuper crucem: mortuus viſus, nec tamen moreris, miſerere nobis. Reſpondemus igitur, quantum ad opinionem illam quam de nobis habent, nos talem blaſphemiam non credere, neque vel cogitando ad eam inclinare. Verùm eo hymno laudamus unam trium perſonarum divinarum, Deum Verbum incarnatum & hominem factum propter nos, abſque immutatione, aut alteratione à divinitate ſua, aut diviſione, quæ cadat in eum qui pro nobis crucifixus eſt.* Eamdem prorſus explicationem afferunt autor Scientiæ Eccleſiaſticæ, Abulbireat, & omnes tandem qui de Triſagio ſcripſerunt Jacobitarum Theologi, quos Ephræmio judice excuſare facile foret, niſi novitati importunæ pertinacia acceſſiſſet in retinenda additione, quæ ſolâ ſuâ novitate Eccleſiam conturbaverat. Verùm quamvis culpâ non careant, abſunt tamen à Patripaſſianorum hæreſi, de qua vulgò à noſtris autoribus poſtulantur.

P. 15. l. 10.

Hoc eſt enim corpus meum, &c.

Præfationis expoſitio.

ORationis, quæ à Sacerdote poſt hymnum triumphalem à plebe dictum pronunciatur, communis eſt in omnibus Officiis forma: niſi quòd in antiquis brevior, in aliis aliquanto prolixior eſt. Omnium ſententia eadem, nempe beneficiorum Dei erga humanum genus enumeratio à creatione: tum ex caritate, qua poſt Adami lapſum homines à perditione revocavit, mittendo Patriarchas, & Prophetas & legem dando: tandemque per Incarnationem unigeniti filii ſui, totamque ejus in terris diſpenſationem, mortemque ſalutarem, liberando à ſervitute diaboli. Cùm verò ante paſſionem, Chriſtus Sacramentum corporis & ſanguinis inſtituerit, juſſeritque Apoſtolis & per eos Eccleſiis omnibus, ut illud in ſui memoriam celebraretur, ab illorum uſque temporibus, Eccleſiaſticæ diſciplinæ perpetua lex fuit, ut ejuſdem inſtitutionis memoria repeteretur, & eadem ipſa verba adhiberentur quibus in ultima cœna Chriſtus corpus ſuum & ſanguinem diſcipulis tradens, uſus fuerat. Quippe Liturgia vetus nulla verbis illis caruit, quæ, ut illa Dei *creſcite & multiplicamini* initio rerum creatarum prolata, huc uſque operantur, ita quotidie à ſacerdotibus prolata, producunt efficaciter id quod ſignificant; ut Chryſoſtomus ſcripſit, piè juxta & eleganter. Omnes igitur illarum Orationum formulæ de divinis beneficiis ſunt, deque ultimo illo paſſionis, & ſacramenti inſtituti, ad peccatorum remiſſionem, vitamque æternam præſtandam. Hæc verò omnia in hac Coptica Liturgia referuntur oratione continua, ut apud pleroſque Orientales, qui preces varias pro vivis & mortuis, ſanctorumque commemorationes non interponunt, ſed differunt uſque ad Invocationem Spiritus ſancti. In tertia tamen Liturgia quæ Cyrilli dicitur, inſeruntur ante pronunciationem verborum Chriſti orationes multæ pro diverſis, quod etiam obſervatur in Liturgiis Neſtorianorum. Idem obſervatur in Græca Marci, in qua paucis verbis poſt hymnum triumphalem, ad ſacrorum Chriſti verborum pronunciationem pergitur.

Verba Chriſti quomodo pronunciantur.

Ea autem, alta voce dicuntur à Sacerdote, ut populus audiat: & aſſenſum fidemque ſuam teſtetur, ut facit dicendo & quidem Græcè, quod majoris antiquitatis indicium eſt, Πιςεύομεν, *Credimus.* Ad ſingulas quoque orationis partes acclamatur, *Amen*; ut ex rubrica, quam ex Codice Regio tranſtulimus, manifeſtum eſt. Ea verò acclamatio, aſſenſum fidei religioſum exprimit, circa omnia quæ ex Evangelica hiſtoria mox proferuntur, tandemque Sacerdos pronunciat hæc ſacra verba. *Hoc eſt enim corpus meum, quod pro vobis frangitur & pro multis datur in remiſſionem peccatorum, hoc facite in meam commemorationem.* Græca Marci Τῦτο γάρ ἐστι τὸ σῶμά μυ τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον ϗ διαδιδόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. *Hoc eſt enim corpus meum, quod pro vobis frangitur, & datur in remiſſionem peccatorum.* Illud *enim*, ut formulam per partes explicemus, non habet Liturgia quæ ſubjungitur Clementinis Conſtitutionibus: non Jacobi, non Baſilii tam vulgaris, quam Alexandrina. Sed Coptica, vocem ipſam

Græcam

Græcam habet, quæ in illam alteram linguam migravit Φαι γὰρ πεσωμα : Syri, quorum primaria Liturgia ex Jacobi Græca expreſſa eſt, γὰρ non habent, etſi in Syra non minùs quàm in Ægyptiaca lingua uſurpatum. Verùm in omnibus manuſcriptis atque inter alios, membranaceo uno vetuſto Colbertino, legitur : *Hoc eſt corpus meum quod pro vobis & pro multis frangitur & datur in remiſſionem peccatorum & vitam æternam.* Ita quoque in Gregorii Liturgia Coptica, in Æthiopicis & in multis Syriacis. Nempe illis verbis, fractio corporis Chriſti in Euchariſtia, fractionem ejus, lacerationemque in paſſione ſignificat, quæ per panis Euchariſtici diviſionem repræſentatur. Unde non ſolùm vox κλώμενον occurrit, ſed & alia θρυπτόμενον, quæ utrumque ſenſum complectitur.

Omnes porrò, quas unquam videre licuit, Liturgiæ, quâcumque linguâ, formam verborum Chriſti eo ferme modo, quo hæc Baſiliana, exhibent : neque ulla ſimpliciter Latinam refert, niſi recentiores & reformatæ. Qui verò aliquando exiſtimaverunt periculum aliquod in diverſis ab ea formulis deliteſcere, dubitarique poſſe de verborum Chriſti efficacia, ſi quid adderetur vel minueretur, atque ea ratione formas mutandas cenſuerunt, fecerunt id, quantum perſpicere potuimus, privato judicio ſuo, non legitimâ Pontificum autoritate. Quis enim unquam dubitavit de efficacia & integritate formæ, quam Liturgiæ Baſilii, Chryſoſtomique continent, quamque Eccleſiæ Græcæ omnes per multa ſæcula, cum Orientalium & Occidentalium ſumma concordia foret, ad altaria uſurpaverunt, cùm vigeret inter omnes arctiſſima omnes communio.

Eſt autem aliqua circa illam acclamationem populi in Codicibus differentia : Codices enim antiqui *Amen* habent, nihil præterea ; ut etiam recentiores non pauci. Regius qui cum cæremoniis omnibus accuratiſſimè deſcriptus eſt, habet hæc verba : *Hoc verè ita eſt.* Quæ pariter recitanda præſcribuntur, poſt calicis benedictionem. Inde quæſtio naſcitur de illorum ſenſu, qui duplex eſſe poteſt. Primus ut ad hiſtoriam inſtitutionis ſacramenti referantur, de qua particulatim per *Amen* pronunciatum, teſtentur credere ſe Coptitæ, facta eſſe à Chriſto omnia, quæ Sacerdos recitavit ; atque ita agnoſcere ſe, Chriſtum panem accepiſſe, benedixiſſe, fregiſſe, & corpus ſuum feciſſe, Apoſtoliſque ſuis diſtribuiſſe dicendo : *Hoc eſt corpus meum.* Ita hæc verba explicavit autor ſcientiæ Eccleſiaſticæ. *Dicit populus*, Credimus, confitemur & laudamus. *Idem eſt ac ſi diceretur, firmiſſimè tenemus, certi ſumus & confitemur quidquid modò dixiſti, ô Sacerdos, de hiſtoria Evangelica quam recitaſti nobis, nempe quòd Chriſtus acceperit panem in manus ſuas*, &c. Et ſanè quæ huic opinioni faveant rationes, multæ ſunt. Nam ut confeſſio ad veritatem corporis Chriſti in altari jam præſentis referatur, neceſſe non eſt ad ſingula quæ Chriſtus in ſacramento inſtituendo fecit immorari, & *Amen* inclamare : neque duplex eſſe videtur in eadem Liturgiâ, fidei de Euchariſtia confeſſio. Ea autem quæ propriè ita appellatur, & quæ dicitur ante communionem, talis eſt tamque perſpicua, ut alteram non deſideret.

De adjuncto *Amen* & illius ſignificatione.

An referendum ſit ad veritatem narrationis Evangelicæ, an ad fidem realis præſentiæ.

Eò igitur inclinare videntur omnia rationum momenta, ut acclamatio τῦ *Amen*, magis pertineat ad agnoſcendam veritatem eorum quæ ex Evangelica hiſtoria Sacerdos pronunciavit circa inſtitutionem ſacramenti, quàm ad ſingularem de veritate corporis & ſanguinis Chriſti confeſſionem. Obſtat Liturgiæ Æthiopicæ autoritas, quæ cùm ante aliquot ſæcula ex Coptica expreſſa fuerit, hunc locum ita exprimit, ut ad Euchariſtiam, non ad inſtitutionem ejus, referatur: *Credimus & confidimus, & laudamus te: hoc eſt in veritate corpus tuum*: ita vertit Kircherus, ea verba referens in Prodromo Coptico. In Romana editione *Amen, Amen, Amen. Credimus & confidimus & laudamus te, Deus noſter; hoc verè eſt corpus tuum.* Accuratiùs ex Æthiopico vertas. *Credimus, & certi ſumus, & laudamus te Domine Deus noſter; hoc eſt verè, & ita credimus, corpus tuum.* Ita quoque poſt calicis benedictionem. Ea verò tam perſpicuè ad fidem ipſius myſterii, non ad inſtitutionem ipſius pertinent, ut nullâ, niſi violentâ interpretatione, in contrariam ſententiam duci queant. Cùm igitur Liturgiæ Æthiopicæ autores, qui vel erant ipſi Patriarchæ Alexandrini, vel Metropolitæ ab illis miſſi, hanc orationem ex Coptico exemplari expreſſerunt, eam ita ſunt interpretati, ut ad Euchariſtiæ fidem referri cenſuerint, illam tali ſenſu à Coptitis intellectam fuiſſe, non temeraria prorſus conjectura eſt. Eamdem confirmant aliæ Æthiopicæ Liturgiæ. Quæ cùm ita ſint, neque ſatis determinari poſſit, quo ſenſu hæc confeſſio intelligenda ſit, rem in medio relinquimus. Neque enim magnopere refert in quo accipiatur; cùm fides Coptitarum atque Æthiopum, ex aliis Liturgiæ locis tam perſpicuè probata ſit, ut de ea ne levis quidem cauſa dubitandi eſſe queat.

Fides realis præſentiæ aliis locis ſignificatur.

Tribus quippe locis mutatio elementorum in corpus & ſanguinem Chriſti manifeſtè ſignificatur: Oratione quæ poſt præparationem altaris dicitur: Invocatione Spiritus Sancti, & Confeſſione præſcripta ante communionem. Illud modò ſupereſt, quòd, ſi hæc quam exponimus, τῦ *Amen* acclamatio pertineat, ad agnoſcendam veritatem corporis Chriſti in Euchariſtia, ſed ad ſolam rerum ex Evangelio recitatarum hiſtoriam ſequi videtur Coptitas, ut etiam Græcos, etſi Invocationi ſpiritus ſancti multum tribuant, & eam ex ſimplici verborum ſono intelligendam arbitrentur, agnoſcere tamen præcipuam in Chriſti verbis efficaciam, quod poſtea probabitur. Quibus enim incommoda multa ex Invocatione ſequi creduntur, adversùs doctrinam de conſecratione elementorum per verba Chriſti Domini, ut Beſſarion, & Petrus Arcudius; illi in acclamatione τῦ *Amen* confeſſionem de reali præſentia corporis Chriſti contineri pertendunt. *Hoc oſtendunt*, inquit Beſſarion, *populi ad ea verba reſponſiones. Sacerdote enim illa verba, ut vos Græci ſoletis, pronunciante, aſſiſtens populus in utraque parte reſpondet* Amen, *quaſi dicat, vere ita eſt ut dicis...* Amen *igitur ad ea verba reſpondens populus: certè, inquit, corpus & ſanguis Chriſti ſunt munera iſta propoſita, ita credimus, ita confitemur.* Confirmatur etiam hæc ſententia per orationem quam Græci inter hæc verba pronunciant, cùm *Amen* dictum eſt Πιστεύω κύριε ϗ ὁμολογῶ, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι ὧν πρῶτος

ἐγώ. *Credo Domine atque confiteor, quoniam tu es Chriſtus filius Dei vivi, qui in mundum veniſti peccatores ſalvare, quorum primus ego ſum.* Ex ea quippe Arcudius elicit, confeſſionem breviorem, quæ per *Amen.* explicatur, ad conſecrationis factæ veritatem pertinere; atque ad eam opinionem accedit Jacobus Goarius. Et ſanè quandoquidem ex vetuſtiſſima Eccleſiæ diſciplina ſcimus, fideles, cùm illis Euchariſtia diſtribueretur, ſacerdoteſque dicerent *Corpus Chriſti*, nihil aliud reſpondiſſe quàm *Amen*; & in illa tamen ſimplici reſponſione contineatur confeſſio de veritate corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtia exhibiti, eadem affirmandi formula, quam Liturgiæ Copticæ repræſentant, ſimilem ſenſum initio habere potuit: neque enim ullum alium pati poſſe videtur in Græca Marci Liturgia, ubi *Amen* non multoties reperitur poſt ſingula verba, ut in Copticis exemplaribus, ſed ſemel tantùm poſt verba, quæ ad panis conſecrationem pertinent. Quòd verò multiplicatio acclamationis *Amen*, hanc pepererit ambiguitatem manifeſtum eſt. Ea ſi deſit, nulla difficultas ſupereſt quin, ut apud antiquos Chriſtianos, ita & apud Coptitas de veritate narrationis, non magis, quàm de veritate myſterii poſſint intelligi; præſertim cùm Liturgia Coptica, quæ dudum facta eſt ex Codicibus qui vulgares Græcos antiquitate ſuperant, aliam earum acclamationum diſpoſitionem habeat, integramque de veritate corporis Chriſti confeſſionem. Saltem ex innoxia illa lectionum diverſitate agnoſci poteſt alterum illum ſenſum non ita excludi, quin etiam commodè Coptitarum acclamationibus adjungi queat: id ſi fiat, nihil novum aut inauditum poſtulabitur, dum aſſerimus eos ipſis, quibus antiqua Eccleſia, verbis fidem explicaſſe ſuam. Lectio Græca Codicis R. opinionem firmat.

Arcud. l. 3. c. 26. Euchol. p. 138.

Hic eſt enim Sanguis meus, &c.

Ib. l. 23.

Forma benedicendi calicis.

HÆc forma benedicendi calicis eodem modo ſe habet in Codice manuſcripto Græco Cod. R. Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, εὐχαριστήσας. Ὁ λαός. Ἀμήν. Εὐλογήσας. Ὁ λ. ἀμήν. ἁγιάσας. Ὁ λ. ἀμήν. Γευσάμενος, πάλιν, ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς. *Similiter & calicem poſtquam cœnavit miſcens & vino & aqua, gratias agens* Pop. *Amen: benedicens* P. *Amen. Sanctificans* Pop. *Amen, guſtans iterum dedit ſanctis ſuis diſcipulis, &c.* Ea verba accuratè reddit textus Copticus, qui rectè ἀορίστους, quos ut Latina, ita Ægyptiaca lingua non habet, per præteritum interpretatur. Gratias egit, *Amen*: benedixit eum, *Amen.* Sanctificavit eum *Amen. Guſtavit.* Ita Græca Marci in qua ita legitur, Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι λαβών, καὶ κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸς σὲ τὸν ἴδιον πατέρα, Θεὸν δὲ ἡμῶν, καὶ Θεὸν τῶν ὅλων, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, πλήσας πνεύματος ἁγίου, μετέδωκε τοῖς ἁγίοις μακαρίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπών· πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ὁ λαός, ἀμήν. *Similiter & calicem, poſtquam cœnavit, accipiens & miſcens vino & aqua, aſpiciens ad cœlum, ad te patrem ſuum, noſtrum autem & omnium Deum,*

gratias agens, benedicens, replens Spiritu ſancto, dedit ſanctis & beatis ſuis diſcipulis & Apoſtolis, dicens: bibite ex eo omnes: hic eſt enim ſanguis meus novi Teſtamenti qui pro vobis & multis effunditur in remiſſionem peccatorum. Populus. *Amen.* Omnes verò Orientales formulæ, Syriacæ, Ægyptiacæ, Æthiopicæ, iiſdem prope verbis conſtant. Solæ Maroniticæ recentiores, ſcilicet quæ in Miſſali Chaldaïco Romæ edito leguntur, Latinam formam exprimunt, contra manuſcriptorum omnium fidem. Neque enim ulla Græca aut Orientalis alia Liturgia, agnoſcit hæc verba, *æterni* Teſtamenti, neque illa *myſterium fidei*: neque Eccleſia Romana ex illorum defectu unquam judicavit deeſſe aliquid Orientalibus ad Euchariſtici ritus integritatem: neque Græcos aut alios Chriſtianos peregrinos, quando ad Catholicam unitatem reverſi ſunt hortata eſt ad illa in Codices Liturgicos ſuos recipienda, multò minùs ut id facere cogerentur, unquam cogitavit. Alio ritu ſæpe mutatur ordo verborum, ut *Hic eſt calix ſanguinis mei*: aliàs *Hic eſt ſanguis meus*, ut in Cyrilli Syriaca: *qui teſtamentum mortis meæ obſignat.* In primaria, quæ eſt Jacobi. *Hic eſt ſanguis meus novi Teſtamenti, qui pro vobis & pro multis fidelibus effunditur & datur in remiſſionem peccatorum & vitam æternam.* In Æthiopica generali. *Hic eſt calix ſanguinis mei, qui pro vobis effunditur in remiſſionem ſeu veniam multorum, Amen.* Sequiturque, ut ad priora verba quæ ſuper panem dicuntur, ſimilis confeſſio *Amen: verè hic eſt ſanguis tuus, & ita credimus.*

Additio *æterni* & *myſterium fidei*: non eſt in Mozarabicis & aliis manuſcriptis.

Quamvis verò Miſſa Latina vulgaris, habeat hæc additamenta *æterni* & *myſterium fidei*, quorum verborum antiquior eſt uſus, quàm ut illa neceſſe ſit, autoritate alia, quàm vetuſtiſſima Eccleſiæ Romanæ traditione confirmare, obſervandum tamen eorum causâ, qui illa Liturgiis Orientalibus adjici vellent, carere illis antiquam Miſſam Mozarabicam, ubi ita legitur. *Hic eſt calix novi Teſtamenti in meo ſanguine, qui pro vobis & pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum:* ſicut & in Ambroſiana antiqua legebatur tantùm: *Hic eſt enim ſanguis meus*: quemadmodum ad primam partem formæ dicebatur: *Hoc eſt enim corpus meum quod pro vobis confringetur.* Eam verò formam Gallicanæ fuiſſe ſimilem judicat doctiſſimus Joannes Mabillonius ex Miſſali Gothico, ubi in Miſſa de Nativitate Domini *poſt ſecreta*, id eſt poſt conſecrationem, hæc leguntur: *Corpus tuum in remiſſione peccatorum confractum* &c. quæ verba proximè relatis conſecrationis verbis reſpondent. Admonet autem ad hæc verba Autor ſcientiæ Eccleſiaſticæ, ſacerdotem, dum illa pronunciat, calicem leviter inclinare, ad deſignandam effuſionem ſanguinis Chriſti: populum verò ſicut priùs dicere, *credimus & confitemur & laudamus.*

De Liturg. Gall. l. 1. c. 5.

De addixione vocis *guſtavit.*

In hoc verò Liturgiæ loco ad ea quæ ex Evangelica hiſtoria deſumta ſunt, adjectum eſt in forma calicis benedicendi, *guſtavit*, ut in duabus aliis ejuſdem linguæ, Gregorii & Cyrilli. In Neſtorianis tribus, ut in Jacobitica Syra manuſcripta, quæ nomen habet Petri Principis Apoſtolorum, in priori parte additur poſt verba *fregit*, & *comedit*, nempe ex communi Orientalium traditione ſecundùm quam credunt Chriſtum

Dominum in ultima cœna, cùm ſacramentum inſtitueret, utrumque deguſtaſſe, juxta illa verba Hieronymi ad Hedibiam, *ipſe conviva & convivium*. Irenæus lib. 5. c. 33. *Propter hoc autem ad paſſionem veniens ut evangeliſaret Abraha & iis qui cum eo, apertionem hæreditatis, cùm gratias egiſſet, tenens calicem, & bibiſſet ab eo, & dediſſet diſcipulis, dicebat eis: bibite ex eo omnes.* Chryſoſtomus Homil. 82. in Mathæum. Ἵνα οὖν μὴ τότε ταραχθῶσι, πρῶτος αὐτὸς τοῦτο ἐποίησεν, ἄγων αὐτοὺς ἀταράχως εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν μυστηρίων· διὰ τοῦτο οὖν τὸ ἑαυτοῦ αἷμα αὐτὸς ἔπιε. *Ut illi tunc temporis non turbarentur, primus ipſe hoc fecit, incitans eos ſecurè ad ſacramentorum communionem: ea propter ſuum ipſius ſanguinem ipſe bibit.* Chryſoſtomi ſententiam expreſſit Commentarius Arabicus ex eo deſumtus in Harmoniam Evangelicam. *Si quærat aliquis, num ederit Chriſtus de corpore ſuo & de ſanguine ſuo biberit, reſpondemus ita eſſe, atque id ex iſtis ejus verbis probatur, non bibam amodo de hoc genimine vitis.* Gregorius Abulfaragius in compendio quodam Theologico quod appellavit *Demonſtrationes intellectuales. Quæritur num Chriſtus ederit ex pane & biberit ex vino, quæ fecerat corpus & ſanguinem ſuum? Reſpondemus ediſſe, cujus rei probatio inde petitur quod dixerit non edam ex hoc pane, nec bibam ex hoc calice, donec bibam illum vobiſcum in regno patris mei.* Ita quoque Dionyſius Barſalibi Commentario in Liturgiam S. Jacobi cap. 13. *Quæritur an Chriſtus ederit ex corpore ſuo, necne. Dicimus autem illum ex eo ediſſe, & bibiſſe ex ſanguine ſuo, ait enim non bibam vobiſcum de hoc genimine vitis,* &c. *S. Ephrem ait, diſcipulos ediſſe ex ejus corpore, eumque ſimul cum ipſis comediſſe: bibiſſe illos ſanguinem, & ipſum ſimul bibiſſe. Ita & Joannes Chryſoſtomus aſſerit illum, poſtquam guſtaſſet, dediſſe diſcipulis ſuis. Jacobus Edeſſenus eum ediſſe, & bibiſſe ex ſanguine ſuo vero. Idem etiam docent Cyriacus Patriarcha Antiochenus & Moſes Barcepha.* Idem Barſalibi cap. 18. operis ejuſdem docet *Sacerdotem primum communicare ſacris myſteriis, quia Chriſtus in cœnaculo primus communicavit corpori & ſanguini ſuo, quæ poſtea aliis diſtribuit.* Vide D. Thomam 3. p. 4. 87. & in eum locum aſſerit Vaſqueſius, communem hanc eſſe Theologorum opinionem, quod à nobis obſervatur, ne quis Orientales Theologos ſingularis in hoc argumento opinionis inſimulet.

Mortem tuam annunciamus Domine. *Ib. l. 37.*

Confeſſio de myſteriis Christi.

ANtiqua & pia forma confeſſionis, quæ poſt eam quæ mox pronunciata eſt de veritate inſtitutionis Sacramenti, deque ejus vera & certa repræſentatione, juxta præceptum Jeſu Chriſti, annunciatur mors ejus & reſurrectio. In Græca Arabica Τὸν θάνατόν σου κύριε, *Mortis tuæ Domine meminimus*, poſtquam ter dictum eſt, *Amen*. confeſſio extat in Græca Marci Liturgia, ſed paraphraſi prolixiore expoſita. Τὸν θάνατον δέσποτα κύριε παντοκράτωρ, ἐπουράνιε βασιλεῦ, τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ κυρίου δὲ καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καταγγέλλοντες, καὶ τὴν τριήμερον καὶ μακαρίαν αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ὁμολογοῦντες, καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν σου τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καθέδραν, καὶ τὴν δευτέραν καὶ φρικτὴν καὶ φοβερὰν αὐτοῦ παρουσίαν ἀπεκδεχόμενοι, &c. *Mortem, Do-*

mine omnipotens, Rex cœleſtis, unigeniti filii tui, Domini autem Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti annunciantes : triduanamque & beatam ejus à mortuis reſurrectionem confitentes, confeſſionemque ad dexteram tuam Dei & Patris ; ſecundumque, timendum & terribilem ejus adventum exſpectantes. At in hac Liturgia, multò brevior occurrit hujus profeſſionis formula ; & ipſa, ut multæ officii partes, quæ præcipuam dignitatem habent, Græcè à populo dicitur. Ita autem verba exprimuntur in antiquo codice Regio, licet corrupta ob librariorum imperitiam. Τὸν θάνατόν σου κύριε καταγγέλλομεν καὶ τὴν ἁγίαν σου ἀνάστασιν, καὶ ἀνάληψιν ὁμολογοῦμεν, σὲ αἰνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σὲ εὐχαριστοῦμεν : atque ita habebat codex Scaligeri ex quo Latina verſio facta eſt, niſi quod additur σὲ πιστεύομεν, σὲ εὐλογοῦμεν, καὶ εὐχαριστοῦμεν, καὶ δεόμεθά σου ὁ θεὸς ἡμῶν : Et ſanè in Codice Regio, formula illa græca tanquam notiſſima & in ore plebis, non integra adſcribitur : in noſtro autem prima tantùm verba deſignantur : In altero Regio manuſcripto verba Copticè apponuntur. In Jacobi Syra. *Mortis tuæ Domine memoriam agimus, reſurrectionem tuam confitemur, & adventum tuum ſecundum exſpectamus : miſericordiam & gratiam à te poſtulamus, remiſſionem peccatorum deprecamur ; miſericordia tua ſint ſuper nos omnes.* Illa autem ipſa verba, eodem modo abſque immutatione ulla, leguntur in Syriacis omnibus Liturgiis : neque magnum diſcrimen eſt inter illas, & alias cujuſcumque linguæ, quæ hanc commemorationem exhibent, licet non verbis populi, ſed Sacerdotis. In Miſſa enim Chryſoſtomi ita, poſt *Amen* inclamatum à populo, Sacerdos proſequitur: Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς, καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενημένων, τοῦ σταυροῦ, τοῦ τάφου, τῆς τριημέρου ἀναστάσεως, τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως, τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας, τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου πάλιν παρουσίας τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν. *Memores igitur ſalutaris hujus mandati & omnium quæ pro nobis facta ſunt, crucis, ſepulcri, triduanæ reſurrectionis, in cœlos aſcenſionis, à dextris ſeſſionis, ſecundi & glorioſi rurſus adventus, tua ex tuis tibi offerimus :* quæ eodem ſenſu leguntur in Baſilii, Jacobique Liturgiis Græcis. Eadem quoque ſententia eſt iſtius Orationis in Romano Canone. *Unde & memores Domine nos ſervi tui, ſed & plebs tua ſancta, tam beatæ paſſionis & reſurrectionis,* &c. *Offerimus tibi de tuis donis ac datis hoſtiam puram,* &c. Eodem etiam modo in hac Liturgia, poſt populi acclamationem, Sacerdos reſumit eamdem mortis Domini commemorationem, & reliqua ad ſalutis humanæ opus ſpectantia myſteria pariter commemorat : ita in Ritu Æthiopico, & in omnibus tandem.

P. 16. lin. 1. *Sacerdos dicit Invocationem Spiritus ſancti.*

Invocatio Spiritus ſancti.

HÆc eſt inſignis illa Oratio, quam omnes Orientales Liturgiæ repræſentant, quâ demum pronunciatâ, omne divinum conſecrationis opus perfectum & conſummatum eſſe intelligitur. Illa Oratio voce Græca, quam Coptitæ retinuerunt, Ἐπίκλησις appellatur, quo ſenſu Syri eam appellant, aut *Invocationem* ſimpliciter, aut *Invocationem Spiritus ſancti*. Ejus ſententia planè eadem quæ Græcarum, in Liturgiis

Baſilii, Chryſoſtomi, Jacobi, Marci, Clementina. Ab ea incipiemus quam exhibet Regius Codex Græco-Arabicus. Καὶ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε ἀγαθὲ, κύριε, ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ, καὶ ἀνάξιοι δοῦλοί σου, καὶ προσκυνοῦμέν σε, εὐδοκίᾳ τῆς σῆς ἀγαθότητος, ἐλθεῖν τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον, ἐφ' ἡμᾶς τοὺς δούλους σου, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενά σου δῶρα ταῦτα, καὶ ἁγιάσαι καὶ ἀναδεῖξαι ἅγια ἁγίων. Ο Δ. πρόσχωμεν. Ο Λ. ἀμήν. Καὶ ποιήσει τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, γίνεται εἰς τὸ ἅγιον σῶμα, αὐτοῦ τοῦ κυρίου δὲ καὶ θεοῦ, κλ'. Τὸ δὲ ποτήριον τοῦτο, τὸ τίμιον αἷμα τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, αὐτοῦ τοῦ κυρίου δὲ καὶ θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλ. In Marci Liturgia quæ cum Coptica majorem habet affinitatem. Καὶ δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε φιλάνθρωπε, ἀγαθὲ, ἐξαπόστειλον ἐξ ὕψους τοῦ ἁγίου σου, ἐξ ἑτοίμου κατοικητηρίου σου, ἐκ τῶν ἀπεριγράπτων κόλπων σου αὐτὸν τὸν παράκλητον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸν ἅγιον, τὸν κύριον, τὸ ζωοποιὸν, τὸ ἐν νόμῳ καὶ προφήταις καὶ ἀποστόλοις λαλῆσαν, τὸ πανταχοῦ παρὸν, καὶ τὰ πάντα πληροῦν, ἐνεργοῦν τε αὐτεξουσίως, οὐ διακονικῶς, ἐφ' οὓς βούλεται τὸν ἁγιασμὸν, εὐδοκίᾳ τῇ σῇ, τὸ ἁπλοῦν τὴν φύσιν, τὸ πολυμερὲς τὴν ἐνέργειαν, τὴν τῶν θείων χαρισμάτων πηγὴν, τὸ σοὶ ὁμοούσιον, τὸ ἐκ σοῦ ἐκπορευόμενον, τὸ σύνθρονον τῆς βασιλείας σου, καὶ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, τοῦ κυρίου, καὶ θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔπιδε ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τοὺς ἄρτους τούτους, καὶ ἐπὶ τὰ ποτήρια ταῦτα, τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἵνα ταῦτα ἁγιάσῃ, καὶ τελειώσῃ ὡς παντοδύναμις θεός. ΕΚΦΩΝΩΣ. καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον, σῶμα. Ο λαὸς, Αμήν. Ο ἱερεὺς ἐκφώνως. τὸ δὲ ποτήριον αἷμα τῆς καινῆς διαθήκης, αὐτοῦ τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος, καὶ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἵνα γένωνται πᾶσιν ἡμῖν, τοῖς ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνουσιν εἰς πίστιν, εἰς νῆψιν, εἰς ἴασιν, εἰς σωφροσύνην, &c. *Rogamus te amator hominum bone, mitte ex excelſo ſancto tuo, ex præparato habitaculo tuo, ex incircumſcripto ſinu tuo, ipſum paraclitum Spiritum veritatis, ſanctum, Dominum, vivificantem, qui in lege, Prophetis & Apoſtolis locutus eſt, qui ubique præſens eſt, & omnia replet, operaturque liberè non miniſterialiter, in quos vult, ſanctificationem per beneplacitum tuum; ſimplicem naturâ, plenum operatione, divinorum chariſmatum fontem: tibi conſubſtantialem, qui ex te procedit, æqualem tibi in regni ſolio, & unigenito tuo filio, Domino Deo & Salvatori noſtro Jeſu Chriſto: mitte, inquam, ſuper nos & ſuper iſtos panes, & ſuper hos calices Spiritum tuum ſanctum, ut ea ſanctificet atque perficiat, tanquam omnipotens Deus.* ELATA *voce. Et efficiat panem quidem corpus: calicem autem, ſanguinem novi Teſtamenti ipſius Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti omnium regis... ut fiant omnibus nobis qui eorum participes erimus ad fidem, ſobrietatem, medelam, temperantiam, ſanctificationem, &c.* Illam porrò verborum formam fortaſſis recentiorem eſſe eâ, quam Ægyptiaci libri ſervant, & brevitas & ſimplicitas videntur demonſtrare; & iſta magis accedit ad eam quæ in Clementina ſervatur: Καὶ καταπέμψῃς τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν ταύτην, τὸν μάρτυρα τῶν παθημάτων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ ὅπως ἀποφήνῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου. ἵνα οἱ μεταλαβόντες αὐτοῦ βεβαιωθῶσι πρὸς εὐσέβειαν, ἀφέσεως ἁμαρτημάτων τύχωσι. τοῦ διαβόλου καὶ τῆς πλάνης αὐτοῦ ῥυσθῶσι, πνεύματος ἁγίου πληρωθῶσιν, ἄξιοι τοῦ Χριστοῦ σου γένωνται, ζωῆς αἰωνίου τύχωσι, &c. *Et mittas ſanctum tuum Spiritum ſuper ſacrificium hoc, teſtem paſſionum Domini Jeſu, ut efficiat panem hunc, corpus Chriſti tui: & calicem hunc, ſanguinem Chriſti tui,*

ut qui ejus participes futuri ſunt, confirmentur ad pietatem; remiſſionem peccatorum conſequantur; à diabolo & ejus ſeductione liberentur: Spiritu ſancto repleantur: digni Chriſto tuo efficiantur, vitam æternam obtineant, &c. In Baſilii Græca, Δεόμεθα, καὶ σὲ παρακαλοῦμεν, ἅγιε ἁγίων, εὐδοκίᾳ τῆς σῆς ἀγαθότητος, ἐλθεῖν τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον, ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα καὶ εὐλογῆσαι αὐτὰ, καὶ ἁγιάσαι, καὶ ἀναδεῖξαι... τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, ποίησον αὐτὸ τὸ τίμιον σῶμα τοῦ κυρίου, καὶ θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ δὲ ποτήριον τοῦτο, αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ, &c. *Rogamus te & obſecramus, ſancte ſanctorum, ut beneplacito bonitatis tuæ veniat Spiritus tuus ſanctus, ſuper nos & ſuper propoſita dona iſta, & ea benedicat ſanctificetque, & oſtendat*, (ſeu efficiat...) *panem quidem iſtum fac ipſum precioſum corpus Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti; & calicem hunc ipſum precioſum ſanguinem Domini Dei*, *&c.* Illud verò ποίησον *fac*, quo ſenſus conturbari quodammodo videtur, non habet codex antiquus Pyromali quem vidit Jacobus Goarius, ut ipſe obſervat ad Liturgiam Chryſoſtomi, in qua ea vox occurrit: ſed prima orationis verba, *mitte ſpiritum ſanctum tuum in nos & in hæc dona propoſita*, habent adjunctas preces aliquot breves tum Sacerdotis, tum Diaconi, quas ſequitur iſtud ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου... *Fac panem quidem iſtum, precioſum corpus Chriſti tui*: tum poſtquam dixit Diaconus, *benedic Domine ſanctum calicem* τὸ δὲ ἐν ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου: *Et quod in hoc calice eſt ſanguinem precioſum Chriſti tui*, & interjecta alia benedictione ſubjungit μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου ἁγίῳ, *transſmutans Spiritu ſancto tuo*: quæ ultima verba Chryſoſtomi Liturgiæ propria ſunt. In ea Jacobi cujus antiquitas magna eſt & autoritas, quia ex ea Syriacæ omnes originem habuerunt: poſt uberiorem de Spiritus ſancti dignitate paraphraſin ita legitur. ἵνα ἐπιφοιτῆσαν τῇ ἁγίᾳ καὶ ἀγαθῇ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἁγιάσῃ καὶ ποιήσῃ, τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον σῶμα ἅγιον τοῦ Χριστοῦ σου. Ὁ λαὸς, ἀμήν. Καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, αἷμα τίμιον τοῦ Χριστοῦ σου. Ἀμήν. ἵνα γένηται πᾶσι τοῖς ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνουσιν, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον, εἰς ἁγιασμὸν ψυχῶν, &c. *Ut adveniens, ſanctâ, bonâ, & glorioſâ ſuâ præſentiâ ſanctificet & faciat, panem quidem iſtum, corpus ſanctum Chriſti ſui.* Populus. *Amen. Et calicem hunc ſanguinem precioſum Chriſti ſui, ut fiant omnibus ea percipientibus, in remiſſionem peccatorum & vitam æternam, in ſanctificationem animarum*, &c. Diverſas illas præcipuarum Liturgiarum lectiones Orationis iſtius, referre operæ pretium erat, quia omnes Orientales cujuſcumque linguæ ad unam aliquam ex relatis formulis referuntur, & Copticam Baſilianam ex ea collatione faciliùs per partes examinabimus.

Ejus interpretatio. Ac primò quidem interpretatio ejus conſtare debet. Poſtulatur à Deo, ut adveniat Spiritus ſanctus ſuper nos, & ſuper dona propoſita. Ita prorſus vertendum ex Coptico verbum, *adveniat*, idem eâ linguâ ſignificans ac Græcum ἐλθεῖν. At in Arabica verſione præter ſimplicem ſignificationem, latet alia non vulgaris, haud tam ex ipſius linguæ genio, quàm ex uſu Eccleſiaſtico deducta. Ea eſt, *illapſus* ſive ἐπιφοίτησις, quæ propriè hac voce exprimitur, & apud Theologos Orientales communiter

niter uſurpatur, ad ſignificandum illapſum Spiritus ſancti in Virginem Mariam, ipſo Incarnationis Verbi momento, juxta Gabriëlis Archangeli ſermonem, *Spiritus ſanctus ſuperveniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi.* Illa igitur ipſa voce, dum Arabicè, aut Syriacè ſcribunt, adventum illabentis ſancti Spiritus in dona propoſita, ad mutandum ea in corpus & ſanguinem Chriſti exprimunt, quâ ejuſdem in Mariam illapſum, ad formandum ex ejus carne corpus & ſanguinem Chriſti, ſive ipſum corpus, in quo Verbum Dei humanam carnem adſumpſit, & illa voce ſignificantior adhiberi nulla poterat.

Sequitur; *& panem quidem hunc, faciat corpus ſanctum Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti*: quæ verba accuratè reſpondent Copticis & Arabicis, exprimuntque Græca iſta ποιεῖν, ἀποφαίνειν, ἀναδεικνύναι, quæ hoc loco prorſus eamdem ſignificationem habent, ut ante nos alii docuerunt, non modò Catholici, ſed etiam Proteſtantes; atque inter alios ſummus literarum Græcarum magiſter Iſaacus Caſaubonus. Is enim contra Cardinalis Baronii ſententiam, demonſtravit, verba S. Baſilii lib. de Spiritu ſancto ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας, quæ plerique de oſtenſione Euchariſtiæ interpretati fuerant, eſſe de ejus conſecratione intelligenda. Exempla profert, etiam ex autoribus claſſicis multa, quæ etſi non planè cogerent ad eumdem ſenſum ſequendum in ſtylo Eccleſiaſtico, non tamen inutilia ſunt ad hunc quem deſignamus, confirmandum. Nam ἀναδεῖξαι dicitur de Magiſtratibus creatis, ut etiam ἀποφαίνειν, quod Latini dicunt *renunciare, deſignare*: atque ita ſignificatur apud utroſque, nova honoris & dignitatis acceſſio immutatioque conditionis; nec habebant Orientales, aut Græci quos ſequebantur voces magis accommodatas ad ſignificandum myſterium, cujus explicationi verba deerant. Itaque qui vim Græcarum illarum vocum noverit, omnium aliâ linguâ Liturgiarum hoc in ipſo loco ſententiam noſcet pariter. Nihil porrò difficile erit, modò duo certiſſima interpretandi principia conſtituantur. Primum ut voces Græcæ, in Invocationis forma uſurpatæ, una per alteram explicentur; tum ut ſenſus earum quæratur in variis Liturgiis: alterum ut hæc interpretatio confirmetur per alias Orientales Liturgias. Secundùm illas regulas cùm in una Græca legimus ποιήσῃ, in alia ἀποφήνῃ, in alia ἀναδείξῃ, dubitare non licet quin eamdem omnes ſignificationem habeant, nempe veræ realiſque tranſmutationis, quæ efficiat dona propoſita aliquid eſſe, quod priùs non erant, & ut in ipſa Liturgia dicitur, *inviſibilia ex viſibilibus.* Id autem eo certius, ſecundùm eamdem alteram regulam, quòd in Orientalibus officiis tres voces illæ indifferenter uſurpatæ reperiuntur, cùm eas reddant per verba, quæ effectum & operationem certam efficacemque ſignificant, ut ſunt Syriaca עבד, Arabica געל נקל & aliæ; aut magis adhuc cùm utuntur vocibus ציר quæ *facere*, חיל quæ *mutare* ſignificant. Si quando alias adhibuerunt interpretes, ut aliquot in Liturgiis vox חוא, quæ proprio ſenſu eſt ἀποφαίνειν, aut ἀναδεικνῦναι, preſſiùs ad iſta Græca verba reſpexerunt, ut ſæpe ab ipſis factum videmus, cùm alia vox planè ſynonyma, in promptu non eſſet. Unde illarum & ſimilium ſenſus, non tam ex Syriaca aut

Exercit. in Baron. p. 520. Ed. Lond.

Arabica lingua, quàm ex Græca petendus eſt, ut multis exemplis conſtat; præſertim in vocibus compoſitis: duo tantùm vulgatiſſima proferemus. *Orthodoxus*, vox in Liturgiis uſitatiſſima, reddi à Syris ſolet תריץ שובחא propriè & ad verbum *recta gloria*, ut interpretatus eſt Guido Fabricius Boderianus in Ritibus Severi Baptiſmalibus: nempe δόξα quæ vox *gloriam* ſignificat, notior apud illos eo ſenſu, quam altero, quo *opinionem* & *perſuaſionem*. Ineptus foret qui aliter quam *Orthodoxum* verteret, quamvis Syriaca verba aliud innuere videantur. Ὁμοούσιος, ſeu *Conſubſtantialis*, vox eſt pariter uſu Eccleſiaſtico conſecrata: eam Syri & Arabes ita vertunt, ut *parem*, aut *æqualem eſſentiâ*, aut *ſubſtantiâ* ſignificet, atque adeo, ſi moroſiùs agere velimus, non magis ὁμοούσιον ſignificabit, quàm ὁμοιούσιον. Itaque non ex illarum vocum peregrinarum vi, ſed ex Græcarum, ad quas exprimendas formatæ ſunt ſenſu, ducenda eſt illarum ſignificatio. In ea igitur oratione explicanda, etſi verba occurrant, quæ ad τοῦ ἀποφαίνειν ſignificationem accedant in propria ſua lingua, migraſſe tamen in alienam intelligendæ ſunt, quotieſcumque, ut in hoc loco manifeſtum eſt, reſpondent aliis, quæ majus quiddam ſignificant. Neque ex alienis originibus quærenda eſt occaſio, eam orationem, quæ tota ſibi conſtans, & cum Græcis aliarumque omnium linguarum officiis conveniens, à genuino ſenſu ſuo moveri non poteſt, ad typos, figuratamque mutationem ſignificandam detorquendi. Reliqua ad ejus Grammaticam explicationem pertinentia, non magni momenti ſunt, ut enallage ſatis frequens perſonæ, dum in quibuſdam tota ad Deum operatio refertur, nempe dum rogatur ut mittat Spiritum ſanctum qui per illapſum faciat dona propoſita corpus & ſanguinem Chriſti: vel ut *facias*, *mutes*, *transferas* eadem. Neque enim quantum ad opus divinum quod poſtulatur, aliqua in utroque ſenſu differentia eſt. Jam ad reliqua, in quibus tota hujus orationis ſententia continetur pergendum eſt.

Lectio Codicum Ægyptiacorum aliis omnibus conformis.

Illud primò certum & indubitatum haberi debet, eam quam exhibemus, hujus Invocationis interpretationem, conformem eſſe lectioni conſtantiſſimæ manuſcriptorum Codicum Ægyptiacæ Baſilii Liturgiæ, tam ſecundùm exemplar Græcum, & Copticum, quàm ſecundùm adjunctam Arabicam verſionem. Neque ita ſolùm legitur in Regiis Codicibus, quorum nonnulli antiquiſſimi ſunt, ſed in Colbertino uno, in noſtro, & quod non temerè dictum judicari debet, in omnibus, quando antiquiſſimi Theologi, Rituum Interpretes, Gabriël Patriarcha, Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ, Abulbircat, non aliter legerunt, ut ex eorum verbis manifeſtò demonſtratur. Accedit autoritas Liturgiarum Æthiopicarum, quæ ex Ægyptiacis factæ ſunt: Jacobitarum Syriacarum, & Neſtorianarum, Armenicæ, & Græcarum omnium, quarum una communiſque lectio eſt. Contra igitur certam perſpectamque autoritatem peccatum eſt à Maronita interprete, dum ita hunc locum reddidit. *Hunc panem, facit corpus ſuum ſanctificatum ſibi, Dominus noſter Jeſus Chriſtus, dabitur in remiſſionem peccatorum, & vita æterna ſumenti ex eo.* Et ad calicem. *Hic calix etiam, ſanguinis precioſi Teſtamenti novi Domini noſtri*

& Dei noſtri & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, dabitur in remiſſionem peccatorum, & vita æterna ſumenti ex ipſo. In duabus aliis Copticis Liturgiis fideliùs verſatus eſt, & quamvis ſenſum non planè integrum reddiderit, ſaltem non, ut in iſta, planè corrupit; quod indicium eſt factum id potiùs eſſe per ignorantiam, quàm certo conſilio. Sanè cùm Coptica verba habeamus, quæ ne minimam quidem obſcuritatem habent, fruſtra quærenda ſunt in Arabicis, quæ ſecundi tantùm exemplaris locum obtinent, ſubterfugia, ad iſtam verſionem excuſandam.

Lectio illa immutata in Miſſali Syro Romæ edito.

At in aliis prope omnibus Liturgicis officiis quæ Romæ edita ſunt, maximè in verſionibus, nova prorſùs & ab autorum mente lectio ſubſtituta eſt. Commiſſum id maximè in Miſſali edito ad uſum Maronitarum, qui ex multis Jacobiticis Liturgiis conflatus eſt. In eo enim omnes Invocationis formæ in hanc ſententiam commutatæ deprehenduntur. *Et hunc panem, corpus videlicet Chriſti, faciat nobis prodeſſe ſumentibus, ad remiſſionem peccatorum & vitam æternam: Et hunc calicem, ſanguinem pretioſum Chriſti, faciat nobis prodeſſe*, &c. In Codicibus verò manuſcriptis illarum omnium Liturgiarum & aliarum quos habuimus, nihil ſimile legitur, ſed ſimplex, eique quam expoſuimus ſimilis, ſententia: *ut adveniens Spiritus ſanctus, efficiat panem quidem, corpus Chriſti, calicem ejus ſanguinem, ut omnes illis communicantes percipiant remiſſionem peccatorum, ſanctificationem & vitam æternam.* Effugit tamen oculos eorum qui editioni præfuerunt, Invocationis forma quam continet Jacobi Syra Liturgia: in ea enim integrè legitur, pag. 193. *Miſerere noſtri Deus pater omnipotens, & mitte ſuper nos, & ſuper has oblationes propoſitas, Spiritum tuum ſanctum & vivificantem, σύνθρονον tibi, Deus pater, cum filio conregnantem, conſubſtantialem & coæternum: qui locutus eſt in Lege, Prophetis & Teſtamento tuo novo: qui columbæ ſpecie, ſuper Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, in Jordane fluvio deſcendit, & ſuper Apoſtolos ſanctos ignearum linguarum formâ eſt illapſus: ut adveniens efficiat panem iſtum corpus vivificum, corpus ſalutare, corpus cœleſte, corpus animabus & corporibus ſalutem præſtans, corpus Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum & vitam æternam, accipientibus illud. Populus Amen. Et miſtum quod in hoc calice eſt, efficiat ſanguinem Teſtamenti novi, ſanguinem ſalutarem, ſanguinem vivificum, ſanguinem cœleſtem, ſanguinem qui animabus & corporibus ſalutem præſtet, ſanguinem Domini, Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum & vitam æternam ſuſcipientibus illum*, &c. Atque illæ ſunt præcipuæ invocandi Spiritus ſancti formulæ, quas Orientales Liturgiæ nobis ſubminiſtrant, de quibus non præcipitanter adeo judicandum eſt, quàm à multis ſuperiori & noſtro ſæculo ſcriptoribus factum dolemus, cùm damnaverunt privato ſuo judicio, quæ vigente inter Occidentem Orientemque concordiâ, in Græcis, Syris & aliis, Eccleſia univerſa & ipſa Romana comprobavit. Igitur ex comparatione diverſarum formularum quas retulimus, & aliarum plurimarum, quas tantùm deſignavimus, tum ex immutata per editores Maroniticarum lectione, ut & quarumdam aliarum, quæ mutatio tamen, intra Latinas verſiones conſtitit,

intactis primævis exemplaribus, duo manifeſta ſunt. Primum eſt, Invocationem Ægyptiacæ Liturgiæ, omniumque reliquarum, Græcis prorſus formulis eſſe ſimilem: alterum quòd interpolatio facta, ſive in Codicibus peregrinâ linguâ ſcriptis, ſive in eorum Latinis verſionibus, ſententiam primæ lectionis, ita commutet, ut altera cum altera conciliari nulla ratione poſſit. Nam ſecundùm illam, oratur Deus ut mittat Spiritum ſanctum, qui ſuo in dona propoſita illapſu, efficaciſſimaque operatione, faciat ea corpus & ſanguinem Chriſti, ſimulque fidelibus ea ſuſcipientibus, ita per gratiam ſuam superveniat, & illabatur in eorum cordibus, ut eadem myſteria proſint illis ad remiſſionem peccatorum, gratiæ augmentum, & vitam æternam. Conciliari verò viſæ ſunt ipſis commodè duæ illæ ſententiæ, ſi ita prima lectio refingeretur, ut loco illorum, aut ſimilium verborum, *Spiritus ſanctus faciat ea corpus & ſanguinem Chriſti, eaque ipſa nobis prodeſſe ad remiſſionem peccatorum*, ita legatur: *ut Spiritus ſanctus faciat hæc myſteria, videlicet corpus & ſanguinem Chriſti, nobis prodeſſe ad vitam æternam:* qui ſenſus omnino & ab antiqua traditione, & ab omnium codicum lectione, & ab Orientali Theologia, & ab ipſius Liturgiæ ordine, abeſt quàm longiſſimè.

Gabrielis Patriarchæ de Invocatione verba.

Gabriel Patriarcha Alexandrinus in Rituali ſuo. *Sacerdos dictis his verbis* & hunc panem, *tres cruces ſuper oblatam in eodem verbo formabit, antequam dixerit*, efficiat ipſum corpus ſanctum, *quæ cùm pronunciavit, perficitur & efficitur corpus Chriſti, illud ipſum quod accepit ex Maria Virgine, &c. Cùmque dixerit*, & hunc Calicem, *ſignat etiam ter ſigno crucis, antequam dicat* ſanguinem precioſum novi Teſtamenti tui, *quæ cùm pronunciaverit, vinum propoſitum, fit ſanguis Chriſti, ſuper lignum crucis effuſus*, &c.... *Et deinde Sacerdoti non licet vel unam benedictionem formare, neque ad principem, aut quemquam alium in dignitate conſtitutum reſpicere: ad Chriſtum enim, qui coram eo immolatus eſt, imperium pertinet, & ad eum preces dirigendæ ſunt.* Eadem omnino habet Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ, ut Tractatus de benedictionibus quæ in Liturgia fieri debent: & alii diverſi.

Teſtimonia Theologorum.

Probant id etiam teſtimonia Theologorum varia, in quibus cùm ſancto Spiritui illabenti conſecrationem tribuunt, manifeſtè deſignant Invocationem, quâ illapſus ſeu ἐπιφοίτησις poſtulatur. Severus Epiſcopus Aſchmonin in Tractatu de Paſchate & Euchariſtia, explicans ea verba, quæ jubent carnes Agni Paſchalis comedi aſſas igni: *nempe*, inquit, *igne Spiritus ſancti, & quidem ille ignis eſt, qui requieſcit ſuper pane, & efficit illum corpus Chriſti.* Idem in Quæſtionibus & Reſponſionibus. *Super panem & vinum, cùm Liturgia celebratur, & conſecrantur in nomine Chriſti, cui ſit gloria, deſcendit Spiritus ſanctus, & efficiuntur corpus & ſanguis.* Eodem in opere, comparat Spiritus ſancti illapſum ſoli exorienti omniaque illuſtranti, & calefacienti. *Sicut*, inquit, *omnia corpora calorem ſolis percipiunt integrum, non verò quamdam ex eo partem, ita planè in Euchariſtia ſe res habet: quia Spiritus ſanctus deſcendit ſuper omnes Eccleſias, & efficit omnia quæ ibi offeruntur, corpus & ſanguinem Chriſti.* Homiliæ de circulo anni ad uſum Eccleſiæ Copticæ, in ea quæ eſt de initio

Evangelii ſecundùm Lucam. *Aſſumit Filius Verbum, panem & vinum, efficitque ea corpus & ſanguinem, ita tamen ut præcedat Spiritus ſanctus illabendo ſuper ea, atque ea ſanctificando, ſicut fecit in primo Incarnationis momento. Si quidem Sacerdos orat pro illapſu Spiritus ſancti, ſuper panem & vinum, ut ea ſanctificet, cùmque ab eodem* (Spiritu ſancto) *ſanctificata ſunt, tunc unitur illis Filius, efficiunturque ei corpus & ſanguis, per unionem ejus cum illis.* De illa ratione explicandi elementorum conſecrationem per aſſumtionis modum, ſimili illi qua Verbum in utero Beatæ Virginis Mariæ carnem aſſumſit, dicetur alibi, cùm de Orientalium circa Euchariſtiæ myſterium Theologia tractabitur: ſufficit hoc loco annotare eam, quam obſervare quiſque poteſt, inter Orationis & Homiliæ verba conformitatem. Idem autor in alia Homilia: *Spiritus vitæ illabitur & requieſcit ſuper panem & vinum, eaque conſecrat & ſanctificat.* Idem & alii Jacobitæ docent. Epiſtola Sacerdotis recenter ordinati. *Quâ horâ accipit Sacerdos oblationem in manus ſuas puras, & eam elevat ſuper altare ſanctum, eâdem horâ deſcendit gratia Dei, & Spiritus ejus ſanctus illabitur, cum Angelorum inviſibilium myriadibus, & unitur Verbum ejus æternum, ipſi conſubſtantiale, tali corpori quod eum deſignabat.* Dionyſius Barſalibi commentario ad Evangelii Joan. cap. 6. *Spiritus ſanctus deſcendit ſuper Sacramenta, efficitque illa corpus & ſanguinem:* & ad Jacobi Liturgiam. *Illo ipſo modo,* (nempe quo in myſterio Incarnationis) *in altare, quod eſt typus uteri virginalis & ſepulcri, illabitur Spiritus ſanctus, tranſmutans panem & vinum, efficienſque ea corpus & ſanguinem Verbi.* In Opuſculo de Inſtitutione Sacramenti. *Virtus Spiritus ſancti illabitur ſuper panes altari impoſitos, & ſanctificat eos, perficitque & efficit eos corpus Verbi.* Tractatus de præparatione ad communionem. *Spiritus ſanctus requieſcit, ſive illabitur, ſuper Euchariſtiam: atque in ea exhibetur nobis Chriſtus, quamvis ab oculis noſtris abſconditus.* In Homilia ante communionem quam refert Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ cap. 84. dicitur *panem & vinum fieri corpus & ſanguinem, per illapſum Spiritus ſancti, quo transferuntur à natura ſua priori, in ſubſtantiam corporis & ſanguinis Chriſti.*

Mſſ. Bibl. Colb.

Mſ. Ar. Bibl. Reg.

Mſ. Syr. Bibl. Colb.

Neque ſoli Theologi ita loquuntur, ſed Rituales ipſi libri Coptici, dum vetant juxta Gabriëlis Patriarchæ Conſtitutionem, ne Sacerdos, poſtquam dicta eſt hæc Oratio, quidquam tangat nudis manibus, ſed ſericeâ telâ involutis, honoris & reverentiæ causâ erga corpus Chriſti quod tetigit: ex qua diſciplina conſtat eos credere, tum demum perfectam & conſummatam eſſe conſecrationem. Idem probant orationes Diaconicæ, quæ ritu Syriaco dicuntur in hæc verba: *Quàm timenda eſt hæc hora, quàm terribile momentum hoc, dilectiſſimi: cùm Spiritus ſanctus de cælo adveniens, illabitur ſuper dona propoſita & ea ſanctificat.* Id autem inclamatur à Diaconis, paulò antequam Invocatio pronuncietur. In ritu quoque Neſtoriano eodem loco dicitur. *Ecce menſa poſita eſt in ſancto ſanctorum, & Sacerdotes præclari cingunt eam in modum Seraphim: invocatque Sacerdos Spiritum ſanctum, iſque deſcendit, habitatque in pane, & calici commiſcetur.* Ex illis autem, & præſertim ex ipſius

Teſtimonia ex Ritualibus.

orationis expoſitione, quam dedit in Commentario ſuo Dionyſius Barſalibi, ad Liturgiam Syriacam S. Jacobi, ſignificatur ipſum, ut & alios, ita exiſtimaſſe, conſecrationem completam cenſeri, cùm Invocatio dicta eſt; quia tunc de effectu promiſſorum Chriſti, qui per eam orationem exprimitur, dubitare non licet.

De Invocatione quid cenſeant nonnulli Theologi.

Ex illius igitur Orationis verbis, ſi quidem in eam ſententiam trahi non poſſunt, quæ totum illapſus ſancti Spiritus effectum determinet ad piam fructuoſamque myſteriorum perceptionem, ſtatim pleriſque Theologis veniet in mentem, Coptitas, non minùs quàm Orientales reliquos Chriſtianos, in eodem errore verſari, quo teneri affirmant Græcos recentiores. Illum porrò ita definiunt: Quòd verbis Dominicis vim conſecrandi nullam tribuant; ſed Sacerdotum precibus, Invocationi præſertim: quam opinionem Cabaſilæ & Marco Epheſio, quaſi noviter ab illis introductam attribuunt; damnatamque pertendunt in Concilio Florentino: ejuratam quidem priùs à Græcis, ſed Conſtantinopoli poſtmodum à Schiſmaticis, Marco præſertim Epheſio, renovatam.

Rich. Simon not. ad Gabriëlem Philadelp.

Vir doctiſſimus qui de hoc argumento multa commentatus eſt, Orientales in eadem opinione eſſe affirmat; quam quidem videtur agnoſcere, non aliam eſſe quàm quæ vulgò illis tribuitur. Ea eſt conſecrationem fieri, non per verba ſacramentalia Chriſti Domini, ſed per Invocationem Spiritus ſancti. Illam verò opinionem fruſtra in erroris ſuſpicionem vocari contendit, quia ſolis verbis Dominicis Euchariſtiam conſecrari fide certum non eſt, neque ab Eccleſia determinatum, cùm Theologi non pauci eam doctrinam impune propugnaſſe reperiantur, quod autoritate Ambroſii Catharini, & Chriſtophori de Capite Fontium potiſſimùm probat.

Voïage du Mont-Liban.

Cùm verò à Fauſto Nairono Maronita excerpta quarumdam Liturgiarum Româ accepiſſet, in quibus verba Chriſti deerant, rem confectam judicavit, & multis locis teſtatam voluit. Imò cùm Teſtimonia Orientalium Eccleſiarum, de ſua circa realem elementorum tranſmutationem fide, vocare in ſuſpicionem non dubitaſſet, quod viro Catholico non conveniebat, illo præcipuè argumento nonnullas impugnavit, quod verbis Dominicis conſecrationem fieri, autores Actorum illorum agnoſcerent. In illa autem doctrina certam extare cenſebat ſuggeſtionis notam, quod Orientales eam Invocatione ſancti Spiritus fieri, non illis verbis crederent. Cùm verò illa de verbis conſecratoriis quæſtio ardua & multis difficultatibus implicata, quantum ad Græcos pertinet, paucis explicari non poſſit, de ea agetur in ſingulari Diſſertatione. Hîc verò quæ ad Orientalium doctrinam de Invocatione ſancti Spiritus explicandam neceſſaria ſunt, breviter referemus.

Græcis tributa opinio ad Orientales non pertinet.

Græcorum quidem illa, ut vocant, hæreſis, cum Invocatione Spiritus ſancti Liturgica, affinitatem nullam habet: quandoquidem orationis illius antiquiſſimus uſus eſt, ab Apoſtolicis uſque ductus temporibus, neque per annos mille ducentos & ampliùs, quiſquam in ea errorem deprehenderat. Primi litem movere cœperunt in Græcia, Latini quidam Theologi, quos Nicolaus Cabaſilas modeſtè refutavit, Liturgiam Eccleſiæ ſuæ ab illorum criminationibus vindicans, & cum Latino Canone

conciliare ſatagens, neque Latinos accuſans. Inde uſque ad Synodum Florentinam de illo argumento controverſia nulla fuit; cùmque Ferrariæ & Florentiæ per annos prope duos actum eſſet in Congregationibus de Proceſſione Spiritus ſancti, de Azymo, de Primatu Papæ, de Purgatorio, & aliis doctrinæ capitibus, quæ Eccleſiarum diviſioni cauſam dederant, & jam Decretum unionis utriuſque partis conſenſu ſcriptum fuiſſet, cœpit Joannes de Turrecremata Græcos accuſare, quòd verbis Chriſti Invocationem conjungerent, quæ illorum efficaciam deſtruere videbatur. Negaverunt Græci, ulla ſe, quæ verborum Chriſti vim & dignitatem imminueret, opinione teneri; Invocationem ſancti Spiritus antiquitus à ſanctis Patribus traditam, ſolummodò ſervare ſe, de qua ſuſpicio nulla eſſe poſſet, quin vocaretur ſimul in dubium illorum fides & religio, quos Eccleſia, ut magiſtros ſemper coluerat. Interea Beſſarion cum aliis quinque Epiſcopis, inconſulto Patriarcha & reliquis Antiſtitibus, eam profeſſionem edidit, quæ Turrecrematæ rationibus congruebat. Joannes Palæologus & Epiſcopi Marcum Epheſium, qui nondum ſeceſſionem fecerat, hortati ſunt ad Eccleſiæ ſuæ doctrinam paucis exponendam, quod ille brevi ſcripto præſtitit, quo probare aggreſſus eſt, non ſolis verbis dominicis, ſed adjunctis precibus, præſertim Invocatione Spiritus ſancti, Euchariſtiam conſecrari. Illius ſententiam Imperator, Joſeph Patriarcha, & Epiſcopi, ſex exceptis, omnes probaverunt, nec ab ea avelli potuerunt. Inſtitit Turrecremata, ut Definitioni Synodali, adjiceretur quantum ſatis eſſet, ut, quod pauci illi credere ſe teſtati fuerant, omnibus tanquam fide certum præſcriberetur. Id Eugenio Pontifici non placuit, & Definitio abſque ulla additione promulgata eſt, Græcique ad Eccleſiæ Romanæ communionem recepti, in patriam reverſi ſunt. Cùm verò unio ſtatim turbata fuiſſet, & Marco Epheſio incentore, eam plerique rejeciſſent; miſſi à Pontifice Conſtantinopolin Legati, nullam Græcis de illo articulo litem moverunt: qui Decretum ſcriptis impugnaverunt, de eo verbum non fecerunt: neque de altero ad Armenos, quod plerique Theologi adverſus eos allegare ſolent, quidquam audierunt. Hæc cum Græcis Florentiæ tranſacta, autorum æqualium teſtimonia demonſtrant, non minùs, quàm Acta legitima, quidquid in Collectaneis, quæ privati, Actorum nomine publicaverunt, contrarium occurrat.

Illa porrò omnia non magis Coptitas, Syros & reliquos Orientales ſpectant quàm alias Eccleſias, quæ nullam cum Græcis communionem habebant. Nam Decretum ad Armenos, & aliud ad Jacobitas, quæ ſoluto Concilio facta ſunt, ad Græcos pertinebunt, cùm Græci non erunt, ſed Armeni aut Jacobitæ. Cùm igitur nulla ſit Græcis cum Orientalibus aliis fidei ſacrorumque communio, hæreſin Græcorum, quæcumque tandem ſit, Orientales prorſus ignoraverunt, neque ſi quid Cabaſilas, aut Marcus Epheſius perperam de conſecratoriis verbis ſcripſerunt, fraudi aliis eſſe debet. Retinent vetuſtiſſimam Eccleſiarum ſuarum Traditionem in recitanda Invocatione, quam ab Orthodoxa Græca Eccleſia acceperant, & quæ ab illis introducta non fuit. De illius ſignificatione nulla inter eos

Hæc diſputatio Orientalibus ignota fuit.

controverſia fuit, aut eſſe potuit : nam quæſtiones Theologicas de momento conſecrationis perfectæ, & ſimiles alias apud nos natas, ſemper ignoraverunt : & adoratio Euchariſtiæ apud eos fieri ſolet, non poſt pronunciata Chriſti verba; ſed cùm inclamatur, *Sancta Sanctis*, & tunc Invocatio dicta eſt.

Verba ſimpliciter ut à majoribus accepta intelligunt.

Ut illam verò ſubtiliorem quæſtionem, ita reliquas omnes Theologicas de Sacramentis neſciunt; & orationes Eccleſiæ ſimpliciter intelligunt: credentes modò, non orare fruſtra Eccleſiam, & ex Chriſti promiſſo effici, quæ à Deo poſtulantur, ad conſecrationem elementorum. Verba Chriſti Domini ad eam perficiendam neceſſaria exiſtimant, & habentur in omnibus Liturgiis Alexandrinis, Græcis & Copticis. De Syriacis tribus in quibus deſunt, dicemus in notis ad Jacobi Liturgiam, neque ex illis reformari, aut explicari debent omnes aliæ, cùm recentiores ſint, & culpæ potiùs librariorum quàm certo conſilio, diſcrimen illud inſigne à reliquis omnibus Liturgiis adſcribendum videatur. Invocationi virtutem maximam tribuunt; verumtamen, ita ut neque ex Liturgicis Officiis, neque ex illorum expoſitoribus probari poſſit, per eam ſolam mutari elementa, aut, antequam pronunciata ſit, mutationem nondum eſſe factam. In iſtius Baſilii Copticæ Liturgiæ primis orationibus, occurrit una in qua oratur Deus, ut *benedicat, conſecret, transferatque oblationes propoſitas in corpus & ſanguinem Chriſti Domini* : eademque prope verba ſunt, quæ in Invocatione dici ſolent. Nemo Theologus inter illos cogitavit conſecrationem illis verbis fieri. In Ritu Neſtoriano, primaque & præcipua trium, quas habent, Liturgiarum, Invocatio verbis Chriſti præmittitur, neque illis ſubjungitur; cùm in duabus aliis, eodem loco, iiſdemque verbis legatur, ac in Græcis, cæteriſque omnibus Liturgiis. Ex antiquiſſima igitur Neſtorianorum traditione conſtat, illos in verbis Chriſti agnoviſſe vim præcipuam ad elementorum conſecrationem, neque per Invocationem ſubſequentem, aut præcedentem detrimentum illis fieri exiſtimaſſe.

Et illis verbis non non ſequitur c nſecrationem non eſſe factam.

Quod verò illius orationis verba, tranſmutationem panis & vini poſtulari à Deo ſignificent, non idcirco ſequitur, id quod circa Græcos tam confidenter affirmavere, qui illorum ritus impugnant, eam nondum eſſe factam ab illis exiſtimari. Gabriel Patriarcha Alexandrinus & alii nonnulli rituum interpretes eam ſententiam deſignare quidem videntur, dum ſcribunt, pronunciatis verbis Invocationis panem fieri corpus; vinum ſanguinem Chriſti Domini. Verumtamen alteram quoque Gabrielis verba interpretationem admittunt, illâ ſcilicet Invocatione pronunciatâ, factum eſſe & perfectum eſſe corpus Chriſti & ſanguinem, ſeu tunc demum conſummatam intelligi debere conſecrationem, quando omnia rite celebrata ſunt, quæ ad eam ex inſtituto Apoſtolico pertinere cenſentur. Conſummatam igitur illam credunt, cùm verbis Chriſti rite & ſecundùm intentionem Eccleſiæ prolatis à ſacerdote, illabitur ſuper dona propoſita Spiritus ſanctus, perfector & conſummator omnium Sacramentorum, quod tunc omnino factum eſſe credunt, cùm Eccleſiæ precibus invocatus fuit, agunt enim & loquuntur humano more, ſecundùm quem

ſucceſſio

ſucceſſio & temporis aliquod intervallum, cogitatione ſaltem intercipi poteſt, in tranſmutatione quæ per miraculum facta, momento fieri intelligitur, ſed non niſi ſucceſſivè verbis exprimitur. Duo autem maximi ad quæſtionem iſtam elucidandam momenti, obſervanda ſunt. Primum eſt, non ita certò conſtare, credi ab Orientalibus non fieri conſecrationem, antequam Invocatio Spiritus ſancti pronunciata ſit, quin multis rationibus, ſaltem veriſimillimis, contrarium efficiatur. Alterum, vetuſtiſſimam omnibuſque Eccleſiis, etiam Occidentalibus communem, diſciplinam dudum fuiſſe, ut inter ſacra officia, non modò ante ſacramentum perfectum, ſed poſtea, preces fiant ad Deum, quaſi nondum quod Eccleſia poſtulat, factum fuiſſet.

Rationes quibus contrarium; probari poteſt. Prima obſervatio.

Prima obſervatio ex ipſo Coptitarum ritu ſtabilitur. Cùm pronunciantur verba Chriſti, alta voce, quæ Orientalium conſuetudo eſt, acclamat populus *Amen*; ad ſingula Evangelii verba; *benedixit*. Amen *fregit*. Amen: *deditque diſcipulis ſuis dicens*: Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis frangitur & datur ad remiſſionem peccatorum &c. *Amen*; *Credimus verè ita eſſe*. Diximus in notis ad hunc Liturgiæ locum, Ὁμολόγημα illud, non tam ad confeſſionem veræ realiſque præſentiæ corporis Chriſti, quàm ad approbationem & fidem totius orationis ex Evangelio contextæ, videri referendum. Quippe circa veritatem corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtia, ſatis præclaram, & perſpicuam Coptitæ fidei confeſſionem pronunciant, paulò ante communionem, ut præviâ alterâ opus eſſe non videatur. Æthiopes tamen qui ſacramentales libros ſuos à Jacobitis Alexandrinis acceperunt, ipſamque Baſilii Liturgiam, quæ Æthiopum Canonis, ut vocant, generalis primarium exemplar eſt, ultima verba in eam ſententiam interpretati ſunt, quæ ad veritatem realis præſentiæ pertineret. Dicunt enim: *Credo & Confiteor; hoc eſt verè corpus tuum.* Eâdem reverentiâ tractantur myſteria, quæ poſt pronunciatam Invocationem adhiberi ſolet, eo ſolùm diſcrimine, quòd ſignationes illâ dictâ, non fiunt. At ritu Latino, ſecundùm quem conſecratio perfecta creditur pronunciatis Chriſti verbis, calix & hoſtia crucis ſigno benedicuntur à Sacerdote, cùm dicit, *Hoſtiam puram*, *Hoſtiam ſanctam*, *Hoſtiam immaculatam*, *Panem ſanctum vitæ æternæ*, *& calicem ſalutis perpetuæ*. Unde conſtat conſignari poſſe dona, etiam conſecrata, ut fit ritu Orientali, in illa parte quæ vocatur Αγία ἕνωσις: unio ſcilicet ſpeciei utriuſque, cùm panis conſecratus ſignatur particulâ ſanguine delibutâ. Sed nec ſtatim atque Invocatio pronunciata eſt, adoranda proponitur Euchariſtia, aut aliqua cæremonia præſcribitur, quæ novæ dignitatis acceſſionem ullatenus ſignificet. Ita neque per verba alicujus orationis, aut acclamationis, neque cæremoniis determinatur, quæ ſit opinio de donis propoſitis utrum jam perfectè conſecrata ſint, an proximè ad conſecrationem diſpoſita. Neque enim ad miraculum, quod humanæ mentis captum ſuperat attendere Chriſtianos jubent Theologi Orientales, ſed ad ſui probationem, conſcientiæque mundationem, ut myſteria cum fructu percipiantur. Cùm verò præcipua & neceſſaria præparatio ad illa dignè ſuſcipienda fides ſit, illam Eccleſiæ Orientales

teſtatam à ſuis eſſe inſtituerunt, paulò ante communionem, poſtquam orationibus & cæremoniis rite perfectis, de veritate corporis & ſanguinis Chriſti, quæ mox exhibentur, dubitare Chriſtiano non licet. In aliquibus etiam orationibus, antequam Invocatio pronunciata ſit, ſacra dona vocantur *corpus & ſanguis*. Uno verbo, nihil occurrit in Liturgiis Orientalibus, unde conſecrationem nondum eſſe factam ex illorum ſententiâ certò conſtare poſſit, præter Invocationem Spiritus ſancti. Per illam verborum Chriſti effectum deſtrui, vulgaris recentiorum quorumdam opinio eſt: ab ea tamen veteres tam in Oriente quàm in Occidente Theologi vehementiſſimè diſſentiunt, accedente omnium Eccleſiarum contrariâ diſciplinâ.

Secunda obſervatio.

Huc ſpectat ſecunda obſervatio, quæ plurimis nec ambiguis Ritualium librorum ad omnia ſacramenta celebranda teſtimoniis confirmatur; nempe Eccleſiam orationibus ſuis poſtulare ſacramentalem gratiam, quam obtinuiſſe ſe non dubitat. Id maximè perſpicuum eſt, ex Officiis ad ea ſacramenta celebranda, de quorum forma, ſecundùm Theologorum Latinorum ſententiam, & communem hujus vocis uſum intellecta, non diſputatur. In Baptiſmalibus Officiis præter orationes prævias, tam ad fontis benedictionem, quàm ad Exorciſmos reliquaſque cæremonias, dicuntur aliquæ, etiam prolatis verbis: *Ego te Baptiſo*, vel ſecundùm ritum Orientalem *Baptiſatur* N. &c. & poſtulatur à Deo, ut illis qui baptiſmum ſuſcipiunt, gratiam Spiritus ſancti concedat. Neque id obſervatur ſolummodò in Ritualibus Græcis, Syris & Copticis, cujuſcumque ſectæ, ſed in Latinis etiam antiquis. At nemo dubitat quin remiſſio peccatorum, per regenerationem in baptiſmo, plenitudinem gratiæ, & Spiritus ſancti contulerit. Ita in Officio Chriſmatis, ſive Confirmationis, etiam poſt orationem, quæ præ cæteris formæ rationem habet, nempe *Signaculum doni Spiritus ſancti*, oratur ad eum obtinendum. In Ordinatione ſimiliter: & licet non una ſit doctiſſimorum Theologorum de forma proprie dicta hujus Sacramenti ſententia, ad finem uſque Officii, quod omnes orationes formulaſque complectitur, preces ad Deum fiunt, ut Ordinato, non modò gratiam ſanctitatis miniſterio ſuo convenientis, ſed poteſtatem autoritatemque tribuat, quam per impoſitionem manuum, & verba ſacramentalia jam conſecutus eſt. Pœnitentiæ, Extremæ-Unctionis, & Matrimonii Officia precibus & benedictionibus conſtant, quod cum Latinis antiquis & Græcis Ritualibus commune illis eſt.

Nullus huc uſque inter acerrimos Rituum Orientalium impugnatores, illos condemnavit eo nomine, quòd ſacramentalibus ad Baptiſmum dandum verbis injuriam facerent, cùm invocant Spiritum ſanctum, ut illabatur ſuper aquam regenerandis hominibus præparatam, & ſuper baptiſandos, antequam regenerationis gratiam conſecuti ſint, aut ſignaculum ſancti Spiritus acceperint. Cùm ejus inhabitatio per fidem in cordibus Neophytorum jam baptiſatorum poſtulatur, nihil deſignatur aliud, quàm doni mox per aquam ſacris verbis accedentibus adminiſtratam poſtulatio, aut jam accepti confirmatio. Ita

in Confirmatione, in Pœnitentium reconciliatione, in Ordinatione : & aliis : In Rituali Severi. *Tu Domine hos ſervos tuos, qui nunc baptiſati ſunt regenerationis lavacro, ſanctifica in veritate tua, imple eos gratiâ Spiritus ſancti tui*, quòd in aliis quoque Officiis legitur. Hæ porrò ſimileſque orationes non rigidè accipiendæ ſunt, quaſi vel dubitetur de certitudine promiſſionum Chriſti, vel de virtute verborum ſacramentalium. Unica enim, & quaſi indiviſa animo concipitur tota Actio, quæ celebrandorum ſacramentorum formam, orationeſque complectitur: verbis tamen & ritibus exprimi nonniſi ſucceſſivè poteſt. Orationes & cæremoniæ mutuam & neceſſariam conjunctionem habent, ita ut neque ſine cæremoniis & materia orationes Sacramentum efficiant, neque cæremoniæ & materia, ſine conceptis verbis & orationibus. Illas conjunctim accipiunt Orientales Chriſtiani, utileſque & efficaces orationes exiſtimant, quamvis abſolutè quædam non ſint neceſſariæ. Quippe in Baptiſmi Officio, qui infantibus, aut aliis periculosè habentibus adminiſtratur, multæ orationes & cæremoniæ omittuntur, quas aliter omittere piaculum foret. Si quis aquam fontis Baptiſmalis, Invocatione ſancti Spiritus, & variis orationibus conſecratam infanti affunderet, niſi pronunciaret verba ſacramentalia, nihil agere cenſeretur, ex Orientalium ſententia. Si Invocationem Spiritûs ſolam recitaret ſuper dona propoſita, omiſſis verbis Dominicis, Euchariſtiam factam eſſe non crederent. Invocant Spiritum ſanctum initio Liturgiæ, & toto orationum decurſu Deum interpellant, ut ſecundùm filii ſui Jeſu Chriſti promiſſa & inſtitutionem, idem efficiat in donis propoſitis, quod ipſe inſtitutor Sacramenti Chriſtus Dominus in ultima cœna fecit, & faciendum præcepit in ſui commemorationem. Verba ejus recitant : tum iterum rogant Deum, ut Spiritu ſancto operante, divinum & ſupra vires humanas miraculum perficiatur. Hæc omnia quaſi uno tenore facta & dicta intelligunt Orientales, neque per intermiſſiones, & neceſſaria intervalla, ſacram actionem ita dividi exiſtimant, ut non omnia ad eumdem finem referantur. Itaque in eo tantùm omnes conſentiunt, quod Gabriel Patriarcha paucis explicavit: pronunciatâ ſcilicet Invocatione, factam eſſe & completam conſecrationem panis & vini, in corpus & ſanguinem Chriſti Domini : de cujus veritate paulò poſt pronunciatur eximia illa Confeſſio.

Rit. Sev. p. 98.

Invocatio quomodo videatur intelligenda.

Atque hæc ſola inter multas quæ à Theologis excogitatæ ſunt interpretationes, Invocationis verbis convenire poteſt, cùm reliquæ, nullâ exceptâ, præterquam quòd novæ ſint, veteribuſque incognitæ, tot laborent incommodis, ut longis ipſæ commentariis indigeant. Quòd nonnulli μεταβαλὼν, ad præteriti ſignificationem referunt, inaniter prorſus, & abſque probabili autoritate : nullius ad Copticas Liturgias momenti eſt, ut neque ad Syras, Jacobiticas, aut Melchiticas. Sola nempe Neſtorii Liturgia, hæc verba repræſentat, ſumta ex Chryſoſtomi Græca, quod non leve antiquitatis indicium eſt : & μεταβάλλων præſentis, non præteriti temporis ſignificatione explicatur.

Aliæ explicationes ſtare non poſſunt.

Illas verò quas Beſſarion & Arcudius, nullo præeunte, verboſiſſimè propoſuerunt interpretationes, ut formulam Invocationis Græcam ex-

plicarent; multò magis rejicerent Orientales Theologi, cùm novitate non minùs quàm ſingularitate diſplicere debeant. Primus quippe ut hæreſin quam Græcis impingit, paratam haberet, Jacobum Apoſtolum illius autorem facit: alter Cyrillum Hieroſolymitanum, Joannemque Damaſcenum, erroris quem inſectatur accuſat, periculoſo planè exemplo. Reliquarum interpretationum etiam quæ tolerabiliores videri poſſunt, nulla Orientalibus Theologis venit in mentem, quorum nemo, vel minimam erroris in conſervanda oratione, quam à majoribus acceperant in Eccleſia Orthodoxa, ſuſpicionem habuit. Atque hæc quæſtio de Invocationis ſignificatione agitari inter Catholicos poteſt, ad Proteſtantes non pertinet, quamvis illis concertationibus, cauſam ſuam juvari exiſtiment. Errent Orientales quantum libet, eâdem cum Græcis Schiſmaticis opinione teneantur; at ſanè de vera elementorum in corpus & ſanguinem Chriſti tranſmutatione non dubitant, eamque miraculo, & illapſu Spiritus ſancti ſuper ipſa elementa panis & vini, fieri confitentur, ſecundùm ſimplicem verborum Invocationis ſententiam. Sunt igitur ab opinionibus Proteſtantium alieniſſimi, qui nullam panis & vini tranſmutationem agnoſcunt, & medium quo corpus & ſanguis Chriſti recipiuntur, non aliud, quàm ſuſcipientium fidem eſſe volunt, quod Græci in Cyrilli Lucaris Confeſſione damnaverunt. De perfecta conſecratione, nulla apud Proteſtantes quæſtio eſt, nec eſſe poteſt, cùm non aliam agnoſcant corporis & ſanguinis Chriſti veritatem, niſi in ipſa illius participatione. At Orientales, pronunciatâ Invocatione, completam eſſe tranſmutationem profitentur, & inter Sacerdotum manus, non ſolis *veſcentibus in Cœna Domini*: nihil igitur ex Invocationis qualicumque interpretatione adversùs communem totius Eccleſiæ doctrinam deduci poteſt; unumque tantummodo accuſationis adversùs eos caput, ex illa probari cum aliqua veriſimilitudine poterit, quòd credant non ſolis verbis Dominicis, quocumque modo prolatis, Euchariſtiam conſecrari: quòdque preces Sacerdotales, maximè Invocationem Spiritus ſancti, utiles, imò neceſſarias judicent, ut agatur commemoratio legitima mortis Chriſti Domini, ſecundùm ejus inſtitutionem.

Atque hæc erant, quæ de Invocatione Spiritus ſancti, ut à Coptitis Græcorum exemplo uſurpatur, non minùs quàm ab omnibus Chriſtianis Orientalibus, obſervare neceſſe erat. Hoc enim diſciplinæ caput cum doctrina ita conjunctum eſt, ut ex eo non ſatis explicato, monſtra errorum formata ſint, & objecta Orientali Eccleſiæ, quaſi Orthodoxa eſſe non poſſet, niſi abjectis Officiis Euchariſticis ſuis, quæ vetuſtiſſimâ traditione commendantur, non minùs quàm integra cum omnium Eccleſiarum Græci Ritûs libris conformitate. Tandem interpolatio librorum Eccleſiaſticorum, nullâ publicâ autoritate facta eſt, ad effugiendam hæreſin de qua nunquam Orientales audierunt, & ad inculcandum vetuſtiſſimæ orationis ſenſum, de quo Cenſores illi convenire huc uſque non potuerunt, qua ſola ratione illum ad fidem non pertinere demonſtratur. Concedamus eſſe quamdam Græcorum hæreſin, qualem Turrecremata ipſis objicit; at de illa, neque de Cabaſila, aut Marco Ephe-

ſio ejus, ut recentiores volunt, architectis, Coptitæ, Syrive Orthodoxi, Neſtoriani, Jacobitæ, Æthiopes, Armeni ne levem quidem auditionem acceperunt. Efficaciam verborum Chriſti ad conſecrationem, negare Orientales, inſignis & ſummæ ignorantiæ conjuncta, calumnia eſt. Sed orant pro donis jam conſecratis, ita ſanè: at novum illud crimen, & ante decimi quarti ſæculi finem inauditum, Romanis, Gothicis, Mozarabicis, Gallicanis Eccleſiis objici poterat, nec objectum unquam fuit. Errent tandem, ut talibus Cenſoribus videtur, Orientales: at in illa ipſa oratione certum extat ſinceræ illorum fidei de vera & reali elementorum in corpus & ſanguinem Chriſti tranſmutatione teſtimonium, quod Proteſtantes eripere nobis non poſſunt, refellere multò minùs. Quid porrò illorum refert, an ſolis verbis Dominicis Euchariſtia conſecretur, an verò iiſdem, adjunctis Eccleſiæ precibus, præſertim Invocatione Spiritus ſancti; modo conſecretur? At verè illa conſecrari, & aliud quàm quod videbantur fieri, Coptitæ certiſſimè credunt, & perſpicuis verbis confitentur. Verùm objici ſolet, non credere illos fieri id per verba Chriſti Domini; quod negamus: Detur ita eſſe, precibuſque conſecrationem tribuere illos; illam igitur agnoſcunt, ut Confeſſio de qua mox dicetur ſatis ſignificat; & id nobis negocii ſolùm dari cùm Proteſtantibus, extra dubium eſt. Neque tamen, ut de Græcis diximus, ſola Invocatione Spiritus ſancti, Coptitæ quorum Liturgiam exponimus, credunt, etſi autoritate Critici noſtratis, quæ hoc in genere nulla eſſe debet, id multis exiſtimatum fuerit. Nam oratio quam ſupra expoſuimus, præparationis vulgò dicta, eadem prorſus verba continet, ad poſtulandum in panem & vinum, illapſum Spiritus ſancti, ut ea efficiat corpus & ſanguinem Chriſti Domini. Attamen nullus unquam apud eos Theologus, aut Rituum Interpres, mutationem tum fieri exiſtimavit, aut inutiliter pronunciari talem orationem, nempe quia verba Chriſti nondum prolata ſunt. Eadem igitur oratio repetita, poſtquam ſacra verba recitata ſunt, detrimenti nihil illis afferre, ſed ea potiùs in circumſtantium memoriam revocare ad excitandam eorum fidem, conſtans & perpetua Orientalium ſententia eſt.

Memento Domine pacis unicæ Eccleſiæ, &c. Pag. 16. lin. 27.

HOc loco incipiunt Diptycha, quam vocem Coptitæ retinuerunt: hanc enim & ſequentes orationes appellant Πιτυπτικον: & eam Syri, ut multas alias Græcas retinuerunt, ut patet ex Commentario Barſalibi ad Liturgiam ſancti Jacobi. Ea vox peſſimè explicatur in Nomenclatore Kircheriano, ex vitioſa vocis Arabicæ punctuatione; atque redditur *Interpretatio*. Legit enim interpres תרגים, cùm legendum ſit תרחים. Ea vox ultima Diptychis indita eſt, quia dum orationes recitantur à Sacerdote, populus ſæpe repetit יא רב ארחם, *Domine miſerere*, aut quod idem eſt, *Kyrie eleiſon*. Ea illorum eſt apud Coptitas diſpoſitio. Sacerdos dicit: *Memento Domine, &c. Eccleſia tua, &c.* mox Diaconus clamat ad populum, *Orate pro Eccleſia*. Populus dicit, *Kyrie eleiſon*, Diptycha.

ſive *Domine miſerere*, pluries: & ut notat Barſalibi, eo loco non debet populus aliud quàm *Kyrie eleiſon*, ad ſingulas orationes dicere. Singulare eſt apud Syros Jacobitas inſtitutum, ut ad unumquodque Diptychorum caput, Sacerdos celebrans duas orationes recitet, unam altâ voce, unam ſecretò. Oratur verò apud Coptitas in hunc modum: pro Eccleſia, pro Epiſcopis univerſim, & ſingulariter pro Patriarcha Alexandrino ſolo, ſi Alexandriæ Liturgia celebratur; alibi pro Epiſcopo oratur, poſt memoriam Patriarchæ: pro ordinibus Eccleſiaſticis: pro urbe: pro Eccleſia, in qua Liturgia peragitur, & monaſteriis: pro fructibus terræ & aquis Nili. Sequitur altera pars quæ ad præterita ſpectat: nempe commemoratio ſanctorum Patriarcharum, Prophetarum, Sanctorum reliquorum, incipiendo à Beata Maria Virgine: Tertia tandem eſt mortuorum apud Deum commendatio. Varia autem eſt, non modò in diverſis Eccleſiis, ſed in iiſdem ejuſmodi commemorationum diſpoſitio. In Ritu Neſtoriano qui antiquiſſimus eſt, oratur pro omnibus creaturis: pro Eccleſia Catholica toto orbe diffuſa: pro Eccleſiaſticis cujuſcumque ordinis: pro plebe Chriſtiana, ſive Laïcis: pro piis: pro Regibus fidelibus: pro principibus, magiſtratibus, & barbarorum compreſſione: pro aëris temperie, frugum ubertate: pro loco: pro peregrinantibus terrâ vel mari: pro afflictis & captivis: pro vitandis inſidiis, pro variis neceſſitatibus. Poſtea fit memoria ſanctorum, ſequiturque commemoratio mortuorum & oratio pro illorum quiete: ſed varietas illa nullius momenti eſt. Ægyptiorum ordinem in Diptychis, præter Liturgias, explicant Abulbircat, Ebnaſſalus in Epitome Canonum, Gabriël Patriarcha, Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ, & alii. De Syriacis Jacobitarum, Barſalibi commentario ad Liturgiam, Abulfaragius in Nomocanone; tum variæ Liturgiæ, ex quibus ordo Diptychorum intelligitur.

Diptycha Alexandrina.

Verùm ordo ille, & quicumque in libris præſcribitur, non omnia nomina continebat, quæ præſertim ritu Ægyptiaco, commemorari ſolebant. Ac de vivis quidem poſt nomen Patriarchæ Alexandrini, qui vivebat tunc temporis, nominabatur quoque Patriarcha Antiochenus Jacobitarum, idque ex antiqua conſuetudine, ex quo Severus Jacobitarum ſpes altera, qui Antiochenam ſedem occupaverat, arctiſſimam cum Dioſcori ſucceſſoribus ſocietatem & communionem habuit. Interrupta poſtmodum aliquamdiu commemoratio Antiochenorum in Diptychis fuit, quia inter turbas bellorum, quibus Oriens ardebat, deſiit utriuſque Eccleſiæ per literas commercium. Sed illud renovatum eſt; atque poſtmodum conſuetudo fuit, ut illorum in Diptychis nomina recitarentur; inter vivos, ejus qui tunc Cathedram obtinebat; & inter mortuos, deceſſoris ejus. Verùm tunc incipiebat memoria viventis fieri, quando Alexandriam pervenerant literæ, quas ſtatim ab ordinatione ſua ſcribere ſolebat cum Confeſſione fidei, quæ quia ex Synodo mittebantur, *Synodica* appellabantur. Nam donec tales literæ receptæ fuiſſent, deceſſoris nomen, quaſi viventis, recitabatur, etſi de ejus obitu conſtaret, ut in Alexandrina hiſtoria non ſemel factum obſervavimus. Poſtea nomen proximè defuncti Patriarchæ Diptychis inſerebatur. Nullius

ex aliis Patriarchis memoria fiebat : non Coſtantinopolitani, non Romani, quamvis de dignitate ejus inter omnes conſtaret, ut teſtantur Canonum Collectores, qui primum illi locum attribuunt, ob ſedem Petri principis Apoſtolorum. Sed propter defenſionem Concilii Calchedonenſis, hæretici habebantur Romanus & Conſtantinopolitanus; atque idcirco nulla eorum memoria fiebat. Antiochiæ quoque inter Jacobitas, pari modo referebatur in Diptycha nomen Alexandrini Patriarchæ viventis, & ejus deceſſoris, ſtatim atque literæ Synodicæ ejus receptæ fuerant. In mortuorum commemoratione recenſebatur quoque nomen Patriarchæ Alexandrini nuper defuncti, ut multis hiſtoriæ exemplis manifeſtum eſt : atque è tabulis eximebatur, poſt ſucceſſoris obitum. Ita quoque obſervabatur in Eccleſia Æthiopica, quæ Alexandrinæ in omnibus ſubjecta erat. In Æthiopica Liturgia Metropolitarum plurium nomina ſucceſſivè recitabantur, ut patet ex Canone Generali. Idem quoque factum in Eccleſia Neſtoriana, docet nos ipſorum hiſtoriæ ſcriptor Maris Salomonis filius, qui de duobus Pſeudo-Catholicis, notat *eorum nomina libro vitæ inſcripta non fuiſſe*, hoc eſt Diptychis, *eo quòd contra leges Eccleſiaſticas dignitatem uſurpaverant.* Atque hæc de Eccleſiaſticis, circa quorum commemorationem ſimilis erat ubique ferme diſciplina.

De Regibus occurrunt quædam notatu digna, præter ea quæ ſuperiùs obſervavimus. Nam in quibuſdam Liturgiis, ut Neſtorianâ, oratur *pro Regibus fidelibus*; ut in Jacobiticis nonnullis. Ea occaſione reprehendit Barſalibi in Commentario ſuo quoſdam ſæculi ſui homines, qui exiſtimabant tollendam eſſe ex Diptychis Regum memoriam, quia tunc hoſtes Eccleſiæ & nefarii eſſent. Sed ait eſſe quoſdam Reges impios, id eſt Muhamedanos; Calchedonenſes quoſdam nequitiâ non inferiores, pro quibus tamen orandum ſit, quia ab illis pax orbis, pro qua deprecari Eccleſia jubet, pendet quodammodo. Itaque ubique ferme tandem pro illis orationes præſcribuntur, ſed hoc loco, in aliquibus Liturgiis, ut in hac Baſiliana, Regum nulla mentio eſt, quamvis initio pro illis oretur. In ſecunda quæ eſt Gregorii, *pro Regibus Chriſtianis*, nempe φιλοχρίστοις retentum ex antiqua conſuetudine, quando adhuc ſub Chriſtianis Imperatoribus Ægyptii vivebant : quem uſum confirmat Abulbircat, dum inter alias orationes recenſet βασιλέων καὶ ἐν παλατίῳ nempe *pro regibus & qui in Palatio*. Ea porrò differentia eſt, ut iis in Provinciis, quæ Chriſtianos principes habebant, non ſolùm oraretur pro ipſis, ſed nomina eorum recitarentur, quemadmodum obſervatur in Græcis Liturgiis, quarum diverſi codices Imperatores nominant illius temporis quo ſcripti fuerunt. Si neque Chriſtiani, neque ejuſdem ſectæ fuerint, nominatim non appellantur. Itaque cùm Muhamedani toto dudum Oriente potiantur, neque in iſtis Liturgiis Ægyptiacis, neque in Jacobiticis Syrorum, aut Neſtorianis, aut aliis tandem, nominatus reperitur princeps ullus Muhamedanus, etſi multos Chriſtiani benevolos experti ſunt. Antiochia recepta à Chriſtianis non ſemel, poſtmodum fuit per ſæculum ferme integrum in Francorum poteſtate : at quia tum

Regum memoria in Diptychis.

Græci Imperatores, tum Franci, Calchedonenſes erant, atque adeo hæretici à Jacobitis judicabantur, nulla eorum temporum, Liturgiæ exemplaria occurrunt, ubi alterutri nominentur, in Jacobitarum Antiochenorum; aut Paleſtinorum codicibus. Duo igitur tantùm exempla ſunt in Orientalium Chriſtianorum libris, Armenorum qui reges aliquando Chriſtianos habuerunt, quorum nomina ex Diptychis commemorantur; & Æthiopum qui ſemper ſub Chriſtianis Regibus fuerunt. Adhuc in iſtorum Liturgia nominati reperiuntur, non modò qui regnabant cum libri ſcripti fuerunt, ſed majores eorum, & veteres non pauci, qui virtutis aut pietatis famâ quondam floruerant, ut Gabra-Maskal, Conſtantinus, Freſennai, Lalibela, Zara-Jacob, & alii.

Sanctorum commemoratio.

Sequitur altera pars, quæ eſt ſanctorum commemoratio, nempe non ut pro illis oretur, ſed ut per eorum preces & interceſſiones, Deus miſereatur ſupplicantium. Primùm verò apud omnes Eccleſias nominatur Virgo Maria, erga quam notiſſima eſt omnium Orientalium pietas, præſertim Jacobitarum: qui præter frequentes ad eam in ipſa Liturgia orationes, ſingulares multas habent, in libro qui voce Græca *Theotokia* appellatur, quaſi hymni ad Deiparam. Extat ille in Bibliotheca Regia Copticè & Arabicè, recenſeturque ab Abulbircat inter alios libros Eccleſiaſticos. Multæ quoque hujus generis continentur in Liturgia Æthiopica, quæ cum Canone Generali poſt Novum Teſtamentum Romæ edita eſt; vocaturque idcirco *Liturgia ſancta Maria*: plures in libro ſingulari, quem vocant *Organum*: & in breviori ſecundùm hebdomodæ dies diſpoſito, cujus extant varia exemplaria in Bibliothecis. Neque officio ſuo deſunt Neſtoriani, quamvis Mariam negent eſſe Deiparam; nam in Liturgia triplici quam habent: in Theſauro precum quotidianarum, ſeu Horologio, hymni multi ad eam occurrunt, ſed in quibus ſemper *Chriſtipara* appellatur: quæ nota illius ſectæ indubitata eſt. Multæ quoque ad Virginem orationes occurrunt in Melchitarum Horologio Fani edito, & in manuſcriptis ejuſdem libri Codicibus. Imagines ejus colunt, & multæ antiquiſſimæ reperiuntur adhuc, in ruinis veterum Eccleſiarum Thebaïdis, ubi Virgo repræſentatur filium in ſinu geſtans, ut de multis notant, non ſatis gnari quid iſtæ imagines ſignificarent Makrizius, Kazuinius & alii Muhamedani. Antiquiſſimam Eccleſiam eidem dicatam extare adhuc ſuo tempore, hoc eſt duodecimo ſæculo *Mirtonti* dictam, refert Abuſelah, idque ſignificare *Matrem Dei Verbi*, nempe voce corruptâ, ex Græcis abbrevians ΜΗΡ ΤΥ ΘΥ. Multas recenſet Makrizius in Topographia Ægypti, quarum frequens eſt in Chriſtianorum libris memoria. Feſti dies diverſi in honorem Deiparæ, quales apud Græcos & apud nos. De ſumma ejus dignitate, quòd Dei mater ſit, extant inſignes Tractatus diverſorum Theologorum; inter alios Abrahami Monachi Tiberiadenſis, Abu Raithæ Takritenſis, Jahiæ ſive Joannis filii Zachariæ, Severi Epiſcopi Aſchmonin, Iſæ filii Zaræ, qui omnes Jacobitæ fuerunt, præter ea quæ de hoc argumento ſcripſit Ebnaſſalus in Principiis fidei toto cap. 45. Eutychium Alexandrinum & Orthodoxos

Orthodoxos alios prætermimus. Nemo ſanè Orientales accuſavit quòd legitimis, qui Deiparæ debentur, honoribus deeſſent: multi quòd eo in cultu, modum aliquando excederent, & ad ſuperſtitionem uſque procederent; quæ accuſatio fundamento non caret. Nam habent præter libros quos deſignavimus, qui à doctrina ſana commendari poſſunt, infinitos alios fabulis & ſuperſtitionibus inquinatos, ex apocryphorum fæce collectis.

Sanctorum qui in Diptychis commemorantur diverſa ratio eſt, ſunt enim quorum ſanctitas apud omnes Eccleſias commendata eſt antiquitùs, ut Apoſtolorum, Martyrum, & Eccleſiæ Doctorum, qui ante Concilia Epheſinum & Calchedonenſe floruerunt. Præcipuorum illorum nomina apud omnes ferme Eccleſias commemorantur, non tamen omnium, id enim infinitum foret. Poſtea verò Neſtoriani, nullos qui ſibi in damnanda hæreſi ſua contrarii fuerunt, memoriâ dignos judicaverunt. Itaque ſanctis omnibus Orthodoxis poſt habitis, duo aliorum genera ſubſtituerunt, eos nempe quos Patres Græcos appellant, Diodorum Tarſenſem, Theodorum Mopſueſtenum, Neſtorium & quoſdam illis conjunctos; tum eos qui Syri Patres appellantur, nempe eorum diſcipulos, quorum aliqui Cathedram Seleucienſem tenuerunt, & quos ſuæ ſectæ ſupremos Antiſtites olim habuerunt. Pari modo Jacobitæ poſt Concilium Calchedonenſe ab Eccleſia ſecedentes, ſicut Neſtoriani Cyrillum diris & anathematibus devoverunt, ita ipſi Leonem Romanum, & qui in ejus communione fuerunt, pro hæreticis habentes, Dioſcorum, Severum & alios Jacobiticæ hæreſis defenſores & propagatores, in Sanctorum numero Diptychis inſeruerunt. De iſtis verò notiſſimis nihil ſingulariter obſervandum eſt: at in aliis quorum obſcurior, præſertim apud Græcos & Latinos, memoria eſt, non ſemel multi hallucinati ſunt. Plerique ſanè Monachi, ſi Patres vitæ Anachoreticæ excipias, hæretici fuerunt; atque in illis decepti ſunt ſæpè peregrini ad Ægypti monaſteria delati, in quibus colebantur tales hæreſeos defenſores. Multos enim fuiſſe inter Ægypti Monachos teſtantur autores varii. **Sancti qui apud Coptitas commemorantur.**

De Sanctis qui præcipuè coluntur in Jacobitica Eccleſia, operoſior tractatio foret, nec hujus loci. Multa in eam rem colligi poſſunt ex Synaxariis Coptitarum, tum ex Kalendario quod extat apud Abulbircat. Edidit illud, ſed valde imperfectum, nominibus tam Arabicè quàm Latinè mirum in modum corruptis, Joannes Seldenus in Tractatu de Synedriis veterum Hebræorum: recudit multiſque locis emendavit Jobus Ludolfus, adjuncto Æthiopico, & notis in quibus multa obſervat, ita tamen ut plura ſuperſint colligenda ex Codd. MSſ. quos ille non viderat.

Joſephus Scaliger, ex cujus Codice hæ Liturgiæ Ægyptiacæ lucem primò Latinè viderunt, in Epiſtola ad Marcum Velſerum Auguſtanum, de Diptychis ita ſcribit. *A Diptychis duo manarunt, quæ tam in Orientis quam in Occidentis Eccleſiis hodie extant αἱ λιτάνειαι ϗ τὰ μαρτυρολόγια. Litaniæ à κύριε ἐλέησον, incipiunt: partibus duabus, Sanctorum memoriâ, & precibus conſtant. Hoc in illis Liturgiis clarè extat: nam Dip-* **Judicium Scaligeri de Diptychis.**

tycha in illis à verbo אתרחם *, hoc eſt* ἐλέησον *incipiunt.* In hac obſervatione aliquid verum eſt : quamvis divinando potiùs dictum ſit à Scaligero, quàm petitum ex antiquitate Eccleſiaſtica : nam ex Diptychis manaverunt Martyrologia , vel potiùs ea fuerunt antiqua Diptycha, ſeu tabulæ Eccleſiaſticæ , quæ in hoc loco recitabantur : aucta , & in libros relata, aliam deinde diverſamque , pro Eccleſiarum temporumque varietate formam acceperunt. Nam antiquiſſima quæ extant, collecta ſunt à diverſis autoribus ſeriùs , neque publica Eccleſiarum autoritate : & illud de quo loquitur Gregorius Magnus , non extat : ſed de his videndi Baronius, Molanus , Valeſius , quique de Martyrologiis accuratiùs tractaverunt. Apud Græcos omneſque Chriſtianos Orientales nihil ſimile : ſola habent Synaxaria, multò Latinis Martyrologiis ampliora , illique non abſimilia quod ſæculi decimi ſexti fine, Maximus Margunius Cytherenſis Epiſcopus , in Græcorum ſuorum gratiam ſermone vernaculo Græco, Venetiis edidit. In illis autem refertur breviter Sanctorum hiſtoria , cùm in Latinis nomina tantùm Martyrum , & paſſionis locus & tempus referri ſoleant : aliorum Sanctorum nomen, dignitas & patria. In Græcis, memoria fit multorum qui in Eccleſia Latina floruerunt : in Orientalibus Synaxariis vix ullorum qui extra Orientem. Ita maxima differentia eſt inter ea & Martyrologia. Litanias quod attinet, dictum Scaligeri ingenioſum magis eſt quàm verum : & quas propriè ita appellamus , ignorant penitus Orientales , neque *Kyrie eleiſon* , quod initium noſtrarum eſt, eodem apud ipſos loco & modo dicitur , ſicut nec apud Græcos. Nam dum indicatur à Diacono , oratio facienda pro quacumque re , vel certis perſonis , Sacerdos dicit ſingularem aut duas orationes , unam alta voce, aliam ſecretò ; & ad earum finem populus dicit *Kyr.e eleiſon* , vel אתרחם id eſt *Miſerere* , idque non ſemel , ſed multoties , atque aliquando quadragies. Appellari verò poſtmodum Sanctorum nomina , & ſingulis ſubjungi , *orate pro nobis* , non eſt ex Orientali conſuetudine. Nam quòd extant in Codicibus recentioribus quædam Litaniæ noſtris ſimiles, vel prope eædem , debetur Miſſionariorum diligentiæ , qui illas Orientalibus ſunt interpretati, ut diverſas ex noſtris libris orationes alias.

De mortuorum commemoratione & precibus pro ipſorum quiete, dictum eſt ſuperiùs , quia duplices , ut etiam obſervatum eſt , in Ritu Ægyptiaco fieri ſolent, pro diverſis rebus & perſonis orationes.

Procemium ante fractionem.

P. 19. l. 16.

PRocemium appellatur in multis codicibus hæc oratio , quia ex illarum genere eſt quæ dicuntur ante ſacram aliquam actionem, ad Sacrificium pertinentem , ut iſta quæ antecedit fractionem Corporis Chriſti , de cujus conſummata tranſmutatione jam non dubitatur , & tamen orant , ut digni efficiantur communione & participatione myſteriorum ejus divinorum, quæ nova probatio eſt adverſus abnormem Claudii Salmaſii interpretationem , de qua dicetur in notis ad ſecundam Liturgiam. Fractio autem hoſtiæ , ſive oblatæ , duplex eſt , prima eo

ipſo tempore quo pronunciantur hæc verba Chriſti, *Fregit*, ad quæ adnotatur in rubricis, & Gabrielis Rituali, aliiſque rituum expoſitoribus, Sacerdotem frangere oblatam in tres partes, quas tamen ita invicem conjungit, ut fracta non appareat. Secunda verò & propriè dicta Fractio, quæ hoc loco perficitur, eſt illarum partium in multas particul s diviſio, ad diſtribuendam communionem. Ritus Fractionis nullus ſingularis eſt; ſed particulæ, ut apud Græcos, in diſco collocantur, & poſtea velo teguntur. Tum Sacerdos ſignat ex ſanguine in quem digitum intingit, partem hoſtiæ majorem: ea enim eſt quam *Iſbodicon* vocant, quæ vox, nullo in loco explicata à nobis reperta eſt; quippe notiſſima cùm eſſet, nemo eam explicandam judicavit. In Codice Græco Regio Σπυδικὸν, quæ ſcriptura facit ut judicemus vocem detortam eſſe à Græca Δεσποτικὸν, ut ſubintelligatur σῶμα: nempe *corpus Dominicum*, nam literam T. Ægyptii in Δ vulgò convertunt. Cùm verò nunquam ea vox uſurpetur de hoſtia non conſecrata, certiſſimum videtur particulam mediam, quæ ad conſecrationem deligitur, intelligi debere, ſicut ejus etiam minores partes, cùm ea vox reperiatur plurali numero. Igitur per iſtum ritum fit unitio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini, vel potiùs inchoatur; cùm, ut ex ſequentibus rubricis manifeſtum eſt, immiſſio particulæ conſecratæ in calicem, & ſignatio ex eâdem, particularum quæ ſunt in diſco, fiat poſt recitatas orationes Fractionis, quas hoc loco Liturgia repræſentat, aut omnes, aut unam ex tribus. Omnem autem Fractionis ritum explicat Gabriel Alexandrinus, cujus verba hîc apponemus. *Patres*, inquit, *noſtri conſtituerunt, ut, quo tempore hæc oratio dicitur, Sacerdos manus in crucis modum componeret, atque ita deſignaret Deum eſſe præſentem inter nos. Cùm dicit*, corpus ſanctum; *accipiet corpus ſanctum, imponetque illud ſuper manum ſuam ſiniſtram, & ponet digitum ſuum ſuper illud. Cùmque dicet*, & ſanguis precioſus; *tollet digitum ſuum de ſuper corpore, extendetque eum ad calicem, & indicem ſuum in precioſo ſanguine intinget, ita tamen ut unguem non immergat. Mox ubi indicem ſanguine intinxerit, educet eum ex ſanguine: & eodem digito ſanguinem ſignabit in modum crucis; educetque manum ex calice priùs exterſam, ne quid ex ea decidat, qua in re diligentiam adhibebit; ſignabitque ſanguine, quem in digito habet, corpus ſanctum ſemel, ſupra eam partem quam primò ſignavit: & ſignabit iterum averſam partem corporis, ab ima parte: ita, ut tres omnino conſignationes fiant, ex eo, & ad illud*, (nempe ex corpore & ſanguine, mutuæ benedictiones fiant,) *& quæ compleantur ex quo incipit dicere*, corpus ſanctum, *donec dicat*, Pax omnibus. *Inde incipiet Sacerdos recitationem Orationis Fractionis, dividetque corpus in tres partes, ſicut primò fecerat ad ea verba* fregit. *Tertiam partem accipiet, quam collocabit ſuper tres alias in modum crucis: & accipiet margaritam, ſeu particulam unam ex ſuperioribus tribus, eamque ponet in latere diſci Orientali: tum aliam inferiorem ex illis acceptam, collocabit ex adverſo ad occidentem: duas quoque alias à dextra & à ſiniſtra diſponet ita, ut omnes particulæ efficiant figuram crucis: ex ſuperioribus autem particulis, accipiet eam in qua eſt Iſbodicon*, hoc eſt mediam

majorem, *quam in medio diſco collocabit. Tum incipiet Fractionem tertiæ, quam manu tenebit; quâ finitâ, accipiet tertiam primò collocatam & eam franget: finitâ fractione ejus accipiet tertiam, quam in medio poſuerat, conſervabitque ex ea Iſbodicon ſeorſum, ex ſuperiori facie, cavebitque diligenter ne quid findatur, aut frietur. Tum ponet eam in loco ſuo; tertiam in medio locabit in loco ſuo, & ad eam colliget omne corpus ſanctum quod fregit. Quòd ſi Sacerdos fuerit rituum peritus, habeatque multorum annorum experientiam, juxta præſcriptam hanc formam oblationem ſuam rectè dividet, donec tota fracta in minutas partes integrè fuerit: elevabitque eam manibus ſuis, ita perfectè diviſam & integram*, hoc eſt, particulis ita collocatis, ut integra appareat. *Ea cùm perfecerit Sacerdos, manus intra diſcum continebit, ne quid tangat, ne quid fortè ipſis adhæreat, ne minima quidem margarita ſeu particula.* Huc uſque Gabriel, quem ſequuntur Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ & alii. Minutas illas cæremonias non ita facilè explicare licet: neque ſanè magni refert, cùm ſufficienter ex relatis verbis intelligatur, quam accuratè ſe habeant Ægyptii in fractione hoſtiæ, adeo ut ipſi, quibus ignari quidam Viatores objecerunt ſummam in Sacramentis tractandis irreverentiam, talem curam adhibeant, qua major eſſe ulla nequeat. Res ipſa per ſe ſatis loquitur, neque enim, ut ex ipſis Proteſtantium diſputationibus intelligitur, ſimilis diligentia adhiberi poteſt, ubi non eſt fides veræ ſubſtantialiſque elementorum tranſmutationis. De ea quoque in hoc ipſo ritu occurrit perſpicua confeſſio, dum Sacerdos pronunciat hæc verba, *corpus ſanctum & ſanguis precioſus.* Nam quæ dicuntur eo ipſo momento, quo panis conſecratus tenetur manibus, & in calicem digitus immittitur, certo certiùs ſignificant fidem indubitatam de utroque jam tranſlato in corpus, & ſanguinem Chriſti Domini. Quòd autem ſpectat Fractionis modum facilè is intelligi poteſt conſideratâ formâ oblatarum Orientalium, quarum imaginem dedit vir Clariſſimus Jacobus Sirmondus in Diſquiſitione de Azymo. Sunt enim illæ ſectæ quodammodo, multis & variis tum lineis, tum cruciculis, quæ ferro impreſſo ita ſulcantur, ut tota oblata facilè frangi poſſit, ea quam Gabriel deſcribit ratione. Media autem pars ea eſt quæ majorem aut crucem, aut figuram habet: nam utraque ratione formantur, & niſi vehementer memoria nos fallit, non modò crucis, ſed aliæ etiam figuræ aliquando oblatis imprimebantur. Operæ pretium erit adjicere ex Ritualibus aliarum Eccleſiarum quomodo Fractio & conſignatio apud Neſtorianos, & Jacobitas Syros fieri ſoleat. In Liturgia Neſtoriana, quæ ſanctorum Apoſtolorum dicitur. *Oſculatur Sacerdos hoſtiam in modum crucis, ita tamen, ut ad labia ſua non adjungat, ſed eam quaſi oſculatur & ſuſcipit utraque manu: tum dicit. Accedimus Domine cum fide vera, & frangimus cum Orthodoxa confeſſione, ſignamuſque per miſericordiam tuam, corpus & ſanguinem Domini Jeſu Chriſti, vitæ largitoris, in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti. Frangit hoſtiam in duas partes, deponitque partem, quam manu ſiniſtra tenet, in altaris menſa, ita, ut fractura ejus reſpiciat os calicis: ſignatque partem quam dextrâ tenet, in calice, in quo immergit tertiam ejus partem & dicit,*

Signatur ſanguis precioſus corporis vivifici, Domini noſtri Jeſu Chriſti, in nomine Patris, &c. *Et poſtea ex eadem particula ſignat corpus, & dicit*, Signatur corpus ſanctum ſanguine propitiatorio Domini noſtri Jeſu Chriſti in nomine Patris, &c. *Tum accipit partem quæ ſuper menſa eſt, manu ſiniſtra, eamque alteri particulæ ita conjungit, quaſi fracta non eſſent, & dicit.* Segregata & commiſta ſunt hæc myſteria unum cum altero: in quibus ritibus integra cum Copticis apparet conformitas. In Ritu Maronitico, ſive potiùs Jacobitico. *Credimus, offerimus, obſignamus & frangimus Euchariſtiam hanc, panem cæleſtem, corpus Verbi Dei vivi, in calice ſalutis & gratiarum actionis, ſignamus perfectione propitiatoria, myſteriiſque ſublimibus pleniſſima, in nomine Patris, &c.* In aliis codicibus ex ea particula quæ in calice intincta eſt, fieri præcipitur conſignatio ſuper alias partes, diciturque ſimul, *Spargitur ſanguis Domini noſtri Jeſu Chriſti ſuper corpus ejus ſanctum, in nomine Patris, &c.* Atque hic eſt ritus quem plerique vocant *conſignationem Sacramentorum*, nempe quia poſt Fractionem, ex particula conſecrata ſignatur calix, & ex eadem intincta conſignatur panis mutatus in corpus Chriſti, ut ita duæ ſpecies conjungantur, & quamvis diviſæ, unius ejuſdemque Chriſti corpus eſſe & ſanguinem, per Eccleſiaſticas cæremonias demonſtretur. Ipſæ quas hoc loco Coptitæ obſervant, & quarum ſimiles habent Eccleſiæ Orientales prope omnes, non ex communibus Græcorum Liturgiis Baſilii & Chryſoſtomi acceptæ ſunt, ſed ex Jacobi quæ cum antiquiſſima ſit omnium, magis in Oriente propagata eſt, quam aliæ. In ea ita præcipitur *Sacerdos frangit panem, dimidiumque dextrâ, ſiniſtrâ verò dimidium tenet, & quod tenet manu dextra immergit in calicem dicens.* Unio ſanctiſſimi corporis, & precioſi ſanguinis Domini & Dei ac ſervatoris noſtri Jeſu Chriſti. *Et ſignat id quod tenet manu ſiniſtra, deinde hoc ſignato, alterum dimidium ſignat: ac ſtatim incipit dividere & ante omnia diſtribuere in ſingulos calices partem unam, dicens.* Unitum eſt & ſanctificatum & conſummatum in nomine Patris, &c. *Et cùm ſignat panem dicit.* Ecce agnus Dei, filius Patris, qui tollit peccata mundi, vita & ſalute. *Et cùm diſtribuit unam partem in ſingulos calices dicit.* Portio ſancta Chriſti, plena gratiæ, & veritatis, Patris & Spiritus ſancti, cui gloria imperium in ſæcula ſæculorum. In aliis quoque ut Chryſoſtomi, & Baſilii, ſatis deſignatur idem ritus, qui Latinis quoque communis eſt, nempe, ut fractâ hoſtiâ, ejuſdem particula calici immittatur, dum dicitur: *Hæc commixtio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Jeſu Chriſti, fiat accipientibus nobis in vitam æternam.* Quæ oratio etſi leviter immutata, reperitur eodem ſenſu in omnibus antiquis codicibus, ita tamen, ut ea lectio quam Autor Notarum ad Gabrielem Philadelphienſem obſervat vidiſſe ſe in uno, in quo legeretur *corpus & ſanguis*, in nullo à quoquam autore idoneo deprehenſa ſit, neque à nobis qui multos tractavimus, atque adeo ſuſpectiſſima de mendo eſſe debeat. Nec enim locus omnino eſt; ut oretur pro conſecratione corporis & ſanguinis Chriſti, non ſolùm quia jam omnibus modis, etiam ſecundùm Græcorum recentiorum opinionem, perfecta cenſenda eſt; ſed quia conſecratio quæ

poſtulatur, non alia eſt, quam commiſtio ſpeciei utriuſque. Hujus verò cæremoniæ quæ in Fractione hoſtiæ, particularumque intinctione obſervatur ſignificationes myſticas, ut apud Græcos Germanus Conſtantinopolitanus, Maximus, & inter recentiores Cabaſilas, explicaverunt de ſciſſione & laceratione corporis Chriſti inter flagellantium & crucifigentium manus, de effuſione ſanguinis: de reſurrectione ejus, deque aliis myſteriis, ita eodem ſenſu Dionyſius Barſalibi, atque alii Theologi Orientales eam intelligendam eſſe docuerunt.

P. 21. l. 19.

Oratio poſt Pater noſter.

Orat'o poſt *Pater noſter.*

IN omnibus Orientalibus, non minùs quàm Occidentalibus Ritibus, paulò ante communionem dici ſolet Oratio Dominica, ex Apoſtolica inſtitutione, de qua paſſim autores Liturgici, Græci & Latini. Sed differunt Orientales ab Occidentalibus, quòd apud iſtos dicitur poſt Fractionem, apud illos eam præcedit. Iterum Latino ritu à Sacerdote canitur, aut recitatur elata voce: in Oriente Sacerdos præmiſſa oratione brevi, incipit tantùm *Pater noſter*: populus proſequitur: & ad finem ſubjungitur hæc oratio, quâ rogatur Deus, ut nos à maligno liberet. *Sacerdotem oportet*, inquit Barſalibi, *tanquam corporis Eccleſiæ linguam, incipere Orationem Dominicam, quam reliqui fideles proſequentur.* Cùm verò recitanda ſit Copticè à populo Oratio Dominica, idcirco inter ea quæ Sacerdotibus, ad quos animarum cura ſpectat, diſtrictiùs præcipiuntur, occurrit illud mandatum, ut populus eam & Symbolum doceatur eâdem linguâ: tum ut vulgari idiomate explicentur, ſed extra Liturgiam, de qua conſuetudine obſervanda extat Gabrielis Filii Tarich Synodica conſtitutio. Ea ratione factæ ſunt ab Epiſcopis & à Theologis variæ Orationis Dominicæ expoſitiones, ſimiles illis quæ extant in Sermonibus Auguſtini: ſimplices ſcilicet, & piæ potiùs quàm Theologicæ. Tales extant in Opuſculis Severi Aſchmoninenſis, apud Ebnaſſalum, & anonymæ plures. Ab ea omnem orationem debere inchoari docet Ebnaſſalus Theologus, in Principiis fidei cap. 13. In ejus fine addunt illa verba ultima quæ extant in Græcorum libris, *quia tuum eſt regnum*, &c. Neque id ſolùm obſervatur in Officiorum Eccleſiaſticorum, ſed etiam in Evangeliorum codicibus.

Card. Bona Rer. Liturg. l. 2. c. 15.

P. 22. l. 8.

Dicit Sacerdos Orationem abſolutionis.

Abſo'utio ante communionem.

EA eſt iterata abſolutionis generalis formula, quam initio Liturgiæ jam obſervavimus, quæ ut prima ad Filium dirigitur, ita iſta ad Patrem. Nam cùm omnes orationes Latini Canonis ex vetuſtiſſima traditione ad Deum Patrem dirigantur, in Oriente plures ad Filium; nempe quia magis conflictata eſt Arianorum & aliorum qui ejus divinitatem impugnabant contentionibus, Orientalis quam Occidentalis Eccleſia. Porrò hæc oratio, ſicut ſuperior, comparari rectè poteſt formulis illis in Occidente uſurpatis, quæ in præcipuis ſolemnitatibus præſertim

Feriâ quintâ in Cœna Domini, ſuper populum pronunciantur, & adhuc in vulgari ſermone, Abſolutionis nomen retinent. Quamvis autem Abſolutiones illæ ritus Ægyptiaci, Sacramentales propriè loquendo dici non poſſint, neque talem de illarum efficacia opinionem Coptitæ habuerint, niſi quando ſublata inter eos fuit Pœnitentiæ Canonicæ diſciplina, non levem tamen eſſe illarum fructum exiſtimant. Quippe etſi non valeant ad eluenda peccata, de quibus confeſſio nulla facta eſt, quod volebant Joannes, & Marcus Patriarchæ, de quibus alibi dictum eſt; ſicut nec ad ea quæ Canone, hoc eſt legitimis pœnis præſcriptis expiabantur; tamen valere eas crediderunt, ad obtinendam remiſſionem eorum, pro quibus etiam Sancti quotidie ante altaria Domini, pectus tundunt dicentes, *dimitte nobis debita noſtra*. Itaque pronunciatur, quamvis deprecando, ex fiducia autoritatis Petro conceſſæ, ad ligandum & ſolvendum, quæ tantopere apud eos à Theologis, & Canonum Interpretibus commendatur. Unde ejuſdem orationis verba afferuntur in Opuſculo Severi Epiſcopi de Officiis Chriſtianorum, & in Tractatu Monachorum Antiochenorum de legitima præparatione ad ſuſcipiendam Euchariſtiam. In Ritu Syriaco *Oratio Impoſitionis manuum ſuper fideles*, recenſetur à Jacobo Edeſſeno, quæ huic quodammodo reſpondet, etſi non eſt planè eadem. Omnino enim intentio Eccleſiæ Orientalis ea eſt, ut per iſtam orationem ultimo loco gratia poſtuletur, pro illis qui communionem percepturi ſunt. Ita in Jacobi Liturgia, in qua rogatur Deus, *ut ſanctificet eorum animas & corpora, & efficiantur digni communicandi corpori & ſanguini Domini noſtri Jeſu Chriſti*: atque eadem ratione oratur in Chryſoſtomi & Baſilii Liturgiis. Addiderunt igitur Ægyptii Jacobitæ novam illam abſolutionis orationem, tunc maximè cùm puros ab omni etiam veniali ſorde Chriſtianos eſſe oportebat, quamvis jam ſimilis pronunciata foret initio Liturgiæ, quo exemplo, etiam Latino ritu, quamvis generali peccatorum confeſſione factâ, initio Miſſæ, pronunciataque abſolutione, quotidie cùm accedunt fideles ad percipiendam communionem repetitur eadem confeſſio, abſolutioque iterum pronunciatur. Patriarcha Gabriel de ea præcipit hunc in modum. *Sacerdos dicet Abſolutionem ad Patrem, uſque ad hæc verba*, populus tuus: *tum involvet manum ſuam velo bombycino, aſpiciensque ad Occidentem, manu populum innuet, ſiniſtrâ extenſâ, oculiſque ad ſanctum corpus converſis, tanquam precabundus, & petens ab eo aliquid pro populo.* Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ: *Sacerdos dicet Abſolutionem, facie ad Occidentem converſâ, juxta conſuetudinem: quod ſi fuerit Epiſcopus, leget eam in ſede ſua, facie quoque verſâ ad Occidentem, ut populum ſuum excitet ad dignè percipiendum corpus & ſanguinem ſanctum.* In iſta Abſolutione pronuncianda idem obſervatur ac in prima, quæ eſt initio Liturgiæ. Quòd verò ipſa, non ad legitimam peccatorum per canonicam pœnitentiam expiandorum Abſolutionem pertineat, ſi eſſet aliqua dubitandi cauſa idonea, multis rationibus probari poſſet. Nam ex quo antiqua pœnitendi lex immutata eſt in eam formam, quæ in Eccleſia Græca ſervabatur Chryſoſtomi tempore, ſupererat adhuc in Synaxibus pœnitentium ſtatio: atque illi poſt ſacra-

rum ſcripturarum lectionem, antequam Canon inciperet, dimittebantur, factâ ſuper eos oratione. Memoriam moris iſtius ſervant Eccleſiæ Orientales, quamvis ipſam diſciplinam dudum obſoletam fuiſſe teſtentur Jacobus Edeſſenus, Barſalibi & alii. Nequehæc oratio, Abſolutio Sacramentalis fuit, aut illius rationem habuit: nam ſi ita fuiſſet, Pœnitentes in Eccleſia conſtitiſſent, tanquam communioni reconciliati; ſed contra ſtatim pellebantur. Itaque non dicebatur ſuper alios quàm ſuper fideles, qui jus communicandi haberent, quo exciderant non modò qui publicè, ſed qui etiam ſecretò pœnitentiam agebant, aut illi tandem qui lethalis alicujus peccati culpâ tenebantur. Iſti quamvis non minùs quàm ſecretò pœnitentes, & ſub Canone ſivè ἐπιτιμίῳ conſtituti ſtarent in Eccleſia, cum integris Chriſtianis, arcebantur tamen ſatis à communione per obnunciationes Diaconorum, petitas ex antiquiſſima diſciplina: *Ne quis impurus, ne quis in hypocriſi*, de quibus dictum eſt ſuperiùs. Quòd ſi aliquando ad talem impietatem delapſi ſunt Jacobitæ Ægyptii, ut Canonem, hoc eſt laborioſa opera pœnitentiæ impoſita per ſacerdotem, & confeſſionem accuratam peccatorum, omitti ſinerent, factum id obſcœnis temporibus, reclamatumque à magna illius Eccleſiæ parte fuit, adversùs irreligioſam illam novitatem, ut alibi expoſitum eſt. Tunc autem valere exiſtimaverunt iſtam & alias abſolutiones, ad omnium peccatorum remiſſionem, modò ea ſimul ſecretò intra ſe confiterentur, præſertim cùm Diaconus incenſum adolens tranſibat per mediam Eccleſiam, ut cum fumo confeſſio illa inanis ad cælum aſcenderet: quam etiam poſito intra privatos parietes thuribulo uſurpare cœperunt.

Huic orationi non minùs quàm primæ inſeritur commemoratio duplex, Sanctorum, ut per eorum merita & preces Deus remiſſionem peccatorum ſupplicantibus largiatur: defunctorum, ut ad eos quoque fructus orationum Eccleſiæ perveniat, quia nempe Sanctorum communionis ea ratio eſt, ut non modò Sanctos in cœlis cum Chriſto regnantes, & fideles in unitate ejus & pace defunctos, ſed & laborantes in hac vita ſimul conjungat, quaſi unius corporis membra. Extat hæc Abſolutio prope iiſdem verbis, in Liturgia Æthiopum communi, quæ ex Coptica deſumta eſt.

Pag. 23. l. 14.

Unus Pater Sanctus.

Confeſſio de Trinitate.

QUæ ad communionis legitimam præparationem ſpectant proſequitur Orientalis Eccleſiæ diſciplina, & cum prima & præcipua conditio ſit ne detur Sanctum canibus, antequam ulteriùs progrediatur Sacerdos diſpenſator myſteriorum Dei, edicit per Diaconum ſolennia illa verba, quæ ex antiquitatis reverentia Græcè dicuntur Μετὰ φόβου τῷ Θεῷ πρόσχωμεν. *Cum timore Deo attendamus*: quæ hortatio non modò, ut in aliis ſacri miniſterii partibus, attentionem & mentis ad Deum elevationem ſignificat, ſed ſingularem & præcipuam, ad Chriſtum in Euchariſtia præſentem, ut relata Gabrielis Patriarchæ & aliorum verba palam faciunt. Poſtea quia prima diſpoſitio eorum qui accedunt ad Sacramenti

perceptionem

perceptionem fides eſt, profertur à circumſtantibus confeſſio circa Trinitatem, his verbis : *Unus Pater Sanctus*, quæ oratio extat in Græcis Alexandrinis, ut in aliis, paulum immutata in hunc modum : *Unus Sanctus, unus Dominus Jeſus Chriſtus* : in ea Jacobi, & in Græcis aliis ſimiliter, ita ut ad Chriſtum ſolum referatur. Lectio quam interpretatione noſtra expreſſimus, eſt antiquorum Codd. Copticorum Bibliothecæ Regiæ, in quibus, ut in Gabrielis Rituali, Græcè dici præcipitur, his verbis quæ librarii linguæ imperiti mirè corruperunt. Εἷς πατὴρ ἅγιος, εἷς υἱὸς ἅγιος, πνεῦμα ἅγιον. Ἀμήν. Arabicè exponunt non uno modo. In uno antiquiore, *Sanctus pater unus: Sanctus filius unus, Sanctus Spiritus Sanctus* : in alio meliùs, *Unus eſt Pater Sanctus*, &c. ſicut Græcè. Eamdem formulam exhibent Syriacæ Jacobitarum Liturgiæ, niſi quòd addunt, *ipſi gloria & gratiarum actio in ſæcula. Amen.* Eam orationem exponit Dionyſius Barſalibi; meminitque ejus Jacobus Edeſſenus. Extat quoque apud Neſtorianos. Omnes atque inter alios Ebnaſſalus, notant eam dici paulo antequam oſtendantur populo ſacra myſteria.

Sancta ſanctis.

Pag. 23. lin. 18.

HÆc celebratiſſima apud antiquos Chriſtianos verba, tunc dici à Sacerdote monet rubrica Codicis Regii, ſimul cùm Sacerdos aſſumit in manus *Spodicon*, ſive, ut Arabicè ſcribitur, *Iſbodicon* vel *Iſbadicon*, & elevans quantum poteſt, oſtendenſque populo, ſimul inclamat *Sancta ſanctis*. Diximus voce illa ſignificari mediam hoſtiæ partem : ex qua calix & aliæ particulæ conſignantur, & quæ reſervatur ad elevationem faciendam, ſimulque ab omnibus adoratur. Itaque in hac parte duæ occurrunt cæremoniæ ad Euchariſtiæ fidem pertinentes, elevatio ſcrilicet Sacramenti, & ejuſdem adoratio, quas tam ſecurè negaverunt Proteſtantes in Oriente obſervari. Pugnabant autoritate Theologorum aliquot, qui nimis creduli & Euchariſticæ diſciplinæ non ſatis periti, Græcos accuſaverant, quòd Euchariſtiam non adorarent, idque ſatis probari videbatur, quia illius elevatio apud illos nulla eſſet, nempe quòd in multis antiquis codicibus rubricæ deerant, preces tantùm continebantur. Ea tamen notatur in Liturgia Baſilii Græca & Arabica Ritus Alexandrini, in codice Regio. Sed quod jam multi accuratè docuerunt, Græci habent ritum eumdem quem ἁγίαν ὕψωσιν appellant, *non eodem quo Latini loco, ſed longè poſt orationem Dominicam brevi ante communionem ſpatio: juxta Jacobi, Baſilii, & Chryſoſtomi Liturgias*, inquit Goarius, *Dominicum corpus, non ita tamen ut à populo conſpiciatur, elevat Græcus Sacerdos; nempe quia populus extra ſanctuarii cancellos, & vela longè poſitus eſt, tum quòd ritu Græco non admodum extollatur.* Sed parum aut nihil refert cùm ſtatim adoratio conſequatur. Εἶτα προσκυνεῖ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος ἐν ᾧ ἐστι τόπῳ, λέγοντες μυστικῶς τρίς. Ὁ Θεὸς ἱλάσθητί μοι ἁμαρτωλῷ. Καὶ ὁ λαὸς ὁμοίως πάντες μετ' εὐλαβείας προσκυνοῦσιν. Ὅταν δὲ ἴδῃ ὁ διάκονος τὸν ἱερέα ἐκτείνοντα τὰς χεῖρας, καὶ ἁπτόμενον τοῦ ἁγίου ἄρτου πρὸς τὸ ποιῆσαι τὴν ἁγίαν ὕψωσιν, ἐκφωνεῖ Πρόσχωμεν, καὶ ὁ ἱερεύς. Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. *Deinde adorat*

Sancta ſanctis, & elevatio Euchariſtiæ.

Euchol. p. 141.

Sacerdos, & Diaconus in quo eſt loco, dicentes ſecretò ter: Deus propitius eſto mihi peccatori. *Omnes ex populo pariter cum reverentia adorant. Cùm verò viderit Diaconus Sacerdotem manus ſuas extendentem, & tangentem ſacrum panem ad faciendam ſanctam elevationem, alta voce dicit;* Attendamus: *& Sacerdos*, Sancta ſanctis. Itaque in Ritu Græco habemus & elevationem & adorationem. Neque excipi poteſt, ut à multis factum, in antiquis libris non ſemper reperiri quæ recentiores in hanc ſententiam continent. Nam extra dubium eſt in antiquiſſimis libris ſolas preces contineri, ritus petendos aliunde, quod non modò in Græcis, ſed in Orientalibus libris omnibus, imò & Latinis æque obſervari poteſt. Verùm ſatis aliunde ſcitur utrumque & oſtenſionis, & adorationis ritum obſervatum fuiſſe apud Orientales. Gabriel Patriarcha in Rituali. *Finita Abſolutione Sacerdos reſpiciet ad Orientem, & Diaconus alta voce clamabit, populo interea nudum caput & elevatas manus habente. Diaconus deinde dicet*, Amen: & cum Spiritu tuo. Cum timore Deo attendamus. In Codice recentiori adjicitur, *Diaconum manu crucem elevatam tenere, nempe quo magis conſpicua ipſius admonitio ſit. Reſpondet Populus alta voce*, Kyrie eleiſon. *Tum accipiet Sacerdos Iſbodicon in manus ſuas, illudque ſurſum elevabit, quantum brachia ſua extendere poterit, caput inclinans, clamabitque voce altiſſima. Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. Sancta ſanctis. Omnes è populo inclinabunt capita ſua, adorantes Dominum in timore & tremore, poſtulantes cum lacrymis, ſummo ſtudio, & tunſione pectorum, remiſſionem peccatorum ſuorum, & confirmationem ſuam in fide Orthodoxa, ad extremum uſque vitæ ſpiritum.* Plura adhuc Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ. *Poſtea*, inquit, *ad Orientem reſpiciet cum reverentia & humilitate, accipietque partem ex co pore ſancto, jam diviſo, partem nempe mediam Oblatæ ſuæ:* atque ea eſt quam Gabriel & Rubricæ *Iſbodicon* vocant, *& in ſublime eam elevabit, ſimulque elevabuntur cerei & crux: mediaque horæ ſpatio ita elevata manebit* (particula major:) *Sacerdoſque clamabit voce altiſſima, & quantum fieri poteſt, contenta*, Sancta ſanctis. *Omnes ex Eccleſia populo, uno ore clamabun*, Kyrie eleiſon, Domine miſerere, *capite nudato in genua provoluti, ſi fuerit dies Dominica; ſi dies alia, omnes in frontem ad terram uſque proſternentur, depoſitâ capitum faſciâ.* Meminerunt cultus iſtius religioſi, ſimulque rituum ſecundùm quos peragitur, autores antiquiores. Severus Epiſcopus Aſchmonin in Opere de exercitiis Chriſtianorum. *Poſt hanc*, inquit, *orationem ſatis prolixam*, (nempe Abſolutionis de qua mox dictum eſt,) *Sacerdos elevat corpus ſuper manus ſuas, ſupra populum univerſum, ſicut olim* (Chriſtus) *elevatus eſt in ligno crucis: clamantque omnes ſicut tunc ad eum Latro clamavit:* Miſerere mei Domine, dum veneris in regnum tuum. Et in alio opere de Agno Paſchali & Euchariſtia, idem explicat uberiùs: nempe, ut cùm Chriſtum in Euchariſtia ſub modica ſpecie panis & vini intuemur, fides noſtra non deficiat, ſed augeatur potiùs Latronis exemplo, qui divinitatem ejus in cruce agnovit. *Quod*, inquit, *ab eo percepit Latro nobis etiam ultro offertur. Accedamus ergo ad eum dicentes*, Memento mei Domine, dum veneris in regnum tuum.

Eamdem orationem hoc ipſo loco à Græcis uſurpari, docet nos Liturgia Chryſoſtomi ὡς λῃστὴς ὁμολογῶ σοι, μνήσθητί μου κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. *Sicut Latro confiteor tibi, memento mei Domine in regno tuo*, quæ eſt pars ultima prolixioris orationis quam dicunt circa communionem. Πιστεύω κύριε καὶ ὁμολογῶ, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ ἐλθὼν εἰς κόσμον, ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτος ἐγώ εἰμι. *Credo Domine & confiteor, quia tu es Chriſtus filius Dei, qui in mundum veniſti peccatores ſalvos facere, quorum primus ego ſum.* Nempe non una ſola oratio à Græcis dicitur & aliis Orientalibus, in oſtenſione Euchariſtiæ, aut in ejus perceptione, ſed plures occurrunt ejuſdem ſententiæ. In Eccleſia verò Coptica, quando quidem inſignis alia confeſſio ſequitur, de qua mox dicemus, differtur quod in Græca formula, ad fidei de hoc Sacramento profitendæ rationem pertinet: oratio tantùm fit ad Chriſtum præſentem, eo quo diximus modo. Indifferens verò prorſus eſt hæc rituum diverſitas: illud modò commune omnibus Eccleſiis Orientalibus, quòd oſtenduntur ſacra myſteria, ſimul ac dicitur *Sancta ſanctis*. De Ægyptiacis dubitari non poteſt, poſt tam perſpicua Autorum teſtimonia, præſertim Gabrielis Patriarchæ. Quod ſi recentiora illa quiſquam exiſtimet, refelletur ſtatim ex Græco Codice Regio ejuſdem Liturgiæ, ubi habetur. Ὁ ἱερεὺς ὑψοῖ τὸ δεσποτικόν: *Sacerdos elevat corpus Dominicum.* Severi Patriarchæ Conſtitutio extat in Syrorum Nomocanone. *Signat cruce populum dicendo.* Gratia Dei ſit. *Tum Diaconus:* Cum timore aſpiciamus. *Sacerdos*: Accedant qui ſanctificati ſunt. Sancta ſanctis: *& elevat myſteria. Populus*, Unus Pater: *& communionem diſtribuit.* Jacobus Edeſſenus. *Sacerdos ſigno crucis ter facto, benedicit populum, ſimulque admonet quòd ſancta hæc puris & ſanctis ſolùm traduntur. Tum elevat & oſtendit Sacramenta univerſo populo, tanquam in teſtimonium.* Idem habet Dionyſius Barſalibi commentario ad hunc Liturgiæ locum. *Sacerdos elevat & circumfert Sacramenta, clamans & dicens, Sancta ſanctis.* Itaque ne una quidem Liturgia eſt, quæ celebrem illam, atque à tota retro antiquitate commendatam formulam non habeat, hoc ipſo in loco. Nam præter Copticas, Syriacæ omnes, Jacobiticæ, Melchiticæ, & Neſtorianæ eam exhibent, ut etiam Armenica. Omnes etiam Æthiopicæ, quæ ex Ægyptiacis expreſſæ ſunt, eam referunt, nullo inter ſe diſcrimine. In ea quæ Conſtitutionibus Canonicis inſerta eſt, & quam Latinè edidit ſimul cum Æthiopico textu Jobus Ludolfus, hæc verba mirificè interpretatus eſt, *Sanctuarium ſanctis*; non minùs contra Æthiopicæ linguæ proprietatem, quàm communem omnium Liturgiarum ſententiam, præter quàm quòd nullum hæc verſio ſenſum efficit. Quis enim unquam audivit talia verba in Liturgicis Officiis? Sed ea fuit illius, in omnibus ferme quæ ad controverſias de religione ſpectarent affectatio, ut quaſi ſecurè de omnibus nemine intercedente pronunciare poſſet, abſurdiſſimas non modò opiniones, ſed quòd minùs excuſari poteſt, verborum Æthiopicorum explicationes dederit, quæ ferri non poſſunt. Hinc natæ ſunt portentoſæ illæ voces *Cœna* quàm ubique uſurpat pro Euchariſtia: *Orationis Euchariſtica* pro Liturgia, & multæ aliæ quas alibi notavimus.

Comparatio elevationis Ritu Orientali cum ea quæ fit Latino ritu.

Nihil porrò refert hoc loco diſquiſitionem inſtituere de elevationis ſimilitudine cùm eâ quæ fit Græco aut Latino Ritu, & eâ quam obſervant Orientales. Neque enim Chriſtianorum fides pendet à ſimili cæremonia, niſi quòd oſtendi Euchariſtia, præſertim cum honoris ſignificatione non poteſt, apud eos qui non verè credant illam eſſe corpus & ſanguinem Chriſti: at quamvis non elevaretur, modò tamen Eccleſiarum fides aliunde conſtaret, non idcirco revocari cum aliqua ratione poſſet in dubium, ex illius cæremoniæ defectu. Nam in ſola quam Latini habent, Præſanctificatorum Miſſa, Feriâ ſextâ majoris hebdomadæ, vix Euchariſtia oſtenditur: in Carthuſianorum uſu Eccleſiaſtico, calix vix attollitur, neque à circumſtantibus videri poteſt. Non idcirco dubitabitur, aut de Eccleſiæ Latinæ in hac Miſſa, aut de piorum illorum Aſcetarum religione. Obſervandum quoque eſt, non levem eſſe inter eos qui Liturgicas antiquitates illuſtraverunt quæſtionem, de ritus elevationis apud Latinos origine. *In antiquis enim libris, & in codicibus Ordinis Romani tam excuſis quàm manuſcriptis, nec in priſcis rituum Expoſitoribus, Alcuino, Amalario, Walafrido, Micrologo & aliis, aliquod ejus veſtigium reperitur. Ea duntaxat in Ordine Romano elevatio memoratur, quâ calix attollitur ante orationem Dominicam.* Verba ſunt Cardinalis Bonæ. Poteſt ſanè fieri, ut quamvis elevatio obſervaretur in Latina Miſſa, nullum tamen ejus veſtigium extet in Miſſalibus, qui rubricas antiquitus non recipiebant. Majus eſt argumentum, ex Expoſitorum Miſſæ ſilentio: quamvis parum interſit, ut diximus, quo momento oſtendatur Euchariſtia, imo & an oſtendatur. At quidquid de judicio piiſſimi doctiſſimique Cardinalis ſtatuatur, certum eſt elevationem, ſi neceſſaria judicatur, ſufficienter probari ex eo ritu quem omnes Latinæ Miſſæ agnoſcunt, quando hoſtia cum calice elevatur modicè, paulò ante orationem Dominicam. Nam antiquiſſimam illam eſſe elevationis diſciplinam omnes ferme agnoſcunt. Vir Clariſſimus Joannes Mabillonius Commentario prævio ad Ordinem Romanum. *Non ſtatim poſt conſecrationem in altum à Sacerdote, hoſtia itemque calix primis illis temporibus efferebantur, ſed ſub finem Canonis, cùm diceret Sacerdos;* Per quem hæc omnia, &c. *erigebat ſe Archidiaconus ſolus: & cùm diceretur;* Per ipſum & cum ipſo, *levabat cum offertorio calicem per anſas, & tenebat exaltans illum juxta Pontificem. Micrologus, corpus cum calice tunc levatum fuiſſe, dicit in cap. 15. ubi nullam alterius poſt conſecrationem levationis mentionem facit. Orientales id præſtant paulò ante communionem. Porrò elevatio poſt conſecrationem in Gallia, poſt medium ſæculum undecimum videtur fieri cœpta, haud ſcio an paulò ſeriùs in Eccleſia Romana.* Cùm igitur initio, elevationem Euchariſtiæ in Eccleſia Romana eo in loco quem nunc habet non fuiſſe, doctorum hominum teſtimonio conſtet, neque tamen inde meritò quiſquam inferre poſſit, ignotam fuiſſe tunc Sacramenti quam profitemur fidem, quæ ſatis magnis aliunde argumentis confirmatur, ita planè concludi non debet Orientales, quia elevationem eodem loco non agnoſcunt, poſſe idcirco in ſuſpicionem vocari, quaſi non rectam de Euchariſtia fidem habeant. Neque enim quòd

De Reb. Liturg. l. 2. §. 13. c. 2.

Pag. 49.

ita judicaverunt Theologi, aut Itinerariorum autores aliqui, cauſa ulla fuit, niſi ſilentium Liturgiarum: tum obſervatio parum accurata cæremoniarum Orientalium, ita ut, quia ſtatim poſt verba Chriſti pronunciata, non videbant levari Euchariſtiam, prorſus illam non oſtendi crediderint. Ita quoque judicavit Zagazabo Æthiops in Luſitania, cùm de ſuis ita referret. *Apud nos Euchariſtia non oſtenditur, ſicut hîc video fieri.* Sed ex relatis autorum teſtimoniis hæc quorumdam hominum opinio apertè revincitur. Nam quod Gabriel Patriarcha, quod Abuſebah Autor Tractatus de Scientia Eccleſiaſtica, quod Rituales alii libri teſtantur de Ægyptiorum Jacobitarum, hac in parte diſciplina, eam non noviter introductam, ſed antiquitus uſurpatam eſſe ſatis demonſtrat. Idem de Syris dicere poſſumus, quorum ritus non præſcripſerunt, aut noviter inſtituerunt Severus Antiochenus, & alii ex ejus ſecta autores, Jacobus Edeſſenus, Dionyſius Barſalibi & Abulfaragius, qui eos in Nomocanone collegit, ſed quales erant, referunt. Accedit nota certa ritûs oſtendendæ Euchariſtiæ paulò ante communionem, cùm pronunciatur Confeſſio, de qua mox dicemus. Sed ne quid deſit ad oſtendendam perpetuam Eccleſiarum conſenſionem in veneratione Euchariſtiæ, adjiciemus ritum alium quem Canones de diſciplina Eccleſiaſtica anonymi præſcribunt: leguntur autem in Codice ſatis vetuſto. *Quotieſcumque,* inquiunt, *elevabitur Euchariſtia pulſabuntur campanæ*: minores ſcilicet quas geſtant manibus, & quas tangere extra Eccleſias non licet, ſub Muhamedanorum tyrannide. Nam in Nubia & Æthiopia, ubi Chriſtiani regnabant, pulſabantur ex ſuperiori loco, ut obſervatum eſt in vita Yuçabi Patriarchæ Alexandrini LII. de Georgio filio Zachariæ Regis Nubiæ, qui cùm apud Præfectum Ægypti gratiâ valeret, eo ipſo in caſtro, ubi Liturgia ab Epiſcopis celebrabatur, pulſari ex ſuperiori tabulato campanas juſſit, more patrio. Reliqua ad ipſum elevationis ritum ſpectantia legi poſſunt quantum ad Latinos & Græcos pertinet, in Commentariis Jacobi Goarii ad Chryſoſtomi Liturgiam: notis Hugonis Menardi, ad Gregorii librum Sacramentalem: Cardinalis Bonæ Tractatu de rebus Liturgicis, optimo ſane & pereruditò, tum apud autores alios qui paſſim à nobis deſignati ſunt. Jam de Adoratione Euchariſtiæ, quantum ad Orientales pertinet, paucis dicendum.

Dam. à Goes de Mor. Æthiopum.

Hiſt. Patr. Alex. p. 282.

Conſtat ſanè ex omnium Theologorum, imò Proteſtantium, ſententia, cultum illum religioſum, ita cum fide realis præſentiæ corporis & ſanguinis Chriſti in Sacramento, ſemper conjunctum fuiſſe, ut qui eam crediderint, adoraſſe Euchariſtiam veriſimile, imo certum quodammodo eſſe videretur. Cùm itaque ſanctos Patres ita ſenſiſſe ſatis demonſtratum fuerit, etiamſi perſpicua teſtimonia nobis deforent, dubitari tamen non poſſet quin Euchariſtia adorata antiquitus fuerit. At teſtimoniis Ambroſii l. 3. de Spiritu ſancto, cap. 12. Auguſtini in Pſalmum 98. Theodoreti in Dialogo Ἀσύγχυτος, Cyrilli Catecheſi Myſtagogica V. & quibuſdam aliis probari contendimus, eos Euchariſtiæ, non minùs quàm veræ Chriſti carni τιμὴν λατρείας adorationem deferendam cenſuiſſe. Neque multùm immorari debere exiſtimavimus in conquirendis

De Adoratione Euchariſtiæ antiquitus uſurpata.

autoritatibus de hoc argumento, aut ex aliis non adeo perſpicuis deducere probationes novas circa religioſum Sacramenti cultum, ut ad illum loci quidam SS. PP. referrentur, qui aliter intelligi poſſunt, & debent. Unde locum Baſilii libro de Spiritu ſancto, quem ſuperiùs retulimus, ubi de Invocatione Spiritus ſancti agebatur, quique meminit ἀναδείξεως panis & calicis, ad utriuſque oſtenſionem non pertinere certiſſimum eſt, quamvis Bellarmino multiſque aliis, viſum aliter fuerit. Nam eo loco ἀνάδειξις Baſilio, eſt conſecratio elementorum in corpus & ſanguinem Chriſti; nempe opus divinum quod à Deo poſtulatur per interventum ſancti Spiritus illabentis in dona propoſita, non actio aliqua ad diſciplinam exteriorem pertinens. Sed enim in illis quæ antiquitatem Eccleſiaſticam ſpectant, dogmata quidem in ſanctorum Patrum ſcriptis quærenda ſunt, ita ut quod ignoraverint, aut non propriis verbis communique conſenſu docuerint, ad fidem non pertinere poſſit judicari: at in diſciplina res aliter ſe habet, cùm circa illam ſemper eſſe potuerit, & fuerit innoxia diverſitas, nullo ſanæ doctrinæ detrimento ac periculo: & multa per traditionem ad Eccleſias pervenerint, quorum perſcriptas autoritates proferre vix licet, quamvis, ut Auguſtinus poſt Baſilium, Chryſoſtomum, & omnes alios docuit, ex ſola eorum rituum obſervatione conſtet ſufficienter; quòd ab Apoſtolica traditione proveniant. Cùm igitur Euchariſtiæ adorationem perpetua traditio omnium Eccleſiarum commendet, ejuſque initia aſſignari nulla poſſint, tanquam nuper introductæ contra majorum exempla, non eſt quòd laborent Theologi, in conquirendis veterum teſtimoniis in re evidenti, quæ ut non à ſcripta aliqua lege ducit originem, ita non ſcriptis autoritatibus, ſed uſu, conſuetudine, omnium ſæculorum exemplo, quantum opus eſt, à novitatis ſuſpicione vindicatur. Quorſum enim ſcriberentur in Sacramentorum libris, omnia illa quæ non ex codice, ſed ex uſu, quotidianoque miniſterio Sacerdotes, & Diaconi diſcebant? Aiunt Proteſtantium plerique, Innocentium IV. induxiſſe morem adorandæ Euchariſtiæ; oſtendant ubi id perſcriptum ſit. Oſtendemus contra Sacramentales libros, & quidem multos, illius ætate recentiores qui ne notam quidem habeant adorationis Euchariſtiæ: neque tamen idcirco eam non adoratam fuiſſe, vel ipſi tot paradoxorum autores affirmare audebunt.

Adorationem Euchariſtiæ obſervant Orientales.

Par fuit Orientalium Eccleſiarum ratio, ubi quæcumque ad rite perficienda Sacramenta ſpectabant, ſeriùs omnino in literas miſſa ſunt, quia Codices orationibus ſolis conſtabant, ritus alibi notabantur, etiam cùm ſcribi cœperunt. De Græcis certa & conſtantiſſima traditio dudum ipſarum Liturgiarum Codicibus conſignata eſt; eos Ægyptii Jacobitæ ſunt imitati, ut quod uſu ſtabilitum erat, in Rituales libros, aut Liturgicos, qui adjunctum haberent cæremoniarum apparatum tandem referrentur, quæ ad oſtenſionem, elevationem, adorationemque Euchariſtiæ ſpectabant. Illa verò diſciplina, qualis ex Gabrielis Patriarchæ Rituali à nobis expoſita eſt, plenam habet ex ipſius nomine autoritatem, majorem adhuc ex uſu, & traditione ejuſdem Eccleſiæ, quæ ſatis apparet ex teſtimonio Severi Epiſcopi Aſchmoninenſis, qui quadrin-

gentis annis ſcribebat ante Gabrielem. Nam ex ejuſdem Severi verbis agnoſcitur, & elevatam ſua ætate fuiſſe Euchariſtiam, & adoratam, quando preces ad Chriſtum in ea præſentem dirigi præcipiuntur; illæ nempe, *Deus propitius eſto mihi peccatori* : & *Memento mei Domine, dum veneris in regnum tuum* : tum adhortationes Severi ipſius, Autoris Homiliarum de Circulo anni : publicæ etiam Diaconorum hoc ipſo ſacri officii loco, ad orandum intentiùs, cum timore & tremore, Chriſtique in diſco Euchariſtico porrecti, & immolati fidem memoriamque excitandam : quæ omnia cùm ſummi cultûs, qualis Deo ſoli exhiberi legitimè poteſt, officia ſint, ipſam quoque adorationem, ſummumque religionis actum ſimul complectuntur. Cùm enim Propheta ſcelus idololatriæ ſculptilia ſibi fabricantium exagitaret vehementiùs, exprobrat illis, quod tandem dicerent, *Libera me quia Deus meus es tu.* Utque rectè D. Thomas. *Per orationem homo Deo reverentiam exhibet, in quantum illi ſe ſubjicit, & profitetur orando ſe eo indigere, ſicut autore ſuorum bonorum :* & ut alio loco docet, duplex adoratio eſt, ſpiritualis quæ conſiſtit in interiori mentis devotione, & corporalis, quæ conſiſtit in exteriori corporis humiliatione : eam exhibent procul dubio, qui, ut Coptitæ faciunt, ad Euchariſtiam dirigunt preces pro miſericordia impetranda, præſertim quando, ut ex dictis manifeſtum eſt, interiori illi devotioni exteriorem, proſtrationem ſcilicet corporis, & alios honores adjungunt.

2. 2. q. 83. a. 3. q. 84. a. 2.

Confeſſio Corpus ſanctum, &c.

Pag. 23. lin. 32.

Confeſſio fidei ante Communionem.

PErvenimus tandem ad eam Liturgiæ partem quæ communionem proximè antecedit, & quæ confeſſionem continet de veritate corporis & ſanguinis Domini Jeſu Chriſti in Euchariſtia, tam perſpicuam, tam indubitatam, ut nulla toto orbe Eccleſia unquam ſit aut fuerit, in qua Sacerdotes & Laïci luculentiùs de ſacratiſſimo illo myſterio teſtimonium dediſſe reperiantur. Atque ea opinor ratione factum eſt, ut abſolutè ὁμολογία appellaretur, quaſi omnia complectens, quæ non modò ad Sacramenti, ſed etiam ad Incarnationis fidem pertinerent : quamvis ultimâ ſui parte, ante aliquot ſæcula interpolationem paſſa ſit, ut ad propriam Jacobitis hæreſin accommodaretur : quod cur & quando factum fuerit ex certis monumentis exponemus. Adeo celebris eſt, in Alexandrina Eccleſia hæc oratio, ut in nulla Liturgia ſive Ægyptiaca, ſive in Æthiopicis ex illa derivatis, deſideretur : nullus Autor Rituum illius non meminerit. Ut autem intelligatur meliùs, quo ordine dicatur, præter rubricas Codicis Regii, quas verſioni noſtræ inſeruimus, ritum integrum antecedentem proponemus, verbis Gabrielis Patriarchæ. Poſt illa quæ ſuperiùs relata ſunt, ita proſequitur. *Accipiet Sacerdos Iſbodicon, ſeu majorem hoſtiæ partem in manum ſuam dexteram, eoque conſignabit ſanguinem precioſum in calice, in modum crucis : attolletque illud ſanguine intinctum, ſedulò cavens, ne quid ex illo decidat : ex eo deinde ſignabit in formam crucis, totum corpus ſanctum, quod eſt in diſco. Tunc*

referet illud ad ſanguinem, & ex eo rurſus in ſanguine crucis figuram deſignabit, immittetque illud in ſanguinem calice contentum, dicens interea. Ευλογητὸς Ιησοῦς χριστὸς ὑὸς Θεοῦ. ἁγιασμὸς πνεύματος ἁγίου ἀμήν. Benedictus Jeſus Chriſtus filius Dei: ſanctificatio Spiritus ſancti. Amen. *Populus verò adoratione ſuâ peractâ, ſe attollens, reſpondebit alta voce.* Unus Pater Sanctus, &c. *Tum Sacerdos dicet.* Pax omnibus. *Reſpondebunt*, Et cum Spiritu tuo. *Poſtea Sacerdos dicet Confeſſionem; pronunciandoque* Corpus ſanctum, *accipiet illam majorem partem qua in medio diſci poſita eſt, & ex ea accipiet Iſbodicon, & dividet illud in tres partes. Quòd ſi major hoſtia fuerit: accipiet ex Iſbodico tres partes in manus tuas, frangetque particulatim in diſco ad hac uſque verba.* Accepit illud ex Domina noſtra Deipara ſancta Maria. *Tum accipiet particulam in manu ſua & eam in diſco deponet, cujus loco aliam accipiet ex corpore, quod eſt in diſco, & eam manui ſua imponet:* nempe, ut habeat in manu particulas conſecratas, dum Confeſſionem pronunciat; & Sacerdote præeunte populus eam proſequitur. Nam ſimul ac demonſtratur Euchariſtia, eodemque momento, Confeſſionem dici certiſſimum eſt non modò ex Rubricis, Gabriele, Scientiâ Eccleſiaſticâ, & aliis autoribus, ſed in Ordinationibus Epiſcoporum & Sacerdotum præſcribitur, ut dum novus ordinatus eam pronunciat, habeat in manu particulam corporis Chriſti, & eam oſtendat, quo editâ ſimul confeſſione, populus de ejus fide circa Euchariſtiam certus eſſe poſſit. Jam quæ ad eam Orationem ſingulariter attinent, paucis explicanda ſunt.

Partes hujus Confeſſionis duæ. Prima antiquiſſima.

Duæ ſunt autem ejus partes; prima antiquior eſt, quæ his verbis continetur. *Corpus ſanctum & ſanguis precioſus Jeſu Chriſti filii Dei noſtri. Amen. Sanctum precioſum corpus & ſanguis verus Jeſu Chriſti filii Dei noſtri. Amen.* Hæc Græcè dicuntur, quæ nota eſt primævæ vetuſtatis indubitata: nam quod eâ linguâ in Liturgiis extat, procul dubio acceptum fuit ab Eccleſia Orthodoxa, antequam ab ea Jacobitæ ſeceſſionem feciſſent. Poſtea enim nihil quòd noviter inſtitutum fuiſſet Græcè dictum eſt. Extat quoque in Græcis Alexandrini ritus Liturgiis.

Secunda recentior.

Secunda pars quæ non parem antiquitatem habet, in duas quoque alias dividitur; nam primò adjuncta ſunt tantùm illa verba, *Corpus & ſanguis Emmanuelis Dei noſtri, hoc eſt in rei veritate*, quæ quidem ex Cyrillo deſumpta videntur, adversùs Neſtorianos, qui negare probabantur ex ſuis principiis eſſe in ſacris myſteriis carnem Chriſti divinam factam; ea autem verba, ut & ſequentia, Copticè dicuntur: quæ quidem cùm contineant luculentam de Euchariſtiæ veritate Confeſſionem, infecta ſunt nihilominus doctrinæ Jacobiticæ particulâ, dum dicunt feciſſe *unum quid ex humanitate & divinitate.* Illa quidem verba ſecundam doctrinam Orthodoxam intelligi poſſent, ſi referantur ad unitatem perſonæ: unus quippe Chriſtus eſt, non confuſione ſubſtantiæ, ſed unitate perſonæ, ut in Symbolo Athanaſii dicto legitur. Verùm illa Jacobitæ referunt ad unitatem naturæ quam pertinaciſſimè profitentur, & cùm Eutychen deteſtentur, eique anathema denuncient tanquam Apol-

linariſtæ;

linariſtæ ; illaque verba conſuſionem quamdam, miſtionemque inducere viderentur, explicata ſunt per ſubſequentia, atque ita Confeſſio eam quam habet in codicibus formam, paulatim accepit. Tota igitur ipſius ſententia cùm primò pertineat ad agnoſcendam, verbiſque ſimpliciſſimis conteſtandam veritatem corporis ſanguiniſque Domini noſtri Jeſu Chriſti, refertur ſimul ad Incarnationis fidem, ut dum verum corpus ejus, & ſanguinem in Euchariſtia ſe agnoſcere profitentur Jacobitæ, ſimul veritatem aſſumtæ ab eo carnis agnoſcant, omniumque pariter quæ in τῇ ἐνσάρκῳ οἰκονομίᾳ geſta ſunt. Eam fidem cùm antiquitus ſimplex profeſſio unionis perfectæ naturarum, conjunctioniſque in unitatem perſonæ ſatis exprimeret, poſtmodum tamen cùm unitas illa naturæ, quam ipſi credunt, uſque ad confuſionis, quam deteſtantur, ſenſum progredi videretur, ultima verba addiderunt, ut Eutychianam hæreſin excluderent. Ea porrò cura tanta ne, dum confeſſionem de Euchariſtia pronunciabant, contra ſuæ de Incarnatione Eccleſiæ opinionem quidquam dicerent, certiſſimum documentum eſt credere illos, eſſe in Euchariſtiâ corpus Chriſti, non typicum aut repræſentativum, ſed illud ipſum quod aſſumtum eſt à Verbo divino, ex Maria Virgine, & divinæ perſonæ conjunctum intima unitate, quam naturæ eſſe volunt. Unde tota, quæ in poſteriori Confeſſionis parte ſequitur, eorum Theologia, de Incarnationis myſterio fruſtranea futura fuiſſet, ſi non ipſum verum Chriſti corpus in Sacramento ſe credere agnoviſſent.

Eadem Confeſſio non poteſt intelligi aliter quàm ſecundùm fidem realis præſentiæ.

Si nihil aliud Confeſſio ipſa ſignificaret, quàm Euchariſtiam eſſe *corpus Chriſti typicum, quod nos ſumus*, nam ita explicare vel potiùs obſcurare aggreſſus eſt Albertinus, vetuſtiſſimam illam formulam, Tertulliano, Euſebio & omnibus aliis memoratam, *Corpus Chriſti, Amen*, ita ut Diaconi & Sacerdotes dum hæc dicebant non magis crederent id quod porrigebatur & accipiebatur eſſe propriè Chriſti corpus, quàm ſe eſſe propriè, illud ipſummet corpus, ſi, inquam, nihil aliud verba ipſa ſignificant, nihil hac oratione abſurdius. Nemo enim, non modò inter religioſiſſimæ actionis, qualis communio eſt, ſolennia, ſed nec Rhetoricè potiùs quàm Theologicè loquendo, unquam dixit: *Credo, & ad ultimum uſque vitæ halitum credam, fideles eſſe corpus Chriſti, illud ipſum quod aſſumſit ex Maria Virgine & in quo paſſus eſt.*

Albertinus refellitur.

Id tamen ſignificare oportet Confeſſionis verba, ſi alio quàm realis & ſubſtantialis tranſmutationis ſenſu accipiantur. Et ſanè id faſſus eſt Albertinus, indirectè quidem, ſed non minùs certò, cùm ita ſcriberet. *Sicut*, inquit, *facilè concedimus hæc verba* (Corpus Chriſti. Amen,) *ad Euchariſtiam pertinere, contra pariter negamus Diaconum Euchariſtiam porrigentem dicere ſolitum ſe verum corpus Chriſti præbere.* *L. 2 p. 345.* Attamen in ritu Copt[i]tarum quem expendimus, non modò Sacerdotes & Diaconi communionem præbentes ita loquuntur, ſed ante ipſam ejus diſtributionem, & ita ut non modò ad communicaturos, verùm & ad omnes in Eccleſia præſentes verba faciant. Ita quoque deſignant illud ipſum quod eſſe dicunt corpus verum Chriſti, ut non modò diſcus ſeu patena quæ Euchariſtiam continet manu extentâ oſtendatur; ſed etiam

particulam majorem, ut mox Gabrielis teſtimonio probavimus, Sacerdos manu teneat: eam novus ordinatus in manum accipiat, & eam quoque demonſtret, dum Confeſſionem pronunciat: omneſque etiam Laïci, cùm dicunt: *Credo & Confiteor*, ad eam ipſam, quæ ipſis oſtenditur particulam, oculos ſermonemque dirigant. Itaque quod tam confidenter affirmavit Albertinus, non de Orientalibus intelligi poteſt, quorum Ritualibus ſufficienter ejus temeritas refellitur, ſed de veteri Eccleſia, adversùs quam non minùs peccat, dum incompertam ſibi ejus diſciplinam ex inanibus conjecturis ad arbitrium, non ad veritatem effingit. Nam & antiquam ſimplicemque formulam *Corpus Chriſti, Amen*, demonſtrari facilè poteſt, (& id multi ante nos fecerunt,) ad hoc illud ipſum, quod fidelibus præbebatur, pertinere. Et quamvis ex rubricarum defectu, accurataque minutarum cæremoniarum deſcriptione, quando illam codices Liturgici non repræſentant, rectè concludi non poſſit, nihil ultra obſervatum eſſe, ſatis enim conſtat hæc omnia non ſcripto, ſed traditione ad Eccleſias veniſſe, id ad Orientales Chriſtianos nihil attinet. Nam in ipſorum Codicibus ſingulares illi ritus deſcripti, perſpicuè ſignificant, Confeſſionem, ad ipſum quod præbetur communicantibus, & quod demonſtratur oculis, Chriſti corpus, certiſſimè referri. Nam major in rebus humanis certitudo eſſe nulla poteſt, quàm tot cæremoniæ: quàm perpetua conſuetudo, ut quod panis & vinum videtur, appelletur corpus & ſanguis; quàm denique tota illa actio cum oratione conjuncta, per quam certiſſimè de ea particula, quam oſtendit Sacerdos, & de aliis quæ in diſco collocatæ ſunt, affirmatur eſſe illas Chriſti corpus & ſanguinem. Illas igitur cùm in menſa ſacra, & in diſco vident, fatentur eſſe ipſum preciosum & ſanctum corpus & ſanguinem Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, illudque non typicum, non repræſentativum, ſed ipſum verum, quod aſſumſit ex Maria Virgine, & fecit unum, ſive univit, cum divinitate ſua: ita ut ne momento quidem leviſſimo ſeparata caro, & humanitas ejus fuerit ab ipſius divinitate, qua ratione confitentur Coptitæ non modò corpus Chriſti, ſed animam cum divinitate in Euchariſtia eſſe, quæ doctrina eadem eſt ac Concilii Tridentini. Quantùm porrò incommodaverit Proteſtantium opinionibus, tam inſignis expreſſaque Confeſſio, non potiori argumento oſtendi poteſt quam Salmaſii, Albertinique & aliorum ſilentio.

Conc. Trid. Seſſ. 13.

Albertini & aliorum in hac Confeſſione diſſimulanda, mala fides.

Extat hæc ipſa ante annos centum & ſexaginta ex Æthiopico edita in Canone Generali Æthiopum, & in Verſione trium Copticarum Liturgiarum: nulla de ejus ſenſu controverſia fuit, nam verba ſimpliciſſima ſunt, nullus tamen eorum de ea locutus reperitur, non Salmaſius, qui ipſas Copticas formulas tam malignè vellicavit. Nempe, neque id temerè à nobis dicitur, quia Proteſtantes, commentariis illam ſuis torqueri ad ſententiam ſuam poſſe, deſperaverunt. Quid enim fingi, quid excogitari queat magis alienum ab eorum novitatibus, præſertim adjunctis ritibus qui vim ejus determinant? In Latina Eccleſia nihil tale, etſi realis præſentiæ fides certiſſimè teneatur. Nam cùm Sacerdos dicit, oſtendens Euchariſtiam, *Ecce Agnus Dei, &c.* & eam diſtribuendo: *Corpus Domini*

noſtri Jeſu Chriſti cuſtodiat animam tuam in vitam æternam. Amen : nihil tam expreſſè ſignificat, quod metaphoricè interpretari Proteſtantes non ſoleant. Ita per inſigne divinæ providentiæ miraculum, illis in Eccleſiis quæ ſchiſmate & hæreſi à Catholica ſeparatæ ſunt, ne, ut hac ætate factum eſt, dubitari poſſet de illarum circa Euchariſtiam fide, plura teſtimonia illius remanſerunt, quàm in ipſa Catholica. Nihil quippe in Canone Romano, nihil in precibus publica autoritate & antiqua Eccleſiarum diſciplina confirmatis, apud nos eſt ad conteſtandam fidem de Euchariſtia noſtram, quod in alienum ſenſum à Proteſtantibus detorqueri non ſoleat. Contra in Orientalibus Eccleſiis tales ſuperſunt orationes & cæremoniæ, quæ omnes illorum rationes ita conturbant, ut ſenſum alium quàm realis præſentiæ planè refugiant ; & inter omnes præcipuè hæc Confeſſio, quæ longè plura continet quàm præſcriptæ Berengario & aliis, de quorum fide dubitabatur.

Quid adversùs illam Confeſſionem objici poſſit.

Supereſſe unam effugiendi rationem videmus, qua tam facilè tamque immoderatè abuti ſolent, ut revocent in dubium autoritatem illius Confeſſionis, adversùs quam tamen ne ſpecioſa quidem objectio fieri ulla poteſt. Nam meridie lucere negaret, qui Liturgiæ iſtius ſuſpectam haberet veritatem, neque enim de antiquitate ejus quæſtio eſt, ſed tantùm an apud Ægyptios in uſu ſit, aut olim fuerit, quod non magis negari poteſt, quàm extare urbem Alexandriam, aut aliquid ſimile, moraliter certiſſimum. Igitur adversùs inſolitam ejus formam declamare poterunt, & quod in obſcuris quæſtionibus libenter factitant, deſignari ſibi poſtulabunt initia illius & incrementa, quod licet nullo jure poſtulent, eorum enim partes eſſent, afferre in medium argumenta quibus impugnari cum aliquo colore poſſit, id tamen ex certis monumentis præſtare facile eſt. Nam quod primam Confeſſionis partem attinet quæ Græcè dicitur, ejus antiquitas & autoritas vocari nequit in ſuſpicionem ; cùm eam Græcæ Alexandrinæ Liturgiæ repræſentent : & ipſa peregrinitas Græcæ linguæ in qua pronunciatur, eam ſciſſione Eccleſiarum vetuſtiorem eſſe confirmet. Nam quidquid in Liturgiis illis Græcè extat, omnem antecedit ſchiſmatum memoriam : ſaltem eſt Muhamedanis temporibus, hoc eſt mille & amplius annis, vetuſtius. Omnes libri Theologorum, Commentarii Liturgiæ, quidquid tandem monumentorum Eccleſiaſticorum ſupereſt, idem efficiunt.

Quæſtiones circa illam natæ inter Coptitas duæ.

Prima circa illa verba, *fecit illud unum, &c.*

Sed ut ex Hiſtoria Patriarcharum Alexandrinorum diſcimus, initio ſæculi duodecimi, & eo labente, duæ circa eam quæſtiones exortæ ſunt. Prima fuit ſub Gabriele filio Tarich qui LXX. numeratur & ordinatus eſt anno Martyrum DCCCXLVII. Jeſu Chriſti MCXXXI. Is cùm poſt ordinationem proceſſiſſet more majorum, ad Monaſterium ſancti Macarii, ut ibi proclamaretur, ſolennemque Liturgiam celebraret, ubi ad communionem pervenit, Confeſſionem pronunciavit hunc in modum. *Credo & confiteor hoc eſſe corpus Domini & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, quod accepit ex Dei genitrice ſancta Maria, fecitque unum cum divinitate ſua.* Teſtatur hiſtoricus, Monachis nonnullis diſplicuiſſe hæc ultima verba, tanquam adjectitia ; dicebant enim conſuetudinem apud ſe non eſſe,

ut eadem pronunciarentur. Gabriel excuſabat ſe, quòd illa dixiſſet die ordinationis ſuæ, ſicut ſuggeſſerant ipſi, qui eum ordinaverant Epiſcopi, neque licere ea ſupprimi, cùm ſententiam veram continerent. Itaque de ea re multis ſermonibus habitis, tandem iſtis verbis alia adjici placuit, ab omnibus comprobata, hunc in modum. *Fecit illud unum cum divinitate ſua, abſque diviſione, commiſtione & confuſione.* Addit Autor, non paucos in Sahid, ſive ſuperiori Provincia, antiquam conſuetudinem retinuiſſe. Inſigne ſanè eſt illud teſtimonium, quo demonſtratur quàm vetuſta jam eſſet apud Coptitas illa Confeſſio, cui ne Monachi ſancti Macarii quidquam adjicerent, antiquorum exemplo ſe tuebantur. Neque de fide Euchariſtiæ lis erat, cùm in ea omnes conſentirent, ſed de additione ultimorum verborum, quæ pravè intellecta, ad ſententiam Eutychianæ hæreſeos trahi poterant, ſaltem Orthodoxis occaſionem dabant, ut de Synchytarum, qui commiſtionem naturarum inducebant, errore, Jacobitas poſtularent. Notandus quoque in illis hiſtorici verbis, mos antiquus, quem pariter varii de Ordinationibus Canones, librique Pontificales ſtabiliunt, ut Patriarchæ inter ordinationis ſuæ ſolennia ad primam Liturgiam, Epiſcopi qui manus ipſi impoſuerant, ſuggererent verbatim ipſam Confeſſionem de Euchariſtia. Illam ſanè legem præſcriptam reperimus apud Abulbircat non modò ad Patriarcharum, ſed ad Epiſcoporum & Sacerdotum ordinationes. *Sacerdos qui ordinationem ſuſcipit, accedet, & franget cum Patriarcha corpus Chriſti; habebit autem dexteram manum ſuam ſiniſtra ſuperpoſitam, & in ea erit particula Euchariſtiæ. Suggeret illi Patriarcha Confeſſionem verbatim.* Credo, &c. *quam repetet ejus exemplo, ut manifeſta fiat hominibus rectitudo confeſſionis* (ſeu ὀρθοδοξία) *ejus, dum corpus eſt in ejus manu.* Et ad Epiſcopum ordinandum præcipitur, ut *Confeſſio illi ſuggeratur linguâ vernaculâ quàm ordinatus intelligat, ut certè conſtet fides ejus apud Patriarcham.* Ita Abuſebah in Scientia Eccleſiaſtica, & Gabriel in Rituali, quæ teſtimonia majorem in modum confirmantur exemplo Patriarchæ, in cujus ordinatione eadem diſciplina obſervata fuit. Porrò qui tanta religione cavebant ne Confeſſioni quidquam temerè adjungeretur, neque additionem pati poterant, quamvis Orthodoxa agnoſceretur, eos ſanè nemo exiſtimabit non intellexiſſe, quid verba ſignificarent, aut Confeſſionem qualis extat, in ſuos libros temerè recepiſſe, multo minùs novam prorſus, rationique & ſenſibus repugnantem de Euchariſtia doctrinam.

Secunda circa vocem *Vivificum.* *Hiſt. Patr. Alex.* p. 526.

Verùm par illorum diligentia altero exemplo, ex eadem hiſtoriâ probari poteſt, nempe circa vocem *Vivificum*, quæ in antiqua Græca formula non erat, Joanne LXXII. Patriarcha Jacobitarum Alexandrinam ſedem obtinente. Abbas Salmon & Monachi Lauræ ſancti Juſti eam addiderunt, dicentes *Credo*, &c. *hoc eſſe corpus vivificum, quod aſſumſit Filius unigenitus*, &c. Agitata quoque hæc additio fuit inter Epiſcopos, tandemque conſtitutum, ut quia vox ipſa in ſacris ſcripturis legebatur, neque dubitari poterat quin corpus Chriſti eſſet *vivificum*, ea vox retineretur, omneſque eam reciperent in Codices Liturgicos ſuos, quod ubique tandem factum, præter quàm ad ſancti Macarii: nam Monachi excuſa-

verunt ſe ex majorum conſuetudine, quæ talem vocem non agnoſcebat. Ordinatus eſt Joannes an. Jeſu Chriſti M.CXLVII. obiit M.CLXVII. Ex ſecundo illo exemplo conſtat uſus Confeſſionis illius certus, adeo ut ante ſexcentos annos jam illa eam formam accepiſſet, quam nunc habet. Nulla circa eamdem controverſia fuit, quantum ad Euchariſtiæ fidem, neque enim ulla eſſe poterat, cùm illis in Eccleſiis, erroris in hac religionis parte ne umbra quidem fuerit. Qui verò eam incorruptam formulam, tam religioſè ſervaverunt, ut vix Patriarchis ſuis, quorum tamen ſumma autoritas erat, obtemperarent, quando orationi pauca verba addenda viſa ſunt, judicare facile eſt illos, non admiſſuros fuiſſe novitatem aliquam circa Sacramenti fidem, ſi quæ unquam nata apud eos fuiſſet.

De Syrorum & aliorum Confeſſione ante Communionem.

Cùm autem, ut ſuperiùs expoſitum eſt, apud antiquos ſimpliciſſima foret, paucisque verbis conſtans illa Confeſſio, ita quoque apud Syros, tam Jacobitas, quam Melchitas & Neſtorianos. In Codice antiquo Liturgiæ communis Syrorum Jacobitarum Colbertino, præſcribitur, ut Sacerdos cùm tenet corpus in manibus dicat. *Tu es Chriſtus Deus noſter: tu es ipſe qui prope Hieruſalem, in latere tranſfixus es propter nos, in vertice Golgotha: tu es Agnus Dei qui tollis peccata mundi.* Extat alia prolixior Dionyſii Barſalibi: cujus hæc ultima verba ſunt. *Unus eſt Emmanuel, non diviſus poſt unionem inſeparabilem duarum naturarum. Ita credimus, ita confitemur, ita aſſerimus, hoc eſſe corpus hujus ſanguinis & hunc eſſe ſanguinem hujus corporis.* Græci dicunt, *Credo Domine & confiteor quia tu es Chriſtus Filius Dei, &c.* Apud alios more vetuſtiſſimo ad illam Confeſſionem ſignificandam, *Amen* dicitur, cùm Sacerdos vel Diaconus Sacramenta diſtribuunt. Cur prolixior apud Coptitas fuerit illa confeſſio, hæc videtur cauſa fuiſſe. Primò ex antiqua conſuetudine vetus & ſimplex formula *Corpus ſanctum precioſum*, ſive ἅγιον τίμιον Græcè dicta eſt: eam ut populus intelligeret, Copticè expoſita fuit, non iiſdem planè verbis, ſed aliis quæ eodem reciderent. Quia verò Coptica lingua poſtmodum & ipſa vulgaris eſſe deſiit, Arabicè quoque dici cœpit Confeſſio, non modò à populo, qui quædam vulgari ſuâ linguâ acclamabat, ſed etiam, ut mox antea obſervatum eſt, ab ipſis Sacerdotibus & Epiſcopis, cùm ordinarentur, ut publico apud plebem vocis eorum teſtimonio conſtaret, quàm rectè de corporis & ſanguinis Dominici Sacramento ſentirent.

Origo additionum quæ Confeſſioni factæ ſunt.

In toto Muhamedanorum, quàm latiſſimè patebat Imperio, Melchitarum ſeu Orthodoxorum, Jacobitarumque iiſdem in locis magna erat multitudo: & quamvis acerbiſſima eſſent inter partes odia, ex communi tamen quotidianoque commercio, non modò familiaritas inter homines ſectæ diverſæ, ſed etiam aliquando affinitates coaleſcebant, quamvis multis Patriarcharum ſanctionibus id fieri prohiberetur. In ſummâ quoque, qualis afflictiſſimorum ſub Barbaris dominis eſſe ſolet, doctrinæ & conſilii, ſpiritualiumque ſubſidiorum inopia, fieri facilè potuit, ut Chriſtiani Melchitæ, qui ſæpè & diu, nec Patriarchas habuerunt, nec Epiſcopos, furtim ad Jacobitarum Eccleſias accederent, ne Sacra-

mento corporis & ſanguinis Chriſti penitus privarentur. Id enim non infrequenter accidiſſe ut exiſtimemus, faciunt diverſi Canones pœnitentiales, adversùs eos qui apud Hæreticos Sacramenta acciperent, quorum nonnulli leguntur in Collectione Barſalibi, alii in multis ἀλλαχοῦ. Ut igitur Jacobitæ caverent à communicatione illa Sacramentorum cum Orthodoxis Melchitis, ſeu ut eos vocant Calchedonenſibus, quos hæreticos judicabant, videntur inſtituiſſe, ut in ipſa communionis hora, non modò exigeretur de corporis ſanguiniſque dominici veritate Confeſſio, ſed etiam ut illa, cum profeſſione Jacobiticæ fidei conjungeretur, ne cui Sacramenta diſtribuerent, qui eam apud Sacerdotes non protuliſſet. Eò enim propriè pertinent verba illa quæ poſteriùs addita fuiſſe obſervavimus, *fecit illud unum cum divinitate ſua*, in quibus ſita eſt Confeſſio unitatis naturarum, quæ Jacobitarum præcipua doctrina eſt: quæ verba non niſi poſt undecimum ſæculum antiquæ formulæ acceſſiſſe admodum veriſimile eſt. Nam ſi antea in uſu apud Eccleſias fuiſſent, ignorari non poterant à Monachis ſancti Macarii, in quorum Eccleſia, more jam à multis ſæculis obſervato, novus Patriarcha proclamari, & Liturgiam celebrare tenebatur, in qua Confeſſio alta voce recitabatur, audiebantque eam adſtantes omnes. Cùm igitur additio illa Monachos ſola novitate perculerit, fortè non fuerat Alexandriæ uſurpata ante Gabrielem filium Tarich, ſed ut ipſe excuſandi ſui causâ dicebat, præſcripta fuerat ab Epiſcopis qui eum ordinaverant, à quibus, eâ quam expoſuimus ratione, neceſſaria judicata fuerat, ut à Jacobitis Melchitæ dignoſci poſſent. Id verò non videbatur tam neceſſarium in Monaſterio ſancti Macarii, ubi talis concurſus eſſe non poterat, quin noti eſſent Archimandritæ & Religioſis, omnes qui eo loco ad communionem accederent. Quidquid ſit, neque enim argumenta certa ſuppetunt, quibus hæc noſtra conjectura demonſtrari queat; eam veriſimilem arbitramur, & Alexandrinæ Jacobitarum Eccleſiæ moribus planè conſentaneam. Neque enim objici adversùs eam poteſt, Jacobitas quoque Antiochiæ & multis aliis in urbibus & provinciis eadem planè ratione cum Melchitis commiſtos, neque tamen ſimile quidquam apud illos extra Ægyptum obſervari. Verum id ſanè, nec tamen idcirco conjectura prorſus inanis judicanda eſt, cùm magna ſemper fuerit etiam in Eccleſiis communionis ejuſdem, rituum diverſitas. Nemo tamen in Orientali hiſtoria Eccleſiaſtica leviter verſatus ignorat, Jacobitas Antiochenos Patriarchas, neque eam dignitatem, neque juriſdictionis amplitudinem habuiſſe, quam Alexandrini ex eadem ſecta olim obtinuerunt. Nam alteri non Antiochiæ, ſed Malatiæ ſedem habebant: & quamdiu urbs ſub Græcorum, aut Francorum poteſtate fuit, in eam ipſis ingredi, aut in ea ſynaxes agere Jacobitis non licebat. Erant præterea Patriarchæ Græci, fuerunt & Latini, & cum Neſtoriani in Aula Bagdadenſi plurimùm poſſent ſub Califis Abbaſſidis, omnem aliquando in Chriſtianos cujuſcumque communionis juriſdictionem ad ſe traxerunt. Verùm Benjamin qui ſe Muhamedanis captâ Alexandriâ ſtatim ſubjecit, ampliſſimaque idcircò privilegia conſecutus eſt, non modò omnes, Orthodoxis fugere coactis & ſpoliatis, Eccleſias

occupavit, ſed etiam ejus ſucceſſores per annos prope centum, abſolutam illam autoritatem obtinuerunt, donec tandem redditæ ſunt Melchitis aliquot Eccleſiæ, & ipſis Patriarcham ſuum habere conceſſum eſt. Cùm verò primo illo intervallo temporis, omnes ferme in ſuperiori Ægypto Epiſcopatus, à Jacobitis occupati fuiſſent, Orthodoxis ea in provincia nulli remanſerunt. Ita fieri potuit ut, qui avitam fidem retinebant, carerent & Epiſcopis & Sacerdotibus, atque adeo apud hæreticos Euchariſtiam quærerent.

Doctrina in Confeſſione expoſita, conformis eſt Jacobitarum Theologiæ.

Porrò doctrina de Incarnationis myſterio quam paucis in hac oratione verbis complexi ſunt Jacobitæ, fuſiſſimè exponitur ab ipſorum Theologis eodem omnino ſenſu, nempe ſecundùm naturæ unitatem, excluſâ prorſus confuſione, commiſtione, & alteratione; quod legitur etiam in Horologio, ſeu Euchologio Coptico, & in multis aliis precibus. Inter Theologos de hoc argumento diſputaverunt Ebnaſſalus in Collectione Principiorum fidei, Jahia filius Adæi in Tractatu de Incarnatione, Abu-Raïta Tacritenſis, Severus Epiſcopus Aſchmonin, Vincentius Epiſcopus Copti, & Anonymi plures, quorum teſtimonia integra alibi referentur. Quod adjicitur, *confeſſus eſt confeſſionem bonam*, referri debet ad illud 1. Timoth. c. 6. *qui teſtimonium reddidit ſub Pontio Pilato, bonam confeſſionem*, quem locum citant & ſimul ejus explicationem ex Epiſtola Cyrilli ad Neſtorium, Severus Epiſcopus Aſchmonin, in Hiſtoria Alexandrina & varii autores Collectaneorum ex ſanctis Patribus. Multa quoque apud Theologos leguntur, circa ſequentem articulum quòd *ne momento quidem ſeparata ejuſdem Chriſti divinitas fuerit ab humanitate*, de quo extant teſtimonia Vincentii Epiſcopi Copti, Jahiæ filii Adæi, Severi, Iſæ f. Zaraæ, Abu-Raitæ, Ebnaſſali, & Epiſtolæ Sacerdotis Jacobitæ nuper ordinati.

Confeſſio extat in omnibus Liturgiis Ægyptiacis & in Æthiopica.

Tandem ut quæ ad Confeſſionem ſpectant expediamus, ea qualis eſt in Baſiliana Liturgia, talis omnino reperitur in Gregoriana & Cyrilli, nullo diſcrimine. A Coptitis eam acceperunt Æthiopes, qui eam totam inſeruerunt Canoni Generali, ſeu Liturgiæ communi, à qua peti ſolet ad alias Liturgias. Illius tamen orationis, quæ eorum de Euchariſtia fidem tam perſpicuè ſignificat, ne meminiſſe quidem dignatus eſt Jobus Ludolfus, nempe ut ſatis apparet quia eam ad Lutherana placita torqueri poſſe deſperavit. In aliis Liturgiis Orientalibus non extat eadem forma, verùm ea quam deſignavimus, ad antiquam ſimplicitatem propiùs accedens.... Sed ut diximus nulla in Oriente Eccleſia eſt, quæ non habeat ad communionis horam deſtinatas orationes, quæ eâdem prope ſententiâ, quamvis non tam prolixè nec tam diligenter, exponant illorum Chriſtianorum de Euchariſtia fidem. Nam à Sacerdote dicuntur hæc aut ſimilia verba *Corpus ſanctum filii Dei*: & qui accedit ad communicandum reſpondet. *Amen*: ſed de his dicetur inferiùs cùm explicandus erit communionis ritus.

Adjiciemus denique quòd præter omnes codices antiquos & recentiores qui hanc Confeſſionem repræſentant, eadem verbatim refertur ab Abulbircat in Expoſitione Ordinis Miſſæ, à Gabriele Patriarcha in

Rituali ſuo, & ab Autore Scientiæ Eccleſiaſticæ: quibus ſi adjungatur autoritas Hiſtoriæ Patriarcharum Alexandrinorum, diſciplinaque Eccleſiæ Æthiopicæ, extra dubium eſt, eam Confeſſionem omnes, quæcumque haberi poſſunt certitudinis & veritatis notas continere; ritibus quoque adjunctis ſecundùm quos pronunciari debet, ita ad realis præſentiæ fidem determinari, ut majus argumentum conſenſus Ægyptiorum cùm Eccleſia Catholica ne excogitari quidem poſſit: quando nec ipſa de cujus fide non dubitatur, talem tamque expreſſam Confeſſionem publica autoritate munitam, nullam in ſacris Officiis ſuis, aut fidei profeſſionibus habeat.

Confeſſio extat in Codice Regio Græco Arabico.

Porrò quàm certa ſit hujus Confeſſionis autoritas & antiquitas, præter illa quæ protulimus argumenta, probat Codex Regius Græco-Arabicus, in quo integrè legitur, cum additionibus duabus, quæ controverſiis ab autoribus hiſtoriæ Alexandrinæ memoratis occaſionem dederunt. In Marci Græca Liturgia, primis tantùm vocibus Confeſſio deſignatur. Σῶμα ἅγιον, ex quibus ſolis concludi non poteſt ea ſola dicta fuiſſe: cùm multa ſint exempla ſimilium orationum, quæ primis tantùm vocibus deſignantur, integræque ex aliis codicibus petendæ ſunt. Itaque & Jacobiticæ & Orthodoxæ Eccleſiæ convenire potuit hæc formula. Verum tamen cùm Marci Liturgiam, multis aliis indiciis conſtet Orthodoxis potiùs propriam quàm Jacobitis fuiſſe, quando ſola illa Græcis nota fuit, uſuſque illius in Calabria fuerit, & in Ægypti provinciis, quæ Marco Orthodoxo ſubjectæ erant, quin Jacobiticâ illâ additione caruerit, vix eſt dubitandum. Sed neque ſi tam veriſimilia argumenta deficerent, eſſet ambiguitati locus, cùm certum haberi debeat, Theologiam, novitatis, & erroris in Oecumenico Concilio condemnatam ab Eccleſia Catholica probari, aut ſacris orationibus inſeri non potuiſſe.

At illam ipſam Confeſſionem qualis extat in Copticis Liturgiis tribus, totidem verbis legimus in Græcis Alexandrinis duabus Baſiliana & Gregoriana, quas hæc nota ſola, Jacobitis uſurpatas fuiſſe certiſſimè demonſtrat. Codex qui illas continet videtur ætate Patriarcharum illorum duorum, ſub quibus de additionibus diſputatum eſt, antiquior. Unde vocari poſſet in dubium Hiſtoriæ Alexandrinæ fides, quia ſignificare videtur quodammodo, factas illas eſſe primùm, cùm de illis Monachi Macariani litem moverunt. At cùm excuſatio quâ Gabriel filius Tarich, eâque unicâ uſus eſt, non alia fuerit, niſi quòd ab Epiſcopis qui eum ordinaverant, præſcripta, verbatimque ſuggeſta foret: eam priùs in Eccleſia Alexandrina viguiſſe probat hæc reſponſio. Quòd eam Macariani Monachi ignoraverint, facilè explicatur: erant enim diſciplinæ veteris obſervantiſſimi: cùmque additionem primam ; *fecit illud unum cum divinitate ſua*, negarent habere ſe in ſuis codicibus, docemur inde obſcuriuſcule fortaſſis, ſed non inveriſimiliter, ſervaſſe illos codices Liturgicos veteres, in quibus hæc additio recepta eſſe non poterat, cùm ſchiſmatum initiis foret recentior. At alibi in Eccleſiis uſum illius nullum fuiſſe, non inde probatur.

Quidquid tandem ſit, cùm omnes Alexandrinæ Liturgiæ illam Confeſſionem

feſſionem contineant, neque controverſiæ quibus occaſionem dedit, ad fidem Euchariſtiæ, ſed ad Incarnationis myſterium pertineant: quocumque modo ſe habeat, æqualem adversùs Proteſtantes retinet autoritatem. Nam duæ Liturgiæ Græcæ Baſilii & Gregorii illam repræſentant, ut legitur in Copticis tribus, & Æthiopica, quæ ab illis expreſſa eſt: tum Marci Græca eamdem deſignat. Quòd ſi tanta religione caverunt Epiſcopi, & Monachi Macariani, ne quid in eadem relinqueretur, quod ad ſuſpectam circa Incarnationis myſterium doctrinam referri poſſet; quis negligentes illos ita fuiſſe ſuſpicabitur, circa illud, de quo potiſſimùm agebatur, Euchariſtiæ myſterium, ut ea verba quæ veram ſubſtantialemque tranſmutationem perſpicuè ſignificabant, inexplicata præterirent. Non feciſſent ſanè, ſi quid aliud in mente habuiſſent: at contra prorſus; nam verba rituſque ita diſpoſuerunt, ut ex illis intelligeretur præſentia realis corporis & ſanguinis Chriſti, quod præſcriptæ ad communionem diſtribuendam cæremoniæ in majori luce collocabunt.

Sacerdos dignos fac Domine, &c. P. 24. l. 17.

NOn una eſt illarum orationum forma, quamvis communis eademque omnium ſententia ſit: alias refert Gabriel Patriarcha, quarum hæc prior eſt. *Fac nos omnes dignos Domine, ut percipiamus ex corpore tuo ſancto & ſanguine tuo precioſo ſanctitatem animarum, corporum & ſpirituum noſtrorum, remiſſionemque peccatorum & delictorum noſtrorum, ut efficiamur corpus unum, & ſpiritus unus tecum: quia tu es benedictus, & tibi debetur gloria, cùm Patre tuo bono & Spiritu ſancto in æternum. Amen.* Poſterior quam dicit ab aliquibus hoc loco recitari ſolitam, talis eſt. *Domine Jeſu Chriſte fac nos dignos, ut percipiamus corpus tuum ſanctum & ſanguinem tuum pretioſum: neque fiat nobis ad judicium, ſed ſicut dixiſti diſcipulis tuis ſanctis: Accipite ex corpore & ſanguine meo ad remiſſionem peccatorum veſtrorum, ſit nobis ſocietas cum diſcipulis tuis ſanctis, ut ex participatione noſtra myſteriorum tuorum vivificantium, percipiamus remiſſionem peccatorum noſtrorum, abolitionem delictorum noſtrorum, puritatemque animarum, corporum & ſpirituum noſtrorum, & conſcientiarum, per fidem in nomen tuum ſanctum, ad extremum uſque vitæ ſpiritum. Amen.* Colligi multæ aliæ poſſunt ex libris Eccleſiaſticis, neque enim iſtarum orationum & earum quæ in Liturgia præſcribuntur ratio eſt prorſus eadem: iſtis addere aut detrahere nihil licet: in aliis quæ dicuntur ad libitum, ut Rubricæ noſtræ loquuntur, aut quæ privatim inter cæremoniarum intervalla recitantur à ſacerdotibus, aut à Laïcis, alias adjungere ſemper licuit. Itaque multæ ſimiles occurrunt ad communionem, & ad gratiarum actionem, non in Orientalibus modò, ſed in Græcis quoque libris, quæ omnes realem præſentiam ita confirmant, ut vix ulla ſit quæ ad eam ſtabiliendam argumenta perſpicua non ſuppeditet.

Pag. 24. l. 21.

Communicabit Sacerdos.

Communionis diſtribuendæ ritus.

DE communione Sacerdotis nihil ſingulare obſervandum occurrit, nihilque præſcribunt rubricæ codicum recentiorum, tanquam ſcilicet in ritu qui omnibus ſatis notus eſſe debet. Gabriel qui illum accuratiùs deſcribit, ait Sacerdotem corpus ſanctum oſculari, tum illud ſumere, moxque diſcum operire, nempe ex reverentia Sacramenti, ne particulæ in eo remanentes, quæ diſtribuendæ ſunt ad aliorum communionem, oculis expoſitæ ſint. Tum præcipit, ut Sacerdos calicem detegat, qui velo quoque ſuo opertus eſt, & ex eo ſanguinem Chriſti bibat, mappulâ deinde, quam ſiniſtra manu tenet, os abſtergat, & oram calicis, quâ parte bibit. Communioni Sacerdotis reſervatur particula illa major *Iſbodicon* dicta, ſeu media illius pars, ex qua conſignatus fuit calix, & ex qua minor particula quam *margaritam* vocant deſumta, immitti in calicem jubetur, in excerptis ex Gabriele & aliis, quæ à nobis relata ſunt. Cùm autem oblatæ, majores ſint in Oriente quàm apud nos ſoleant, omneſque vulgò ex una & eadem communicent, illa pars quaſi præcipua (etſi nullà ſit diverſitas inter eam & alias, omneſque credantur æqualiter eſſe corpus Chriſti) reſervatur ad conſignandos alios calices, in quibus communio diſtribuitur, & ad præbendum Sacerdotibus, Clero, aliiſque dignioribus. Mox Gabriel ita proſequitur. *Sacerdos Diacono miniſtranti communionem impertit, & ſi provectior ætate fuerit, dat ei calicem, ſimulque cochlear à latere adjunctum. Tum accipit Diaconus calicem, & illud circumfert, incipiendo à latere auſtrali, proceditque coram eo alter Diaconus, cereum accenſum præferens; oportetque miniſtros altaris omnes illud adorare, capita inclinantes, donec in latere boreali conſtiterit. Tunc incipiet Sacerdos communionem præbere miniſtris inferioris ordinis, & intinget ipſis: unuſque eorum adſtans cum mappula, ora eorum abſterget poſtquam communicaverint. Majoribus autem ſeu primi ordinis miniſtris, Sacerdos dabit corpus; Diaconus præbebit ſanguinem cum cochleari.*

Tres diverſi ritus.

Nempe, ut ex eo loco multiſque aliis manifeſtum eſt, communio apud Orientales tribus modis diſtribuitur, ita ut nulla, quantùm ad Sacramenti legitimam perceptionem, inter illos modos judicetur eſſe diverſitas. Primò ſimpliciter & magis ad morem antiquiſſimum, panis factus corpus Chriſti, præbetur; & poſtea calix, ex quo bibit qui communicat. Eo modo communicant Sacramentis, Sacerdos ſacra celebrans, alter qui vocatur miniſtrans, vel ſocius, quem Rituales noſtri *Aſſiſtentem* vocant; Diaconuſque miniſterio fungens: tum Epiſcopus ſi adſit, nec Liturgiam celebret, una enim tantùm apud Orientales celebratur. Secundus modus eſt, ut Corpus Chriſti præbeatur à Sacerdote: Sanguis à Diacono qui calicem tenet, atque ex eo guttam cochleari præbet, ut Sacerdotibus & aliis primi ordinis Eccleſiaſticis fieri Gabriel ſtatuit. Tertius tandem eſt communio intincta, ita ſcilicet, ut ex fractis majoribus partibus hoſtiæ, plures particulæ in calicem immittantur, quas

cochleari præbet Diaconus : atque ea ratione ſecundi ordinis Eccleſiaſticis & Laïcis, communio diſtribuitur. Hanc verò diſciplinam non à Latina Eccleſia, quæ ſimilem nullam habet, ſed à Græca acceperunt, ne quis ex rituum imitatione, fidem quoque noſtram imitatos eſſe illos ſomniet.

Cochlearis quippe ad calicis participationem, uſum à Græcis acceperunt, quem antiquiſſimum eſſe oportet, cùm nulla in Oriente Eccleſia ſit quæ illum non ſervet : atque ita ante diviſionem Eccleſiarum viguiſſe hanc conſuetudinem neceſſe eſt. Probatur id quia illum, ut omnia reliqua ſchiſmatum initiis vetuſtiora ſtatuta diſciplinæ, conſignata habent in ἀλιαωτοις illis Canonum, quos vocant Apoſtolorum, Collectionibus. In illis qui ſecunda Apoſtolorum præcepta dicuntur, Conſtitutio extat, quæ jubet coram Epiſcopo Diaconum diſtribuere communionem populo, non ut Sacerdos & Epiſcopus faciunt, ſed tanquam miniſtrum ⲗⲁⲃⲓⲇ, hoc eſt *cochleari.* בלאבידן nam vocem græcam, ut infinitas alias retinuerunt. Sed quacumque ratione adminiſtretur Euchariſtia, perinde eſt : neque ſe deeſſe exiſtimant officio ſuo, aut peccare contra Chriſti inſtitutionem, ipſiuſque Sacramenti naturam, aut contra præceptum de bibendo calice, cùm ita faciunt : licet ſatis intelligat quiſque, non bibi, loquendo propriè, calicem, cùm intincta communio accipitur, aut mica conſecrati panis madefacta, cochleari præbetur. Quod ſanè ab omnibus concordiæ Chriſtianæ amantibus, ſi abſque ullis partium præjudiciis conſideretur ; ſatis intelligent, quanta primorum Reformationis architectorum adverſùs Romanam Eccleſiam calumnia fuerit, dum recentiorem diſciplinam ex invidia Pontificum natam judicaverunt, quaſi ex certo conſilio, Chriſtianam plebem calicis participatione fraudaverint. Ut enim apud Græcos & Orientales omnes qui eos imitati ſunt, ſumma erga Chriſti corpus & ſanguinem reverentia fecit, ut calix tantummodo Eccleſiaſticis daretur, tum etiam ut ex calice hauriretur gutta & cochleari diſtribueretur : tum ut particula panis, vino madida, utriuſque ſpeciei locum teneret, quamvis ſi moroſiùs agatur, hæc communionis dandæ forma, neque veræ comeſtionis, neque potus rationem habeat, ita & apud nos præſertim, quando privatæ miſſæ frequentiores fuerunt, ſub una ſpecie Euchariſtia dari cœpit, ex eadem erga Sacramentum reverentia, nullo aut religionis defectu, aut innovandi conſilio. Atque ut pro Eccleſiarum diverſitate, abſque ulla contradictione receptum eſt, ut ſecundùm varios illos ritus communio diſtribueretur, idcirco neque ubi calix præbitus eſt, aut ubi ſolum cochlear, aut ubi intinctæ particulæ, magis aut minùs quidquam accepiſſe communicantes exiſtimaverunt.

Cochlearis uſus.

In Syrorum Jacobitarum Nomocanone utraque diſciplina indifferenter præſcribitur. De Eccleſiaſticis quidem, præſertim ad altare in ipſâ Liturgia miniſtrantibus. *Hi*, inquit Conſtitutio, *calicem bibent, ſibique invicem bibendum præbebunt, poſtea ſæcularibus. Sacerdoti autem non licet abſque calice corpus ſanctum tribuere ; ſed ſi fieri poteſt ipſe dabit corpus : Diaconus verò calicem bibendum præbebit, quod legitimè & ſecundùm*

Syrorum diſciplina circa communionem.

canones fiet, cùm præceperit Dominus in hunc modum. Edite ex corpore meo, & bibite ex ſanguine meo. *Quòd ſi id fieri non poteſt, corpus intingat Sacerdos in calice, quem Diaconus dextrâ tenet, communionemque det, ut in Occidente facere ſolent. Quòd ſi nec illud poterit intingere, ob nimiam populi multitudinem, antequam ſeparet, margaritam intingat in calice tempore fractionis, & ita det communionem, ſicut in Oriente ſolemus facere.* Quibus verbis perſpicuè ſignificatur, nullum circa communionis integritatem diſcrimen reputari, ſive calix bibendus præbeatur, ſive ſanguis Chriſti ex cochleari ſumatur, ſive communio intincta detur. Nam quòd in hac Syriaci Nomocanonis conſtitutione memoratur Occidentalium conſuetudo, etſi ad propriè dictos Occidentis populos, hoc eſt Latinos, referri queat (nam apud eos aliquando communionis intinctæ uſus fuit, etſi non ubique receptus) tamen ad alios referri veriſimilius eſt, Græcos ſcilicet atque Ægyptios. Quippe ex communi more loquendi, Orientales propriè dicebantur, qui in Orientis Patriarchatu erant Chriſtiani, nempe ſub Patriarchæ Antiocheni juriſdictione, qui idcirco titulum *Papæ Orientis*, præſertim apud Jacobitas, habuit. Illorum igitur comparatione, qui extra ampliſſimam diœceſin illam erant, Occidentales vocabantur, atque ita Græci & Ægyptii, tales erant. Et ſanè apud eos viguit præcipuè intinctæ communionis uſus, adeo ut non alia, præſertim erga Laïcos, adhibeatur. In ea etiam præbenda Sacerdotibus & aliis Eccleſiaſtici Ordinis, quibus vulgò calix offerri præcipitur, tantùm abfuit ut calicis uſus ad eſſentiam Sacramenti pertinere judicatus fuerit, ut quemadmodum patet ex eodem Nomocanone, cochleari poſſe ipſi præberi ſanguinem Chriſti, perſcriptum reperiatur. *Sacerdotes & Diaconos cochleari communicabit Sacerdos, vel Epiſcopus.*

Reliquæ communionis cæremoniæ. Quæ ſequuntur, ſumta ex ejuſdem Gabrielis Rituali, reliqua ad ritum communionis ſpectantia abſolvunt. *Si Sacerdos alium aſſiſtentem ſibi Sacerdotem habuerit, communionem dabit ei celebrans, poſtquam ipſe eam acceperit. Scilicet celebrans ponet margaritam, ſeu particulam conſecratam, in manu alterius Sacerdotis, aut in cochleari: & aſſiſtens illam ab eo ita accipiet. Idem aſſiſtens accipiet mappulam deſuper calice, ponetque eam ſuper manum celebrantis, & præbebit ei calicem, ex quo cùm communicaverit, aſſiſtenti Sacerdoti præbebit illum, & cum eo reliqua perficiet,* hoc eſt Sacerdotum reliquorumque, qui circa altare ſunt Eccleſiaſticorum communionem abſolvet. *Cùm Diaconus junior erit, ne præſumat ad quidquam eorum quæ diximus faciendum accedere*: id eſt calicem communicantibus porrigere, aut ex cochleari ſanguinem, vel particulas intinctas præbere, *ne ſcilicet ob experientiæ in ritibus ſacris defectum, aliquid ex calice effundi aut particulas in terram cadere ſinat*, quam negligentiam, ut mox videbitur, & cavent magnopere, & pœnis canonicis vindicant. *Poſtea communionem dabit ſingulis qui ad altare miniſtraverunt, cùmque abſolverit, os ſuum abſterget mappulâ quam in manu habet Diaconus, lumen coram diſco præferens. Cùmque Sacerdos abſolverit communionem miniſtrorum, deferet diſcum ſuper manum ſuam ſiniſtram cum mappula, ſu-*

velo ſericeo, cujus ora intra diſcum ita colligata erunt, ut extra non propendeant. Deus prohibeat ne quid ex margarita ſeu ex particulis conſecratis, adhæreat aut in terram decidat. Caveat etiam diligenter Diaconus, ne çochlear ex ipſius manu in calicem labatur : id ſi acciderit, aliud manu ſua innuendo petat : Deuſque avertat ne illud manica aut toga ſua affricet, aut aliquis alius, ita ut quidquam in terram decidat, aut illud ipſum ex ſe excidat, & in terram labatur : ea enim de cauſa Dei, hominumque indignationem experiretur, ob ſuam circa ea negligentiam & curæ defectum.

Laïcorum communio.

De Laïcorum communione idem Gabriel ita præcepit. *Deſcendet Diaconus cum calice ſanguinis Chriſti, & coram eo Diaconus ſenior judicio pollens, cum cereo: deſcendetque ante Sacerdotem, & poſt eum reſpiciet Sacerdos qui diſcum geſtat cum corpore Chriſti, ad Occidentem : deſcendetque extra altaris ambitum, benedicetque populo, formans ſignum crucis cum diſco, omneſque proſternent ſe, adorantes uſque ad terram, parvi & magni, incipientque diſtribuere communionem ordinatim, uni poſt alium. E Laïcis qui communionem accipiet, metanœam ſive proſtrationem faciet versùs altare Dei, nudumque caput habebit.* Ita etiam ſtatutum legimus in Synodalibus Conſtitutionibus Cyrilli f. Laklaki, Patriarchæ Alexandrini, ubi ſcribitur : *Nullus ſæcularium admittatur ad communionem, niſi detecto capite* : quæ lex etiam reperitur in ſtatutis Gabrielis f. Tarich Patriarchæ §. 7. & in Canone qui Baſilio adſcribitur, quemque refert Echmimenſis in ſua Collectione, cujus verba mox referentur. Pergit Gabriel. *Cùm quis communionem acceperit, non dorſum obvertet, ſed paulatim retrocedendo, ſe ad locum ſuum recipiet. Si quidem Judas, cùm à Domino panem accepiſſet, tergum obvertit, exiens odio diabolico plenus. Deus verò non ſinat, ut ſimile quid committamus. Abſoluta virorum communione, populum rurſus cum diſco, facto crucis ſigno benedicet & ad locum mulierum procedet, Sacerdos celebrans : & coram eo Diaconus cereum præferens accenſum, ad communionem mulieribus diſtribuendam. Oportet autem omnes è populo, quando Sacerdotes tranſeunt cum corpore Chriſti, procedentes ad locum mulierum ſimulque cùm redit Sacerdos, capita detergere, Deoque ſe inclinare, ipſi gratias agentes, eumque laudantes, qui dignos illos præſtitit dono illo magno, quod Angeli aſpicere non poſſunt. Communio autem mulierum ſummam diligentiam & curam exigit : nam cùm mulier velata ſit, nemo quænam illa ſit agnoſcere poteſt. Magnam igitur circa illas curam adhibere vos oportet, ô Sacerdotes, ne detis corpus Chriſti & ſanguinem ejus indignæ, & ea propter judicium ſuſtineatis. Cùm Sacerdos ad locum ubi ſunt mulieres pervenerit, ſignum faciet ſuper eas, ut ſuperiùs, cum diſco : quod iterum faciet abſoluta earum communione, antequam ad altare revertatur, dicetque, communionem illis impertiendam, ſicut cùm viris diſtribuitur. Cùm ad altare reverſus erit, adhuc ad Occidentem converſus ſignabit populum, ſicut priùs fecerat ; omneſque interea capita ſua uſque ad terram coram Deo inclinabunt, dicentes* : Memento noſtri Domine, cùm veneris in regnum tuum ; ſanctus Pater, ſanctus Filius, ſanctus Spiritus ſanctus, Trinitas ſancta, *& quæ ſupra expo-*

ſuimus circa corpus & ſanguinem, hoc eſt quod corpus & ſanguis una ſint divinitas; & quòd divinitas ejus (Chriſti) *non deſtituit ejus humanitatem: quòdque tres perſonæ voluntas una ſint, arbitrium unum: quòdque* (Deus) *humanitatem ejus non deſeruerit, in crucifixione, aut poſt crucifixionem, quòdque hæ cruces,* (hoc eſt benedictiones cum diſco in quo eſt Euchariſtia,) *ex ipſo & per ipſum fiant: ex corpore Chriſti & per corpus Chriſti: quòdque Dominus eas expreſſerit, quando fregit panem, & dedit diſcipulis ſuis in cænaculo.* Ut non detur communio niſi notis perſonis, ſtatuunt multi Canones ex Didaſcalia ſeu Apoſtolicis Conſtitutionibus, quos refert Echmimenſis Collectionis ſuæ cap. 2. Ebnaſſalus & alii, reumque officii ſui neglecti Sacerdotem qui ſecus agat, ſtatuit Petrus Melichæ Epiſcopus, Reſponſione quinta. Detegi caput, etiam à mulieribus, iidem præcipiunt; quod magis adhuc obſervandum apud eos eſt, qui hunc honoris deferendi morem, non habent in vita civili.

Quid dicitur à Sacerdote cùm datur communio.

Quæ verba à Sacerdote dicenda ſint, cùm communionem præbet, ita præſcribit Gabriel. *Sacerdos cùm miniſtris altaris & aliis præbebit corpus intinctum, dicet Copticè,* Corpus & ſanguis Emmanuelis Dei noſtri, hoc eſt in rei veritate. *Cùmque corpus ſanctum impertiet abſque ſanguine, dicet.* Corpus Emmanuelis Dei noſtri, hoc eſt in rei veritate. Amen: *& qui communicat, dicet*: Amen. In Canonum Ebnaſſali cap. 13. *Sacerdos impertiendo corpus, dicet*: Hoc eſt corpus Chriſti quod tradidit pro peccatis noſtris, *& qui recipit, dicet*: Amen. *Ita qui geſtat calicem, dicet*; Hic eſt ſanguis Chriſti quem effudit pro nobis; *& qui recipit, reſpondebit*: Amen. In Collectione Echmimenſis cap. 14. de communione ita præcipitur: *Euchariſticus panis, non dividetur, ita ut particulæ minimæ ſint, vel talis magnitudinis, ut una vice abſumi non poſſint: ſed eorum quantitas talis, ut ore poſſit contineri. Qui autem, communionem accipiet, os clauſum teneat, cavens ne quid ex Euchariſtia decidat, aut ex interſepto dentium elabatur. Super unamquamque particulam, impreſſum erit ſignum crucis, proportione habita, ut facilè accipi à communicante queat. Qui verò communionem accipiet, habebit caput nudatum, manuſque conformatas in crucis modum, cor humile, oculos demiſſos, animum præ humilitate dejectum, confitendo ſe indignum eſſe accipiendi ignis divini. Qui communionem præbet, dicit*: Hoc eſt corpus Chriſti quod tradidit pro peccatis noſtris, *& qui communicat, dicit*: Amen. Reliqua in Rubricis ſatis explicata ſunt. Neque tam certis legibus & conſuetudinibus adſtricta diſciplina Eccleſiarum illarum eſt, ut non obſervetur innoxia in quibuſdam capitibus diverſitas. Sed in præcipuis omnes conſentiunt, ſcilicet ut cum ſumma reverentia, exhibeatur à Sacerdotibus & Diaconis Euchariſtia, ut ſignificent illam verè eſſe corpus & ſanguinem Chriſti: ut communicantes confiteantur idem, vel pluribus verbis, ut in Coptitarum Confeſſione, vel paucioribus, ut in Syriacis Eccleſiis, aut tandem ſola reſponſione, *Amen*, quæ omnia complectitur, præſertim cùm nihil amplius dici ſoleat à ſingulis, dum ſacramentum ſuſcipiunt. Neque enim omnes ſingulatim eo momento dicunt, præeunte Sacerdote Confeſſionem integram: alioquin Liturgia toto die vix per-

Ita Abulbircat cap. de Liturgia celebratione.

ficeretur: ſed quemadmodum præcipitur in illis Conſtitutionibus, quæ ſuperiùs relatæ ſunt, dicitur elata voce Confeſſio, cùm Eccleſiaſticis communio diſtribuitur, & omnes uno ore reſpondent, ea verba inclamantes, *Credimus, & confitemur uſque ad ultimum vitæ ſpiritum:* vel *Amen:* vel ſimpliciter *Credimus*; ita quoque in Laïcorum & mulierum communione. Cùm proceſſit Sacerdos extra cancellos altaris, ſeu ad portam ſanctuarii, ubi Laïci communicant, iterum Confeſſio ad eos pronunciatur, cùmque ſinguli accedunt & Sacramenta ſuſcipiunt, Sacerdos dicit, ut ſupra ex Echmimenſi relatum eſt: & ex Gabriele, ſi Euchariſtia intincta datur, *Corpus & ſanguis*, & aliter, ſi panis & calix aut cochlear ſeorſim præbeantur. Cùm verò Confeſſio facta cenſeatur omnium nomine, communicantes dicunt tantùm, *Amen*, aut *Credo*, vel aliquas alias orationes.

Sequitur ut de diſpoſitione eorum qui ad communionem accedunt, dicatur, non quidem de interiori, de qua libri extant complures, quorum omnium una ſententia eſt, neminem qui alicujus peccati lethalis conſcius ſit ipſe ſibi, poſſe ad corpus & ſanguinem Chriſti accedere, antequam peccata apud Sacerdotem confeſſus fuerit, *ἐπιτίμιον*, ſeu Canonem pœnitentialem ſuſceperit & perfecerit, abſolutionemque obtinuerit. Ita multis Michael Patriarcha Antiochenus Jacobitarum, ante annos circiter ſexcentos docebat in opere eximio. *De præparatione ad ſuſcipiendam Euchariſtiam*, Ebnaſſalus, Severus Epiſcopus Aſchmonin in Tractatu de Agno Paſchali, & alio, de Exercitiis Chriſtianorum: Homiliæ de circulo anni ad uſum Eccleſiæ Alexandrinæ, & Tractatus anonymi complures. Diſpoſitio in communicantibus requiſita & primò interior.

Quod exteriorem diſpoſitionem attinet, prima conditio eſt, ut nemo ad communionem niſi jejunus accedat. Diſciplinæ hujus fundamentum, eſt Apoſtolica traditio quæ ex Canonibus antiquis Apoſtolorum refertur ab Ebnaſſalo cap. 13. Collectionis ſuæ. *Omnis fidelis operam dabit, ut Sacramentis communicet antequam aliquid guſtaverit*. Ea Conſtitutio habetur quoque in eo ſyntagmate quod Orientales vocant præcepta Apoſtolorum ſecunda. Refert eoſdem Canones Echmimenſis Collectionis ſuæ cap. 14. titulo qui eſt: *Quòd jejunis ſolùm Euchariſtia communicanda ſit*, citatque præterea Epiſtolam Petri ad Clementem, & Can. 19. Hippolyti Romani. Autor Commentarii Arabici in Harmoniam Evangelicam. *Quomodo Chriſtus corpus & ſanguinem ſuum diſcipulis præbuit poſt eſum Paſchatis; nobis verò non licet ita facere, neque communionem, niſi jejunis, accipere?* Reſpondetur. *Dominum non alio fine dediſſe diſcipulis ſuis corpus & ſanguinem ſuum, poſtquam primum Paſcha comediſſent, niſi ut illud per illa aboleret. Ex quo autem primum Paſcha ſublatum eſt, non licet nobis ante communionem comedere.* Severus Epiſcopus Aſchmonin in Tractatu de jejunii præſtantia. *Non oportet*, inquit, *accipere corpus Chriſti niſi cum oris amaritudine qua ex jejunio naſcitur, & abſtinentia etiam à pane & aqua, atque ita ut lingua ſancta ſit, & in os nihil eo die priùs ingreſſum fuerit, quam corpus Chriſti: neque enim licet in os in quod intrat corpus Chriſti, quidquam priùs ingredi.* Nempe quaſi Auguſ- Exterior diſpoſitio, jejunium.

tinum exſcripſiſſet qui iiſdem prope verbis ita ſcribebat. *Ex hoc enim placuit Spiritui ſancto : ut in honorem tanti Sacramenti in os Chriſtiani prius Dominicum corpus intraret, quàm cæteri cibi.* Ita quoque docent, Dionyſius Barſalibi tum in Opuſculo de Inſtitutione Euchariſtiæ, tum in Commentario ad Jacobi Liturgiam : Michael Epiſcopus Melichæ in Quæſtionibus & Reſponſionibus Canonicis n. 21. *Qui nocte, ſiti fatigatus bibit, licetne ut mane ſequenti communionem accipiat.* R. *Si id ante mediam noctem contigerit, licet : ſi deinde, non licet.* Et in iiſdem. *Si matutino tempore communio celebrabitur, cavebit unuſquiſque ne poſt occaſum ſolem, edat aut bibat : quando verò edit aut bibit, non licet ipſi eodem die Euchariſtiam accipere.* In Nomocanone Syrorum extat Conſtitutio Timothei Alexandrini Patriarchæ : is eſt ut videtur quem Ælurum vocant antiqui. *Niſi neceſſitas urgeat, non licet edere quidquam aut bibere, quod vulgò homines uſurpant in cibo vel potu, ante Sacramentorum perceptionem, neque niſi ex cauſa graviſſima infirmitatis, cum vitæ periculo. Si quis verò imprudenter potum communem hauriat in aliquo ex feſtis majoribus, & communicare deſiderat, cum Sacerdotis licentia ; communicabit, ſed acceptâ pœnitentiâ.* Et ibidem. *Poſt potum, ante ſolem exortum ob infirmitatis cauſam, ei qui gravi morbo tenetur, dabitur ſanctum,* hoc eſt Sacramentum, *neque eo privabitur.* Pleni ſunt libri ejuſmodi ſententiis, neque ulla eſt hac in parte diſciplinæ varietas.

Ep. 118. vet. Ed.

Caſtimonia.

Jejunii præceptum ſequitur alia abſtinentiæ ſpecies, quam Orientales non minùs exigunt à communicantibus, nempe ab opere conjugali. Severus Epiſcopus eo quem mox laudavimus Tractatu de Jejunii præſtantia. *Si quis Euchariſtiam percipere animo deſignat aliquo die, jejunare debet ab uxore ſua, à veſpera diei præcedentis : ut cùm Euchariſtiam percipere cogitat die 3. hebdomadis, abſtineat ab uxore ſua à veſpera Feriæ 2. quæ initium eſt Feriæ 3.* Timotheus idem qui ſupra : *Virum & mulierem qui copulam exercuerunt, non oportet eodem die communicare.* Eam diſciplinam multis Canonibus ἀδηλώτοις, ſed antiquis, confirmant, ut etiam ſententiis SS. Athanaſii, Baſilii, Gregorii Theologi, Chryſoſtomi, quæ extant in variis Collectaneis Quæſtionum & Reſponſionum. Eas verò non carere autoritate, quamvis ad eos, quibus attribuuntur non pertineant, certum habemus argumentum : quia in multis Græcis ſyntagmatibus, extant planè ſimiles. Opuſculi Athanaſio adſcripti *de abſtinendo ab uxoribus ante communionem*, meminit Petrus Lambecius Bibliothecæ Cæſareæ l. 8. & Anaſtaſii Sinaitæ, de eodem argumento. Unde in Canonibus pœnitentialibus variis, tam Arabicis quàm Syriacis, pœnitentia præſcribitur adversùs eos, qui contra hanc diſciplinam peccaverunt, ut in Græcis & Latinis.

Pari ratione excluditur à communione Laïcus & Sacerdos à ſacrificio celebrando qui per ſomnium illuſionem paſſus eſt, non quòd idcirco immundus ſit, ut habetur in Syrorum Nomocanone : ſed ob honorem Sacramentorum : atque ita Jacobus Edeſſenus. Permittit tamen Liturgiam celebrare Michael Melichæ Epiſcopus, *ſi nullus alius Sacerdos occurrat, qui die feſto aut dominico vices ejus explere queat ; præcipiens*

tamen

tamen priùs & lavari corpus, & fieri metanœas, ſeu proſtratiónes centum quinquaginta; aut etiam trecentas, ſi Sacerdos uxorem non habeat. Extat in Græcorum Euchologio officium ad illius immunditiæ expiationem. Canones præterea pœnitentiales, hanc diſciplinam confirmant. Menſtruatas quoque mulieres, & à partu recentes à communione excludunt: atque de ea re extant Conſtitutiones duæ Severi Antiocheni & Jacobi Edeſſeni, in Syrorum Nomocanone. **Euchol. p. 135.**

Gabriel f. Tarich in ſuis, vetat *ne veſpere ejus diei, qui Liturgiæ celebrationem antecedit, Sacerdos bibat liquorem ullum, quo tentari caput poſſit.* Et poſt Sacramenti perceptionem, multa prohibet Orientalis diſciplina. Jacobus Edeſſenus. *Non oportet aliquem poſt ſuſceptionem Sacramentorum, balneum adire, lavari, aut caput radere, non quòd illud ſit peccatum mortale, ſed propter ſcandalum fidelium & honorem Sacramentorum.* In Quæſtionibus ex doctrina Patrum. *Licetne illi cui vena ſecta eſt, aut qui raſit caput ſuum, eâdem die communicare.* Reſpondetur. *Licet ei communicare, modò hæc ante Euchariſtiam ſumtam fecerit; poſtea non licet.* Eadem ſententia fuit Theodori Balſamonis in Reſponſis ad Quæſita Marci Alexandrini, ubi hæc fieri legitimè poſſe negat, *cum eo die,* inquit, *gratias Deo agere oporteat, ob Dominici corporis ſuſceptionem, non verò aquis foveri, aut deliciari, vel ſectione venæ in alicujus mali diſcrimen venire.* His teſtimoniis plura adjungi poſſunt, ſed res ita certa eſt, omnibuſque Eccleſiis cujuſcumque linguæ, ut etiam Græcis ex uſu quotidiano notiſſima, ut diutiùs immorari in ea exponenda neceſſe non ſit. Alia præcepta.

Supereſt ut de cura quam adhiberi præcipiunt Orientales Chriſtiani, ne Euchariſtia negligentiùs habeatur, ne decidat, ne conculcetur, ne profanetur, pauca dicantur: hæc enim cura ad religionem & fidem de Sacramento pertinet, neque communis locus in controverſiis, magis exagitatus à Proteſtantibus fuit, eo confidentiùs, quo majores huc uſque fuerunt in iſtius diſciplinæ hiſtoria tenebræ, quas Itinerariorum Autores ſumma temeritate ſua, auxerunt mirum in modum. Nihil tamen certius, quàm quòd inter Orientales Chriſtianos talis & tanta in tractandis myſteriis cautela adhibeatur, ut quæ nobis Catholicis, objicitur tanquam nata noviter ex Tranſubſtantiationis opinione, religio & cura circa eorum venerationem, metumque ne Sacramentum minùs dignè habeatur, comparata cum ea quam illi adhibendam præcipiunt, nihil eſſe videatur. Vidimus in relato Gabrielis filii Tarich teſtimonio, quàm diligenter adminiſtrari calicem à Diaconis jubeat, ita ut juniores ea ſola ratione à tali miniſterio excludantur. *Deus,* inquit, *prohibeat ne per eorum negligentiam quidquam in terram decidat, & eapropter graviſſimo judicio ſint obnoxii.* In Collectione Canonum Ebnaſſali cap. 13. ſtatuitur. *Ne calix uſque ad labra impleatur, ita ut effluat aliquid & in terram effundatur.* In Canonibus qui vocantur. *Præcepta Apoſtolorum ſecunda. Unuſquiſque ſummam curam adhibebit, ne quis infidelis ad communionem Sacramentorum admittatur: ut etiam ne mus, aut aliud animal ad ea accedat, aut aliquid decidat: & peccet, cùm ſit corpus Chriſti & ſanguis ejus. Omnis* Orientalium cura ne Euchariſtia profanetur.

igitur fidelis qui Sacramentis communicat, non debet circa illud negligens eſſe, neque enim oportet aliquid effundi ex calice poſtquam in Dei nomine benedictus eſt, & illum percepit, quia ſanguis eſt Chriſti. Cave igitur, quicumque ſis, ſedulò, ne quid ex eo effundatur, ne eum immundi ſpiritus polluant, neque is eſto qui aſperneris ſanguinem Chriſti, reuſque ſis tanquam contemtor illius ſanguinis quo redemtus es. In Quæſitis & Reſponſis de Jure, ſtatuitur Sacerdotem, cujus negligentiâ aliquid ex corpore aut ſanguine Chriſti cecidit ſuper altare aut extra, vel in ſacra veſtimenta, *abſtineri per quadraginta dies ab altaris miniſterio & communione, jejunareque per illud tempus, abſtinendo ab eſu rerum pinguium, & quâvis nocte quinquaginta metanœas facere.* In Hiſtoria Patriarchali legitur de Vaza filio Reja antequam ad fidem Chriſtianam converteretur, eum Eccleſias Bagdadi frequentaſſe, ut Euchariſtiam conculcaret, quo ſacrilegio tantopere afflicti ſunt Chriſtiani, ut Liturgiam omitterent. Sunt adversùs negligentiæ iſtius reos, pœnitentiæ canonicæ non leves. Ne quis verò judicet hæc eſſe quidem conſtituta ad continendos in officio Sacerdotes, ut ſacra decenter obeant, non quòd de ipſis Sacramentis cura ulla ſit, obſtant ea quæ in Juridicis Reſponſis præcipiuntur circa Euchariſtiæ vomitum. *Qui eam vomuerit caſu, & abſque culpa ſua, nihil aliud facere tenetur præter proſtrationes centum: & poſt triduum communicabit: poſt biduum verò, ſi Sacerdos ſit, & nullus alius in ipſo loco reperiatur: ſed poſt expletas proſtrationes. De eo quoque quod vomitu egeſtum eſt cura habebitur, & in profluentem projicietur, aut in loco mundo ſepelietur, cum honore, propter Euchariſtiam. Si per ebrietatem & intemperantiam vomitus contigit, ſive ſponte, ſive alio cogente vinum meracius hauſerit, pœnitentia ejus ad quadraginta dies producetur:* atque idem præcipit in Reſponſionibus ſuis circa pœnam, Michael Epiſcopus Melichæ. *Homini perpetuâ pituita moleſtiâ laboranti, licere* quidem *communionem* volunt, *modò ſit invaletudo perpetua. Cùm verò accidit, ut poſt communionem pituitam egerat, caveat ne in terram projiciat, ſed aſſervet, donec in mare projecerit, aut in loco mundo ſepelierit.* Eum qui continuo vomitu laborat, arcetà communione Michael Melichæ Epiſcopus, *niſi experientia per quadraginta dies facta fuerit, num imminuto cibo leviùs ſe habeat.* Neque aliter ſtatuunt Græci Canonum Interpretes Balſamon in Reſp. 12. ad Quæſita Marci Alexandrini, circa eos qui Euchariſtiam vomuerint. Joannes Citri Epiſcopus, erga Eccleſiæ miniſtros quorum negligentiâ, aliquid in terram cecidit ex diſco vel ex calice. Joannes Jejunator in Nomocanone manuſcripto & Pœnitentiali ineditis, in quibus Sacerdoti & Diacono pro culpa ſimili imponitur pœnitentia biennii, & quotidie metanœæ ducentæ: tres anni ſi animal immundum, Sacramenta attigerit; & ita de aliis. Neque aliter Latina Eccleſia, quæ, ut ex variis Pœnitentialibus, Yvone Carnutenſi, Burchardo, Reginone & aliis autoribus manifeſtum eſt, eamdem prorſus hoc in genere diſciplinam habuit: ut ex eorum teſtimoniis relatis in Diſſertatione de Euchariſtia patet manifeſtè.

De communione

In communione ægrotis & pueris adminiſtranda, eadem quoque reli-

gio eſt. Ad illos enim ſi Sacerdos deferre Euchariſtiam poteſt, ea ipſis adminiſtratur, ut aliis: ſi longiùs pergendum erit, jubetur eam cum honore deferre, ita ut ſi jumento vehi Sacerdotem oporteat, Euchariſtia manticæ non includatur, ſed ipſe eam geſtet. Si Sacerdos ad ægrotum proficiſci non poſſit, mitti poſſe dicunt Euchariſtiam, etiam per ſæcularem & mulierem, in panno goſſypino, vel in charta munda, vel in pane, vel in ciſta, quæ ad Eccleſiam referri jubetur; charta comburi, panis cum reverentia conſumi. Ita variæ Conſtitutiones in Jacobitarum Nomocanone, quarum cùm non paucæ à Patriarchis Alexandrinis editæ ſint, eamdem habent apud Alexandrinos, quam apud Antiochenos Jacobitas autoritatem. Nec intereſt quòd, ut paſſim obſervatur, non eadem omnino ſit circa communionis præbitionem in Eccleſiis rituum diſpoſitio. Nam etiam in ipſa, qualiſcumque ſit, diſſimilitudine, eadem animadvertitur religio circa Euchariſtiam, ut quàm decentiſſimè tractetur, nulluſque ſit profanationi, negligentiæ, imo nec ſuperſtitioni locus. Nam cùm ex ſumma erga Sacramentum veneratione quidam particulas Euchariſticas ſervarent, & in pergamena charta ex collo appenderent, cum cruce & reliquiis, aut in cubiculis ad tutelam ſervarent, prohibitum id fuit ſub excommunicationis pœna, in eodem Nomocanone.

pueroram & infirmorum.

In Eccleſia Alexandrina, à multis jam ſæculis Euchariſtia non datur in manum communicantibus, cujus conſuetudinis rationem myſticam quæſivit Gabriel Patriarcha in iſtis Chriſti ad Mariam Magdalenam verbis, *Noli me tangere*. Simpliciorem omnino verioremque eſſe exiſtimamus, parem in Græca diſciplinam, in qua cochlearis uſus, antiquam formam diſtribuendæ communionis abolevit, qui diutiùs in Syriacis Eccleſiis perſeveravit, etſi ubi major foret communicantium numerus, intinctas ipſi quoque particulas cochleari præbitas accipere ſolerent. Teſtis Jacobus Edeſſenus atque alii, quorum ſententiæ referuntur in Nomocanone.

Singularis diſciplina circa infantium communionem.

Circa puerorum atque ipſorum infantium communionem, ita Gabriel præcipit in Rituali ſuo. *Dabitur tantùm communio ei qui jam edere poteſt: at verò flenti & moleſtè ſe habenti, Sacerdos ſummum digitum indicem tinget ſanguine precioſo: mox imponet corpori, deinde digitum immittet in os infantis, cui ſtatim aqua bibenda præbebitur.* De hoc ritu teſtes ſunt multi Itinerariorum ſcriptores, & de Eccleſia Alexandrina ita ſcribit Vanſlebius. Videant qui tam multis adversùs Eccleſiam Romanam declamant circa calicis ſubſtractionem, an ex eorum ſenſu, iſtæ puerorum, & aliæ quas deſcripſimus, dandi communionem methodi, verè ſub utraque ſpecie cenſeri poſſint: illamque ſaltem agnoſcant à nobis ad Coptitas non tranſlatam fuiſſe, qui eam ignoramus, ut etiam diſciplinam dandi Euchariſtiam infantibus, à multis ſæculis intermiſſam, jam omittimus. Videnda etiam quæ in hanc ſententiam leguntur in Epiſtola Gabrielis Sionitæ ad Bartholdum Nihuſium, & apud alios.

Sunt aliæ ſingulares cæremoniæ, de quibus Rubricæ nihil præcipiunt, Aliæ cæremoniæ.

ut de rebus notiſſimis, quas tamen exponere operæ pretium eſt, ex Abulbircat qui hæc accuratè proſequitur, & cujus verba antequam referantur, pauca præfari ad eorum intelligentiam neceſſe eſt. In Græca Alexandrina Liturgia Marci, quæ Copticarum omnium primitivum exemplar eſt, initio ſtatim dum invocatur divina benedictio ſuper dona offerenda, ſed vixdum in protheſi collocata, non unius calicis, ſed plurium mentio fit, ſive quòd ſimul cum præcipuo conſecrarentur, ſive, quod credibilius facit conſuetudo non Orientalium modò, ſed Occidentalium Eccleſiarum, quòd ex uno plures, quantum ſufficerent ad dandam multitudini communionem, conſecrari ſolerent. In Copticis Liturgiis unius tantùm calicis memoria eſt, neque tamen inde concludi poteſt unicum ſuper altari fuiſſe, ſed unicum acceptum in manus, à Sacerdotibus ſacra celebrantibus, in eo conſecrationem peractam, & ex eodem reliquos *confirmatos*, ut Ritualium Romanorum verbo utamur, hoc eſt immiſſa corporis Chriſti particula, & refuſa ſanguinis parte, in vinum non conſecratum. De eo apud veteres Romanos ritu doctè admodum, ut omnia, ſcripſit vir Clariſſimus D. Joannes Mabillonius commentario prævio ad Ordinis Romani novam & accuratam ex multis exemplaribus editionem pag. 45. 47. & locis aliis. Ibi docet non eamdem fuiſſe apud autores opinionem de commiſtione particulæ conſecratæ cum vino non conſecrato. Aliis enim, ut Amalario, in prima operis ſui editione, judicatum, ſanctificari vinum non conſecratum, per ſanctificatum panem, quam fuiſſe diverſarum Eccleſiarum communem ſententiam probat num. ejuſdem Commentarii 13. ex Miſſalibus & Ordinariis Remenſi, Sueſſionenſi, Ambianenſi, Viennenſi, Virdunenſi, & aliquot aliis. Diverſa in ſententia fuiſſe obſervat ſanctum Bernardum, Jacobum de Vitriaco, & recentiores multos, concluditque tandem nihil ab Eccleſia Romana circa alterutram opinionem determinatum, quod verè prudenterque annotatum eſt. Neque ſanè operosè diſquirendum an ea commiſtione, ſive particulæ conſecratæ, ſive refuſi ex majore calice in miniſterialem, ſanguinis Chriſti, vinum ita conſecraretur, ut fieret ſanguis Chriſti. Omnes ſanctificari ſecundarium illum calicem nulla prorſus opinionum diverſitate agnoverunt. Eccleſia verò quæ talem commiſtionem per multa ſæcula obſervavit, dum ita Laïcis communionem dari voluit, ſatis docuit credere ſe quòd ad plenam integramque Sacramenti participationem ſufficeret ſpecierum conſecratarum cum non conſecratis conjunctio. Atque ita ex diſciplina Eccleſiaſtica ſufficienter demonſtratur, aut Eccleſiæ judicio factam fuiſſe ex commiſtione conſecrationem calicis miniſterialis, aut ſanctificationem, quanta ſufficiebat ad integram communionem corporis & ſanguinis Chriſti, quamvis de integra in eumdem tranſmutatione vini in calice ſecundario, poſſet dubitari. Porrò quæ huc uſque de antiqua illius circa conſecrationem, aut ſanctificationem calicis per particulam, aut per transfuſionem conſuetudine dicta ſunt, ad Copticam Eccleſiam quodammodo pertinere videbuntur, cum Abulbircati verbis diſciplina expoſita erit.

Ritus confirmandi. Poſt recitatam fidei Confeſſionem ſuperiùs à nobis explicatam, *deſ-*

tendit Diaconus & proſtrationem facit versùs populum (cauſa ſcilicet ſalutandi & monendi, ut ad communionem ſe præparent) *converſuſque ad eumdem populum Sacerdos, levem inclinationem facit. Tum communicat ipſe & Sacerdos aſſiſtens, qui cum eo miniſtravit. Peractâ quoque aliorum Sacerdotum communione, ſi ſint ſuper altare alter aut plures calices, eos conſecrat, accipiendo ſcilicet ex calice majori in Liturgia conſecrato, & fundendo in alium non conſecratum tria cochlearia, dicendo ſimul Orationem quæ incipit* Benedictus, &c. *Reſpondet populus*, Unus Pater ſanctus, &c. *Proſequiturque illam conſecrationem, fundendo ter ex uno calice in alium. Poſtea particulas conſecratas ex Iſbodico, immittit in calicem majorem, eas ſcilicet quæ ſuperfuerant, & eas extrahit, partiturque in reliquos calices. Deinde communionem dat Diacono qui cum eo miniſtravit, & reliquis Diaconis; caniturque Pſalmus* 108. *tono diverſo, ſecundùm feſtorum varietatem, tum aliquot alii hymni & Theotokia. Cùmque hæc compleverit circa communionis diſtributionem, Sacerdos curam habebit, ut ſi forte aliqua particula quamvis minima corporis ſupereſt, eam colligat, & miniſtrantibus ad altare diſtribuat. Diaconus quoque auferet calicem in quo communicavit Sacerdos cum Iſbodico, atque ita ſanguinem, ſi ex eo aliquid ſupereſt.* Reliqua de diviſione Euchariſtici panis rite facienda, utque particulæ modum non excedant, ſed tales ſint, ut commodè ſuſcipi à communicantibus queant, buccellæque quantitate definiantur, & ſint cruciculâ inſignitæ, traduntur ab eodem autore, & iiſdem prope verbis quæ ſupra ex Echmimenſi retulimus, nec non cura habenda à Sacerdotibus & Diaconis ne quidquam ex diſco, vel ex calice decidat. Ex hoc, quem priùs explicavit, ritu, habemus modum confirmandi, & ſanctificandi calices miniſteriales ad Laïcorum communionem, eumque duplicem, per particulæ conſecratæ, ſeu *Iſbodici*, immiſſionem, & per liquoris infuſionem. Per primam efficitur ex Orientalium ſententia, id quod exprimit oratio ipſorum qua dicunt ſe conſignare, & ſanctificare, & conjungere corpus Domini noſtri Jeſu Chriſti cum ejus ſanguine, & ſanguinem cum corpore: nempe utramque ſpeciem commiſcendo, ut oſtendatur unio ejuſdem Sacramenti, ſub diverſis ſpeciebus. Neque unquam apud eorum Theologos aut Rituum interpretes quidquam nobis occurrit, unde conjectura capi queat, an quæ apud Latinos diſputata ſunt circa conſecrationem vini, per immiſſam particulam, de qua ſuperiùs dictum eſt, in quæſtionem apud ipſos vocata ſint; nec veriſimile videtur id apud eos agitatum fuiſſe: qui vix de Sacramento Euchariſtiæ diſputant, ſed in ſimpliciſſima traditæ antiquitùs fidei expoſitione, diſciplinæque explicatione conquieſcunt. At calicem conſecrari totum atque integrum, ex admiſtione liquoris, qui ex primo calice transfunditur, non videntur dubitaſſe, quando cum Laïcis communionem diſtribuunt, dicere ſolent, illud quod præbetur eſſe ſanguinem Chriſti. Neque tamen circa tranſmutationem ullatenus philoſophantur: ſed cùm firmiter credant minimas particulas eſſe corpus Chriſti, & ſtillam quamque eſſe ejuſdem ſanguinem, trium cochlearium quantitatem ſufficere judicant, ut tota vini, quod conſecratum non fuit, materia ex illa im-

Calicis ex Abulbir-cat.

fuſione ita penetretur, ut omnes qui ex calice miniſteriali communicant, accipiant ſanguinem Chriſti. Ea ratione omnis, ſi quæ eſt difficultas, penitus diſſolvitur.

Cura reliquiarum Euchariſticarum.

Poſt diſtributam verò communionem, æqualis cura adhibetur, ne qua particula ſuperſit, tum ne quid in calice remaneat, qua de re extant in Canonibus ſæpe laudatis Conſtitutiones variæ. Echmimenſis cap. 4. §. 6. *Caveant diligenter Sacerdotes & Diaconi ne quidquam ex Euchariſtia reſiduum ſit, & ita judicium graviſſimum incurrant, exemplo filiorum Aaron & Heli, quos diſperdidit Spiritus ſanctus, quia negligentiùs adminiſtrabant ſacrificia Deo oblata. Quanto verò magis id metuendum eſt illis qui negligenter ſe habent erga corpus & ſanguinem Chriſti Domini.* In Reſponſis Canonicis, quæritur *an particula reperta, poſtquam Sacerdos aquam biberit, ab eo poſſit abſumi.* Negatur: ſed ſtatuitur, *ut alicui Sacerdoti vel Diacono qui communionem perceperit, nec aquam poſtea biberit, præbeatur; aut Laïco, ſi nullus alius jejunus reperiatur. Si nullus omnino, Sacerdos ponet particulam à ſe repertam in diſco, quem velis ſuis operiet, accendetque circa illum cereos duos, & lampadem ad Orientem; ipſeque Sacerdos cuſtodiam illius corporis aſſumet, uſque in ſequentem diem, quo, cùm celebrabitur Liturgia, ipſe illud percipiet jejunus, nullo fungens ad altare miniſterio. His peractis pœnitentiam aget duriſſimam, ob negligentiam ſuam erga corpus & ſanguinem Filii Dei, qui effuſus eſt pro ſalute creaturarum. Quòd ſi nequeat vacare ipſe ſolus cuſtodia corporis ſancti, ob præcedentem vigiliam noctis, qua Liturgiam anteceſſit, adjungere ſibi permittitur Sacerdotem aliquem vel Diaconum.* Idem præcipitur in diverſis Collectionibus, & in Codice Syro Colbertino ſingulare quiddam hoc in genere occurrit: nempe ut *Sacerdos poſtquam diſcum diligenter abſterſit, & calicem abluit, dicat, ſi membrum aliquod, hoc eſt particula corporis Chriſti, remanſerit, ſcientia tuæ, quæ mundum creavit, maneat commendatum: eſto ei cuſtos Domine, & nobis propitius.* Nempe ut clarè docet Echmimenſis, *nulla eſt differentia inter majores aut minores Euchariſtiæ partes, etiam minutiſſimas, adeo ut oculorum acie animadverti non poſſint, quæ eamdem venerationem merentur, eamdemque prorſus dignitatem habent ac totum ipſum, & quibus unitur Chriſtus, non minùs quàm reliquis.* Sed de his totaque Orientalium doctrina circa Euchariſtiæ Sacramentum pleniſſimè tractabitur in ſingularibus Diſſertationibus. Tandem peractâ communione diſcus, calix, & cochlear diligenter abluuntur à Sacerdotibus aut à Diaconis, à quibus aqua ablutionis, ut apud Latinos fieri ſolet, bibitur, & poſtea vaſa ad ſacrarium, ſeu ſcevophylacium referuntur.

Hoc loco obſervare operæ pretium eſt, miſtionem aquæ ferventis, (Ζέον Græci vocant,) de qua multa Symeon Theſſalonicenſis, & alii antiqui & recentiores, ſcripſerunt, apud Coptitas, ignorari non minùs, quàm apud reliquos Jacobitas, Syros, Æthiopes, ut etiam Neſtorianos; unde patet non antiquiorem Eccleſiarum diviſione eſſe hanc cæremoniam. Reliquas omnes, ſcilicet quæ olim uſurpabantur, retinuerunt: iſtam non omiſiſſe conſultò, veluti non neceſſariam aut ſuperſtitioſam, ſed omnino neſciviſſe veriſimile eſt. Qui illius inter Græcos

meminerit, vetuſtiſſimus, ut videtur, eſt Germanus Patriarcha Conſtantinopolitanus in Theoria, ſeu myſtica Liturgiæ expoſitione. Videndus de hoc ritu Goarius, ut Gloſſarium Cangianum in voce Ζέον. De illo altum eſt in Orientalibus Ritualibus ſilentium, ut in omnibus Rituum expoſitoribus aut Canonum Collectionibus.

Oratio gratiarum actionis.

Pag. 24. lin. 25.

POſtquam communio Laïcorum & mulierum abſoluta fuerit, dicuntur orationes variæ, tam privatim à Sacerdote quàm ſuper populum, & ab ipſo populo, ad gratias Deo agendas de ſuſcepto corpore & ſanguine Chriſti, quarum orationum etſi magna ſit ſecundùm diverſas Liturgias varietas, una tamen ſententia eſt. Omnes enim ſunt plenæ confeſſionis de veritate corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtia ſuſcepti, tum precum & obſecrationum, ut eadem proficiant ad remiſſionem peccatorum, ad augendam gratiam, & ad conſequendam æternam beatitudinem. In Collectione Canonum Ebnaſſali cap. 13. *Cùm abſolverint Cantores hymnorum cantum, dicet Diaconus alta voce. Percepimus corpus glorioſum Chriſti, gratias agamus ipſi qui nos dignos fecit hac myſteriorum ſanctorum perceptione, &c.* Nihil in iſtis orationibus frequentiùs occurrit quàm expreſſiſſimæ illæ loquendi formæ, quarum, ſi deſit tranſmutationis realis fides, uſus eſſe nullus poteſt. Dicunt ſcilicet; *miſcuiſſe Chriſtum corpus & ſanguinem ſuum, corpori ſanguinique eorum qui communionem acceperunt: linguam eorum ſuſcepiſſe corpus & ſanguinem ejus; atque eo fidelium labra peruncta, ſicut olim Iſraëlitarum poſtes agni ſanguine: ſanctificata per Euchariſtiam in ſpem reſurrectionis ad æternam vitam fidelium corpora; tenuiſſe ſe manibus, vidiſſe in diſco & in calice, & ex illis accepiſſe, corpus ipſum aſſumtum ex Maria Virgine, in quo natus eſt Dei filius, quod in præſepi poſitum, cruci affixum, lanceâ perfoſſum, in ſepulcro collocatum, reſurrexit, & ad cœlum aſcendit.* Hæc omnia & ſimilia, continent orationes gratiarum actionis, quæ cum Græcorum & noſtris hujuſmodi adeo conſentiunt, ut mirum nemini videri debeat, quòd nonnullæ ex recentioribus libris deſumtæ ſunt. Quidquid enim ad conteſtandam realis de corporis ſanguiniſque dominici præſentia fidem, magis efficax cenſeri poteſt, ita acceptum Orientalibus eſt, ut ad ſe lubentiſſimè transferant. Ita Agapii Cretenſis Monachi liber, cui titulus Ἁμαρτωλῶν σωτηρία, cujus ultima pars multas ſimiles orationes complectitur, qui olim Venetiis editus eſt, ita placuit, ut eum in Arabicam linguam transferrent, ſecundùm quam Verſionem paſſim apud omnes Eccleſias, etiam diverſæ ſectæ cum admiratione legitur. Ea ratione excuſari poſſunt Maronitæ, qui quaſdam ex Latinis libris à ſe tranſlatas, Maronitico, ſeu Chaldaico Miſſali adjunxerunt: etſi optandum erat, ut illis eligendis diligentiùs verſati fuiſſent; neque enim antiquas aut Patrum autoritate commendatas ſelegerunt, ſed eas quæ caſu potiùs quàm certo conſilio, Miſſalibus adjunctæ ſunt, & quorum dubia prorſus antiquitas eſt.

P. 25. l. 7.

Sacerdos dicet benedictionem.

EXtant quoque variæ iſtarum poſtremarum orationum formulæ, ſed quarum ſententia eſt ferme ſimilis, nempe ut à Deo poſtuletur benedictio ſuper omnes qui mox corporis Chriſti & ſanguinis communionem perceperunt. In omnibus Liturgiis cujuſcumque ritus leguntur tales benedictiones ſingulares, & cuique propriæ, neque in ea parte, communem, quæ pluribus ſerviat, formulam habent. In Copticis id proprium eſt, quòd inſeritur ſanctorum commemoratio ſatis prolixa, eorumque nomina recitantur, ut in hac noſtra videre licet: nempe ut in aliis obſervatum eſt, quo per eorum preces & interventionem gratia poſtuletur, & obtineatur. Hæc eſt enim ſanctorum communio, ut qui in terra adhuc jactantur, juventur orationibus eorum, qui jam laborum ſuorum præmia acceperunt à juſto judice, quique idcirco liberi à ſervitute & pœnis peccati, poſſunt pro fratribus ſuis, Deum interpellare; & ut tum illorum, tum viventium precibus requies impetretur illis, de quorum ſalute ſpes eſt maxima, quia in fide Chriſti obdormierunt, & in pace Eccleſiæ ad Dominum profecti ſunt. Ea ſola diſciplina ſatis oſtendit quàm temerè recentiores non pauci ſcriptores de Orientalibus conqueſti ſunt, quaſi ſanctos nondum Dei viſione perfrui exiſtiment, quamvis de illa quæſtione Theologis noſtris olim acriter agitatâ, altum ſit apud eorum Autores præcipuos ſilentium. De Coptitis nihil in autoribus occurrit, quo eos talem aliquando ſententiam defendiſſe poſſimus ſuſpicari. De ſanctorum enim quos venerantur, & in Orationibus appellant, integra plenaque fœlicitate non dubitare videntur, qui eorum miracula narrant, qui viſiones, æternæ conſummatæque beatitudinis indices frequentiſſimè referunt, qui denique inter choros Angelorum eos collocant. Neque movere quemquam debet quòd ex Æthiopis Gregorii teſtimonio in contrariam ſententiam retulit vir Clariſſimus Jobus Ludolfus in Commentario ad Hiſtoriam ſuam

L. 3. c. 5. n. 4.

Æthiopicam. *Sunt*, aiebat ille, *qui aſſerunt animas fidelium poſt mortem illico ingredi in regnum cœlorum, ſicut anima illius Latronis pœnitentis in cruce, cui dixit Dominus noſter:* Hodie mecum eris in paradiſo. *Alii ſunt qui dicunt, non intrant animæ beatorum in regnum cœlorum ante adventum Chriſti in reſurrectione mortuorum.* Confirmat idem verbis Gonçali, Rodriguesii & aliorum quibus procul dubio accidit, quod multis ſolet, ut dum quæſtionibus abſtruſis Orientales fatigant, reſponſiones abſurdiores eliciant, quæ ad Eccleſiarum fidem nullatenus pertinent. Porrò quòd mirè Ludolfus ſe torquet ut eam ipſis opinionem, tanquam κυρίαν δόξαν affingat, cauſa alia non fuit, quàm ut haberet unde duplex diſciplinæ Orientalis caput, quia Lutheranis diſplicet, convelleretur: ſanctorum interceſſio, & oratio pro mortuis, quæ Purgatorii doctrinam invehit neceſſariò. Si enim quo loco ſint ſancti, num in cælo, beatitudine jam perfruentes, num alicubi eam cum reſurrectione corporum exſpectent, ignorant Orientales Chriſtiani,

frustraneæ

fruſtraneæ videbuntur illorum ad ſanctos orationes, quòd maximè Ludolfus velit. Eò enim provectus eſt vir eruditus, ſed qui Theologicarum quæſtionum tractatione abſtinere debuerat, ut Invocationem ſanctorum arbitretur caſu potiùs & errore inductam, quàm ſeria traditione omnium ſæculorum: nempè ut cùm Epiſcopi ad populum verba facientes maximè rhetoricarentur, & eos tanquam præſentes alloquerentur, hæc orationis lumina & ſchemata plebem in errorem induxerint, atque ea occaſione ſanctos invocare ſit cœptum. Ea verò Theologia quàm abſurda ſit, ſola novitas demonſtrat: omnem enim ſanctorum cultum, invocationemque Lutherus jam ſuſtulerat, antequam hoc qualecùmque commentum ipſi, aut ejus diſcipulis veniſſet in mentem. Neque Coptitæ ab Æthiopibus docendi religionem erant, qui eam, ut notiſſimum eſt, non modò ſanam in articulis multis, ſed cum fæce & furfuribus ab illis Jacobiticis acceperunt. Neque Gregorius homo barbarus, ſpinoſis quæſtiunculis irretitus, audiendus eſt, verùm communis Eccleſiarum omnium traditio, quæ dum ſanctos invocant, preceſque ad eos fundunt, teſtantur ſatis eam opinionem apud ſe viguiſſe, quòd ipſorum apud Deum precibus & interceſſione juvari poſſet humana infirmitas. Neque enim quibus nondum fœlices eſſe datum eſt, poſſunt pro aliorum ſalute interpellatores fieri. Cùm verò de Paradiſo loquuntur ſecundùm communem atque ex ſacris ſcripturis traductam intelligentiam, locum agnoſcunt felicitatis æternæ, & quo nomine appellaverint parum refert. *Paradiſus* apud Græcos, hortus deliciarum eſt, quamvis ea vox à Chaldæis, aut Babyloniis ad eos migraverit. *Hortum Eden* vocant Hebræi & inde Arabes Muhamedani ſuum גנה fecerunt, quod idem ſignificat, comparatione ducta ſcilicet ab horto ſeu Paradiſo voluptatis, quem ab initio Deus plantaverat, & in eo conſtituerat hominem, quem creaverat. Non igitur Chriſtiani à Judæis vocem acceperunt, niſi ut à capſariis Eccleſiæ codices ſacros conſervantibus, ut eam Chriſtus ipſe uſurpavit; dogma ipſum in Eccleſia natum & propagatum eſt, nec ab extraneis ſectis ullatenus, etiam ad eas quæ ab unitate receſſerunt, fuit derivatum. Quicumque enim in Judæorum recentiorum libris mediocriter verſatus eſt, non ignorat quàm incerta, vel potiùs quàm nulla, inter eos ſit de גן עדן *horto Eden*, ut ipſi Paradiſum vocant, traditio; quàm multa de hoc argumento nugati ſint: quàm parum præcipuis Magiſtris inter ſe conveniat. Neque ſanè mirum, cùm de ipſa reſurrectione ſine qua felicitatis ſpes eſſe nulla unquam poteſt, vix inter ſe conſentiant, ut ex ſola Diſſertatione Eduardi Pocockii, qui multis de hoc argumento eruditè diſputavit, agnoſcere facile eſt. *Not. ad Portam Moſis.* Craſſam nempe, planèque Judaïcam felicitatem imaginantur, ex qua Arabum Pſeudopropheta, inaniora adhuc magiſque flagitioſa commenta accepit, ex quibus turpem illum ſuum paradiſum inſtruxit, omnibus Alcorani paginis decantatum. In utriſque, tam Judæis, quàm Muhamedanis ſcriptoribus eruditi lectores agnoſcunt conflatam ex ſcriptura ſacra pravè intellecta, Millenariorum & veterum hæreticorum ſomniis, paradiſi voluptatis deſcriptionem: quæ nemini Chriſtiano in mentem venerit; tantùm abeſt, ut à Judæis,

Chriſtiani hoc in genere quidquam acceperint.

De ſanctis quos Coptitæ commemorant.

Quod ſanctos attinet, quorum nomina hac in poſtrema Oratione Coptitæ commemorant, etſi de illis commodior agendi locus eſſet in commentario quem, ſi opus videbitur, adjungemus ad Calendarium ipſorum, pauca tamen dicere operæ pretium erit. De illis fuſè agit Synaxarium, quod inter Eccleſiaſticos libros non poſtremum locum obtinet. Ea ſunt duplicis generis: nam antiqua & quæ legitima dici poſſent, ſi non ingens corruptela totum hoc librorum genus pervaſiſſet, ea erant in quibus Acta Martyrum, ex vetuſtis codicibus deſcripta continebantur, qualia olim apud Chriſtianos Ægyptios, ut in omnibus aliis Eccleſiis conſervata fuiſſe, præter communem antiquorum temporum conſuetudinem, probant non contemnenda fragmenta martyriorum Alexandrinorum, quæ extant in hiſtoria Patriarchali Severi Epiſcopi Aſchmoninenſis, depromta, ut veriſimile eſt, ex Euſebio, præſertim libro de Martyribus. Eadem olim Græco Copticoque ſemone conſervata in Monaſterio ſancti Macarii, teſtantur autores multi, idque innuere Severus ipſe videtur. Verùm ex quo in Arabicam linguam tranſlati ſunt ejuſmodi libri, perierunt exemplaria Coptica, adeo ut nullum jam dudum in Bibliothecis appareat. Arabicæ verſiones adeo interpolatæ ſunt, ut nihil minus quàm vetera Græca Acta repræſentent, præſertim cùm, ſicut in talibus uſu venit, non modò interpretes, ſed exſcriptores addiderint quidquid ipſis occurrebat de eodem argumento. Itaque Actis illis aut vitis nihil contaminatius, neque Legendæ noſtrates veteres, poſſint abſurdæ videri, ſi cum illis comparentur. Ea verò propriè loquendo Synaxaria non ſunt, ſed compendia alterius generis, ſimillima iis quorum in Eccleſia Græca uſus eſt, & quæ per circulum anni deſcripta ſunt, ut hiſtoriæ ſequantur ordinem Kalendarii. Cùm autem pro ſectarum diverſitate ſit quoque in commemoratione ſanctorum diverſitas, Melchitarum ſeu Orthodoxorum libri, à Jacobiticis differunt, etſi primorum ſæculorum ſanctis æqualiter ab omnibus celebrentur. Sed ex quo ſciſſæ fuerunt Eccleſiæ poſt Concilium Calchedonenſe, Dioſcorus & plures ejus ſucceſſores aut ſectatores faſtis ſacris adſcripti ſunt, ut illi quorum nomina in Diptychis occurrunt. In iſta verò ultima benedictione, quod maximè obſervandum, nullus ambiguâ famâ occurrit, ſed Angeli aut Martyres, aut tandem illi, quibus honor per omnes Eccleſias ſemper & ubique delatus eſt.

De Angelis.

De Angelis monendum, legi apud Orientales Theologos circa eorum numerum, naturam & ordines, omnia quæ in libris de Cœleſti Hierarchia continentur, quod opus Dionyſio Areopagitæ Pauli Apoſtoli diſcipulo tribuunt, quem idcirco *Pauluſi*, hoc eſt *Paulinum* appellant, ut videre eſt apud Abulbircat, eo capite in quo notitiam exhibet præcipuorum autorum qui Arabicè extabant. Ejus meminit Ebnaſſalus, & omnes alii. Neque tamen ita inſiſtunt doctrinæ eodem in libro propoſitæ, ut non diverſas opiniones habeant de ſpirituum illorum beatorum ordinibus, & numero. Vulgò novem eorum ordines conſtituunt, juxta communem apud Theologos noſtros Gregorii Papæ ſententiam: eamque ſequitur

Severus Epiſcopus Aſchmoninenſis, & ad eam refert parabolam de muliere habente drachmas decem, quarum una perdita hominem ſignificabat. Sed idem Autor in eodem ipſo Tractatu, qui eſt *de Incarnatione Domini*, centum Angelorum Ordines à Deo creatos fuiſſe ſcribit, quorum princeps erat *Sabataniel*, qui cum adversùs ſupremam creatoris majeſtatem rebellaſſet, in tartarum præcipitatus, *Sataniel*, ſeu Satan dici cœpit. Poſtea ovium parabolam, quarum nonaginta novem Angelos ſignificant, una perdita hominem, de illis quoque ſpiritibus explicat. Ita pariter, Iſa filius Zaraa, & plures alii, adeo liberum exiſtimaverunt hujus de cœleſti Hierarchia doctrinæ expoſitionem. Omnes quoque, præter communem apud Græcos & Latinos doctrinam, inter cœleſtes ordines ſingularem quemdam numerant τῶν Ἐγρηγόρων, ſeu *Vigilum*, de quibus in Danielis Prophetia legitur: עיר vocatur ille, de quo illic ſermo eſt, quam vocem Syri ſua in lingua retinuerunt, unde frequentior *Vigilum* apud eos, quam apud reliquos Chriſtianos memoria, qui eorum rariùs omnino meminerunt. De illis ordinibus multa potulit vir doctiſſimus Joannes Morinus in Notis ad Officia Ordinationis Syrorum ex Joanne Darenſi, quem Autorem, ipſi ab Echellenſi Abrahamo ſuppeditatum, recentiorem eſſe non dubitamus. Tamen communior omnino doctrina eſt, quòd Ordines beatorum ſpirituum, novem ſint tantummodo, ut in præfatione Miſſæ commemorantur, paulo ante hymnum triumphalem. In omnibus enim Liturgicis officiis, quæ hanc orationem agnoſcunt, recenſentur eâdem ſerie, ac in Latina Miſſa: aliorum mentio aut rarior, aut nulla. De *Suriele*, qui meliùs *Uriel* appellatur, frequens quoque memoria eſt in Orientalium Chriſtianorum libris: ut ex ultima hac Oratione, & aliis quæ in Horologio, aut reliquis precum libris occurrunt, animadvertere licet. Unus dicitur ex quatuor Archangelorum numero, in Euchologio Coptico ubi extat ad eum peculiaris oratio, quæ ſic incipit. *Honoremus Surielem quartum inter Archangelos.* Extat ejus imago in editione Æthiopica Novi Teſtamenti, cum hac inſcriptione *S Uriel qui fuit cum Adamo & Eva quando egreſſi ſunt de Paradiſo.* Ejus quoque Græci meminerunt in variis orationibus, imò & Latinæ Litaniæ veteres multæ: atque inter eas Karolinæ editæ à Viro Clariſſimo Joanne Mabillonio Analectorum tomo 2. etſi dudum antea nomen Urielis in veneratione fuiſſe argumento ſit lamina ejus cum aliorum Archangelorum nominibus reperta anno M. DXLIV. in ſepulcro Mariæ Auguſtæ uxoris Honorii Imperatoris. Vide Notam V. C. Stephani Baluzii ad Capitularia: ubi ex Concilio Romano recenſet diverſa *Pag. 1125.* Angelorum nomina, quæ uſurpare deinde prohibitum fuit: quamvis Urielis nomen diutiùs perſeveraverit. Reliqua obſoleverunt, nec eorum memoria perſtitit alibi, quàm in ſuperſtitioſis damnatiſque ſortium & divinationum libellis, ubi frequentiſſima ſunt. Ridiculos illos dico, Arbatelem & alios, qui editi ſunt ſimul cum Agrippæ occulta Philoſophia: Claviculam Salomonis, cujus tot diverſæ editiones ſunt quot exemplaria, præter ineditos multos, qui barbara infinita Angelorum nomina repræſentant, atque inter eos Urielem vix unquam non recenſent. Ne-

que amuletum aut ἀποτέλεσμα (Taliſmanos vocant) ferme occurrit, quod inſcriptum non ſit tali nomine. Communior tamen, ut ſupra diximus, apud omnes eſt, vulgata de novem cœleſtium ſpirituum Ordinibus ſecundùm Pauli doctrinam ſententia, qui ſub tribus claſſibus conſtituti ſint. Amrus Mathæi filius Neſtorianus. *Doctores, & Teſtamenti novi Interpretes in eam ſententiam conveniunt, quam ex B. Paulo Apoſtolo tranſtulit doctus ille & pius ſacrarum literarum expoſitor S. Theodorus, ſpecies Angelorum novem eſſe, ſub tribus ordinibus qui Dei nomen ſanctificant in excelſo, juxta menſuram donorum quibus cumulati ſunt, &c.* Ita juxta hanc Theologiam, Michael, Gabriel, Raphael, Ordinum ſuorum principes ſunt; atque Uriel locum non habet.

Quatuor animalia incorporea, quorum memoria quoque fit in hac ipſa oratione, Angelos ſublimioris ordinis eſſe Ægyptii Chriſtiani exiſtimant, eos nempe qui in Apocalypſi dicuntur ſuſtinere thronum Dei, quos Ezechieli quoque per viſionem oblatos fuiſſe credunt. *Animalia ſancta* vocantur Angeli apud Judæorum Theologos, juxta ordinum diverſitatem, ut docet inter alios Moſes Maiemonides in Tractatu de fundamentis legis. Ad SS. quatuor animalia oratio extat in Euchologio Coptico, quæ ita incipit. *O ſancta quatuor animalia incorporea, ſuſtinentia thronum Dei, facie bovis, facie leonis, facie hominis, & facie aquilæ, plena oculis ante & retro, ſex alæ uni, ſex alæ alteri, duabus tegentia facies ſuas, duabus pedes ſuos velantia, duabus volantia & dicentia, Sanctus, Sanctus, &c.* Neque in orationibus conſtitit Copticarum erga iſtos Angelos pietas aut ſuperſtitio: nam ſub eorum invocatione Eccleſiæ ædificatæ fuerunt. Unius prope Miſram ſeu Cahiram veterem, & alterius quæ Alexandriæ à ſcriba quodam Divani Cheic Ebn Emin el Melik, meminit Abuſelah Armenus. In Vita Tecla-haimanoth, qui ex Ægypto profectus ſub Benjamino Patriarcha, in Æthiopiam venit, atque ibi pater extitit vitæ Monaſticæ, legitur ædificatam in ea regione Eccleſiam, ejus hortatu, ſub titulo quatuor animalium. Pari ratione invocant ſeniores viginti quatuor in Apocalypſi commemoratos, ad quos extat oratio ſingularis in Euchologio, in qua vocantur *Sancti incorporei, Sacerdotes veritatis, Deo proximi, ſtantes coram ſolio ipſius, eumque inceſſanter laudantes die ac nocte, ſedentes ſuper ſedes viginti quatuor, coronas habentes in capitibus, & thuribula aurea in manibus, plena thure exquiſito, nempe orationibus ſanctorum, qui ſunt ſuper terram, & eas offerentes agno vero, &c.* Tandem quod habetur de Angelo cuſtode diei ipſius, conſentit cum vulgatiſſima apud omnes doctrina, de cuſtodia hominum per Angelos, quam exponunt, autoritatibuſque Scripturæ & SS. Patrum confirmant Autores ſuperiùs laudati, ſequentes hoc in argumento vetuſtiſſimam omnium Eccleſiarum traditionem. Neque ea modò eſt Chriſtianorum opinio, ſed ipſi Muhamedani eam cum nonnullis aliis ſervaverunt, ut ex multis autorum, qui Alcoranum interpretati ſunt locis, probari poteſt. Præcipuè de illis agitur in Surata de ſpoliis, ubi Hucein Vahetz Commentator Perſa famoſus, unum cuilibet Angelum cuſtodem aſſignatum ait, cum aliis quatuordecim, quorum ſeptem miſericordiæ, ſeptem infligendæ pœnæ curam habent.

IN LITURGIAM COPTICAM SANCTI GREGORII NOTÆ.

QUæ de iſtius & aliarum Liturgiarum Orientalium titulis dicta ſunt in Diſſertatione Generali ; & in ea quæ Copticas propriè ſpectat, repetere neceſſe non eſt. Illud tantùm obſervari debet communi Coptitarum traditione illam ſecundam Liturgiam adſcribi Gregorio Theologo in Ægyptiacis omnibus Codicibus & etiam in Græco Bibliothecæ Regiæ ; atque etiam eo nomine recenſeri à Theologis, & Rituum interpretibus, ut in Conſtitutionibus Synodicis Gabrielis filii Tarik LXX. Patriarchæ Alexandrini, articulo 26. Abuſeba in Scientia Eccleſiaſtica cap. 85. Abulbircat, cap. 29. Ebnaſſalo Collectionis Canonum. cap. 12. & aliis.

Oratio veli.

Pag. 28.

TOῦ καταπετάσματος in Græca & in aliis Liturgiis : nempe quia non ad ipſum altare, ſed ſolummodo in ſanctuario, ſeu Bemate dicitur intra velum, quo ſecundùm ritum Græcum, & Orientalem circumdantur. In Codice Græco ejuſdem Liturgiæ, præmittuntur orationes aliquot quæ in Copticis exemplaribus non occurrunt, quia re vera ad iſtam non pertinent, ſed communis officii partes ſunt aut dicuntur ad libitum. Prima abſque titulo, præparatoria eſt, Sacerdotis indignitatem ſuam profitentis, divinumque auxilium poſtulantis, ad inculpatè celebrandum myſterium. Secunda dicenda præſcribitur, poſtquam præparatum fuerit altare, qualis ea eſt quam Baſilii Coptica repræſentat, ejuſdemque ſententiæ. Tertia quæ ad Evangelium dicenda eſt, ſuo loco non eſt poſita, ſed adhibenda ad Liturgiam iſtam, quando legitur Evangelica lectio. Ea quæ dicitur τοῦ καταπετάσματος, eadem eſt quæ occurrit in Græca vulgata Baſilii, cum exigua vocum diverſitate. Quarta tandem, ea eſt quæ præmittitur in Codice Ægyptiaco : eam porrò Codex Regius Græco Arabicus, propriam Ægyptiis fuiſſe ſignificat, iis verbis εὐχὴ ἄλλη καταπετάσματος παρ' Αἰγυπτίοις. Hinc manifeſtum eſt, non multùm ſollicitos eſſe debere nos de titulis, quos vel Liturgiæ vel ſingulæ orationes habent ; modò certum ſit illas ex communi Eccleſiæ theſauro eſſe depromtas, quod quidem de iſtis orationibus manifeſtum eſt : ſunt enim iiſdem prope verbis in Jacobi, Baſilii, vel Chryſoſtomi Liturgiis. Unde Jacobitarum propriæ non ſunt, ſed Eccleſiæ, neque unius aut alterius, ſed totius Eccleſiæ Orientalis, cùm reperiantur non modò in Conſtanti-

Lit. Baſ. p. 50.

nopolitana, quæ Baſilii & Chryſoſtomi Liturgiis utitur, ſed in Hieroſolymitana, & Alexandrina, quæ Jacobi Marcique Liturgiis olim utebantur.

P. 26. l. 15.

Sed Offeram tibi Sacrificium hoc rationabile & incruentum.

IN hac oratione, ut in multis aliis, quod ſemel monuiſſe ſufficiet, mentio eſt ſacrificii Euchariſtici, non minùs quàm paſſim in Græcis Jacobi, Baſilii, Chryſoſtomique Liturgiis, & Alexandrinis Græcè extantibus, quidquid ſcripſerint varii contentioſæ Theologiæ conſcribillatores, qui præter Chytræum & Rivetum nihil legerunt, ne ipſas quidem, quas impugnant Liturgias. Utuntur Græci his potiſſimùm vocibus, λογικὴ λατρεία, θυσία, προσφορὰ, Syri & Æthiopes vocibus ex Hebraica lingua deductis, *Korban*, & aliis. Argutari autem ſolent moroſi illi Critici, ex etymologia linguarum Orientalium, quarum peritiam ubique jactant: adeoque *Korban*, aut ſimiles negant ſignificare *Sacrificium*. Hærent tamen in aliis vocibus, quæ τῇ θυσίᾳ preſſiùs reſpondent, qua Coptitæ, ut multis aliis Græcis frequenter utuntur, ut ſunt Syriaca דבחתא & Arabica דבחה: Ægyptiaca quoque nativa. Illas porrò voces omnes indifferenter uſurpant Orientales. Dum verò *incruentam* vocant *oblationem* προσφορὰν & θυσίαν, quid intellexerint in obſcuro non relinquunt. Λογικὴν, quæ vox frequenter adhibetur, & quam Coptitæ retinuerunt, *ſpiritualem* ſignificat, per oppoſitionem ad *corporeum*: quamvis Syri & Arabes eam rigidiùs & ad literam interpretati ſint. Sed in hac ut in multis, ſignificatio determinatur ex ſtilo Eccleſiaſtico.

Ib. p. 26.

Oratio oſculi pacis.

EAdem eſt quæ in Græco Alexandrino codice, & illam altera ſequitur, quam Codex idem continet: non quòd vulgò duæ orationes ad oſculum pacis dicerentur, ſed quia una ſecundùm dierum feſtorum diverſitatem eligeretur, aut ad Sacerdotis arbitrium. Hic autem, ut in aliis, oſculum pacis vocatur ἀσπασμὸς quam vocem Ægyptii & Arabes ſuam fecerunt. Incipiunt porro Liturgiæ ſingulares illæ, non ab orationibus præparatoriis, ſed ab ea, quæ Oſculum pacis antecedit, cum reliqua ex communi officio peti ſoleant. Atque ab eo loco propriè loquendo incipit, *Anaphora*, *Oblatio* ſeu *ſacra actio*: unde in Græco codice, ante orationem ſequentem, quæ Præfationi noſtræ reſpondet, titulus hic adjicitur. Ἀρχὴ τῆς προσκομιδῆς: quæ verba Arabs interpres vertit, *Initium Sacrificii*. In quibuſdam Copticis exemplaribus hæc *oratio oſculi pacis*, Severo tribuitur, Antiocheno ſcilicet, quem Liturgiam ſcripſiſſe, communis Jacobitarum traditio eſt, & eam multi Syriaci Codices repræſentant, ex qua hæc Oratio transferri potuit, ob arctiſſimam ſedis Alexandrinæ Jacobiticæ, cum Antiochena conjunctionem: ſingu-

laremque Severi venerationem. Nam ejus duplex memoria fit, obitûs ſcilicet, atque ejuſdem adventûs in Ægyptum, ſeptimâ Toth, & ſecundâ Paophi. Non tamen exiſtimare quiſquam debet ex illo titulo, Severum ullum Patriarcham Alexandrinum fuiſſe, quod Guido Fabricius Boderianus abſque ulla autoritate omnibus prope perſuaſit, cùm edidit Ritualem Baptiſmi librum, ſub Severi Patriarchæ Alexandrini nomine, cùm nullus inter permultos, qui in Bibliothecis extant, Codicibus, hunc titulum præferat. Nullus ſanè inter Jacobitas Severus, Alexandrinam ſedem tenuit: & lingua Syriaca, quâ liber ille ſcriptus eſt, nunquam in ſacris officiis uſurpata apud Ægyptios fuit. In Liturgia Baſilii Copticâ, quædam oratio occurrit, quam codices manuſcripti nonnulli Joanni Chryſoſtomo, alii Joanni Boſtreno, ſive Baſorenſi attribuunt. Primus ut communis Eccleſiarum doctor: alter ut in eadem qua Ægyptii Jacobitæ ſecta, agnitus fuit: amboque diverſa ratione talem apud eos autoritatem nacti ſunt, ut orationes ex illorum Liturgiis in Copticas transferrentur.

Scribo opera mea ſecundùm verba tua. Pag. 30. l. 16.

OBſcurus locus, quem ſecundùm ſententiam Copticæ verſionis reddidimus, & quem Interpretes Arabes, tam iſtius codicis Coptici, quàm, Græci, non videntur intellexiſſe. Græca nullam obſcuritatem habent. *Ταύτης μου τῆς ἐλευθερίας προσφέρω σοι τὰ σύμβολα· τοῖς ῥήμασί σου ἐπιγράφω τὰ πράγματα.* *Iſtius liberationis meæ*, (ſcilicet per ſalutarem Chriſti in carne diſpenſationem,) *offero tibi Symbola: verbis tuis res adſcribo.* Hæc igitur ſententia eſt: offero tibi hæc Symbola, ſeu elementa panis & vini, quæ ex tuo, Chriſte, inſtituto, repræſentant paſſionem tuam, per quam à peccato æternaque damnatione liberationem conſecutus ſum, faciens quod ipſe juſſiſti: res verò, ſive effectum promiſſionis à te factæ, quoties memoriam tui ita ageremus, non meis meritis, ſed verbis tuis, quæ mox recitanda ſunt adſcribo, ita ut ab illorum virtute & promiſſorum tuorum certitudine, totum expectem. Arabs interpres cujus verſio contextui adjuncta eſt in Codice Regio, ita vertit. *Offero tibi Symbola liberationis meæ in verbis tuis, deſigno præcepta tua*: quia ultimam vocem videtur ita legiſſe, ut ex *πράγματα* fecerit *προστάγματα*. Compendia enim ſcripturæ Græcis librariis mediæ ætatis familiariſſima, ſæpe fraudi deſcriptoribus fuiſſe, ſciunt qui manuſcriptos codices tractaverunt. Ille verò qui Regium deſcripſit, ſuæ ipſius imperitiæ multa reliquit indicia, ſed quàm dubitaret de ſignificatione vocum compendiosè ſcriptarum teſtatus eſt, dum indicem earum, quæ in duabus iſtis Liturgiis obviæ ſunt, ad finem adjecit.

Textus verò Copticus, qui primariam Græci verſionem exhibet, aliter omnino eadem verba repræſentat, eo ſcilicet quo expreſſimus modo: *Offero tibi Symbola liberationis meæ*, ubi vox Græca νισύμβολον: ſequens Ægyptiaca ἐλευθερίαν, ἐλευθέρωσιν, abſolutionemque ſignificat, uſurpaturque initio Liturgiarum ad titulum Orationis illius, quæ dicitur Abſolu-

tionis. *Scribo opera mea ſecundùm verba tua* : ita ad verbum verſio Arabica quæ ambiguitatem habet, quia Arabes præſens & futurum non diſtinguunt in verborum inflexione : imò imperativus modus, nullatenus differt. Itaque verti poteſt, *Scribo*, ut vertendum eſt ſecundùm Græcum exemplar primarium, *Scribam*, aut ſicut Maronita vertit, *Scribe opera mea ſecundùm verbum tuum.* Vox *Symbolum*, variis Arabicis vocibus exprimitur, quæ tamen ad eamdem ſignificationem referuntur, nempe אנמודג *typus*, משורת *ſignum*, מכאתבה *exemplum*, *&c.* Ut obſervavimus ex comparatione diverſorum codicum, quæ varietas perplexitatem interpretum ſatis indicat. Sententia quam Græca verba præferunt, ſimplicior eſt : aliorum interpretum, qualiſcumque ſit, non videtur huic loco convenire. Neque mirari quiſquam debet quod in Græcis interpretandis aliquando hallucinati ſint verſionum autores, Arabicarum præſertim, qui Græcas voces Copticæ orationi infuſas, ſæpe non ſatis intellexerunt : quòd, ubi opus erit, monebimus. Ita in ea prece quæ iſtam proximè antecedit, *Elevaſti primitias meas uſque ad cœlum*, ut habet textus Copticus, Græcè εἰς ὐρανὸν μου τὴν ἀπαρχὴν ἀνεβίβασας, ſententia eſt ſimplex, maximèque Theologica : Chriſtum carnem ſuam, vel potiùs hominem ex Adami progenie aſſumtum, tanquam humani generis primitias, in cœlum elevaſſe, tum per unionem divinæ naturæ,
1. Cor. 15, 23. tum per aſcenſionem in cœlum. Scilicet *primitia Chriſtus*, *primitia dormientium* : & eodem ſenſu in Liturgia Neſtorii Euchariſtia vocatur *Oblatio viva & ſacrificium non mactatum*, *primitiarum noſtrarum.* Cùm verò Coptitæ retinuerint vocem ipſam Græcam ἀπαρχὴ, ambiguè quidem eam reddidit Arabs, qui Codicem Græcum interpretatus eſt ריאסתי : qui Copticum peſſimè ; nempe *oblationem meam* קרבאני. Ut in Codice Scaligerano : alii *vota mea*, ut Regius & noſter : nullo ſenſu. Nec enim Chriſtus elevavit ad cœlos primitias & oblationes, ſi de donis propoſitis intelligatur hæc orationis particula, quæ nondum conſecrata ſunt. Neque oblationem Sacerdos rectè vocare poteſt *primitias ſuas & vota ſua*, cùm neque primitiæ ſint, propriè loquendo, neque vota illius, ſed totius Eccleſiæ & circumſtantium quorum nomine illa offert : totiuſque orationis ſeries, ut animadvertere facilè quiſque poteſt, aliud quid omnino ſignificat.

Pag. 30. l. 20.

Nam ea nocte in qua tradi voluiſti, &c.

TOta hæc pars officii Euchariſtici convenit cum Græco ejuſdem Liturgiæ codice, ut etiam cum aliis omnibus circa recitationem inſtitutæ à Chriſto Euchariſtiæ, & verborum illius, de qua nihil eſt ſingulariter obſervandum, præter ea quæ dicta ſunt ad eumdem locum Liturgiæ Baſilii. Κλώμενον καὶ διαδιδόμενον, de Chriſti corpore, ut ἐκχυνόμενον de Chriſti ſanguine, per præſens & futurum tempus intelligi poteſt, ſecundùm verſiones Arabicas. In Coptica verſione *Frangitur*, & *dabitur*. Utrovis modo eadem ſignificatio eſt : Syri, præſenti tempore vulgò expreſſerunt. Miſtionem aquæ cum vino, quam Eccleſiæ omnes ſervant,

ſervant, contra quam exiſtimant Proteſtantes, hic locus confirmat, ut etiam reliquæ omnes Liturgiæ. Neſtoriani ediſſe & bibiſſe Chriſtum ex pane & calice conſecratis dicunt: hîc Coptitæ de ſolo calice, quod tamen in Græco Codice non legitur.

Tu Domine voce tua ſola commuta hæc quæ ſunt propoſita, &c. P. 30. l. 20.

INſigne prorſus hæc oratio continet fidei Coptitarum de vera & reali elementorum tranſmutatione, teſtimonium: quod in Græco Codice non minùs legitur, quàm in Copticis. Petunt ſcilicet, ut Deus tranſmutet dona propoſita, voce ſua ſola, hoc eſt imperio ſuo divino, quod idem eſt ac ſi dicerent, petere ſe id quod ſolius omnipotentiæ divinæ opus eſt. Verba quæ tranſmutationem ſignificant, Græcè, Ægyptiacè & Arabicè plenam illam, & integram rei in rem transformationem deſignant: *Phonkh*, חול & נקל: ut Græcum μετεποίησον.

Chriſtum quaſi præſentem alloquuntur, & ad eum orationem dirigunt, in quo adorationis cultus continetur, & ſimul profeſſio fidei, de vera ejuſdem in Euchariſtica menſa, præſentia. Illam ſatis ſignificant verba Græcæ Liturgiæ. Αὐτὸς παρὼν τὴν μυστικὴν ταύτην λειτουργίαν κατάρτισον: quæ quidem aliter accipi poſſent, nempe ut rogaretur Chriſtus adeſſe, & præſens hoc myſticum miniſterium perficere, unde Proteſtantes concluderent, præſentem non eſſe illum cujus præſentia poſtularetur. Sed difficultatem omnem ſolvunt verſiones Copticæ & Arabicæ, dum illud παρὼν, ita exprimunt, *tu coram nobis poſitus*, quod exprimunt interpretes Copticus, & Arabs: alia lectio *qui præſens es, & inter nos.*

Sequitur: *Mitt ſuper nos gratiam Spiritus tui ſancti, qui ſanctificet & transferat hæc dona propoſita, in corpus, & ſanguinem ſalutis noſtræ.* Paulò aliter Græcus Codex. Αὐτὸς τὸ πνεῦμά σου τὸ πανάγιον κατάπεμψον· ἵνα ἐπιφοιτῆσαν τῇ ἁγίᾳ, καὶ ἀγαθῇ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἁγιάσῃ καὶ μεταποιήσῃ τὰ προκείμενα τίμια δῶρα ταῦτα εἰς αὐτὸ, τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τῆς ἡμετέρας ἀπολυτρώσεως. Sententiæ nulla diverſitas: plenior & uberior eſt Græca formula, ſed eodem redit. Verſio Arabica Græco textui adjuncta illam accuratè & verbatim repræſentat. Itaque, quod obiter obſervandum, rogatur Chriſtus, ut mittat Spiritum ſuum ſanctum; in quibus verbis agnoſcunt Coptitæ Spiritum ſanctum eſſe Spiritum Filii, & ab eo mitti. Mittitur verò Spiritus ſanctus, ad opus aliquod divinum, & humanis viribus ſuperius, quod de alio, quàm de tranſmutatione donorum in corpus, & ſanguinem Chriſti, intelligi non poteſt. Itaque nihil hac ſententiâ magis perſpicuum, aut magis ſimplex, atque ad veterem Eccleſiæ Orientalis doctrinam magis accommodatum, cùm omnes Liturgiæ Græcæ, Syriacæ, Copticæ cujuſcumque ritus aut ſectæ, iiſdem prope verbis contextam eamdem orationem repræſentent. De cenſura quam in eam, ut à Græcis conſervatur, tulerunt recentiores nonnulli, fusè in notis ad Baſilianam Liturgiam diximus, quæ reponere neceſſe non eſt. Id

ſolum adjiciemus : quòd cùm iſti cenſores inofficioſi, orari non poſſe exiſtiment pro donis jam conſecratis, contra totius Eccleſiæ veteris Orientalis & Occidentalis exemplum, quæ ſimilibus orationibus, deteri verborum Chriſti efficaciam nunquam exiſtimavit, ex iſta intelligimus, Coptitas, corpus Chriſti jam præſens agnoſcere, cùm illam, & Invocationem quæ ſequitur, pronunciant. At hæc controverſia Proteſtan[illegible] nihil juvat ; neque autoritati, quam Eccleſia adversùs eos comparat, ex conſpirante in fide realis præſentiæ Orientalium teſtimonio, detrimentum ullum affert : tùm ad fidei quam habent certitudinem, nihil interſit quando, aut quibus verbis conſecratio perficiatur, modò eam verè fieri in Liturgia, ita profiteantur, ut panem & vinum in altari, eâ perfectâ eſſe negent, ſed corpus & ſanguinem Chriſti. Quod porrò in hac ipſa oratione dicitur, *Chriſtum præſentem eſſe & coram Sacerdote poſitum*, idem in Homiliis de Circulo anni ad Coptitarum uſum, in Tractatibus Severi Epiſcopi Ashmonin, & in multis aliis, toties inculcatur, ut ambiguitati locus eſſe nullus queat.

Salmaſii falſa interpretatio hujus orationi.

Ex illa tamen ipſa oratione, Claudius Salmaſius vir ſanè doctiſſimus, ſed qui Theologiam attingere non debuiſſet, habere ſe jactavit, unde Miſſionarios quoſdam ex Oriente reverſos, qui Orientales idem ac nos credere circa Euchariſtiam affirmabant, plenè refelleret. Ita ſcribebat ad Joannem Dallæum, & cùm Epiſtola poſt Salmaſii obitum typis publicata fuerit, excuſari poterat quòd incautus in ſinum amici temerè effudiſſet, quæ primùm in mentem venerant, niſi bellum illud ſuum commentum libro de Tranſubſtantiatione inſeruiſſet. Illam igitur quam retulimus particulam, quam, ne quid teſtimonii autoritati deforet, Arabicè deſcripſit, ita interpretatus eſt. *Tu confirma in nobis commemorationem miniſterii tui ſancti : tu mitte uper nos gratiam Spiritus tui ſancti, ut purificemur, & convertamus has oblationes viles, in corpus & ſanguinem Servatoris noſtri.* In ipſa Epiſtola vernaculam ejuſdem orationis verſionem legimus, in qua diſcriminis non nihil eſt. *Afin qu'eſtant ſanctifiez, nous puiſſions convertir ces Oblations viles & terriennes, au corps & au ſang de noſtre Sauveur, ou de noſt e Salut.* Interpretationem commentario munivit, cujus hæc ſententia eſt : ſatis agnoſci Invocationem non fieri, ut gratia ſancti Spiritus illabatur ſuper panem & vinum, ut mutando ſubſtantias, præſentiâ corporis & ſanguinis talis ſit, ut remaneant ſintque corpus & ſanguis ſuſcipienti, quicumque ſit, fideli vel infideli. Verùm, inquit, Sacerdos ille Coptita, ea Invocatione quam omnium nomine pronunciat, id deſignat ſolummodo, panem & vinum, quæ à nobis in Cœna ſuſcipiuntur, fieri corpus & ſanguinem Domini, illis qui debitè illa ſuſcipient, quoſque Spiritus ſanctus priùs ſanctificaverit : illos quoque ſolos accipere verum corpus, non panem ſolummodo, qui priùs per fidem & gratiam ſancti Spiritus puri facti fuerint. Tandem edicit hanc eſſe μεταβολὴν, ſive *converſionem*, antiquis Patribus memoratam, nec quærendam eſſe aliam. De illorum Theologia alium quemvis potiùs audiendum, etiam ipſi Calviniſtæ dudum judicaverunt, quàm Salmaſium, qui nemini unquam probavit voces μεταποιεῖν, μετα-

Ep. 32. p. 72.

διηχεῦν, μεταῤῥυθμίζειν, quibus Patres non minùs utuntur, quàm ſimplici μεταβάλλειν, nullam aliam mutationem ſignificare, quàm eam quæ mutatio non ſit. Sed hoc non agimus: verùm coram Eccleſia, & eruditis omnibus, qui aliquam linguarum Orientalium notitiam habent, Salmaſii nomen deferimus, tanquam corruptelæ intolerabilis rei, cùm lectionem codicis quem citat, corrupit, & enormis inſcitiæ dum illam abſurdiſſimè eſt interpretatus. Is ipſe Codex ſupereſt in Bibliotheca Regia, & in illo, ſicut in aliis omnibus legitur non pluralis primæ perſonæ characteriſtica litera, ſed tertiæ fœmininæ, quia in lingua Arabica vox רוח *Rouah, Spiritus*, fœminini eſt generis. In prima etiam voce, quam vertit Salmaſius *purificemur*, nulla nota paſſivi eſt, vertendumque fuiſſet *purificemus*, quo ſolo diſcrimine tota machina Salmaſianæ Theologiæ funditus ruit. In altera *& convertamus* ſimilis corruptela eſt, cùm ſenſus ſit, *& convertat*, vel *transferat*, perſpectèque eam lectionem exhibeat Codex manuſcriptus. Quòd προκείμενα, quæ intelliguntur voce ſequenti, non minùs communi apud Arabes Chriſtianos voce quàm apud Græcos alterâ, *viles & terrenas Oblationes* vertit, non levem ſignificat Arabiſmi ignorantiam, & in eo qui alios imperiosè docere audebat, non facilè tolerandam. Sed hunc errorem in libro de Tranſubſtantiatione emendavit: hæſit in aliis gravioribus longè, magiſque perniciosis.

Porrò mirari ſatis nemo poteſt Salmaſium, qui ubique ferme de lingua Ægyptiaca, tanquam ſibi non ignotâ loquitur, ubi opus non erat, ignorantiam vel malam fidem hoc loco ita prodidiſſe, ut excuſationi locum non reliquerit. Codex quo utebatur Ægyptiacè ſcriptus erat & Arabicè; cur igitur de primario textu ne verbum quidem fecit, niſi quòd illum non intelligebat, quod facilè, ſi opus eſſet, probaremus. Sanè ſi intellexiſſet, non illum adeo perfrictæ frontis fuiſſe quiſquam credat, ut, qualem ex Arabica verſione commentus eſt, interpretationem daret: quandoquidem orationi Copticæ prorſus contradicit. Quod etiamſi non eſſet, at quæ mox ſubjiciuntur, ſententiam in aperta luce collocant, demonſtrantque peti illapſum ſancti Spiritus, ejuſque operationem in dona propoſita. Nihil autem certius eſſe quàm quod de Salmaſiana Verſione diximus, ſciunt quicumque literas Orientales à limine ſalutaverint: Ægyptiacæ linguæ, quæ non adeo communis eſt, mediocriter peritum eſſe oportet, ut error agnoſcatur, cùm obſervare ſufficiat ex imperfectiſſima Grammatica ⲛⲧⲉϥ quæ nota 3. perſonæ futuri vel ſubjunctivi, eo loco uſurpari, non primæ pluralis perſonæ notam. Adde teſtimonium Græci Codicis, & adjunctæ verſionis Arabicæ, quæ falſam illam & abſurdam Salmaſii interpretationem deſtruunt, cùm habeant ἁγιάσῃ καὶ μεταποιήσῃ. *Corpus & ſanguis liberationis, aut ſalutis noſtræ*, dicuntur corpus & ſanguis Chriſti, quia per ſacrificium corporis, & effuſionem ſanguinis in paſſione, tum participationem ejus in Sacramentis, ſalus & liberatio nobis à peccatis præſtita eſt, & porrò præſtatur. Eo in loco Codices plerique habent ⲡⲉⲛⲥⲱⲧ. voce abbreviatâ, ut alibi ſæpius, unde σωτὴρ vel σωτηρία legi poteſt. Sed ambiguitatem deter-

minat Codex Græcus ; ubi habetur τῆς ἡμετέρας ἀπολυτρώσεως, ut verſio ejus Arabica , & aliæ quæ Copticis exemplaribus adjunguntur.

Ib. l. 31.

Et hunc quidem panem , facias corpus tuum ſanctum Domine , &c.

OCcurrit hic lectionis varietas. Codex noſter quem interpretando ſecuti ſumus, ita ut expreſſimus, habet ντεκαιϥ *Facias* : Verſio Arabica ſimiliter : ita tamen , ut ad Spiritum ſanctum referri poſſit ; *Et faciat :* quia ut dictum eſt fœminini Arabici, in quo genere eſt vox חיו apud Arabes, tertia perſona , eamdem quam ſecunda utriuſque generis characteriſticam præfert. Verùm melior omnino lectio eſt ſecundùm Græcum exemplar Καὶ ποιήσει, vel potiùs ποιήσῃ , *& faciat* , ut ad Spiritum ſanctum referatur , cujus poſtulatur adventus. Ita quoque legitur in aliis Codicibus Copticis , qui antiquitate præſtant. παιωικ μεν ντεκαιϥ νσωμα εθουαβ νταϰ : atque ita verſiones Arabicæ. Sententia tamen utrobique eadem eſt , ſive Chriſtus faciat, ſive Spiritus ſanctus ab eo miſſus. Verſio Maronitæ : *Et hic fiat panis corpus ſacroſanctum tuum Domine*, neque Coptico, neque Arabico , aut Græco textui reſpondet. Jam verò Salmaſii admiratoribus incumbit , ut ſpecioſam aliquam rationem ſilentii, quod circa hanc partem orationis obſervavit, nobis reddant , cùm tamen præcedenti neceſſario conjuncta ſit,atque adeo una ex altera explicari debeat. Ex ejus interpretatione, quam priori attribuit : ita vertendum erit. *Et hunc quidem panem faciamus , corpus tuum ſanctum Domine* : quod Codici Græco , Coptico & Arabico repugnat non minùs , quàm omnibus cujuſcumque linguæ Liturgiis , ſanctorumque Patrum Theologiæ , maximè verò Orientalium Scriptorum. Illi enim vulgò dicunt, Spiritum ſanctum illabi ſuper dona propoſita , ſicut in B. Mariam Virginem illapſus eſt , & in altari formare corpus Chriſti , ſicut illud in utero Virginis , ex ejuſdem carne & ſanguine formavit. Ita Severus Aſchmoninenſis , Homiliæ de Circulo anni , Barſalibi , Abulfaragius, & alii quorum teſtimonia alibi relata ſunt. Sacerdos , miniſterialis cauſa eſt : Spiritus ſanctus cauſa principalis : ſi quis ultra philoſophatus eſt , ut Diamperenſes cenſores, & emendatores aliquot ignobiles Liturgiarum , minima eſt hoc in genere illorum autoritas.

P. 32. l. 5.

Miſericordiam illis qui in pœnitentia ſunt , &c.

Hiſt. Patr. Alex. p. 505.

HInc demonſtratur , Pœnitentiam in Coptica Eccleſia locum olim habuiſſe, dudum ante obſcœna illa tempora Joannis , & Marci filii Zaraa Patriarcharum, qui Confeſſionem peccatorum , & *Canonem*, ſive laborioſam Pœnitentiam , tollere conati ſunt , de qua innovatione dictum eſt in Hiſtoria Alexandrina , & alibi. Eſſe in Pœnitentia , ſtatus eſt , ut eorum qui in eadem oratione commemorantur , varii ſunt. Non verò is locus intelligendus eſt de publica illa, qualis in uſu erat primis

Eccleſiæ ſæculis, pœnitentia cujus dudum, præterquam ad publicos peccatores emendandos, diſciplina omiſſa eſt. Sed hîc intelligendi ſunt illi, qui factâ apud Sacerdotem confeſſione *Canonem*, hoc eſt pœnas canonicas ſuſcipiebant, & aliquam illarum partem compleverant, antequam communionem Sacramentorum obtinerent, à qua arcebantur per aliquod temporis intervallum. Hæc diſciplina fuſiùs alibi exponetur, ex variis autoribus, tum ex Canonibus pœnitentialibus, qui extant in Codicibus manuſcriptis. Pœnitentium quoque mentio fit p. 33. qui intelligi fortè debent, per eos qui *in Confeſſione ſunt*.

Orate pro Rege noſtro Chriſtum amante. P. 32. l. 2.

SErvata hæc formula eſt ex veteri diſciplina, ante occupatam à Muhamedanis Ægyptum, in Græco τῶν εὐσεβῶς βασιλευόντων; quæ verba verſiones Arabicæ quædam expreſſerunt. Nempe cùm regnarent Chriſtiani Imperatores, hæc formula uſurpabatur, quæ poſtea in libris ſervata eſt, adjunctis tamen verbis ultimis, quia pro principibus, qualeſcumque ſint, orant Orientales, ſi Neſtorianos excipimus; in quorum Liturgia memoria fit *Regum Fidelium*, non aliorum. Ex illo loco rectè Salmaſius Liturgiæ antiquitatem commendat, tanquam ſcriptæ ſub Chriſtianis Ægyptum obtinentibus, quia pro illis oratur, & illis qui ſunt in Palatio. Sed Palatium non magis Chriſtianos, quàm Muhamedanos principes deſignat, neque ad familiam regiam referri debet, ſed ad fratres Orthodoxos, hoc eſt Jacobitas Chriſtianos, qui tunc erant in Aulico miniſterio. Multos enim fuiſſe qui ſcripturam in Aula Sultani, aut in Divano exercerent, patet ex variis Hiſtoriæ Alexandrinæ locis; quod pariter ſæpiſſime contigit in Aula Bagdadenſi, ubi multi Chriſtiani magnâ apud quoſdam Califas autoritate floruerunt, Neſtoriani præcipuè. Hinc ſæpe utraque Eccleſia Jacobitica, & Neſtoriana, maximis turbis per illorum hominum ambitionem agitata eſt: & in Ægypto ſub ultimis Sultanis, Turcis & Circaſſis, quos Mamalucos vocant, duriſſimæ perſecutiones excitatæ ſunt. Quam lectionem ſecutus fuerit Maronita Interpres cùm vertit: *Memento Domine Regum qui ſunt electi in perfectione pietatis, & eorum qui ſunt eligendi*, non ſatis intelligitur, cùm ſententiam ſimilem neque Copticus, neque Arabicus textus offerant.

Adorate agnum Verbum Dei. P. 34. l. 39.

HÆc Diaconi hortatio in codice Græco non occurrit: pia ſanè & ſingularis, quam ex Coptica lingua ad verbum interpretati ſumus, conſentiente Arabica verſione. In uno ex Codicibus Regiis, illius loco legitur formula illa frequens *Adorate Deum cum timore*; quod Græcè non pronuncietur, ut omnes ſimiles, eam non adeo antiquam eſſe ſignificare videtur. Erat in Scaligeri Codice, ſed peſſimè interpres reddidit: *Orate pro eo qui portat verbum Dei.*

P. 34. l. 39.

Qui benedixiſti illo tempore, benedic nunc.

SEntentia hujus orationis pia valde, & puriſſimæ Theologiæ plena; nempe ut Chriſtus per divinam omnipotentiam, ſecundùm promiſſionem ſuis factam: *Ecce ego vobiſcum ſum uſque ad conſummationem ſæculi*, & ſingulari modo, per tranſmutationem panis & vini, in corpus & ſanguinem ſuum præſens; myſterium à ſe inſtitutum perficiat, & in eo conſummando inviſibiliter operetur. In eamdem ſententiam, multa occurrunt in diverſis orationibus, tempore diſtributionis Euchariſtiæ recitandis, tam apud Jacobitas quàm apud Neſtorianos, ut ſunt iſta. *Hoc ipſum eſſe myſterium crucis & ultima cœna: hunc calicem ipſum eſſe quem Chriſtus miſcuit*, multaque ſimilia.

P. 35. l. 9.

Oratio fractionis ad Filium.

IN Codice Græco-Arabico aliæ duæ occurrunt Orationes ſub eodem titulo τῆς κλάσεως, nempe dicendæ priuſquam hoſtia in minutiores partes frangatur, ad communionem diſtribuendam. Scilicet, ut alibi monuimus, in Liturgicis Codicibus ſcriptæ ſunt Orationes diverſæ, ſecundùm feſtorum diverſitatem, aut Sacerdotis arbitrium dicendæ. Iſta videtur antiquior, cùm prior Græci Codicis enucleatam Monophyſitarum doctrinæ profeſſionem contineat: id verò non niſi poſt ſciſſam per Dioſcori ſectatores Eccleſiam, factum eſſe potuit. Habet autem hæc oratio obſcuritatis nonnihil, non modò circa res, ſed etiam ex ipſa vocum aliquot ambiguitate, quam Coptitæ primi interpretes, & Arabes non ſatis verſionibus ſuis elucidaverunt.

Statim ad Chriſtum dicitur. *Verbum intelligibile & homo viſibilis*: Græcè ὁ λόγος ὃν νοητοῦσιν αὐτὸν, καὶ ἄνθρωπος ὃν θεωροῦσιν αὐτόν. Verba hæc non ſatis Græca, ſed jam barbariem redolentia, videntur antiquitus eſſe interpolata, cùm ſimpliciùs & accuratiùs ſententiam exprimere Alexandrini illi potuiſſent, λόγος ὃν νοοῦσι, ἄνθρωπος ὃν θεωροῦσι, quam Arabs primus interpres rectè expreſſit: *Verbum quod intelligitur: homo qui videtur*. Duas ſcilicet in Chriſto naturas agnoſcere ſe ſignificabant paucis illis verbis, orationis primi autores, novitate Monophyſitarum, ut conjicere poſſumus, nondum imbuti. Ita quoque illa reddidit Coptita interpres. πιλογος ετου ερνοιν μμοφ. πιρωμι ετου ερθεωριν μμοφ. Chriſtus ſcilicet, ut Verbum Dei, mente tantùm concipitur: tanquam homo, oculis videri poterat. Ea autem fidei particula, ab Orientalibus Chriſtianis, Severo, Barſalibio, Homiliarum autore, & aliis multis accommodari plerumque ſolet ad Euchariſtiæ myſterium, dum dicunt: Apoſtolos & alios, qui cum Chriſto, dum in terris eſſet, converſati ſunt, hominem ſimplicem oculis corporis vidiſſe, Deum oculis mentis agnoviſſe; ita debere Chriſtianos Euchariſtiam ſuſcipiendo, fidem conformare ſuam, ut quamvis panis & vini elementa ſolummodò ſenſibus percipiant, oculo interiore fidei, Chriſtum in illis videant, agnoſcant & adorent, quemadmodum Latro in cruce illum agnovit, illiuſque exemplo dicant. *Memento mei Domine, cùm veneris in regnum tuum*. Verſio

nes Arabicæ quæ in Codicibus Copticis leguntur, ſententiam eamdem exprimunt.

Qui per incarnationem tuam incomprehenſibilem præparaſti nobis panem cœleſtem, corpus hoc tuum ſanctum, in myſterio omnibus modis ſancto. Senſus iſtius orationis ſimplex : quia ſcilicet Incarnatio Filii Dei, myſterium incomprehenſibile eſt, quo panis vivus de cœlo deſcendit : panis autem ſanctificatus in altaribus, eſt corpus ipſum quod Filius Dei accepit ex Maria Virgine, & quod dat nobis in Sacramento, ut ipſi Coptitæ poſtea recognoſcunt, in Confeſſione quæ fit ante illius ſuſceptionem. Unde fruſtra ſunt ad ſententiam iſtius orationis pervertendam omnes Albertiniani & Claudiani Commentarii. Non enim dicitur dari corpus Chriſti in Sacramento, quod intelligi poſſet de eodem ſuſcepto per fidem, ſed hoc corpus, nempe quod Sacerdos in diſco poſitum intuetur, quodque mox elevans & demonſtrans, teſtatur eſſe ipſum verum corpus Chriſti. Τῦτο τὸ σῶμά σε ὃν ἔθυ ἐν μυςηρίῳ, ita enim legendum videtur in Græco exemplari, ubi ſcriptum eſt ἐν μυςήειον πανάγιον· ἐν τοῖς ἅπασιν, quod ſive ad corpus Chriſti referatur, ſive ad myſterium, perinde eſt. Arabica verſio ad corpus Chriſti refert. *Corpus tuum hoc, quod eſt Sacramentale* μυςηριῶδες *& omnino ſanctum.* Vox enim סרי *Serri*, idem ſignificat quod τὸ μυςηριῶδες : & qui corpus Chriſti in Sacramento, ita appellat, per oppoſitionem ad naturale, non negat veram & realem ejuſdem corporis in Sacramento præſentiam. Id vel unus Gennadius ſatis demonſtrat, qui in Homilia nuper edita, cùm Tranſubſtantiationem perſpicuè doceat, titulum hunc inſcripſit. Περὶ μυςηριώδους σώματος, &c. Verſiones Arabicæ duplicem vocem adhibent, & iſtam, & aliam quæ ſignificat id quòd Copticè ſcribitur *in myſterio* : τὸ πανάγιον referunt ad corpus Chriſti. Maronita non rectè totam hanc orationem expreſſit. *Verbum ſpiritale, qui homo factus es, & inter homines verſatus, qui per incarnationem tuam incomprehenſibilem præparaſti nobis panem, corpus hoc tuum ſacroſanctum, myſterium omnino ſacroſanctum* : neque enim Coptico, aut Arabico textui verſio reſpondet. *Lin. 12.* *Opuſc. Gr. Gennadii.*

Purifica nos Domine, ſicut ſanctificaſti has Oblationes & feciſti eas inviſibiles ex viſibilibus. *Ibid. l. 19.*

SIc propè ad verbum textus Copticus, ita ut diſtinctio ſit inter purificationem, quam orat Sacerdos conferri à Deo ſibi & circumſtantibus, & ſanctificationem elementorum. In prima ſignificanda adhibetur vox τουβο, quam Arabes per eam exprimunt quæ propriè *mundationem & purificationem* ſignificat, aliquando etiam *ſanctificationem* : alteram reddunt ipſa voce Græca ἁγιάζειν, quæ occurrit in Græco codice, utroque in loco. Arabs Græci Codicis interpres, eâdem voce, quæ τῷ ἁγιάσαι propriè reſpondet, uſus eſt : alii diverſam adhibuerunt. Ita diſtinctionem, non quidem planè neceſſariam, conſtituerunt inter ſanctificationem ſuſcipientium, & donorum propoſitorum. Nam caviſſe videntur quodammodo, ne comparatio non ſatis adæquatè intelligere-

tur, cùm ſanctificationes diverſi omnino generis ſint: aliter enim ſanctificantur homines, aliter dona propoſita. Sed intellectus ſimpliciſſimus eſt, ut ſanctificaſti dona propoſita, ſingulari ſcilicet ratione quam ſubjuncta verba explicant, ita ad ſuſcipienda illa dignè Chriſtianos ſanctifices.

Quomodo autem ſanctificaverit Deus dona propoſita mox exponitur, faciendo ſcilicet ea *inviſibilia ex viſibilibus*: ἀόρατα ἐκ τῶν ὁρατῶν, ut habet Codex Græcus. Maronita parum rectè, *& feciſti illas non adumbratas, ſed quidquid apparet eſt myſterium tuum ſpiritale*, nullo ſenſu, & contra Coptici, Arabicorumque Codicum fidem. Sententia hæc eſt: *has Oblationes feciſti ex iis quæ videbantur, eſſe aliud quid, quod non videtur*: nempe erant panis & vinum, feciſti eas eſſe corpus, & ſanguinem Chriſti. Ante ſanctificationem ſeu conſecrationem, erant, & videbantur panis & vinum; poſt ſanctificationem ſunt corpus & ſanguis, quæ non videntur. Nulla hîc ambiguitas, veraque tranſmutatio in iſtis verbis agnoſcitur, longe diſtans ab ea quam ſolam veteribus & ipſis Coptitis creditam fuiſſe, tam audacter affirmabat Salmaſius. Is verò ſi bona fide egiſſet, cùm nugaci & abſurda interpretatione Invocationem Spiritus ſancti, hujus Liturgiæ contaminare ſatagebat, comparare hanc orationem cum iſta, & cum utraque ſuam explicationem debuerat. In iſta ſanctificatio Chriſtianorum, & ipſius Sacerdotis poſtulatur, ut in prima adventus Spiritus ſancti, ſuper eos & ſuper dona propoſita: nempe ait Salmaſius, ut ſanctificemur & convertamus has Oblationes in corpus & ſanguinem Chriſti: quamvis, ut ſupra obſervavimus, nihil ſimile legatur in textu Coptico & Arabico. In iſta oratione quæ non longo poſt primam intervallo ſequitur, plena paradoxi Salmaſiani refutatio eſt. Orat enim Sacerdos Deum, ut ſe & circumſtantes ſanctificet, non ut convertant, per communionem elementa in corpus & ſanguinem, quandoquidem agnoſcit conſecrationem jam factam, cùm Deus illa fecerit inviſibilia ex viſibilibus; totaque verborum ſeries oſtendat, eos qui illa pronunciant, corpus Chriſti præſens in altari eſſe, credere. Porrò quæ de Salmaſio diximus ad Albertinum, ad Claudium, ad diſcipulos eorum non minùs pertinent, qui cùm pauca Liturgiarum teſtimonia vellicent, ut obſcuritate alicujus loci abutantur, perſpicua & quæ illorum novitates funditus evertunt, ne indicant quidem.

Sequitur in eâdem oratione, *& myſteria tibi ſoli cognita.* In Græco textu qui manifeſtè vitioſam ſcripturam habet μυςήεια ἃν πεοσνοοῦν αὐτῷ σοὶ κύειε: nullo ſenſu; hunc expreſſit Arabs interpres, *per myſteria inviſibilia, intellecta tibi Domine.* Coptica lectio. *Et myſteria quæ tibi cognita ſunt, Domine*, ⲙⲙⲩⲥⲧⲏⲣⲓⲟⲛ ⲉⲧⲟⲩ ⲉⲣⲛⲟⲓⲛ ⲙⲙⲱⲟⲩ ⲛⲧⲁⲕ ⲡϭⲟⲓⲥ. Verſio Arabica: *myſterio plena quod tibi cognitum eſt, Domine*; malè Maronita: *myſterium ſpiritale.* Sententia ex præcedentibus hæc eſt. Feciſti Oblationes inviſibiles ex viſibilibus, & myſterium, ſive per myſterium quod ſolus, Domine, intelligis, cùm humanæ mentis vires ſuperet. Nam προσνοοῦν quod eſt in Græco textu, Copticus, ut ſuperiùs, explicat per ⲉⲣⲛⲟⲓⲛ hoc eſt νοεῖν, Arabes per ea verba quæ *intelligere, & animo concipere* ſignificant.

Sacerdos dicit Confeſſionem. Corpus ſanctum, &c. *Pag. 29. l. 23.*

DE illa eximia nec ullius ad Proteſtantium mentem interpretationis capace Confeſſione, dictum eſt ad Liturgiam S. Baſilii: pauca tantùm obſervabimus, quæ ad iſtam propriè ſpectant. Extat in ea ipſa Liturgia quam citavit Salmaſius, ut argumenta ſubminiſtrantem, quibus & Catholicis os occluderetur, & Calviniſtica cauſa triumpharet. Cur igitur de iſta Confeſſione, ita locutus eſt in ſua ad Dallæum Epiſtola, ut integram orationem non retulerit, quod erat tamen neceſſarium, & notam falſiſſimam adjecerit? Verba ejus ſunt. Poſt celebrationem Cœnæ, & participationem ejus factam, idem Sacerdos monet, id quod à communicantibus ſuſceptum eſt, verum eſſe corpus & ſanguinem Chriſti, id eſt fructum vitis veræ, qui eſt Chriſtus, ita ſignificans, vinum calicis, non aliter vocari ſanguinem Domini verum, quàm ut ipſe veram ſe vitem appellavit. Excuſari ſanè Calviniſta poteſt, Calviniſtæ loquens de uſu ridiculo vocis Cœnæ, ad Liturgiam, totamque ſacram Euchariſtiæ celebrandæ actionem ſignificandam. Sed cum publicè ſcribunt, uti debent illis vocibus, quas univerſa Eccleſia uſu non interrupto multorum ſæculorum conſecravit; cùm nulla gens Chriſtiana cujuſcumque ritus & linguæ, ita locuta unquam fuiſſe reperiatur. Cedant eruditi illi, qui tantam Orientalium linguarum peritiam ubique oſtentant, autorem ullum, qui *Cœnam* vocaverit celebrationem Euchariſtiæ, Græcè, Latinè, Syriacè, Ægyptiacè, Æthiopicè, Perſicè, aut Armenicè? *Epiſt. 39.*

Sed illud minoris momenti eſt: ea quæ ſubjungit, mentita, falſa, plenaque erroris, ignorantiæ & temeritatis, excuſari nulla ratione poſſunt, niſi ex autoris imperitia, quæ excuſatio locum non habet. Quis enim cogebat hominem, qui in Eccleſia Catholica natus & baptiſatus avitam fidem juveniliter deſeruerat, de rebus Theologicis ſcribere?

Oratio quæ Confeſſionem continet, non dicitur poſt celebrationem Liturgiæ, neque poſt communionem, ſed antequam ea diſtribuatur: ut ipſa rituum ſeries ſatis indicat: adeo ut Salmaſium, aut Liturgiam non legiſſe oporteat, aut neminem futurum exiſtimaſſe, qui oculis in eam conjectis, falſi eum teſtimonii reum non agnoſceret.

Neque minùs falsò affirmat, à Sacerdote dici poſt communionem, id quod à communicantibus ſuſceptum eſt, *eſſe corpus & ſanguinem Chriſti, id eſt fructum vitis veræ, quæ eſt Chriſtus*. Neque enim quidquam ſimile legitur in orationibus gratiarum actionis: & cùm Sacerdos dicit. *Hoc eſt corpus verum & ſanguis pretioſus, Chriſti Dei noſtri, &c.* hæc dicuntur ante communionem. Communicaturi reſpondent, antequam ſacra myſteria ſuſceperint, ita credere ſe, & credituros ad ultimum uſque vitæ ſpiritum, hoc quod vident in Sacerdotis celebrantis manu, quod Epiſcopus & Sacerdos, cùm ordinantur, manu ſuſcipiunt, neque adhuc ori admoverunt, eſſe corpus & ſanguinem Domini, & tamen ex hypotheſi Salmaſiana, dona propoſita προκείμενα, nihil adhuc ſunt, præter panem & vinum, cùm in ſolo uſu fiant corpus & ſanguis Chriſti.

Neque in tota hac Liturgia, aut ulla cujuſcumque ritûs & linguæ reperietur, talis Sacerdotum ad communicantes monitio, quam commentus eſt Salmaſius, elementa eſſe corpus Chriſti, ut Chriſtus eſt vitis vera. In Oratione fractionis ad filium legitur. *Præparaſti nobis panem cœleſtem, corpus hoc tuum ſanctum in myſterio..... Miſcuiſti nobis calicem ex fructu vitis veræ, qua eſt latus divinum tuum & immaculatum.* Ita Gaudentius Brix. Tract. 2. de Paſchæ. *Quia quod accipis corpus eſt illius panis cœleſtis, & ſanguis eſt illius ſacræ vitis.* Non igitur dixerunt Chriſtiani Ægyptii, *ex fructu vitis veræ, quæ eſt Chriſtus*; ſed *qua eſt latus tuum, ex quo exivit* Pag. 35. *ſanguis & aqua.* Theologicè prorſus & ad ſanctorum Patrum mentem, ſimulque ad eorum confutationem qui Cypriano totaque veterum Eccleſia ſapientiores, aquam calici admiſcere, piaculum exiſtimant. Itaque in hac oratione, fructus vitis veræ, de ſanguine Chriſti in calice exhibito intelligitur, non de toto Sacramento. Panis qui de cœlo deſcendit, ſeu panis cœleſtis, eſt corpus Chriſti, quod percipitur in Sacramento, & in illo eſt: fructus vitis veræ, eſt ſanguis Chriſti, in eodem Sacramento: adeo ut in diſco ſit panis cœleſtis, quia ut ipſi confitentur in eo eſt corpus Chriſti: atque pariter in calice, fructus vitis veræ, quæ eſt Chriſtus, quia in eo continetur ſanguis Chriſti. Comparationis quam Salmaſius excogitavit, in illis orationibus veſtigium nullum eſt, & etiam ſi ullum, vel leviſſimum poſſet deprehendi, & obſcuritatem induceret, explicaretur illa ſatis per ſubſequentem Confeſſionem, in qua nihil figuratè dictum, ſed ſimpliciſſima fidei expoſitio, quam diſſimulavit Salmaſius, deſperans, ut veriſimile eſt, Calviniſticam illam quacumque ſubtilitate poſſe fieri. Quàm porrò Rituum Orientalium imperitus habendus ille ſit; qui orationem fractionis dicit recitari poſt communionem, judicare quiſque poteſt: nam poſt eam Orationem fractio ſit, & unio duarum ſpecierum ſeu ἁγία ἕνωσις: tum aliæ orationes interveniunt: poſtea, *Pater noſter*: tum Oratio abſolutionis: alia Inclinationis: *Sancta ſanctis*, cum τῇ ἁγίᾳ ὑψώσει, ſeu elevatione Sacramenti, tandem communio. Tamen ex oratione quæ omnibus illis præmittitur, quid in participatione Euchariſtiæ datum Chriſtianis fuerit, docere nos vult Salmaſius; nempe non quæ in ipſa oratione contineantur, ſed quæ in abſurdiſſimo commentario: quem ſola Liturgiæ diſpoſitio refellit. Nam, ut omnia ejus peccata uno intuitu appareant, Oratio quam citat, non dicitur poſt communionem, ſed multò priùs. Sacerdos non populum alloquitur, ſed Deum: nihil dicit eorum quæ Salmaſius ſupponit: tandem oratio, Confeſſione explicatur, de qua verbum ille non fecit, nec Albertinus, nec alii, quamvis extaret in verſione Latina ſæpius edita, ut in Canone Generali Æthiopum. Qui credit quæ illa Confeſſione continentur, à Salmaſiana Theologia remotiſſimus eſt: at ita Coptitas credere qui neget illud ſaltem negare non poterit verbis ſignificantioribus, minùſque ambiguis fidem realis tranſmutationis explicari non poſſe, adeo ut Eccleſia Romana in Profeſſione fidei poſt Tridentinum Concilium publicata, non magis perſpicuè de Euchariſtia loquatur, quàm iſta ante Communionem Confeſſio.

IN LITURGIAM COPTICAM SANCTI CYRILLI NOTÆ.

LITURGIA CYRILLI.

HÆc Liturgia una eſt ex tribus, quas Coptitæ Jacobitæ uſurpant in ſacris Officiis, ut ex Chriſtoduli Patriarchæ Conſtitutionibus, Abulbircat, Autore Scientiæ Eccleſiaſticæ & aliis diſcimus. Eam Codex Græco-Arabicus non repræſentat, non quòd Græcè, ut duæ aliæ, non extiterit, ſed, ut veriſimile eſt, exemplaris defectu. Nam, ut eam comparantibus cum Græca, Marci nomine edita manifeſtum eſt, ſecunda ejus pars, ſive Anaphora propriè dicta, alteri eſt ita ſimilis, ſi pauca excipimus, ut ex eodem fonte fluxiſſe utramque appareat. Sanè Abulbircat cùm hanc Liturgiam recenſet, eam à nonnullis Marci nomine appellatam, monet. *Pag. 38.*

Illa verò quæ hoc titulo edita fuit anno 1583. Lutetiæ, Græcè & Latinè à Joanne à S. Andrea inſignis Eccleſiæ Pariſienſis Canonico, ex Codice Crypta-Ferratenſi, id habet ſingulare, quòd, quantum conjicere poſſumus, propria fuit Orthodoxorum Alexandrinorum, cùm nullas Monophyſitarum doctrinæ notas præferat: altera certas habeat illas & exploratas. Unde quin illa ſit, de qua Marcus Patriarcha Græcorum Alexandrinus Theodorum Balſamonem conſuluit, dubitari vix poteſt. Dicebatur autem Liturgia Marci, quia ſedis Alexandrinæ, quam ille fundaverat, propria erat, ut Jacobi dicta eſt, quæ Hieroſolymis uſurpabatur. Fortè etiam inter Orthodoxos unica fuit, ut ſuadet illius diſpoſitio, cùm non ut Coptica orationibus præparatoriis careat, & tota illa parte quæ oſculum pacis, ſeu Ἀσπασμὸν, antecedit. Verùm orationes & ritus continet ab initio uſque ad finem officii: unde illam, non ſecundi ordinis, ſed primariam fuiſſe conſtat: cùm in Coptica Cyrilli, multa ex Baſiliana peti debeant. Aliam porrò quàm iſtam Balſamon non videtur agnoviſſe. Abſurdum illius de eadem judicium alibi confutavimus.

Sacerdos ſecretò.

HÆc oratio & ſequentes non leguntur in Græca Marci, quia προσκομιδῆς ἐυχαὶ preces, ad Anaphoram ſeu Liturgiam propriè dictam non pertinent. Prima ex earum numero eſt, quæ dicuntur à *Ib. l. 23.*

Sacerdote, antequam ad altare ingrediatur, & multæ tales occurrunt in manuſcriptis Codicibus, quarum una tantùm ſolet recitari. Omnes eamdem ſententiam habent: nempe Sacerdos ſuæ ſibi imbecillitatis, & indignitatis conſcius, gratiam à Deo poſtulat, ut Sacerdotali miniſterio inculpatè fungatur.

Da mihi Domine Spiritum ſanctum, ignem materiæ expertem.

FRequentiſſimus apud Orientales hujus metaphoræ uſus eſt, ad ſignificandam divinitatem, præcipuè ubi de Spiritu ſancto loquuntur, quo divinam ejus naturam confitentur, & ejus potentiſſimam in creaturas operationem, molliendo duritiam & conſumendo nequitiam, occidendoque membra terrena & corporea, motuſque inordinatos refrænando. Ita ſecundùm eorum loquendi morem probatur divinitas Spiritus ſancti, quam infinitis aliis locis agnoſcere ſe teſtantur, cùm illum Patri & filio conſubſtantialem eſſe dicunt, in fine omnium ſuarum orationum. Cùm igitur B. Virginem Mariam appellant, *thuribulum aureum, in quo carbo vivus fuit*, ſignificant illam peperiſſe Deum & hominem. Cùm Neſtoriani & alii dicunt, *ignem in pane accipere mortales homines*, præſentiam corporis Chriſti Dei & hominis in Euchariſtia confitentur: ut Æthiopes apud quos in una ex ſuis Liturgiis, Diaconus monet eos, qui ad ſuſcipiendam communionem accedunt: *Ne aſpiciant hunc panem ſicut panem terreſtrem, ſed ignem divinitatis eſſe.*

P. 39. l. 17.

Oratio pacis ſancti Cyrilli.

TItulus ille videretur inutilis, cùm tota Liturgia autorem Cyrillum præferat: neque argutandum inde quaſi hæc ſit ſuppoſitionis nota, ut quod in Diptychis nomina eorum ſanctorum quibus attribuuntur, occurrant ut plurimùm. Diximus non unam ſæpe ad certas partes officii orationem aſſignari, ſed duas aut tres: plures nonnunquam, ut ad gratiarum actionem poſt communionem, & ad ultimas benedictiones, poſt quas populus dimittitur, ſed varietas præcipuè animadvertitur in orationibus præparatoriis, inter quas numerantur, quæ præcedunt Ἀσπασμὸν ſeu Oſculum pacis. Iſti nomen Cyrilli adjunctum eſt, quia ut patet ex Græca Marci Liturgia, nomen iſtius eidem præfixum erat, non Cyrilli. Neque titulus generalis obſtare videbatur, ne aliorum ſanctorum orationes illis adjungerentur, ut obſervatur in duabus aliis Liturgiis Copticis. Verùm omnes illæ ex communi Eccleſiarum theſauro depromtæ, eamdem autoritatem habebant ex uſu Eccleſiarum, qui tam certus eſt, quàm incerti Orationum tituli. Habent Syri Jacobitæ Cyrillo adſcriptam Liturgiam, quæ extat in Romana editione, ſed quæ ab iſta diverſa eſt, & longè brevior.

Offeramus tibi ſacrificium hoc, &c. Lin. [illegible]

IN hac, ut in aliis omnibus Orientalibus Liturgiis agnoſcitur, creditum inter illos Chriſtianos antiquitus fuiſſe Euchariſtiæ celebrationem verum eſſe ſacrificium, illudque λογικὸν, ſeu *ſpirituale* & *rationale*, quod in ſacræ Scripturæ ſtilo idem eſt. Eaque vox ſola occurrit in textu Coptico, quam verſio Arabica exprimit per vocem, נאטקה quæ apud Arabes Chriſtianos eamdem habet vim, ex uſu Eccleſiaſtico potiùs, quàm ex vera etymologia, ut apud Syros מלילתא. In Codice Scaligeri & in duobus Regiis adjicitur explicationis causâ vox רוחאניה quæ propriè magis ſignificat *ſpirituale*: at in noſtro, ſatis vetuſto & optimæ notæ, deſideratur. Mirum ſanè, cur Maronita, *Oblationem* interpretatus ſit Arabicam vocem, quæ *ſacrificium* ſignificat, ut ipſa vox Ægyptiaca. Cùm verò adjiciunt Coptitæ illud eſſe *incruentum*, evertunt omnes Calviniſtarum, ipſorumque Magiſtri argutias, qui ſanctos Patres vocibus illis quæ ſacrificio ſignificando propriæ ſunt, abuſos nimiùm eſſe dicit, dum rhetoricantur. Illos quippe Eccleſiæ veteris magiſtros ſeriò, nec oratoriè locutos fuiſſe, non ſoli intelleximus Catholici, verùm Chriſtiani toto Oriente diſperſi, qui doctrinam de veritate incruenti ſacrificii, non modò in ſcriptis ſuis Theologicis propugnaverunt, ſed publicis officiis inſeruerunt, plebi illiteratæ inculcandam, quæ ſubtilitatem tot ſophiſmatum aſſequi nunquam potuit: ſi quando cognovit, cum horrore aſpernata eſt.

Anaphora ſancti Cyrilli. Pag. 4[illegible]

HIc propriè loquendo, incipit *Anaphora*, ſive *ſacra Actio*, & ſtatim agnoſcitur, præfationem eamdem eſſe, ac eam quæ legitur in Marci Græca Liturgia, niſi quòd in iſta plura occurrant: nempe hæc verba: *Cui Paradiſi quoque delicias largitus es, &c.* Uſque ad illa: *Quæ omnia feciſti per tuam ſapientiam, &c.* Reliqua iiſdem propè verbis expreſſa ſunt; niſi quòd in Græca plura exſtant, quia in Coptica, multa petenda deſignantur ex Liturgia S. Baſilii, quæ reliquarum Canon eſt. At veriſimile omnino eſt, eos qui Marci Græcâ utebantur, cùm alias non haberent, illâ ſolâ uſos eſſe, qua ratione plures ante Oſculum pacis Orationes & cæremonias habet, quæ in Ritu Alexandrino Coptico ſumebantur ex Baſiliana.

Illud deinde animadvertendum eſt, tanquam huic & Græcæ Marci Liturgiæ proprium, quòd orationes pro omnibus & de omnibus, recitantur hîc, ſatis prolixè inter Præfationem & concluſionem ejuſdem per hymnum Cherubicum *Sanctus*. In aliis, ut in Baſiliana, fit omnium memoria generalis, ut in Canone Romano & aliis Occidentalibus; ſed non interſeruntur ſubjunctæ, vel interpoſitæ monitiones Diaconorum & acclamationes τοῦ *Kyrie eleiſon*. In Ritu Gothico nomina eorum pro quibus orandum erat recitabantur ante Pacem, quæ præcedebat Præfa-

tionem, ſive *Immolationem*, quod in Ritu quoque Gallicano & Francico obſervatur. Sed ordo iſte nihil habet unde accuſari meritò poſſit: cùm ſacra actio illis precationibus interrupta non ſit. Sequitur Hymnus Cherubicus qui dicitur, ut in omnibus aliis Eccleſiis.

Pag. 46. l. 19. *Imple hoc ſacrificium tuum, Domine, benedictione quæ à te eſt, per illapſum ſuper illam Spiritus tui ſancti.*

BRevissimè, ut diximus, poſt iſtas orationes tranſitur ad conſecrationem donorum propoſitorum, quæ nota eſt antiquitatis à ſimplicitate minùs remotæ. In Codice Græco Marci Liturgiæ idem notatur, circa conſignationem illorum σφραγίζει τὰ ἅγια, ita enim vocantur τὰ δῶρα, poſt primam illorum ad altare illationem, cùm jam aliquam ſanctitatem obtineant, ex futura eorum tranſmutatione in corpus & ſanguinem Chriſti Domini. Unde depoſitum legimus Epiſcopum quemdam, quòd δῶρον, in altare jam illatum, fregiſſet & conculcaſſet. In ea autem oratione poſtulatur illapſus Spiritus ſancti, iis propemodum verbis quibus poſtea in Invocatione Spiritus ſancti, ita tamen ut eadem Invocatio ſuo loco recitetur, cùm de momento conſecrationis, Orientales diſputare non ſoliti ſint, ſed tunc demum, cùm omnia rite perfecta ſunt, de tranſmutatione conſummata non dubitent. Similem eodem loco Invocationem habent Neſtoriani, in prima ſua Liturgia, ſed poſteriorem non uſurpant, quæ tamen in Theodori & Neſtorii Liturgiis reperitur. Reliquæ orationes & cum Græca Marci, & cum aliis accuratè conveniunt.

In benedictione calicis, Coptitarum codices habent, *& guſtavit*, ut plerumque legitur in aliis Liturgiis Orientalibus, non in Græca Marci, aut Jacobi, Baſilii vel Chryſoſtomi. Illud porrò Orientales credunt ex vetuſta traditione, quæ antiquis Patribus ignota, aut improbata non fuit, quam illorum autoritate confirmavit Dionyſius Barſalibi, Commentario in Evangelia, & in Opuſculo de Euchariſtia, ut autores alii, de quibus dictum eſt ad Liturgiam Baſilii Copticam.

Pag. 47. l. 21. *Mortem tuam Domine annunciamus.*

NEſcimus quid præ oculis habuerit Maronita Interpres, cùm hoc loco ſcripſerit. *In Domino Confitemur*, quæ formula Liturgiis omnibus inuſitata eſt: præſertim cùm ad marginem adſcripſerit. & ἀνάληψιν ὁμολογοῦμεν: ut legitur in omnibus codicibus: nam illa confeſſio mortis, reſurrectionis & aſcenſionis, futurique adventus Chriſti, omnia ſalutaris ejus diſpenſationis myſteria complectitur. In omnibus Ritibus & linguis, iiſdem verbis exprimitur, ut in Latino Canone. *Unde & memores Domine nos ſervi tui, ſed & plebs tua ſancta tam beatæ paſſionis, & reſurrectionis, &c.* Ad majorem porrò antiquitatis venerationem, hæc oratio Græcè dicitur in Liturgia Coptica, ut non paucæ aliæ breves formulæ, ſive à Sacerdote, ſive à Diacono, ſive à populo.

Oramus & obſecramus bonitatem tuam, &c *Ibid. lin. 36.*

HÆc oratio ad deprecandam veniam peccatorum, non reperitur in Græco codice. In his verbis ubi de peccatis agitur: *Occulta & manifeſta, quæ pridem agnovimus, aut quæ obliti ſumus*, eſt aliqua diverſitas verſionum Arabicarum: ea quam antiquior Codex noſter repræſentat, ſignificat ea quæ ſcienter & præcedente cognitione, commiſſa ſunt, tum ea quæ per negligentiam. Alia in Regiis exemplaribus, *quæ prius commiſſa & manifeſtata ſunt, & quæ obliti ſumus*. Maronita: *quæ meminimus & confeſſi ſumus, & quæ obliti ſumus*. Inde fortaſſe quiſpiam argumentum peti poſſe exiſtimabit, ad ſtabiliendam peccatorum confeſſionem quæ ſæculo undecimo & duodecimo ſub duobus Patriarchis ſublata eſt. Sed quandoquidem alia multa ſuppetunt non dubiæ auctoritatis, iſtud fruſtra ad probandam peccatorum confeſſionem trahi exiſtimamus. Nam in Arabicis verſionibus, vox quæ illam propriè ſignificat non legitur; ſed alia ejuſdem originis, quæ Interpretem fefellit.

Neque propter peccata mea prives populum tuum adventu Spiritus ſancti, &c. *Pag. 48. lin. 7.*

NIhil in hac oratione ſuſpectum, cùm idem legatur in Jacobi Liturgia Græca eodem loco, quamvis verba quiddam aliud ſignificent *μὴ ἀθετῆς*: *ne reprobes, ne fruſtreris populum tuum propter peccata mea*. In iſta refertur illa *ἀθέτησις*, ſive *privatio*, ad illapſum Spiritus ſancti ſuper dona propoſita, & ſuper fideles. Itaque Sacerdos ſuorum ſibi delictorum conſcius, rogat Deum ne ad ſe peccatorem reſpiciat, ſed ad preces Eccleſiæ, cujus nomine orationem profert, & ſacro miniſterio fungitur; neque cauſa ſit, ut gratia fidelibus ad fructuosè communicandum neceſſaria, & alia per illapſum Spiritus ſancti ſuper dona propoſita, ad ea conſecranda non obtineatur. Hæc ex veræ humilitatis ſenſu, non quòd de effectu ſacramentorum dubitent, à quocumque miniſtro etiam malo celebrentur, nullus enim apud eos inventus eſt, qui in talem errorem lapſus fuerit. Illum apud Græcos ſuperiori ſæculo per Joannem Caryophyllum, & Corydallum ejus magiſtrum furtim inſuſurratum damnavit Gabriel Patriarcha Conſtantinopoli in plena Synodo, ſententiaque Synodalis à Doſitheo Patriarcha Hieroſolymitano typis edita eſt in Moldavia, cùm ipſe ſcribendo adfuiſſet: tum etiam ſingulari opuſculo hanc hæreſin idem confutavit. Habuerunt Jacobitæ Alexandrini Patriarchas aliquot ſceleratiſſimos, quorum memoriæ non parcunt: ſimiles nonnullos Catholicos Neſtoriani: neque tamen quidquam occurrit, unde leviſſimum indicium capi queat, dubitatum fuiſſe de Sacramentis quæ celebraverant. Carere autem Sacramentis certiſſimè exiſtimaverunt eos qui Epiſcopalem ordinationem non haberent, ut erant illi Barſanuſiani Acephali, quos Marcus Patriarcha XLIX. Alexandrinus Eccleſiæ ſuæ reconciliavit: ad quorum Epiſcopum & Sacerdotes dixit;

Perp. T. 4.

Opuſc. Gr. ed. 1709. p. 195. Ed. Jaſſi. 1694.

Hiſt. Patr. Alex. p. 248.

non deſcendit ſuper vos Spiritus ſanctus, ut ſuper Epiſcopos deſcendit, cùm pronunciatur oratio canonica.

P. 48. l. 18.

Sacerdos dicit Invocationem.

FOrma Invocationis ſimilis eſt aliis, quas duæ priores Liturgiæ repræſentant: ut illi, quam habet Marci Liturgia, & Græcæ alteræ duæ abſque ullo diſcrimine. Continet autem ejus prima pars, quæ ſecretò dicenda eſt, accuratam de Spiritu ſancto Theologiam, nempe de ejus divinitate & conſubſtantialitate cum Patre & Filio, quòd ſubſiſtat in perſona, vel *hypoſtaſi*, quæ vox in textu Coptico uſurpatur, nempe quòd una ſit perſonarum Trinitatis, in propria perſona ſua; ſed hæc verba non leguntur in Græco codice: *immutabilis*, & *inalterabilis. Immenſus qui omnia replet, nullo tamen loco circumſcribitur. Qui operatur ex propria autoritate*, ἐνεργῶν αὐτεξουσίως, quæ verba Græca, Coptitæ ſervaverunt: *propria ſua divinaque poteſtate* οὐ διακονικῶς, *non tanquam miniſter*, agit per gratiam ſuam, influitque in animas fidelium, quod, ut rectè Didymus & alii obſervavere, character certus divinitatis eſt. Operatur autem *puritatem*, hoc eſt ſanctitatem, ſeu ἁγιασμὸν, ut Græcè legitur, quod idem omnino eſt. Sed ut alibi monuimus, ut verſio noſtra primævam lectionem accuratiùs repræſentet, verbà preſſiùs reddidimus. Simplex eſt in natura ſua, ſed *multiplex* πολυμερὴς, *in operationibus ſuis*, & ut Eccleſia canit *ſeptiformis munere.* Ita nempe legendum in Græco, ubi malè ſcriptum eſt τὸ πολυμερὲς, errore, ut videtur typographico. Conſubſtantialis Patri & Filio: à Patre procedens, neque enim aliter loquuntur Orientales, quamvis de controverſiis inter Græcos & Latinos vix quidquam audierint, illud tantummodo ſcientes, Francos, ſeu Latinos, Symbolo adjicere particulam *Filioque*, quod in iis culpant Ebnaſſalus, Abulbircat, Autor Scientiæ Eccleſiaſticæ, Paulus Sidonis Epiſcopus, & alii recentiores.

Qui liberè propria poteſtate operatur, ſecundùm voluntatem tuam purificam in iis quos diligit.

QUamvis controverſiæ circa Pelagianam hæreſin & ejus reliquias Eccleſiam Orientalem vix unquam agitaverint, & aliquando illius Theologi obſcuriùs de divina gratia locuti fuerint, eam tamen erroris omni ſuſpicione, hac in parte carere, preces multæ quæ in ſacris Officiis occurrunt, plenè demonſtrant. Ab illis enim, quàm ab ullis ſcriptis aliis doctrina certiùs peti poteſt, nec minùs apud Orientales quàm apud reliquos Chriſtianos, *legem credendi lex ſtatuit ſupplicandi.* Ut Cœleſtinus Papa præclarè ſcripſit. Illi quippe poſtulant & precantur, *ut infidelibus donetur fides, ut idololatræ ab impietatis ſuæ liberentur erroribus: ut hæretici Catholicæ fidei perceptione reſipiſcant, ut ſchiſmatici Spiritum rediviva caritatis accipiant, ut lapſis pœnitentiæ remedia conferantur. Ut denique Catechumenis ad regenerationis Sacramenta perductis, cœleſtis miſericordiæ aula reſeretur.* Hæc omnia continentur in precibus

Ep. pro Proſp. & Hil. c. 11.

Liturgicis

Liturgicis Orientalibus, non minùs quàm in Græcis & Latinis. In iſta verò oratione ſignificatur, Spiritum ſanctum in illis, quos gratioſa voluntate Deus prævenit, ſanctitatem ſeu gratiam operari, & donorum divinorum autorem eſſe. Ita ſcilicet antiquitus Romana Eccleſia in multis orationibus locuta eſt, ut in Gregoriano Miſſali. *Omnipotens ſempiterne Deus lumen indeficiens qui Spiritum tuum ſanctum... humanæ declaraſti ſalutis autorem, præſta quæſumus, ut idem Spiritus veritatis, Eccleſiæ tuæ dona multiplicet.* Item. *Mentes noſtras, quæſumus Domine, Spiritus ſanctus divinis præparet Sacramentis, quia ipſe eſt omnium remiſſio peccatorum.* Item. *Præſta, quæſumus Domine, ut à noſtris mentibus, & carnales amoveat Spiritus ſanctus affectus, & ſpiritalia nobis dona potenter infundat. Mentes noſtras Domine Spiritus ſanctus qui à te procedit illuminet, & inducat in omnem, ſicut tuus promiſit Filius, veritatem.* In Miſſali Gothico. *Et ad omne opus bonum perducat.* Alibi. *Ut Spiritus tui fervore concepto, & in fide inveniamur ſtabiles & in opere efficaces.* Porrò hanc de Spiritu ſancto orationem illuſtrat quod de eodem ſcripſit Didymus. *Iſta verò ſubſtantia, de qua nunc ſermo eſt, ſapientiæ & ſcientiæ & ſanctificationis effectrix eſt*, quæ deinde fuſiùs explicat. Sab. Pent. p. 359.

Notandum obiter Interpretem Maronitam locum hunc totum corrupiſſe, cùm ita vertit: *qui dat vires & facultatem agendi ſecundùm voluntatem tuam, qui apparet iis quos diligit.* Nihil enim ſimile in textu Coptico, aut in verſionibus Arabicis. Primum non conſuluit: in altero per malam unius vocis punctationem, ad *manifeſtationem* tranſtulit, quod ad *ſanctificationem* pertinebat, ſententiamque effecit planè nullam. Quid enim ſignificat *apparere Spiritum ſanctum, iis quos diligit.* At quod in verbis deſignatur, illud eſt quod expreſſimus, Spiritum ſanctum divina, liberrimaque poteſtate ſanctitatem, ſeu purificationem operari, ſecundùm voluntatem Patris, iis quos diligit. Ita verſio Arabica Codicis noſtri ſatis vetuſti. Duo Regii paulo aliter. *Qui operatur poteſtate ſua per voluntatem tuam, in ſanctis ſive puris quos eligit*: Eodem verò recidunt duæ illæ interpretationes, quamvis ſit nonnulla in verbis diverſitas. Antiquam porrò ſanamque doctrinam paucis verbis complectitur Oratio fractionis, quæ ſequitur.

Super hunc panem, & ſuper hunc calicem. Ib. p. 48. l. 32.

IN Codice Græco in plurali panes, & calices, nullo alicujus momenti diſcrimine; nam more vetuſto aliquando plures calices afferebantur qui ſufficerent multitudini communicantium. Si quid ſingulare circa hanc diſciplinam obſervatum olim in Eccleſia Alexandrina fuit, ſcire non poſſumus. Erant in uſu etiam in Romana, calices miniſteriales, de quibus V.C. Joannes Mabillonius in Commentario prævio ad Ordinem Romanum: an tales fuerint illi Alexandrini, neſcitur: ſed poteſt dubitari. Neque enim plures calices neceſſarii erant, ubi Laïcis calix non præbebatur; ſed intincta communio, quæ antiquiſſima eſt toto paſſim Oriente. Quòd verò panis vocatur eo loco, Euchariſtia verbis dominicis jam con- P. 45. & 57.

ſecrata, non planè perſpectèque ſignificat, illum nondum eſſe corpus Chriſti: aut prorſus non eſſe, quia panis vocatur. Sed novum non eſt his in Officiis, ut quod verum eſſe corpus Chriſti agnoſcitur, panis vocetur, quia panis videtur. Sacra myſteria & Sacramenta, panis & calix vocantur aliquando ante conſecrationem, nec tamen ideo conſecrata creduntur, cùm ſæpe indifferenter vocentur id quod ſunt, & id quod videntur. Neque inde quidquam deduci poteſt circa Orientalium opinionem de conſecrationis momento, aut de verbis quibus illa perficitur, tanquam ad Marci Epheſii & aliorum recentiorum ſententiam accederent, quæ tantopere à Theologis exagitata eſt. Neque enim de Synodo Florentina, aut de illa controverſia quidquam ſciunt: verùm orationem antiquiſſima traditione commendatam, & ab omnibus Eccleſiis, etiam communione diviſis, conſervatam ſine ulla ſuſpicione retinent, nec ulteriùs progreſſi ſunt.

Quod ſequitur *& faciat hunc panem corpus Chriſti*, communem reliquarum omnium lectionem confirmat, & Salmaſii perverſam interpretationem loci paralleli, in Gregorii Coptica Liturgia, funditus evertit. Neque enim legitur, *& faciamus*: quod tamen legi debebat, ſi in alia lectum fuiſſet, *ut convertamus has oblationes in corpus & ſanguinem ſalutis noſtræ*, cùm & Copticè & Arabicè, ut Græcè, legatur *& faciat*, ut oſtenſum eſt in Commentario ad Baſilii Liturgiam. Ex hac etiam conſtante trium Copticarum & trium Græcarum ritus ejuſdem Alexandrini lectione, Arcudii, Neophyti Rhodini & recentiorum multorum conjecturæ circa Græcæ Invocationis intelligentiam refelluntur. Quidquid porrò crediderint Orientales, nihil confert ad Proteſtantium cauſam; cùm ſive verbis Chriſti conſecratio perficiatur, ſive ſubſequenti Invocatione, perinde ſit: nam certò credere Orientales pronunciata Invocatione, mutatum eſſe panem in corpus Chriſti & vinum in ejus ſanguinem, teſtimonia ad Baſilii Liturgiam relata ſatis demonſtrant.

P. 49. l. 21.

Oratio fractionis ad patrem, &c.

ISta & ſequentes Orationes, diverſæ ſunt ab illis quæ leguntur in Græco Codice: quia ut in rubricis notatur poſt Invocationem Spiritus ſancti, reliqua peti jubentur ex Liturgia ſancti Baſilii. In ea reperiuntur, quædam iſti Orationi fractionis ſimilia; ſed, ut alibi monuimus, orationes quædam, ut ſunt illæ quæ dicuntur ad fractionem hoſtiæ, ad *Pater noſter*, & ad Gratiarum actionem, multiplices ſunt & variæ, dicunturque una vel plures ad Sacerdotis arbitrium. Sufficit quòd omnium ſententia eadem ſit. In iſta mentio eſt metaphoræ uſitatiſſimæ apud Orientales & Græcos ipſos ſecundùm quam vocare ſolent corpus Chriſti in Sacramento, carbonem vivum in Iſaiæ viſione deſignatum. Unde cochlear quo communio intincta diſtribuitur λαβὶς ſeu forceps in Ritualibus Græcis appellatur.

Reliquæ hujus Liturgiæ partes nihil habent, quod alibi explicatum non fuerit.

AD BENEDICTIONES VASORUM SACRORUM NOTÆ.

QUæ Liturgiis Copticis ſubjunctæ ſunt benedictiones, extant in variis Codicibus manuſcriptis, & illis præſertim qui deſcripti ſunt ad eorum formam, quos recenſuit & publica autoritate munivit Gabriel Patriarcha, de quo dictum eſt ſæpius. Ex illis autem intelligitur, quanta apud Orientales vaſorum, quæ ad ſacrum altaris miniſterium deſtinata ſunt, cura ſit & veneratio, ei non abſimilis quam vetus Eccleſia ſemper habuit. Dudum eſt, cùm pretioſæ materiæ vaſa, celebrandis ſacris myſteriis deſtinavit, ut ex Actis Martyrum, Geſtis Proconſularibus adverſùs Donatiſtas, Prudentio, aliiſque autoribus viri doctiſſimi probaverunt; & non ita pridem Cardinalis Bona. Ea verò vaſa ſacra conflari, aut vendi, non licuit, exceptâ cauſâ captivitatis aut famis, ut habetur in Codice Juſtinianeo; quod ſancti multi fecerunt, permiſitque Gregorius Magnus. At in uſus profanos converti, ſacrilegium & quidem graviſſimum judicatum ſemper fuit, ut habetur in Epiſtola Synodi Alexandrinæ inter opera Athanaſii, qui accuſatus ab Arianis calumnioſè fuerat, quòd calicem confregiſſet. *Quiſquis hominum volens, myſticum calicem frangere auſit, impietatis reum ſe facit.* Et Chryſoſtomus. *Nonnè vide ſacra iſta vaſa? nonne ad unum modò ſemper uſus illorum eſt? Audetne aliquis ad alios uſus illa adhibere?* Nihil in veterum Græcorum aut Latinorum ſcriptis frequentiùs, quàm ejuſmodi teſtimonia, quibus honor ſacris locis, altaribùs, & vaſis habendus eximiè commendatur; eorum profanatio tanquam ſacrilegium, deploratur. Inde ortum habuit antiquiſſima conſuetudo, benedictionibus ſigno crucis, Chriſmate, & orationibus, altaria & vaſa ſacra, Deo conſecrandi, quod, ut in Eccleſia Occidentali, ita in Orientalibus, perpetua traditione obſervatum eſt.

Rer. Liturg. l.1. c. 25.

Cod. l.1. tit.2. §.21.

Greg. Ep. l.6. Ep.13. & 35. Socr. l. 1. c. 21. Soz. l. 5.

Οὐχ ὁρᾷς τὰ ἅγια ταῦτα σκεύη, ὅτι ἕν ἐστιν αὐτῶν διὰ παντὸς χρεία, μή τις τολμᾷ εἰς ἄλλο τι χρήσασθαι; Hom. 14. in Ep. ad Epheſ.

Dictum eſt in Præfatione ad iſtas Copticarum benedictiones, illas Latinè verſas, editas fuiſſe à Leone Allatio in *Symmictis*, ex verſione inconcinna prorſus, & abſurda, quæ nihil minùs, quàm Copticum, ex quo expreſſa dicitur, exemplar repræſentat. Itaque novam dare neceſſe fuit. Quàm verò benedictiones illæ, ſint antiquiſſimæ diſciplinæ conformes, oſtenditur ex ſimilibus Orationibus quæ leguntur in libris Ritualibus aliarum Eccleſiarum. *p. 256.*

Pag. 53.

Ad conſecrationem omnium altaris inſtrumentorum.

FAlſa omnino eſt interpretatio iſta. *Largire ſanctitatem vaſis hiſce ex parte Spiritus ſancti tui, & aſperſio ſanguinis tui* (*affluat*) *ſuper ea.* Verbum iſtud de ſuo adjecit interpres, ut ſententiam efficeret, ſed ab exemplari primævo diverſam. *Aſperſio ſanguinis Chriſti*, de qua hîc agitur, per quam vaſa totumque ſacrum miniſterium conſecrantur, & per quam ſancta ſunt, ea eſt quæ fit in celebratione SS. myſteriorum. Illa quoque verba : *ut ſint vaſa munda ad miniſterium verum & mundum beneplaciti tui vivificantis*, *quod eſt corpus, & ſanguis tremendus Chriſti tui* ; ſenſu carent ; nihilque minus ſignificant verba Coptica vel Arabica, ſed vertendum, ut fecimus, *miniſterii ſancti & veri, ſacramentorum vitam conferentium, ſive vivificantium quæ ſunt corpus & ſanguis Chriſti tui.* Sanè quicumque illa hunc in modum interpretatus eſt, utramque linguam, & Orientalem Theologiam æquè ignorabat.

Pag. 154.

Similis huic primæ benedictio occurrit in libro Sacramentorum Gregoriano. *Exaudi nos, Domine, quæſumus, ut hæc linteamina aliaque indumenta, nec non & vaſa ſancto altari tuo, atque Eccleſiæ tuæ, cunctoque ſancti miniſterii uſui præparata ; benedicere & ſanctificare dignetur.* In Miſſali Francorum. *Domine Deus omnipotens, ſicut ab initio hominibus utilia & neceſſaria creaſti ; & quemadmodum veſtimenta Pontificalia Sacerdotibus, & Levitis ornamenta, quæ & linteamina fieri famulo tuo Moyſi per quadraginta dies docuiſti ; ſive etiam ea quæ Maria texuit, & fecit in uſum tabernaculi fœderis, ſanctificare, benedicere, conſecrareque digneris hæc liteamina, in uſum altaris tui, ad tegendum involvendumque corpus & ſanguinem Filii tui Domini noſtri Jeſu Chriſti.* Similes aut eædem extant in pleriſque Latinis Sacramentalibus.

Ib. l. 31.

Oratio conſecrationis Diſci & velorum ejus.

DE Diſco, dictum eſt in notis ad Liturgiam Baſilii Copticam : reſpondet autem *Patena* Latinorum, niſi quòd, ut apud Græcos, illa major multò eſt : cùm in eo calix in quo conſecratio fit, & aliquando, qui in veteribus Latinis ritualibus *Miniſterialis* dicitur, collocari ſoleant. Vela autem duo ſunt majus & minus : ille, *Anaphora* aliquando appellatur, præcipuè in Syriacis Ritualibus, apud Græcos ſcriptores Eccleſiaſticos Δισκοκάλυμμα de quo eruditè Carolus Cangius in Gloſſario ſuo. Minus velum apud Coptitas ſingulare nomen non habet.

In iſta benedictione varietatem aliquam Codicum obſervavimus : aliqui enim non habent verba illa, *recumbentibus in convivio annorum mille*, ſed continuatur oratio, *diſcum plenum bonis, quæ præparavit diligentibus nomen ſuum, corpus ſcilicet & ſanguinem Chriſti tui.* Tamen in Rituali Gabrielis legitur, ut verſione noſtra expreſſimus. Ita igitur ſe habet tam Copticè quam Arabicè : *Extende manum tuam divinam ſuper diſcum hunc benedictum, qui implendus eſt ignitis carbonibus, per*

reliquias corporis tui, offerendi ſuper altare templi ſanctæ Eccleſiæ urbis N. Mentio convivii annorum mille, nihil cum Millenariorum opinione commune habet, neque aliud quàm cœleſtem felicitatem ſignificat. *Carbones* dicuntur, particulæ Euchariſticæ, ἁγίαι μερίδες in Diſco reponendæ, metaphorâ, ut alibi notavimus, Orientalibus maximè familiari; quâ & Chriſtum, *carbonem vivum* appellant aliquando, quia in eo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Unde in Theotokiis Alexandrinis Maria Virgo dicitur, *thuribulum aureum, quæ carbonem vivum & verum continuit.* Eum quoque carbonem, quo in viſione Iſaiæ labia tacta & purificata ſunt, Euchariſtiæ typum fuiſſe ſæpius in Orientalium precibus legitur: & *ignem in pane*, per myſteriorum communionem, *accipere mortales*, ſæpe legitur in hymnis, qui canuntur ad illorum diſtributionem.

In patena autem, ſeu Diſco Euchariſtico, corpus Chriſti eſſe & confici, non minùs Græca & Latina, quàm Orientales Eccleſiæ ſimilibus orationibus ſignificaverunt. In Sacramentario Gregoriano. *Conſecramus & ſanctificamus hanc patenam, ad conficiendum in ea corpus Domini noſtri Jeſu Chriſti, patientis crucem pro ſalute noſtra omniumque, &c.* Item. *Domine Deus omnipotens qui per Moyſen famulum tuum tabernaculi tui altare, & vaſa omnia divino cultui mancipaſti, clementiam tuam ſupplices deprecamur, ut hoc vas ap'um cultibus tuis, dignumque altaribus reddas, ut ſanctificatum in nomine tuo, corporis tui pretioſum ferculum deputetur.* Et in alia. *Oremus, fratres cariſſimi, ut Deus omnipotens, hoc miniſterium corporis Filii ſui Domini noſtri Jeſu Chriſti gerolum, benedictionis, ſanctificationis tutamine, defenſionis donatione implere dignetur, orantibus nobis.* Illæ orationes reperiuntur pariter in Miſſali Francorum & aliis vetuſtiſſimis. Pag. 54. 6. *Nota Men.* p. 199. *Miſſ. Franc.* p. 415.

In Rituali illo libro, quem *Symmictis* ſuis inſeruit alienâ fide, vir doctiſſimus Leo Allatius, nulla occurrit Patenæ ſacræ benedictio, quòd ſatis mirum videtur: ſed illius loco alia planè diverſa, quam integram referemus, cùm liber non ſit in omnium manibus, tum ut lectores illius cum altera quam exhibemus comparandæ faſtidio levemus.

Oratio benedictionis veſtis, & quando illa lacerata eſt. P. 256.

DIcit Epiſcopus. *O Domine Deus creator bone qui ordinaſti veſtem ſanctuarii & ſanctificationis, veſtem bonis refertam, quam præparavit diligentibus nomen ſuum, accumbentibus in cœna mille annorum, quoniam, ô Domine, tu amator hominum es, extende manum tuam dextram ſupra hanc veſtem benedictam ex rubore corporis tui ſancti: hæc eſt quæ ordinata] fuit in templo, quæ eſt Eccleſia ſancta.* Hæc interpretatio ſive Kircheri, ſive cujuſcumque alterius, tam abſurda & inepta eſt, ut mirari ſatis nemo poſſit, tantâ confidentiâ quemquam fuiſſe, ut eam publicaret. Tamen à viro doctiſſimo, ſed qui nullam in illis Orientalibus ſtudiis operam poſuerat Joanne Morino, adjunctus eſt Ritualis ille operi eximio de ſacris Ordinationibus, ut ſcilicet quo ritu quibuſve

precibus apud Coptitas illæ celebrarentur, diſcerent Theologi. Fruſtra ſanè, cùm infinita in verſione illa peccata ſint, quæ agnoſcere niſi cum originalibus linguis comparata, nemo poſſit, multiſque de diſciplina conjecturis lectorem imbuat, quæ ſunt inanes & falſæ. Verùm in iſta veri nihil, omnia ficta.

Imperitia ſanè & ſtupor interpretis, circa linguam ex qua illam orationem tranſtulit, talis eſt, ut exemplum vix habeat. Vox quam interpretatus eſt *veſtem*, צ׳נ׳ה ſcilicet, tam nota eſt in Chriſtianorum Arabicè ſcribentium ſtilo, ut nulla magis: at in vulgaribus Lexicis non extat; idque commune habet cum aliis hujus generis prope omnibus. Quippe qui Lexicis contexendis operam dederunt, laudandam planè & utilem, Giggeius & Golius, Arabes Lexicographos ſecuti, Chriſtianos ſcriptores legiſſe vix videntur: ſanè uſitatas illis voces omiſerunt, quas tamen reperire quiſque malit expoſitas, quam infinitas alias de camelis, tentoriis, acinace, lacte aut aliis frivolis, in quibus colligendis diligentiſſimi fuerunt. Verùm illa vox ante aliquot annos explicata fuerat in *Lingua Ægyptiaca reſtituta*, ubi in Nomenclatore, reſpondet voci Græcæ Δίσκος quam Coptitæ ſuam fecerunt. Unde Kircherus, ſub cujus nomine iſtud opus prodierat, non videtur Autor verſionis Ritualis Eccleſiæ Ægyptiacæ eſſe potuiſſe, etſi illius ad ſe epiſtolam Bartholdus Nihuſius Symmictorum editor, illi præmiſerit, in qua *opus id Dei bonitate exiguo temporis ſpacio interpretatum ſe eſſe teſtatur, juſſu Congregationis de propaganda fide*. Feſtinanter ſanè nimiùm id præſtitit, quicumque interpres fuit: & ſi Congregatio ex illa verſione de Ritibus Coptitarum judicavit, nihil minus quàm illorum diſciplinam probavit aut improbavit.

Itaque de *benedictione veſtis & quando lacerata eſt*, ne ſyllaba quidem, tam in Coptico textu, quàm in Arabico: cùm in primo vox Græca Δίσκος occurrat, quæ *veſtem*, nunquam Græcè aut Copticè ſignificavit. Error natus ex mala lectione vocum Arabicarum: nam in Copticas ne quidem oculos conjeciſſe interpretem, ſatis manifeſtum eſt. Sed quis tandem, inter Epiſcopales benedictiones cujuſcumque linguæ, ſimilis alicujus veſtigium reperit? Lacerata veſtis ad ſartorem mittitur, non ad Epiſcopum, & diverſæ leges Eccleſiaſticæ præcipiunt, ut Sacerdotales, aut aliæ veſtes quæ ad miniſterium ſacrum pertinent, ſi detritæ nimiùm ſint, reponantur, nec ad profanos uſus adhibeantur.

Creator non legitur, in utroque textu: tum illud *ordinaſti veſtem ſanctuarii* imaginarium eſt, cùm in Coptico legatur vox πιναξ paulùm corrupta, quæ explicatur rectè in Gloſſario Coptico-Arabico, quod Kircherus ediderat, ex græca origine.

Supra hanc veſtem benedictam ex rubore corporis tui ſancti. Gryphi ſunt hæc verba, & ænigmata, quia nec Coptica, nec Arabica verba interpres aſſecutus eſt, quæ ſignificant id quod verſione noſtra expreſſimus. Quid porrò intelligi poſſit in illis, haud equidem video: nam *rubor corporis Chriſti*, locutio eſt quam in nullis, etiam maximè figuratis orationibus reperias, multò minùs alibi. Deinde qua ratione veſtis bene-

dictionem contrahere poſſet ex corpore Chriſti, cùm illud non attingat; adeò ut gravis pœna ſtatuatur adverſùs Sacerdotem aut Diaconum qui Sacramenta diſtribuendo, cochlear ſacrum*, illis etiam nolens, & incautus affricat, aut qui per negligentiam ſuper illa ex diſco vel calice aliquid effuderit? Quo etiam ſenſu veſtis præſertim lacera *ordinata dici poteſt in templo, quod eſt Eccleſia?* Heikel היכל quæ vox hic uſurpatur, in ſtilo Eccleſiaſtico *ſanctuarium*, ipſumque aliquando *altare* ſignificat, ut hoc loco, nempe quia hæc pro eodem uſurpantur, *locus altaris & altare*, ut ſæpius obſervatur. At ſi attendiſſet interpres ad vocem θυσιαστήριον quæ eo loco legitur, non tot portentis verſionem ſuam inquinaſſet, ſi ita vocari poteſt conſtans & perpetua hallucinatio. Quàm boni judices eſſe potuerint, qui ritus Orientales per talem interpretem cognoviſſe ſe arbitrati ſunt, exiſtimare quiſque poteſt. Tandem certum eſſe debet, nullam veſtis laceratæ benedictionem apud Coptitas frequentari; multò minùs contra leges omnes Eccleſiaſticas, Chriſma adhiberi quo laciniæ quæ in ſacrario reponendæ ſunt, nec ad ſacrum miniſterium adhibendæ, conſecrentur.

Oratio pro calice & mappulis ejus.

Pag. 54. l. 9.

CAlicis benedictio in antiqua Eccleſia uſurpata quoque fuit, & præcipuus honor eidem habitus, quod *in eo ferretur ſanguis Chriſti*, ut loquuntur variis locis autores Hiſtoriæ Patriarchalis Alexandrinæ: in qua inter alia circa Euchariſtiam miracula recenſetur unum in calice factum, ex quo, cùm ab aurifice Muhamedano frangeretur, ſanguis fluxerit: tum ſanguis quaſi recens ebullierit in alio calice, dum ſacra myſteria Bagdadi celebrarentur, ut multa hujus generis paſſim extant in Græcorum & omnium Chriſtianorum Orientalium libris. Quòd autem credant in calice ſanguinem Chriſti contineri, imò ut fides docet, Chriſtum ipſum, argumento eſt figura quæ in Horologiis Græcis Officio ſacræ communionis præmitti ſolet, in qua Chriſtus repræſentatur in Calice. In libro Sacramentorum Gregoriano orationes leguntur ad Calicem benedicendum. *Oremus, dilectiſſimi fratres, ut Dominus Deus noſter, Calicem in uſum ſui miniſterii conſecrandum, cœleſtis gratia inſpiratione ſanctificet.* Et in alia. *Dignare, Domine, calicem iſtum in uſum miniſterii tui, pia famuli tui Ill. devotione formatum, ea ſanctificatione perfundere, quâ Melchiſedech famuli tui, ſacratum Calicem perfudiſti. Et quod arte vel metallo effici non poteſt altaribus tuis dignum, fiat tua benedictione precioſum.* In alia, poſt nonnulla. *Precamur ut hunc Calicem in quo celebraturi ſumus ſacroſancta myſteria, emiſſione ſancti Spiritus tui cœleſti benedictione ſanctifices.* Unctionis ex Chriſmate nulla mentio: eam tamen adhibitam fuiſſe argumento eſt, conſenſus veterum Codicum Raroldi & Remenſis, & aliorum quos citat vir doctiſſimus Hugo Menardus. Illius quoque Ritus meminit Burcardus l. 3. c. 58. ex ſuppoſita Epiſtola Felicis IV. cujus autoritatem non extollimus; verùm quin diſciplinam Carolini ſaltem ævi contineat, dubitari non poteſt.

Hiſt. Patr. Alex. p. 270. & 378.

Sacr. Greg. p. 159. Pamel. Lit. t. 2. p. 425.

Not. ad Sacr. p. 199.

Euchol. p. 846.

Græci habent in Euchologio officium ſeu ἀκολουθίαν εἰς ἐγκαίνια δίσκου καὶ ποτηρίου καινοῦ: *in encœniis ſeu conſecratione patenæ & calicis novi* : in quo non ſolum benedictio patenæ & calicis, præſcribitur, ſed etiam conſecratio ex Chriſmate. Oratio talis eſt. Δέσποτα κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, υἱὲ καὶ λόγε τοῦ θεοῦ ζῶντος, κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ τὸ ποτήριον τῆς καινῆς σου διαθήκης ἁγιάσας, καὶ ἐπιδοὺς αὐτὸ εἰς εὐφροσύνην πᾶσι τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ· αὐτὸς καὶ νῦν δέσποτα Χριστὲ ὁ θεὸς ἡμῶν, ἐξαπόστειλον τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον, ἐπὶ τὸ ποτήριον τὸ καινὸν τοῦτο, καὶ εὐλόγησον, καὶ ἁγίασον καὶ τελείωσον, καὶ τοῖς μετέχουσιν ἐξ αὐτοῦ παράσχου τὴν εἰρήνην, &c. Καὶ σφραγίζει αὐτὰ τῇ χειρὶ λέγων, ἰδοὺ ἡγίασται, καὶ τετελείωται τὸ ποτήριον σωτηρίας, καὶ ὁ δίσκος ζωῆς, τῆς καινῆς διαθήκης, ἐν ὀνόματι τοῦ πατρός, &c. *Dominator Domine Deus noſter, Fili & Verbum Dei viventis, Domine Jeſu Chriſte qui novi tui Teſtamenti calicem ſanctificaſti, & in lætitiam cunctis ejus futuris conſortibus contuliſti : Ipſe quoque nunc, Domine Deus noſter, Spiritum ſanctum tuum, ſuper calicem hunc novum mitte, & benedic, ſanctifica, & conſecra illum, &c.* Et poſtea, *ſignat illa manu, dicens. Ecce ſanctificatus, & conſecratus eſt calix ſalutis, & diſcus vitæ novi Teſtamenti in nomine Patris, &c.* In iſto officio, unctionis mentio nulla eſt, ſed ſupplenda procul dubio videtur : ut in Latinis codicibus ex alia conſecrationis formula, quam refert idem Goarius. Καταπέμψον κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ἐπὶ τὸν δίσκον τοῦτον τῇ ἁγιαστικῇ σου δυνάμει τοῦ παναγίου πνεύματος, ἵνα ἐν αὐτῷ σφαγιάσωμεν τὸν ἀμνὸν, καὶ προσφέρωμεν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, τὸ διαδιδόμενον τοῖς πιστοῖς, ὅπως μεταβῶσιν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, &c. *Emitte, Domine Deus noſter, ſuper patenam iſtam ſive diſcum, ſanctiſſimi tui Spiritus virtutem ſacra operantem, ut in ea agnum immolemus, & Chriſti tui peccatum mundi tollentis, corpus fidelibus ex morte ad vitam tranſituris traditum, offeramus.* Ita Goarius : accuratiùs vertas : *corpus traditum fidelibus, ut tranſeant de morte ad vitam.*

Ad calicem, Ἐκπέτασον κύριε, ἐπὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, ἐκ τῶν ἀπεριγράπτων σου κόλπων, τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν· ἵνα προσφέρωμεν ἐν τούτῳ, τὸ αἷμά σου τὸ τίμιον δι' οὗ ἐξέχεας ἔλεος, ἐπὶ τῇ σῇ ποίμνῃ, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τοῖς πιστεύουσι, καὶ ὁμολογοῦσι τὰ παθήματά σου, &c. *Expande Domine ſuper calicem iſtum incircumſcriptis ſinibus tuis, Spiritum tuum ſanctum, Spiritum veritatis, principalem & vivificum, ut in eo ſanguinem pretioſum, per quem ſuper ovile tuum, miſericordiam effudiſti, offeramus in remiſſionem peccatorum, credentibus, & paſſionem tuam confitentibus, &c.* Εἶτα χρίει τὸ ἅγιον μύρον λέγων. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς. &c. *Deinde ſancto unguento linit, dicens, in nomine Patris, &c.* Talis eſt Græcorum diſciplina Orientali maximè conformis, & prorſus eadem.

De verſione edita nihil obſervandum occurrit, cùm ſatis accuratè originali reſpondeat. In Codice quem ſecuti ſumus, & in Rituali Patriarchæ Gabrielis, non legitur *in una perſona*. In eodem Rituali titulus hujus benedictionis eſt *benedictio, ſeu conſecratio calicis & mappulæ ejus*, in ſingulari, ubi Copticus Codex vocem Græcam retinet. Ουευχη εθβε πιποτηριον νεμ πεφμαππα. Quod diſcrimen exigui momenti eſt. Mirari autem ſatis nemo poſſit, in præcedenti benedictione vocem camdem interpreti, quicumque fuerit, oculos non aperuiſſe, ne ex

Diſco

Diſco & *Mappa* Græcis vocibus notiſſimis, *laceratam veſtem* conſarcinaret.

Oratio pro cochleari.

Pag. 54. l. 22.

DE cochleari jam nonnulla dicta ſunt, in notis ad Baſilii Liturgiam. Numeratur autem inter vaſa ſacra, quia communis eſt apud Orientales omnes conſuetudo, quam Græcos imitati antiquitùs obſervant, ut eo utantur ad communionem diſtribuendam: Eccleſiaſticis quidem ſecundi Ordinis, præbendo illis vinum conſecratum: Laïcis, particulam ſanguine madefactam: ſolis quippe Sacerdotibus, vulgò calix bibendus, præberi ſolet. Quæ ſit ſacri cochlearis apud Græcos forma accuratè expoſuit adjuncta illius delineatione Jacobus Goarius. *Euchol. p. 152.* Λαβίδα vocant, id eſt *forcipem*, ſignificatione ducta ab illa viſione Iſaiæ in qua Seraph carbonem vivum forcipe eduxit ab altari; tetigitque Prophetæ labia, eaque mundavit. Chriſtus autem ſecundùm myſticam Germani Patriarchæ interpretationem, omnibus Orientalibus familiarem, divinus & ſpiritualis carbo eſt, indignos & temerè accedentes comburens. Ita Græci paſſim. Vocem quoque Græcam Arabes ſuſceperunt, *Labidanque* vocant: aliter *Mulaaket*. Coptitæ κοχλιαριον, & alia voce in Rituali Gabrielis τμυσιρ. à Græca μυστρον, quæ non eamdem planè ſignificationem habet. *Pag. 216.* In Gloſſario Coptico-Arabico τκοχλιαςι ν & μιςυρι.

In Rituali Gabrielis eadem benedictio legitur, cum exigua differentia. *Domine Deus qui ſervum tuum Iſaiam Prophetam, dignum feciſti videndi Seraphim:* in Arabica verſione *Cherubim, in cujus manu forceps erat, quo accepit carbonem de ſuper altari & in os ejus illum injecit: Nunc etiam, Deus Pater omnipotens, extende manum tuam ſuper hoc cochlear, ex quo* vel *in quo, ſuſcipiendæ ſunt reliquiæ ſanctæ* (ωλυμψανον εθυαβ.) Arabicè *membra, corporis Unigeniti filii tui, Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti.* In Arabica verſione, *corporis ſancti. Benedic illud, ſanctifica illud: da illi virtutem & gloriam forcipis, qui eſt in dextra Seraphim, &c.* Ita ſanè rectiùs verti debet, quam interpretatione noſtra expreſſimus: illam enim dudum ex alio exemplari factam, cum Rituali Gabrielis comparare obliti fueramus.

Verſio hujus benedictionis quæ extat in Symmictis Allatianis, pauca emendanda habet. Sed eam non ex Coptico exemplari verſam eſſe manifeſtum eſt, non magis quàm reliquas. Perverſè tamen & contra Arabici exemplaris ſententiam legitur. *Deus qui poſuiſti ſervum tuum Iſaiam Prophetam, dignum, ut videret Seraphim, & forcipes in manu ejus tenentem, & deferentem iis calculum ignitum ſuper altare, & admoventem ori ſuo. Poſuiſti dignum,* barbariſmus eſt: *forcipes* plurali numero interpres reddidit, quia nomen illud, ut alia nonnulla, duali numero apud Arabes uſurpatur, at in ſingulari legitur, tum in exemplari Coptico, tum in ſacra ſcriptura, à qua ſanè recedi non oportebat, contra textus quem in manibus habebat, lectionem. Neque enim Seraph detulit carbonem ignitum ſuper altare, & admovit ori ſuo, ſed ex altari accepit, &

admovit labiis Prophetæ. Sequitur, *Extende manum tuam ſuper hoc cochlear, quo ſumitur corpus ſanctum filii tui unigeniti.* In Coptico textu legitur λεψανον nempe *reliquia* corporis Chriſti, quam vocem Arabes verterunt per *membra* corporis, quæ vox expreſſiùs realem præſentiam ſignificat. Itaque cur neutram reddiderit interpres cauſa nulla erat, niſi fortè quòd neutram intellexit, aut quòd alienis oculis codicem ſuum inſpexit.

Pag. 55. l. 1.

Oratio pro mappa nigra, quæ eſt ſuper altare.

IN Rituali Gabrielis vox iſta legitur in plurali πιμάππα, quæ quidem reſpondet aliquatenus Græcorum *Antimenſiis*, quamvis in forma, in conſecratione, & in uſu aliquà ſit diverſitas. Antimenſia enim altari nudo imponuntur vicemque illius ſupplent, & induuntur ipſis ſanctorum reliquiæ, non mappæ quæ hac oratione conſecrantur. Imò quantum judicare poſſumus, pallæ altaris, cæteriſque linteaminibus ſacris convenit hæc benedictio.

In Rituali Gabrielis aliter hæc benedictio legitur. *Domine, Domine Jeſu Chriſte, qui habet theſauros miſericordiæ, largitor bonorum omnibus qui in eum confidunt: qui cœlum expandit cum ſubtilitate*, vel *cum præclaro ordine, diſpoſuitque variis coloribus orbes & nubes cœli, ita ut non ſit in aliis diverſitas. Et nunc, Domine amator hominum, ſit poteſtas tua divina in iſtis vaſis, & veſtibus* (ſeu *ornamentis*) *quibus involvenda ſunt reliquiæ* (πιλυμψαιον λείψανα,) *corporis tui ſancti; ita ut mittas ſuper ea virtutem veſtium, quibus involutum eſt corpus tuum ſanctum in ſepulcro, ſintque cœleſtibus ſimilia.* Utuntur autem Coptitæ in hac oratione voce σκέυος, & Ægyptiacâ, quæ veſtes, non modò quæ corpori circumponuntur, ſed alias quoque, ut ſtragulam ſignificat. Eadem quoque vox λεψανον uſurpatur, ut in præcedenti, quam Arabes reddunt per eam quæ *membra* ſignificat.

Verſio quæ in *Symmictis* refertur, peccat ſtatim in titulo qui talis eſt, *Benedictio corporalis, & cum illud fœdatum fuerit.* Nihil ſanè minùs, nam mappa quæ altari imponitur, non eſt corporale: & verba ſequentia unde interpres deduxerit, divinare non eſt facilè, cùm nulla vox huic ſignificationi, proxima, Coptica vel Arabica, iſta in oratione occurrat, imò, eadem ipſa, quam in alia benedictione, *laceratam veſtem* interpretatus fuerat, hic ab illo per *fœdatum* exprimitur, æque impropriè. Nam ſi interpres quicumque fuit mediocrem diſciplinæ Orientalis guſtum habuiſſet, ſciviſſet linteamina ſacra, ſi ſordes contraxerint, ablui, non conſecrari.

Ita autem vertitur hæc Oratio ab autore. *O Domine Jeſu Chriſte, præſes theſaurorum miſericordiæ, dans bona omnibus qui ſperant in te, qui extendis cœlos in ſublimitate tua, vario colore ornas firmamentum, & nubes cœlorum qui titubant & non alterantur: nunc ô Domine amator hominum, ſit virtus tua divina veniens ſupra hæc vaſa, quæ conjungimus ad lavacrum corporis tui ſancti: mitte ſuper ea virtutem velaminis in quo corpus tuum*

ſanctum in ſepultura involutum fuit : iis ſimiles ſint cœleſtibus , &c. *Præſes theſaurorum* , malè, nam vox Arabica מאחב *Dominum* ſignificat: præſes, alienos theſauros adminiſtrat , non ſuos. In ſequentibus verbis eſt aliqua perplexitas orationis , cujus tamen , ut videtur , ſententia eſt, *qui extendis cœlos ornatè , & nubium colore diſtinguis.* Sed hæc nihil ad benedictionem : ſequentia , nihil minùs referunt quàm textum Copticum & Arabicum , & ſenſu carent : quid enim ſit , *conjungere vaſa ad lavacrum corporis Chriſti* nemo dixerit : neque qua ratione fieri potuerit, ut in duabus lineis eamdem vocem Copticam & Arabicam diverſo modo interpres expoſuerit , niſi fortè ſcripſerit *involucrum* , & peccaverint typographi ; etſi adhuc verſio mendo non careret , cùm de *conjungendis vaſis* , ne ſyllaba quidem occurrat.

Conſecratio tabulæ , ut altare fiat. *P. 55. l. 16.*

ISTam benedictionem non habuit Codex, ex quo verſio ab Allatio publicata deſumta eſt. De altaribus dictum eſt , in Commentario ad Baſilii Liturgiam , probatumque in Oriente non minùs quàm in Occidente eadem ex ſolidiori materia comparata fuiſſe , quidquid de illis verboſiſſimè commentatus fuerit Jobus Ludolfus,qui quidem menſas illas fuiſſe antiquitus , contendit , & Æthiopum laudes proſequitur , quod *menſam Sacerdotalem* , *& arcam* appellent , id quod reliquis ſuperſtitiosè , *altare* appellatur. Nempe intelligebat , altaris nomen , ſacrificium quodammodo ſupponere , quod nolebat. Verùm antequam Æthiopes Chriſtiani forent , vocabantur primis Eccleſiæ ſæculis altaria, etiam menſæ in quibus Liturgia celebrabatur : quam poſtea ipſi Æthiopes , *ſacrificium* vocaverunt non minùs quàm univerſa toto orbe Eccleſia. Imò omnes Ludolfi divinationes evaneſcunt ex ſolo Æthiopum exemplo , qui , ut oculatus teſtis Franciſcus Alvareſius retulit , ſolida habent in vivo ſaxo altaria, in Eccleſiis *Viſionis* & *Debra Libanos* , ſive Montis Libani, quas Lalibela Rex nova Architecturæ ratione, in rupibus excavatas ad amplam formam redegit. At in veteri Eccleſia , ut in recentioribus ſæculis , non modò altaria ſolida , ſed lignea , altaris nomen & dignitatem habuerunt : neque iſta ſola , ſed altera etiam *menſa* vocabantur , adeoque de nomine inutiliter litigatur , cùm res per ſe manifeſta ſit.

Pag. 181. Com. ad Hiſt. Æthiop.

Nota quoque fuerunt antiquitus altaria *portatilia* , quæ etiam *viatica* dicebantur : *itineraria tabula* : *altaria portatoria* & *geſtatoria* : de quibus multa eruditè docuit V.C. D. Joannes Mabillonius , doctiſſimus Cangius in Gloſſario, & alii. Orientalibus Chriſtianis , ſingularis cauſa fuit utendi frequentiùs tabulis conſecratis, quæ altaris vicem ſupplerent , Barbarorum ſcilicet tyrannis , qui cùm frequenter in Eccleſias irrumperent , & ſacra diſturbarent , altariaque contaminarent , coegerunt Epiſcopos talibus uti altaribus , quæ auferri facilè poſſent & infidelium manibus eripi. Itaque tabulæ illæ , magis ad veterum diſciplinam accedunt quàm Græcorum Antimenſia , quamvis eamdem , ut vi-

Præf. ad 3. Sæc. Bened.

detur, originem habeant. Neque tam multis cæremoniis perficitur conſecratio tabulæ ritu Ægyptiaco, quàm Antimenſiorum Græco, de qua fusè Symeon Theſſalonicenſis: ut etiam eruditiſſimus Goarius in Notis
Euchol. p.653. ad illud officium. Græci quoque non celebrant vulgò, etiam in ſolidis altaribus, abſque Antimenſiis, quòd in Orientalibus aliis non obſervatum huc uſque à nobis eſt.

In iſta porrò oratione nihil difficultatis eſt: obſervandum ſolummodo eſſe aliquid obſcuritatis in textu Coptico & Arabico, circa illa verba: *ut fiat altare ſanctum, & menſa ſancta pro altari excelſo & è lapide conſtructo.* In Coptico eſt vox ἱρφει quæ vertitur Arabicè per alteram היכל *Heikel*, utraque propriè *templum* ſignificat: verùm ex uſu Eccleſiaſtico partem intimam ſanctuarii & ipſum aliquando altare: ſicut vice verſa, altare uſurpatur à Latinis ſcriptoribus, ad ſignificandum locum in quo
Greg. Tur. l.1. c.14. altare conſtitutum eſt, & altaria ſæpe pro ipſis Eccleſiis. Itaque *altare* interpretati ſumus, quia de eo ſermo eſt, non de templo: & illam ipſam vocem ἱρφει interpretatam legimus per θυσιαστήριον, qua etiam voce Coptitæ uti frequenter ſolent: ſignificant igitur verba originalia & Arabica, ut tabula per benedictionem & conſignationem ex Chriſmate, conſecrata, vicem teneat altaris excelſi, & lateritio lapideoque opere conſtructi, ut legitur in Rituali Gabrielis Patriarchæ. Videnda etiam quæ de altaribus eruditè notavit Hugo Menardus, in Notis ad Gregorii ſacramentalem librum p. 194. & ſequentibus.

Oratio pro altari cum manibus hæreticorum attrectatum, &c.

Altaria polluta, præſertim hæreticorum ſacrificiis aut Synaxibus, in Eccleſia celebratis, precibus reconciliare Orientalium, ut etiam Latinorum conſuetudo eſt. Extat in Græcorum Euchologio oratio
Euchol. p.618. Taraſii Patriarchæ: in apertione ſeu reconciliatione Eccleſiæ ab Hæreticis profanatæ. In ea rogatur Deus, *ut ſi qua ex hæretico uſu vel attrectatu, inflicta eſt ſancto altari tuo labes, ut bonus & humanus eam dele.* Καὶ εἴ τις ἐξ αἱρετικῆς ἐγχειρήσεως ἐνεστηρίχθη λώβησις τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, περίελε αὐτὴν ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος. Huic ſubjungitur à doctiſſimo Goario ejuſdem ſententiæ, ſed prolixior oratio, ex Euchologio Allatiano, quæ dicitur etiam ſuper ſacram menſam, ſive altare. In Concilio Lateranenſi IV. inter alias Græcorum adverſùs Latinos contumelias, notatur,
Can. 4. quòd Eccleſias & altaria in quibus Latini ſacra celebraſſent, lavare & reconciliare eſſent ſoliti. Id quoque ultimo ſæculo factum fuiſſe teſtatur Doſitheus Patriarcha Hieroſolymitanus à Meletio Syrigo, homine
In vita Syrigi præfixa verſioni Gr. Barb. Operis adv. Cyrillum Lucarium. tamen λατινόφρων, ſi Smitheo & Claudio credimus, cùm Præfectus Venetus in Græcorum, cui Syrigus præerat, Monaſterii Eccleſia Miſſam celebrari juſſiſſet. In ipſa oratione nihil eſt quod elucidatione indigeat.

IN LITURGIAM GRÆCAM SANCTI BASILII ALEXANDRINAM NOTÆ.

Λειτȣργία τȣ͂ ἁγίȣ Βασιλείȣ.

QUæ de hac Liturgia dicenda erant explicata ſunt quantum opus fuit in prævia de Liturgiis Diſſertatione, quæ hîc repetere ſuperfluum foret. Illud ſtatim obſervandum, deeſſe in Codice Regio omnes propemodum orationes præparatorias, cùm prima ſit ea quæ dicitur Καταπετάσματος, etſi non integra, ſed majori parte mutila. Eam ſequitur alia ejuſdem argumenti, eodemque loco recitanda, quæ dicitur eſſe ex Liturgia ſancti Jacobi fratris Domini. In Græca tamen vulgari non reperitur, ſed paucis mutatis legitur in Coptico exemplari: ut etiam in Syriacis codicibus; unde conſtat ſumma ejus antiquitas; illos enim Græcis, quales ad nos pervenere, vetuſtiores eſſe admodum veriſimile eſt, ut alibi exponetur. Itaque deſunt Orationes iſtæ. 1. Quam Sacerdos privatim dicit: 2. Poſtquam præparatum fuit altare. 3. Gratiarum actionis, quæ in duas partes dividitur, quia Diaconus poſt primam partem populum hortatur ad orandum, ſecundùm Sacerdotis intentionem. 4. Oratio ad protheſin. 5. Oratio abſolutionis. 6. Thuris tum ſingulares ad Epiſtolarum Pauli & Catholicarum, tandemque Evangelii lectiones: quas ſequitur Oratio καταπετάσματος, ſeu veſi, à cujus fine incipit Codex Græco-Arabicus. Mox altera illa ſequitur ex Liturgia ſancti Jacobi: tandem ea quæ eſt pro pace, illi prope totidem verbis reſpondens quæ eſt in Græca ſancti Marci. Ipſa porrò incipit ab Oratione Gratiarum actionis, quæ eſt tertia in Codice Coptico, quia duæ priores, ut diximus, non tam publici quàm privati officii ſunt. Itaque in ea continentur preces & cæremoniæ præparatoriæ, quæ in Codice Græco-Arabico deſiderantur, eaque eſt nota certiſſima ritus Alexandrini veteris, quem Coptitæ ſuâ linguâ retinuerunt. Pag. 57.

P. 58. l. 16. **Εὐχὴ περὶ τῆς εἰρήνης. *Oratio pro pace.***

HÆc oratio, vel potiùs plures in unam conjunctæ, quæ per adhortationes Diaconi & *Kyrie eleiſon*, à populo dicendum interciduntur, vocantur Εἰρηνικὰ, [illegible] εἰρηνικαὶ *pro Pace* : à *Syris Catholica*, quia oratur pro omnibus perſonis & neceſſitatibus.

Ib. l. ult. **Τὸν βασιλέα. *Regem.***

ITa vertimus, quamvis fortaſſe meliùs verteretur *Imperatorem* : nam preces illæ ſcriptæ ſunt, procul dubio, cùm Ægyptus adhuc pareret Chriſtianis Imperatoribus. Illud ſuadent particulæ ſimilium orationum diverſæ, quæ Infidelibus principibus convenire non poſſunt, ubi φιλόχριστοι *Chriſtum amantes*, appellantur. Et Sultani ſeu Califæ qui Ægyptum obtinuerunt propriè loquendo *Imperatores*, aut *Reges*, dici non poſſunt. Itaque iſta commemoratio talibus verbis concepta vetuſtiſſimæ conſuetudinis indicium eſt : aut fortaſſe Codex Regius ſcriptus fuit illis in locis, qui Græcis Imperatoribus parebant. Sed ex iſta oratione & aliis quæ occurrunt in Gregoriana aliiſque Liturgiis, inferri poteſt, primam illius Liturgiæ formam Muhamedanis vetuſtiorem eſſe temporibus, non verò, eam quam Copticè habemus illam ipſam eſſe quæ ſub Imperatoribus Chriſtianis in uſu erat. Nam mutationem iſto in loco factam fuiſſe, ut in nonnullis aliis, vix eſt dubitandum ; & alia longè firmiora antiquitatis Liturgiarum iſtarum argumenta ſuppetunt. Quæ ſit circa preces pro Regibus aut aliis Principibus Orientalium diſciplina, dictum eſt ad eumdem Copticæ Liturgiæ locum : quem Maronita interpres parum feliciter reddidit. *Reges, Proceres, Proreges, populos & ſervos noſtros ingredientes, & egredientes à nobis orna omni pace.* Στρατιωτικὰ τάγματα, non *proceres* ſignificat, ſed *Ordines Militares*, quia ex quo Ægyptus in Arabum poteſtatem venit, à Viziris, qui militaris rei ſupremi Præfecti erant, regebatur. Illi cùm ſummam Califa abſente, poteſtatem haberent, eâdem res civiles adminiſtrabant, ut Præfecti Ægypti ſub Chriſtianis Imperatoribus. *Proreges*, ἄρχοντες non ſunt, ſed ea vox quam Copticum exemplar retinet ⲛⲓⲁⲣⲭⲱⲛ, ſignificat ſingulari acceptione nobiliores Chriſtianos Laïcos, ad plebis diſtinctionem. Ea ſignificatione uſurpatur illa vox paſſim in Hiſtoria Patriarcharum Alexandrinorum, & in forma literarum quas Συστατικὰς vocant, (voce Græcâ conſervatâ) quæ ad confirmandam & publicandam novi Patriarchæ electionem ſcribi ſolent, ut habetur in Pontificali Ordinationis ejuſdem, in Bibliotheca Seguieriana. Δῆμοι ſunt *populi multitudo* : *ſervorum*, nulla in Græcis aut Copticis Codicibus mentio : ſed voces Coptica & Arabica *vicinos* ſignificant : *Introitus & exitus illorum*, euntium & redeuntium iter : pro quibus omnibus benedictio poſtulatur.

Κτῆσαι ἡμᾶς. *Poſſide nos.* *Ib. l. 7.*

HOc verbum ea ſignificatione accipiendum eſt quâ occurrit ſæpe in veteri Teſtamento, adquirendi, proprium faciendi, ſingularique cura conſervandi. Ita Exodi cap. 15. v. 16. *Donec tranſeat populus iſte quem poſſediſti* λαὸς ὃν ἐκτήσω. In Cantico Moyſis: *Nonne ipſe eſt qui poſſedit te & creavit te*: ubi verbum ἐκτήσατο, reſpondet hebraïco קנה, quod Arabibus eadem ſignificatione uſurpatur: & in Coptica Verſione, eadem vox legitur quæ hîc occurrit in Liturgia. Illam rectè interpretatus eſt Arabs, qui verſionem adjunxit: minùs rectè aliarum ex Coptico autores: peſſimè Maronita, qui ita vertit, *conquieſcere facimus in te Deus*, quia loco vocis ארבח ex mala punctatione legit אריח. *Exod. 15. 16.*

Εὐχὴ περὶ τοῦ Πάπα. *Pro Papa.* *P. 59. l. 17.*

HIc perſpicuum eſt, orari pro Patriarcha Alexandrino: ut etiam in Codice Græco Liturgiæ D. Marci: & fruſtra quiſquam conjectaretur, pertinere hanc precem ad Romanum Pontificem. Ut ejus commemoratio in Diptychis vivorum fieret, ex veteri diſciplina fuit, ſed non ita, ut in quotidianis Miſſis nomen ejus recitaretur: cùm id tantummodo obſervari ſoleret erga Patriarchas, in cujus Diœceſibus erant Eccleſiæ. Cùm vigeret inter Eccleſias concordia, novuſque Romanus Pontifex de Ordinatione ſua literas publicè ſcriberet, recitabatur inter Diptycha vivorum, ejus nomen, ut deceſſoris inter commemorationes defunctorum; ſed cùm id non continuò fieret, memoria illa Codicibus Liturgicis non inſcribebatur. Talem fuiſſe diſciplinam conjicimus ex ea quæ poſtmodum apud Cophtitas viguit, & cujus probationes habemus multiplices in Hiſtoria Patriarchali, circa commemorationem nominis Patriarcharum Antiochenorum ejuſdem ſectæ Jacobiticæ, cum quibus arctiſſimam Alexandrini communionem habebant. Vacante Antiochena ſede, qui ad eam obtinendam eligebatur, ſtatim Synodicas literas ad Alexandrinum Patriarcham per Epiſcopos duos mittebat. Illis literis in conſeſſu Epiſcoporum Ægyptiorum lectis, nomen novi Patriarchæ Diptychis vivorum inſcribebatur, & in Liturgia recitabatur: neque id fiebat, priùs quàm literæ perveniſſent. Eo uſque defuncti nomen tanquam viventis, ad altare recitabatur. Cùm porrò conſuetudo illa certa ſit, variiſque exemplis confirmetur, nullus tamen, quod ſciamus, Codex viſus eſt, qui conſtantem in Diptychis Antiocheni Patriarchæ memoriam contineat, etſi ſanè multos vidimus. Itaque etiamſi codex Græcus ad Orthodoxorum Eccleſiam pertinuiſſet, quod de iſto dici non poteſt: verùm de eo qui Liturgiam Marci continet certum videtur: nomen Romani Pontificis in Diptycho non extaret.

Deeſt folium hoc loco in Codice Regio, ſed ſuppleri hiatus debet ex eadem Oratione quæ extat in Marci Græca, ut etiam in Copticis exemplaribus. Nempe rogatur Deus, ut benedicat congregationibus Chriſtianorum, ut liberè & ſine impedimento celebrentur.

P. 60. l. 30. Ὁ Λαὸς λέγει Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν. *Populus dicit Credo in unum Deum.*

SYmbolum Nicænum apud Orientales omnes dici ſolet inter Miſſarum ſolemnia, & quidem, ante Oſculum pacis, ut habet Codex Regius. In Copticis, quia rubricæ aut omnino deſunt, aut aliis locis, unde petendæ ſunt, deſcribuntur, plerumque deeſt ea quæ ſpectat recitationem Symboli. In aliquibus tamen reperitur quos interpretando ſecuti ſumus. In Græca Marci, aſſignatur poſt orationes oſculi pacis: niſi peccatum ſit à librariis, quod videtur veriſimile.

P. 60. l. 32. Εὐχὴ ἀσπασμοῦ τοῦ ἁγίου Βασιλείου. *Oratio Pacis S. Baſilii.*

NOmen Baſilii adjicere huic orationi ſuperfluum erat, ſi olim conſtitiſſet ſcriptam ab eo eſſe, ut ſe habet, hanc Liturgiam, in qua opinione antiquitus non fuiſſe videntur Alexandrini. Et fortaſſis hunc titulum ſortita eſt, ab illa oratione quæ extat in Græca Baſilii, paulò tamen prolixior. Nam, ut alibi obſervatum eſt, Anaphora propriè dicta, incipit ab oratione oſculi pacis, aut à Præfatione, quæ ſtatim ſequitur: unde proclive fuit, ut quæ prima occurrebat oratio titulum toti Liturgiæ ſucceſſu temporis communicaret. Omnes enim quæ præcedunt, ad præparationem pertinent, reliquiſque communes ſunt. Obſtat tamen huic conjecturæ, quòd iſta pacis dandæ oratio, non habetur in Copticis exemplaribus.

P. 61. l. 11. Καὶ δὸς ἡμῖν. *Et da nobis ut cum omni timore & conſcientia pura offeramus tibi ſpirituale hoc & incruentum ſacrificium, &c.*

LOcus inſignis, & qui ſummam de Euchariſtiæ ſacrificio Theologiam paucis verbis complectitur. Agnoſcebant ſcilicet qui talibus verbis Euchariſtiam celebrantes utebantur, ſacram actionem eſſe ſacrificium, ſpirituale & incruentum: eſſe quoque λογικὴν λατρείαν ſpiritualem adorationis religioniſque ſummæ cultum, qualis ſoli Deo debetur. Eamdem ſacram actionem eſſe, cujus ipſe formam Apoſtolis præſcripſit, dum illis præcepit, ut ita facerent in ſui memoriam. Itaque ex illorum ſententia, Liturgia ſacrificium eſt, idem quod Apoſtoli Deo obtulerunt, atque adeo formam exprimens Cœnæ Apoſtolicæ & Evangelicæ: nec enim verba ſignificationem aliam admittunt. Colitur ergo Deus, & quidem λατρείᾳ λογικῇ, non profanâ aut Judaicâ, quia ſpiritale eſt, & incruentum ſacrificium, cùm Apoſtolorum exemplo celebratur memoria mortis Domini. At nihil magis diverſum eſt ab illa actione religioſa ſeu λατρείᾳ λογικῇ, quàm tot Proteſtantium Cœnæ, neque inter ſe, neque cum veteris Eccleſiæ

Eccleſiæ more conſentientes : cùm omnes Liturgiæ Orientales & Occidentales conſtent precibus maximè ſimilibus, in unamque ſententiam conſpirantibus : ritibus qui ad unam eamdemque ſacram actionem referuntur, quique exceptis il'is, qui ad honorem Sacramenti decoremque domûs Dei pertinent, iidem omnino ſunt, eamdemque fidem & pietatem Chriſtianis inculcant, quoſque aboleri neceſſe fuit, ubi vetus doctrina realis præſentiæ oppugnata & rejecta eſt, quia illam neceſſariò inſinuabant.

Orationes aliæ ad oſculum pacis reperiuntur in Codice Coptico : tres verò quæ in Græco ſunt, non omnes dici ſolent, niſi ad libitum Sacerdotis, ut ad alias Liturgias notatum eſt ; conveniunt porrò omnes in eamdem ſententiam, ut Chriſtiani ab omni dolo, & μνησικακίᾳ hypocriſique liberi, caritatem ſinceram in proximum, oſculo ſancto teſtentur.

Oratio alia oſculi pacis. *P. 63.*

EXtat illa in Copticis quoque exemplaribus, ſed ita verſa eſt à Maronita Interprete, ut vim ejus & ſententiam aſſequi difficile ſit. Ita enim ille. *Dediſti nobis directionem Filii tui unigeniti, & myſterium hujus oblationis abſconditum* : quæ longè abeunt à vera iſtius orationis ſignificatione. Laudatur Deus à magnificentia beneficiorum ſuorum erga genus humanum, quòd ea quæ antiqui Prophetæ & Reges videre cupierunt & non viderunt, parvulis non modò revelaverit, ſed tractanda & celebranda tradiderit. *Nempe dediſti*, inquit, *nobis & exhibuiſti ſalutarem unigeniti Filii in carne diſpenſationem.* Hæc eſt οἰκονομία, quam vocem Coptitæ retinuerunt. Illud ſolùm diſcriminis animadvertitur inter illorum & Græcum codicem, quòd ſententiam ita conjungunt, ut intelligatur factam eſſe hanc revelationem, quando Chriſtus in terris viſus eſt & cum hominibus converſatus eſt : tunc enim dediſſe nobis *hujus ſacrificii myſtagogiam* : ſacrum ſcilicet Euchariſtiæ ſacrificium inſtituiſſe. Id Coptica verſio, diviſim Græcus textus quaſi ſimul dicta, conjunctimque accipienda ſignificat : ſententiâ ad idem redeunte. Agnoſcunt igitur per hanc Orationem Alexandrini, inſtitutionem divinam Sacramenti Euchariſtiæ, & præterea fatentur illam eſſe ſacrificium, neque dc qualicumque ſacrificio id teſtantur, ſed de iſta quam celebrant, μυσταγωγίᾳ ; nam eam vocem retinuerunt Coptitæ. Si quæramus quæ ſit illa *Myſtagogia*, & ipſi reſpondeant, non aliud procul dubio dicturi ſunt quàm id quod multis verbis explicant illorum Theologi : nempe eſſe Liturgiam qualis apud eos celebratur. Credunt igitur illam eſſe proprium veræ legis ſacrificium, ut mox explicant, *in quo ovis & machæra ſpirituales ſunt*, quia agnus ille, is ipſe qui tollit peccata mundi, licet verè, myſticè tamen immolatur, hoc eſt in Sacramento. Si Liturgia ; Miſſa quoque ſacrificium eſt à Chriſto inſtitutum & diſcipulis traditum ; non inventum Romanæ Eccleſiæ, à qua illam Orientales non acceperunt, ſed ab Apoſtolica Traditione divinaque inſtitutione, per infinitum erga

genus humanum beneficium, quòd alterius, nempe Incarnationis unigeniti filii Dei, & ejus in carne converſationis complementum fuit. Omnia ſanè quæ hæc oratio continet, ad ſacrificium crucis non poſſe referri, ſed ad ejuſdem in Liturgia repræſentationem nemo non intelligit: quippe verba ipſa intelligentiam determinant, cùm non ſimpliciter de ſacrificio loquantur; ſed de hoc ipſo, quod ſtatim Sacerdos oblaturus eſt. Videant qui Pleſſæum, Molinæum, Rivetum & alios ejuſmodi Criticos admirantur, an rectè affirmaverint, nullam in Græcis Liturgiis ſacrificii mentionem fieri, cùm Eccleſia Alexandrina, à mille & ampliùs annis avulſa à reliquarum communione, contrarium doceat tam perſpicuè, quod quidem non à Dioſcoro & aliis ejus ſectatoribus didicerat, ſed ab Eccleſia Catholica. Sanctos Patres qui ſimilia paſſim docuerunt, rhetoricatos eſſe, non Theologicè locutos, Calvinus pertendit, atque adeo neque illos excuſari vult, neque audiri. At Chriſtiana plebs, ut Epiſcopos ſacerdoteſque prætermittamus, illos audiebat, plenamque adhibebat verbis illorum fidem, cùm ſimiles orationes acclamatione τῶ *Amen* confirmabat. Neque Ægyptii nativi cùm Græcam Liturgiam ſuâ linguâ populo illiterato exhibuerunt, emollire curaverunt incommodas illas, & ad ſuperſtitionem ducentes, ut Calviniſtæ volunt, locutiones; ſed ne ipſorum culpâ vis ipſorum verborum per migrationem in alienam linguam detereretur, illa ipſa retinuerunt: & verſionum Arabicarum autores pari religione, eas uſurpaverunt, quæ Græcæ θυσία accuratiſſimè reſponderent. Cedant eruditi illi, qui tot Arabicis laciniis, inutiliter ut plurimùm, Diſſertationes ſuas onerant, vel unum Liturgiarum interpretem aut Theologum, qui aliter quàm ad literam hæc explicet; verbum non ampliùs addemus: ſed id præſtare nemo poſſit.

P. 64. l. 17. Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας. *Surſum corda.*

ADmonitionis iſtius, quæ à Sacerdote fit per modum dialogi ad circumſtantes Clerum & populum, forma ſimplex & unica eſt in omnibus Eccleſiis, ſi Neſtorianos excipimus, qui paraphraſticè illam enunciant, qua de re dicetur in notis ad illorum Liturgiam. Diaconus, quod frequenter facit, monet adſtantes, ut modeſtè ſtent Στῶμεν καλῶς, quæ formula in Græco Ritu, Syriaco & aliis perpetuò recurrit. Coptitæ idem pluribus verbis faciunt: ſed Græcè dicuntur omnia, quamvis ad imperitos Græcæ linguæ, ex antiquitatis veneratione. Προσφέρειν κατὰ τρόπον. Σταθῆτε. Εἰς ἀνατολὰς βλέπετε. Πρόσχωμεν. Ἔλεος εἰρήνης. Θυσία αἰνέσεως: quæ formulæ extant paſſim in Græcis codicibus Liturgiarum Jacobi, Baſilii & Chryſoſtomi. Tum Sacerdos dicit, *Dominus vobiſcum*: reſpondetur. *Et cum ſpiritu tuo.* Reliqua ſe habent, ut in aliis omnibus officiis, nam Græcè dicuntur in Coptica Liturgia. Arabes quomodo potuerunt, variè interpretati ſunt: ſed plerumque rectè & fideliter, ut interpres hujus Græcæ: Maronita peſſimè. *Ubi mentes veſtræ*: cùm in noſtris codicibus, Regiis, Colbertinis & aliis legatur, *Levata corda veſtra*: & *Sunt apud Dominum*, quæ Græcis ſatis reſpon-

dent. Deinde idem Maronita orationem ita pervertit. *Dignus eſt & juſtus, qui permanet princeps*, contra Græcam & Copticam lectionem, quæ ut apud omnes Eccleſias ita incipit. *Dignum & juſtum eſt, &c.*

Præfatio autem, ut vulgò vocamus, eadem ſignificat in omnibus Liturgicis officiis & in hymno Angelico deſinit: de qua cùm ad Copticam Baſilii Liturgiam dictum ſit, nihil ſupereſt ſingulari obſervatione dignum.

Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. *Hoc eſt corpus meum, &c.* P. 32. l. 27.

HÆc eſt frequentiſſima verborum Chriſti pronunciandorum forma, qualiter legitur in Gregorii, Marcique Græcis Liturgiis, ut etiam Copticis: nam neſcimus qua ratione Maronita interpres contra omnium librorum fidem verterit, *quod pro multis tradetur, & pro multis dabitur*: cùm Arabicæ verſiones vocem habeant quæ τῷ κλώμενον accuratè reſpondet, ut etiam Coptica, ſed cujus rationem non habuit in toto interpretationis ſuæ decurſu. In eadem Coptica Liturgia interjicitur, *Amen*, in pleriſque Codicibus, ut in Græca; ſed in iſta nihil Græcè adjicitur poſt Chriſti verba: ad marginem Copticè legitur: *Hoc eſt in rei veritate.* Ita legitur in aliquot Codicibus: & nonnulli addunt: *Credo hoc in veritate ita eſſe.* Hanc brevem fidei Confeſſionem unico *Amen* includi, veteris Eccleſiæ exemplum confirmat: pertinet porrò ad agnoſcendam veritatem verborum Evangelicorum circa inſtitutionem Euchariſtiæ, qua ratione ſimul continetur Euchariſtiæ fides, quod ſatis veriſimile eſt, quamvis Confeſſio ante communionem, illam ſufficienter exprimat, qua de re dictum eſt ad Copticam Liturgiam. An antiquitùs extiterit apud Alexandrinos hæc formula, non omnino certum eſt: cùm ex Rubricarum defectu, levis admodum conjectura ſit: multæ nempe cæremoniæ obſervatæ ſunt inter actionem ſacram, quæ ſcriptæ non erant. Copticæ Liturgiæ, formam quam habent ex Græcis expreſſam, non noviter accepere, cùm id factum ſit, paulò poſt Muhamedanorum initia. Itaque nihil de hac confeſſione verbis Evangelicis ſubjuncta, temerè videtur ſtatuendum, ſive forma ſpectetur, ſive ſignificatio. Aſſenſum narrationi ex Evangelio contextæ ſimplicem, verba ipſa præ ſe ferunt: at confeſſionem de veritate corporis Chriſti in Euchariſtia non excludunt, cùm Æthiopica Liturgia quæ ex Coptica expreſſa eſt, & à Patriarchis Alexandrinis ordinata, utramque contineat.

Invocatio Spiritus ſancti. P. 68.

NOvum & inſigne nobis hæc Liturgia argumentum ſubminiſtrat quo antiquitas hujus orationis, quæ præ cæteris ad probandam veram & realem elementorum tranſmutationem valet, ſimulque ejus vera lectio confirmentur. Satis tuta erat Copticorum codicum fides, cùm nulla obſervari poſſet inter illos diverſitas, & muniretur præterea conſenſu Græcarum omnium Liturgiarum veterum, Jacobi, Marci, Baſilii

& Chryſoſtomi : ſed iſtius Codicis maxima eſt autoritas. Ex eo ſcilicet intelligitur nihil in textu mutandum , & fruſtra eſſe interpretationem, quam Salmaſius Gregorianæ Copticæ Liturgiæ accommodare conatus eſt. Invocatur Spiritus ſanctus , *ut veniat ſuper nos peccatores & indignos ſervos tuos* , ait Sacerdos , *& ſuper hæc dona* : nempe ſuper miniſtros Chriſti , ut Sacerdotio ſuo rite fungantur ; ſuper dona , ut illa ſanctificet. In ſequenti particula orationis , verba Græca à Librariis malè habita ſunt. Καὶ πινήσει τὸ μὲ ἄρτον τοῦτον γίνεται εἰς τὸ ἅγιον σῶμα. &c. Cùm legendum ſit. Καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον γίνεσθαι ἅγιον σῶμα. Ita enim legiſſe Arabem interpretem , ex ejus verſione conſtat. *Faciat eſſe* , vel *fieri corpus ſanctum*. Coptica verſio ſimpliciùs & meliùs. *Et faciat panem quidem iſtum corpus ſanctum* , *&c.* Sententia utrovis modo exprimatur eadem eſt.

Pag.73. lin. 22. *Oratio Fractionis.* Προοίμιον τῆς κλάσεως.

KΛάσιν ſive *Fractionem* vocant Orientales , eam Liturgiæ partem, in qua Sacerdos panem Euchariſticum frangit in plures particulas : quarum una major calici immittitur , & ex ea conſignatur : tum ex eadem conſignantur aliæ particulæ , quæ in diſco diſpoſitæ ſunt , ſitque id quod Græci vocant ἁγίαν ἕνωσιν , alii *obſignationem* : eſtque unio duarum ſpecierum , quâ cæremoniâ teſtantur , ut dicit Dionyſius Barſalibi, *corpus eſſe illius ſanguinis, & ſanguinem illius corporis* , quæ mox communicantibus diſtribuuntur. In hoc verò loco Procœmium , nihil aliud ſignificat quàm orationem , quæ fit ante ipſam fractionem ; non enim eſt quaſi aliarum Præfatio. Quippe ut ad pacis oſculum , ad εἰρηνικὰ, ſive preces pro pace Eccleſiarum , ad gratiarum actionem , ita & ad fractionem diverſæ aſſignantur orationum formulæ. Quatuor in hac Græca ſunt ejuſmodi orationes : quarum prima legitur in Coptico Codice , ſed erat in Scaligerano , ſine titulo, quem alii libri repræſentant, vocantque ſimiliter , *Procœmium fractionis :* ita vertendum eſt, non *diviſionis* , ut Maronita vertit. Si quidem actio illa ſignificat fractionem corporis Chriſti , ut Commentatores Liturgiarum docent : Eadem eſt quoque vox Coptica , quæ legitur in forma verborum Chriſti. *Hoc eſt corpus meum quod pro vobis frangitur* , κλώμενον vel θρυπτόμενον, ut in Clementinis Conſtitutionibus & aliquibus Liturgiis legitur. Secunda quæ ſancto *P. 74. 75. & 76.* Baſilio adſcribitur , extat in ejuſdem Græca Liturgia , quod indicium eſt ſcriptam illam fuiſſe, antequam hæc Alexandrina ordinata fuiſſet, aut adjunctam illi fuiſſe hanc orationem , quod veriſimilius eſt, quia abeſt à Copticis Codicibus. Tertia in illis reperitur , cum levi admodum differentia. Quarta tandem , extat quoque in Coptica Liturgia , ſed tribuitur Joanni Boſtreno , vel , ut habet verſio Arabica , Joanni Chryſoſtomo. Has autoribus ſuis aſſerere fruſtra foret , neque operæ pretium eſt de illarum origine fuſiùs inquirere : ſatis enim illis ſua autoritas conſtat , cùm diverſis Eccleſiis , Orthodoxæ præſertim Græcæ , quæ Baſilii Liturgiâ utebatur , communes fuerint. Jam de doctrina , quam illæ orationes continent , non nihil eſt obſervandum.

Veram & intimam communicationem corpori & ſanguini Chriſti Domini, hæc verba ſignificant: *Ut in puro teſtimonio conſcientiæ noſtræ ſuſcipientes partem ſanctificatorum tuorum uniamur ſancto corpori Chriſti tui, ea dignè ſuſcipientes.* Itaque agnoſcunt qui ita loquuntur, fideles accipientes μερίδα τῶν ἁγιασμάτων, *particulam elementorum conſecratorum*, uniri corpori Chriſti, & quod ſequitur, *habere illum habitantem in cordibus ſuis.* Neque hîc argutandi locus eſt, quaſi unio illa fiat per fidem, ex cujus effectu ſolo, ut vulgò docent Proteſtantes, panis & calix fiant, dignè communicantibus, corpus & ſanguis Chriſti. Nam non loquuntur de verè, ſed dignè ſuſcipiendo corpore & ſanguine Domini ὑποδεξάμενοι ταῦτα ἀξίως. Qui verò indignè ſuſcipiunt, privantur ſpe & viatico vitæ æternæ, fructu ſcilicet Euchariſtiæ, non corpore & ſanguine Domini. Nam, ut alibi fuſiùs demonſtravimus, Græci & Orientales omnes Chriſtiani, credunt impios accipere corpus Domini.

Verùm, ſi quæ foret in illis verbis difficultas, evaneſceret illa procul dubio, per ea quæ in ſequenti oratione leguntur. *Qui ſanctificaſti propoſita dona iſta, per illapſum ſanctiſſimi tui Spiritus.* Ex illis enim agnoſcitur conſecrata jam fuiſſe, & facta eſſe corpus & ſanguinem, non expectatâ illorum participatione per fidem communicantium: effectum verò non illorum fidei, ſed operationi Spiritus ſancti totum tribui, ut probant omnes Invocationis Spiritus ſancti formulæ, quæ, niſi manifeſta vis verbis fiat, non poſſunt aliud ſignificare, ut alibi fuſiùs probatum eſt.

Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας. *Oratio inclinationis capitis.* P. 77. l. 19.

AD ſuſcipiendam benedictionem Sacerdotis, & poſtea generalem abſolutionem. Maxima ejus pars legitur in Coptica Cyrilli Liturgia, non in Baſiliana: at in altera iſta, totum locum Interpres Maronita mirè corrupit: ut infra particulatim oſtendetur. *Purifica noſtrum interiorem hominem, ſicut purus eſt unigenitus filius tuus, quem ſuſcepturi ſumus.* Ea verba perfectè repræſentat interpretatio Coptica hujus loci, in Cyrillina: quibus unigenitum Filium Dei ſuſcipi in Euchariſtia confitentur Alexandrini.

Ex Liturgia Præſanctificatorum D. Marci. P. 79. l. 10.

LOcus multùm animadvertendus, docet extitiſſe apud Ægyptios Liturgiam Præſanctificatorum, & quidem nomine D. Marci, de qua re alibi nihil quidquam legimus. Fuiſſe apud eos Præſanctificatorum Miſſam dubitari non poteſt, cùm Eccleſia Græca, ultra omnem memoriam illam uſurpaverit, quæ diſciplina adhuc viget: neque minùs certum, ſcriptam fuiſſe, quamvis huc uſque in Codicibus Alexandrinis non reperiatur, neque Græcè, neque Copticè. Cùm verò ea, quam Euchologium exhibet, Præſanctificatorum Liturgia nullius autoris nomen ferat, fortaſſe Ægyptii qui hanc Baſilianam deſcripſerunt, illam

aut ſimilem aliquam, D. Marci appellaverunt, quod uſus illius Alexandriæ vulgaris eſſet. Verùm, ut ex multis locis obſervari potuit, titulorum, ut varietas, ita incertitudo maxima eſt: quæ enim hîc dicitur eſſe oratio ex Miſſa Præſanctificatorum D. Marci ea, aut ſaltem ſimilis occurrit in Liturgia Græca Baſilii. Ἤνυσται καὶ τετέλεσται, ὅσον εἰς ἡμετέραν δύναμιν Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὸ τῆς σῆς οἰκονομίας μυστήριον. Ἔσχομεν γὰρ τοῦ θανάτου σου τὴν μνήμην· εἴδομεν τῆς ἀναστάσεώς σου τὸν τύπον· ἐνεπλήσθημεν τῆς ἀτελευτήτου σου ζωῆς· ἀπηλαύσαμεν τῆς ἀκενώτου σου τρυφῆς, ἧς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι πάντας ἡμᾶς καταξιωθῆναι εὐδόκησον. *Perfectum eſt & conſummatum, quantum in poteſtate noſtra erat, Chriſte Deus noſter, tuæ diſpenſationis myſterium, Habemus enim mortis tuæ memoriam. Vidimus reſurrectionis tuæ typum. Repleti ſumus vitâ tuâ, quæ finem non habet. Fruiti ſumus deliciis tuis, quæ evacuari non poſſunt, quibus & in futuro ſæculo omnes non dignos effici benignè concede.* Utramque orationem ex eadem origine profluxiſſe, ſatis apparet, quamvis Alexandrina pluribus verbis expreſſa ſit. Inde ejus antiquitas demonſtratur; ſimulque deſignatur, communem illis precibus titulum, antiquitus fuiſſe, cùm Marci Liturgiæ tribuatur iſta oratio, ut aliæ nonnullæ quæ leguntur in Baſiliana.

P. 80. l. 19. Δέσποτα κύριε ὁ Θεός. *Dominator Domine Deus.*

HÆc oratio titulum in Græco codice nullum habet, at in Copticis qui illam repræſentant, vocatur, *Oratio abſolutionis ad Patrem*; id enim & Coptica & Arabica verba ſignificant, non *communionis* ſive *conſociationis*, ut exiſtimavit vir Clariſſimus & doctiſſimus Guillelmus Bonjour Auguſtinianus, qui illam orationem Romæ cum aliquot aliis Baſilianæ Liturgiæ edidit anno 1699. Eſt autem hæc oratio, abſolutionis cujuſdam generalis formula, quæ pronunciari ſolet paulò ante communionem, illi non abſimilis, quæ initio Liturgiæ dicitur, & de qua ſuperiùs dictum eſt, quantùm opus erat.

P. 82. l. 23. *Sacerdos elevat* Σπουδικὸν.

EX hac rubrica quam Codex Regius utraque lingua repræſentat, certam habemus diſciplinæ Alexandrinorum probationem circa elevationem, & adorationem Euchariſtiæ, de qua pauci admodum, etiam inter Catholicos accuratè ſcripſerunt, cùm cæremoniam illam quærerent in loco non ſuo, nempe ſtatim atque pronunciata ſunt verba Chriſti. Totius quippe Orientis Chriſtiani conſuetudo fert, ut non priùs elevetur Sacramentum, & populo oſtendatur, quam dicatur, *Sancta ſanctis.* Ex hoc errore factum eſt ut multi, Orientalibus Eccleſiis ignotam eſſe elevationem temerè affirmaverint; & quaſi compertum foret, adorari non poſſe Euchariſtiam, niſi elevetur & oſtendatur, quidam ulteriùs progreſſi, nullam illius adorationem in Oriente fieri ſtatuerunt. Iſtud παράδοξον cùm Claudius Carentonienſis à ſordidiſſimis autoribus mutuatum, quaſi exploratam, & de qua dubitari non eſſet, veri-

tatem propoſuiſſet, velut bello adverſus Catholicos feliciter confecto, inter ſuos triumphavit. At iſtius Liturgiæ ſolius teſtimonium omnes illius rationes evertit, cùm ex eo conſtet, Euchariſtiam elevari, oſtendique populo; unde illam adorari ſequitur, ex ipſius Claudii & aliorum ratis ſententiis. Videnda quæ de hoc argumento alibi ſcripta ſunt, quibus plura, ſi vita ſuppetet, adjiciemus. *Perpet. T. 4. l. 3. c. 3.*

Vox Σπυδικὸν quæ hîc occurrit, fruſtra quæretur in Gloſſariis Græco-Barbaris, non magis quàm in Arabicis Lexicis אסבאדיכון *Iſbadicon*, cùm eam peregrinam eſſe ſatis appareat. A Græca Δεσποτικὸν, formatam eſſe nempe, ut ſubintelligatur σῶμα, dubitari non poteſt: certè talem ſignificationem illam habere, ſeries orationum demonſtrat. Quippe Σπυδικὸν eſt particula panis conſecrati major, quæ à cæteris ſecernitur, ex qua conſignatur calix, & quæ in meditullio diſci collocatur. Itaque quod vox illa ſignificat ſatis eſt perſpicuum: & cùm dicitur, *Sancta ſanctis*, nihil aliud quàm Euchariſtia poteſt deſignari, cùm præter illam ἅγια & ἁγιάσματα in altari nulla ſint, ad quæ ſoli ſancti admitti debeant. *Sancta* illa, eſſe Euchariſtiam, probat veteris Eccleſiæ diſciplina, cùm ſtatim communio diſtribui ſoleret, & eo ſpectaret celebris illa admonitio, ne alii quàm qui ad percipienda myſteria parati eſſent, accederent. Jamque etſi nondum percepta, *Sancta* exiſtimabantur: & ſecundùm quaſdam verſiones Syriacas hæc verba ita intelligebantur, ut ſignificarent, eſſe *Sancta ſanctorum*. Hæc quidem acclamatio non extabat in Codice Scaligerano, nec in Regiis aut in noſtro: verùm eam repræſentat Codex Regius ex recenſione Gabrielis Patriarchæ, qui & illius in Rituali ſuo meminit, unde illam in verſione noſtra repoſuimus, cùm illam omnium cujuſcumque linguæ Liturgiarum commendet autoritas, iſtius præſertim Græci, qui Copticum antiquitate ſuperat.

Ὁ ἱερεὺς λέγει τὴν Ὁμολογίαν. *Sacerdos dicit Confeſſionem.* *Pag. 83. l. 2.*

CONfeſſio iſta in omnibus Alexandrinis Græcis & Copticis Liturgiis reperitur, eſtque inſigne, ſi quod unquam, fidei de veritate corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtia, illarum Eccleſiarum teſtimonium. Vetuſtatem illius probat Liturgia Græca D. Marci. Cùm verò non integra referatur, ſed primæ tantùm voces Σῶμα ἅγιον: de tota illius forma qualis in primæva Orthodoxorum Alexandrinorum Liturgia extabat, judicari non poteſt. Ut enim ſe habet in Codice Regio, eam Jacobitis propriam eſſe certum eſt; cùm unius in Chriſto naturæ profeſſionem, quæ ad ſententiam Orthodoxam reduci non poteſt, contineat. Verùm magna ſe offert difficultas circa illam Confeſſionem. Legimus enim in Hiſtoria Patriarchali Gabrielem filium Tarich, qui inter illos LXX. numeratur, in prima Liturgia, quam more majorum in Monaſterio S. Macarii celebravit, pronunciaſſe illa verba, *fecit illam unam cum divinitate ſua*, & reliqua quæ ſequuntur: Monachos illa cum ſtupore audiviſſe, tanquam ſibi incognita, nec in ſuis Eccleſiis dici ſolita; tum de illorum ſenſu dubitaſſe, quaſi confuſionem, miſtionem, & *Hiſt. Patr. Alex. p. 501.*

alterationem inducerent. Reſpondiſſe Gabrielem, Confeſſionem ſe pronunciaſſe, quomodo ab Epiſcopis qui manus illi impoſuerant, præſcripta, verbatimque ſuggeſta fuerat: ſtatutum tamen eximendæ ſuſpicionis causâ, ut adderetur, *ſine miſtione, confuſione, aut alteratione.* Geſta ſunt hæc ſtatim poſt Gabrielis ordinationem, quæ facta eſt anno Martyrum 847. Jeſu Chriſti 1131. Additionem porrò illam factam fuiſſe antequam Codex Græco-Arabicus Regius ſcriberetur, manifeſtum eſt; & illam omnes deinde Codices pervaſiſſe inde efficitur, quod nullus huc uſque viſus ſit, qui illam non exhibeat. Fortaſſe Alexandriæ recepta jam fuerat additio prima, quam Macariani Monachi nondum acceperant: quod tamen non niſi conjectando dici poteſt. At cùm prima Confeſſionis pars, nempe *Corpus ſanctum*, uſque ad illa: *Accepit illam ex B. Virgine*, Græcè dicenda præſcribantur in Copticis Liturgiis, illa verò poſterior pars non niſi Copticè, dubium inde naſcitur, & quidem non inveriſimile, quod antiquitus Confeſſio primis duabus periodis terminaretur, reliqua à Jacobitis addita poſtmodum fuerint. Ratio eſt quia quæcumque Græcè exſtant in Copticis officiis, ex veteribus Græcis retenta ſunt, ut adhortationes Diaconorum ad circumſtantes: Προσχῶμεν. Στῶμεν καλῶς. Προσεύξασθε. Ἄξιον καὶ δίκαιον, & aliæ. Unde quòd tota ultima periodus Græcè non dicatur in Copticis Liturgiis, recentiorem illius inſtitutionem non obſcurè ſignificat. Quod in hac Baſiliana Græcè extat, non eſt certum antiquitatis indicium: ſed illud ſignificat huc uſque ab omnibus ignoratum, fuiſſe Jacobiticas Eccleſias Ritus Alexandrini, quæ linguam Græcam in ſacris conſervaverint: cùm diſtinctio Jacobitarum & Orthodoxorum Patriarchatus Alexandrini certa videretur, quòd iſti ſoli Græcè, ut etiamnum ſolent; nunquam à Muhamedanorum initio Copticè ſacra feciſſent: illi hac ſolâ linguâ, Græcè nunquam. At eſſe potuerunt homines Jacobitæ ſatis Græcè periti, ut hæc pauca verba transferrent, in quibus etiam barbaries quædam animadvertitur. Quidquid tandem ſit, ſi de autoritate hujus Confeſſionis dubitandi vel minima cauſa ſupereſſet, confirmatur illa egregiè, ex comparatione Græci exemplaris, quod huc uſque incognitum fuerat: tum Æthiopici, quod eamdem refert acceptam ab Alexandrina Eccleſia Jacobitica, quæ à tempore Benjamini Patriarchæ, qui ſedem tenuit cùm Muhamedani Ægyptum ſubegerunt, omnes Æthiopibus ſacrorum leges præſcripſit.

In ſecunda Confeſſionis parte legitur *ἡ σὰρξ ζωοποιὸς caro vivifica*, quam vocem Coptitæ retinent: Arabes per גסד quæ *corpus* ſignificat, reddiderunt, quod idem eſt. De voce, *vivifica*: quæſtio etiam olim fuit ſub Joanne Patriarcha LXXII. qui ordinatus eſt anno J. C. 1147. cùm Monachi nonnulli eam novitatis arguerent. At illi à Macario Semnudæ Epiſcopo & aliis, autoritate Cyrilli qui eâ uſus fuerat confutati ſunt. Nullum verò Codicem vidimus ubi ea non legatur. Quæ de eadem Confeſſione dicenda ſuperſunt, fusè expoſuimus in Commentario ad Baſilii Copticam Liturgiam. In Codice Græco, præter eam Rubricam quæ Elevationem præſcribit: aliæ nullæ ſunt. Sed cùm in Copticis

Hiſt. Patr. Alex. p.526.

ritus

ritus minutatim explicatur, eumdem fuiſſe apud eos qui Græcè ſacra celebrabant, non eſt dubitandum. Si qui fortè Codices Liturgiarum Græcos Alexandrini Ritus nanciſcentur, ex illis quas indicavimus notis, hanc materiam uberiùs illuſtrare poterunt.

Obſervandum quoque obiter eſt in Liturgia D. Marci, turbatum aliquid videri, cùm *Sancta ſanctis*, dicendum aſſignetur ante Fractionem, quod ſtare non poteſt: nam illa priùs fieri debet, non minùs quàm conſignatio & unio utriuſque ſpeciei, antequam myſteria eleventur & populo oſtendantur. Tum Confeſſione dictâ, ſtatim communicat Sacerdos, mox aliis communionem diſtribuit.

Ὁ Λαὸς λέγει ψαλμὸν ν'. *Populus dicit Pſalmum 50.* P. 84. l. 12.

ERrore factum, ut *Sacerdos* excuſum ſit. Pſalmus dicitur ad miſericordiam à Deo implorandam, veniamque peccatorum. Κοινωνικὸν, oratio eſt ex earum genere quæ dicuntur ante communionem: modulus ſeu προκείμενον in vulgatis Græcis Liturgiis, ut notat Goarius, qui apud Græcos dicitur ante fractionem; hîc rectiùs poſt eam, & priuſquam communio diſtribuatur. Eſſe autem ejuſmodi κοινωνικὰ diverſa, ſecundùm dierum varietatem, locus hic teſtatur. Sunt illa duplicis generis: nam quædam in Liturgiis adſcribuntur, & dicuntur publicè, præeunte Diacono. Altera privati officii ſunt, qualia extant in Horologio Græcorum, ea in parte quæ dicitur Ἀκολουθία τῆς ἁγίας μεταλήψεως ubi nonnullæ orationes reperiuntur, Baſilio & Chryſoſtomo tributæ, & quarum magna pars ex illorum Liturgiis deprompta eſt. Codicem quo κοινωνικὰ Alexandrinorum contineantur, nullum vidimus; extitiſſe tamen non eſt dubitandum: nam Eccleſiaſtici libri aliquot recenſentur ab Abulbircat, qui vix reperiuntur: & ex tali numero nonnulli eſſe poſſunt, qui κοινωνικὰ continerent. Græci hujus generis ſecundùm Ritum Alexandrinum multò rariores ſunt, quia Conſtantinopolitani Patriarchæ omnes ferme ſuppreſſerunt, qui ab Eccleſiæ ſuæ conſuetudine diverſi eſſent. Euchol. p.146.

Συναχθῆτε καὶ εἰσέλθετε οἱ Διάκονοι. *Congregamini & intrate Diaconi.* Ib. l.15.

CUm rubricæ hoc in codice vix ullæ ſint, & Coptici cæremonias diverſas contineant, conjectandum eſt, ſed ſecundùm veriſimilitudinem. Obſervamus ſecundùm diſciplinam Alexandrinæ Eccleſiæ, intra Βῆμα ſeu *ſanctuarium*, conſtitiſſe Sacerdotes, Epiſcopoſve, ſi ſacris intereſſent, non verò Diaconos, niſi altaris miniſterio fungerentur. Nam unus Diaconus altari adſtabat, & miniſtrabat, ut paſſim notant rituum Interpretes: haud plures, ut in aliis propè omnibus Eccleſiis. Hoc igitur loco intelligendum videtur, Diaconum miniſtrantem vocare collegas ſuos ad Communionem, quam ſuſcipiunt, poſtquam commu-

nicavit Sacerdos celebrans, & Sacerdoti ſocio ſeu miniſtranti dedit particulam conſecratam, in manum, vel in cochleari, ut notat Gabriel: tum Diacono miniſtranti, & deinde aliis Diaconis myſteria impertit. Itaque vocantur his verbis, ut ad altare accedant, ubi communionem accipere ſolent, reliqui etiam ex Clero. Videnda ſunt quæ de illius ritu diximus in notis ad Copticam Liturgiam: quamvis enim in cæremoniis ſit aliqua diverſitas, (nulla quippe Eccleſia eſt, aut fuit, quæ proprios aliquos non haberet, quod de Ægyptiacis teſtatur Abulbircat,) illa tamen levis admodum videtur fuiſſe: ſaltem explicari meliùs non poteſt, quàm ex ea quæ in Copticis officiis obſervatur.

P. 84. l. 18. Εὐχὴ εὐχαριςίας. *Oratio Gratiarum actionis poſt communionem.*

ISta, & quæ ſequuntur orationes non eædem omnino ſunt, ſi verba ſpectentur, ac illæ quibus officium terminatur in Coptica Liturgia. Nempe, ut ſuperiùs obſervatum eſt, illarum orationum variæ formæ ſunt ex diverſis Liturgiis petitæ, neque omnes dici ſolent, niſi ad Sacerdotis arbitrium, ſed omnium una ſententia eſt. Prima quæ incipit, *Impletum eſt gaudio os noſtrum*, paucis immutatis legitur in Copticis Codicibus. Sequitur alia quæ χειροθεσίας dicitur: in Copticis titulum habet, *Impoſitionis manuum*, ſed oratio ipſa diverſa eſt. Nec iſta etiam exemplaria inter ſe perfectè conſentiunt: nam ultima benedictio quæ extabat in Scaligerano Codice, omnino differt ab ea, quam Regii & alii Codices repræſentant. Idem obſervari poteſt in officiis Latinis, non modò Romani Ritus, ſed Gothici, Moſarabici, Ambroſiani, Gallicani, præter ſingulares, multarum Eccleſiarum uſu confirmatos. Nempe ante Communionem, & eâ peractâ, pronunciabantur benedictiones diverſæ ſuper populum à Sacerdotibus: & erant nonnullæ Epiſcopales dictæ, quia à ſolis Epiſcopis dicebantur. De illis accuratè & fusè ſcripſit Cardinalis Bona, quem conſulere operæ pretium eſt, cùm multas ejuſmodi benedictiones collegerit. Epiſcopalium collectiones extant in manuſcriptis Codicibus, qui idcirco vocati ſunt olim *Benedictionales libri*. Utque in hoc Ritu Alexandrino Diaconus dicit, Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Θεῷ κλίνατε. *Inclinate capita veſtra Deo*, ita in Latino, *Humiliate vos ad benedictionem*. In Gothico Miſſali præſcribuntur orationes quæ dicuntur, *Poſt communionem* & *Collectio*: talis illa eſt in Miſſa in die Nativitatis Domini. *Sit nobis, Domine quæſumus, medicina mentis & corporis, quod de ſancti altaris tui benedictione percipimus, ut nullis adverſitatibus opprimamur, qui tanti remedii participatione munimur.* Tum occurrit prolixior benedictio populi, ad finem Miſſæ Innocentium. Similis in Miſſa Circumciſionis Domini: ubi duplex occurrit una ante, altera poſt communionem. *Reſpicere dignare hos populos tuos, qui per noſtri oris officium benedictionum tuarum dona deſiderant. Reple eos tua ſcientiâ voluntatis, ut in omnibus, mandatorum imperio, piæ venerationis famulentur officio. Averte jocundas & noxias corporum voluptates, &c.* In ſecunda, *Benedicat vos Dominus omnipotens, & per abundantiam miſericordiæ ſuæ cor*

Rer. Liturg. l. 2. c. 16.

Pag. 269.

P. 277.

P. 280.

veſtrum corroboret : mentem ſanctificet , vitam amplificet , caſtimoniam decoret , atque ſenſus veſtros in bonis operibus , ſemper ædificet : proſpera tribuat, pacem concedat. Variantur illæ benedictiones ſecundùm diverſas ſolennitates, argumento ſumto ex myſteriis quorum agitur memoriæ, aut ex ſanctorum quorum feſta celebrantur, rebus geſtis. Ita in aliis officiis : unaque omnium ſententia eſt , ut benedictiones ſuper populum myſteriis ſalutaribus refectum , à Deo effundantur , præſertim verò ſpirituales : neque omittuntur preces ad obtinenda divina beneficia, ad hujus vitæ tranquillitatem & ſecuritatem. Hæc verò ſunt quæ ultimis illis orationibus continentur, quæ, ut etiam Copticæ, ex variis Liturgiis collectæ ſunt, & ſub diverſis titulis leguntur. *P. 289. 297. & 304.*

Reliqua quæ ad iſtam Liturgiam poſſent obſervari , cùm in notis ad alias explicata ſint , prætermus.

****

IN LITURGIAM GRÆCAM SANCTI GREGORII ALEXANDRINAM NOTÆ.

LITURGIA SANCTI GREGORII. *P. 90.*

EAm cum Baſiliana, repræſentat Codex Regius Græco-Arabicus : de eaque idem dicendum eſt quod de præcedenti : magnam ſcilicet eſſe illius cum Coptica conformitatem, adeo ut una & eadem haberi debeat : cùm diverſitas ſit in illis ſolis orationibus , quæ ad ſacram Actionem ſeu Anaphoram propriè dictam non ſpectant : ut ſunt præparatoriæ, Gratiarum actionis, & aliæ nonnullæ.

Ὁ ἐπισκεψάμενος ἡμᾶς ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς. *Qui viſitaſti nos in miſericordia & miſerationibus.* *Ib. l. 4.*

HÆc oratio non legitur in Copticis exemplaribus, neque in Græco-Arabico titulum ullum habet : occurrit autem in Liturgia ſancti Jacobi, inde notam illam toto Oriente fuiſſe manifeſtum eſt. *Pag. 17.*

P. 92.

Εὐχὴ τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου. *Oratio Evangelii.*

Pag. 95. l. 7

ISta oratio non eſt loco ſuo poſita, cùm non dicatur Evangelium, ante eam quæ mox ſequitur: neque intermitti ſolet, ut commemorationes fiant. Itaque ſecunda iſtius pars, ad primam non pertinet, & ab ea eſt diſtinguenda.

Ibid. lin. 27.

Εὐχὴ τοῦ καταπετάσματος. *Oratio veli.*

P. 50. & 90.

DIverſa eſt ab ea quam Copticus codex habet: de qua videndæ notæ ad hunc locum. Iſta verò, Οὐδεὶς ἄξιος, legitur in Liturgia Græca Baſilii, ſed dum canitur hymnus Cherubicus, ut etiam in ea Chryſoſtomi.

Εὐχὴ τοῦ καταπετάσματος παρ᾽ αἰγυπτίοις. *Oratio veli apud Ægyptios.*

EA ſola reperitur in Codice Coptico, neque temerè nota adjuncta eſt, quâ illam Ægyptiis propriam eſſe ſignificatur: cùm aliæ ex diverſis Liturgiis deſumtæ ſint: quæ ſi cum Copticis & aliis comparentur, etſi nonnulla ſit diverſitas, ſunt tamen ſimiles ſententiæ & eadem ſæpe verba. Unde conſtat preces illas non ſingularis alicujus, ſed univerſalis Orientalis Eccleſiæ fuiſſe.

Duæ quæ ſequuntur Orationes oſculi pacis, eædem ſunt ac illæ quas Codex Copticus repræſentat; ut etiam aliæ prope omnes quæ ſequuntur, de quibus nihil occurrit dicendum, quod in notis ad reliquas dictum non fuerit. Illud ſingulare iſti & paucis quibuſdam aliis Officiis Liturgicis, quod tota recitatio inſtitutionis Euchariſtiæ ita refertur, ut ad Chriſtum, in ſecunda perſona, oratio dirigatur.

P. 105. l. 25.

Αὐτὸς οὖν δέσποτα τῇ σῇ φωνῇ τὰ προκείμενα μεταποίησον. *Ipſe igitur Domine tua voce hæc propoſita tranſmuta.*

HUjus orationis ſententiam explicavimus in notis ad eumdem locum Liturgiæ Copticæ, quæ expreſſiùs ſignificat realem Chriſti in altari præſentiam: de qua controverſia moveri nulla poteſt, cùm illa verba παρὼν, præſens ita explicentur, *qui coram nobis poſitus es.* De momento conſecrationis peractæ non diſputant Orientales, ideoque fruſtra in illorum orationibus ſignificatio quæreretur, reali tranſmutationi contraria. Invocant Chriſtum, ut myſterium hoc perficiat: non negant idcirco, conſecrationem jam factam, cùm ejus autorem & perfectorem, ut præſentem & coram ſe poſitum alloquantur. Sed tunc demum perfectum myſterium eſſe credunt, cùm omnia quæ ex inſtituto Chriſti, per Apoſtolos tradito obſervanda ſunt, perfecere. Cauſam

tranſmutationis principem, Chriſtum & Spiritum ſanctum agnoſcunt: miniſterialem, Sacerdotem qui verba Chriſti rite pronunciat, & ab eo petit, ut mittat Spiritum ſanctum, qui omnia conſummet atque perficiat. Sed hæc fuſiùs explicata ſunt.

Eâdem notâ diſpunximus abſurdiſſimum Claudii Salmaſii Commentarium in illam periodum Invocationis Spiritus ſancti, quæ eſt in Liturgia Coptica. Græca lectio illum ita refellit, ut cum tali interpretatione ſtare nullatenus queat, atque adeo, ſi quid obſcuritatis foret in Copticis aut Arabicis exemplaribus, diſcuteretur illa ſubitò. Quæ igitur ad alias Invocationis formulas annotavimus, abunde ſufficiunt.

Τῶν εὐσεβῶς βασιλευσάντων. *Eorum qui piè regnant.* P. 108. l. 11.

VErti poſſet, *qui piè regnaverunt*; ſed utramque ſignificationem expreſſit Coptica Liturgia, ut etiam verſiones Arabicæ. Qui hac Liturgiâ, aut aliis Alexandrini ritus utebantur Chriſtiani, ex vetuſta conſuetudine, & ex Pauli Apoſtoli præcepto, orabant pro Imperatoribus & Regibus, quorum nullus tunc Chriſtiani nominis hoſtis non erat. Mox oratum eſt pro iiſdem, poſtquam Chriſto nomen dederunt, non quòd Chriſtiani eſſent, ſed quòd Imperatores. Illi verò cùm à Conſtantino uſque religionem ſervaſſent, verè *pii & Chriſtum amantes* dicebantur, unde hæc formula in Codices Liturgicos ubique recepta eſt. Videtur autem ea ſola ratione conſervata fuiſſe, quòd illam immutari debere nemo crederet, cùm id fieri non poſſet abſque regnantis principis contumelia. Itaque hæſit in libris Miſſalibus, quamvis in aliquibus leviter immutata; nam in multi, ſimpliciter oratio fit pro Regibus. Neſtoriani veterem formulam abſque mutatione retinuerunt; ut legitur in Græca iſta, nempe dum officio ſatisfacere videbantur, Principes quoſdam ſuæ ſectæ Chriſtianos animo deſignabant, ut Tartaros illos, quorum Imperator à Ginghizchano profligatus eſt; & Indos quoſdam in Malabarica Regulos. Similiter Jacobitæ Ægyptii de Regibus Æthiopiæ & Nubiæ cogitabant, qui erant, ut ſunt etiamnum, Alexandrinæ ſedi ſubjecti. De Muhamedanis Califis, Sultanis, aut aliis, verba Liturgiarum non poſſunt intelligi: nec tamen inde ſequitur vetuſtiores eſſe Liturgias Muhamedano Inperio, ut nunc ſe habent. Sunt ſanè inſtitutæ longè ante illa tempora, cùm ex Græcis expreſſæ ſint, ſed aliquam diverſis locis mutationem paſſas eſſe negari non poteſt: at neque deſignari quidquam quod ad inſinuandam realis tranſmutationis doctrinam pertineat.

Προοίμιον τῆς κλάσεως. *Proœmium Fractionis.* P. 114. l. 3.

HÆc oratio non habetur in Copticis exemplaribus. Continet autem brevem & diſtinctam Theologiæ Orientalis explicationem, iſtis verbis: *qui Sacerdotes quidem in ordine miniſtrorum conſtituiſti, per inviſibilem autem tuam poteſtatem, ea tranſmutaſti*, vel ad verbum *tranſelementaſti*. Concilium Romanum anno 1079. in cauſa Berengarii ait. *Tom. 10. ed. Pariſ. p. 378.*

In 1. Cor. c.10. Tom.9. Conc. p. 1058. *Panem & vinum per ſacra orationis verba & Sacerdotis conſecrationem Spiritu ſancto inviſibiliter operante converti ſubſtantialiter in corpus Dominicum, natum de Virgine.* Remigius. *Panis quem frangimus, utique primùm conſecratur à Sacerdotibus & à Spiritu ſancto.* Aſcelinus Ep.2. ad Berengarium. *Panem ait, & vinum in altari, Spiritus ſancti virtute per Sacerdotis miniſterium, verum corpus verumque ſanguinem Chriſti effici:* quæ teſtimonia ex multis aliis ſelecta, variis ex Ambroſiano, Gothico, Moſarabico aliiſque auctoritatibus confirmantur: tantùm abeſt, ut quiſquam olim exiſtimaverit detrimentum inferri ſacro Sacerdotum miniſterio, ſi Chriſto & Spiritui ſancto ut cauſæ principi, conſecratio tribuatur. In ultima parte, ut in multis aliis, erratum eſt à librario, qui ſcripſit *διὰ σαυτοῦ περιέχοντος*, cùm manifeſtè *περιέχων* legi debeat. Hoc loco deficit verſio Arabica.

Oratio Fractionis.

Ib. l.30.

NEque illa extat in Copticis Codicibus: ſed quamvis iſti alios antiquitate non ſuperent, hæc tamen oratio ob perſpicuam Jacobiticæ doctrinæ expoſitionem, Calchedonenſi Concilio vetuſtior eſſe non poteſt, cùm unius naturæ in Chriſto confeſſionem contineat, ſed abſque confuſione, aut alteratione. Quod ſequitur, agnoſcere Jacobitas Chriſtum eſſe *conſubſtantialem Patri ſecundùm divinitatem: conſubſtantialem nobis ſecundùm humanitatem*, etſi mirum illis videri poſſit, qui illorum opinionem non novere, niſi ex vulgatis autoribus, veriſſimum tamen eſt. Quæ enim in hac oratione leguntur reperimus in Coptico Euchologio Bibliothecæ Regiæ, ubi inter *Theotokia*, ſeu Preces ad Deiparam, hæc occurrunt. *Verbum factum eſt homo, abſque diviſione, unus ex duobus, divinitate pura abſque corruptione, æqualis*, ſive, *conſubſtantialis Patri: humanitate indiviſa, conſubſtantialis nobis.* Reliqua totidem verbis exprimuntur in hymno ad Chriſtum. Plura de illorum opinione circa Incarnationem reperiuntur in Hiſtoria Patriarchali, & de illa dicendum erit alibi fuſiùs. Sed hæc oratio accuratè illam explicat, magnamque habere debet autoritatem: cùm variis fidei Confeſſionibus, Theologorumque ſententiis accuratè reſpondeat.

Hiſt. Patr. Alex. p. 305. 361. 365. 471. & 582.

Orationes fractionis aliæ quæ ſequuntur, ea præſertim quæ occurrit ultimo loco p.117. cùm exſtent in Copticis exemplaribus, jam explicatæ ſunt in Notis ad Gregorianam illâ linguâ Liturgiam. Ex utriuſque porrò codicis comparatione, ſi quæ erat in alterutro obſcuritas, plerè diſcutitur, & veræ, non metaphoricæ tranſmutationis fides quam continent, egregiè confirmatur tribus diverſis linguis, Græcâ, Ægyptiacâ, & Arabicâ. Iſtâ verò ultimâ linguâ, cùm plures verſiones habeamus, creſcit majorem in modum teſtium veteris fidei numerus: inter quos nullus, aut interpretando, literalem & ſimplicem ſignificationem ad figuratas locutiones avertit, aut per obſervationem adjunctam, ut aliter quàm verba ſonant intelligerentur, admonuit.

Oratio alia Fractionis. P.117. l. 23.

B*Enedictus es Chriſte Deus noſter.* Cùm hæc oratio legatur in Coptico exemplari, multa quæ in ea obſervatu digniſſima ſunt, expoſuimus in notis ad eumdem locum, quas vide.

Εὐχὴ ἄλλη ὁμοίως. *Oratio alia ſimiliter dicenda.* Pag.120. l. 1.

Σὺ γὰρ εἶ ὁ κλῶν καὶ κλώμενος, καὶ ἄκλαστος. *Tu es enim qui frangis & frangeris, quamvis non fractus.*

SEntentia hæc, & aliæ ſimiles quæ in Græcorum Orientaliumque libris paſſim occurrunt, illis qui veram elementorum in corpus & ſanguinem Chriſti tranſmutationem rejiciunt, venire numquam poſſunt in mentem: nec ab illis, quacumque ratione illas torqueant, poſſunt explicari. Chriſtum ſcilicet, Orientales in Euchariſtia præſentem ita agnoſcunt, ut viventem, Sacerdotemque ſecundùm Ordinem Melchiſedech, Pontificem futurorum bonorum, qui Sacramentum quod ipſe inſtituit, præſentiâ ſuâ, & ineffabili operatione Spiritus ſancti perficiat. Eò ſpectant illa quæ ſuperiùs leguntur. *Qui tunc benedixiſti, etiam nunc benedic: qui tunc ſanctificaſti, etiam nunc ſanctifica: Qui tunc fregiſti, etiam nunc frange: Qui tunc dediſti diſcipulis & Apoſtolis tuis, etiam nunc domine da nobis & omni populo tuo.* Igitur Sacerdos antequam Euchariſticum panem frangat, quod facere debet, ut Chriſti exemplum imitetur, eum invocat, ut fractioni præſens ſit, eamque ſanctificet: eaque ratione, Chriſtus frangit per Sacerdotis miniſterium, ſicut benedicit & ſanctificat eodem illius miniſterio. Cùm verò panis ille conſecratus, ſit ipſum corpus vivum Chriſti Domini, dicunt Coptitæ, Chriſtum eſſe ipſum qui ut Deus, præſens omnipotenti virtute ſua, ſacramenta per Spiritum ſanctum inviſibiliter perficiens: per Sacerdotem viſibiliter operans, frangit, id eſt, idem facit quod in Euchariſtiæ inſtitutione fecerat. Eſſe quoque ipſum qui frangitur: quia corpus ejus vivum, ſub ſpecie panis frangitur, manet tamen ἄκλαστον, quia nulli jam paſſioni eſt obnoxium, idem corpus. Ita Neſtoriani in Liturgiis ſuis dicunt, *Oblationem vivam & rationalem primitiarum noſtrarum, victimamque non immolatam, Deo offerri.* Item, *Agnum Dei qui quotidie ſacrificatur ſacramentaliter, & vivit in ſæcula;* & alia de quibus videndæ notæ ad Theodori Liturgiam. Pari intellectu Græci dixerunt, Chriſtum eſſe in Sacramento eum qui offert, & qui offertur, ſecuti Gregorium Theologum, qui ita locutus eſt in Apologetico. ὅτι μηδεὶς ἄξιος τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ, καὶ θύματος, καὶ ἀρχιερέως, ὅστις μὴ πρότερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν. *Dignum eſſe neminem, magno Deo, hoſtia & Pontifice, qui non priùs exhibuerit ſe Deo hoſtiam vivam, & ſanctam.* Ea occaſione turbæ non mediocres excitatæ ſunt in Eccleſia Conſtantinopolitana anno Chriſti M. CLVI. Sub Manuele Comneno, de quibus Cinnamus l. 4. Nicetas l. 7. & autores alii fusè ſcripſerunt. Nempe cùm Baſilius Diaconus interpretando Evan-

P.114.

Lit. Theodori.

gelium, publicè hanc doctrinam ex pulpito prædicaſſet, Michael Protecdicus Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ, Nicephorus Baſilacius, & alii, eam, tanquam hæreſin Neſtorianam induceret, impugnaverunt, quibus adhæſere Sotérichus Panteugenus Patriarcha Antiochenus deſignatus, Euſtathius Metropolita Dyrrachii, & alii nonnulli. Synodo habita eodem anno, anathema pronunciatum in illos eſt, qui explicatam à Baſilio doctrinam impugnarent. Totam iſtius controverſiæ hiſtoriam accuratè ex Græcis autoribus explicavit Leo Allatius; tum multa Theologorum veterum & recentiorum teſtimonia collegit, non modò ex libris editis, ſed etiam ex manuſcriptis. Ea omnia Doſitheus Patriarcha Hieroſolymitanus, tranſtulit in Enchiridion ſuum, ſeu editionem Tractatûs quem, titulo *Scuti fidei Orthodoxa*, ſcripſerat, quique Synodi Hieroſolymitanæ ſeu Bethleemiticæ, quia in ea probatus & confirmatus fuerat, nomine Lutetiæ olim editus eſt. Tantùm abeſt porrò, ut quod anno M. DCLXXII. ſcripſerat, Synodoque propoſuerat, retractaverit, quin potiùs ea novis & quidem multis argumentis confirmavit. Quòd ab Allatio deſcripſit magnam teſtimoniorum partem, id eum λατινόφρονα fuiſſe non probat, cùm in odio Romanæ Eccleſiæ conſenuiſſe eum ſciant omnes, qui Conſtantinopoli aut Hieroſolymis illum viderunt, & ſatis demonſtret Nectarii, cujus diſcipulus fuit, liber adversùs Primatum Romani Pontificis; cujus operis, autorem illum potiùs quam editorem fuiſſe, fama in Oriente fuit. Verùm cùm illud publicaverit & in Præfatione quâ Nectarii vitam breviter complexus eſt, illum ab inimicitiis quas contra Latinos perpetuò exercuerat, impensè laudaverit, non minùs quàm Meletium Syrigum, cujus refutationem Confeſſionis Cyrilli Lucaris ſimul edidit, fruſtra illius in Latinos propenſio quæritur, à qua longiſſimè remotus fuit. Cùm verò Allatianam teſtimoniorum ex Græcis Autoribus Collectionem in opus ſuum transfudit, eâdem operâ nullam inter Græcos Latinoſque de Euchariſtiæ fide controverſiam eſſe profeſſus eſt; agnovitque nihil ab Allatio referri, quod Græcis ignotum foret aut improbatum. De eadem controverſia videnda etiam quæ ſcripſit idem Allatius in Præfatione ad excerpta varia Rhetorum & Sophiſtarum, in qua multos & quidem graviſſimos Wolphii, dum Nicetam interpretatus eſt, errores emendat.

Exercit. 26, adv. Creighton. p. 522. & ſeq.

Enchir. p. 47. & ſ.

Romæ 1641.

Pag. 120.

Εὐχὴ τῆς ἐλευθερίας.

INtelligenda eſt oratio *Abſolutionis* quæ paulò ante Confeſſionem fidei de Euchariſtia, pronunciari ſolet, ut in aliis Liturgiis obſervare licet. Nulla ad hanc partem Græci Codicis, extat verſio Arabica. Sed de ſententia dubium eſſe nullum poteſt, cùm eo ipſo loco notetur in Codice Coptico, dicendam eſſe orationem Abſolutionis, ſed quæ ſumenda ſit ex Liturgia ſancti Baſilii: quæ diverſa eſt ab ea quam Græcus Codex & Copticus repræſentant. Sunt quippe variæ iſtarum abſolutionum formulæ.

Sequitur Confeſſio fidei *Corpus ſanctum*, & reliqua, quæ cum aliis omnino conſentiunt; atque adeo nullis novis obſervationibus indigent, ut neque preces aliæ quibus hæc Liturgia concluditur.

IN LITURGIAM GRÆCAM SANCTI MARCI SIVE SANCTI CYRILLI

NOTÆ.

Hujus officii pars prima, non eſt Anaphora propriè dicta, ſed eas orationes complectitur quæ aliis Liturgiis ſervire poſſunt ad præparationem, extenduntúrque uſque ad Orationem oſculi pacis. Quòd autem huic officio præmiſſæ ſunt, ea ratio reddi poteſt. Fuiſſe Eccleſias ritus Alexandrini, in quibus ſola iſta Liturgia uſurparetur, non duæ alteræ, Baſilii & Gregorii Theologi: aut cùm in Codice Cryptaferratenſi, hæc unica reperiretur, ne Sacerdotes eâ utentes ad ſacrorum myſteriorum celebrationem, alio codice quo preces προσκομιστικαὶ; & aliæ continebantur opus haberent, ex illo adjunctas eſſe; quod factum obſervamus in aliquot Copticis exemplaribus, ubi una ex tribus ſola deſcripta erat Liturgia. In illis prima iſta pars ſumebatur ex Baſilii Liturgia, quam ſub hoc titulo Græci cognovìſſe non videntur, ſed ſub Marci nomine, quia propria erat ſedis Alexandrinæ, ab illo fundatæ. Inde fit, ut plures orationes, quæ in prima ſunt, in iſta legantur. Si in reliquis non accuratè reſpondent omnia, ſive preces, ſive ritus, mirum eſſe non debet, cùm circa preces, inſignis & alicujus momenti diverſitas nulla ſit; ritus verò non modò in diverſis Provinciis (nam multas Alexandrina Diœceſis complectebatur;) ſed in una urbe per Eccleſias, poſſint eſſe diverſi: ut in Ægypto, ſingulares quoſdam habebant Monachi ſancti Macarii, quod Abulbircat & alii teſtantur. Verùm ſi momenti alicujus diſcrimen inter illas Liturgias aliquibus obſervari poſſe exiſtimetur, illis præſertim qui illas obiter tantùm inſpexerunt, ea illius cauſa videtur eſſe, quòd iſta Marci non tam ad Jacobitas, quàm ad Orthodoxos Alexandrinos olim pertinuit, cùm in ea vix quidquam Monophyſitarum doctrinæ ſimile reperiatur. Nec aliam, ut exiſtimamus, deſignavit Marcus Patriarcha Alexandrinus, cùm de illa ſententiam Theodori Balſamonis exquireret.

Pag. 131.

Juris Orient. l. 5. *Ed. G. L. p.* 362.

Ib. l. 11. **Ευχαριστοῦμεν, &c. Gratias agimus.**

HÆc eſt oratio Gratiarum actionis, ut vocatur in Copticis exemplaribus; quæ hoc loco non eamdem modò ſententiam, ſed ipſa verba repræſentat. Vide notas ad eum locum.

P. 132. l. 25. *Orate pro Rege.*

VErtendum potiùs fuit, *pro Imperatore*: nam hæc oratio ſimul cum aliis Liturgicis, ſcripta eſt antequam Muhamedani Ægyptum ſubegiſſent. Copticas Liturgias Joſephus Scaliger vetuſtiores Græcis eſſe cenſebat, quia ſtante adhuc Romano Imperio ſcriptæ videbantur: at Græcum exemplar primarium & archetypum eſſe, quamvis multa argumenta non probarent, ex iſta & duabus aliis Liturgiis Alexandrinis Græcis demonſtratur. Illam autem, ut Græcè extat, orationem, immutatam ab antiqua lectione eſſe ſuſpicamur, quando ut ſe habet, non modò Chriſtianis principibus, ſed aliis poteſt convenire; cùm in Liturgiis Conſtantinopolitanis & aliis, etiam Orientalibus, ſæpe adjunctum reperiatur πιστῶν, *Fidelium.* Eſt etiam unde ſuſpicemur iſtam orationem & reliquas quæ ſequuntur eſſe tranſpoſitas: cùm in aliis Liturgiis Alexandrini ritus, ſequantur Orationem *Abſolutionis*, cui in Græco codice præmittitur.

P. 134. l. 1. *Beatiſſimum Pontificem noſtrum Papam N.*

HOc loco non agitur de Romano Pontifice, ſed de Patriarcha Alexandrino, cui *Papa* nomen dudum tribuitur, non ob inſulſam Eutych. T. 1. p. 74. Eutychii rationem, quaſi, quòd eſſet Pater Epiſcoporum, qui Patres vocari ſolebant, ipſe *Papa*, hoc eſt avus, appellaretur, ſed ex vetuſtiſſima conſuetudine, de qua alibi dictum eſt. Quòd ſi Maxrizius & alii nonnulli Eutychium ſecuti ſunt, hominis dignitas eos circumvenit: neque Muhamedanus divinare poterat Patriarcham Alexandrinum in Originibus Eccleſiæ ſuæ, peccaſſe tam graviter. Sed hæc alibi, quantum opus erat, explicata ſunt.

p. 135. l. 1. *Oratio Introitus.*

CAve ne Introitum hìc intelligas Romano more. Is enim de quo agitur, eſt quem Græci *Minorem Introitum* vocant, illatio ſcilicet Evangelii, de qua mox dicetur.

*Ita, &c**.

Ib. l. 18.

IBi aliquid deeſſe notavit primus editor & interpres Joannes à ſancto Andrea. Sed fortaſſe deſunt plura quam ipſe exiſtimavit. οὕτως καὶ ἐφ' ἡμᾶς τοὺς πεπιστευκότας δούλους σου ἐν τῇ ἀσόδῳ τῆς ἱερουργίας τάς * τοῖς ἐπιπέταις, ad hæc verba annotavit. *Deeſt aliquid in contextu Græco, quale eſt* προσδέξαι δεήσεις *ſuſcipe orationes Epiſcoporum, &c. aut potiùs* ἐπιβλέψας διανέμων τὰ ἀναγκαῖα τοῖς, *&c.* Nihil minùs, ut videtur. Oratio eſt, *Abſolutionis*, generalis ſcilicet illius, quæ ritu Alexandrino inter primas præparatorias ſolet recitari, non modò ſuper circumſtantes, ſed ſuper Sacerdotem celebrantem, ab eo qui dignior eſt, ſi quis Liturgiæ interſit. Senſus igitur abruptus eſt, niſi periodus aliqua ſupponatur deeſſe, quæ ad abſolutionem illam pertineat. Cùmque in Liturgia Baſilii, ſequatur *Oratio thuris*, cujus mentio eſt in verbis illis quæ lacunam proximè ſequuntur, duæ orationes in unam videntur, aut librariorum negligentiâ, aut codicis mutilatione coaluiſſe.

Εἴσοδος Εὐαγγελίου. *Introitus Evangelii.*

P. 136. l. 11.

IS eſt quem μικρὰν εἴσοδον Græci appellant, cujus ritum accurratè deſcripſit Jacobus Goarius in notis ad Miſſam Joannis Chryſoſtomi, cùm ſcilicet infertur Evangeliorum liber cum cereis accenſis, thuribulis fumantibus, & Eccleſiaſticorum proceſſione. Eadem Orientalium hîc in parte diſciplina eſt, de quâ dictum eſt ad Liturgiam Baſilii. Eam Evangelii illationem ſequitur oratio ante ejus lectionem: ſed cùm aliæ dicantur ante lectiones Epiſtolarum Pauli, & Catholicarum, ſupplendæ illæ ſunt ex alia Liturgia, nihil enim ex Scripturis legitur in Orientali ritu, abſque prævia ſingulari oratione. Quæ ad Evangelium legendum pertinet, ejuſdem ſententiæ eſt, ac illa quàm Codex Copticus, Syriaci & alii repræſentant.

Eucholog. p. 16.

Triſagium.

Pag. 135. l. 15.

HOc loco non aſſignatur in aliis Liturgiis. Quod verò legitur hîc, ut apud Orthodoxos cani ſolebat, abſque additione illorum verborum *qui crucifixus es pro nobis* quam Petrus Gnapheus induxit, Orthodoxæ doctrinæ ſignum eſt, ſimulque antiquitatis. Jacobitæ quippe Ægyptii, non minùs quàm Syri illa verba ſubjungunt: unde conſtat hanc Liturgiam ad illos non pertinuiſſe, verùm ad Orthodoxos: idque eo veriſimilius eſt, quòd in illa nihil occurrit quod Monophyſitarum hæreſin vel leviter redoleat.

Συναπτή.

Pag. 138. l. 19.

NOn eſt propriè loquendo Collecta, quo ſenſu illa vox in Latinis Miſſalibus uſurpatur, ſed oratio quæ lectioni Evangelii ſtatim ſubjungitur. Continet autem preces pro omnibus perſonis, & publicis neceſſitatibus, pro quibus oratur ante inceptam Anaphoram & poſt

conſecrationem. Inter alias animadvertenda eſt oratio *pro aquis fluminis*; Nili ſcilicet, de quibus ſolis hæc verba intelligi poſſunt ἀνάγαγε εἰς τὸ μέτρον: *Eleva eas ad juſtam menſuram*; quod certum indicium eſt pertimuiſſe illam Liturgiam ad Eccleſias Ægyptiacas; non minùs quàm Copticas in quibus idem legitur. De hac oratione dicta ſunt plura in noſtris ad eaſdem notis. Oratio quoque fit pro Regibus, quos dum hæc Liturgia ſcripta eſt, Chriſtianos fuiſſe veriſimile eſt: nam infidelibus verba non conveniſſent.

P. 139. l. 26.

Διάκονος λέγει τὰς τρεῖς.

AD hanc rubricam hæc notavit Joannes à ſancto Andrea. *Fortè Litanias tres intelligit, quarum tamen prima ante Evangelium; reliquæ duæ, recitato Evangelio dicuntur in D. Baſilii Miſſa.* Nihil ſimile hîc intelligendum eſt. Tres orationes ſignificantur, quas exhibet prima Coptitarum Liturgia: quæ ſunt Oratio τῦ καταπετάσματος: 2. Pro pace. 3. Pro Patriarcha & Ordine Eccleſiaſtico, & univerſa Eccleſia, quæ, ut notiſſimæ omittuntur, petendæ ſcilicet ex alio codice. *Litaniæ*, noſtro more loquendo, nullæ in ritu Orientali ſunt; etiamſi *Kyrie eleiſon* pluries repetatur, à qua formula Litaniæ noſtræ incipiunt, & eâdem concluduntur. Sed neque Græci illas noverunt. Hanc opinionem habuit Joſephus Scaliger, Litanias eſſe illas orationes, ubi *Kyrie eleiſon* ſæpius repetitur, & exiſtimavit à Diptychis manaſſe: ingenioſè, ſed non verè. Diptycha adhuc conſervantur in Ritu Alexandrino, ut etiam ipſa vox: neque commune quidquam habent cum iſta oratione, quàm *Litaniam* vocavit hujus Liturgiæ interpres. Sacerdos orat pro omnibus, & de omnibus. Diaconus initio cujuſque orationis, quarum aliquam & majorem partem Sacerdos ſecretò dicit, alta voce monet circumſtantes, ut orent, ſecundùm Sacerdotis intentionem. *Orate pro pace, pro Papa, pro Eccleſia*, &c. Populus acclamat, *Kyrie eleiſon*, ter ut plurimùm, aliquando pluries. Nulla ſanctorum, ut in Litaniis noſtris, commemoratio. Orationes porrò quæ hic leguntur, Copticis perſimiles ſunt, ut etiam aliis cujuſcumque ritus. Una difficultas ſupereſt, quòd tres Orationes non dicuntur à Diacono, ſed à Sacerdote celebrante; verùm ea non magni momenti eſt, cùm Diaconi officium ſit, monere non modò populum, ſed ipſos etiam Sacerdotes quid dicendum ſit, ut apud nos annunciatur celebranti à cantoribus Antiphona. Intelligi etiam poteſt τὰς τρεῖς, non ipſas orationes Sacerdoti recitandas ſignificare; ſed totidem Diaconi prævias ad populum monitiones.

Ep. ad Marcum Velſerum.

P. 141. l. 6.

Videte ne quis Cathecumenorum.

ISTud ex veteri diſciplina, quod Liturgiæ antiquitatem ſignificat. In Copticis nihil ſimile, quia uſus expulſionis Catechumenorum & pœnitentium obſoleverat: ut hoc Liturgiæ loco, de ſuis Syris teſtatur Jacobus Edeſſenus, & eum ſecutus Dionyſius Barſalibi. Catechumenis

verò locus non fuit, ex quo Muhamedanorum tyrannide Eccleſiæ Orientales oppreſſæ ſunt: nam ne in Barbarorum ſervitutem rapiantur Chriſtiani infantes, ſtatim baptiſari ſolent, cùm tales Chriſti charactere inſignitos, non tam facilè Muhamedani rapiant.

Hic pſallant Cherubim myſticè. P. 141. l. 8.

SEntentia eſt quam obſcuravit interpres, cani hoc loco orationem quæ incipit. Οἱ χερυβὶμ μυστικῶς, quæ quidem non refertur niſi vocibus initialibus: ſimiliſque eſt aliis quæ occurrunt eo ipſo loco ad hymnum Cherubicum.

Εἰσόδιον. Ib. l. 7.

NIhil minus eſt quàm quod dicit Interpres *munus honorarium*. Εἰσόδιον niſi ſubintelligenda eſt vox *hymnus* aut alia ſimilis, idem eſt ac Εἴσοδος, ſive *magnus*, ut Græci vocant, *Introitus*, cùm panis Euchariſticus, ſimul cum calice, & ampullis vini & aquæ ad ſacrificium deſtinatis, infertur cùm ſolenni pompa à *Protheſi*, ſive ut nos vulgò dicimus, *Credentia*; aut etiam ex ſcevophylacio, ſive ſacriſtia, ad altare. Ritum integrum, ut à Græcis obſervatur, deſcripſit Jacobus Goarius, & ex illius deſcriptione intelligi poteſt is quem ſequuntur Orientales, de quo etiam diximus in notis ad alias Liturgias. Tanta eſt enim illorum erga Euchariſtiam religio, ut non modò eam venerentur, & adorent, ſed panis & vini elementa, ſtatim atque conſecrationi deſtinata ſunt, honore proſequantur, majori quàm ille ſit quem ſacris imaginibus & ſanctorum reliquiis exhibent; minori quàm Euchariſtiam. Neque enim audiendi ſunt qui Græcos & alios Orientales calumniantur, quaſi elementa nondum conſecrata adorent, non ipſam Euchariſtiam, quando conſecratio peracta eſt: nihil enim magis frivolum, aut magis falſum. Ex futura conſecratione vocantur ἅγια, *ſancta*, elementa, quæ mox conſecranda ſunt, quia inchoatam quamdam ſanctitatem obtinent: ut apud Syros, *myſteria*, quia myſteriis celebrandis deſtinata ſunt. Nihil de hoc ritu occurrit in prima Græca Liturgia, quia rubricas habet pauciſſimas, ut plerique veteres codices nullas, cùm cæremoniæ aliunde peti ſolerent. Verumtamen celebratum eſſe *Introitum* illum ſeu *Illationem* munerum, eodem quo apud Græcos apparatu in Eccleſia Alexandrina, diſcitur ex Rituali Patriarchæ Gabrielis, Autore Scientiæ Eccleſiaſticæ, Abulbircat & aliis, quorum teſtimonia referuntur in Notis ad Baſilii Copticam Liturgiam. Euchol. p. 131.

Εὐχὴ τοῦ ἀσπασμοῦ. P. 142. l. 6.

NOn recte Interpres. *Salutationi apprecatur.* Ἀσπασμὸς *ſalutationem* ſignificat, ſed in uſu Eccleſiaſtico *ſalutationem in oſculo pacis*: & hoc loco ut in multis aliis, Orationem quæ oſculo præmittitur. Vocem ipſam Græcam Coptitæ, ut ipſi Syri & Arabes, retinuerunt, ut patet ex

variis Autoribus & Hiſtoria Patriarchali. Variæ ſunt orationes illæ, adeo ut, cùm una tantùm ad quamcumque Liturgiam dici ſoleat, plures in omnibus prope Codicibus reperiantur, ut tres in Græca Baſiliana Alexandrini ritus: duæ in Coptica, & ita frequenter in aliis. Illarum aliquam, ad libitum Sacerdos eligit, alias omittit.

P.143. l.12.

Et poſt oſculum pacis Diaconus elata voce.

HÆc malè interpuncta ſunt. Poſt Oſculum pacis, Diaconus alta voce dicit. *Offerte juxta morem*: hoc eſt, *Mementote offerre ſacrificium rite, & ſecundùm Eccleſiæ diſciplinam*: quæ admonitio ex vetuſta conſuetudine, Græcè dicitur apud Coptitas: in quorum libris quibuſdam Προσφέρειν κτ τρόπον ἡμῶν In Scaligerano male Ποσοφερήματα: nempe ſcribere voluerunt Προσφέρειν μετὰ φόβου. Mox ad populum, Σταθῆτε, *ſtate*, & in multis codicibus additur, Εἰς ἀνατολὰς βλέπετε. *Ad Orientem aſpicite*.

Ib. l. 15.

Credo.

HIc fortaſſe turbatum aliquid eſt. Nam Symbolum in Baſiliana Alexandrina Græca & Coptica, dicitur prius Oſculum pacis. Neque locum ſuum tenet Oratio Προθέσεως, quæ, priùs & ante Introïtum, ſive Εἰσόδου aſſignatur in aliis Liturgiis. In illis etiam mentio nulla eſt ſigni crucis ſuper oblata facti, dum recitatur Symbolum; quem ritum, fortaſſe ſingularem fuiſſe in Eccleſia, ad cujus uſum Codex Cryptaferratenſis ſcriptus eſt, exiſtimare poſſumus, ſed Alexandrinæ communem fuiſſe, non conſtat.

P.144. l. 1.

Super hunc panem, & hos calices.

IN Copticis Codicibus Cyrilli Liturgiæ, & in aliis ejuſdem ritûs aut linguæ, mentio nulla fit plurium panum & calicum, cùm ex analogia diſciplinæ ad inſtitutionem Sacramenti à Chriſto factam, fideles unum corpus ſint, quia de uno pane, & de uno calice participant. Offerebantur quidem à fidelibus panes plures ad altare, ſed ex uno Euchariſtia conſecrabatur: atque etiam apud Græcos, ex eo media pars eximitur, reliquæ non conſecrantur, ſed ἀντίδωρα, ſeu, ut loquimur, *panis benedicti* loco diſtribuuntur. In orationibus Liturgicis, quæ ad Sacrificium maximè pertinent, ut in Invocatione Spiritus ſancti, unius panis & unius calicis mentio eſt. *Unus panis* hoc loco dicitur: *calices* in plurali numero, quia ſcilicet, ut ſæpe factum in Eccleſiis Occidentalibus, erant præter calicem primarium alii, qui dicebantur miniſteriales. De illis ita ſcripſit Cardinalis Bona. *Conſtat quoque ex antiquis Ritualibus plures in uno ſacrificio adhibitos olim calices, quorum unus ipſi ſacrificanti, & miniſtris & aliis Sacerdotibus, ſi qui erant priſco ritu concelebrantes, inſerviebat: alii plures vel pauciores, pro numero fidelium communicantium apponebantur, qui grandiores & capaciores erant, & dicebantur miniſteriales, quorum*

Rit. Liturg. l. 1. c. 25.

ſæpe fit mentio in vitis Pontificum. Reſpexit ad hanc calicum pluralitatem Liturgia Jacobi, in qua Diaconis præcipitur, ut attollant diſcos, id eſt patenas & calices ad impartiendum populo. Liturgia Jacobi, ſanctificationis, ſeu conſecrationis plurium calicum non meminit, ſed confirmationis tantùm, per immiſſam corporis Chriſti particulam. Tamen cùm, ut alibi ſæpe monuimus, non omnia quæ ad cæremonias ſpectant in Codicibus annotata ſint, exiſtimari veriſimiliter poteſt, factum eſſe ritu Hieroſolymitano, ad quem Jacobi Liturgia referenda eſt, id quod alibi in uſu erat, cùm plures calices in altari collocabantur; nempe ex majori refuſam eſſe vini conſecrati partem, in illud quod conſecratum non fuiſſet. De illa ſingulari diſciplina, quam Jacobi Liturgia refert, agemus in Notis ad eam ejuſdem nominis quæ apud Syros uſurpatur. Quamvis autem, ut ſuperiùs obſervatum eſt, eadem confirmandi calices ratio, Jacobitis familiaris ſit, ut ex variis Autoribus probatum eſt, unius tamen calicis mentio eſt in orationibus, & in rubricis: quia, ut veriſimile eſt, duo vel plures, quaſi unus & idem habiti ſunt: neque in Orientalibus Theologis aut Rituum Interpretibus occurrit quidquam, unde uno calice excepto, reliquos aliter quàm per refuſionem & ſacræ particulæ immiſſionem conſecratos eſſe appareat. *Not. ad Lit. Baſil. p.292. & ſeq.*

Surſum corda. *P.144. lin. 25.*

HIc incipit Anaphora propriè dicta, ſeu *Actio ſacra* & προσκομιδὴ *Oblatio*, ſicut appellatur in Baſiliana prima Græca, ut in Copticis omnibus exemplaribus, ubi novo titulo ſcribitur. Ἀναφορὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου: atque ea ſacri officii pars, Canonis noſtri, apud Orientales rationem habet. Eadem nota adjicitur in Codice Cryptaferratenſi, ſed paulo poſt, nempe cùm dictum eſt à populo, *Dignum & juſtum eſt*: Ὁ ἱερεὺς ἄρχεται τῆς ἀναφορᾶς: ubi interpres, *Anaphoram, ſive elevationem inchoat.* Anaphora nec apud Græcos, nec apud alios Orientales, ad quos migravit illa vox, ex uſu Eccleſiaſtico, *elevationem* ſignificat; neque ſacra Actio, *Elevatio* appellata legitur: ſed neque ſententia verbis convenit, cùm elevatio continuatam actionem non habeat.

Vere dignum & juſtum eſt. *Ib. lin. 31.*

HOc loco animadvertere quiſque poteſt, maximam ſententiarum & verborum hujus Orationis conformitatem, cùm Coptica Cyrilli; adeo ut verè ſcriptum fuerit ab Abulbircat, eamdem eſſe quæ à nonnullis Marco attribueretur. Id perſpicuè confirmat ſingularis orationum diſpoſitio, ab illa parte uſque ad conſecrationem. In aliis enim omnibus Liturgiis poſt illa verba, *Vere dignum & juſtum eſt*, Sacerdos pronunciat orationem, quæ Præfationi Gregoriani ritus reſpondet, quæ in Gallicano, Gothico & aliis, *Conteſtatio* vocatur, in qua Dei erga humanum genus beneficia, cum gratiarum actione recitantur, uſque ad hymnum Cherubicum, *Sanctus*. Breviores ſunt aliquando orationes illæ, interdum pro-

lixiores, ſed in iſta ſolummodo Liturgia, tam Græca quam elucidamus, quàm Coptica, interponitur ſeries orationum pro omnibus & de omnibus: tum Diptycha recitantur. Hujus diſciplinæ exemplum, etſi in Oriente rariſſimum, ſubminiſtrat tamen Canon Latinus, qui eadem ferme capita, ſed breviſſimè perſequitur. Inter iſtam verò & Copticam Liturgiam leve diſcrimen eſt, quòd in Græca, Diaconi verba & hortationes ad orandum, omittuntur ut notiſſimæ: in altera deſcribuntur.

P.148. l.37.

Marci.

QUod nomen ejus legatur in hac Liturgia eidem attributa, hac admonitione munivit Joannes à ſancto Andrea. *Nomen autoris Liturgiæ hic adhiberi, minime novum videri debet: cùm id quoque factum reperiatur in Liturgiis D. Clementis & Chryſoſtomi, ut exempli tantùm cauſâ, auctorum nomina inſerantur: eademque ratione in libris legis, Moſis ipſius deceſſus continetur.* Quàm nulla ſit illius modi titulorum fides, dictum eſt fusè in Diſſertatione de Liturgiis: quàm inaniter verò ex titulorum parum firma autoritate Rivetus & alii, illas ut ſuppoſititias explodere conati ſint, oſtendimus: tum illud etiam quòd autoris nomen poſt multos annos, in Liturgia à ſe ordinata inſeri potuerit, nec idcirco corruptelæ vel ſuppoſitionis poſſit ſuſpicione aſpergi. Sed neque Marco ob aliam cauſam Liturgia adſcribitur, niſi quia propria fuit Eccleſiæ Alexandrinæ, ab illo fundatæ. Clementis Liturgia, nulla unquam in Græcis Eccleſiis celebrata legitur: Chryſoſtomi nomen, illi quæ titulum ejus habet, ex uſu poſteriori, ut inſignis inter Conſtantinopolitanos Antiſtitis adjectum eſt. Hæc dixiſſe interpretem oportuit, non aliâ ſe de libris Moſis diſquiſitione involvere.

P.154. l.22.

Sanctus, &c.

AB hoc loco maxima ſimilitudo eſt hujus & reliquarum Liturgiarum, atque adeo quæ ad orationes in quibuſdam locis explicandas ſpectant, in Commentariis ad Copticam & alias ſufficienter expoſitum eſt. Obſervari ſolùm debet, verba conſecratoria Chriſti Domini, eodem tenore referri, quo paſſim occurrunt in Græcis & Orientalibus omnibus Liturgiis, atque ea ratione ſatis demonſtrari, quàm calumnioſa fuerit quorumdam hominum accuſatio, quaſi Orientales eadem corruperint, ut à Romana forma deflecterent, quam in libris Miſſalibus, quos reformavere Cenſores Romani & Luſitani, tanto ſtudio reponendam curaverunt, quod planè neceſſarium non fuit, magno imbecillium & illiteratorum ſcandalo, quos iſtæ interpolationes, alieniſſimos à concordia faciunt.

Te rogamus & obſecramus &c.

INvocationem Spiritus ſancti omnibus Orientalibus Liturgiis communem continet hæc oratio. Illa autem, ut omnia quæ præcedunt, uno tenore referuntur in exemplari Cryptaferratenſi. In Coptica Cyrilli ut in duabus aliis, intermiſcentur ea quæ à populo in fidei teſtimonium, & à Diacono, ut ad orationem & attentionem religioſam excitet, dici ſolent : quæ differentia nullius momenti eſt; nam Diaconorum & populi verba ſupplenda erant aliunde. Sententia Invocationis ſimplex eſt & Græcis codicibus conformis, atque ita ſincera lectio, omnium gentium Chriſtianarum teſtimoniis confirmatur. Neque novis & Schiſmaticis Græculis tribuendum eſt, quod tota per univerſum Orientem celebravit Eccleſia, multis ſæculis ante quàm naſcerentur illi quos *deteſtandæ hæreſis* architectos vocare ſolent, quicumque lectores ad Beſſarionis opuſculum de Euchariſtia, & alia ejuſmodi remittunt, ut in Invocatione monſtra videant, quæ vetus Eccleſia nunquam agnovit, nec talibus terriculamentis abduci ſe paſſa eſt ab Orientalium Eccleſiarum communione. Sed de ea Oratione fusè tractatum eſt in Commentario ad Copticam Baſilii Liturgiam.

Quantùm ad reliqua uſque ad Liturgiæ finem, nihil ſingulare occurrit quod aliqua obſervatione indigeat, niſi circa communiónis diſtributionem. Cùm enim Copticæ Liturgiæ & Alexandrinæ priores duæ Confeſſionem illam eximiam de veritate corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtia, integram exhibeant, in iſta leguntur tantùm prima verba Σῶμα ἅγιον : & ad calicem Αἷμα τίμιον. *Corpus ſanctum & ſanguis pretioſus*: quod dupliciter accipi poteſt. Primò, ut voces illæ initium orationis ſolùm deſignent, cujus reliqua pars ex alia Liturgia peti debeat. Secundò, ut paucioribus verbis Confeſſio antiquitus facta fuerit, quo magis ad vetuſtiſſimam illam formam accederet, quæ uſurpabatur in primitiva Eccleſia, in qua dicebatur tantummodo, *Corpus Chriſti*, *Amen*. & *Sanguis Chriſti*, *Amen*. Quocumque modo hæc formula intelligatur, ſententia eſt prorſus eadem. Nam veteres intellexiſſe id quod communicantibus præbebant, eſſe corpus & ſanguinem Chriſti, & τὸ *Amen*, fidem ſuſcipientium quantum opus erat expreſſiſſe, certiori nullo argumento probari poteſt, quàm enucleatiori illa confeſſione quæ ſequentitibus ſæculis apud Ægyptios inſtituta eſt, aucta deinde ſingulari unius in Chriſto naturæ confeſſione, quæ ab aliis quàm à Jacobitis proficiſci non potuit, ſed eſt tamen antiqua, cùm legatur Græcè in duabus Baſilii & Gregorii Liturgiis non minùs quàm in Copticis. An iſtis hac in parte, hæc tertia ſimilis fuerit, ſciri non poteſt.

Cùm verò hujus Liturgiæ antiquitas indubitata ſit, fruſtraque vexatam illam à Criticis præſertim Proteſtantibus fuiſſe certis, niſi vehementer fallimur, argumentis demonſtretur; eam quoque ad Alexandrinam Eccleſiam pertinuiſſe æquè certum ſit, rituum ratio ex ejuſdem Eccleſiæ diſciplina peti debet. Illam, quantum accuratè potuimus, in Com-

mentario primo expoſuimus, qui ad ea elucidenda, quæ aliquid obſcuritatis habere videantur, ſufficiet. Notas pauciſſimas adjecit Joannes à S. Andrea, plerumque parum accuratas; nullas Margarinus Bigneus, qui illam Liturgiam Bibliothecæ Patrum inſeruit, quod prudenter ab eo factum eſt: cùm illæ quas aliquot aliis Liturgiis ad marginem appoſuit, ſummam arguant rerum Eccleſiaſticarum imperitiam. Conjecturæ autem quas variis in locis adtribuit, ut Jacobi Liturgiam Græcam & alias interpolatas eſſe probaret, præſertim in Invocatione Spiritus ſancti, & in forma Chriſti verborum, ex iſta ultima penitus refutantur. Nam Græcis Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ & aliis eidem ſubjectis ignota prorſus erat Marci Liturgia, imò & Alexandrinis, quando Marcus ipſe Patriarcha, Balſamonem de ea conſulendum cenſuit, à quo rejecta eſt. Convenit tamen in verborum Chriſti, & Invocationis forma cum Græcis aliis Liturgiis, & pleriſque Orientalibus. Igitur dolo malo, corruptela hæc quam ſuſpicantur, à Græcis recentioribus invecta eſſe non potuit, cùm illorum Codices eodem modo ſe habeant, quo Alexandrini Jacobitarum, in quos Conſtantinopolitani jus nullum habebant, & ipſorum Orthodoxorum qui illis Liturgiis non utebantur, & vix illas noverant. Sed iſtam Marci nomine appellatam ex comparatione cum reliquis Alexandrinis, cum Græcis antiquioribus & omnibus Orientalibus, ſatis quiſque intelliget, non modò à vetuſtate, ſed ab uſu Chriſtianorum Ægyptiorum, & conformitate orationum & rituum cum aliis, ſummam habere dignitatem, eſſeque inſigne Eccleſiaſticæ antiquitatis monumentum.

APPENDIX

AD LITURGIAS ALEXANDRINAS;

Continens Diſſertationem de Patriarcha Alexandrino Coptitarum; & ritum ordinationis ejuſdem ex Pontificali Bibliotheca Seguieriana Latinè converſum.

LITURGIIS Alexandrinis Jacobitarum ſubjungere viſum eſt ob argumenti conformitatem, Diſſertationem de Patriarcha Alexandrino, ſecundùm Eccleſiæ Copticæ diſciplinam, ex probatiſſimis Autoribus explicatam. Quamvis enim ex Hiſtoria Patriarchali nuper edita, præcipua diſciplinæ ad electionem Patriarcharum ſpectantis capita, morem Comitiorum Eccleſiaſticorum, dotes in Patriarcha requiſitas, illius autoritatem, Diœceſeos limites, & reliqua alia intelligi ſatis perſpicue poſſint; tamen materiæ iſtius novitas difficilem facit exemplorum comparationem, ita ut ex illis, juris communis aliqua regula conſtitui certò vix queat. Illud à nemine huc uſque ſatis explicatum eſt, cùm Autores Ægyptios qui Juris Canonici peritiâ inter ſuos maximè commendantur, nemo eruditorum noſtræ ætatis noverit, aut appoſitè teſtimoniis illorum uſus fuerit. At Ebnaſſalus, Abulbircat & alii, tradunt diligenter, quid Eccleſia Alexandrina obſervaret, tam in eligendis quàm in ordinandis Patriarchis, quod jus illis competeret, eaque accuratiùs quàm Itinerariorum, aut regionum deſcriptores, qui ſui ſolùm temporis rationem habuerunt, vetuſtaſque origines prorſus ignoraverunt. Sciſſio Eccleſiæ in partes duas Orthodoxorum & Jacobitarum, pleriſque incognita fuit: & ipſe Indiculus Patriarcharum, olim publicatus in *Lingua Ægyptiaca reſtituta*, ex utriſque conſarcinatus eſt, atque adeò nullius, niſi ad fraudem Lectoribus faciendam, uſûs fuit. Alii, quos in Hiſtoria Eutychii non obſervaverunt, quia ſolos Orthodoxos recenſet, ex Patriarcharum numero exemerunt; neque hæc ignorantia ſolis ſe literatorum ſcriptis continuit, ſed in graviſſimas hallucinationes induxit, quos falli minimè oportebat. Quis enim Clementi VIII. non publicè privatimque gratulatus eſt, quòd Eccleſiam Alexandrinam ſuſceptâ Gabrielis Patriarchæ legatione & literis, ad unitatem Catholicam reduxiſſet: quæ legatio, qualiſcumque foret, fructu caruit. Verùm vulgò exiſtimabatur, ut inſcriptiones, numiſmata, aliaque monumenta publica palam faciunt, totam Eccleſiam Alexandrinam reconciliatam cum Romana fuiſſe: cùm interea Meletius Piga Græcus ejuſdem Patriarcha, literis publicè ſcriptis gravem calumniam ſibi fieri quereretur, & anathemata in Latinos per totum Orientem, Poloniam & Lituaniam emitteret. Proteſtantes æque illis inſultabant, quòd Georgius Douza nuper Alexandriâ redux, nullum Gabrielem Patriarcham

Alexandrinum eſſe, ſed ſolum Meletium dejeraret: quem errorem ſecutum fuiſſe virum celeberrimum, qui per multos annos de rebus Orientalium Eccleſiaſticis ſcribere non ceſſavit, ſatis mirari non poſſumus. Ignorabant igitur duos ab annis mille trecentis Alexandriæ fuiſſe Patriarchas, Orthodoxorum unum, Jacobitarum alterum.

De Græcis Patriarchis hîc non agitur, qui ut Eccleſiæ Græcæ fidem, ita & diſciplinam ſequuntur, & Conſtantinopolitano ſubjecti ſunt, a quo inſtituuntur pleno jure: adeo ut ſuffragiorum Epiſcoporum, Cleri & ſæcularium ratio nulla habeatur. Cùm verò ſede Conſtantinopolitana vacante, ex veteri conſuetudine, illius adminiſtrationem habeant Alexandrini Patriarchæ, abfuerunt ſæpe multi à ſua Diœceſi, & ad Patriarchatum Conſtantinopolitanum evecti ſunt, malis ut plurimum artibus. Itaque diſciplina apud eos dudum everſa eſt, cujus multa veſtigia apud Coptitas ſuperſunt, quæ ſequenti Diſſertatione exponere aggrediemur. Ex Hiſtoria porrò Patriarchali nuper edita, agnoſcere quiſque poterit nihil ab Autoribus qui de Patriarcharum electione, ordinatione, autoritate, & officiis ſcripſerunt, memoriæ proditum fuiſſe, quod non exemplis confirmetur.

Adjecimus Officium Ordinationis Patriarchæ Alexandrini Latinè interpretatum, ex codice Seguieriano Coptico-Arabico, quia ſimilis Officii forma nulla unquam edita eſt: neque enim in imperfecto illo Rituali Ordinationum, quem ex Symmictis Allatii, in opus ſuum tranſtulit Vir Clariſſimus Joannes Morinus, de Patriarcha ordinando quidquam occurrebat. Habet autem ſingularia multa hæc Ordinatio, in quibus ab Epiſcopali differt, non tamen in iis quæ ad Sacramenti εἶναι pertinere poſſunt; ſed in cæremoniis. Neque enim ut Neſtorianorum conſuetudo dudum fuit, eligi in Patriarcham ſolet, qui jam alteri Eccleſiæ per præcedentem Ordinationem alligatus fuerit, cùm nullus apud Coptitas, à Dioſcori tempore Epiſcopus, ad illam dignitatem aſſumptus fuerit. Sed neque Græci ipſi, à quibus hac in parte Canones antiqui violati ſunt, & inter quos frequentiſſimæ ſunt Epiſcoporum tranſlationes, novam Ordinationem celebrant, ſed ſolum ἐνθρονισμὸν. In iſto verò Coptitarum Officio Ordinationis multa occurrunt diſciplinæ veſtigia, quæ Græcas, Syras & Latinas illuſtrant, ut periti Lectores ſatis animadvertent, modò Commentarium Joannis Morini, & Haberti Pontificale Græcorum legerint. Illi enim præ cæteris ſacrarum Ordinationum doctrinam, ſimulque omnium ſæculorum diſciplinam, tam accuratè tractaverunt, ut ſi quæ adversùs Orientales Ordinationes ſuſpicio viris in antiquitate Eccleſiaſtica parum verſatis injecta fuerat, eam penitus diſcuſſerint. Notas neceſſarias ſed breves adjecimus, quia de ſacris Ordinationibus, ſi Deus vitam conceſſerit, Commentarium dabimus, in quo omnia quæ ad diſciplinam Orientalium, circa illas pertinent, fuſiùs exponentur.

DE PATRIARCHA ALEXANDRINO.

I. CUm toto hoc opere noſtro frequentiſſima ſit Patriarcharum Alexandrinorum Jacobitarum memoria, atque in ea ſecta, quæ neque in Occidente, neque Conſtantinopoli, aut in Græcia cathedram Epiſcopalem habet, primam illi dignitatem obtineant, operæ pretium viſum eſt uno quaſi conſpectu referre quæcumque ad illorum titulos, autoritatem, electionemque pertinent, ſicut de Neſtorianorum Catholicis aliquando fiet. Hanc enim præ reliquis ſectis, quæ vel omnino interciderunt, vel adhuc ſuperſunt, prærogativam habet Jacobitica, quòd Epiſcoporum non interruptam ſucceſſionem huc uſque conſervat, ab illis ordinatorum qui in Eccleſia Catholica manuum impoſitionem acceperant, quales erant Dioſcorus & Dioſcori ſucceſſores. Ita quamvis hæretici & abſciſſi ab Eccleſiâ, validam tamen ordinationem habebant, cùm impoſitionem manuum accepiſſent ab Epiſcopis legitimè priùs ordinatis, antequam in hæreſin cecidiſſent. Neque inter tot calamitates quæ à Concilii Calchedonenſis tempore, uſque ad Muhamedanos, Eccleſiam Alexandrinam turbaverunt, aliquod inſigne temporis intervallum effluxit, in quo ex ſua ſecta Antiſtitem non habuerit.

Alexandrini Jacobitarum Patriarchæ ab Epiſcopis in Eccleſia Catholica ordinatis, ſucceſſionem ducunt.

II. Græcis, licet Orthodoxis, idem non evenit: cùm à capta Ægypto anni ſeptem & nonaginta lapſi fuerint, quibus nullum Alexandriæ, aut in ipſa regione habuerunt Patriarcham: nempe ex quo Georgius Patriarcha, Alexandriâ Conſtantinopolin fugit, anno 3°. Califatus Omari Ebnelketabi; donec conſtitueretur Coſmas, anno 7°. Califatus Hiſchami, fuit Cathedra Alexandrina abſque Patriarcha Orthodoxo, per annos nonaginta ſeptem. Ita Eutychius, qui ut pote in ea dignitate conſtitutus, res Eccleſiæ ſuæ ſcire poterat: atque ex eo Makrizius, & quidam alii.

Interrupta fuit Orthodoxorum ſucceſſio.

Tom. 2. p. 387.

III. Antiocheni Jacobitarum Patriarchæ, quamvis ſucceſſionem habent propriorum ex ſua hæreſi Antiſtitum, ea tamen non adeo certa eſt, cùm Severus Antiochenus, & Jacobus Baradæus multas contra communem Eccleſiæ diſciplinam or-

Antiochenorum Patriarcharum Jacobitarum ſucceſſio non adeo certa eſt.

dinationes celebraſſent, quarum validitas vocari in dubium poterat. Et ſanè parum commodè ſenſiſſe de illis Neſtorianos, teſtantur Maris & Amrus, qui Jacobum Baradæum ſimplicem ſacerdotem fuiſſe ſcribunt. ordinaſſe tamen Epiſcopos & ſacerdotes bis millenos & amphùs. Neque unquam tenuerunt Antiochenam Cathedram Syri Jacobitæ, ut Alexandrinam Ægyptii, ita ut nullus in ea eſſet Orthodoxus Epiſcopus. Nam Antiochenum Patriarchatum huc uſque abſque interruptione ſucceſſionis, Orthodoxi obtinuerunt; ſæpe verò & diu abſque Jacobitarum Patriarcha, hæc primaria ſedes fuit.

Neſtoriana multo minùs Apoſtolicam ſucceſſionem habet.

IV. Longiùs adhuc abeſt ab illius non interruptæ ſucceſſionis prærogativa Neſtorianorum communio. Quamvis enim Neſtorius Conſtantinopolitanæ Eccleſiæ præeſſet, quæ ex privilegio, Patriarchalis facta fuerat, cùm tamen dignitate ſpoliatus & in exilium pulſus eſt, neminem qui à ſuis ejus loco, ſaltem poſtquam diem ſuum obiit, ſubſtitueretur, aut quamvis illegitimam, ſaltem continuatam Patriarcharum ſucceſſionem ſervaret, deprehendimus. Nam omnes Neſtoriani ex Romano Imperio pulſi, ad Perſarum limites, aut in eorum provinciis ſedes fixerunt. Hinc poſt annos ſatis multos, cùm Eccleſiam Seleuciæ Parthorum invaſiſſent, quæ quidem ex nuper inſtituta ſub Juſtiniano Catholici dignitate, novam autoritatem conſecuta erat, eam ſuæ religionis Cathedram primariam eſſe voluerunt; atque inde nullum majorem titulum quam *Catholici Seleuciæ & Cteſiphontis*, Patriarchis ſuis veteribus attribuerunt. At ipſa nominis, non ante ſextum ſæculum uſurpati ratio, ſatis magnum eſt, quamvis alia multa non ſuppeterent, novitatis argumentum, quo plenè dejiciuntur illorum ſummi Patriarchæ, tum ab illa, quam falſò ſibi vindicant antiquitatis gloria: tum etiam ab ipſa autoritatis dignitatiſque prærogativa, quâ omnes alias Epiſcopales ſedes ſibi Neſtoriani ſubjecerunt, aut ſubjicere conati ſunt.

Catholici dignitas quam Patriarchæ ſuo tribuunt ſæculo ſexto non eſt vetuſtior.

V. Quippe nemo in originibus Eccleſiaſticis mediocriter verſatus, ignorat, Catholici dignitatem & juriſdictionem Patriarchali minorem fuiſſe, quamvis Metropolitanorum ordinem antecelleret: tum extra Antiochenum Patriarchatum, nullos fuiſſe ejuſmodi Catholicos. Unde ſatis manifeſtum eſt, Neſtorianos, qui omnes retro ſuæ ſectæ Patriarchas, Catholicos appellatos reperiunt, fruſtra laboraſſe, ut ſucceſſionem eorum ad Apoſtolos uſque promoverent, quamvis id conati fuerint

Maris Salomonis filius, & qui eum in Epitomen redegit Amrus Mathæi filius, ſed prorſus infeliciter. Neque enim ex tam recentium autorum teſtimonio probari poteſt, ab ipſis Apoſtolis ordinatos eos, qui primi Cathedram Seleucienſem tenuerunt, aut Catholicorum titulo fuiſſe deſignatos, cujus nominis natales quingentis ſaltem annis recentiores ſunt. Illud omnino tanquam auri micam ex ſterquilinio colligimus, ex abſurdis illis narrationibus conſtare, etiam apud illos hæreticos qui à tot ſæculis Eccleſiâ depulſi ſunt, quod ex inveterata à primis Chriſtianiſmi initiis opinione crediderint, Eccleſiam eſſe non poſſe, ubi Apoſtolicæ ſucceſſionis linea deficeret. Illa verò cùm Neſtorianis deeſſet, neque antiquioribus ex ipſorum communione veniſſet unquam in mentem, ea excogitare quæ conſtans omnium Eccleſiarum traditio perſpicuè refelleret, non ante fraudi faciendæ quiſquam ex illis adjecit animum, quàm ubi per Arabum tyrannidem, vaſtatis Eccleſiis, magnâque veteris hiſtoriæ ignorantiâ, totum Orientem obtinente, facilius fuit ea figmenta populis inſinuare, quæ ad eos in errore retinendos maxime opportuna videbantur.

Occaſio fabuloſæ illius hiſtoriæ, ex Nicænis Canonibus Arabicis.

VI. Occaſio verò alia potior non fuit, quàm Nicænorum Canonum verſiones Orientales variæ, quæ poſt ſtabilitum totâ ferme Aſiâ & Africâ Muhamedanorum Imperium prodierunt. Nam legitimis viginti, adjuncti ſunt alii permulti, quos Arabicos vulgò appellant; in quibus de dignitate Primatuque Seleucienſis Eccleſiæ, quædam ſtatuta reperiuntur. Ea ſtatim Neſtoriani arripuerunt, atque eo adminiculo antiquitatem Catholicorum ſuorum ad Nicæna tempora promoverunt: qui conatus inutilis planè futurus apud antiquæ hiſtoriæ peritos viros fuiſſet, ſed apud ignaros Eccleſiaſticarum originum, quales tunc erant Orientales Chriſtiani, ſucceſſu non caruit. Huic primo ædificio, ex fictis & inconditis narrationibus faſtigium impoſitum eſt, ut Eccleſia Neſtoriana Seleucienſis, Apoſtolicæ ſucceſſioni conjungeretur.

Alexandrinorum ſucceſſio vera.

VII. At in Alexandrina Eccleſia Jacobitarum, nihil ſimile; nam ut certæ ſunt ex vera hiſtoria, illius à Marco Petri diſcipulo origines, uſque ad Cyrillum, cujus ſe diſcipulos eſſe exiſtimant; eidemque ſucceſſiſſe legitima ordinatione Dioſcorum pariter certum eſt; ab eo ſucceſſionem Patriarcharum ſuorum deducunt, non imaginariam, ut Neſtoriani à Seleucienſibus Epiſcopis, ſed conſtantem, & non modò ab illorum hiſtori-

cis, ſed à Græcis Latiniſque confirmatam. Notum enim eſt pulſo Dioſcoro, Orthodoxos ejus loco Patriarchas conſtitutos, quos Jacobitæ pro intruſis & prædonibus habent. Illo defuncto, ejus ſequaces Timotheum Ælurum ſubſtituerunt, qui occiſo Proterio, Cathedram occupavit, ejectuſque & reſtitutus, ſub Baſiliſco tyranno, & Zenone, qui Dioſcorianis favebant, eam per viginti duos annos retinuit, ſecundùm Severi & aliorum Jacobitarum ſententiam. Timotheo, Petrus Moggus, Athanaſius, Joannes, Joannes alter, Dioſcorus junior, Timotheus, Theodoſius, Petrus, Damianus, Anaſtaſius, Andronicus ſucceſſerunt, atque huic Benjamin cujus anno XII. J. C. DCXL. Alexandria ab Arabibus capta eſt, ſtatimque Benjamin ejectus & in monaſteriis latitans, reſtitutus eſt ſedi ſuæ, atque omnem, pulſis Orthodoxis Græcis, ipſoque Georgio Patriarcha, qui Conſtantinopolin fugit, Eccleſiaſticam autoritatem obtinuit. Ut autem certa eſt ea quam fusè explicavimus in Hiſtoria Patriarchali Jacobitarum Patriarcharum à Dioſcoro ad Benjaminum, ita quoque certiſſima eſt hodiernorum Alexandrinorum Antiſtitum ex eadem ſecta, ad Benjaminum uſque ſucceſſio. Nam etſi per illud, de quo mox dicebamus, intervallum unius ferme ſæculi, quo Melchitæ ſive Orthodoxi, Patriarcham non habuerunt, videbatur omnino futurum ut eorum continuata ab Apoſtolicis temporibus linea abrumperetur, eſſetque periculum, ne Barbari, qui Chriſtianorum jura ex ſola poſſeſſione conſtituebant, non facilè paterentur reſtitui Græcis quos ſuſpectiſſimos habebant, Patriarchalem dignitatem, factum id tamen eſt circa annum Hegiræ CXII. qui reſpondet anno æræ Chriſtianæ DCCXXX. Atque deinceps ſuos quoque Melchitæ Patriarchas ſemper habuerunt; & illorum legitimus ſucceſſor eſt Græcus, qui Græcè ſacra celebrat, & primum in Eccleſia Græca locum, poſt Conſtantinopolitanum obtinet.

Tituli Patriarcharum Alexandrinorum.

VIII. De illo quoniam multi multa ſcripſerunt, neque inſtituti operis ratio poſtulat, ut in Græcarum Eccleſiarum rebus quæ ſatis explicatæ ſunt, operam impendamus, ea ſolummodo referemus, quæ omnino dictu neceſſaria erunt. Ampliſſima ſanè dignitas illius eſt, ut ex Balſamone, Nilo Doxapatrio, Notitiis, variiſque aliis autoritatibus conſtat, quæ viris eruditis notiſſimæ ſunt. Ambitioſum quoque titulum uſurpat Κριτὸς τῆς οἰκουμένης *Judicis totius orbis*, cujus tamen tituli, qualis anti-

quitas

quitas ſit, non planè perſpicuum eſt, ſed ab annis plus minus ducentis, in uſu fuit, ut ex variis literis patet, quarum extant nonnullæ apud Cruſium in Turco-Græcia, aliæ apud Allatium: unam refert Georgius Douza in Itinere Conſtantinopolitano, alias habemus Meletii Pigæ, ante centum & aliquot annos ſcriptas: ſed de eo titulo nihil ad Jacobitas pervenit, nempe quia, ut veriſimillimum eſt, novus eſt omnino & inſolens. At *Papæ* appellantur utrique, tam Græcus quàm Jacobita, à Cyrilli quidem tempore, ſi Balſamoni credimus, in Tractatu de Privilegiis Patriarcharum: quod in Epheſina ſynodo vices Romani Pontificis ſuſtinens, ab eo privilegia acceperit, atque ipſum *Papæ* nomen; ſicut & Ἀῶερν quod vocant, ſive *Pallium* ab eo tempore, eadem ratione geſtare cœperit, ſecundùm ejuſdem Balſamonis opinionem. *Balſam. in Phot. Nomocan. Tit. 8. C. 1.*

IX. Aliam nominis Papæ rationem referunt Autores Orientales, quorum cùm antiquiſſimus Eutychius ſit, ab eo acceperunt reliqui, non Chriſtiani modò, Autor Chronici Orientalis, Elmacinus, & alii, ſed & Makrizius Muhamedanus; & originem ad Heraclæ Patriarchæ tempora referunt. *Cùm* inquit Eutychius, *plebeii homines & laici audirent Epiſcopos appellantes Patriarcham*, Abba, *hoc eſt* Patrem, *inter ſe dixerunt*: *Quando quidem nos Epiſcopum appellamus* Abba, *eodémque modo Epiſcopus Patriarcham appellat* Abba, ſeu patrem, *oportet ut eum nos* Papam *appellemus*, hoc eſt avum, *cùm ſit Pater Patrum*, *ita ab Heraclæ tempore*, *Patriarcha Alexandrinus vocatus eſt* Papa. Elmacinus eadem ferme verba refert. Severus autor antiquior & melior, nihil omnino de hac appellatione ſcribit. Makrizius, licet quod apud Eutychium legerat, non contemſerit, & ex ejus ſententia ſcripſerit vocatum eſſe *Papam*, *quaſi Patrem Patrum*, *Patriarcham Alexandrinum*, duo tamen adjungit: nempe quod ita vocabantur jam à tempore Aniani, qui Marco Evangeliſtæ ſucceſſit; & id ſanè verum, cum commune nomen hoc eſſet, non ſolùm Epiſcopis primarum ſedium, ſed omnibus: tum *quod ille honoris titulus tranſlatus fuiſſet ab Alexandrino Patriarcha ad Romanum*, *quia Roma erat ſedes Petri Principis Apoſtolorum*. Scribebat autem hæc Makrizius ſecundùm uſum temporis ſui: quem ſciebat talem eſſe ut ſolus Romanus Pontifex ita appellaretur. Tamen Coptitarum Patriarchæ Alexandrini, quos Makrizius potiſſimum noverat, titulum illum uſurpare non deſierant, qui à Græcis quoque retentus

Origo tituli Papæ Alexandrino tributi.

Eutych. T. 2. p. 383.

Hiſt. p. 1. Mſ. Ar.

Hiſt. Patr. Alex. p. 28.

eſt. De iis plura à nobis dicta ſunt in vita Heraclæ, ubi locum Makrizii integrum retulimus.

Jacobitarum Patriarcharum Alexandrinorum tituli

X. Quæcumque verò poſteriorum Græcorum ambitio fuerit, in qua modum tenuiſſe vix unquam videntur, veteres, ut ex multis Epiſtolis conſtat quæ apud Athanaſium extant, aut in Conciliorum actis, *Archiepiſcopi Alexandriæ* appellabantur: reliquorum titulorum uſus nullus erat. Dudum eſt verò, cùm Jacobitæ titulos Patriarcharum ſuorum ita exprimunt, ut legitur in Syſtaticarum Epiſtolarum forma Copticè & Arabicè *Pater N. ſanctiſſimus Archiepiſcopus magnæ urbis Alexandriæ, & Foſtati Babylonis, & Nomorum Ægypti, Thebaidis, Pentapoliſque Africanæ, regioniſque Æthiopiæ, & Axumitarum; Nubiæque, & Macoureos, regioniſque ſuperioris.* Titulos quorum forma ex veteribus libris ad eos pervenerat, ipſi Coptitæ non ſatis intelligunt, unde mirum non eſt ſi nonnullas voces perperam ſcripſerint, quæ vel ex aliis locis, vel ex conjectura emendari poſſunt. Primæ quidem ſignificant, *Patrem ſanctiſſimum*, quam vocem, *Abba* ex Græca, *Papas* feciſſe exiſtimandi ſunt, cùm ea vox apud Ægyptios peregrina ſit, nec eam adhibere ſoleant ad ſignificandos Abbates, ſeu Archimandritas, quos voce Græca Ηγȣμένȣς appellant.

Nomum explicatio.

X I. Alexandria veteri nomine Ægyptiaco *Racot* appellatur, quæ vox occurrit non modò in Nomenclatoribus omnibus, ſed etiam apud Strabonem & alios autores. φόςατον *Cahiram* urbem ſignificat, novam ſcilicet ab Amro filio El As ita appellatam, quòd tentorium ſuum eo loco erexerat, & reliquerat erectum auſpicii cauſa, quia columba in ejus faſtigio ova poſuerat. Voce illa, tentorium ſignificari ſcribunt Arabes; quamvis veriſimilior conjectura ſit, à *Faſſato*, voce barbara, quæ caſtra ſignificat, & quam ut alias innumeras Græcia recentior à Latinis accepit, ita appellatam. Videndum eruditiſſimi Cangii Gloſſarium in hac voce, & Gloſſæ Tacticorum editæ & manuſcriptæ. De Foſtato aut Foſtata, tot ſcriptores laudari poſſunt, quot de rebus Arabum Ægyptiacis occurrunt, ſunt autem innumeri, tum hiſtorici tum Geographi. Multa & accurata leguntur in notatis à viro doctiſſimo Jacobo Golio ad Alfraganum. Illo enim loco docet non temerè ab antiquis Bellorum trans mare à Chriſtianis geſtorum ſcriptoribus, Cahiram vocatam eſſe, *Babiloniam Ægypti* cùm in loco vicino caſtrum eſſet quod adhuc *cereorum* ſeu *luminum* diceretur, quia, ut rectè

Elmac. p. 24.

conjectatur, πυρεῖον quoddam illic olim fuerat, ex veteris Chaldæorum ſuperſtitionis reliquiis. Attamen Babylonis nomen illi urbi conſervatum fuiſſe, nec Hiſtoricis nec Geographis Arabibus notum videtur: neque ad id probandum etiam ex Chriſtianis autoritates ullæ facilè occurrebant, præter illas ſolemnium Actorum formulas. In illis verò conſtanter occurrit nomen illud, *Babylonis*, ad ſignificandam veterem urbem quam Arabes *Meſr* appellant: nos, ut etiam Orientales non pauci, Cahiram veterem. Nempe antiquiſſima eſt illarum urbium, vel potiùs partium, quæ vaſtam illam, Cahiræ communi nomine ſignificatam componunt. Ea partim deſtructa, ſed tamen reſtituta eſt: & ex altera Nili parte, quâ Arabiæ vicinior, *Foſtata* ab Amro ædificata, quæ idcirco *Foſtata Meſra* dicta eſt, quia prope veterem urbem & in ejus territorio erat. Ea verò quæ Cahira ſingulariter appellata fuit, à Gieubaro Fatimidarum exercitus duce extructa eſt anno Hegiræ CCCIX: Boulac, Giza & alia loca, eâ quoque urbe, tanquam partes ejus concluduntur.

XII. Ut ad res Eccleſiaſticas redeamus, notandum eſt Patriarchas Alexandrinos diu ſolo *Archiepiſcoporum Alexandriæ*, titulo contentos fuiſſe, qui omnes reliquos continebat. Jam dudum enim in Concilio Nicæno ſtatutum fuerat, ut omnium Eccleſiarum Alexandrinæ ſedi ſubjectarum haberent poteſtatem. Verùm ex quo Alexandria capta à Muhamedanis, caput regionis Ægypti & Metropolis ſæcularis eſſe deſiit, adjecerunt Patriarchæ Jacobitarum priſtinis titulis ſuis hanc provinciarum ſibi ſubditarum enumerationem, cujus apud Græcos veteres nullum, ut exiſtimamus, occurrit exemplum. Dicebatur autem Archiepiſcopus, non Alexandriæ modò, ſed totius Ægypti, quia uſque ad undecimum aut duodecimum fortaſſis ſæculum, quando Damiatenſis Epiſcopatus, Metropolitani dignitatem obtinuit, nullus apud Jacobitas, præter Patriarcham in Ægypto erat Archiepiſcopus, etſi magnus eſſet ea in provincia Epiſcoporum numerus. Archiepiſcopi totius Ægypti cur dicti.

XIII. Ea fortaſſis ratio fuit cur Jacobitæ cœperint appellari Archiepiſcopi, non urbis ſolùm Alexandrinæ, ſed Miſræ totiuſque Ægypti. Cur verò Babyloniæ ſeu Cahiræ mentionem facerent, contra antiquam diſciplinam, quæ non patitur ut unus diverſarum urbium appelletur Epiſcopus, alia, quantùm conjicere poſſumus, cauſa fuit; nempe cùm non Cur ſe Archiepiſcopos Miſræ appellaverint.

Alexandriæ, ſed Cahiræ, Muhamedanorum Satrapæ ſedem Præfectorum Ægypti conſtituiſſent, veriti ſunt Patriarchæ ne Epiſcopi illius urbis favore principum, apud quos ambitione & largitione aditus ad omnia molimina aperiebatur, non modò ab obedientia ſua recederent, ſed etiam traherent ad ſe magnam autoritatis & juriſdictionis Eccleſiaſticæ partem. Itaque raro Alexandriæ manebant, ſed Cahiræ aut in vicinis Monaſteriis, ut paſſim in noſtra hiſtoria obſervari poteſt: & in urbe Eccleſiaque ſua Metropolitana, præter ſolennem ordinationem, quam ex vetuſta conſuetudine recipiebant, tum etiam Ενθρονισμὸν ſeu proclamationem, vix quidquam fiebat. Imò conati ſunt aliquando Patriarchæ, Epiſcopatum Cahiræ abolere, & ſibi adjungere, ob eamdem rationem: idque tentavit inter alios Macarius qui inter eos numeratur LXIX. poſt Sanutii Epiſcopi mortem. Sed obſtiterunt Miſræ cives, negantes licere ſecundùm Canonicam diſciplinam, ut Epiſcopus duas ſedes haberet. Cùm igitur hunc Epiſcopatum invadere non poſſent, Archiepiſcopos illius urbis ſe appellaverunt, ut ſupremæ autoritatis in eamdem Eccleſiam ſignum in titulis ſuis haberent. Cùm autem *Foſtatam* nominant, in formula Copticè ſcripta, adjiciunt Babylonis, ut veterem novamque Cahiram comprehendere ſe ſignificent.

Hiſt. Patriar. Alex. in vita Macharii.

Provinciarum enumeratio.

XIV. Provincias autem numerant Χημι ſeu Ægyptum, quo nomine Inferiorem ſignificant, Μάρης ſive Superiorem, quæ ab Arabibus *Sahid* appellatur. Primum illud nomen ſatis notum eſt. Sequitur Pentapolis Africana, quæ ex Græcis Latiniſque notiſſima eſt, etſi ſolo titulo Chriſtianis provinciis accenſenda fuerit. Quippe ab origine rerum Muhamedanarum in Ægypto, vix mentio occurrit Eccleſiarum in Pentapoli, aut Epiſcoporum illuc miſſorum. Occurrit unum modò exemplum in vita Yuçabi LII. ordinati anno J. C. DCCCXXXI. qui multos in eas regiones Epiſcopos miſiſſe dicitur: ſed poſtea nulla Chriſtianiſmi memoria reperitur in Hiſtoria Patriarchali. Non ita Æthiopes; nam cùm olim à Frumentio, quem *Fremonatos* vocant, ſub Athanaſii magni Pontificatu Chriſtianam fidem accepiſſent, in ea perſeveraverunt. Verùm illo temporis intervallo, quo Alexandrina Eccleſia Orthodoxis Patriarchis caruit, per annos nonaginta ſeptem, acceperunt à Jacobitis Metropolitas, ea hæreſi quæ apud eos vigebat infectos, atque ita eam imbiberunt, ut ad hæc uſque tempora eam re-

tineant, ſuoſque Metropolitas non aliunde quàm Alexandriâ miſſos accipiant. Eſt enim de Æthiopibus ſingularis diſciplina in Canonibus Nicænis Arabicis, ut Metropolitam creare non poſſint, ſed ab Alexandrino Patriarcha eum cogantur accipere.

XV. Nubia eodem modo ad Jacobiticam communionem pertracta eſt, ut perſpicuè docet Eutychius, eo qui mox indicatus eſt loco, poſtquam ab Alexandrinis Jacobitis Epiſcopos accepit. Nam antea Orthodoxos fuiſſe Nubas non minùs quàm Æthiopes, omnino veriſimile videtur. Nihil tamen de eorum Chriſtianiſmo novimus, niſi ſub Muhamedanorum imperio, ea quantùm judicare licet ratione, quod antiquitus Æthiopum genti quæ numeroſiſſima erat, adjungebantur: unde tam apud Plinium & Melam, quàm apud antiquiores Geographos de illis occurrunt multa, quæ Æthiopiæ hodiernæ convenire nequeunt, & ad Nubiam videntur referenda. Fuiſſe olim quoque miſſos in eam regionem Epiſcopos à Patriarchis Alexandrinis legimus in Hiſtoria Eccleſiaſtica illorum. An ea autoritas adhuc ſuperſit illis Antiſtitibus, ſciri vix poteſt, cùm à Salaheddini tempore, altiſſimum ſit in hiſtoriis de Nubia ſilentium. Eam autem regionem *Nabodiam* vocant Coptitæ, aut *Nobates*. Neque etiam prætereundum eſt, quòd Æthiopibus antiquiſſimam *Axumitarum* appellationem ſervaverint, cujus exemplum alibi non facilè reperitur apud Orientales. Neque id ignoratione proprii illorum nominis factum, ut exiſtimavit Ludolfus. Nam Græcorum potior fides in antiquitatibus ejusmodi, quàm ipſorum Æthiopum, quorum infantia ſuis in originibus quàm perpetua ſit, ex ipſis Ludolfi Commentariis ſatis apparet. At Axumitæ appellantur ab Athanaſio, Epiphanio, Nonnoſo & aliis Eccleſiaſticis ſcriptoribus, idque nomen Ptolemæo, Arriano, Stephano, Procopioque notum, ad Coptitas cum multis vocibus pervenit. Neque ignota eſt, ut exiſtimant nonnulli, Arabibus Geographis *Axuma* Æthiopiæ Metropolis, juxta Nonnoſum, cùm ipſius meminerit Kaſwinius, Perſa Geographus, & plures alii, qui tamen hanc vocem aliter ſcribunt, quàm ſcripſit Scaliger, ex genio potiùs quàm Orientalium autoritate. Sed hæc omnia fuſiùs & commodiùs tractabuntur, ubi de rebus Æthiopicis. Qui ſint *Macuræi* divinare non facilè eſt, neque magno periculo poteſt ignorari. De illis porrò Diœceſibus dicetur uberiùs, ubi agetur de Eccleſiaſti-

Nubia.

Not. ad Comput. Æthiop.

ca Patriarcharum Alexandrinorum juriſdictione, cùm ea quæ delibavimus, ad titulos eorum explicandos unicè pertineant. Cùm ſcribit ipſe Patriarcha literas, quæ, ut plurimum, Copticos titulos habent, vel etiam ſigilla Copticis literis exarata, ſe appellat *Archiepiſcopum magnæ urbis Alexandriæ, Cahiræ & totius Ægypti, Africæ, Pentapoleos, Lybiæ, Æthiopiæ & Nubiæ*: ubi verò ad eum ſcribitur, præter ubertatem titulorum, quorum Oriens feraciſſimus eſt, appellatur, *Pater Patrum*, *Antiſtes Antiſtitum*, *Patriarcha Alexandriæ*, &c. etſi ejuſmodi compellationum forma non una eſt.

Summa eorum dignitas præ reliquis Orientalium Patriarchis.

XVI. Verùm de titulis hæc ſatis ſuperque ſunt. Eſt ſanè dignitas illius Patriarchæ apud Jacobitas ampliſſima, non modò quòd antiquam ſecundùm Canones retinet, ſed quòd eam mirum in modum auxerunt Alexandrini, ab annis circiter mille, ex quo ab Eccleſia Catholica ſejuncti, autoritatem quam Dioſcorus & proximi ejus ſucceſſores, ſententiâ Concilii Calchedonenſis amiſerant, favore Muhamedanorum recuperaverunt. Cùm enim antea Romani Pontificis dignitatem ſuperiorem agnoſcerent, de qua etiam veteres Conſtitutiones Conciliorum perſcriptas in Collectionibus ſuis conſervant, Conſtantinopolitano quoque ex novo jure, ob urbis Imperialis dignitatem primas deferrent, ut etiamnum faciunt Græci Patriarchæ: ipſi nunc à Muhamedanorum regni initio, primi ſunt omnium Jacobiticæ ſectæ Antiſtitum, & ſuperiorem non agnoſcunt. Ea enim à multis jam ſæculis eſt ſedium Patriarchalium diſpoſitio, ut non minùs Jacobitæ, quàm Neſtoriani, & Syriani quidam Melchitæ, qui ſchiſmatici ſunt, Græcorum exemplo, omnes tandem etiam Muhamedani, ſciant prærogativam dignitatis eſſe penes Romanum Pontificem: atque adeo primam ſedem, extra omnium tam ſchiſmaticorum, quàm hæreticorum communionem eſſe fatentur.

Patriarchatuum limites.

XVII. Græci atque omnes quos Melchitarum communi denominatione Orientales complectuntur, hos habent Patriarchatus, Conſtantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum & Hieroſolymitanum, quos obtinent Epiſcopi Græci ritus, qui adhuc Græcâ Linguâ celebrant officia Sacramentorum omnium. In eorum communione ſunt Syri multi, qui Syriacè ſacra celebrant. Neſtoriani qui antiquiſſimi hæreticorum ſunt, quorum memoria ſupereſt, nullum omnino Patriarchatum habent ex quatuor veteribus, ſed prima-

ria ſedes eorum, ipſiuſque ſectæ Metropolis, Bagdadi eſt, aut vicinis in locis, abſque titulo urbis, ſed ſolo dignitatis, quâ ſe *Catholicos* vocant. Nempe quia ſucceſſerunt Catholicis Modainæ, ſive Seleuciæ & Cteſiphontis, ubi olim reſidebant, antequam illa Perſarum regia, à Muhamedanis everſa foret; nam poſtea Bagdadum ſe tranſtulerunt, quæ urbs ab Almanſore Abbaſſidarum Califarum II. condita eſt anno Hegiræ CXLV. J. C. DCCLXII. Nullus unquam eorum Conſtantinopolitanum, Antiochenumve Patriarcham, vel titulo tenus appellavit. Hieroſolymis quidem circa ea tempora quibus Franci regnum obtinebant, antiſtitem ſuæ ſectæ habebant Jacobitæ; verùm abſque Patriarchali titulo, ita ut ſolo Metropolitani honore gauderet. Suum quoque Metropolitam in urbe ſancta Neſtoriani inſtituerunt, quodque ſummæ abſurditatis eſt, contra Canonum Nicænorum diſpoſitionem, vigeſimum ſecundum inter Metropolitas locum attribuerunt, qui primus omnium, juxta ſedis ſuæ dignitatem eſſe debebat. Nam reliquæ Neſtorianorum Metropoles, ut ex Notitia illorum patet, extra illam ſectam vix habebant Epiſcopos; tantùm abeſt, ut honore præcedere deberent Hieroſolymitanum, qui poſt quatuor Patriarchas primus dignitate ubique fuit, & à Nicæno Concilio jubebatur honorari.

Jacobitæ Patriarchatus Alexandrinum & Antiochenum obtinuerunt.

XVIII. Jacobitæ duorum Patriarchatuum titulos ſervaverunt, Alexandrini ſcilicet, atque Antiocheni. Alexandrinam vero Diœceſin ita obtinuerunt, ut Orthodoxis & plures eſſent quodammodo, & autoritate ſuperiores. Nam ex quo Arabes Ægyptum ſubegerunt, omnes ferme Græci profugientes vacuam Alexandriæ Eccleſiam hæreticis reliquerunt. Nativi Ægyptii ad Jacobitarum hæreſin propenſiſſimi, eam ubique amplexi ſunt, atque ita in Thebaide, omnes Chriſtiani eam intra paucos annos acceperunt. In Nubia & Æthiopia cùm ſacerdotes & Epiſcopos à Jacobitis ordinatos haberent, Jacobitæ quoque intra unius ſæculi ſpatium facti ſunt. Iidem cùm ex veteri quodam jure Patriarcharum Alexandrinorum, Paleſtinam ſuæ ſedi ſubjectam eſſe vellent, Hieroſolymis Metropolitam ordinaverunt. Antiochenum quoque Patriarcham, quaſi Severi ſucceſſorem legitimum agnoſcunt omnes Syri Monophyſitæ: illius ampliſſima autoritas eſt, vocaturque inter eos, *Papa Orientis*. Hic præter Metropoles & Epiſcopatus complures, ſubjectos habet ſuæ autoritati alios quoſdam ſecundi generis Patriarchas

quos, *Catholicos* appellant. Ea quippe nova dignitas ſæculo 5°. vel 6°. inſtituta eſt ante ſciſſam per Jacobitas Eccleſiam, ut unus diceretur Perſidis, alter Armeniæ. Ille Takritæ ad Tigrin diu ſedem habuit, vocatuſque eſt *Mofriano*: hic dictus Armenorum Patriarcha: qui tamen Antiocheni juriſdictionem agnoſcebat, ſed ita ut honoris tantùm gratiâ, ſuperiorem eum dignitate fateretur. Nam ex quo Perſicum regnum ad hodiernam familiam tranſiit, & Chah Abbas magnus, ſæculi ſuperioris initio, Armenorum Julfæ prope Iſpahanam, coloniam conſtituit, iiliſque ampliſſima privilegia attribuit, Armenorum Patriarchæ omnem ſibi juriſdictionem vindicaverunt, eò faciliùs, quòd per Regem Turcis inimicum non licebat cum Antiocheno Patriarcha, qui in eorum clientela erat, habere commercium.

Electio Patriarchæ Alexandrini.

XIX. Jam ad ea quæ Patriarchæ electionem ſpectant veniendum eſt. Quæ obſervari hoc in genere poſſunt, ad duo capita referuntur, ea ſcilicet quæ ante ſchiſmata, & quæ poſtea, præſertim Muhamedanorum tempore obſervari ſolebant, ad eligendos Patriarchas. Etſi verò antiquitatum Eccleſiaſticarum memoria, in libris Orientalibus nulla, niſi fabulis contaminata ſit, eaque longè certiùs ex Græcis Latiniſque monumentis, quàm ex Arabicis habeatur, nam Coptica ſuperſunt omnino nulla, tamen quia in ipſa licet non planè limpida traditione extant aliquando veſtigia veteris diſciplinæ, ea prorſus non contemnenda viſa ſunt.

Olim fiebat ab Epiſcopis, Clero & plebe.

XIX. Ac primò quidem illud pro certo tenendum eſt, Alexandrinam Eccleſiam communi cum reliquis omnibus jure uſam fuiſſe, circa Epiſcoporum ſuorum electionem. Nempe, quod ab initio ubique, illic idem quoque obſervatum eſt, ut Epiſcopus eligeretur ab Epiſcopis, Clero & plebe, atque ab Epiſcopis per manuum impoſitionem ordinaretur. Aliter ſi factum fuiſſet, receſſiſſent Alexandrini à communi omnium Chriſtianorum diſciplina, cujus, ut & orthodoxæ fidei, retinentiſſimi erant. Neque contraria erat conſuetudo, cujus teſtis eſt Hieronymus, de duodecim Alexandrinis Presbyteris, qui ex ſuo numero unum eligebant, quem Epiſcopum nominabant. Verba Hieronymi ex Epiſtola 85. ad Evagrium ita ſe habent. *Nam & Alexandriæ à Marco Evangeliſta uſque ad Heraclam & Dionyſium Epiſcopos, Presbyteri ſemper unum ex ſe electum in excelſiori gradu collocatum Epiſcopum nominabant, quomodo ſi exercitus*

exercitus Imperatorem faciat, aut Diaconi eligant de ſe quem induſtrium noverint, & Archidiaconum vocent. Quid enim facit exceptâ ordinatione Epiſcopus; quod Presbyter non faciat? Verba illa miris commentariis vexata, toties in medium produxerunt Proteſtantes, quoties de Epiſcoporum & Presbyterorum æqualitate diſputatum eſt: etſi Anglos, qui non infimum in Reformatorum communione locum tenent, à contraria ſententia, removere nunquam potuerint. Hanc quæſtionem quæ planè Theologica eſt, examinare non eſt hujus loci, jamque id à multis Theologis præſtitum eſt. Adjunxit Hieronymi autoritati Seldenus Anglus, inter Presbyterianos nominatiſſimus, leviorem omnino, vel potiùs nullam Eutychii Alexandrini Patriarchæ autoritatem. Is in vita Marci ita ſcribit. *Conſtituit Marcus Evangeliſta duodecim Presbyteros cum Hanania, qui nempe manerent cum Patriarcha, adeo ut cùm vacaret Patriarchatus, eligerent unum è duodecim Presbyteris, cujus capiti reliqui undecim manus imponerent, eumque benedicerent & Patriarcham eum crearent.... Neque Alexandria deſiit inſtitutum hoc de Presbyteris, ut ſcilicet Patriarchas crearent ex Presbyteris duodecim, uſque ad tempora Alexandri Patriarchæ Alexandrini, qui fuit ex numero illo* CCCXVIII. *Is autem vetuit ne deinceps Patriarcham Presbyteri crearent.* Ex autoritate tam futili, Joannes Seldenus παράδοξα duo ſatis probari exiſtimavit: 1. quòd Alexandrinus Patriarcha à Presbyteris eligeretur & conſecraretur: 2. quòd hæc ordinatio nihil aliud eſſet quàm ipſa electio.

XXI. Quæ inde contra legitimam & vetuſtiſſimam per Epiſcoporum manus ordinationem in libello de Originibus Eccleſiæ Alexandrinæ edito Londini 1642. prolixiſſimè, more ſuo diſputavit, jam à multis refutata ſunt, & hoc uno argumento ſatis refelluntur, quòd à nemine ſimile quidquam literis proditum eſt. Abſurdum autem prorſus videtur exiſtimare hominem in Ægypto natum ſæculo decimo, & in fæce Græciæ barbaræ, ea de antiquis Alexandrinorum inſtitutis ſciviſſe, quorum ne veſtigium quidem in tot Athanaſii cauſam ſpectantibus actis & epiſtolis, totque aliis Eccleſiaſticis monumentis appareat. Imò neque ipſe conſtare videtur ſibi, cùm diſciplinæ, quam refert, ne unum quidem exemplum proponat. Autorem opere ſingulari refellit Abrahamus Echellenſis Maronita, cui titulum dedit, *Eutychii vindicati*, & in quo Seldeni ignorantiam tam ſolidè demonſtrat, ut mirari liceat cur Proteſtantes, Angli

Seldeni de ea judicium refellitur.

præſertim, vix illius meminerint. Quæ ad dogma Theologicum Ordinationis non aliter celebratæ quàm per impoſitionem manuum Epiſcoporum, & falſitatem opinionis, quam in Aerio & paucis aliis ſancti Patres hæreſeos damnaverunt, poſſent pertinere, ea, cùm ad hanc Diſſertationem non ſpectent, referemus in illa, quâ ſacras Ordinationes explicare conabimur. Quæ hiſtoriam diſciplinæ ad eligendos & conſecrandos Patriarchas ſpectant, paucis exponemus.

Electio Patriarcharum.

XXII. Electum Patriarcham ex Presbyterorum collegio tradidit Hieronymus, cujus autoritas major eſt quàm Eutychii, atque ita factum aliquando credi poteſt, imò ſecundùm communem diſciplinam fuit, ut Epiſcopi ex ipſius Eccleſiæ, in qua per ordinationem alligati erant, gremio adſumerentur, quod factum eſt in omnibus ferme Eccleſiis, etiam ex quo magnum Eccleſiaſtica diſciplina detrimentum accepit, eaque adhuc regula obſervatur in Germanicis Capitulis, quæ jus eligendorum Epiſcoporum conſervant, ut Epiſcopus, præterquam ex Eccleſiæ gremio, eligi nemo poſſit. Verùm neque Hieronymo, neque illis autoribus dictum eſt, aut venit in mentem, Presbyteros ordinaſſe Epiſcopum. Cùm enim eo ipſo loco quem urgent tantopere ad convellendam Epiſcopalem dignitatem, ſubjiciat. *Quid facit exceptâ ordinatione Epiſcopus, quod Presbyter non faciat*, ſatis ſignificavit, ordinationem non modò majorum Antiſtitum, ſed omnium quicunque in gradu Eccleſiaſtico conſtituti ſunt, ad Epiſcopos pertinere. Quis enim exiſtimet eum ordinari potuiſſe à Presbyteris, quibus neque inferioris ordinis Clericum ordinare fas eſſet? Quis etiam ullum ex Eccleſiaſtica hiſtoria promere exemplum potuit, quo conſtaret Epiſcopum à Presbyteris ordinatum, quem Canones antiquiſſimi à tribus Epiſcopis ordinari conſtituunt: quos Canones habent Coptitæ in ſuis Collectionibus, obſervatoſque illos fuiſſe ex illorum hiſtoria demonſtratur. Hæc ſanè notiſſima apud omnes hiſtoriæ diſciplinæque Eccleſiaſticæ peritos, probare fuſiùs neceſſe non eſt. Verùm ut in traditione Alexandrinorum Jacobitarum conſiſtamus, hæc de Eutychii narratione obſervanda occurrunt.

An à duodecim Presbyteris.

XXIII. Ac primò quidem obſervandum eſt, nihil extare in Severi Epiſcopi Aſchmoninenſis Hiſtoria, quod Eutychii teſtimonio pondus adjicere queat: non in vita Marci, neque in vita Hieraclæ, aut Alexandri. Elmacinum nihil moramur,

qui nihil ferme habet circa antiqua illa tempora, quod non ex Eutychio deſcripſerit : levior adhuc eſſe debet Makrizii Muhamedani autoritas, qui tamen rectiùs & accuratiùs ſententiam Eutychii, quàm Seldenus videtur aſſecutus. Verba ejus ſunt. *Poſtquam Marcus, Hananiam qui & Anianus dictus eſt Patriarcham Alexandrinum conſtituit, adjunxit ipſi duodecim Presbyteros, quibus præcepit ut quando Patriarcham diem ſuum obire contingeret, ejus in locum, ex ſe ipſis unum conſtituerent, aliumque ex Chriſtianorum numero ſufficerent, ita ut ſemper duodenarius ſubſiſteret Presbyterorum numerus : neque deſierunt creari Patriarchæ ex Presbyteris, donec congregati ſunt trecenti decem & octo.* Senſus igitur quem in Eutychii verbis Makrizius intellexit, non alius eſt quàm quòd inſtitutum fuerit ab Evangeliſta Marco duodecim ſacerdotum Collegium, ex quorum numero eligi ſolerent Patriarchæ. Etſi verum id eſſe concederemus, nihil inde contra Epiſcoporum autoritatem dignitatemque, nihil pro adſtruendo ordinationis jure Presbyteris, concludi poſſet.

Deſcript. Ægypti Mſ. Ar.

XXIII. Verùm præter quàm quòd ignota eſt penitus antiquis autoribus ejuſdem Collegii ſacerdotalis inſtitutio : Orientales hiſtorici qui de Alexandrina Eccleſia ſcripſere, narrationis hujus fidem evertunt. Nam ſtatim ubi de Cerdonis electione ſcribitur, qui tertius à Marco numeratur, *ad eam conveniſſe*, ſcribit Severus, *plebem Orthodoxam, ſacerdotes & Epiſcopos, & ab illis electum Cerdonem :* atque ita in reliquorum Patriarcharum hiſtoria : neque de ullo uſque ad Athanaſium memoriæ proditum eſt, quod ex duodecim Presbyterorum Collegio fuerit, aut illorum mentio fit ſaltem leviſſima. Plebem electioni interveniſſe, etiam ubique legitur ; & aliquando, quaſi ſolius populi ſuffragiis electi dicuntur Epiſcopi : ſæpius ab Epiſcopis, Clero & populo, nunquam verò in primorum Patriarcharum hiſtoria legimus, aliquem à ſolis ſacerdotibus electum, multo minùs ab illis duodecim. Exempla illa ex Severi hiſtoria partim retulit Abrahamus Echellenſis : & ea fuſiùs à nobis relata ſunt in Epitome noſtra, ubi hoc Eutychii teſtimonium expenditur.

Refellitur hæc opinio exemplis ex hiſtoria petitis.

Hiſt. Patr. Alex. p. 10.

XXIV. Aliam præterea ſolvendæ illius difficultatis viam propoſuit idem Echellenſis, ut doceret qua ratione intelligenda forent ea verba, quæ ſignificare videntur ſacerdotes undecim uni ex ſuo numero manus impoſuiſſe, atque ita ordina-

Echellenſis opinio de verbis Eutychii.

tionem Epiſcopalem ab ipſis perfectam fuiſſe. Obſervat enim duplicem fuiſſe manuum impoſitionem, ſeu Χειροθεσίαν: unam ad ſuffragia ferenda: alteram ad ſacrum ordinationis miniſterium: primam, quæ manuum extentione ad conſenſum ſuum ſignificandum conſtabat, non modò à ſacerdotibus, ſed etiam à Laicis fieri potuiſſe: ſecundam non item: & de prima intelligendum eſſe Eutychium. Hæc explicatio, modicam, aut nullam certitudinem habet: & ſi fundamento non caret penitus ſecundùm Græcæ linguæ originem, at in Arabica nihil ſimile. Quod enim uſu venit in pleriſque linguis quæ voces peregrinas accipiunt, ut perſæpe alio prorſus ſignificatu accipiantur, quam in primaria ſua origine, id circa vocem Χειροτονίας obſervamus in Arabica. Eam ſcilicet vocem Arabes Chriſtiani ſervaverunt; & *Chartoniat* in eorum libris occurrit aliquando ad ſignificandam Ordinationem, quæ fit per impoſitionem manuum Epiſcoporum; quæ propria & unica ſignificatio eſt Græcæ vocis apud Chriſtianos. Nam altera quæ ad ſuffragii per manus extentionem ferendi, aut ſimplicem Magiſtratuum electionem ſpectat, etſi antiquis ſcriptoribus familiaris aliquando fuerit, vix tamen à Chriſtianis uſurpata legitur: neque magis valet alterorum autoritas ad illam confirmandam, quàm ſi quis Eccleſiæ vocem, eo quòd apud Demoſthenem & reliquos Oratores frequentiſſimè occurrit, ex illorum ſententiis juberet interpretari. Occurrit igitur Χειροθεσία ſive ut ipſi efferunt *Chartoniat*, apud antiquiores Canonum Interpretes, eo ſenſu quem habet apud autores omnes Eccleſiaſticos, pro Ordinatione. Verùm communior omnino uſus illius vocis eſt in diverſa planè ſignificatione, nempe *Simonia*, ſive pecuniarum, aut munerum exactione pro ordinationibus. Ea acceptione frequenter reperitur in Hiſtoria Saracenica, nec eam interpres intellexit. Fruſtra ergo laboratur in illius vocis etymologia explicanda, cùm rem ipſam, de qua agitur, teneamus. Quippe certum eſt ex Severo Epiſcopo Aſchmonin aliiſque autoribus, nunquam electionem Patriarcharum Alexandrinorum ad ſolos Preſbyteros, præſertim duodenos illos, quos à Marco inſtitutos volunt, pertinuiſſe, ſed, ut ubique, ad plebem, Clerum, & Epiſcopos. Neque id ſolùm probant Hiſtoriæ Alexandrinorum Jacobitarum, ſed Canones antiqui & recentiores ab Ægyptiis collecti, præſertim Echmimenſi & Ebnaſſalo: tum etiam Collectiones aliæ minoris pretii, ſed non levioris

apud eos autoritatis. Eam porrò diſciplinam ſtabiliunt ex Canonum Apoſtolicorum & Clementinarum Conſtitutionum autoritate, quæ apud eos inconcuſſa eſt. Si quid contra Alexandriæ obſervatum fuiſſet, notatum foret, & ex Marci Evangeliſtæ inſtitutione commendatum.

XXV. Quod ergo veriſimilius eſt ad interpretationem Eutychii, proponemus. Fatemur eum fabulam de duodecim Preſbyterorum Collegio ita intellexiſſe, ut ipſis eligendi Patriarcham, jus tributum crediderit. Dum verò ait manus ipſi ſacerdotes impoſuiſſe, nihil aliud ſignificatum voluit, quàm electum à ſe ſacerdotem, ordinandum curaſſe, ſicut in vita Agrippini Patriarchæ x. legimus *conveniſſe populum & manus impoſuiſſe illi, atque illum ordinaviſſe Patriarcham & in ſede D. Marci collocaviſſe*. Nempe populus proponebat: ſuffragia à Preſbyteris, & Epiſcopis confirmabantur: tum procedebatur ad Ordinationem, ab illis faciendam, qui ordinandi jus haberent, nempe Epiſcopis; non Preſbyteris, multò minùs Laïcis. Certum quippe eſt ex ſequentium ſæculorum diſciplina, quæ antiquioris præcipua lineamenta retinuit, impoſitionem manuum ad dandum Spiritum ſanctum, poteſtatemque ligandi & ſolvendi, & alia ad fungendum rite & legitimè ſacerdotium neceſſaria, nunquam ab aliis factam eſſe, quàm ab Epiſcopis: neminem inter tot Patriarchas aliter fuiſſe conſtitutum, quàm Epiſcopali ordinatione, aut in ſede D. Marci, quæ ultima erat cæremoniarum pars, collocatum ab aliis fuiſſe, quàm ab Epiſcopis.

Quid veriſimilius videatur dicendum de Eutychii teſtimonio.

XXVI. Neque prætereundum eſt, quod ulteriùs ad evertendam narrationis Eutychii fidem pertinet, conſtare ex ipſa Alexandrinæ Eccleſiæ hiſtoria, eo temporis intervallo quo Patriarchas ex duodecim Preſbyterorum numero aſſumtos eſſe contendit, duos reperiri, Agrippinum & Demetrium, qui ex eorum ordine non erant. Nam primus, ex *plebe Chriſtiana* fuiſſe dicitur, hoc eſt Laicus: de altero non modò ſcribunt eum Laicum fuiſſe, ſed uxorem habuiſſe: unde etiam orta non levis contentio eſt, multis eum repellentibus, quia nullus, inquiebant, à D. Marco, uſque ad illa tempora ad Epiſcopatum Alexandrinum promotus fuerat, niſi nuptiarum expers, & qui virginitatem ab ineunte ætate ſervaſſet. Unde Demetrius integritatem ſuam ab opere conjugali miraculo aſſeruit, juſsâ uxore ut prunas ardentes in ſinu veſtis circumge-

Refellitur ex hiſtoria.

Hiſt. Patr. Alex. p. 20.

ſtaret, quam hiſtoriam deſcripſimus in vita Demetrii. Athanaſius Diaconus erat, non ex Presbyterorum collegio.

An tunc nulli eſſent in Ægypto Epiſcopi.

XXVII. In eadem Eutychianæ hiſtoriæ particula, quam Seldenus Latinam fecit, etiam novum παράδοξον legitur, quòd nulli tum eſſent *in provinciis Ægyptiacis Epiſcopi* uſque ad Demetrium. Jam ab Echellenſi obſervatum fuit & à nobis in vita illius Patriarchæ, aliter ſcriptum ab Eutychio, qui ſingulare nomen adhibet; ex quo interpres plurale fecit. *Provincia Ægypti* non totam regionem, ſed Inferiorem, quæ aliter Delta appellatur, ſignificat: atque ea eſt quam Ægyptii propriè Χημι appellant, ut ex forma Epiſtolarum encyclicarum apparet, ſcribi ſolitarum poſt ordinatum Patriarcham. In illis enim Χημι diſtinguitur, à Sahide, ſive ſuperiori Ægypto. Fieri potuit ut aliquando unus Alexandrinus Epiſcopus totam inferiorem Ægyptum rexerit, etſi id omnino repugnet ipſorum Arabum, qui Eutychio non minùs fidem merentur, teſtimoniis: dum ſcribunt ad electionem Patriarcharum, qui ante Demetrium fuerunt, Epiſcopos conveniſſe. Neque tam inſignis facti meminit Severus Aſchmoninenſis, cujus autoritas æqualis, aut fortaſſe ſuperior eſt. Tum & illud abſurdiſſimum ſequeretur contra omnium Eccleſiarum mores, ut Epiſcopi nulli in Ægypto fuiſſent, ante Demetrium Patriarcham Alexandrinum à Presbyteris ordinatum: quod ſi veriſimile Presbyteriano viſum eſt, at omnibus qui aliquem diſciplinæ Eccleſiaſticæ guſtum habent, nunquam ſuaderi poterit, etiam ſi Eutychii centum id affirment. Quis enim dubitet in multis Eccleſiaſticis cauſis exemplum Eccleſiæ tam celebris valiturum fuiſſe contra Epiſcopos, cujus tamen nemo meminit: non ipſe Hieronymus, qui parum favens Epiſcoporum autoritati, Ordinationis tamen prærogativam, eo ipſo quo abutuntur Hæretici teſtimonio confirmat, quâ ſimplices Presbyteros ſuperent? His adjungi poteſt argumentum ex ipſo Eutychio petitum qui poſt captam Ægyptum, docet Melchitas ſuos, cùm Alexandrinum Patriarcham per annos nonaginta ſeptem non haberent, ad Epiſcopos Tyri miſiſſe ordinandos Epiſcopos. Si hæc traditio nota fuiſſet, erat tunc in ſumma rerum neceſſitate locus, ut Presbyteri, veteri illo ſuo jure uterentur: neque cum tantis periculis extra provinciam ordinationes peterentur. Verùm, ut autor Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ rectè obſervavit, tam exigua eſt hominis barbari, & ſæculo X. ſcribentis autoritas, de illis rebus quæ ſecundo vel tertio ſæculo geſtæ ſunt, ut eum

Eutych. T. 2. p. 385.

fuſiùs refellere operam ſit abuti ſuam. Si tamen tanta videtur eſſe Proteſtantibus, ſequantur eam in omnibus aliis fidei aut diſciplinæ capitibus, & ſe extra Eccleſiam Catholicam eſſe ſtatim agnoſcent.

XXIX. Verùm ut jam ad modum electionis in Patriarchis creandis obſervatum veniamus, quæ ante Muhamedanorum tempora facta ſunt, omittimus, quia nullam Alexandrina Eccleſia ſingularem conſuetudinem habuit, niſi fortaſſe jus illud Preſbyterorum, ut unum ex numero ſuo eligerent, quod alibi etiam obſervabatur, ita tamen ut electio populi ſuffragiis confirmaretur, & ab Epiſcopis conſecratione perficeretur. Athanaſius erat in ordine Diaconatûs, cùm ad ſupremam Eccleſiæ ſuæ dignitatem aſſumtus eſt: omnes electione plebis, ſacerdotum & Epiſcoporum ad Patriarchatum pervenerunt, non modò Athanaſii ſucceſſores primi, antequam Eccleſia ſcinderetur à Jacobitis: ſed etiam qui Dioſcoro, ubi in exilio mortuus eſt, à ſuis ſectatoribus ſuffecti ſunt. Conſtans ab eo tempore diſciplina fuit, ut poſt obitum Patriarcharum Epiſcopi Alexandriam convenirent, & poſtquam Muhamedani rerum potiti ſunt, aliquando Cahiræ comitia Patriarchalia habita ſunt: aliquamdiu alternatum eſt, ita ut Alexandriæ, & dein Cahiræ conveniretur. Et ſi quando vices erant Alexandrinorum & tamen in altera urbe celebrarentur, Alexandrini in electione præcipuas partes habebant. Modus eligendi Patriarcham.

XXX. Qui porrò ad ea convenirent, docet nos exemplum literarum ſyſtaticarum quæ extant in Pontificali & in Collectione Abulbircat, nempe Epiſcopi, Clerus, & primores Alexandriæ, tum Clerus & præcipui urbis Miſræ, ſive Cahiræ, atque ita conſtanter obſervatum reperimus, in pleriſque, quarum memoria ſupereſt, electionibus. Nam Muhamedanis hæc initio Imperii ſui lex præcipua fuit, ut Chriſtianos cujuſcumque ſectæ, ſuis moribus vivere permitterent, neque ab ea receſſerunt, niſi poſtquam ipſi Chriſtiani, vel ſectarum diverſarum inter ſe pugnantium, vel in eadem communione quorumdam nefarii conatus, ad dignitates capeſſendas, barbaros in eorum perniciem armarunt, ut multis ex hiſtoria Alexandrina exemplis apparet. Qui ad electionem convenirent.

XXXI. Diximus vicibus alternis Alexandriæ & Cahiræ cives jus electionis habuiſſe: id verò quando inſtitutum fuerit non tradunt hiſtorici: primum enim exemplum eſt in vita Ad Alexandrinos & Cahiranos quomodo pertinuit.

Chriſtoduli Patriarchæ LXVI. qui ordinatus eſt circa annum J. C. MLVIII. illum enim ab Alexandrinis electum ſcribit hiſtoricus, quod ad illos electio hac vice pertineret. Cyrillum ejus ſucceſſorem Miſræ cives pari jure elegerunt: rurſus Michaelem qui ei ſucceſſit, Alexandrini: Macarium poſtea Cahirani: verum ejus ſucceſſorem Gabrielem filium Tarich, adhuc iidem elegerunt, ut obſervant hiſtorici, nulla ratione deſignata, cur ſucceſſive duas ad ſe electiones traherent. Rationem, ex conjectura tamen tantùm, hanc in Epitome noſtra propoſuimus, quòd Alexandrini biennium & ampliùs labi paſſi fuiſſent, antequam de candidato proponendo inter eos conveniſſet, quo prætextu, &, ut veriſimile eſt, cum aliquo fundamento ex recepta inter eos conſuetudine, Cahiræ cives, eam electionem conſentientibus Epiſcopis feciſſent. Poterant etiam facilè Jacobitarum primores, qui in Officiis domûs Sultanorum, Divaniſque, ſeu Miniſteriis aulicis munera ampliſſima occupabant, autoritate principum, plus juris uſurpare quàm ſibi competeret.

Exemplum electionis per Monachos factæ.

XXXII. Exemplum unicum occurrit electionis per Monachos factæ, Marci filii Zaraæ Patriarchæ LXXIII. ad quos, ait hiſtoricus ejus vitæ, tunc pertinebat. Verùm id unico illo exemplo conſtare non poteſt: cùm neque Abulbircat, neque Ebnaſſalus, aut alii qui leges electionum fusè expoſuerunt, eas aliquando ad Monachos pertinuiſſe ſcripſerint. Aut igitur illis conceſſa eſt eligendi Patriarcham poteſtas, abſque ullo partium præjudicio, aut quia ad S. Macarii Monaſterium comitia Epiſcoporum habebantur, in ſententiarum, ſtudiorumque diverſitate datum illis eſt, ut quem ipſi deſignarent, is omnium votis ſalutaretur. Fieri etiam potuit ut, quandoquidem jam ab eo tempore conſuetudo invaluerat, Patriarchas ex ordine religioſo aſſumendi, quæ adhuc ſervatur, Monachis permitteretur eum deſignare, quem digniorem exiſtimarent. Quippe non ſolùm congregationi Monachorum celeberrimæ, & quæ apud Jacobitas magna ſanctitatis & doctrinæ opinione florebat, id aliquando tributum fuiſſe videmus, ſed etiam Monachis quorum fama major eſſet, aut qui ad hanc dignitatem communi conſenſu expetiti, eam acceptare detrectabant, conceſſum fuit, ut quem vellent, deſignarent. Ita ex ſenis qui ſanctitate commendabatur, & quem multi nominaverant, deſignatione, electus eſt Mennas Patriarcha LXII. & Gabriel filius

filius Tarich LXX. monitu Joſephi cujuſdam Syri Monachi: nec non alii in eumdem modum. Aliter, quantum ex Hiſtoria Alexandrina colligere licuit, Monachi ſoli ad eligendum Patriarcham nunquam jus habuerunt. Poſt mortem Joannis filii Abugaleb LXXIV. quæ incidit in annum Martyrum DCCCCXXXII. J. C. MCCXVI. cùm mutuis calumniis diſſidiiſque tam Eccleſiaſticorum quàm Laicorum, ambituque Davidis cujuſdam ſacerdotis, qui tandem Patriarchatum obtinuit, vacaſſet ſedes per annos prope viginti, everſa eſt diſciplina vetus, neque jam ab aliquot ſæculis, alia eligendi Patriarchæ ratio eſt quàm alibi paſſim in toto Imperio Turcico, nempe, ut is ordinetur qui Diploma Principis obtinet, quod pecunia redimitur. Verùm ut ad antiquiora tempora, quorum propriè hiſtoriam ſcribimus revertamur, ea prorſus conſuetudo fuit ut electio libera ſervaretur, & in ea plebs ſuffragium ferret.

XXXIII. Et quidem antiquitus, non alterius ut videtur, ratio plebis haberi ſolebat, quàm Alexandrinæ: idque communi jure privilegium fundabatur. Cùm enim Eccleſiæ Alexandrinæ proprius Epiſcopus eſſet, is qui ex adjuncta ſedi ſuæ prærogativa, ampliſſimis Ægypti aliarumque provinciarum Diœceſibus præſidebat, Patriarchali titulo, debebat ab ipſis eligi, quorum proprius & privatus paſtor futurus erat. Itaque ante Muhamedanorum tyrannidem, Alexandriæ convenire ſolebant tum Epiſcopi, tum alii ad quos electio, vel conſecratio novi Antiſtitis ſpectabat. Ex quo Miſra, ſive Cahira caput Regni, principumque ſedes fuit, cùm Laicorum primarii, quos voce Græca Ἄρχοντες vocant, Copticè Νιαρχων, in ea urbe ſedem haberent, (plerique enim erant in principum miniſterio,) eorumque conſenſus neceſſarius foret, ne diverſis partium ſtudiis ſchiſmata, ex duplici electione naſcerentur, inſtitutum fuiſſe videtur, ut conventus tum Epiſcoporum, tum Laicorum Miſræ haberetur, qui olim Alexandriæ fiebat. Accedebat enim alia non minoris momenti ratio, quòd cùm abſque Sultanorum aut præfectorum mandato conſecrari novus Patriarcha non poſſet, ſtatim atque in alicujus nomen conſenſerant, obtinebatur electionis confirmatio. Quòd ſi Alexandriæ Concilium illud haberetur, periculum erat, ne qui repulſam paſſi fuiſſent, aut qui aulicis officiis adſtricti, abſentium rationem non habitam fuiſſe moleſtè ferrent, calumniis apud Prin-

Laici quodnam in electione jus haberent.

cipes, quæcumque Alexandriæ conſtituta fuiſſent, irrita fieri procurarent. Ita paulatim factum, ut Comitia Patriarchalia Miſræ ſeu Cahiræ haberentur: ad honorem verò urbi primariæ, & quæ olim, non minùs regni quàm religionis in Ægypto caput fuerat, aut Ordinatio, aut tandem ἐνθρονισμὸς Alexandriæ celebraretur, quæ diſciplina exponetur accuratiùs, cùm agetur de Patriarchæ Ordinatione.

Alternationis Cahiranorum & Alexandrinorum origo: & electionis ratio.

XXXIV. Alternatio illa Alexandinorum & Cahiranorum, cujus nullum ſæculo undecimo antiquius exemplum occurrit, nata eſt, ut videtur, eadem occaſione; cùm Laicorum Jacobitarum primarii ad urbem regiam fortunas omnes ſuas tranſtuliſſent. Illi enim cùm ſuâ intereſſe exiſtimarent, ne ſe inconſultis Patriarcha renuntiaretur, tum etiam ne impedimentum ex confirmationis, quæ à Principe poſtulanda erat, defectu aut retardatione, naſceretur, cùm nobiliores illi plerique Alexandrinæ civitatis jus haberent, obtinuerunt tandem, ut Comitia Patriarchalia Alexandriæ & Cahiræ alternatim haberentur. Ea autem ratio Comitiorum erat, ut qui jus electionis haberent, proponerent univerſo Epiſcoporum & aliorum concilio, eum qui maximè dignus videretur. Poſtea verò ob eas, quas expoſuimus, rationes, conſuetudo invaluit, ut ſemper Cahiram conveniretur: idque vulgò dudum fieri dicunt teſtes fide digni, nihil enim hiſtorici de hac diſciplina, præter ea quæ diximus, perſpicuè ſcripſerunt. Si Alexandrinorum vices eſſent, primas illi ſententias dicebant: ſi Cahiranorum, illi pariter; proponebant nomen candidati, quem præferebant; illum verò acceptare aut rejicere poterant Epiſcopi, aut alii qui ſuffragii ferendi jus habebant. Quòd ſi inter ſe diverſa hominum ſtudia conciliari non poſſent, tunc aut Alexandrini adversùs Cahiranos, & viciſſim: aut Epiſcopi adversùs Laicos, pro ſuo quiſque candidato, contendebant. Neque ullum in tota Alexandrina Jacobitarum Hiſtoria occurrit exemplum electionis à Laicis factæ, quæ abſque Cleri & Epiſcoporum conſenſu rata fuerit; adeo ut propriè loquendò, jus populi & Cleri æquale quodammodo in ſuffragiis ferendis fuerit. Nam populus, quem volebat deſignabat: ſi ab univerſo concilio, aut majori ejus parte rejiciebatur candidatus, aliuſque ab Epiſcopis, aut ab alterutrius civitatis nobilioribus proponeretur, repelli quoque ab illis, qui alium nominaverant, poterat. Clerus & Epiſcopi neminem

proponebant, niſi poſtquam ille, qui primùm expetitus à populo fuerat, repulſam tuliſſet.

XXXV. Aliquando factum legimus, ut neque Alexandriam, neque Cahiram convenirent, ſed ad Monaſterium D. Macarii ad vallem Habib, ut factum eſt ad electionem Cyrilli LXVII. & Macarii LXIX. Nempe quia jam à multis ſæculis ſolent eligi Patriarchæ ex ordine Monaſtico: idcirco quoties non ſatis apud ſe tam Epiſcopi quàm Laici nobiles conſtituerant, quis ſupremo illo honore dignus videretur, ad ipſa Monaſteria proficiſci optimum factu videbatur, ut eos, qui ipſis commendabantur multorum teſtimoniis, poſſent per ſe ipſi cognoſcere, & de eorum fide, moribus, & animi dotibus, per Hegumenos & Monachos quibus perſpecti eſſe debebant, certam relationem habere. Conveniebant aliquando ad S. Macarium.

XXXVI. Moris illius ad Monaſteria mittendi, aut etiam eo proficiſcendi, teſtimonium continent Epiſtolæ Syſtaticæ, de conſecratione novi Patriarchæ, in quibus ita legitur. *Mitti igitur decrevimus ad deſerta ſancta Scetis, quæ ſunt ad montem Nitriæ, diligentiamque omnem adhibuimus ad cognoſcendum, quis ſummo illo pontificatu dignus foret*... Et paulò poſt. *Tum Deo dirigente, oculos noſtros convertimus in Deo devotum ſacerdotem & piiſſimum Monachum, habitantem in celebri Laura Patris noſtri ſancti Macarii in Sceti.* Tales fuerunt Coſmas XLIV. Chail ejus ſucceſſor, poſt Theodorum, Mennas XLVII. Marcus, Jacobus, Joſephus, Chail alter LIII. ejuſdem Monaſterii Archimandrita, Coſmas ejus ſucceſſor, Senuda LV. Oeconomus ejuſdem Eccleſiæ, Philotheus LXIII. & alii. Ita quod initio factum fuerat abſque ulla certa lege, tranſiit quodam modo in rem judicatam, adeoque, quantum ex virorum fide dignorum relationibus ſciri poteſt, dudum eſt ex quo nullus Patriarcha eligitur, niſi ex Monaſtico ordine, præſertimque ex Monaſteriis, quæ adhuc vocantur deſertum S. Macarii. Mos ad Monaſteria mittendi.

XXXVII. Verùm antequam ulterius progrediamur, obſervare neceſſe eſt, quæ Comitiorum illorum Patriarchalium diſciplina fuerit. Poſtquam Patriarcha Alexandrinus diem ſuum obierat, ut mos erat omnium Eccleſiarum, qui ipſius Syncelli fuerant, & præcipuè ſecretarii, litteras ad Epiſcopos, Monaſteria, & præcipuos Laicos mittebant, quibus de illius morte ſignificarent: juſque illos ad novi Patriarchæ electio- Diſciplina Comitiorum Patriarchalium.

nem convocandi, penes Alexandrinos erat, quia; ut ſuperiùs obſervavimus, ad illius Eccleſiæ Clerum, ex communi omnium Chriſtianorum conſuetudine ſpectabat, ut ſibi Epiſcopum eligerent. Nunquam tamen à nobis obſervatum eſt in recentiorum Patriarcharum hiſtoria, aut in aliis monumentis, ad quem convocationis illius cura ſpectaret, aut quis eſſet Sedis vacantis adminiſtrator, quemadmodum apud Neſtorianos proximi Epiſcopi Caſcarenſis cura hæc erat, & prærogativa. Dudum invaluit tyrannica planè conſuetudo apud Arabes & Turcas Ægypti dominos, ut ſtatim atque Patriarcha mortuus eſt, Cella, ſive domus Patriarchalis ab Ærarii Præfecto obſignetur: atque ſæpe hac occaſione ſub talibus cuſtodibus, quidquid ſupellectilis aut pecuniæ reperiebatur, ipſa etiam alimenta, ejus domeſticis ſubtrahebantur. Neminem igitur obſervamus, cui convocandorum Epiſcoporum & Cleri cura competeret; ſed illud tantummodo, quod ea occaſione ſtatim Miſram convenerint Epiſcopi, niſi fortaſſe, aut Sultanus, aut Præfecti provinciales prohiberent.

Præſidebat ſenior Epiſcopus.

XXXVIII. Cùm porrò inter Epiſcopos Ægypti nulla alia, quàm ætatis, prærogativa eſſet, (nulli enim erant Archiepiſcopi, neque Metropolita ullus inter Jacobitas appellatus eſt, niſi Damiatenſis, idque duodecimo ſæculo, ut in hiſtoria noſtra monuimus,) idcirco inter eos primum locum habebat is Epiſcopus, qui ſenior ordinatione erat, quemque majorem, aut præſidem nominabant. Nulli verò ſedi alligatam fuiſſe hanc honoris prærogativam, ſcimus, quia diverſarum Eccleſiarum Epiſcopi recenſentur, qui eam habuerunt. Alia fuit ſub Orthodoxis, ſive Melchitis, diſciplina, & Alexandrinus Patriarcha diverſas Metropoles habuit, de quibus dicetur ſuo loco: ſed apud Jacobitas præter Damiatenſem, nullus in Ægypto Metropolita fuit.

Preces pro electione: licentia à Sultano.

XXXIX. Advenientibus igitur Epiſcopis, antequam deliberaretur de eligendo Patriarcha, preces publicæ ad aliquam Eccleſiam indicebantur, jejunia, ſolennes Liturgiæ, atque, ut plurimum, antequam ulteriùs procederetur, poſtulabatur licentia à Muhamedanis principibus, ne libertas publica turbaretur, neve alicui præceptum concederetur, quo aditus ipſi contra diſciplinam fieret ad Patriarchalem dignitatem. Nunquam enim majores calamitates Orientalis Eccleſia ſuſtinuit, quàm ab ambitioſis hominibus, qui talia præcepta licita-

bantur, & armata manu ad honores graſſari ſolebant. Exempla paſſim occurrunt, tam in Coptitarum, quàm in Neſtorianorum hiſtoria. Nunc verò toto Oriente vix aliter fiunt Patriarchæ: neque libertas, quam aliquando Chriſtiani obtinent, aliter haberi poteſt, niſi plura præſtando, aut pollicendo, quàm nebulones apud ærarii præfectos polliciti ſunt, aut repræſentaverunt. Ne igitur defectu autoritatis principum ſchiſmata per diverſas factiones fierent, prudenter inſtitutum fuit, relatumque inter Conſtitutiones Eccleſiaſticas, ut nemo, niſi probata eſſet per ſæculares Principes ejus electio, in Patriarcham conſecraretur, aut eligeretur. Ea ratione approbantibus Epiſcopis irrita facta eſt electio Georgii Diaconi Eccleſiæ Saca, qui abſque permiſſu Abdel-Azizi præfecti, à quibuſdam electus fuerat: & Iſaacus XLI. ejus loco conſtitutus. Et poſt obitum Theodori XLV. Jacobitæ diu neminem elegerunt in ejus locum, quia Kaſſemus Ægypti præfectus licentiam negaverat. Alia ejuſmodi exempla ſuppetunt.

XL. Qua verò ratione concilium haberi ad electionem Patriarcharum ſoleret, docet vita Chailis XLVI. In ea enim refertur Epiſcopos, ſtatim atque Miſram venerunt, Hafethum Ægypti præfectum adiviſſe, licentiamque eligendi Patriarcham poſtulaſſe: illum reſpondiſſe, ut inter ſe conſentirent circa eum quem Theodoro defuncto ſufficere cogitabant, poſtea redirent, ſeque, quod optimum factu videretur, imperaturum. Conſederunt in Eccleſia Epiſcopi juxta ordinem ſuum, hoc eſt antiquitatem Ordinationis ſuæ: ſacerdotes prope Epiſcopum quiſque ſuum: in medio ſacerdotes Eccleſiæ Alexandrinæ, cum Protopapa ſuo, qui Alexandrinorum nomine verba faciebat. Is erat Preſbyterorum primus, quæ dignitas non apud Jacobitas modò, ſed etiam apud Melchitas Græci ritus vigebat, unde etiam Arabicè ſcribentes vocem Πρῶτος ſervaverunt: Talis erat is, quem vir Clariſſimus Guillelmus Beveregius, autorem exiſtimavit verſionis Arabicæ Canonum, quam edidit ante annos aliquot: quamvis, ut alio loco obſervavimus, nihil aliud verba quæ ad frontem Codicis Mſ. reperta ſunt, ſignificent, niſi quòd Joſephus ille poſſeſſor libri fuerit, qui, ut Orientales ſolent, hanc inaugurationis ſuæ notam, dum otiaretur, præfixerat. Πρῶτος igitur erat, ut vulgò diceremus, antiquior ſive Decanus ſacerdotum Eccleſiæ, & in ſingulis Eccleſiis ſuus erat Πρῶτος.

Modus procedendi ad electionem.

Sacerdotes Alexandrini.

XLI. In illis igitur comitiis Eccleſiaſticis, primas tenebant ſacerdotes Alexandrini, quia antiquitus dum ſibi Epiſcopum eligebant, reliquis Eccleſiis Archiepiſcopum & ſupremum Antiſtitem dabant. Attamen ex quo Ægyptus in Muhamedanorum poteſtatem venit, imminuta eſt illorum autoritas, cùm etiamſi jus primæ propoſitionis retinere conarentur, nihil tamen efficere poſſent abſque Cahiranorum, & aliorum qui populum Chriſtianum Jacobiticum repræſentabant, ſuffragio & approbatione. Certum id ex variis acerbiſque inter eos & Epiſcopos concertationibus, quæ aliquando electionum Comitia aut planè ruperunt, aut ad menſes & annos produxerunt; ſacerdotes autem Alexandrini intelligendi ſunt, qui erant ex Eccleſia S. Marci, quæ Patriarchalis quodammodo dignitatem & autoritatem obtinebat. Illi ex ea prærogativa non ſolùm jus ſententiæ primùm dicendæ retinebant, ſed totum Clerum Alexandrinum repræſentabant. Attamen non tantùm valuit eorum autoritas, quin aliorum ex eadem urbe ſacerdotum oppoſitionem paterentur. Docet nos ita nonnumquam contigiſſe, Hiſtoria Patriarcharum Alexandrinorum in vita Simonis XLII. Nam Alexandrini ſacerdotes duas in factiones diviſi erant, aliis Joannem Abbatem Nitriæ, aliis Victorem Abbatem alterius Monaſterii proponentibus; illi verò erant ex Collegio Eccleſiæ *Angelii*. Neuter tamen eorum electus eſt, atque ſæpius irritam fuiſſe Alexandrinorum aut Cahiranorum nominationem, ſi Epiſcopi diſſentirent, multa exempla declarant. Fuit tamen ſemper ea tum Cleri utriuſque urbis, tum primorum Laicorum opinio, quòd ipſi jus præcipuum ad eligendum Patriarcham haberent, Epiſcopis ſola competeret manuum impoſitio, per quam Ordinatio perficeretur. Ita in Theophanii vita legimus eum, cùm ſuperbè nimis ſe efferret adversùs Alexandrinos, & ea quæ ipſis ante Ordinationem pollicitus fuerat, præſtare renueret, eos dixiſſe, ornatum illum & veſtem quâ cæteris præſtabat, ſuum ipſorum munus eſſe, & ad ſe qui dederant, pertinere. Verùm hæc non minùs contumelioſa quàm falſa erant: certum illud tantummodo quòd, niſi conſenſus communis omnium accederet, nihil peractum cenſebatur.

Miſræ ſeu Cahiræ civium jus ſuffragii ferendi.

XLII. Ubi Miſræ comitia indicta erant, eſſetque civibus & Clero illius urbis jus proponendi quem digniorem exiſtimarent, dicebant illi ſententiam ſuam primo loco, ſicut olim

quando Alexandriæ eligebatur Patriarcha, hæc erat Alexandrinorum prærogativa. Quo loco obſervandum eſt ex vita Macarii LXIX. Cahiræ Clerum & cives, quando ad eos electio ſpectabat, novam quoque autoritatem adrogaſſe ſibi, literas encyclicas ad omnes Epiſcopos convocandos per totam Ægyptum mittendo, quod erat adversùs juris Eccleſiaſtici communes regulas. Quippe Alexandrinis id licebat, qui amiſſo Epiſcopo ſuo, nomine Eccleſiæ paſtore viduatæ, more majorum ſcribere ad alias Eccleſias poterant, ut pote Clerus ſedis vacantis. At Cahirani qui Epiſcopum haberent, ſine quo ſecundùm Canones agere nihil poterant, Clerum ab ejus corpore divulſum non conſtituebant, neque alia hujus innovationis cauſa cenſenda eſt, quàm quòd nobiliores indigenæ, Cahiræ potiùs quàm Alexandriæ degentes, & ſacerdotes ipſi, non minùs ſe ad Alexandrinam Eccleſiam, quàm qui in ea ipſa urbe eſſent, exiſtimabant pertinere.

Exemplum electionis à Monachis S. Macarii factæ, & quodnam propriè jus ipſorum fuerit.

XLIII. Præter Clerum & populum utriuſque urbis, qui alternatim eligendi jus ſibi vindicabant, occurrit exemplum, quod mox obſervabamus, Marci filii Zaraæ, de cujus electione ſcribit hiſtoricus, quòd ad Monachos ſpectaverit, unicum ſanè, & quod diſciplinæ regulis & exemplis contrarium eſt. Alterum, ſed diverſi generis, ſubminiſtrat hiſtoriâ Macarii LXIX. in qua legimus, Miſræ cives & Monachos S. Macarii in ea electione jus habuiſſe: ex quo teſtimonio, duo nobis colligi poſſe videntur. Alterum quòd Monachorum nomine, non alii intelligendi ſunt quàm illi qui erant in Monaſteriis ſancti Macarii: alterum quòd Miſræ cives qui electionem ad ſe pertinere arbitrabantur, eos in concilium ſuffragiique ferendi conſortium admiſerint. Cùm enim, ut multis exemplis conſtat, plerumque candidati ex Monaſteriis aſſumerentur, ſæpeque magis placeret eligi eos, qui mundo incogniti in oratione, ſacrarumque litterarum ſtudio majorem vitæ partem conſumſerant: neceſſe erat adduci, aut Archimandritas, aut majoris dignitatis Monachos, qui de eorum virtute, doctrina, & prudentia teſtimonium apud congregationem populi & Epiſcoporum ferre poſſent. Neque hæc ſimplex inaniſque conjectura eſt, ſed fundata ipſo electionis inſtrumento. In eo enim Epiſcoporum, Sacerdotum, & Clericorum, tum populi primorum ſeu Αρχόντων mentio fit, tanquam ad electionem conſentientium, eamque ſuffragiis ſuis

comprobantium. De Monachis dicitur, quòd *ab illis quæſitum fuerit, eorumque teſtimonio conſtiterit de ſpirituali ejus profectu ſanctaque converſatione.* Itaque non alio titulo locum in illis electionibus habebant, niſi ut teſtes pietatis, fidei & religionis eſſent, ejus qui ad Patriarchalem dignitatem promovebatur: neque ordinem ſingularem conſtituebant qui ad eligendum jus haberet, ſed cenſebantur inter Laicos, qui nullo gradu Eccleſiaſtico inſigniti erant: vel inter ſacerdotes, ſi qui ſacerdotio fungebantur. Si aliter aliquando factum, ut duobus exemplis quæ adduximus, probari quamvis parum certò poteſt, Monachos in partem electionis vocatos fuiſſe, rarum id & præter conſuetudinem, maximè quando Alexandriæ comitia habebantur. Quando Cahiræ, ſuſpicari poſſumus advocatum honoris gratiâ fuiſſe Archimandritam Scetis, ſeu S. Macarii, quia ſubſcriptio ejus notatur in inſtrumento electionis, poſt Alexandrinos Sacerdotes & Diaconos, ante Laicorum primarios. At nullus aſſignatur locus Monachis ad ſubſcribendum, etſi in alia litterarum formula, mentio fiat conſenſus ab illis præbiti ad electionem Patriarchæ. Quòd ſi Monachi ratione ordinis ſui, habituſque, ut vocant, Angelici, locum inter ſuffragatores tenuiſſent, aſſignatus fuiſſet ipſis locus procul dubio, ut tres ſaltem ſubſcriberent, ſicut tres ſacerdotes & totidem Diaconi Alexandrini reliquorum nomine, quod in neutro exemplari litterarum obſervatur.

In electione Alexandrinorum præcipua ratio habita.

XLIV. Illud quoque obſervationem meretur, quòd, etiamſi Laicorum ſeu totius populi magna eſſet ad electionem autoritas, eaque Cahiræ fieret, etiam quando ad ejus urbis cives ſpectabat, honos tamen talis habebatur Alexandrinis, ut eorum præcipuè res agi videretur. Nam eo ſpectant ea quæ leguntur in laudatis Epiſtolis. *Cùm igitur perſpecta nobis foret Alexandrinorum caritas erga patres ſuos, ſciremuſque eos nolle diutiùs orphanos permanere, eapropter feſtinavimus ad perficiendum opus Dei*, & quæ ſequuntur. Atque hæc etiam prærogativa inſignis fuit, quod electionis inſtrumento ſubſcriberent Alexandrini, & non aliarum Eccleſiarum Clerici.

Conventus ad electionem, propoſitio eligendi: qui à defuncto deſignatus, ſæpe præferebatur.

XLV. Celebratis precibus, & Liturgiis, ſenior Epiſcoporum, vel aliquis inter eos conſpicuus, ſolebat ad cœtum verba facere, & ea in mentem revocare, quæ obſervari oportebat ad novi Antiſtitis electionem. Statimque aut ab Alexandrinis,

drinis, aut à Cahiranis proponi ſolebat aliquis, qui, ſi vota omnium conſpirarent, proclamabatur. Sæpe id factum, ſtatim atque populus & omnes præſentes, Ἄξιος inclamaſſent. Habebatur etiam ratio eorum, quos non ſuſpectis teſtimoniis conſtaret à defuncto Patriarcha ſucceſſores expetitos: ita de Iſaaco XLI. ſcribitur, valuiſſe apud eos qui ad electionem convenerant, quòd renunciatum eſſet Joannem ejus deceſſorem, dignum eum judicaſſe qui illi ſuccederet. Ita ſcribunt de Marco XLIX. & de Jacobo ejus ſucceſſore. Majorem porrò autoritatem hujus commendationis fuiſſe judicari poteſt, quòd non adeo frequens eſſet, unde non multa ejus exempla reperiuntur: neque magis valebat, quàm aliorum teſtimonia, niſi candidato talis etiam fama virtutis & probitatis eſſet quæ illam confirmaret.

XLVI. Ubi convenerant, & Alexandrini, ſive Cahirenſes aliquem propoſuerant, nihil actum erat, niſi communi conſenſu electio approbaretur: atque id erat Epiſcoporum munus proprium, quorum in talibus comitiis magna erat autoritas. Itaque frequentiſſimè in hiſtoria obſervatur, repulſis qui primò nominati fuerant, alios vel ab Epiſcopis, vel à Sacerdotibus, vel tandem à quibuſcumque propoſitos fuiſſe, omiſſis qui priùs deſignati fuerant. In repulſa, magna erat Epiſcoporum autoritas, quia negabant manus ſe impoſituros illis, qui indigni judicarentur: at in approbatione non major erat eorum poteſtas, quàm Sacerdotum & populi, cùm diſciplina perpetuò conſervata, prohiberet ordinari quemquam, niſi conſenſus Ἀρχόντων, plebiſque accederet. Ubi aliqua erat ſententiarum diverſitas, mittebant ad monaſteria, præſertim ſancti Macarii, ut à ſenioribus Monachis diſcerent, qui eſſent inter ſuos ad Patriarchale munus ſuſtinendum præ cæteris idonei.

Conſenſus omnium requiſitus: Epiſcoporum maximè neceſſarius.

XLVII. Si quis commendatione principum dignitatem affectaret, afferretque præceptum de Ordinatione ſua, quia hic ambitus contra Canones erat, ſolebant Epiſcopi, primoreſque Jacobitarum ad aulam proficiſci, privilegiaque ſua exponere, quibus ſibi ſecundùm communem diſciplinam Eccleſiarum, integra Antiſtites ſuos eligendi libertas concedebatur, raroque cogebantur ad eum acceptandum qui minùs placeret. Ita poſt Chailis XLVI. mortem, cùm Petrus quidam Diaconus tale ab Almanſore præceptum obtinuiſſet, nulla illius ratio habita eſt: ſicut in vacatione ſedis per annos propè viginti poſt

Præcepta principum de electionibus.

obitum Joannis Patriarchæ LXXIV. cùm David ſacerdos, qui Cyrillus in Patriarchatu vocatus eſt, talia ſæpe mandata Sultanorum ad Epiſcopos alioſque ad electionem convocatos detuliſſet, ſemper ea reſciſſa ſunt, donec contentionibus per concordiam de eo eligendo finis impoſitus fuiſſet. Poſt Philothei LXIII. obitum, Abraham qui magna apud Hakemum Califam ex Fatimidis tertium gratiâ pollebat, etſi pari autoritate munitus, tamen repulſam paſſus eſt, electuſque Zacharias. Neque prætereundum eſt, quòd mirum ſanè videtur in tot turbulentis electionibus Patriarcharum, quorum hiſtoria ſupereſt, uſque ad ultima Yubidarum Salaheddini ſucceſſorum tempora, hoc eſt per annos ampliùs ſexcentos, neminem à Jacobitis autoritate principum, collocatum fuiſſe in ſede Alexandrina, ſed omnes more majorum electos.

Quid fieret ubi erat ſententiarum diverſitas.

XLVIII. Ubi verò, quod ſæpe ſolebat, eſſet magna ſententiarum diverſitas, dabant operam Epiſcopi qui comitiis præſidebant, ut amicè, quantùm fieri poterat, componerentur: conſumebanturque aliquando dies, menſes & anni, antequam communibus ſuffragiis dignitas in aliquem conferretur. Nam ſi rejiceretur, quem ii ad quos electio ſpectabat proponebant, contingebat ſæpe ut quem Epiſcopi aut alii proponerent, ipſe quoque repulſam ferret. Ut enim non negabant Epiſcopi, jus eſſe Alexandrinis aut Cahiranis proponere quem ipſi vellent, ita pertendebant ſe dignitatis & indignitatis eorum, qui ab Alexandrinis aut Cahiranis deſignabantur, eſſe judices, quòd neminem ipſis ordinare liceret, qui non eas corporis animique dotes haberet, quæ Canonibus præſcribuntur. Si pertinaciùs obſiſterent Alexandrini aut Cahirani, ut ſæpe faciebant, tunc aliquis inter Epiſcopos autoritate conſpicuus eos compeſcebat, atque ſimili occaſione factum legimus ut, cùm in comitiis Eccleſiaſticis poſt Theodori XLV. mortem habitis, Alexandrini cum pleriſque Epiſcopis Ægypti inferioris, urgerent ut qui à Protopreſbytero eorum nomine deſignatus fuerat, renunciaretur; obſiſtentibuſque Epiſcopis aliis reſpondiſſent, electionem ad ſe ſolos pertinere, ordinationem ad Epiſcopos; Moſes Epiſcopus Viſſim qui æger in conſeſſum delatus, in lectulo decumbebat, ſurgens Alexandrinos acriùs increpitos ex Eccleſia, baculo depulerit, ſicut, inquiunt hiſtorici, Chriſtus ex templo vendentes & ementes ejecerat.

Electio per ſortem, ejuſque ratio.

XLIX. Accidebat autem frequentiſſimè, ut non modò inter

plebem ſeu Laicos contentio, ſed inter ipſos Epiſcopos eſſet, dum ex pluribus deſignatis, cuidam adhærerent, excluſis reliquis. Nam in ſuffragiis ferendis ea conſuetudo obſervabatur, ut Sacerdotes & omnes Eccleſiaſtici, præter Epiſcopos, ſimul cum Laicis vota ſua conjungerent, non ſeorſim ad ſuffragia vocarentur. In illis contentionibus, quando componi non potuerant, conſuetudo fuit ut electio per ſortem fieret, ſed ita ut non ſine precibus ſolennibuſque Liturgiis perficeretur. Ejus forma talis erat. Si plures candidati ab illis ad quos pertinebat, nominati reperirentur, per ſuffragia ſeligebantur ex eorum numero qui plura tuliſſent, cæteri excludebantur: atque, ut ex vita Sanutii Patriarchæ LXV. diſcimus, ſeligebantur ex omnibus Monaſteriis, Aſcetæ centum qui dignitate cæteros anteirent. Ex primo iſto numero eligebantur quinquaginta: & ex iſtis viginti quinque, mox decem: & in illo ſcrutinio quod ultimum erat, tres qui plura puncta tulerant, reſervabantur; & niſi aliqua ſubita acclamatione quaſi per inſpirationem, unus ex tribus proclamaretur, electioque omnium votis ſtatim comprobaretur, ſorti res committebatur. Vocabatur autem ſors illa *Heikelia* ab *Heikel*, quæ *ſanctuarium* atque *altare* ipſum ſignificat, quia in altari fiebat, ut divino nutu fieri videretur, Deuſque judicare ſineretur, quis trium candidatorum dignior foret, ſicut primitus Apoſtoli fecerant, dum in locum Judæ proditoris, electus eſt ad Apoſtolatum Mathias. Trium igitur illorum, in quibus pendebant hominum judicia, adeo ut quis magis idoneus foret, determinare non poſſent, nomina totidem chartulis inſcribebantur: adjiciebatur quarta *inſcripta nomine Jeſu Chriſti Paſtoris boni*: & poſtea omnes in urnam conjiciebantur, quæ ſub altari collocabatur. Tum in eo ipſo altari celebrabatur Liturgia, aliquando ſemel, aliquando per triduum, continuabanturque die & nocte preces in eadem Eccleſia, ad implorandam divinam opem. Peractis precibus & ſacrificiis, adducebatur infans, ea ætate quæ omnis peccati ſuſpicione caret, ne fraus aliqua ſubeſſet, jubebaturque manum in urnam immittere, unamque ex ſchedulis quatuor educere. Si trium alicujus deſignatorum nomine inſcripta ſchedula educeretur, ſtatim is Patriarcha ſalutabatur, per repetitas acclamationes Epiſcoporum, Sacerdotum, reliquorum Clericorum & Laicorum, neque con-

tradicere quiſquam audebat. Quòd ſi ſchedula prodiret nomen habens Jeſu Chriſti, ita apud ſe ſtatuebant, neminem trium candidatorum Deo acceptum eſſe, atque ita rurſus ad electionem trium aliorum ex ſeptem reſiduis poſt ultima ſuffragia, procedebatur: eorum nomina ſchedis inſcribebantur preces & ſecunda ſortitio fiebat, donec nomen alicujus educeretur. Hæc fuit ſortis Eccleſiaſticæ ad eligendum Patriarcham ratio, ſecundùm quam electi fuerunt apud Jacobitas Alexandrinos, Patriarchæ Joannes XLVIII. & Michael LXXI.

Alibi quoque eadem ſors uſurpata.

L. Adhibitam quoque illam fuiſſe ad electionem Epiſcopi Miſræ, legimus in vita Macarii Patr. LXIX. Neque ſingularis hæc fuit Alexandrinæ Eccleſiæ conſuetudo; nam eadem apud Neſtorianos uſurpabatur ad electionem Catholici ſui Bagdadenſis, qui ſupremus Patriarcha illius ſectæ eſt. Nova ſanè hæc ratio electionis tranquillè peragendæ, componendarumque controverſiarum Muhamedanis ipſis nota & probata fuit. Nam in vita Cyrilli legitur, quòd cùm inter Jacobitas graviſſimæ diſſenſiones eſſent circa electionem Patriarchæ, Adel Sultanus, conſuluerit, ut quem morem Bagdadi apud Chriſtianos obſervaverat, eum ſequerentur. Negaverunt fieri id apud ſe poſſe, ſed apud Francos licitum exiſtimari, quod tamen falſum eſſe, electio Joannis XLVIII. multis annis vetuſtior ſatis oſtendit. Joannes filius Narſis Catholicorum Bagdadenſium LII. anno J. C. DCCCLXXXIV. ita electus ſcribitur: & alius Joannes cognomine Abu-Iſa LXI. anno J. C. MVII. Obſervatur tantùm hæc diverſitas quòd apud Neſtorianos, ſchedæ à ſene & qui prope uſum oculorum amiſerat, Epiſcopo, in ultima electione eductæ ſunt, tum quòd inſcripta fuerunt quinque candidatorum nomina, primaque ſortitio, eo quòd fraudis ſuſpicio injecta fuerat, irrita habita ſit: id quod apud Ægyptios nunquam accidiſſe legimus. Illius quoque diſciplinæ teſtes ſunt Ebnaſſalus & Abulbircat, atque ex eorum teſtimonio refellitur autoritas quæ ex hiſtoria electionis Cyrilli iſtius filii Laklaki duci poſſet, quia tunc ejus fautores negaverunt coram principe tale quidquam apud Coptitas uſurpari. An huc uſque ea conſuetudo ſervata apud Coptitas fuerit, nobis obſcurum eſt: ſed quantum ex aliis cognoſcere potuimus, adeo proculcata eſt jam à Turcis diſciplina omnis Eccleſiaſtica, ut nullum prope veſtigium illius ſuperſit. Nam

Baſſæ, ſive Præfecti, qui Conſtantinopoli mittuntur cum ſumma autoritate, cùm unum id deſignent, ut exhauſtâ provinciâ ditiores abeant, Chriſtianis ſi ullam relinquunt electionum libertatem, ea non niſi pecuniis obtinetur, atque ut plurimum, is eligitur qui præceptum à Muhamedanis habet, quo vetatur Epiſcopis ne alium ordinent.

Proclamatio electi Patriarchæ.

LI. Ubi tandem vel ſorte vel acclamatione omnium ordinum alicujus candidatorum electio comprobata fuerat, clamando nempe Ἄξιος, aut linguâ vernaculâ *Dignus eſt*: tunc nomen ejus pronunciabatur ab Epiſcopo ſeniore, qui voce perſpicua ad ſacerdotes, populumque verba faciebat, ut ſciret, an in ejus electionem conſentirent. Nam opus erat vel communi omnium conſenſu, vel majoris ſaltem partis, eam probari, ut legitima foret. Unde non ſolùm in primo illo electionis actu, verùm in Ordinatione, Epiſcopus qui eam celebrabat, non ſemel officia intermittebat, ad interrogandum populum, an electioni conſentiret. In quo autem conſiſteret dignitas ejus, qui ſecundùm Eccleſiaſticas leges ad Patriarchatum idoneus cenſebatur, jam nobis explicandum eſt. Eas conditiones paucis complexus eſt Ebnaſſalus, Operis ſui Theologici c. 55°. & multi alii, ut etiam Præfatio Pontificalis Seguieriani, quas compendio trademus, & quantum neceſſe videbitur, ex hiſtoria diſciplinaque illarum Eccleſiarum explicabimus.

Quæ conditiones requiſitæ fuerint in Patriarcha.

LII. Prima conditio quam in Patriarcha deſignando neceſſariam volunt Canones antiqui apud Orientales recepti, eſt, ut ſit liber, ingenuuſque ex ingenuis liberiſque procreatus. Atque etiam ea lex valebat in Eccleſia Alexandrina, ut nemo ſervilis conditionis ordinari poſſet Epiſcopus aut ſacerdos. Itaque in vita Cyrilli LXVII. legimus ſenem monachum ad Patriarchatum votis publicis poſtulatum, cùm eam dignitatem rejeciſſet, inter alias excuſationis ſuæ cauſas hanc protuliſſe, quòd, cùm libertinus eſſet, ordinari ſecundùm Canones non poſſet. Unde cùm de multis adversùs diſciplinam peccatis accuſaretur Cyrillus F. Laklaki Patriarcha LXXV. objectum illi inter alia fuit, quòd ſervilis conditionis homines paſſim ordinaret. Itaque conſtitutum eſt in ſynodo, ne quid ſimile deinceps liceret, neque Clericalis, multo minùs Epiſcopalis dignitas ex ejuſmodi Ordinationibus in contemtum venirent. Attamen ob communem Chriſtianorum Ægypti,

& aliorum in Oriente calamitatem, qui ſæpe per bella quæ annis ferme CC. inter Muhamedanos arſerunt, in ſervitutem abducebantur, & aliis dominis venumdabantur, tum propter Nubas & Æthiopes qui barbarorum incurſionibus ex patria abacti, ſub haſta veniebant, idcirco diſcrimen inſtitutum eſt inter ſervitutem ex captivitate, & eam quæ ex nativitate: adeo ut prior ab Ordinibus ſacris non excluderet, ſed tantùm poſterior: tum etiam Nubis & Æthiopibus id indultum, ut ſi præclaris dotibus & moribus commendarentur, ſervitus ipſis fraudi eſſe non poſſet.

Natus ex matre virgine.

LIII. Secunda, ut natus eſſet ex matre virgine, hoc eſt ex ea quæ alteris nuptiis conjuncta non fuiſſet, antequam ab ejus patre duceretur. Inſtitutum id novo jure, quia in veteri Teſtamento ſummus ſacerdos uxorem virginem ducere tenebatur, idque pertinere judicabant ad honeſtatem ejus natalium, quem Patriarcham ordinabant, ut ex matre ſecundis nuptiis non implicata, natus foret. Quamvis enim ſecundas & tertias non damnent prorſus Orientales, eas tamen ex veteri diſciplina, non carere culpâ exiſtimabant, ideoque eas non iiſdem precibus benedicebant, quæ in primis adhibebantur: neque corollas ſponſis imponebant, ex quibus, ut apud Græcos, Matrimonii benedictio, *Coronatio* appellatur. Ob turpitudinem igitur illarum nuptiarum diſtinguebant inter filios qui ex matribus coronatis, aut non coronatis naſcebantur, quod diverſitatem natalium non unius generis includebat. Nam coronatæ matres dicebantur quæ primo matrimonio conjungendæ benedicebantur: in non coronatarum claſſem veniebant præter multinubas, concubinæ, meretrices; & quicumque ex talibus natus eſſet, ab Ordinibus excludebatur, multo magis à ſupremo ſacerdotio. Attamen omnino ex bigamis parentibus natus non excludebatur, ſed tantùm, qui ex matre alteris nuptiis copulata. Nam in vita Macarii LXIX. Patriarchæ legitur quòd, cùm omnes in ejus electionem conſenſiſſent, & miſſi fuiſſent qui eum adducerent ex Monaſterio S. Macarii, ipſeque hanc dignitatem fugeret, dixerit ſe eligi ſecundùm Canones non poſſe, quandoquidem natus erat ex ſecundo conjugio, cujus tamen defectûs nulla ratio habita eſt.

Sanitas corporis & integritas.

LIV. Tertia recenſetur ſanitas corporis, membrorumque omnium integritas, adeo ut neque morbis perpetuis, ſi-

cut lepra, & alii ejuſmodi, obnoxius foret, neque infirma adeo valetudine, ut omnia officia ſua peragere non poſſet. Imò ſi in morbum fœdum, contagioſum, aut incurabilem decideret, deponi eum poſſe ſcribit Ebnaſſaſus.

LV. Quarta, ætas annorum ut minimum quinquaginta, junioribus excluſis, tum quòd juventus ad vitia pronior ſit, tum ob neceſſariæ experientiæ defectum. Cùm de eligendo Macario, de quo mox diximus, conſilium haberetur, multi Joannem Monachum virtute doctrinâque commendatum proponebant, at quia junior quinquagenario erat, repulſam tulit, prælatuſque eſt Macarius. Electus tamen fuit Gabriel F. Tarich anno ætatis 47. Repulſi quoque leguntur nonnulli ob ætatem decrepitam. Ætas.

LVI. Quinta conditio, ut virgo ſit, non modò nullo carnis peccato, aut illegitimo congreſſu maculatus, ſed omnino conjugii expers: qua ratione factum eſt, ut tandem omnes Patriarchæ ex ordine Monaſtico aſſumerentur, quòd jam ubique ferme obtinet, quæ etiam conditio poſtmodum reliquis acceſſit, & de ea dicetur inferiùs. Nam uxoratos omnes ſacerdotes aut Eccleſiaſticos excludunt. Vetuſtiſſima ſanè apud Coptitas traditio eſt, quam referunt Severus Epiſcopus Aſchmonin & alii, de Demetrio ſcribentes, qui ordine eſt XII. cùm à Juliano deceſſore ſuo deſignatus eſſet, tanquam pontificatu digniſſimus, atque maxima pars in ejus electionem conſenſiſſet; multos reclamaſſe, quòd uxorem haberet: neminemque à D. Marci tempore Patriarcham fuiſſe, qui non virginitatem ſervaſſet, quam Demetrius miraculo comprobavit. Ita factum poſtquam Minas ſeu Mennas LXI. electus eſt: nam etſi Monachus eſſet, tamen quia acceperunt, poſtquam ex more proclamatus fuit, eum olim uxorem duxiſſe, quæ adhuc in vivis ſupereſſet, idque multorum teſtimonio conſtitiſſet, Epiſcopi ad quos Ordinatio ſpectabat, manus illi imponere noluerunt, niſi poſtquam didiciſſent, eum quidem à parentibus coactum uxorem duxiſſe, ſed eam non attigiſſe, cùm ipſi ſtatim poſt nuptias perſuaſiſſet, ut virginitatem ſervarent. Eâ causâ poſt mortem Simonis LI. rejectus eſt Iſaac F. Andunæ. Virginitas.

LVII. Sexta memoratur ab Ebnaſſalo & à quibuſdam aliis, ut nunquam manu ſua ſanguinem effudiſſet: id enim nefas habetur apud eos ſacerdotibus ut ullum animal ma- Nunquam ſanguinem effuderit.

16. Cod. Biblioth. Reg.

nu ſua mactent aut ſanguinem fundant, ut ex Canone XLVII. Collectionis Syrorum Jacobitarum & diverſis aliis manifeſtum eſt.

Linguæ peritus.

LVIII. Septima, ut linguam populi cui præficiendus erat, familiarem haberet, adeo ut agere cum ſuis abſque interprete poſſet, ſacraſque ſcripturas ex ſuggeſtu facilè in linguam vernaculam interpretari. Ea regula peregrinos non excludit, modò linguæ vernaculæ uſum habeant, quamvis in quibuſdam Canonibus præcipiatur, ne extranei Epiſcopi dentur Eccleſiis, quod tamen non ſemper obſervatum videtur, ſed tantùm optimum factu judicatum eſt, ſi poſſet obſervari. In Patriarcha Alexandrino deligendo nulla, ut videtur, patriæ ratio habita eſt. Syri duo ad hanc dignitatem aſſumti ſunt Simon XLII. & Marcus F. Zaraæ LXXIII. ſeriùs & propiùs ad hæc noſtra tempora, Jounes ſive Joannes quidam, qui numeratur LXXXV. Damaſcenus, & eo antiquior LXXIX. Theodoſius quidam Francus. Obſervatum tamen à nobis eſt in hiſtoria vicennalis vacationis, quæ ante Cyrilli F. Laklaki Ordinationem, Alexandrinam Eccleſiam tam miſerè vexavit, objectum fuiſſe ab ejus adverſariis inter alia, quòd Fiumâ oriundus eſſet, quæ ad Sahid ſive Thebaidem ſpectabat, ex qua non debebat eligi Patriarcha, quod tamen electionem ejus non impedivit: & in Catalogo poſteriorum, qui manu recentiori adjunctus eſt Codici Abulbircat quo uſi ſumus, XC. recenſetur Mathæus ex Sahide, ſive Thebaide. In vita Yuçabi LII. legitur in frequenti Concilio ſtatutum fuiſſe, ne ullus ex Alexandrinis civibus ad Patriarchatum eligeretur quia ob faſtum, luxum, moreſque incompoſitos malè audiebant: ſed aut illa lex non fuit ad poſteros valitura, aut abrogata eſt. Nam Theophanius LX. & Zacharias LXIV. Alexandrini fuerunt.

Doctrina.

LIX. Octava, doctrinæ facultas, etſi aliquos planè illiteratos fuiſſe legamus. In quibus autem hæc doctrina conſiſtat paucis explicandum. Ex quo Arabes Ægypto potiti, linguam ſuam intulerunt, adeo ut intra unius ſæculi ſpatium vernacula eſſe cœperit, retinuerunt veteris ſuæ Copticæ uſum plerique Jacobitæ Chriſtiani, adeo ut inter eos communis eſſet. Servata eſt diutiùs in Thebaide, remotioribuſque provinciis, ubi major Chriſtianorum numerus, Muhamedanorum minor erat. At in Ægypto Inferiori, Alexandriæ &

Miſræ

Miſræ citiùs obſolevit, & tantummodo in Officiis Eccleſiaſticis libriſque conſervata eſt, ſicut accuratiùs explicatum eſt in Diſſertatione de lingua Coptica. Ita paucis annis elapſis factum eſt, ut non communis jam eſſet lingua, ſed doctrinæ & religionis. Prima igitur eruditi viri dos fuit, ut libros Copticos legere & interpretari poſſet: nec alii ſignificabantur, quàm ſacræ literæ, Officiaque Eccleſiaſtica, & Synaxaria, in quibus Legendæ Sanctorum continerentur. Patriarcham in ea lingua peregrinum non eſſe, ipſa muneris ſui ratio exigebat: vulgóque illius peritiores erant Monachi ſancti Macarii, quàm Clerici ſæculares, quia ex veteri conſuetudine quam docet nos Abulbircat, nulla Lectio aut Oratio in eo Monaſterio, aliâ linguâ perficiebatur; cùm alibi ob ejus ignorantiam Lectiones veteris & Novi Teſtamenti, & Orationes aliquot, poſtquam Copticè lectæ fuerant, Arabicè explicarentur, quod ad S. Macarium non licebat. Michael tamen cognomine filius Dakalti, qui ordinatus eſt anno J. C. MCXLVI. non modò Copticè legere non poterat, ſed erat literarum Arabicarum planè expers. Unde dilata eſt ejus Ordinatio, donec memoriter Liturgiam D. Baſilii didiciſſet. Verùm id rariùs primis temporibus: nam cùm Patriarchæ non modò ſermones ad populum facere tenerentur, verùm ſacras literas ex Copticis exemplaribus vernaculè explicare, rarò illiterati aſſumebantur, non modò ad Patriarchatum, ſed nec ad Epiſcopatum. Cyrillus LXVII, magno labore Evangelia Copticè legebat, eorumque interpretationes Arabicas, quia ſcientia illi erat adeo mediocris, ut in contemtum Epiſcoporum veniret. At Canonum, Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ aut Theologiæ inſigniter peritum, vix reperire aliquem licet, inter tot Patriarchas: atque ita quidquid operum à Coptitis conſcriptorum habetur, aut ab Epiſcopis, aut à privatis Theologis compoſitum fuit. Nec minùs erat neceſſarius Copticæ linguæ uſus, non modò ad Officia celebranda; (nam ab aliquot ſæculis quæ legunt, non intelligunt) ſed etiam ad Acta & inſtrumenta, quæ ad Patriarcham propriè pertinent, & quæ aliter quàm Copticè ſcribi non ſolent. Tales erant olim Epiſtolæ Paſchales, quas Heortaſticas vocant, etſi ſimul, veluti in aliis omnibus, adjungeretur Arabica tranſlatio. Verùm qui ab Actis & epiſtolis Patriarchæ erant, eas ſcribebant, & Patriarcha ſubſcribebat.

Monaſticæ vitæ profeſſio.

LX. Nona conditio, quam ut neceſſariam refert Ebnaſſalus, erat Monaſticæ vel Anachoreticæ vitæ, à prima juventute profeſſio. Ab initio nihil tale exigebatur. Andronicus XXXVII. qui Benjaminum, ſub quo Muhamedani Ægyptum invaſerunt, præceſſit, erat Diaconus Eccleſiæ dictæ *Angelion*, in urbe Alexandrina. Agathon Benjamino ſuffectus, Joannes, Iſaac, Joannes XLVIII. Ephræm LXII. Zacharias LXIV. Gabriel F. Tarich LXX. Marcus F. Zaraæ LXXIII. Joannes ejus ſucceſſor, Monachi non fuerunt, antequam ordinarentur. Reliqui ferme omnes ex Ordine Monaſtico aſſumti, præſertim verò ex famoſo Monaſterio S. Macarii, Vallis Habib, quæ eſt antiqua *Scete*. Cùm vero jam à multis ſæculis conſuetudo invaluerit, ut ſoli Religioſi ad Patriarchatum aſſumantur, inde factum eſt ut in formula inſtrumenti de facta novi Patriarchæ electione & conſecratione, legatur. *Mitti igitur decrevimus ad deſerta ſancta Scetis, quæ ſunt ad Montem Nitriæ .... & convertimus oculos noſtros in Deo devotum & piiſſimum Monachum, habitantem in celebri Laura ſeu Monaſterio S. Patris noſtri Macarii in Sceti, ubi educatus eſt à pueritia ſua, ſub diſciplina ſanctorum Patrum* &c. Neque ulla differentia erat inter eos qui in Cœnobio vixerant, aut eos qui in Cellis remotis à reliquorum Monachorum conſortio, qui propriè Anachoretæ erant, & quos *Habis* Arabicè vocant; quaſi recluſos. Eam vocem non intellectam, aliquando in hiſtoria Saracenica perperam expoſuit Erpenius, exiſtimans ſignificare *captivum* qui carceri mancipatus fuerat. Rationes autem cur Monachi potiſſimum eligerentur, multæ & quidem graviſſimæ fuerunt. Nam cùm virginem eligi oporteret, neceſſe erat ut is caperetur, quem profeſſio caſtitatis à prima pueritia, talem eſſe ſuadebat: tum in vita ſolitaria, major omnino quàm in ſæculo eſſe videbatur ſanctitatis opinio, & à curis ſæculi liberior animus; tum quòd ignoti mundo, magis apti ad miniſterium Patriarchale viderentur; præſertim verò carebant amicis illis & patronis ex aula Sultanorum & Præfectorum, quorum familiaritas ſæpe magno Eccleſiarum malo vertebat. Accedebat etiam opinio, quòd in Monaſteriis doctiores quàm in Clericorum ſæcularium numero ſacerdotes reperirentur. Sed quàm ſæpe ſua Coptitas opinio fefellerit, & quàm multos ex ipſis ſtrictioris vitæ Monaſteriis nebulones promo-

verint, hiſtoria noſtra ſatis oſtendit.

LXI. Decima, quæ multas alias complectitur, dignitatem & integritatem morum propriè ſpectat, nempe teſtimonium bonum, etiam ab illis qui foris ſunt: non ſit iracundus, non ebrioſus, non percuſſor, non turpis lucri cupidus: ut potens ſit opere: verbo & doctrinâ, atque adeo poſſit fidei adverſarios coarguere: quæ omnia deſumta ſunt ex Epiſtolis ad Timotheum & ad Titum: utque omnes virtutes habeat, quas Apoſtolus in Epiſcopo exigit: quarum etiam dotium nonnullæ jam locum non habent: ut quòd Epiſcopus non ſit Neophytus, quam tamen in libris ſuis præſcriptam ſervant, honore potiùs Apoſtoli & ſacrorum Canonum, quàm ex poſteriorum temporum diſciplina, in qua uſurpari hæc cautio non poteſt. Neque enim quidquam, rariùs accidit, quàm ut ex Judæis aut Muhamedanis quidam, ad fidem Chriſtianam convertantur, & Epiſcoporum ex ejuſmodi proſelytis factorum, aut rariſſima aut nulla exempla ſunt. Imò cavent Chriſtiani Orientales, ne Epiſcopi inſtituantur illi, quorum fratres aut affines Muhamediſmum amplexi ſunt: & aliquot exemplis hæc diſciplina confirmata reperitur in Hiſtoria Catholicorum Bagdadenſium. Verùm aliam, & quidem inſignem præ cæteris, antiquæ & puriſſimæ ſanctitatis teſtem conditionem apponemus, cujus neque Abulbircat neque Ebnaſſalus, aut alii meminerunt, ſed cujus certa & nunquam interrupta fuit in Alexandrinis Patriarchis conſtituendis obſervatio. Mores.

LXII. Undecima, eſt quòd Epiſcopus non ſit: nam in alia ſede ordinatum nunquam transferendum exiſtimaverunt ad ampliſſimam, & quâ nulla inter eos major eſt, Patriarchæ dignitatem. Etſi verò lex ſingularis nulla Jacobitis propria adverſùs translationes Epiſcoporum perſcripta ſit, ſed commune tantùm jus ſequantur, illius hac in parte obſervantiſſimi fuerunt. Nam à D. Marco uſque ad Cyrillum filium Laklaki, qui ordinatus eſt anno Martyrum DCCCCL. J. C. MCCXXXIV. nullus occurrit, qui alium antea Epiſcopatum geſſerit: cùm inter Neſtorianos plerique, ex aliis Eccleſiis ad Modaïnenſem, ſeu poſtea Bagdadenſem, cui alligata erat ſummi apud eos Antiſtitis dignitas, tranſlati fuerint, abſque ulla Canonum reverentia. In vita Agathonis Patriarchæ Alexandrini XXXIX. (is autem ſecundus fuit ex quo Muhamedani Ægyptum ce- Non Epiſcopus.

perunt) legitur: quòd, cùm Joannem Semnudæum, qui ipſi ſucceſſit, divinitus cognoviſſet ad eam dignitatem perventurum, eum ad diverſos Epiſcopatus poſtulatum, ordinare Epiſcopum noluerit, ne viam illi ad Patriarchatum præcluderet. Plura leguntur in vita Chailis XLVI. qui, cùm electionem, vel potiùs intruſionem Iſaaci Epiſcopi Harranenſis in ſedem Antiochenam comprobare juberetur ab Abdalla Abbaſſida, qui Metropolitas duos, quòd Iſaaco, cui favebat, acriter pro tuenda diſciplina reſiſterent, occiderat, nunquam adduci potuit, ut eam ratam haberet: aſſerens ſe anathema ſecundùm Canones pronunciaſſe adversùs eos qui favore principum Eccleſiaſticas dignitates ambirent, tum qui ex Epiſcopis Patriarchæ fieri conarentur. Laudanda ſanè in tam ſancta diſciplina conſervanda Coptitarum religio, cùm in omnibus aliis ſectis nulla prorſus ratio illius habita fuerit. Nam præter communem apud Neſtorianos tranſlationem Epiſcoporum ad Patriarchalem dignitatem, nihil in illorum hiſtoria frequentius, quàm tranſlationes Epiſcoporum ad Metropoles. Ita factum apud Syros Jacobitas Græcis vicinos, qui in iſta mutatione ſedium modum à multis ſæculis nullum tenent, cùm Eccleſia Romana, uſque ad Formoſum ea reprehenſione caruerit.

Non favore principum.

LXIII. Duodecima conditio, ne quis favore principum aut ſæcularium, Patriarchatum ambiret, qui ambitus non minori ſeveritate, quantum ad reliquas dignitates Eccleſiaſticas, damnatus eſt. Vix tamen quidquam eſt in quo liberiùs & impudentiùs à Jacobitis & aliis Orientalibus omnibus peccatum fuerit, & peccetur quotidiè. Ambitioni virorum impiorum latiſſimam viam aperuit Muhamedanorum avaritia, quæ innatum quoddam apud omnes vitium fuit: adeo ut nonniſi ſub optimis principibus, quales apud eos pauciſſimi extiterunt, aliquam Chriſtiani in eligendis Patriarchis ſuis libertatem ſervaverint. In Ægypto, ex privilegio quod à primis Califis obtinuerant, licebat illis ſecundùm leges & inſtituta ſua vivere. At apud barbaros, qui arbitrabantur obſequium ſe præſtare Deo, ſi Chriſtianos duriſſima ſervitute affligerent, & qui non aliam legem quàm quod Principi placuerat, ſequebantur, magnas ſæpe turbas privatorum ambitio excitavit, ut in Hiſtoria noſtra multis exemplis confirmatur. Et tamen pleriſque ambitus ſuus fraudis fuit: cùm inter ſe-

ctuaginta quatuor Patriarchas, quorum à D. Marco ad Cyrillum res geſtas habemus, ne unus quidem occurrat mandato Sultanorum ita ordinatus, ut non majorem, aut aliquam ſaltem non contemnendam ſuffragiorum partem tulerit. Nam, ut ſuperiùs obſervatum eſt, cùm non haberi comitia Patriarchalia ſolerent, abſque principum venia, ſtatutumque ipſo jure Eccleſiaſtico fuiſſet, ne eorum injuſſu Sacerdotes, Laicorum primores, aut Epiſcopi congregarentur ad eligendum defuncto Patriarchæ ſucceſſorem, ubi hæc licentia conceſſa erat, rariùs præcepta ab ambitioſis candidatis obtinebantur, imò & conceſſa facilè reſcindebantur, ubi principi ſignificatum fuerat, violari leges Eccleſiaſticas, quæ olim à primis Muhamedanorum ducibus, Califiſque confirmatæ fuiſſent. Unde pleriſque infeliciter ceſſit ſua ambitio; nam aut miſerè perierunt vexati atque in carcerem conjecti, quòd promiſſas pecunias repræſentare non poſſent, aut exoſi reliquis ſuæ ſectæ Chriſtianis, fidem abnegaſſe reperiuntur. Neque tamen tot funeſta exempla reliquos emendaverunt: nuncque, ut à multis accepimus, ut Conſtantinopoli apud Viziros, ita Cahiræ apud Præfectos, publicæ quodammodo fiunt Patriarchatûs licitationes.

LXIV. Decima tertia conditio eſt, ut ſit Orthodoxus, nullaque de fidei ejus rectitudine ſuſpicio fuerit. Etſi verò conſtet quanta fuerit iſtius conditionis neceſſitas, quæ ex communi jure ſatis intelligi videtur, ſubeſt tamen apud Chriſtianos Coptitas occultior quædam ratio, & ad mores eorum propriè ſpectans. Ea eſt, quòd cùm ex Monachis aut etiam Anachoretis ab omni hominum conſortio remotis, electi ut plurimum fuerint Alexandrini Patriarchæ, illorum fides perſpecta multitudini eſſe non poterat, niſi diligens per Epiſcopos, aut eos, qui, dum Comitia haberentur, ad Monaſteria ſolebant mitti, inquiſitio fieret, ex qua per idoneos teſtes conſtaret, an omni erroris ſuſpicione carerent. Illa verò præcipuè neceſſaria in Ægypto cura adhibenda erat erga Monachos & Anachoretas, quia ut ex vitis Patrum & variis Collectionibus ſententiarum & hiſtoriarum, quæ ad Eremiticam hiſtoriam pertinent, notum eſt, multos ex illorum numero variis hæreſibus infectos fuiſſe conſtat; variiſque id exemplis ex Palladio, & Collectione Coteleriana, manifeſtum eſt. Erant autem antiquis temporibus mul- Fidei integritas

to plures Orthodoxi inter Monachos, quàm hæretici Dioſcoriani; neque enim ante Muhamedanorum tyrannidem, Monaſteria deſerti Scetis & Nitriæ, aliaque in deſertis S. Macarii obtinuerant. Cavebant igitur Jacobitæ primis illis ſæculis, ne Orthodoxus aliquis in Patriarchalem ſedem induceretur. Sed præterea in ipſa Monophyſitarum ſecta, erant Gaianitæ complures: Acephali propriè dicti, qui olim ab ipſis Dioſcorianis ſeceſſerant: Semidalitæ: Quartadecimani: Phantaſiaſtæ, ſeu meri Apollinariſtæ: imò & Meletiani, quorum reliquiæ adhuc, ante ſeptingentos annos variis in locis ſupererant, ut de ſingulis dictum eſt in variis Hiſtoriæ noſtræ Alexandrinæ locis. Hæreſin quoque tegere poterat ſumma plerorumque ignorantia: quis enim locus fuiſſet Monachis, aut in ſolitudine, aut in ipſis cœnobiis de fide loquendi, ubi neque conciones, neque collationes de fide habebantur, ſtudia Theologica nulla florebant? Ad vitandam igitur electionem alicujus qui talibus opinionibus infectus eſſet, ſumma diligentiâ in fidem eorum inquirebatur: & ſi aliqua ſuſpicio ex virorum fidelium relatione incideret, ſatis erat, ut non ampliùs de illis cogitaretur. Exemplum ſubminiſtrat vita Michaelis LXVIII. Cùm enim Cyrillo ejus deceſſore mortuo, neque Alexandrini, ad quos electio pertinebat, neque Epiſcopi conſentire inter ſe poſſent de ejus ſucceſſore, miſſi ſunt ad Monaſterium S. Macarii, qui inquirerent an eſſent inter Monachos aliqui, quos concilio Epiſcoporum & Laicis primoribus proponere, optimum factu videretur. Deſignatus, & præ cæteris commendatus fuit Samuel quidam Anachoreta: ſed cùm intellexiſſent, abſurdas quaſdam eum opiniones habere, circa Incarnati verbi myſterium, ſtatim eum rejecerunt. Michael verò qui electus eſt, cùm propoſitus fuiſſet à pluribus Epiſcopis, non priùs acceptus ab illis fuit, quàm ad urbem vicinam Cellæ in qua recluſus vivebat, miſſi fuiſſent, qui ex publica fama, civiumque teſtimoniis cognoſcerent, an fides & opera illius, opinioni quæ de eo apud omnes magna erat, reſponderet.

Interrogabant de Fide electum priùs quàm ordinaretur.

LXV. Imò poſtquam ad ſuffragia itum erat, comprobataque omnium ordinum ſententiis ejus electio, Epiſcopi non prius ſtatuebant imponendas illi eſſe ad conſecrationem manus, quàm de fide ab illis interrogatus fuiſſet. Neque ea ſolùm ratione experimentum faciebant fidei, ejus qui Patriar-

cha deſignandus erat: ſed in ipſa Ordinatione Confeſſionem pronunciabat. Celebris eſt præ cæteris illa, quæ ritu Alexandrino ante Communionem pronunciari ſolet, de veritate corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtia: cui poſt Muhamedana tempora, adjunxerunt Coptitæ particulam quæ Monophyſitarum doctrinæ medullam contineret. Illa porrò Confeſſio exigebatur, etiam poſtquam proclamatio & Ordinatio facta erat, ut ex variis autoribus diſcitur, illamque pronunciabat Ordinatus, cùm Euchariſtiam manu teneret. Alexandrini Confeſſionem fidei petierunt à Gabriele LVII. qui poſt annum J. C. DCCCC. ordinatus eſt: idque juxta conſuetudinem antiquitus à deceſſoribus ſuis obſervatam: utque illam publico inſtrumento & ſubſcriptione firmaret. Dixit ille non opus eſſe ut nova fidei formula ſcriberetur: adhærere ſe ſymbolo Trecentorum decem & octo Patrum Nicænorum, cui nihil adjici, nihil detrahi deberet. Formulas ſanè aliquot à Patriarchis & Epiſcopis diverſarum ſectarum ſcriptas, occaſione ordinationis ſuæ reperimus in diverſis codicibus Mſſ. Michael Patriarcha LXXIII. cùm electioni ejus omnes aſſenſum præbuiſſent, has conditiones accepit, inter alias quæ ab ipſo exigebantur, ut ſcriptam & ſubſignatam Confeſſionem daret fidei ſuæ, ei ſimilem quam in collatione cum Epiſcopis habere ſe, teſtatus fuerat. David Sacerdos, qui poſtea Cyrillus fuit appellatus, quique ambitione & malis artibus effecit, ut per annos prope viginti, nullum Alexandriæ Patriarcham Jacobitæ habuerint, cùm à multis rejiceretur, inter alias repulſæ cauſas hanc etiam expertus eſt, quòd ab Epiſcopo Fiumenſi, ex cujus Diœceſi erat, excommunicatus fuiſſet, tanquam de fide ſuſpectus. Tandem cùm ſæpe conventus Epiſcoporum & Nobiliorum Laicorum adverſus eum fierent, adeo ut nihil propius fuerit, quàm ut Patriarchatu dejiceretur, coactus eſt novam dare fidei Confeſſionem, eo quòd in multorum ſuſpicionem incurriſſet, quaſi ad Francorum, hoc eſt Latinorum, religionem propenſior, ſecreta cum illis per internuncios conſilia agitaviſſet. Atque hæc exempla ſufficiunt ad oſtendendum quantâ olim curâ Coptitæ operam dederint, ut nemo ad Patriarchalem dignitatem aſſumeretur, de cujus fide, vel levis eſſet ſuſpicio.

LXVI. Hæc ferme ſunt quæ de conditionibus ad conſtituendum Patriarcham ex eorum diſciplina requiſitis, Ca- Electionis approbatio.

nonum, aut Theologorum libri repræſentant, & hiſtoria confirmat. Quæ obſervatæ fuerint, uſuque perpetuo ſtabilitæ, quæ verò extra libros locum non habuerint, penituſque obſoleverint, ex notis quas ſingulis articulis adjecimus, manifeſtum eſt. Omnia porrò quæ notavimus, obſervata fuiſſe ante annos quadringentos, & quidem ſatis accurratè, non eſt quod dubitemus. Ut verò reliqua ad diſciplinam ſpectantia expediamus, quando omnes Sacerdotes, Laicorumque primarii in alicujus nomen conſenſerant, ſi is præſens aderat, ſtatim acclamationibus τȣ̃ Ἄξιος, electio approbabatur, & niſi Epiſcopi obſiſterent, confirmabatur. Ubi illi diſſentiebant, nihil actum erat: alium quidem ſæpe Antiſtites nominabant: ſed ſi ab aliis repelleretur, nihil poterant Epiſcopi, niſi moram interponere, Canonum autoritatem prætexendo, ſecundùm quos, is qui deſignabatur ordinari non poterat. Nam in ſeptingentorum & amplius annorum decurſu, cujus hiſtoriam qualemcumque habemus, nunquam obſervari potuit, aliquem ab Epiſcopis ordinatum, niſi Cleri & populi conſenſus accederet. Neque ordinari poterat quiſquam, invitis Epiſcopis, nam ex ipſorum Coptitarum jure novo, duodecim ſaltem Epiſcopi requiruntur ad ordinandum Patriarcham. Etſi autem ingens olim erat Epiſcoporum in tota Ægypto multitudo ſub Chriſtianis Imperatoribus, ſub Muhamedanis redacti ad longè pauciores fuerunt, adeo ut ſi quadraginta aut circiter, ad Comitia Patriarchalia intervenirent, ea frequentiſſima eſſe judicabantur. Nunquam igitur factum legimus, ut cùm eſſet ſententiarum diverſitas, de Ordinatione cogitaretur, donec concordia inter eos qui electioni repugnabant coaluiſſet: ſive electus adeſſet, ſive abeſſet. Si aderat, ſtatim in medio conſtituebatur, & omnium votis & acclamationibus excipiebatur, Si aberat, eligi ſolebant aliqui ex Epiſcoporum numero, qui cùm Laicorum Nobiliorum Miſſis, ad Monaſterium S. Macarii proficiſcebantur, aut etiam ad aliud, vel ad Cellam in Eremo, ad eum adducendum in quem vota reliquorum omnium conſpiraverant. Ibi ulterior de ejus conditione, moribus, doctrina, & fide inquiſitio fiebat: poterat enim adhuc reſcindi electio, quamvis conſummata videretur, ſi quidpiam vitii in electo reperiretur, cujus ignoratione factum fuiſſet, ut eligeretur, qui repelli debebat. Audiebantur Archimandritarum,

ſeniorumque

ſeniorumque Monachorum teſtimonia, tum ſi ea famæ reſponderent, aſſumebant eum Epiſcopi & Alexandriam, aut Cahiram deducebant.

LXVII. Porrò cùm olim accidiſſet ut nonnulli ſe honore ſupremi Sacerdotii indignos judicarent, fugamque ſanctorum antiquorum exemplo molirentur, atque adeo vi conſtringendi eſſent, quod de Demetrio XII. narrat Severus in ejus vita., inde conſuetudo fluxit, ut electo ſtatim catenæ injicerentur; atque ita illis etiam qui ambitu & largitione dignitatem adipiſcebantur, vis quodammodo fiebat, ut reluctantes onus ſubiiſſe viderentur. Ea fabula quamvis erga pleroſque qui nullatenus reſiſtebant, ſatis ridiculè peracta, in legem tranſiit, quam referunt Ebnaſſalus, Abulbircat & Pontificalis liber, neque catenæ ſolvuntur, niſi inter ipſa Ordinationis officia. Catenarum ejuſmodi uſus fuit erga Macarium XLIX. Yuçabum ſive Joſephum LII. Sanutium LV. Mennam LXI. Ephræmium ejus ſucceſſorem: non verò erga Philotheum virum improbum, & aliquot alios, qui non modò vim ſibi fieri non exſpectaverunt, ſed ante Ordinationem indumenta Patriarchalia, aſſumſerunt, ut Chriſtodulus, & Michael, ille LXVI. iſte LXVIII. Poſtea tandem ſervata eſt cæremonia, eos vinciendi qui aliud omnino quàm fugam cogitabant, ridicula prorſus & impudenti fictione. Electo vincula injecta.

LXVIII. Quando deſignatus Patriarcha, erat in eorum poteſtate qui à Concilio Epiſcoporum, & reliquorum ordinum miſſi erant ut eum adducerent, vetuſti moris erat ut nullam novæ dignitatis notam aſſumeret, priuſquàm Cahiram veniſſet, ubi confirmabatur præſentis electio, idque antequam deduceretur ad principes Muhamedanos, ſine cujus licentia Ordinatio fieri non poterat. Verùm, ut mox diximus, fuerunt nonnulli qui ex Monaſteriis ſuis proficiſci renuerunt, niſi ornamenta Patriarchalia, etiam ante Ordinationem ipſis imponerentur. Ita Chriſtodulus LXVI. cùm electus fuiſſet, conſenſu Epiſcoporum, Cleri & populi, miſſique eſſent ad vallem Habib, ubi erat Hieromonachus in Laura Primi, decem viri qui eum Alexandriam deducerent: ille Cellâ pedem efferre noluit, priuſquam exteriori veſte Patriarchali indueretur, ne, inquiebat, ſi contentiones de ejus electione reviviſcerent, & ea irrita fieret, ludibrio foret omnibus. Major adhuc fuit Michaelis LXVIII. protervia & Miſram ductus novus Patriarcha.

impudentia: non modò enim antequam Monaſterio exiret, ornari in morem Patriarchæ voluit, ſed ab Epiſcopis qui ad eum deducendum miſſi fuerant, manus imponi ſibi, conſuetaſque ad Ordinationem preces ſuper ſe recitari. Neque facilè occurrit ſimile exemplum, ordinati extra publicum conventum Patriarchæ Alexandrini. Macarius LXIX. licet renuens, ſtatim veſte Patriarchali ornatus eſt.

Ordinationis ritus, & antecedentes cæremoniæ.

LXIX. Communis diſciplina erat ut Alexandriam vel Cahiram electus ſtatim deduceretur, offerreturque congregatis in Eccleſia Epiſcopis, Clericis, Laicorumque primoribus. Tum Epiſcopus ſenior pauca in laudem ejus præfatus, ad populum verba faciebat, eorumque conſenſum exquirebat. Poſtquam omnes Ἄξιος multoties inclamaſſent, Epiſcopique ſuffragia aliorum, ſuis quoque comprobaſſent, idem ſenior Epiſcopus, electionem ratam eſſe declarabat: tam ſuo quàm reliquorum nomine.. Tum conficiebatur inſtrumentum electionis quod Arabicè תזכיה *Tazkiet* vocant, quaſi dicas teſtimonium de ejus dignitate: in Coptico exemplari Ψήφισμα voce Græca; cujus loco in Gloſſariis occurrit ψῆφος, eodem ſignificatu.

Pſephiſma.

LXX. Talis porrò fuit illius Pſephiſmatis forma, quam Copticè & Arabicè Abulbircat, Pontificalis liber Seguierianus etiam Græcè repræſentat, ſed miſerè corruptam, quòd ab hominibus linguæ Græcæ imperitis deſcripta fuerit. Loquuntur omnium nomine Epiſcopi Jacobitæ, congregati cum Sacerdotibus, Diaconis, omnique populo Chriſtum amante urbis Alexandriæ, totiuſque Ægypti. Ex quibus verbis intelligitur, Alexandrinis conſervatam honoris prærogativam in omnibus ferme actis aut inſtrumentis, etiam poſtquam alternare cum Cahiranis cœperunt, neque niſi per vices, jus primæ ſententiæ in Comitiis dicendæ retinuerunt. Quippe ad eos propriè ſpectabat electio, neque ad nobiles ſeu Ἄρχοντας Laicorum, qui Cahiræ ſedes habebant tranſiit, ob aliam rationem, quàm quòd eſſent plerique ex Alexandrinis familiis. Obſervandum quoque eſt in eodem electionis Decreto, quocumque loco illa facta fuerit ſive Alexandriæ, ut olim uſque ad Muhamedanos ſemper, poſtea aliquando, dein alternis vicibus, ſemel Cahiræ poſtea Alexandriæ: tandem Cahiræ ſemper, ut ſuffragiis Chriſtianorum, ſtatim autoritas Magiſtratuum & Principis accederet,

tamen Epiſcopos & reliquos, non ſuo, aut privatæ alterutrius Eccleſiæ nomine, ſed omnium Chriſtianorum Ægypti communionis Jacobiticæ nomine loqui & electionem factam publicare & comprobare.

LXXI. Sequuntur laudes defuncti Patriarchæ, quæ aliquando fuſiùs enarrantur, nam illarum avari nuſquam Orientales fuerunt: nomen ejus inſeritur, & memoriæ fidelium commendatur. Exprimitur deinde luctus publicus, ex communis patris obitu: moxque dicitur, qua ratione congregati omnes more majorum, eum elegerint qui maximè hoc honore dignus, onerique ſuſtinendo idoneus videbatur, atque electi nomen cum laudibus etiam multis inſeritur, declaraturque votis omnium expetitus, electuſque Patriarcha. Epiſcopi, inſtrumentum ſeu Decretum ſcribi jubent, teſtanturque ſe illud probare cum omnibus ſimul congregatis, Sacerdotibus, Diaconis, Clericis, Monachis & omni populo urbis magnæ Alexandriæ, poſt accuratam de ejus moribus, fide, & præclaris dotibus inquiſitionem factam in Monaſteriis Scetis & Nitriæ, auditiſque Monachorum de ejus pia converſatione teſtimoniis. **Laudes defuncti Patriarchæ.**

LXXII. Subſcriptiones Epiſcoporum primo loco adjunguntur, ſubſcribuntque ſinguli juxta ordinationis ſuæ antiquitatem; neque enim aliqua erat ſedium prærogativa, ſed illis comitiis, ut & conciliis Eccleſiaſticis omnibus, præſidebat is quem ſeniorem Epiſcopum vocabant אכבר *Akbar*, ſive מקדם *Mokaddem* appellatus. Marcus Epiſcopus Balinæ, Joannes Epiſcopus Saca, Sanutius Epiſcopus Miſræ, ita appellati leguntur: unde liquet nulli Epiſcopali ſedi, imò nec Damiatenſi, quæ Metropolis titulum obtinuit ſæculo circiter XII. hanc prærogativam adjunctam fuiſſe. Formula ſubſcriptionis Epiſcoporum erat linguâ Copticâ in hunc modum, *Ego* N. *Epiſcopus urbis N. Chriſtum amantis*, *conſentio huic Pſephiſmati*. Poſt Epiſcopos ſubſcribebant tres Sacerdotes Alexandrini, & tres Diaconi, qui Eccleſiæ Alexandrinæ Clerum repræſentabant. Mentio ſubſcriptionis Sacerdotum & Diaconorum nomine Cleri Miſræ ſeu Cahiræ nulla occurrit. Sed poſt Sacerdotes & Diaconos Alexandrinos ſubſcribebat Archimandrita Scetis ſeu Monaſterii S. Macarii, & poſtea aliquot Ἄρχοντες, ſeu primariæ nobilitatis inter Laicos viri, tam Cahiræ, quàm Alexandriæ. Eum in modum electio con- **Subſcriptiones.**

ſummata cenſebatur, atque hoc Decretum in Acta referebatur, & ſervabatur à *Katibo* ſive ſecretario: quo in officio plures erant apud Patriarchas, quorum dignitas & officia eadem prope erant, ac Syncellorum apud Conſtantipolitanos. Debebant autem exemplum illius decreti paratum habere, ut ex Ambone ſeu pulpito legeretur in frequenti Eccleſia, paulo antequam Ordinatio novi Patriarchæ celebraretur.

Ordinum inferiorum collatio.

LXXIII. Si electus eſſet Archipreſbyter, ſeu *Komos*, ut vocant, ſtatim ordinari debebat Patriarcha, hoc eſt Epiſcopus Alexandrinus: neque enim quantum ad Ordinationis ſolennem ritum, & officia pertinet, obſervari poteſt in rebus neceſſariis diſcrimen ullum inter communem formam ordinationis Patriarchalis, & Epiſcopalis, quod in Alexandrina Eccleſia Jacobitica ſingulare eſt. De illis quæ ad pompam aut cæremonias pertinent, aut honoris amplitudinem, atque adeo ſunt extra *ὕλην* ſacramenti, non loquimur, ſed de ipſius ſacramenti partibus. Nam apud Neſtorianos, quamvis plerique eorum, qui Catholicorum nomine ſummam apud illos autoritatem obtinuerunt, jam ordinati eſſent, quippe qui erant aliarum ſedium Epiſcopi aut Metropolitæ, tamen & manuum impoſitionem ſuſcipiebant, & per illas preces benedicebantur, quæ in conſecrandis Epiſcopis præcipuam vim habent, quod ex editis à viro Clariſſimo Joanne Morino Ritualibus, manifeſtum eſt, & pluribus ex Hiſtoria exemplis confirmatur. Atque hæc conſuetudo à graviſſimo iteratæ ordinationis peccato excuſari nullatenus poteſt. Simile aliquid factum apud Jacobitas Antiochenos, cùm manuum impoſitionem non minùs neceſſariam judicarent, ad poteſtatis amplioris, quæ Patriarchali dignitati conjuncta eſt, collationem, quàm ad Epiſcopum inſtituendum. Unde etiam apud utroſque, non ſine precibus & manuum impoſitione, Epiſcopus ad Metropolin transferebatur, haud minori vitio. Verùm, quia, ut diximus, inter tot ignorantiæ & hæreſeos mala, quibus Jacobitica Eccleſia Alexandrina conflictatur ab annis mille & ampliùs, hanc ſanctiſſimam diſciplinam Coptitæ retinuerunt incorruptam, ut nullus per tranſlationem ab alia Epiſcopali ſede ad Alexandrinam promoveretur, idcirco Patriarchæ Ordinationem ſervaverunt legitimè celebratam, qualis eſſe ſacerdotis debet, qui ad Epiſcopatum promovetur.

LXXIV. Ex ea igitur lege ſi electus, conſecratus eſt in *Komos* ſeu Archipreſbyterum, vel, quod idem eſt, *Hegumenum*, ſtatim ordinatur more ſolito in Epiſcopum. In Pontificali notatur præterea, electum, ſi antea Monaſticam vitam profeſſus non fuerit, ſuſcipere Habitum, ſive Schema, quod illi imponitur, dictis ſimul omnibus orationibus, quæ ad faciendum Monachum pronunciari ſolent. Nec in exteriori cæremonia conſiſtitur: nam ſimul obſtringitur omnibus officiis, præſertimque abſtinentiæ, & jejuniis inter Monachos obſervatis. Unde inter crimina Macario objecta, illud fuit, quòd carnes in Cella Patriarchali ad menſam adhibuiſſet. Ea porrò dignitas Eccleſiæ Copticæ propria eſt. *Komos* Arabicè, etſi vox peregrina eſſe videatur, vulgò in Gloſſariis Coptico-Arabicis, tum editis quàm Mſſ. reſpondet Græcæ Ηγούμενος: hoc eſt *Abbas* ſeu *Archimandrita*. Sunt tamen Hegumeni duplicis generis: nam ita appellantur aliquando, etiam ſervata in Arabico ſermone, Græca voce, Monaſteriorum Abbates ſeu Archimandritæ, ut ex Liturgia & aliis Eccleſiaſticis libris patet: & in Diptycho Baſilianæ, ubi memoria fit Abbatis Joannis Hegumeni, in Arabica verſione legitur *Komos*. Alteri ſunt Preſbyteri qui dignitatem habent Sacerdotali majorem, Epiſcopali minorem, adeo ut quodammodo Chorepiſcopis ſimiles fuerint, & fortaſſe *Komos* à voce Græca, deductum eſt *Κώμη*, ad ſignificandum vicorum & pagorum rectores Preſbyteros; aut etiam parochos, ut apud nos appellantur: nam ex eorum ordinatione patet, conſecratos fuiſſe ad altare alicujus urbis aut loci, ut in eo curam paſtoralem exercerent. Ita tum veri Hegumeni, ſeu Abbates Monaſteriorum, tum titulo alicujus Eccleſiæ addicti Sacerdotes, & honorem Sacerdotio ſimplici majorem habebant, & Ordinationem ſingularem, cujus diſciplinæ ratio, vix aliunde quàm ab antiquis Chorepiſcopis duci poteſt.

Komos quid ſignificet.

LXXV. Quia verò Patriarcham, ut etiam Epiſcopum, habere oportebat Ordines ſacros omnes, ſi ſimplex Monachus eſſet, Diaconus ordinabatur, neque enim videntur Minorum Ordinum, aut etiam Subdiaconatûs rationem habuiſſe: ſed interſtitia diei unius obſervabantur inter ſingulos ordines, ita ut primo Diaconus, ſecundo Sacerdos, tertio ordinaretur *Komos* ſeu Hegumenus; expectabaturque dies Dominica ad ordinandum eum Patriarcham; neque enim

Ordines omnes niſi haberet, electo conferebantur.

alio die Epiſcopi conſecrari debebant. Ita obſervatum erga Michaelem LXXI. legitur in ejus vita.

Califæ aut principis ſalutatio.

LXXVI. Verùm antequam manus electo imponerentur, atque etiam antequam primos,quibus inſignitus nondum erat Ordines ſuſciperet, deducebatur ab Epiſcopis & Laicorum primoribus ad Califæ, Sultani, Præfective prætorium, ut electio comprobaretur, ſimulque præceptum Ordinationis obtineretur, ne contrario aliquo mandato interveniente, turbaretur. Frequenter id obſervatum initio rerum Muhamedanarum, & poſtea in legem tranſiit. Legitur in vita Iſaaci XLI. Georgium Diaconum electum à majori parte, deductum eſſe ad Abdel-Azizum Præfectum, jam aſſumto ornatu Patriarchali, & irritam factam ejus electionem juſſu Principis, ejuſque loco Iſaacum conſtitutum. Adibant igitur Sultanum aut Præfectum Epiſcopi, Chriſtianorumque primores Laici, offerebantque electum, & ſi probabatur, ſtatim Diploma, quod *Sigel* ſive ſigillum vocabant, obtinebatur, quo in dignitate confirmabatur, Chriſtianiſque plena facultas concedebatur eum ordinandi: tum omnibus præcipiebatur principis nomine, ut omnes tanquam Patriarchæ ſuo ei obtemperarent. Sæpe in gratiæ demonſtrationem, Orientalium more, veſtem à Sultano accipiebat, dabanturque ex cohorte prætoriana qui eum ad ædes Patriarchales deducerent, idque non raro magnâ pompâ factum eſt. Tùnc enim cùm Chriſtiani tranquillè agerent, eoſque Sultani vexari à Muhamedanis non paterentur, prodibant ad aulam magno pſallentium ordine, eoque modo qui in publicis ſupplicationibus obſervari ſolebat. Nempe ſacerdotes veſtibus ſacris ornati, procedebant cum cereis, crucibus, Evangeliorum libris, & thuribulis, pſalmos canentes: Diaconi, & alii ex Ordine Clericali ordinatim: tum Epiſcopi eodem modo, & Patriarcham novum cingebant, qui aſino vehebatur, tum ad imitandum exemplum D. Jeſu Chriſti, tum quòd apud Muhamedanos vetitum eſſet Chriſtianis, ne equis veherentur. Laicorum primarii & reliqua multitudo ſequebantur. Poſtea cùm ad Eccleſiam ex qua proceſſerant,redeundum erat, adjiciebantur honoris & præſidii cauſa, manipuli aliquot militum, prohibituri ne vulgus promiſcuum ſemper in Ægypto turbulentum & procax, maxime Derviſii, & Meſchitarum æditui, ad injuriam Chriſtianorum ſemper parati,

aliquàm ipſis moleſtiam inferrent.

LXXVII. Poſtquam ad Eccleſiam redierant, deſignabatur Ordinationi dies, ea tamen ratione quam tetigimus, nempe ut ea non niſi dominica die, ſecundùm antiquam omnium Eccleſiarum diſciplinam celebraretur. Licebat autem, ut ſi novus electus alium Ordinem non accepiſſet, quàm Diaconorum, aliis diebus ordinaretur, ſervato tamen interſtitio, ut non uno eodemque, duplicem Ordinationem acciperet. Ea autem celebrabatur ab Epiſcopo ſeniore, eodem modo, atque illis ipſis precibus adhibitis, quæ in communi Ordinum còllatione ſolebant obſervari: verùm ſingulare illud erat, quòd omnes Epiſcopi aderant, atque in eorum pleno conſeſſu, ad Ordines quos non receperat promovebatur. Ordinatio die dominico.

LXXVIII. Porrò vetuſtiſſima conſuetudo fuit, ut Ordinatio Patriarchæ Alexandriæ fieret, idque meritò. De antiquioribus Patriarchis ante Muhamedanorum tempora dubitari non poteſt, etſi qui proximè Benjaminum præceſſerunt Jacobitæ, cùm Orthodoxi omnes Eccleſias Alexandriæ obtinerent, neque alii ſuos conventus in urbe agere per leges Imperatorias ſinerentur, in Monaſteriis videantur ſecretò ordinati: nempe quia tunc neceſſitas excuſare à lege videbatur. Poſtea tamen ex quo integram Jacobitæ libertatem nacti ſunt, plerumque ordinati ſunt Alexandriæ, in Eccleſia *Angelion* dicta. Ita ordinati Simon XLII. Alexander ejus ſucceſſor: Theodorus XLV. Chail XLVI. Marcus XLIX. Jacobus poſt eum: deinde Yuçabus: Chail LIII. Sanutius LV. Gabriel ejus ſucceſſor: Minas ſive Mennas LXI. Ephræm LXII. Sanutius LXV. Chriſtodulus ejus ſucceſſor, & hujus Cyrillus. Et fortaſſe de aliis idem exiſtimandum eſt, cùm id hiſtorici tanquam notiſſimum tacuerint. Conſuetudo vetus ordinandi eum Alexandriæ.

LXXIX. Primum exemplum Ordinationis extra Alexandriam factæ, ſecundùm hiſtoricos noſtros, occurrit in Michaele LXVIII. qui Cella ſua propè Sinjaram incluſus egredi noluit, priuſquam Epiſcopi manus ipſi impoſuiſſent, & legitimis Orationibus pronunciatis eum ordinaſſent, novo ſanè exemplo, ex quo originem habuit alia diſciplina, ut qui extra Alexandriam ordinatus fuiſſet, in majorem ejuſdem urbis Eccleſiam veniret, ibique ejus proclamatio, & inthroniſatio fieret, quod poſtea accuratè obſervatum fuit.

Poſtea Miſræ ſeu Cahiræ.

LXXX. Macarius qui Michaeli ſucceſſit, Alexandriæ ordinatus legitur, ut Gabriel F. Tarich LXX. Michael LXXI. Verùm Joannes LXXII. Miſræ ſeu Cahiræ ordinatus eſt: feſtinantibus Epiſcopis & Laicorum primoribus, ſtatim atque præceptum de ejus Ordinatione à Califa obtinuerant, quia ſcilicet Junes quidam Monachus, ambitu & largitione apud aulicos effecerat, ut morâ interpoſitâ, electio ejus in quæſtionem coram Muhamedanis judicibus vocaretur, & ſi fieri poſſet, irrita declararetur, Simili exemplo Joannes filius Abugaleb Patriarcha LXXIV. Miſræ ordinatus dicitur: nam de Marco F. Zaraæ ejus deceſſore, ubi ordinatus fuerit, ſilent hiſtorici. Tandem Cyrillus F. Laklaki, in quo deſinit Hiſtoria Patriarchalis, ordinatus fuit Alexandriæ; ſed, ut ex narratione autoris æqualis manifeſtum eſt, quia poſt annorum prope viginti contentiones, & lites, tandem præceptum à Sultano Adelo obtinuerat de ſua Ordinatione, in quam plerique Jacobitarum conſenſerant, Decretoque de ejus electione ſubſcripſerant. Illud ut Principis autoritate confirmaretur, Alexandriam profectus erat, ubi ille ob aeris clementiam, valetudinis curandæ gratiâ tunc commorabatur. Poſtea verò inſtitutum videtur fuiſſe majoris ſecuritatis causâ, ut Ordinationes Patriarcharum Miſræ ſeu Cahiræ fierent in Eccleſia Muhallaca, quam conſuetudinem ut ſuo tempore receptam, perſcripſit Ebnaſſalus. Verùm quia, ut videtur, varia jam erat, nec ſemper eadem diſciplina, paulo poſt ſcribit, deducendum eſſe Alexandriam, atque ibi conſtitui, ordinarique Patriarcham. *Poſtquam*, inquit, *ordinatus eſt Komos, ſive Hegumenus, cum ampliſſimo comitatu, Miſrâ eum deducunt Alexandriam, ad quam ſi pervenerit ante Dominicam diem, in ſuburbiis manet, donec matutinum ejuſdem diei tempus advenerit: tuncque cives exeunt ei obviam, & in ejus obſequio procedunt uſque ad Eccleſiam Sotir, hoc eſt ſalvatoris,* quamvis Abulbircat qui erat recentior, aſſignet ordinationi Eccleſiam D. Marci, reſpiciens, ut veriſimile eſt, ad temporis ſui diſciplinam.

Sacri ritus Ordinationis ex Ebnaſſalo.

LXXXI. Porrò licèt Ordinationis ritus accuratè explicentur in Pontificali, cujus verſionem ſubjungimus, videtur tamen operæ pretium, ea referre quæ de iiſdem ritibus leguntur apud autores. Ebnaſſalus quidem qui ſub Cyrillo filio Laklaki Patriarcha LXXV. vivebat & anno J. C. MCCXXXIX.

Epitomen

Epitomen Canonum, quæ Epiſcopis urgentibus facta eſt, & publicata ad reformationem Eccleſiarum, ſub nomine ejuſdem Patriarchæ, ritus illos qui ſui temporis diſciplinam ſpectabant, paucis explicavit, & ejus verba referemus. Quo die, inquit, conſtitutum fuit ut Ordinatio celebraretur, dicuntur Orationes matutinæ diei dominicæ: poſtea Liturgia celebratur, ſecundùm conſuetum ordinem à ſeniore Epiſcopo. Cùm finita fuerit lectio Actuum Apoſtolorum, omnes Epiſcopi eum comitabuntur & deducent ad Thronum, ſeu ſedem Patriarchalem: electus convertet faciem ſuam ad Orientem, Epiſcopi verò ad Occidentem: poſtea lavabunt manus ſuas, illaſque imponent ſuper eum: ſtabuntque interea Laici, & omnis multitudo cum timore & ſilentio. Epiſcopi verò dum manus imponent ſuper eum dicent. *Imponimus manus noſtras, ſuper hunc ſervum electum à Deo, in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti, ad conſtituendum illum in gradu præclaro & firmo Eccleſiæ unicæ, immaculatæ, Eccleſiæ Dei vivi, inviſibilis: ad judicium rectè adminiſtrandum, manifeſtationemque ſanctitatis, doctrinamque & gratiam ſanctam. Amen. Is eſt qui Eccleſiæ univerſali præpoſitus eſt, autoritate Trinitatis ſanctæ per myſterium crucis.* Tum inclamabit antiquior Epiſcoporum hæc verba. *Probatiſne, quòd ſit iſte Patriarcha veſter, judexque inter vos, vobis, & ſuper vos:* quæ ab eo ter repetentur: tertiò verò adjiciet: *an approbatis hunc eſſe primatem ſuper vos, & perſpectum habetis eum eſſe dignum iſto gradu?* Cumque dixerint, *Dignus eſt*, vertet faciem ſuam ad Orientem, dicetque orationem, & adolebit incenſum. Primuſque Epiſcoporum, ſive antiquior Ordinatione & ſecundus poſt eum imponent manum ſuper electum, ordinabuntque eum per orationem Ordinationis quæ nota eſt: & quæ cum aliis ſingulari libro Pontificali continentur. Cùm Epiſcopi uno gradu deſcendunt, novus Patriarcha ſimul aſcendit, donec ad ſummum pervenerit, atque ita reliquis omnibus ſuperior ſit. Cùm verò ad lectionem Evangelii perventum fuerit, deferet librum coram illo ſenior Epiſcoporum, legetque Patriarcha ſectionem ubi ſunt hæc verba, *Ego ſum Paſtor bonus*: quæ ter ab ipſo legentur: & ad ſingulas vices, ſenior Epiſcoporum librum imponet capiti ejus; & alta voce dicet: *Dignus eſt*, Dicetque univerſa multitudo ſimul, Ἄξιος. Lectione illa peracta, perficietur Liturgia: Poſtquam verò Ordi-

natio perfecta fuerit, oſculabuntur eum Epiſcopi juxta ordinem ſuum: tum Sacerdotes, & miniſtri altaris, primarii Laicorum, & univerſa plebs oſculabuntur manum ejus, eique adprecabuntur, ut Deus illum ipſis perficiat paſtorem bonum, & per eum ipſos quoque perficiat. Ad finem Liturgiæ primus ipſe communicabit ſacris myſteriis & aliis omnibus juxta ordinem ſuum communionem diſtribuet, dimittetque eos cum pace & benedictione.

Eadem ex Abulbircat.

Fuſiùs paulò eamdem ἀκολουθίαν ſive Rituum ad Ordinationem Patriarchæ formam, refert Abulbircat. Primò obſervat, ut ſi electus fuerit ex ordine ſæcularium, atque adeo Monaſticum habitum antea non ſuſcepetit, celebretur erga eum, Officium integrum habitus imponendi, cum orationibus conſuetis, imponanturque ipſi ſingulæ ſchematis ſeu habitus Angelici partes, ita enim vocant Religioſorum veſtes ſacras, de quibus extat Ordo ſingularis in diverſis Codicibus Mſſ. Expectatur deinde proxima dies Dominica, extra quam Ordinationes facere non licet: atque, ut autores alii notant, eo temporis intervallo, ſi vel ſimplex Monachus eſt, ut multi tunc erant nullo Ordine Eccleſiaſtico inſigniti, quales plerique ἐγκλειστοὶ ſeu *Recluſi* quos *Habis* vocant, extra cœnobia in Cellis viventes, tunc incipiendo à Diaconatu, novus electus ordinabatur, ita ut ante diem Dominicam proximè ſequentem, ad Hegumeni ſive Archimandritæ dignitatem promoveretur. Cùm deſtinata dies illuxit ligatus deportatur, ad Eccleſiam S. Marci, ubi conveniunt omnes Epiſcopi & ſæculares. Poſt Canonem Pſalmodiæ completum, hoc eſt Officium diei Matutinum, incipit Liturgia. Abſolutâ ſcripturarum lectione, ſolvuntur vincula quibus electus conſtringitur: diverſæ autem Lectiones veteris novique Teſtamenti leguntur, partitis functionibus inter Epiſcopos & Sacerdotes. Finita lectione Actuum Apoſtolorum, Archidiaconus advocat Epiſcopos, qui ad altare accedunt, & in ſanctuario locum capiunt, juxta ſuæ Ordinationis antiquitatem. Advocatur deinde electus, qui a duobus Sacerdotibus ex utraque parte eum tenentibus adducitur, ſolo ſtichario indutus & mantile circa collum habens, capite inclinato. Sacerdotes procedunt juxta ordinem ſuum: tum antiquior Epiſcopus, præcedente Archidiacono, qui geſtat codicem Evangeliorum: alius Sacerdos fert incenſum: ſequuntur or-

dinatim Diaconi, cum omnibus, pſallentes coram Evangelio ſancto: omneſque procumbunt & venerantur altare. Epiſcopus conſecrator, dictâ oratione Evangelii, altarique ſalutato, ſedet ſuper thronum, hoc eſt ſedem Patriarchalem, omneſque Epiſcopi hinc & inde conſident juxta ordinem ſuum: Sacerdotes & Diaconi conſiſtunt in loco inferiori, ut etiam electus facie ad Orientem converſâ, capite inclinato, tenentibus eum Sacerdotibus duobus. Tum antiquior Epiſcopus, inſtrumentum electionis ſive Pſephiſma deſcriptum à ſecretario, antequam in Eccleſiam veniatur, tradit uni ex Diaconis, qui conſcenſo Ambone, illud legit alta voce.

Poſt illius inſtrumenti lectionem, Archidiaconus dicet hymnos præſcriptos in Pontificali, & quoties nominabit electum, proſtrationem, quam metanœam, ut Græci, vocant, ad eum converſus faciet. Poſt hymnos, dicetur ter *Kyrie eleiſon* Deinde Epiſcopi ex throno deſcendent, conſiſtentque prope altare ad ordinandum Patriarcham. Adolebitur incenſum ab antiquiore Epiſcopo, & poſt orationem thuris, duaſque alias ſequentes, nempe illas quæ in Liturgia occurrunt, populus dicet multoties *Kyrie eleiſon*. Completis aliis orationibus, quæ ex Pontificali petendæ ſunt, antiquior Epiſcopus dextram imponet ſuper electi caput, dicetque Archidiaconus Orationem ab iſtis verbis incipientem. *Divina gratia quæ infirma ſanat*. Ea eſt autem ejuſdem omnino ſententiæ, & iiſdem prope concepta verbis, ac illa apud Græcos Ἡ θεία χάρις, de qua Morinus, Goarius & alii fusè & doctè diſputaverunt, & nos dicemus alibi. Quod verò ſcribit Abulbircat, dici eam ab Archidiacono, non ita accipiendum, quaſi officium ipſius ſit, orationem in qua non minima virtus Ordinationis conſiſtit, pronuntiare: nam teſtibus aliis omnibus autoribus, eam Epiſcopi pronunciant, cùm manus imponunt ordinando. Verùm ſententia talis eſt, quòd Archidiaconus qui ex munere ordinario inchoat orationes omnes, quæ à pluribus dicendæ ſunt, prima etiam iſtius verba incipiat, ut eam Epiſcopi rite pronuntient. Tum Epiſcopus converti jubet electum ad Orientem & Occidentem: ſignanſque pollice caput ejus in modum crucis dicit. *Ordinavimus ſuper Eccleſiam Dei ſanctam, N. Archiepiſcopum: ſuper Eccleſiam Dei ſanctam quæ eſt in magna urbe Alexandria*; & poſt moram interpoſitam *N. Archiepiſcopum, Patriarcham ſuper Eccleſiam Dei Catholicam, Apoſtoli-*

cam prædictam, in urbe Alexandria, maxima Orthodoxarum: in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti, Amen.

Induitur deinde novus Antiſtes ſtichario, & aliis veſtibus, nempe Pallio, & *Couclo* ſive Caſula; ſed à noſtra diverſi generis, invocaturque ſuper eum nomen Patris & Filii & Spiritus ſancti. Tum aſcendunt ad thronum, atque antiquior Epiſcoporum, antequam aſcendat, illum veneratur, in eo electum collocat, & circa illum conſident reliqui Epiſcopi juxta ordinem ſuum: ipſe primum collocatur in infimo gradu. Poſtea *Taklid* ſive inſtrumentum Ordinationis ſuæ, quod *Syſtaticam* vocant, dat in manus Magiſtro ſive Doctori Diaconorum, ut illud ex Ambone recitet. Formam iſtarum literarum, Pontificalis liber repræſentat, vetuſtiſſima autem & Muhamedanis temporibus ſuperior diſciplina eſt, ut literæ illæ legantur Græcè, Copticè & Arabicè, & illas tribus linguis, Codex Seguierianus refert: Græcè quidem ob honorem antiquitatis: cùm Alexandriæ Græcam linguam popularem fuiſſe ante Muhamedanos, notiſſimum ſit: Copticè, quia ubi linguæ alterius communis uſus deſiit, aut nunquam fuit, ut in ſuperiori provincia, & extra urbes, omnium intererat noſſe quid in electione novi Patriarchæ geſtum fuiſſet, tum quia Officia ſacra eâdem linguâ celebrabantur: Arabicè tandem ex quo Muhamedanis Ægyptus ſubjecta eſt, quòd plerique indigenæ, cum libertate, nativæ non minùs, quàm Græcæ linguæ uſum amiſiſſent. Unde in vita Macarii LXIX. qui ordinatus eſt anno J. C. MCIII. Syſtaticæ literæ lectæ fuiſſe dicuntur inter Miſſarum ſolemnia Græcè, Copticè, & Arabicè, eamque conſuetudinem vigere etiamnum, ſuadent Codices non multùm antiqui, in quibus triplici lingua Syſtaticarum forma deſcripta eſt. Porrò non eſt quòd quiſquam exiſtimet, eam omnem cæremoniarum formam quam ex Ebnaſſalo & Abulbircat deſcribimus, recentiorem eſſe aut nuper adinventam: omnes enim in hiſtoria fundatæ ſunt, neque ulla illarum particula eſt, quæ non variis exemplis poſſit confirmari.

Lectâ Syſtaticâ, Archidiaconus dicit Orationes decem; I. pro pace; II. pro conſervatione electionis: hoc eſt fauſto ejus ſucceſſu; III. pro patribus, ſeu Epiſcopis præſentibus & Clero; IV. ad confirmationem obtinendam per Spiritum ſanctum; V. pro Eccleſiis ſuper quas ordinatur; VI. ut Deo

acceptus ſit; VII. pro ejus longævitate; VIII. pro felici vita ejus; IX. ut dignus efficiatur ea obtinere ad quæ deſuper vocatus eſt; X. pro eo & pro aliis. Poſtea proclamatur adhuc novus Patriarcha ab Epiſcopo ſeniore, his verbis: *Declaramus N. electum à Deo & ſervum ejus, Archiepiſcopum & Patriarcham, in una indefectibili Eccleſia.* Tunc omnis populus ter dicit, Ἄξιος, *Dignus eſt*: & ad ſingulas acclamationes, attollunt Evangelia ſuper caput ejus. Poſtea elevato iterum ſuper caput ejus Evangeliorum codice, ſenior Epiſcoporum imponit manum ſuam capiti illius, dicitque Archidiaconus. *Gratia divina quæ infirma ſanat &c.* Populus dicit *Exaudi Domine.* Tum antiquior Diaconus, Epiſcopos ad orationem hortatur: qui præſcriptas in Pontificali orationes recitant, ſinguli juxta ordinem ſuum, tenentes interea manus impoſitas capiti Ordinati. Ad uniuſcujuſque finem dicit Archidiaconus. Ἔτι τοῦ κυρίου δεηθῶμεν: populus reſpondet *Kyrie eleiſon.* Dicuntque Epiſcopi. *Imponimus manus noſtras ſuper electum Dei, &c.* uſque ad finem orationis: & cùm illorum unuſquiſque illam compleverit, populus dicet ter, *Dignus eſt*. Tandem induitur a ſeniore Epiſcopo, ornamentis Patriarchalibus, & dicitur Doxologia ad S. Trinitatem. Omnes Epiſcopi & populus ſimul rurſus clamant, *Dignus eſt.* Poſtquam omnia ornamenta acceperit: Epiſcopi antiquiores duo, de throno deſcendentes, Patriarcham ſuper eum collocant, tenentes manus ejus: inclamante populo Ἄξιος. Collocatur autem ter in ſede, ad honorem Trinitatis ſanctæ: & Epiſcopus antiquior, magna voce dicit, *Collocatur Pater N. Archiepiſcopus ſuper ſedem ſanctam Apoſtolicam, Evangelicam S. Patris noſtri, benedicti; Deum videntis Marci, in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti.* Populus reſpondet ter, Ἄξιος: & poſtea proclamationem novi Patriarchæ facit Græcâ linguâ: Ἀββα Ἀρχιεπίσκοπος μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας· ἐν τῶν νόμων φατης. *Pater N. Archiepiſcopus magnæ urbis Alexandriæ & Nomorum ejus, ſeu regionum ei ſubjectarum*: ut explicatur Arabicè. Tandem collocatur in ſede Patriarchali, neque ſe ampliùs movet, habens in ſinu Evangelium S. Marci. Accedunt Epiſcopi & oſculantur eum: dicuntque adhuc ter, Ἄξιος. Tum Laici, poſt Sacerdotes & alios ex Clero, oſculantur manum ejus. Recitatur coram eo Prologus, qui eſt Oratio quædam, de qua dictum eſt alibi: tum pſalmus: deinde datur ipſi Evan-

alio die Epiſcopi conſecrari debebant. Ita obſervatum erga Michaelem LXXI. legitur in ejus vita.

Califæ aut principis ſalutatio.

LXXVI. Verùm antequam manus electo imponerentur, atque etiam antequam primos, quibus inſignitus nondum erat Ordines ſuſciperet, deducebatur ab Epiſcopis & Laicorum primoribus ad Califæ, Sultani, Præfective prætorium, ut electio comprobaretur, ſimulque præceptum Ordinationis obtineretur, ne contrario aliquo mandato interveniente, turbaretur. Frequenter id obſervatum initio rerum Muhamedanarum, & poſtea in legem tranſiit. Legitur in vita Iſaaci XLI. Georgium Diaconum electum à majori parte, deductum eſſe ad Abdel-Azizum Præfectum, jam aſſumto ornatu Patriarchali, & irritam factam ejus electionem juſſu Principis, ejuſque loco Iſaacum conſtitutum. Adibant igitur Sultanum aut Præfectum Epiſcopi, Chriſtianorumque primores Laici, offerebantque electum, & ſi probabatur, ſtatim Diploma, quod *Sigel* ſive ſigillum vocabant, obtinebatur, quo in dignitate confirmabatur, Chriſtianiſque plena facultas concedebatur eum ordinandi: tum omnibus præcipiebatur principis nomine, ut omnes tanquam Patriarchæ ſuo ei obtemperarent. Sæpe in gratiæ demonſtrationem, Orientalium more, veſtem à Sultano accipiebat, dabanturque ex cohorte prætoriana qui eum ad ædes Patriarchales deducerent, idque non raro magnâ pompâ factum eſt. Tunc enim cùm Chriſtiani tranquillè agerent, eoſque Sultani vexari à Muhamedanis non paterentur, prodibant ad aulam magno pſallentium ordine, eoque modo qui in publicis ſupplicationibus obſervari ſolebat. Nempe ſacerdotes veſtibus ſacris ornati, procedebant cum cereis, crucibus, Evangeliorum libris, & thuribulis, pſalmos canentes: Diaconi, & alii ex Ordine Clericali ordinatim: tum Epiſcopi eodem modo, & Patriarcham novum cingebant, qui aſino vehebatur, tum ad imitandum exemplum D. Jeſu Chriſti, tum quòd apud Muhamedanos vetitum eſſet Chriſtianis, ne equis veherentur. Laicorum primarii & reliqua multitudo ſequebantur. Poſtea cùm ad Eccleſiam ex qua proceſſerant, redeundum erat, adjiciebantur honoris & præſidii cauſa, manipuli aliquot militum, prohibituri ne vulgus promiſcuum ſemper in Ægypto turbulentum & procax, maxime Derviſii, & Meſchitarum æditui, ad injuriam Chriſtianorum ſemper parati,

aliquam ipſis moleſtiam inferrent.

LXXVII. Poſtquam ad Eccleſiam redierant, deſignabatur Ordinationi dies, ea tamen ratione quam tetigimus, nempe ut ea non niſi dominica die, ſecundùm antiquam omnium Eccleſiarum diſciplinam celebraretur. Licebat autem, ut ſi novus electus alium Ordinem non accepiſſet, quàm Diaconorum, aliis diebus ordinaretur, ſervato tamen interſtitio, ut non uno eodemque, duplicem Ordinationem acciperet. Ea autem celebrabatur ab Epiſcopo ſeniore, eodem modo, atque illis ipſis precibus adhibitis, quæ in communi Ordinum còllatione ſolebant obſervari: verùm ſingulare illud erat, quòd omnes Epiſcopi aderant, atque in eorum pleno conſeſſu, ad Ordines quos non receperat promovebatur.

Ordinatio die dominico.

LXXVIII. Porrò vetuſtiſſima conſuetudo fuit, ut Ordinatio Patriarchæ Alexandriæ fieret, idque meritò. De antiquioribus Patriarchis ante Muhamedanorum tempora dubitari non poteſt, etſi qui proximè Benjaminum præceſſerunt Jacobitæ, cùm Orthodoxi omnes Eccleſias Alexandriæ obtinerent, neque alii ſuos conventus in urbe agere per leges Imperatorias ſinerentur, in Monaſteriis videantur ſecretò ordinati: nempe quia tunc neceſſitas excuſare à lege videbatur. Poſtea tamen ex quo integram Jacobitæ libertatem nacti ſunt, plerumque ordinati ſunt Alexandriæ, in Eccleſia *Angelion* dicta. Ita ordinati Simon XLII. Alexander ejus ſucceſſor: Theodorus XLV. Chail XLVI. Marcus XLIX. Jacobus poſt eum: deinde Yuçabus: Chail LIII. Sanutius LV. Gabriel ejus ſucceſſor: Minas ſive Mennas LXI. Ephræm LXII. Sanutius LXV. Chriſtodulus ejus ſucceſſor, & hujus Cyrillus. Et fortaſſe de aliis idem exiſtimandum eſt, cùm id hiſtorici tanquam notiſſimum tacuerint.

Conſuetudo vetus ordinandi eum Alexandriæ.

LXXIX. Primum exemplum Ordinationis extra Alexandriam factæ, ſecundùm hiſtoricos noſtros, occurrit in Michaele LXVIII. qui Cella ſua propè Sinjaram incluſus egredi noluit, priuſquam Epiſcopi manus ipſi impoſuiſſent, & legitimis Orationibus pronunciatis eum ordinaſſent, novo ſanè exemplo, ex quo originem habuit alia diſciplina, ut qui extra Alexandriam ordinatus fuiſſet, in majorem ejuſdem urbis Eccleſiam veniret, ibique ejus proclamatio, & inthroniſatio fieret, quod poſtea accuratè obſervatum fuit.

Poſtea Miſræ ſeu Cahiræ.

LXXX. Macarius qui Michaeli ſucceſſit, Alexandriæ ordinatus legitur, ut Gabriel F. Tarich LXX. Michael LXXI. Verùm Joannes LXXII. Miſræ ſeu Cahiræ ordinatus eſt: feſtinantibus Epiſcopis & Laicorum primoribus, ſtatim atque præceptum de ejus Ordinatione à Califa obtinuerant, quia ſcilicet Junes quidam Monachus, ambitu & largitione apud aulicos effecerat, ut morâ interpoſitâ, electio ejus in quæſtionem coram Muhamedanis judicibus vocaretur, & ſi fieri poſſet, irrita declararetur, Simili exemplo Joannes filius Abugaleb Patriarcha LXXIV. Miſræ ordinatus dicitur: nam de Marco F. Zaraæ ejus deceſſore, ubi ordinatus fuerit, ſilent hiſtorici. Tandem Cyrillus F. Laklaki, in quo deſinit Hiſtoria Patriarchalis, ordinatus fuit Alexandriæ; ſed, ut ex narratione autoris æqualis manifeſtum eſt, quia poſt annorum prope viginti contentiones, & lites, tandem præceptum à Sultano Adelo obtinuerat de ſua Ordinatione, in quam plerique Jacobitarum conſenſerant, Decretoque de ejus electione ſubſcripſerant. Illud ut Principis autoritate confirmaretur, Alexandriam profectus erat, ubi ille ob aeris clementiam, valetudinis curandæ gratiâ tunc commorabatur. Poſtea verò inſtitutum videtur fuiſſe majoris ſecuritatis causâ, ut Ordinationes Patriarcharum Miſræ ſeu Cahiræ fierent in Eccleſia Muhallaca, quam conſuetudinem ut ſuo tempore receptam, perſcripſit Ebnaſſalus. Verùm quia, ut videtur, varia jam erat, nec ſemper eadem diſciplina, paulo poſt ſcribit, deducendum eſſe Alexandriam, atque ibi conſtitui, ordinarique Patriarcham. *Poſtquam*, inquit, *ordinatus eſt Komos, ſive Hegumenus, cum ampliſſimo comitatu, Miſrâ eum deducunt Alexandriam, ad quam ſi pervenerit ante Dominicam diem, in ſuburbiis manet, donec matutinum ejuſdem diei tempus advenerit: tuncque cives exeunt ei obviam, & in ejus obſequio procedunt uſque ad Eccleſiam Sotir, hoc eſt ſalvatoris*, quamvis Abulbircat qui erat recentior, aſſignet ordinationi Eccleſiam D. Marci, reſpiciens, ut veriſimile eſt, ad temporis ſui diſciplinam.

Sacri ritus Ordinationis ex Ebnaſſalo.

LXXXI. Porrò licèt Ordinationis ritus accuratè explicentur in Pontificali, cujus verſionem ſubjungimus, videtur tamen operæ pretium, ea referre quæ de iiſdem ritibus leguntur apud autores. Ebnaſſalus quidem qui ſub Cyrillo filio Laklaki Patriarcha LXXV. vivebat & anno J. C. MCCXXXIX.

Epitomen

Epitomen Canonum, quæ Epiſcopis urgentibus facta eſt, & publicata ad reformationem Eccleſiarum, ſub nomine ejuſdem Patriarchæ, ritus illos qui ſui temporis diſciplinam ſpectabant, paucis explicavit, & ejus verba referemus. Quo die, inquit, conſtitutum fuit ut Ordinatio celebraretur, dicuntur Orationes matutinæ diei dominicæ: poſtea Liturgia celebratur, ſecundùm conſuetum ordinem à ſeniore Epiſcopo. Cùm finita fuerit lectio Actuum Apoſtolorum, omnes Epiſcopi eum comitabuntur & deducent ad Thronum, ſeu ſedem Patriarchalem: electus convertet faciem ſuam ad Orientem, Epiſcopi verò ad Occidentem: poſtea lavabunt manus ſuas, illaſque imponent ſuper eum: ſtabuntque interea Laici, & omnis multitudo cum timore & ſilentio. Epiſcopi verò dum manus imponent ſuper eum dicent. *Imponimus manus noſtras, ſuper hunc ſervum electum à Deo, in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti, ad conſtituendum illum in gradu præclaro & firmo Eccleſiæ unicæ, immaculatæ, Eccleſiæ Dei vivi, inviſibilis: ad judicium rectè adminiſtrandum, manifeſtationemque ſanctitatis, doctrinamque & gratiam ſanctam. Amen. Is eſt qui Eccleſiæ univerſali præpoſitus eſt, autoritate Trinitatis ſanctæ per myſterium crucis.* Tum inclamabit antiquior Epiſcoporum hæc verba. *Probatiſne, quòd ſit iſte Patriarcha veſter, judexque inter vos, vobis, & ſuper vos:* quæ ab eo ter repetentur: tertiò verò adjiciet: *an approbatis hunc eſſe primatem ſuper vos, & perſpectum habetis eum eſſe dignum iſto gradu?* Cumque dixerint, *Dignus eſt*, vertet faciem ſuam ad Orientem, dicetque orationem, & adolebit incenſum. Primuſque Epiſcoporum, ſive antiquior Ordinatione & ſecundus poſt eum imponent manum ſuper electum, ordinabuntque eum per orationem Ordinationis quæ nota eſt: & quæ cum aliis ſingulari libro Pontificali continentur. Cùm Epiſcopi uno gradu deſcendunt, novus Patriarcha ſimul aſcendit, donec ad ſummum pervenerit, atque ita reliquis omnibus ſuperior ſit. Cùm verò ad lectionem Evangelii perventum fuerit, deferet librum coram illo ſenior Epiſcoporum, legetque Patriarcha ſectionem ubi ſunt hæc verba, *Ego ſum Paſtor bonus*: quæ ter ab ipſo legentur: & ad ſingulas vices, ſenior Epiſcoporum librum imponet capiti ejus; & alta voce dicet: *Dignus eſt*, Dicetque univerſa multitudo ſimul, Ἄξιος. Lectione illa peracta, perficietur Liturgia: Poſtquam verò Ordi-

natio perfecta fuerit, oſculabuntur eum Epiſcopi juxta ordinem ſuum: tum Sacerdotes, & miniſtri altaris, primarii Laicorum, & univerſa plebs oſculabuntur manum ejus, eique adprecabuntur, ut Deus illum ipſis perficiat paſtorem bonum, & per eum ipſos quoque perficiat. Ad finem Liturgiæ primus ipſe communicabit ſacris myſteriis & aliis omnibus juxta ordinem ſuum communionem diſtribuet, dimittetque eos cum pace & benedictione.

Eadem ex Abulbircat.

Fuſiùs paulò eamdem ἀκολουθίαν ſive Rituum ad Ordinationem Patriarchæ formam, refert Abulbircat. Primò obſervat, ut ſi electus fuerit ex ordine ſæcularium, atque adeo Monaſticum habitum antea non ſuſceperit, celebretur erga eum, Officium integrum habitus imponendi, cum orationibus conſuetis, imponanturque ipſi ſingulæ ſchematis ſeu habitus Angelici partes, ita enim vocant Religioſorum veſtes ſacras, de quibus extat Ordo ſingularis in diverſis Codicibus Mſſ. Expectatur deinde proxima dies Dominica, extra quam Ordinationes facere non licet: atque, ut autores alii notant, eo temporis intervallo, ſi vel ſimplex Monachus eſt, ut multi tunc erant nullo Ordine Eccleſiaſtico inſigniti, quales plerique ἐγκλειστοὶ ſeu *Recluſi* quos *Habis* vocant, extra cœnobia in Cellis viventes, tunc incipiendo à Diaconatu, novus electus ordinabatur, ita ut ante diem Dominicam proximè ſequentem, ad Hegumeni ſive Archimandritæ dignitatem promoveretur. Cùm deſtinata dies illuxit ligatus deportatur, ad Eccleſiam S. Marci, ubi conveniunt omnes Epiſcopi & ſæculares. Poſt Canonem Pſalmodiæ completum, hoc eſt Officium diei Matutinum, incipit Liturgia. Abſolutâ ſcripturarum lectione, ſolvuntur vincula quibus electus conſtringitur: diverſæ autem Lectiones veteris novique Teſtamenti leguntur, partitis functionibus inter Epiſcopos & Sacerdotes. Finita lectione Actuum Apoſtolorum, Archidiaconus advocat Epiſcopos, qui ad altare accedunt, & in ſanctuario locum capiunt, juxta ſuæ Ordinationis antiquitatem. Advocatur deinde electus, qui a duobus Sacerdotibus ex utraque parte eum tenentibus adducitur, ſolo ſtichario indutus & mantile circa collum habens, capite inclinato. Sacerdotes procedunt juxta ordinem ſuum; tum antiquior Epiſcopus, præcedente Archidiacono, qui geſtat codicem Evangeliorum: alius Sacerdos fert incenſum: ſequuntur or-

dinatim Diaconi, cum omnibus, pſallentes coram Evangelio ſancto: omneſque procumbunt & venerantur altare. Epiſcopus conſecrator, dictâ oratione Evangelii, altarique ſalutato, ſedet ſuper thronum, hoc eſt ſedem Patriarchalem, omneſque Epiſcopi hinc & inde conſident juxta ordinem ſuum: Sacerdotes & Diaconi conſiſtunt in loco inferiori, ut etiam electus facie ad Orientem converſâ, capite inclinato, tenentibus eum Sacerdotibus duobus. Tum antiquior Epiſcopus, inſtrumentum electionis ſive Pſephiſma deſcriptum à ſecretario, antequam in Eccleſiam veniatur, tradit uni ex Diaconis, qui conſcenſo Anbone, illud legit alta voce.

Poſt illius inſtrumenti lectionem, Archidiaconus dicet hymnos præſcriptos in Pontificali, & quoties nominabit electum, proſtrationem, quam metanœam, ut Græci, vocant, ad eum converſus faciet. Poſt hymnos, dicetur ter *Kyrie eleiſon* Deinde Epiſcopi ex throno deſcendent, conſiſtentque prope altare ad ordinandum Patriarcham. Adolebitur incenſum ab antiquiore Epiſcopo, & poſt orationem thuris, duaſque alias ſequentes, nempe illas quæ in Liturgia occurrunt, populus dicet multoties *Kyrie eleiſon.* Completis aliis orationibus, quæ ex Pontificali petendæ ſunt, antiquior Epiſcopus dextram imponet ſuper electi caput, diceſque Archidiaconus Orationem ab iſtis verbis incipientem. *Divina gratia quæ infirma ſanat.* Ea eſt autem ejuſdem omnino ſententiæ, & iiſdem prope concepta verbis, ac illa apud Græcos Ἡ θεία χάρις, de qua Morinus, Goarius & alii fusè & doctè diſputaverunt, & nos dicemus alibi. Quod verò ſcribit Abulbircat, dici eam ab Archidiacono, non ita accipiendum, quaſi officium ipſius ſit, orationem in qua non minima virtus Ordinationis conſiſtit, pronuntiare: nam teſtibus aliis omnibus autoribus, eam Epiſcopi pronunciant, cùm manus imponunt ordinando. Verùm ſententia talis eſt, quòd Archidiaconus qui ex munere ordinario inchoat orationes omnes, quæ à pluribus dicendæ ſunt, prima etiam iſtius verba incipiat, ut eam Epiſcopi rite pronuntient. Tum Epiſcopus converti jubet electum ad Orientem & Occidentem: ſignanſque pollice caput ejus in modum crucis dicit. *Ordinavimus ſuper Eccleſiam Dei ſanctam, N. Archiepiſcopum: ſuper Eccleſiam Dei ſanctam quæ eſt in magna urbe Alexandria:* & poſt moram interpoſitam *N. Archiepiſcopum, Patriarcham ſuper Eccleſiam Dei Catholicam, Apoſtoli-*

cam prædictam, in urbe Alexandria, maxima Orthodoxarum: in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti, Amen.

Induitur deinde novus Antiſtes ſtichario, & aliis veſtibus, nempe Pallio, & *Couclo* ſive Caſula, ſed à noſtra diverſi generis, invocaturque ſuper eum nomen Patris & Filii & Spiritus ſancti. Tum aſcendunt ad thronum, atque antiquior Epiſcoporum, antequam aſcendat, illum veneratur, in eo electum collocat, & circa illum conſident reliqui Epiſcopi juxta ordinem ſuum: ipſe primum collocatur in infimo gradu. Poſtea *Taklid* ſive inſtrumentum Ordinationis ſuæ, quod *Syſtaticam* vocant, dat in manus Magiſtro ſive Doctori Diaconorum, ut illud ex Ambone recitet. Formam iſtarum literarum, Pontificalis liber repræſentat, vetuſtiſſima autem & Muhamedanis temporibus ſuperior diſciplina eſt, ut literæ illæ legantur Græcè, Copticè & Arabicè, & illas tribus linguis, Codex Seguierianus refert: Græcè quidem ob honorem antiquitatis: cùm Alexandriæ Græcam linguam popularem fuiſſe ante Muhamedanos, notiſſimum ſit: Copticè, quia ubi linguæ alterius communis uſus deſiit, aut numquam fuit, ut in ſuperiori provincia, & extra urbes, omnium intererat noſſe quid in electione novi Patriarchæ geſtum fuiſſet, tum quia Officia ſacra eâdem linguâ celebrabantur: Arabicè tandem ex quo Muhamedanis Ægyptus ſubjecta eſt, quòd plerique indigenæ, cum libertate, nativæ non minùs, quàm Græcæ linguæ uſum amiſiſſent. Unde in vita Macarii LXIX. qui ordinatus eſt anno J. C. MCIII. Syſtaticæ literæ lectæ fuiſſe dicuntur inter Miſſarum ſolemnia Græcè, Copticè, & Arabicè, eamque conſuetudinem vigere etiamnum, ſuadent Codices non multùm antiqui, in quibus triplici lingua Syſtaticarum forma deſcripta eſt. Porrò non eſt quòd quiſquam exiſtimet, eam omnem cæremoniarum formam quam ex Ebnaſſalo & Abulbircat deſcribimus, recentiorem eſſe aut nuper adinventam: omnes enim in hiſtoria fundatæ ſunt; neque ulla illarum particula eſt, quæ non variis exemplis poſſit confirmari.

Lectâ Syſtaticâ, Archidiaconus dicit Orationes decem; I. pro pace; II. pro conſervatione electionis: hoc eſt fauſto ejus ſucceſſu; III. pro patribus, ſeu Epiſcopis præſentibus & Clero; IV. ad confirmationem obtinendam per Spiritum ſanctum; V. pro Eccleſiis ſuper quas ordinatur; VI. ut Deo

acceptus ſit; VII. pro ejus longævitate; VIII. pro felici vita ejus; IX. ut dignus efficiatur ea obtinere ad quæ deſuper vocatus eſt; X. pro eo & pro aliis. Poſtea proclamatur adhuc novus Patriarcha ab Epiſcopo ſeniore, his verbis: *Declaramus N. electum à Deo & ſervum ejus, Archiepiſcopum & Patriarcham, in una indefectibili Eccleſia.* Tunc omnis populus ter dicit, Ἄξιος, *Dignus eſt*: & ad ſingulas acclamationes, attollunt Evangelia ſuper caput ejus. Poſtea elevato iterum ſuper caput ejus Evangeliorum codice, ſenior Epiſcoporum imponit manum ſuam capiti illius, dicitque Archidiaconus. *Gratia divina quæ infirma ſanat &c.* Populus dicit *Exaudi Domine.* Tum antiquior Diaconus, Epiſcopos ad orationem hortatur: qui præſcriptas in Pontificali orationes recitant, ſinguli juxta ordinem ſuum, tenentes interea manus impoſitas capiti Ordinati. Ad uniuſcujuſque finem dicit Archidiaconus. Ἔτι τῷ κυρίῳ δεηθῶμεν: populus respondet *Kyrie eleiſon.* Dicuntque Epiſcopi. *Imponimus manus noſtras ſuper electum Dei, &c.* uſque ad finem orationis: & cùm illorum unuſquiſque illam compleverit, populus dicet ter, *Dignus eſt.* Tandem induitur a ſeniore Epiſcopo, ornamentis Patriarchalibus, & dicitur Doxologia ad S. Trinitatem. Omnes Epiſcopi & populus ſimul rurſus clamant, *Dignus eſt.* Poſtquam omnia ornamenta acceperit: Epiſcopi antiquiores duo, de throno deſcendentes, Patriarcham ſuper eum collocant, tenentes manus ejus: inclamante populo Ἄξιος. Collocatur autem ter in ſede, ad honorem Trinitatis ſanctæ: & Epiſcopus antiquior, magna voce dicit, *Collocatur Pater N. Archiepiſcopus ſuper ſedem ſanctam Apoſtolicam, Evangelicam S. Patris noſtri, benedicti; Deum videntis Marci, in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti.* Populus reſpondet ter, Ἄξιος: & poſtea proclamationem novi Patriarchæ facit Græcâ linguâ: Ἀββα Ἀρχιεπίσκοπος μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας· ἐκ τῶν νόμων ἀυτῆς. *Pater N. Archiepiſcopus magnæ urbis Alexandriæ & Nomorum ejus, ſeu regionum ei ſubjectarum*: ut explicatur Arabicè. Tandem collocatur in ſede Patriarchali, neque ſe ampliùs movet, habens in ſinu Evangelium S. Marci. Accedunt Epiſcopi & oſculantur eum: dicuntque adhuc ter, Ἄξιος. Tum Laici, poſt Sacerdotes & alios ex Clero, oſculantur manum ejus. Recitatur coram eo Prologus, qui eſt Oratio quædam, de qua dictum eſt alibi: tum pſalmus: deinde datur ipſi Evan-

gelium Joannis ex quo legit caput 13. ubi hæc verba ſunt: *Amen, Amen dico vobis, qui non intrat per oſtium in ovile ovium*, uſque ad iſta: *& fiet unum ovile & unus paſtor*. Cum ad ea verba pervenerit. *Ego ſum Paſtor bonus*, omnes inclamant ter, Ἄξιος. His peractis celebrat Liturgiam juxta conſuetudinem, omnibuſque diſtribuit ſacra myſteria, datque illis pacem, hoc eſt ultimam benedictionem: neque enim hoc loco, intelligi debet pacis oſculum. Nam ut Græci, ita Orientales omnes, ſalutant invicem in oſculo ſancto, ante Præfationem, non paulo ante communionem, ut Romano ritu fieri ſolet. Sacerdotes interea canunt hymnos, donec ſpoliatus fuerit veſtimentis ſacris, quibus ad celebrandam Liturgiam uſus fuerat, eique antiquior Epiſcopus impoſuerit ſtolam nigram. Poſtea iterum collocatur in Throno Patriarchali, continuantibus hymnos interea, Sacerdotibus & Diaconis. Dat benedictionem, & egreſſus ex Eccleſia ducitur ad Cellam Patriarchalem, ſeu Patriarchium D. Marci nomine dedicatum, vehiturque jumento ſuo. Epiſcopi ſequuntur, & omnis populus: Sacerdotes præeunt, canentes hymnos: ſimulque procedunt præſidiarii à principe vel magiſtratu miſſi, ante quos tres cruces præferuntur. Cùm in mediam urbem ventum eſt, conſiſtunt: atque unus ex Diaconis incipit alta voce orationem Εἴπωμεν πάντες καὶ ἐκτενῶς δεώμεθα, κύριε ἐλέησον. *Dicamus omnes & oremus intentiùs, Kyrie eleiſon*: Populus clamat *Kyrie eleiſon*. Patriarcha dicit orationem cujus initium, *Domine Deus omnipotens*: & poſtea dicit, *Pax vobis omnibus*: & illum verſum: *citò anticipet nos miſericordia & clementia tua, Domine*. Populus dicit, *Kyrie eleiſon* multoties: & poſt aliam benedictionem, procedunt Patriarcha & Epiſcopi ad Patriarchium, cumque illic conſederit, rurſus eum proſtrati venerantur. Feſtivitas autem continuatur per dies tres: primo, in Eccleſia Angeli: ſecundo, in Eccleſia S. Archangeli Michaelis: tertio, in Eccleſia S. Marci: ubi poſt completam Liturgiam, accipit in ſinu ſuo caput S. Marci Evangeliſtæ. Huc uſque Abulbircat. Ex Ebnaſſalo reliqua perſequamur.

Reliqui ritus ex Ebnaſſalo.

LXXXII. Poſtea inquit feſtos dies tres celebrant in Cella Patriarchali, cum magno gaudio ſpiritualique feſtivitate: & die tertio, omnis populus cum eo proficiſcitur ad domum filiorum *Elſecari* ubi eſt caput Marci Evangeliſtæ,

factaque oratione arcam educunt, & ſuper lapidem collocant, thus interea adolentes: aperiturque arca, & oſculatur Patriarcha caput D. Marci, poſtea arcam claudunt & populus eam oſculatur. Diximus de ea traditione in variis locis Hiſtoriæ noſtræ Patriarchalis, dudumque eſſe apud Jacobitas Ægyptios communem opinionem quod caput D. Marci fuerit in domo privata familiæ Chriſtianæ, dictæ filiorum Elſokari: olim quidem poſt multa pericula conſervatum apud ſenem quemdam Abuzachariam, quo mortuo, tranſlatiſque ſacris illis reliquiis, magnas Chriſtoduli LXVI. Patriarchæ tempore, nonnulli qui ad ſenis illius familiam pertinebant, calamitates perpeſſi fuerunt. Ultimum verò quod in hiſtoria noſtra occurrit de eadem reliquiarum D. Marci in domo filiorum Socari conſervatione teſtimonium, habetur in vita Cyrilli filii Laklaki qui ordinatus eſt anno J. C. MCCXXXV. Verùm autor vitæ teſtatur dubitatum eſſe jam illo ipſo tempore, de hujus traditionis, licet antiquæ, veritate, adeo ut multis perſuaſum fuerit, caput fuiſſe Petri Hieromartyris, non Marci Evangeliſtæ, quod ſimul cum ejus corpore, Venetias à Rumæis ſeu Græcis adſportatum fuerit. Abulbircat, hujus tranſlationis tanquam ſuo tempore, certæ meminit: caput tamen relictum apud familiam *Elſokari*, teſtatus eſt.

LXXXIII. Quod verò ad ipſam Ordinationem non attinet, ſed ad novi Patriarchæ ſuſceptionem, quando non niſi ex hiſtoria peti poteſt, ex eadem explicare jam aggrediemur. Diximus Ordinationem non modò primis ſæculis, ſed etiam dudum poſtquam Ægyptus in Arabum poteſtatem venit, Alexandriæ factam, ex antiqua diſciplina: poſtea & ſeriùs fieri cœpit Cahiræ: nempe ut ex principum autoritate minus turbaretur. Ita tamen immutata eſt vetus illa conſuetudo, ut quando liceret, Alexandriæ potiùs quàm Cahiræ Ordinatio celebraretur. Cæremoniæ poſt Ordinationem.

LXXXIV. Quando in hac urbe facta fuerat, oportebat novum Patriarcham ſtatim Alexandriam proficiſci, ut in Eccleſia Patriarchali ejus proclamatio fieret; & donec ea facta fuiſſet, Alexandrini Patriarcharum novorum juriſdictionem non agnoſcebant, neque eorum nomen in Diptycha referebant. Novus igitur Patriarcha Alexandriam adveniens, excipiebatur à Clero & primoribus civitatis, aliiſque, qui licet ea in urbe domicilium non haberent, Proclamatio Alexandriæ facienda ſi ibi ordinatus non fuiſſet.

eo tamen pergebant, ad honorem ei deferendum. Exemplum occurrit in vita Joannis LXXII. quem primum Miſræ ordinatum legimus anno J. C. MCXLVII. Is quippe Alexandriam poſt Ordinationem ductus eſt, atque ibi proclamatio ejus facta. Modus autem is fuit: ut extra urbem in aliquo Cœnobio, vel Eccleſia pernoctaret: poſtridie veniret ad Eccleſiam D. Marci, aut aliam, cùm continuæ à Muhamedanis vexationes, incendia, ruinæ, in eâdem, officia Eccleſiaſtica celebrari ſemper, non permitterent. In Eccleſia igitur ad ſolennem proclamationem delecta, novus Patriarcha ſacra faciebat, & antequam Liturgiæ initium fieret, Acta duo de quibus dictum eſt ſuperiùs, ſcilicet Electionis Decretum, & Syſtatica, ſive literæ teſtimoniales Ordinationis celebratæ, ex Ambone legebantur Græcè, Copticè & Arabicè: & ad illarum lectionem, Epiſcoporumque qui illum ordinaverant publicum teſtimonium, acclamabant omnes Ἄξιος, ſicut in electione & Ordinatione factum fuerat. Tum ipſe Liturgiam celebrabat magno apparatu, omnibuſque tam Eccleſiaſticis, quàm ſæcularibus Euchariſtiam diſtribuebat.

Fidei profeſſio. LXXXV. Ex diverſis verò hiſtoriæ locis intelligimus, novum Patriarcham, antequam ejus electio acclamationibus confirmaretur, ſæpe coactum fuiſſe publicam facere fidei ſuæ profeſſionem. Talem poſtulaverunt Alexandrini à Gabriele LVII. qui novam facere recuſavit, veteres formulas ſufficere teſtatus. Michael LXVIII. anno J. C. MXCIII. cùm Alexandriam proclamandus adveniſſet, juſſus eſt, ſcriptam dare fidei ſuæ confeſſionem. Expreſſa quoque eſt, ſub depoſitionis interminatione, etiam poſt Ordinationem & Proclamationem à Cyrillo filio Laklaki. Mirum id tamen, factum fuiſſe erga Patriarchas jam ordinatos, cùm jam res integra non foret: ſed aliud hujus diligentiæ in perſpicienda eorum Orthodoxia argumentum ſuppeditant exempla duo, de quibus mox dicemus, cùm de profectione ad S. Macarium agendum erit.

Pacta conventa. LXXXVI. Solebant quoque Alexandrini ante Ordinationem aut Proclamationem, conditiones quaſdam, ſeu pacta conventa ſuis Patriarchis proponere, exigereque ut ad eorum obſervationem ſubſcriptione publici inſtrumenti ſe obſtringerent. Quædam, privatas Eccleſiæ Alexandrinæ res ſpectare videbantur, alia ad communem utilitatem pertinebant.

bant. Primi generis erat, annua mille, mox quingentorum aureorum penſio, quam Patriarchæ, Alexandrino Clero præſtare tenebantur, ad ædificiorum inſtaurationem, luminaria, quotidianaſque Eccleſiæ impenſas. Origo penſionis illius à Chailis LVI. temporibus repetenda eſt, qui ordinatus fuit circa annum J. C. DCCCLXXXI. Is enim ingenti pecunia multatus, ab Achmede filio Tolouni Ægypti Præfecto, cùm ſolvendo non eſſet, ab Alexandrinis obtinuit, ut domos quaſdam, diverſaſque illorum Eccleſiæ poſſeſſiones venderet, ea conditione, ut quotannis mille aureos ipſis perſolveret, de qua pactione inſtrumentum confectum eſt. Sub Zacharia LXIV. media pars deducta eſt: & poſtea redacta ad aureos ducentos, ſub Macario LXIX. Ea vero cauſa magnas & ſceleratas peperit pecuniarum exactiones, ac ſimoniacis Ordinationibus, prætexendo neceſſitatem, januam aperuit. An huic oneri hucuſque ſubjaceant Coptitarum Alexandrini Patriarchæ, nobis incompertum eſt. Reliqua pactorum capita, aut ad jura Eccleſiæ Alexandrinæ ſpectabant, aut erant de diſciplina. Sed quæ communem omnibus Eccleſiis diſciplinam, reformationemque ejus, tam in capite quàm in membris ſpectare judicabantur, ea ut plurimum ante Ordinationem ſcripto comprehenſa, novo Patriarchæ ſubſcribenda proponebantur, aut de illis præſtandis fidem faciebat. Neque tamen idcirco deſinebant Alexandrini eamdem ſubſcriptionem exigere, quæ vel manebat in Eccleſiæ tabulario, vel apud ſeniorem Epiſcopum deponebatur. Exempla occurrunt Patriarcharum, ut Michaelis LXVIII. qui tales ſyngraphas vi & anathematibus ſibi reſtitui juſſerunt. Is porrò cùm talem pactionem quadruplici exemplo feciſſet atque unam haberent Sacerdotes Alexandrini: aliam Joannes Epiſcopus Saca, ut Epiſcoporum antiquior: aliam Epiſcopus Miſræ: omnes excommunicavit, niſi exempla quæ habebant, reſtituerent, quod tamen facere Epiſcopus Miſræ Sanhutus conſtantiſſimè renuit: ſed ab eo Eccleſiâ ſuâ pulſus eſt. Si quando tamen ejuſmodi controverſiæ inter Alexandrinos Patriarchas & ſubditos ejus autoritati Jacobitas accidebant, ſtatim ad Sultanos aut Præfectos provocabatur, quæ poſtrema cauſa fuit everſionis diſciplinæ, cùm ferme ſemper ſecundùm eos Muhamedani judicarent, qui plus pecuniæ repræſentabant. Ea occaſione obſervandum eſt pleraſque

Conſtitutiones recentiorum Patriarcharum, Chriſtoduli, Gabrielis, Cyrilli & aliorum de quibus in Hiſtoria noſtra dictum eſt, aut quarum teſtimoniis in toto hoc opere noſtro ſæpius utimur, factas fuiſſe ex ejuſmodi pactis conditionibus, inter novos Patriarchas, & ſubditos ipſis Eccleſiaſticos, & Laicos: quarum non poſtremæ fuerunt, ut ad reformationem diſciplinæ tales Conſtitutiones ſcriberentur, & obſervarentur.

Proclamatio Miſræ ubi Ordinatio Alexandriæ facta fuerat.

LXXXVII. Si Alexandriæ ordinatus fuerat novus Patriarcha, eadem omnia quæ mox explicata ſunt, Miſræ ſeu Cahiræ obſervabantur. Nempe ad eam urbem cum pompa deducebatur, & die ſolenni ſacra faciebat: Proclamatio ejuſdem per Epiſcopos eodem ritu fiebat, legebaturque ex Ambone decretum electionis, & Syſtatica Ordinationis, Græcè, Copticè & Arabicè: acclamabatur Ἄξιος: & omnes qui Ordinationi non interfuerant, tum Clerus Eccleſiarum Cahiræ, obſequium ei ſolenniter deferebant, & communionem ex ejus manu accipiebant. Verùm jus quod habebant Alexandrini ad præſcribendas quodammodo leges novo Patriarchæ, antequam obedientiam præſtarent, nomenque ejus in Diptycha relatum ad altare & in quotidianis extra Liturgiam precibus commemorarent, non videntur habuiſſe Cahiræ primores Chriſtiani, licet propter opes, & dignitates (nam plerique in Divanis, aut Aulico Miniſterio officia exercebant) idem jus habere viderentur. Quamvis enim omnium Jacobitarum Ægypti ſupremus Pontifex foret Patriarcha, & ad eum ſpectaret cura Eccleſiarum illius ſectæ omnium, tamen in ipſa ſua inſtitutione proprius erat Alexandrinorum Epiſcopus, atque ad eos idcirco, tanquam ad Diœceſanos immediatos ſpectabat, ut antequam ſuſciperetur, cum eo tranſigerent de conditionibus ſecundùm quas autoritatem exercere ſuam deberet. Obſervamus tantummodò feciſſe id Cahiræ cives, quando propria ſuæ Diœceſeos Epiſcoporumque jura adverſùs Patriarcharum ambitionem conſervanda fuerunt. Nam cùm iſti negociorum Eccleſiaſticorum causâ ſæpe Cahiræ commorarentur, & ad Eccleſiam *Muhallacam* dictam, quæ erat in *Kaçer-el-chemah*, loco, ut exiſtimant, Pyræi veteris, ubi etiam antiqua Babylon Ægypti ſita erat, hoſpitium haberent: eam Eccleſiam cum domibus vicinis, hortis & prædiis ad eam ſpectantibus, aliqui Patriarchæ

ſui juris facere conati ſunt, atque inter alios, Chriſtodulus LXVI. qui illam Eccleſiam & alias inſuper duas S. Mercurii, & S. Mariæ in vico Græcorum, occupaverat poſt mortem Epiſcopi Philothei. Itaque defuncto Cyrillo, qui proximè Chriſtodulo ſucceſſit, Miſræ cives non priùs Michaelem ut Patriarcham ſuum acceptare, ejuſque autoritati ſe ſubjicere voluerunt, quam pollicitus fuiſſet ſe illas Eccleſias, & alias quaſdam à ſuis deceſſoribus occupatas in diverſis Diœceſibus, Epiſcopis propriis reſtituturum. Dixerunt quippe, Patriarcham non omnium Eccleſiarum, ſed unius, cui per Ordinationem ſuam alligatus eſſet, Alexandrinæ, eſſe Epiſcopum, neque magis illi licere occupare aliorum Epiſcoporum Eccleſias, quàm viro conjugato alterius uxorem rapere. Michael verò, etſi ſubſcripto inſtrumento pollicitus fuiſſet ſatisfacturum ſe Epiſcopo Miſræ Sanhuto, cùm tamen illum inauditum condemnaſſet, & depoſuiſſet, conatus eſt per ejus abſentiam, nam ipſe fugâ ſalutem quæſivit, occupare Eccleſiam S. Sergii prope Muhallacam; jamque miſerat ad Oeconomum illius Eccleſiæ, quæ neceſſaria erant ad celebrandam in ea ſolennem Liturgiam, in feſto Pentecoſtes. Promiſerat inſuper primariis Laicorum, facturum ſe ut illa Eccleſia Patriarchalis eſſet, velleque ſe eſſe Epiſcopum eorum: ſed omnia ejus conſilia, ſubita mors intervertit. Conatus eſt etiam Epiſcopatum Cahiræ ſeu Miſræ invadere, eumque per vicarios ſuos, aut per ſe ipſum adminiſtrare Macarius LXIX. qui Michaeli ſucceſſerat, eaque ratione protrahebat nominationem Epiſcopi poſt Sanhuti mortem, dicens Cahiranis ordinaturum ſe quem ipſi vellent. Ipſi interea per ſortem Eccleſiaſticam, ſibi Epiſcopum elegerunt, rejicientes extraordinariam illam Patriarchæ autoritatem, quâ ipſorum Eccleſiam ſubjicere ſibi immediatè ſatagebat. De reliquis porrò ad publicam omnium Eccleſiarum diſciplinam ſpectantibus, etſi non minùs Cahiræ quàm Alexandriæ tractaretur, non tamen id civium aut Cleri nomine, qui ex dignitate urbis apud Muhamedanos principis, novam nullam autoritatem comparaverant, ſed totius Jacobiticæ Eccleſiæ nomine fiebat.

LXXXVIII. Poſtquam Alexandriæ ordinatus fuerat novus Patriarcha, proficiſcebatur ad Monaſterium S. Macarii, de qua conſuetudine ita ſcribit Ebnaſſalus. Poſtea ex ſuburbio Alexandriæ profectus, venit ad Monaſterium S. Macarii, — *Proclamatio in Monaſterio S. Macarii.*

nempe illud quod eſt in Sceti : vulgò in valle Habib. Cùm prope eſt, egrediuntur in occurſum ejus Monachi, qui congregati ad obſequium illi præſtandum, ſtatim atque in conſpectum ejus venere, ter proſternunt ſe, metanœas faciendo. Tum ipſe deſcendit ex aſino quo vehitur, & univerſos veneratur, metanœam illis faciens. Ipſi iterum, factâ versùs eum metanœâ, imponunt illum aſino ſuo : & Archimandrita S. Macarii imponit oram pallii ſui ſuper collum aſini ejus, eumque deducit. Sacerdotes Hieromonachi S. Macarii ſeorſim hymnos legunt & canunt ad ingreſſum ejus, donec pervenerit ad altare Benjamini, in Eccleſia majori ubi corpora ſanctorum requieſcunt. Altare illud ſeu *Heikel*, quod more noſtro, Capellam poſſumus appellare, nomen habet à Patriarcha Benjamino qui XXXVIII. numeratur, & primus fuit inter eos qui ſub Muhamedanis Eccleſiæ Jacobitarum Alexandrinæ præfuerunt. Is autem dedicavit Eccleſiam majorem S. Macarii in radice montis ædificatam, quia antiquior, præterquam quod ruinis deformata erat, cùm eſſet in montis ſupercilio, Monachi ſenio aut morbis debiles, vel quorum Cellæ ſitæ erant in remotiori parte deſerti, non niſi difficulter ad eam accedere poterant. Hujus Eccleſiæ ſumma eſt inter Coptitas commendatio, & Canones habent in Collectionibus ſuis, qui ad ejus dignitatem tuendam pertinent. Conſecrationis illius memoria quotannis celebratur octavâ Tybi, in Coptico Calendario, atque eodem die agitur commemoratio ejuſdem Patriarchæ. Quia verò ab illius tempore, integram quam ſub Chriſtianis Imperatoribus non habebant, Coptitæ libertatem adepti ſunt, eaque Eccleſia prima omnium eſt, quam ſub Muhamedanis principibus ædificaverunt, eamque Benjamin magnâ pompâ conſecravit : hinc, ut veriſimile eſt, originem habuit illa lex proficiſcendi ad S. Macarium, ibique ſolennem Liturgiam celebrandi, quæ deinde ab omnibus Patriarchis obſervata eſt.

Ea conſuetudo legis vim obtinuit.

LXXXIX. Ita vero ipſa conſuetudo in legem tranſiit, ut poſtmodum Monachi S. Macarii non priùs agnoverint novos Patriarchas, quàm in eorum Eccleſia proclamati, ibi Liturgiam celebraſſent. Si Miſræ ſeu Cahiræ ordinati erant, ſtatim Alexandriam proficiſci debebant, tanquam ad omnium Ægypti Eccleſiarum Metropolin. Si vero Alexandriæ facta fuiſſet Ordinatio, prius ad S. Macarium ire illos oportebat,

quàm Cahiræ in Eccleſiis celebrioribus, Muhallaca, S. Michaelis, aut S. Sergii ſacra feciſſent. Exemplum habemus in hiſtoria Macarii LXIX. qui ordinatus eſt anno J. C. MCII. Is enim cùm Alexandriæ ordinatus & proclamatus fuiſſet more majorum, inde Miſram venit, ut in Eccleſia Muhallaca proclamaretur. Sed intervenerunt Monachi S. Macarii, oppoſitâque veteri conſuetudine proteſtati ſunt, ſe neque nomen ejus in Diptycha relaturos, neque ipſum in Eccleſiam ſuam poſtea ſuſcepturos, aut ullam cum eo communionem habituros, ſi Miſræ priùs ſacra feciſſet. Itaque die ſequenti, quæ erat Dominica, ne illos offenderet Liturgiam non celebravit, & ſtatim ad S. Macarium profectus eſt.

XC. Proſequitur Ebnaſſalus. Patriarcha cùm ad Eccleſiam acceſſerit, procumbit coram altari, illo Benjamini ſcilicet: & Archimandrita S. Macarii pronunciat ſuper eum *Orationem abſolutionis*, quæ eſt initio Liturgiæ: mox ingreditur ad altare, ſuper quod ſacra celebrat, communionemque ſanctorum myſteriorum diſtribuit. Tum veneratur ſancta corpora, & ab illorum reliquiis benedictionem captat, tandemque recipit ſe in Cellam Patriarcharum: & poſtea ſi velit, ad reliqua deſerti Monaſteria proficiſcitur. Hæc paucis Ebnaſſalus, quæ explicanda ſunt. Oratio *abſolutionis* ea eſt quæ in verſione Liturgiæ Copticæ Baſilianæ, à Maronitis facta, occurrit ſub falſo titulo *Glorificationis ad filium*. Eſt autem oratio pertinens ad petendam remiſſionem peccatorum, præſertim pro Sacerdote aut Epiſcopo celebrante, omnibuſque circumſtantibus, ejuſque verba & ſententiæ, à formulis orationum, quibus in Oriente pœnitentes abſolvuntur, parum differunt. In communi ordine Liturgiæ, ea oratio pronunciatur ſuper Sacerdotem celebrantem, ab alio Sacerdote: quòd ſi Hegumenus, aut aliquis Epiſcopus ſacro interſint: tanquam dignitate ſuperiores, eam pronunciant. In hac igitur prima Liturgia, quam novi Patriarchæ celebrant ad ſanctum Macarium, honori Monaſterii & Ordinis Monaſtici dignitati tribuitur, ut Archimandrita Abſolutionis orationem pronunciet. Etiam alia quoque ratio hujus diſciplinæ fuit, quòd cùm multi Patriarchæ aſſumti fuerint ex eodem cœnobio, in quo ſub illius Archimandritæ obedientia vivebant, hoc poſtremum humilitatis documentum dare voluerint, ut ab ipſis benedicerentur, quos paulo antè ſuperiores habuerant.

Cæremoniæ in eodem Monaſterio ad Patriarchæ ſuſceptionem.

Lectio publica Actorum Electionis & Ordinationis.

XCI. Antequam porrò Liturgia celebraretur, eodem modo quo Alexandriæ & Cahiræ fieri ſolebat, legebatur ex Ambone inſtrumentum electionis & alterum Ordinationis: utrâque linguâ, Copticâ ſcilicet, atque Arabicâ. Cùm porrò illæ literæ in Eccleſia Arabicè legebantur, decedebatur ab inveterato, & uſque ad ſæculum XIV. & fortaſſis huc uſque conſervato, uſu illius Eccleſiæ, in qua nihil omnino niſi Copticè legebatur, cùm in aliis Eccleſiis, Evangeliorum, Epiſtolarum, & aliarum ſcripturarum lectiones, Arabicè fierent, poſtquam Copticæ lectiones præceſſerant. De ea conſuetudine teſtis Abulbircat, & quidam alii. Porrò jus illud, quod poſt Muhamedana, tempora, ſtabilitum in Eccleſia Jacobitica Alexandrina reperimus, conſtanterque obſervatum, à veteri nulla diſciplina ortum habuiſſe veriſimile videtur. Quamvis enim magna eſſet in tota Eccleſia, maximè verò in Ægypto, ubi multa millia Monachorum erant, Ordinis Monaſtici dignitas, jus tamen ad electionem Epiſcoporum nullum habebant: nam inter Laicos numerabantur. Cùm verò celeberrimum Monaſterium S. Macarii, Benjamin Patriarcha occupaſſet, hæreſique ſuæ addixiſſet, & ex eo tanquam rediviva prodierit illa, caputque ſub Arabibus efferre cœperit, veriſimile omnino eſt, ea occaſione factum, ut Monachis qui vitæ aſperitate jam commendati, habebant præterea laudem non mediocrem conſervatæ Jacobiticæ fidei, jus tribueretur ſuffragium ferendi in Patriarcharum electione, ſubſcribendi electionis Decretis, tandemque approbandi electionem & Ordinationem; dum tenebatur novus Antiſtes ad ſanctum Macarium proficiſci, ibique proclamari, & ſacra facere. Nec alia omnino cauſa hujus conſuetudinis nobis occurrit.

Non erat hæc ſimplex cæremonia.

Hiſt. Patr. Alex. p. 502. 526.

XCII. Porro non eſt cur quiſquam exiſtimet nudam cæremoniam fuiſſe, eam quam expoſuimus in S. *Macarii* Eccleſia Proclamationem: habebat enim probationem quamdam & confirmationem Electionis, & examen, ut ita dicamus, fidei Patriarchæ, quod inſignibus exemplis duobus manifeſtum eſt, Gabrielis filii Tarich Patriarchæ LXX. & ſucceſſoris ejus Michaelis. Illi ob addita quædam verba in confeſſione fidei ante communionem dici ſolita, à Monachis Macarianis priùs non recepti ſunt, quàm illarum rationem dediſſent, ut expoſitum eſt in Hiſtoria Patriarchali. Reliqua in eo Monaſterio, ſicut alibi, obſervabantur nullo diſcrimine.

XCIII. Poſtea, proſequitur Ebnaſſalus, redit Cahiram Patriarcha: cúmque pervenerit ad Monaſterium *Nebiet* in Giſa prope urbem, ibi ſacra faciet, & Monachis benedicet: tum ſequentibus diebus celebrabit Liturgiam in Monaſterio *Elkemah*: poſtea veniet ad Eccleſiam S. Michaelis, ad caput Aquæductus extra Miſram, ubi ſacra faciet, atque inde ſe transferet ad Eccleſiam Muhallacam intra urbem, horâ matutinâ diei Dominicæ, non alio die. Ibi Liturgiam celebrabit præſentibus Epiſcopis, Sacerdotibus, & populi multitudine: illis benedictionem dabit, orabitque Deum ut ſe per illos & illos per ſe perficiat. Idem faciet in Eccleſia S. Mercurii: tum in Eccleſia *Haret-el-rum*, ſeu *Viti Græcorum* in nova Cahira. Legetur autem Decretum electionis, ſimulque inſtrumentum Ordinationis, non ſolùm Alexandriæ, ſed in Monaſteriis & in omnibus Eccleſiis in quibus ſacra faciet. Hæc omnia ſtatuta obſervabuntur, quorum pleraque ſacris Canonibus continentur, alia conſuetudine introducta ſunt à ſanctis Patribus Patriarchis, qui antea fuerunt. Hucuſque Ebnaſſalus. Reliqua minoris momenti ſunt, neque ſemper obſervata reperiuntur: quæ tamen, quantum ex Hiſtoria Patriarchali colligere potuimus, referemus hoc loco, & reliquis ſubjiciemus.

Reditus Cahiram.

XCIV. Inter alia, aliquando initio Patriarchatus, nomen aliqui mutaſſe reperiuntur, ſed tamen raro exemplo. Primum occurrit Cyrilli LXVII. qui ante Ordinationem, Georgius vocabatur. Joannes LXXIV. vocabatur Abulmeged; Cyrillus ejus ſucceſſor vocatus fuit ante Ordinationem David: alia exempla non occurrunt, ſed Epiſcoporum aliquot qui pariter in Ordinatione nomen mutaverunt. Unde factum id caſu potiùs, aut affectatione, quàm ulla lege aut conſuetudine Eccleſiaſtica.

Nonnulla alia obſervata. Nominis mutatio.

XCV. Quod proxime poſt Ordinationem à pleriſque Patriarchis factum legimus, obſervare jam oportet: nam Eccleſiaſticas res ordinare, gravibus negotiis providere, & alia ejuſmodi munia, non magis ad Patriarcham pertinent quàm ad Epiſcopos in ſuis quique Diœceſibus. Verùm quod ſtatim ut plurimum, factum eſt à novis Patriarchis, conſecratio Epiſcoporum fuit, præſertim quando ſedes diu vacaverant, ne Eccleſiæ diutiùs Paſtore viduatæ, detrimenti quidquam in fide, aut moribus paterentur. Inſtabant ſæpe tum Epiſcopi,

Ordinationes Epiſcoporum.

tum Laicorum primores, ut id ſtatim poſt ejus inaugurationem perficeretur, ea maximè ratione, quod quandoquidem in conventu tum Cleri tum Laicorum ad electionem congregato, renovabantur Canones antiqui adversùs Simoniacas ordinationes, non videbatur facilè fore ut leges illæ, quibus obſervandis vulgò novi Patriarchæ per ſolennem ſubſcriptionem ſe obſtrinxerant, ab ipſis proculcarentur; quas tamen ſæpè inſuper habebant. Nullum enim gravius in diſciplina malum Eccleſiæ Orientales à multis ſæculis expertæ ſunt, quàm Simoniacam labem, qua pauci admodum inter eos à mille annis caruerunt: quamvis pleni ſint anathematiſmis adversùs illam eorum libri Eccleſiaſtici. Primus vero qui eam magis impudenter exercuit, legitur fuiſſe Chail LVI. qui à ſingulis Epiſcopis quos ordinavit, magnas extorſit pecunias, atque ita ferme omnes. Excuſabant ſe ob imperatas ſæpe à Sultanis mulctas ingentes, quas cùm ſolvendo non eſſent, in carcerem à Muhamedanis conjiciebantur: ſed de illis dictum eſt variis Hiſtoriæ Patriarchalis locis.

Epiſtolæ Synodicæ ad Antiochenos Jacobitas.

XCVI. Statim etiam poſt Ordinationem, ſolebant Alexandrini Patriarchæ literas Synodicas ſcribere ad Antiochenum Jacobitarum Patriarcham. Jam à Severi tempore magna fuit utriuſque Patriarchæ conjunctio: Severum enim in Ægyptum veniſſe, etiam conſecrata illius adventus memoria II. menſis Paophi in Kalendario Coptico, & Alexandrinæ Eccleſiæ traditio teſtantur. Imò delituiſſe eum per plures annos in Diœceſi Saca, & in Ægypto diem ſuum obiiſſe, atque ibi ſepultum eſſe, communis opinio eſt, quam confirmant vota ad ejus tumulum facta, curationeſque, ut credunt, per miraculum multæ. Is autem, ut habet hiſtoria vitæ Joannis Patriarchæ XXX. quique *Makiota* appellatur in Breviario Liberati, meliùs à Copticis *Nikiota*, ſcripſit primus literas Synodicas de communi fide ad Joannem: qui congregatis Epiſcopis ſuis, eas legi in omnibus Eccleſiis curavit: & ad eum alias literas dedit, quibus eamdem ſe unius naturæ fidem tenere profitebatur, anathemaque Neſtorio & Concilio Calchedonenſi denunciabat. Talis illarum literarum origo fuit: quæ *Synodicæ* dictæ ſunt, ſervatâ apud Arabes Græcâ voce, quia primùm in Epiſcoporum Synodo, atque ex communi illorum ſententia, ſcriptæ fuerunt. Poſtmodum verò, etſi à ſolo Patriarcha ſcriberentur, quia tamen non ſuo ſolùm,

ſolùm, ſed totius Jacobiticæ Ægypti Eccleſiæ nomine loquebatur, Synodicarum ipſis nomen conſervatum eſt. Sub Anaſtaſio XXXVI. Anaſtaſius Antiochenus Jacobitarum Patriarcha, non modò literas Synodicas miſit, ſed ipſe paulo poſt in Ægyptum venit. Interruptam fuiſſe per bella, quæ totum Orientem depopulata ſunt, literarum miſſionem veriſimile eſt: nam ſub Benjamino & ejus proximis ſucceſſoribus ſub Arabum Imperio, nulla earum occurrit memoria. Verùm ſub Simone XLII. antiqua, ut aiunt, conſuetudo revocata eſt, ſcripſitque is Synodicam ad Julianum Antiochenum. Elias ejus ſucceſſor, ſcripſit ad Alexandrum XLIII. ad quem etiam literas miſit Athanaſius Eliæ ſucceſſor. Uſque ad Chailem XLVI. nulla miſſarum literarum memoria occurrit. Ad eum Iſaacus Epiſcopus Harran ſcripſit, ſed cùm contra Canones Antiochenam ſedem favore Abdallæ Sultani occupaſſet, occiſis Metropolitis duobus, qui maximè conatibus ejus obſiſtebant, ejus Epiſtola Synodica à Chaile recepta non fuit, quamvis eam miſiſſet per Epiſcopos duos, Damaſcenum & Emeſenum: imò invaſori anathema denunciatum. Poſtea Joannes XLVIII. ſcripſit ad Georgium Antiochenum, qui Athanaſio ſucceſſerat, electo poſt Iſaaci mortem. Georgius in vincula conjectus reſcribere non potuit: ſed Cyriacus ejus ſucceſſor, cui Joannes, & qui proximè Cathedram tenuit Marcus, reſcripſerunt ſub Jacobo L. Dionyſius Patriarcha Antiochenus in Ægyptum veniens, antiquam communionem utriuſque ſedis, præſens cum eo & Ægyptiis Epiſcopis renovavit: Joannes Dionyſio ſuffectus ad Yuçabum LII. ſcripſit, Epiſtolamque Synodicam miſit per Epiſcopos duos, ad quas Yuçabus honorificè reſpondit. Ad eumdem Joannem Coſmas LIV. ſcripſit ſimiliter, Epiſcopis duobus eâ cauſâ Antiochiam legatis: ita Sanutius ejus ſucceſſor. Joanne in exilium pulſo curam Eccleſiæ Antiochenæ, quantum per mandata & literas poterat, geſſit Zacharias LXIV. Chriſtodulus LXVI. ſcripſit quoque ad Antiochenos: quorum Patriarcha Dionyſius ad eum literas dedit, ſed quæ non niſi poſt ejus obitum ſucceſſori ejus Cyrillo redditæ ſunt. Ita deinceps in ea conſuetudine perſeveratum eſt à Patriarchis tam Alexandrinis quam Antiochenis, neque illa videtur interrupta fuiſſe, niſi occaſione bellorum quæ toto Oriente per annos multos exarſerunt, præſertim ex quo Franci Hieroſolymitano regno ſtabilito,

Jacobitas Antiochiâ exegerunt. Mos porrò ad ultima uſque tempora inter illos Patriarchas obſervatus fuit, ut, ſi quando novus Patriarcha ad alterum Synodicam non miſiſſet, is inter Miſſarum, ſolennia,nomen ejus ex Diptychis commemorari non patiebatur. Ne verò hæc omiſſio integram abſciſſionem communionis inducere videretur, ſed eâ inter utramque Eccleſiam conſervatâ, tamen ad novum Patriarcham, donec de ejus fide per literas Synodicas conſtaret, non pertineret, uſus erat commemorandi ex Diptychis nomen defuncti Patriarchæ,inter vivos,quamvis eſſe non deſiiſſet. Ita Chriſtodulus fecit, cùm mortuo Joanne nomen ejus ad altaria quaſi viventis commemorari juberet, omiſſo Baſilio ejus ſucceſſore, quia Synodicam non ſcripſerat.

In Cellam ſeu Patriarchium ſe recipiebat novus Patriarcha.

XCVII. Quod reliquum eſt, cùm alia omnia, quæ Patriarcham obſervare oportebat, non magis ad Alexandrinum quàm ad alios pertineant, ea paucis attingemus. His quas ſuperiùs expoſuimus publicis cæremoniis perfuncti Patriarchæ in *Cellam* ſe recipiebant: ita vocatur in hiſtoriis, Domus Patriarchalis ſive Patriarchium, ea ratione quòd cùm plerique, ut diximus, ex Ordine Monaſtico aſſumerentur, ſervabant etiam in ſuprema Eccleſiæ ſuæ dignitate appellationem, quæ priſtinæ vitæ humilitati conveniret. Præcipua verò illarum Cellarum ſeu Domorum, Patriarchalium, Alexandriæ erat, propè Matrem Eccleſiam, quæ tamen ſæpe mutata eſt, cùm ſub Muhamedanis varia Chriſtianorum omnium atque ipſorum quoque Jacobitarum conditio fuerit. Nam cùm initio fugatis Orthodoxis Græcis, vacanteque Patriarchatu, Eccleſias omnes occupaſſent, ſibi tanquam legitimis poſſeſſoribus traditas ab Amro filio El-Aſſi, eas poſtmodum ſub Abbaſſidis Orthodoxi recuperaverunt. Ad præcipuam ergo Eccleſiam, quæcumque fuerit, adjuncta erat Cella Patriarcharum Alexandriæ. Miſræ pariter ſeu Cahiræ, ubi ſæpius morari conſueverant, aliam habebant: aliam tandem in Monaſterio S. Macarii. Nam præter ſolennem illum ingreſſum, de quo dictum eſt ſuperiùs, ex antiqua conſuetudine, quæ tamen Muhamedanorum temporibus antiquior non videtur, ſolebant Patriarchæ Quadrageſimam tranſigere in eadem eremo, ibique etiam Paſchalem ſolemnitatem celebrare. Memoria illius conſuetudinis extat in vita Marci XLIX. Chailis LIII. & aliorum. Imò, quod præcipuum erat, ſole-

bant Patriarchæ eodem in Monaſterio conſecrare quotannis *Myron* ſeu Chriſma, aut feria 6. Hebdomadis 6. aut, ut poſtea factum eſt, Feria 5. Majoris hebdomadæ, quem morem invaluiſſe à tempore Ephræmi LXII. teſtatur Abulbircat, & de illa conſecratione Chriſmatis, multa habentur in Hiſtoria Patriarcharum.

XCVIII. In Cella porrò Patriarchali, obſervabatur vitæ monaſticæ regula, adeo ut à carnibus ſemper abſtineretur: nam hæc eſt perpetua Orientis Monachorum abſtinentia. Eam verò ſervabant, ut faciunt etiamnum Epiſcopi Græci, Syri, Armeni, & alii prope omnes, quia aſſumuntur ex Ordine Monaſtico. Neque enim exiſtimant Epiſcopatum, cui major omnino quàm privatæ in cœnobio vitæ perfectio neceſſaria eſt, abſolvere ab ejus regulis, illos qui eas ſemel profeſſi fuerunt. Hanc abſtinentiæ à carnibus legem omnibus Patriarchis proponit Ebnaſſalus, & Philotheo inter alia multa crimina objectum eſt, quòd quotidie in Cella convivia celebrarentur, carneſque convivis apponerentur. Vitæ Monaſticæ regula in Patriarchio ſervabatur.

XCIX. Mos quoque erat ut apud Patriarcham, ſive in Cella, ſive in vicina Eccleſia; nam ſemper Eccleſiæ proxima erat, Officium quotidianum, diurnæ ſcilicet nocturnæque preces recitarentur, quemadmodum in Monaſteriis. Habebat enim contubernales Clericos, aut Hieromonachos, qui curſum Eccleſiaſticum ſimul peragerent. Curſus Officii Eccleſiaſtici in eo obſervabatur.

C. Adhibebat autem Patriarcha ad privatam illam ſocietatem quos maximè idoneos judicabat, ad ſublevandum ſe in cura rerum Eccleſiaſticarum, erantque quaſi conſiliarii perpetui, quorum operâ uteretur, tum in cauſis inter Chriſtianos judicandis, tum in ſcribendis Epiſtolis, tum in colligendis eleemoſynis, aut fructibus percipiendis, qui ad Patriarcham ſpectabant, tandem in omnibus quæ ad communem totius Ægypti Eccleſiarum utilitatem pertinebant. Idcirco ſeligebantur ad hoc miniſterium, qui inter alios doctrina eminerent, præcipue ad obeundum munus *Katibi*, ſive ejus qui eſſet Patriarchæ ab Actis & Epiſtolis. Eorum autem non unum genus erat: nam Synodicæ, quales ad Antiochenos mittebantur, Heortaſticæ ſive Paſchales, quas olim quotannis ex antiquiſſima conſuetudine ſcribere debebant, cùm expoſitionem fidei continerent ejuſque ex antiquorum Patrum ſententiis confirmationem, doctos eſſe oportebat qui illis ſcri- Ab Actis & Epiſtolis Clerici.

bendis adhiberentur. Paſchales, ut & multæ aliæ, quæ ad Eccleſias Ægyptiacas mittebantur, Copticè ſcribebantur; atque ita in ejuſmodi Secretariis, requirebatur non vulgaris intelligentia illius linguæ, quæ, ex quo Arabica paſſim obtinuit, non tam ex uſu communi, quàm ſtudio librorum diſci ſolebat. Peritos etiam illos eſſe oportebat formularum quæ in Actis & Epiſtolis uſurpabantur, atque ita non vulgarem, ſed reconditiorem quamdam veteris idiomatis habere facultatem debebant. Accedebat etiam quotidiana neceſſitas, quia in feſtis ſolennibus, quando Patriarcha Liturgiam celebrabat, tenebatur exponere ſacræ ſcripturæ lectiones ex libris Copticis, & non modò eas interpretari lingua vulgari, ſed ſermonem ad populum habere de Evangelio aut Epiſtolis: quam explicationem ex Coptico memoriter olim & quaſi extempore faciebant, priuſquam eo ignorantiæ deventum fuiſſet, ut illæ interpretationes, tam quæ ſimplicem verſionem ſpectabant, quàm homiliam, in libros referrentur. Secretarii autem, erant quodammodo Patriarcharum interpretes & ſtudiorum adjutores: multos enim maximè illiteratos in Alexandrina Jacobitarum Eccleſia sediſſe, ex ipſorum hiſtoria manifeſtum eſt.

Arabicæ linguæ periti. CI. Nec minus erat neceſſaria in Secretariis, Arabicæ linguæ peritia, nam cùm quotidie negocia Chriſtianorum ad Muhamedanos Principes vel Magiſtratus deferrentur, qui ex Orientali ſupercilio vix aliter quàm per libellos adeuntur: qui illis ſcribendis operam dabant, eos inanem illam eloquentiam Arabicam excoluiſſe oportebat, quæ ſemper apud illos barbaros plurimùm potuit. Nempe is apud eos olim, atque etiamnum, facundiæ ſupremum gradum attigiſſe creditur, qui pauca multis, iiſque obſcuris, antiquis, & ab uſu communi remotiſſimis verbis explicat, vel potiùs involvit, iiſque ita collocatis, ut per homæoptota, antithetaque, tinniendo aures afficiant; ſi quis ſimpliciter & perſpicuè ſententiam explicet ſuam, is eloquentiæ vacuus, infantiſſimuſque judicatur.

Canonum periti. CII. Canonum peritia non minùs in illis Secretariis requirebatur. Nam cùm ad tribunal Patriarchæ omnes fermè Chriſtianorum cauſæ ſpectarent, ſcire illos oportebat, quid in ſingulis cauſis diſciplina Chriſtiana præſcriberet. Neque enim de ſolis Eccleſiaſticis rebus, ſed etiam de illis quæ ad ſæcularia judicia ſpectabant, cognoſcere ſoliti erant Patriarchæ. Tales erant cauſæ omnes matrimoniales, pacta dotalia, hæ-

reditates, teſtamenta, & ſi quæ ſunt alia ad jus civile ſpectantia. Nam ex Chriſtianis conceſſo antiquitus privilegio, cauſæ illæ omnes ab Epiſcopis & Patriarchis judicabantur. Quia verò maxima illarum pars ſecundùm Leges Imperiales, non ſecundùm Canones Eccleſiaſticos debebat judicari, idcirco ex Legibus, Edictis, Novellis aliiſque Principum Conſtitutionibus, ea excerpta ſunt quæ ad jus inter Chriſtianos dicendum maximè opportuna cenſerentur. Atque ex illis excerptis nati ſunt *Canones*, quos vocant, *Imperiales*, quorum multæ diverſæque Collectiones extant in libris Orientalibus. Reliquæ dotes, ut ſcientia ſcripturarum, Theologiæ & Philoſophiæ peritia, quando in aliquo ex Syncellis ſeu contubernalibus Patriarchæ eminebant, gradum illi faciebant ad Patriarchalem dignitatem, quia notus erat omnibus, non Laicis modò, ſed etiam Eccleſiaſticis & Epiſcopis, qui, eo quod nemo illorum transferri ad primam ſedem poterat, ambitione carebant. Satius igitur ipſis ſæpe viſum eſt, ut ex Syncellis ſeu Secretariis eligeretur novus Antiſtes, quàm ex Monachis, aut Recluſis, qui abſque ulla experientia rerum Eccleſiaſticarum electi, ſæpe eas peſſimè & imprudentiſſimè adminiſtraſſe reperiuntur.

CIII. Aſſumebant aliquando Patriarchæ ad hæc munera Epiſcopos, quamvis id contra Canonicam diſciplinam foret, qui ſub eorum autoritate res Eccleſiaſticas curabant, ſed plerique in illa adminiſtratione non rectè verſabantur, præſertim ſub ſenibus aut imbecillis Patriarchis. Uno verbo, ſumma erat in hoc conſilio domeſtico inſtituendo, aut deſtituendo illorum autoritas: imò ea occaſione magna fuit ſemper Eccleſiaſticæ diſciplinæ everſio. Nam Monachi qui aliquà doctrinæ laude commendabantur, aut alii actuoſi & ſolitudinis impatientes, ad Cellam Patriarchalem veniebant, negotiiſque ſe implicabant, non modò Eccleſiaſticis, ſed etiam ſæcularibus. Alii Epiſcopatus ambiebant, aut ambitum aliorum adjuvabant: ſæpe Muhamedanorum principum gratiam nacti, per malas artes apertamque licitationem ad Patriarchatum graſſabantur: quorum criminum plena eſt Hiſtoria Alexandrina, eo fine, ut plurimi poſt excommunicationem, aut alias pœnas canonicas, quas ſibi accerſiverant, ad Muhamedanam impietatem apertè defecerint, & Chriſtianorum acerbiſſimi poſtmodum hoſtes evaſerint.

Aliquando Epiſcopi in Syncellos aſſumti.

Patriarchæ Alexandrini Diœceſes.

CIV. Jam de autoritate Patriarchæ Alexandrini Jacobitæ dicendum eſt, quæ erat ampliſſima. Notum eſt porrò ex Concilio Nicæno olim eidem Patriarchæ attributam fuiſſe Ægyptum, Pentapolin & Lybiam, ut ſicut Canone VI. conſtituitur eorum omnium qui in iſtis provinciis eſſent Chriſtianorum Alexandrinus Epiſcopus haberet primatum. Atque hi fuerunt antiquiſſimi limites Patriarchatûs Alexandriæ, de quibus multa apud autores omnes paſſim occurrunt, doctis notiſſima. Mos obtinet, inquit Epiphanius hæreſi 68. ut Alexandriæ Epiſcopus, totius Ægypti ac Thebaidis, Maræotæque ac Lybiæ, Ammoniacæque, Maræotidis & Pentapoleos, Eccleſiaſticam habeat adminiſtrationem. Fines Diœceſeos explicatiùs dedit Nilus Doxapatrius, cujus excerpta refert Leo Allatius l. 10. de perpetuo utriuſque Eccleſiæ conſenſu, & ipſi convenit cum diverſis Notitiis, editis & manuſcriptis. Verùm illæ Notitiæ Diœceſes continent quæ Græco Patriarchæ ſubjectæ erant, non quæ Jacobitico, cujus juriſdictionis diſpar omnino fuit ratio. Alexandrinus, inquit, totam Lybiam poſſidebat, & Æthiopiam & Marmaricam, uſque ad Tripolin Africanam; nec non univerſam Ægyptum & Paleſtinam ipſam, in qua ſunt Hieroſolyma. Habet itaque & ipſe Provincias varias & Metropoles tredecim. At in Jacobitarum Patriarchatu, nulla hujuſmodi Metropoleon mentio eſt, præterquam Damietæ & Æthiopiæ, de quibus dicetur inferiùs. Fuiſſe tamen in Ægypto Metropoles, præter Notitiarum autoritatem, probat ſacra Theodoſii junioris ad Dioſcorum, in qua ſcribit ad illum ut aſſumtis decem Metropolitis qui ſub ejus eſſent Diœceſi, tum decem aliis Epiſcopis, Epheſum proficiſcatur. In ſubſcriptionibus Epheſini Conciliabuli, aliquæ Ægyptiorum Epiſcoporum occurrunt, ſed nullius cum Metropolitæ titulo, cujus etiam nulla, quod ſciamus, memoria eſt apud Athanaſium. Metropoles illæ, quales ſæculis poſterioribus fuerint, uno conſpectu intelligi poteſt ex Geographiæ Eccleſiaſticæ compendio, quod poſtremæ Conciliorum editioni præfixum eſt.

p. 168.

De Africa in quam jus habuit.

CV. Africa propriè dicta, cùm ad ſedis Romanæ juriſdictionem pertineret, eum tamen titulum Alexandrini Jacobitæ aliis ſuis adjunxerunt, ut ſe totius Africæ Patriarchas appellarent. Sed quamvis titulus ille in omnibus Actis & monumentis, quorum certa autoritas eſt, ſemper reperiatur, uſum talis

autoritatis in Africa illos habuiſſe, vix credibile videtur. Neque enim ſtante Romano Imperio ulla fuit juriſdictio Alexandrinorum Patriarcharum in Africa, quæ Carthaginenſi Epiſcopo parebat, ſervato appellationis ad Romanum Pontificem ordine. Poſtquam verò Africa à Barbaris, Wandalis, aliiſque Septentrionalibus peſtibus vaſtata eſt, tanta fuit Eccleſiarum calamitas, ut nunquam planè inſtauratæ fuerint. Si quid Chriſtianorum ſupererat, perierunt illi ſub Muhamedanis qui Chriſtianam fidem illis in regionibus funditùs deleverunt, adeo ut inter paucas admodum familias conſervata fuerit, quas, ſi hiſtoricis Hiſpanicis credimus, reperit in expeditione ſua Africana Carolus V. deplorandas, florentiſſimarum quondam Eccleſiarum reliquias. Verùm illi nec Epiſcopos habebant, nec Eccleſias, aut ſi quando habuerunt, ut ſub Gregorio VII. habuiſſe conſtat ex Epiſtolis 22. & 23. libri 1. ad Carthaginenſes & ad Cyriacum eorum Epiſcopum, tum ex 19. 20. & 21. libri tertii, tam exiguus erat eorum numerus, ut duo tantùm Epiſcopi reperti tunc fuerint, adeoque unum ipſe Romæ ordinaverit, ut legitimus numerus non deeſſet ad Ordinationes Epiſcopales celebrandas. Ex illis Chriſtianis orti erant qui ſuperiori ſæculo in Africa reperti ſunt. Omnes verò, tam illi de quibus Gregorius loquebatur, quàm poſteriores de quibus obſcura admodum memoria eſt, Latinum ritum, Romanæque Eccleſiæ communionem retinebant, neque ullam in eos Patriarcha Alexandrinus juriſdictionem exercebat. Nulla quoque prorſus in Monumentis Eccleſiaſticis memoria eſt Eccleſiarum diverſi ritus in Africa propriè dicta: nec Jacobiticam hæreſin eas in regiones penetraſſe ullo vel levi indicio conſtat. Nam initio cùm in Romanæ linguæ Eccleſias ea hæreſis vix penetraverit, ſed Orientem & Ægyptum infecerit: tandem poſt aliquot ſæcula, Græcis Eccleſiis omnino depulſa, in Syris & Ægyptiacis regnavit. Ita cùm nunquam in Africa Chriſtianos fuiſſe legamus, qui aliter quàm Latinè ſacra facerent, ex eo ſolo argumento ſufficienter intelligimus, nihil omnino juris in eos Patriarchæ Alexandrino, ſive Orthodoxo, ſive Jacobitæ, fuiſſe. Et ſanè quamvis titulus Africæ inter Provincias huic poſtremo ſubjectas reperiatur, monendi tamen lectores ſunt, eo nomine non tam Africam propriè dictam intelligi, quæ ad Romanam juriſdictionem tam civilem quàm

Eccleſiaſticam ſpectabat, ſed eam partem quam Arabes propriè *Afrikiet*, ſive Africam vocant. Eo enim nomine intelligunt eam, quæ eſt inter deſertum Barcæ, quod conſtat Cyrenaicæ, Marmaricæ, Lybiæque exterioris Boreali tractu, ubi & Barcæi ſeu Barcitæ veterum, & urbem Bona, quæ Hippo eſt B. Auguſtino inclyta. Ita vir doctiſſimus Jacobus Golius commentario ad Alfraganum & quidem rectè, ex Orientalium Geographorum communi ſententia. Reliquam vaſtiſſimæ hujus regionis continentem, à Barca uſque ad Mare Atlanticum, vocant *Mogreb*, ſive Occidentalem regionem: quam in tres partes dividit Abulfeda: extremam quæ Mare Atlantico alluitur: mediam ab Orano & Telmeſana, quam Tremecen noſtri appellant, ad Bugiæ fines: tertiam inde uſque ad Barcæ regnum, quæ etiam Orientalis ab ipſis Africa dicitur: atque hanc ultimam Coptitæ intellexerunt, cùm eam quaſi Patriarchæ ſuo ſubjectam in ejus titulis numeraverunt: nam etſi ⲫⲣⲓⲕⲏ legatur in Copticis Epiſtolis quæ vox Africam propriè dictam videtur deſignare, certum eſt, eam non alio ſenſu accipi debere, quàm eâ quem in Arabica lingua habet, & quem mox explicavimus.

P. 105.

In Pentapolin miſſos aliquando à Jacobitarum Patriarchis fuiſſe Epiſcopos ſuperiùs à nobis obſervatum eſt, ſed tamen rara admodum exempla ſunt. Id ab Yuçabo Patriarcha LII. factum eſſe, docet ejus hiſtoria: ſed an ad vacuas per Epiſcoporum obitum ſedes, alios miſerit: an novos Epiſcopatus inſtituerit: an, ut fieri ſolitum erat, abſque ulla certa ſede Epiſcopos in eas regiones deſtinaverit qui Chriſtianis præeſſent, affirmare non poſſumus, neque ſaltem conjectando aſſequi nobis licuit. Nulla enim ferme illarum regionum apud Arabes notitia eſt, neque Chriſtianorum memoria, aut Græci aut Ægyptiaci ritus; tanta tamque ſæva fuit vaſtitas à Muhamedanis illata.

Nubia illi ſubjecta.

CVI. At in Nubiam miſſos fuiſſe Epiſcopos à Jacobitis Alexandrinis dubitari non poteſt. Ante hæreſin eorum factum id ab Orthodoxis Epiſcopis fuiſſe, quamvis certis argumentis confirmare non facile ſit, cauſa tamen ſilentii circa Nubarum Eccleſiam ea eſt, quòd apud Græcos Latinoſque ſcriptores ſub Æthiopum generali appellatione comprehenſi fuerint; atque adeo quæ de Æthiopum Eccleſia occurrunt, ad Nubas quoque videntur pertinere, ut diver-

ſis

ſis Hiſtoriæ Patriarchalis locis expoſitum eſt. Verùm eo tem-
poris intervallo, quod à capta Ægypto uſque ad reſtitutam
Græcis Orthodoxis Patriarchalem dignitatem effluxit,quod-
que unius propemodum ſæculi fuit, ut docet Eutychius, cùm *Eutych. T. 2. p.*
nullus tunc apud eos foret Patriarcha, Nubii qui Epiſco- *385.*
pos more majorum Alexandriâ petebant, eos cùm à Jacobi-
tis Patriarchis ordinatos, atque hæreſi infectos ſuſcepiſſent,
eam quoque incauti acceperunt, & in hunc modum tota Nu-
bia facta eſt Jacobitica. Deinceps verò nullum omnino veſti-
gium occurrit reſtitutæ inter eos fidei Orthodoxæ. Iſaac Pa-
triarcha XLI. qui circa annum J.C. DCLXXXVII. ſedere cœpit,
per literas hortatus eſt Nubiæ & Æthiopiæ reges ad pacem
inter ſe componendam, quia ſcilicet integram in eos habe-
bat juriſdictionem. Cyriaci Epiſcopi Nubiæ meminit vita
Chailis Patriarchæ XLVI. Georgius rex deſignatus, à Zacha-
ria patre, in Ægyptum miſſus eſt ſub Yuçabo LII. cùm ali-
quot ex Nubia Epiſcopis; poſt annum J. C. DCCCXXXI. An-
no MLXXIX. Salmon rex abdicato regno, cùm vitam mona-
ſticam in deſerto amplexus fuiſſet in Ægyptum adductus eſt:
ubi diem ſuum obiit, cujus etiam meminit Abuſelah Arme-
nus in Chronico ſuo. Præterea docet nos idem autor Ra-
phaelem Regem Nubiæ, Dunkalæ quam urbem Metropo-
lin regni eſſe, vulgò Arabes exiſtimant, ædificaſſe Eccleſiam,
juxta architecturam Yrakenſem, quæ à nobis *Moriſca* ap-
pellatur: fuiſſe quoque alias ibidem Eccleſias, ut etiam in ur-
be *Abrem*. Sub Salaheddino Ægypti Sultano, fratrem ejus
Chemſeddoulam, Eccleſias diruiſſe, & ex Nubia cum Epiſco-
po ſeptuaginta millia captivorum abduxiſſe, teſtantur hiſto-
rici. Ab illius expeditionis tempore, cujus Makrizius & alii
meminerunt, vix quidquam de Nubis Chriſtianis, apud au-
tores Chriſtianos aut Muhamedanos legitur, niſi quòd illa
regio ſubdita ſit Cathedræ Jacobitarum Alexandrinæ: & id
præter Severum & alios Hiſtoriæ Patriarchalis ſcriptores,
Ebnaſſalus, Abulbircat, Abuſelah, omneſque tandem con-
firmant: ut exempla literarum ſyſtaticarum ſæpe à nobis
laudata, in quibus inter Diœceſes Alexandrino Patriarchæ
ſubjectas, Nubia ſeu, ut ſcribitur, Nabodia, recenſetur.
Mitto hiſtoriam quam refert Elmacinus de expeditione P. 83.
Regis Nubiæ Kyriaci contra Ægyptum, cum equitibus cen-
tum millibus, ſub Chaile XLVI. anno, ut vult Elmacinus, J.

C. DCCXLV. vel DCCXXXVII. ut alibi in ejuſdem Patriarchæ vita dictum eſt. Eam autem ex antiquioribus hiſtoricis narrationem accepit: nam omnes eam referunt. Atque ex iſtis ſatis intelligitur, ſummam fuiſſe in Nubas Chriſtianos Alexandrini Patriarchæ autoritatem, cujus tamen diſtinctè non meminit Collectio vetus Canonum Arabicorum, qui Nicæni ab Orientalibus appellantur, ea fortaſſis ratione quòd ſub Æthiopum nomine; Nubæ intelligendi ſint; aut quòd nulla ſingulari mentione opus eſſet, circa Eccleſiam quæ non Metropolitam cum ſingulari prærogativa haberet, ut Æthiopica, ſed ſimplices Epiſcopos, ſive unum, ſive plures, qui ab alio quàm ab Alexandrino Patriarcha ordinari non poſſent. Obſervandum tandem eum in ejuſmodi Ordinationibus ita verſari ſolitum fuiſſe, ut ſicut de Æthiopiæ Metropolitis dicetur inferiùs, vix unquam indigenæ eam dignitatem obtinerent; ſed eligebantur ex Ægyptiis Sacerdotibus, qui ad eam idonei maximè judicarentur, atque in Nubiam mittebantur.

Ut etiam Æthiopia.

CVII. Par erat ratio juriſdictionis quam habebat, ſervatque etiamnum Alexandrinus Patriarcha in Æthiopicam Eccleſiam. Ejus quippe ſupremus Antiſtes, quem malè Patriarcham appellant, eſt Metropolita: cujus electio, & Ordinatio ad ſolum Alexandrinum ſpectat. Jam porrò ab initiis rerum Muhamedanarum obſervatur, morem illum mittendi Metropolitas in Æthiopiam, à Patriarchis Jacobitis eſſe uſurpatum, de quo multa occurrunt in Hiſtoria Alexandrina. Autoritatem hæc conſuetudo magnam habet ex Canonibus Nicænis Arabicis, in quibus perſcripta eſt. Neque indigena ullus aſſumitur, ſed Ægyptii mittuntur, ut ex multis exemplis obſervare licet. Jus iſtud huc uſque Alexandrini Patriarchæ in Æthiopiam exercent, nunquam interrupta conſuetudine, niſi ſuperiori ſæculo, cùm Româ à quibuſdam Regibus concordiæ procurandæ ſtudioſis, accepti ſunt Latini Patriarchæ, ſed infelici planè ſucceſſu: ut fuſiùs in Hiſtoria Baltaſaris Tellezii, & qui omnia ab eo accepit, Jobi Ludolfi aliiſque recentioribus autoribus legi poteſt. Mitto Joannem Bermudem, qui, etſi indigena, non magis tamen à pleriſque Æthiopibus receptus eſt, quàm miſſi ex Societate Jeſu tres, Nonius Barretus, Andreas Oviedus, & ſucceſſor ipſis deſignatus Appollinaris de Almeida. Quæ porrò ſucceſſio

eorum Patriarcharum fuerit & quid de ſingulorum miſſione & Ordinatione Hiſtoria Alexandrina complectatur, præter multa quæ in ejus ſerie à nobis dicta ſunt, dicetur accuratiùs, in Diſſertatione ~~de Eccleſia~~ Æthiopica.

Æthiopes ne eligere quidem poſſunt ſuum Metropolitam.

CVIII. Paucis obſervare ſufficit omnem prorſus Eccleſiaſticam autoritatem ab annis ampliùs mille, ita in Alexandrino Patriarcha Jacobitarum erga Æthiopes fuiſſe, ut non modò ordinandorum, ſed nec eligendorum Metropolitarum ſuorum facultatem haberent. Verùm quotieſcumque illi diem ſuum obierant, mittebantur ad Patriarcham Alexandrinum literæ Regis & Primatum regni, quibus de vacatione ſedis certiorem eum faciebant, rogabantque ſimul ut novum ſibi Antiſtitem ordinaret. Voluerunt aliquando Æthiopes cogere Metropolitam ſuum, Gabriele F. Tarich Alexandrinam Eccleſiam obtinente, ut plures ſeptenis Epiſcopos ordinaret, quod ille conſtantiſſimè recuſavit: quia fuiſſet id præter morem & antiquam legem, ne ſi duodecim Epiſcopos haberent, quot Orientales requiri cenſent ad ordinandum Patriarcham, ſubjectioni Alexandrinæ ſedis ſe eximerent, & proprium ſibi Antiſtitem crearent atque ordinarent. Atque ex ea hiſtoria intelligitur Metropolitis Æthiopiæ jus relictum fuiſſe ordinandi Epiſcopos, modò ſeptenarium illum numerum non excederent, non verò illos Alexandriâ accepiſſe jam ordinatos, ſicut erga Nubas factum fuiſſe veriſimile eſt. Mira ſanè conſuetudo hæc fuit, multiſque incommodis obnoxia, ſed quæ tamen huc uſque perſeveravit, atque Æthiopas in Jacobitica hæreſi retinuit. Eos autem Metropolitas qui ab Ægypto mittebantur, præter itineris longitudinem (nam biennii fere ſpatium effluebat, antequam novus Metropolita in Æthiopiam perveniſſet magno ſuo periculo,) linguam ediſcere oportebat, cùm nullus Ægyptiacæ aut Arabicæ apud Æthiopes uſus foret, vel in civili commercio, vel in rebus Eccleſiaſticis. Nam in ſacris uſurpatur dudum inter eos lingua, quam Æthiopicam propriè apellamus, à vulgari ſatis diverſa, & in quotidiano uſu, ea quam Amharicam vocant: & quamvis ritus utriuſque Eccleſiæ ſint valde ſimiles, eſt tamen, ut adhuc obſervatur, aliqua inter eos differentia. Aliud jus præter inſtitutionem Metropolitæ non videntur habuiſſe Patriarchæ Alexandrini in Æthiopiam: non fructus, eleemoſynarum nomine inde perci-

piebant, non aliam contributionem, quales ex Ægypti Epiſcopatibus & Monaſteriis exigere, etiam abſque ſimoniæ ſuſpicione ſolebant. Sed quoties mittebat Rex Æthiopiæ in Ægyptum, ad poſtulandam Metropolitæ Ordinationem in defuncti locum, munera ſimul mittere ſolebat ad Patriarcham, ut aliquot Hiſtoriæ Alexandrinæ exemplis manifeſtum eſt. In ſignum etiam juriſdictionis, ſcribebant Patriarchæ quotannis literas in Æthiopiam, non quidem ſynodicas, ut ad Antiochenam Eccleſiam, cujus Patriarchis, ut fratribus & conſacerdotibus, rationem reddebant fidei ſuæ, & communionem inter utramque ſedem renovare ſatagebant: verum *Heortaſticas* ſeu Paſchales mittebant ſolummodo, tanquam ſuperiores ad inferiorem Eccleſiam.

De Hieroſolymitana Diœceſi.

CIX. De Hieroſolymitana Diœceſi, certum eſt, quòd inter Græcos, ut obſervat Nilus Doxapatrius; Alexandrino Patriarchæ ſubjecta fuerit, etſi jam ab aliquot ſæculis proprium habeat Patriarcham, qui, ut reliqui omnes Græcæ Eccleſiæ, Conſtantinopolitanum ſuperiorem agnoſcit, & ab eo inſtituitur, pleno jure, neque ullam habet Alexandrino ſubjectionem. Conſtat id ex Notitiis Epiſcopalibus variis, quas fuſiùs ad examen revocare non eſt hujus loci. Id unicum obſervabimus: quòd per annos mille & ferme ducentos in Patriarcharum Alexandrinorum Jacobitarum hiſtoria nihil occurrit, quo hæc eorum autoritas in ſuæ ſectæ homines poſſit ſtabiliri. Quippe ante Cyrillum F. Laklaki ordinatum an. J. C. MCCXXXV. non legimus, inſtitutum fuiſſe Hieroſolymitanum Metropolitam ab Alexandrino ullo Patriarcha: atque inter alia accuſationis capita, quæ adversùs iſtum propoſita ſunt, illud fuit, quòd Metropolitam Hieroſolymis conſtituendo, jura Antiocheni Patriarchæ, ad quem Paleſtina ſpectabat, violaſſet. Inde cùm mutatio maxima rerum facta fuerit, nullaque ferme in Oriente ſecta, aliquam Eccleſiam in urbe ſancta non habeat, ſervata eſt conſuetudo, ut proprium omnes habeant Epiſcopum. Ita Neſtoriani, priùſquàm Jacobitæ ſuum illic Metropolitam inſtituere ante ſeptingentos annos cœperunt, ſuum habebant: Ægyptii ſuum: Syri Jacobitæ, & Armeni ſuum: præter Græcum, & Latinum, qui Patriarchæ dicti ſunt. In Patriarcharum Alexandrinorum titulis, nullus qui juriſdictionem illam in Hieroſolymitanam Diœceſin ſignificet, à nobis huc uſque repertus eſt.

De Notitia Diœceſeos Alexandrinæ à Beveregio publicata.

CX. Etſi verò non de Orthodoxis, ſed de Jacobitis agamus, & diſpoſitio ſedis Alexandrinæ, ejuſque in varias Metropoles diviſio, ad priores pertineat, quia tamen fraudi lectoribus eſſe poteſt Notitia, quæ à Guillelmo Beveregio publicata eſt, in notis ad Canonum Collectiones varias, & exiſtimari poſſet aliquam illius provinciarum diviſionis formam ſub Jacobitis ſupereſſe, eam paucis explicare operæ pretium erit: quia quantùm ſpectat ad recentiorem Ægypti Geographiam, Græcis Notitiis videtur accuratior. Ea dicitur excerpta fuiſſe ex Codice ſcripto manu Eutychii Alexandrini Patriarchæ, qui ex hiſtoria ſua ſatis notus eſt.

CXI. I. *Sedes*, inquit, *eſt Archiepiſcopi Mareotidis.*

CXII. II. *Metropolitæ Barcæ & Pentapoleos Africanæ*, ita enim vertendum, non ut Beveregius, *quinque urbium Occidentalium*. Qui ſic interpretari volet, non verba ſed origines nominum interpretabitur. Nam *Mogreb*, etſi ex etymologia Occidentem ſignificet, uſu tamen certo apud Arabes, *Africam* ſignificat: neque חמס מרן *quinque urbes*, ſed provinciam, ſub quinque urbibus comprehenſam deſignat, ſive quod idem eſt *Pentapolin.*

CXIII. III. *Archiepiſcopus Miſræ ſeu Cahiræ & ditionum ejus, uſque ad terram ſupremæ Thebaidis.* At ſub Jacobitis *Miſra*, ſeu *Cahira*, hoc eſt urbs vetus & nova, ſolo Epiſcopatus titulo inſignis erat. Quod verò, *uſque ad ſuperiorem Thebaidem* hæc Diœceſis pertigerit, id fortaſſe verum apud Melchitas, qui Jacobitarum comparatione paucos habebant Epiſcopatus in Thebaide: atque ita facile fuit ut hæc Metropolis ad ſuperiorem uſque regionem pertingeret. Id eo veriſimilius videtur, quòd reliquæ Metropoles ad inferiorem paucis exceptis Ægyptum pertinent, aut peregrinæ prorſus ſunt. Inde etiam conſtat differre quàm plurimùm iſtam ſedium diviſionem, ab ea quam autores Græci, licet non ſemper eodem modo, repræſentant.

CXIV. IV. *Eſt Metropolis Sindiæ & Indiæ & ditionum quæ illis continentur.* Ita editor, quem non temere fortaſſis judicabimus, aut in vitioſam ſcripturam incidiſſe, aut pravè legiſſe, aut tandem autorem quem ſecutus eſt hallucinatum fuiſſe. Nam quid Alexandrino Patriarchæ cum India commune eſſe potuit? Notum quippe eſt ex Græcis Notitiis, & Nilo Doxapatrio, Indiam, ut alias regiones Orientis propriè dicti

ferme omnes, ad Antiochenam ſedem pertinuiſſe. Neque cum commentatore laborandum eſt, ut oſtendatur Indiam & Sindiam in Aſia eſſe, multo minùs exiſtimandum ex hac Notitia conſequi Patriarchæ Alexandrini poteſtatem intra Africæ limites coercitam non fuiſſe. Imò potiùs inde certiſſimè efficitur, Notitiam eſſe falſiſſimam, quæ cum aliis omnibus, & omnium hiſtoriarum teſtimonio pugnare deprehendatur. Neque enim de Indiæ antiquis Chriſtianis, ſatis perſpectum eſt, quando ad fidem Chriſtianam venerint: ſed jam ab octavo ſæculo, ſcimus omnes Indiæ propriè dictæ Chriſtianos ſub Catholicorum Modainenſium, ſeu Bagdadenſium Eccleſiaſtica poteſtate fuiſſe, & à miſſis eas in provincias ſacerdotibus & Epiſcopis, Neſtorianiſmum didiciſſe, in quo perſeverabant adhuc, cum Luſitani ſub finem XV. ſæculi eò navibus pervenerunt. Bagdado in Indiam mittebantur Metropolitæ, uſque ad ultimum ſæculum: omneſque illic ferme Neſtorianos fuiſſe, teſtatur ſatis Hiſtoria Alexii de Meneſes, qui ad eorum converſionem tantùm operæ poſuit. Idem de antiquiori tempore probant autores qui de Catholicorum rebus ſcripſere, Maris, & Amrus: ut alibi fuſiùs explicabimus. Unde rectè legimus in Ordine Metropoleon illius ſectæ, *Metropolin Indiæ & Sinarum*; quem titulum uſurpabant, ultimi à Bagdadenſi Catholico ſuperiori ſæculo ad Angamalenſem Eccleſiam miſſi, Mar Jacob & Mar Joſeph, quos Meneſius & Inquiſitio Luſitanica ſede ſua exturbaverunt. In India aut Sindia, quæ ejus pars eſt, vix ulli unquam Jacobitæ reperti, præterquam in Socotra Inſula, de quibus dictum eſt alio loco.

Æthiopia. CXV. V. *Sedes eſt Metropolitani Habaſſiæ & omnium ditionum ejus*: Æthiopiæ ſcilicet propriè dictæ. Illius mentio nulla in Græcorum Notitiis: quia ſcilicet ex quo ſciſſa eſt Eccleſia, præſertim quando Arabes Ægyptum ſubegerunt, Jacobitæ, qui ſoli per annos prope centum Cathedram Patriarchalem tenuerunt, miſſis Epiſcopis ſuæ ſectæ, totam illam regionem ad ſuam hæreſin tranſtulerunt. Itaque etiam eo loco Notitia illa falſa eſſe deprehenditur. Quòd autem Interpres *Habaſſiam*, ut illi vocare placuit, partem ait eſſe Æthiopiæ ſuperioris, quid deſignaverit, difficile eſt agnoſcere: vox enim Arabica totam quanta eſt, Æthiopiam ſignificat, neque ulla in libris Arabum Geographicis diſtinctio

eſt Æthiopiæ ſuperioris & inferioris; utramque in ſolidum Metropolita obtinebat.

CXVI. VI. *Metropolitanus Almaris, & omnium ditionum ejus:* Ita in verſione, at in Arabico, Epiſcopus tantùm dicitur. *Sed hîc*, inquit Beveregius, *in tenebris verſamur: neque enim alibi hæc vox regionem aliquam urbemve ſignificans, nobis occurrit.* Nos eam non ſemel reperimus in Copticis libris, præſertim in formulis litterarum encyclicarum & ſyſtaticarum, ubi *Mares* ſcribitur, & per Sahid ſive Thebaidem exprimitur. Atque inde opinor facta illa vox *Maræotidis duplicis*, pro qua *Mareſtidis* ſcripſit in verſione loci ex Epiphanio Her. 68. Leo Allatius. Itaque in Notitia Beveregii *Maris*, ſeu *Mares*, Epiſcopalis ſedes erat, quæ Sahidis, ſive Thebaidis, ſuperiorem ſaltem complectebatur partem. Melchitæ nullas ferme tamen, in ea regione habebant Eccleſias, cùm omnes prope in Jacobitarum hæreſi eſſent. Multi quoque alii Epiſcopatus commemorantur in Thebaide apud ſcriptores Jacobitas. Unde veriſimile eſt iſtum Epiſcopatum titulo tenus fuiſſe apud Melchitas, non minùs quàm præcedentem & ſequentem Metropoles. Almatis.

CVII. VII. *Metropolitanus Nubiæ*; de qua jam ſuperiùs dictum eſt: nec occurrit quoque hæc Metropolis in Græcis Notitiis, quia ab initio rerum Muhamedanarum Jacobitæ omnem in religione autoritatem illic obtinuerunt. Nubia.

CXVIII. VIII. *Metropolita Pharma*, quæ apud Jacobitas erat urbs Epiſcopalis, notiſſima apud Geographos & Hiſtoricos Arabes, à Kolzuma ſeu Clyſmate, unius diei, noctiſque itinere diſtans: nulla ejus apud Græcarum Notitiarum autores mentio, niſi per *Pharan* deſignetur. Pharma.

CXIX. IX. *Metropolitanus Tinnis & Lybiæ & ditionum ejus.* Urbs quoque hæc notiſſima: Epiſcopum habuit antiquitus in ſecta Jacobitica. Octavam Metropolin numerat Nilus Toneſin, in ſeptimo Nili oſtio ſitam. At Lybia quomodo huic ſedi conjuncta eſſe potuerit, niſi titulo tenus, judicare difficile eſt. Tinnis.

CXX. X. *Metropolitanus Damieta:* urbs notiſſima ex variis Francorum expeditionibus. Illam autem Nilus recenſet extra numerum octo Metropoleon, quæ alios Epiſcopatus ſibi ſubjectos habent. Εἰσὶ δὲ λοιπαὶ πέντε μητροπόλεις αὐτῆς οὐκ ἔχουσαι ἐπισκοπὰς ὑφ' ἑαυτάς· εἰσὶ δὲ αὗται ἡ Δαμιάτα, ἡ Σάλα, ἡ Damieta.

τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης ἡ Φαρὰν καὶ ἡ Ἄρη. *Sunt & alia quinque Metropoles nullos ſibi ſubjectos Epiſcopatus habentes : ſunt autem iſta Damiata, Sata,* legendum *Saca : Maris rubri , Pharan & Are* . Secundam omiſit in verſione ſua Leo Allatius, etſi apud Ægyptios notiſſimam, & Epiſcopatu inſignem : atque ita cùm autor quinque ejuſmodi Metropoles eſſe dicat ; quatuor tantùm in verſione exhibentur. *Damiata*, Græci ſcribunt, ut etiam Coptitæ, etſi primam literam per T exprimant, quia eam haud aliter quàm Δ pronuntiant. Arabes *Dimiat.* Ea urbs ſingulari diſtinctione apud Jacobitas, ſed ſerò circa tempora Marci F. Zaraæ , poſt annum Martyrum DCCCLXXX. J. C. MCLXIV. Metropolitanam dignitatem obtinuit , atque eo titulo appellatum reperimus Michaelem, qui multis adverſùs Marcum filium Elkonbari diſputavit , pro abolenda peccatorum Confeſſione : de qua hiſtoria diximus in Diſſertatione de Pœnitentia , & in vitis Patriarcharum. At in Græcis Notitiis melioribus ſedes tantùm Epiſcopalis erat, ſub Metropoli Oxyrincho.

Chata. CXXI. XI. *Epiſcopatus Chata & urbium ejus :* ſed *Pagorum* habet Arabicus textus. Forte legendum *Chatab* ut in Nomenclatore , ſed malè , nam Copticè legitur *Choti* quæ vox fortè etiam vitioſè ſcripta eſt. Neque dubium eſt eam eſſe quæ apud Nilum Doxapatrium ἡ Σάϊς dicitur : nam *Sch.* Græci non habent. Adjungit interpres Anglus ex Camuſio , ſive Lexico Arabico *Chata* eſſe pagum Ægypti. *Hic autem* , inquit , *totam aliquam regionem aut provinciam ſignificat, in qua plures etiam urbes fuerunt , ac propterea ejus , etiamſi Epiſcopus ſimpliciter appelletur, revera tamen Metropolitanus fuit.* Hæc, inquam , omnia abſque ulla idonea autoritate dicta ſunt. Neque enim ſatis intellexiſſe videtur autor, in quo hæc Metropolitanorum abſque ſuffraganeis dignitas conſiſteret. Sed de his poſtea.

CXXII. XII. *Epiſcopatus Ariſchi & Worada.* עריש ſive עַרִישׁה, eſt ea urbs quam autores noſtri *Lariſſam* vocant , & *Laris* , ut Guillelmus Tyrius , qui eam ait antiquam fuiſſe urbem ad mare ſitam in ſolitudine , quam vocant *Tiet bani Iſrael* , ſive *Deſertum filiorum Iſrael :* quod quadraginta paraſangas in longitudinem , totidemque in latitudinem patere inter Kolzum, & Mare Syriacum , atque Erythræum ſcribunt Geographi, Yacutus Hamatheus , Ebnwerdi , & alii.

De

De alia voce nihil habemus dicendum, eamque non carere mendo, ſuſpicio eſt.

CXXIII. XIII. *Sedes* eſt *Epiſcopi Kolzum & Raya.* De hac voce multa & quidem obvia, atque ex editis autoribus, interpres congeſſit, quibus plura & meliora adjicere facile eſt ex Geographis qui eam deſcribunt, atque inter alios Abulfeda, Yacuto, Ebn Werdi & aliis. Eam autem eſſe *Clyſma* veterum, dudum Jacobus Golius & alii eruditi docuerunt. *Rayam* locum eſſe vicinum, ubi Monaſterium Juſtinianus condidit, Eutychius ſcribit. Per Kolzum intelligi Epiſcopatum Maris Erythræi, de quo Nilus Doxapatrius, certiſſimum videtur. Ea enim urbs hoc in litore præcipua, à qua etiam totus ille Arabicus ſinus nomen accepit: nam illud Arabes vocant *Mare Kolzum:* niſi à Mari ipſo urbs præcipua ita denominata exiſtimetur. *Abulf. §. 63.* *T. 2. p. 163.*

CXXIV. XIV. *Tandem ſedes dicitur ea quam obtinet Metropolitanus Rif Miſra, quæ inferior terra dicitur. Eſtque Biblis; prior Keiravan, unà cum ditionibus ejus: & ei quinque ſunt ſedes, quibus ex ejus parte quinque Epiſcopi præfuerunt.* Ita Beveregius & quidem obſcuriſſimè, neque ex prolixiſſimo commentario multùm, ut videtur, lucis affulget. *Rif*, ſive *Elrif*, pars eſt Occidentalis inferioris Ægypti, deſerto Barcæ contermina, quod Notitiæ autor cum Kairowana videtur confundere. Sed hic *Balbaïs* locum habere non poteſt, cùm longè poſita ſit, & ex alia omnino parte Paleſtinæ deſertum verſus: multo minùs, *Biblis*, quam vocem interpres ſubſtituit. Itaque aliter omnino legendum videtur in hunc ſenſum *Rif Ægypti, quæ etiam regio inferior dicitur: eaque contermina eſt Kairoüanæ limitibus. Habet autem Thronos ſive ſedes Epiſcopales quinque, quibus quinque Epiſcopos præficit.* Atque ex dictis patet, opinor, exiguam omnino, vel nullam, potiùs eſſe fidem Notitiæ illius, quæ nullum propriè autorem habuit, ſed in codicis folio reperta eſt: quando neque cum Græcis antiquis, neque cum recentioribus poteſt ullatenus conciliari, ut omnes inter ſe comparanti, manifeſtum eſt. Nam ſtatim intelligitur inter illas omnes Metropoles, vix ullam fuiſſe in Thebaide, ubi erant multi Epiſcopatus inſignes. Neque tamen eſt quòd miremur viris etiam doctiſſimis aquam hærere in abſtruſis ejuſmodi diſquiſitionibus. Nam cùm quotidie viros antiquarum originum peritiſſimos *Rif.*

videamus, dum peregrinantur, & occurrunt projecta diverſis in locis famoſiſſimarum urbium cadavera, quamvis ex locorum ſitu veterumque deſcriptionibus, eas cognoſcere quandoque liceat, ſæpius tamen ignorare: multo minùs mirandum eſt, poſt tantas clades quibus Ægyptus à Romanorum ætate ad hæc uſque tempora vaſtata eſt, ampliſſimarum urbium veſtigia agnoſci vix poſſe, præſertim in ſuperiori provincia, ubi præter latrones Arabes, qui itinera obſident, nemo penetrat. Certum eſt multas eſſe quæ ita penitus interciderunt, ut fruſtra in hodiernis ruinis quærantur, multo minùs in libris Arabum obſcuriſſimis, in quibus ne leviſſima quidem veteris Geographiæ doctrina eſt: unde pleraſque etiam celeberrimas in hiſtoria civili aut Eccleſiaſtica, fruſtra ſæpe quærimus, neque ubi aut quales jam ſint ſaltem ex conjectura ſtatuere poſſumus. Ut tamen hoc in genere nonnihil præſtemus, quædam ex Makrizio qui Ægyptum præ cæteris accuratè deſcripſit, referemus, ex quibus conſtare poterit, quæ ſub Arabibus foret regionis illius certa diviſio, quæ urbes præcipuæ, ſimulque Epiſcopales, quantùm fieri poterit, notabimus.

Diviſio vetus Ægypti Arabibus incognita.

CXXV. Vetuſtæ quidem diviſionis Ægypti in Nomos, memoria prorſus obliterata eſt, niſi quòd illius vocis veſtigium adhuc reſtat in epiſtolis encyclicis inter titulos Patriarcharum, dum ſe appellant *Archiepiſcopos Alexandriæ & totius Ægypti, ejuſque Nomorum.* Imò nec diviſionis in Provincias & urbes, quæ in Notitia Imperii conſervatur, nota ſupereſt. Ait quidem ex communi ſuorum opinione Makrizius *antiquitus Ægyptum tanto incolarum numero floruiſſe, ut centum quinquaginta tres regiones contineret: in quarum ſingulis, præter civitatem principalem, eſſent trecenti ſexaginta quinque pagi, aut loci habitati. Poſt Nabuchodonoſori tempora, octoginta quinque tantùm provincias ſeu regiones numeratas, imminutamque adhuc fuiſſe habitatorum multitudinem, uſque ad Muhamedanos. Sub quibus in quadraginta provincias vicatim habitatas diviſa fuit.*

In Deſcript. Ægypt. T. 1.

Nova ſecundùm Arabes.

CXXVI. Deinde alia diviſio inſtituta eſt in Regionem Maritimam & Auſtralem, ita ut prior mari Mediterraneo ad Septentrionem finiretur: Auſtralis à Miſræ ſeu Cahiræ finibus inciperet, uſque ad Æthiopiæ limites, Auſtrum versùs, quæ viginti ſex provincias complecteretur.

Eorum hæc ſunt nomina Charkiet, ſive Orientalis. Moznahiet : Dakahliet : Abuaniet : & territorium Damiatenſe : in parte Maritima Kowiſna : Garbiet ſive Occidentalis regio Semnoud : Denjahowa, Menouf, Sirahowa, Fua : Murahmaſin, Geziret bani Naſſer, Behiret, Alexandria & ejus ſuburbana, oraque Domſis. In tractu Auſtrali Gizet, Atfige, Baſour, Fium, Benhſa, Aſchmonin, Menfalout, Oſſiout, Echmim & Kous.

CXXVII. Aliam quoque diviſionem in Regiones ſeu provincias triginta, refert Makrizius, quam referemus, adjunctis quæ ad rerum Eccleſiaſticarum Notitiam attinent, quantùm ea obſervare potuimus. Alia diviſio ex Macriſio.

Fium urbs Epiſcopalis territorii celebris caput, ubi olim trecenti ſexaginta pagi, aut vici numerabantur, quod etiam memorat Ebn Werdi Geographus : tempore Makrizii centum quinquaginta ſex tantùm ſupererant. Sita eſt ſuper fluvium Joſephi dictum, qui in Nilum influit, & à Cahira diſtans tribus diætis, ſeu millibus paſſuum quadraginta octo ad Noto-Zephirum. Ex ea urbe quæ multis ædificiis nobilis fuit, balneis, Meſchitis, Scholis Arabicis, ut ſcribit Abulfeda, originem ducebat Rabbi Juda Gaon celebris apud Judæos autor verſionis Pentateuchi Arabicæ, quæ anno MDLI. Conſtantinopoli edita eſt. Ab autore qui vulgo *Fiumi*, hoc eſt Fiumenſis à patria dictus eſt, ipſa verſio ita appellata.

Menf & *Viſſim* quinquaginta quinque pagos aut vicos continent. *Menf* eſt antiqua Memphis, quod & nominis ratio ſatis demonſtrat: Μεφι ſcribunt Coptitæ, dicuntque eſſe Miſram antiquam, ut Abulfeda, Makrizius & omnes alii : à nova Miſra diſtat unius diei itinere. *Viſſim* celebris Epiſcopatus apud Jacobitas, multos illuſtres doctrinâ Epiſcopos habuit. *Vouchem* Coptitæ appellant.

Charkiet, quæ Orientalis eſt tractus illius maritimæ regionis, etiam *Atfigiet* dicitur ab urbe *Atfige*, quæ etiam Epiſcopalis fuit *Etbeh* à Coptitis appellatur pagos & vicos habet hæc regio ſeptemdecim.

Ahnas, octo tantùm pagos habet, *Hanas* vocant Ægyptii : & ſub regione Atfigiet comprehenditur : etſi duo ejuſdem nominis videntur loci fuiſſe : quorum unus cum aliquot ex eadem regione pagis, ad *Atfige* civitatem referretur, alter caput regionis foret. Namque ſtatim autor eidem tractui

Ahnas nonaginta quinque pagos, aut minores habitationes attribuit.

Behnſa, centum & viginti pagos continet: Urbs ſatis celebris in Thebaide, cujus territorium contiguum eſt Stagno, aut Piſcinæ, ut vocant, Fiumenſi. Sita eſt ad ripam Occidentalem Nili: ſecundùm Abulfedam. Chriſtum cum Maria, ea in regione, cùm in Ægyptum venerunt, habitaſſe, vulgarem Chriſtianorum traditionem eſſe, ſcribit Makrizius: quamvis idem de *Aſchmonin* ſcribant alii, inter quos Abuſelah Armenus. De ea multa leguntur quæ non ſunt inſtituti noſtri. Fuit urbs Epiſcopalis, imò & Metropolis; quandoquidem celebris eſt inter Coptitas & Æthiopes memoria S. Cyriaci Metropolitæ Behnſæ, cujus nomine extat Liturgia Æthiopica in Codice Romæ edito.

Kis, cujus territorio continentur pagi triginta-ſeptem, quæ etiam urbs Epiſcopalis fuit, vicina erat Behneſæ ſecundum Makrizium, & aliquando ſub iiſdem limitibus comprehenſa, atque adeo in Sahide: inter primas urbes quas in ea provincia Arabes occupaverunt.

Taka totidem pagos complectebatur, habuitque etiam Epiſcopos: huic territorio adjungitur vicinum *Giz Chenouda* dictum, in quo pagi octo: à Senudæ Monaſterio in eo loco, cujus nomine notior apud Chriſtianos fuit, quàm à Kiſo Harethæ filio, ex primis illis zelotis Muhamedanis, qui eam in regionem arma intulit. Alia eſt urbs hujus nominis prope Farma.

Aſchmonin caput regionis, quæ centum triginta tres pagos continet: eſt autem urbs inter Sahidicas antiquitate & multis Arabum de ea narrationibus celebris. Epiſcopalem à multis ſæculis honorem inter Jacobitas habuit, & inter Epiſcopos à doctrina commendatus eſt præcipuè is, cujus teſtimoniis frequentiſſimè uſi ſumus, Severus filius Mocfah, qui aliorum autorum Hiſtorias in unum corpus collegit, quo Patriarcharum Hiſtoriæ prima pars continetur: & qui multa alia opera Theologica ſcripſit, adeo ut habeatur præ reliquis inſignis Theologus. Meminerunt urbis Aſchmonin tanquam antiquiſſimæ in media Thebaide, Abulfeda & alii Geographi: ſitamque fuiſſe teſtantur ad Occidentalem Nili ripam.
No. 55.

Anſna ſequitur, urbs etiam Epiſcopalis, quæ duplicis re-

gionis caput fuit; ſuperioris, in qua pagi duodecim: inferioris, in qua undecim cenſebantur. Eam eſſe *Antinoonpolim*, Coptitarum veterum opinio eſt, qui vocem *Anſna* reddunt per Αντιν. Eſt autem ſecundùm Abulfedam, in Sahide media, ad Orientalem Nili ripam, è regione Aſchmonin. In ea quoque ſupereſſe dicunt antiquiſſima omnis generis monumenta: ſed ex Arabum imperitia fit, ut neſciatur, an veteris illa ſint Ægyptiacæ ſuperſtitionis, an verò ad Chriſtiana tempora pertineant. Æque enim idola vocant ſacras imagines, & Hieroglyphicas vetuſtas, quæ, ut ex poſtrema Capucinorum relatione conſtat, in illis omnibus regionibus occurrunt paſſim in Obeliſcis, ſphingibus & aliis monumentis. Sunt quoque qui ad eam regionem referant traditionem incertam, ſed ab ipſis Muhamedanis conſervatam, quòd Chriſtus cum Maria matre, dum in Ægypto fuit, illic commoratus eſt, quamvis id alii *Benhſa*: alii *Aſchmonina* tribuant: ex qua urbe profectos, ut redirent in Judæam ſcribit Abuſelah Armenus. Eam eſſe Antinooupolin etiam ex eo probat Golius, quòd latitudo 27. graduum, quam ipſi tribuit Ptolemæus, *Anſna* ſeu *Anſina* Arabes tribuunt: longitudinis meminiſſe ſupervacaneum eſt, cùm Abulfeda, cujus præ ceteris diligentia commendatur, varias tamùm diverſorum opiniones referat, adeo ut ſæpe uno, duobus, tribus & ampliùs gradibus inter ſe differant.

Kahkowa regio, triginta ſeptem pagos habet, eſtque etiam in Thebaide, de qua nihil ſingulare occurrit.

Echmim ſive *Ichmim*, ſexaginta tres pagos complectitur: urbs magna in Sahide ſuperiori, duabus ab Oſſiouta diætis diſtans, ex Abulfeda. Ibi veterum delubrorum inſignes reliquiæ, ſculpturiſque antiquis & columnis celebres ruinæ. Eam eſſe antiquam *Chemmim* de qua Herodotus & alii, probat Jacobus Golius, quæ eadem fuit cum *Panos*, ſeu *Panopoli*, ut ex loco Diodori Siculi, quem refert, probatur. Ita conſtat Gloſſariorum fides ubi *Echmim* reſpondet voci Πανος. In eo quod edidit Kircherus, ejus vocis loco legitur *Chmim*: & ea ipſa eſt Χέμμις: nam, ut exponit Athanaſius Epiſcopus Kus in Grammatica Coptica ſua ſolent Ægyptii χ Græcum frequenter exprimere per literam quæ Arabum Schin ſimilis eſt, & ejuſdem poteſtatis. Neſtorium circa hanc urbem in exilio vitam finiviſſe, oſtendique ejus ſe- *Not. in Alfrag. p. 102. & 103.*

pulcrum ſcribit Abuſelah. Multas quoque illic Eccleſias fuiſſe, probatur ejuſdem autoris teſtimonio qui uſque ad annum Hegiræ DLII. J. C. MCLVII. ſeptuaginta numeratas fuiſſe ſcribit. Ea urbs Epiſcopum habuit: & patria fuit celeberrimi, & doctiſſimi Canonum Collectoris & interpretis Abulfergii Echmimenſis.

Chaba & *Elwakhat*, ſexaginta tres pagos majores, præter minores continent. Eſt autem regio illa *Elwakhat* arenoſa & latè patens, ex altera Nili parte Occidentali, ſcilicet prope montem *Teilamoun*, qui ad eam ripam extenditur. Ea autem regione ſignificari Makrizius teſtatur, omne terrarum ſpatium à tractu Alexandriæ & Cahiræ, inter Sahid, Nubiam & Æthiopiam: & ejus initium provinciæ aſſignat ad terminos regionis *Aſuan*, Geographia Nubienſis. An Epiſcopi illic fuerint, affirmare non poſſumus.

Hou, viginti pagos continet: fuit hujus urbs Epiſcopalis ejuſque meminerunt Gloſſaria Coptico-Arabica.

Fana, ſeptem tantùm pagos complectebatur: Dendera, viginti. Ea eſt quæ in Nomenclatore Coptico Κιτωει appellatur: habuit quoque ſedem Epiſcopalem.

Keft, viginti duos pagos amplectebatur. Eam eſſe *Copton* antiquam oſtenſum eſt in Diſſertatione de Coptitis, & lingua Coptica, in qua retulimus quæ de ea urbe ejuſque antiquitatibus potiora ſunt. Ibi adhuc ſupererant Eccleſiæ & Monaſteria tam virorum quàm mulierum in fine decimi tertii ſæculi, cùm ſcriberet Abuſelah Armenus, qui aliqua enumerat. Ea urbs Epiſcopalis erat, atque inter illius Antiſtites præcipuè commemoratur Vincentius, cujus habemus Profeſſionem fidei ſecundùm Jacobitarum ſententiam, & in ea inſigne teſtimonium de Euchariſtia. Memoria ejus occurrit in Kalendariis Copticis atque Æthiopicis: ſepulcrum prope Kus, in parietinis Eccleſiæ S. Mariæ, ut teſtatur idem Abuſelah.

Akſar, quinque tantùm pagos numerat: in Thebaide quoque memoratur alicubi ejus Epiſcopus.

Aſna, quinque pariter habet pagos: ad partem Nili Occidentalem, inter Aſſowan ſeu Syenem, & Kuſam media: Latonopolis, ut ex Gloſſariis conſtat, quæ eam Λατω appellant. Epiſcopatu inſignis fuit.

§. 48. *Arment*, ſeptem pagos Ερμοντ ſcribunt Coptitæ. Secun-

dùm Abulfedam in Nili litore occidentali, in Sahide ſuperiori, duabus diætis ab Aſowana ſeu Syene, & totidem a Kuſa diſtans: *Hermonthis* veterum. Et quod intervallum Ptolemæus inter eam & Latopolin conſtituunt, unius nempe diei iter, idem inter Aſnam & Arment, Ebn-Jounes & alii Orientales ſtatuunt: fuit Epiſcopalis ea urbs.

Aſouan in ſuperiori quoque Thebaide, ejuſque limes ſeptem quoque pagos continebat: *Σvan* vocatur in Gloſſariis Coptico-Arabicis. Ea *Syene* veterum eſt, non longè à Cataractis Nili, quod de iſta Strabo & alii Geographi Græci aut Latini, de illa Abulfeda, Nubienſis, Kazuinius, Perſa anonymus, & alii tradunt. Fuit olim etiam ibi Epiſcopalis cathedra. Atque his limitibus & urbibus continetur tota ſuperior Ægyptus, ſeu Sahid in qua pagos mille quadraginta tres fuiſſe præter minores, teſtatur Makrizius. In pleriſque autem urbibus, quas notavimus, & quæ illarum provinciarum vel regionum capita cenſebantur, erant Epiſcopi. Attamen plures omninò Epiſcopatus fuerunt in inferiori, quam in ſuperiori Ægypto.

In litore Orientali, cujus primariam urbem Abulfeda ait eſſe *Balbeis*, pagi numerantur à Makrizio ſexaginta quinque: in ea autem urbe fuit Jacobita Epiſcopus. *Abulf. n. 62.*

Athriba ſubſunt pagi majores præter minores aliquot, centum & octo. Nota urbs ex variis autoribus Ἄθριβις Græcis dicta.

Tenbira octoginta ſeptem pagos habet.

Nema centum & quinquaginta.

Beſta triginta novem.

Tarabia viginti octo, inter quos celebriores Sedir, Hahma & Phakou.

Farbeit decem & octo pagos, exceptis portubus, hoc eſt mapalibus od oram Maritimam.

Baſa & *Ablil* ſimul complectuntur pagos majores quadraginta ſex: inter quos recenſentur *Senhur*, *Farma*, & *Aricha*, ſeu *Lariſſa*, de quibus ſuperius dictum eſt, quæ urbes Epiſcopos habebant, etiam in Eccleſia Jacobitica: erantque in territorio illo quod ſpeciali nomine Eljeſar appellatur & quinque urbes continebat *Farma*; *Bekara*; *Warada*, *Ariſch*, ſive Lariſſam, & *Raſige*, regio arenoſa ſterilis, & viatoribus moleſtiſſima. In toto illo tractu oræ Orientalis

numerabantur pagi quingenti viginti novem.

In continenti regiones *Domſis* & *Menuf* centum & quatuor pagorum: duplex eſt autem *Menuf*, Νανυφ Coptitis dicta, ſuperior & inferior. Cave autem ne *Memphin* cum Kirchero interpreteris in Nomenclatore: qui in ſupplemento ſe ipſum retexit, & utramque in Thebaide conſtituit, quod æque falſum.

Sakha centum quindecim pagos continet, abſque locis minoribus: in Nomenclatore duæ voces huic Arabicæ reſpondent Ξεος & Ξχωυ.

Baſda & *El-Afrahoun* viginti tres.

Baſcheroud, viginti quatuor: *Charoud* Coptitis, præter minores habitationes.

Auſia & *Bachoum*, ſeu Pacomii, à quodam fortaſſis Monaſterio quadraginta pagos continet.

Tanis & *Damiata* quarum utraque Epiſcopalis eſt tredecim.

In ora Occidentali, *Sa* ſeptuaginta tres pagos continet: *Sabaſch* viginti duos: *Badkoun* quadraginta tres, & ejus vallis decem & novem: *Charak* novem: *Bercbout* octo: *Harbata* ſexaginta duos: *Kartaſa* viginti duos: *Meſil* & *Mekidaſch* quadraginta novem: *Achnou* & *Rechid*, ſive *Roſetta* ſeptemdecim: Alexandria Marætis & vicinæ terræ, cum *Lubia* & *Marakia*, centum viginti quatuor: atque in toto illo tractu numerabantur pagi majores quadringenti quadraginta novem. Omnes porrò illas urbes & quæ ad earum ſitum & originem pertinent explicare, alterius operis foret: ſubjiciemus modò breviorem ex El-Koſſahio notitiam, quam etiam refert Makrizius, in qua uno quaſi conſpectu præcipua urbium & regionum nomina referuntur.

Alia diviſio. CXXVIII. Is Ægyptum dividit aliorum autorum exemplo, in ſuperiorem, ſeu Sahid, & inferiorem. In Sahide eſſe ait regiones viginti octo, quas ita recenſet. Fium: Menf ſeu Memphis: Wiſſim: Charkiet, ſive Orientalis: Dalas, & Abuſir, ſive Buſiridis: Ahnaſch, Kis, Behnſa: Takha, Giz-Chenuda: Boüit: Aſchmonin: cum Ahſna ſuperiori & inferiori: Kous ſeu Kuſſa: Oſſiout: Kahcowa: Echmim & Eldir: Hou: Dendera, Keft, Akſar: Aſna, Arment, Aſoüan: ſunt tantùm viginti ſeptem unde aliquam oportet diviſam in duas intelligi, niſi ſubſit error aliquis in codice.

Inferioris Ægypti regiones numerat vigintiquinque : etſi alii, inquit, plures numerent, nempe triginta tres. Littoris ſeu Oræ Orientalis : Athrib: Einchemes, ſive Heliopolis : Atna & Nema : Beſta & Tarabia : Farbeit: Miſſan : Farma: Ariſch : Beten-el-cherif : Bana: Abuſir : Semnoud & Bouſa : Auſiet & Bachoum : Dakahla : Tanis : Damiata, Geſira, Domſis: Wahada, Tua : Menuf, Saca : Benda El-Amrajoun : Meira. Deïſa: Seroud : Sa : Chabaſch: Badkoun, & vallis ejus : Elhis, Charack, Harbata, Kaſtata : Meſila, & Elmekidaſch : Achna : Behira : Rechida : Alexandria, Mareotis : Lubia : Marakia : Ex regione Auſtrali, Regio Montis Sinai : Pharan, Raba, Kolzum, Aila, Modaïn, & quædam aliæ ad Arabiam potiùs quàm ad Ægyptum pertinentes.

Huc uſque urbium & regionum ſub illis comprehenſarum Notitiam qualemcumque dedimus ex Orientalibus Geographis. Eam verò perfectam dare non poſſemus, etiamſi, ut in quibuſdam, ſuppeterent quæcumque ad eam illuſtrandam neceſſaria ſunt, niſi prolixiori commentario, quem non pateretur inſtituti operis ratio. Igitur obſervationes quæ ad Pontificalis juriſdictionis exercitium ſpectant, aut ad Eccleſiæ Jacobiticæ amplitudinem paucis expediemus.

CXXIX. Ac primò quidem obſervabimus omnes illas urbes quas recenſuimus, quod caput regionis eſſent, habuiſſe plerumque Epiſcopos : & quantùm ex lectione autorum Orientalium colligere nobis licuit, nulli alii erant in provincia minorum locorum Epiſcopi, præterquam in una aut altera. Nulli Metropolitæ erant apud Jacobitas, niſi duo poſtremis temporibus inſtituti, nempè Damiatenſis in inferiori Ægypto, & Behnſæ in ſuperiori. Illi verò ſuffraganeos habebant nullos, neque aliam videntur honoris prærogativam tuliſſe ſuper alios Epiſcopos, niſi quòd, ut videtur, primum in conventibus Eccleſiaſticis locum haberent, quamvis id planè incertum videatur. Nam in electionibus Patriarcharum, quorum habemus hiſtoriam, ex quo novus Metropolitæ Damiatenſis titulus cœpit uſurpari, nihil omnino nobis occurrit unde conjectura capi queat, illum reliquis Epiſcopis præſediſſe vel in convocandis Comitiis ad electionem, vel in Ordinatione novi Patriarchæ, vel in ſuffragiis colligendis. In iis tamen verſabatur autoritas Metropolitarum

Pleræque urbes habebant Epiſcopos.

qui alibi, ut dignitate, ita & autoritate in ejuſmodi functionibus anteibant, quod præſertim obſervatum videmus in Eccleſia Jacobitica Antiochena, & in Neſtoriana Modainenſi & Bagdadenſi.

Epiſcopatus novi à Jacobitis Ægyptiis nulli inſtituti.

CXXX. Epiſcopatus ita quibuſdam urbibus adjunctus erat, ut vix aliis, quàm quæ antiquitus Epiſcopos habuiſſent, illa dignitas conferretur; non, ut apud Neſtorianos fieri frequentiſſimè ſolebat, novi ſæpe inſtituerentur. Atque hac in parte diſciplinæ, cauſam quamdam veriſimilem habebant iſti, quòd nulla Orientalium ſectarum plures in remotiſſimis regionibus Eccleſias fundaverit, ubi Epiſcopos etiam conſtituere oportebat. At Jacobitæ Ægyptii in nulla, quòd ſciamus, Alexandrinæ Diœceſeos parte Chriſti fidem primum Barbaris annuntiaverunt, ſed eos tantùm, ſicut erga Nubas & Æthiopes factum eſt, ab Eccleſia Catholica avulſos ad ſuam hæreſin tranſtulerunt. Nullum igitur novum Epiſcopatum à Jacobitis in Ægypto inſtitutum legimus: & ſi quis omnes illas urbes, in quibus Epiſcopos fuiſſe diximus, ſecundùm Geographiæ & Hiſtoriæ monumenta ad ſuas origines vetuſtas referat, illas ipſas eſſe quæ ante ſchiſmata talem Cathedræ honorem habuerint, aut vicinas antiquis fuiſſe ad quas Eccleſiæ tranſlatæ ſint, plerumque agnoſcet.

In inferiori Ægypto plerumque duo Epiſcopi.

CXXXI. In inferiori Ægypto Epiſcopi, ut in plurimis aliis provinciis, duo erant ad urbes ſingulas, Orthodoxus & Jacobita. Ita Alexandriæ duo Patriarchæ fuere; duo quoque Cahiræ ſeu Miſræ Epiſcopi, ſicut toto paſſim Oriente, ubi etiam aliquando tres fuere, ut in multis Meſopotamiæ urbibus, quia præter eos, erant etiam Neſtoriani. In ſuperiori provincia, ſive Thebaide, Jacobitæ ſoli Eccleſias obtinebant, neque ulla prorſus illis in urbibus, quas enumeravimus, Melchitarum ſeu Orthodoxorum veſtigia: quia, ut non uno loco dictum eſt, in longiſſima ſedis Alexandrinæ orbitate, quamdiu Catholicos Epiſcopos non habuit, omnes primi & ſecundi Ordinis Eccleſiaſtici ad eas Eccleſias miſſi, cum ab Hæreticis ordinationem accepiſſent, hæreſi quoque ſua eas infecerunt.

Epiſcoporum ordinatio & deſignatio ad Patriarcham ſpectabat.

CXXXII. Porrò omnium, quos diximus, Epiſcoporum Ordinatio ad ſolum Patriarcham ſpectabat, neque alii comprovinciales Epiſcopi, aut in vacantibus ſedibus eos conſti-

tuere, aut illis manus imponere poterant. Inſigne iſtius autoritatis argumentum præbet Hiſtoria Patriarchalis in longa illa vacatione, quæ Ordinationem Cyrilli F. Laklaki anteceſſit, factam anno J. C. MCCXXXV. Nam in ejus vita ſcribitur, eum ſtatim ordinaſſe Epiſcopos plus quàm quadraginta, quia ſcilicet per annorum viginti & ampliùs intervallum, nullus ab iis qui ſupererant ordinatus fuerat.

CXXXIII. Plena autem prorſus & nullis Canonibus circumſcripta autoritas Patriarcharum fuit, in illis deſignandis, non primorum ex plebe, non Cleri ſuffragia expetebantur. Unicum ferme occurrit exemplum electionis Epiſcopi Miſræ à civibus factæ, per ſortem Eccleſiaſticam, ad quam tamen non priùs adjecerunt animum, quàm facultatem habuiſſent à Patriarcha Macario LXIX. Hinc ſumma & perniciosa licentia ortum habuit ordinandi quemcumque liberet: tum etiam nefaria conſuetudo pecunias exigendi, quæ licet variis canonibus & ſynodicis conſtitutionibus ſæpe compreſſa, nunquam tamen omnino aboleri potuit. Cum plena autoritate.

CXXXIV. Poteſtatem quoque in Monaſteria Patriarchæ habebant ampliſſimam, & quamvis ex jure communi nullæ apud Orientales exemptiones Monachorum fuerint, ſed omnes Epiſcopum Diœceſanum ſuperiorem agnoſcerent, tamen Patriarchæ, dum omnem autoritatem ad ſe trahere conarentur, ſæpe Monachorum negocia ad ſuam Cellam evocaverunt, & privilegia quædam ipſis conceſſerunt, eorumque curam Vicariis delegatis commiſerunt. Sed hæc rara exempla fuerunt: communis regula, ut Monachi & Monaſteria in Epiſcoporum poteſtate forent. Attamen ſingulare privilegium fuit Monaſterii S. Macarii, ut ſolus Patriarcha in illud jus haberet. Facilè illud privilegium Patriarchæ ratum habuere, eo quòd plerique ex eo aſceterio ad ſupremam dignitatem aſſumebantur: tum quòd in eodem ſæpe commorabantur, præcipuè per Quadrageſimam, ut orationi & jejunio impenſiùs vacarent: tum quòd ad majus altare à Benjamino Patriarcha dedicatum, Chriſma quotannis Feria V. in Cœna Domini conſecrare ſolerent, ut Abulbircat & alii obſervant, conſtatque non paucis exemplis ex Hiſtoria Patriarchali: Ordinationes quoque illic celebrabant. Ex aliquot verò ſæculorum conſuetudine leges factæ ſunt, ad dignitatem iſtius Monaſterii confirmandam, adeo ut jura Autoritas in Monaſteria.

propria habuerit, adverſùs quæ nihil ipſi Patriarchæ liceret. Ejuſmodi fuere prærogativa ſuffragii ad electionem Patriarcharum, quam habebant Archimandritæ, adeo ut Epiſtolis ſyſtaticis & Pſephiſmatibus ſubſcriberent: quod poſt Ordinationem Alexandriæ factam, aut ſaltem Ενθρονισμὸν, primam in Eccleſia S. Macarii Liturgiam celebraret, & in ea proclamaretur: tum ut certis ſolemnitatibus, illic officia divina perageret. Minimum autem erga Monachos illos poterat, quia poſtmodum *Sigilla*, hoc eſt Sultanorum literas obtinuerunt, quibus jura & conſuetudines ſuæ ſervarentur. Erat tantùm antiquitus, atque etiamnum, ut exiſtimamus, ſupereſt, jus Patriarchæ, ut ex fructibus Monaſterii iſtius & aliorum, ut etiam Chriſtianorum oblationibus, partem quamdam perciperet ad communes pro publica omnium ſibi ſubjectarum Eccleſiarum utilitate impenſas tolerandas. Vectigal illud *Diariet* appellatum legimus: & aliquando *Dinariet*: an vitio ſcriptorum hæc diverſitas tribuenda ſit, affirmare non poſſumus. Si primam ſequi lectionem placet, idem erit ac *Monaſteriale veſtigal*, nempe quod ex ſingulis Monaſteriis capiebatur: quo etiam nomine exigebatur, ab Epiſcopis & Eccleſiis: ſi ſecundam ſequimur *Denarialem* interpretari licebit, qua Denarius aureus unus capitatim olim à Monachis & pleriſque Chriſtianis pendebatur: & ſub Principibus non incommodis, committebatur colligendæ pecuniæ cura Epiſcopis, qui eam ad Patriarcham deferebant, ipſe verò fiſco repræſentabat. Ea occaſione exigebant cenſum illum ſuum, avarè ſæpius & duriter. Hinc aliquando calumniæ aut accuſationes contra Patriarchas variæ, carceres, mulctæ, omniſque tandem diſciplinæ everſio.

Vita Gabrielis 57.

Exactio pecuniarum ſimoniaca.

CXXXV. Ex Epiſcopatuum fructibus conati ſunt nonnulli aliquam partem retinere, quæ quotannis ab Epiſcopis perſolveretur. Verùm obſtiterunt alii; atque hæ exactiones magnum ſæpe malum avaris illis Patriarchis accerſiverunt. Nam pecuniarum pro Ordinationibus acceptio aut exactio, etſi perpetua quædam fuit Eccleſiarum Orientalium à multis ſæculis calamitas, quam Arabum tyrannis majorem in modum auxit, & confirmavit, ſemper tamen Canonibus, Conſtitutionibuſque Synodalibus condemnata eſt. Mirum tamen quòd tot ſæcula hujus culpæ fœcundiſſima, vix ullum exemplum ſubminiſtrant vindicatæ per Simoniacorum depoſitio-

nem Eccleſiaſticæ diſciplinæ. Cyrillus Laklaki filius, de quo mox dictum eſt, quadraginta, brevi temporis ſpacio ordinavit Epiſcopos, omnes acceptâ pecuniâ: graves inde adversùs eum querelæ exarſerunt, multis qui in Eccleſia Jacobitica plurimùm poterant ejus depoſitionem à Sultano poſtulantibus: neque ipſe tamen, neque Simoniaci Epiſcopi dignitate ſpoliati ſunt.

CXXXVI. Tranſlationes Epiſcoporum quod attinet, etſi ſupremam etiam contra Canones autoritatem ſibi attribuunt Orientalium Eccleſiarum Patriarchæ, adeo ut quæcumque ipſi ſtatuunt, jure facta videri velint, rariſſima tamen aut ferme nulla earum exempla in hiſtoria reperimus. Nempe cùm ex laudanda diſciplinæ tenacitate, nunquam Epiſcopum alterius ſedis ad primariam Alexandrinam tranſtulerint, non committendum duxerunt, ut quòd publicæ utilitatis ſpecie non licebat, ob privata alicujus commoda permitteretur. Tranſlationes Epiſcoporum nullæ.

CXXXVII. Autoritas in Epiſcopos, qualis Patriarchæ jure competat, multis antiquis Canonibus præſcriptum eſt, quos habent Coptitæ in ſuis Collectionibus integros, & quos ſub diverſis titulis referunt Collectores & Interpretes Ebnaſſalus, Echmimenſis & alii. Tamen ſummo diſciplinæ ab antiquis Patribus ſtabilitæ contemtu, nonnulli Patriarchæ, ſuſpenſionum, interdictorum, imò excommunicationis ſententias, ſæpe temerè adversùs Epiſcopos tulerunt, ut adversùs Sanhutum Epiſcopum Miſræ, Michael Patriarcha LXVIII. quæ tamen, ut ea occaſione, plebe intercedente & ad ſæcularia judicia provocante, irritæ ſæpius fiebant. Poſtea major fuit cautio adhibita, ne temere Epiſcopi, aut etiam Laici excommunicarentur, quia nonnulli ex deſperatione fidem abnegabant. Unde in diverſis Conſtitutionibus Synodalibus poſteriorum Patriarcharum vetitum eſt, ne quiſquam abſque cauſa graviſſima excommunicaretur: præſertim verò ob temerariam & impudentem Cyrilli F. Laklaki ambitionem, qui omnia ſuo arbitratu, quaſi legibus Eccleſiaſticis ſolutus turbabat, Epiſcopoſque ſibi reſiſtentes anathematis metu coercebat, ſtatutum eſt, ne Epiſcopus præterquam ex gravi cauſa abſtineretur, frænataque eſt per Canonum antiquorum renovationem nefarii hominis protervia. Is cùm etiam tranſlationes Epiſcoporum moliretur; tum etiam in- Autoritas in Epiſcopos.

vito Clero & præcipuis Laicis quarumdam urbium reluctantibus, Epiſcopos conſtitueret, definitum eſt, id Patriarchæ non licere, propoſitâ depoſitionis pœnâ, in eos qui abſque ſumma neceſſitate ab una ſede ad aliam transferrentur: aut qui invita plebe loci, Epiſcopatum obtinerent. Hæc fuſiùs à nobis expoſita ſunt in vita Cyrilli & alibi. Cæterùm autoritas deponendorum Epiſcoporum penes Patriarcham erat: neque enim Synodorum ad ejuſmodi judicia requirebatur convocatio, quæ ſub Infidelium regno difficilis erat, multiſque periculis obnoxia. Yuçab ſive Joſeph LII. Epiſcopos Iſaacum Taneos, & Theodorum Miſræ, de multis criminibus accuſatos depoſuit, & alios eorum loco ordinavit, poſt annum J. C. DCCCXXXVII. Sed rariora deinde exempla fuerunt, quia homines audaces & ad omne ſcelus parati, quæ in leges Eccleſiæ peccaverant, autoritate Principum aut excuſare, aut ſaltem impunita eſſe conabantur, aut Patriarchis falſas accuſationes intentabant, qui idcirco moderatiores erant, imò & ſæpe ſegnes ad ea ſcelera vindicanda.

Diſpenſationes. CXXXVIII. Ex eadem autoritate Patriarchali, ſecundùm quam nihil ſibi non licere exiſtimabant, ſummam ſæpe indulgentiam præferebant, circa diſpenſationes quaſdam, præſertim erga eos qui ſacris Ordinibus erant initiandi. Nam cùm ſecundùm Canones, nati ex parentibus non liberis, aut ex ſecundis nuptiis, aut qui ſervitutem ſerviiſſent, aut ſpurii, vel qui aliquâ natalium infamiâ laborarent, ad ſacerdotium non admitterentur, fuerunt tamen inter Patriarchas nonnulli, qui tales homines ordinarent, quaſi ex plenitudine poteſtatis. Illi quidem deponi ab omni Eccleſiaſtico gradu debuiſſent, attamen ſupremæ illius, quam in ſuis Patriarchis ſuſpiciunt, autoritatis ratione habita, proviſum quidem fuiſſe legimus, ne tales deinde Ordinationes fierent, at qui ita ordinati fuerant, in ſacerdotio permanſerunt. In reliquis ſi quid contra Canones fieret, quamvis male factum, valebat apud eos tamen. Aliarum diſpenſationum nulla prorſus exempla reperiuntur, niſi rariſſima, ut cùm nobili cuidam Jacobitæ, duo Epiſcopatus dati ſunt Iſaaco F. Andounæ Viſſim & Miſræ, præter Canones & communem conſuetudinem. In pœnitentia imponenda & relaxanda, quamdiu vetus diſciplina apud Copticas perſeveravit, nihil Patriarchæ juris fuit, præter Epiſcopi proprii ſententiam.

CXXXIX. In alios Patriarchas nullum quoque jus aſſumebat, quamvis reliquos anteiret, de iis loquimur qui erant in eadem ſecta Jacobitica; nempe Antiocheno, & eo qui dicebatur Armenorum. Erat inter eos communio, de qua jam dictum eſt ſuperiùs, ad quam ſignificandam & redintegrandam, novi Patriarchæ communicatorias literas mittebant, Antiocheni Alexandriam, Alexandrini Antiochiam; verùm honoris tantùm gratiâ & fidei conteſtandæ: nam neque Antiochenorum legatos interfuiſſe legimus in Synodis Ægyptiacis, neque Ægyptios in Antiochenis: neque etiamſi inter utramque Eccleſiam eſſet integra conformitas fidei & diſciplinæ, ſi quid adversùs alterutram peccaretur, alterutri emendare ſatagebant. Hinc cùm eſſent apud Antiochenos nonnulla quæ Alexandrinis Jacobitis diſplicebant, & ſuperſtitioſa vel omnino prava videbantur, neutra tamen Eccleſia, jus ea emendandi aſſumebat, ſed aliam errare ſinebat, nec tamen communionem abrumpebat. Inſigne habetur exemplum in vita Chriſtoduli LXVI. ordinati circa annum J. C. MXLVII. Is enim cùm Miſræ Sacra celebraret in Eccleſia S. Mercurii, & Syrus quidam primarius Sultani Archiater, Oblatam pro more ad altare detuliſſet, rejecit eam Chriſtodulus, eo quod juxta Syrorum conſuetudinem, oleo & ſale miſta erat. Scripſit præterea ad Joannem Patriarcham Antiochenum adversùs hunc ritum, qui tamen ejus querimonias inſuper habuit: & quantùm conjicere poſſumus, Apologiam ſuæ Eccleſiæ edidit, repertam à nobis in Colbertino, & aliis Codicibus. Ita nihil ſibi juris alteruter in alium vindicavit, etiam cum de ritu ageretur, quem niſi damnaſſet Chriſtodulus, Syrum à communione non repuliſſet. Aliud majoris momenti occurrit, non ſub uno, ſed ſub aliquot Patriarchis, circa Confeſſionis peccatorum uſum & neceſſitatem. Joannes F. Abugaleb, & Marcus F. Zaraæ, eam negligi à ſuis Coptitis ſiverant, imò Michael Damiatenſis Metropolita, inſulſum de Confeſſione abolenda, commentarium ediderat. Eo ipſo tempore Michael Antiochenus Jacobitarum Patriarcha, opus eximium ſcripſit de præparatione ad Euchariſtiam, in quo paſſim, nec uno loco, diſputat adversùs eos qui peccatorum Confeſſionem omittendam exiſtimabant, & aliquando Coptitas deſignat: neque tamen ipſe Alexandrinos à communione removit, neque Alexandrini de eo con-

Qualiter Alexandrini ſe geſſerint erga alios ſuæ ſectæ Patriarchas.

queſti ſunt, aut in Antiochena Eccleſia damnaverunt doctrinam quam in Marco filio Elkonbari anathemate ferierant, ſed ſimulatam communionem ſervabant, cùm in rebus maximi momenti diſſentirent. Unde etiamſi non eſſet manifeſtus earum Eccleſiarum error, vel ex ea diverſitate ſatis convincerentur eas eſſe extra Catholicam unitatem & veram Eccleſiam, cujus, ut ait Irenæus, *prædicatio vera eſt & firma, apud quam una & eadem ſalutis via univerſo mundo oſtenditur, cùm ipſi hæretici, qui ſe plus aliquid præter veritatem invenire putant, multiforme facientes iter, de iiſdem non ſemper eaſdem ſententias habuerint.* Illæ verò non adeo altas radices egiſſent, ſi non ſeparati à reliquis; præſertim verò à Petri ſede, omniumque reliquarum Eccleſiarum communione, ſimul cum unitatis vinculo & Apoſtolicæ ſucceſſionis linea, autoritatem quoque legitimam Patriarchalium ſedium amiſiſſent, quæ ad coercendas novitates, & ad veterem diſciplinam retinendam, ut olim ita & tunc valuiſſet, cùm ſejuncti Patriarchæ à Catholicæ Eccleſiæ corpore nihil omnino præſtare hoc in genere potuerint.

l. 5. c. 19.

CXL. Ea etiam cauſa fuit, cur ſcelerati Patriarchæ, qui publicam Sacerdotii & Epiſcopatuum nundinationem turpiter exercebant, nulla Eccleſiaſtica autoritate coerceri poſſent, atque ita in prava ſua conſuetudine perſeverarent. Sunt apud Neſtorianos exempla depoſitionis aliquorum Patriarcharum, at inter Coptitas nulla ſunt. Ultimus eorum quorum habemus hiſtoriam, Cyrillus Laklaki filius de ſimili ſcelere poſtulatus fuit apud Sultanos Adelum & Camelum ejus filium Yubidas, Salaheddini ſucceſſores, urgentibus Jacobitarum primariis, ut more majorum redigi in ordinem poſſet. Verum cùm juſſi fuerunt edicere, num permitterent leges Chriſtianorum, ut ſupremus eorum Antiſtes ab Epiſcopis dignitate inferioribus deponeretur, negaverunt: atque ita vir nefarius dignitatem ad finem uſque vitæ retinuit. Majorem ſibi aliquando autoritatem ſumſerunt Jacobitæ Antiocheni, dum Iſaacum Harranenſem Epiſcopum, quem Califa Patriarcham eſſe juſſerat, ſuſcipere renuerunt, quia id ſecundùm Canones non licebat, qua de re dictum eſt in Hiſtoria Alexandrina. Depoſitiones quidem Patriarcharum in Eccleſiis Orientalibus jam frequentiſſimæ ſunt, ex quo inſignis & Arabica ſuperior Turcarum dominorum avaritia

Depoſitionis Patriarcharum Alexandrinorum nulla exempla.

ritia occaſionem quotidianis propè Antiſtitum, præcipuè Græcorum mutationibus dedit. Cùm enim nemo dignitates illas niſi per largitionem adipiſcatur, qui plus pecuniæ fiſco inferre pollicetur, is non modò competitoribus præferri apud eos ſolet, ſed etiam niſi eadem aut major à jam conſtitutis Patriarchis numeretur, dejici eos conſuetudo eſt. Itaque nihil frequentius, quàm tales depoſitiones, quæ ut plurimum magno Eccleſiarum detrimento in eos cadunt, qui moribus & doctrinâ reliquos antecellunt. Coptitæ, quia Græcis pauperiores, minùs huic calamitati ſubjacent, eam tamen aliquando non effugiunt. Neque enim apud Turcas præfectos, valent magis antiquorum Califarum aut Sultanorum Diplomata, quæ Chriſtianis leges ſuas Eccleſiaſticas confirmabant, adeò ut qui ſecundùm eas electi ad ſupremam dignitatem forent, rata eſſet eorum electio & ſtabilita autoritas: quam ipſæ illæ leges Eccleſiaſticæ, quarum beneficium Chriſtiani non minùs Arabum tyrannide, quàm propriis ſuis peccatis amiſerunt.

CLXI. De reditibus Eccleſiaſticis qui ad Patriarcham ſpectant, dicere inutile eſt: omne enim antiquum Eccleſiæ Alexandrinæ patrimonium, ut & reliqua Eccleſiarum bona Muhamedani devoraverunt. Quaſdam domos, hortos & fundos qui ad Eccleſiam ſancti Marci ſpectabant, Chail II[us]. qui inter Patriarchas LVI[us]. fuit, ut aureorum viginti millia repræſentaret fiſco, diſtraxit: unde annuam aureorum mille penſionem Alexandrinis ſe & ſucceſſores ſuos ſoluturos promiſit, quæ poſtea ad mediam partem redacta eſt. Ita à multis ſæculis nihil habent Patriarchæ præter oblationes & cenſum illum quem à Chriſtianis ſibi ſubjectis percipiunt: & ſi quæ neceſſitas ingruat, ad ſimoniam deceſſorum ſuorum exemplo confugiunt. Joannes Michael Vanſlebius, qui ante annos aliquot de Coptitarum rebus Commentarios diverſos edidit, in eo qui eſt de ſtatu hodierno rerum Ægypti ex aliquorum relatione, ſcribit Patriarcham percipere ex annuis fructibus viginti circiter Talerorum millia, quod tamen incredibile ſibi videri non diſſimulat, nec immeritò: neque enim cùm florentiſſimæ fuerunt Jacobitarum res, eâ videntur opulentiâ fuiſſe, ut eorum Patriarcha, tantam etiam malis artibus pecuniam colligeret.

Adjungit autor idem, Patriarcham Cahiræ jam dudum habitare, cum Alexandriæ Coptitæ pauciſſimi ſuperſint, eorum-

que habitationes fermè deſtructæ ſint. Domum ejus Cahiræ eſſe in vico dicto Haret Zoüilet, cujus frequens apud autores memoria eſt, prope Eccleſiam B. Mariæ nomine dicatam: aut Miſræ quæ vetus Cahira eſt degere, in vico qui hinc appellatur *Haret-el-Batrak*, hoc eſt vicus Patriarchalis: ubi eſt Eccleſia ſancti Mercurii: aliquando in Monaſterio D. Georgii in Miſræ ſuburbio, aut Gizæ ultra Nilum. Aſſumi eum teſtatur ex Ordine Monaſtico & eum qui anno 1664. in vivis erat, fuiſſe Aſcetam profeſſum ex Monaſterio ſancti Macarii. Cùm autem ait ipſe multorum aliorum exemplo eligi Patriarcham ex Ordine ſancti Antonii, id vulgò à noſtris hominibus ita intelligitur, ac ſi eſſent apud Orientales quemadmodum apud nos, familiæ Monaſticæ regulis inſtitutiſque diſſimiles, quod verum non eſt. Omnes enim ſub una & eadem regula vivunt, dicunturque filii ſancti Antonii, quia fuit ille, ut omnes ſciunt, vitæ Cœnobiticæ pater. Reliqua quæ idem Wanſlebius refert, de eo quem in Ægypto vidit Patriarcha Mathæo, ejus victu, veſtitu & ſumma ſimplicitate, plane conveniunt cum iis quæ huc uſque ex Coptitarum diſciplina retulimus.

De ſequenti Officio Monitum.

Ordinationis Patriarchæ Alexandrini Officium repræſentavit nobis Codex Coptico-Arabicus Seguieriana Bibliotheca integerrimus, cujus verſionem ſubjicere viſum eſt, quia omnia quæ de Patriarcharum Alexandrinorum Ordinatione paſſim in Hiſtoria illorum, & in præcedenti Diſſertatione obſervata ſunt, egregie confirmat. Cum vero Codex non videatur annis centum, aut paulo amplius, vetuſtior, formam diſciplinæ quæ apud Coptitas adhuc viget, illo contineri certiſſimum eſt. Inde ſequitur illam ut à nobis deſcripta eſt ex variis autoribus, hodiernæ eſſe ſimilem & eamdem eſſe quæ antiquis Coptitis uſurpata eſt; atque ex illa rectius de illorum Ordinationibus judicari, quam ex tot peregrinorum & Autorum qui de hæreſibus ſcripſerunt relationibus. Cum verò typorum defectu textum, ut vocant, originalem exhibere non poſſimus, ea quæ Grecè in hujus Officii ſerie dicuntur inſeruimus.

RITUS ORDINATIONIS ALEXANDRINI JACOBITARUM PATRIARCHÆ.

ELigetur à Synodo Epiſcoporum & ab univerſo populo, ſecundùm voluntatem Spiritus ſancti: eritque abſque macula: ſapiens, caſtus, mitis, modeſtus, humilis, non cogitans ea quæ ſunt mundi, non amans pecuniam, inculpatus, & abſque livore. Erit etiam amator pauperum, peritusque ſcripturarum, & myſteriorum Dei: bonus, non immiſcens ſe negociis hujus vitæ: ſolitariæ vitæ addictus, præparatus omnibus operibus bonis, tanquam deſignatus ad Ordinem Dei excelſi. Erit etiam ætatis mediæ. Clerus & populus teſtimonium dabunt bonæ ejus converſationis, conficientque ejus cauſa Pſephiſma, *ſive inſtrumentum ſecundùm Canones. Erit Eccleſiaſticus, virgo, abſque reprehenſione, & habebit partem in ſacrificiis. Si non eſt ordinatus Sacerdos; ordinabitur: poſtea fiet Hegumenus, & benedicetur eodem die. Si non fuerit Monachus, fiet: recitabunturque ſuper eum omnes orationes Schematis, ſeu habitus Monaſtici. Induent eum veſtitu omni Angelico: thorace, cuculla, & zona ſchematis pelliceâ, ſuper renes ejus, & pallio: tum ita relinquetur uſque ad diem Dominicam.*

Ante hæc omnia vocabuntur Patres duo, ex tractu Maritimo & Auſtrali, nempè primus Epiſcoporum tractus Maritimi & primus eorum qui in Auſtrali, neque ullus præter eos manum ipſi imponet. Si unus eorum infirmitate detentus adeſſe non poſſit, conſentire ſe cum Synodo manus ſuæ ſubſcriptione teſtabitur: & qui eum proxime ſequitur, vices ejus ſupplebit in omnibus.

Similiter convenient omnes Epiſcopi, & qui adeſſe non potuerit, ſubſcriptione conſenſum ſuum teſtabitur. Ordinatio ejus fiet die Dominico.

Cum vocatur, conſtringetur vinculis, & deducetur ſummo mane ad Eccleſiam Angelii, quæ eſt Alexandriæ: ibi omnes congregabuntur, dicentque Canonem Pſalmodiæ, Doxologiam, Evangelium & Orationes pacis. Deinde incipient Liturgiam & tunc

ſolvent vincula ex pedibus ejus. Poſt lectionem ſcripturarum tempori convenientium, Epiſcopi & Clerus omnis paramentis ſuis induentur. Finita vero Actuum Apoſtolicorum lectione, Archidiaconus alta voce clamabit : O Epiſcopi.

Tum exeunt ex Diaconico, circumeuntes medium Eccleſiæ, & ita procedunt uſque ad altare : proceditque primo ſenior Epiſcopus, & poſt eum reliqui omnes Epiſcopi, unuſquiſque in ordine ſuo : ultimuſque omnium Electus, indutus ſtichario ſolo : & mantile habens circa collum : duoque Sacerdotes tenent eum hinc & inde, caputque inclinatum habet, & eum ſequuntur Sacerdotes omnes juxta ordinem ſuum. Archidiaconus protegit latus ſenioris Epiſcoporum, & præit eos is qui defert Evangelium coram eis : Sacerdoſque incenſat coram omnibus. Diaconi coram eis ferunt cruces & cereos accenſos, & Cherubinorum imagines, ſeu flabella & canunt ordinatim coram Evangelio ſancto dicentes.

Unigenitus Filius & Verbum Dei immortale qui propter noſtram ſalutem ſuſtinuit carnem ſumere, ex ſancta Deipara & ſemper Virgine Maria, ſine ulla mutatione, homo fieri & crucifigi, Chriſte Deus qui morte mortem conculcaſti ; qui unus es Trinitatis ſanctæ, conglorificatus cum Patre, & Spiritu ſancto : ſalva nos.

Ὁ μονογενὴς υἱὸς, καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρχων, καὶ καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας, καὶ σταυρωθῆναι, Χριστὸς ὁ Θεὸς, θανάτῳ θάνατον πατήσας· εἷς ὢν τῆς ἁγίας Τριάδος, συνδοξαζόμενος τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, σῶσον ἡμᾶς.

Inclinabunt ſe coram altari ſancto.

Senior Epiſcoporum ſedebit ſuper Synthronum & reliqui Epiſcopi ſedebunt circum eum, hinc & inde, juxta ordinem ſuum. Presbyteri & Diaconi omnes ſtabunt inferius : populus omnis ſtabit in ſilentio. Electus ſtabit infra gradum Synthroni facie ad Orientem converſa, & genua flectet, ſimulque duo Presbyteri eum tenentes. Poſtea ſenior Epiſcoporum dabit Pſephiſma ſuum, uni Diaconorum qui legere probe ſciat, quique aſcendens ad ambonem, illud leget. Idem autem eſt quod prius in charta ſcriptum fuerit à Notario Synodi, quodque ſecundùm morem perſcriptum fuerit antequam venirent ad Eccleſiam. Et poſt Pſephiſma lectum pronunciatur hoc elogium.

Οἱ ἀπὸ τῆς φιλοχρίστου καὶ μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ νομοῦ αὐτῆς, λίαν φιλοπάτορες ὄντες, καὶ μὴ δυνάμενοι περὶ τῆς ὀρφανίας πένθει ἐμμεῖναι, ἀλλὰ προθύμως ἐπὶ τὸ αὐτὸ συμβούλιον ποιησάμενοι, τοῦ ἐξητῆσαι ἑαυτοῖς πατέρα ἔσπευσαν. Ὅθεν συναχθέντων τῶν ὁσιωτάτων ἐπισκόπων, καὶ θεοσεβεστάτων πρεσβυτέρων, καὶ θεοφιλεστάτων διακόνων, ἅμα καὶ τῶν εὐλαβεστάτων μοναζόντων, ὀνομαστῶν ἡγουμένων, καὶ παντὸς τοῦ φιλοχρίστου λαοῦ τῆς τῶν Ἀλεξανδρέων μεγαλοπόλεως, καὶ πάσης τῆς κάτω Αἰγύπτου χώρας. Καὶ ὁμοθυμαδὸν γενόμενοι καὶ σπουδὴν παρ' αὐτοῖς πᾶσαν προσενέγκαντες, καὶ πανταχόθεν ἔρευναν ποιησάμενοι, τοῦ εὑρεῖν τὸν ἀξίως ὀφείλοντα ποιμαίνειν ἡμᾶς, καὶ κρατῆσαι ἐν νομῇ ἀγαθῇ καὶ ἐν τόπῳ πίονι. Ὅθεν καὶ ἐκτενῶς ἐπικαλεσαμένων ἡμῶν τὸν παντεπόπτην Θεὸν, τοῦ παραστῆσαι ἡμᾶς τὸν ἀξίωμα τοῦτο ὀφείλοντα ὑποδέξειν ἡμῖν, ἰδεῖν εἰς τὸν Δ. τὸν θεοσεβέστατον πρεσβύτερον, καὶ εὐλαβέστατον μονάζοντα, τοῦ ἐνδόξου μοναστηρίου Δ. τοῦτον οὖν τοῦ καταστῆσαι αὐτὸν ἀρχιποίμενα, καὶ ἀρχιεπίσκοπον, καὶ προκαθημένον ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ εὐαγγελικοῦ θρόνου, τοῦ θεσπεσίου Μάρκου τοῦ θεορρήμονος καὶ Ἀποστόλου,

Cives magnæ urbis Alexandriæ Chriſtum amantis, & ejuſdem Nomi, cum Patrum ſuorum amantiſſimi ſint, & in orbitatis luctu diutius remanere non poſſent, libenter & ex animi ſui ſententia conſilium inter ſe habuerunt, & expetere ſibi patrem feſtinarunt. Unde congregatis ſanctiſſimis Epiſcopis, & religioſiſſimis Presbyteris, ſimulque Dei amantiſſimis Diaconis, piiſſimiſque Monachis, celeberrimiſque Hegumenis, omnique Chriſtum amante populo magnæ urbis Alexandrinorum, & omnis regionis Ægypti inferioris, unanimi conſenſu, magno ſtudio adhibito, quacumque potuerunt, quæſiverunt eum reperire qui digne deberet paſcere nos, & tenere in bonis paſcuis & in loco uberi. Unde cum intente invocaſſemus omnia perſpicientem Deum, ut exhiberet nobis eum qui huic dignitati eſſet idoneus, deſignavit nobis ut oculos conjiceremus in N. religioſiſſimum Presbyterum & piiſſimum Monachum, inclyti Monaſterii N. utque eum conſtitueremus ſummum Paſtorem & Archiepiſcopum, qui ſederet per ſucceſſionem in throno Evangelico admirandi Marci, divina locuti, &

Apoſtoli, ad confirmationem, & reformationem ſanctarum Dei Eccleſiarum, de quo teſtimonium habitum eſt, in locum Abbæ N. qui in pietate defunctus bonam ſui memoriam reliquit, & ad Deum migravit. Super hunc igitur ut videtis per canonicam precem, divinam poteſtatem invocantes, advenire ſancti Spiritus operationem exſpectamus. Orate igitur ſimul omnes qui adeſtis, ut ſuper eum adveniat donum cœleſtis vocationis, & gratia ſanctiſſimi Spiritus. Dicamus omnes. Kyrie eleïſon.

εἰς σύστασιν καὶ διόρθωσιν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, ὅστις ἐμαρτυρήθη, ἀντὶ Ἀββᾶ Δ. τοῦ ἐν ὁσιότητι τὴν μνήμην λήξαντος, καὶ πρὸς Θεὸν ἐπιδημήσαντος. Τοῦτον, οὖν ὡς ὁρᾶτε, διὰ τῆς κανονισμένης εὐχῆς, τὴν θείαν δύναμιν ἐπικαλεσάμενοι, τὴν ἐπιφοιτῆσαι ἐπ' αὐτὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνέργειαν ἀπεκδεχόμεθα. Συνεύξασθε οὖν πάντες οἱ συμπαρόντες, ὅπως τε καὶ ἐπ' αὐτὸν ἡ δωρεὰ τῆς ἐπουρανίου κλήσεως, καὶ ἡ χάρις τοῦ παναγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσῃ. Εἴπωμεν πάντες. Κύριε ἐλέησον.

Tunc deſcendent Epiſcopi ex Synthrono, & ſtabunt coram altari, & adducitur qui ordinatur Patriarcha: & genua flectet ſuper gradus altaris. Reliqui ſtabunt in timore & ſilentio, corde humili, orabuntque in timore & quiete.

Senior Epiſcopus dicet Orationem gratiarum actionis: adolebit incenſum, & dicet Orationem incenſi.

Tum dicet Orationem ſequentem facie ad Orientem converſâ.

DOmine Deus virtutum qui adduxiſti nos ad ſortem miniſterii hujus, qui erigis intellectus hominum, & ſcrutaris corda & renes, exaudi nos per magnam miſericordiam tuam: purifica nos ab omni macula carnis & ſpiritus. Diſſipa nubem peccatorum & iniquitatum noſtrarum tenebroſam. Imple nos poteſtate tua divina: & gratia Unigeniti Filii tui, & operatione Spiritus ſancti: ut ſimus idonei ad hoc miniſterium novi hujus Teſtamenti, & poſſimus digne ferre nomen tuum ſanctum, & ſtare ad miniſterium altaris tui divini: neque communicemus peccatis alienis, ſed dele peccata noſtra: & concede nobis Domine, ut ſimilia non committamus: & da nobis cognitionem, ut poſſimus loqui ſicut oportet, atque ad te accedere. Suſcipe ad te Pontificatum ſervi tui hîc ſtantis, qui expectat donum tuum cœleſte, quia tu es

bonus & multum miſericors erga omnes qui tibi ſupplicant, & fortis eſt poteſtas tua, cum unigenito Filio tuo & Spiritu ſancto, nunc, &c.

Diaconus dicet has poſtulationes.

Εἴπωμεν πάντες. Δεόμεθά σου, κύριε ἐπάκουσον. Κύριε ἐλέησον.

Dicamus omnes: precamur te Domine, exaudi. Kyrie eleiſon.

Ὁ Λαός. Κύριε ἐλέησον.

Populus. Kyrie eleiſon.

Κύριε παντοκράτορ ἐπουράνιε ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν δεόμεθά σου. Κύριε ἐπάκουσον.

Domine omnipotens cœleſtis, Deus Patrum noſtrorum, rogamus te, Domine exaudi.

Κύριε ἐλέησον.

Kyrie eleiſon.

Ὑπὲρ εἰρήνης τῆς ἁγίας, μόνης, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας, καὶ σωτηρίας περιεστῶτος λαοῦ, δεόμεθά σου. Κύριε ἐπάκουσον.

Pro pace ſanctæ, ſolius, Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ, & ſalute circumſtantis populi rogamus te, Domine exaudi.

Κύριε ἐλέησον.

Kyrie eleiſon.

Ὑπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν, συγχωρήσεως παντοίων πλημμελημάτων ἡμῶν, καὶ τοῦ ῥυσθῆναι, καὶ σωθῆναι ἡμᾶς, ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου, ἀνάγκης, παντὸς πειρασμοῦ, καὶ ἐπαναστάσεως ἐχθρῶν τε καὶ ἐθνῶν, δεόμεθά σου, Κύριε ἐπάκουσον.

Pro remiſſione peccatorum, & venia omnium delictorum noſtrorum, & ut liberemur & ſalvemur ab omni oppreſſione, ira, periculo, neceſſitate, omni tentatione & inſurrectione hoſtium & populorum, rogamus te Domine, exaudi.

Κύριε ἐλέησον.

Kyrie eleiſon.

Σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν ἐκ πατρὸς κληρονομίαν σου καὶ ἰδὲ, καὶ ἐπίσκεψαι τὸν κόσμον σου ἐν ἐλέει, καὶ οἰκτιρμοῖς σου. Ὕψωσον κέρας Χριστιανῶν τῇ δυνάμει τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ σου, καὶ κατάπεμψον ἡμῖν καὶ ἐφ' ἡμᾶς, τὰ ἐλέη σου τὰ πλούσια καὶ τὰ ἔργα τῶν

Salvum fac Deus populum tuum & benedic paternæ hæreditati tuæ, vide, & viſita mundum tuum in miſericordia & miſerationibus tuis. Eleva cornu Chriſtianorum per potentiam pretioſæ & vivificæ crucis tuæ: & mitte nobis, & ſuper nos miſerationes tuas

divites : atque opera manuum tuarum ne deſpicias : & averte faciem tuam à peccatis noſtris,& dele chirographum iniquitatum noſtrarum : ſuſcipe etiam deprecationem & pœnitentiam populi tui, quia tu es amator hominum bonus Domine Deus.

χειρῶν σου μὴ παρίδῃς· καὶ ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου, ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· καὶ ἐξάλειψον τὸ χειρόγραφον τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν· καὶ πρόσδεξαι τὴν δέησιν, καὶ μετάνοιαν τοῦ λαοῦ σου, ὅτι σὺ φιλάνθρωπος, ἀγαθὸς Θεὲ κύριε.

Kyrie eleiſon.

Κύριε ἐλέησον.

Per gratiam triduanæ & timendæ reſurrectionis ex mortuis. Per interceſſionem Deiparæ & ſemper Virginis Mariæ : ſanctique glorioſi Apoſtoli & Evangeliſtæ Marci. Deprecamur te omnipotens Domine exaudi nos peccatores rogantes te. Kyrie eleiſon.

Τῇ χάριτι τῆς τριημέρου καὶ φοβερᾶς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως.

Τῇ πρεσβείᾳ τῆς Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας· καὶ τοῦ ἁγίου, ἐνδόξου, ἀποστόλου, καὶ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου.

Ἱκετεύομέν σε παντοδύναμε κύριε, ἐπάκουσον ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν δεομένων σου. Κύριε ἐλέησον.

Populus. Kyrie eleiſon.

Ὁ Λαός. Κύριε ἐλέησον.

Archidiaconus.

Ἀρχιδιάκονος.

Ut remittatur nobis omne delictum voluntarium & involuntarium : & ut ſuſcipiatur deprecatio noſtra : utque mittantur miſericordiæ Dei, & miſerationes ejus ſuper nos omnes, deprecamur te Domine, exaudi. Kyrie eleiſon.

Ὑπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι ἡμῖν πᾶν πλημμέλημα ἑκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον, καὶ τοῦ προσδεχθῆναι τὴν δέησιν ἡμῶν, καὶ καταπεμφθῆναι τὰ ἐλέη τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ ἐπὶ πάντας ἡμᾶς, δεόμεθά σου· κύριε ἐπάκουσον. Κύριε ἐλέησον.

Et ut mittatur Spiritus ſanctus ſuper electum ſervum Dei N. per orationem ſuper eum factam. Dominum Deum gloriæ ſupplicemus.

Καὶ ὑπὲρ τοῦ καταπεμφθῆναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ τὸν ἐκλελεγμένον δοῦλον τοῦ Θεοῦ. Δ. τῇ ἐπὶ αὐτὸν ἐντεύξει γινομένῃ, κύριον τὸν Θεὸν τῆς δόξης ἱκετεύωμεν.

Populus. Kyrie eleiſon.

Archidiaconus : Deum precemur.

Senior

Senior Epiſcopus dicit hanc Orationem converſa facie ad Orientem.

DOmine omnipotens dominator omnium, Pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis, qui cuſtodis paſtorem & gregem: tu es ſuprema cauſa, & fortitudo quæ nobis auxilio eſt: tu es auxiliator & medicus, & liberator, murus defenſionis, ſpes noſtra & refugium noſtrum, gratia, protectio, exſpectatio, vita & reſurrectio. Apud te eſt ordo & ſalus nobis omnibus uſque in æternum, tu qui præclare ordinas omnia. Conforta nos, conſerva nos, cuſtodi nos, protege nos, quia tu es princeps principum, dominus dominorum, dominus dominantium, & rex regum, qui antiquitus dediſti poteſtatem ei quem in ſede conſtituiſti, & largitus illi es ut ligaret & ſolveret quidquid vellet. Tu qui dediſti ei ſapientiam, tanquam inſtrumentum, & per autoritatem Eccleſiæ Chriſti tui, quam cuſtodis, tanquam plantationem bonam: quia tu es Deus omnipotens; & omnia continens tuumque eſt regnum, poteſtas & gloria: Pater, Fili, & Spiritus ſancte, nunc, &c.

Converſus ad Orientem dicit. Pax omnibus.

Archidiaconus. Adhuc Dominum precemur.

Epiſcopus ſenior imponet manum ſuam dexteram ſuper caput Ordinandi, ſilens interim dum Archidiaconus dicit.

Η Θεία χάρις, ἡ τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα, καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, καὶ τὰ διεστῶτα συνάπτουσα, ἡ τὴν πρόνοιαν ποιουμένη τῶν ἁγίων αὐτῆς ἐκκλησιῶν, προβάλλεταί τε ἡμῖν ἰδεῖν εἰς τὸν Δ. θεοσεβέστατον πρεσβύτερον, καὶ μονάζοντα τοῦ διαυγοῦς μοναστηρίου Δ. εἰς ἀρχιεπίσκοπον φιλοχρίστου πόλεως Ἀλεξανδρίας, καὶ πάσης κατ' αἴγυπτον χώρας, καὶ τῶν νόμων αὐτῆς, ἀντὶ Ἀββᾶ Δ. τοῦ ἐν ὁσιότητι μνήμην λιπ-

Gratia divina quæ infirma ſanat, & deficientia ſupplet, & disjuncta conjungit, quæ providentiam habet ſanctarum ſuarum Eccleſiarum, providit ut oculos conjiceremus in N. religioſiſſimum Presbyterum & Monachum præclari Monaſterii N. ut eſſet Archiepiſcopus amantis Chriſtum urbis Alexandriæ, totiuſque regionis Ægypti, & Nomorum ejus loco Abba N. qui in ſanctitate memoriam ſui reliquit, & ad Deum mi-

gravit. Orate igitur intente nobiſcum vos qui adeſtis omnes, ad Dominum, ut ſuper illum adveniat gratia ſanctiſſimi Spiritus: dicamus omnes.

ξαυτοῦ, καὶ πρὸς Θεὸν ἐνδημησάντος. Συνεύξασθε οὖν, καὶ ὑμεῖς ἐκτενῶς πρὸς κύριον πάντες οἱ συμπάροντες, ὅπως τε καὶ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσῃ.

Populus. Kyrie eleiſon.

Senior Epiſcopus dicit hanc Orationem manum tenens ſuper caput electi.

ITa Domine fac eum dignum vocatione tua Sacerdotali, ut mereatur digne ſe gerere juxta amorem erga homines tuum, & ſerviat nomini tuo & altari tuo. Paſcat etiam populum tuum in puritate & ſanctitate, & conſequatur partem in ſorte ſanctorum, per miſerationes unigeniti Filii tui Jeſu Chriſti Domini noſtri per quem, &c.

Pax omnibus.

Archidiaconus. Dicamus omnes, Oramus te Domine miſerere. Stemus decenter. Stemus cum timore. Stemus reverenter. Stemus cum timore & tremore & ſilentio, omneſque oremus.

Εἴπωμεν πάντες, δεόμεθά σου κύριε ἐλέησον. Στῶμεν καλῶς· στῶμεν μετὰ φόβου· στῶμεν εὐλαβῶς· στῶμεν μετὰ φόβου, καὶ τρόμου, καὶ ἡσυχίας, πάντες δεξώμεθα.

Pax omnibus.

Ειρήνη πᾶσιν.

Congregamini igitur Epiſcopi; extendite manus veſtras.

Συνάξασθε οὖν οἱ ἐπίσκοποι· ἐκτείνατε τὰς χεῖρας.

Epiſcopi extendunt manus ſuas in altum: & aliquis eorum tangit humeros Electi, hinc & inde. Tum ſenior Epiſcopus imponit manum ſuam dexteram ſuper caput Electi, & dicit hanc Orationem ordinationis.

DOmine dominator Deus omnipotens, Pater misericordiarum, & Deus totius conſolationis, Pater Domini, Dei, Salvatoris & regis noſtrûm omnium Jeſu Chriſti: qui creavit omnia per potentiam & ſapientiam ſuam: quique conſilio ſuo ſtabilivit fundamenta orbis, qui novit omnia antequam fierent. Qui ornavit coronam eorum quæ ab ipſo facta ſunt: qui immiſit timorem ſui creaturis omnibus, ut

adorarent gloriam potentiæ ſuæ : qui dedit nobis intellectum ut cognoſceremus Spiritum bonitatis ejus : qui conſtituit Eccleſias unigeniti ſui, ut lucerent ſplendore inenarrabili : qui elegit Abraham dilectum ſuum ad hæreditatem fidei ſuæ, & Enoch ſanctum ſuum tranſtulit in theſauros lucis, quia illi gratus fuit : qui dedit Moyſi humilitatem & Aaroni perfectionem Sacerdotii : qui antiquitus unxit reges, & principes ad judicandum in æquitate populum ſuum : qui non reliquit altare ſuum ſanctum quod in cœlis eſt, abſque miniſtris à conſtitutione mundi. Deinde poſt conſtitutionem mundi, inſtituiſti miniſterium tuum in Eccleſiis, ut perficeretur per Sacerdotes & Levitas qui typus eſſent cœleſtium miniſtrorum, quorum miniſterium conveniret cum eorum miniſterio, qui in terra ſunt, laudarentque & benedicerent nomen tuum ſanctum, Deus vere & unice, cum unigenito Filio tuo & Spiritu ſancto : per quem precamur & rogamus bonitatem tuam, pro hoc ſervo tuo N. quem glorificaſti, deſignaſti, & elegiſti tibi, ut eſſet Pontifex ſuper univerſam Eccleſiam tuam, eſſetque princeps & dux ſuper populum tuum. Illumina eum Domine, ſplendore vultus tui, ut illuminetur cor ejus radiis gloriæ tuæ, & intelligat ſecundùm veritatem, myſterium abſconditum tuum. Effunde ſuper eum, ſpiritum principalem cognitionis tui, quem accepit ab Eccleſia tua ſancta, ut renovetur ſecundùm beneplacitum tuum in omni generatione : Spiritum ſanctum, Spiritum veritatis, Spiritum perfectum paraclitum, quem dediſti ſanctis tuis Apoſtolis & Prophetis. Da illi Domine virgam virtutis tuæ productam ex radice Jeſſe, ſcilicet ſeptem Spiritus tui, Deus, deſcendant ſuper eum, & producant fructum veritatis : Spiritus ſapientiæ & prudentiæ : Spiritus conſilii & fortitudinis : Spiritus ſcientiæ & pietatis. Imple illum timore tuo Deus, ut judicet populum tuum in æquitate, & retineat fidem rectam abſque defectu. Indue illum podere, ſive ſtola gloriæ tuæ ſanctæ. Impone capiti ejus mitram, & unge illum oleo lætitiæ bonitatis tuæ præ omnibus participibus ſuis. Sit tibi Deus, Pontifex fidelis ſuper domum tuam quæ eſt Eccleſia, ut ſerviat tibi inculpate omnibus diebus vitæ ſuæ, in Pontificali dignitate, nocte ac die inceſſanter per ſacrificia ſancta, & orationes in corde puro, & anima ſplendida : per jejunia & actiones pias, per caritatem & hu-

militatem, per fidem abſque hypocriſi, per prophetias & elevationes ſpiritus: & offerat tibi ſacrificium purum & ſanctum diebus omnibus, cum ſuffitu incenſi, pro ignorantiis populi tui: flens perverſitates & inſipientias populorum qui ſunt grex tuus. Educ eos ex laqueo peccati, ad colendam pietatem. Pacem ſuper pacem concede omni populo tuo, omnibuſque ovibus tuis per gloriam tuam. Da illi Domine poteſtatem Spiritus tui ſancti, ut ſolvat vincula omnia quibus inimicus alligavit eum peccato: & membra Eccleſiæ tuæ diviſa, da illi ut in unum reducat. Conſerva Sacerdotium ejus inculpatum, uſque in finem ut miniſtret tibi per ſacrificium ſpirituale cunctis diebus ſecundùm Ordinem ſummi Pontificis, qui in cœlis eſt Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui, &c.

Converſus ad Orientem dicit hanc Orationem.

EXorire Domine ſuper nos, & ſuper miniſterium noſtrum, & munda nos ab omni macula: mitte quoque deſuper, gratiam pontificalem ſuper ſervum tuum hunc N. ut dignus efficiatur per beneplacitum tuum paſcendi plebem tuam inculpate, & erigendi Eccleſiam tuam: quia tu per voluntatem tuam miſericors es, & decet ut tibi reddatur ab omnibus honor & adoratio, Pater, Fili & Spiritus ſancte.

Converſus ad Occidentem dicit, Pax omnibus: *& ſignat pollice caput Ordinandi dicens.*

Promotus eſt in ſancta Dei Eccleſia N. Archiepiſcopus, in ſancta Dei Eccleſia magnæ urbis Alexandriæ N. Archiepiſcopus & Patriarcha, in ſancta Catholica & Apoſtolica Dei Eccleſia prædictæ magnæ urbis Orthodoxorum Alexandriæ, in nomine Patris & Filii, & Spiritus ſancti. Amen.

Προεχειρίσθη ἐν τῇ ἁγίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ. Δ. ἀρχιεπίσκοπος ἐν τῇ ἁγίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας Δ. ἀρχιεπίσκοπος καὶ πατριάρχης ἐν τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ τῆς προονομασθείσης μεγαλοπόλεως τῶν ὀρθοδόξων Ἀλεξανδρείας, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ἀμήν.

Induit eum ſtichario, & orarium imponit collo ejus, & phelonium dicens. In nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti.

Poſtea aſcendunt ad Synthronum, & ſenior Epiſcopus adoratione facta verſus Orientem ſedet ſuper Synthronum, ſedentque circa

illum reliqui Epiſcopi, hinc & inde, ſecundùm ordinem ſuum. Electus ſedebit ſuper ſcabellum infra, facie ad Orientem converſa.

Tum dabunt Syſtaticas literas legendas uni Diaconorum, qui legere probe ſciat, quique ex Ambone eas recitabit: & poſt lectionem, Archidiaconus dicet has Orationes.

Ἔτι ἐκτενῶς ἐν εἰρήνῃ τοῦ κυρίου δεηθῶμεν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ὁμονοίας, καὶ καταστάσεως πασῶν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, τοῦ κυρίου δεηθῶμεν.

Iterum intentè Dominum ſupplicemus pro pace, concordia, & ſtabilitate omnium ſanctarum Eccleſiarum Dei Dominum deprecemur.

Ὑπὲρ τῆς συνελεύσεως ἡμῶν, τοῦ ἀπρόσκοπτον, καὶ εὐχάριστον, καὶ ἐκλεκτὴν γενέσθαι τοῦ, κυρίου δεηθῶμεν.

Pro congregatione noſtra, ut ſit abſque offendiculo, laudabilis, electa, Dominum deprecemur.

Ὑπὲρ τῶν παρεστώτων ἁγίων ἐπισκόπων, παντὸς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ φιλοχρίστου λαοῦ, παρακαλέσωμεν, τοῦ κυρίου δεηθῶμεν.

Pro præſentibus ſanctis Epiſcopis, omni Clero, & Chriſtum amante populo, oremus: Dominum deprecemur.

Ὑπὲρ τῆς ἐν πνεύματι ἁγίῳ βεβαίας καὶ εὐσεβοῦς αὐτοῦ καταστάσεως· τὸν ἅγιον ἱκετεύωμεν· τοῦ κυρίου δεηθῶμεν.

Pro firma ejus & pia in Spiritu ſancto conſtitutione, ſanctum ſupplicemus. Dominum deprecemur.

Ὑπὲρ τῆς ἐγχειρισθείσης αὐτῷ ἐκκλησίας· τοῦ κυρίου δεηθῶμεν.

Pro Eccleſia ipſi commiſſa. Dominum deprecemur,

Ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ κατὰ θεὸν εὐαρεστήσεως· τοῦ κυρίου δεηθῶμεν.

Pro eo, ut Deo placeat. Dominum deprecemur.

Ὑπὲρ τῆς εὐζωΐας αὐτοῦ καὶ πρᾳότητος, καὶ ἐπιεικείας εἰς γνῶσιν εὐθύτητος· τοῦ κυρίου δεηθῶμεν.

Pro bona vita ejus, manſuetudine & modeſtia ad cognitionem rectitudinis. Dominum deprecemur.

Ὑπὲρ τοῦ καταξιωθῆναι ἡμᾶς τοῦ βραβείου τῆς ἄνω κλήσεως. τοῦ κυρίου δεηθῶμεν.

Ut digni efficiamur bravio ſupernæ vocationis. Dominum deprecemur.

Πάντες ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων ἐκτενέστερον τὸν κύριον ἱκετεύσωμεν,

Omnes pro nobis ipſis, & mutuo intentius Dominũ deprecemur.

Populus. Kyrie eleiſon, *ter.*

Senior Epiſcopus dexteram ſuam imponet ſuper caput ejus dicens.

VOcamus N. electum ſervum Dei Archiepiſcopum & Patriarcham, in Eccleſia defectus experte, ſancta Dei inviſibilis, & vivi, urbis Chriſtum amantis, Orthodoxæ Alexandriæ, & regionis Ægypti, & finium ejus: ad gloriam & honorem ſanctiſſimæ & conſubſtantialis Trinitatis, Patris, & Filii, & Spiritus ſancti. Ad pacem & ædificationem Eccleſiæ ſanctæ, quam formavit per Incarnationem ſuam, & per univerſam diſpenſationem ſuam, per crucifixionem ſuam, mortem & reſurrectionem ſuam, Deus ex Deo, unigenitus Filius Patris, Dominus noſter Jeſus Chriſtus: ad demonſtrationem judiciorum veritatis, ſanctarumque prædictionum, donorumque ſacrorum: doctrinarumque illuſtrium fidelium, & reſurrectionem ex mortuis, & pignus immutabile uſque in æternum. Amen.

Populus clamat. Dignus, dignus, dignus eſt Pater N. Archiepiſcopus.

Ἄξιος, ἄξιος, ἄξιος ἀββᾶ N. ἀρχιεπίσκοπος.

Tum elevant ſuper caput ejus quatuor Evangelia, & dum clamatur, Dignus eſt, *imponunt ea capiti ejus. Mox ea removent: ſeniorque Epiſcopus imponet manum dexteram ſuam ſuper caput ejus: & clamabit Archidiaconus dicens.*

Divina gratia quæ infirma ſanat, & deficientia replet, ſemperque providentiam gerit ſanctarum ſuarum Eccleſiarum, promovet iſtum ex presbyterorum ordine in Archiepiſcopum magnæ urbis Alexandriæ & regionis Ægypti, Nomorumque ejus. Oremus igitur omnes ſimul præſentes, ut veniat ſuper eum gratia Spiritus ſancti.

Η θεία χάρις ἡ τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα, καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, καὶ πρόνοιαν ἀεὶ ποιουμένη τῶν ἁγίων αὐτῆς ἐκκλησιῶν, προχειρίζεται τὸν δεῖνα ἀπὸ πρεσβυτέρων εἰς ἀρχιεπίσκοπον τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρίας, καὶ κατ᾽ αἰγύπτου χώρας καὶ τῶν νόμων αὐτῆς. Ευξόμεθα οὖν πάντες οἱ συμπαρόντες ἵνα ἔλθῃ ἐπ᾽ αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου πνεύματος.

Populus. Kyrie eleiſon. *Ter.* *Tum.* Concede.

Συνεύξαθε πάντες οἱ ὅσιοι ἐπίσκοποι.

Archidiaconus. Orate ſimul qui adeſtis ſancti Epiſcopi.

Tunc Epiſcopi omnes congregati, unus poſt alterum juxta ordinem ſuum, imponent manum dexteram ſuam ſuper caput Electi orabuntque ſuper eum, in hunc modum, dicendo.

IMponimus manus noſtras ſuper Electum ſervum Dei N. In nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti, ad exaltationem, ſtabilimentum & confirmationem piæ, unius, indiviſibiliſque Eccleſiæ, Dei inviſibilis & viventis, quam formavit per Incarnationem, univerſamque diſpenſationem ſuam, crucem, mortem, & reſurrectionem ſuam à mortuis, Deus ex Deo, unigenitus Patris, Jeſus Chriſtus Dominus noſter: ad demonſtrationem judiciorum veritatis, ſanctarumque prædictionum, donorumque ſacrorum: doctrinarumque veracium de Trinitate ſancta, immaculata & conſubſtantiali, per crucem ſanctam. Ea enim eſt armatura fidelium: firmitas Eccleſiarum: ſecuritas Sacerdotum: victoria regum: tranquillitas populi: reſurrectio ex mortuis, & pignus incorruptibile uſque in æternum. Amen.

Et cum unuſquiſque eorum finierit, populus alta voce dicet.

Ἄξιος, ἄξιος, ἄξιος ἀββᾶ Δ. ἀρχιεπίσκοπος.

Dignus, dignus, dignus eſt Abba N. Archiepiſcopus.

Poſt hæc omnia ſenior Epiſcopus imponet ei Homophorium, quod eſt inſigne dignitatis, ſuper caput ejus, dependebitque ita ut deſcendat ſuper pectus ejus: & dicit.

Ad laudem & gloriam Trinitatis ſanctæ, Patris, Filii, & Spiritus ſancti: ad pacem & ædificationem ſanctæ Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ Dei: benedictus Deus in ſæculum. Amen.

His peractis induetur omni ornatu Archiepiſcopali: nempe Cidari, Homophorio & Orario, populuſque alta voce dicet.

Ἄξιος, ἄξιος, ἄξιος ἀββᾶ Δ. ἐτμεταρχιεπίσκοπος.

Dignus, dignus, dignus eſt Abba N. Archiepiſcopatu.

Tunc Archidiaconus dicet altâ voce:

Ἡ θεία χάρις ἡ τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα, καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀνα-

Divina gratia quæ infirma ſanat, & deficientia ſupplet, &

disjuncta conjungit, omnemque bonam providentiam gerit ſanctarum ſuarum Eccleſiarum, inthroniſat Abba N. ſanctiſſimum Archiepiſcopum, magnæ & amantis Chriſtum urbis Alexandrinorum, & univerſæ regionis Ægypti & ejus Nomorum, in locum Abba N. qui in ſanctitate diem ſuum obiit, & ad Deum migravit. Orate igitur nobiſcum intente ad Dominum omnes, ut veniat quoque ſuper illum donum cœleſtis vocationis, & deſcendat gratia ſanctiſſimi Spiritus. Dicamus omnes.

Populus. Kyrie eleiſon.

πληρῦσα, καὶ τὰ διεστῶτα συνάπτυσα, καὶ πᾶσαν ἀγαθὴν πρόνοιαν ποιῦσα τῶν ἁγίων αὐτῆς ἐκκλησιῶν, ἐνθρονίζει Ἀββᾶ Δ. τὸν ἁγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον τῆς μεγάλης, φιλοχρίστου τῶν Ἀλεξανδρέων πόλεως, καὶ πάσης κατ' αἰγύπτου χώρας καὶ τῶν νομῶν αὐτῆς, ἄντι ἀββᾶ Δ. τοῦ ἐν ὁσιότητι πατρὸς τὴν μνήμην λήξαντος καὶ πρὸς Θεὸν ἐκδημήσαντος. Συνεύξασθε οὖν καὶ ἡμεῖς ἐκτενῶς, πρὸς κύριον πάντες, ὅπως τε καὶ ἐπ' αὐτὸν ἡ δωρεὰ τῆς οὐρανίου κλήσεως, καὶ ἡ χάρις τοῦ παναγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσῃ. Εἴπωμεν πάντες κύριε ἐλέησον.

Senior Epiſcopus dicet hanc Orationem converſus ad Orientem.

GRatias agimus tibi Domine omnipotens pro omnibus & in omnibus, benedicimuſque & glorificamus nomen tuum ſanctum; quia feciſti nobiſcum magnalia, & effudiſti donum tuum abundanter ſuper iſtum ſervum tuum. Rogamus & obſecramus te Domine, exaudi nos per magnam miſericordiam tuam, ut complaceas in ordinatione iſta Archiepiſcopalis dignitatis, quæ facta eſt erga ſervum tuum N. ſanctiſſimum Archiepiſcopum, per illapſum Spiritus tui ſancti ſuper eum. Conſerva etiam vocationem electionis ejus in ſanctitate & puritate; & elige nos cum eo ad bonum, ut operemur, & accipiamus talentum cum lucro, atque recipiamus, cum omnibus qui ab initio fecerunt voluntatem tuam, mercedem œconomi prudentis & fidelis, in adventu Domini, Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, qui, &c.

Tunc ſenior Epiſcopus deſcendet de Synthrono, & ſecundus ab eo, conſtituentque Electum in gradu Synthroni: tenebuntque manus ejus, & antiquior dicet hanc exclamationem.

Inthroniſamus caput gregis N. divinitus electum Abba N. Archiepiſcopum per Pſephiſma ſublime, & communicatio-

nem

nem operum mirabilium Spiritus ſancti, ſuper hanc cathedram hujus ſanctæ Eccleſiæ Catholicæ. Orate omnes quicumque hic congregati eſtis, ut Dominus gloriæ conſervet illum annis multis, temporibus tranquillis, abſque turbatione, tumultu & ſcandalo. Præſerva eum Domine illæſum, & imperturbatum, perficientem voluntatem tuam, ſecundum honoris amplitudinem, quæ decet nomen tuum ſanctum, ad ſalutem, & gloriam amantis Chriſtum populi.

Archidiaconus. Dicamus omnes intente orantes. Kyrie eleiſon.

Senior Epiſcopus alta voce dicet.

In nomine ſanctiſſimæ Trinitatis conſubſtantialis & vivificantis, Patris, & Filii, & Spiritus ſancti: loco beati Archiepiſcopi N. inthroniſamus ſuper iſtam urbem Chriſti amantem Alexandriam, Abba N. vocatum divinitus per ſuffragium ſanctum, primum Presbyterorum, & Archiepiſcopum: ad laudem & gloriam Trinitatis indiviſæ: ad ædificationem, tranquillitatem & firmitatem fidei: ad pacem & confirmationem hujus cathedræ puræ & ſplendidæ: & ad ſerenitatem imperturbatam venerabilis Eccleſiæ Dei.

Populus clamat. Dignus. Dignus. Dignus.

Tunc collocant eum ſuper thronum, & ter ſurgere faciunt: Epiſcopuſque ſenior, dicit.

Collocamus Abba N. Archiepiſcopum ſuper thronum ſanctum, Apoſtolicum & Evangelicum Patris noſtri ſancti, divina loquentis Marci, in nomine Patris, & Filii & Spiritus ſancti. Amen.

Populus. Dignus. Dignus. Dignus.

Poſtea collocant eum in throno, ita ut non ſe moveat: ponuntque Evangelium ſecundùm Marcum in ſinu ejus, & omnes Epiſcopi oſculantur eum, ſalutantque Clerus & omnis populus.

Deinde Diaconi dicunt alta voce ſermonem inthroniſationis, ex Ambone: & poſtea Audi, *tono producto.* Multos annos: *& laudes de Hierarchia, & alias quæ dignitati Pontificali conveniunt: deinde Prologum, & Pſalmum. Denique dabitur ei caput 23. Evangelii ſecundùm Joannem, cujus hoc eſt initium.*

Amen amen dico vobis, qui non intrat per oſtium in ovile ovium.

Et quotieſcumque dicet, Ego ſum Paſtor bonus. *Omnis populus clamabit,* Dignus. Dignus. Dignus eſt.

Mox dicent finem Pſalmi 109.

Juravit Dominus & non pœnitebit eum : tu es Sacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedech.

Dominus à dextris tuis... Propterea exaltabit caput.

Evangelium ſecundùm Joannem cap. 23.

AMen Amen dico vobis qui non intrat per oſtium in ovile ovium, ſed aſcendit aliunde, ille fur eſt, & latro. Qui vero intrat per oſtium, paſtor eſt ovium : huic oſtiarius aperit, & oves vocem ejus audiunt, & vocat oves ſuas nominatim. Cumque egrediuntur omnes,ipſe ante eas vadit, & oves eum ſequuntur, agnoſcuntque vocem ejus. Alienum autem non ſequuntur, ſed fugiunt ab eo quia non noverunt vocem alieni. Hanc parabolam dixit eis Jeſus, ipſi autem non intellexerunt quid loqueretur eis. Iterum igitur dixit eis Jeſus. Amen, Amen dico vobis,ego ſum oſtium ovium : omnes qui venerunt ante me fures ſunt & latrones; idcirco non audierunt eos oves. Ego ſum oſtium ovium : omnis qui introierit per illud, ſalvabitur, & ingredietur & egredietur & paſcua inveniet. Fur non venit, niſi ut furetur & mactet & perdat : ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant. Ego ſum Paſtor bonus.

Tunc ſenior Epiſcopus dicit expanſo interea Evangelio ſuper caput Patriarchæ.

Dignus. Dignus. Dignus eſt N. Patriarchatu & Archiepiſcopatu ſuper magnam urbem Alexandriam & univerſam regionem Ægypti, & omnes fines ejus, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti.

Populus clamans dicit. Dignus eſt Abba N. Archiepiſcopatu.

Patriarcha reſumit & perficit lectionem capitis Evangelii.

Bonus paſtor dabit animam ſuam pro ovibus ſuis. mercenarius autem & qui non eſt paſtor, cujuſque non ſunt oves propriæ, ubi videt lupum venientem,fugit & relinquit oves : lupuſque rapit & diſpergit eas : quia mercenarius eſt, & non pertinet ad eum de ovibus. Ego ſum paſtor bonus : cognoſcoque meas & cognoſcunt me meæ.

Hic ſenior Epiſcopus expandit Evangelium ſuper caput Patriarchæ, ſicut prius fecerat.

Sicut novit me Pater & ego cognoſco Patrem & animam meam pono pro ovibus meis. Et alias oves habeo quæ non ſunt

ex hoc ovili,& illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet unum ovile & unus Paſtor.

Poſtea Patriarcha dicet Orationem veli ex Liturgia S. Baſilii quæ incipit. Deus qui propter amorem tuum erga homines, *& proſequitur Liturgiam ſecundùm conſuetudinem, diſtribuetque ſancta myſteria, & populo benedicet. Tum poſt Orationem pacis ultimam, canent coram eo ab altari uſque ad Secretarium, ſive Sacriſtiam. Exuent deinde illum veſtimentis Liturgicis ſeniorque Epiſcoporum induet eum ſtola nigra, collocabitque eum ſuper Thronum, canentque coram eo Clerus & omnis populus laudes convenientes.*

Cum exibit de Eccleſia Catholica, ut eat ad Patriarchium S. Marci, vehetur jumento ſuo: ſimiliterque omnes Epiſcopi: omniſque populus eum ſequetur, ferenturque coram eo vexilla quibus cimelia ornantur diebus feſtis: ſimulque tres cruces, & imago S. Marci Evangeliſtæ.

Reliqui omnes ex Clero eum comitabuntur, proſequentes eum honore magno, circuitumque facient per medium urbis; cumque pervenerint ad tetrapylon, conſiſtent; Epiſcopuſque ſenior dicet hanc Orationem.

Εἴπωμεν πάντες ἐκτενῶς· δεόμεθά σου, κύριε ἐπάκουσον, κύριε ἐλέησον.

Dicamus omnes intentè; deprecamur te: Domine exaudi. Kyrie eleiſon.

Κύριε παντοκράτορ ἐπουράνιε, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, δεόμεθά σου, κύριε ἐπάκουσον, κύριε ἐλέησον.

Domine omnipotens, cœleſtis, Deus patrum noſtrorum, deprecamur te Domine exaudi. Kyrie eleiſon.

Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ ὁμονοίας καὶ καταστάσεως τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ ἑνώσεως πασῶν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, δεόμεθά σου κύριε ἐπάκουσον, κύριε ἐλέησον.

Pro pace, concordia, & ſtabilitate totius mundi, & unione omnium ſanctarum Dei Eccleſiarum: deprecamur te Domine exaudi: Kyrie eleiſon.

Ὑπὲρ τοῦ διαφυλαχθῆναι ἡμᾶς ὑπὸ τὴν ἁγίαν καὶ κραταιὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, καὶ σκεπασθῆναι ἀπὸ παντὸς πονηροῦ, καὶ κατευοδωθῆναι· περὶ δὲ πάντων τῶν προκεκοιμημένων ἡμῶν, κατὰ

Ut conſervemur omnes ſub ſancta & potente manu Dei & protegamur ab omni malo, deducamurque in viam rectam: & pro omnibus qui ex nobis obierunt, ſecundùm mi-

ſericordiam tuam, & ſecundùm voluntatem Chriſti Dei: deprecamur te, Domine exaudi nos: Kyrie eleiſon.

Pro remiſſione peccatorum noſtrorum, & pro venia omnium criminum noſtrorum, utque ſalvemur ab omni oppreſſione, ira, periculo, neceſſitate, omni tentatione & inſurrectione hoſtium & gentium: deprecamur te, Domine exaudi: Kyrie eleiſon.

Pro ſancta hac urbe Chriſti Dei noſtri, & pro omni urbe & regione, & pro Orthodoxis fide & pietate conſpicuis, qui in illis habitant: ut etiam pro pace & ſecuritate illorum: deprecamur te, Domine exaudi. Kyrie eleiſon.

Et ut condonetur nobis quodcumque delictum voluntarium aut involuntarium: utque ſuſcipiantur deprecationes noſtræ, & mittantur miſericordiæ & miſerationes Dei ſuper nos omnes, Dominum Deum noſtrum ſuppliciter deprecemur.

Populus. Kyrie eleiſon.

τὸ ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ θέλημα χριστοῦ τοῦ Θεοῦ δεόμεθά σου, καὶ κύριε ἐπάκουσον, κύριε ἐλέησον.

Ὑπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν ἡμῶν καὶ συγχωρήσεως παντοίων πλημμελημάτων ἡμῶν· καὶ τοῦ ῥυσθῆναι, καὶ σωθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου, ἀνάγκης, παντὸς πειρασμοῦ, καὶ ἐπαναστάσεως ἐχθρῶν τε καὶ ἐθνῶν, δεόμεθά σου, κύριε ἐπάκουσον, κύριε ἐλέησον.

Ὑπὲρ τῆς ἁγίας χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πόλεως ταύτης, καὶ πάσης πόλεως, καὶ χώρας, καὶ τῶν ὀρθοδόξων ἐν πίστει καὶ εὐσεβείᾳ οἰκούντων ἐν αὐταῖς, εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας αὐτῶν, δεόμεθά σου, κύριε ἐπάκουσον, κύριε ἐλέησον.

Καὶ ὑπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι ἡμῖν πᾶν πλημμέλημα, ἑκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον, καὶ τοῦ προσδεχθῆναι τὴν δέησιν ἡμῶν, καὶ καταπεμφθῆναι τὰ ἐλέη τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ ἐπὶ πάντας ἡμᾶς, κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν ἱκετεύσωμεν.

Patriarcha extendet manus ſuas dicetque hanc Orationem.

DOmine Deus omnipotens, Pater Domini Dei & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, rogamus & obſecramus tuam erga homines caritatem Domine; protege hanc urbem & omnes qui in ea ſunt in fide Orthodoxa: libera eos à fame, morte, exilio, terræ motu, ſubmerſione & incurſu hoſtium,

atque à gladio extraneorum. Viſita eos Domine per bonitatem tuam : Diſcidia & inſultus hæreticorum atheorum diſſolve : exhibe illos filios lucis : facque illos dignos regno cœlorum ; per gratiam, miſericordiam & caritatem erga homines unigeniti Filii tui Domini noſtri Jeſu Chriſti : gloria ſit tibi cum eo, & Spiritu ſancto nunc, &c.

Pax omnibus.

Tum dicet alta voce.

Præveniant,& cito anticipent nos miſericordiæ tuæ Domine, quia pauperes facti ſumus nimis : adjuva nos Deus ſalvator noſter.

Populus. Kyrie eleiſon.

Patriarcha dicit. Gloria & honor nomini tuo ſancto, Pater, Fili & Spiritus ſancte ; nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Poſtea pſallent coram eo, uſque dum aſcenderint ad Patriarchium : & collocabunt eum in ſedili ſuo, recitabunt coram eo laudis gratia carmina & encomia;illumque proſtrati venerabuntur. Celebrabitur quoque per tres dies feſtum,ad repræſentationem myſterii ,ejus qui à mortuis reſurrexit tertia die. Prima die inthroniſabunt eum in Eccleſia Angelion dicta : die ſecunda in Eccleſia ſancti Michaelis Archangeli Axumitarum : die tertia in Eccleſia ſancti Marci in cæmeterio. Ubi compleverit Liturgiam ſanctam die tertia, ſedebit & accipiet caput ſanctum D. Marci Evangeliſtæ in ſinu ſuo, ut pote qui ſucceſſor ejus factus eſt.

Et Deo gloria in æternum. Amen.

Exemplum Pſephiſmatis ad electionem Patriarchæ.

IN nomine Patris,& Filii & Spiritus ſancti: Trinitatis ſanctæ & indiviſæ in una deitate. Is eſt Deus noſter, Chriſtianorum Orthodoxorum : qui eſt ſpes noſtra ad ultimum uſque vitæ ſpiritum, & cui ſurſum mittimus laudem & gloriam nos & omnis plenitudo Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ Dei, & omnes Orthodoxi congregati, ſanctiſſimi Epiſcopi, ſimul cum Presbyteris : Diaconi univerſuſque populus, Chriſtum amantis urbis Alexandriæ & totius regionis Ægypti.

Cum ſupervenerit nobis calamitas orbitatis, & dolor maximus ex eo quod curſum vitæ hujus complevit beatus Pater noſter & ſanctiſſimus Archiepiſcopus Abba N. & obiit plenus virtutibus, qui ſanctas omnes promiſſiones percepit,

bonâ ſui relictâ memoriâ, & ad Deum quem amabat migravit, audivitque ab ipſo vocem hanc gaudii plenam. Euge ſerve bone & fidelis, intra in gaudium Domini tui.

Ita nos orphani facti ſumus, & Eccleſiæ ſanctæ Dei viduatæ paternitate ejus, quas doctrinâ ſuâ paſcebat; & idcirco magno ſtudio & ferventi, omnes Deum precati ſumus, ut manifeſtaret nobis, quinam illo ſummo Pontificatu dignus foret, ad paſcendum nos in via Domini noſque dirigendos ad portum Eccleſiæ. Cumque perſpectum haberemus amorem erga patres ſuos, urbis amantis Chriſtum Alexandriæ, piumque affectum civium illius, quodque orphani remanere diutius nollent, ea propter nobis viſum eſt perficere opus Dei. Invocavimus igitur Trinitatem immaculatam, ut nobis deſignaret, quis foret idoneus ad hanc mediationem, ut illum promoveremus ad gradum Ordinis iſtius Pontificalis: & ex ſuperna electione, & operatione Spiritus ſancti conſenſuque omnium noſtrûm, plenaque certitudine, deſignavit nobis Deus ut reſpiceremus ad N. religioſiſſimum Presbyterum & Monachum, celebris Monaſterii N. & elegimus eum Archiepiſcopum ſuper thronum Apoſtolicum admirabilis Marci divinitus locuti & Evangeliſtæ, qui eſt magnæ urbis Alexandriæ, univerſæque regionis Ægypti & finium ejus. Eſt enim vir divino cultui addictus, ornatus prudentia, peregrinorum amans, doctus, temperans, veritatis Evangelii ſtudioſus: & conſtituimus eum paſtorum principem, & Archiepiſcopum, ad confirmationem & directionem & reformationem ſanctarum Dei Eccleſiarum ſalutemque animarum: utque paſcat nos cum omni manſuetudine & benignitate, ut referamus tibi laudes gratiarum actionis, & exaltemus eum qui benefecit nobis ſalvatorem noſtrum Jeſum Chriſtum in ſæcula. Amen.

Nos vero Epiſcopi congregati hanc electionem, Pſephiſmate contentam, conſenſu & teſtimonio noſtro probavimus, cum omnibus nobiſcum congregatis Deo dilectiſſimis Clericis, & laborioſis monachis, populoque Deum amante, magnæ urbis Alexandriæ: ad laudem & gloriam Patris, Filii & Spiritus ſancti nunc, &c.

Subſcribent Epiſcopi teſtimonium ſuum, juxta ordinem ſuum hoc modo.

N. Epiſcopus, amantis Chriſtum urbis N. conſentio huic Pſephiſmati, ut ſe habet.

Poſt Epiſcopos, tres Presbyteri Alexandriæ, & tres Diaconi ſubſcribent in hunc modum.

N. Presbyter aut Diaconus magnæ urbis Alexandriæ teſtor ea quæ ſcripta ſunt in hoc Pſephiſmate.

Si quis ſcribere neſciat, ejus loco alius ſubſcribet in hunc modum.

Ego N. rogavi ut ſcriberetur nomine meo teſtimonium meum de hoc Pſephiſmate.

Poſt illos ſubſcribent Hegumenus Sceris, & aliquot viri primarii Alexandriæ & Cahiræ, teſtimonia ſua.

In codice manuſcripto ſubjicitur exemplum ejuſdem Pſephiſmatis Græce eodem omnino ſenſu, niſi quod quædam voces à Copritis non ſatis intellectæ fuiſſe videntur: ſententia tamen utraque lingua, adeo ſimilis eſt ut nova ex Græco verſione opus non ſit.

Exemplum Syſtaticæ ſive litterarum ad omnes Epiſcopos Eccleſiaſque ſcriptarum ad ſignificandam electionem Patriarchæ Alexandrini.

NOs Epiſcopi congregati per gratiam Dei ſcribimus amantibus Deum Presbyteris, Diaconis, Subdiaconis, Lectoribus, Cantoribus: Patribus Monachis, primariis viris & virginitatem perpetuam profeſſis Monialibus, omnibuſque fidelibus Orthodoxis populi Chriſtiani, qui eſt in magna urbe Alexandria Chriſtum amante, & in Foſtato ſeu Cahira Ægypti, omnibuſque finibus ejus, ad Auſtrum & mare, Axumitas, Nubas, Almodiam, Macouriam, Æthiopiæ regiones omnes & earum terminos, dilectis fratribus ſpiritualibus quos in Domino diligimus, ſalutem.

Canite tuba in Sion in diebus inſignibus ſolennitatum veſtrarum, dilecti nobis, propter altitudinem divitiarum & ſapientiæ & ſcientiæ Dei ſecundùm opera ejus inſcrutabilia, Domini omnium noſtrum Chriſti veri Dei: qui novit omnia antequam fiant: qui ſcrutatur corda & renes hominum: qui nunquam ceſſat à conſilio cum Patre & Spiritu ſancto, judicans ſecundùm veritatem & æquitatem: apud quem reconditi ſunt magni ſapientiæ theſauri. Ille igitur nuper tanquam Dominus verus ſuſcepit ad ſe divitem omnibus bonis Patrem noſtrum Patriarcham Abba N. qui obtinuit ſortem ſanctorum. Viſum eſt igitur nobis prout neceſſitas exigebat,

congregari ſecundùm Canones Apoſtolicos unanimi conſenſu, nos ſcilicet Epiſcopi regionis Ægypti, ſimulque Clerus & populus magnæ urbis Alexandriæ, cum aliquibus ex primariis Ægypti. Habitoque inter nos conſilio Deum obſecravimus ut nobis quod optimum factu eſſet manifeſtaret, ſuſcepimuſque iter ad deſerta remota Scetis, & ad Nitriæ montem, magnoque ſtudio quæſivimus, quinam dignus foret magna illa Pontificali dignitate: qui paſceret nos in via Domini, & dirigeret nos ad portum Eccleſiæ.

Cumque perſpectus nobis eſſet amantis Chriſtum urbis Alexandriæ amor erga patres ſuos, ſincerusque cordis affectus erga ſuos præſules, ſciremus etiam nolle eos diutius orphanos remanere, idcirco viſum eſt nobis perficere opus Dei, bonitatem ejus deprecantes, orantesque ardentiſſime, vigilantes per noctes in oratione, ut manifeſtaret nobis quis foret idoneus officio mediatoris, ut eum promoveremus ad gradum illum Ordinis Pontificalis. Ea propter matura deliberatione habita, convenit inter nos ut reſpiceremus ad ſervum Dei, Presbyterum & piiſſimum Monachum, habitantem in præclara Laura ſancti Patris noſtri Abbatis N. aſcetam, qui in eadem educatus eſt, à prima ſua ætate ſub pedibus Patrum noſtrorum ſanctorum: percepitque gratiam ipſorum, ſicut Eliſæus cum Elia Thesbite, per habitum Angelicum; ut ſcriptum eſt in Apoſtolico ſermone: ſcimus quoniam diligentibus Deum, adjuvat ipſe illos ad omne opus bonum, iis qui vocati ſunt ſecundùm propoſitum voluntatis ſuæ: & quos præſcivit, hos & prædeſtinavit: & quos prædeſtinavit, hos vocavit: quos vocavit, hos & juſtificavit: & quos juſtificavit, illos glorificavit. Et iterum ait Apoſtolus: nemo ſolus accipit honorem ex ſe ipſo, ſed qui vocatus eſt à Deo tanquam Aaron: ita omnes qui poſt eum venerunt ſecundùm tempora & generationes, huc uſque & uſque ad conſummationem hujus ſæculi.

Cum autem certam notitiam habeamus illius profectûs juxta teſtimonium omnium ſenum qui ſunt in deſerto, & qui eum ad nos adduxerunt veluti dignum, teſtimoniumque de eo perhibuerunt tanquam idoneo, qui ad hunc dignitatis gradum aſſumeretur. Igitur adjutore Deo autore bonorum omnium qui elegit eum ſecundùm vocationem cœleſtem, promovimus eum ad hunc gradum illuſtrem pontificatus, ut ſit nobis

bis pater & paſtor, ut paſcat nos in paſcuis uberibus doctrinæ veræ. Idcirco elevavimus eum ad ſucceſſionem Evangeliſtæ divinitus loquentis ſancti Marci, & repletus eſt chariſmatibus omnibus ſpiritualibus, & cœleſtibus, ex quo accepit gratiam Paracliti per voces Apoſtolicas, cum eum induimus ſtola pontificali, nutu Dei, & Apoſtolorum ejus: ſanctorum electorumque diſcipulorum: factuſque eſt Pontifex, paſtor & doctor, cum accepit talem poteſtatem à Deo Rege cœli & terræ, ad ligandum & ſolvendum, ordinandos Epiſcopos, conſtituendoſque Clericos ad ejus ſanctuarium, ad conſecranda altaria, & ad Encœnia Eccleſiarum Oratoriorumque celebranda: exercendamque poteſtatem quam Dominus noſter Jeſus Chriſtus dedit Apoſtolis & diſcipulis ſuis: ut congreget electos myſteriis Eccleſiæ initiatos; ut conſecret Myron myſticum, ſecundùm myſterium venerandum excelſi & cœleſtis conjugii, quo ornata eſt ea quæ vocatur ſponſa Chriſti: ut celebret regenerationem in Spiritu ſancto ſecundùm præceptum Chriſti Dei noſtri, cujus vicarius factus eſt, mediatorque inter eum & nos: ſecundùm ordinem Moyſis viri Dei, qui legem conſtituit: & Aaronis Levitæ, qui præpoſitus eſt miniſterio tabernaculi teſtimonii. Conſtitutus quippe eſt in nomine Domini Jeſu Chriſti; repletuſque Spiritu ſancto, factus eſt homo novus per dignitatem magnam quæ illi à Deo benigne conceſſa eſt, ipſo qui exaltat humiles, ſicut de ſtercore erigit pauperem, ut ſedere eum faciat cum principibus populi ſui. Repleti itaque ſumus gaudio perpetuo & lætitia æterna, quod elegimus eum mediante Jeſu Chriſto Verbo Patris: qui incarnatus eſt ex Virgine, & homo factus eſt, paſſionem ſuſtinuit, & mortuus eſt in carne, & reſurrexit à mortuis tertia die. Et aſcendit in cœlum ſeditque ad dexteram Patris: & miſit Spiritum Paraclitum ſuper Apoſtolos ſuos ſanctos, perfecitque eos, ut ſancti eſſent in ordine cœleſtium. Illi vero ordinaverunt Eccleſiam in quocumque loco in unitate fidei, & congregaverunt eos qui diſperſi erant, elegeruntque eos qui digni erant, providentia laudabili.

Credimus quoque, in Domino noſtro Jeſu Chriſto confidentes, quod illum nobis fecerit patrem dignum, bonum & perfectum. Rogamuſque Deum qui illum nobis elegit, ut concedat ei gratiam ſermonis, aperiendo os ejus ad profe-

ctum animarum noſtrarum: utque nos propter hanc ejus electionem faciat immunes ab omni peccato, & propter vocationem, quam accepit, fiat pax & ſalus populorum omnium Orthodoxorum; nobiſque omnibus largiatur abundantiam miſericordiæ ſuæ: per interceſſiones Dominæ omnium noſtrûm Deiparæ ſanctæ, ſemperque Virginis D. Mariæ: & per orationes Patris noſtri ſancti beatiſſimi Marci Apoſtoli & Evangeliſtæ: patriſque noſtri deiferi, & glorioſiſſimi Severi Patriarchæ, & totius chori ſanctorum acceptorum coram Domino noſtro Jeſu Chriſto.

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, & in unigenitum Filium ejus Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, in unitate indiviſa. Illum vere, ut patrem in propria perſona notum, Filium eſſe agnoſcimus: duo enim non ſunt Filii, ſed Filius unus, unigenitus, non per gratiam, aut conjunctionem.

Credimus etiam in Spiritum ſanctum: carnis reſurrectionem, & ſanctam Eccleſiam Catholicam. Deus autem det nobis verbum doctrinæ ad aperiendum ora noſtra, ut vivamus ſecundùm vitam rectam, & in omnibus pietatem coram illo ſervantes, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum: per quem ſit gloria laus & honor Patri ſimulque Spiritui ſancto, nunc, &c.

Epiſtola Syſtatica adjungi ſolita.

HÆc eſt Epiſtola Syſtatica Abba N. ſanctiſſimi Archiepiſcopi magnæ urbis Alexandriæ, Foſtatique Babylonis, regiorumque Ægypti, Mares ſeu Thebaidis & Pentapoleos Africæ; regionumque Æthiopiæ & Nubiæ, Axumitarum & Macureæ, provinciæque ſuperioris. Nos Epiſcopi congregati eam ſubſcriptione firmavimus, celebravimuſque benedictam ejus ordinationem, ejuſque inthroniſationem ſuper cathedram divina loquentis Marci, in Catholica & Apoſtolica Eccleſia Dei, juxta conſuetudinem canonicam: eamque manus noſtræ ſubſcriptionibus confirmavimus, ſecundùm ea quæ in ipſa continentur: ad gloriam Dei. Amen.

AD OFFICIUM ORDINATIONIS PATRIARCHÆ ALEXANDRINI

OBSERVATIONES.

OFficium Ordinationis Patriarchæ Alexandrini Jacobitarum, nuſquam antea editum, interpretati ſumus ex Codice accurate & eleganter ſcripto Bibliothecæ Seguierianæ Coptico & Arabico. Illud ſuis linguis illis dediſſemus, niſi characteres defeciſſent, quorum ut aliorum omnium Orientalium periit omnis apud nos memoria; cum tamen eos quorum in Editione Bibliorum Polyglottorum Pariſienſium uſus fuit, ſumma præ cæteris fuerit elegantia, nam ad typos inſignis Typographiæ Mediceæ formati fuerant. Quod ſupererat, accuratam ut exiſtimamus, verſionem illius Officii habebunt Orientalis diſciplinæ Eccleſiaſticæ ſtudioſi, qui ſane multis ad eam penitius cognoſcendam præſidiis deſtituti huc uſque fuerunt. Nam Vir Clariſſimus, & qui laudabilem in originibus Eccleſiaſticis illuſtrandis operam navavit Joannes Morinus, de Copticarum Ordinationibus, nihil habuit, præter aliquot Officia quæ ex Leonis Allatii Symmictis tranſlata, Commentario ſuo adjecit, & Codex unde interpretatio facta eſt, integer non erat. Ipſa vero ejuſmodi eſt, ut quemcumque autorem habuerit, eum utriuſque linguæ Copticæ & Arabicæ, tum diſciplinæ imperitiſſimum fuiſſe ſtatim deprehendat, quicumque mediocrem linguarum aut rerum Orientalium notitiam habuerit. Cum vero juſtum de Ordinationibus ſecundùm diſciplinam Orientalem Commentarium paratum habeamus, in quo multa, quæ ad Patriarchæ ordinationem pertinent cum aliis obſervationibus referemus, pauca tantum & neceſſaria notæ ſequentes continebunt. Interea comparari non ſine fructu poterunt cum iſto Officio, quæ Morinus publici juris fecit Græca & Syriaca, inter quæ & Alexandrina, ſimilitudo maxima intercedit; neque id mirum cum omnia ex eodem fonte prodierint. Orientalia enim Officia omnia Græcæ ſunt originis: nec in Euchariſtiæ modò conſecratione ſed in omnibus Sacramentis. Cum autem pleræque cæremoniæ, & orationes quæ ad conſecrandum Patriarcham Alexandrinum uſurpari ſolent, ab illis quæ Ordinationi Epiſcoporum propriæ ſunt non multum differant, ea tantum attingemus quæ ſingularia ſunt, idque quantum poterimus breviſſime. Nam Hiſtoria Patriarcharum Alexandrinorum nuper edita, præcedenſque Diſſertatio, Commentarii cujuſdam ad hanc Ordinationem loco eſſe poſſunt, cum nulla re magis diſciplina, quam exemplis confirmetur.

Conditiones quæ requiruntur in eo qui ad Patriarchalem dignitatem eligitur, paucis comprehendit Rubrica initialis: & illæ omnes

in Diſſertatione exemplis, & autoritatibus confirmatæ ſunt. Ex illis manifeſtum eſt, majorem prorſus Coptitis quam Græcis diſciplinæ in eligendo Patriarcha curam fuiſſe, cum iſti plerumque, non alios quam Conſtantinopoli miſſos Patriarchas habuerint, nulla ſuffragiorum Cleri aut plebis habitâ ratione. Accedit & peccatum illud contra Canones, Græcis dudum familiare, tranſlatio ſcilicet Epiſcoporum, adeo ut pauci admodum reperiantur, qui prius alteri Eccleſiæ alligati non fuerint. At nihil ſimile huc uſque apud Coptitas obſervatum eſt, laudabili ſane exemplo, à quo longius Jacobitæ Antiocheni dudum receſſerunt, omnium longiſſime Neſtoriani, ut alibi fuſius expoſuimus.

Patriarchas Alexandrinos, ſcriptores plerique ſemper ex ordine Monaſtico eligi, tam ſecure affirmant, ut omnibus id prope perſuaſerint. Fuerunt tamen ad eam dignitatem promoti nonnulli ex Clero, qui Monaſticam vitam profeſſi non fuerant. Verum eſt tamen, nullum niſi qui Monaſticam vitam profeſſus fuerit, ordinari Patriarcham: ſed quomodo hæc duo quæ contraria videntur poſſint conciliari, ex hoc Officio, & autoribus variis diſcimus. Nempe ſi Monaſtici ordinis non eſt, is qui eligitur, habitus integer quem *Askim* vocant, à Græca voce Σχῆμα illi ſtatim imponitur, quæ cæremonia integram vitæ Monaſticæ profeſſionem ita continet, ut ſtatim omnibus illius regulis teneatur, jejunii præſertim & abſtinentiæ. Nullus igitur ordinatur Patriarcha, qui Monachus non ſit cum ordinatur, quia vitam religioſam ſi prius profeſſus non fuerit, ante ordinationem profitetur. Adjicitur Archimandritæ ſeu Archipresbyteri dignitas, quæ in Eccleſia Coptica eadem eſt, quia propriam Ordinationem habet: neceſſariam vero eſſe judicant Alexandrini Jacobitæ, ut qui Eccleſiaſticis omnibus præeſt, omnes Ordines ſuſceperit.

Quæ de Patriarchæ electione in Diſſertatione dicta ſunt, ex Pontificali confirmantur, ex quo etiam agnoſcitur quæ ſint in ſuffragiis ferendis Epiſcoporum partes, quæ Cleri inferioris, Monachorum & Laicorum, in qua ſane ſuperſunt veteris Eccleſiaſticæ diſciplinæ veneranda veſtigia. Eam vero non ut jam ubique paſſim ab aliquot ſæculis, in ſolis libris extare, certiſſimum faciunt exempla ex Hiſtoria Patriarchali varia, quibus electionem Patriarcharum ſecundum illas regulas celebratam fuiſſe conſtat Mirum ſane & obſervatione digniſſimum, per annos prope ſeptingentos, nullum favore Principum, etiam ſub Muhamedanæ gentis legum omnium contemptricis tyrannide, ad ſummam illam dignitatem evectum fuiſſe. Nam Cyrillus Laklaki filius in quo hiſtoria deſinit, etſi præceptis Yubidarum Sultanorum munitus, magniſque amicorum opibus ſubnixus prenſaret, repulſam tamen per annos circiter viginti paſſus eſt, neque eligi potuit, niſi poſtquam longæ vacationis tædio, in ejus tandem electionem Coptitæ conſenſerunt. Animadverti etiam poteſt quæ fuerit Comitiorum Patriarchalium forma, in quibus populus ſimul cum Clero, proponebat eos quos Pontificatu dignos judicaret: Epiſcopis tamen plenum ſervabatur de electi dignitate aut indignitate judicium, quod jus ut exempla multa do-

cent, conſtantiſſime retinuerunt. In actis igitur & inſtrumentis electionis loquuntur primo loco Epiſcopi, & teſtimonium dant conſenſus Sacerdotum, totiuſque Cleri, Monachorum & Laicorum.

Nec etiam prætereunda ſingularis obſervatio circa Hierarchiæ Alexandrinæ Jacobiticæ diſpoſitionem. Nullius enim Metropolitæ mentio eſt, ſed neque Archiepiſcopi, cum ſolus Patriarcha titulum hunc honoris habeat. Itaque duo Epiſcopi ſeniores, tractus maritimi, ſeu inferioris Ægypti, & Auſtralis, ſive Ægypti ſuperioris, primum in Ordinatione locum tenent: quod non factum fuiſſet, ſi quis Archiepiſcopus, aut Metropolita interveniſſet, nam illis ex jure communi is honor competebat. Verum omiſſa quæſtione quæ à viris doctiſſimis tractata eſt, an ut ab aliquot ſæculis in Eccleſia Græca, ita olim Ægyptus Metropolitas habuerit, an ſolos Epiſcopos; ſaltem ex omnibus Eccleſiaſticis Copticarum monumentis conſtat, nullos apud eos Metropolitas aut Archiepiſcopos fuiſſe, præter Alexandrinum. Obſervatur tamen ſæculo duodecimo Damietæ Metropolitam appellari Michaelem quemdam Marco filio Zaraæ æqualem: & Cyriacus cujus ætas ignoratur, in titulo cujuſdam Liturgiæ Æthiopicæ, quæ illi tribuitur, vocatur Archiepiſcopus Behnſæ, quæ urbs erat Thebaïdis. At nullo hiſtoriæ loco obſervatur quidquam, unde Damietenſem, & Behnſanum, dignitate reliquos Epiſcopos anteceſſiſſe, vel in eos jus aliquod exercuiſſe, demonſtretur. Id ſi unquam, ſane in Comitiis Eccleſiaſticis ad electionem & Ordinationem Patriarcharum, locum habuiſſet: & cum plurium accuratam narrationem habeamus, ſemper ſeniores Epiſcopos duos electioni præfuiſſe, & Electo manus impoſuiſſe agnoſcimus. Imò inter tot Epiſcopos qui in Hiſtoria Patriarchali nominantur, nullos alios tali titulo honeſtatos reperimus. Fuit igitur ſimplex, quantum conjicere poſſumus, honoris prærogativa, cujus rationem ex conjectura nullam dare melius eſt, quam divinando lectores in errorem inducere. Neque Græcorum Notitiæ ullius ad quæſtionem elucidandam momenti ſunt, cum recentiores ſint, nihilque cum Copticarum Eccleſiarum diviſione commune habeant; qua de re quantum opus erat dictum fuit.

Illud quoque ſingulare & Jacobitis Alexandrinis proprium, ut Africanæ Eccleſiæ veteris exemplo, Epiſcopi ex ordinationis ſuæ antiquitate primatum quemdam obtinerent. Unus tamen inter omnes ſenior Epiſcoporum dicebatur, quamvis duo, unus Maritimæ provinciæ, alter Auſtralis, ſive ſuperioris Ægypti antiquiores Epiſcopi, primas in electione & Ordinatione Patriarcharum partes haberent. At ſenior omnium Comitiis Patriarchalibus præſidebat, ut de Moſe Epiſcopo Wiſſim, & aliis nonnullis narrat hiſtoria. Verum jus nullum aliud exercebant, quale Primates Africani, non modo quod Synodos convocare non poſſent, neque enim id Muhamedani patiebantur, niſi ad eligendum Patriarcham, ſed neque Ordinationum Epiſcopalium ſuis in Diœceſibus ab illis celebratarum occurrunt exempla. In Pſephiſmatis etiam, quæ ſtatim atque omnium ſuffragiis electus aliquis fuerat,

conficiebantur, ſeniores illi Epiſcopi non ſuo nomine, ſed reliquorum Epiſcoporum, Cleri, Monachorum & Laicorum loquebantur, & tanquam primi inter pares, abſque ulla præ reliquis, honoris amplitudine.

Servavit etiam nobis Seguierianus Codex inſigne monumentum Pſephiſmatis ad electionem, tum Syſtaticarum Epiſtolarum, tribus linguis Græcâ, Copticâ & Arabicâ. Duabus enim ultimis illius lectionem ex Ambone fieri, Ebnaſſalus, Abulbircat & alii ſcripſerunt, quamvis ex quibuſdam exemplis in hiſtoria perſcriptis, Græcè quoque inſtrumentum illud lectum fuiſſe conſtet. Ita factum ex eodem Codice intelligimus, eo certius, quod integram formam Pſephiſmatis Græcè refert, mire quidem ex imperitia linguæ corruptam; non tamen ita, ut ſincera lectio agnoſci non poſſit. Coptica etiam forma longe accuratior illâ eſt, quam Abulbircat & alii autores repræſentant, qui Græcam formulam videntur ignoraſſe; non intellexiſſe ſaltem certiſſimum eſt.

Sequitur in Pontificali, duos ſeniores illos Epiſcopos ſolos, Electo manus imponere, quod non ita accipiendum eſt quaſi tota Ordinationis ſeries ab illis perficeretur. Nam antiqui Canones, quos Orientales omnes & Coptitæ ipſi, in Collectionibus ſuis habent, & quos religioſe obſervant, tres ſaltem Epiſcopos ad alium ordinandum requirunt: & ut ex Hiſtoria Patriarchali diſcimus, traditione quadam, ſed non ejuſdem autoritatis fulti, duodecim Epiſcopos neceſſarios eſſe volunt ad ordinandum Patriarcham; quod tamen nullum in veteri diſciplina fundamentum habet. Ex præjudicata nihilominus hac opinione factum eſt, ut contra morem majorum, Æthiopibus à multis ſæculis plures habere Epiſcopos non licuerit, per Alexandrinos Jacobitarum Patriarchas: ne ſi duodecim ſimul in Æthiopia reperirentur, poſſent ſuum ſibi Metropolitam ordinare, nec Alexandriam recurrere illis neceſſe foret. Illa igitur manuum impoſitio quæ duobus Epiſcopis ſenioribus reſervatur, ea eſt quæ cum primis cæremoniis & orationibus conjuncta eſt, per quam Ordinatio non perficitur; nam ut ex eodem Pontificali manifeſtum eſt, omnes tandem Epiſcopi, Electo manus imponunt, & tunc ordinatus perfecte cenſetur.

De vinculis Electo injiciendis nihil dicendum occurrit, niſi mimum eſſe ex ſincera quorumdam dignitatem fugientium reluctatione natum, non ex antiqua diſciplinâ, quæ tales ludos ignoravit. Sane paucos admodum legimus, quos pedicis conſtringere opus fuerit: unde quod ſemel aut iterum ſeriò factum fuerat, in cæremoniam & ornatum degeneravit.

Obſervabimus quoque in eo loco, ubi Electus deduci jubetur ad Eccleſiam *Angelii*, ut in verſione noſtra expreſſimus, Coptitas affinitate nominis deceptos *Evangelii* ſcripſiſſe: *Angil* enim Arabicè loquentes, *Evangelium* vocant. Verum hoc titulo Eccleſia Alexandriæ nulla fuit: antiqua porro, & ad quam deduci novus Patriarcha ſolebat, *Angelii* dicebatur, ut expoſitum eſt in Hiſtoria Patriarchali.

Neque obiter prætereunda eſt vetus diſciplina Græcæ linguæ in præcipuis orationibus, Pſephiſmate, literiſque ſyſtaticis conſervatæ, apud Chriſtianos, qui eam à multis ſæculis prorſus ignorant. Illos enim ignorantia veteris idiomatis non movit, ut vetuſtam Sacramenta celebrandi more & linguâ majorum conſuetudinem abjicerent, ſed illam quoque in publicis quæ ad Eccleſiam ſpectarent, actis & inſtrumentis conſtantiſſime retinuerunt. Nihil magis ad communem Chriſtianorum Copticarum rem pertinebat, quam ejus deſignatio, qui omnium Pater & ſupremus ſacrorum interpres, cauſarumque Eccleſiaſticarum judex eſſe deberet. Illam quoque notam omnibus eſſe voluerunt, ſed veteri diſciplinâ ſervatâ, per interpretationem lingua vulgari, ſatis utilitati plebis conſultum eſſe judicaverunt.

Quæ ſupereſſent obſervanda, cum non Alexandrinis ſingularia ſint, ſed Pontificalibus quibuſcumque Ordinationibus communia, prætermittimus, quia ſuo loco accuratius explicabuntur. De unctione Patriarchæ Alexandrini, nihil in hoc Pontificali præſcribitur, & ſane illam ignorant Orientales, non minus in Epiſcoporum quam in Presbyterorum Ordinationibus, ut docuit pridem Joannes Morinus: neque Pontificales libri veteres aut recentiores, Symeon Theſſalonicenſis aut alii illius meminerunt, eamque uſurpatam olim fuiſſe negat Arcudius. Nam quod dubitare viſus eſt, inductus teſtimonio Jobii Monachi autoris obſcuri, an aliquando uſus illius fuerit, nimium illi tribuit, homini imperito, nihil minus quam Theologo, & quem inſigniores Theologi aut ignoraverunt aut contemſerunt, cum vix nomen ejus in illorum ſcriptis occurrat. Multo inferior, vel nulla potius habenda eſt autoritas perditiſſimi nebulonis Cyrilli Lucaris, qui in Epiſtola bene longa ad Joannem Utenbogardum, Patriarchas Alexandrinum & Hieroſolymitanum Chriſmate ſive Myro ungi ſolere teſtatus eſt. Illam Epiſtolam cujus exempla diu inter manus Proteſtantium jactata ſunt, ante multos annos editam, inter alias Illuſtrium Virorum, tanquam novam, & ex authentico deſcriptam nuper publicavit Autor, ſi quis unquam fuit imperitiſſimus Græcarum rerum Eccleſiaſticarum, qui ſplendido *Monumentorum authenticorum* titulo farraginem ſuam inſcripſit. In eadem multa ſunt æque falſa, quæ ſummam Cyrilli ignorantiam ſatis demonſtrant, cujus probationes certiſſimas dedimus alibi. Cum vero ad Utenbogardum ſcriberet, Calviniſmum ita leviter deguſtaverat, ut in multis Eccleſiæ Græcæ fidem tueretur, in illis maxime rebus, quæ Proteſtantibus graves adeo judicatæ ſunt, ut ſecedendi ab Eccleſia Catholica cauſam, ut exiſtimabant, ſufficientem dederint. Illis in locis lacunæ plures occurrunt, non ab autore aut caſu, ſed certo conſilio interjectæ, quæ malam fidem editorum ſatis indicant. Cum vero Cyrilli ignorantiam alibi certis argumentis demonſtraverimus, maxime in rebus vulgatiſſimis, ne tali autoritate quiſquam in errorem inducatur, non eſt metuendum.

Lib. 6. c. 1. de ſacr. Ordin. Exercit. 6. c. 1.

IN LITURGIAM ÆTHIOPICAM

PRÆFATIO.

ALexandrinis Liturgiis Copticis & Græcis, quarum verſiones edidimus, ſubjungere viſum eſt Æthiopicam: tum ob argumenti ſimilitudinem, tum quod à multis ſæculis, nempe ſtatim poſt ſubactam à Muhamedanis Ægyptum, Æthiopes ab Eccleſia Alexandrina Jacobitica fidem, diſciplinam, & ſuas ipſas Liturgias acceperunt. Dudum prima, quæ in præcipuis ſacri Officii partibus ex Coptica tranſlata eſt, Æthiopicè edita fuit Romæ anno MDXLVIII. *ſimul cum Novo Teſtamento curante Petro Æthiope, Comos ſeu Archimandrita, qui aliter* Teſfa-Sion *appellabatur. Anno ſequenti Latina verſio primæ Liturgiæ edita eſt hoc titulo.* Miſſa quâ Æthiopes communiter utuntur, quæ etiam Canon univerſalis appellatur, nunc primum ex lingua Chaldæa, ſive Æthiopica, in Latinam converſa. *Illa ſtatim Bibliothecæ Patrum inſerta eſt, & in omnibus quæ deinde repetitæ ſunt editionibus inter alias collocata, ſed qualis à prima manu prodierat. Breves tantum locis aliquot notas adjecit Margarinus Bigneus, nullius ad illam explicandam utilitatis. Exiſtimavimus olim verſionem illam, cum ſub oculis Æthiopum facta fuiſſet, & aliquot eruditi viri inter quos Marianus Victorius eidem operam impendiſſent, fidelem eſſe, atque adeò de ea ſolummodo recudenda & aliquibus neceſſariis notis illuſtranda cogitabamus. Verum ſtatim atque illam cum Æthiopico exemplari comparare cæpimus, tam multa quæ emendatione indigebant occurrerunt, ut nova interpretationis moleſtia fuerit cum maximo tædio devoranda. Nam ſæpe interpretes quicumque illi fuerint, orationis Æthiopicæ ſententiam aſſecuti non ſunt, non pauca mutaverunt, alia tranſpoſuerunt, præter inſignes aliquot locos, ut in Invocatione Spiritus ſancti, quos ab illis certo conſilio interpolatos fuiſſe negari non poteſt. Hæc omnia quantum in nobis fuit emendare conati ſumus. Neque mediocris nova hæc interpretatio laboris fuit, cum præter editum Romæ exemplar nullum haberemus, cujus ope innumera quibus ſcatet, menda tollere poſſemus, neque aliud ferme præſidium quam in comparatione iſtius Liturgiæ cum Coptica Baſilii, cui in omnibus prope partibus*

bus reſpondet. Cum enim Æthiopica Eccleſia ſimillimos Alexandrinis ritus ſequatur, ex iſtis multa ad illos ſpectantia intelleximus, quæ alibi fruſtra quærerentur, etiam in vaſtis Ludolfi commentariis. Is enim in Æthiopum rebus Eccleſiaſticis ita verſatus eſt, ut eas obſcuraverit potius, quam illuſtraverit, non modo ex Alexandrinæ fidei & diſciplinæ ignorantia, ſed magis ex ſuæ ſectæ præjudiciis. Itaque ſæpius in notis quæ huic verſioni ſubjicientur, eum refellere neceſſe erit, non contentionis ſtudio, ſed amore veritatis, quam læſiſſe immaniter ſæpe deprehendetur, & quæcumque rationes ejus conturbabant, mala fide diſſimulaſſe.

Verum erunt procul dubio quibus intoleranda temeritas videbitur quemquam hominem, multo magis me, qui mediocrem in lingua Æthiopica operam impenderim, non modo in rebus Æthiopicis, ſed in ipſa linguæ interpretatione Ludolfum impugnare, qui hac in parte palmam dudum obtinuit. De ejus opere hiſtorico & Commentario nihil dicimus, niſi quantum ad res Liturgicas ſpectabat, & fidem circa Euchariſtiæ ſacramentum, quæ quidem ut alia religionis capita, nemo ex ſolis Æthiopicis libris unquam diſcere poterit, qui pauciſſimi ſunt: & præcipuum qui eſt Fides Patrum, *Ludolfus non viderat. In lingua Æthiopica non valde peritum eſſe neceſſe eſt, præſertim illum qui aliquos in reliquis Orientalibus progreſſus fecerit, ad aſſequendam earum orationum ſententiam, quarum primævum exemplar Copticè, Arabicè, & Græcè habetur, & quas omnium Liturgiarum Græcarum conſenſus ſufficienter explicat. In iſtis quæ ſane præcipua ſunt, vix exiſtimamus repertum iri in noſtra verſione quidquam, quod Æthiopico textui contrarium ſit. Nempe uſi ſumus vocibus propriis ſtili Eccleſiaſtici, non noviter adinventis quales omnes ferme ſunt quas Ludolfus Lexico ſuo inſeruit. Ut rem exemplo perſpicuo confirmemus. Vox* Corban, *quæ ſæpius uſurpatur in Liturgia, idem ſignificat Æthiopicè, quod apud Syros & Arabes Chriſtianos, ſacrificium nempe Euchariſticum. Quis igitur Ludolfum audiendum exiſtimet, cum illam ſingularem ſignificationem ita explicat.* S. Cœnam diſtribuit Miniſter: *& mox duo illa verba Æthiopica explicans.* Qui adminiſtrant ſacram Cœnam, ſeu qui offerunt communicantibus ſacra myſteria. *Rurſus cum ea vox* Corban *ſignificet Arabicè Euchariſtiam in loco quem citat ex verſione Canonum Ancyranorum: Ludolfus,* Vulgo quoque ſignificat panem & vinum benedictum in ſacra Cœna. *At interpretationes illæ falſæ ſunt. Nam in prima certiſſime agitur de Obla-*

tione ſacrificii, non de ſacramenti diſtributione. Quis vero niſi apud Lutheranos cœnam diſtribuere dixit? Aut quis tandem is miniſter? In ſecunda error ſimilis, neque enim de Euchariſtia agitur ſed de fidelium oblationibus. In tertia ſciens & volens peccavit, non minus contra ſignificationem Æthiopicam, quam contra Æthiopum, fidem, qui ſacramentum quando communicantibus diſtribuitur, non aliter vocant quam corpus & ſanguinem Chriſti. *Nullam itaque tot abſurdarum interpretationum rationem merito habuimus, non magis quam aliarum quas in notis explicabimus.*

Primam illam cujus verſionem damus, vocant Æthiopes Liturgiam Apoſtolorum, *ut notaverunt qui editionem curaverunt in ejuſdem fine: de quo titulo ut de reliquis, ſufficiunt quæ de hoc argumento diximus in Diſſertatione prævia, nam illa non minus Æthiopicis quam aliis Orientalibus Liturgiis conveniunt. Habentur aliæ præterea novem I. Joannis Evangeliſtæ, II. Patrum Orthodoxorum Nicænorum* CCCXVIII. *III. S. Epiphanii Orthodoxi. IV. Jacobi Serugenſis. V. Joannis Chryſoſtomi. VI. Domini noſtri Jeſu Chriſti quæ edita eſt cum prima, ad finem Novi Teſtamenti. VII. S. Mariæ quam ſcripſit Heriacos, vel Kyriacus Archiepiſcopus Behnſæ ibidem, edita. VIII. S. Gregorii Theologi. IX. Dioſcori quam Æthiopicè & Latinè Wanſlebius edidit Londini* MDCLXI. *Illas habuerat ex Codice Eduardi Pocockii & deſcripſerat, apographumque illarum habetur in Bibliotheca RR. PP. Prædicatorum in hac urbe ad ſanctum Honoratum, ex legato D. Ludovici Picques Doctoris & Socii Sorbonici. Illud exemplum mihi benigne communicavit R. P. Michael Lequien doctrina & editione operum S. Joannis Damaſceni notiſſimus. Cum illarum verſionem huic collectioni adjungere cogitaſſemus, id ex unico nec primævo exemplari fieri vix poſſe agnovimus, & inutili labori ſuperſedimus: tota enim Liturgiæ Æthiopicæ diſpoſitio ex prima quantum opus eſt intelligitur.*

LITURGIA COMMUNIS
SIVE
CANON UNIVERSALIS ÆTHIOPUM.

Reſponſorium ante quam Liturgia incipiat.

ALleluia. Ego autem in multitudine miſericordiæ tuæ, introibo in domum tuam, adorabo ad templum ſanctum tuum in timore tuo.

Confitebor tibi Domine in toto corde meo, quoniam exaudiſti verba oris mei.

In conſpectu Angelorum pſallam tibi, adorabo ad templum ſanctum tuum.

Sacerdotes tui induantur juſtitiam, & ſancti tui exultatione exultabunt.

Aſperges me hyſſopo & mundabor: lavabis me & ſuper nivem dealbabor.

Amplius lava me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me: & ab alienis parce ſervo tuo.

Panem cœli dedit eis, panem Angelorum manducavit homo.

Lavabo inter innocentes manus meas, & circumdabo altare tuum Domine.

Circuivi & immolavi in tabernaculo ejus, hoſtiam vociferationis.

Paraſti in conſpectu meo menſam, adverſus eos qui tribulant me. Impinguaſti in oleo caput meum, & calix meus inebrians, quam præclarus eſt. Calicem ſalutaris accipiam, & nomen Domini invocabo. Domine, ſalva, Domine proſperare.

Benedictus qui venit in nomine Domini: benediximus vobis de domo Domini. Amen.

Salve ſancta Eccleſia, cincta pariete variegato gemmis & topazio. Tu es arca auri puri, in qua eſt manna abſconditum, panis qui deſcendit de cœlo & dat vitam univerſo mundo.

Ante omnia Sacerdos dicit Orationes ſequentes, pro Eccleſia & pro altari.

DOmine Deus noſter, tu es ſolus ſanctus, & qui dediſti omnibus ſanctitatem, virtute tua inviſibili. Rogamus & deprecamur te Deus, ut mittas Spiritum tuum ſanctum ſuper hanc Eccleſiam, & ſuper hoc altare, & ſuper omnia ejus inſtrumenta. Sanctifica ea, ut perficiatur ſuper ea myſterium tuum glorioſum. Et nunc benedic, ſanctifica & munda nos ab omnibus ſordibus & maculis carnalibus: etiam non remaneat deinceps quidquam immundæ apoſtaſiæ: ſed fac nobis hanc Eccleſiam & hoc altare vas electum & pretioſum, velut argentum purgatum & mundum: præſta etiam ut perficiatur ſuper ea, Euchariſtiæ oblatio, Pater, Fili, & Spiritus ſancte, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio ante quam ornetur altare, & collocentur in eo vaſa ſancta.

DOmine Deus qui noviſti corda omnium, ſanctus qui in ſanctis requieſcis, qui ſolus potes dare remiſſionem peccatorum. Tu ſcis Domine, me eſſe indignum miniſterio iſto ſancto tuo: neque mihi talis confidentia eſt ut accedam, & aperiam faciem meam coram gratia tua ſancta. Tu igitur per multitudinem miſericordiæ tuæ, parce mihi peccatori, & nequam: da mihi ut inveniam miſericordiam in hac hora: & mitte mihi virtutem tuam deſuper, ut dignus efficiar perficiendi miniſterium tuum ſanctum ſecundum voluntatem tuam, & ſit ad beneplacitum cordis tui incenſum iſtud in odorem ſuavitatis. Tu etiam Domine Jeſu Chriſte, eſto nobiſcum, & benedic nos, quia tu es remiſſor peccatorum noſtrorum: luxque animarum noſtrarum, vita noſtra, virtus noſtra, & reparator noſter; & tibi mittemus ſurſum laudem in ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio ſuper Patenam.

DOmine Deus noſter Jeſu Chriſte, qui ſuper lignum ſanctæ crucis manus tuas extendiſti, extende nunc manum tuam ſuper hanc patenam, benedic, ſanctifica & purifica illam, ut in ea perficiatur corpus tuum ſanctum, in hac ſancta Eccle-

ſia Apoſtolica, quoniam tibi eſt gloria cum Patre tuo & Spiritu tuo ſancto, nunc & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio ſuper Calicem.

DEus noſter Jeſu Chriſte, verus verè Deus, qui cum homo factus es, divinitas tua nunquam ſeparata eſt ab humanitate: qui effudiſti ſanguinem tuum voluntarie ſuper Golgotha: extende manum tuam ſuper hunc calicem, eumque benedic, ſanctifica & purifica, ut perficiatur in eo ſanguis tuus ſanctus, in hac ſancta Eccleſia Apoſtolica: quia tua eſt gloria cum Patre tuo, & Spiritu ſancto, &c.

Puritas benedictio & ſuavitas, bibentibus ex ſanguine tuo pretioſo, vero. Amen.

Oratio ſuper cochlear crucis.

DEus, Deus noſter, qui ſervum tuum Iſaiam Prophetam dignum feciſti videndi Seraphim in cujus manu forceps erat, quo accepit carbonem ex altari, quem immiſit ori ejus. Nunc Domine Deus noſter, Pater omnipotens in mundo, extende manum tuam ſuper hoc cochlear crucis, ad adminiſtrandum corpus & ſanguinem, unigeniti Filii tui Domini Dei & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Et nunc benedic, ſanctifica & munda illud, daque illi virtutem & gloriam, qualèm dediſti forcipi Seraphim; quia tua eſt gloria, &c.

Oratio ſuper arcam ſive *diſcum majorem.*

DOmine Deus noſter qui dixiſti Moyſi ſervo tuo & Prophetæ, fac mihi vaſa pretioſa, & collocabis ea in tabernaculo ſuper montem Sinaï: nunc Domine Deus noſter omnipotens, extende mauum tuam ſuper hanc arcam; & imple illam virtute, fortitudine & gratia Spiritus ſancti, ad gloriam tuam, ut perficiatur in ea corpus unigeniti Filii tui Domini Dei & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, in hac ſancta Eccleſia Apoſtolica, quia tibi eſt gloria, &c.

Tum faciens ſignum crucis Sacerdos dicit.

Virtus, benedictio, illuminatio & ſanctificatio Trinitatis ſanctæ ſit huic Eccleſiæ, benedictæ civitatis N. Amen.

2. *Oratio illationis.*

DOmine Deus noſter qui ſuſcepiſti ſacrificium Abel in planitie, Noë in arca, Abrahæ in cacumine montis, Eliæ in monte Carmelo, Davidis in area Ornan Jebuſæi, & minuta viduæ in ſanctuario; ita ſuſcipias oblationem & ſacrificium ſervorum tuorum, quod intulerunt nomini tuo ſancto, ſitque in remiſſionem peccatorum eorum, & peccatorum populi tui, & retribue illis retributionem bonam, in hoc & venturo ſæculo, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen

Oratio quando miſcetur aqua cum vino.

CHriſte qui vere es Deus noſter, qui iviſti ad nuptias cum invitaverunt te in Cana Galilææ, benedixiſtique illis & feciſti aquam vinum; ita fac huic vino propoſito coram me, benedic & ſanctifica illud, ut ſit in lætitiam, exultationem, & vitam animabus & corporibus noſtris, ſemperque ſint nobiſcum Pater, Filius & Spiritus ſanctus: neque enim nobis eſt alius Deus præter te. Reple quoque vinum iſtud exultatione & lætitia, ad ſuavitatem, vitam, ſalutem, prudentiam, & conſilium Spiritus ſancti; nunc & ſemper, & in ſæculum. Amen.

Benedictus Dominus Deus Pater omnipotens. Benedictus Filius unigenitus Jeſus Chriſtus, qui natus eſt de Maria Virgine. Benedictus Spiritus Paraclitus Deus noſter, quibus Patri, & Filio, & Spiritui ſancto vera poteſtas eſt in ſæcula ſæculorum. Amen.

Poſtea repetes ſuper calicem Orationem. Domine Deus noſter qui ſuſcepiſti, &c. *Ut ſupra in offerendo hoſtiam.*

Dicit Sacerdos cantando & extendendo palmas ſurſum, ita tamen quod caput non excedant.

Unus Pater ſanctus, unus Filius ſanctus, unus eſt Spiritus ſanctus. Laudate Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi: quoniam confirmata eſt ſuper nos miſericordia ejus, & veritas Domini manet in æternum. Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto; nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Diaconus dicit. Surgite ad Orationem.

Sacerdos. Pax vobis omnibus.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Iterum Diaconus. Surgite ad orationem.

Sacerdos. Pax vobis omnibus.

Populus. Domine miſerere noſtri. Cum ſpiritu tuo.

Sacerdos dicit Orationem gratiarum actionis.

GRatias agamus benefactori noſtro Domino miſericordi, Patri Domini Dei & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, quia protexit nos, juvit, & cuſtodivit, & miſertus eſt noſtri: ad ſe accedere fecit, ſuſcepit nos, roboravit, & multiplicavit nos uſque ad hanc horam: rogemus ergo illum iterum, ut cuſtodiat nos in hac die ſancta, omnibuſque diebus vitæ noſtræ in pace omnipotens Dominus Deus noſter. Orate.

Sacerdos. Domine Domine omnipotens, Pater Domini Dei & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, gratias agimus tibi de omnibus, pro omnibus & in omnibus, quia protexiſti nos, juviſti nos, cuſtodiſti nos, & miſertus es noſtri, ſuſcepiſti, roboraſti & multiplicaſti nos uſque ad hanc horam.

Diaconus. Petite & rogate ut miſereatur noſtri Dominus & parcat nobis: ſuſcipiatque orationem & deprecationem quæ fit pro nobis à ſanctis ſuis, ut benignus erga nos ſemper, efficiat nos dignos, ut ſuſcipiamus, participeſque ſimus communionis myſterii benedicti, & dimittat nobis peccata noſtra.

Dicetque omnis populus ter. Kyrie eleiſon.

Sacerdos. Ut ducamus hunc diem ſanctum & omnes dies vitæ noſtræ in pace cum timore tuo: omnem invidiam, omnem dolum, omnemque operationem ſatanæ, omnem machinationem hominum improborum, inſultationemque inimici ſecretam & manifeſtam, procul fac & depelle à me, & ab omni populo tuo, & ab hoc loco ſancto tuo: quæcumque bona, quæcumque præſtantia, mandato tuo præſta nobis: quia tu es qui dediſti nobis poteſtatem calcandi ſerpentes & ſcorpiones, omnemque virtutem inimici. Et ne nos inducas Domine in tentationem: ſed libera & eripe nos ab omni malo; per gratiam, miſericordiam, & amorem erga homines Filii tui unigeniti, Domini Dei, & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti: per quem cum quo, & cum Spiritu tuo ſancto, te decet gloria & imperium, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio pro illis qui attulerunt oblationes.

ITerum deprecemur omnipotentem Deum, Patrem Domini & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, pro illis qui obtulerunt munera, in una, Catholica, Eccleſia ſancta, oblationes, primitias, decimas ad gratiarumactionem & memoriam, ſive multum, ſive paululum, ſive publice, ſive ſecreto; ut etiam pro illis qui voluerunt offerre, & non potuerunt: acceptum ſit votum & deſiderium omnium, in cœlo ſpirituali, gratiamque benedictionis omni operi concedat, cui poteſtas eſt Dominus Deus noſter.

Diaconus. Orate pro illis qui obtulerunt munera.

Sacerdos. Domine Deus omnipotens, rogamus & deprecamur te pro illis qui obtulerunt munera, ad ſanctam, unicam & Catholicam Eccleſiam, ſive multum ſive paululum, ſive publice ſive ſecretò: & pro illis qui voluerunt nec potuerunt; acceptum ſit votum & deſiderium omnium: da illis mercedem, & benedictio duplex illis à te concedatur per unigenitum Filium tuum: per quem & cum quo, & cum ſancto Spiritu tibi eſt gloria & poteſtas, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

4 *Oratio oblationis myſtica.*

PRinceps Jeſu Chriſte, cujus ſubſtantia facta non eſt verbum purum genitoris.... Patri & Spiritui ſancto; tu æqualis es panis vivus qui deſcendit de cœlo, qui prius fuiſti in figura agni immaculati pro vita mundi: nunc rogamus & obſecramus benignitatem tuam, amator hominum: oſtende faciem tuam ſuper hunc panem, & ſuper hunc calicem, quos propoſuimus ſuper hoc altare ſpirituale tuum: benedic, ſanctifica & purifica illos; 5 & tranſmuta hunc panem, ut fiat corpus tuum purum: & quod miſtum eſt in hoc calice ſanguis tuus pretioſus, fiantque nobis omnibus, oblatio ad medelam, & ad ſalutem animæ noſtræ & corporis: quia tu es Rex omnium noſtrûm Chriſte Deus noſter, & mittemus tibi ſurſum, ſanctificationem, gloriam & adorationem, ſimulque Patri tuo bono cœleſti, & Spiritui tuo ſancto vivificanti, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Diaconus. Adorate Deum cum timore.

Populus. Coram te Domine adoramus, & glorificamus te,

Sacerdos

6 Sacerdos dicit Orationem Abſolutionis ad Filium.

DOmine Jeſu Chriſte Fili unigenite, Verbum Dei Patris, qui rupiſti à nobis omnia vincula peccatorum noſtrorum, per paſſionem tuam ſalutarem & vivificantem: qui inſufflaviſti in diſcipulos tuos ſanctos, & Apoſtolos puros, dicens: Accipite Spiritum ſanctum, quorum remiſeritis peccata remittentur eis, & quorum non remiſeritis, retenta erunt: Tu Domine nunc per Apoſtolos tuos puros, gratiam ſacerdotibus dediſti, ut idem facerent in Eccleſia ſancta tua, remitterentque peccata ſuper terram, omni tempore, ligarentque & ſolverent omnia iniquitatis vincula. Igitur etiam nunc, rogamus & obſecramus bonitatem tuam amator hominum, omnibus ſervis tuis, patribus & fratribus meis, mihi quoque ſervo tuo Tesfa Sion, & omnibus qui inclinaverunt colla ſua coram altari tuo ſancto, planam fac viam miſericordiæ tuæ: ſcinde & rumpe omne vinculum peccatorum noſtrorum, quæ commiſimus coram te Domine, ſcienter vel ignoranter: per malitiam cordis, aut imbecillitatem: per ſermonem aut puſillanimitatem, aut per fallaciam: quia tu Deus noſti fragilitatem humanam. O bone amator humani generis, & omnium Domine, concede nobis remiſſionem peccatorum noſtrorum: benedic nobis, ſanctifica nos, munda nos, bonum odorem da nobis, libera nos & fac nos abſolutos.

7 Abſolve Domine Patriarcham noſtrum Abba N. Sanctumque & beatum Metropolitam noſtrum Abba N. Abſolve Domine Regem noſtrum. 8 Memento Domine animarum Patrum noſtrorum ſervorum tuorum: Abba Mathæi & collegarum ejus: Abba Salama, Abba Jacobi: Abba Bartholomæi, Abba Michaelis, Abba Iſaaci, Abba Joannis, Abba Marci.

Memento Domine Regum Æthiopiæ, Abraha & Azbeah, Caleb, Gabra-Maskal, Conſtantini, Freſſennai, Dagna-Michael, Navvi-Chriſtos, Degba-Sion, Hamda-Sion, David, Theodori, Iſaaci, Andreæ, Hamad-Jeſu, Zara-Jacob: Baede-Mariam, Alexandri, Hamda-Sion, Naod, Leban-Dinghil.

Abſolve Domine Patres noſtros, Abba Antonium, & Abba Macarium. Memento Domine animæ Patris noſtri ſervi tui Tekla-Haimanot, cum omnibus ejus filiis. Memento etiam

Domine Patris noſtri Euſtathii & omnium filiorum ejus, totiuſque populi. Memento eorum Domine & perfice in illis timorem nominis tui, noſque dirige ad faciendam voluntatem tuam : quia tibi debetur honor & gloria, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Servi tui qui miniſtrant hodie, Sacerdos, Diaconus, Clerus & populus, & ego pauper ſervus tuus, peccator & nequam, ſint abſoluti per os Trinitatis ſanctæ, Patris, Filii & Spiritus ſancti; & per nomen Mariæ, cœli ſecundi & textrinæ venerandæ : & per os hujus Eccleſiæ Catholicæ & Apoſtolicæ : per os quindecim Prophetarum, & duodecim filiorum illorum : per os duodecim Apoſtolorum, & ſeptuaginta diſcipulorum, quingentorumque ſociorum illorum : etiam per os patris noſtri divina loquentis, Marci Evangeliſtæ, Apoſtoli & Martyris : per os Patriarchæ ſancti Severi, ſancti Athanaſii, ſancti Joannis Chryſoſtomi, ſancti Cyrilli, ſancti Gregorii, ſancti Baſilii, & per os CCCXVIII. Orthodoxorum, qui Nicææ congregati ſunt : ut CL. Conſtantinopoli : & CCL. qui Epheſi : per os Patriarchæ noſtri Abba Gabriel ; Metropolitæque noſtri Abba N. tandem per os meum, ſervi tui peccatoris & nequam, ſint abſoluti : per os Trinitatis ſanctæ, Patris, & Filii & Spiritus ſancti, quia plenum majeſtate eſt & gloria nomen tuum, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum, Amen.

Sacerdos dicit Orationem incenſi.

Hic imponit Sacerdos incenſum, ſimulque commemorat ortus dierum & noctium ſive novilunia & feſtos dies : facit etiam memoriam vivorum & mortuorum, tum dicit.

Benedictus Pater omnipotens, in ſæculum. Benedictus Filius unigenitus Jeſus Chriſtus, qui homo factus eſt ex Maria ſancta Virgine : & benedictus Spiritus ſanctus Paraclitus Deus noſter; in odorem ſuavem Trinitati ſanctæ Deo noſtro. *Cumque Sacerdos adolebit incenſum ſuper altare dicet.* Alleluia Patri : alleluia Filio : alleluia Spiritui ſancto, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum Amen.

Deus noſter in æternum, primus & noviſſimus, abſque initio & abſque fine, magnus in conſiliis ſuis, potens in operibus ſuis, & ſapiens in operatione ſua, qui es ubique. Rogamus & deprecamur te Domine, ut ſis nobiſcum in hac hora : oſtende faciem tuam ſuper nos : eſto nobiſcum & in me-

dio noſtri : purifica corda noſtra & ſanctifica animas noſtras, dele nequitiam noſtram, & dimitte peccata noſtra quæ commiſimus voluntarie, aut involuntarie : & præſta nobis ut offeramus tibi oblationem rationalem, ſacrificiumque gratiarum actionis, & ſpirituale, ut introeamus in penetrale ſancti ſanctorum.

Memento Domine unius ſanctæ Eccleſiæ Apoſtolicæ, quæ eſt à finibus uſque ad fines mundi.

Memento Domine Patriarchæ noſtri Abba N. & ſancti beatique Metropolitæ noſtri Abba N. omniumque Patriarcharum, Metropolitarum, Epiſcoporum, Sacerdotum & Diaconorum.

Memento Domine etiam Regis noſtri N.

Memento Domine patrum & fratrum noſtrorum, qui dormierunt & quieverunt in fide Orthodoxa.

Memento Domine congregationis noſtræ & benedic eos qui in illa ſunt, uſque in finem.

Sacerdos. Adoremus Patrem, & Filium, & Spiritum ſanctum, unum in Trinitate : *& dicitur ter.*

Populus idem repetit ter.

Sacerdos. Salve ſancta Eccleſia, habitaculum pacis. Salve Virgo Maria mater Dei : tu es thuribulum aureum quæ carbonem ignitum portaſti. Benedictus qui eum accipit è ſanctuario, eum qui dimittit peccata & delet crimina, qui eſt Dominus Deus, Verbum ex te incarnatum, qui ſe obtulit Patri ſuo in incenſum præcipuum, ſacrificiumque pretioſum. Adoramus te Chriſte, cum Patre tuo, bono & miſericordi : & cum Spiritu tuo ſancto & vivificante, quia tu adveniſti & ſalvaſti nos.

Sacerdos repetit ſemel atque iterum. Salve ſancta Eccleſia dum adolet incenſum.

Coadjutor Sacerdotis dicit antequam legatur Epiſtola Pauli.

DOmine ſapiens & autor ſapientiæ, qui revelaſti nobis ea quæ profundis tenebris abſcondita erant, dediſtique verbum exultationis prædicatoribus, virtute tua magna : Tu per benignitatem tuam multam, vocaſti Paulum qui prius erat perſecutor, feciſtique illum vas electum, & in eo complacuiſti, ut eſſet Apoſtolus, prædicator & annuntiator Evangelii regni tui. Chriſte Deus noſter oramus & deprecamur te, ama-

tor humani generis, concede nobis intelligentiam, cognitionem, & ſcientiam inamiſſibilem, ut intelligamus, & perſpiciamus ſcripturas ſanctas quæ leguntur coram te: & quemadmodum ſimilis factus eſt tibi per imitationem, ô autor vitæ, ita fac nos dignos ut eum imitemur, & ambulemus in viis ejus: laudemuſque nomen tuum ſanctum, & gloriemur in pretioſa cruce tua quocumque tempore: quia te decet imperium, virtus, magnificentia, poteſtas magna, & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

9 *Diaconus antequam legatur Epiſtola dicit.*

Ex Paulo ſervo & Apoſtolo Domini & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, qui vocatus, electus, & ſegregatus eſt ad prædicationem Evangelii ſancti: lectio Epiſtolæ N. oratio ejus & benedictio ſit nobiſcum. Amen.

Et poſt lectionem Pauli Diaconus dicet.

Gratia Patris, caritas Filii & donum Spiritus ſancti, qui deſcendit ſuper Apoſtolos benedictos, & puros, in cœnaculo Sion ſanctæ, duplicetur ſuper nos, populum Chriſtianum in ſæcula ſæculorum. Amen.

Sancte Paule Apoſtole bone miniſter, ſanator infirmorum, accepiſti coronam; ora & precare pro nobis, Chriſtum ut ſalvet animas noſtras, per multitudinem clementiæ, nominis ſui ſancti.

Sacerdos. Pax vobis omnibus.

Tunc repetit orationem quæ ſupra deſcripta eſt. Deus noſter in æternum, &c.

Sacerdos aſſiſtens antequam legatur Apoſtolus, ſive Epiſtola ex Catholicis dicet.

Hæc eſt lectio ex Epiſtola N. diſcipuli & Apoſtoli Domini & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, oratio ejus & benedictio ſit nobiſcum. Amen.

Poſt lectionem Catholicæ Epiſtolæ, Diaconus dicet.

Fratres mei nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt, quoniam omnia quæ ſunt in mundo, concupiſcentia oculorum ſunt, concupiſcentia carnis, & moleſtia ex opibus: quæ non ex Patre ſed ex mundo ſunt: mundus autem tranſit & concupiſcentia ejus: qui vero facit voluntatem Dei, permanebit in æternum.

Populus. Sancta Trinitas, una in ſubſtantia tua, cuſtodi confeſſum noſtrum, propter ſanctos & electos diſcipulos tuos:

conſolare nos per miſericordiam tuam, quia ſanctum eſt nomen tuum.

Diaconus. Surgite ad orationem.

Sacerdos. Pax vobis omnibus.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Sacerdos. Domine Deus noſter, qui Apoſtolis tuis ſanctis manifeſtaſti myſterium gloriæ Chriſti tui, magnaque & innumerabilia dona eis dediſti, quæ gratiam tuam decent, miſiſtique eos ad prædicandum in omnibus finibus mundi, divitias gratiæ tuæ occultæ, & miſericordiæ tuæ. Et nos Domine rogamus & deprecamur te; ut nos dignos efficias hæreditate & ſocietate illorum, ut ambulemus in viis eorum, & ſequamur veſtigia eorum. Concede etiam nobis ut ſemper illos imitemur, & in amore eorum roboremur, participeſque ſimus laborum eorum, in vero Dei cultu. Cuſtodi etiam Domine Eccleſiam tuam ſanctam, quam per illos fundaſti, & benedic oves paſcuæ tuæ. Multiplica vineam iſtam, quam plantavit dextera tua ſancta, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, per quem tibi & cum eo, ſimulque cum Spiritu ſancto, eſt gloria & poteſtas, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Sacerdos adolet incenſum & dicit. Domine Deus noſter qui ſuſcepiſti ſacrificium Abrahami patris noſtri, vice Iſaaci filii ejus, & ad eum illius loco agnum demiſiſti, ita Domine ſuſcipias à me odorem hunc thuris, & mitte deſuper ejus vice, divitias gratiæ & miſericordiæ tuæ: & præſta nobis, ut ſimus puri ab omni odore peccati: facque nos dignos miniſtrandi in ſanctuario ſancto tuo, cum puritate & juſtitia, ô amator hominum, omnibus diebus vitæ noſtræ in lætitia.

Et iterum dicet. Memento, &c. & Lætare, &c.

Acta miniſtrorum iſtius prædicationis, Patrum noſtrorum Apoſtolorum, purorum & gratia plenorum, electorum & juſtorum, cumulatorum gratiâ Spiritus ſancti: orationes & benedictiones eorum cuſtodiant nos omnes Chriſtianos in ſæcula ſæculorum. Amen.

Et poſt lectionem Actuum Apoſtolorum Sacerdos dicit.

Verbum Domini magnum propagatum eſt in Eccleſia ſancta, multiplicatique ſunt qui crediderunt in Dominum & ſalvatorem noſtrum Jeſum Chriſtum; ipſi gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

Sanctus, Sanctus, Sanctus, Deus Pater omnipotens. San-

ctus, Sanctus, Sanctus, Filius unicus, Verbum Patris vivum: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Spiritus ſanctus, ſciens omnia.

Diaconus. Surgite ad orationem.

Populus. Kyrie eleiſon.

Sacerdos. Pax vobis omnibus.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Sacerdos. Domine Deus noſter Jeſu Chriſte, qui dixiſti diſcipulis tuis ſanctis, & Apoſtolis tuis puris, quoniam multi Prophetæ & juſti deſideraverunt videre quæ videtis, & non viderunt, & audire quæ audiſtis & non audierunt: ſimiliterque, beati oculi veſtri qui viderunt, & aures veſtræ quæ audierunt: nos etiam dignos fac ut audiamus & faciamus verba Evangelii tui ſancti, per orationes ſanctorum tuorum.

Diaconus. Orate pro Evangelio ſancto.

Sacerdos antequam legatur Evangelium dicit. Benedicam Dominum in omni tempore, ſemper laus ejus in ore meo: in Domino laudabitur anima mea. Alleluia, Alleluia, Alleluia. Surgite, audite Evangelium ſanctum, prædicationis Domini & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti.

Sacerdos. Memento etiam Domine eorum qui petierunt orationes & deprecationes ad te noſtras. Rogamus quoque te Domine, pro illis qui pridem dormitionem acceperunt, ut requiem illis præſtes: infirmos etiam ſana, quia tu es vita & ſpes omnium noſtrum, reſurrectio & protectio: tibique gratiarum actionem referemus uſque ad cœli ſublimia in ſæcula ſæculorum. Amen.

Sacerdos converſus ad populum dicet. Dominus deſuper benedictionem mittat ſuper nos omnes, populum Chriſtianum: & faciat introitum noſtrum in hac Eccleſia ſancta, una cum Angelis ſanctis, qui illi ſubjecti ſunt ſemper, & glorificant eum omni tempore, in ſæcula ſæculorum. Amen.

Sacerdos ter incenſat Evangelium, & tunc annuntiat illud populo dicens. Evangelium ſanctum quod prædicavit aut annuntiavit N. verbum Filii Dei.

Populus. Gloria tibi ſit ſemper Chriſte Domine & Deus noſter. Exultate Deo adjutori noſtro, jubilate Deo Jacob: ſumite pſalmum & date tympanum, pſalterium jucundum cum cithara.

Poſt lectionem Evangelii, Populus dicit. Cherubim & Seraphim ſurſum mittunt ei gloriam.

Tunc dicent. Sanctus, Sanctus, ſanctus omnipotens: pleni ſunt cœli & terra ſanctitate gloriæ ejus.

Diaconus. Surgite ad orationem.

Sacerdos. Pax vobis omnibus. Iterum rogemus omnipotentem Dominum, patrem Domini Dei & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Oramus & obſecramus bonitatem tuam, amator hominum: memento Domine pacis Eccleſiæ ſanctæ, unicæ Catholicæ & Apoſtolicæ.

Diaconus. Orate pro hac Eccleſia ſancta, unica, Catholica & Apoſtolica, Orthodoxa, in Domino.

Populus. Domine Deus noſter da nobis pacem: Chriſte Rex noſter miſerere nobis.

Sacerdos. Quæ eſt à finibus uſque ad fines mundi; totius populi & totius gregis, benedicque illis: pacem de cœlis mitte ſuper omnes animas noſtras: pacem vitæ noſtræ concede nobis benigne in ea. Benignus eſto Domine Regi noſtro Claudio, proceribus, judicibus, & exercitibus ejus, & circa nos congregatis, tam intra quam extra. Orna eos omni pace, Rex pacis: pacem da nobis, quia omnia nobis dediſti. Conſerva nos Domine, quia præter te alium non novimus: nomen tuum ſanctum pronunciamus & invocamus, ut vivat anima noſtra in Spiritu ſancto, neque prævaleat mors peccati ſuper nos ſervos tuos, & omnem populum tuum.

Oratio pro Pontificibus.

ITerum deprecamur omnipotentem Deum, Patrem Domini Dei, & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti: rogamus, & obſecramus bonitatem tuam amator hominum: memento Domine Patris noſtri venerandi Patriarchæ noſtri Abba Gabrielis: ſanctique & beati Metropolitæ noſtri N.

Diaconus. Orate pro Pontificibus, Patriarcha noſtro Abba N. Domino Archiepiſcopo magnæ urbis Alexandriæ, & Metropolita noſtro Abba N. omnibuſque Epiſcopis, Sacerdotibus & Diaconis Orthodoxis.

Sacerdos. Servans conſerva eos nobis, annis multis, diebuſque tranquillis, in juſtitia & pace: ut perficiant ſacrificium quod illis commiſiſti, cum ordine ſacerdotali, ſecundùm voluntatem tuam ſanctam & beatam: ut judicent in juſtitia & æquitate, & paſcant populum tuum in juſtitia: omnes etiam Epiſcopos, Sacerdotes & Diaconos Orthodoxos, omneſque

pariter unius ſanctæ Eccleſiæ Apoſtolicæ : orationeſque quas faciunt pro nobis, & pro omni populo tuo, ſuſcipe ad altare tuum ſupernum, in odorem ſuavitatis : omnes hoſtes & adverſarios eorum, ſubjice & contere ſub pedibus eorum velociter : illos vero nobis conſerva in juſtitia & pace in Eccleſia tua ſancta.

Oratio pro congregatione.

ITerum deprecemur omnipotentem Deum, Patrem Domini Dei & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Rogamus & obſecramus bonitatem tuam, amator hominum : memento Domine congregationis noſtræ, & benedic illis qui in ea ſunt.

Diaconus. Orate pro hac Eccleſia ſancta & congregatione noſtra quæ in ea eſt.

Populus. Benedic congregationi noſtræ, & conſerva eam in pace. *moxque dicunt Symbolum fidei.*

Diaconus. In ſapientia Dei, dicite Symbolum fidei & canite.

10. Credimus in unum Deum; Patrem omnipotentem, factorem cœli & terræ, viſibilium & inviſibilium. Credimus etiam in unum Dominum Jeſum Chriſtum, Filium Patris unicum : qui erat cum eo antequam crearetur mundus : lumen de lumine, Deum de Deo vero : genitum non factum, æqualem Patri ſecundùm divinitatem ſuam: per quem omnia facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil quidquam, in cœlo & in terra. Qui propter nos homines, & propter noſtram ſalutem deſcendit de cœlis. Et incarnatus eſt de Spiritu ſancto, & ex Maria Virgine ſancta, & homo factus eſt. Crucifixus eſt tempore Pontii Pilati, paſſus, mortuus, & ſepultus eſt. Et reſurrexit à mortuis tertia die, ſicut ſcriptum erat in ſacris ſcripturis : aſcendit cum gloria in cœlos, ſedetque ad dexteram patris ſui; iterumque venturus eſt cum gloria judicaturus vivos & mortuos, cujus regni non erit finis. Credimus etiam in Spiritum ſanctum Dominum & vivificantem, qui ex Patre procedit : quem adoramus & glorificamus, cum Patre & Filio : qui locutus eſt per Prophetas. Credimus etiam in unam ſanctam Eccleſiam, Catholicam & Apoſtolicam. Credimus unum Baptiſma in remiſſionem peccatorum : & expectamus reſurrectionem mortuorum, & vitam venturam in ſæculum. Amen.

Sacerdos. Fac ut congregationes noſtræ ſint nobis abſque impedimento

pedimento & intermiſſione: fiantque per voluntatem tuam ſanctam & beatam, domus orationis, domus puritatis, domus benedictionis. Benigne concede illas nobis ſervis tuis, & illis qui poſt nos venturi ſunt, uſque in ſæculum. Exurge Domine Deus noſter, & diſſipentur inimici tui, & fugiant à facie tua omnes qui oderunt nomen tuum ſanctum & benedictum. Plebeſque tuæ benedictæ ſint benedictionibus millenis & decies millies millenis, ut faciant omnem voluntatem tuam, per gratiam, miſericordiam, & amorem erga homines unigeniti Filii tui, Domini, Dei, & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, per quem tibi, & cum eo, & cum Spiritu ſancto ſit gloria & imperium, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio pro pace perfecta.

Sacerdos. DEus magne & æterne qui formaſti hominem corruptionis expertem, mortem vero quæ antiquitus intravit in mundum per invidiam ſatanæ, & virtutem ejus deſtruxiſti per adventum unigeniti Filii tui Domini, Dei, & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti & impleviſti terram pace tua: unde exercitus cœleſtes glorificant te dicentes, gloria Deo in cœlis, & in terra pax, bonaque ejus voluntas hominibus.

Diaconus. Orate pro pace perfecta, & amica ſalutatione Apoſtolica. Amplectimini invicem: 11 Qui non communicatis, exite: qui communicatis, amplectimini invicem, in plenitudine cordis veſtri: qui communicaturus eſt cuſtodiat ſe à malo.

12 *Sacerdos.* Domine per benignitatem tuam imple corda noſtra pace tua, & munda nos ab omni macula, & immunditia, ab omni vindictæ ſtudio, ab invidia & injuriarum recordatione lethifera. Domine fac nos omnes dignos, ut amplectamur invicem in oſculo ſancto, ut percipiamus abſque condemnatione donum tuum cœleſte & immortale, ſicut decet gratiam tuam, qui cum Spiritu ſancto, &c.

Populus. Chriſte Deus noſter fac nos dignos ſalutandi te oſculo ſancto & cœleſti, ut laudemus te cum Cherubim & Seraphim, & clamemus dicendo: Sanctus, Sanctus, Sanctus omnipotens: pleni ſunt cœli & terra gloriâ ſanctâ tuâ.

Sacerdos. Dominus ſit vobiſcum, ſanctus in ſanctis, ſanctus in ſanctis, ſanctus in ſanctis. Gratias agimus tibi Domine,

per dilectum Filium tuum unigenitum; Dominum, Deum & ſalvatorem noſtrum Jeſum Chriſtum, quem ultimis diebus miſiſti nobis: Filium tuum, ſalvatorem, redemptorem, Angelum conſilii tui, qui eſt verbum à te prodiens, & in quo omnia feciſti per voluntatem tuam.

Diaconus. Pro beato & ſancto Patriarcha noſtro Gabriele vel N. & Patre noſtro venerando Metropolita noſtro Abba N. qui orationibus ſuis laudant te & gratias agunt tibi.

Per Stephanum protomartyrem, Zachariam ſacerdotem, & Joannem Baptiſtam: per omnes ſanctos & Martyres qui quietem acceperunt in fide Chriſti: Mathæum, Marcum, Lucam, Joannem, quatuor Evangeliſtas, & per Mariam Dei genitricem exaudi nos. Per Petrum, Andream, Jacobum & Joannem, Philippum & Bartholomæum, Thomam & Matheum, Thadæum & Nathanael, Jacobum filium Alphei, & Mathiam, duodecim Apoſtolos: & Jacobum Apoſtolum fratrem Domini, Epiſcopum ſanctuarii Jeruſalem: Paulum & Timotheum, Silam, Barnabam, Titum, Philemonem & Clementem: ſeptuaginta duos diſcipulos, & ſocios eorum quingentos, trecentoſque decem & octo Orthodoxos: orationes eorum multiplices nobiſcum ſint.

Memento etiam Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ in pace, pretioſo ſanguine Chriſti tui ædificatæ. Memento quoque Patriarcharum, Metropolitarum, Epiſcoporum, Sacerdotum, & Diaconorum, qui rectám doctrinæ veræ viam tenuerunt.

Populus. Miſerere Domine animarum ſervorum tuorum, & ancillarum tuarum, qui comederunt corpus tuum, & biberunt ſanguinem tuum, & quietem acceperunt in fide tua.

Sacerdos. Iterum deprecemur omnipotentem Dominum, Patrem Domini, Dei & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Memento Domine, unius ſanctæ Eccleſiæ Catholicæ & Apoſtolicæ, conſervatæ à finibus uſque ad fines mundi.

Memento Domine Patris noſtri Patriarchæ noſtri Abba N. & Beati Metropolitæ noſtri Abba N. conſerva illum nobis annis multis, diebuſque pacificis.

Memento Domine Sacerdotum, Diaconorum & Subdiaconorum Orthodoxorum.

Memento Domine Regis noſtri, Lebna-Dinghil, conſerva eum nobis in pace.

Trinitas ſancta, Pater, Fili, & Spiritus ſancte, benedic populum tuum dilectorum Chriſtianorum, benedictionibus cœleſtibus, & mitte gratiam Spiritus ſancti, & fac portas Eccleſiæ tuæ ſanctæ nobis patere cum miſericordia & ſecuritate, Perfice nobis fidem Trinitatis uſque ad ultimum vitæ ſpiritum. Pontifex Jeſu Chriſte reſpice infirmos populi tui: deduc patres & fratres noſtros qui profecti procul ſunt, & reduc eos ad habitacula eorum in pace & ſanitate: benedic ventis cœli & pluviis, fructibuſque terræ hujus anni, ſecundùm gratiam tuam: præſta gaudium & lætitiam ſuper faciem terræ, & confirma nobis pacem tuam.

Converte cor Regum potentium in bonum erga nos: concede Pontificibus Eccleſiæ ſanctæ,& omnibus ſecundùm cujuſque nomen,gratiam coram Regibus potentibus: principeſque qui illis imperant,faciles & placatos illis redde Domine.

Quietem quoque præſta patribus & fratribus noſtris qui dormitionem acceperunt, & decubuerunt in fide Orthodoxa: benedic illis qui occupantur circa thus, panem oblationis, vinum, oleum, vela, libros qui in Eccleſia leguntur, & vaſa ſanctuarii, ut Chriſtus Deus noſter deducat eos in Jeruſalem cœleſtem., & omnes qui nobiſcum congregati ſunt, & expectant miſericordiam Chriſti Dei noſtri. Miſerere eorum & omnium qui dederunt nobis eleemoſynas coram tribunali tuo timendo, illiſque benignus eſto. Omnes animas anguſtiatas & afflictas, carceratos quoque & captivos, exules & in ſervitutem abductos, & in amaris laboribus detentos, Deus noſter per multitudinem miſericordiæ tuæ, ſalva illos.

Pontifex Jeſu Chriſte omnes qui præceperunt nobis, ut eorum meminiſſemus, Chriſte Deus noſter memento illorum in regno cœleſti. Domine ſalvum fac populum tuum, & benedic hæreditati tuæ: rege eos & extolle illos uſque in æternum: cuſtodique illos in fide Orthodoxa & in gloria, omnibus diebus vitæ ſuæ: fac etiam eos plenos caritate ex toto corde eorum, omnibuſque ſuperiore: Per preces & deprecationes quas faciet pro nobis Domina omnium ſancta & pura Maria, Mater Dei: & per preces magnorum luminarium, Michael, Gabriel, Raphael & Suriel: quatuorque animalium incorporeorum: & viginti quatuor Sacerdotum cœli: ſancti Joannis Baptiſtæ: Patrum noſtrorum Patriarcharum, Apoſtolorum, ſeptuaginta duorum diſcipulorum,

& trium puerorum : ſancti Stephani principis Diaconorum, ſancti Georgii, ſancti Theodori, ſancti Mercurii ſancti Mennæ, ſancti Philothei, ſancti Baſilidis, ſancti Patris Nob, & omnium martyrum : Domini quoque & magni, ſanctique Patris noſtri Abba Antonii : Patrumque noſtrorum ſanctorum trium Macariorum, Patriſque noſtri Abba Bichoi, & Abba Joannis, Abba Cyri, & Patris noſtri Abba Barſomæ : Patris noſtri Abba Salama, Joannis Kemi ; juſtique Patris noſtri Abba Pauli, patrumque ſanctorum Græcorum, Maximi, Demetrii, Moyſis patris ſancti, & quadraginta Martyrum : & Patris noſtri Tecla-Haimanoth, & Patris noſtri venerandi Patriarchæ noſtri .N. Regiſque noſtri Claudii, & omnium cruce ſignatorum juſtorum & electorum, & Angeli diei hujus ſanctæ. Orationes eorum, benedictioneſque & interceſſiones eorum, & pax eorum, & caritas Dei ſint nobiſcum in ſæcula ſæculorum. Amen.

Sacerdos. Nobis & omnibus qui quietem acceperunt miſerere, tu qui miſiſti Filium tuum in ſinum Virginis.

Diaconus. Qui ſedetis ſurgite.

Sacerdos. Geſtatus eſt in utero, & caro factus eſt Filius tuus, manifeſtatuſque eſt à Spiritu ſancto.

Diaconus. Ad Orientem aſpicite.

Sacerdos. Coram te ſtant mille millies Angeli & Archangeli ſancti.

Diaconus. Attendamus.

Sacerdos. Veneranda animalia ſex alas habentia, Seraphim & Cherubim, qui duabus faciem ſuam tegunt, duabus pedes ſuos : duabuſque volant à finibus uſque ad fines mundi : & ſicut ſemper te laudant & ſanctificant, ita ſuſcipe has ſanctificationes, quas tibi dicimus : Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Diaconus. Reſpondete.

Populus. Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus ſabaoth. Pleni ſunt cœli & terra ſanctitate gloriæ ejus.

Sacerdos. Vere pleni ſunt cœli & terra ſanctitate gloriæ tuæ, per Dominum, & ſalvatorem noſtrum Jeſum Chriſtum, cum Spiritu ſancto, in ſæcula ſæculorum. Amen. Sanctus Filius tuus, qui venit & natus eſt ex Virgine, ut voluntatem tuam perficeret, populumque ſanctum tibi conſtitueret.

Hîc Sacerdos manus ſuas imponet thuribulo, moxque eas extendet ſuper oblatam.

Populus. Secundùm miſericordiam tuam Deus, & non ſecundùm nequitias noſtras, *Et dicitur ter.*

Sacerdos. Extendit manus ſuas ad paſſionem; paſſus eſt, ut paſſiones ſolveret, eorum qui ſperant in te: qui tradidit ſe ipſum voluntate propria, ad patiendum, ut mortem deſtrueret & vincula ſatanæ diſſolveret, infernum calcaret: teſtamentum ſuum conſtitueret, & reſurrectionem ſuam manifeſtaret. Ea ipſa nocte in qua traditus eſt, 13 accepit panem in manus ſuas ſanctas, beatas & immaculatas, aſpexit in cœlum, ad te Patrem ſuum, gratias egit, benedixit, ſanctificavit, & dedit diſcipulis ſuis dicens: accipite, manducate ex eo vos omnes: Hic panis eſt corpus meum, quod pro vobis frangitur in remiſſionem peccatorum. Amen.

Populus. Amen. Amen. Amen. Credimus & certi ſumus, laudamus te Domine Deus noſter, hoc eſt vere, & ita credimus, corpus tuum.

Sacerdos. Similiter calicem gratiarum actionis benedixit & ſanctificavit & dixit illis: accipite, bibite ex eo vos omnes. Hic eſt calix ſaguinis mei, qui pro vobis effundetur, pro redemtione multorum. Amen.

Populus ad Calicem dicet. Amen. Vere eſt ſanguis tuus, credimus.

Sac. Et quotieſcumque id feceritis memoriam mei facietis.

Populus. Mortem tuam annuntiamus Domine, & reſurrectionem tuam ſanctam credimus, aſcenſionem tuam & adventum tuum ſecundum: rogamus te Domine Deus noſter: hoc vere ita eſſe credimus.

Sacerdos. Nunc etiam Domine memoriam agentes mortis & reſurrectionis tuæ, offerimus tibi hunc panem & hunc calicem: gratias agentes tibi, quod per ea dignos feciſti nos ſtandi coram te, tibique ſacerdotale miniſterium exhibendi. 14 Rogamus te Domine & deprecamur te, ut mittas ſanctum Spiritum, & virtutem ſuper hunc panem, & ſuper hunc calicem, faciatque utrumque corpus & ſanguinem Domini & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, in ſæcula ſæculorum. Amen.

Sacerdos. Miſcuiſti, &c. Da ut omnibus illa ſumentibus fiant ad ſanctificationem & plenitudinem Spiritus ſancti, & ad roborationem fidei, ut te ſanctificent, per Dominum & ſalvatorem noſtrum Jeſum Chriſtum, cum Spiritu ſancto, in ſæcula ſæculorum. Amen.

Diaconus. Toto corde deprecemur Dominum Deum noſtrum ut benigne nobis concedat, unionem bonam Spiritus ſancti.

Sacerdos. Da nobis ut uniamur in Spiritu tuo ſancto, & ſana nos per hanc oblationem, ut in te vivamus per omnia ſæcula ſæculorum. Amen. Benedictum ſit nomen Domini: & benedictus qui venit in nomine Domini: & benedicatur nomen gloriæ ejus: fiat, fiat, fiat. *Populus: idem repetit.*

Sacerdos. Mitte gratiam Spiritus ſancti ſuper nos.

Diaconus. Surgite ad orationem.

15 *Sacerdos dicit Orationem fractionis.*

GRatias humiliter ago tibi Domine Deus meus, totius mundi potens: qui ſedes ſuper thronum Cherubim, qui in excelſis habitas, & in inferioribus glorificaris: qui in lumine ſubſtantiæ tuæ requieſcens in æternum, myſterium abſconditum crucis manifeſtaſti nobis. Quis Deus miſericors & ſanctus ſicut tu, cujus eſt potentia, quæ à nobis elongata non eſt, quando quidem poteſtatem dediſti Apoſtolis, & illis qui ſerviunt tibi ſincero corde, & iis qui offerunt tibi ſacrificia in odorem ſuavitatis, per Dominum & Deum noſtrum Jeſum Chriſtum: tibique, illi & Spiritui ſancto, debetur gratiarum actio, gloria, & laudatio in ſæcula ſæculorum. Amen.

Diaconus. Qui ſtatis humiliate capita veſtra.

Sacerdos. Domine qui ſedes ſuper Cherubim, & aſpicis populum & hæreditatem tuam, benedic ſervis & ancillis tuis, eorumque filiis, & retribue unicuique qui veniet partem accepturus ex admirabili menſa tua, cum conſcientia pura, remiſſionem peccatorum, quæ cum Spiritu ſancto conjuncta eſt, ad ſalutem animæ & corporis, ad cœleſtis regni conſequendam hæreditatem: per gratiam & voluntatem unigeniti Filii tui, per quem tibi & ſimul cum eo, & cum Spiritu ſancto, eſt gloria & poteſtas, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

16 *Subdiaconus ſimul cum populo dicent.* Exercitus Angelorum ſalvatoris mundi ſtant coram eo, & cingunt corpus & ſanguinem Domini & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti: accedamus ante faciem ejus, & cum fide Chriſtum veneremur.

Diaconus. Adorate Deum cum timore.

17 *Sacerdos dicit Orationem pœnitentiæ.*

DOmine omnipotens, qui ſanas animas & corpora noſtra, qui voce unigeniti Filii tui Domini Dei & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, dixiſti Petro patri noſtro; tu es Petra, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi non prævalebunt ad eam concutiendam: tibique dabo claves regni cœlorum: & quodcumque ligaveris ſuper terram, erit ligatum & in cœlis: & quodcumque ſolveris ſuper terram, erit ſolutum in cœlis: ſervi igitur tui & ancillæ tuæ abſolvantur ore Trinitatis ſanctæ, Patris, Filii & Spiritus ſancti: & ab ore mei peccatoris & nequam ſervi tui. Domine Deus noſter, tu es qui tollis peccata mundi: ſuſcipe pœnitentiam ſervorum tuorum, & ancillarum tuarum: exoriri fac ſuper eos lumen vitæ, & dimitte illis peccata eorum quia benignus & miſericors es, Domine Deus noſter, longanimis & multæ miſericordiæ, juſtuſque vere: ſi peccaverimus tibi Domine, verbis operibus, aut cogitationibus noſtris, remitte, ſolve & obliviſcere, quia tu benignus & amator hominum es, Domine Deus noſter, præſta nos omnes abſolutos eſſe, omnemque ſimul populum abſolve,

Abſolve Domine Patriarcham noſtrum Abba N. ſanctumque & beatum Metropolitam noſtrum N. omneſque Patriarchas, Epiſcopos, Sacerdotes & Diaconos, unumquemque ſuo nomine. Conſerva eos nobis per annos multos & dies tranquillos, cum juſtitia & pace. Abſolve Domine Regem noſtrum ab omni vinculo peccati.

Memento Domine omnium qui dormitionem acceperunt, & quieverunt in fide Chriſti, & congrega animas eorum in ſinu Abraham, Iſaac & Jacob. Libera etiam nos ab omni peccato, & maledicto: ab omni abnegatione, & perjurio: ab omni communione perfidiæ hæreticorum & gentilium. Da nobis cor & intelligentiam ut fugiamus ab omnibus operationibus ſatanæ: da etiam nobis, ut voluntatem tuam faciamus omni tempore, & ſcribe nomina noſtra in regno cœlorum, ſimul cum omnibus juſtis & martyribus: per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, per quem, cum quo, & cum Spiritu ſancto, tibi eſt gloria & poteſtas, nunc & ſemper & in ſæcula ſæculorum Amen.

Diaconus. Aſpiciamus. *Sacerdos.* 18 Sancta ſanctis.

Populus. 19 Unus Pater ſanctus: unus Filius ſanctus: unus Spiritus ſanctus.

Sacerdos. Dominus vobiſcum.

Populus. Et cum ſpiritu tuo.

Sacerdos. Domine Jeſu Chriſte miſerere noſtri: *& ter à populo replicatur.*

Sacerdos, 20 Corpus ſanctum, pretioſum, vivum, & verum Domini & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, quod datur ad remiſſionem peccatorum, & vitam æternam ſuſcipientibus illud cum fide. Amen. Sanguis ſanctus, pretioſus, vivificans, & verus Domini & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, qui datur ad remiſſionem peccatorum & vitam æternam ſuſcipientibus illum cum fide. Amen. Hoc eſt corpus & ſanguis Emmanuelis, in rei veritate. Amen. Credo, credo, credo, ex hoc nunc & uſque in ſæculum. Amen. Hoc eſt corpus & ſanguis Domini & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti quæ accepit ex Domina omnium noſtrûm ſancta & pura Maria Virgine, fecitque illud unum cum divinitate ſua, abſque commiſtione, aut confuſione, diviſione, aut alteratione divinitatis: perhibuitque bonum teſtimonium in diebus Pontii Pilati: & tradidit ſe pro nobis voluntate ſua, ſuper lignum crucis ſanctæ. Amen. Credo, credo, credo, quod diviſa non fuerit, divinitas ejus ab humanitate ejus: ne hora quidem una, aut nictu oculi. Tradidit ſe pro nobis ad ſalutem, remiſſionem peccatorum, & vitam æternam, ſuſcipientibus illa cum fide. Amen. Credo, credo, credo, ex hoc nunc & uſque in ſæculum. Amen.

21 *Et poſtquam communicaverit Sacerdos corpori Chriſti, populo communionem diſtribuet dicens.* Hic eſt panis vitæ, qui de cœlo deſcendit, vere pretioſum corpus Emmanuel Dei noſtri. Amen.

Et qui recipit, dicet. Amen.

Diaconus præbebit calicem dicens. Hic eſt calix vitæ, qui deſcendit de cœlo, qui eſt pretioſus ſanguis Chriſti.

Et qui recipit dicet. Amen. Amen.

Diaconus. Orate pro nobis & pro omni populo Chriſtiano, & illorum memoriam facite, qui nobis dixerunt, ut eorum recordaremur: laudate & pſallite cum pace & amore Jeſu Chriſti.

Sacerdos. Quos vocaſti, Domine, & ſanctificaſti, da illis partem

partem in vocatione tua: conforta eos in amore tuo, & cuſtodi eos in ſanctitate tua, per Chriſtum unigenitum Filium tuum; per quem tibi & cum eo, & cum Spiritu ſancto, eſt gloria & poteſtas nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Domine qui æternum lumen vitæ, & fortitudinem ſervis tuis tribuiſti, & cuſtodiviſti illos pluribus diebus ac noctibus præteritis in pace, benedic etiam illis hac die, & poſtea, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, per quem tibi & cum eo, & Spiritu ſancto, eſt gloria & poteſtas, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Diaconus. Gratias agamus Domino cujus ſancta ſuſcepimus: ut ea quæ ſuſcepimus, ſint nobis ad vitam animæ & ad medelam, rogamus & obſecramus laudantes Dominum Deum noſtrum.

Sacerdos. Exaltabo te rex meus & Deus meus, & benedicam nomini tuo in ſæculum, & in ſæculum ſæculi.

Populus. Pater noſter qui es in cœlis, ne nos inducas in tentationem, cum participes facti fuerimus, corporis ſancti & ſanguinis pretioſi: gratiaſque agimus, quod nos dignos fecerit, communicandi myſterio gloriæ & ſanctitatis, quod omnem intelligentiam ſuperat: benedicam tibi & laudabo nomen tuum, in ſæculum, & in ſæculum ſæculi.

Populus. Pater noſter.

Sacerdos. Laudem Domini loquetur os meum, & omnis caro benedicet nomen ſanctum ejus, in ſæculum, & in ſæculum ſæculi.

Populus. Pater noſter.

Sacerdos. Rector animarum, ſanctorum director, ſanctorum gloria: da nobis Domine oculos intelligentiæ, qui perpetuo te aſpiciant; & aures quæ ſolummodo te audiant, poſtquam ſatiata fuit anima noſtra, gratiâ tuâ. Cor mundum crea nobis Domine, ut perpetuo intelligamus bonitatem & amorem erga homines Dei noſtri: benignus eſto animæ noſtræ, mentemque puram & rectam nobis largire, qui corpus tuum & ſanguinem percepimus, nos humiles ſervi tui: quia tuum eſt regnum Domine, laus & benedictio, Pater, Fili, & Spiritus ſancte, nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio benedictionis.

Sacerdos. DOmine Deus noſter, lumen inextinguibile, reſpice ſervos tuos & ancillas tuas, ſereque in cordibus eorum timorem nominis tui, & numera illos, ut fructificent in benedictione, quibus datum eſt corpus tuum & ſanguis tuus: utque habitet ſuper eos qui inclinant capita ſua coram te, populum tuum, viros, mulieres & infantes, & nos etiam illis adjunge, protege, dirige & ſalva, per virtutem Archangelorum tuorum. Ab omni opere malo remove nos: ad omne opus bonum adjunge nos: per Chriſtum unigenitum Filium tuum per quem, &c.

Hic finem habet Liturgia Patrum noſtrorum Apoſtolorum, Orationes eorum & benedictiones eorum nobiſcum ſint. Amen.

Sanctus, Sanctus, Sanctus Trinitas inexplicabilis: da mihi ut accipiam ad vitam, & abſque condemnatione corpus tuum. Da mihi ut faciam fructum qui tibi placeat, & appaream in gloria tua, & vivam tibi, faciens voluntatem tuam: cum fide invoco te pater, & invoco regnum tuum. Sanctificetur Domine regnum tuum, & tibi ſit gloria in ſæcula ſæculorum.

Diaconus. Inclinate capita veſtra coram Domino Deo vivente, ſub manu ſervi ejus ſacerdotis, ut benedicat vobis.

Populus. Amen.

Sacerdos. Benedicat nos ſervos ſuos Dominus: in pace ſit remiſſio peccatorum, nobis qui percepimus corpus ejus ſanctum, & ſanguinem ejus pretioſum. Concede nobis per ſpiritum, ut omnes vires inimici conculcemus. Benedictio manus tuæ ſanctæ, plena eſt miſericordia & in ea ſpem omnes habemus: ab omni opere malo remove nos: & ad omne opus bonum adjunge nos. Benedictus qui dedit nobis corpus ſuum ſanctum, & ſanguinem ſuum pretioſum. Gratiam accepimus, & vitam invenimus, per virtutem crucis Jeſu Chriſti. Tibi Domine gratias agimus, quod acceperimus gratiam Spiritus ſancti. Gloria Domino Deo, qui dedit nobis corpus ſuum ſanctum, & ſanguinem pretioſum, laus Mariæ quæ eſt gloria omnium noſtrûm, quæ protulit nobis Euchariſtiam.

IN CANONEM GENERALEM SIVE LITURGIAM ÆTHIOPICAM OBSERVATIONES.

OMnium Liturgiarum Orientalium hæc prima, in Europa edita eſt Æthiopicè, Romæ anno MDXLVIII. & Latinè anno ſequenti. Cum enim vaſtata per Galarum & Granhei Muhamedani Principis incurſiones Æthiopia, in maximis anguſtiis foret, ſacerdotes aliquot, quorum præcipuus erat Petrus, aliter dictus *Teſfa-Sion*, Comos ſive Archimandrita; Romam venerunt, ut libros Novi Teſtamenti ſuâ linguâ excuderent, ne perirent funditus in publica illa calamitate. Adjecerunt Ordinem communem Liturgiæ ſuæ, qui Latinè converſus eſt à doctis aliquot Italis, ope eorumdem Æthiopum. Iſti vero cum Latinè parum ſcirent, alteri Æthiopicè non magis, ſententiam non ſemper aſſecuti ſunt. Erat tunc ſumma Rituum Orientalium, totiuſque Eccleſiaſticæ diſciplinæ veteris ignorantia, per quam factum, ut etiam in verſione non prorſus reprehendenda, occurrerent ſalebræ innumerabiles, ſuperatu difficiles, niſi ex aliarum Eccleſiarum, Alexandrinæ præcipue diſciplina, lux afferretur, quod nemo tunc præſtare potuiſſet. Neque enim notæ erant Ægyptiacæ Liturgiæ, quæ iſtius fontes & originem continebant, ſine quibus tamen de Æthiopica recte judicari non poterat. Nihil igitur quod ad illam explicandam pertineret verſioni adjunctum eſt: ipſa aliquibus in locis interpolata eſt, ne cenſuram incurreret. Æthiopibus vero licuit illam ſuam Liturgiam, ut in Codicibus ſuis extabat, typis excudere, cum leviſſima mutatione, qualis eſt additio particulæ *Filioque* in Symbolo, & paucis aliis. Edita deinde fuit eadem Latina verſio in Bibliotheca Patrum, ſed abſque ulla mutatione: acceſſerunt tantummodo notæ aliquot hominum linguæ Æthiopicæ & diſciplinæ Orientalis æque imperitorum, unde nullus prope ad Eccleſiam Catholicam fructus, qui tamen non exiguus ex ea Liturgia capi poterat, pervenerit. Criticen in ea ſuam Rivetus exercuit, prorſus ineptam: Albertinus formam verborum Chriſti quæ in ea legitur, tanquam argumentum quo Catholici jugularentur, arripuit. Tandem in celebri diſputatione de perpetuo Eccleſiæ circa Euchariſtiæ fidem conſenſu, excerpta ex Canone generali & aliis Liturgiis Æthiopicis inſerta ſunt, de quibus triumphator ille Claudius verbum non fecit. Expectabatur à viro Æthiopicè doctiſſimo, ejuſque linguæ per annos ſexaginta & amplius cultore indefeſſo Jobo Ludolfo, ſingularis aliqua Liturgiarum illarum notitia; verum nihil ille minus præſtitit. Duo enim quæ tamen maxime neceſſaria erant illi defuerunt; bona fides, & rerum Eccleſiaſticarum peritia. Bonam fidem ſi ha-

buiſſet, orationes aliquot, quales ſunt Invocandi Spiritus ſancti, aut gratiarum actionis formulas, maxime Confeſſionem fidei de Euchariſtia non reticuiſſet, ut ambiguas Æthiopis ſui reſponſiones obtruderet. Diſciplinæ Orientalis peritus ſi fuiſſet, abſurda multa, & quæ ex comparatione Rituum Alexandrinorum refelluntur, non propoſuiſſet, ex quibus tamen non modo Æthiopicæ Eccleſiæ, ſed primorum ſæculorum fidem & ritus agnoſci jubet. Voces etiam antiquo uſu omnium Eccleſiarum conſecratas falſis interpretationibus non corrupiſſet; ita ut qui ex ejus Lexicis Liturgias Æthiopicas interpretari aggrediatur, à vero illarum ſenſu abeat longiſſime. Miratus ſit Ludolfus elegantiam linguæ illius, carmina Caſatica, Ambarica, & alia Pindaricis prætulerit, non magni refert: ſimiolis, cercopithecis & monſtris ſæpius delicati homines delectantur: Verum in obſcura lingua quam explicabat, novas & inauditas ſignificationes vocum inducere, ut Æthiopes, vel inviti, Lutherani fierent, peſſimo exemplo, & infelici ſucceſſu ab eo tentatum eſſe, certis argumentis demonſtrabimus.

Obſervandum eſt ſtatim Canonis univerſalis titulum quem Latina Liturgiæ verſio præfert, non extare in Æthiopicis exemplaribus. *Kadas* vocant Æthiopes, voce ipſis cum Syris & Arabibus communi, Officium Liturgiæ: quod pariter & frequentius *Anaphora* quoque vocant: & id nomen à Coptitis acceperunt, ut reliqua ferme omnia, nam tres ſuas Liturgias Baſilii, Gregorii Theologi, & Cyrilli non aliter appellant, ut Syri ſuas. Itaque voces illæ ſignificant Miſſam ſive Liturgiam, & ſi aliter, rarius tamen appellantur, ut *Orationes* vel *Oratio Euchariſtica*, ad eumdem ſignificatum referri debent. At mirum, quantopere has voces refugerit Ludolfus in cujus Lexico & Hiſtoria, *Sacra Cœna*, *Participatio ſacra Cœna*, *Arcanum participationis*, aut aliter, nec magis appoſite, vocem *Kadas* & *Anaphora* interpretatur.

Neque fidelius rem ipſam explicavit quam nomina, cum Liturgias, Homilias eſſe dixit, non uno loco: quæ interpretatio ſi vera foret, pro una Chryſoſtomi aut Baſilii Liturgia, totidem haberemus, quot ſermones ad populum habuerunt, cum plerumque pronuntiarentur inter Miſſarum ſolennia. Nihil porro minus Homiliæ ſimile quam Liturgia, in qua non ſolus Sacerdos loquitur: ſed Diaconus, & populus circumſtans. Homilias dramaticas, nemo ante Ludolfum noverat, & eas quæ vere Homiliæ poſſunt appellari, habent Syri, Coptitæ, omneſque Orientales Chriſtiani, eaſque *Tafaſſir* vocant, & ſimiles procul dubio in Æthiopia extiterunt.

Illam porro Liturgiæ communis formam *Canonem univerſalem*, non male appellaverunt, primi illius Interpretes cum omnes ſacri Officii partes contineat, etiam præparatorias, & ex illa peti debeant, quæ omnibus aliis æque conveniunt, de qua diſtinctione dictum eſt ad Baſilii Copticam Liturgiam. Ex ea compoſita eſt, prima illa Æthiopum Liturgia, ut comparanti utramque ſtatim apparet, & in notis probabitur. Talis ſane eſſe debuit, cum ab Alexandrina Eccleſia, præ-

ſertim poſt Benjamini Patriarchæ tempora, Æthiopes quæcumque ad divinum cultum pertinebant, acceperint. Unde ſi quid difficile videtur, ex archetypo explicandum eſt, & ad primariam formam revocandum.

Inde ſequitur, orationes aliquot præparatorias, quæ in Canone univerſali primùm occurrunt, non eſſe proprie Liturgicas. Tales ſunt illæ quæ dicuntur ſuper vaſa ſacra, patenam, calicem, cochlear, arculam. Cum enim Coptitis familiares ſint, & iiſdem prope verbis legantur in pleriſque codicibus, & in Rituali Gabrielis Patriarchæ, omni novitatis aut ſuppoſitionis ſuſpicicione carent: non eodem tamen loco aſſignantur. Quippe ſunt benedictiones propriæ, quæ non quotidie inter ſacrorum ſolemnia, ſed ſemel uſurpantur ad vaſorum, & ornamentorum altaris miniſterio deſtinatorum conſecrationem. Illarum formulas ex eodem Gabrielis Patriarchæ libro Rituali tranſtulimus. Videtur itaque Petrum Æthiopem & ejus ſocios, cum in Codice ſuo Liturgico illas reperirent, eaſdem cum aliis orationibus præparatoriis conjunxiſſe; ut in ſimilibus Codicibus plures occurrunt quæ cum Officio Euchariſtico non cohærent. Exiſtimare enim, Æthiopes ad ſingulas Liturgias, altare, ornamenta, veſtes, vaſa ſacra benedictionibus multoties repetitis conſecraſſe, abſurdiſſimum eſt, ea præcipue ratione, quod non à ſimplicibus Presbyteris, hæc conſecratio fieret, ſed ab Epiſcopis. Pauciſſimi autem à multis ſæculis in Æthiopia Epiſcopi ſunt, & Gregorii Abulfaragii ætate, ſcilicet decimo tertio ſæculo, *In Nomocan. Syr. Mſ. Syr.* unus tantum erat, & is *Metropolita*, ſeu ut vulgo dicitur *Patriarcha*, cujus ordinatio in Ægypto fieri debebat. Unde ſæpe abſque ſacerdotibus fuit Eccleſia Æthiopica, quod plures Epiſcopos nollent ordinare Alexandrini Patriarchæ, ne ab illorum obſequio recederent. Videnda quæ dicta ſunt in Hiſtoria Patriarchali.

Orationes igitur iſtæ ſuper patenam, calicem, & cochlear non pertinent ad quotidianum Liturgiæ Officium: & quæ annotata ſunt ad eorumdem vaſorum ſacrorum benedictiones Ritu Alexandrino, iſtis conveniunt, quapropter illa repetere neceſſe non eſt. Benedictio autem *arculæ*, ſingularis eſt Æthiopicæ Eccleſiæ, & illam Alexandrina non habet: neque ſatis intelligi poteſt quid vox Æthiopica ſignificet. Benedicitur quidem apud Alexandrinos *Tabula*, ſive ἀντιμίνσιον, ut Græci vocant, ſine qua celebrare Liturgiam non licet. Fortaſſe igitur *Arcam* vocaverunt, aut *arculam* ut Latini interpretes, vas majus aliquod, quo diſcus & calix continerentur: qualis eſt etiam arca quæ vocatur *Tabout*, ſive Arca, de qua ex traditione Æthiopum erit alibi dicendi locus.

2. *Oratio illationis.*

ID proprie ſignificat vox Æthiopica, quæ ſignificatio cæremoniæ quæ eodem tempore obſervatur accurate convenit. Nempe tunc dona, ſive panis & vinum quæ ad ſacrificium deſtinantur, ex *Protheſi* ſive ut Rituales noſtri hodierni loquuntur *Credentia*, ad altare inferuntur,

P. 585. & ſeq. eo quo explicavimus modo, in Commentario ad Liturgiam Baſilii. Illic obſervatum fuit, Ritum eum quem Græci vocant μεγάλην εἴσοδον, communem eſſe omnibus Chriſtianis Orientalibus, ipſis etiam Æthiopibus. Teſtis oculatus iſtius cæremoniæ Franciſcus Alvarezius, illam in Itinerarii ſui hiſtoria deſcripſit, teſtaturque panem, ſive oblatam deferri ex ſecretario in paropſide quadam, quæ patenæ noſtræ reſpondet, & aliorum Orientalium diſco, cum pompa, cereis præcedentibus pulſatis ſimul campanulis. Sed fallitur dum Azymam illam eſſe ſcribit, nam præter Armenos, fermentato pane ad Euchariſtiam celebrandam, omnes utuntur. In verſione Latina dicitur *Sacerdotem offerre hoſtiam ſuper altare*: quod intelligendum eſt eo quem diximus modo, non Ritu Latino, quem verba præ ſe ferunt. Ita quoque intelligi debet oratio quæ ſequitur, *quando ponitur vinum & aqua in calice à Diacono*, cum vulgo in Eccleſiis Orientalibus factum id fuerit in Protheſi, aut in Secretario, non ad altare. Uno verbo maxima Rubricarum pars, ut leguntur in Latina verſione, addita eſt ab Interpretibus, non ex fide exemplaris Æthiopici, in quo plerumque deſiderantur, ſed ex conjectura, cum Ritus Orientales ignorarent, atque ea ratione nullam habent autoritatem.

3. *Sacerdos dicit Orationem gratiarum actionis.*

Tom. I. p. 2. & 184. MAle in verſione Latina, *Sacerdos in gratiarum actione dicit Orationem ſequentem.* Eſt enim enim hæc oratio, eadem quæ hoc titulo *Gratiarum actionis*, habetur in Liturgia Baſilii, quam male Victorius Scialach interpretatus eſt *Orationem ad cingulum.*

4. *Oratio oblationis myſticæ.*

EA quoque ex Coptica expreſſa eſt, de qua fusè dictum eſt in Commentario: & quæcumque illo loco obſervata ſunt, æque ad Æthiopicam Liturgiam pertinent. Obſervandum eſt in verſione Latina occurrere iſta verba. *Cujus ſubſtantia creata non eſt, ſed es purum Verbum: tu es Filius Patris & Spiritus ſancti*, abſurde prorſus & imperite. Qui hanc Liturgiam in Bibliothecam Patrum cum aliis tranſtulit Margarinus Bigneus, more ſuo Lectorem monuit, ut caute hæc legeret, tum ex Theologia nodi ſolutionem adſcripſit. Verum eo loco hiatum, aut mendum à librariis eſſe certiſſimum videtur, cum ſimilis locutionis in ſcriptis Theologorum Orientalium de Trinitate permultis, aut in aliis libris, ne veſtigium quidem occurrat. Deeſt igitur aliquid; nempe verba neceſſaria ad ſententiam quam Oratio in exemplari Coptico repræſentat exprimendam, ubi nihil ſimile: ſed dicitur *Filius conſubſtantialis Patri, & Spiritui ſancto, & utrique coæternus.*

P. 185. Ibidem, *ſuper hoc altare ſpirituale tuum.* In vulgata verſione, *ſuper hoc altare portatile* Vox Æthiopica, quæ reliquis linguis Orientalibus communis eſt, nihil minus ſignificat. Vocatur *altare ſpirituale*, in hac

& in multis aliis Liturgiis, quia myſterium in eo celebratum, quamvis vere & reipſa, inviſibiliter tamen, ſive ſpiritualiter perficitur. Idcirco celebrationem Euchariſtiæ vocant *ſacrificium ſpirituale & incruentum.* Veriſimile igitur eſt, primos illius Liturgiæ Latinos interpretes, cum quid eſſet, *altare ſpirituale* non ſatis perciperent, Æthiopes de forma altarium ſuorum interrogaſſe. Illi cum communem omnibus Eccleſiis Orientalibus diſciplinam explicaſſent, circa tabulas ab Epiſcopis conſecratas, ſine quibus, etiam in altaribus ſolidis, Orientales rem ſacram non faciunt: tum etiam morem transferendi ſimiles tabulas, cum Rex caſtra moveret; proclive fuit ut illi interpretes exiſtimarent illas altaribus; quæ portatilia vocantur eſſe ſimiles. Neque alia ut videtur hujus diverſitatis cauſa quærenda eſt.

5. *Tranſmuta hunc panem, &c.*

ORatio hæc ut diximus, tranſlata eſt ex Coptica Liturgia Baſilii, & idcirco haud aliter, quam apud Coptitas intelligitur, accipienda Veram autem mutationem ſignificat vox Æthiopica, *rei* ſcilicet, *unius in aliam*, ut agnoſcit ipſe Ludolfus in Lexicis ſuis: multique ſcripturæ loci in quibus uſurpatur, palam faciunt. Si vel leviſſima de ejus ſignificatione eſſet dubitatio, vox Coptica cui reſpondet, & verſiones Arabicæ illam plene diſcuterent.

6. *Sacerdos dicit Orationem Abſolutionis ad Filium.*

TItulus ille extat in exemplari Æthiopico, idemque eſt, atque is quem eadem oratio præfert in Copticis exemplaribus, & de illa dictum eſt in Commentario. In Latina verſione *Coadjutor ſacerdos dicit, &c.* Ita vocant, & ſatis proprie qui ad verbum *ſemi-Presbyter* vocatur, Æthiopicè, cujus tamen Ordinem velut à Presbyteri Ordine diſtinctum Ludolfus imaginatur. Vocatur ita Sacerdos *aſſiſtens*, ut in Cæremonialibus noſtris libris vulgo appellatur; quamvis differat utriuſque Officium. Nam in Eccleſiis Orientalibus, præſertimque in Alexandrina Jacobitica, ſoli Diaconi Sacerdoti celebranti miniſtrant. Hoc loco quid per *ſemi-Presbyterum* intelligatur, ex Eccleſiæ Copticæ diſciplina certò ſcimus. In libris quippe Ritualibus, præcipue Gabrielis Patriarchæ, notatur, Orationem Abſolutionis de qua nunc agitur, pronuntiari ſuper Sacerdotem celebrantem, etiam Epiſcopum, ab Hegumeno ſeu *Komos*, quæ vox non modo Archimandritam, ſed Archipresbyterum ſignificat: aut ab alio Sacerdote. Veriſimile igitur omnino eſt eamdem in Æthiopica Eccleſia, ac in Alexandrina ejus matre fuiſſe diſciplinam, circa illius Abſolutionis pronuntiationem. Nam ſi ut alicubi voluit Ludolfus, per *ſemi-Presbyterum* intelligendus eſt Diaconus, ut per *ſemi-Diaconum*, Subdiaconus, ſequitur Orationem Abſolutionis pronuntiari à Diacono, quod abſurdiſſimum & diſciplinæ contrarium eſt. Quamvis enim hæc oratio, Abſolutionis ſacramentalis

p. 198.

L. 3. c. 7. Hiſt.

rationem habere non poſſit, non quod deprecatoria eſt, omnes enim Abſolutionum Orientales formulæ tales ſunt, ut plurimum: juriſdictionem tamen ſacerdotalem ſupponit neceſſariò. Inter Sacerdotem porro & Diaconum medius Eccleſiaſticus Ordo nullus eſt: cum *Komos* apud Ægyptios ut Æthiopes, Sacerdotem dignitate & autoritate antecedat.

7. *Abſolve Domine Patriarcham noſtrum, &c.*

INtelligendus eſt Patriarcha Coptitarum Alexandrinus, qui plenam etiam longe ultra Canonum præſcripta, autoritatem habet in Eccleſia Æthiopica, ita ut ab eo ſolo Metropolita eligatur, & ordinetur pleno jure, inconſultis Epiſcopis, cum olim ſeptem eſſent. Sed nulli dudum ſunt ab annis circiter quadringentis, ut de ſuo tempore teſtatur Gregorius Abulfaragius. Videnda ſunt quæ retulimus in Hiſtoria Alexandrina. Metropolita, ſeu Papas, ut vocant illum Æthiopes, eſt illorum ſupremus Antiſtes. Hunc vulgo Patriarcham vocant homines noſtri, quem titulum in Oriente nunquam habuit; ſed aliquando Catholici, in quibuſdam Collectionibus Canonum illorum Nicænorum qui dicuntur Arabici, quamvis improprie. Nam Catholicus dicebatur, is qui Epiſcopos & Metropolitas ordinare poterat; quod non poteſt dudum Æthiopum præſul; ſed diu Epiſcopos tantum ordinavit, neque plures quam ſeptem; poſtea nullos: Metropolitas nunquam, cum in Æthiopia nullus præter eum extiterit. Itaque cum in aliis ejus loci orationibus & in Diptychis poſt Patriarcham, & Metropolitam, memoria fiat Epiſcoporum loci: hic de illis mentio nulla eſt; nempe quod nullus eſſet præter Metropolitam Epiſcopus.

Hiſt. Patr. Alex. pag. 170. 273. 283. 336. 510. 525. 560.

Can. 42

8. *Memento Domine animarum ſervorum tuorum, &c.*

CUm hoc loco oratio fiat pro illis quos Eccleſia Æthiopica veneratur tanquam ſanctos, & ad quos preces multæ diriguntur in Synaxariis, excuſari non poſſunt Æthiopes, quod non aliter ſanctorum, quam eorum quorum ſalus incerta eſt, commemorationem faciant. Nefas quidem eſſe orare pro martyre teſtatur Auguſtinus non uno loco: verum quamvis ſancti quorum in hac oratione nomina leguntur, martyres non fuerint, agnita tamen eſt & tot miraculis confirmata illorum ſanctitas, ut in univerſa Eccleſia commendare ſe illorum apud Deum interventionibus fideles ſoliti fuerint, non pro illis orare & abſolutionem petere. Si de nonnullis qui hic nominantur, dubium aliquod foret, at nullum de SS. Antonio & Macario, ut neque de Salama quem eumdem eſſe veriſimile eſt, qui Frumentius à Græcis appellatur, ex quo nomine Æthiopes fecerunt *Fremonatos*. Idem peccatum obſervatur in Officio Generali Syriaco quod à nobis editum eſt, ubi non ſolum pro aliquibus ſanctis oratur, & quies poſtulatur, verum & pro B. Virgine, quo nihil abſurdius. In Liturgia Coptica Baſilii, neque

que in Græca ejuſdem tituli Alexandrina ſimile quidquam occurrit, ut nec in aliis omnibus Liturgiis. Unde ſuſpicari proclive foret, turbata fuiſſe per imperitos Librarios exemplaria, ex quibus editio Romana facta fuit : idque eo facilius conjicere poſſumus, quod multa habet ſuis locis non poſita, mendaque infinita. Nam commemorationes mortuorum duas accurate diſtinctas animadvertimus in Orientali non minus, quam in Occidentali Eccleſia, & in Græca ex qua Officia ſacra omnia Syrorum, Coptitarum, Æthiopum, aliorumque, præter Latinos, originem habuerunt. Sanctorum nomina commemorantur, ut Deus per illorum interventionem & orationes, nobis gratiam illorum virtutes & exempla imitandi concedat, & nobiſcum miſericorditer agat. Altera commemoratio defunctorum eo conſilio celebratur, ut Deus ipſis peccata dimittat, requiem illis præſtet, & in beatitudinem inducat. Hæc duo tam diverſa, & ſeparata in omnibus Liturgiis, in iſta confunduntur, errore potius librariorum & imperitia, quam ex ea opinione in quam Græci ſequioris ævi lapſi ſunt, cum adverſus Latinos Theologos acrius & incautius de Purgatorio diſputarent. De illa quæſtione dictum eſt alibi & quæ circa illam obſervavimus repetere non eſt hujus loci. Nam Æthiopes talem Theologicarum rerum facultatem habuiſſe, ut in iſta ſe exercerent, nemo facile exiſtimabit; niſi qui Ludolfi cum Æthiope ſuo dialogos aliquid ſerium continere judicabit. Introducitur enim adverſus Purgatorium diſputans, & negans ſimile quidquam à ſuis agnoſci, vere fortaſſis, cum ut ex multis locis apparet, ne Catholicus quidem ullus fidem ſuam tali interprete agnoviſſet. Sed quid illud tandem erat, cum Æthiopes orare & Liturgiam offerre pro mortuis certiſſimum ſit : quod in Reformatione piaculum judicatur. In ea parte diſciplinæ ſervanda reliquas Eccleſias imitati ſunt, & in traditione veteri permanſerunt. Cum ad beatos & ſanctos pertinere etiam voluerunt hæc pietatis officia, graviſſime erraverunt, nec ulla ratione poſſunt excuſari, ſi quidem ita ſenſiſſe eos certum erit.

Perp. T. 5: l. 8. c. 5. & ſeq.

Verum ut ita de illis exiſtimetur, firmioribus argumentis opus eſt, quam ſunt ea quæ ex iſta Oratione ducuntur, in qua deſcribenda facilius eſt peccaſſe librarios, quam Æthiopes à communi Alexandrinæ Eccleſiæ diſciplina defeciſſe, præſertim, cum ſi ita foret, contradixiſſent ipſi ſibi. Nam eos pro quorum abſolutione orare videntur, invocant, ut eorum precibus apud Deum adjuventur : hæc autem ſunt ἀνύπαιτα

Reges qui illa in oratione commemorantur partim noti, partim ignoti ſunt, cum Æthiopicæ hiſtoriæ tanta ſit obſcuritas, ut ne ſeriem quidem Regum certam exhibeat, & quam parum in ea præſtiterit Ludolfus, adhibitâ tamen ſummâ per annos multos diligentiâ, ſciunt eruditi. Abraha & Atzbea antiquiſſimi videntur, iidemque forſitan fuerunt, quorum apud Athanaſium mentio eſt, quique Axumitarum tyranni appellantur. Nomina tamen plane diverſa ſunt, quod mirum eſſe non debet, cum barbara omnia nunquam prope, Græci ſuis li-

teris fideliter expreſſerint, & ſæpiſſime id præſtare non poterant. Conſentiunt autem Æthiopum pauci libri, circa Reges illos ſuos, quod Athanaſio æquales fuerint & Frumentio, quapropter iidem eſſe videntur ad quos ſcripſit Conſtantius. Axumitas quippe vocatos fuiſſe olim Æthiopes certiſſimum eſt, & ea vox ad illos deſignandos adhuc ſupereſt in Actis electionis Patriarcharum Alexandrinorum. Qui de Regibus quorum nomina ſequuntur plura volet, conſulat Baltaſaris Telezii Hiſtoriam ex qua quidquid verum eſt circa illorum ſucceſſionem, habuit Ludolfus. Neque prætereundum eſt, Reges illos, ſi primos duos excipiamus, Jacobitas fuiſſe, non Orthodoxos, ut etiam Tekla-Haimanot qui pater vitæ Cœnobiticæ apud Æthiopes fuit: & pleroſque Metropolitas, quorum nomina in oratione eadem conſignata ſunt: tanta fuit oſcitantia aut ignorantia eorum qui editioni verſionis Latinæ hujus Liturgiæ præfuerunt. Excuſari poterant circa perſonarum ignotiſſimarum nomina, ſed excuſatione omni caret, omiſſio Synodi Calchedonenſis, poſt nominatas Nicænam, Conſtantinopolitanam I. & Epheſinam. Hæc quippe Monophyſitarum hæreſeos certiſſima nota erat, quam cenſores parum perſpicaces non animadverterunt: neque Severi nomen agnoverunt, furioſi ejuſdem defenſoris, quem idcirco Jacobitæ inter cœlites collocant, & hac ipſa in oratione Athanaſio præponunt.

9. *Epiſtolæ Pauli lectio.*

ORientales Chriſtiani Græcorum exemplo, plures ſacræ Scripturæ lectiones in Liturgia celebrant; & in quibuſdam diebus aut ſolemnibus feſtis legunt primò, caput aliquod ex Veteri Teſtamento, & ex Prophetis, Pſalmi ſemper interponuntur, nec in numerum veniunt. Sed in ſingulis Liturgiis fiunt Lectiones ex Epiſtolis Pauli, & ex Canonicis. In iſta Liturgia, primæ vocantur *Paulus*, ſimpliciter; cum ut à Græcis, ita à pleriſque Orientalibus vulgo vocari ſoleant *Apoſtolus*. Unde liber apud Græcos communis *Apoſtolo-Evangelia* dicitur, quod proprias ſecundùm tempora & dies feſtos, Epiſtolarum & Evangeliorum Lectiones contineat. Alteras, Orientales vocant *Catholicon*, quia continent ſectiones ex Catholicis Epiſtolis legi ſolitas. Hîc vocantur *Havari* id eſt *Apoſtolus*. Sunt autem hic multa tranſpoſita in Latina verſione, cùm Codex Æthiopicus magis reſpondeat communi Alexandrinæ Eccleſiæ ordini. Illum accurate expoſuit Codex Bibliothecæ Regiæ, qui Rubricas adjunctas habet, ex Rituali Gabrielis Patriarchæ deſcriptas, quas verſione noſtra expreſſimus. Illæ vero, ut etiam aliæ quæ ad Ritum Syriacum pertinent, huic loco Æthiopicæ Liturgiæ explicando utiles eſſe poſſunt, cum eadem ſit circa ſolennem ſcripturarum lectionem in omnibus Orientalibus Eccleſiis diſciplina. Eamdem apud Æthiopes uſurpari, ſatis multa probant, quæ paſſim Franciſcus Alvarezius Relationi ſuæ inſeruit, aut alibi ſparſa reperiuntur. Sed orationum maxima ſimilitudo, ſimilis quoque diſciplinæ certum argumentum videtur. De illa ſi Æthiopem illum ſuum Ludolfus interro-

gaſſet potius quam de Lutherana Theologia,non minus publicæ utilitati quàm famæ ſuæ conſuluiſſet. Intellexiſſet enim procul dubio, circa Æthiopum fidem multa ſe divinaſſe, quæ ſolâ diſciplinæ expoſitione refelluntur.

In lectione Evangelii quæ mox ſubjicitur, ſingulare nihil eſt, ſed diſciplina communis omnibus Orientalibus Eccleſiis : ſi quædam orationes breves, & acclamationes Diaconi aut populi occurrunt in verſione Latina, Romæ edita,quas Codex Æthiopicus non habet, non alia ratio eſt, quam quod ea quæ uſu ſciuntur, vix Codicibus inſeri ſolent, quod in Liturgiis omnibus cujuſcumque linguæ, paſſim obſervatur.

Quod in verſione Latina ſtatim poſt recitationem Evangelii legitur. *Exite foras qui non vultis accipere Sacramentum, ſive Euchariſtiam : ite Catechumeni*, non legitur in editione Æthiopica. Potuit quidem formula vetuſtis non abſimilis, quæ ad expellendos Pœnitentes, Catechumenos, & Audientes ſpectabat, reperiri in aliis Codicibus, quos habuerit Teſfa-Sion : qui eam interpretibus ſuggeſſerit : alios omnino nullos habuimus unde lectionis veritas conſtare poſſet. Verumtamen haud temere affirmamus, illam ut Latinè expreſſa eſt, ſtare non poſſe, cum dudum publice pœnitentes, aut Catechumeni in Eccleſiis Orientalibus nulli ſint, illis præſertim in regionibus, quæ Muhamedano Imperio continentur. In Æthiopia quidem vigere potuit hæc diſciplina cum Reges Chriſtiani forent : ſed cum in Alexandrina Eccleſia penitus obſoleverit à multis ſæculis, & ex quo Arabes Ægyptum ſubegerunt, ſacra hæc omnia Æthiopes à Patriarchis Alexandrinis acceperint, ipſamque Monophyſitarum hæreſin : morem qui apud iſtos non ſupererat, Æthiopes retinuiſſe non eſt veriſimile. Pœnitentiæ quoque publicæ quam hæc denuntiatio Diaconi ſupponit neceſſariò, ne leve quidem ſupereſt in Eccleſia Æthiopica veſtigium : imo ſi autoribus fide dignis Arabibus & Luſitanis credimus, ut Alexandriæ aliquando, ita in Æthiopica ſublata erat peccatorum apud Sacerdotes Confeſſio : ut *Canon*, ſive agenda ex Canonum præſcripto pœnitentia, qua de re dictum eſt alibi. Potuit tamen ex veteri inſtituto ſupereſſe, pœnitentes & Catechumenos ejiciendi formula ut remanſit in Syriacis aliquot Liturgiis, quamvis ex teſtimonio Jacobi Edeſſeni qui VII°. vivebat ſæculo, res in deſuetudinem abiiſſet,quod etiam de ſua ætate,nempe XII°. ſæculo teſtatur Barſalibi.

Verum quamvis ita eſſet, peccaverunt procul dubio interpretes, cum nulla unquam lege Eccleſiaſtica pulſi Eccleſiâ fuerint, qui communionem Sacramentorum non accipiebant, niſi per Canones eâ excluderentur. Intelligendum igitur eſt in textu Æthiopico fuiſſe *qui ad communicandum Sacramentis accedere non debetis, abite* : qua ratione pœnitentes intelliguntur, quibus ordine proximi erant Catechumeni : neque alia certior videtur hujus loci interpretatio.

Quæ ſequuntur, Orationes pro pace, pro Eccleſiâ, expreſſæ ſunt ex illis quæ pariter occurrunt in Liturgiis Alexandrinis.

10. *Symbolum Fidei.*

IN Latina Editione, non tam verſio Æthiopicè ſcripti ſymboli deſcripta eſt, quam ea forma ſecundùm quam in Latina Eccleſia legitur: noſtra reſpondet orationi Æthiopicæ. Abit tamen aliquot locis ab ea quam Ludolfus inſeruit Commentario ſuo ad Hiſtoriam Æthiopicam. Summa eruditis πολυγλώττοις temeritas noſtra videbitur, hominis in ea lingua tam præclare meriti verſionem emendandam ſuſcipere. Verum niſi vehementer fallimur, longe major temeritas fuit, ex regulis Grammaticis, quarum ipſe plerumque autor fuit, & quas Æthiopibus ipſis ignorari negare non potuiſſet, ea in Symbolum fidei introducere, quæ Chriſtianis auribus inaudita huc uſque fuerunt. Quis enim unquam audivit inter attributa Dei, illud Ludolfinum, *qui videt omnia & videri non poteſt*, præſertim cum illud *omnia* in Æthiopico textu non legatur. Erat ſane neceſſaria illa vox, ut ſententia Deo conveniret: nam Angelus videt & non videtur: imo anima videt & non videtur. Quanto facilius fuit agnoſcere, vel omiſſam litterulam, quæ paſſivam ſignificationem deſignaret, vel primam vocem eadem ſignificatione eſſe accipiendam. Omiſſio porro unius litteræ facile in ſuſpicionem venire potuit circa Romanam editionem, quæ mendis typographicis ſcatet: nam eam ſolam Ludolfus conſuluiſſe videtur, cum Codicem manuſcriptum nullum citet nominatim. Tum in unum Deum, *Optimum maximum* cui bono inſeritur.

L. 3. N°. 37.

Et homo factus eſt à Spiritu ſancto. Nemo veterum aut recentiorum ita locutus eſt. Nam Spiritum ſanctum corpus Verbo Dei, ex carne & ſanguine B. Virginis formaſſe, in quo filius naturam humanam aſſumſit, communis Jacobitarum, omniumque Chriſtianorum Orientalium Theologia eſt: Deum Verbum, carnem aut hominem factum à Spiritu ſancto, nemo dixit, neque ipſi Æthiopes, cum particula magis, *de* quam *à* ſignificet.

Sed illud intolerandum quod ſequitur: cùm ex Græco Symbolo, omnibuſque verſionibus Orientalibus, verba illa, *Et homo factus eſt*, cum præcedentibus conjungantur, ut neceſſario fieri debet, cur ea ſeparaverit interpres, cauſam habere nullam potuit. Sequitur *In virum evaſit*, quo nihil abſurdius; ita enim loqui poſſumus, de adoleſcente qui pubertatem egreſſus, in viros tranſcribitur, neque id convenit Incarnationis myſterio. Vocem Æthiopicam ipſe Ludolfus in Lexico ſuo per, *homo factus eſt*, recte interpretatus eſt, ut ante illum fecerant qui Symbolum idem Æthiopicè & Latinè ediderunt Niſſelius & Petreus. Æthiopes expreſſerunt σάρκωσιν & ἐνανθρώπησιν. Si igitur eamdem Latinam vocem repetere non placebat, nec primam, ut alii, per *Incarnatus eſt* interpretari, quia id lingua Æthiopica non patiebatur, at novam, nec myſterio convenientem fugere debebat fidus interpres.

In articulo qui de Spiritu Sancto eſt *Qui ex Patre Filioque proceſſit*, non melius. Nam etſi Æthiopes ut Hebræi & Arabes tempus

præſens, ut Grammatici loquuntur, non habeant : at illud ſæpe exprimunt per præteritum, ſeu primam verbi radicem : & ſane ſententia eò ducit, ut ita intelligatur. Nemo autem de Spiritu ſancto loquens, proceſſionem ad præteritum tempus determinat, aut ulla Eccleſia unquam cecinit : *Qui ex Patre Filioque proceſſit* : proceſſio enim æterna eſt.

Quod ſpectat particulam *Filioque*, eam Orientalibus incognitam eſſe fatemur ultro, Ægyptiis præſertim, à quibus Officia omnia ſua Æthiopes acceperunt. Cum vero ea occaſione Ludolfus de illius particulæ additione, & Græcorum cum Latinis circa Spiritus ſancti proceſſionem controverſiâ, judicium ſuum ita interponit, ut illis potius quam iſtis favere videatur, quid animo deſignaverit non ſatis intelligimus. Proteſtantes enim Confeſſionis Auguſtanæ, & omnes qui Reformati appellantur, Symbolum quale illud in Eccleſia Latina didicerant, retinuerunt; Spiritumque ſanctum agnoſcunt procedentem à Patre & Filio. Verum abſtinuiſſe debuerat vir eruditus, ſed parum Theologus, à tractanda illa controverſia, ut etiam à Critica quam Symboli Nicæni occaſione adjunxit de Symbolo Apoſtolico, quod ut alterum habetur omnibus linguis Orientalibus. Sed hæc perſequi non eſt hujus loci.

II. *Qui non communicatis exite.*

DE iſta formula jam dictum eſt, quæ ſi locum habet in Liturgia Æthiopica, iſtic potius collocanda eſt, quam antea. Nam more veteri, cum omnes Euchariſtiæ communicarent, quando ſacris myſteriis intererant, exire jubebantur, qui non communicabant, hoc eſt non illi qui Sacramenta eo ipſo die non erant percepturi, ſed qui ad ea ſuſcipienda jus non habebant, ut Audientes & Catechumeni; vel illud amiſerant ut Pœnitentes. Iſta vero diſciplina, ut jam obſervavimus, ſingulariter ad Æthiopes non pertinebat, ſed erat toti Eccleſiæ communis. Cum vero Liturgia Æthiopica, qualem illam habemus in Codicibus formam accepit, diſciplina illa prorſus obſoleverat. Sed in iſta & ſequenti oratione, non recte ſe habere exemplar Æthiopicum certiſſimum videtur. Verſio enim Romana ita ſe habet. *Ut recipiamus ſine judicio, & ſine morte, donum tuum cœleſte, hoc eſt gratiam tuam, cum Spiritu ſancto.* In textu Æthiopico tranſpoſita ſunt quædam verba quæ ſententiam interturbant. Sed illa certò agnoſcitur ex variis Orationum ad Oſculum pacis formulis, quæ omnes in eam petitionem conſentiunt, ut Chriſtiani dato & accepto pacis Oſculo, ab omni odio & injuriarum mortifera recordatione liberi, πάσῃ μνησικακίᾳ θανατηφόρῳ, ſuſcipiant digne, abſque condemnationis & reatus metu, myſteria ſacra, ſive donum cœleſte & immortale corporis & ſanguinis Chriſti Domini. Ita enim perſpicue habetur in Liturgia Coptica Baſilii, & in aliis omnibus. Neque *donum cœleſte*, hoc loco gratiam Spiritus ſancti ſignificat, verum Euchariſtiam. Cum vero in Baſilii Coptica Liturgia, plures Oſculi pacis orationes reperiantur : Æthiopicæ interpretes,

aut illas in compendium redegerunt, aut Librarii primas tantum voces deſcripſerunt, cum petendæ aliunde forent, & memoria tenerentur: difficile eſt enim, ut qua ratione editæ ſunt in primariis Codicibus, ita ſcriptæ fuerint.

12. *Oratio pro pace, &c.*

IN omnibus prope Codicibus Liturgicis, plures aliquando oratio nes occurrunt pro pace danda, ſeu *Oſculo pacis* Ἀσπασμῷ, ut Græci vocant, quam vocem non Coptitæ ſolum retinuerunt, ſed Arabes aliquando eâdem utuntur. Orationes autem illæ non omnes dicuntur, ſed una ad Sacerdotis arbitrium. Vulgo autem ſtatim atque Oſculum pacis datum eſt, Præfatio incipit, & ut vulgo Rituales loquuntur *Anaphora Oblatio*, ſive *ſacra Actio*. Cum autem Orationes pro pace, pro Eccleſia, & ejus Ordinibus, tum pro aliis perſonis & rebus, proprium alibi, & quidem aliarum Liturgiarum exemplo determinatum locum habeant, eumque duplicem: nempe ante oblationem munerum, & poſt Invocationem Spiritus ſancti, ante communionem; ſingularis eſt hac in parte Æthiopicæ Miſſæ diſpoſitio, cujus idonea ratio nulla occurrit. Ita fit ut non temere ſuſpicari poſſimus, turbatum hic fuiſſe per Librariorum aut editorum incuriam, cujus multa argumenta ſunt.

Eſt quoque obſervanda non levis differentia inter exemplar Æthiopicum, Latinamque Verſionem in ſanctis commemorandis. Nam in illo leguntur nomina infauſta aliquot Jacobitarum, ut inter alios Barſomæ damnati in Calchedonenſi Concilio, & aliquot Monachorum, qui in eadem hæreſi vixerunt. Sed nihil mirum ſi id commiſerint Æthiopes, cum illud idem Barſomæ nomen, ut etiam Philoxeni & aliquot aliorum Monophyſitarum nomina, in Miſſali Maronitarum, qui Canon Orthodoxiæ eſſe debebat, relicta ſint.

13. *Accepit panem, &c. dicens, Hic panis eſt Corpus meum, &c.*

ITa totam hanc partem Canonis in qua conſecratio perficitur, interpretari oportet, ex Codicibus Æthiopicis, edito & manuſcriptis. In verſione Latina quam ipſi Æthiopes ediderunt, forma verborum Chriſti refertur hunc in modum. *Hoc eſt Corpus meum, quod pro vobis traditur in remiſſionem peccatorum. Amen.* Tum ſubjecerunt verba Æthiopica, diverſa ab illis, quæ Liturgiæ exemplar editum repræſentat, nec Latinis reſpondentia: nam vertendum erat: *Hoc eſt Corpus meum, quod pro vobis frangitur* τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον, ut habetur in omnibus prope Liturgiis Græcis & Syriacis. In aliquot exemplaribus editionis Latinæ addiderunt Æthiopes monitum iſtud: *Non te moveant candide Lector exemplaria Æthiopica quod in iis ſcriptum ſit* hic panis eſt corpus meum, *quia vetuſtiſſimi & emendatiſſimi Codices Coptitarum, ſive*

Ægyptiorum à quibus ut diximus magnam religionis partem majores noſtri acceperunt, habent Hoc eſt Corpus meum. In manuſcriptis aliarum Liturgiarum lectio eadem eſt, ac in vulgato Codice edito, & ita illos quos in Æthiopica viderunt Miſſionarii verba Chriſti repræſentaſſe teſtatur Baltazar Tellezius : qui adjecit ea occaſione dubitaſſe quoſdam Theologos, an illis verbis conſecratio perficeretur. Arripuit cenſuram iſtam Albertinus cum eam in ſcholaſticorum aliquot libris legiſſet, nec illam neglexit Ludolfus, quaſi verbis illis ſignificaretur etiam conſecratione perfecta, panem eſſe, id quod in altari offertur, atque adeo non eſſe vere & realiter Corpus Chriſti. Verum ad comparandam leviſſimo huic argumento autoritatem, ita ut quod Albertinus jactat, poſſent eo ſolo fundati Proteſtantes de conſenſu omnium Eccleſiarum ſecum jure gloriari, duo prius probare oportebat. Primo illis verbis. *Hic panis eſt corpus meum*, ſignificari id quod exiſtimant : ſcilicet panem verbis Dominicis conſecratum, in prima ſua natura remanere : tum Æthiopes eadem ita intelligere : quæ ſi probentur, quod impoſſibile eſt, ſupereſt ut demonſtretur, univerſam Eccleſiam Orientalem in Æthiopica contineri, & ab ea accepiſſe formam credendi, legemque ſupplicandi. Verum id fortaſſe fuiſſet, modo Æthiopicam Eccleſiam, qualem illam nobis deſcribit Ludolfus, puræ illi Apoſtolicæ quam ſimillimam eſſe conſtaret. Id quidem ſe vidiſſe putavit, & inculcavit ſæpius, verumque erit, cum unius naturæ hæreſin, ſuperſtitiones Judaicas multas, polygamiam, multaque alia hujuſmodi, puritati fidei diſciplinæque Apoſtolicæ inimica non eſſe, probaverit aliquis ejus diſcipulus. Demus ita factum, erit adhuc oſtendendum, qua ratione Æthiopes Alexandrinam Eccleſiam, à qua dudum pendent, Syriacas quoque tam Jacobiticas, quam Neſtorianas fide & moribus ſuis imbuerint, quo nihil abſurdius. *Hiſt. d'Ethiop.*

Præterea in illis verbis, *Hic panis eſt Corpus meum* : cum pronunciatur prima duo, panem id eſſe quod erat, ultro agnoſcimus : cum tota oratio prolata eſt, ſimpliciter intelligimus, id quod panis erat, eſſe corpus Chriſti. Non recte feciſſe videntur quicumque additionis verborum *Hic panis*, contra reliquarum Eccleſiarum diſciplinam, Alexandrinæ præſertim cui ſubjecti erant, autores fuerunt : per illam tamen corrumpi penitus vim Chriſti verborum, effectuque ſuo illa ſpoliari, non adeo certum eſt, ut vocari in dubium nequeat.

Probandum igitur Albertino & Ludolfo fuit : Æthiopes cum in ſua Liturgia dicunt, *Hic panis eſt Corpus meum*, credere, iſtud quod tenent & vident, panem adhuc eſſe, non corpus Chriſti. At illi ſuam ipſi ſtatim ſententiam explicant, cum poſt pronunciata ſacra verba inclamat populus. *Amen, Amen, Amen. Credimus & certi ſumus, & laudamus te Domine Deus noſter : hoc vere eſt corpus tuum.* Neque dicunt, *credimus hunc panem eſſe corpus tuum.* Doceant nos qui Eccleſiam Catholicam impugnant, non quid Eccleſiæ Orientales, & ipſa de qua agimus Æthiopica de Sacramento Euchariſtiæ credant, ſed cur Albertinus vir infinitæ lectionis, Ludolfuſque à quo, ut Lexici autore

accurato & diligente quidquid Æthiopicè editum eſt, ſyllabatim lectum fuit, iſtius orationis mentionem nullam fecerint, quæ ambiguitate omni caret? Calumniamne doctoribus ſuis impingi dicent, cum malam ipſis fidem exprobrabimus? Si de hac oratione dubitabant, facile erat eam cum Coptica comparare, atque ex illa comparatione autoritas ejus ſtabiliebatur. Scimus, nec ab ipſis didicimus, aliquam de illius brevis confeſſionis ſignificatu moveri poſſe quæſtionem, & illam in Commentario ad Baſilii Liturgiam Ægyptiacam tractavimus, deque illa in notis ſequentibus quædam adjicientur, ad Æthiopes proprie ſpectantia. Si quid tamen obſcuritatis foret, quantum ſpectat ad Euchariſtiæ fidem, ea tam perſpicue diſcutitur, ex altera quæ pronunciatur paulò ante Communionem, ut dubii ne levis quidem umbra ſupereſſet. At illam Albertinus, Salmaſius, Ludolfus, & omnes tandem æque diſſimulaverunt, & ex illa ſola conſtat Æthiopum vera de Euchariſtia fides: tam ex ipſis verbis, quæ nullam interpretationem admittunt, præter ſimplicem, & quam verba ſtatim offerunt: quàm ex eadem Confeſſione apud Alexandrinos uſurpata, & illis cæremoniis determinata, quæ non niſi cum doctrina realis præſentiæ conſtare poſſunt.

Iſtam vero orationem, ut in notis ad Copticam Liturgiam obſervavimus, ex eadem tranſlatam eſſe manifeſtum eſt: quamvis in textu Coptico, & Græco Alexandrino, videatur illa Confeſſio ad veritatem narrationis Evangelicæ, quam Sacerdos pronuntiavit eſſe potius referenda, quàm ad ſingularem de Euchariſtia Confeſſionem. Verum cùm Evangelica narratio utrumque myſterium complectatur, inſtitutionis Euchariſtiæ, veræque in illa corporis & ſanguinis Chriſti præſentiæ; fidem ſuam de utroque myſterio unâ & eâdem oratione complexos eſſe Æthiopes, nihil vetat. Illis enim verbis concepta eſt, quæ ad agnitionem corporis & ſanguinis Chriſti in Sacramento, referenda ſunt neceſſariò, nec aliter intelligenda. Erunt quibus hæc interpretatio dubia videbitur, quia paulò poſt ſequitur Invocatio Spiritus ſancti, qua poſtulatur ut panis & calix eo ſuperveniente, fiant corpus & ſanguis Chriſti. Multi autem ſuperiori ætate Theologi per ſimilem orationem, vim Chriſti verborum imminui facile nimium exiſtimaverunt, cum de illa explicanda laborarent. Acceſſit Critici noſtratis autoritas, qui ſecundùm Græcos & Orientales ſola Invocatione Spiritus ſancti conſecrationem perfici affirmavit, eamque communem eſſe illorum opinionem: id vero quam à veritate alienum ſit alibi demonſtratum eſt. Suam Invocationi efficaciam, ut precibus omnibus ſacramentalibus conſtare credunt Orientales: neque contra fidem aut diſciplinam peccare ſe exiſtimant, cum orant ſuper dona jam conſecrata, ut Hiſpani veteres Gothicarum Eccleſiarum, Moſarabes, & alii fecerunt. Eodem igitur & omnium Orientalium exemplo Coptitæ, & Æthiopes conſecrationem verbis Chriſti fieri credere potuerunt, & Invocationem Spiritus ſancti pronunciare.

14. *Invocatio*

14. *Invocatio Spiritûs ſancti.*

ORatio iſta in verſione Latina non fideliter expreſſa eſt, Ita porro ſe habet. *Nunc autem recordamur mortis tuæ & reſurrectionis tuæ, offerimuſque tibi hunc panem & hunc calicem, tibique gratias agimus, quod per hoc ſacrificium dignos nos feciſti ſtandi in conſpectu tuo, & ſacerdotale officium coram te exequendi. Oramus te Domine & à te inſtanter petimus, ut mittas Spiritum ſanctum, ſuper hunc panem & hunc calicem, videlicet corpus & ſanguinem Domini & ſervatoris noſtri in ſecula ſeculorum. Amen.* Nempe quod in Syriacis Liturgiis editis in Miſſali Maronitico fecerunt, qui editioni præfuere, idem in verſione interpretes præſtiterunt, ut in Copticis transferendis Victorius Scialach: non recte, ut videtur. Quid enim illud erat niſi lectores incautos in errorem inducere, eos præſertim, qui linguas Orientales ignorarent. Nam ita factum eſt, ut qui tales interpretes ſecutus de Æthiopum, aut Coptitarum diſciplina Euchariſtica judicaverit, in maximum errorem lapſus fuerit. Liceat illis qui autoritatem habent emendare quod pravum eſt: at interpretem privato conſilio id facere non licet. Verba igitur Æthiopica, ſic transferenda ſunt. *Oramus te Domine & deprecamur te ut mittas ſanctum Spiritum, & virtutem ſuper hunc panem, & ſuper hunc calicem, & faciat illum corpus & ſanguinem Domini & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti, in ſecula ſeculorum. Amen.* Ita hæc Invocandi Spiritus ſancti forma, cum Græcis, Copticis & Syriacis accurate convenit. Iiſdem quoque verbis legitur in Liturgia ſecunda earum quæ Romæ editæ ſunt, & fere ſimiliter in aliquot aliis manuſcsiptis, niſi quod in aliquibus ut in ea quæ dicitur Joannis Evangeliſtæ, additur vox: nempe *communio*, ſive *communicatio* corporis & ſanguinis Domini noſtri Jeſu Chriſti. In alia quæ dicitur CCCXVIII. Patrum Nicænorum. *Et mittatur Spiritus tuus ſanctus, ex habitaculo ſubſtantiæ ejus, deſcendat & veniat, & reſplendeat ſuper hunc panem, & fiat corpus Chriſti Dei noſtri: muteturque ſapor hujus calicis & fiat ſanguis Chriſti Dei noſtri.* Retulit hoc teſtimonium in Itinerario ſuo Italico Wanſlebius, ex Codice Pocockiano Liturgiarum, quem Londini deſcripſerat anno MDCLX. & cujus apographum habuerat D. Ludovicus Picques Doctor Sorbonicus, à quo cum aliis manuſcriptis Orientalibus relictum eſt Bibliothecæ RR.PP. Dominicanorum ad ſanctum Honoratum, in qua ſervatur, & unde illud habuimus. Pauca ad illud teſtimonium obſervabimus. In prima formula ad hæc verba *Spiritum ſanctum tuum & virtutem*, cum ſcriptura Æthiopica id habeat ſingulare, quod apices ita literis adjunguntur, ut vocales diverſas efficiant levi interdum diſcrimine, facile videtur tranſlatam ab uno ad aliud latere notam fuiſſe: quæ ſi dextro apponatur ſenſus erit, *Spiritum ſanctum & virtutem ejus*; ut in pleriſque aliis Liturgiis legimus: & ita ſenſus erit magis perſpicuus, quamvis etiam ſimpliciter virtutem divinam intelligere poſſimus. Sequitur *& faciat illum corpus, &*

ſanguinem, &c. Verti poteſt *& faciat*, nam characteriſtica litera tertiæ perſonæ futuri temporis in genere fœminino, cujus eſt apud Æthiopes vox *Menfes*, quæ ſpiritum ſignificat, eadem eſt ac ſecundæ perſonæ. Utraque lectio indifferenter occurrit in variis Liturgiis, & ſententia eadem eſt. Deus enim, & ut alii loquuntur, ipſe Chriſtus eſt, qui per Spiritum ſanctum, panem efficit ſuam carnem, & vinum ſuum transfundit in ſanguinem, ut veteres Miſſæ expoſitores tradiderunt.

Verbum autem Æthiopicum quod hoc locò occurrit, *unum ex alio facere*, ipſò Ludolfo teſte ſignificat, ut ſcripſit in prima Lexici Æthiopici ſui editione, quam tamen ſignificationem omiſit in ſecunda. Verum aliam dedit, cum locum ex Homilia Jacobi Serugenſis protuliſſet de mirabili conceptu Jeſu Chriſti in utero Mariæ: *qui formať infantes, formabitur in te*, & ſignificationem agnovit, quæ myſterio Euchariſtiæ maxime conveniens eſt, ſecundùm Orientalium Theologiam. Nulla enim in eorum ſcriptis frequentior comparatio occurrit, quam Euchariſtiæ cum Incarnatione, quam ita paucis verbis exprimunt. *Sicut ſuperveniens Spiritus ſanctus in B. Virginem virtute Altiſſimi eam obumbrante, formavit ex ea, & in ea, corpus in quo Filius Dei incarnatus eſt, ita eumdem Spiritum ſanctum ſupervenire & illabi in dona propoſita, & ex illis formare corpus Filii Dei.* Ea igitur oratio ſignificat peti à Deo, ut per Spiritum ſuum ſanctum formet in altari corpus & ſanguinem Chriſti, ſicut in Virgine formatum eſt; non vero *in ſacra Cœna*, hoc eſt ſecundùm Ludolfum in perceptione ſacramenti, quæ non niſi longo intervallo ſequitur. Utque eidem comparationi inſiſtamus, non ex conjectura tamen, ſed ſecundùm ipſa Orientalium Theologorum verba, ut Incarnationis myſterium momento perfectum eſt, ita unico momento panis & calix fiunt corpus & ſanguis Chriſti. Hæc Ludolfus ex ſolis Liturgiis diſcere poterat, in quibus, ſi quid non ſatis explicatum videbatur homini Proteſtanti: aliis enim ſumma ſemper apparebit illarum orationum perſpicuitas, exquirere debebat quæ Alexandrinæ Eccleſiæ fides & doctrina foret, aut quomodo intelligerentur à Patriarchis & Theologis Invocatio Spiritus ſancti, & Confeſſio fidei ante Euchariſtiæ diſtributionem: ſaltem eaſdem orationes Æthiopi ſuo Gregorio proponere, non abſurdas, & ænigmaticas doctrinæ Catholicæ expoſitiones. Verum qui de duabus illis formulis verbum non fecerit, quæ in omnibus Liturgiis repetuntur, illum multa alia quæ in paucis quos vidit libris Æthiopicis occurrebant, diſſimulaſſe, non inanis ſuſpicio eſt.

In ſecundo teſtimonio obſervatur, formam illam ex aliis Liturgiis deſumtam eſſe, ubi frequenter occurrit, & præſertim in Copticâ tertia quæ Cyrillo tribuitur. *Reſplendeat*: verbum Æthiopicum adventum Spiritus ſancti divinum & majeſtate plenum, ſignificat, reſpondetque Græcis aut Arabicis vocibus quæ ἐπιφοίτησιν, non ſatis exprimunt. Cum vero Æthiopes ad Jacobiticam ſectam tranſlatos fuiſſe certum ſit ſub Benjamino Patriarcha poſtquam Arabes Ægyptum ſubegerunt, tuncque Græcæ linguæ uſus vigeret, Alexandriæ præſertim, cum ea vox

non facile exprimi poſſet nec plene intelligeretur, interpretata fuit tanquam à ὀῶς deducta: nam multa ejus generis παρωνυμιῶν exe pla reperiuntur in linguis Orientalibus. Dicitur deinde, *ut fiat Corpus Chriſti*, ad verbum, *ut ſit*, ex idiotiſmo communi linguarum Orientalium præcipuarum. Sequitur: *muteturque ſapor*, vel *guſtus hujus calicis*. Vox Æthiopibus hoc loco uſurpata Hebraicæ originis eſt, Syriſque & Arabibus æque uſurpata, eo ſignificatu *guſtus & ſaporis*; ſed cum ad alia multa extendatur, in iiſdem linguis, aliquid quoque aliud in Æthiopica illam ſignificare ſuſpicari poſſumus. Nam in conſecratione, guſtus aut ſapor panis & calicis non mutatur, ſed idem permanet: neque locutio ſimilis occurrit in tot quas habemus Liturgiis. Nihil igitur hoc loco aliud intelligendum videtur, quam elementorum tranſmutatio, qualem Coptitæ Æthiopum magiſtri, & reliqui Orientales Chriſtiani agnoſcunt; panis nempe in corpus, vini & aquæ in ſanguinem. Quæ mutatio ſi non ſatis in ipſa Liturgia explicatur, qualis in Eccleſia Alexandrina crederetur, dubitare non ſinit Gabriel Patriarcha, qui illam ſubſtantiæ in ſubſtantiam eſſe docet, ut etiam autor Scientiæ Eccleſiaſticæ, Abulbircat & alii. Hæc omnia ignoraſſe Ludolfus potuit, ut ſane ea ignoravit, quamvis ſumme ſcitu neceſſaria ſcribenti de religione Æthiopum, quos de ſingularibus contra communem Eccleſiarum de Euchariſtia fidem opinionibus nemo inſimulavit: nemo præter Ludolfum laudavit, quod Tranſubſtantiationem non crederent. Verum ignotæ illi eſſe non poterant multiplices Invocationis Spiritus ſancti formæ, quarum vocabula in Lexicis ſuis digerebat, ſed ita ut phraſes ipſas non referret, ne ex illarum ſola inſpectione, falſa prorſus & fictitia Theologia Æthiopica ſua refelleretur. Reliquæ enim Liturgiæ, tam editæ quam manuſcriptæ eamdem Invocationis formam referunt, aut ex prima petendam deſignant.

Illius orationis partem, ut verba Chriſti conſecratoria, & particulam Confeſſionis quæ pronuntiatur ante communionem edidit Æthiopicè Kircherus in Prodromo Coptico; ſed ita ut præter errata nonnulla typographica, quæ lectorem remorentur, graviora in verſione deprehendantur. Ea expendere & emendare inutile eſt, cum ex totius Liturgiæ conſtitutione, & ejus cum Coptica, comparatione, vera lectio agnoſci facile poſſit. Copticam quoque illarum particularum formam adjecit, ſed ita ut Codicibus melioris notæ non reſpondeat, ultimaque ſui parte detruncata ſit: unde uſus nullius eſſe poteſt, quod Lectores Orientalibus literis non imbutos ſcire oportebat. Nam fortaſſis non deerunt, qui Mulleri & aliorum exemplo, Kircherum laudibus cumulabunt, ut ejus autoritate ſinceram iſtarum orationum lectionem impugnent.

15. *Oratio fractionis.*

FRagmenti verterunt Interpretes non bene ; cum vox Æthiopica ſignificet *fractionem* κλάσιν, ut Rituales Græci loquuntur, quam Arabes Chriſtiani חסכם vocant : dum ſcilicet panis in corpus Chriſti conſecratus, in plures particulas dividitur, atque ex una calix obſignatur, tum ex eâdem in calice intincta, particulæ quæ in ſacro diſco ſunt, ſignantur pariter eo Ritu, qui explicatur, tam in Rubricis ad Liturgiam Copticam ſancti Baſilii, quam in Rituali Gabrielis, atque aliis quorum teſtimonia relata ſunt in Commentario. Ludolfus *fragmentum* & *fragmen* interpretatur, non recte : ſed verbum eſſe dicit, *cujus uſus eſt in S. Cœna* : & in ſecunda editione Lexici, *Nomen orationis cujus uſus in S. Cœna ad deſignandam fractionem panis*, pejus omnino, & imperitius. Non verbum eſt, ſed nomen à verbo derivatum, cujus uſus, ſi per *S. Cœnam*, Lutheranam ſuam intelligit, nullus eſt, cum in ea nihil omnino fiat, quod fractioni, qualis obſervatur in Eccleſiis Orientalibus reſpondeat. Si Liturgiam intelligit, ut ſemper ad eam ſignificandam ea voce abutitur, non minus ridicule, quam ſi Miſſam ſolennem Romæ à Pontifice celebratam *Cœnam* appellaret, quam hoſpes eſſet in Ritibus Eccleſiaſticis demonſtravit. Neque enim oratio illa dicitur ad deſignandam fractionem panis conſecrati, cum illa vere fiat, dum is in particulas frangitur. Si fractio panis à Chriſto Domino facta deſignatur, quod Ludolfum voluiſſe ſatis apparet, non minus aberrat ab Eccleſiaſticis inſtitutis, & ab Orientalium doctrina. Neque enim fractio panis conſecrati, quem jam non panem eſſe credunt, ſed corpus Chriſti, fractione deſignatur, ſed laceratio, per flagella, crucem, lateris transfixionem, & alia quæ Chriſtus in carne pro humani generis ſalute ſuſtinuit, ut alibi ipſis Orientalium verbis expoſitum eſt. Hanc enim fractionem deſignant, quæ in forma verborum ſacramentalium in pleriſque Liturgiis & in Æthiopicis continetur : *Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis frangitur*, κλώμενον & θρυπτόμενον, ut Græcæ habent, quod in notis ad alias Liturgias fuſius expoſitum eſt.

16. *Subdiaconus dicit cum populo.* Exercitus Angelorum, &c.

IN illa oratione mirum, cur omiſſa ſint poſtrema verba, & inepta verſio prioris particulæ data eſt. Quid enim ſignificat, *& legunt corpus & ſanguinem Domini & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti.* Scripſerunt, ut videtur, interpretes : *& cingunt :* id enim ſignificat vox Æthiopica, ita ut ſenſus ſit, Angelos in modum coronæ cingere ſacramenta in altari poſita, quod ſæpe occurrit in variis Syrorum ad eumdem Liturgiæ locum orationibus. *Accedamus coram facie ejus cum fide, quod ipſe eſt Chriſtus Rex noſter* ; vel *quia ipſe eſt Chriſtus Rex noſter.* Ita

Codex Æthiopicus niſi quod errato typographico in ultima voce litera una deficit. Inſignis locus de vera præſentia corporis Chriſti in Euchariſtia, de cujus interpretatione dubitari non poteſt, cum Chriſtum in altari immolatum jacere, & in diſco collocatum intueri Chriſtianos moneant Severus Epiſcopus Aſchmonin, Homiliæ de circulo anni, omneſque Theologi. Ne hanc orationem, ut alias omnes quæ realem præſentiam ſignificant, citaret aut indicaret Ludolfus diligentiſſime cavit. Quod Rubrica moneat hæc dici à Subdiacono, cum in Ritu Alexandrino, dicantur à Diaconis, aut erratum eſt à Librario, aut per *Neſka-Diacon* quæ vox vulgo Subdiaconum ſignificat, intelligendus eſt Diaconus, qui ſecundas partes agit: etſi vulgo unus tantum ad altare alibi miniſtrare ſoleat.

17. *Sacerdos dicit Orationem pœnitentiæ.*

ITa ſe habet titulus iſtius orationis in exemplari Æthiopico, minus proprie ut videtur, cum Pœnitentiæ, ſive ut accuratius loquamur orationis ſuper pœnitentes, proprius hic locus non ſit: tum etiam quia dudum Pœnitentium ordo & ſtatio in Eccleſiis Orientalibus locum non habet, neque diſciplinæ erga illos olim obſervatæ veſtigium ſupereſt in Liturgiis Alexandrinis, ſed in ſolis Syriacis, ut dictum eſt ad Canonem Generalem. Illam porro diſciplinam jam obſoleviſſe teſtantur autores Syri vetuſtiſſimi. In Baſilii Coptica Liturgia ex qua iſta oratio petita eſt, titulus eſt: *Oratio abſolutionis ad Patrem.* Nempe forma eſt abſolutionis cujuſdam generalis, iiſdem prope verbis & ſententiis conſtans, ac illa quæ ſuper ipſum Sacerdotem celebrantem pronuntiatur initio Liturgiæ & ad Filium Dei dirigitur. Ipſa eſt quam Victorius Scialach peſſime ex Arabico perperam lecto appellavit *Orationem glorificationis Filii*: nam vox Ægyptiaca *Metrembe* & Arabica תחליל *Tahlil*, *Abſolutionem* ſignificant. Videnda quæ ad eamdem Orationem annotata ſunt. In verſione, Æthiopes nomen Claudii Regis ſui filii Lebna Dintghil, inſeruerunt: is enim tunc in Æthiopia regnabat: & ab eo ſcripta eſt Confeſſio fidei, quam priori Lexici ſui editioni Ludolfus ſubjunxit, retulitque poſtea in Commentario ad Hiſtoriam ſuam, cum notis, quas alio loco expendemus.

18. *Sancta ſanctis.*

ITa recte qui verſioni Latinæ operam dederunt: neque de verborum illorum interpretatione cum inter ſacra Officia leguntur, quemquam dubitaſſe videmus, cum Græce extent in omnibus Liturgiis & in ſanctorum Patrum ſcriptis, in Copticis quoque, Syriacis, omnibus tandem Orientalibus Euchariſtiæ conſecrandæ Officiis. Primus Ludolfus in quarumdam ex Clementinis Conſtitutionum verſione eadem verba interpretatus eſt, *Sanctuarium ſanctis*, quo nihil abſurdius. Nugas enim Grammaticales, ſi quas obtendere poterat, uſus Eccleſiaſticus & om-

nium Liturgiarum conſenſus refellebat. Certum enim eſt eo loco idem intelligendum eſſe, quod apud omnes Orientales Chriſtianos, quotidie audiebatur, & quod nullus neſciebat: ſcilicet, monitum omnibus qui ſacris Officiis intererant, per Sacerdotes vel Diaconos ſignificatum, ne quis niſi ſanctus, ſive nullius peccati lethalis ſibi conſcius, ad *ſancta*, hoc eſt ad ſacra myſteria percipienda accedere vellet. Neque quiſquam Chriſtianus ignorabat, quid per τὰ ἅγια eſſet intelligendum. At, *ſanctuarium ſanctis*, formula eſt ab initio Eccleſiæ conſtitutæ ad hæc uſque tempora, omnibus Liturgiis incognita & inaudita, & quæ ſimul falſiſſimam ſententiam inſinuat. Nam *Sancta ſanctis* ſignificavit in veteri Eccleſia, & in Orientali idem ſignificat, ut qui ad myſteria ſuſcipienda rite parati ſunt, ſoli ad eorum participationem accedant; neque hæc denuntiatio ad Eccleſiaſticos ſolos qui in Βῆμα ſeu ſanctuario ſtabant, ſed ad Laicos quoque pertinebat, imò ad mulieres. At neutri ut myſteria ſacra perciperent, ad ſanctuarium accedebant: verum eo ritu diſtribuebantur, quem fusè ex Gabrielis Patriarchæ Rituali & aliis retulimus, in Commentario ad Baſilii Copticam Liturgiam. Ita fit ut abſurditatem inſignem contineat ejuſmodi interpretatio, ſecundùm quam vocantur ad ſanctuarium, qui in illud ingredi non poſſunt. Quid igitur? Cœnam ſuam Lutheranam adeo infixam animo Ludolfus habuit, ut nulla vox Æthiopica, etſi Hebraicæ aut Græcæ originis, & uſu Eccleſiaſtico determinata, aliud ipſi ſignificaret, quam *Cœnam. Liturgiam*, *Miſſam*, *Anapheram*, in Lexico ſuo locum habere vix voluit. *Korban*, *Kadas*, *Anaphora*, *Cœna* ſunt, *totus Cœna actus*: *Orationes ſacræ in Cœna Domini dici ſolitæ*: *Preces Euchariſticæ*, *Homiliæ*: neque ſolœciſare timet ut Cœnam ſuam ubique inſtruat. Habentur Epiſtolæ quibus vir linguarum Orientalium peritiſſimus Ludovicus Picques Doctor Sorbonicus, putidam illam affectationem, vehementer exprobrat Ludolfo. Is igitur cum particulam hanc *ſancta ſanctis*, Cœnam ſuam evertere ſatis intelligeret: nam ſi ſancta facta ſunt, ante communionem, non exſpectatur uſus Cœnæ Domini, neque ut alibi loquitur *Arcanum participationis Cœnæ Domini*, ridiculam & inauditam interpretationem ſuam, *ſanctuarium ſanctis*, ſubſtituit. Mira ſane confidentia fuit: illum enim exiſtimaſſe oportebat, qui falſas ſuas verſiones confutaret neminem fore: quaſi ex illius dictatis penderet omnium quæ ab Æthiopibus uſurpatæ fuerant vocum intelligentia, quam fruſtra circumvenire nititur, cum ex aliis linguis & Liturgiis perſpicua ſit.

19. *Unus Pater ſanctus*, & ſequentia.

EX comparatione iſtius Liturgiæ cum Alexandrinis ſatis manifeſtum eſt, ex illis Æthiopicam expreſſam fuiſſe: ſed multa deſunt ad rituum intelligentiam in Æthiopico exemplari, ut in verſione, quæ aliunde petenda ſunt, præcipue ex Liturgia Alexandrina Coptica, & Gabriele Patriarcha. Nam Orationes ex illa deſcriptas & eodem loco recitandas,

ſimili quoque ritu uſurpandas eſſe non poteſt dubitari. At oratio *Unus Pater ſanctus*, &c. quæ confeſſionem fidei de Trinitate continet, primo à ſacerdote pronuntiatur, deinde à populo, quod in exemplari Æthiopico, non notatur, neque in Latina verſione.

Quod ſequitur *Sacerdos elevans ſacramentum dicit alta voce*, Domine Jeſu Chriſte miſerere noſtri, non præſcribitur in Ritu Coptico: & fortaſſe illa ultima verba à populo dicenda ſunt: nempe *Kyrie eleiſon* ter: quæ eſt frequentiſſima populi poſt ſacerdotales orationes acclamatio.

At elevatio Sacramenti hoc eſt particulæ illius majoris, quæ in Liturgiis Alexandrinis Græcis σπυδικὸν dicitur hoc eſt Σῶμα δεσποτικόν, *corpus Dominicum*: unde Arabicè ſcribentes, Coptitæ fecerunt *Isbòdicon* ſive *Asbadicon*, de qua dictum eſt ad Baſilii Liturgiam; eodem modo fieri debuit atque in Ritu Coptico. Itaque vere dicebat Zagazabo in relatione quam edidit Damianus à Goes *de moribus Æthiopum*, Sacramentum non elevari apud ſuos, ut in Luſitania videbat fieri: atque ex eo teſtimonio perperam à multis autoribus ſcriptum eſt, elevationem Euchariſtiæ apud Æthiopes nullam eſſe. Inde acutiores alii probari exiſtimaverunt, eamdem ab illis non adorari. Elevatur tamen procul dubio: ſed non eodem Liturgiæ loco, quo in Latina Eccleſia: neque hoſtia ſimpliciter ſacerdotis manibus: verum particula in diſco poſita, cum eodem attollitur: calix non movetur. Tum aliud quoque in Ritu diſcrimen eſt quod, ut in toto Oriente ut apud Græcos elevatio ſeu ἁγία ἁγίοις, fit paulò ante communionem, cum dictum eſt *ſancta ſanctis*; de qua cæremonia fusè dictum eſt in Commentario ad Liturgiam Baſilii Copticam. Quamvis igitur hæc cæremonia non notetur in textu Æthiopico, recte in verſione expreſſa eſt, monente Teſfa Sion, qui Ritus Eccleſiæ ſuæ non ignorabat. Neque mirum Rubricam ſimilem non occurrere in Codice Æthiopico, cum in pleriſque Liturgiis, ut alibi obſervatum eſt, quæ cæremonias ſpectant adſcribi non ſoleant.

20. *Corpus ſanctum*, &c.

UNo tenore ſubjicitur Confeſſio fidei de Euchariſtia, expreſſa ex eadem formula quam Alexandrinæ Liturgiæ Græca & Coptica repræſentant, & de qua dictum eſt in Commentario ad eaſdem. Nulla in ſacris Officiis oratio eſt, quæ majori apparatu recitetur: tenet enim Sacerdos in diſco Euchariſtico particulam quam elevavit & populo demonſtravit: tuncque pronuntiat illa verba, *Corpus ſanctum & ſanguis pretioſus*, &c. qua actione, & adjuncta oratione omnes Proteſtantium rationes evertuntur. Si enim agnoſcunt Æthiopes, hoc quod Sacerdos manu tenet, eſſe corpus Chriſti Domini, teſtantur ſimul factum id jam eſſe virtute conſecrationis, non mox factum iri, quando Sacramentum ſuſcipietur à communicantibus. Neque reponere Proteſtantes poſſunt, quidquam quod præjudicatis illorum opinionibus con-

veniat. *Medium quo accipitur corpus Chriſti, veſcentibus in Cœna Domini, fidem eſſe dicunt.* At cum Sacerdos Coptita vel Æthiops pronuntiat Confeſſionis verba *: Corpus ſanctum & ſanguis pretioſus*, Sacerdotis aut circumſtantium fides, nihil efficere poteſt, ut ſit Corpus & ſanguis Chriſti, quia nondum *veſcuntur*, hoc eſt, *comedunt*. Sequitur itaque falſam eſſe Confeſſionem, ſi idem credunt, quod Proteſtantes, cum iſtud quod inter manus Sacerdotis tenetur & demonſtratur, panis ſit, non corpus Chriſti. Neque ſoli Sacerdotes, aut qui communionem mox ſuſcepturi ſunt, ita loquuntur, ſed omnes qui in Eccleſia ſunt. Obſcuritas porro, non in verbis eſt, magis enim perſpicua eſſe nulla poſſunt, ſed in ipſo myſterio, & illam agnoſcunt Orientales; illud nihilominus credendum eſſe docent, æque ac multa alia, quæ ſenſibus & humana ratione ſuperiora ſunt. Tandem ne in alienam ſententiam detorqueri poſſit illa Confeſſio, obſtant cæremoniæ, quæ adjunctæ ſunt, & quas explicavit accurate Gabriel Patriarcha. Illas vero communes eſſe Æthiopicæ Eccleſiæ, quæ ab Alexandrina Eccleſia omnia quæ ad cultum divinum pertinent, accepit, non eſt dubitandum.

Cum vero tam ſimplex & perſpicua illa Confeſſio ſit, ut ſi quis in Romana Eccleſia natus & educatus, fidem de Euchariſtia ſuam explicaret, verbis minus ambiguis id præſtare vix poſſet, & ipſi Canones Tridentini, plura non contineant, nemo à Ludolfo non expectaſſet doceri nos Pontificios, quomodo Æthiopes, quos Tranſubſtantiationem ignorare tam confidenter affirmat, ſimilem Confeſſionem intelligant. Illam vero ne nominavit quidem; ſed cum de fide Euchariſtiæ, quid Æthiopica Eccleſia crederet, paucis propoſuit, aliquot teſtimonia retulit ex benedictionibus Patenæ, Calicis & Cochlearis, tum relatum ſupra à nobis illud, quod ex Liturgia Patrum Nicænorum Wanſlebius produxerat. Ea ſola tamen ſimpliciter intellecta, ut ſane non aliter ab Ægyptiis & Æthiopibus intelliguntur, omnem Ludolfi & Proteſtantium Theologiam conturbant. Verùm de illis judicium interponere veritus, ſtatim ad Æthiopem ſuum provocavit, cui cum expoſuiſſet Tranſubſtantiationem, negavit ille tale quidquam apud ſuos credi. At illum interrogare debebat an cum illam Confeſſionem pronuntiabant, exiſtimarent, in diſco Euchariſtico panem ſimplicem eſſe, vinum ſolum in calice. Negaſſet id Æthiops procul dubio, ut negavit mihi admodum juveni, ante multos annos, Petrus quidam Æthiops, qui Lutetia tranſiit, legendo hanc orationem in Miſſali manuſcripto quem ſecum geſtabat. Sed non ex ſimilibus teſtimoniis, fides Eccleſiæ Æthiopicæ definienda eſt, cum verbis luce clarioribus per ſe ipſa loquatur. Ea ſi notis ſuis infuſcare Ludolfus deſperavit, nihil mirum, cum diſſimulari facilius, quam ad Lutheranum dogma torqueri queant. Licuerit id Claudio, qui ſimilibus teſtimoniis cum exſolvere ſe non poſſet, ea ſilentio eludebat. Hiſtoriam ſcribebat Ludolfus, & ita quæ in monumentis Eccleſiæ Æthiopicæ legebantur bona fide referre illum oportebat. Hujus ſi ſcintillam habuiſſet, tot Invocationis Spiritus ſancti formulas referre debebat: in primis vero Confeſſionem de qua loquimur

loquimur, quam in ſingulis Liturgiis religioſe pronuntiari, non poterat ignorare.

In Verſione noſtra ſententiam textus Æthiopici fideliter reddidimus, eo facilius quod, Copticam, quæ eidem reſpondet, cum ea comparavimus. In uno loco, qui alicujus momenti eſt, legitur, Chriſtum corpus aſſumſiſſe ex Beata Virgine *ſine miſtione, aut copula naturali.* Verum hoc non dicunt Æthiopes, neque Coptitæ: ſed duarum in Chriſto naturarum miſtionem, confuſionem & alterationem excludunt, quibus verbis Eutychis hæreſin abominari ſe teſtantur.

Circa finem. *Sumentibus eum in veritate*: melius *cum fide*: nec enim remiſſio peccatorum & vita æterna obtineri, per Euchariſtiæ participationem poteſt, ab eo qui fide caret. Neque tamen exiſtimare quiſquam debet, Orientales alligare fidei communicantium veram corporis Chriſti ſuſceptionem. Fuerunt quibus hæc quæſtio tractata eſt, ut inter alios Dionyſius Barſalibi, & Severus Epiſcopus Aſchmonin: num infideles corpus Chriſti acciperent. Nulla erat obſcuritas, ſi id quod Proteſtantibus videtur, crediliſſent, ſolam fidem medium eſſe quo Chriſti corpus percipitur. Verum cum aliud omnino haberent in animo, ad miracula recurrerunt, & multis placuit Deum mirabiliter auferre & ſubtrahere corpus Chriſti: ut in communione Judæ Chriſtum feciſſe nonnulli exiſtimaverunt: intingendo ſcilicet buccellam, conſecrationem ex ea abſtuliſſe. Sed qui ad fidem ſuſcipientium effectum conſecrationis retulerit, nullus reperitur.

21. *Communio & Sacramenti diſtributio.*

DIverſam eſſe Æthiopum in Sacramenti diſtributione & perceptione diſciplinam, ab ea quæ in Eccleſia Alexandrina uſurpata eſt, ne ſuſpicari quidem licet. Itaque quamvis illa non explicetur in Liturgia, ſatis intelligitur factum eſſe idem, quod ubique obſervabatur. Nempe Sacerdos ſumit majorem illam particulam Σπυδικόν, ſive Δεσποτικὸν dictam, & ex calice bibit. Deinde particulas præbet Sacerdoti miniſtranti, & aliis Sacerdotibus circumſtantibus, quibus etiam præberi calicem, conſuetudo omnium Eccleſiarum eſt, & fuit apud Orientales. Diaconis, vulgo paulum ſanguinis datur in cochleari: Laicis & aliis, intinctæ in calice particulæ & madefactæ, eodem modo præbentur. Iſtius diſciplinæ ut omnium quæ ad Alexandrinam Eccleſiam ſpectabant ignarus Ludolfus, nullam occaſionem inculcandi communionem ſub utraque ſpecie prætermittit, quaſi neſciretur illam toto Oriente obtinere, etiam apud illos qui cum Romana Eccleſia conjuncti ſunt: aut communio per intinctam particulam ea eſſet, quam urgent tantopere Proteſtantes. Hæc porro à nobis alibi tractata ſunt & explicabuntur aliquando uberius, cum non magis ad Æthiopes, quam ad reliquos Orientales pertineant.

INDEX

Rerum, quæ in hoc Volumine continentur.

A

ABſolutio initio Liturgiæ. 3. 198. 428. 505. 527.
An valeat ad remittenda peccata. 199.
Abſolutio ante Communionem. 22. 80. 262. 352.
Adoratio Euchariſtiæ. 265. 285
Æthiopica Liturgia. 499
Ejus interpretes. 496
Æthiopes confeſſionem fidei de Euchariſtia faciunt poſt pronunciata Chriſti verba. 249.
In ſuis Diptychis multos antiquos Reges nominant. 258
Africa an Patr. Alexandrino ſubjecta. 438.
Alexandrinus Patriarcha Coptita, ſucceſſionem habet Ordinationis deceſſorum in Eccleſia Orthodoxa. 365. 367
Tituli dignitatis ejuſdem. 368. 374
Papa appellatus. 369
Archiepiſcopus totius Ægypti. 371
Ejus electio 376. 378.
An ex duodecim Presbyteris. 378. 381
Qui ad electionem jus haberent. 383
Electio per Monachos facta 384. 391
Laïcis quid juris eſſet in eligendo Patriarcha. 385. 390
Comitia ad electionem Alexandriæ & Cahiræ alternatim habita. 386
Et ad S. Macarium aliquando. 387
Comitiorum illorum diſciplina. 387
Præſidebat ſenior Epiſcopus. 388. 392. 411.
Electio per ſortem & ejus forma. 394
Alibi etiam uſurpata. 396
Patriarchæ electi proclamatio. 397
Conditiones in Alexandrino Patriarcha requiſitæ. 397. & ſeq.
Vincula injecta. 409
Ordinatio Patriarchæ. 410. 415. 416.
Salutatio Principis aut Præfecti. 414
Proclamatio Alexandriæ & Cahiræ 419. 426.
Ad S. Macarium. 427
Fidei profeſſio poſt ordinationem. 424
Pacta conventa. 424
Nominis mutatio. 431
Cella Patriarchalis. 434.
Diœceſis Patr. Alexandrini. 438
Autoritas ad conſtituendos Epiſcopos. 458. 461.
In Monaſteria. 459
Depoſitionis Alex. Patriarcharum nulla exempla. 464
Altaria 181. 331. 504. 526
Eorum ornatus. 183
Reconciliatio. 332
Amen dictum poſt verba Chriſti in conſecratione, quem ſenſum habeant. 233
Anaphora ſive Canon. 13
Anaphora propriè loquendo quid ſit. 171. 224.
Angelorum Ordines. 298
Angelorum cuſtodia. 85. 300
Animalia ſancta. 300
Antimenſia. 182. 331
Antiocheni Jacobitarum Patriarchæ. 278. 284.
Eorum ſucceſſio parum certa. 365
Interrupta. 365
Aqua miſtio in calice. 194
Ferventis miſtio Orientalibu ſignota. 294
Axumitæ. 373
Alexandrino Patr. ſubjecti 442. 446

B.

BAbylonia Ægypti. 370
Baſilii Liturgia Alexandrina græca. 57. 333.
Coptica ejuſdem. 1. 169
De Beatitudine Sanctorum quid ſentiant Orientales. 296
Benedictio tabulæ altaris. 55
Benedictiones altaris Vaſorum & ornamentorum. 153
Beſſarionis de Invocatione Spiritus ſancti ſententia refellitur. 252

C.

CAhira vetus & nova. 371
Calendarium à Seldeno & Ludolfo publicatum quale ſit. 257
Calix Euchariſticus. 54. 192. 327
Calicis confirmatio. 291.
Calices miniſteriales. 321. 358
Calices in ſacrificio an plures. 292
Canones Nicæni Arabici. 367
Caput detegere debent communicantes,

284. 286.
Catechumenorum expulſio obſoleta apud Orientales. 141. 223. 357
Catholicon ſeu Epiſtolæ Catholicæ. 210
Catholicus Neſtorianorum. 366. 412
Catholici alii. 376
Cerei prælati cum deſertur Euchariſtia, 284. 285. 294.
Cerei in Liturgiæ celebratione. 196
Chriſtus ſacramentis communicaſſe dicitur 15. 31. 47. 67. 236. 318
Chriſtus in Euchariſtia offert & offertur. 94. 120
Frangit & frangitur. 120. 351
Chriſtus conſubſtantialis patri ſecundum divinitatem, nobis ſecundum humanitatem. 115
Cochlear ad Liturgiam. 54. 501 188 195. 283.
Cœna Proteſtantium. V iv.
Communicantium Sacramentis diſpoſitio interior & exterior. 287
Communionis uſus. 19. 282. *& ſeq*. 520
Syrorum circa eam diſciplina. 283
Communio laicorum. 285
Quid Sacerdos dicat communionem diſtribuendo. 286
Communio infirmorum. 291
Communio infantium. 291
Comos Archipresbyter eſt,ſeu Archimandrita. 415
Confeſſio fidei de Euchariſtia. 14. 23. 36. 83. 122. 162. 271. *& ſeq*. 286. 313. 343 361. 520. 543.
Ab ordinatis in ipſa ordinatione exigi ſolita. 276. 407
Syrorum confeſſio fidei ante communionem. 277
Confeſſio ſuper thuribulum. 264
Confeſſio peccatorum ante celebrationem Liturgiæ. 176
Conſecrationis momentum non determinant Orientales Theologi. 197
Coptica Linguæ uſus. 204
Corpus Chriſti, Carbo vivus 505. 195. 122. 325. 329.
Corpus Chriſti vere & realiter in Euchariſtia. 54. 55. 74. 7 . 104. 118. 125. 329
Vivificum. 276
Cyrilli Liturgia. 32. 315.
D.
DIptycha. 19. 31. 72. 112. 150. 253
Liber vitæ. 255
Commemoratio Patriarcharum in Diptychis. 254
Antiochenorum Alexandriæ, Alexandrinorum Antiochiæ. 254. 335
De Diptychis falſa Scaligeri conjectura. 257
Diſcus Euchariſticus ſeu Patena. 53. 195 324.
E.
EΙσόδιον. Seu Magnus Introitus. 141. 357.
Εἴσοδος μικρά. Seu Parvus Introitus. 222. 355.
Elevatio Sacramenti. 23. 83. 122. 265. 342.
Elmacinus in prima hiſtoriæ parte Eutychium exſcripſit. 379
Epiſcopi Jacobitæ in Ægypto ex ordinationis antiquitate locum tenebant. 411
Epiſcoporum tranſlationes Coptitis damnatæ. 403
Epiſtola Lectio. 5. 103
Epiſtola Synodicæ novi Patriarchæ Alexandrini ad Antiochenum. 432
Evangelii Introitus. 136
Ejus recitatio. 138. 210
Euchariſtia ne decidat,aut calix effundatur, cura. 284
Eutychii Alexandrini locus de electione Patriarchæ. 377. 378
Eutychius vindicatus Abrahami Echellenſis. 377
F.
FRactio Hoſtiæ. 19. 20. 21. 35. 49. 73. 114. 162. 358. 542.
Duplex. 259
Oratio Fractionis. 310. 340. 349
Francorum religio Coptitis ſuſpecta. 407
G.
GRæcorum opinio de vi verborum Chriſti ad conſecrationem. 246
Ricardi Simonis judicium refellitur. 246
Orientalibus prorſus ignota. 247. 342
Græcis ob Invocationis ſpiritus ſancti recitationem poſt verba Chriſti, an objici poſſit hæreſis. 252
Gregorii Coptica Liturgia 301
Græca ejuſdem. 90. 347
H.
HAreth Filius Senan Interpres Arabs Sacræ ſcripturæ ex Græco Codice. 208.
Hieronymi locus de electione Patr. Alexandrini. 378
Hieroſolymitana Diœceſis. 444
Homilia ſive Taſaſſir apud Coptitas uſurpatæ. 209
J.
JAcobitæ Ægyptii legitimis principibus infideles. 218

Jejunium quadrageſimale. 86
Jejunos accedere oportet ad Communionem. 287
Ignis ſignificat divinitatem apud Orientales. 316
Incarnationis myſterium quomodo exponant Jacobitæ. 115. 279
Introitus ſeu Εἴσοδος, quando oblatio infertur. 185
Obſervatur ab Ægyptiis. 186
Invocationis Spiritus Sancti formulæ 16. 31. 48. 68. 105. 157. 238. 308. 339. 361 517. 539.
Invocatio Spiritus Sancti ſuper res ſacrandas. 196
Invocatio Spiritus ſancti ſola, conſecrationem non perficit. 197
Invocationis Spiritus ſancti ſententia explicata. 240. & *ſeq.* 361
Vera lectio aſſerta. 242. 322
Immutata in Miſſali Chaldaico. 243
Theologorum Orientalium de ea ſententiæ. 244. 246
Simpliciter ab illis intelligitur. 248. 250.
Illius verba non probant conſecrationem non eſſe factam. 248. 306. 361
Variæ ejus interpretationes valde obſcuræ. 251
De illa, quæſtio ad Proteſtantes non pertinet. 252
De additionibus eidem Confeſſioni factis. 274
Joannes à S. Andrea Liturgiæ Marci interpres. 315. 199
Iſbodicon quid. 259

L.

Lingua Coptica etſi plebi ignota ſervatur in omnibus Officiis Eccleſiaſticis. 175. 204
Linguæ ignotæ in ſacris uſus. 207
Liturgia vox quid ſignificet. 169
Anaphoræ proprie vocantur. 169
Earum autoritas. 170. 172
Earum autores creduntur ab Orientalibus, quorum nomina præferunt. 170
Tres vulgo receptæ in Eccleſia Coptica. 170.
Quæ Baſilii dicitur apud Coptitas, Græcæ & Syriacæ non reſpondet. 171
Liturgiarum autoritas non ab autorum nomine, ſed ab Eccleſiæ uſu petenda eſt. 173.
Liturgia Æthiopica. 498. & *ſeq.* 523.
Ejus verſio qualis. 523.
Liturgiæ Copticæ diſpoſitio. 172.
Liturgiæ Copticæ verſiones Arabicæ. 174.
Liturgia D. Marci Græca eadem eſt ac Coptica Cyrilli. 127
Orthodoxorum videtur fuiſſe propria. 128.
Liturgia Præſanctificatorum. 79. 41
Ludolfus refellitur. 523. 532
Ludolfi de Confeſſione fidei ante communicationem ſilentium. 279
De ſanctorum veneratione refellitur. 297.

M.

Marci Græca Liturgia ſimilis Copticæ Cyrilli. 131. 315. 353
Joannes à S. Andrea ejus editor & interpres. 166. 199. 315
Maronitæ Liturgiarum Copticarum interpres emendatur. 184. 198. 226. 242. 309. 312. 335. 340.
Metropolita Æthiopiæ ab Alexandrino Patriarcha deſignatur & ordinatur. 443
Monachis juris aliquid fuit ad electionem Patr. Alexandrini. 384. 391. 417
Monaſterium S. Macarii. 401. 411
Proclamatio Patriarchæ in eo fieri ſolita. 427
Monaſtica vitæ regula obſervata in Patriarchio. 435
Monaſtici habitus dandi officium. 418

N.

Natus ex nuptiis ſecundis non poterat eligi Patriarcha Alexandrinus. 398.
Neſtoriani Catholicos ſuos, etſi jam Epiſcopos, ordinant. 412
Neſtoriani, ſymboli ſingularem verſionem habent. 219.
Neſtoriani non orant niſi pro Regibus fidelibus. 349.
Succeſſionem certam Antiſtitum ſuorum non habent. 366
Eorum Catholicus. 366. 375. 464.
Patriarchatum veterem nullum habent. 374.
Nili exundatio propria oratione petitur. 213.
Notitia Dioceſeon Patriarchatus Alexandrini à Beveregio *publicata* expenditur. 445. & *ſeq.*
Nubiæ reges. 441
Nubii Jacobitæ ſunt à multis ſæculis 373. 440.

O.

Oratio εὐχῆς. 143. 185. 188. 501
Oratio Gratiarum actionis poſt communionem, 24. 37. 51. 84. 163. 295. 346

Oratio præparationis Altaris. 2
Veli. 28. 301. 348
Gratiarum actionis. 2. 503. 526
Oblationis ſive Protheſis. 3. 502. 504. 525.
Thuris. 4
Ad Epiſtolas. 5. 6. 506
Ad Evangelium. 7. 510
Orationes pro mortuis. 7. 9. 18. 34. 41. 61. 72. 87. 93. 95. 111. 112. 149. 214
Orationes pro Nili exundatione. 8. 17. 70. 109. 128. 148. 213.
Pro regibus. 9. 41. 58. 87. 133. 146. 149. 216. 334. 349.
Pro pace. 10. 58. 216
Orationes fiunt ſuper dona jam conſecrata. 249. 253
Et in aliis ſacramentis, pro gratia jam obtenta. 250
Ordinatio die dominica. 415
Ordinatio Patriarchæ Alexandrini. 411.
Officium Ordinationis. 467. *& ſeq.*
Ordinationis Patr. Alexandrini ritus. 416. 417. *& ſeq.*
Ordines inferiores collati electo qui eos non ſuſcepiſſet. 412. 418
Ornamenta Patr. Alexandrini. 420
Ornamenta ſacerdotalia apud Coptitas. 177
Veſtis talaris ſeu χιτώνιον. 178
Zona. 178
Ejus uſus apud Chriſtianos Orientales. 179.
Manicæ. 179
Stola. 179.
Caſula. 179.
Oſculum pacis. 12. 26. 58. 39. 60. 142. 222. 302. 373.

P.

Panis Euchariſticus. 186. 189.
Fermentato Orientales utuntur 190
Huic Syri ſal & oleum admiſcent. 191.
Panis & vini tranſmutatio in Liturgia. 106. 114.
Papa ſive Patr. Alexandrinus 59. 69. 108. 133. 335. 355.
De eo integra Diſſertatio, 353. *& ſeq.*
Patriarchatuum Orientis diviſio. 374
Pœnitentium dimiſſio ab Eccleſia. 264
Orationes pro illis. 308
Præfationum variæ formulæ. 14. 28. 40. 64. 144. 151. 226.
Præſanctificatorum Liturgia. 78
Profanatio Euchariſtiæ. 289
Pœna adversùs illius per negligentiam reos. 290
Prooemia quid ſignificent. 185. 188.
Protheſis, & oratio ad eam. 185
Protopapas Eccleſiæ Alexandrinæ. 389
Pſephiſma ad ordinationem Patriarchæ Alexandrini. 410. 419
Puerorum communio. 291

R.

Reges Orthodoxi pro quibus oratur. 216. 255.
Etiam pro infidelibus oratum. 217. 309
Æthiopiæ & Nubiæ Reges ſoli apud Jacobitas Orthodoxi. 217
Nominantur aliquot in Diptychis. 256 505.
Reliquiarum Euchariſtiæ cura. 294
Ritualis Gabrielis Patr. Alexandrini. 175
Romani Pontificis primatus. 374
Rubricæ deſunt in pleriſque Liturgiis. 175 66.

S.

Sacramentorum effectus non dependet à bonitate vel malitia Miniſtri. 319.
Sacrificium in Liturgia incruentum. 9. 12. 26. 40. 57. 61. 63. 89. 90. 94. 95. 145. 302. 317. 336.
Salis & olei admiſtio ab Ægyptiis improbata in pane Euchariſtico. 191
Salmaſius refellitur. 306
Mala ejus fides. 308. 312. 313
Sancta Sanctis. 23. ibi. 265. 345. 243
Sanctorum animæ an beatitudine nondum fruantur ex ſententia Orientalium. 529
Sanctorum interceſſio. 37. 42. 72. 112. 139. 150. 296.
Sanctorum memoria 18. 33. 125. 256. 505. 514. 416.
An pro illis orent Æthiopes. 528
Sanctus. 4. 46. 154. 228
Similis hymnus extat in Judaïcis ritualibus. 229
Secretarius ſive Syncellus Patr. Alexandrini. 435
Seldenus refellitur. 377
Servilis conditionis homines ordinibus excludebantur. 398
Severus Alexandrinus. 303
Scripturarum lectio quomodo facta 204 530.
Simonis (Ricardi) ſententia de Invocatione Spiritus ſancti. 246
Sirleti Cardinalis epiſtola de Liturgia S. Marci 166
Spiritus ſancti illapſus in dona propoſita

20. 75. 117. 305. 341
Spiritus ſancti divinitas. 320
Ejus operatio ad gratiam inſpirandam. 321.
Σπ... *ιϰὸν* ſive Isbodicon. 342
Symbolum Fidei. 12. 336
Symbolum Nicænum. 219. 407. 522 532.
Singularem verſionem illius habent Neſtoriani. 219
Particula *filioque* non habetur ab Orientalibus. 219
Synaxaria. 258
Synodica. 432
Synodicæ Alexandrinorum & Antiochenorum Epiſtolæ. 254
Syſtatica Epiſtolæ Alexandrinorum. 335
Syſtaticæ ad Ordinationem publicandam. 420

T

Tabula altaris benedictio. 331
Thuris uſus in Eccleſiis Orientalibus. 200
Superſtitio ex thurificatione apud Coptitas. 201
Tranſmutatio panis & vini in Corpus & Sanguinem Chriſti. 3. 197. 234. 305 348. 527.
Triſagium. 136. 229 355
De eo Neſtorianorum traditio. 230
Additio eidem facta, quomodo à Jacobitis intelligatur. 231

V.

Vaſorum Sacrorum benedictiones. 53. 323. 508.
Interpres primus earum emendatur. 524. *& ſeq.*
Quæ occurrunt initio Miſſæ Æthiopum, non dicuntur in Liturgia. 525
Velum calicis. 324
Veli oratio quæ ſit. 215
Verba Chriſti conſecratoria 14. 232
Variæ illorum formæ. 30. 46. 67. 104 155. 232 304. 339. 517.
Deſunt in aliquot Liturgiis Syriacis. 246. 248.
Verba Chriſti neceſſaria ad conſecrationem credunt Orientales. 246. 249
Verſio Scripturæ ſacræ Coptica. 205
Ex Græca LXX. facta. 207
Verſiones ſcripturarum Arabicæ. 208.
Vinum ad Liturgiam quale eſſe debeat. 192.
Ex uvis paſſis. 193
Virginis Mariæ invocatio. 256
Unio ſpecierum duarum ante Communionem. 261.
Unius naturæ confeſſio apud Jacobitas. 261
23. 36. 85. 123. 275. 251.

ERRATA.

PAg. 56. ; *ſcripſi*. punctum transferatur. Pag. 57. *ἰπαϛρέψη*, lege *ἰπαναϛρέψη*. Pag. 62. l. 18. *ἀϛ ἀσαδῶμ*, lege *ϰαταἀσαδῶμ*. Pag. 65. l. 6. *ποιησηϛ*, lege *ἐποίησαϛ*. Pag. 73. l. 15. *ὄνομά ϛ.* Pag. 75. l. 4. *ἡμεῖϛ* pro *ἡμᾶϛ*. Pag. 76. *ἐλπιϛ* pro *ε*. Pag. 79. *ὁ πατὴρ*. Pag. 81. l. 16. *ἰλασμὸν*. Pag. l. 24. *χάρτηϛ*, lege *χαρτὴϛ*. Pag. 94. l. 17. *ὡϛ Mſ.* Pag. 104. l. 15. *ἄπαι*, lege *ἔπαι*. Pag. 117. l. 26. *ζωγραφίστωϛ*. Pag. 121. l. 8. *παρὲ*, lege *παρεὶϛ* Pag. 122. *πάσαιϛ ἡμέραιϛ*, lege *ἁμαρτίαιϛ It. Lat.* Pag. 162. l. 1. *ἀντιλήψεωϛ*. Pag. 26. l. 4. *μετ πάντων*. Pag. 169. *Αναφορὶϛ*, lege *ἀναφορα* Pag. 172. l. 2. *Βασιλεῦ*.

In Præfatione. O. 3. *Petrus Æthiops*, lege *Gregorius*. Pag. vij. l. 5. *compoſitis*. Pag. xxv. l. 10. *fœtum*. l. 21. *ob eam cauſam*. Pag. xliij. l. 34. *adhibuerit*. Pag. lxxviij. l. 28 *vetuſtiſſima*. Pag. lxix. l. 34, *horrori*. Pag. lxxvij. l. 4. *ſubſtructionem*.

Pag. 156. l. 21. dele *tuam*. Pag. 172. l. 34. *fuerint*. Pag. 179. in margine, *catula*, lege *caſula*. Pag. 223. *Innoc. III*. lege *I*. Ibid. l. 30. *etiam*. P. 228. *notitiis*. P. 229. *aliis*, lege *alis*. P. 233. *omnes*, bis, dele. Pag. 237. l. 30. D. Thomam 3. p. quæſt. 87. Pag. 247. l. 39. *cum Græci erunt, non Armeni*. Pag. 253. l. 21. *neque tamen, ut de Græcis diximus, ſola invocatione Spiritûs ſancti illam perfici* leg. Pag. 260. *vir clariſſimus*. Pag. 265. *ſcilicet*. Pag. 276. *liceret*, l. 4. *licuit*. Pag. 280. l. 22. *Mario Patriarcha*. Pag. 297. l. 13. *Jacobiticis, ab iis acceperunt*. Pag. 313. l. 32. dele *non*. Pag. 313. *cedant*, lege *proferant*. Pag. 358. l. 18. *prius quam*. Pag. 386. l. 3. *urbis primaria*. Pag. 432. l. 30. *Mawiata*, pro *Machiata*. Pag. 462. l. 1. *elucidanda*. Pag. 521. in tit. pro 512.

APPROBATIO

EX mandato Illuſtriſſimi Cancellarii legi diligenter tractatum hunc *de Liturgiis Orientalibus*, in quo nihil deprehendi quod mirum in modum cum fidei Eccleſiæ Romanæ, tum famæ religioſiſſimi doctiſſimique interpretis non conſonet. Datum Lutetiæ Pariſiorum die Martis Martii 16. anno verò 1716.

J. F. P. DE CAUMARTIN.

APPROBATIO

EGo infra ſcriptus Doctor Theologus ſacræ Facultatis Pariſienſis, & Parochiæ ſancti Petri ab Arcisiis in Civitate Paſtor, quâ potui & quidem maximâ diligentiâ Librum evolvi, cujus titulus eſt *Liturgiæ Orientales &c.* In quo Eccleſiæ doctrina adverſus heterodoxos egregie & luculenter propugnatur à ſagaciſſimo Antiquitatis indagatore. Opus illud tantâ curâ, tanto labore adornatum, dignum judico quod prælo mandetur, & publici juris fiat ad Reipublicæ Chriſtianæ decus, & ornamentum. Datum Pariſiis anno ſalutis reparatæ 1716. die verò 14. Martii.

P. DE LA COSTE.

PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS par la grace de Dieu, Roy de France & de Navarre : A tous ceux qui ces preſentes Lettres verront, Salut. Le Sieur EUSEBE RENAUDOT, Prieur de Froſſay & de Chaſteaufort, l'un des Quarante de l'Académie Françoiſe, Nous a fait remonſtrer, qu'il a composé pluſieurs Ouvrages tirez des Auteurs Orientaux, qui pourroient eſtre utiles au Public, pour eſclaircir differents points de la Religion Catholique, & pour en faire voir la conformité avec l'Egliſe d'Occident ; Que la pluſpart de ces Ouvrages ſont dez à preſent en eſtat d'eſtre imprimez, & qu'il travaille actuellement à d'autres Ouvrages ſur de ſemblables matieres, pour l'impreſſion deſquels il Nous a fait ſupplier de luy accorder nos Lettres de Privilege. A CES CAUSES, voulant favorablement traiter ledit Sieur Renaudot, Nous luy avons permis & accordé, permettons & accordons par ces Preſentes, de faire imprimer par tel Libraire ou Imprimeur qu'il voudra choiſir, les Livres qu'il a compoſez, ſoit en Latin ou en François, avec des Notes ou Commentaires, & intitulez *Perpetuité de la Foy de l'Egliſe Catholique touchant l'Euchariſtie, tomes quatre & cinquiéme; Diſſertationes variæ de Fide, Moribus & Inſtitutis Eccleſiarum Orientalium ; Synopſis Hiſtoriæ Patriarcharum Alexandrinorum à Divo Marco ad annum milleſimum ducenteſimum quinquageſimum ; Synopſis Hiſtoriæ Patriarcharum Eccleſiæ Neſtorianæ ad annum milleſimum trecenteſimum ; Liturgiæ Coptitarum ex Copticis & Arabicis exemplaribus Latinè verſæ cum Commentariis ; Liturgiæ Syrorum Latinè verſæ cum Commentariis ; Tractatus de Eccleſia Æthiopica; Officia varia Sacramentalia Coptitarum, Syrorum &c. Latinè converſa cum Notis; Doſithei Patriarchæ Hieroſolymitani Enchiridion Græco-Latinum ; Alia Græcorum Opuſcula Latinè verſa ; Hiſtoire de Saladin Sultan d'Egypte & de Syrie, tirée d'Auteurs Orientaux ; Voyage ancien fait à la Chine*

par deux Mahometans, traduit ſur un Manuſcrit Arabe avec des Notes; & tels autres Ouvrages qu'il a compoſez ou qu'il compoſera ou traduira dans la ſuite, avec des Notes & Commentaires, ſoit en Latin, en François, ou autre langue; & ce conjointement ou ſéparément en telle forme, marge, caracteres, & autant de fois que bon luy ſemblera, & de les faire vendre & debiter par tout noſtre Royaume pendant le temps de quinze années conſecutives, à compter du jour & date de nos preſentes Lettres Patentes ſeulement. Faiſons défenſes à toutes perſonnes, de quelque qualité & condition qu'elles puiſſent eſtre, d'en introduire d'impreſſion eſtrangere dans aucun lieu de noſtre obéiſſance, & à tous Imprimeurs, d'imprimer, faire imprimer, meſme ſur des copies imprimées ou manuſcrites, vendre, faire vendre ou debiter, ny contrefaire en aucune maniere, en tout ny en partie, ſans la permiſſion expreſſe & & par eſcrit dudit Expoſant, ou de ceux qui auront droit de luy, à peine de confiſcation des Exemplaires contrefaits & de trois mille livres d'amende contre chacun des contrevenans, applicable un tiers à Nous, un tiers à l'Hoſtel Dieu de Paris, & l'autre tiers audit Expoſant, & de tous deſpens, dommages & intereſts; à la charge que ces Preſentes ſeront enregiſtrées tout au long dans trois mois de leur date ſur le Regiſtre de la Communauté des Imprimeurs & Libraires de Paris; que l'impreſſion dudit Livre ſera faite dans noſtre Royaume, & non ailleurs, en bon papier & en beaux caracteres, conformément aux Reglements de la Librairie, & qu'il en ſera mis deux exemplaires dans noſtre Bibliotheque publique, un dans celle de noſtre Chaſteau du Louvre, & un dans celle de noſtre amé & feal Chevalier Chancelier de France le Sieur PHELYPEAUX Comte de Pontchartrain, Commandeur de nos Ordres, le tout à peine de nullité des Preſentes; du contenu deſquelles vous mandons & enjoignons de faire joüir l'Expoſant & ſes ayans cauſe, pleinement & paiſiblement, ſans ſouffrir qu'il leur ſoit fait aucun trouble ny empeſchement. Voulons que la copie des Preſentes qui ſera imprimée au commencement ou à la fin deſdits Ouvrages, ſoit tenuë pour deuëment ſignifiée, & qu'aux copies collationnées par l'un de nos amez & feaux Conſeillers Secretaires, foy ſoit adjouſtée comme à l'Original. Commandons au premier noſtre Huiſſier ou Sergent de faire pour l'execution des Preſentes tous Actes requis & neceſſaires, ſans demander autre permiſſion, & nonobſtant clameur de Haro, Charte Normande, & Lettres à ce contraires: Car tel eſt noſtre plaiſir. DONNE' à Verſailles le dernier jour de May l'an de grace mil ſept cens onze, & de noſtre Regne le ſoixante-neuviéme. Par le Roy en ſon Conſeil, CHAPPUZEAU, avec paraphe, & ſcellé du grand Sceau de cire jaune.

Le preſent Privilege regiſtré ſur le Regiſtre N. 3. de la Communauté des Imprimeurs & Libraires de Paris, page 178 N. 187. conformément aux Reglements, & notamment à l'Arreſt du 13. Aouſt 1703. A Paris le 7. Juin 1711.

J'ay cedé au Sieur JEAN BAPTISTE COIGNARD, pour tout le temps porté par le Privilege que j'ay obtenu le dernier May mil ſept cens onze, le droit pour l'impreſſion du Livre intitulé, *Liturgiarum Orientalium Collectio, &c.* ſuivant les conditions dont nous ſommes convenus. Fait à Paris le 18. Mars 1716.

E. RENAUDOT.

Et la ceſſion regiſtrée ſur le Regiſtre N. 3. de la Communauté des Imprimeurs & Libraires de Paris page 1043. conformément aux Reglements, & notamment à l'Arreſt du Conſeil du 13. Aouſt 1703. A Paris le 24. Mars 1716.

INDEX

Rerum, quæ in hoc Volumine continentur.

A

ABſolutio initio Liturgiæ. 3. 198. 428. 505. 527.
An valeat ad remittenda peccata. 199.
Abſolutio ante Communionem. 22. 80. 262. 352.
Adoratio Euchariſtiæ. 265. 285
Æthiopica Liturgia. 499
Ejus interpretes. 496
Æthiopes confeſſionem fidei de Euchariſtia faciunt poſt pronunciata Chriſti verba. 249.
In ſuis Diptychis multos antiquos Reges nominant. 258
Africa an Patr. Alexandrino ſubjecta. 438.
Alexandrinus Patriarcha Coptita, ſucceſſionem habet Ordinationis deceſſorum in Eccleſia Orthodoxa. 365. 367
Tituli dignitatis ejuſdem. 368. 374
Papa appellatus. 369
Archiepiſcopus totius Ægypti. 371
Ejus electio 376. 378.
An ex duodecim Presbyteris. 378. 381
Qui ad electionem jus haberent. 383
Electio per Monachos facta 384. 391
Laïcis quid juris eſſet in eligendo Patriarcha. 385. 390
Comitia ad electionem Alexandriæ & Cahiræ alternatim habita. 386
Et ad S. Macarium aliquando. 387
Comitiorum illorum diſciplina. 387
Præſidebat ſenior Epiſcopus. 388. 392. 411.
Electio per ſortem & ejus forma. 394
Alibi etiam uſurpata. 396
Patriarchæ electi proclamatio. 397
Conditiones in Alexandrino Patriarcha requiſitæ. 397. & ſeq.
Vincula injecta. 409.
Ordinatio Patriarchæ. 410. 415. 416.
Salutatio Principis aut Præfecti. 414
Proclamatio Alexandriæ & Cahiræ 419. 426.
Ad S. Macarium. 427
Fidei profeſſio poſt ordinationem. 424
Pacta conventa. 424
Nominis mutatio. 431.
Cella Patriarchalis. 434.
Diœceſis Patr. Alexandrini. 438
Autoritas ad conſtituendos Epiſcopos. 458. 461.
In Monaſteria. 459
Depoſitionis Alex. Patriarcharum nulla exempla. 464
Altaria 181. 331. 504. 526
Eorum ornatus. 183
Reconciliatio. 332
Amen dictum poſt verba Chriſti in conſecratione, quem ſenſum habeant. 233
Anaphora ſive Canon. 13
Anaphora propriè loquendo quid ſit. 172. 224.
Angelorum Ordines. 298
Angelorum cuſtodia. 85. 300
Animalia ſancta. 300
Antimenſia. 182. 331
Antiocheni Jacobitarum Patriarchæ. 278. 284.
Eorum ſucceſſio parum certa. 365
Interrupta. 365
Aqua miſtio in calice. 194
Ferventis miſtio Orientalibu ſignota. 294
Axumitæ. 373
Alexandrino Patr. ſubjecti 442. 446

B.

BAbylonia Ægypti. 370
Baſilii Liturgia Alexandrina græca. 57. 333.
Coptica ejuſdem. 1. 169
De Beatitudine Sanctorum quid ſentiant Orientales. 296
Benedictio tabulæ altaris. 55
Benedictiones altaris Vaſorum & ornamentorum. 153
Beſſarionis de Invocatione Spiritus ſancti ſententia refellitur. 252.

C.

CAhira vetus & nova. 371
Calendarium à Seldeno & Ludolfo publicatum quale ſit. 257
Calix Euchariſticus. 54. 192. 327
Calicis confirmatio. 191.
Calices miniſteriales. 321. 358
Calices in ſacrificio an plures. 292
Canones Nicæni Arabici. 367
Caput detegere debent communicantes,

284. 286.
Catechumenorum expulſio obſoleta apud Orientales. 141. 223. 357
Catholicon ſeu Epiſtolæ Catholicæ. 210
Catholicus Neſtorianorum. 366. 412
Catholici alii. 376
Cerei prælati cum defertur Euchariſtia, 284. 285. 294.
Cerei in Liturgiæ celebratione. 196
Chriſtus ſacramentis communicaſſe dicitur 15. 31. 47. 67. 236. 318
Chriſtus in Euchariſtia offert & offertur. 94. 120
Frangit & frangitur. 120. 351
Chriſtus conſubſtantialis patri ſecundum divinitatem, nobis ſecundum humanitatem. 115
Cochlear ad Liturgiam. 54. 501 188 195. 283.
Cœna Proteſtantium. iv.
Communicantium Sacramentis diſpoſitio interior & exterior. 287
Communionis uſus. 19. 282. *& ſeq.* 520
Syrorum circa eam diſciplina. 283
Communio laicorum. 285
Quid Sacerdos dicat communionem diſtribuendo. 286
Communio infirmorum. 291
Communio infantium. 291
Comos Archipresbyter eſt, ſeu Archimandrita. 415
Confeſſio fidei de Euchariſtia. 14. 23. 86. 83. 122. 162. 271. *& ſeq.* 286. 313. 343 361. 520. 543.
Ab ordinatis in ipſa ordinatione exigi ſolita. 276. 407
Syrorum confeſſio fidei ante communionem. 277
Confeſſio ſuper thuribulum. 264
Confeſſio peccatorum ante celebrationem Liturgiæ. 176
Conſecrationis momentum non determinant Orientales Theologi. 197
Coptica Linguæ uſus. 204
Corpus Chriſti, Carbo vivus 505. 195. 122. 325. 329.
Corpus Chriſti vere & realiter in Euchariſtia. 54. 55. 74. 7. 104. 118. 125. 329
Vivificum. 276
Cyrilli Liturgia. 38. 315.

D.

D*Iptycha.* 19. 31. 72. 112. 150. 253
Liber vitæ. 255
Commemoratio Patriarcharum in Diptychis. 254
Antiochenorum Alexandriæ, Alexandrinorum Antiochiæ. 254. 335
De Diptychis falſa Scaligeri conjectura. 257
Diſcus Euchariſticus ſeu Patena. 53. 195 324.

E.

E*Ἰσόδιον.* Seu Magnus Introitus. 141. 357.
Εἴσοδος μικρὸς. Seu Parvus Introitus. 212. 355.
Elevatio Sacramenti. 23. 83. 122. 265. 342.
Elmacinus in prima hiſtoriæ parte Eutychium exſcripſit. 379
Epiſcopi Jacobitæ in Ægypto ex ordinationis antiquitate locum tenebant. 411
Epiſcoporum tranſlationes Coptitis damnatæ. 403
Epiſtola Lectio. 5. 103
Epiſtola Synodicæ novi Patriarchæ Alexandrini ad Antiochenum. 432
Evangelii Introitus. 136
Ejus recitatio. 138. 210
Euchariſtia ne decidat, aut calix effundatur, cura. 284
Eutychii Alexandrini locus de electione Patriarchæ. 377. 378
Eutychius vindicatus Abrahami Echellenſis. 377

F.

F*Ractio* Hoſtiæ. 19. 20. 21. 35. 49. 73. 114. 162. 358. 542.
Duplex. 259
Oratio Fractionis. 310. 340. 349
Francorum religio Coptitis ſuſpecta. 407

G.

G*Ræcorum* opinio de vi verborum Chriſti ad conſecrationem. 246
Ricardi Simonis judicium refellitur. 246
Orientalibus prorſus ignota. 247. 342
Græcis ob Invocationis ſpiritus ſancti recitationem poſt verba Chriſti, an objici poſſit hæreſis. 252
Gregorii Coptica Liturgia 301
Græca ejuſdem. 90. 347

H.

H*Areth* Filius Senan Interpres Arabs Sacræ ſcripturæ ex Græco Codice. 208.
Hieronymi locus de electione Patr. Alexandrini. 378
Hieroſolymitana Diœceſis 444
Homilia ſive Tafaſſir apud Coptitas uſurpatæ. 209

J.

J*Acobitæ* Ægyptii legitimis principibus infideles. 218

Jejunium quadrageſimale. 86
Jejunos accedere oportet ad Communionem. 287
Ignis ſignificat divinitatem apud Orientales. 316
Incarnationis myſterium quomodo exponant Jacobitæ. 115. 279
Introitus ſeu Εἴσοδος, quando oblatio infertur. 185
Obſervatur ab Ægyptiis. 186
Invocationis Spiritus Sancti formulæ 16. 31. 48. 68. 105. 157. 238. 308. 339. 361 517. 539.
Invocatio Spiritus Sancti ſuper res ſacrandas. 196
Invocatio Spiritus ſancti ſola, conſecrationem non perficit. 197
Invocationis Spiritus ſancti ſententia explicata. 240. & *ſeq.* 361
Vera lectio aſſerta. 242. 322
Immutata in Miſſali Chaldaico. 243
Theologorum Orientalium de ea ſententiæ. 244. 246
Simpliciter ab illis intelligitur. 248. 250.
Illius verba non probant conſecrationem non eſſe factam. 248. 306. 361
Variæ ejus interpretationes valde obſcuræ. 251
De illa, quæſtio ad Proteſtantes non pertinet. 252
De additionibus eidem Confeſſioni factis. 274
Joannes à S. Andrea Liturgiæ Marci interpres. 315. 199
Iſbodicon quid. 259

L.

Lingua Coptica etſi plebi ignota ſervatur in omnibus Officiis Eccleſiaſticis. 175. 204
Linguæ ignotæ in ſacris uſus. 207
Liturgia vox quid ſignificet. 169
Anaphoræ proprie vocantur. 169
Earum autoritas. 170. 172
Earum autores creduntur ab Orientalibus, quorum nomina præferunt. 170
Tres vulgo receptæ in Eccleſia Coptica. 170.
Quæ Baſilii dicitur apud Coptitas, Græcæ & Syriacæ non reſpondet. 171
Liturgiarum autoritas non ab autorum nomine, ſed ab Eccleſiæ uſu petenda eſt. 173.
Liturgia Æthiopica. 498. & *ſeq.* 523.
Ejus verſio qualis. 523.
Liturgiæ Copticæ diſpoſitio. 172.
Liturgiæ Copticæ verſiones Arabicæ. 174.
Liturgia D. Marci Græca eadem eſt ac Coptica Cyrilli. 127
Orthodoxorum videtur fuiſſe propria. 128.
Liturgia Præſanctificatorum. 79. 41
Ludolfus refellitur. 523. 532
Ludolfi de Confeſſione fidei ante communicationem ſilentium. 279
De ſanctorum veneratione refellitur. 297.

M.

Marci Græca Liturgia ſimilis Copticæ Cyrilli. 131. 315. 353
Joannes à S. Andrea ejus editor & interpres. 166. 199. 315
Maronita Liturgiarum Copticarum interpres emendatur. 184. 198. 226. 242. 309. 312. 335. 340.
Metropolita Æthiopiæ ab Alexandrino Patriarcha deſignatur & ordinatur. 443
Monachis juris aliquid fuit ad electionem Patr. Alexandrini. 384. 391. 417
Monaſterium S. Macarii. 401. 411
Proclamatio Patriarchæ in eo fieri ſolita. 427
Monaſtica vitæ regula obſervata in Patriarchio. 435
Monaſtici habitus dandi officium. 418

N.

Natus ex nuptiis ſecundis non poterat eligi Patriarcha Alexandrinus. 398.
Neſtoriani Catholicos ſuos, etſi jam Epiſcopos, ordinant. 412
Neſtoriani, ſymboli ſingularem verſionem habent. 219.
Neſtoriani non orant niſi pro Regibus fidelibus. 349.
Succeſſionem certam Antiſtitum ſuorum non habent. 366
Eorum Catholicus. 366. 375. 464.
Patriarchatum veterem nullum habent. 374.
Nili exundatio propria oratione petitur. 213.
Notitia Dioceſeon Patriarchatus Alexandrini à Beveregio publicata expenditur. 445. & *ſeq.*
Nubia reges. 441
Nubii Jacobitæ ſunt à multis ſeculis 373. 440.

O.

Ratio Ἀνθ' ὅλων. 143. 185. 188. 501
Oratio Gratiarum actionis poſt communionem. 24. 37. 51. 84. 165. 295. 346

Oratio præparationis Altaris. 2
Veli. 28. 301. 348
Gratiarum actionis. 2. 503. 516
Oblationis ſive Protheſis. 3. 502. 504. 525.
Thuris. 4
Ad Epiſtolas. 5. 6. 506
Ad Evangelium. 7. 510
Orationes pro mortuis. 7. 9. 18. 34. 41. 61. 72. 87. 93. 95. 111. 112. 149. 214
Orationes pro Nili exundatione. 8. 17. 70. 109. 128. 148. 213.
Pro regibus. 9. 41. 58. 87. 133. 146. 149. 216. 334. 349.
Pro pace. 10. 58. 216
Orationes fiunt ſuper dona jam conſecrata. 149. 253
Et in aliis ſacramentis, pro gratia jam obtenta. 250
Ordinatio die dominica. 415
Ordinatio Patriarchæ Alexandrini. 411.
Officium Ordinationis. 467. *& ſeq.*
Ordinationis Patr. Alexandrini ritus. 416. 417. *& ſeq.*
Ordines inferiores collati electo qui eos non ſuſcepiſſet. 412. 418
Ornamenta Patr. Alexandrini. 420
Ornamenta ſacerdotalia apud Coptitas. 177
Veſtis talaris ſeu χιτώνιον. 178
Zona. 178
Ejus uſus apud Chriſtianos Orientales. 179.
Manicæ. 179
Stola. 179.
Caſula. 179.
Oſculum pacis. 12. 26. 58. 39. 60. 142. 222. 302. 373.

P.

Panis Euchariſticus. 186. 189.
Fermentato Orientales utuntur 190
Huic Syri ſal & oleum admiſcent. 191.
Panis & vini tranſmutatio in Liturgia. 106. 114.
Papa ſive Patr. Alexandrinus 59. 69. 108. 133. 335. 355.
De eo integra Diſſertatio, 353. *& ſeq.*
Patriarchatuum Orientis diviſio. 374
Pœnitentium dimiſſio ab Eccleſia. 264
Orationes pro illis. 308
Præfationum variæ formulæ. 14. 28. 40. 64. 144. 151. 226.
Præſanctificatorum Liturgia. 78
Profanatio Euchariſtiæ. 289
Pœna adverſus illius per negligentiam reos. 290
Prooemia quid ſignificent. 185. 188.
Protheſis, & oratio ad eam. 185
Protopapas Eccleſiæ Alexandrinæ. 389
Pſephiſma ad ordinationem Patriarchæ Alexandrini. 410. 419
Puerorum communio. 291.

R.

Reges Orthodoxi pro quibus oratur. 216. 255.
Etiam pro infidelibus oratum. 217. 309
Æthiopiæ & Nubiæ Reges ſoli apud Jacobitas Orthodoxi. 217
Nominantur aliquot in Diptychis. 256 505.
Reliquiarum Euchariſtiæ cura. 294
Ritualis Gabrielis Patr. Alexandrini. 175
Romani Pontificis primatus. 374
Rubricæ deſunt in pleriſque Liturgiis. 175 66.

S.

Sacramentorum effectus non dependet à bonitate vel malitia Miniſtri. 319.
Sacrificium in Liturgia incruentum. 9. 12. 26. 40. 57. 61. 63. 89. 90. 94. 95. 145. 302. 317. 336.
Salis & olei admiſtio ab Ægyptiis improbata in pane Euchariſtico. 191
Salmaſius refellitur. 306
Mala ejus fides. 308. 312. 313
Sancta Sanctis. 23. ibi. 265. 345. 243
Sanctorum animæ an beatitudine nondum fruantur ex ſententia Orientalium. 529
Sanctorum interceſſio. 37. 42. 72. 112. 139. 150. 296.
Sanctorum memoria 18. 33. 125. 256. 505. 514. 416.
An pro illis orent Æthiopes. 528
Sanctus. 4. 46. 154. 228
Similis hymnus extat in Judaïcis ritualibus. 229
Secretarius ſive Syncellus Patr. Alexandrini. 435
Seldenus refellitur. 377
Servilis conditionis homines ordinibus excludebantur. 398
Severus Alexandrinus. 303
Scripturarum lectio quomodo facta 204 530.
Simonis (Ricardi) ſententia de Invocatione Spiritus ſancti. 246
Sirleti Cardinalis epiſtola de Liturgia S. Marci 166
Spiritus ſancti illapſus in dona propoſita

20. 75. 117. 305. 341
Spiritus ſancti divinitas. 320
Ejus operatio ad gratiam inſpirandam. 321.
Σκευικόν ſive Isbodicon. 342
Symbolum Fidei. 12. 336
Symbolum Nicænum. 219. 407. 522 532.
Singularem verſionem illius habent Neſtoriani. 219
Particula *filioque* non habetur ab Orientalibus. 219
Synaxaria. 258
Synodica. 432
Synodicæ Alexandrinorum & Antiochenorum Epiſtolæ. 254
Syſtatica Epiſtolæ Alexandrinorum. 335
Syſtaticæ ad Ordinationem publicandam. 420

T

Tabula altaris benedictio. 331
Thuris uſus in Eccleſiis Orientalibus. 200
Superſtitio ex thurificatione apud Cophtitas. 201
Transſubstantio panis & vini in Corpus & Sanguinem Chriſti. 3. 197. 234. 305 348. 527.
Triſagium. 136. 229 355
De eo Neſtorianorum traditio. 230
Additio eidem facta, quomodo à Jacobitis intelligatur. 231

V.

Vaſorum Sacrorum benedictiones. 53. 323. 508.
Interpres primus earum emendatur. 324. & *ſeq.*
Quæ occurrunt initio Miſſæ Æthiopum, non dicuntur in Liturgia. 525
Velum calicis. 324
Veli oratio quæ fit. 215
Verba Chriſti conſecratoria 14. 232
Variæ illorum formæ. 30. 46. 67. 104 155. 232 304. 339. 517.
Deſunt in aliquot Liturgiis Syriacis. 246. 248.
Verba Chriſti neceſſaria ad conſecrationem credunt Orientales. 246. 249
Verſio Scripturæ ſacræ Coptica. 205
Ex Græca LXX. facta. 207
Verſiones ſcripturarum Arabicæ. 208.
Vinum ad Liturgiam quale eſſe debeat. 192.
Ex uvis paſſis. 193
Virginis Mariæ invocatio. 256
Unio ſpecierum duarum ante Communionem. 261.
Unius naturæ confeſſio apud Jacobitas. 261
23. 36. 85. 123. 275. 252.

ERRATA.

PAg. 56. ; *ſcripſi*. punctum transferatur. Pag. 57. ἐπαυσεῖψη, lege ἐπαναστρέψῃ. Pag. 62. l. 18. ἀσάσαιθαι, lege ἀποτάσσεσθαι. Pag. 65. l. 6. ἐποιησας, lege ἐποίησας. Pag. 73. l. 15. ὄνομά ζω. Pag. 75. l. 4. ἡμεῖς pro ἡμᾶς. Pag. 76. ἐλπις pro ς. Pag. 79. ὁ πατὴρ. Pag. 81. l. 16. ἱλασμόν. Pag. l. 24. κάρπους, lege καρποὺς. Pag. 94. l. 17. ου *Mſ.* Pag. 104. l. 15. ἄπαι, lege ἐπαι. Pag. 117. l. 26. ζωαρχώσεως. Pag. 121. l. 8. παρὰ, lege παρεὶς Pag. 122. πάσαις ἡμέραις, lege ἁμαρτίαις *It. Lat.* Pag. 162. l. 1. ἀντιλήψεως. Pag. 26. l. 4. ΙΣ πάντων. Pag. 169. Αναφορὰ, lege ἀναφορὰ Pag. 172. l. 2. βασιλεῦ.

In Præfatione. O. 3. *Petrus Æthiops*, lege *Gregorius*. Pag. vij. l. 5. *compoſitis*. Pag. xxv. l. 10. *fœtum*. l. 21. *ob eam cauſam*. Pag. xliij. l. 34. *adhibuerit*. Pag. lxxviij. l. 28 *vetuſtiſſima*. Pag. lxix. l. 34, *horrori*. Pag. lxxvij. l. 4. *ſubſtructionem*.

Pag. 156. l. 21. dele *tuam*. Pag. 172. l. 34. *fuerint*. Pag. 179. in margine, *catula*, lege *caſula*. Pag. 223. *Innoc. III*. lege *I*. Ibid. l. 30. *etiam*. P. 228. *notitiis*. P. 229. *aliis*, lege *alis*. P. 233. *omnes*, bis, dele. Pag. 237. l. 30. D. Thomam 3. p. quæſt. 87. Pag. 247. l. 39. *cum Græci erunt*, *non Armeni*. Pag. 253. l. 21. *neque tamen*, *ut de Græcis diximus*, *ſola invocatione Spiritûs ſancti illam perfici* leg. Pag. 260. *vir clariſſimus*. Pag. 265. *ſcilicet*. Pag. 276. *liceret*, l. 4. *licuit*. Pag. 280. l. 22. *Mario Patriarcha*. Pag. 297. l. 13. *Jacobiticis*, *ab illis acceperunt*. Pag. 313. l. 32. dele *non*. Pag. 313. *cedant*, lege *proferant*. Pag. 358. l. 18. *prius quam*. Pag. 386. l. 3. *urbis primaria*. Pag. 432. l. 30. *Mawiota*, pro *Machiota*. Pag. 462. l. 1. *elucidanda*. Pag. 521. in tit. pro 512.

APPROBATIO

EX mandato Illuſtriſſimi Cancellarii legi diligenter tractatum hunc *de Liturgiis Orientalibus*, in quo nihil deprehendi quod mirum in modum cum fidei Eccleſiæ Romanæ, tum famæ religioſiſſimi doctiſſimique interpretis non conſonet. Datum Lutetiæ Pariſiorum die Martis Martii 16. anno verò 1716.

J. F. P. DE CAUMARTIN.

APPROBATIO

EGo infra ſcriptus Doctor Theologus ſacræ Facultatis Pariſienſis, & Parochiæ ſancti Petri ab Arciſiis in Civitate Paſtor, quâ potui & quidem maximâ diligentiâ Librum evolvi, cujus titulus eſt *Liturgiæ Orientales &c.* In quo Eccleſiæ doctrina adverſus heterodoxos egregie & luculenter propugnatur à ſagaciſſimo Antiquitatis indagatore. Opus illud tantâ curâ, tanto labore adornatum, dignum judico quod prælo mandetur, & publici juris fiat ad Reipublicæ Chriſtianæ decus, & ornamentum. Datum Pariſiis anno ſalutis reparatæ 1716. die verò 14. Martii.

P. DE LA COSTE.

PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS par la grace de Dieu, Roy de France & de Navarre : A tous ceux qui ces preſentes Lettres verront, Salut. Le Sieur EUSEBE RENAUDOT, Prieur de Froſſay & de Chaſteaufort, l'un des Quarante de l'Académie Françoiſe, Nous a fait remonſtrer, qu'il a compoſé pluſieurs Ouvrages tirez des Auteurs Orientaux, qui pourroient eſtre utiles au Public, pour eſclaircir differents points de la Religion Catholique, & pour en faire voir la conformité avec l'Egliſe d'Occident ; Que la pluſpart de ces Ouvrages ſont dez à preſent en eſtat d'eſtre imprimez, & qu'il travaille actuellement à d'autres Ouvrages ſur de ſemblables matieres, pour l'impreſſion deſquels il Nous a fait ſupplier de luy accorder nos Lettres de Privilege. A CES CAUSES, voulant favorablement traiter ledit Sieur Renaudot, Nous luy avons permis & accordé, permettons & accordons par ces Preſentes, de faire imprimer par tel Libraire ou Imprimeur qu'il voudra choiſir, les Livres qu'il a compoſez, ſoit en Latin ou en François, avec des Notes ou Commentaires, & intitulez *Perpetuité de la Foy de l'Egliſe Catholique touchant l'Euchariſtie, tomes quatre & cinquiéme; Diſſertationes variæ de Fide, Moribus & Inſtitutis Eccleſiarum Orientalium; Synopſis Hiſtoriæ Patriarcharum Alexandrinorum à Divo Marco ad annum milleſimum ducenteſimum quinquageſimum; Synopſis Hiſtoriæ Patriarcharum Eccleſiæ Neſtorianæ ad annum milleſimum trecenteſimum; Liturgiæ Coptitarum ex Copticis & Arabicis exemplaribus Latinè verſæ cum Commentariis; Liturgiæ Syrorum Latinè verſæ cum Commentariis; Tractatus de Eccleſia Æthiopica; Officia varia Sacramentalia Coptitarum, Syrorum &c. Latinè converſa cum Notis; Doſithei Patriarchæ Hieroſolymitani Enchiridion Græco-Latinum; Alia Græcorum Opuſcula Latinè verſa; Hiſtoire de Saladin Sultan d'Egypte & de Syrie, tirée d'Auteurs Orientaux; Voyage ancien fait à la Chine*